

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

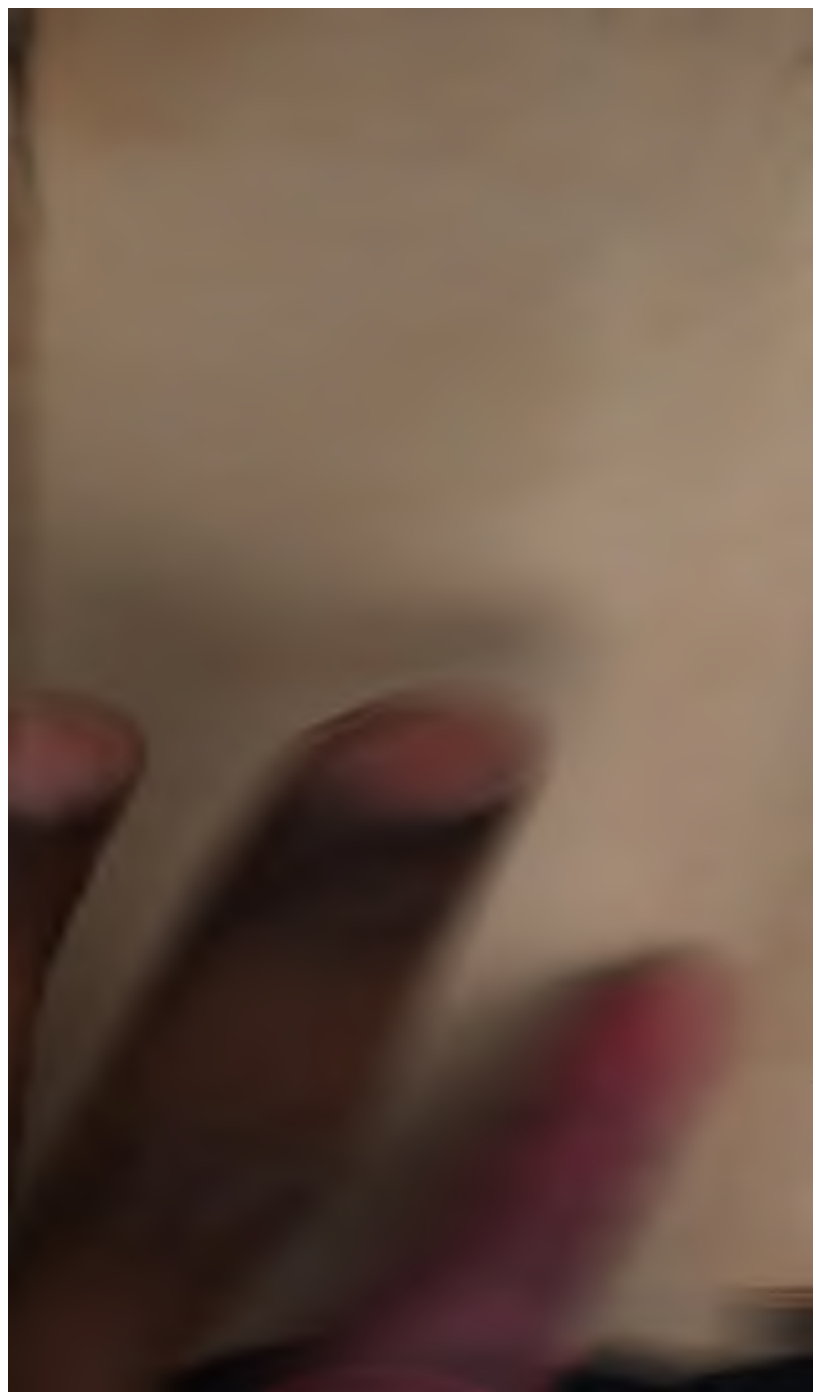
Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Q. 170

Ex Libris

Thomas Spencer Jerome

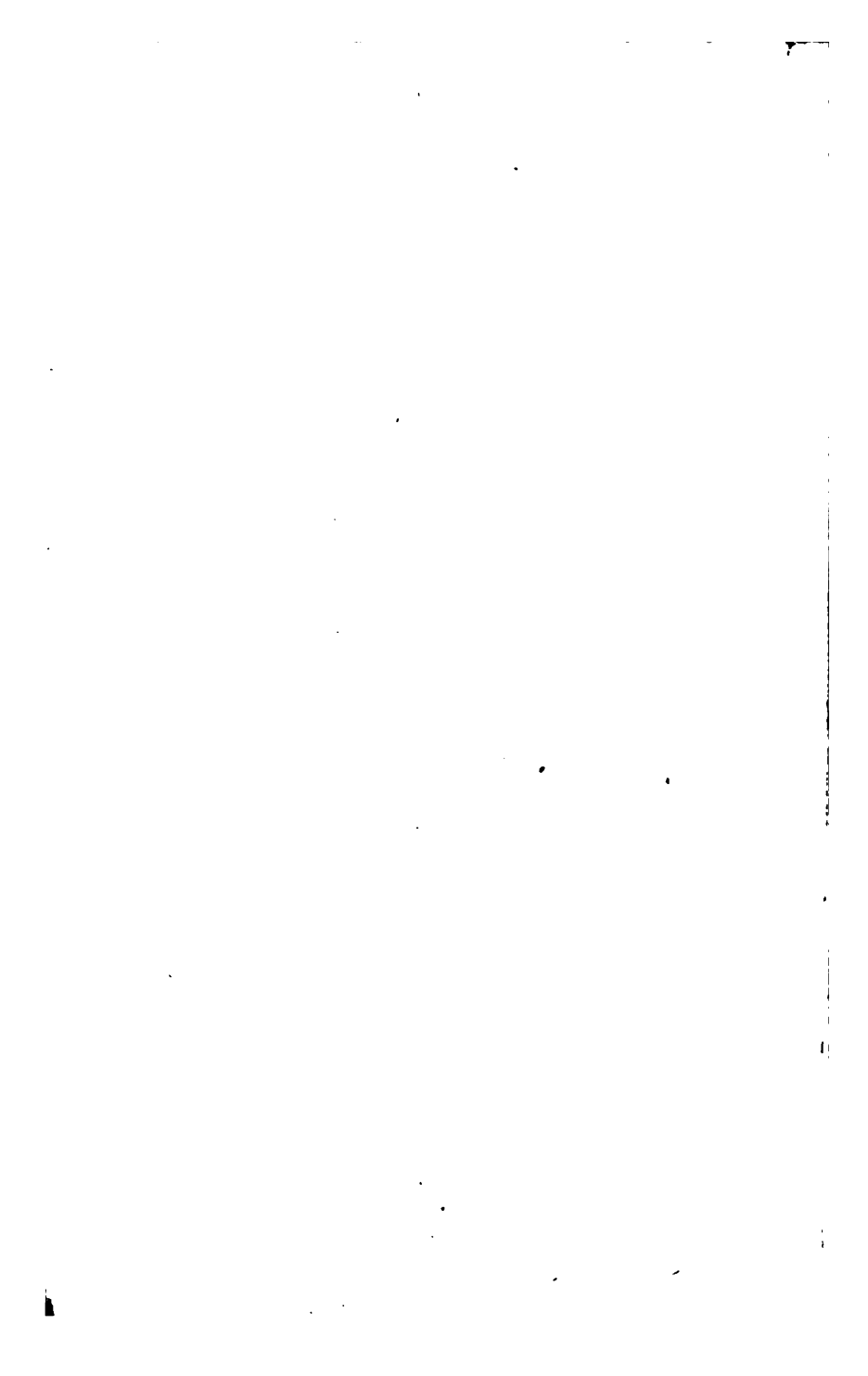
BT.

1603

.L 15

1092

51

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

UNION

AMERICAN ASSOCIATION OF UNIVERSITY TEACHERS

1900

1900

1900

LUCII CAECILII
FIRMIANI LACTANTII
DE MORTIBUS
PERSECUTORUM,

cum Notis STEPHANI BALUZII, Tutelenfis,
qui primus ex veteri codice MS. Bibliothecæ
Colbertinæ vulgavit,

Editio Secunda.

Accefferunt

GISB. CUPERI, JO. COLUMBI, THO. SPARK,
NIC. TOINARDI, JO. GEORG. GRAEVII,
THO. GALE, ELIÆ BOHERELLI, . . .
ceterorumque, de quibus in Præfatione ad Lectorem,

ANIMADVERSIONES,

tam hætenus editæ, quam ineditæ.

Recensuit, suis auxit, cum Versionibus contulit,

PAULUS BAULDRI.

*Addita, post reliqua, Henr. Dodwelli Dissertatio de Ripa Strige:
nec non Theod. Ruinarti Præfatio ad Acta Martyrum;
cum Indicibus necessariis.*

TRAJECTI ad RHENUM.

Ex Officina FRANCISCI HALMA, Academiæ
Typographi, clō lōc xcii.

HENR. BODWELLUS,

Dissert. Cyprian. XI. §. LXV.

„ **M**agnam fecit huic Eusebii historiz de Diocletiani persecutione accessionem
„ **edius** nuper a Doctissimo Baluzio **LACTANTIUS DE MORTIBUS**
„ **PERSECUTORUM.** Et quidem gratulandum rei literariz Ecclesiasticæ, gra-
„ tulandum Ecclesiæ Catholicæ, gratulandum ipsi Lactantio, quod eum nactus
„ fuerit editorem, virum ita candidum, ita veritatis amantem, ita alienum a
„ partium studiis atque præjudiciis. Aliiter foret ut lucem fortasse nunquam ex-
„ pertus sternum latitasset, in ipso partu vel suppressus, vel etiam forte penitus
„ **extinctus.**

Viris Nobilissimis & Amplissimis

A L B E R T O

V A N

B E N T H E M,

A C

J O A N N I B O R R E

V A N

A M E R O N G E N, J^{Cto},

*antehac Hagam Comitum ad Supremum
Fæderatæ Belgicæ Confessum Legatis,*

nunc tertium Consulibus,

UT ET INCLITO REIPUBLICÆ
T R A J E C T E N S I S

S E N A T U I,

ACADEMIÆ CURATORIBUS.

Um ea semper attentissime
consideranda duxerim, NO-
BILISSIMI PATRES, quæ
propius ad stupendam il-
lam nostratium per omnes
terras religionis causa dis-
persionem pertinent, hoc sane mihi visum

*

3

284041

per-

Vir. nob. 3-3-27. 91106

DEDICATIO.

perpendendum in primis , quod liberam nobis tamdiu profitendi in patria purioris divini cultus potestatem , quam demum apud exteros jussi vel injussi quæſivimus , nulla utique in nostrum Regem perduellione , nec ullo maleficio in cives misere domi perdiderimus. Nam quo civili peccato hæc patimur ? Neque vero animunt propterea ferit minus particula ista comminationis Mosaicæ ad Israelitas , si semel in Dominum obstinatius rebellassent , *Quod si audire nolueris vocem Domini Dei tui , ut custodias & facias omnia mandata ejus , ducet te Dominus in gentem quam ignorasti tu , & patres tui.* Nam quam timendum ne ob similem noxam arcano Dei judicio coacti plerique omnes fuerimus solum verte- re , & ubique inter tam multas nationes peregrinari ? At nihil tandem sæpius , nihil acrius huc usque cogitavi , **AMPLISSIMI PATRES** , quam contumaces olim Israelitas , si ceteræ Mosis spectentur minæ , non abducendos modo fuisse ad gentes sibi ac majoribus ignotas , sed servituros etiam fuisse apud illas ligneis lapideisque indigenarum
Numini-

DEDICATIO.

Numinibus, uti revera. post Salmanasari expeditionem accidit; cum nos contra, si a paucorum exulum numero discesserimus, nusquam, quæ summa Dei bonitas, hospitemur, ubi alium quam verum Deum populi palam colant, & nos publice cum populis ac ipsis quoque Magistratibus habeamus venerandum. Nam quanta reapse gratia, quantum beneficium est, homines, quibus non licebat amplius in patrio solo publicam unius Dei adorationem defendere, illaque gaudere, posse iterum, præeuntibusque insuper Rei publicæ Rectoribus, ita pergere in terris ubi peregre vivere concessum est? Hoc vero jam Dei munere sic apud vos fruimur, NOBILISSIMI PATRES, ut fratribus nostris, quascunque terras alio calentes sole, nostro more dissipati, habitent, non invideamus. Ubinam enim castior Dei cultus in Templis, atque altius loquuntur parietes, tam Deum, quod animus sit & spiritus, vere atque animo tantum debere coli, quam ei soli esse serviendum? Sed alia sunt quæ haud minus in Vobis advertenda credimus

* 4

mus

D E D I C A T I O.

mus & miramur. Vulgatissimum est in extraneis regionibus, ut cum rei publicæ onera ferenda sunt, Magistratus non iniqua tantum his aut illis subjectis, sed sæpe quoque gravissima imponant, quæ ipsi vix digito, vel ne digito quidem volunt movere. At a Vobis æquissimæ semper indicuntur omnibus ejusmodi collationes; nec qui reguntur solum, sed qui etiam regunt; summo jure utroque, quæ plus possunt, conferunt. Videre est rursus in plerisque populis supremos Magistratus lucem quandam, dicere liceat, inaccessam habitare. Sed quibusnam civibus, vel minimis aut miserrimis, non perpetuo patet facillimus ad Vos aditus & humanissimus? Quibusnam non estis omnium horarum Magistratus? Amplius dicam. Solebant Romæ ante Consules, alibique itidem ante majores rectores Provinciarum, secures palam cum virgarum fascibus, quo obviorum animi terrerentur, gestari: notaque hodie, ne de regnis loquar, oppida, ubi, ad animorum pariter terrorem, primo, qui sub Summo Rege civitatem gubernat, Magi-
stratui

D E D I C A T I O.

stratui flammanem gladium solenniter præferri cives frequentissime conspiciantur, numerosamque simul Senatorum aliorumve catervam circumstare. At vel procedentibus apud vos CONSULIBUS, quanquam primarii sint vitæ necisque arbitri, adeo non antegredi solet strictus præfulgensque gladius, ut ne comitum quidem stipatorumque cohors eos sequatur. Dubium sane, annon ita vobis tacitam & exilem JEHOVÆ vocem, quando tam singulariter Eliam convenit, imitari proposueritis, atque aliis ejusdem fulgura & tonitrua, terræ motus ac ignes relinquere imitandos. Sed certissimum vicariam Dei potestatem, dum se alibi quotidie horrendum minacem formidabilemque conspiciendam exhibet, placidam hic quotidie summeque benignam videri. Colligant hinc qui in aliis regionibus habitant, quanta sit vestrum omnium humanitas in subjectos, ad iram tarditas in immorigeros, charitas in bonos, benignitas in pauperes, æquanimis in heterodoxos, propensio atque hospitalitas in advenas, *fidei*, ut cum Scriptura loquar,

DEDICATIO.

domesticos. Vel mei unius gratia quid, cum adhuc intra patriam degerem, non conati estis? & quid rursus, postquam semel evasi, non perrexistis facere? Primum nempe prolixæ vestræ erga me voluntatis argumentum est, quod tristibus illis temporibus, quibus ante octennium Reformata Religio gravissime vexabatur in Gallia, res meas Excellentissimo Celsissimorum Fœderati Belgii Ordinum illuc loci Legato, Domino de Starrenbergo iteratis vicibus commendastis: quo mihi, sat diu antea ad hanc Professionem (impetrantibus quidem, sed me vere incio, amicis) per honestissimas mihi vestras litteras X Kalend. Julii datas vocato, libera concederetur potestas huc terrarum functionis causa cum familia veniendi. Alterum vero, nec priori minus, in eo situm, quod cum, negata sæpius præter spem facultate, elabendum fuisset ut poteram, quoniam haud licebat ut volebam, sicque Vobis inopino adesset homo non plurimum honore, quem benignissime obtuleratis, maectandus, honorem tamen solenti ritu contuleritis. Et ne, quæ-

D E D I C A T I O .

quæso, actum agere ulli vestrum videar, AMPLISSIMI PATRES, cum ita gratias, quas immortales Vobis tam gravibus obstrictus nominibus debeo, & jam ante Inaugurationis die pro virili rependi, nunc perstringo. Hoc ipso enim quod vere Vobis debentur immortales, quis unquam legitimus finis esse possit reddendi? Et quo usque, si non merito totum illud Trebellianum, *Semper enim me vobis dedidi, & fama, cui nihil negare debeo, nec possum*, priora certe verba satis dixerō? Omnino, vel ab illo tempore, quo qualiscunque forem, vester esse potui sperare, haud mere me Vobis, si utcunque utilis esse possem Academiae, devovendum credidi, sed cum summa voluptate dedendum: Musas scilicet, quæ mihi semper cordi fuerunt, in curanda, quam demandavistis, provincia frequentius solito exculturum. Ac bene sane, ut res humanæ sunt, si, cum ipsi etiam famæ publicæ quidquid prorsus solvendō essem deberem, tam ne vestra quantulacunque de me expectatio penitus decollaret, quam ne perillustri Clarissimorum Virorum collegio

S. 140

Ex libris

Thomas Spencer Jerome

BT.

1603

.615

1092

51

LUCII CECILII
de
MORTIBUS PERSECUTORUM
ULTRAJECTI
Apud FRANCISCUM HALMAM
MDC. XCII.

P R Æ F A T I O.

sum ; rerumque , quas his auctor & Lactantius communes habent , non posse melius librum cuiquam ascribi quam Lactantio : nec audemus tamen ob alia quæ ad eundem Titulum notavimus , rem securius extra omnem dubitationis aleam constituere. Sed quod ad errorem de diuturno illo S. Petri Pontificatu memoratum modo ut veterem , & quo tandem errore liberati simus subjecti operis inventu , operæ pretium est accipere quid mihi novissime evenerit. Posuit totidem syllabis in Chronologia sua Technica ad annum Christi 33 Dionysianum vir magni laboris Philippus Labbeus , *obscurationem Solis* , de qua tres Euangelistæ Matthæus Marcus & Lucas meminerunt ^a , *contigisse die 3 Aprilis illius anni* , sicut locum adeuntibus patebit : contenditque similiter disertissimis verbis in hac ipsa lucubratione clar. Toinardus ^b , *Christum æra vulgaris anno 33 , & quidem Mensis Nisan die 14. sive Mensis Aprilis die 3 , cruci fuisse affixum*. Ego vero nudius tertius , cum crederem valetudinem , quam ante tres fere menses gravissimo morbo amisi , recuperari belle integram non posse si utilis lectio abesset , cœpi quærere quis ita veterum dictas tenebras cum tertio die Aprilis , & emortuali simul Jesu Christi conjunxisset ; utrum Pseudo-Dionysius Areopagita ? vel illius annotator Maximus ? vel ejusdem paraphrastes Pachymeres ? vel libertus Hadriani Phlegon ? vel qui Phlegontem ea de re citarunt Eusebius & Philoponus ? vel qui illius Dionysii vitam scripserunt Methodius & Metaphrastes ? ac sic de aliis omnibus , qui quocunque

^a Math. 27: 45. Marc. 15: 33. Luc. 27: 44. ^b P. 2. p. 348.

P R Æ F A T I O.

nomine in mentem & manus venire poterant. Sed quid plura? quod unice quærebam, nusquam potui reperire hæctenus; & quod de primo Petri in urbem adventu non quærebam, in Martyrio Dionysii Arcopagitæ per Methodium, aut, ut alii malunt, Methrodorum, contra spem, & secundum ipsam Petri Lansselii Jesuitæ interpretationem, sic inveni. *Anno, inquit, octavo & octingentesimo post natam Romam, cum imperium adeptus esset Nero Caesar, quintus ab Augusto, B. Petrus Apostolus cum aliis etiam Apostolis missus, qui Evangelium universo orbi prædicaret. Is post multos annos prædicationis suæ, suprema urbe Roma occupata & deleta, ibi divinitus prædicandi munus accepit, ut quasi vertex & Princeps SS. Apostolorum in ordine muneris Apostolici factus, primus Romæ in certaminibus, eorum quæ Christus perpessus erat, socius ac particeps fieret. Urbs enim illa, quemadmodum in magnis erroribus versabatur, sic majoribus remediis egebat ut corrigeretur; ut ubi gravissimus erat error, ibi etsiam maxima gratia abundaret. Deinde tyrannus & impius Nero, qui se tyrannidi suæ terram & mare subacturum speraret, furore crudelitatis suæ, vique amentie in rabiem adactus, in Christi servos exarsit, ac* QUARTO DECIMO TYRANNICI IMPERII SUI ANNO BEATOS PETRUM ET PAULUM INIQUA MORTE CONDEMNAVIT. Qui certe locus, ut obiter sæpe alibi, non inexpectato tantum mirificeque confirmat *Apostolum Petrum Romam, cum jam Nero imperaret, advenisse, ut inferius tradetur capite secundo c,*

P R Æ F A T I O.

sed perspicue ostendit potuisse nos carere hoc libello de mortibus persecutorum ad illam contrariam opinionem abjiciendam, cum jam eam Methodium secuti potuerimus damnare. Et vero, si ex Methodio Apostolus Petrus, imperante jam Nerone, ad prædicandum per totum orbem Evangelium cum ceteris Apostolis missus est, & in urbe Roma anno tantum Neronis XIV post annunciatam prius alibi per multos annos Christianam veritatem capite plexus, quonam ille pacto potuit annos plures quam circiter sex aut septem Episcopum Romæ agere? Ad rem propius accedimus.

Plurimis placet, ut, cum forte novus aliquis liber veterum, qualis nunc noster, ex unico nec bene sano manu scripto codice imprimendus est, edatur per omnia sicut extat exaratus, ne cui vel ulla parte rei veritas occultetur, aut per publicitatem in auctoris verbis mendarum & lacunarum loco lectiones minus liceat de novis cogitare: eventurum scilicet alias, uti totidem ferme litteris pronuntiavit Jo. Frider. Gronovius vir maximus *d*, ut signa ad salutem & veram auctoris manum idonea desint, futurumque non raro ut prioribus aliquorum conjecturis meliores nequeant ab aliis proponi. Illius verba sunt: *Et si non laudem audaces conjecturas, quibus nonnulli veterem scripturam nimis transformaverunt, & membranis herere tutissimum sit, tamen si quid illæ asperi & scabri & senticosi exhibeant, id non tam malo, quia Minucii esse certum habeam, (agit quippe de Minucii Felicis dialogo contra paganos)*

d. In Observatis ad Ecclesiast. Scriptores, cap. vii. p. 72.

P R Æ F A T I O.

ganos) quam quia ex eo, quod auctoris fuerit
 facilius elici posse non desperem. Non sunt enim
 codices antiqui sine mendis etiam prodigiosis
 præclare nobiscum agitur, cum signa ad
 tem & veram auctoris manum satis plana
 ac certa: reliquum mens divina plurimum
 doctrinae studium & percognita scriptoris in
 les ac natura præstabunt. Et quod continet
 subjicit, Atque in eo, quod nostrum est, ev
 persæpe, fateor, ut fallamur, quicumque
 literas supra vulgum tractamus: sed & ma
 interim eruimus præclara: utque olim in
 censoris alterius notas collega plerumque
 bat, & adversus tribunum pro intercessione
 intentantem alius auxilio erat tribunus: ita
 quæ male conciliaverimus, exoritur atque
 stitit ex hoc ipso ordine, qui nostra peccata e
 det. Denique tempus agit rem: quod hodie
 est, cras erit: sic vita truditur: hæc, inq
 adeo non abstertere debent ut prisorum libri
 stro similes, cum cunctis suis vitiis bona fide
 sententur, ut palam sit debere eo magis rep
 tari. Nunc autem, quia eadem prorsus senti
 putaveram opusculum non potuisse melius
 cura communicari cum doctis viris, quam si
 me ad vetus exemplar cuderetur, revocatis
 rem in sua loca quibuscunque lectionibus
 Notis primus & clarissimus editor Baluziu
 retur abjectas a se fuisse ut corruptas: neq
 aliter MS. codicem, qui Parisus servabat
 erat consulere. At quid moror? tantum
 alienum opus per litteras roganti concessum

P R Æ F A T I O.

Hinc tibi nunc ante omnia Parisiensem editionem puram putam sicut primum prodit, aut in iis solum, quæ Baluzius ipse mutavit, interpolatam, quantum ad auctoris contextum renovamus. Noli ergo, cum verbi gratia in libri fere limine proscriptura manu scripti, *qui illustrati erant Deo jacent*, excusum de integro reperies ex doctissimi viri correctione, *qui adversati erant Deo, jacent*, rem alio referre quam quo diximus. Jam de Notis.

Illarum, ut in toto opere videre est, infinitæ breviusculæ sunt, aut non saltem longiores quam ut commode subjici possent *textui*, quem vocant. Contra vero aliæ, nec omnino paucæ, inveniebantur, quibus nequibat idem locus assignari; sive quod fusiores essent excursus Philologici; sive quod licet aliquam auctoris difficultatem prescius discuterent, ipsæ quoque prolixiores forent; sive denique quod ex singulis ejusmodi disquisitionibus, vel pluribus simul, facile esse videretur Cecilianas Dissertationes ad instar Cypriancarum, & Dodwellianæ *De Ripa Striga*, in Prolegomenis ac præsertim in secunda libri parte conficere. Sed jam, ut id fieret, tria magna corpora, non probantibus viris gravissimis, nec probaturis etiam, opinor, auctoribus qui viverent, discernenda erant in partes ac particulas: Notæ, dico, doctissimorum virorum Baluzii, Cuperi, & Columbi. Quare mox, mutata sententia, singulas ut licuit integras, jam enim suas Ampl. Cuperus ab illis Columbi sejunxerat, imprimendas tradidimus Typothesi: nimirum ut ex omnibus ac
 Dodwelli

P R Æ F A T I O.

Dodwelli Dissertatione *De Ripa Striga*, cunctisque similibus quæ postea inveniri possent, & quales deinde revera prodierunt Parisiis & clarissimi Toinardi Notæ in nostrum libellum, ac doctissimi Ruinarti Præfatio in Acta Martyrum *sincera*, sicut ait, & *selecta*, non solum posterior pars hujus editionis constaret, sed ad illam, primo loco editam, ea suo ordine debitaque ratione in priori tomo fierent quæ Gallis singulari nomine dicuntur *des renvois*: Vide pag. &c. Adde pag. &c. Neque vero nos tunc temporis ignorabamus quanta inde talium seges postmodum oritura foret. Sed præter quam quod jam proposueramus, ne nimis esset arida aut importuna, aliquid semper, si quis daretur locus, præmittere, unde & nonnunquam satis levia præmissa sunt, voluimus te cito ac facile, priorem operis partem legendo, posse verbi gratia simul legere, si liberet aut res posceret, doctorum Notas, quæ ad libelli seriem, vel ad eadem Auctoris loca spectarent. Doctissimas porro observationes, quas hodie primum simul collectas edimus, non antiquum modo pretium commendat, sed hoc amplius superpondii de novo ad illas accedit, quod, ut vulgo evenit in secundis editionibus, suas magnopere doctissimi viri Baluzius, Cuperus, Toinardus, sive nova annotando, sive vetera reformando, sive denique aliter disponendo, prout conferentibus liquebit, adauxerint. Quinam enim tibi nunc cuncta melius indicaremus?

** 4

In

P R Æ F A T I O.

In alteram partem congestimus omnia quæ ad auctoris intelligentiam diversimode cogitata, vel facientia, contextui subjicienda supererant. Ea autem sunt, primo, quæ eruditissimi & amicissimi pariter viri Joannes Georgius Grævius, illustris ille tot gravium & exquisitarum lucubrationum parens, ac Elias Boherellus, a quo eximia quoque in dies merito expectaveris, e proprio penu nobis flagitantibus depromserunt: deinde, quæ a clarissimis Thoma Gale, Petro Allix, & Paulo Colomesio per Boherellum nostrum, dum adhuc in Anglia degeret, benignissime impetrata, quin & maximam partem laboriose descripta, accepimus: tertio, omnes Notulæ, quas idem Colomesius sua quoque manu ex Vossiani exemplaris margine curiosissime exscripsit; & ad nos iterum pro sua benevolentia per eundem amicum transmisit: tum, quæ aliundè serius ocus humanissimi Toinardi beneficio, aut bibliopolæ nostri opera, a doctissimis viris Jacobo Tollio, & Abbate a S. Hilario Canonico Bellovacensi, habuimus: denique, quidquid ipsi potuimus proprio Marte, & ex jam editis aliorum laboribus conferre. Ac sane, cum inter illos, tam propter semetipsas, quam propter additas Notas, Anglicæ tres editiones nullo pacto prætereundæ forent, eminentque itidem propter talia Versiones duæ laudatissimæ, una Gallica clarissimi Maucroixii Canonici Rhemensis, & altera Anglica Gisberti Burneti, Reverendissimi hodie Episcopi Sarisberiensis, quin & postremo eruditissimæ Dodwelli Dissertationes Cyprianicæ, nec non doctissima Pagii Critica in Annales Baronii, plurima haberent quæ ad certa sequentis opusculi loca commodissime referrentur, quid aliud tibi, obsecro, in hujus generis libro erat expectandum, quam ut identidem ea opera laudari aut describi cerneres? Ad alia quæ restant festinamus. A nobis, non diffitemur, editæ sunt inconsultis prorsus clarissimis auctoribus, Dissertatio de Riga Striga, Præfatio in Acta Martyrum, atque singula

P R Æ F A T I O.

gula infuper quæ tot locis ex Dodwello & Pagio excerptimus. Sed, ne multis, quæ jam antea facta fuerant separatim juris publici, & ad rem nostram quovis pacto spectabant, nullatenus iniquum aut inurbanum putavimus, etiam insciis qui vulgaverant, recudere & adunare, licet interdum viros doctos non leviter inter se commissura sint; ita enim melius aliquando ubi veritas lateat pateatve appariturum. Nec tacendum duco primarium recudendæ Præfationis auctorem fuisse Amplissimum Cuperum, qui inopinantem Typographum de ea re ad majorem veri disquisitionem monuerit. Atque nos quidem Titulum illi *De Multitudine Martyrum* pene imposuimus; præcipue quod (ob suppressenda studio suis locis nonnulla, in quibus Ruinartus singulariter rationem reddidit novissimæ suæ editionis Actorum Martyrum) superfutura essent tantummodo quæ ad multitudinem Martyrum totis viribus asserendam facerent. Sed ne forte videretur illius Præfationis ratio temere a nobis interpolata, vetus Titulus servatus est: nec aliud quidquam, sancte possum dicere, ex toto opere abjectum, quam dura illa inter eruditos, & ut mimimum, inter utriusque partis homines controversa, *heretici* appellatio, qua Ruinartus aliquoties voluit adversarium infamare, & pro qua nos humanius certissimam nec invisam *doctissimi* nuncupationem substituimus, aut aliquid tale. Accipe nunc in hunc modum cum nobili verustissimi Ecclesiæ Patris monumento amplissimam omnium collectionem quæ ad illud quomodocunque pertinebant; & si minus diligentiam aliquam in ea re propter tantas procrastinationes quæ intervenerunt, memorandam esse existimas, audi saltem amplius quanta fide suum cuique tributum voluerimus. Primum omnium, cum primæ partis animadversiones, quas ab aliis accipimus, non omnes simul in nostras manus venerint, sed quædam citius, quædam tardius, priores passim
* * 5
priori

P R Æ F A T I O.

priori loco, nisi casu posteriorum censuræ essent, collocavimus. Postea, singula quæ undecunque describenda erant, tanta cura descripsimus, ut ne ipsos quidem ablativorum circumflexos & adverbiorum graves omiserimus quoties adhibitos fuisse vidimus a doctis, nullos vero addiderimus quoties contra ab aliis cum Jo. Frid. Gronovio *f. elementariis vel pueris vel etiam senibus relictis fuerant*; servata nimirum unicuique sua scribendi methodo, etiamsi ex ista accuratione duo plerumque diversissima scripturæ genera prorsusque infociabilia in hoc libro conspicienda forent. Postea rursus, studiose quoque auctorum nomina suis Notis, quum licuit, subjunximus. Ac denique, quoniam ex nulla trium Anglicarum editionum sat perspicue patebat quos potius parentes Notulæ, quæ plerisque omnibus paginis subjectæ sunt, agnoscerent, editiones ipsas pro Notularum parentibus nominavimus. Tanto magis, quod licet in priore Oxoniensi, quæ ceterarum Anglicarum mater est, Reverendissimus Præfationis auctor, antea nominatus, simpliciter scripserit, *se se Lactantis librum de moribus persecutorum, utpote male multatum, & lacunis sapius hinc inde, partim ex suis, partim doctissimorum virorum Episcopi Asaphensis, & Isaaci Vossii, conjecturis subinde restituisse*, haud solum v. gr. non suas accurate distinxerit a Vossianis, sed Sparkianas aliquot, ut facile esset probare, præter omnem expectationem admiscuerit; quin & complures, ut legitima mihi suspicio, Galeanas; cum non paucas in Galei apographo, quo nos vir clarissimus per Boherellum nostrum beavit, haud aliter deletas invenimus, quam ut sua quisque solet damnare. Adde Cantabrigiensem editionem, etsi plures ei insint Notulæ quam duabus Oxoniensibus, anonymi utique esse editoris, seu ἀδύποτου.

De cetero, scio nos, quantacunque fuerit religio nostra in istis, parum procul dubio religiosos visum iri
in

P R Æ F A T I O.

in locis ubi toties Cecilii verba suspecta reddere tentavimus, vel aliorum conjecturas ac sententias, prolatis confirmatisque pro virili nostris, in dubium vocare & everrere. Sed verbo dixero; ut in Religione, primorum Christianorum exemplo, *religiosi crucis* non sumus *g*, ita nec crucium in auctoribus: & ut iterum in Religione veritatem supra omnia sectamur, sic quoque semper in rebus Criticis & scientiis. Imitare tu, vel nostri laboris dispendio, si peccavimus; nec enim nostra nobis ipsis oracula sunt; & uni omnes veritati debemus litare; atque ut sæpius nosmet libere & candide, occasione data, in musæo reprehendimus, ita per alios ab erroneo tramite in viam reduci, si candor & ratio benigne adsint, libentissime patimur, & magnopere gaudemus. Quin confide, si, allata modo potiori auctoritate vel ratione, cur hic aut illic aberraverim ostenderis, te tantam a me gratiam initurum, quantam a te initam vellem, si vel propter solas doctorum Notas, quas tanto numero partim recentes, partim veteres collegimus, & jam nunc demum vulgavimus, feliciter tibi tutoque ab omni parte esset exclamandum,

Unus homo nobis cunctando restituit rem.

Sed quam verendum, quantumcunque æstimandæ sint, ut id operis, ni novi suppetant MSS. codices, possit perfici? Vale: ac dum meliora, spero, molimur, animos adde, si potes. Nam ut nonnulla, quorum ratio divinato facilis, non præloquimur, ita nec omnia nostra, denuo dicam, valde commendabilia esse volumus: & amabimus semper quæ meliora videbimus & probabimus, sequi. Nostris porro, quod pene exciderat, Notulis, longioribusve animadversionibus, nomen nostrum non subjunximus. Sed vulgo figura crucis præfixa; eam enim Typographi plurimis locis omiserunt.

F I N I S.

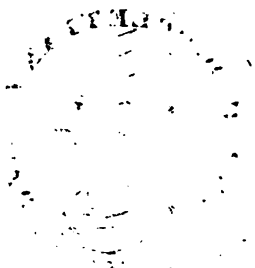
g Vid. Tertullian. in Apolog. cap. 16.

Piro

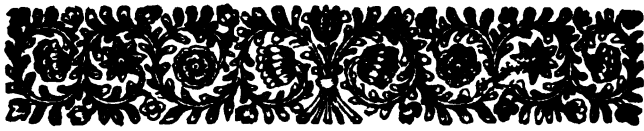
Viro Perillustri atque Reverendissimo
D. EMANUELI
A
SCHELSTRATE.
E C C L. D. P E T R I
C A N O N I C O,
Et Vaticanae Bibliothecae primo Custodi,
JACOBUS TOLLIVS S.

*I*ndem, quae praclaris studiis Tuis atque consummatissima in Eccl. Historia eruditioni, Vir Perillustri ac Reverendissime, debetur, in commodiora tempora occasionem, quae aptiorem differam. Nunc paucis animi tantum meum ostendam Tuorum meum meritum. Plurimum enim Tua me debere candidissima humanitati ac benivolentia lubens profiteor: dolere vero maximopere, quod nec Tibi, nec amicis ceteris, quorum cumulatissimum animi in me propensi affectum Itinere meo Italico expertus sum, meritissimas, ac tantas, quantas cupio, referre gratias non liceat. Sed de his post videro. Tuo vero nomini, Vir Perillustri ac Reverendissime, hoc, quidquid est, mearum in Lactantium de Mortibus Persecutorum notarum inscriptum volui: tametsi vix digna illa sunt, quae conspectum Tuum subeant. Sunt enim opera tumultuaria raptim & absque laboris in gratiam amici bibliopola breviter conscripta. Veruntamen placituras credo, quia mea sunt. Me enim amas: quod ut perpetuum facias, rogo. Vale. Dabam Amstelredami, Anno clō Iōc Lxxxviii. prostrid. Kal. Decembreis.

·LUCII CAECILII
·FIRMIANI LACTANTII
L I B E R
·AD DONATUM CONFESSOREM
4DE MORTIBUS PERSECUTORUM.

T I. **L**UCII CAECILII]
Paulo aliter MS.
codex Colbertinus.
Neque enim ille
Cecilii per *a*, quod
Columbus perpe-
ram ponebat, (a)

sed *Cecilii* cum *e* simplici, ut monuit dis-
sertis verbis clarissimus Baluzius, ocula-
tus testis. (b) Atque ita nos in prima
hujus editionis pagina, & ab hac deinceps
in istis Notis; partim, curiosæ cujusdam
simplicitatis gratia; partim, quo melius,
possint, qui volent, hoc opus Lactantio
abjudicare: partim denique, quod *Cecilii*
scriptura per *e* simplex, quam vetus
membrana suggerit, haud ea sit forsan ex
qua *Cecilii* per diphthongum debeat cudi.

Longino certe, Rhetor ille, qui primus
scripsit, vocatur perpetuo *Kai-
cilii*, non *Kaiçilii*: & in singulis
locis, quæ plurima sunt, Latinus illorum
Interpres, quem clarissimus Tanaquillus
Faber, vir olim, si quisquam alius, e-
munctæ naris, ceteris Tralatoribus præ-
ferebat, diligenter *Cecilium* sine diphthon-
go reddidit, non *Cecilium* per primam
diphthongum. Et, quo magis urgeam,
apud Dionem Cassium, lib. 42. *Kaiçilii*
·Μάρκου· illi quoque Prætori Romano no-
men est, qui primus omnium τοῖς τῷ Καί-
σαρι, ut loquitur, resistere ausus, non

autem *Kaiçilii*; quanquam ibi loci,
semperque alibi, *Kaiçarp* scripserit a
Romanorum *Casare*, non *Kiçarp*. item-
que haud semel *Açilii*, ab eorundem
Emilio, non *Emilii*. & *Açilii*, ab
eorundem *Elisio*, non *Elisii*. Immo,
quod præcipuum, *Cecilium Progenem*, *Ce-
cilium Dexterum*, *Cecilium Saturnum*, *Ce-
cilium Felicem*, *Quintum Cecilium*, in
ipsis Romanorum lapidibus sine diphthon-
go reperies apud Gruterum in Inscriptio-
nibus. (c) Utcunque sit, neutrum
scribendi modum anonymus editor Can-
tabrigienſis secutus est; sed utrumque in
Cælii, aliquanto, opinor, confidentius
mutavit; quod ideo dico, quia e duobus
MSS. codicibus, iisque non vulgaribus,
qui Baluzio pridem laudati fuerant, (d)
patet haud insolens esse ut Lactantius *Cæ-
cilius* vocetur, non *Calsius*.

† 2. FIRMIANI LACTANTII] Ita editio
Latina Paris. Oxon. & Aboensis, cum
una atque altera Tralatione. (e) Sed
omnes tandem, ni paulo liberius & incau-
tius, saltem ex meris conjecturis. In
veteri enim codice, inquit Baluzius, (f)
ita simpliciter conceptus est titulus istius
operis, LUCII CECILII. INCIPIT LI-
BER AD DONATUM CONFESSOREM DE MORTIBUS PERSECU-
TORUM. Quam lectionem si in fronte
hujus quoque pagina non vides, scito nos

A jam

(a) V. P. 2. p. 266. (b) V. P. 2. p. 7. (c) V. p. 41. Inf. 9. p. 534. Inf. 3. p. 820.
Inf. 4. p. 547. Inf. 3. p. 187. Inf. 2. (d) V. P. 2. p. 7. (e) Anglica, p. 55. Gallica
Xrjçilii. p. 1. (f) V. P. 2. p. 7.

jam primogenitam, ut sic loquar, Baluzii editionem summa fide repræsentare; aut quam utique in iis tantum quæ ipse mutasset, cupiebat a nobis interpolari. At nulla nobis, quod ad titulum, mutatio a viro docto missa. Et veterem illum Colbertinæ schedæ quod spectat, habuisti superius a nobis, ubi licuit, ne in malas oras prorsus ablegaretur. (d) Vide tunc Columbum, P. 2. p. 266. sed multo magis Baluzium, p. 3. 5. 6. ubi varia doctrinæ de Lactantio ipso, de ejus patria, & similibus, traduntur.

3. AD DONATUM CONFESSOREM? De quo plura cap. hujus libri 16. Ed. Oxon. & Cant.

† Recte. Sed plura adhuc cap. 35. & 52. Adde Bal. P. 2. p. 8. & Col. p. 266. Immo faciunt hujus Donati ante & post redditam Ecclesiæ pacem pietas, simulque Columbi ad istam tituli particulam observatio, ne hinc etiamnum discendamus. Nam, Hodie sane, quod Columbus monebat, (b) Pontifici Romano additi, CONFESSORES vocant nullis quidem persecutionum turbinibus agitato, pro reliquis tamen mortalibus, ut isti autumant, vita sanctitate conspicuus. Sed, quod tacuit vir doctus, vexatos illos veteris ævi Confessores, ejusdem ætatis Ecclesiæ (c) non minore sanctitate cum in acie, tum in pace, volebat esse præditos; ipsique ea de causa coronas, vel ex opere candidas, vel ex passione, virtutisque consummatione purpureas, obtinendas proponebat. Sciunt qui Cyprianum legerunt, quo respiciam: & verba ipsa beati Martyris suo deinceps commodiore loco describentur. Interim, fuisse Donatum nostrum, dum in fide Christi viveret, unum e sanctoribus Ecclesiæ Confessoribus, clamant ipsi summe Opusculi initium & finis. Principium enim est, *Audivit Dominus orationes tuas, Donate carissime, quas in conspectu ejus per omnes horas tota die fundis: clausula vero serme extrema, Tu precipue, Donate carissime, qui a Deo mereris audiri, Dominum deprecare.*

De cetero, Confessores, si Beckius ad Ecclesiæ Germanicæ Martyrologium esset audiendus, (d) fuere proprie per ea tempora Christiani, qui interrogati a Judice, Christum confessi erant, neque tamen vel carceres, vel tormenta, necdum ipsam

supplicium mortis scelerant a sola sua igitur Jesu Christi confessione Confessores vocati. Sed hæc nimis a dicitur dicta; adcoque falli primo de carceribus vitum doctum, manifeste ostendit caput 35 istius operis; ubi nos, *Tunc apertis carceribus, Donate carissime, cum ceteris confessoribus a custodia liberatus es, cum tibi carcer sex annis pro homicidio fueris.* En enim palam, si nullæ aliunde suppetere auctoritates, Confessores nonquam in custodiam conjectos. Deinde vero de tormentis quoque errasse pari de causa Beckium apparet rursus ex istis hujus auctoris verbis, (e) *Verum quid opus est illa narrare? precipue tibi, Donate carissime, qui præter ceteras tempestatem turbida persecutionis expertus es . . . Novius enim tormentis cruciatibusque variis subiectus, novius adversarium gloriosa confessione vicisti . . . Nihil adversus te verbera, nihil ungula, nihil lignis, nihil ferrum, nihil variis tormentorum genera valuerunt. Cave igitur Confessorem vel Confessores, quando in veterum libris nominantur; aliter accipias quam varis rerum, temporum, & personarum, prædices requirant. Maxime cum præter tria prætorum Confessorum genera quæ antedictis colligere facile est, primum nempe simpliciter interrogatorum, secundum conjectorum in carceres, tertium tormentis vexatorum, duos insuper eorundem ordines Cyprianicæ epistolæ nobis commodum in memoriam revocent. Unum horum quibus, quod in Christi confessione persistent, exilii poena sollenniter indicta & inflicta fuerit a Judicibus; nec nuperrime in nostra patria tot fortissimis fratribus nostris, seu Verbi Divini præconibus, sive aliis. *Exulta lætus & gratulor, fortissimi ac beatissimi fratres, cognita fide ac virtute vestra, in quibus mater Ecclesiæ gloriatur; gloriata & nuper quidem, cum confessio persistente suscepta poena est qua Confessores Christi fecit extorris.* Cyprian. Ep. 9. Alterum vero eorum qui non a Judicibus quidem, sed a Deo tentati & probati, hoc est, ad id per Divinam Providentiam adducti, ut privatum & coram Deo deliberandum haberent sua-ne deferrent, an Dominum, Dominum sequi & sua relinquere malebant. *Seculo renuntiavimus**

(a) Pap. 1. (b) V. P. 2. p. 267. (c) V. ex. gr. Epist. Cypri. Ad Clericum de cura pauperum ac confessorum, itemque Ad Martyres & Confessores de Mappalico. qua in Ed. Pag. mel. sexta & nona sunt. (d) Martyrol. Eccl. Germ. cap. 7. p. 69. (e) cap. 36.

tantum cum baptizati sumus; sed nunc ve-
te renunciamus saculo, quando tenati
& probati a Deo, nostra omnia reliquimus,
& Dominum secuti sumus, & fide ac
timore ejus flammus & vivimus. Cyp. Ep.
7. e secessu data, quem ipse sibi, quo
se simili pacto, persecutioni subduceret,
elegerat.

† 4. DE MORTIBUS PERSECUTORUM.] En summo cunctarum editionum cum MS. codice consensu quale sit hujus libri argumentum. Nisi quod in Aboensi, p. 78, (a) Columbus ita ad suas Nocas descendat, INCIPIUNT NOTÆ IN L. CÆS. LACT. FIRM. LIBRUM DE PERSECUTIONE, SEU DE MORTIBUS PERSECUTORUM; respiciens hæmpe ad illa Hieronymi, Freulphi, & aliorum loca, (b) ubi scriptum esse a Lactantio *De Persecutione librum unum* legimus; unde statim Columbus (c) ceteraque doctorum turba (d) colligere non dubitavit, hujus titulum etiam pridem fuisse simpliciter *De Persecutione*; nec posse igitur hoc quoque argumento opus ipsum alii quicquam legitime tribui quam Lactantio. Sed infirmum satis præsidium. Non omnis liber *De Persecutione*, continuo liber est *De mortibus Persecutorum*. Ille, v. g. Tertulliani, quem idem & in eodem opere Hieronymus (e) tanquam *De Persecutione* inscriptum laudabat, ne quod quidem *de Persecutorum mortibus* differit, sed ex professo *De Fuga in Persecutione*; qui & hodiernus libri titulus & unicus. Quare, stricte loquendo, nil prohibeat quominus *Lactantii liber De Persecutione*, paulo post ab eodem Hieronymo commemoratus, vel *De fuga* quoque in *Persecutione* cum Tertulliano tractaverit; vel *De causis persecutionum*; aut si que alia hujus generis in mentem venire possunt: minime autem de illorum obitu qui Ecclesiam Christianam ad Constantinum usque fuerint persecuti. Abiit nihilominus ut ex istis conjecturis ullam velim egregie asserendam suscipere, nedum ut de singulis cogitem. Disputo tantum, non

esse in Hieronymi & aliorum verbis, *Hæbentus [Lactantii] De Persecutione librum unum*, unde liquido eruditio ostendat quod volunt de genuino hujus libri auctore. Alias enim, sicut etiam in his Lactantium haud inviti concedimus, ita pariter duplicem fuisse apud Veteres libelli titulum non ausimus negare. Unum scilicet *De Mortibus Persecutorum*, quoniam qua ratione plerique ex primæve Ecclesie persecutoribus vitam finierint, tergitur. Alterum vero *De Persecutione*, ob persecutionem illam, ut ita dicam, *ante 300 annos*, seu decennalem, de qua præ ceteris omnibus disserteret studuit, quamque adeo a capite 20. usque ad 52, seu ultimum, narratum videre est; quin & postremo illo capite perstrictam his verbis, *Victoriam Domini cum laudibus frequentamus, diurnis nostrumque precibus celeberrimus, ut pacem post annos decem plebi sua dæmon conferret in seculum*. Vel potius *De Persecutione*, id est, De variis persecutionibus in priores Christianos usque ad auctoris tempora exortis: eo modo, quo *De Consolatione* apud Senecam plus semel, simili loco (f), pariterque *De Consolatione Philosophia* apud Severinum Boetium (g), & *De Fuga in Persecutione* apud Tertullianum, aptissima *De consolationibus*, & *De fuga in persecutionibus*, exponi queunt.

Quidquid sit, docent plurimis exemplis Baluzius P. 2. p. 8, Cuperus p. 123, & Columbus p. 267, quam eleganter, & meliorum auctorum imitatione, noster in priore titulo posuerit *De mortibus*, numero multitudinis. Sed, quod viri doctissimi observare, ni fallor, obiti sunt, dixere simili pacto Græci *ἑκοστὴ θανάτου* (h), *viginti mortes*; *θανάτου ἀλλοῦτος* (i), *mortes absurdas*; *ἰν θανάτου πολλὰς* (k), *in mortibus sapientis*; Hebræi autem *מֵתוֹת מְרִיבֵי* (l), ad verbum, *mortes agrotationum*, id est, *agerrimas*. Plane ut alibi Græcos in contrariis significationis vocabulo *βίη* (m), Latinos vero, *vitas* (n) usurpasse certum est.

A 2

A U

(a) Conf. infra P. 2. p. 266. (b) V. v. g. Hieron. *De Script. Eccles. v. Firmianus. & Freulphum*, to. 2. *Chronic. l. 3.* (c) V. P. 2. *proximo ante p. 266.* (d) V. Bal. P. 2. p. 7. & 8. & *Præfat. Ed. Oxon.* (e) V. Hieron. *De Script. Eccles. v. Tertullianus.* (f) *Is oværa titulus trium Seneca librorum. Nempe, Ad Polybium, Ad Marcium, Ad Helviam Matrem.* (g) V. pag. 1. *Edit. Basil. 1522.* In sequentibus enim titulus est, *De Consolatu Philosophico.* (h) *Aristoph. in Plut.* (i) *Lucian. in De Hist. Scrib.* (k) *Paulus in 2. Ep. ad Cor. XI. 23.* (l) *Jer. 16. 4. Conf. Ezech. 28; 10. Esaj. 53. 9.* (m) *Plato l. 1. Polit.* (n) *Tertent. Ad. 3. 3.*

CAPUT I.

I U D I V I T Dominus orationes tuas,
Dona-

Audivit Dominus orationes tuas,] Constans erat veterum Christianorum opinio, immo certissima persuasio, quidquid Confessores & Martyrii candidati a Deo petissent, impetratum iri. Hinc noster exiremo hoc libro, *Te precipue, Donate carissime, qui a Deo mereris audiri.* Ergo & Lapsi, alique, iis deprecatoribus utebantur: qua de re inter epistolas Cypriani nonnullæ exstant notabiles, & in Historia Ecclesiastica complura occurrunt exempla. Quod ad phrasin, eodem modo incipit & Horatius ad Lycen,

Audivere, Lyce, Dii mea vota: Dii Audivere, Lyce.

estque ea inter animi exultantis characteres referenda, cuius gaudium plenissime exprimit. *Tollis.*

† *Aud. Dom. orat. tuas,*] Loquendi genus haud dubie e medio petuum. vel, si mavis, e tota veteri vulgata. Cur enim potius ex isto Maccabæorum comate, *Exaudiat [Deus] orationes vestras, & reconcilietur vobis,* quod Columbus suspicabatur (a), quam ex infinitis ejusmodi locutionibus, quibus sacri codices referti sunt? puta ex ista, *Longe est Dominus ab impiis, & orationes iustorum exaudiet*, Prov. 15. 24. Immo, quam e Psalmo nominatim 105. comm. 44. ubi in fine, per omnia ferme uti hic, *Audivit [Dominus] orationem eorum;*

Quod autem modo vir clarissimus de Lapsis ponebat, illos usos fuisse efficacissime Confessoribus tanquam deprecatoribus apud Deum, & esse in eam rem notabiles aliquot epistolas inter Cyprianicas, favent ei admodum, non nego, vigesima secunda, decima tertia, & decima quarta editionis Pamelianæ.

Prima quidem, quoniam in ea Confessor Lucianus de pace omnibus Lapsis ex Martyris Pauli præcepto data ad Celerinum scribens, *Omnes*, ait, *quos Dominus in tanta tribulatione accessisse digna-*

tas est, universi ex compæto universo pacem dimissimus.

Altera autem, quoniam pariter in illa secundum meliores Cypriani editiones, Cyprianus ipse, post hunc titulum, „ Ad Clerum de Lapsis & Catechumenis ne vacui communionem exeant „ *Occurrendum puto*, inquit, *fratribus nostris, de Lapsis loquens, ut qui libellos a Martyribus acceperant, & prerogativa eorum apud Deum ADJUVARI POSUNT.....*

Postrema vero, quatenus in ea quoque Cyprianus, quin & in totidem fere verba desinens, rescribensque ad Clerum de eis qui ad pacem festinabant, *Quoniam significasti, ait, quosdam immoderatos esse, & communicationem accipientem festinanter urgere: & desiderasti in hac re formam a me vobis dari, factu plene scripsisse me ad hanc rem proximo literis ad vos factis credo; ut qui libellum a Martyribus acceperant, & auxilio eorum ADJUVARI apud Dominum in deliciis suis POSUNT.....*

Sed, ut brevissimum, videant tamen sedulo eruditi, aspulentur-ne reapse Tullio ultima duo Cypriani loca, an tantum in speciem? Multa enim sunt ob quæ rectius, mi fallor, in utroque *adjuvari* deservant legatur, quam *adjuvari possunt*, sicut paulo ante *desiderasti dari*; & infra, *petierant dari, postulasti dari*; quod mox patebit. Agit certe Cyprianus de quibusdam Lapsis, qui non modo libellos a Martyribus acceperant, sed *immoderati erant, & communicationem festinanter urgebant*, seu *ad pacem festinabant*, ut loquitur epistolæ titulus; de quibusque adeo vix aliud quidquam statuendum videatur, quam quod suggerimus; hoc est, eos sibi epistolas a Martyribus vel Confessoribus post perfidiam suæ facinoræ omni arte serius ocus comparasse; statimque flagitasse importune ab Episcopis, aut aliis Ecclesiæ & reconciliationis Divinæ Ministris, ad quos illæ dabantur epistolæ, ut auxilio Marty-

• (a) V. P. 2. f. 267.

² Donate carissime, quas in conspectu ejus per omnes horas tota die fundis, ceterorumque fratrum nostrorum qui ³ gloriosa confessione sempiternam sibi coronam

Martyrum Confessorum-ve qui eas scripserant, *juvarentur apud Dominum in delictis suis*. id est, ut sibi eorum precibus abnegatio sua condonaretur, & ad sanctam simul Eucharistiam fideliumque pacem admitterentur, venturi etiam cum ea pace suo tempore ad Dominum. Hoc ergo primum omnium dispiciat erudita doctorum cohors.

Deinde vero, si nostras forte minus probaverit emendationes, caveant nihil secus quibus Cypriani lectio non multum familiaris est, ne Tollii verba simpliciter intelligant ut sonant; hoc est, quasi Lapsi quidem usi sint apud Deum Confessoribus tanquam deprecatoribus, sed non pariter apud Ecclesie Præfatos. Nam Lapsi ad Confessores quoque recurrerant ut apud hos juvarentur. Nec Confessores Deum unice Lapsorum causa deprecabantur, sed sacros etiam Ecclesie & Poenitentie *Προσώτα*. Hinc in Cypriani epistola Ad Martyres & Confessores qui Lapsi petierant pacem dari, (is enim titulus undecimæ in editione Pameliana) *Cum vos, inquit, ad meliorem direveritis, quibus examinari desideria vestra, & quibusdam Lapsis pacem dari postulastis*. Et rursus in 13, quam modo, ut Ad Clerum de Lapsis & Catechumenis, ne vacui communione exirent, conscriptam laudavimus, *Quoniam, inquit, video facultatem veniendi ad vos nondum esse, . . . occurrendum puto fratribus nostris, . . . ut manu eorum in poenitentiam imposta, veniant ad Dominum cum pace, quam dari Martyres litteris ad nos factis desideraverunt*. Immo, memoratus supra Lucianus suam ad Celerinum epistolam claudens, *Ideo, ait, frater, puto ut sicut hic, cum Dominus caperet ipsi Ecclesiam pacem dare, secundum præceptum Pauli & nostrum tractatum exposita causa apud Episcopum & facta exomologesi, [Numeria & Candida] habeant pacem; nec tantum hæc, sed & quas scilicet ad animum nostrum pertinere; non obscure orans, ut quam jam ipse pacem*

cum reliquo Confessorum cœtu Numeriam & Candidam dedisset, Celerinus ratam faceret; intercedentibus itaque quondam, quoties per tempus licebat, & ne in Ecclesie jura viderentur ultro invadere, Confessoribus apud Episcopos, etiam cum pax Lapsis a Confessoribus fuerat dimissa; quod notandum.

2. *Donate carissime,*] Ita noster quoties hunc Donatum compellat in hoc libro; quod quater facit. Confer cap. 16. 35. & 52. Nec obliviscere ita quoque compelliari a Lactantio, capite 22 De Ira Dei, Donatum illum cui id operis nuncupavit. Hoc enim Lactantium hujus auctorem esse, inter cetera suadere potest.

† 3. GLORIOSA CONFESIONE] Non modo vera ad Confessores gloria ex illa animi fortitudine, qua intentata labefactandæ constantiæ suæ tormenta contemnebant, redibat: sed & inanis ac humana a nonnullis captabatur, quæ in Proteo falsæ a Luciano deridetur. Eadem voce utitur noster capite XVI, *Novies adversarium gloriosa confessione vicisti*. Opponitur autem *gloriosa confessio* illi, quæ magno animi impetu & ardore, sed inconstituto ac temerario suscepta, postea in tormentis deficiebat: Unde *Lapsorum* triste in Ecclesia prisca nomen: nec Origenis ignobile exemplum est. Sed & ideo *gloriosa dicta* videri possit, quod ea ὁ Θεὸς ἰδοὺ ἀξίωσεν, uti est apud S. Joannem, *Evang. cap. 21. 19. Tollius*.

† Firmat sane ultimam expositionem Tertullianica ista interrogatio (a), *Quomodo martyria fieri possunt in gloriam Domini, si tributo licentiam secta compensavimus?* Ne & hanc quoque Novæ Prophetiæ hortationem ex eodem Tertulliano (b) adducam, *Nolite in lectulis, nec in abortibus, & febris mollibus, optare exire, sed in martyriis, uti glorificetur qui est passus pro vobis*. Sed, ut quod res est dicam, vereor valde ut Cecilii locutio, qui sempiternam SIBI coronam *quæsierunt*, significet confessionem Deo gloriosum,

A 3

(a) V. Tertull. De fuga in Pers. c. 12. (b) V. Tert. ibid. c. 9.

nam ⁴ pro fidei suæ meritis ⁵ quæsierunt. Ecce ⁶ addetur

rosam, ac non potius, ipsismet Confessoribus. Mihi saltem posterior sensus magis probatur. Atque ita, meo iterum iudicio, noster infra, cap. 16. quin & Sulpicius Severus lib. 2. Hist. Sacræ his verbis, Quæ tempestate omnium fere sacre Martyrum erant orbis infestus est: quippe certatim gloriosa in certamina ruebatur, multoque avidius tam martyria gloriosis mortibus quærebantur, quam nunc Episcopatus prævæ ambitionibus appetuntur. Quod & ideo exemplum præ sexcentis aliis afferre visum est, quia Tempestas quæ, secundum Sulpicium Severum, certatim in GLORIOSA CERTAMINA ruebatur, & martyria GLORIOSIS MORTIBUS quærebantur, ea ipsa est de qua hic, Audivisti Dominus orationes tuas, Donate carissime, ceterorumque fratrum nostrorum qui GLORIOSA CONFESSIO, & quæ deinceps; quum ista vere ad decennem Diocletiani persecutionem, recens finitæ, pertineant; & ante allata Sulpicii verba, proxime apud auctorem legatur, Post [Valerianum] interfectum annu fere quinquaginta, Diocletiano & Maximiano imperantibus, acerbissima persecutio exorta, quæ per X continuos annos plebem Dei depopulata est; ut sint palam ejusdem temporis, simulque significationis, Cecilio nostro ac Sulpicio Severo, Gloriosa confessio, Gloriosa mortes, Gloriosa certamina, de quibus hic, aut ille, suis locis.

† 4. Pro fidei suæ meritis] Columbus P. 2. p. 267, omnem plane meriti rationem conatur ab hujus loci sententia removere. Quam recte autem, discutimus, Deo dante, alibi, & fufè; quandoquidem ad aliquot Veterum doctrinam de bonorum operum mercede & meritis bona fide intelligendam, verba hæc, cum veteris quibuscumque coherant, vere insignia sunt.

5. Quæsierunt] Ed. Oxon. & Cant. quæsierunt.

† Sed non opus fuit mutatione. Manuscripti codicis scriptura, ipsa quoque recta est: quæstetis (a), quæsierat (b), quæsisse (c), apud idoneos auctores oc-

currunt: Et noster infra (d), dento cum ipsis, quæsisset.

Quoad sensum, Reverendi Episcopi Sazisburiensis versio est, *who have acquired so themselves. ad verbum, qui sibi acquisiverunt.* Optime. Non enim Cecilium, qui . . . sibi . . . quæruit, tempore præfenti, ut de Confessoribus adhuc quærentibus in mentem nobis venire oporteat; sed, qui . . . sibi . . . quæsierunt, tempore præterito; ut de iis solum deceat cogitare, qui olim quæsierunt, nec amplius quærebant: hoc est, qui jam quod quæsierant, acquisiverant; quoad jus saltem. Et non esse præter hujus auctoris morem, quærendi verbum in æquivalenti significatione adhibere, testatur caput 18; ubi de Diocletiano, *Ille vero, aiebat ei indicans [fore] si post tantam sublimis fastigii claritatem in humilium vitam tenebras decidisset, & minus tantum, quod in tam longo imperio multorum sibi odia quæsisset.* Manifeste, pro acquisivisset, uti suo loco confirmabimus.

6. Addetur] Legendum forte, *arceatur.* Vide sub finem, *Impetus Diaboli a populo suo arceatur.* Eodem modo hic, *arceatur adversarius;* id est, *Diabolus.* Ita Boherellus noster, vir nullo non præclaro elogio dignus, omniumque adeo cum doctorum, tum bonorum, quibus notus est, dicitur.

Additur his omnibus adversarius] Non potest hoc de paganis dici, quorum nulla facta mentio: verum ad orationes referendum est Donaci & aliorum fratrum: quibus auditis additur a Deo adversarius, id est, Diabolus, Divina gratia coercitus, & ipsorum precibus devictus. Malim tamen hic legere, *Ecce deditur, vel traditur, his omnibus adversarius.* Tullius.

† Quod de paganis generatim observat vir doctus, nullam factam esse eorum mentionem in toto antecedente libri contextu, ita speciatim de Persecutoribus verum est, ut ne in libri quidem titulo, qualem apud Hieronymum reperiri putant, vel tantillum nominetur: quem supra nempe vidimus esse simpliciter *De Persecutio-*

(a) Hor. l. 1. Carm. Ode XI, (b) Hor. l. 1. Ep. 1. Ep. & Liv. l. 6. (c) Cic. Or. 3. in Ferr. (d) cap. 18.

me; quare nollem ad eos hoc loco respici ab eruditis. Agitur procul dubio de precibus Donati ejusque similibus. Nec quidquam probabilius quam hunc auctorem ab exaudijs frequentissimis eorum orationibus semel exorsum. *Audivis Dominus orationes tuas &c.* voluisse statim ostendere quibus illæ in rebus fuissent exaudita; *Ecce hie omnibus adversarius . . .* Utinam solum exemplo aliquo Tollius ostendisset rō addi, seu addi adversarium, sumi posse pro coerceri & devinci! Nam quia nullum aculit, omnino non possumus nium cum eo de ista interpretatione diffidamus.

† *Additur*] Hæc est MS. codicis lectio, quam secuta sunt editiones omnes Latinæ, excepta Aboens; ubi, mutato seu de industria seu fortuito tempore, *additur pro additur* tam hic quam in Notis (a) excusum reperimus. Sed utrumque haud dubie consulo factum. Nam Columbi explicatio congruit; *Additur*, inquit, *id est, apponitur* (b). Nec aliter modo Tollius & Boherellus, sua quisque ratione, per præsens, quamvis indicta quoque causa, legebant. Prior scilicet, *additur*, vel *deditur*, vel *traditur*; posterior vero, *arctetur*. Laudo: ipsasque etiam Tralationes, quæ per præteritum converterunt (c). Nam cum libri initium sit, *Audivis Dominus orationes tuas*, eo ipso debuit multo potius afferri continenter ab auctore exemplum præsens vel præteritum istius exauditionis, *Ecce additur*, aut aliquid tale, quam exemplum ejusdem rei futurum atque incertum, *Ecce addetur*. Et præterea, si ad ea quoque quæ proxime sequuntur, respicimus, proxime sequentia sunt, & *Ecclesia rursus exurgit*, non *exurgit*: itemque, & *major gloria Templum Dei fabricatur*, non *fabricabitur*: quæ ambo haud minori indicio sunt, adhibitum fuisse in principio perïodi verbum quoddam præsentis temporis, non futuri. Præsentis igitur verbum libentissime prætulimus. Tantum, dum his indubie de causis viri docti, quos honoris causa superius nominabam, supradictas correptiones velut vulgatæ lectioni sufficiens proponunt, aut sufficiunt, nos pro symbola nostra malumus legere *additur*. *Ecce additur hie omnibus adversarius. id*

est, Ecce omnium illarum orationum efficacia Diabolus, cui ex abyfso contra Christianos prodire fuerat concessum, denuo in abyfso tenebris detruditur & abditur. *Abdere* pro *abscondere*, *retrudere*, & *abditus* pro *absconditus*, *retrusus*, Cicero, inter alios, quovis conjugationis & constructionis genere frequentissima sunt.

Audit-no hæc Amphiprææ, sub terram abdite?

ait ille, v. gr. post Epigonem in Quæst. Tuscul. (d) & Orat. 2. in Verrém, *Simalacra Deorum jacent in tenebris, abyfso, retrusa atque abdita*, de Verre. Et, quod magis est, non solum ex Evangelio didicimus, rogatum quondam fuisse Dominum nostrum ab integra Dæmonum legione, *no in abyfsum ire jubentur* (e). Sed Joannes sub finem Apocalypsis (f), *Deinde, inquit, vidi Angelum descendente e celo, habentem clavem abyfsi, & catenam magnam in manu sua, qui apprehendit serpentem illum antiquum qui est Diabolus & Satanus, & vinxit eum ad mille annos; CONJECTIQUE IN ABYSSUM, QUAM OCCLUSIT & obfignavit super eum, ut non seduceret amplius gentes, donec consummarentur ANNI ILLI MILLE, POST QUOS OPORTET EUM SOLVI AD EXIGUUM TEMPUS*; qui ergo permittitur interdum terras & auras, carcerē solutus, peragrarē; interdum vero abditur denuo in abyfsum invitus. Denique, potuisse hunc auctorem efficacia orationum, de quibus loquitur, omnia ista tribuere, *Ecce additur hie omnibus adversarius; & restituta per orbem tranquillitate; prostigata nuper Ecclesia rursus exurgit, & majore gloria templum Dei, quod ab impiis fuerat eversum, misericordia Domini fabricatur*, ipse libricolophon probat; ubi non minori pompa, *Tu præcipue, Donate carissime, qui a Deo necruvi audiri, Dominum deprecare, ut misericordiam suam servet famulo suo propitius ac misu, ut omnes insidias atque impetus Diaboli a pulso suo arceat, ut florescentes ecclesias perpetua quiete custodiat*. Nec mirum, cum multo ante Jacobus viam prævisisset, testando (g) *orationem fidei salute instrumentum; & Eliam, licet nostru affectibus similem, oratione oravisse ut non plueret su-*

A a 4

(a) Conf. infra P. 2. p. 267. (b) V. ibid. (c) Gallica Parv. Mancroinil, & Anglicæ Rev. Barneti. (d) Lib. 2. in fine. (e) V. Luce. 8. 31. (f) Apoc. c. 20. comm. 1. 2. 3. (g) Jac. c. 5 comm. 15. 17. 18.

tur his omnibus⁷ adversarius; ⁸ & restituta⁹ per orbem tran-

per terram, & non pluisse annos tres & menses sex; & vultum oravisse, & calum dedisse pluviam.

† 7. *Adversarium.*] Quod contra Columbi sententiam *adversarium* hoc loco incunctanter de Diabolo intelleximus, perculere nos haud solum doctissimorum virorum (a) exempla eodem modo accipientium; sed praecipue gravissimarum rationum momenta quae in eam rem ex hujus Scriptoris stylo suppetunt. Prima nempe, e cap. 16. desumpta, & allata jam a perillustri Cupero, P. 2. p. 124.

Altera autem, quod alibi de Christianorum persecutoribus Cecilius noster dicens, illos quidem *adversarios Dei* (b), numero multitudinis, vocaverit; & Maximinum Dazam, cap. 43, *annum de adversariis Dei*; at nullum tandem usquam humanum persecutorem vocaverit *ἀπὸ τοῦ ἀδίου*, *adversarium*. Tertia denique, quod dum Columbus *adversarium*, non de ullo insigni fidelium persecutore intelligit, sed contra de aliquo singulari persecutorum adversario eos coercente & puniente, reclamant valide paucis post verbis haec verba, *Excitavit Deus PRINCIPES, qui tyrannorum nefaria & cruenta imperia resciderunt*; quum ibi non *Principem* hunc aut illum, sed *Principes*, plurativo numero, habeamus: itemque, quod nec capite 48. litteræ de restituenda Ecclesia simpliciter inchoent, *Cum feliciter ego Constantinus Augustus*, & quæ postea, sed e contrario, *Cum feliciter TAM EGO CONSTANTINUS AUGUSTUS, QUAM EGO LICINIUS AUGUSTUS apud Mediolanum convenissemus*, &c. adeo ut manifesto nullus humanus & singularis Persecutorum ultor per *adversarium* hoc loco sit intelligendus: Non, inquam, Constantinus, vel Licinius; sed, ut dictum est, magnus fidelium Persecutor, Diabolus: quod infra optime confirmat Cuperus, P. 2. p. 124. quem adi.

8. *Restituta per orbem tranquillitate.*] Vide eundem ibidem.

† 9. *Per orbem*] Mirum quantum inter se differre queant, accuratius pensando,

per orbem, quod hic habes, & per omnem terram, quod capite proximo in alio argumenti genere occurrit; itemque per omnes provincias & civitates, quæ altera ejusdem capituli locutio, in eadem materia.

Ibi enim, quoniam de Evangelio Christi per omnes provincias & civitates cum fidei obedientia spatio 25 annorum prædicati agitur, non modo nil vetat, sed e contrario, sicut suo loco patebit, plurimæ Patrum auctoritates commententur, posse & debere, verbi gratia, per omnem terram, omnem terram habitabilem seu habitatam late intelligi; hoc est, non solum quicquid intra Imperii Romani fines continebatur, tum cum amplissimum erat & in culmine suo, ut ab Augusto ad Trajanum; sed, exempli causa, totam insuper Scythiam, Indiamque; quarum, citra omne dubium, neutra, ne quid aliud dicam, Imperii pars erat, cum Nero imperare exorsus est.

Sed hic, cum de amissa per orbem tranquillitatis restitutione sermo sit, nec ea tandem publicæ Tranquillitatis amissio aliunde originem duxerit quam ex Imperatorum decretis contra Christianos, neque jam eorum Decretorum ulla vis fuerit extra Imperii Romani limites, idcirco sane *Orbis* vocabulo *Orbem* mere Romanum, id est, Legibus Imperatoris parentem, intelligere oportet, nequaquam vero cunctas illius portiones Imperatoribus non subiectas. Eteo modo totum orbem videre licet a Julio Firmico ad *Orbem Romanum* restringi his verbis supra quam dici potest notabilibus, *Dominus & Augustus noster, TOTIUS ORBIS imperator . . . Constantinum scilicet Maximum, . . . ROMANUM ORBEM salubrigubernationis moderamine sustentat*. Ne & adjiciam, haud aliud ad summum sonare πασῶν τῶν οἰκουμένην hoc Lucæ loco, (c) ἐξ ἧλης δόγμα παρὰ Καίσαρος Ἀυγύστου, ἀπογρῆσθαι πάντας τὴν οἰκουμένην. Immo, sicut egregie haud ita pridem observatum est, nulla olim alia de causa Concilii Occidentis id nominis indubatur, quam quia qui ad illa vocabantur & conveniebant, veniebant & cogebantur e singulis illis partibus generalioribus Orbis

(a) Cap. T. B. B. (b) V. cap. 5. (c) Luc. 2. 1.

tranquillitate, ¹⁰ profligata nuper Ecclesia rursus ex-
surgit, & majore gloria ¹¹ templum Dei, quod ab im-
piis fuerat eversum, misericordia Domini ¹² fabricatur.
Excitavit enim Deus ¹³ Principes qui tyrannorum ne-
faria & cruenta imperia resciderunt, ¹⁴ humano generi
providenter, ut jam quasi discusso transacti temporis nu-
bilo mentes omnium pax jocunda & serena lætificet.
Nunc post tantæ tempestatis violentos turbines ¹⁵ pla-
cidus aër & optata lux refulsit. ¹⁶ Nunc placatus servo-
rum

bis habitabilis, quæ Imperatorum pote-
stati & jurisdictioni suberant. (a)

10. *Profligata nuper*] Vide Col. P. 2.
p. 268.

11. *Templum Dei*] Illud Templum
Nicomediæ erat. *Mancroiv.*

Nicomediæ scilicet; quod a Diocle-
tiano & Maximiano eversum fuit. *Editio
Oxon.*] Eaque totidem fere verba Balu-
zii in prima editione: (b); quamvis ad
aliud locum, de quo infra pag. 12. nu. 18.

Nicomediæ scil. [ubi tunc agebat La-
ëtantius;] quod a Diocletiano &c. uti
modo. *Editio Cant.*

Aliter, nec immerito, accipiunt Am-
pliff. Cuperus, P. 2. p. 124. & Baluzius
ex illo, ibid. p. 8. quos vide.

† 12. *Fabricatur.*] Verbum huic scri-
ptori familiare. Sic cap. 3. *Cum multa
mirabilia opera fabricasset;* & cap. 7. *qua-
cumque fabricandis operibus necessaria;* &
cap. 36. *Ut Christiani neque fabricarent ...*

13. *Principes*] Constantinum & Lici-
nium. *Mancroiv.*] Recte. Confer infra
caput 48, & Bal. P. 2. p. 8.

† 14. *Humano generi providenter,*]
Pertinere huc egregie nummos, quos de
Imperatorum providentia laudat doctissimi
Cuperus, P. 2. p. 125, nemo qui
locum adibit, negaverit. Quod hic ve-
ro insuper, sive ex iisdem sive ex aliis,
humanam genus de Imperio Romano in-
terpretatur, firmat quidem valide quæ
nos paulo ante ad *resistitiam per Orbem
tranquillitatem* observavimus. Sed male,
puto, ad *vastationem terræ & humanigen-
eris everfionem*, de quibus in fine capituli
2, accommodarentur.

Humano generi providenter,] Videre-
tur excidisse copula *que*, nisi sæpe ita
nostræ loqueretur. *Tolliv.*

† Gaudere illum a synedris constabit
infra ex dicendis ad caput 38. Sed hic,
nisi fallor, ellipsis copulæ paulo durior
est.

15. *Placidus aër*] Lucretius in primo,
*Placatumque nitet diffuso lumine Ca-
elum.* *Tolliv.*

16. *Nunc placatus servorum suorum
Deus...*] Deesse videtur *precibus*, vel
patientia, seu verbum aliquod consimile,
Ed. Ox. & Cant.] Confer Columb. P. 2.
p. 268. & Cuper. ibid. p. 125.

Nunc plac. serv. suor. Deus.] Deest
forsan vox *gemitibus*. Colomesius.

† Locus, de quo, mea sententia, non
unice dispiciendum, quid ei cum majore
verisimilitudine desit & suppleri debeat;
sed ante omnia, desit-ne ei revera ali-
quid? an una potius littera redundet? Si
enim ex fine vocis *placatus* litteram *s*,
veluti ex sequente vocabulo *servorum* im-
portune, ut sæpe fit, prognatam, extri-
veris, restabit integro sensu, *Nunc PLA-
CATU servorum suorum Deus jacentes &
afflictus celesti auxilio sublevaris.* id est,
Nunc servorum suorum PLACATIO Deus,
& quæ postea, quomodo apud Ci-
ceronem (c), *Que tam subito facta Tunc erit
Hiernsalem CONCLUCATUI nationibus*
(d). Et apud meliores Scriptores *ejus-
latius*

(a) *V. Bibliot. Univers. to. XI. pag. 336.* (b) *V. To. I. Miscell. p. 353. Conf. Inf. P. 2.
p. 8. 9.* (c) *Lib. 2. de Nat. Deorum.* (d) *Termin. lib. de Resurr. carum.*

rum suorum Deus jacentes & afflictos caelesti auxilio sublevavit. Nunc moerentium lacrymas, extincta impiorum

latus & ejulatio, significatus & significatio, consolatatus & consolatio, explicatus & explicatio, ne plura congeram, promissus sunt. Quare possit forsitan hic locus meliori jure censeretur inter redundantes, quam inter mutilos. Nil tamen affirmo.

Addo tantum, si defectivus potius videbitur annumerandus, forte etiam deesse potius causa, vel gratia, quam precibus, vel gemitis, aut aliquid tale; ut sensus sit, *Nunc placatus servorum suorum gratia Deus*. Nimirum, quod simillima ratione, libro 2. Maccabaeorum (a), *Et meminervis [Deus] testamenti sui, quod locutus est AD ABRAHAM, ET ISAAC, ET JACOB SERVORUM SUORUM FIDELIUM*, positum fuerit evidenter pro, *Et meminervis testamenti sui quod locutus est AD ABRAHAM, ET ISAAC, ET JACOB, SERVORUM SUORUM FIDELIUM GRATIA*; uti & in Graecis, πρὸς Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαάκ, καὶ Ἰακώβ τῶν δούλων αὐτοῦ τῶν πιστῶν, pro, πρὸς Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαάκ, καὶ Ἰακώβ, τῶν δούλων αὐτοῦ τῶν πιστῶν ΧΑΡΙΝ. Neque aliud, opinor, volebat Columbus, cum ad nostrum Ceciliii locum his verbis exorsus (b) [*Excidisse videtur vox PRECIBUS, aut alia simili; quam si restituit, plenior sermo erit, multoque concinnior*] paulo post breviter annotabat (c), *Nonnihil dubitationis tamen injicit 2. Machab. 1. 2.* Utcunque sit, habes quoque, certo certius, eadem ellipsin apud Tertullianum libro De Fuga in Persecutione, *Qui MEI confusus fuerit, pro Qui MEI CAUSA confusus fuerit; moxque idem, Et ego confundar EJUS coram patre, pro, Et ego confundar EJUS CAUSA coram patre meo*: unde statim pleniore oratione exclamans, *Felices, ait, qui persecutionem passi fuerint CAUSA NOMINIS MEI*. Adde ex Latinis auctoribus Horatium in De Arte Poetica canentem,

Serpit humi tatus nimium, TIMIDUSQUE PROCELLAE.

id est, inquieti docti, (d) *timidus causa*

procella; ex Graecis vero, Homerum de Junone narrantem, II. a. v. 56.

Κἀντο γὰρ Δαναῶν, ὅτι πᾶ ἑνὲς σκοπῆς ὄρατο.

ad verbum, *Solicita enim erat DANARUM, quandoquidem eos morientes videbas*; pro, *Solicita enim erat DANARUM GRATIA*. Quid? quod recta & plana ratiocinandi methodus videtur omnino exigere, utin difficillimo isto Pauli loco ad Galatas [Φοβῆμαι ὑμᾶς, μήπως ἐκὼν κενότιμα ἴτε ὑμᾶς. ζήνοσθε ὡς ἐγὼ, ὅτι πάρος ὡς ὑμεῖς ἀδελφοί, θεομαί ὑμῶν. ε.] Apostolus simili ellipsis genere ΔΕΟΜΑΙ ΤΜΩΝ scripserit, pro, ΔΕΟΜΑΙ ΤΜΩΝ ΕΝΕΚΑ, seu ΧΑΡΙΝ. hoc sensu, *Omnino, Fratres, propter vestras illas Legum Ceremonialium observationes ego vos mihi metuo; Ne scilicet inveniri tandem frustra laborasse apud vos, seu erga vos. Effoete vero sicut ego. Id ipsum, inquam, vos quoque mihi timete; quia ego ipse qui mea causa vereri non incipiam apud vos evangelizaverim, illud etiam vobis, tanquam vos ipsi, metuos, non mea proinde causa tantummodo sollicitus, sed vestra quoque. Par pari igitur referre; & ne mei Apostolatus mercedem quoad vos amittam, mea causa vereremini*. Scio δεῖσθαι Graecis longe frequentius esse orare, quam vereri. Sed apud Plutarchum utique non semel pro vereri reperitur; puta in hoc Apophthegmate, *δεῖσθαι πρὸς βίην, καὶ φοβῆσθαι, De vita vereri, non metere*. Immo, quod magis ad rem, Hefychius aperte in vocibus *δεῖσθαι* & *φοβῆσθαι* non distinxit inter *φοβῆσθαι* & *δεῖσθαι*, sed eā, ut nunc nobis Paulus, pro *isdem* habuit. Confer denique tot illa Novi Foederis loca, ubi *ἰνα*, vel *χαρίν*, relicta sunt subaudienda; quae & quotidie supplerunt ab Interpretibus; exempli causa, *Matt. 11. 1. μὴτί ἐν τῷ διαδοκῆν, Digressus est docendi GRATIA*. *Luc. 24. 29, ἰσθῆθε τὴ μενταὶ σὺν αὐτοῖς, Intravit mandandi CAUSA cum eis*; & sic de reliquis, quae infinita sunt.

† 17. *Qui*

(a) *Cap. 1. comm. 2.* (b) *V. P. 2. p. 263.* (c) *Ibid.* (d) *V. Nouv. Meth. de la L. Lat. p. 422.* (e) *Gal. 4. 11. 12.*

rum conspuratione deterfit. ¹⁷ Qui adversati erant Deo jacent;

† 17. *Qui adversati erant Deo jacent,*] Ita editores omnes post Baluzium, cum non levi, uti mox patebit, securitate.

Adversati] Lege, *insultati*. Iſta-
cus Voffius, ad marginem ſui exemplaris.

† Quia nempe a Baluzio didicerat An-
tiquam lectionem eſſe *illuſtrati*; (a) quod-
que eam quidem cum viro clariffimo men-
dotam exiſtimans, aliter utique mutan-
dam cenſeret quam cum eodem in *adver-
ſati*. Recte ſane. Nam eſt ſuam Baluzius
emendationem certam nuncupaverit, (b)
liquet tamen Voſſii conjeſturam multo
magis ad prædicum codicem accedere quam
Baluzianam, quæ ſic incerta evadere in-
cipit.

Qui adv. erant Deo jacent,] Hæc eſt
editoris Clariffimi conjeſtura. In MS.
fuit, *Qui illuſtrati erant Deo jacent*. Pro-
pius aberit a veſtigiiſ veteris codicis, ſi
ſcribatur, *Qui inſultaverant Deo, jacent*.
Dicuntur aliis inſultare, qui eos omni af-
ficiunt contumelia, & habent indigniſſi-
me. Cæſar apud Suetonium, cum gem-
entibus adverſariis adeptus eſſet quæ
concupiſſet, dixit, *ex eo inſultatum
omnium capitibus*. Nicolaus Heiniſius i

μααπιττις conjiciebat, *Qui illuſtrave-
rant Deo, jacent*. Grævius.

† Plurima profeſſo Veterum loca cele-
berrimi & eruditiffimi Collegæ ſuſpicio-
nem confirmant. Minutius Felix (c) *Hæc
inſultare & illudere eſt, vitium religionibus
ſervire*. Claudianus (d), *inſultans omnes
profugo* . . . Et ſimilia inſuper non pauca
apud Vulgarum Interpretem reperias (e).
Sed quid ſi nihilominus ad ſimplicem a-
liquot ſyllabarum tranſpoſitionem recur-
ramus? ut, pro *Qui illuſtrati erant Deo
jacent*, legatur, *Qui illuſtranti Deo, ſtrati
jacent*. Certe ſenſus erit planiſſimus; & le-
gendum eſſe alibi non diſſimili methodo
cepit pro capite, itemque cogitationis pro
contogianis, vir ipſe Magnus, quem mo-
do laudabam, admonebit infra cum Hein-
ſio, vel pro Heiniſio, ad caput 27 & 29,
quæ vide ſis. Addo, ne forſan, ut olim non
nemini, ſic tibi quoque noſtra lectio,
ideo minus arideat quod aliquanto ce-
teris quæ ſubſequentur locutionibus de-
bilioꝝ ſit, poſſe facile in tota periodo gem-
inam quandam gradationem, tam quo-
ad noxas Perſecutorum, quam quoad eo-
rundem poenæ, iſto pacto agnoſci,

Noxæ,

- 1 *Qui illuſtranti Deo,*
- 2 *Qui templum ſanctum everterant, . . .*
- 3 *Qui juſtos exarnificaverant*

Poenæ,

- 1 *ſtrati jacent,*
- 2 *vina majori ceciderunt,*
- 3 *caeleſtibus plagis & cruciatibus meritis
nocentes animas profuderant.*

Immo, facillime etiam fieri poteſt ut
initio periodi non alium magno illo &
xar iſcari DEI nomine intellectum
voluerit hic Scriptor quam Dominum no-
ſtrum Jeſum Chriſtum; de quo ſcilicet
ſimillima proſus ratione Tertullianus (f),
*Recita, inquit, DEUM dixiſſe, Qui ca-
pit capiat*; Chriſtum citra omnem dubita-
tionem hac voce indigitans, cum ex Mat-
thæi Evangelio (g) Jeſum dixiſſe ſemel,
Qui poteſt capere, capiat, ſit certiffimum,
& locus etiam Tertulliani integer ferat,

*Serva CHRISTO virginem ſponſam.
Nemo quaſtum de ea faciat. Hac tibi, fra-
ter, dura forſitan & intolerabilia viden-
tur. Sed recita DEUM dixiſſe, Qui ca-
pit, capiat, id eſt, qui non capit, diſce-
dat.*

Atqui, ſi rem ipſam ſpectemus, Eth-
nicos & Eccleſiæ Chriſtianæ perſecutores
illuſiſſe quondam in Chriſtum, quoties im-
pium quid lubeat jocari, vel hæc ejuſ-
dem Tertulliani verba in Apologetico
(h) aſtendunt, *Sed nova jam Dei no-
ſtri*

(a) V. P. 2. p. 8. (b) V. ibid. (c) In Oſtavio. (d) In De Sexto Honorii Conſulatu.
(e) V. Prov. 25. 10. Jndith, 5. 17. Tob. 2. 15. (f) V. lib. De Erga in Perſec. ſub ſineq.
(g) V. cap. 19. comm. 12. (h) V. cap. 16.

jacent; ¹⁸ qui templum sanctum everterant, ruina majori ceciderunt; ¹⁹ qui justos excarnificaverant, caelestibus plagis & cruciatibus meritis ²⁰ nocentes animas profuderunt. ²¹ Distulerat enim poenas eorum Deus ut ederet in eos magna & mirabilia exempla, ²² quibus & posterius discerent & Deum esse unum & eundem mortem digna ultione superbis & impiis ac persecutoribus in-

*stri in ista civitate proxime editio publicata est, ex quo quidam in frustrandū be-
sitiū mercenarius noxius picturam proposuit
eam ejusmodi inscriptione,*

DEUS CHRISTIANORUM ONO-
NYCHITIS.

*Erat auribus asininis, altero pede ungu-
latus, librum gestans & togatus. Risum
& nomen & formam.*

De phraasi autem, ne de re ipsa dicam
amplius, habes, verbi gratia, Luc. 22.
63. *Et viri qui tenebant Jesum, ILLU-
DEBANT EI, cadentes.* & 23. 11, *Spre-
vit autem illum Herodes cum exercitu suo,
& ILLUSIT indaptam veste alba.*

Quid? quod loquendi genus, quo hunc
auctorem usum esse suspicamur, inde
ipsi forte in mentem venerit, quod post
Judæ osculum, Phariseorum Sacerdotumque
satellites, qui eo osculo in Jesum
de compacto illuserant, unica ferme vo-
cula in terram dejecti, aliquandiu humi
strati jacuerint. Confer omnino Matth.
26. 28. & Luc. 22. 47. 48. cum Joan. 18.
3. 4. 5. 6. Manifestum saltem est, non re-
pugnare sequentia ista, *qui templum san-
ctum everterant*: utpote quæ per tacitam
quoque nec illepidam hujus Christi re-
sponsonis imitationem potuerint exarari,
Destruite templum hoc (a), cum de tem-
plo sui corporis, ut a Joanne observatum
est, (b) loqueretur. Confer supra, pag. 8.
num. 11. Nec nos denique quidquam cum
nostra conjectura, *Qui illuserant Deo,
strati jacent*, agimus vel proponimus,
quod non pariter possibile sit cogitasse cla-
rissimum Heinsum cum legeret, *Qui il-
luserant Deo, jacent*. Tantum, si
de tam vitiose transpositionis origine &
causis questio sit, forsan, dicimus non

raro, quod Colbertinum codicem haud
aliunde descriptum habeamus quam ab
exemplari, in quo unus aliquis versus
defineret in *Qui illum*-sequens vero in-
ciperet per *erant*, vox autem *strati* con-
tinuo post omissa fuisset in contextu, dein
paulo negligentius in margine adscripta,
verbi gratia e regione fere *re illum*: adeo
ut præceps & ineruditus librarius pro *Qui
illuserant Deo, strati jacent*, perperam
Qui illuserant Deo jacent excipere-
rit.

18. *Qui templum sanctum everterant,*
Vide omnino Amplif. Cuperum P. 2. p.
124. & Bal. p. 8. Confer quoque supra,
si liber, p. 8. num. 11.

† 19. *Qui justos excarnificaverant,*
Ira Cicero lib. 3. De Nat. Deor., *Ana-
xarcum Democritum a Cyprio tyranno ex-
carnificatum accepimus*. Et noster rursus
cap. 14. *Diocletianus excarnificari
omnes suos protinus præcepit*.

20. *Nocentes animas profuderunt.*
Eorum, quibus id acciderit, nomina
recenset infra Baluzius, P. 2. p. 9. Et
hic auctor porro simili locutione in fine
capitis 49. *nocentem*, inquit, *spiritum
detestabilis genere mortis effluvis*. sup. Ma-
ximinus. Noli autem utroque loco per
nocentes animas & *nocentem spiritum* leve
quid intelligere. Nam capite 2. *execra-
bilis ac nocens* de tyranno Nerone con-
junguntur.

21. *Distulerat enim poenas eorum Deus]*
De ejusmodi poenis secundum Theolo-
giam, tam Gentilem, quam Christianam,
dilatis, vide Col. P. 2. p. 268.

22. *Quibus & posterius discerent]* Edi-
tio Aboensis, *quibus posterius discerent*, si-
ne copula; quod melius.

(a) V. Joas. 2. 19. (b) V. ibid. comm. 21.

²³ inrogare. De quo exitu ²⁴ testificari placuit, ²⁵ ut omnes qui procul moti fuerunt, vel qui

23. *Mortem impiis ac persecutoribus inrogare,*] Columbi editio *irrogare*. quomodo apud Arnobium (a) *irrogare penas capitis*; & apud Ambrosium, *irrogare injuriam*, *irrogare vim*, *irrogare arma suis principibus*, *irrogare sibi manus*, & sic de aliis a viro summo Jo. Frid. Gronovio ante nos observatis: (b) ubi-

que, ut patet, pro *inferre mortem*, *inferre penas capitis*, *inferre injuriam*, *manus*, & quæ reliqua sunt.

24. *De quo exitu testificari placuit,*] Quod hic deest, eruditi hæcenus in vulgatis editionibus varie suppleverunt.

SUPPLEMENTA DOCTORVM.

De quo exitu {
 { eorum (c)
 { nobis (d)
 { imperiorum. (e)
 { impiorum (f)
 { crudelium principum (g)
 { tyrannorum (h)
 { savissimorum principum (i) } } testificari placuit,

De quo exitu . . .] Lege, *De [quorum exitu [horrendo] testificari placuit.* Superborum scilicet & impiorum Principum, Christiani nominis persecutorum: quibus appellationis superbiæ cum maxime notat Diocletiani & Maximiani, cum ob adscita cognomina Jovii & Herculii, tum ob indumentâ aurata, coronam gemmatam, adorationem, &c. Sed & Galerii Maximiani ingens & intolerabilis fastus fuit post devictum Narsea, de quo noster infra, cap. ix. Impietas autem omnibus communis fuit: nisi quod Maxentius ceteros videtur superasse. *Tollius.*

† Nos, primum, cum nulla sit lacuna in manuscripto post *De quo*, sed tantum post *exitu*, nil necesse putamus ex *De quo* facere cum Tollio *De quorum.*

Deinde vero, quia illud Colbertini codicis vacuum non vidimus, nec scimus adeo quot litterarum sit capax, quæve litterarum vestigia in eò remaneant, non audemus quidem ex tot eruditorum supplementis ullum tanquam indubitatum & genuinum præ ceteris eligere. Sed liceat interim animo nostro esse ad primum, aut

simile, incliniori; sive quod sit simplicissimum; sive quia, cum vox proxime præcedens sit *persecutoribus*, & huic auctori *exitus* alibi pro morte usurpetur, dixerit ita expletus, *De quo exitu eorum*, pro, *De qua morte Persecutorum*, qui ipse ferme libri Titulus; & ad quem proinde Cecilium nostrum voluisset respicere plusquam verisimile est; faciente præsertim mentionem Joanne Sarisberienſis opusculi a se *De exitu Tyrannorum* inscripti. Et quod superest, abunde, ut cetera taceam, adstruit alter iste capitis 50, *Nihil tale metuens [Candidianus] occisus est; & [Valeria] exitu ejus audito, prothumus fugis.* ubi *exitu*, id est indubie, *obitu*, *morte*.

25. *Ut omnes qui procul moti fuerant,*] Ita MS. codex & universæ simul editiones. Oxoniensis tantum & Cantabrigiensis, ima pagina, monent emendari posse, *ut omnes qui procul [remoti] fuerant.* Aut si mavis, (addit in sequentibus posterior) *Lege, ut omnes qui [persecuti] fuerunt.* quod & in priori ad Opusculi calcem (h) reperias, licet minus æqua conditione propositum.

[Moti]

(a) *V. Arnob. lib. 6. in fine.* (b) *V. Monobibl. Observ. in Script. Eccles. cap. 1. Confer Ambros. l. 3. de Offic. cap. 6. & De Obitu Theodosii, atq. alibi.* (c) *Oxon. ad calcem, in Emendationibus quæ seriim occurrerant, p. 108.* (d) *Ed. Cantabr. & ante eam Oxoniensis, p. 2.* (e) *Cuperus quondam, si Columbo credendum. V. infra, P. 2. p. 269.* (f) *Cuperus ipse, verius sine dubio & aptius. V. P. 2. p. 125.* (g) *Columbus, primâ conjecturâ. V. P. 2. p. 269.* (h) *Alterum Columbi supplementum. V. ibid.* (i) *Tertium ejusdem Columbi. V. ibid. p. 270.* (k) *V. Edit. Oxon. p. 108.*

qui p²⁶ turi sunt, scirent quatenus

virtu-

Moti] Lege, *nati*. Vossius.

† *Nati*, inquam, non *notis*; ut quidem accuratissimus αὐτόπτης Colomelius curavit nos pro suo in bonas litteras studio fieri certiores; quod & volebat curiosius observari. Sed fallor? an receptam lectionem viri docti sine causa sollicitant? Omnino, *Movere* apud Plautum, Ciceronem, & alios, *amovendi* vel *removendi* significatione occurrere, extra controversiam est, & esse debet. Plautus, v. g. *Movere abs te moram* (a), id est, *Remove*, vel, *Amove moram abs te*. Adhæc, quod *proci moveri*, pro, *longe a suo sedibus moveri*, *removeri*, *relegari*, Latinitissime dicitur, vel soli sequentes Virgiliti versus idonei testes sunt (b).

Atque ideo *tauros PROCUL*, atque *in sula RELEGANT*

Pascua,

Confer eodem libro,

Ipsa PROCUL nebuli obscura RECESSIT.

Tertio, quod multo gravius est, post ceptam semel decimam Persecutionem, magna pars fidelium proscripita & in exilium missa fuerat. Idque non testatur simpliciter epistola Maximini apud Eusebium, (c) rescribens inter alia ad Tyrios, *Quod si qui in detestando sua vanitate errore adhuc persistent, ii QUAM LONGISSIME A VESTRA URBE ET TERRITORIO SECLUSI, sicut petiisti, ABIGANTUR*. [ἐν πολλῶν πέρρωθεν τῆς ὑμετέρης πόλεως καὶ περιχώρῃ, καὶ θῶς ἤξιόσασθαι, ἀποχωρισθῆντες ἰξίλασθῆτωσαν;] sed firmat paulo post multo disertius Eusebius ipse his verbis, *Hujusmodi igitur littera in omnibus provinciis adversum nos proposita sunt*. [τὰυτα δὲ καθ' ἡμῶν κατὰ πᾶσαν ἰσχυρίαν ἀνεσηλίστωε.] Præterquam in De Vita Const. duas

illius Imperatoris leges memorat idem Historicus; (d) quibus, ab una parte, *Omnes, qui Dei cultum ac fidem proderere voluissent, & ideo crudelibus Judicium sententiis quocumque tempore damnati patriam extraneo solo commutassent, patrii fundis restituerentur*; ab altera vero, quosquos *itidem in insulas fuissent relegati, ibique montium asperitatibus & circumfuso mari conclusi, seipsos sui propinquu & amicis redderent*. Et infra denique nos ipse Cecilius, *Ut omnia, inquit (e) errore complerentur, provincia quoque in frasia comissa, multi prasides & plura officia singulu regionibus ac pene jam civitatibus incubare; item rationales multi & magistri & vicarii Prasectorum, quibus omnibus civiles actus admodum rari, sed condemnationes ... & PROSCRIPTIONES FREQUENTES*; unde & capite 52, *Eterna [Dei] pietati gratias, ait, agere debemus, qui tandem respexit in terram, quod gregem suum partim vastatum a lupu rapacibus, partim vero dispersum, rescire ac recolligere dignatus est*; haud alia, ut liquet, de causa Ecclesiam *Dei gregem partim dispersum & tandem recolletum vocans*, quam ea de qua mentionem injicere operæ pretium putavimus. Quare non ad alios *procul motos*, si quid in eo iudicii, hic loci respexerit, quam ad fideles illos, primum proscriptos & relegatos, sed Constantini postea edictis revocatos, quos diximus; quorumque adeo in gratiam scribere *De mortibus persecutorum* fuerit ante omnia aggressus, ut quæ Dei virtute & majestate, illis absentibus, contra Persecutores edita fuerant, rescirent. Vide tamen Columbum, P. 2. p. 269.

† 26. *Vel qui p* *turi sunt*,] Nec uno modo docti secundam hanc lacunam compleverunt.

vel qui p $\left\{ \begin{array}{l} \text{off nos su (f)} \\ \text{off hac aberra (g)} \\ \text{vocal i (h)} \\ \text{ersecu (i)} \\ \text{off hac su (k)} \end{array} \right\} \text{turi sunt,}$

Nos

(a) *V. Plant. Captiv. Act. 4. Sc. 2. v. 20.* (b) *Georg. l. 4.* (c) *V. Euf. lib. 9. Hist. Eccl. c. 7.* (d) *V. Euf. De V. Const. l. 2. c. 30. 31.* (e) *V. cap. 7.* (f) *Casperus, P. 2. p. 125. assentiente Colombo, ibid. p. 269.* (g) *Primava Columbi conjectura, a qua necdum profusus discedis, pag. 270.* (h) *Editio Oxon. & Cantabrigiensis, primo suo supplemento.* (i) *Alteram eandem supplementum. V. Oxon. p. 108. & Cant. p. 522.* (k) *Vossius à μακαρίτης, in margine sui exemplaris.*

27 virtutem ac majestatem suam 28 in dis delendisque nominis sui hostibus Deus summus 29 ostenderet 30 est, 31 si a principio ex quo est Ecclesia constituta 32 qui fuerint auctores & quibus poenis 33 in eos celestis judicis severitas vindicaverit exponam.

† Nos ex istis supplementis non nisi primum & ultimum digna quæ attendantur censemus. Sed possint forte alia, utriusque non dissimilia, postliminio recipi; puta, vel qui p[ro]p[ri]a vic[er]i sunt. Videant quibus visendi MS. codicis potestas liberata est. Pendet enim res tota ex superstigiis literarum ductibus, si qui restant.

† 27. Quatenus virtutem ac majestatem.] Vide Baluzium P. 2. p. 9. Nolite interim cap. 5. sub finem, Majestatem Dei singularis nominat, sine ulla Divinæ virtutis mentione.

† 28. In dis.] Reparandæ hujus loci jacturæ una tantum ratio hæcenus præ manibus eruditorum erat, in [perden]dis. (a) At jam ecce plures in posterum non deerunt.

In dis delendisque.] Forte in [excinden]dis, ut cap. 2. ubi excindere ac delere simul junguntur a Lactantio. Colomæsius.

† Haud displicet methodus viri docti, quæ per se optima. Sed forte etiam igitur in [extinguen]dis delendisque legere oportebit. Nam noster capite 46, ut si vicioriam cepisset, Christianorum nomen extingueret funditusque deleret. Vel forte iterum, in [craden]dis delendisque. Nam idem capite ultimo, delovit ea Dominus & erasis de terra. Quidquid malueris, vel hinc obiter plus satis apparet, quam periculosum sit opus alex, hiulcis & mutilis veterum locis addere quæ meliori jure deesse videantur, cum optima demum methodus nequeat esse tuissima.

† 29. Ostenderet.] Multo præstaret, ppinor, legere ostenderit. Totum locum relegito.

30. Ostenderet est, si] Quæ hic in MS. codice desiderantur, editio Oxon. & Cantabrigienfis ita sufficiunt, ostenderet. [quæ clarior futurum] est, si (b). Columbus vero in hunc modum, (c) ostenderet. [Rebba autem & ordine sermo meus processurus] est, si & quæ postea.

† Videant, qui possunt, docti, an non

scriptum fuerit a librario, ostenderet. [Quod & melius succedere, potest,] si aut aliquid tale.

† 31. Si a principio ex quo est Ecclesia constituta qui] Distingue omnino cum Colombo, si a principio, ex quo est Ecclesia constituta, qui fuerint auctores Quasi plene scripserit noster Cecilius, si a principio, id est, ex quo Ecclesia constituta est, qui fuerint &c. Voluit enim dicere, ut inferius patebit, se quidem usque a primordiis Ecclesia, per Apostolos tandem circa Neroniani Principatus initia omnibus numeris constituta, repetiturum quæ ad auctores persecutionum & illorum poenas facerent; sed non pariter usque a primordiis Ecclesia constituta; cujus fundamenta Apostoli statim a Christi ascensu jaceræ cœperunt, & per annos xxv usque ad principium Neroniani imperii per omnes provincias & civitates miserunt, ut capite proxime sequenti locutus est.

† 32. Qui fuerint] Hæc est MS. codicis, cunctarumque simul editionum Adœnsi anteriorum, constantissima lectio. Quapropter quid sibi velit infra Columbus [d] cum ista qui fuerint, nullus capio. Nisi si, quod plusquam verisimile, suæ ipsius editionis errorem typographicum per incogitantiam pro præfixæ schedæ scriptura acceperit.

Auctores &] Post auctores, excidisse putat Amplissimus Cupeus, (e) tantorum scelerum, vel persecutionis. Assentitur suo loco (f) de alterutra restitutione Columbus. sed prætulit tamen postea (g) persecutionis. Supplem editio Oxoniensis & Cantabrigienfis, Ecclesia persequenda.

Supple, faciendarum persecutionum. Sic Lactantius lib. 5. de Justitia, cap. 2, de Hieroele, tacito licet nomine, Hic auctor imprimis faciendæ persecutionis fuit. Colomæsius.

33. In eos celestis judicis severitas vindicaveris] Vide Columbum, P. 2. p. 270. CA.

(a) Ita editio Oxon. in Notis, p. 2. & Cant. p. 522. Cupeus infra P. 2. p. 125. & Colomb. p. 269. & 270. (b) V. Oxon. p. 2. & Cantabr. p. 522. (c) V. P. 2. p. 270. (d) V. P. 2. p. 270. (e) P. 2. p. 125. (f) V. Col. ibid. p. 269. (g) V. ibid. p. 270.

CAPUT II.

EXtremis temporibus Tiberii Cæsaris, ² ut scriptum legimus, Dominus noster Jesus Christus a Judæis ³ cru-

† 1.

Extremis temporibus Tiberii Cæsaris,] Late dictum. Nam ab eventu, quem hic auctor subicit, ad obitum usque Tiberii Cæsaris, anni octo integri, si pauculos dies exemerimus, effluxerunt; crucifixus scilicet, ex nostri Scriptoris sententia, Jesu Christo duobus Geminis Consulibus; mortuo autem Tiberio sub Consulatu Cn. Proculi Acerronii, & C. Ponticii Nigrini. Immo, eo multum inclinamus ut hoc loco per *extrema tempora Tiberii Cæsaris*, intelligenda potius dicamus *extrema vita Tiberii tempora*, quia ineunte duorum Geminorum Consulatu annos jam totos sexaginta novem & amplius vixerat, quam *extrema tempora ejus Imperii*, quia ejusdem Consulatus initio Tiberius annum Imperii tantummodo decimum quintum fuerat ingressus, & imperavit adhuc postea annos octo, qua jam ratione dictum est. Aliter tamen Rever. Episcopus Sarisburiensis & politissimæ Versionis Paris. auctor; quare hinc pronunciamus.

† 2. *Us scriptam legimus*] Num Cecilius noster innuere vult illa quæ narrare incipit, a se lecta apud Lactantium libro 4. Institutionum cap. x. his verbis, *cujus [Tiberii Cæsaris] anno quinto decimo, id est, duobus Geminis Consulibus, ante diem decimum Calendarum Aprilium Judæi Christum cruci affixerunt?* Profecto, vel ad ea ipsa Lactantii verba respexerit necesse est; quod contendit indubie qui hoc opus Lactantio abjudicabant; vel ad alia cujusvis alius Scriptoris aut plurium; quod pertendet quoque sine dubio clarissimus Baluzius.

At si jam ad Lactantiana illa, ibi quidem lectum fuerit a nostro auctore *ante diem decimum*, non *ante diem septimum*, quod non pauca editiones & codices manuscripti præ se ferunt. Sed Lucius ergo Cecilius Lactantius Firmianus non erit germanus hujus operis parens, sed quilibet alius, solis Lucii Cecilius appellatio-

nibus indigitatus.

Sin vero, quod mihi magis probabile, alia cujusvis Scriptoris verba & loca noster potius ob oculos quam superiora Lactantii habuerit, tum sane potuerit facile Lactantius & libros Institutionum, & hunc *De mortibus persecutorum*, pariter composuisse, bisque adeo ejusdem rei in diversis operibus ex aliorum monumentis meminisse. Sed inde tamen, velimus nolimus, Baluzii argumentum ab utriusque loci *συμπαρῖα* desumptum manebit semper æquo infirmius, quod si maxime *ante diem decimum Calendarum Aprilium & post diem decimum Calendarum Aprilis* synonyma sint, non omnia tandem exemplaria manuscripta typisve excusa in superiori Institutionum *ἡμερῶν* habeant *ante diem decimum*, sed bona pars *ante diem septimum*; puta, editio Basileensis, A. 1532; Antuerpiensis, A. 1587. Lugduno-Barava, A. 1652; Cantabrigiensis, A. 1685; manuscriptus codex Emmanuelensis, in ejus Præfatione laudatus; & sic de reliquis.

3. *Cruciatum est*] Accipe non repugnanter pro *crucifixus est*; & gravissimis auctoritatibus quas in eam rem Amplissimus Cuperus P. 2. p. 125. & Columbus p. 270. attulerunt, patere non istam solum ex libro 5. Hegeßippi cap. 18. adijci, *Eorum quoque qui abierant proximi CRUCIABANTUR, aut cruci affixa pleborumque cadavera suis, qui classis fuerant, ostentabantur*; sed hanc præcipue Plauti in Milite glorioso, Act. 2. Sc. 3. v. 7. 8.

SC. Metno. PA. *Quid metuis?* SC. *Ne hercle hodie quantum hic familiarum est,*

Maximum in malam CRUCIATUM insiliamus.

Ibi enim, sicut optime Taubmannus observavit, *maximum in malam cruciatum*, illud est quod Plauto alibi *maximum in malam crucem* dicitur. Ostenditque adeo iste locus purioris etiam Lactantii

cruciatuſ eſt ⁴ poſt diem decimum Kalendarum ⁵ Aprilis

tinitatis fuiſſe dicere cruciari pro cruci affigi, & cruciari pro crucifigere. Alterum porro huic Plauti geminum, ſi non etiam diſertioſum, puto me olim vidiffi in ejuſdem Comœdiis. Sed nunc non occurrit ad manum.

4. Poſt diem decimum Kalendarum Aprilis] Libro vero Inſtitut. 4. hæc habet Laſtantius. *Ante diem decimum Kalendarum Aprilium Judæi Chriſtum cruci affixerunt.* Ita ut huic loco videatur e diametro adverſari; quam tamen repugnantiam nullam eſſe contendit Baluzius, citato e Pauli Juris conſulti libris teſtimonio. Aliam vero non addit rationem niſi quod Romani nunquam a Kalendis denominaverint dies qui ſequuntur poſt Kalendas. Quæ quidem ratio evoluta magis & expoſita facile haſ conciliabit dividuas. Si quidem iidem dies, pro naturali quo procedunt ordine, dici poſſunt ante Kalendas. Sin attendatur ad rationem illos numerandi quæ ſecundum Romanæ designationis computum a Kalendis auſpicatur, nihil obſtat quo minus inter poſteriores recenſeantur, gradum retro ferendo. Atque inde eſt quod citra omne contradictionis periculum juxta haberi poſſit utrumvis dixeris. *Ediſio Oxon. & Cantabrigiæ ex ea.*

† Baluzii locus, ad quem noviffimæ obſervationis auctores reſpexerunt, extat infra, P. 2. p. 9. Et certum eſt quidem adduci ibi a Baluzio teſtimonium e ſupradicti Pauli monumentis ad probandum, idem valere ANTE DIEM KALENDARUM APRILIUM, & POST DIEM KALENDARUM APRILIS. Sed nec agit reſta & primario vir clariffimus de noſtri Cecilii locutione, verum de illa Jurifconſulti Pauli, cum aſſerit *Romanos nunquam a Kalendis denominaviſſe dies qui ſequuntur poſt Kalendas, ſed eos tantum qui antecedunt*; ita nempe Marcellum Francolinum de induſtria reſutans, qui contenderit non poſſe in Pauli verbis per poſt diem decimum Kalendarum (v. g. Aprilium) intelligi aliquam diem Menſis Martii, ſed diſerte decimum diem poſt Kalendas Aprilis, id eſt, nonam Menſis Aprilis. Nec præterea illa ſola ratio a Baluzio ad Francolini

conſutationem allata eſt, ſed hæc quoque, de Baluzianis hypotheſibus belle & ſponte manans, quod cum ſecundum Baluzium Laſtantius eandem rem duobus in locis rerulerit, & in uno quidem dixerit *ante diem decimum Kalendarum Aprilium*, in altero vero *poſt diem decimum Kalendarum Aprilis*, inde pateat utriuſque dicti ſenſum deberẽ eundem; nec diſferre igitur a ſe invicem apud Paulum *ante diem decimum Kalendarum*, & *poſt diem decimum Kalendarum*: quæ contra toto cœlo diſtare Francolinus aſſirmavit. Hoc in gratiam veritatis putavimus non tacendum; ſimulque ne res per ſe controverſus implicata, intricatior adhuc evaderet ex ſuperiori annotatione, aliquanto minus quam decuit accurata. Vide nunc, ſi juvat, Baluzii locum quem modo diximus; (a) ſed maxime tamen pag. 114. & ſeq.; ob illam ejus epistoſam ante quinque annos ad clariffimum virum Henricum Norſium conſcripſam, & hucufque ineditam, in qua strenue cum illuſtri adverſario de eadem Queſtione in arenam deſcendens, videtur, noſtro judicio, cauſa vincere; nec quidquam adeo ſcrupuli ſuperſeſſe, niſi quod lectio capituli X libri 4 Inſtitutionum Laſtantii non ſit extra omnem plane controverſiam conſtituta; quodque alias non ita ruſum per omnia conſtet Laſtantium hujuſ operis auctorem eſſe, ac ubique poſuit Baluzius. Vide ſupra, pag. 1. nu. 1. 2. & p. 3. nu. 4.

De reliquo, quod ait nec leviter probat Columbus, (b) *poſt diem decimum Kalendarum Aprilis* locutionem eſſe ellipticam, quamque poſſimus ſupplere, *poſt [exortum ſive inceſſum] diem decimum Kalendarum Aprilium*, in ea, de qua agitur, doctorum diſputatione maximi momenti eſt: quia ſi revera quandoque *poſt diem decimum Kalendarum* ſignificare poteſt & debet *poſt exortum diem decimum Kalendarum*, tum illud palam nullatenus intelligendum de die viginti quatuor horarum, ſeu civili, conſtante ex tenebris & luce, quique Romanis a media nocte incipiebat, ſed ſtriſte de ea parte diei civiliſ, quam veteres a præcedente & conſequenti nocte diſtinguebant.

(a) V. P. 2. p. 9. (b) P. 2. p. 270.

bant, & modo diem, modo lucem appellabant: ac diem quidem v. g. Martialis, cum caneret,

Phosphore, redde diem. Quid gaudia nostra morari?

Casareo venuro, Phosphore, redde diem. (c)

Lucem autem, exempli quoque causa, Cicero, cum scriberet ad Lentulum, *Hoc scripsi ad XVI Kal. Febr. ante lucem.*

(b) Sicque facili negotio habebimus, quomodo de uno & eodem die civili, puta decimo Kalendas Apriles, Romani proprie atque optime dicere poterint, *ante diem decimum Kalendarum Aprilium, & post diem decimum Kalendarum Aprilium.* Nimirum *ante diem decimum Kalendarum Aprilium* hoc sensu, Die decimo civili ante diem integrum & civilem Kal. Aprilium, ipsomet die Kalendarum annumerato: *post diem* vero decimum Kalendarum Aprilium hoc altero sensu, Post exortam lucem diei civilis decimi, diem integrum & civilem Kalendarum Aprilium, ipso quoque Kalendarum die putato, antecedit; Si nempe de re post Solis ortum facta loqui accuratius vellent; qualis fuit procul dubio huic auctori Domini nostri crucifixio, quam interdum accidisse celebris ille moriente Christo Solia-defectus, aliaque tam multa Evangelii loca, dubitare non sinunt.

Sed an fuerit igitur Jesus Christus die olim decimo Kalendarum Aprilium, id est, vigesimo tertio Martii, crucifixus? Respondeo, aliud esse Scriptoris mentem aperire, vel saltem divinare quantum possis; aliud vero eadem cum ipso sentire; & nos quidem fuisse hactenus de priori sollicitos, sed velle nunc de posteriori hanc præcipue ob causam scribere, quod licet in præsentia maxime cum iis veterum recentiorumque faciamus, qui Christum duobus Geminis Consulibus crucifixum fuisse existimant, tamen ipsissimi Patres, qui illius Passionem duorum Geminorum Consulatum alligant, haud eam omnes ad eundem diem, vel eodem modo referant; sed noster v. gr. ad *post diem decimum Kalendarum Aprilium*; Lactantius, pro editionum diversitate, (c) interdum ad *ante diem deci-*

imum Kalendarum Aprilium, interdum ad *septimum*: Victorius Aquitanus constanter ad *septimum*. (d) Tertullianus (e) autem & Augustinus (f) suo quique pacto ad *octavum Kalendarum Aprilis*. Ex quibus quis unquam, qui probe cunctas rei difficultates attenderit, visurum se liquido quid sit unice verum, sperare audeat? Nos saltem hactenus non vidimus. Et, si Pagium ad annum Periodi suæ Græco-Romanæ 5525, num. 6, adiveris, erit etiam, opinor, cur velsciri unquam posse quid sit verisimilius desperes.

5. *Kalendarum Aprilium* Malim, *Aprilium*. Sic enim præfici loquebantur, & noster etiam alibi nomine plurali usus est. Tollim.

† Vulgata lectio potest optime servari. Nam utcumque frequentius hic auctor, & ceteri forsitan veteres, *Kalendarum Aprilium*, & huiusmodi alia, scripserint, quam *Kalendarum Aprilium, Maji, Februarii*, & sic de reliquis, Pompejus tamen olim in sua ad Domitium epistola *Kalendarum Martii* (g) usurpavit, non *Martiarum*. Et Cicero ter ad Pompejum pari pacto in unisisdemque litteris, *Cal. Martii*: (h) & ad Atticum, *Id. Maji*, (i) *Id. Quintii*: (k) Immo alibi ad eundem, & in una similiter epistola, *Non. Maji*, & *Calend. Maji*, (l) promiscue; idque bis; & rursus denuo in alia, modo *Id. Majas*, (m) modo *Idas Maji*: (n) ut appareat utramque loquendi rationem fuisse ab antiquis indiscriminatim adhibitam, nec esse hic adeo quidquam temere immutandum. Præcipue cum infra, capite 44, *Kalendas Novembri*, non *Novembres*, legamus, obstentque haud leviter allata jam e Ciceronis operibus loca, quin & recepta nostri scriptura (*Kalendarum Aprilis*), ne quis capite illo 44 *Novembri* antiquum esse pluralem adjectivæ formæ accusativum pro *Novembreis* vel *Novembres*, in mentem inducat contendere: licet alioqui Sallustiani istius exordii inter alia meminerim, *OMNIS homines, qui sese student præstare cæstris animalibus, summa ope viri decet*... Sed in re dispari, dispar facile ratio esse potest.

6. *Duo*...

(a) *Martial. Epigr. lib. 3. Ep. 20.* (b) *V. Cicero. Epist. ad Famil. l. 1. Ep. 1.* (c) *V. sup. p. 16. un. 2.* (d) *V. Edit. Antwerp. p. 15. 207. &c.* (e) *V. Tertull. lib. contra Jud. cap. De Passione Christi &c.* (f) *V. August. De Civit. Dei, lib. 18. c. 54.* (g) *V. lib. 8. Epist. ad Atticum. p. 256. Ed. Rob. Steph. A. 1543.* (h) *V. ibid. p. 250. & 251.* (i) *V. lib. 4. p. 124.* (k) *V. lib. 4. p. 125.* (l) *V. lib. 4. p. 121.* (m) *V. lib. 5. p. 139.*

lis, ⁶ duobus Geminis Consulibus, cùm resurrexisset die

6. *Duobus Geminis Consulibus,*] Ita ex aliorum veterum numero, quos quidem in eam rem disertos viderimus, Tertullianus adversus Judæos (a); Lactantius, lib. 4. Institutionum (b); Sulpicius Severus, lib. 2. Historiæ Sacræ (c); Augustinus, de Civitate Dei (d); Prosper Aquitanus, in Chronico, (e) ex *assuetiore*, ut loquitur, *traditione*; Denique, conterraneus ejus Victorius, in Canone Paschali (f); quanquam jure merito, ut de Prospero taceam, Bucherius, (g) Labbæus (h), atque alii, mirentur, *cur Victorius primum sua Periode annum, id est, Julianum septuagesimum tertium, Christi vero vulgarem vigesimum octavam, cum Geminorum Consulatu. pariteris, quem in sequentem primum incurere satis constet (i).* Sed & Christum duobus Geminis passum esse, inter recentiores asseruit clarissimus Pagius in Dissertatione Hypatica, p. 199, & nuperrime in Critica Annalium Baronii, ad annum suæ Periode Græco-Rom. 5525. Immo, ait ille ibi loci, num. 3, *Veteres Patres, Augustinus, Hieronymus, aliique, cum Consulatu duorum Geminorum anno Era Christiana XXIX gesto illigant. Et Eusebius inter primos fuit, qui mortem Dominicum ab eo anno removerit, sed cui Epiphanius hæresis 51, aliique postea adhaesere; adeo, aperta semel, ut pergit, ea porta, alii Passionem in annum Era Christiana trigessimam primum, alii in annum trigessimam secundam consulerint;* colligente etiam inferius totidem verbis Pagio (l), *ex eclipsi, qua Christo patiente visa, annum Passionis determinari non posse alium, quam annum Era Christianæ vigesimam nonam, quo duo Gemini Consulatum gesserunt.*

Nos quod attinet, jamdudum sane eandem, quam Pagius, sententiam sequimur; sed nec propter laudatam ab illo Hieronymi auctoritatem, nec quod rursus ex iis, quas suæ de illa eclipsi conclusioni præmisit, hypothésibus ratiocinationibusque adstrui posse credamus rem ita esse ut ponit de anno Christi emortuali.

Primo enim quoad Hieronymum, quomodo ei Passionem sub duobus Geminis Consulibus accidisse potuit esse persuasum, qui in De Scripturibus Ecclesiasticis, (m) *annum post Passionem Domini vigesimum quintum* explicat per *secundam Neronis?* Omnino, si annus demum post Passionem Domini vigesimus quintus fuit Hieronymo secundus Imperii Neroniani, non ergo Christus sub duorum Geminorum Consulatu mense Martio, vel Aprili, in crucem actus est; quia ab illo Consularis ipsorum potestatis tempore usque ad annum imperantis Neronis secundum vel leviter inicum, anni sunt toti viginti sex, cum quinque aut sex amplius mensibus. Sed ei contra, cum suo Eusebio in Chronicis, Christus palam passus anno decimo octavo imperii Tiberii Cæsaris a morte Augusti, Consulibus Cn. Domitio Ahenobarbo & M. Furio Camillo Scriboniano; quandoquidem si quis ab illius anni Paschate annos, qui proxime ad Neronis usque secundum fluxerunt, numeret, annus reapse vigesimus quintus post Passionem Domini cum secundo Neronis, aliquantulum saltem provecto, decurrerit. Et inde est igitur quod quum priscos opinionis, quam usque hodie cum Pagio in hac re tuemur, duces putamus, Hieronymum illis annumerare abstineamus. Quin nec eum modo, sed nominatim quoque Paulum Orosium, contra disertam Columbi sententiam: (n) quia scilicet cum Orosius libro 7, in ipso capitis 4 primordio, scribat *Tiberium Cæsarem anno ab Urbe condita 767 imperium post mortem Augusti adeptum esse, subijciatque in sequentibus Christianam anno [imperantis] Tiberii decimo septimo sese tradidisse Passionem & fuisse suffragium patibulo, ea nunquam Passio cadere possit in Consulatum duorum Geminorum, hoc est, in annum vigesimum nonum Erae Dionysii, sed in illam tantummodo *ἰκταρίαν*, qua, duobus post annis, Tiberius Cæsar, Collega Ælio Sejano, Consul quintum processit; proindeque in annum ejusdem Erae*

B 2 trigesi-

(a) *Sect. De Passione & vastatione Hierusalem.* (b) *cap. 10.* (c) *pag. 366. Edit. Lugd. Bat. 1647.* (d) *lib. 18. cap. 54.* (e) *In principio.* (f) *Ipsa etiam initio.* (g) *Cap. 12. Comment. in Victorii Canon. Pasch. p. 208.* (h) *Ad annum 28 sæculi primi Era Christianæ.* [i] *Bucherii verba sunt p. 208. Comment. in Can. Pasch. Victorii.* (l) *V. ejus Critic. Ann. Bar. ad Ann. Per. Gr. Rom. 5525. num. 14.* (m) *Vocæ Paulus.* (n) *Vide eam infra, P. 2. p. 270.*

trigesimum primum.

De eclipsi vero quæ sub Christi mortem
 conspecta, [Nam Thallus (a), Phlegon,
 (b) atque alii innumeri, tenebras horri-
 biles quæ tunc temporis terræ incubue-
 runt, ἐκλειψὶς ἡλιου nominarunt, iique
 nos post se, reclamante licet Syncello (c),
 quoad loquendi genus rapiunt,] Quinam
 pariter, si vel tria Africani loca, qualia
 laudat Pagius (d), alicubi Græcæ apud
 Syncellum legantur, non poterit alius
 annus Passionis determinari quam Eræ
 Christianæ vigesimus nonus? Certe Pagii
 in eo argumento magnus auctor, ne &
 unicus dicam, Julius Africanus est; qui
 cum apud Syncellum, affirmante Pagio,
 dixerit in uno loco (e), eam eclipsin
 anno 4 Olympiadis 202. accidisse; in al-
 tero autem (f), anno 2 Olympiadis 202;

tum porro in tertio, (g) anno 2 Olympia-
 di 202, eclipsin a Phlegonte memoratam
 contigisse. In primo, inquit Pagius (b),
 mendum est: legendumque anno 4 Olym-
 piadis 201; & communem Olympi-
 adum dispositionem Africanus fuit secutus.
 In secundo vero, & tertio, nullus occur-
 rit error, ait idem Pagius; (i) sed
 Africano Olympiades annique Olympi-
 adici biennio citius quam aliis exordiu-
 ntur; ita ut annus 4 Olympiadis 201, ex
 vulgata methodo, & annus 2 Olympi-
 adis 202, ex propriis Africano calculis,
 concurrerint, ac in mediam utriusque
 partem initium Consulatus duorum Ge-
 minorum incidit. Omnia plane, quo
 & ego & res ipsa melius intelligamur,
 sicuti in diagrammate subiecto vide-
 re est.

Anni ab Ur- be con- dita Varro- niani.	Anni Eræ Chris- tianæ com- munes.	Qui Consulatum gesse- runt iisdem annis.	Africana annorum O- lympiadicorum series ab anno 1 Olympiadis 201. Hoc est, Julio A- fricano, secundum Pa- gium, propria. Seu, qua pro suo more A- fricanus vulgarem toto biennio anticipabat.	Vulgata eorundem & ab eodem anno series.
776	23	C. Atinius Pollio. C. Antistius Verus.		
777	24	Sex. Cornel. Cethegus. L. Vitellius Varro.	Ol. 201. A. 1 incipit.	
778	25	Cn. Lentul. Isauricus. M. Atinius Agrippa.	annus 2 incipit.	
779	26	Cn. Corn. Lentul. Ger. C. Calvisius Sabinus.	annus 3 incipit.	Ol. 201. A. 1 incipit.
780	27	M. Licinius Crassus. L. Calpurnius Piso.	annus 4 incipit.	annus 2 incipit.
781	28	Ap. Junius Silanus. P. Silius Nerva.	Ol. 202. A. 1 incipit.	annus 3 incipit.
782	29	C. Fufius Geminus. L. Rubell. Geminus. ††	annus 2 incipit.	annus 4 incipit.
			definit. †	definit.

††† Ex tribus istis crucibus, prima Christi mortem ad duorum Geminorum Consulatum, altera ad annum secundum Olympiadis 202, tertia ad annum quartum Olympiadis 201, refert.

(a) Pag. 322. Chronogr. Georgii Syncelli. (b) In Chronico Latino Eusebii, ad annum 3. Ol. 202. (c) In Chronographia, p. 322. (d) In Critica Annal. Baron. ad ann. Per. gr. Ro. 5525. num. 13. & 11. (e) Id est, pag. Syncelli 308, P. 910. (f) Ibidem, secundum Pagium. (g) Id est, pag. 323. Syncelli. (h) In Crit. ad A. Per. Gr. Ro. 5525. num. XI. (i) Ibid. num. XI. & seq. At

At esto, inquit ego, futuros qui nobis fortunatiores lingua, de quibus agitur, Africani loca in Græca Syncelli Chronographia reperiant. Nos enim hæcenus nuspam primum potuimus invenire, nisi in Latina versione paginæ 323, sed quæ evidenter sit mendosa, cum pro Latinis istis, ad Tiberii Caesaris annum 16, qui Olympiadis 202 ANNO QUARTO equalis est, Græca habeant, μήχες ἔκτε η; δικάτω Τίβερτι Καίσαρι, ἔπειθ ἢ Ολυμπιάδου εβ' ΕΤΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ; ad verbum, usque ad sextum & decimum Tiberii Caesaris, qui fuit Olympiadis 202 ANNUS SECUNDUS. Quinimo, futuri sint postea, quantum libet, qui Pagii judicia de repertis semel Africani locis prorsus approbent, tamen quid olim Epiphanius, nostroque seculo Keplerus & Petavius de anno Passionis senserint, nullus ignorat;

Christum nempe morte affectum fuisse eo anno qui in Era Dionysiana trigessimus primus est. Et quid si igitur ex illorum seclatoribus aliquis id ipsum volens, illuc quoque eadem Africani loca eatenus pertinere affirmet, quod ex vulgatis hypothesebus annus secundus Olympiadis ducentessimæ secundæ anno Eræ Dionysianæ trigesimo primo ex parte responderit, & idem tamen ex peculiaribus Africanis supputationibus quartus ejusdem Olympiadis extiterit? Profecto, ex illa tunc eclipsi annus Eræ Dionysii alius quam vigesimus nonus constitutus fuerit annus Dominicæ crucifixionis; idque, quod magis est, sine ulla verborum Africanis correctione, & ipsum alias Pagium sequendo. Rem, si necdum sat perspicua est, sequens diagramma claram & edisertatam dabit.

Anni ab Urbe condita Varro-niani.	Anni Eræ Christianæ vulgares.	CONSULES eorumdem annorum.	Africana, secundum Pagium, annorum Olympiadicorum series ab anno primo Olympiadis 202.	Vulgara eorumdem, & ab eodem anno, series.
780	27	M. Licinius Crassus. L. Calpurnius Piso.	Ol. 202. A. 1 incipit.	
781	28	Ap. Junius Silanus. P. Silius Nerva.	annus 2 incipit.	
782	29	C. Fufius Geminus. L. Rubellius Geminus.	annus 3 incipit.	Ol. 202. A. 1 incipit.
783	30	L. Crassus Longinus. M. Vinicius.	annus 4 incipit.	annus 2 incipit.
784	31	Tiberius Augustus V. L. Ælius Sejanus. †	definit.	definit.

† Christum in eunte hoc anno crucifixus, secundum Petavium, & alios.

Colligimus itaque, ni alia in subsidium vocentur, & ut maxime tria quæ Pagius Africano tribuit loca, Africani sint, inefficax semper fore viri docti argumentum, quo ab extraordinaria illa solis defectione desumpto liquere credidit, Passionem ad annum Eræ Dionysii vigesimum nonum proprie atque unice pertinere.

Sed euge, ecce opportune, si vel ce-

tera quæ in eam rem diu ante editum recens Pagii in Annales Baronianos volumine publice disseveramus, & per Tabulas etiam Chronologicas, quo major nostris disputationibus fax alluceret, digesseramus, quæque adeo fuisse ab ipso magnam partem confirmata gavisi sumus, & de quibus tamen ultimam nostram tandem sententiam ferre superfedebimus, donec præclaras aliquot eruditorum lucubraciones

brationes (a) in contrarium plus minus facientes comparare & pendere poterimus, omnia & singula, quod non putamus, nihili forent, Ecce, inquam, unde vel nunc obiter tota sua Pagii argumento efficacia postliminio facta testataque fervetur.

Apud Hieronymum (b), Julio Africano Christus non anno simpliciter secundo Olympiadis ducentesima secunda passus est, sed anno simul quintodecimo Tiberii Caesaris.

Et primum igitur, inquit ego, ex eo quod, secundum Africanum, Christus anno quintodecimo Tiberii Caesaris fuit crucifixus, sequitur, velis nolis, Christum non anno Eræ Dionysianæ trigésimo primo, quod Keplerus ac Petavius volebant, & diagramma secundum in speciem evincebat, mortuum esse, sed vigésimo nono, quod Pagius posuit, & ex Pagio primum diagramma proponit ob oculos. Ratio est evidens; quia nempe nullus annus quintodecimus Tiberii Caesaris in annum Eræ Dionysii trigésimum primum cadere potest: at cadit idem recta in vigésimum nonum ejusdem Eræ, si a morte Augusti, ut vulgo solent, numeraveris.

Et rursus, ex eo quod, secundum Africanum, Christus anno simul quintodecimo Tiberii Caesaris, & secundo Olympiadis ducentesima secunda passus est, consequitur pariter invicissimè, pergo ego, Julium Africanum, ubicunque loci Christi mortem ad annum 2 Olympiadis 202 retulit, non putare, ut moris est, Olympiadas, sed modo sibi proprio & peculiari; eoque vere quem primus Orbi litterato indicavit Pagius; id est, quo Africanus receptum illius & cujuscunque alius Olympiadis initium biennio solet antevertere. Ratio itidem manifesta: nimirum quod nullus denuo quintodecimus annus Tiberii Caesaris possit dici cum secundo Olympiadis 202, vulgariter numerando, concurrisset. At contra, quintodecimus Tiberii ab Augusti obitu totus fere concurrat cum anno 2 Olympiadis 202, ex ordinariis Africanis anticipationibus Pagio observatis.

Quæ cum ita sint, manere, ut patet, contra Petavii & sui similiarum sententiam necesse est, Christum ex genuinis Africanis testimoniis inter se collatis passum esse anno Eræ Christianæ XXIX, duobus Geminis Consulibus. Nec committendum adeo, scibi revera invenitur Africanus eadem apud Syncellum scripsisse, quæ Phlegon apud Eusebium in Chronico Latino, solis scilicet defectum magnam & inter omnes excellentem anno 4 Olympiadis 202 factam esse, aut aliquid tale, ut non continuo recordemur corrigendum apud utrumque, Pagii imitatione, anno 4 Olympiadis 201. Alioqui nunquam secum concordaret Julius Africanus; nec unquam inter Julium Africanum & Phlegontem conveniret; aut, quod omnium pessimum foret, Africanus foret respuendus; dicereque haberemus ob Phlegontis, Josephi, Dionis, & aliorum loca, Christum anno ætatis xxxvii labente fuisse crucifixum; quæ sententia semper erit absurdissima, uti alibi, Deo dante, ostendemus. Sequenda igitur indicata modo Pagii methodus, in Phlegontis v. gr. loco apud Eusebium; itemque in cunctis Africanis, quæ aliorum primo aspectu abeunt. Sed dum tu ea de causa Criticam Annalium Baronii pag. 27, num. 10, & pag. 28, num. 13, & 14, quando voles, adbis, nos ad ampliorem iterum totius rei elucidationem, tertium tibi diagramma, quo melius licebit loco, excudi, e re tua esse censemus.

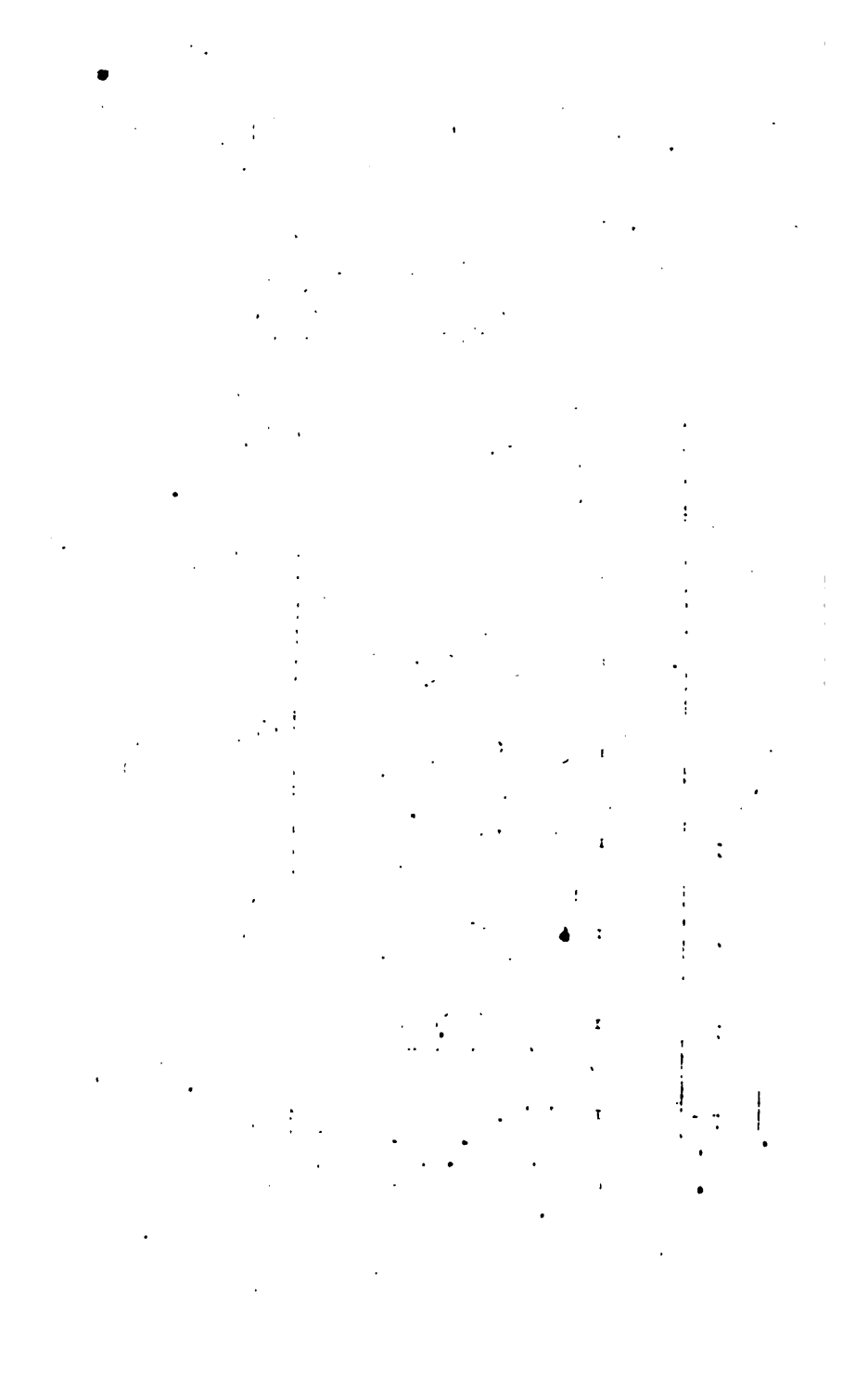
Et quod hic potro Cessio nostro, ne de aliis loquar, concise duobus Geminis Consulibus dictum est, id apud Tertullianum (c) plenius extat his verbis, *Quæ passio perfecta est sub Tiberio Cesare Consulibus Rubellio Geminio & Raspe Geminio*. Et bene sane, quod istud modo Consulum cognominibus eorundem nomina majoris perspicuitatis & accuratioris ergo voluerit adijcere. Posteriorem tamen non *Raspeam*, uti nec *Fasiam*, sed *Fasiam*, fuisse appellatum, ex familia quippe *Fasie*, nos hodie viri doctiores (d) commonefaciunt; nec aliter forsitan scripserat Tertullianus. Pessime utique Epiphanius, qui,

(a) Epistolæ v. gr. Ecclesiasticæ Pamphili Sarmatæ, Neapoli A. 1686. excusæ, de quibus in *Actis Eruditiorum Lips. Mensis Maji A. 2687*, p. 248, sit mentio: & Joen. Hardani *Antirreticum De Numeris &c. usqueperrime vulgatum*. (b) *Commentar. in cap. 9. Danielis*, fol. 278. litt. F G H, edit. Bas. A. 1516. (c) *Lib. adversus Judæos, sect. De Passione Christi, in fine*. (d) *Herr. Noris in Epistola Consulari*, pag. 9. & 10. *Pagius in Critica A. anal. Bar. ad A. Per. Gr. Ro. 5522*,

ANNI Urbiscondi- tz Varro- niani , ab illoquo Au- gustus obiit. & ei succes- sit Tiberius.	ANNI Erae Chri- stianæ commu- nes , qui Varronia- nis respon- derunt.	PIA- tens.	SERIES EARUNDEM VULGARIS.
--	---	----------------------	--

		cipit. cipit. cipit.	Ol. 198. annus primus incipit.
--	--	------------------------------------	--------------------------------

778	25	C N	annus 4 incipit.
779	26	C C pit.	Ol. 201. annus primus incipit.
780	27	M L nit.	annus 2 incipit.
781	28	A P nit.	annus 3 incipit.
782	29	C L nit.	annus 4 incipit.
783	30	.	Ol. 202. annus primus incipit.
.			

die tertio, 7 congregavit discipulos 8 quos metus comprehensionis ejus in fugam verterat, & diebus

qui, in Hæresi 51 (a), ex unico illo Consulium pari duplex fecerit; hoc est, unum ex duobus Geminis; alterum autem ex Rufo & Rabellione. Immo nec simpliciter Tertullianus, Quis passio perfecta est sub Tiberio Casare Consulibus Rabellio Geminus & Rufio Gemmo, sed præterea in sequentibus, die VIIII Cal. Aprilium; ut jam idèa quod ita fert ejus locus, noster contra post diem decimum Kalendarum Aprilis, liqueat totam nostri ἀπολογίης non fuisse descriptam e Tertulliano, sed ex alio quovis Seculi primi, secundi, tertii, quartive inuentiscriptore, seu pluribus. Vide supra, p. 16. nu. 2. Infra vero ab Ampliff. Cupero (b) plurimi nominantur ex iis qui de Christo sub duobus Geminis crucifixo non consentiunt, sed varie in contraria scinduntur: & Columbus, suo ordine, (c) unam atque alteram e præcipuis eorundem opinionibus inter alia affert & exponit.

... duobus Geminis Consulibus, cum resurrexisset...] Longe melius editio Aboensis, τὰ πρῶτα εὐγγέλιον post Consulibus posita, ibique adeo primam hujus capituli periodum claudens & secundam inchoans, Extremis temporibus Tiberii Casaris, ut scriptum legitur, Dominus noster Jesus Christum a Judæis cruciatus est post diem decimum Kalendarum Aprilis, duobus Geminis Consulibus. Cum resurrexisset die tertio, congregavit discipulos, quos &c. Nam & post discipulos distinguit; quod fecit quoque Cantabrigiensis. Utraque non male.

7 Congregavit discipulos] Dato scilicet duabus Mariis præcepto, uti discipulis resurrectionem suam indicarent, moneantque ut in Galileam abirent ipsum isthic visuri, Matt. c. xxviii. 10. 16. Marcus enim jam congregatis supervenisse Christum refert, cap. xvi. 14. ut & Lucas, cap. xxiv. 36. Tollis.

† Habet aliquid tale Theodorus Metochita in libro Historiæ Romanæ; (d) ubi scilicet, ἡ πρώτη μὲν, inquit, ὡφ-

θη δυὶ γυναῖκες, ἕνα δὲ τὸς ὄντας αὐτῆ ἀπαύσασαι κατὰ τὸ νότον. Ἰσῆτα τὴ Μαῖδαλῆ μὲν ὀνόμαται. μεταὶ δὲ ταῦτα τῷ κοινῶν Πέτρο. Ac primam quidem mulierculi [Malim, mulieribus] duabus visus est, cum pedibus illa comprehensum amplecterentur. Inde soli Magdalena est concessus, postea Petro illi summo, quæ clar. editoris Joannis Meursii versio est. Sed cum ab una parte, secundum S. Joannis Evangelium, (e) Maria Magdalena sola ad sepulcrum esset, quando suam illi Christum resurrectionem manifestam fecit, & Abi, ait, ad fratres meos; dic illi, Ascendo ad Patrem meum & Patrem vestrum, & ad Deum meum, & Deum vestrum; ab altera vero, secundum Matthæum (f), mulieres, quibus Christus suos pedes amplexatus, Itæ, inquit, ac fratribus meis renuntiate ut in Galileam me isthic visuri proficiantur, a sepulcro jam longe, quando id ad Discipulos mandati acceperunt, abessent; & denique, secundum disertissimam Marci affirmationem, (g) Christus, cum resurrexisset mane, primo post Sabbatum die, apparuerit primam Maria Magdalena, His, inquam, de causis dicenda illa mihi plane videtur & vidisse prima omnium, dum sola sepulcro adesset, Dominum nostrum e mortuis redivivum; & habuisse quoque prima omnium, tunc temporis, mandatum ab illo de sua resurrectione discipulis indicanda. Ad phrasin quod attinet, Lactantianam esse monet & probat infra Baluzius, P. 2. p. 9.

8. Quos metus comprehensionis] Videntur Apostoli recollectis post primam illam fugam animis postriedie & tertio die convenisse in unum, & sollicitos tristisque tragediæ hujus expectasse catastrophe. Vid. c. xx. Joannis, & Lucæ xxiv, ubi Christus Hierosolymis ipso resurrectionis die, quem Cleopas cum sodalis apparitionem Christi discipulis xi, alitque narrarent, ad ipsos in cenaculum accessisse narratur, in quod se metu sud-

B 4

(a) Num. 23. (b) P. 2. p. 125. (c) P. 2. p. 270. & 271. (d) V. fol. 50. & 51. (e) V. Evang. Joann. xi. 11. & seq. (f) Cap. xxviii. comm. 8. & seq. (g) Cap. xvi. versum. 9.

¹⁰ Ordinavitque eos & instruxit ad prædicationem dogmatis ac doctrinæ suæ, disponens ¹¹ testamenti novi

vi

sepugno, ut ita ipse semper putaverim emendandum; inductus scilicet, tam precedentibus verbis, *congregavit discipulos, quos metus comprehensionis ejus in fugam VERTERAT*, (tempore plurquam perfecto, non tempore perfecto veritas) quam istis maxime Lactantii, lib. 4. Inst. cap. 20, *Discipulis iterum congregatis, Scriptura sancta litteras, id est, Prophetarum arcana patefecit, quæ ante quam pateretur perfici nullo modo POTERANT*. Nam neque etiam ibi reperias poterant. Sed istam forte correctionem præcipuit utrique nostrum Columbus. Haud enim aliter excusum hoc loco in editione Aboensi, ac nostræ conjecturæ legendum ferunt, licet rationem frustra queras in eisdem Notis.

10. *Ordinavitque eos*] Ordinati jam erant a Christo, Matthæi c. x: sed restricta missione ad Judæos. Ut igitur & gentibus verbum Dei prædicaretur, nova rursus ordinatione indigebant, quæ se ad *πάντα τὰ ἔθνη* extenderet. Matth. xxviii. 19. Lucæ xxiiii. 47. *Tollis.*

† Unice probo; totusque, ita me Deus amet, gaudeo posse hinc agnoscere virum celeberrimum, me, quidquid hæcenus ab ipso dissentiens animadvertierim, nulla vel malignitate, vel invidia, fecisse; absit; sed ex solo summoque meo erga veritatem studio & candore, ut literatis licet ac Criticis. Ceterum, uti noster, *Ordinavit eos*, indubie pro eo quod Paulus, *Christi ministros dispensatoresque mysteriorum Dei constituit*, dixisset, aut aliquid tale, (vide enim Epist. priorem ad Cor. cap. 4. comm. 1.) ita Suetonium in Vespasiano cap. 23, *Quantum e charis ministris dispensationem cuiusdam, quasi fratri, potentem cum distulisset, ipsum candidatum ad se vocavit; exalique pecunia, quantum in eum suffragatore suo pepigerat, sine mora ORDINAVIT*. hoc est, ut pater, dispensatorem instituit, vel creavit. Et infra, apud Cuperum, P. 2. p. 193, Hugo Floriacensis narrat Constantium ORDINASSE *Liciniam Casarem Hispaniarum*: quod etiam

vir summus alienissimum pronuntiet a veritate, exemplum tamen est certissimum locutionis quam hic habemus, licet in recentioris ævi scriptore. Tertium affert infra e Lactantio Baluzius, P. 2. p. 10.

11. *Testamenti Novi solennem disciplinam.* Id est, baptismum. Hujus enim collatio in veteri Ecclesia follennis erat tempore Paschatis; qua de re nonnulla in notis ad Aufonii Carmen Paschale. *Tollis.*

† Accipit de tota Novi Testamenti disciplina clarissimus Interpres Gallicus (a). Sed, ut opinor, male. Primo enim haud alia attingit hic scriptor in antecedentibus, quam quæ a Christo post resurrectionem facta sunt. At nequaquam v. gr. Eucharistiam post sui suscitationem a mortuis instituit, [id ante mortem præstiterat] sed baptismum; saltem quoad omnes gentes. Matth. 28. 19. Et præterea, cum in nostro auctore, post *Ordinavitque eos & instruxit ad prædicationem dogmatis ac doctrinæ suæ*, rursusque post proximum *disponens Testamenti Novi solennem disciplinam*, confessum sequatur, *Quo officio repleto, circumvolvit eam procella nubis, & subtrahit oculis rapuit in celum. Et inde discipuli... dispersi sunt per omnem terram ad evangelium prædicandum, sicut illi Magister Dominum imperaverat*, Quid primum omnium manifestus est, quam *τὸ Ordinavit eos & instruxit ad prædicationem dogmatis ac doctrinæ suæ*, illud ipsissimum esse quod apud Matthæum legimus, *Et accedens ad eos Jesus locutus est, dicens, Data est mihi omnis auctoritas in celo & in terra; Profecti ergo discipulas facite omnes gentes (b)?* Postea vero quid clarius, quam *τὸ dehinc Disponens Testamenti Novi solennem disciplinam* illud pariter esse quod apud eundem Matthæum proxime occurrit (c), *Baptizantes eos in nomen Patris, & Filii, & Spiritus Sancti?* Ac denique quid evidentiuss, quam *τὸ Quo officio repleto, circumvolvit eam procella nubis, & subtrahit oculis hominum rapuit in celum*, id ipsum quoque denuo esse quod apud Marcum scriptum est (d), *Postquam hæc locutus*

(a) *Mauricis, Canonici Rhemensis.* (b) *Matth. xxviii. 18. 19.* (c) *Ibid. comm. 19.* (d) *Cap. xvi. 19.*

vi solemnem disciplinam. ¹² Quo officio repleto, circumvolvitur cum ¹³ procella nubis, & subtrac-
tum

locutus esset, assumptus est in caelum; apud Lucam autem in Actis (a), Et cum hoc dixisset, adficientibus illis, elevatus est, & nubes susceptum eum abstulit ab oculis eorum? Per illam itaque disciplinam, quae hoc loco solennis & Novi Testamenti vocatur, haud videmus quid aliud melius, non quidem propter Christi institutionem, vel praxin primulorum Christianismi temporum, sed ex usu seculi, verbi gratia, quarti, quo noster Cecilius scribebat, possit intelligi quam Baptismus.

Cave modo, etiam Burdegalensis Aulonis versus Paschales incipiant,

Sancta salutaris redeunt sollemnia Christi,

& olim in Thessalia, teste Socrate (b), solis diebus Pascha baptizarent, & secundum Zonaram (c), solet Ecclesia in magno Sabbato baptismata celebrare, nec postremo aliorum abeat Basilius, Homil. in S. Baptismum, ne ob ejusmodi loca Baptismi collationem exilimes non alio anni tempore usitatum fuisse solenniter in prisca Ecclesia, quam tempore Paschatis. Plerisque enim in locis, qui in Paschate baptizabant, baptizabant etiam in Pentecoste; & alicubi die quoque Epiphaniae; immo, numerosis in die Epiphaniae, quam in Paschali tempore, ut ex Decretis Leonis I, Papae, discimus, Tit. 7.

Tantum, qui ita die Epiphaniae, seu, ut alias loquuntur, Epiphaniarum, vel interdum etiam Epiphaniarum, pro ritu sibi a praedecessoribus peculiari frequentius tingebant, a praedictione Pontifice damnati sunt; utpote qui irrationabilem novitatem usurparent, ait ille, & confuso temporis utriusque mysterio nullam esse differentiam crederent inter diem quo adoratus est Christus a Magis, & diem quo resurrexit Christus a mortuis (c). Quinimo, inquit Petrus Blesensis, Ecclesia sub anathemate interdixit, ne aliquis die Epiphaniarum baptizetur, si articulus necessitatis non intercidat (e).

Eorum vero superstitio, qui Thessalia illis, de quibus paulo ante e Socrate, similes, volebant nisi in *tra* *Παχα* acce-

dere ad Baptismum; a nullo quidem, quod noverim, Concilio, vel Ecclesiae Romanae Episcopo, insigniter condemnata est, sed praestituta est tamen a Joanne Chrysostomo, Homil. I in Acta Apostolorum.

Qui autem diebus simul Paschatis & Pentecostes baptizare solebant, ii diem Paschatis altero solenniorem existimabant; unde & forsitan solennis nostri loci disciplina *κατ' ἰξοχην*. Tertullianus (f), Dein baptismum SOLENNIOREM Pascha praestat, cum ... Passio Domini in qua tingimur adimpleta est Exinde Pentecoste ordinandis Lavacri. letissimum, seu, ut alii legunt, *letissimum spatium est*.

Ac denique confuetudo, qua uterque dies Baptismo consecratur, nobis videtur fuisse omnium usitatissima; recepta quippe ab Ecclesiae Africanis secundum Tertulliani testimonium anteallatum; & de qua diserte Siricius in Epistola Decretali ad Himerium Episcopum Tarraconensem, *Sequitur, inquit, de diversis baptismorum temporibus, prout cuique libitum fuerit, improbabili & emendanda confusio, cum hoc sibi privilegium, ET APUD NOS, ET APUD OMNES ECCLESIAS, Dominicum specialiter cum Pentecoste sua Pascha defendat, quibus solis per annum diebus ad fidem confluentibus generalia baptismatis tradi convenit Sacramenta.*

12. *Quo officio repleto,*) Malim, impleto. Ideo Christus a Patre in terras missus fuerat, *πιστὸς τοῦ ποιῶντι αὐτὸν*, ad Hebr. 111.2. ubi & *δοῦλος καὶ ἀρχαίου τῆς ἰσολογίας ἡμῶν* appellatur. Tollims.

† Habet Lingua Gallica plurimas istiusmodi locutiones. Quapropter, & quia simul infinita dicendi genera Latinis accepta referre debemus, vix mendum eequidem *tra* repleta subesse assentiri auctum. De officio vero, quid hic sonet, adi Columb. P.2. p.271.

13. *Procella nubis*] *Προκαλύπτειν* hoc Laetantii, qui hic artis, quam docebat, non oblitus est; responderetque aliquantulum

(a) Cap. 1. comm. 9. (b) Lib. 5. Hist. Eccl. c. 22. (c) ad Canon. 45. Conc. Laod. (d) V. Decr. Leon. 1. Tit. 7. (e) Serm. 13. (f) Lib. de Baptismo, sub finem. (g) Tit. 2.

Etum oculis hominum rapuit in cælum. Et inde discipuli, qui tunc erant undecim, assumptis in locum Judæe proditoris Matthia & Paulo, ¹⁴ dispersi sunt per omnem terram ad evangelium prædicandum, sicut illis magister

tulum τῷ ἀσκήσαντο, quod est apud Lucam, c. xxiv. 51. Tollis.

Alias, nec iniquiores, hujus loci censuras habes infra apud Cuperum, P. 2. p. 125. & Columbium, p. 271.

† 14. *Dispersi sunt per omnem terram ad evangelium prædicandum, sicut illis magister Dominus imperaverat, &c.*] Locus, si quid Auctor per omnem terram, moxque per omnes provincias & civitates intellexerit, curiosus, ut licet & ob ante dicta (a) necesse est, scire velimus, valde notabilis. Nam *dispersi sunt Discipuli per omnem terram*, incipit ille, *sicut eis magister Dominus imperaverat*. Atqui Dominus non injunxerat Apostolis ut per solas gentes Romanis subjectas evangelii causa dispergerentur, sed ut ad omnes, sine ulla limitatione, populos eo nomine abirent. Hinc apud Matthæum, xxviii. 19. *Professis, ait, docete OMNES GENTES*: apud Marcum vero disertius (b), *Enntes in MUNDUM UNIVERSUM, prædicate Evangelium OMNI CREATURAE*; Redemptor scilicet totius Mundi, non illius unice portionis, quæ Romanis parebat. Et noxter ergo, cum dicit Apostolos jam inde ab Assumptione Domini *dispersos fuisse per omnem terram ad evangelium prædicandum, sicut eis Magister imperaverat*, tum de iisdem continuo post, & per annos xxv usque ad principium Neroniani imperii per omnes provincias & civitates Ecclesie fundamenta miserunt, omnem totius Orbis terram habitatam, omnesque pariter omnis terræ provincias & civitates lato sensu intellexit, non Imperium strictè Romanum,

omnesve provincias & civitates Orbis simpliciter Romani. Atque ita prorsus in *Ἰσταλῆς De Legibus* Theodoretus (c), *Notris illi*, inquit, *piscatores ac publicani, sutorque ille nosster*, [ὁ σαυροτόμος, Paulo hac voce indigitato,] *candis nationibus legem Evangelicam detulerunt. Neque solum Romanos, quique sub Romano vivunt imperio*, [ἡ τῆς αὐτοῦ τῶν τελευτησῶν] *sed Scythas quoque ac Sarmatas, Indos præterea, Æthiopes, Persas, Seras, Hircanos, Britannos, Cimmericos, & Germanos, usque (enel dicatur, omne hominum genus, nationesque omnes induxerunt Crucifixi leges accipere.*

Adde, si paucis ad specialiora quædam descendimus, Scythiam v. gr. atque Indiam nunquam censas fuisse sub Neronis decessore Claudio inter Imperii Romani provincias; & esse et ceteris Patribus, qui, utcumque ex parte Pseudonymi, non modo *Philippum post Ascensionem Salvatoris Evangelium per annos tantum viginti & unum gentibus per Scythiam prædicasse scripserint* (d), indeque per revelationem in *Asiam* reversum esse; de Thoma vero, *Evangelium fuisse ab illo prædicatum Parthiis & Mediis, & Persis, Hircanisque, Bactrianis, & Indis, tenente scilicet Orientalem plagam, & internam gentium penetrante* (e); [Longe enim præferenda Freculphi lætio, quam sequimur, Isidorianæ (f);] sed quibus, quod magis est, *Philippus anno xlii Claudio crucifixus fuerit & lapidibus obrutus*: (g) immo esse qui sub Melitonis Sardensis nomine (h) tradiderint, anno secundo ab *Ascensione Domini Apostolos per Orbem divi-*

(a) V. supra, pag. 8. num. 9. (b) Cap. xvi. comm. 15. (c) Aliter, De curandâ Græcorum affl. Ser. 9. p. 125. edit. Commel. 1592. (d) *Abditi* Babylonium, De vitâ Apostolorum, lib. 10. p. 118. & 119. ed. Bas. 1552. (e) Ita Freculphus, tom. 2. *Chron. l. 2. c. 4.* (f) *Isidoriana est*, Hircanisque, ac Trajanis, & destinans Orientalem Apud Isidorum *Hispanensem scilicet*, lib. De vitâ & obitu Patrum, num. 75. (g) Ita quadam exemplaria *Chronici Eusebiani. Confer* Centur. *Magdeb. lib. 2. cap. 10. De vitâ Doct. p. 442. in v. Philippus, cum Animadversionibus Jos. Scal. ad annum MMLXIX, & Sabellico, Ennead. 7. lib. 2. p. 137.* (h) V. *Baroni Annales ad A. Chr. 44. num. 13.*

¹⁵ magister Dominus imperaverat, ¹⁶ & per annos xxv usque ad principium Neroniani imperii ¹⁷ per omnes provincias & civitates ¹⁸ Ecclesie fundamenta miserunt.

divisos in externis Provinciis Evangelium promulgasse; quorumque proinde omnium sententia, si non plane eadem que hujus scriptoris, saltem quam simillima fuerit necesse est; hoc est, Christi fidem fuisse ante principium Neroniani imperii longe ultra Romani fines annunciatam. Jure an injuria, longum esset disquirere: & quousque tandem tum temporis pervenisset, nemo unquam forsan paulo prudens definire audebit, ita res obscura est, & de illa sibi invicem adversantur, ex causa, Cecilius noster, hic loci; Eusebius, lib. 3 Hist. Eccl. cap. 1. collato cum ultimo libri secundi; Origenes, Tractatu 28 in Mattheum; Tertullianus, adversus Judæos, Sect. de Nativitate Christi, sub finem; ac denique Augustinus, in Epistola ad Hefychium, que octogesima est, haud procul quoque a calce. Jam satis sit ergo auctoris nostri mentem, capite tamen tertio melius adhuc declarandam, pro virili aperuisse.

† 15. *magister Dominus*] De Christo, citra controversiam. Quare maluit sine dubio Columbus utramque vocem littera majuscula inchoari. Sed id nihili. Allicijus vero momenti est, quod ita *magister Deus*, de eodem, apud Lactantium (a) occurrat his verbis; *Discipuli per provincias dispersi, fundamenta Ecclesia ubique posuerunt, facientes & ipsi in nomine MAGISTRI DEI magna & pene incredibilia miracula.* Sic enim firmantur que a nobis supra, pag. 11, num. 17, ad hujus conjecturæ fulcimentum allata sunt, *Qui illuserunt Deo, strati jacent.*

† 16. *& per annos xxv usque ad principium Neroniani imperii*] Constat ratio. Nam huic scriptori (b) *Jesus Christus post diem decimum Kalendarum Aprilis cruciatus est duobus Geminis Consulibus; & sub iisdem, commoratus cum Discipulis diebus duodecim 40 post resurrectionem, fuit in celum raptus. Et inde, secundum eundem, Apostoli per omnem terram dispersi, per annos 25, usque ad principium*

Neroniani imperii, Ecclesia fundamenta miserunt. Atqui ab anni tempore, quo sub duorum Geminarum Consulatu Jesus Christus in celum receptus est, usque ad primordia principatus Neronis, anni tantum sunt xxv, cum mensibus v, & aliquot diebus. Sed noster numerum, ut solet fieri, rotundavit. Distinguit porro non male post *per annos xxv* editio Aboensis; habetque complura Baluzii, nec parvi momenti, ad eadem verba, P. 2. p. 10.

† 17. *per omnes provincias & civitates*] Id est, si vernacula Maucroixii tractatio audienda sit, *per omnes provincias & civitates IMPERII ROMANI.* Nec dubitandum quidem quin infra, cap. 23, *Census in provincias & civitates semel missus, de Censu in provincias & civitates Imperii Romani missus, pari modo sit intelligendus; nec quin pariter, cap. 7, per concisas in frustra provincias, singulasque regiones ac propemodum civitates multitudine presidibus & pluribus officiis oppressas, intelligendæ quoque veniant Imperii Romani provincie, regiones, & civitates.* Sed quoad nos, hic sane, ob ante dicta num. 14, non possumus non supplerere potius ex precedentibus *omni terra*, late loquendo, sicuti recens observabamus; ita ut denique, quemadmodum apud nostrum *Ecclesia constituitur* uno modo, cap. 1 sub finem, & altero, cap. 12 circa medium, debet accipi, sic apud eundem uno loco *per omnes provincias & civitates*, altero vero *ubique in provincias & civitates*, pro locorum natura res diversas connotent. Adde quæ hoc ipso capite, num. 21, & 31, ad vocem *justitiam*, itemque num. 41, & 47, ad *translatum* [*Neronem*] & *translatos* [*duos Prophetas*] dicemus.

18. *Ecclesie fundamenta miserunt.*] Vide omnino & Lactantii verba, quæ supra, num. 15, exscriptimus; & Baluzii infra, P. 2. p. 10; Columbum vero, p. 271.

† 19. *Cumque*

[a] Lib. 4. Instit. cap. 20. [b] Initio hujus cap.

runt. ¹⁹ Cumque jam Nero imperaret, Petrus Romam

† 19. *Cumque jam Nero imperaret, Petrus Romam advenit.*] En tibi, Lector, locum, quem contra Baronium, ceterosque innumeros & acriores diuturnæ S. Petri in urbe Roma Cathedralis defensores, vere pugnacem & invidium dicere possumus. Baronius enim in *Annalibus* ad ann. Chr. 44, num. 13, *Omnium*, inquit, *testimonio certam exploratumque habetur, jam anno secundo ejusdem [Claudii] Augusti Petrum Apostolorum principem venisse Romam.* At nos contra, *Petrus Romam advenit, cum jam Nero imperaret.* Hincque adeo, post repertum vulgatumve semel hoc opus, gravia illa doctorum tam Protestantium, quam Pontificiorum, judicia, quæ partim subjicere, partim indicare, properamus.

„ Hujus tractatus interventu, tandem aliquando ab inveterato errore liberamur, de S. Petri 25 annorum Pontificatu. *Præfatio editionis Oxoniensis; seu verum, piissimi & Reverendissimi viveret, Oxoniensis Episcopi, Joannem Felles; cujus, uti morum sanctitas excellens, & effusissima in pauperes beneficentia, mirisque animi in promovendum melioribus litterarum ardor, justam semper a me venerationem habuerunt, ita memoria sit æternam precor benedicta.*

„ The Account that he gives of Saint Peter's coming to Rome, cuts of the Fable of his being there for five and twenty years. *Præfatio quam Reverendus ipse quoque jure meritisimo Episcopus Sarisburiensis, Barnetus, sua olim vernacula Tralationi, necdum Præsul, prægebat. Quæ ferme sonant, Quod Lactantius in hoc libro de B. Petri in urbem Romam adventu recitat, omnem serpendi amplius potestatem præcidit fabulæ, qua ipsum Romæ xxv annis sedisse nugabantur.*

„ Eusebius in Chronico, Petri in urbem Romam adventum refert anno secundo Claudii, quam sententiam secutus est Baronius. Sed, ut inquit Valefius in Notis ad Eusebium lib. 2. cap. 16. sententia hæc refelli videtur ex Actibus Apostolorum; ex quibus constat, Petrum in Judææ Syria semper mansisse usque ad ultimum annum Agrippæ Regis. Qui cum Hierosolymis Petrum in vincula

„ conjecisset, paulo post, divina eum insequente justitia, extinctus est Cæsareæ, ut refert Lucas. Cum igitur anno quarto Claudii mortuus sit Agrippa, ut inter omnes convenit, Petrus ante hunc annum Romam proficisci non potuit. Sed Auctor Chronici Alexandrini adventum Petri in urbem Romam adhuc tardius refert. Scribit enim Paulum venisse Hierosolymam ob controversiam de Circumcisione, anno sexto Claudii; eoque anno celebratum esse Concilium Hierosolymitanum, Apostolis nondum, a se invicem disjunctis. Itaque ex ejus sententia Petrus non ante annum vii Claudii Romam profectus est. Denique Lactantius lib. de Moribus Persecutorum cap. 2. ait, Petrum, cum jam Nero imperaret, Romam venisse, quæ opinio verosimilior videtur. Neque enim in Chronologia Pontificia Eusebio magna fides habenda, ut inferius ostendemus. Præstat hic Lactantii citati verba in medium asserere. *Apostoli per annos xxv usque ad principium Neroniani imperii &c. . . Cumque jam Nero imperaret, Petrus Romam advenit, &c. . .* Ex his viginti quinque annis, qui ad prædicationem omnium Apostolorum ex quo pertinent, orta videtur opinio de xxv annis, qui vulgo tribuuntur S. Petro in Sede Romana. Qui Claudio imperante Petrum Romam venisse volunt, coguntur duplicare professionem ejus in Urbem, & duplex item ejus cum Simone Mago certamen comminisci, primo quidem temporibus Claudii, dein principatu Neronis; quod tamen a nullo Veterum proditum, ut ait Baluzius in Notis ad Lactantium. Hanc etiam sententiam tuentur Papebrocius in Conatu Chronico-Historico ad Catalogum veterum Pontificum, & Ludovicus Du Four in Observationibus MSS. ad Chronologiam Pontificiam, quas mecum pro sua benevolentia communicavit. *Pagius, in Critica Annal. Baron. p. 39. & 40. ad ann. Per. Gr. Rom. 5536. num. 3. & 4.* Ubi utinam pari accurate locum Papebrocii, quem in animo habebat, indicasset. Nos enim nullum hæcenus in dicto Conatu, nec in ejus Appendicibus, potuimus reperire, in quo Papebrocius duplicem

mam advenit, ²⁰ & editis; quibusdam miraculis quæ virtute ipsius Dei data sibi ab eo potestate faciebat, CONVER-

cem eam Petri in Urbem professionem confutet, vel simpliciter neget. Et contra, *Dicam igitur*, inquit ille pag. 12. num. 4. [a] *Petrum quidem Romam venisse 2 anno Claudii; (qua res Eusebium deceperit) sed prevalente apud Imperatorem gratia Simonis Magi. mox rediisse in Syriam, ibique manifeste, quoad Divino admonitu (si Metaphrasti credimus) vel sua propria sponte, iterum Romam revertit. Itaque opinari volo, sub initium anni 50 Romam advolasse Apostolum, & mense Januarii ibidem Cathedram sibi & successoribus suæ constituisse; duplicato proinde ibi loci a Papebrocio Petri in Urbem adventu, quemadmodum moris est: quin & utroque ad tempora Claudii relato: immo, priore usque ad annum illius secundum; posteriore autem non inferius quam ad decimum. Ubinam ergo Papebrocii consensus cum nostro Scriptore & Pagio, ponentibus Petrum Romam non nisi Neronis principatu venisse? Sed in eo forsan ex mente Pagii agnosci debet, quod quidquid Papebrocius de gemina Petri sub Claudio in Urbem professione statuerit, non ideo Petrum Romæ 25 annis Pontificem sedisse cum vulgo agnoverit, sed quindecim tantum [b], integramque adeo, ut ipse locutus est [c], decemium exorbitanti numero [viginti quinque annorum] subtraxerit. At, si ita est, locutus ergo fuisset paulo aliter quam fecit, clarissimus Pagius. Notam porro Baluzii, ad quam supra respiciebat, extare obiter moneo, P. 2. p. 10. ad hæc verba, *Per annos XXV.* Et ob eandem, longe ante Pagium, editiones Oxoniensis & Cantabrigiensis, Ex hoc loco eos redarguit, Baluzius qui viginti quinque annos Petro assignant quibus Ecclesiæ Romanæ præfideret, & cum excessu sibi videntur omnia fere subterfugia, eo redacti sunt ut duplicem Petri professionem, in Romam comminiscantur, unam*

„ Claudii temporibus, principatu Nero-
„ nis alteram, contra omnium fidem qui
„ de ea aliquid litteris mandarunt.

Videantur nunc, si quid restat, Cuperus & Columbus suis locis [d]. Sed omnium maxime, quando in rei veritatem penitus inquirere libebit, docta mercurale & laboriosa clarissimi Friderici Spanhemii de temere credita Petri in urbem Romam professione Dissertatio, nec non Illustris Salmasii Tractatus de Primatu Petri.

Petrus Romam advenit,] Vide de eo Petri adventu Scaligerum ad Novum Testamentum. *Tollis.*

† Scaligeri locus est ad istum Job. XII. 31. *ipsum in ignem dixeruntis iudicia.* Ubi mirum quanta, non dicam confidentia, sed *insensata* & sagacitate visum sumus, cui nunquam noster innocuerat, id ipsum feretotidem verbis, quod noster olim dicturus erat, occupaverit sub finem in hunc modum, *A Christi in calum receptis ad 14 annos Neronis certe certum est Petrum Romam non venisse.*

20 *Et editis quibusdam miraculis qua virtute ipsius Dei data sibi ab eo potestate faciebat,*] Melius ante omnia cum Aboensii editione distinxeris, & editis quibusdam miraculis, qua virtute ipsius Dei data sibi ab eo potestate faciebat, . . . Quæ his autem secundo loco debeant miracula intelligi, ingenue dicam, non mihi constat. Sive quia quidquid Arnobius [e], Sulpicius Severus [f], Georgius Metrochita [g], atque alii, de Petri miraculis apud Romanos patris speciatim recitent, noster ad nil tale descendat, sed de quibusdam tantum meminerit generatim; editis quibusdam miraculis . . .

Sive postea, quoniam dum Arnobius & Sulpicius Severus [h] nominis Simonis Magi, de culo in terram, orante Dominum Petro, vel etiam Paulo [i], præcipitati, mentionem faciunt, adjicit exerte Geor-

[a] *Conatus nempe Chronico-Historici &c., qui extat in Propylæo Sanctorum Maji.*
[b] *V. Indicem Materiarum Tomi 5 Maji, p. 178.* [c] *P. 5. 12. num. 3. Conatus supra dicti.* [d] *Casperus, P. 2. p. 125. Columbus, p. 271.* [e] *Lib. 2. advers. Gentes.*
[f] *Lib. 2. Sac. Histor.* [g] *In Hist. Rom. p. 78. & seq.* [h] *Ubi supra.* [i] *Sulpic. Sever. ibid.*

²¹ convertit multos ad justitiam, ²² Deoque templum fidele ²³ ac stabile collocavit. ²⁴ Qua re ad Neronem delata, cum animadverteret non modò Romæ sed ubique

gius Metochita [a] fuisse in ejus praestigatorii vestibulo canem catena alligatum, qui quosvis ad dominum injussu intrantes devoraret; voluisse autem aliquando Petrum ad Simonem Magum adire; tuncque jussisse cani ut prior intraret, & voce humana Magistro de Petro pro foribus stante munitaret; id vero confessum factum fuisse a cane, canctù, qui in adibus erant, obsequesaliù.

Sive tertio, quia cum ista miracula fabulam mere redoleant, (unde & primum doctissimus Cuperus fabulam infra [b], tamen altero probabilius, appellabit) Christus autem miracula longe alius naturæ promississet editum iri per Apostolos [c], quæque illi adeo ediderunt, immo quæ & Patres edita esse ab Apostolis crediderunt, sicut vel ex eorum Homiliis & Commentariis ad Acta Apostolorum liquet, idcirco, inquam, admodum possibile sit Cecilium nostrum respexisse potius ad aliqua melioris notæ miracula, tanquam Romæ per Petrum facta, quam ad modo recitata, quæ mendacii suspicione non carent.

Sive denique, quod etsi Patres solis variorum miraculorum narrationibus fidem habere debuerint, sæpius tamen quam par fuit, etiam fabulosus accommodaverint, uti eadem exempla plus satis ostendunt.

Verumenimvero, quæcumque de eorum miracula nosse dicere voluerit, Patres certe, dum dubia, seu quis malit aperte fabulosa, pro veris sine malo dolo amplectebantur, eadem quoque, quod decuit, divinitus edita credebant. Nec aliter de vero miraculo Petrus in Actis [d], id est, post celebrem illam pauperis cæcusdam ab utero claudi sanationem, *Viri Israelita, quid miramini de hac re? aut quid intentos oculos in nos habetis, quasi propria potentia, vel pietate effecerimus ut hic ambulet? Per fidem in nomen [Principis vite],*

hunc, quem conspicitis ac nostis, confirmavit nomen ipsius. Et Orofius similiter [e] de cunctorum Apostolorum miraculis, Pilatus... ad Tiberium Imperatorem atque ad Senatam retulit de passione & resurrectione Christi, consequentibusque virtutibus, quæ vel per ipsum facta fuerant, vel per discipulos ipsius in nomina ejus fiebant. Immo, præ ceteris omnibus testimoniiis, Præfatio Julii, ut ajunt, Africani in Historiam Abdisæ Apostolicam [f], Verum utrum magna [Apostoli] ostendissent prodigia in populo, an minora, non hac fragilitati humana sunt adscribenda, sed a nobis fideliter confitentem, quia operatur ea unum atque idem Dominum Jesus Christus, qui in eu per bonam voluntatem & sensus puritatem habitas.

† 21. convertit multos ad justitiam.] Locutio desumpta, ni fallor, ex ista Gabriellis ad Zachariam de Joanne Baptistâ [g], ut convertat... incredulos, vel, ut alii malunt, rebelles, ad prudentiam justorum. Unde & erunt fortassis qui primo intuitu censeant justitiam nil hic esse aliud quam eam ipsam justorum prudentiam. Sed melius procul dubio quid nunc justitia nomine intelligere oporteat, docet infra ex Lactantio & Sulpicio Severo Baluzius, P. 1. p. 10.

22. Deoque templum fidele &c.] Hoc est, Christianorum corpus. Editio Oxon. & Cant. Optime. Confer Baluzium, P. 2. p. 11. Item pag. 8. & 9. Columbum autem, p. 272. §. 1.

23. ac stabile collocavit.] Vide Bal. P. 2. p. 12. Cuper. p. 126 & Col. p. 272.

24. Quæ re ad Neronem delata,] Ita hic agit Lactantius, ut bonam in eo fidem desiderem. Longe enim alia ratio fuit quam quæ hic adfertur. Facta namque persecutio, ut incensæ urbis invidia in Christianos derivaretur. Sed nec tempora congruunt: immo, ut paucis dicam, manifeste hæc falsa sunt. Tollins.

† Recte sane, quibus Cornelius Tacitus

[a] Ubi supra, p. 78. item p. 77. ex versione fere Joan. Mearf. [b] P. 2. p. 125. [c] Vide v. gr. Matth. x. 8. [d] Cap. 111. 12. 16. [e] Lib. 7. cap. 4. [f] Edit. Basil. 1552. [g] Lmc. 1. 17.

que cotidie magnam multitudinem deficere à cultu
idolorum

cius & Sulpicius Severus lecti fuerint, viſique magni aut ſoli auctores ad quos liceat attendere. Tacitus enim (a) de Romæ incendio ad annum V.C. DCCXVII, quo C. Lecanius & M. Licinius Conſules erant, diſſerens, *Sed non ope humana, inquit, non largitionibus Principis, aut Deum placamentis decedebat infamia, quin iuſſum incendium crederetur. Ergo abolendo rumori Nero ſubdidit reos, & quaſitiſſimis pœnis aſſecit, quos per flagitia inuſos, unigus Chriſtianos appellabat.* Parique modo Sulpicius Severus (b) *Abundante jam Chriſtianorum multitudine, accidit ut Roma incendio conflagraret, Nerone apud Antium conſtituto. Sed opinio omnium invidiam incendii in Principem retorquebat, credebatque Imperator gloriã inuovanda urbis quaſiſſe. Neque ulla re efficiebat, quin ab eo iuſſum incendium putaretur. Igitur vertis invidiam in Chriſtianos, atque in innocuos crudeliſſima quaſitiones; quin & nova mortes excogitata, [ut ferarum tergũ contecti, laniata canum interirent. Multi crucibus aſſixi, aut flamma uſti. Plerique in id reſervati, ut cum deſceſſet dies, in uſum nocturni luminis uterentur.] Hoc initio in Chriſtianos ſaviri coeptum.* Ita igitur ambo.

Sed vel inde primo plus fatiſ liquet Cornelium Tacitum & Sulpicium Severum non eſſe in hoc negotio niſi pro uno & eodem homine numerandos, quod quæ in Sulpicii verbis uncinulis incluſimus, ſingula toridem fere ſyllabis apud Tacitum, poſt illa quæ ex ejus Annalibus deſcripſimus, legantur; quod ideo ante omnia obſervatum volumus, ne quis nos nunc temporis propter utrumque gemina proprie credat auctoritate premi, non unica.

Poſtea vero, ſi maxime gemina urgeremur, certe agnoſcet, ſcio, ipſe Tolleius, nunquam potuiſſe hunc auctorem in Hiſtoriam Sacram Sulpicii Severi incidere, eamque legere. Quid ita? Quia nempe ipſemet Tolleius hoc quidquid eſt operiſ

ubique Laſtancio adſcribit (c); nec ignorat quo tempore fuerit conſcriptum; nimirum, cum nondum Licinius ſavire cœpiſſet in Chriſtianos (d), id quod anno demum Eræ Dionyſii CCCXX aggreſſus eſt (e); nec quouſque pariter Laſtancius ætatem ad ſummum produxerit; hoc eſt, ad annum circiter CCCXXVI (f); nec poſtremo, poſt quem deſinite annum Hiſtoriam ſuam Sulpicius Severus abſolverit; id eſt, non ante quadringteſimum, Conſulibus Stillicone & Aureliano, (g) octoginta ferme annis poſt mortem Laſtancii. Siquæ nulla hæcenus in noſtro ſcriptore mala fides.

De Tacito autem, qui ſub Adriano Principe Annaleſ ſuos exarabat, næ illum legere potuit noſter Cecilius. Sed quid ſi eum tamen nunquam viderit? aut legerit quidem, verum ejus, quum oportuit, non meminertit? aut etiam legerit, probeque illius meminertit, quando ea, de quibus agitur, ſcriberet, verum alioſ ſequi maluerit auctores? An, quidquid ex iſtis tribus dicatur, jure tandem bona fides deſiderabitur in noſtro? aut manifeſte falſa erunt quæ hic loci leguntur? Profecto, dixerit cum viro docto qui vollet; mihi, ut re eſſe video, religio eſt.

Primum enim Suetonius, ſcriptor æque, ac quiſquam alius, gravis & idoneus, ita incenſam fuiſſe à Nerone urbem Romanam, & Chriſtianos ſub eo perſecutionem paſſos eſſe commemoravit, ut non modo non utriuſque eventus mentionem fecerit conjunctim in uno eodemque capite, vel prioris utique eventus alicubi ante poſterius, & tanquam ejus quod poſteriori occaſionem præbuerit, ut contra poſterioris capite decimo ſexto meminertit in hunc modum, *Aſſiſti ſuſplicitiſ Chriſtiani, genuſ hominum ſuperſtitionũ nova ac malefica: prioris vero capite demum tricelimo octavo, hiſ verbis, Sed nec populo aut manibus patriæ peperciſt. Dicentis quadam in ſermone communi,*

i.µ.8

(a) In Annalib. lib. 15 (b) Lib. 2. Sac. Hiſt. (c) Verbi gr. ad hunc locum, & ſupra, nam. 13. (d) Vide infra, à cap. 48. ad ſinem libri. (e) Adi Baluzæ, P. 2. p. 6. (f) Vide eund. ibid. p. 6. 7. (g) V. Sulpic. Sev. lib. 2. hiſt. Sac. cum Notis Druſii, & aliorum.

ἰμὴ θανάτου γαῖα μυχθίτω πρὸς,
IMMO, inquit, ΕΜΟΤ ΖΩΝΤΟΣ,
Planeque ita fecit: nam quasi offensus de-
formitate veterum adificiorum, & angu-
stis flexurisque vicorum, incendit urbem
tam palam, & quæ deinceps; Suetonio;
ut brevier dicam, ne tantillum quidem
innuente iu alterutro loco Christianorum
persecutionem natam esse ex illa Romæ
conflagratione, sed tradente solum gen-
eraliter in primo, *Christianos afflictos fuisse sub Nerone ut hominum genus nova ac malefica, si Diis placet, superstitionū.*

Deinde, quamquam in Latino Euse-
bii, vel potius Hieronymi Chronico,
uterque casus diverso ordine recitetur,
incendium tamen Hieronymus haud alio
refert quam ad annum X Neronis hac no-
tula, *Nero, ut similitudinem Troia ar-
dentis inspiceret, partimam partem Roma-
nae urbis incendit.* Christianorum vero
persecutionem quod spectat, illam ad
annum demum ejusdem Neronis XIV,
haec adeo simplicissima narratione pos-
teritati traditam reperimus, *Primus
Nero super omnia scelera sua etiam perse-
cutionem inter Christianos facit, in qua
Petrus & Paulus gloriose Roma occubue-
runt:* ut manifeste Hieronymus incen-
dium & persecutionem tanquam res plene
disjunctas retulerit, quasque nullam
habuisse ad se invicem causæ & effectus
relationem existimaret. Quod melius tamen
haud dubie intelligemus, si nos jam a La-
tino, ut ita pergam dicere, Hieronymi
Chronico ad Græcum Eusebii Chronicon,
vel ejusdem etiam Eusebii Historiam Ec-
clesiasticam, in qua fuisse eum accuratam
quam in Chronico viri eximie eru-
ditionis (a) non injuria pronunciant,
contulerimus; solius quippe Neronianæ
persecutionis mentionem in Chronico
primum his verbis reperturi, *Νέρων ἔτι
πᾶσι τοῖς ἀδικήμασιν αὐτῶ τὸν πρῶτον
κατὰ χριστιανὸν ἐπιδείξατο διωγμὸν,
ἠὲ Πίτρος κὶ Παῦλος. οἱ θεοτάτοι
ἀποστόλοι τῶ ὑπὲρ χριστοῦ μαρτυρήσαν-
τες ἰσθρῆσαν ἀγῶνι.* quorum modo ver-
sionem sat idoneam ex Hieronymo de-
scribamus: in Historia autem Eccle-
siastica, *Ἐπίδω θ ἄγε τὸς πᾶσι....* Id est,
interpretante Henr. Valefio, *Verum hoc
annum adhuc illi decrat, quod ceteris ejus*

titulis adscriberetur, ut scilicet primus
[Romanorum] Imperatorum, hostis Chri-
stiana Religioni discretus fuisse.....
Sic igitur omnium divini Numini hostium
princeps & antesignanus Nero, in ipsos Apo-
stolos saevit; absque ulla iterum incendii
commemoratione, unde ista Neronis per-
secutio exarferit.

Præterea, quid Orofius, quem utri-
usque cladis cum Hieronymo, & eodem
quoque quo Hieronymus ordine, men-
tionem fecisse certum est? An ei Nero
ad perseguendos fideles, ut incensæ urbis
invidia in Christianos retorqueretur, prop-
rupit? Minime gentium, sicut omni-
bus, quibus vel semel caput septimum
libri septimi fuerit lectum, constabit:
ubi nempe Orofius post longam Neronian-
orum facinorum enumerationem, (&
in quorum extremo agmine urbis Roma
incendium ante omnia, tum imperata
sruatū vū ingens sefferium ad expensas,
mox plurimorum senatorum spoliatio, de-
hinc omnium negotiatorum exspilatio, pro-
xime autem permultorum ex isdem sena-
toribus cades, dein porro integri fere e-
questri ordinis destitutio, ac denique ma-
trū, fratrum, sororū, uxorū patricidia,
ceterorumque omnium cognatorum & prop-
pinguorum jugulatio comparent & recen-
sentur) statim subjungit, *Auxit hanc
molem facinorum ejus TEMERITAS IMP-
PIETATIS IN DEUM.* Nam primus
Roma Christianos supplicii & mortibus
affecit, ac per omnes provincias pari per-
secutione excruciat imperavit: ipsamque
nomen extirpare conatus, beatissimos Christi
Apostolos, Petrum cruce, Paulum gla-
dio occidit: Orofio proinde totam Chri-
stianorum persecutionis causam culpam-
que ita aperte soli Neronis in Deum impi-
etati assignante, ut si quis ex rerum
serie, quam post illum exhibuimus,
conficere vellet, Christianos fuisse secun-
dum Orofium ad vertendam in eos com-
bustæ urbis invidiam a Nerone vexatos,
posset idem simili, immo meliori jure,
illuc quoque Neronis patricidia trahere;
de quibus scilicet propior in dicta Orofii
ἀδικησῆνῆ mentio fit.

Adhæc, dum de causa, propter quam
Nero Christianos persecutus est, Tacitus
& Orofius a se invicem tam diversi abe-
unt,

(a) Paginus in Critica Annal. Bar. ad an. Ch. 90. num. 6. & ante eum Dodwellus in
Dissertat. De Successione primorum Roma Episcoporum.

²⁵ idolorum & ²⁶ ad religionem novam ²⁷ damnata ve-
tustate

ant, alio etiam Pseudo-Hegeſippus (a) lectores ſuos ducit: Neroneſm quippe idcirco *adverſus Chriſtianos inſurrexiſſe* tradens, quod *Petrus & Paulus, Chriſtiana-
norum doctores, virtute ſuorum operum
Neroneſm ſibi adverſum feciſſent*; hoc eſt, ut poſtea loquitur, *Simonem Magum, Imperatori utilem, & Republica neceſſarium, ſuſtulſſent.*

Poſtremo, quod magis eſt, e Theodoro Metrochita (b,) Nero longe etiam ante Romæ incendium Chriſtianos fuerat inſectatus. Accidit enim ea clades C. Licinio & M. Licinio Conſulibus, ait Tacitus (c,) quo tempore, monente Suetonio (d,) Nero annum ætatis agebat XXVII. Atqui, ſecundum Theodorum Metrochitam (e,) *Post Claudium, Nero... imperium XIV annos tenuit. Et hic impariſſimus, ἰπὸν ἰσὸς δὶνα κ̄ ἰπ̄τ̄ κ̄ ἰν̄, π̄π̄ρ̄τ̄ τ̄ δ̄ ἰω̄γ̄ μ̄ ἡ̄ξ̄ᾱτο, ANNOS SEPTENDECIM NATUS, PRIMUS PERSECUTIONEM INCHOAVIT.* Nec quiſquam tamen hæcenus, quod noverim, bonam horum omnium fidem (Suetonii, dico, Eufebii, Hieronymi, Oroſii, & ſic de ceteris) deſiderare ſe in hoc negotio teſtatur eſt.

Quæ cum ita ſint, abſit ut eam magis huic auctori deeſſe ſuſpicari velimus, multoque minus affirmare: quanquam fieri quidem facile queat, ut non mala fide malas merces ab aliis acceperit, eaſdemque poſtea uti bonas in hoc ipſo opere expoſuerit. Quid plura? *Delirus & deliramenta ipſemet ſtrenue explodit ſub finem huius capituli. Et initio quinquageſimi ſecundi, Quæ omnia, inquit, ſecundum fidem ſcientium loquor, [&] ita ut geſta ſunt mandanda liſteris credidi, ne aut memoria tantarum rerum interiret, aut ſi quis hiftoriam ſcribere voluiſſet, non corrumpet veritatem, vel peccata illorum adverſum Deum, vel iudicium Dei adverſus illos, reticendo.* Ecquis vero meliora bonæ fidei indicia in ullo auctore requirat?

At enim tempora non congruunt, inſtat vir clariffimus. Eſto vero, inquit ego. Num id perpetuo certum & indubitatum

eſt argumentum malæ fidei, nec quandoque etiam non voluntariæ *αὐτοψοφίας*? Omnino, haud minus poſterioris, quam prioris. Sed præterea, *non convenire tempora cur dabimus?* cum ne quidem quid iſta ſibi velit obſectio divinemus; & inde alias videantur non male congruere, quod quæ hic quatuor ad doctrinam temporum pertinentia a noſtro Cecilio ponuntur, (Petrum, quando jam Nero imperabat, Romam veniſſe. Eundem poſtea multos ibi ad juſticiam converſiſſe. Neroneſm deinde primum omnium, poſt Eccleſiam ſemel conſtitutam, perſecutum eſſe Dei Servos. Denique, Servos Dei Petrum & Paulum fuiſſe Neroneſm juſtu in ea perſecutione interemptos) haud ſolum iſto pacto inter ſe cohæreant quotquot ſunt, verum ſingula inſuper talia ſunt; ut nullum ex iis ulli anno certo alligetur ab auctore; poſſintque adeo, ſervata diſti ordinis ratione, tam bene, ſi ſit opus, cum hoc, quam cum illo anno connecti: id eſt, v. gr. Petri in urbem Romam adventus cum anno 4 imperii Neroneſi, ſi a Chriſti in calum receptu ad quartum annum Neroneſi certo certius ſit Petrum Romam non veniſſe, quod olim ponebat Joſephus Scaliger; (f) tunc quippe Petrus belle huic ſcriptori, cum jam Nero imperaret, Romam adveniret; vel cum primo utique Neroneſi imperii, ſi ſecundum recentiffimam Pagii ſententiam (g,) *primus Petri in urbe Roma ſedentis annus, cum primo imperantū Neroneſi inchoandus eſt*; quia tunc quoque egregie a noſtro, *Cum jam Nero imperaret, Petrus Romam advenit*, ſcriptum fuerit. Uno igitur verbo, ni, exempli cauſa, luce meridiana clariuſ oſtendatur *Petrum nunquam fuiſſe Roma*, quod non videtur contendere Tollius, vel nullam unquam exiſtiſſe ſub Nerone perſecutionem, quod Tollius non negat, aut *Petrum & Paulum nunquam eſſe ſub illa Martyrio affectos*, quod a nemine, meo opinor, poteſt probari, tempora, meo iudicio, congruent ſemper hic loci, quantum ſatis eſt.

25. idolorum] Vide Cuperum, P. 2. p. 125.

C 2

26. ad

(a) Lib. 3. De Exc. Urb. Hieroſ. cap. 1. & 2. (b) Pag. 76. & 77. Hiſt. Rom. (c.) In Annal. lib. 15. (d) In Nerone, cap. 6. (e) Ubi modo dictum. (f) Vide quæ Notæ in N. Teſtam. Joan. 18. 31. (g) In Crit. Annal. Bar. ad m. Cl. 54. num. 3.

tustate tranfire, ²⁸ ut erat execrabilis ²⁹ ac nocens tyrannus, proflivit ad ³⁰ excidendum cæleste templum ³¹ delen-

26. ad religionem novam] Vide eundem ibidem; & Columbum, p. 272.

27. damnata vetustate] Non ut vetustate simpliciter, & quod ajunt, sine addito; sed ut vetustate erroris, quomodo locutus est alicubi S. Cyprianus. (a) Atque ita superiori seculo Majores nostri, damnata vetustate errorum Ecclesie Romanae, ad exemplum Religionem novam, de qua modo noster Cecilius, transiverunt. Eant ergo qui nos, Majores-ve nostros, damnasse vetustatem clamitant. Habemus quorum exemplo, plaudentibusque purioris Ecclesie Patribus, gloriemur esse Novatores, Novatorum-ve filii.

† 28. ut erat execrabilis... tyrannus,] Sic cap. IV. execrabile animal Decius, de Imperator. Decio.

† 29. Ac nocens.] Nil leve, nunc quidem, hoc epitheto significari jam monuimus (b); nec immerito, liceat dicere. Nam præterquam Tyranno, & omnium forte Tyrannorum maximo, Neroni tribuitur, præcedit de eodem elogium alterum execrabilis; id est, omnium elogiorum odiosissimum. Et denique, Nec tamen, ait Cicero (c), ut hoc fugiendum est, [eloquentiam scilicet ad bonorum pestem perniciosamque convertere] item habendum est religioni, NOCENTEM aliquando, MODO NE NEFARIUM IMPIUMQUE, defendere. Quo ex loco cum nocentem quandoque de nefario & impio apud Romanos dictum esse nemo non videat, & apud nostrum toties impii (d,) impiâ manus (e,) sacrilegi (f,) & similia de Persecutoribus occurrant, quid clarius quam hic rō nocens idem esse atque nefarius, impius, sacrilegus? En ramen, quo minus dubites, elegantissimum Martialis Epigramma, ubi apertissime eadem vox impius & sacrilegus, quasi dicas insigniter nocentem, indigitat. Lege modo.

De piscibus Bajanos.

Bajanos procul a lacu monemus,

Piscator, fuge, ne NOCENS recedas.
SACRIS piscibus haec natantur unda,
Qui norunt dominum, manumque lampus

Illam, qua nihil est in orbe majus.
Quid, quod nomen habent, & ad magistri

Vocem quisque sui venit citatus.
Hoc quondam Lybis improbus profundus,

Dum pradam calamo tremente ducit,
Raptis luminibus repente cecus
Captum non potuit videre piscem;
Et nunc SACRILEGOS perosus

habet

Bajanos sedet ad lacus rogator.
At tu, dum potes, INNOCENS

recede;
Jactis simplicibus cibus in undas,
Es pisces VENERARE DEDICATOS. (g)

Quare sint igitur quoque, cap. I, NOCENTES ANIMAE, quas, qui justos excarnificaverunt, calcibus plagis & cruciatibus meritis profundioribus, animæ impiæ & nefariæ, quæ nec verum Deum, nec ejus servos veneratæ sint; itemque, cap. 49, NOCENS SPIRITUS quem Maximinus detestabili mortu genere effudit, spiritus impius & sacrilegus.

† 30. excidendum] Editio Oxon. & Cant. exciderendum. Sed stare manuscripti codicis lectio optime potest. Vide Columbum, P. 2. p. 272.

† 31. Delendumque justitiam] Quid jam noster (proprie per justitiam intelligat, interpretatur capite sequenti his verbis, Postquam vero ad persequendum JUSTUM POPULUM &c. quin & istis capitis 4, Extitit post annos plurimos execrabile animal Decius qui VEXARET ECCLESIAM. Quin enim JUSTITIAM nisi malus PERSEQUATUR? Justitia itaque hic loci Ecclesia est, seu justus populus? quem & mox, hoc ipso capite, populum Dei & servos Dei appellari videbis. Norunt Rhetorum filii qua orationis

(a) In epist. ad Pompejum, qua est 74 edit. Pamel. An. 1574. p. 1973. (b) Supra, p. 12. num. 20. (c) Lib. 2. De Offic. cap. 14. (d) Verbi gr. cap. 1. bñ. (e) En. caus. 5. & 5. (f) Pust. cap. 5. (g) Martialis. Epigr. lib. 4. Ep. 30.

nis figura *Scelus pro scelesto homine*, & similia sexcenta, quotidie in quibusvis auditoribus offendantur. Sed hic quidem vix ullum, opinor, isto Petri exemplo aptius est, *Caelos novos ac terram novam secundam promissam ejus expectamus, in quibus JUSTITIA habitat*; (a) quippe cum ibi quoque *justitia*, ut verba jacent, nil aliud sit quam *justum Dei populus*. At nunc ubinam, si non consummatam, tentatam saltem fuisse dicemus istiusmodi *justitia* deletionem a Nerone? An *Roma solum*, cum doctissimo Dodwello in Dissertationibus Cyprianicis? (b) Aut num vero *ubique per imperium Romanum*, cum eruditissimo pariter Pagio, in sua *Annalium Baronianorum Critica* (b?) Omnino, quin noster, ex Pagii sententia, *ubique per omnes Imperii Romani provincias* dicere voluerit, non dubitamus: ob hanc scilicet orationis seriem, *Qua re ad Nerone[m] delata, cum animadverteret NON MODO ROMÆ, SED UBIQUE cotidie magnam multitudinem deficere a cultu idolorum & ad religionem novam damnata vetustate transire, ut erat execrabilis ac nocens tyrannus, profilitis ad excidendam caeleste templum delendamque justitiam*. Ubi enim terrarum excidendum videri debuit Neroni templum cœleste, delendaque justitia, quam ubi magnam cotidie multitudinem a cultu idolorum deficere intelligebat, & ad religionem novam damnata vetustate transire? Atqui, secundum nostrum, *Nero id non modo Roma, sed ubique, cotidie accidere animadvertibat*. Et *ubique igitur, non Roma tantum, Nero, secundum eundem, profilitis per sua edicta & per sefectos ad delendam justitiam*.

Sed enim, inquit Dodwellus (d) „Non aliorum certe Christianorum illa potuit esse persecutio, quam eorum qui Romæ versarentur. [Nam] ut- cunque *iniquos persecutores existime- mus, qui Romæ aberant, in illos nulla erat vel specie tenus verisimilis ratio, cur intentaretur orbis incendium*. Aliam itaque persecutionem comminiscantur necesse est, quam illam cujus meminit Tacitus, siquos alios præter quam

„*Romæ Christianos in ea passos commi- niscuntur*. At quo illam tandem ido- neo testimonio fuisse confirmabunt?

Verum ecce, ut hinc merito exordiar, quæ Pagius ad ista nuperime responde- rit. „Dodwellus, inquit, num. xi. „[immo, xiii.] Dissertationis Cypria- næ xi, agnoscit quidem ingentem „multitudinem in persecutione Nero- niana passam, sed eorum tantum Chri- stianorum qui Romæ versabantur; cum „qui Roma aberant, in illos nulla esset „vel specie tenus verisimilis ratio, cur „intentaretur Urbis iucendum. Sed „levis hæc ratio. Nero quippe, non „vero Christiani, auctor incendii; ideo- que edictum non tantum ad Christianos „Romæ agentes vexandos, sed ad uni- versam sectam per Imperium Roma- num abolendam, emissum, ut ex his „Laëtantii lib. de Mortibus Persecutorum „cap. 2. verbis intelligimus, *Cum a- nimadverteret [Nero] non modo Ro- ma, sed ubique quotidie magnam multi- tudinem deficere a cultu idolorum, . . . profilitis ad excidendam caeleste tem- plum, &c.* Hæc itaque persecutio non „localis, sed universalis fuit. Nec re- fert quod Tacitus de iis, quæ in Pro- vincius adversus Christianos gesta, ser- monem non habeat; cum Suetonius in „Nerone cap. 16. persecutionem ad ur- bem Romam non restringat: *Affecti supplicis Christiani, genus hominum sus- perditionis nova ac malefica*, inquit Suetonius. Hæc ergo & totidem verbis Pagius in dicta Critica, suo loco.

Immo, cum subjectam Inscriptionem Gruterus inter alios, & Josephus Scalliger, ipse tamen de ejus sinceritate dubitans, protulerint, eandemque ille in *ruinâ pagi Marquesæ, in Lusitania*, hic vero in *Hispania, loco Pisvega vocato*, extare monuerint,

NERONI CL. CAIS
AVG. PONT. MAX.
OB PROVINC. LATRONIB.
ET. HIS. QVI NOVAM
GENERI. HVM. SVPER
STITION. INCVLGAB
PVRGATAM

C 3 vel

(a) V. Dissert. xi. sub hoc titulo, *De paucitate martyrum*, &c. num. 13.
(b) *Ad annum Periodi suæ Gr. Rom. 557. num. 4.* (c) *In laudatâ modo Diss. xi. eodemque numero* (d) *In eadem Critica, & ad eund. an. 557. no. 4.* (e) *Inscriptionum pag. 238. num. 9.* (f) *Lib. 5. De Emend. Temp. p. 471.*

vel ut Scalger edidit,

NERONI CLAUDIO
CÆSARI AVG.
PONT. MAX. OB
PROVINCIAM LA-
TRONIBVS ET HIS
QUI NOVAM GE-
NERI HVMANO
SUPERSTITIONEM
INCVLCARANT
PVRGATAM.

Pagius superioribus contra Dodwellum argumentis non contentus, haud simpliciter præterea Scalgeri de dicta Inscriptioe dubitationem in eo vanitatis arguere, quod nullam plane Scalger suæ suspitionis rationem in medium attulerit; sed contendere simul, nunquam etiam cum fundamento posse asserti. Quin & idem alibi (a) observare, in illa sine dubio Inscriptioe generalem, quam posuit, Neronis in omnes ubique Christianos crudelitatem idcirco tangi, quod ibi Christiana Religio, quemadmodum & a Suetonio recens citato, & in antiqua Inscriptioe Diocletiano dicta, (b) SUPERSTITIO appelletur: & ex ea itaque deducendum, non tantum in Hispaniis ejusmodi de prostrata Christi Religione trophæa fuisse erecta, sed & in aliis Provinciis similiter fastigiatum esse. Præsertim, cum Orosius, [libro, ait Pagius, 9, verum septimo dicendum erat, cap. 7, videndumque alias cur subiecta ab ipso Orosii verba tantopere a vulgatis editionibus initio & in fine differant] (c.) de Nerone scripserit, *Demique omnibus flagitiis suis hoc etiam addit, quod primus ROMÆ CHRISTIANOS SUPPLICIIS ET MORTIBUS AFFECIT, AC PER OMNES PROVINCIAS PERSECUTIONE EXCRUCIARI IMPERAVIT. IPSUM QUOQUE NOMEN EXTIRPARE CONATUS, beatissimos Apostolos Petrum cruci affixit, Paulum capite gladio secuit.* Ubi etiam denuo Pagius pro clausula, „ Quod martyrium, ait, anno sequenti contigit, „ ideoque persecutio quæ hoc anno Romæ

„cepit, intra illud tempus in alias Pro-
„vincias propagata; nisi, quod verosi-
„milis, edictum in omnes statim Pro-
„vincias missum fuerit.

Et nos jam, ut de nostro quoque aliquid cunctis istis addamus, [quatenus nimirum valide confirmant, Neronem ad excidendum ubique Dei populum prorupisse] ideo minus habere Dodwellum quæ iis regerat arbitramur, quod, dum pugnat nullam vel specie tenus verisimilem fuisse rationem cur Christiani, qui Romæ aberant, Urbis incendio arguerentur, securus ille ob Taciti auctoritatem ponit, primo id incendii Neronianæ Christianorum persecutioni prævisse, deinde autem eidem simul vexationi occasionem dedisse. At præterquam hujus scriptoris hypotheses manifesto ab illis Taciti diversæ sunt, multa paulo ante e Suetonio, Hieronymo, Orosio, atque aliis, adduximus, quæ vel Neronis persecutionem incendio anteriorem faciunt, vel posteriorem quidem, sed quam ab illo ortam non dicunt. Et, ut maxime anteriorem fuisse non contendamus, haud videmus, fateor, quinam pulcre & perspicue ostendere quisquam valeat, impossibile esse ut post Romæ incensionem Nero fideles ubique per Imperium Romanum solo Christianissimi nomine fuerit persecutus: aut si non solo, Romæ tandem ut incendii reos, propter Taciti testimonium; ubique vero, e re nata, tanquam homines malefica superstitioni addictos, propter alia aliorum loca, licet reapse utriusque culpæ insontes. Prorsus uti Susus Mardochæum ob neglectum salutariæ officium, omnes autem Judæos, occasione data, per centum & viginti septem provincias Imperii Affueriani tanquam hominum nationem, qui leges ab omnium gentium legibus alienas haberent, neque regis parere edictis, Aman Affueri nomine decreverat interfici. (d)

Notandum sedulo, quod superest, nostrum quidem de Nerone, *Profligator ad excidendum caeleste templum delendamque justitiam, dicere; nequitiam vero, excidit,*

(a) Hoc est, paulo ante, in ead. Crit. ad An. Ch. 64. num. 4. (b) Melius dixisset Pagius, in antiquis Inscriptioibus Diocletiano dicatis. *Baronius enim, quem Pagius laudat, non unam tantum, sed duas refert, ad ann. Ch. 304. num. 8.* (c) In mea enim v. c. editione, qua Moguntia A. 1615. prodit, legitur, Auxit hanc molem facinorum ejus temeritas impietatis in Deum. Nam primus Romæ... beatissimos Christi Apostolos, Petrum cruce, Paulum gladio occidit. Confer Pagium pag. 55. num. 3. (d) V. libr. Esiæra, cap. 3. comm. 5. 6. 8. & seq.

³¹ delendamque justitiam, ³² & primus omnium persecutus

excidit, vel deleti. Voluit enim revera excidere & delere. Immo, ut cum Orosio loquar, *ipsum quoque nomen extirpare conatus*: sed frustra; quæ & fors postea Diocletiani: nisi suum fortassis finem Nero in illa affecutus sit Provincia, de qua allatæ superius Inscriptiones meminerunt. Videntur qui nuperrime numismatibus & similibus Inscriptionibus de *Heresi*, quam vocant, *extincta gloriati* sunt, annon incassum quoque ad excidendum cœlestē templum profuissent.

† 32. & primus omnium (Nero) persecutus Dei servos,] Rotunde dicam. Nil minus verum, si res ipsa spectetur, & ad singularia, qualia hic scriptor subjicit, exempla attendamus. (a) Cur illi enim Nero primus omnium, non dico cum Eusebio (b) Imperatorum, nam id noster nuppiam addidit vel innotuit, sed primus omnium simpliciter, adeoque hominum, Dei servos persecutus est? Quia, ut habetur in sequentibus, Petrum cruci adfixit, & Paulum interfecit. Atqui longe antea, sub Tiberio, Herodes Antipas Joannem Baptistam iniquissime decollaverat (c); & sub eodem, [vel, ut alii volunt, sub Caligula,] Judæi Stephanum lapidibus obruerant. (d) Sub Caligula autem, [vel, ut rursus aliis placeat, sub Claudio,] Jacobus, Joannis frater, ab Herode Agrippa fuerat interfectus (e), & Petrus coniectus in vincula (f). Immo, si a singularibus istis quorundam fidelium martyriis aut vexationibus, ad generatios Ecclesiæ persecutiones transferimus, Tiberii, vel Caligulæ certe, si quis cum vulgo malicè principatu, ipsoque die quo Stephanus ille Protomartyr lapidatus est, *Falsa est*, ait Lucas in Actis, (g) *persecutio magna adversus Ecclesiam quæ erat Hierosolymis; & omnes dispersi sunt per regiones Judææ & Samariæ, præter Apostolos*: unde

Georgius Syncellus ad annum Mundi 5537, Divinæ vero Incarnationis 37, [Imperantis autem Tiberii 20, aut 21.] *Hoc anno, inquit, persecutione in Ecclesiam excitata, fidelium plerique dispersi sunt; ad quos, fidelium in dispersione constitutorum præfixo titulo, Catholicam epistolam Jacobus frater Domini scripsit.* Quid? quod infra (h) perillustri Cuperio, itemque Lipsio ad Taciti Annals (i), videntur non immerito Christiani, qui sub Claudio Romæ degebant, Judæis illis accensendi qui a Claudio male habiti sunt: id est, quos Claudius, Luca (k) & Suetonio (l) testibus, Roma cœgit excedere. Cur ergo utrumque morum Cecilius noster non numeravit inter persecutiones? hec aliter tandem in speciem de Nerone locutus, quam quum de eodem Sulpicius Severus (m), *Qui non dicam, inquit, regum, sed omnium hominum, & vel immaniam bestiarum ferocissimus; dignus existis, qui persecutionem in Christianis primis inciperet?* Nempe, quod hic auctor nequaquam Imperatorum aliorumve qualescunque persecutiones, eorumque pœnas, jam inde ab Ecclesia post Christi Assumptionem constituenda exponere fuerit aggressus, sed tantum a principio ex quo est Ecclesia constituta. Vide caput primum sub finem, & ibi dicta, num. 31, pag. 15. Ex hoc autem secundo, Ecclesia Christiana haud ante constituta fuisse censenda est, quam postquam Apostoli per annos xxv, usque ad principium Neroniani imperii, per omnes provincias ac civitates fundamenta Ecclesiæ miserunt. Et nostro igitur scriptori, Nero optime, ceteris ceterorum persecutorum per illos xxv annos vexationibus de industria prætermisissis, dicitur primus omnium Dei servos persecutus. Supple, post Ecclesiam semel constitutam. Vin' auctoritate, quæ nostra sit major, urgeri? Exstat apud Augustinum De Civ. Dei, libro

C 4 18,

(a) 2 Petr. 3. 13. (b) Euseb. lib. 2. Hist. Eccl. c. 25. *ὁρίθει ἡ ἀρχὴ τοῦ πάρος καὶ τῆς ἐπιχριστιανίας αὐτῶν* [Νιζωνί], *ὡς ἀν' ἑαυτῶν αὐτοκαταστῆσαν, τῆς εἰς τὸ θεῖον ἰσοθείας πολυμῶς ἀναδείχθειν.* (c) V. Matt. 14. 1. & seq. usque ad 10. (d) V. Act. 7. 57. & seq. (e) V. Act. 12. 1. 2. (f) V. ibid. comm. 3. 4. (g) V. Act. 8. 1. (h) V. P. 2. p. 126. (i) V. Justi Lipsii Commentarium ad lib. 15. Annal. Taciti, pag. 455. edit. Ant. 1581. (k) V. Acta Apost. 18. 2. (l) In Claudio, cap. 25. (m) V. lib. 2. Hist. Sac.

secutus Dei servos, ³³ Petrum cruci adfixit, ²⁴ & Paulum

18, capit. 52, cum hoc lemmate, *An credendum sit, quod quidam putant, impletum decem persecutionibus qua fuerunt, nullam superesse, prater undecimam qua in ipso Antichristi tempore sit futura: lege illud; & an aliud, quam quod jam monuimus, opus sit facto, tecum cogita, cum ad hæc veneris, Primam [persecutionem] computant a Nerone. . . Sed. . . quid. . . qui hoc sentiunt, distanti sunt de persecutione qua ipse Dominus crucifixus est? In quo eam sunt numero posturi? Si autem hac excepta existimant computandam, tanquam illa numeranda sint qua ad corpus pertinent, non qua ipsam caput est appetitum & occisum, quid agent de illa, qua posteaquam Christus ascendit in celum, Hierosolymu facta est, ubi beatus Stephanus lapidatus est, ubi Jacobus frater Joannu gladio crucidatus est, ubi Apostolus Petrus ut occideretur inclusus est, & per Angelum liberatus; ubi Saulus, qui postea Paulus factus est, vastabat ecclesiam: ubi ipse quoque jam fidem, quam persequabatur, evangelicans, qualis faciebat, est passus, sive per Judæam, sive per alias gentes, quacunque Christum serventissime pradiabas? Cur ergo eis a Nerone videtur ordiendam, quoniam ad Neroni tempora inter atrocissimas persecutiones, de quibus nimis longum est cuncta dicere, Ecclesia crescendo pervenerit? Quod si a regibus factas persecutiones in numero existimant esse debere, rex fuit Herodes, qui etiam post ascensum Domini gravissimam fecit. Hactenus ergo Augustinus; post quem nunc Baluzium infra adeas licet, P. 2. 11, & Cuper. p. 126.*

33. *Petrum cruci adfixit,*] Hoc in Petro supplicii genus Joannes, c. xxi. 19. confirmare videtur, respiciens ad Christi verba, *καταίεις τας χεῖρας σου.* Alias enim *ἐν τῷ ζώντι σου, ἢ τῷ ἀπὸ ζώντι σου τις ἢ βίβλις*, genus mortis significari non poterat, sed quidem in carcerem & vincula conjectio, etiam absque capitali supplicio. Tollis.

† 34. & Paulum interfecit.] Tria sunt ob quæ non injuria videri possit scriptum

quondam fuisse, & Paulum gladio interfecit. Unum, quod Paulum gladio periiisse, collo scilicet deciso, communis sit veterum sententia. Alterum autem, quia cum nosse Oratorias leges calluerit, & in antecedentibus martyrium Petri memorans, instrumentum simul martyrii nominaverit, *Petrum cruci adfixit*, vix potuerit non continenter, & Paulum gladio interfecit, subjicere. Præsertim, cum ex ejusmodi regulis apud Sulpicium Severum (a) legamus, *Paulum ac Petrum capiti damnati: quorum uni cervix GLADIO DESECTA, Petrus IN CRUCEM SUBLATUS EST: parique modo apud Oratum (b,) [Nero] beatissimus Christi Apostolus, Petrum CRUCE, Paulum GLADIO occidit.* rursumque itidem apud Pseudo-Hegeppum (c) *Alter CRUCE, alter GLADIO necatus est: Græce autem apud Theodorum Metochitam (d,) ὁ Νίρω τὸν Πίτρον ΕΣΤΑΤΡΩΣΕ, τὸν Ἰ Πάυλον ΔΙΑ ΣΙΦΟΤΣ ἰσλαίωσεν.* Tertium denique, quoniam tantum abest ut Latinis Patribus interficere, vel interficere, curta locutione specialiter & proprie decollare, vel decollari, significant, ut ii contra quandoque v. gr. interficere breviter pro crucifigere posuerint, nonnunquam autem interficere pro precipitari in flammam & mergendo necari. Tertullianus de Synagoga, quæ Christum, quod omnes norunt, securi non ferit, sed crucifixit, *Omni, inquit, (e) Synagoga filiarum Israel cum [Jesum] INTERFECIT, dicentes ad Pilatum, & quæ sequuntur.* Latinum vero Eusebii Chronicon (f) de Quirino Martyre, quem torum, hoc est, non prius decollatum, ethnici in fluvium precipitarunt, & hi postea vel illi mergendo interemerunt, *Quirinus Episcopus Siscianus pro Christo gloriase INTERFICITUR.* Nam manuali mola ad colum ligata e ponte precipitatus in fluvium demittissime supernatavit, & cum spectantibus collocatus, ne suo terreteretur exemplo, vix, orans ut mergeretur, obtinuit. Cogitent interim eruditi, ni molestum est,

an

(a) Lib. 2. Hist. Sac. (b) Lib. 7. cap. 7. (c) Lib. 3. De Excidio Et. cap. 3' (d) In Hist. Rom. fol. 80. (e) Adversus Judæos, Sect. de Passione Christi. (f) Ad annum 1 Olymp. 273.

lum interfecit. ³⁵ Nec tamen abiit impune. ³⁶ Respexit enim Deus vexationem populi sui. ³⁷ Dejectus itaque fastigio imperii ac devolutus a summo tyrannus

an hoc ipso quod ita *interficere* in *crucifigendi & submergendi* significatione, manante nimirum a generali, qua pro *occidens & e medio tollere* ponitur, usurpatum invenimus, non potuerit quoque hic auctor, neglectis rigidioribus Oratorum præceptis, *interfecit* sine ulla gladii mentione, de Paulo securi casu adhibere.

† 35. *Nec tamen abiit impune.*] Similiter phrasi noster infra de sene Maximiano, *Quia semel abiit impune, &c.* initio cap. xxx.

† 36. *Respexit enim Deus vexationem populi sui.*] Pauci, credo, alludi hoc loco ad istum Exodi (a) *Vidi, vidi afflictionem populi mei*, si non jam ex sese intellexerunt, nunc a me admoniti negabunt. Eo magis, quod cum olim 70 Interpretes Hebræa verba reddiderint, *ידוי עידי תלו כאלוסי תו לאו מו*, Beza, superiori seculo, illorum translationem A& VII. 34. exprefserit in hunc modum, *Vidi, vidi VEXATIONEM POPULI MEI*; quæ & forsitan veteris editionis Italæ versio erat. Extare certe etiamnum pluribus locis *venationis* vocem in Vulgata, du-rioreque sensu, quod magis est, hoc est, pro *graviori afflictione & persecutione*, nemo nisi injuria dubitaret. Nam apud Jeremiam, (b) v. c. de Sedecia ejusque Principibus, *Dabo eos*, inquit Dominus, in VEXATIONEM afflictionemque omnibus regnū terræ. Sicque alibi apud nostrum, vel Sulpicium saltem Severum, ne de aliorum testimonium sollicitus, *venatio & vexationes* pro *persecutionibus*; itemque *venare & vexari*, pro *persequi*, aut *persecutionem pati*. Sulpicius etenim ipse quoque, libro 1 hist. fac. (c) *Visum est mihi*, ait, *non absurdum, cum usque ad Christi crucem, Apostolorumque actus per sacram historiam cucurrissem, etiam . . . excidium Hierosolyma*, VEXATIONESQUE populi Christiani &c, decem, quas vocant, per-

secutiones intelligens. Unde postquam libro 2 de singulis dicere aggressus, & ad quartam usque progressus, *Quarta*, inquit, *sub Hadriano persecutio numeratur*, moxque similiter de quinta, *sub Aurelio, Antonini filio, persecutio quinta agitata*, sextam deinde *vexationis* nomine, tanquam prorsus synonymo, indigat his verbis, *Sexta, Severo imperante, Christianorum VEXATIO fuit. Vexationis* alias vocabulum in ista Tertulliani (d) oratione *morbum* significare non ignoramus, *Plerosque hoc opus [exomologeseos] ut publicationem sui aut suffugere, aut de die in diem differre præsumo, pudoris magis memores quam salutis: veluti illi, qui in partibus venerandioribus corporis CONTRACTA VEXATIONIB, conscientiam medentiam vitant.* Sed quid cuique loco conveniat, attendendum. Et de cetero, quin in eo qui nobis veræ præ manibus, noster *vexationem populi sui* passivo sensu pro *venatum-suum populum*, idque de Ecclesia Dei Christiana, dixerit, nullus ambigendi locus est; tam ob hæc verba cap. 4, *Exstitit enim execrabile animal Decius qui vexare ecclesiam, & ista simul Jeremix (e), Ero enim in Deum, & ipsi erant mihi in populum, quæ certissime ad novi fœderis fideles pertinent, quam quod de alia quavis interpretatione, non dicam cogitare, sed vel fomniare, foret absurdissimum. Et sic supra (f) passive quoque, *Quos metus COMPREHENSIONIS EJUS in fugam verterat, pro, Quos, eo comprehenso, metus in fugam egerat.**

† 37. *Dejectus itaque fastigio imperii.*] Cave ne ob proxime sequentia, ac devolutus a SUMMO tyrannus impotens, legendum hic pariter necessario credas, *Dejectus itaque FASTIGIO imperii.* Sæpius enim post id verbi in melioribus auctoribus Latinis præpositio *de*, vel *ex*, eleganter relicta est subaudienda. Cicero, in Orat. pro Murena, *Hu ludiniæ*
C 5 pellicinæ

(a) Cap. III. 7. (b) Cap. XXIX. 18. (c) Fere initio. (d) In lib. de Patientia. (e) V. cap. XXXI. 33. (f) Cap. 2. p. 23.

nus impotens, ³⁸ nusquam repente comparuit, ³⁹ ut

pellicula Pratura dejectus est: & 2 in Verr. Pollicitus est quantum vellent pecunia, si me adilitate deiecerint. Ibidem, alio loco, *deijcere honore reperies*, uti & apud Livium plus semel.

38. *nusquam repente comparuit.*] Fabulæ. Miror autem Christianos veteres tam splendide mentiri solitos: quorum mendaciorum si contexere catalogum luberet, tota iis plaustra impleri possent, atque una cum Sibyllinis carminibus ad anus verulas mitti. *Tollim,*

† Licet quæ hic & proxime quoque de Nerone, non a nostro solum Cecilio, sed a quibusdam præterea Christianis, ejus, uti nil ponere vetat, æqualibus, dicuntur, talia sint ut ea ego sine mora fabulofissima esse viro docto concedam, vellem nihilominus acrem istam in nostrum ceterosque antiquiores ecclesiasticos scriptores censuram non strinxisset; aut in aliam saltem occasionem magis opportunam distulisset. Nam nunc quidem, si non undique, haud parum tamen tam nostri, quam quorumvis insuper veterum Christianorum candorem honoremque tuetur insignis Taciti locus, quem infra (a) Columbus ex libro 2. Histor. cap. 8. (nobis, tertio) adduxit. Res tota, quoniam non indigna est quæ paulo accuratius explicetur, sic habet.

Ex hoc scriptore, *Nero, seu, ut verius dicam, Neronis a sese interfecit cadaver, nusquam repente comparuit, ut ne sepultura quidem locus in terra tam mala bestia appareret.* Eaque reapse & unice ipsius sententia. Contra autem, ex illis quibusdam, quos perstrinxit, Christianis, non Neronis cadaver jam extincti, sed *Nero ipse vivus vidensque nusquam repente comparuit, & certum in locum translatus, vivus illi reservatus est.* Tacitus vero in laudata pericope, *Sub idem tempus, ait, facta non longe ante mentione sacramentum Othonis, quod uterque exercitus, hoc est, unus Vespasiani, alter Muciani, octavo circiter mense ab obitu Neronis acceperant,] Achaia atque Asia falso metu excerrita velut Nero adventaret, vario super exitu ejus rumore, atque pluribus eum vivere fingentibus cre-*

dentibusque. Quare, primum omnium, ex Tacito, post Neronis mortem sparsi fuerunt varii super illa rumores, unumque aliquis inter ceteros hujusmodi, ut si cui, ejus occasione, vivere adhuc Neronem fingere liberet, posset facile apud multos fidem invenire. Deinde, qui id fingerent, octavo, plus, minus, mense quam obierat inventi sunt. Tertio, complures simul reperti, qui non modo fabulam non respuerent & confutarent, sed fide adeo bona admittrent, ut miserrime exterrerent velut Nero adventaret. Et denique, qui rem ita tum finxerunt & credere coeperunt, ii duplici de causa nequaquam Christiani, verum manifeste Ethnici erant. Una, quoniam multorum quidem ex Ethnicis interesse poterat fingere Neronem fuisse adhuc superstitem, non vero pariter Christianorum. Altera autem, quia Tacitus in allato loco nullam plane Christianorum mentionem facit, sed Achææ tantum & Asiæ, in quibus plures Neronem post ejus exitum vixisse finxerint crediderintque: unde palam nonnisi Ethnicos debere intelligi colligendum est. Quæ cum ita sint, ubi jam noster, oro, vel deliri, de quibus mox loquerur, Christiani, tam splendide mentiti sunt?

Omnino, si, ut deest, de fictionis auctoribus ante omnia quæstio est, nulla istius culpæ portio vel in hunc vel in illos conjicienda, sed, ut liquet, Ethnicis imputanda tota quanta est. Sin autem postea de fide quæ fictioni habita, creditam certe, quin & cum insigni valde *επιμαρτυρω* admissam fuisse eam fabulam a delirantibus nostri Cecilij Christianis agnoscerimus.

Sed primo, noster nec fictionem, nec *επιμαρτυρω* admittebat: credenque, uno verbo, Neronis semel defuncti cadaver nusquam apparuisse, negabat alias, tam Neronem nunquam priore Christi seculo obijisse, quam eum adhuc seculo quarto alicubi terrarum superfuisse; adeo, dum utrumque negaret, ab omni splendido mendacio alienus, ut pro ipsissima veritate contra vanas nenas pugnaret. Secundo vero, quod ad ejus zygales, utriusque

(a) V. P. 2. p. 272.

39 ut ne sepulturæ quidem locus in terra 40 tam malæ bestię appareret. Unde illum quidam deliri credunt esse

utriusque fabulæ defensores, eorum sane causa longe minus favorabilis. Sed tamen quod octo fere post Neronis obitum mensibus, plures in Achaja & Asia Ethnici, nimia quidem credulitate, sed nulla utique egregie mentiendo deliberatione, Neronem adhuc vivere in animum inducebant, [id enim, puto, mentiri nullo pacto voluissent ut falso dehinc metu exterrerentur] quidni ita quoque ejus ætatis Christiani, & inde alii, in animum induxerint? Per errorem, inquam, potius quam vera ipsorum culpa. *Credulitas error est magis, quam culpa*, scribit olim Plancus Ciceroni (a) & quidem in optimi cujusque mentem facillime irrepit: ut vel hic, ubi de Christianis, sermo est, cavere sedulo oporteat, ne illos splendide mentitos esse dicamus. Et quanto igitur amplius, ubi de isto auctore agitur? Qui cum fictionem, fictionisque appendicem fannis exceperit, id unum evidenter peccavit, quod ei præ ceteris rumorı fidem super Neronis exitu putaverit adhibendam, qui olim Neronem nusquam subito comparuisse sperferat in vulgus; quemque de Neronis cadavere sine dubio intelligendum, Ethnici, quorum intererat æquivocatione abuti, ad Neronem ipsum paulo post ejus mortem quasi etiamnum vivum retulerant, & Christiani postea eorum exemplo alis de causis. Adde quod, cum etiam Romæ, e Suetonii loco plene mox describendo, non defuerint qui vel post Neronis funera modo ejus imagines prætextatas in Rostris proferrent, modo edilis, quasi viventis, & brevi magno inimicorum malo reversuri, haud possent illi aliter Neronem in vivis adhuc esse dicere, quam una affirmando eum, dum more majorum puniendus quæreretur, repente evanuisse; & justa quæ nativo Neronis corpori soluta fuisse putarentur, nonnisi suppositio facta esse; neque porro talia affirmare, quin viventibus victurisque postea Christianis plus æquo facilioribus tales de Nerone fabulas cre-

dendi afferendique occasionem darent, quales in hoc capite noster ponit, aut oppugnat.

39. *ut ne sepult. quidem locus in terra tam mala bestia appar.* Contra Suetonium, qui docet eum funeratum fuisse impensa ducentorum millium. *Ed. Ox. & Cant.*

† Ita dictæ editiones e Baluzio, ut videre est infra, P. 2. p. 11. Neque veronegandum quin Suetonius in Nerone sub finem capituli 49, & initio quinquagesimi, disertissime habeat, *Nihil prius ac magis [Nero] a comitibus exegerat, quam ne postquam cuiquam capiti sui fieret sedes, quoquomodo, totus cremaretur. Permisit hoc Icelus Galbalibertus. . . . Funeratus est impensa ducentorum millium, stragulis albis auro intextis, quibus usus Kalend. Januarii fuerat. Reliquias Eclogæ & Alexandræ nutrices cum Alce concubina gentili Domitiorum monumenti condiderunt: quod prospicitur e campo Martii impostam colle hortorum: nec quin pariter initio quinquagesimo septimi legamus, Obiit secundo & trigesimo atatu anno, die quo quondam Octaviam interemerat. Tantamque gaudium publice præbuit, ut plebs pileata tota urbe discurreret. Et tamen non defuerunt qui per longum tempus vernis æstivisque floribus tumulum ejus ornarent. Sed quid multa? Ista, quod quis forte opinetur, Cecilium nostrum, cum suo ut ne sepultura quidem locus in terra tam mala bestia appareret, penitus non jugulant: quippe cum Suetonius uno tenore post hæc ultima, *Et tamen non defuerunt qui per longum tempus vernis æstivisque floribus tumulum ejus ornarent, addiderit, ac modo imagines prætextatas in Rostris proferrent, modo edilis, quasi viventis, & brevi magno inimicorum malo reversuri.* Quos ergo Neronis tumulum pro mero Cenotaphio habuissē perspicuum est. Unde ea nostri, qua de agitur, narratio non solum non perimitur, sed juvatur.*

40. *tam mala bestia*] Orosius (b) simili modo de Tiberio Cæsare, *Ex man-*
Sue-

(a) V. lib. 10. Epist. Ciceronis ad familiares, ep. 23. (b) Lib. 7. cap. 4.

esse ⁴¹ translatum ac ⁴² vivum reservatum, ⁴³ Sybilla dicente

sanctissimo principe SÆVISSIMA BËSTIA exarsit. Et Paulus ipse, quod jamdudum a viris magni nominis dictum est, non alium innuebat leonem quam Neronem, in hoc loco secundæ epistolæ ad Timotheum (a), Ereptus fui ex ore leonis. Hinc, ut ceteros prætermittam, Eusebius (b), . . . ἰππύσθων, φωνῆν, ἐκ τῆματ' ἰόντων . . . τὸν Νέρωνα ταύτην ὡς ἱστὸς διὰ τὸ ἀμόθυμοι περυσίων. id est, interpretante Valesio, Liberatus sum, de ore leonis; Neronem scilicet ita designam propter animi crudelitatem. Plura addere verant nos quæ infra a Baluzio P. 2. p. 22. & Cuperop. p. 27. observata sunt: quos tu ergo suis locis consule.

† 41. translatum] Quo? Mira enim hic nostri breviloquentia: & ista se questio r velis, nolis, objicit attentis lectoribus. Respondeo in fines terra, propter sequentia. Perge legere.

42. vivum reservatum] Vide Baluzium ad hæc ipsa verba, P. 2. p. 11. Cuperum, p. 127, ad istam periochen, Adventum . . . nefas. Columbum denique, p. 272. & seq. ad hanc rursùm, Nusquam repente comparuit.

43. Sybilla dicente matricidam profugum] Nonnulli persuasum habuere Neronem ipsum vel Antichristum fore, vel iisdem temporibus per Occidentem sæviturum quibus ille in Orientem grassaretur. Ex Casaubono Baluzius. Sibyllini versus ab eodem citati sic se habent.

Ἦξει δ' ἐκ πηγάτων γαίης ματρικλόν' ἀνήρ
 Φύγων ἰδί ῥόν [Credo refect. ῥόν]
 ἔξυ τῆμα μαρμαρίζων,
 Ὅς πάσαν γαίαν καθιλοί, κ' πάντα κερήσει.

Sic editio Oxoniensis cum Cantabrigiensi: Nisi quod vir doctus, qui posteriorem curavit, inclusam uncinulis conjecturam prætermisit proflus, memorataque ejus loco alia, cujus auctorem non nominabat, nos vero jam indicabimus, & loquentem inducemus, eam sibi quoque dupliciussè restatur est.

Ἦξει δ' ἐκ πηγάτων γαίης ματρικλόν' ἀνήρ

Φύγων ἰδί ῥόν ἔξυ τῆμα μαρμαρίζων,

Ὅς

Lego secundo versu,
 Φύγων Ἠερδατῆ ἔξυ τῆμα μαρμαρίζων,

Padus oritur ex Alpibus. Hunc cum Eridano eundem faciunt Æschylus & Apollonius in Argon. & cum Rhodano quoque confundunt. Intelligo quoque oraculum de Julio Cæsare, qui ex Gallia per Rhodanum, & Alpes in Italiam descendebat: Ματρικλόν' Cæsar Julius. Gale.

Autumat vir Reverendus hoc oraculo designari Julium Cæsarem, quæ ultima vox Matricidam notat, & sic putat legendum, Φύγων Ἠερδατῆ ἔξυ τῆμα μαρμαρίζων.

Rationem conjecturæ suæ hanc affert, quod Eridanus ab Æschylo & Apollonio in Argon. pro Pado, Padus itidem pro Rhodano usurperetur, quem, Italiam petens Cæsar, trajecit. Sed quamquam hæc conjectura oraculi sensum forte æstiquatur, cum Lactantii mente non congruit, qui diserte hæc de Nerone intelligit. Anonymus auctor editionis Cantabrigiensis.

† Lactantii mentem miramur contra viri Reverendi emendationem appellari & urgeri. Quippe quia non Lactantius, vel noster, uti solemus dicere, Cecilius, sed, quos obiter castigavit, deliri, ii sunt qui laudata Sibyllæ carmina de Nerone intellexerunt. Quare non hæc procul dubio fuerit præstantissimo Jamblichi Commentatori sententia, debere eos versus ex Sibyllæ nostrique simul Ceciliii mente de Julio Cæsare accipi, verum ista, 'Sibyllæ oraculum recta ad Julium Cæsarem pertinere; & fuisse tamen, secundum hujus Scriptoris narrationem, quosdam deliros, qui quod Sibylla de Julio Cæsare vaticinata erat, ad Neronem perperam retulerint; ut stare quidem possit optime eatenus conjectura, quam cum reliquis deinceps memorandis vir clarissimus e suo exemplari per doctissimum, & communem simul utriusque nostri amicum, Eliam Boherellum, describi humanissime passus est: sed quas denique serius ex Anglia

(a) V. 2. Tim. IV. 17. (b) V. lib. 2. hist. Eccl. cap. 22.

dicente matricidam profugum⁴⁴ à finibus esse venturum, ⁴⁵ ut quia primus persecutus est, idem etiam novissimus persequatur & antichristi præcedat ⁴⁶ adventum

glia accepimus, quam ut hæcenus nonnullarum ex iis mentionem in tempore & loco potuerimus facere; legendarum igitur, quando semel nobis invictissimis sua sede exciderint, ad hujus tantum libelli calcem. Gaudemus interim posse virum celeberrimum ex recens dictis intelligere, quam recte considerit non futurum quin simus candidi, quum oportebit, ipsius cogitationum interpretes.

44. a finibus] Excidit vox terra. Est enim in Græco, *ἐκ τῆς γῆς*. Talibus.

» a finibus terra esse venturum. Gale.] nec alia, ut liquet, de causâ.

† Plane assentior. Nam non semel modo, quod ob præcedentia videri possit, sed bis, vocem *γῆς*: Græci Sibyllarum versus exhibent. Vide infra apud Baluzium, P. 2. p. 12.

45. ut quia primus persecutus est,] Math. et qui ecclesiam primus persecutus est. Tollius.

† Ego vulgatam lectionem haud mutandam censeo. Nam licet noster hoc ipso capite scripserit, *Primus omnium persecu-*

tus Dei servus, & cap. 2, Postquam ad persequendum justam populum incitatus, & iterum paulo post, Senatus ita nomen ejus persecutus est, rursusque cap. 4, Quæ justitiam nisi malus persequatur, & si quæ sunt alia deinceps hujusmodi exempla, id est, in quibus τὸ persequi cum subsequente, vel præeunte proxime accusativo aliquo compareat, extat tandem in fine capituli noni locus alteri, de quo nunc agitur, plane similis; hoc est, ubi idem verbum absolute, quod ajunt grammatici, positum reperitur; nempe hic, Quam vero causam persequendi haberetis, exponam. Ibique ne ipsi quidem Tollio aliud quiddam legere in mentem venit. Adde, huic scriptori familiare fuisse Ecclesia persecutores simplici persecutorum vocabulo indigitare. Hinc v. gr. in libri titulo nisi, De mortibus persecutorum. & cap. 1. mortem persecutoribus irrogare. Immo, ut videbitur in sequentibus, solet noster ea verba sine accusativis adhibere, quæ sibi accusativos adjungi maximopere postulant, puta, agere, facere.

46 adventum . . nefas est credere,

adventum . . nefas ESSE credere;

Editio Cantabr. in verbis auctoris: sed menda proculdubio typographica.

adventum (QUOD nefas est credere)
Editio Oxon. & Cant. in Notulis, cum ea, quam representamus, parenthesi.

adventum: QUOD nefas est credere:
Cuperus, P. 2. p. 127, sine parenthesi.

† Mallem equidem, ut libere dicam, adventum. ALII, QUOD NEC fas est credere. Ita quippe duas delirorum classes hic auctor pertrinxerit. Unam eorum qui crassa & rudi Minerva posuerint Nerone jam olim, ut cum nostro loquar, translatum, vivumque ab eo tempore in terræ sinibus reservatum, indidem ἐκ τῆς γῆς αἰῶνος στυγνολαία venturum, ut Ecclesiam persequatur, & Antichristi præcedat adventum. Alteram vero illorum qui rem totam præclara, quod quidem putarent, observatione, sed revera futuri, confirmatum iyerint in hunc modum,

duos quondam Prophetas, hoc est Enochum & Eliam, translatos fuisse vivos in ea loca, unde die Judicii reversuri sunt ad epinicium Christi sanctum ad sempiternum in ultima tuba, cum descendere cœperit, inchoandum; nec aliter Diabolo, cum ad vastationem terræ & humani generis everisionem veniet, Nerone præcursum, ejusque præcursorem fore. Agnosco nos ita pluribus conjecturis necdum suo loco propositis niti, nedum ut jam illas extra controversiam pro virili statuimus. Sed ad eas festinamus; & plenam interim cuique potestatem suas nostris

tum . . nefas est credere , ⁴⁷ sicut duos Prophetas vivos esse ⁴⁸ translatos ⁴⁹ in ultima ⁵⁰ initium

nostris symbolas præferendi libentissime facimus.

47. sicut duos Prophetas vivos esse translatos in ultima initium Christi sanctum ac sempiternum , cum descendere caperis pronuntians ,] Locus scæde mutilus , & obscurus ; quemque adeo

quinque columnis ex aliorum & nostra quoque sententia suis locis expletum & illustratum subijcere operæ pretium judicavimus ; quo cujusque mentem de tota pericope semel & facilius , Lector , percipias , simulque melius eligere queas quam sequaris.

Ex editionibus Oxoniensi , p. 6. Et Cant. p. 524.	Ex Ampliff. Cupero, infra, P. 2. p. 127.	Ex Columbo, infra, P. 2. p. 273.	Ex eodem Columbo, ibidem, alia ratione.	Ex nostra sententia.
---	--	----------------------------------	---	----------------------

sicut duos Prophetas vivos esse translatos in ultima SÆCULA PRÆCURSUS initium Christi sanctum ac sempiternum cum descendere caperis SANCTIS SUI COMITATUS, pronuntians ,

Sicut duos Prophetas vivos esse translatos, ET in ultimo SÆCULO initium Christi sanctum ac sempiternum, cum descendere caperis, PRÆCURSUS SUIS pronuntians,

Sicut duos Prophetas vivos esse translatos, ET in ultima ÆTATE initium Christi sanctum ac sempiternum, cum descendere caperis, PRÆCURSUS SUOS pronuntians,

Sicut duos Prophetas vivos esse translatos, ET in ultima SÆCULA, initium Christi sanctum ac sempiternum, cum descendere caperis, REDIGUROS pronuntians,

Sicut duos Prophetas vivos esse translatos, ET in ultima UT TUBA EPINICUM Christi sanctum ac sempiternum, cum descendere caperis, IN CHOCINANT, vel PRÆCINANT, pronuntians,

† 48. translatos] Non quidem in terra fines, quomodo paulo ante translatum explicuimus, sed e mundo, sive in calum; aut, quod etiam evidens debet redire, in Paradisum; vel si adhuc aliter mavis, προς τὸ Θεῖον. Quid enim de duobus, qui hic sine dubio (a) intelliguntur, Prophetis, Enocho & Elia Thesbite, scriptores sacri eorumque interpretes, aliique homines id genus? De Enocho, Translatus est in Paradisum, verterunt Interpretes Arabs & Latinus; ille, Hebr. xi. 5. hic, Syrac. XLIV. 11. Translatus fuit in calum, habet Vatablus, Gen. v. 24. ἀνεχώρησε προς τὸ Θεῖον, ὅθεν ἡ δὲ τελευταίω αὐτὸ ἀναγέγραφοσιν. Discessit ad Deum, unde nec ejus mortem, seu finem, conscripserunt, inquit Josephus lib. i. Ant. c. 4. Quod ad Eliam vero Thesbiten, Helias non ex decessione vita, sed ex translatione venturus est, nec corpori restitendus, de quo non est exemptus, sed mundo reddendus, de quo est translatus, ait elegantissime Tertullianus in libro De Anima (b). Scrip-

tura autem Sacra, 2 Reg. 2. 11. Ascendit Elias per turbinem in calum: unde & 1 Macc. 2. 58. Ἡλιας ἐν τῷ ζῆλονος ζῆλον νόμου ἀνελήφθη ὡς οἱ τὸν ἕσθρον.

† 49 in ultima . . .] Quod hic neque sacula, neque atate, cum doctis modo laudatis, sed ut tuba, supplendum putaverimus, causa sunt tam quæ proxime dicemus ad vocem initium, quam iste in primis Apostoli locus, πάντες μὲν ἡ κοιμηθόσμεθα, πάντες ἡ ἀλλαγόσμεθα ἐν αὐτόμῳ, ἢ ῥῆπῃ ὀφθαλμῷ, EN TH ΕΞΑΘΗ ΣΑΛΠΙΓΓΙ σαλπισις ῥδ, ἢ οἱ νεκροὶ ἡγερθόσονται ἀθανατοὶ, ἢ ἡμεῖς ἀλλαγόσμεθα. Non omnes quidem obdormiemus, sed omnes mutabimur, in momento, in ipsis oculis, IN ULTIMA, seu, ut vulgatus Interpres, IN NOVISIMA TUBA. Canet enim tuba, & mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur. 1 Cor. xv. 51, 52. Ne etiam dicam non infrequens fuisse Patribus ad eandem ultimam tubam respicere in scribendo. Tertullia-

(a) Vide loca Patrum, quæ a Cuperus infra, P. 2. p. 128. & Columbus, p. 273, indicantur. (b) Sectione mihi decima septima, cui titulus, Ad Carprocratis opinionem.

Tertullianus v. gr. in De Anima (c), *Quo ergo animam exhalabū? In calum, Christo illic adhaec sedente ad dexteram Patris? Nondam Dei jussu per tabam Archangeli audito? nondam illū quos Dominus adveniens in seculo invennerit obviam ei ereptū [pot. raptū] in aërem, cum hi qui mortui in Christo primi resurgent?* Ita enim hunc locum legimus & distinguimus.

At cur potius apud nostrum, in ultima ut taba, quam ut in ultima taba? Partim, propter lacunam, cujus nulla pars ante in ultima videtur, quæque tota post occurrit; Partim vero propter Latine lingue idoleum, cui ejusmodi metatheses usitate sunt. Sic eleganter Cicero contra Verrem (d), *vere ut dicam, pro, ut vere dicam;* & in epistolis ad Atticum, *Quod vereor, tibi ipsi utrohem, similiter pro, Quod vereor, ut tibi ipsi prohem.*

50 *Initium Christi sanctum & sempiternum*] Id est, ut hi boni viri putabant, regnum Christi millenarium. Cujus inanis persuasionis, quæ etiam apud plures patrum obtinuit, ex his Pauli ad Corinth. xv. 23, 24, 25, fluxisse videtur, Ἀπαρχὴ [scil. ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως] Χριστοῦ, ἅπαντα ἐν τῷ Χριστῷ, ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ. Εἴτα τὸ τέλος, ἵταν ᾤκησῃ τῷ βασιλείᾳ τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ. ἵταν καταργήσῃ πᾶσαν ἀρχὴν, καὶ πᾶσαν ἐξουσίαν, καὶ δύναμιν. Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν, ἀρχεῖν ἢ ἂν θῆ πάντας τὰς ἰχθύας ὑπὸ τῆς πύδας αὐτοῦ. Præcedit enim ἡ παρουσία Christi τὸ τέλος, seu finem mundi, cum traditurus est Deo & Patri regnum, atque ipse ei ὑποτάσσεται τὰ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα, ut ait commate 28. Inter eam παρουσίαν & τὸ τέλος intercedit ἡ βασιλεία, id est, regnum Christi; cujus regni tempore καταργήσει πᾶσαν ἀρχὴν, &c. καὶ θήσκει πάντας τὰς ἰχθύας ὑπὸ τῆς πύδας αὐτοῦ; & erit adversarius ultimus ipsa mors: sic ut dein semper victuri sint electi, & mortem post victoriam Christi ignoraturi. Ex hoc igitur loco Veteres regnum illud Christi in terris explicati sunt. Tempus vero millenarium ex Apocalypsi Joannis c. xx. 3; ubi Diabolus ab angelo vincetus dicitur χίλια ἔτη; & comm. 4, ubi sancti martyres, & qui signum bestie non admiserunt, βασιλεύσασιν dicuntur μὲν τὰ Χριστοῦ τὰ χίλια ἔτη, reliqui vero mortui minime reviv-

xisse. Illa vero resurrectio sanctorum prima ibidem dicitur; felixque & sanctus, qui ejus fuerit particeps: quippe in quos mors altera potestatem non sit habitura. Quod apprimè convenit cum illis Pauli, ubi ultimo devictum subactumque iri mortem dicit. Duos illos Prophetas quod attinet, Henochum & Eliam, præcursores Christi ad regnum millenarium de celo descendentes, hi mihi e cap. xi. Apocal. petiti videntur; ubi duo testes memorantur, qui potestatem habebunt claudendi cælum ne pluat, (quod Eliam præcipue respicit) & aquarum in sanguinem mutandarum; quæ duo Lactantius noster l. vii. cap. xvii. Div. Ins. uni tantum homini, seu Prophete magno tribuit. Sequitur tandem post devictum triumphatumque Diabolum, Principatus, Imperia, & Potestates, de quibus Paulus, sive post Gog & Magog cœlestigne absumptos, ut est apud Joannem c. xx. 8. 9, judicium extremum, sive secunda resurrectio; quum terra, mare, & infernum suos mortuos dabunt, iique dein, qui damnati fuerint, una cum morte & inferno in lacum ignis conjicientur, quæ secunda mors est. Ex hoc Joannis visio tenata sunt hominum vigilantium somnia, (& unum legisse libro vii. cap. 16, 17, Lactantium sufficit) ut non tam multe exburna inferorum porta Eneidos scriptor emisit, aut Hermetis nostri filii per omnes gentes ac populos disperferint. Sed de his alias uberius. *Tollis.*

† Recte, inquit ego; modo duas simul meminerit vir doctissimus enotare difficultates, quibus sententia, quam sequitur, laborat, quasque hæcenus intactas prorsus reliquit. Unam, qua ratione futurum illud regnum Christi millenarium, ad quod ipsi, viroque etiam Amplissimo (e), hic auctor respicere visus est, vocari queat commode *initium Christi*, cum jam per tot secula Christus in celo & terris, ad dextram Patris semel elatus & confidens, regnaverit. Alteram vero, quoniam pariter possit *initium sempiterni* appellatio bono sensu eidem regno congruere. Quid enim *sempiternum initium* in ea re, quæ non æternum initium habitura est, sed quale res reliquæ, hoc est, fluxum ac evanidum, finemque adeo post mille annos? Ego certe, qui me aliter, in summo utriusque viri clarissimi de utra-

(c) Sect. 32, in qua De inferis, & An illuc omnes animæ compellantur. (d) In 7. Verr. (e) Infra, P. 2. p. 128.

que difficultate silentio, extricare non possem, coepi jamdudum vitii aliquid in voce *initium* suspicari, & ; quid si potius *epinicionum* legatur, dicere; moxque quam multa eo faciant, sigillatim asperctare in hunc modum.

Narrare primum omnium Joannem in Apocalypsi (f) vidisse se olim post alia multa, quæ seculorum lapsu eventura erant, *turbam multam, quam numerare nemo posset, ex omnibus gentibus & tribubus & populis & linguis, qui ante solium & Agnum starent, solum autem candidum, palmam gestantes in manibus, & magna voce clamantes, SALUS DEO NOSTRO QUI SEDET IN THRONO, ET AGNO. Omnes autem Angelos, qui ipsi quoque tum temporis in circuitu throni & Seniorum & quatuor animalium starent, procubuisse ad ea verba ante solium in facies suas, & adorasse Deum, dicentes, AMEN. BENEDICTIO, ET GLORIA, ET SAPIENTIA, ET GRATIARUM ACTIO, ET HONOR, ET POTENTIA, ET ROBUR DEO NOSTRO IN SECUCLA SECLORUM. AMEN.*

Istas porro utrorumque acclamationes, eum palmæ a prioribus gestarentur in manibus, non minus verum esse *ἑπιῳκίων*, quam cantica illa palmaria & laureata, quæ veteres victoribus canebant, & *ἑπιῳκίων* vocabant.

Deinde, fuisse illa quidem plerumque, ut vel e Suetonio in Julio Cæsare constare potest (g), impurissima, & ; si non semper singula unius tantum diei, ad summum certe paucissimorum; sed eas rursum, de quibus agitur, acclamationes sanctum ab omni parte *ἑπιῳκίων* esse, & vere eatenus sempiternum, quod hominum sint, qui, sicut patet e sequentibus (h), *Deum in omni ævum in ejus Templo colent.*

Adhæc, inter cetera quæ Apostolus in priore ad Thessalonicenses (i) cum ipso Christi de cœlis descensu conjunxit, nominari disertissime *κίλυσμα*. *Ἄυλος ὁ Κύματος EN KEAETEMATI, cu φωνῆ ἀρχαγγέλων, κὶ ἐν σάλπιγγι θεῷ, καταβήσονται ἀπ' οὐρανῶν.* Ad verbum, *Ipsæmet Dominus CUM CELEUSMATE, cum voce Archangelis, & tuba Dei, descendet e cœlo.* At allusisse sine dubio Aposto-

lum, quum ita scriberet, ad genus illud *Celeusmatum* quod *Militare* vocare est, quodque a victoribus quondam copiis cantabatur. *Super muros Babylonis levate signum, angere custodiam, levate custodiam, preparate infidias: quia cogitavit Dominus, & fecit quæcumque locutus est contra habitatores Babylonis. Qui habitas super aquas multas, locuples in thesauris, venis sine tunc pedalis præcisione tua. Juravit Dominus exercituum per animam suam, Quoniam replebo te hominibus quasi brachio, & SUPER TE CELEUSMA CANTABITUR, Vulgata capite 51 Hieremiæ, commatibus 12, 13, 14. Quanquam si vel maxime Paulus ἀλλυγοεικίας ad illa veterum *Celeusmata* seu hortamenta, quæ in uvarum calcatione, alias autem in remigatione adhibebantur, respexisset, certum sit legi alibi apud Vulgatum Interpretem de prioribus, CELEUSMA quasi *calcantium CONCINETUR adversus omnes habitatores terra*, Hier. cap. 25. comm. 30. & cap. iterum 48, comm. 33. *Nequaquam calcator sua solium CELEUSMA CANTABIT.* Nautica vero, seu quæ quondam remigibus dabantur, & speciali quodam usu *κίλυσμα*ta nuncupabantur, cani interdum solita fuisse per Symphoniacos pueros, & per affam vocem, id est, voce prolatam, testis est Pædianus in libros Ciceronis De Divinatione (k).*

Præterea, vocem *epinicionum*, licet origine Græcam, usurpari quandoque Latine a melioribus scriptoribus profanis; dicente v. c. Suetonio in Nerone (l), *Afirmavit . . . se . . . sequenti die latum inter latos cantaturum EPINICIA, quæ jam nunc sibi componi oporteret.* Ob quam indubie auctoritatem Laurentius Humfridus ad calcem Disputationis Origenicæ De Resurrectione quam & Græcis interpretatus est (m), EPINICION, *sem Trionophali Eustropii aliorumque, ut apparet, auditorum acclamatio in Adamantii victori laudem celebrata, O DIVINE, OMNIQUE SAPIENTIA ET INTELLENTIA ORNATE, &c.*

Tum autem, post *initium Christi sanctam ac sempiternam* sequi proxime in nostro Cæcilio, *cum descendere cæperis.* At hæc ultima verba nunquam posse idonea nisi

(f) Apoc. 7. comm. 9, 10, 11, 12. (g) Cap. 49. (h) Il est, Apoc. VII. 14. 15. (i) Cap. 4. comm. 16. (k) V. Budæi Annotationes in Pandectas, fol. 89, edit. 1527. [l] Cap. 43. [m] Hæc illa in fine secundi tomæ Oper. Orig. edit. Basil. 1571.

tium Christi sanctum ac sempiternum ⁵¹ cùm descendere cœperit pronuntiant, eodem modo etiam Neronem ⁵² venturum putant cursor diaboli ac prævius sit venientis ad vastationem terræ & ⁵³ humani generis everisionem.

nisi ad futurum Christi e caelo descensum, toties in Novo Fœdere memoratum, refertis; nec quidquam jam melius cum gloriosa illa Christi descensione quadrare, quam hinc *tabam ultimam*, cujus modo e Pauli epistolis meminimus, illinc vero vocabulum *epinicium*, cujus tot litteræ in voce *initium* occurrant.

Denique, negari sane ab Apostolo in priore ad Theſſalonicenſes, cap. iv. comm. 15. fore unquam ut ii quos Christus die Judicii vivos deprehendet in terra, *præveniant illos qui in Domino obdormierint*; hoc est, obviam ei priores, in caelum rapti, eant; sed negari nupiam ab eodem, aut ab alio quovis Scriptore Sacro, Enochum & Eliam, qui vivi olim in caelos translati sunt, ex iisdem eodemque die in Christi comitatu descensuros, ut ejus sint prævius ac præcursores: & eo magis igitur deliris, quos hic auctor suggillat, licuisse asserere rem ita futuram; addereque insuper, eosdem in *ultima tuba* laudatum Christi epinicium, aut aliquod tale, præcenturos. Sicque nostra tandem de hoc loco conflata sen-

tentia est, interim dum meliora doceamur.

51. *cum descendere cœperit*,] Sic lib. vii. 19, *Tunc aperietur calum mediana intempeſta & tenebroſa nocte; ut in orbeto lumen descendenti Dei, tanquam fulgur, appareat. Et mox, Cædet repente gladius e caelo, ut ſciant juſti ducem sancta militia descensuram: & descendet comitantibus angelis in medium terra.* Tollius.

† Auctorem nostrum scilicet accipiens, quasi totidem verbis scripserit, *cum Christus descendere cœperit*. Nil magis probo. Nam quid ista v. gr. constructio Columbi, (2) *cum initium Christi sanctum ac sempiternum cœperit descendere?* Præsertim, si por sanctum ac sempiternum Christi initium Columbus nil aliud, ut verisimile est, quam *regnum Christi millenarium* intelligebat. Non solent sane regna, regnorum-ve initia hominum ritu moveri, descendere & ascendere.

52. *venturum putant cursor diaboli ac prævius sit*] En breviter ut hæc lacuna expleta fuerit hæctenus a doctis viris.

venturum putant { *nt qui præ- [b]*
qui futurus præ- [c]
ut præ- [d] } cursor diaboli ac prævius sit

† 53. *humani generis*] Non jam stricte & improprie ut supra, (e) pro Imperio Romano accepti; id est, pro *cunctis provinciis omnique Roma*, quemadmodum definitur tacite *Imperium Romanum* ab Aurelio Victore (f) his verbis, *Adeo cuncta provincia omnisque Roma interitu ejus exultavit*: sed sumpti citra controversiam latissime & proprie pro *totogenere humano*; uti Florus l. 4. hist. Ro. (g); *Ubique, ait, cuncta atque continua totius generis humani aut pauci sunt, aut paucio*; cum non

omnes tantum gentes intelligeret; quas olim Augustus ad occasum & meridiem pacaverat, itemque ad Septentrionem intra Rentum atque Danubium, & ad Orientem intra Taurum & Euphratem, populique proinde Romani imperio subiectas, sed illas etiam reliquas, quæ, ut pergit, *immunes erant imperii*, Scythas, Sarmatas, Seres, Indos, Parthos; qui omnes in pace erant. Vide locum, si vacat.

D C A

[a] V. supra, pag. 46. num. 47. col. 4. [b] Edit. Oxon & Cant. [c] Casperus P. 2. p. 127. [d] Allin. [e] Vide pag. 9. num. 14. [f] In Epitome, de Nerone. [g] Sub finem,

¹ Post hunc, ² interjectis aliquot annis, ³ alter non minor tyrannus ⁴ ortus est; ⁵ qui cum exerceret invisam dominationem, subjectorum tamen ⁶ cervicibus

† 1. Ost hunc,] Neronem nempe. Unde rotunde, majorisque perspicuitatis gratia, Anglica Rev. Episcopi Sarisb. versio, *After Nero*, ad verbum, *Post Neronem*.

† 2. *Interjectis aliquot annis*,] Hoc est, tredecim. Anni enim totidem integri, quin & cum tribus insuper mensibus diebusque, a decima die Junii, qua Nero anno Eræ Christi vulgaris sexagesimo octavo misere periit, usque ad diem decimam quartam Septembris, qua alter, de quo mox, tyrannus anno Christi Dionysiano octogesimo primo regnare exorsus est, lapsi sunt.

3. *Alter non minor tyrannus*] *Domitianus*. Gallica Maucroixii tralatio, in margine.

Another Tyrant, Domitian, not much inferior to him. Anglica recens laudata: Domitiani nomine, commentarii vice, inserto auctoris verbis.

Domitianus, calvum dixit quem Roma Neronem. Editiones Oxon. & Cant. ex subjectis, credo, Aufonii verbis, (a)

Et Titus imperii felix brevitate. Secutus

Frater: quem CALVUM dixit sua Roma NERONEM.

† Favent omnibus historia Ecclesiastica & profana: quippe cum e proximis Neronis post Galbam, Othonem, & Vitellium successoribus, puta Vespasiano, Tito, Domitiano, Nerva, nullus sit præter Domitianum, cui, quæ hoc capite narratur, conveniant. Confer Baluzium, P. 2. p. 12. & Col. p. 273. præcipue vero Eusebii caputa Baluzio indicatum.

† *Tyrannus*,] Domitianum eodem elogio Aurelius Victor (b) sic infamavit, *Igitur metu crudelitatis [Domitiani] & con-*

scientia sua conjurare plerique, ... adfuit etiam in consilium tyranni avore Domitia.

† 4. *Ortus est*;] Pro, *imperare cepit*; nostri scilicet scriptoris locutionem de natali die Domitiani imperii accipiendo, non de nativitate Domitiani proprie dicta. Arque ita factò opus esse, ex eo insigniter apparet, quod tantum abest ut Domitianus post Neronis obitum fuerit in lucem susceptus, ut jam annum ætatis ageret decimum septimum, cum Nero morte occubuit. Confirmatque adeo egregie, si quid iudico, hic locus, nescio quo fato ab Ampl. Cupero prætermisus, illius sententiam, qua de natalitio Constantini solo disputans, (c) contendit voces *ortus & oriri* adhiberi non raro singulari elegantia de iis qui Reges sunt, vel Imperatores, aut Cæsares.

† 5. *Qui cum exerceret invisam dominationem*,] Πολλὴν nimirum ἴσος πολλὰς ἐπιδεικνύμενος ἀμάτῳ, ἢ ἐλθρον τοῦ θεοῦ Ρωμαῖς ὑπαταρδῶν ἢ ἐπιστῆμων ἀνδρῶν πλῆθος ἢ μετ' ἰσλόγῳ ἀβροῦς δόξα καὶ τιμῆς, μὲντοις τε ἄλλοις ἐπιφανῶσι ἀνδράσι ταῖς ὑπὲρ τοῦ ἐσοῦσαν ζῆμιων φυγαῖς κὶ ταῖς τοῦ ἐσῶσαν δουλοκρατίας ἀναισθησίας, ut loqui licet post Eusebium, lib. 3. hist. Eccl. cap. 17. Hoc est, si Valesii versionem imitemur, *Multa in multis crudelitatis sua specimina edendo, nec paucos nobilium atque illustrium virorum urbi Roma injuste inserimendo, alios præterea innumerabiles summa dignitatis viros, tametsi insentes, consilio & honorum proscriptione vomitando.*

Exercere autem dominationem, ut id obiter moneam, una est ex locutionibus illis quas e Latinis majores nostri Gallicas fecerunt, & qualium infinitam esse apud nostrates multitudinem superius (d) ponebamus, ne facile Tollo concederemus, debere

(a.) In De Casaribus. (b.) In Epitome. (c.) Vide Cuperi Praefationem, fol. 4.
(d.) Vide supra, pag. 27. num. 12.

cibus incubavit ⁷ quàm diutissimè, tutusque regnavit, ⁸ donec impias manus adversus Dominum tenderet. Postquam

debere quo officio repleto in quo officio impleto mutari.

† 6. *Cervicibus incubavit*] Sic cap. 7, *Multi praefides & plura officia singulis regionibus ac pene jam civitatibus incubare: ad quae verba vide Tollium. Confer, capite xv, in ceterum populorum persecutio violenter incubuit. Adi quoque Columbum, P. 2. p. 273.*

† 7. *Quam diutissime.*] Annis videlicet XV, & mensibus V, si Graecus Eusebii Canon Chronicus (a,) Latinusque Hieronymi, (b,) & utroque opere longe posterior Jomandes, (c) audiendi sunt. Ex priori quippe, verbi gratia,

Ρωμαίων ἱεραρίων ὁ Δομιτιανὸς ἔτη 15, μῆνας 5. Id est, vertente & commentante Hieronymo, *Romanorum nominum regnavit Domitianus Titi frater junior anno. xv, mens. v.* Sed mirum niolim Eusebius pro ἔτη 15, μῆνας 5, scripserit ἔτη 15, ἡμέρας 5, annos quindecim, dies quinquaginta. Xiphilius enim e Dione in Domitiano, *Ἐμοιότατος ὁ [Δομιτιανὸς] ἔτη τριγὼ καὶ ἑξήκτα, καὶ ἡμέρας πεντήκοντα. Ἰμπερασεύς annos quindecim, & dies quinquaginta.* Ac praeterea, ab Idibus Sept. anni Erae Christi Dionysianae LXXXI, quibus Titus Domitiani decessor vivere & imperare desinit, usque ad XIV Kal. Oct. anni ejusdem Erae XCVI, quibus Domitianus vitam & imperium cum morte commutavit, putandi tantum veniunt anni XV, & dies V. sive ad summum, quod Petavio placebat, (d) anni XV, dies VI. Immo, *Domitianum annos quindecim imperasse* Epitome Aurelii Victoris, *anno imperii decimo quinto occisum fuisse* Suetonius (e), *πεντηκῆκοντα ἔτησι ὀλιγαρχήσας* ipse quoque Eusebius quodam loco (f,) sine ulla mensuram dierumve, qui excurrerint, mentione, scripto reliquerunt. Sed numerum procul dubio rotundabant.

tionem, in qua ad annum Domini XCVII, cernitur decimus sextus Domitiani e regione notatus; quod is nempe iniverit, etiam permodice. Adde vel hinc numeri rotundationem in Aurelii Victoris loco, de quo agitur, patere, quod pro disertis istis illius verbis, *Domitianus... imperavit annos quindecim*, extet alibi apud eundem in libello De Caesaribus, *Pannos luit... anno... dominatum circiter quinto decimo*: quod non simpliciter pro plus, minus, quinto decimo commode accipi potest, sed pro paulo plusquam quinto decimo, ob Xiphilini locum modo adductum.

† 8. *Donec impias manus adversus Dominum tenderet.*] De anno, quo Domitianus in Christianos saevire cepit, magna est inter Chronologos opinionum diversitas; quorum alii ad annum Erae Christi vulgaris nonagesimum, (g) alii ad nonagesimum primum, (h) alii ad nonagesimum tertium, (i,) alii ad nonagesimum quartum (k,) atque alii denique ad nonagesimum quintum (l,) illius persecutionis primordia quocunque modo referunt. Et eam quidem controversiam non infirmis, ut videbatur, rationibus dirimere hoc loco in gratiam Dodwelli contra Pagium, & ceteros, proposueramus; resque jamdiu erat confecta. Sed quis erit finis, inquit, si ita perrexerimus ut cepimus? Dandum igitur deinceps plurimis nostris ἰστοριογράταις, ut quatin hunc auctorem fusius annotavimus, aut observare adhuc volebamus, in pauca, quantum fieri poterit, contrahantur. Tractat infra hoc argumentum Cuperus in priore ad magnam elegantiorum Musarum cultorem Voetium, pag. 9. & seq. Dodwellus vero in Dissertatione Cypr. xi. nu. 16. & post eum Pagius ad annos Chr. 90, nu. f. 6; 91, nu. 4; 93, nu. 2; 94, nu. 5; 95, nu. 2. De phraisi

D 2

(a.) *Ad annum 1 Olymp. 215.* (b.) *Ad annum 4 Olymp. 214.* (c.) *Lib. 1. De Regnorum ac temporum successione.* (d.) *Lib. 13. De Doct. Temp. ad ann. Chr. 96.* (e.) *In Domitiano, cap. 17.* (f.) *In Hist. Eccl. lib. 3. c. 20. in fine.* (g.) *Baronius.* (h.) *Draffow.* (i.) *Pagius.* (k.) *Hieronymus, & Cuperus quoque interduum.* (l.) *Dodwellus, & libentius cum ea Cuperus.*

quam verò ⁹ ad persequendum justum populum instin-
ctū dæmonum incitatus est, tunc traditus in manus ini-
micorum ¹⁰ luit pœnas. Nec fatis ad ultionem fuit quòd
est ¹¹ interfectus domi. ¹² Etiam memoria nominis ejus
erasa est. Nam ¹³ cùm multa mirabilia opera fabri-
casset,

phraſi autem quam hic noſter adhibet, Cuperum. vide, P. 2. p. 128.

† 9. *Ad persequendam justum populum*] Explicat quid supra. (a) per delendam justitiam intellexerit. Verit illustris Interpres Anglicus the holy seed, id est, Sanctum semen: quomodo sese olim Judæi appellabant. V. 1. Esdr. ix. 2. & 3. Esdr. viii. 71.

† 10. *Luit pœnas.*] Ira de eodem Domitiano, & in eodem argumento, apud Aurelium Victorem, *Pœnas luit, quinto & quadragesimo anno vita.*

† 11. *Interfectus domi.*] Id est, in palatio. Vide dicta ad caput xiv. Domitianum autem fuisse occisum in palatio quod ei in urbe Roma pro domo erat, & ubi adeo inter cetera cubabat, non est, meo judicio, quod dubitetur; ita Eutropius, Jornandes, Suetonius, & Xiphilini Dio, rem unanimi consensu contra Alexandrini Chronici auctorem narant: secundum quem, laudante ante nos Cupero (b), Domitianus ἐν τῷ ἱερῷ τῷ Διὸς, in sano Jovis fuit trucidatus. E contrario enim, *Interfectus est suorum conjuratione in palatio*, ait v. gr. Eutropius: nominantibus etiam specialius, partim Suetonio, partim Zosimo, palatii locum, ubi cædes patrata, cubiculum Domitiani ad domum Palatinam pertinens (c), in quo volebat interdum, nisi consueverat, requiescere (d), & ad cuius januam Parthenium (e), tanquam cubiculo præpositum (f), aderat.

12. Etiam memoria nominis ejus erasa est.] Aurelius Victor in Cæsaribus, *Senatus gladiatorii more sanus* [Domitiani] *ferri*, seu, ut in Epitome, *efferrit*, RADENDUM QUOD NOMEN decrevit. Quod quomodo factum fuerit si videre & probe nosse cupis, en tibi insignæ exemplum e Critica Historico-Chronologica

Pagii cum viri doctissimi annotatione, A. P. R. C. DCCC XLI

: : : : : : : : : :
: : : : : : : : : :
: : : : : : : : : :
: : : : : : : : : :
: : : : : : : : : :

Ex. S. C. LUDIS SECULARES. FACTI. Eo in marmore Domitiani nomen non legitur, quia, ut inquit Suetonius in Domitiano cap. 23, *Senatus Domitiani eradendos ubique titulos, abolendamque omnem memoriam decrevit. Pagius (g.)*

† Adde Baluzium, P. 2. p. 12; Cup. p. 129; Col. p. 274; quin & nostrum capite 72 exclamantem, *Ubi sunt modo magnifica illa & clara per gentes Joviorum & Herculiolorum cognomina, qua primam a Dioclete ac Maximiano insolenter assumpta, ac postmodum ad successores eorum translata, vigerant? Nempe deletit ea Dominus, & ERASIT DE TERRA*: quæquam id quidem alio sensu quam hoc loco.

† 13. *Cum multa mirabilia opera fabricasset, &c.*] Ecce, secundum Cassiodorum in Chronico, non accuratissimam tantum illorum operum recensionem post Eusebium, cujus similis Catalogus laudatur infra Columbo, P. 2. p. 274, sed sub quibus etiam Consulibus singula facta fuerint; quod ab Eusebio prætermissum, seu, ut verius dicam, pessime conturbatum.

Aspremas & Clemens.

Hu Coff. multa mania & celeberrima Roma facta sunt; id est, Capitolium, Forum transitorium, Divorum porticus, Iseum, Serapium, Stadium, Horrea pipervataria, Vespasiani templum, Minerva Chalcidica, Odion.

Domitianus IX, & Clemens II.

Hu Coff. insignissima Roma facta sunt opera; id est, Forum Trajani, Therma Trajana & Titiana, Senatus, Ludus ma-

(a.) V. p. 36. nn. 31. (b.) In Epist. ad Ampl. Voet. p. 9. (c.) Sueton. in Domit. c. 16. & 17. (d.) Zosimus, in Domit. sub finem. (e.) Zosimus, ibid. (f.) Sueton. ubi supra, cap. 17. (g.) Ad ann. Chr. 88. nn. xi.

caffet, cùm capitolium aliaque ¹⁴ nobilia monumenta fecisset, senatus ita ¹⁵ nomen ejus persecutus est ¹⁶ ut neque imaginum neque titulorum ejus relinqueret ulla vestigia, gravissimis decretis etiam mortuo notam inureret ad ignominiam sempiternam. ¹⁷ Rescissis igitur actis tyranni, non modò ¹⁸ in statum pristinum Ecclesia restituta est, sed etiam multò clariùs ac floridiùs eni- tuit; secutisque temporibus, ¹⁹ quibus multi ac boni principes

tinus, Meta aurea, Meta sadans, & Pantheon.

† 14. *Nobilia monumenta fecisset.*] Vellejus Paterculus de P. Scipione Æmiliano, *Fecit sua virtutis monumentum, quod fuerat avi ejus clementia.*

15. *Nomen ejus persec. est.*] Vide Col. P. 2. p. 274.

16. *Ut neque imaginum neque titulorum &c.*] *Senatus adeo latatus est ut repleta certatim curia non temperaret quin mortuam contumeliosissimo atque acerbissimo acclamationum genere lacreret, scalas etiam inferri, clypeosque & imagines ejus coram detrahi & ibidem solo affligi juberet, novissime eradendos ubique titulos abolendamque omnem memoriam decerneret.* Edir. Oxon & Cant. e Suetonio, post Baluzium, apud quem plura vide, P. 2. p. 13.

17. *Rescissis igitur actis tyranni.*] Quod sub Nerva contigit. Kai ó Népúas τús τς νεοπολίτις κτ' αοιεία, hoc est, Christianos, αόης, & τús φύγοιτας να- τήγαγί. *Editiones Oxon. & Cant. ex Xiphilino scil. post Dionem, in Nerva.*

† *Omne quod [Domitianus] constituerat, Romani irritum fecere;* Jornandes lib. 1. De Regn. Succ. Et quod hic porro noster de actis tyranni rescissis loquitur, id supra, capite 1, non dissimili locutione, vel sensu, *tyrannorum imperia rescindere* dixerat.

18. *In statum pristinum ecclesia restituta est.*] Quam cito id post Domitianum congerit, habuisti modo duobus verbis ex editionibus Oxon. & Cant. num. 17. initio: tradunt vero fufus infra Baluzius, P. 2. p. 13. & Cuperus, p. 129. & seq.

19. *Multi ac boni principes.*] Nec hoc

ex fide historię. Sed mentiendum erat, ut persecutoribus omnibus tristem obtigisse mortem probaret; quum Trajanus & Antonini tranquillissime vita defuncti sint. Vide sis Sarisberienfis Polycriticum l. VIII, p. 646. & seq. Tullius.

† Aliud virum doctum, cum hæc scribe- ret, egisse, parum absuit quin dicerem. Sive quia multos ac bonos principes proxime post Domitianum Romani imperii clavum tenuisse, Zofimus, præter Eusebium & Lactantium, qui jam a Baluzio in eam rem laudati, (a) testatur est his verbis, *Domitianus peremptus a Stephano liberto. . . Ab hoc tempore viri boni, (ἀνδρες ἀγαθοί) principatum adepti, Nerva, Trajanus, & post eum Hadrianus, & Antoninus Pius, & par illud fratrum, Verus atque Lucius.* Sive deinde quoniam, ut ut maxime Trajanus & Antonini tranquilla morte defuncti sint, quod certe nollem negasse, haud id magis utique negavit noster Cecilius, qui ne γρη quidem de illorum morte, seu bona seu tristes fuerit, meminit; quique proinde nonnisi summa injuria videatur dici posse mentitus, ut persecutoribus omnibus tristem obtigisse mortem probaret. Præsertim, cum nec Trajanum, nec Antoninos, nec ullos alios a Domitiano usque ad Decium Imperatores Romanos, in numero persecutorum posuerit, sicut frequentia firmabunt. At ecce id ipsum Tollo displicuisse nunc cogito: quod noster, inquam, Trajanum & Antoninos, qui ab Eusebio & aliis inter Ecclesię persecutores censentur, bonos contra principes vocaverit: Haud infancie nimirum viro clarissimo tuisse illos Roma- ceterisque Ethnicis quibus impera-

(a) V. P. 2. p. 13.

principes Romani imperii clavum regimenque tenuerunt, ²⁰ nullos inimicorum impetus passa, manus

runt, bonos; sed negante fuisse tales Christianis; nec aliam sibi denique fingente præclari illius elogii causam, quam malam hujus scriptoris fidem, qui quod his tristem contigisse obitum ostendere non posset, mentitus sit fuisse bonos. Quasi vero probandum sumserit magna SEMPER *edâ a Domino exempla in persecutores*, ac non potius *adversarios Dei SÆPE dignum scilicet suo recipere mercedem*, ut suo ipse loco loquetur. Aut quasi iterum ex Eusebii scribendi methodo, apud quem Adrianus Imperator Justinii verbis *ἡρώδης ὁ ἐπιγραφιστῆς, ὁ μάλιστα & ἰλασσιμώτατος* vocatur, (a) quique alias eundem Adrianum, non cum Sulpicio Severo (b) *Demoniam simulacra in templo a loco Dominica passiois, perimenda Christianorum fidei causa, consistentem* induxit, sed e contrario Severi Granii litteris in *Christianorum gratiam datu commotum* (c), immo ita commotum ut statim *Proconsuli Africae* scriberet non esse Christianos sine *objectu criminum condemnandos*, quique postremo nullam quartam, Sulpicii ritu, persecutionem sub Adriano numeravit, sed quartam suam usque ad M. Antonini & L. Aur. Commodi tempora memorare distulit (d), sequatur mentitum esse in his omnibus Eusebium, nec nisi mala mente res Adriani tractasse. Fuerint ergo potius & Cecilius noster, & Eusebius, bonæ in istis fidei scriptores: sed quibus gravi aliqua de causa singulæ Christianorum vexationes non vise sint in persecutionum catalogum referendæ, nec singulæ etiam Imperatores, sub quibus & ex illorum quandoque imperio acciderunt, in persecutorum albo scribendi. Plane quemadmodum ipsemet Sulpicius lib. 2. Hist. Sacræ, *Sanctum*, inquit, *Licinium, quis adversum Constantinum de imperio certavit, milites suos litare PRÆCEPERAT; abnuentes, militia rejiciebat. Sed id inter persecutiones non computatur; adeo res levioris negotii fuit, quam ut ad Ec-*

clesiarum vulnera perveniret. Seu, ut melius dicam, quomodo, dum Hieronymus in Chronico decem Ecclesiæ persecutiones usque ad Licinii tempora recenset, Sulpicius in Historia Sacra novem tantum numerat; quin nec singulas eandem cum Hieronymianis; immò, illam Aureliani inter alias prætermittens, quam huic auctori *cruenta Aureliani scripta* ab una parte, ab altera vero *crudelia ejusdem facta* insignem merito reddiderunt; haud ea propter tamen malæ fidei accusatus, quod ad brevem & irritum Aureliani imperium sine dubio respererit, cui ne perficere quidem *qua cogitaverat licitis, protinus inter initia sui sævoris extincto*, ut noster brevis loquetur. (e) Ext. Cup. P. 2. p. 129, ad hæc verba, *Extitit enim post eum &c.*

† 20. *Nullos inimicorum impetus passa.*] Non quod nil prorsus a Domitiani obitu ad Decium ulque fuerit perpeffa. Passa enim v. gr. sub Trajano, sub Adriano, sub Severo, sub Philippis, ut videre est apud Eusebium atque alios: sed quod impetus, in illam per ea tempora facti, nulli fuerint, id est, inanes & levioris momenti; quique, ut cum nostro dicamus, non obtulerint quominus *Ecclesia ambas simul in Orientem & Occidentem porrigere possit manus*: sicut omnino in Philipp. 5. Tullius, *Nulla ista sunt, ait, excusationes*; non quod nulli prorsus excusationi occurrendum sibi esse videret; Sequuntur enim continuo tres, *Mens amicus est. Sit patria prius. Mens cognatus*; sed quod, ipsius judicio, tres illæ vanæ essent ac nauci: & sicut idem iterum Philipp. 13, *Quid est autem, scelerate, quod gemas, hostem Dolabellam judicatum a Senatu? quem tu ordinem omnino esse nullum putas.* Non quod pariter Anconius nullum esse crederet Senatum in urbe, vel in orbe; eam enim, ut sequitur, *sibi causam belli gerendi proponebat, ut Senatuum funditus deleteret*; sed quod nulla esset Senatus auctoritas apud

(a.) Lib. 3. Hist. Eccl. c. 8. (b.) Lib. 2. Hist. Sac. (c.) V. Eusebii Chronicon ad An. Dom. 127. & Hist. Eccl. l. 4. cap. 8. & 9. (d.) Euseb. Chron. ad An. Dom. 162. (e.) Cap. vi.

²¹ manus suas in orientem occidentemque porrexit, ²² ut jam nullus esset terrarum angulus tam remotus quod non religio Dei penetrasset, ²³ nulla denique natio tam feris

pod Antonium. Dere ipsa, vide Dodwelli Differt. Cyprian. xi. nu. 17. & sequens usque ad 52. Quid? quod germana forte nostræ scriptura fuerit, *nam, nullus inimicorum impetus passa*; id est, pauculos, nec valde graves.

† 21. *Manus suas in orientem & occidentem porrexit.*] Eusebius lib. 4. Hist. Eccles. cap. 2. de rebus ad Trajani imperium pertinentibus differens, *Και τὰ μὲν τῆς τῆ σωτηρίας ἡμῶν διδασκαλίας τῆ καλλιότητος, ὁσμήρας ἀνθῆντα ἑθιμείζον ἰχώροι προκοπή. Ac Servatoris quidem nostri doctrina atque Ecclesia magis ac magis in dies efflorescens, continuis incrementis augebatur.* Idem rursus eodem libro, cap. 7, sed jam de Adriani temporibus verba faciens, *Ἦδη ἃ λαμπροτάτων δίκην φασήρων ἦν οὐκ ἔτι οὐκ ἐκμύνην λόγου ἰσχυρῶν ἐκκαλοῦν, ἀμαζύοντες τῆ εἰς ἀπαν τὰ ἦν ἀνθρώπων γόνῳ τῆς εἰς τοὺ σωτῆρα καὶ κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν πίστεως. . . . Porro Ecclesiis jam per universum orbem instat clarissimorum siderum fulgentibus, & vigente apud totum hominum genus fide in Dominum ac Servatorem nostrum Jesum Christum, & quæ deinceps. Quod ad locutionem, ad ius Columbum, P. 2. p. 274.*

† 22. *Ut jam nullus esset terrarum angulus &c.*] Nolebat ergo superius (a) hic scriptor, cum de Christi discipulis statim post ejus in cælum ascensionem dispersis mentionem faceret, illosque, Nerone necdum regnante, Ecclesiam per omnes provincias ac civitates fundasse adderet, intelligi quasi de tota terra habitabili sine ulla limitatione loqueretur; sed aliquot, plus, minus, terrarum angulos in Oriente & Occidente excipiebat, ad quos non quidem sub toto Nerone imperio religionem Christi penetrasse putabat; nonnullasque itidem ferissimas nationes, quæ nonnisi diu post Neronem Dei cultum susceperint, & ad justitiæ opera manifestæ sunt: Unde

& illæ nostræ suis locis restrictiones, *late sensa, late*, cum ad auctoris verba de omni terra ante Neronem *ἰουγαλιούμην* differeremus.

Sed num saltem in America generaliter sumpta Apostoli ex nostri Ceciliæ hypothesebus Evangelium ante Neronis dominationem prædicaverunt? Affirmare debet Pagius, post illa quæ in Critica sua ad annum Domini 42, num. 2, tam in margine, quam alibi, observavit. Sed ego quidem negare non dubitavim; & negare alias debet ipsemet Pagius; quoniam Laëtantius, quem omnes, & Pagius ipse cum cunctis verum hujus libri parentem esse censent, & nos quoque credimus, libro tertio Institutionum, cap. 23, doctrinam Antipodum asperse exagitat: ut sint proinde inter veteres, ne jam Augustini & aliorum auctoritates congeram, qui Pagio negent Apostolos ad omnia mundi climata perrexisse. Ut meo utar instituto, habet aliquid in hunc locum Baluzius, P. 2. p. 13.

23. *Nulla denique natio &c.*] Τριπολιτικῶς hæc dicta sunt, & interpretatione lenienda. Ceterum non aliter fere l. v. c. xiiii. loquitur, ubi, *Cum vero, inquit, ab ortu solis usque ad occasum laus divina suscepta sit, & omni sæculi, omni ætas, & gens, & regio novit ac paribus animis Deo serviant.* Tollius.

† *Nulla denique natio*] Præstaret, opinor, ex veteri codice legere, *nulla denique Dei natio*; ob hunc Apostoli locum ad Romanos, 111. 29, *An Judæorum Deus tantum? nomine & gentium? Imo & gentium.* Inde quippe nulla in mundo natio, quæ non sit *Dei natio*. Præter quam quod cum perrexerit Paulus, *quoniam quidem unus est Deus qui justificabit circumcissionem ex fide, & præputium per fidem*, eo ipso nulla natio potuit tam feris moribus vivere, quæ non esset Evangelii prædicatione Dei cultu mitescenda ad justitiæ opera. Vide tamen Baluzium P. 2. p. 13.

D 4

† 24. Sæ-

feris moribus vivere ut non ²⁴ suscepto Dei cultu ad justitiæ opera mitteret. ²⁵ Sed enim postea longa pax rupta est.

† 24. *Suscepto Dei cultu*] Tale est apud Lactantium De Vita Beata, cap. 27, *Suscipere sapientiam cum vera religione*; & De Justitiâ, cap. 13, *Suscipere legem Divinam*; & in Epitome, cap. ultimo, *Suscipere quem Deus misit*.

† 25. *Sed enim postea longa pax rupta est.*] Postea, id est, sub Decio, sicut patet e sequentibus. Longa autem proinde est *annorum circiter centum & quinquaginta trim.* Cave tantum, ut quæ supra diximus sunt, ne hic pacem *επιπέσει* *ἐκκλησία βαθείαι* intelligas; hoc est, *atque in tota Ecclesia*; qualis apud Eusebium (a) ponitur ab Hegeippo

sub Nerva extitisse. Nam noster contra de pace, quam leves aliquot persecuciones quandoque turbarunt, loquitur; & cujusmodi adeo habebat ob oculos Sulpicium Severus cum scriberet, (b) *Interjectis deinde annis VIII & XXX, pax Christianis fuit: nisi quod medio tempore Maximinum nonnullarum Ecclesiarum clericos vexavit*: ubi pacem triginta & octo annorum haud meram ac continuam, sed aliqua vexatione interruptam vides: vocante etiam rotunde Hieronymi Chronico eam pacis sub Maximino interruptionem, *Sentam Ecclesia Persecutionem*.

CAPUT. IV.

¹ Extitit enim post annos plurimos ² execrabile animal Decius, qui vexaret Ecclesiam, ³ Quis enim justitiam nisi malus persequatur? Et quasi hujus rei gratia proventus esset ⁴ ad illud principale fastigium, furere

Extitit enim post annos plurimos] Id est, post annos plurimos tranquillitatis. *Maneris*; ut sonat quidem Gallica ejus versio.

† Indubie ob *longa pacis* mentionem recens factam; quam hic aliquatenus *Χρότος κοινῶς* repetendam putavit. Sed integra igitur locutio repetenda foret hoc modo, *post annos plurimos longa pacis seu tranquillitatis*: quæ mera *ταυτολογία*; cum qui *pacem* dicit *plurimorum annorum*, *longam* eo ipso *pacem* extitisse ponat. Mallem itaque *post annos plurimos* simpliciter de *elapsis plurimis annis* accipere: quos jam porro centum & quinquaginta tres fuisse diximus. Adde Cuperum, P. 2. p. 129.

† 2. *Execrabile animal Decius,*] Haud alia arte Neronem tractabat noster pag. 36. nu. 28. Sed aliud plane diversum Cuperus habet infra de Decii proxima, P. 2. p. 129.

† 3. *Quis enim justitiam &c.*] Redit ad loquendi genus, quod ante (c) explicuimus; cujusque simile apud Lactantium (d) his verbis, *Hæc sæpe causa principis justitiam persequendi malis regibus fuit*. Videndus de reliquo Columbus, P. 2. p. 274.

† 4. *Ad illud principale fastigium,*] An quo sensu *principale* interdum *primus* & *principium* est? Seu quo v. gr. Romanorum Imperatorum potestas vocata a Trebellio Pollione (e) *maximum in terris culmen*, & infra a nostro (f) *sublime fastigium*?

(a.) Lib. 3. Hist. Eccl. cap. 32. (b.) Lib. 2. Hist. Sac. (c.) Pag. 36. un. 31. (d.) Lib. 4. Inst. cap. 17. (e.) In Valeriano Patre & filio, initio. (f.) Cap. 18.

furere protinus contra Deum cœpit ut protinus caderet. ⁶ Nam profectus adversum Carpos, qui tum Daciam Moesiamque occupaverant, ⁷ statimque circumventus à barbaris, & cum magna exercitus parte delatus, ⁸ nec sepultura quidem potuit honorari, sed exus-

figiam? Haud crediderim: sed quo potius principalis auctoritas & principalis natio in Zenonis lege *De causis criminalibus*, (a) proprie Principii auctoritatem & nationem significant secundo paragra- pho, Hoc summmodo in huiusmodi viros vicè quoque principis auiditori licebit, ut intentatum apud se crimen si patefactum fuerit, ad principalem referat notionem, altionis autem tantum inferenda dignitatibus modum non nisi in principu refidebit arbi- trio; & rursum paulo post, In hoc nam- que casu super coercenda huiusmodi accusa- toru calumnia, non immerito consulenda erit principalis auctoritas.

5. Furere protinus contra Deum capis] Statim eiqdem a suscepto imperio incoe- ptam constat ab eo persecutionem. Quasi huius rei gratia provectus esset ad illud principale fatigium, furere protinus con- tra Deum capis ut protinus caderet, inquit Lactantius. Et ad Alexandrinos unus Nემек nuncius retulit & successisse in imperio Decium, & edidisse persecutio- nis edicta, ut e Dionysii Alexandrini epi- stola (b) constat ad Fabium Antioche- num. Nempе Romæ fuit ipse sub finem A. D. CCXLIX. [quo circiter mensem Julium imperare exorsus (c), &] pri- mi omnium capti sunt cum sociis Moyses & Maximus & Celerinus, ipso adhuc Romæ versante Decio. Dodwellus, Dissert. Cyprian. XI. num. 53. e quo, & quinque proximis (d), cetera quæ ad hanc Decii persecutionem spectant, peti possunt.

6. Nam profectus adversum Carpos,] Constantinus in Oratione ad Sanctorum cœtum Getas sive Gothos, Zozimus Scythas. Quæ res ita conciliari potest ut quia Carporum Gothorumque eadem origo erat, & quia utriusque propter Istrum flu- vium sedes habebant, facile eorum no- mina permutarentur. Editiones Oxon. & Cant. e Baluzio; quem plura vide sis an-

notantem in eam rem, P. 2. p. 13. Adi quoque Cuperum, p. 130: & Col. p. 274.

7. Statimque circumventus a barbaris &c.] Mortis modum ita narrat Zosimus, Τὸ Ἰάλλε δια τῆ τιμαῖα ἐπ' αὐ- τῆς, id est, Scythas, ὁμησας τῷ Δαυῖο σημαναῖα, ἀγρία τῆ τῶπων ἀπυρρο- κίπτως ἰταλθῶν, ἰμαχεῖς το ἄμα τῷ οὐν αὐτῶ διατάμει τὸ πῖλα, & παρ- ταχθῶν ἐπὶ τῆ βαρβαρῶν ἀκοιτιζόμε- νῳ, μετὰ τῆ συνῆταιν αὐτῆς διαρῶ- ρη, διαρυζῶν ἰδῆτος διαταθῶν. Edi- tiones Oxon. & Cant.

† 8. Nec sepultura quidem potuit hono- rari;] Malim, ne sepultura quidem: nam hæc vulgata loquendi ratio; & sic cap. vi, Illi ne perficere quidem qua cogitaverat licuit. Fatendum tamen, ca- pite vii, priori pacto occurrere, Cum disperderet omnia, nec a Deo quidem man- bus potuit abstinere; itemque apud Ba- ctantium De Vita Beata, cap. 1, Quis vero ambitione inflati, aut amore potentia inflammati, omne studium suum ad ho- nores acquirendos contulerunt, nec si so- lem quidem ipsum gestemus in manibus, fidem commodabant: quin & apud Plin- ium, lib. 8. cap. 36, de urbis, Proce- dunt vere, sed mares prapinquas; cuius rei causa non prompta est, quippe nec som- no quidem sognatiu prater 14 dies. Sed consultus a me de his, inter alia, magnus Grævius, sic respondit. Recte te vidisse puto cum rescribendum censes, ne sepultura quidem: & sic quoque res- cribendum in cap. 7, & Plinio, & La- ctantio de vita beata. Sæpe librarii confuderunt ne & nec, cum tamen suus cui- que locus sit proprius. Memini Grono- vium varia loca in Suetonio sic quoque correxisse. Grævius.

Alia in hunc locum Baluzius, P. 2. p. 14, & Cuperus, pag. 131, observarunt.

D 5 † 9. Ur

(a.) Lib. 3. Cod. Tit. 24. (b.) Apud Enseb. Hist. Eccl. vi. 41. (c.) Ex Pacii Critica ad A. Chr. 249 num. 5. (d.) Id est, 52, 54, 55, 56, & 57.

tus ac nudus, ⁹ ut hostem Dei oportebat, pabulum feris ac ¹⁰ volucris jacuit.

† 9. *Ut hostem Dei oportebat,*] Sup-
ple, esse.
10. *Volucris]* *Des vantours.* Mau-

croix. Perinde atque scriptum fuerit a
nostro, *vulturibus.*

CAPUT V.

NON multò post ² Valerianus quoque non dissimi-
li furore correptus, ³ impias manus in Deum
intentavit, & multum, ⁴ quamvis brevi tempore,
justi

1. *On multo post &c.]* Id est,
Non multo post Decium
Imperatorem. *Verso An-
glica.*

† Anno Eræ Christi com-
munis CCLII, Decius Abruti, quæ Moe-
sæ civitas, perit; idque, in fine No-
vembri, aut initio Decembris, ut e
clarissimi Pagii observationibus (a) con-
stare potest. Anno autem ejusdem Eræ
CCLVI, quod multi (b) volunt, vel ad
summum, uti Pagius (c) maluit,
CCLVII, Valeriani persecutio coepta.
Revera igitur non multo post Decii in-
teritum Valerianus simili persequendi fu-
rore fuit correptus.

Tantum persecutionem, quam anno
Ch. CCLII Gallus & Volusianus sub finem
mensis Junii commoverunt, (d) noster,
qui aliquot alias tacuit, silentio quoque,
ut patet, prætermisit. Sed eam, ut hic
merito Pagium (e) exscribamus, neque
*Ensebius in Chronico, neque Dions Augu-
stinus lib. 18. de Civit. Dei cap. 51. (po-
tius, 52) neque Sulpitius Severus, nume-
ravit, localem quippe, ac Romæ solum
excitatam; neque Ensebius in Hi-
storia Martyres sub Gallo & Volusiano pas-
sus memoravit. Immo, pergente eodem,
Orosius, qui lib. 7. decem persecutiones,
quibus Ecclesia afflicta, cum decem plagis,
quibus percussa est Ægyptus, confert,*

*septimam plagam sub Gallo & Volusiano
deducit ex pestilentia, quæ omne propem-
dum genus hominum & pecudum neci da-
dit, non vero ex tormentis Fidelibus insti-
tū.* Hæc ergo Pagius.

† 2. *Valerianus]* Senior nempe, qui
anno Chr. CCLIII, statim post Gallum
& Volusianum interfectos, ab exerciti-
bus Noricis ac Rhæticis electus Impera-
tor, & mox Augustus factus. Idem alias
non solum P. Licinii Valeriani pater,
sed simul P. Cornelii Valeriani Salonini
avus extitit. Vide Pagium ad A. Chr.
259, nu. 3. 4. & ad 253, nu. 8. 9.

Valerianus] Qui initio principatus sui
erga Christianos se benignissimum præ-
stitit, dein vero cum hac indole fortunam
etiam mutavit. *Edit. Oxon. & Cant. Adde
Baluzium, P. 2. p. 14.*

† 3. *Impias manus in Deum intenta-
vit,*] Capite 3, *Donec impias manus ad-
versus Dominum tenderet.* Estque prior
locutio apud Virgilium, & Tacitum,
aliosque perfrequens.

† 4. *Quamvis brevi tempore,*] Id est,
spatio duorum circiter annorum, ex Pagii
calculo, (f) quem bonum putamus. Non
quod biennio tantum Valerianus impe-
raverit; inchoaverat enim annum impe-
rii septimum, quando a Sapore captus
est: sed quod cum Rever. Episcopo Sa-
risb. breve, de quo agitur, tempus acci-
piendum

(a.) *In Critica &c. ad A. Ch. 251, nu. 29. (b.) Baronijs, v. gr. (c.) In ead.
Critica, ad A. Ch. 256, nu. 15. & 257, nu. 4. (d.) Vide Pag. ibid. ad A. Ch. 252
nu. 7. 8. & seq. (e.) Ibid. nu. 14. (f.) Vide ejus Criticam, ad An. Ch. 256, nu.,
15. 257, nu. 4. & 259, nu. 7.*

¹ iusti sanguinis fudit. At illum Deus novo ac singulari
 poenæ genere adfecit, ⁶ ut esset posteris documentum
⁷ advariarios Dei sæpe dignam scelere suo recipere mer-
 cedem.

piendum credamus de duratione perfec-
 tionis, potius quam cum Maucroixio
 (a) de duratione imperii. Confer Dod-
 wellum, Dissert. Cyprian. xi. nu. 59
 & 60.

5. *Multum iusti sanguinis.*] Multum
 pro temporis brevitate, multum pro pas-
 serum qualitate intellexit. Dodwellus. (b)
 † Alii aliter, ut ex eodem patet, qui
 tibi adeundus. Sed quem v. gr. sangui-
 nem vir Doctissimus fufum iuisse con-
 tendit in Ægypto ultra editi modum,
 quod Valerianus ad Senatum misit, &
 cuius summam Cyprianus nobis in epi-
 stola ad Successum (c) conservavit, quid-
 ni potius & proprie fufus dicitur ex spe-
 ciali rescripto ad Ægypti Præfectum Æ-
 milianum? Disputat enim ex solo Va-
 leriani ad Senatum edito Dodwellus: At
 præter illud, immo & ante illud, quod
 urbi Romæ, seu ad summum Italie pro-
 prium fuit, quamplurima alia ad Provin-
 ciarum Præfides ab eodem Valeriano Im-
 peratore missa fuerant, ut ex dicta Cy-
 priani epistola certum est; in qua, post
 descriptam Valeriane ad senatum editi
 summam, sequitur, *Subjicit etiam Va-
 lerianus Imperator orationem suam*, (id est,
 legi, (d) *exemplum literarum, quas ad
 Præfides provinciarum de nobis*, (hoc est,
 in genere de Christianis) fecit. Et, quod
 magis est, non modo apud Eusebium
 Ægypti Præfectus Emilianus τῆς ἡμετέρας
 βασιλείας κληθῆναι, quasi ad verbum dica-
 cas, Augustorum *missionis*, ad se missæ
 meminit: sed id rescriptum diversum
 fuisse ab eo quod ad Senatum Valerianus
 misit, duæ res inter alias monent: una,
 quod illud ad Senatum solius Valeria-
 ni fuerit, si epistolam Cypriani non
 uno loco audiverimus; illud vero ad Æ-
 milianum non solius Valeriani, sed Au-
 gustorum, id est, Valeriani & Gallie-
 ni; altera autem, quod, ex Augusto-
 rum κληθῆναι ad Emilianum missa, de-

buerit ille ante omnia Christianos sua
 Provinciæ in quendam Libyæ locum no-
 mine Cephro relegare: qua de re ne ver-
 bum quidem in Cypriano Valeriani ad
 Senatum rescripto; nec injuria sane,
 cum ea res ad Ægypti Præfectum specia-
 liter pertinetet, non ad Senatum; &
 jam Valerianus de Christianis, qui in
 Provinciis debebant, ad eorum Præfides
 scripserat. Acta publica confessionis Di-
 onysii & aliorum apud Eusebium, *Æ-
 milianum Præfectum dixit, Video vos ingra-
 tos esse simul ac stupidos, qui clementiam
 Augustorum minime sentiatis. Quame-
 brem non manebitis in hac urbe, sed mitte-
 mini in partes Libya ad locum quid dicitur
 Cephro. Hanc enim locum ceteris κληθῆναι
 οὐκ ἔμελλεν ἡμεῖς, iussu Augu-
 storum nostrorum elegi: ad quem igitur
 singulare aliquod rescriptum allatum fue-
 rat ab Imperatoribus; & qui proinde san-
 guinem, quem fudit postea copiose in
 Ægypto (e,) fudisse merito ex eodem
 Augustorum mandato censendus est.
 Plusque adeo sanguinis, ne nunc alia ad-
 feram, Valerianus fuderit, quam Dod-
 wello visum.*

† 6. *Ut esset posteris documentum &c.*] Sic supra, cap. 1, *Disserat... panas
 eorum Deum, ut ederet in eos magna & mi-
 rabilia exempla, quibus & posteris discer-
 rent... Deum... mortem digna ultione sa-
 perbis & impiis ac persecutoribus invoxare.*

† 7. *Advariarios Dei Sæpe &c.*] Au-
 din' ut, ex hujus auctoris hypothetibus,
dignam suo scelere mercedem Dei hostes, non
 SEMPER, sed SÆPE recipiant? Fir-
 mat ergo valide hic locus quæ supra (f)
 nobis contra Tollium disputata sunt. Po-
 tuissetque adeo Trajanum & Antoninos
 noster, vel si maxime tranquilla morte
 obierint, Ecclesiæ persecutoribus accen-
 sere, si quæ sub illis persecutiones con-
 tingerunt, ab eorundem editis manassent;
 sed quoniam aliunde ortæ sunt, idcirco
 illi

(a.) *Sua regna, quoy que de pen de durle, coïta beaucoup de sang aux fidèles.*
 (b.) *Dissert. Cyprian. xi. nu. 61.* (c.) *Quæ est LXXXII. edit. Pamel. & LXXX edit. Oxon.*
 (d.) *V. Notas Edit. Oxon.* (e.) *Vide Euseb. Hist. Eccl. l. 7. cap. xi.* (f.) *Cap. 3. nu. 19.*

cedem. ⁸ Hic captus à Persis, non modò imperium, quo fuerat insolenter usus, sed etiam libertatem, quam ceteris ademerat, perdidit, vixitque in servitute turpissimè. Nam Rex Persarum Sapore, qui eum ceperat, ⁹ si quando libuerit aut ¹⁰ vehiculum ascendere aut equum, ¹¹ inclinare sibi ¹² Romanum jubebat ac terga præbere, & ¹³ imposito pede super dorsum ejus, illud

illi per nostrum in *honorum principum* ceteram fuerunt relati. Quæ cum ita sint, vellem *ro* sæpe clarissimi interpretes non suppressissent.

8. *Hic captus a Persis,*] Quo anno Valerianus a Sapore captus fuerit, hæcenus in controversiam vocatum, . . . Certum est currenti anno [Chr. 259] Valerianum ad *mancipii fortunam*, ut Zosimi verbis utar, redactum fuisse, inchoato septimo Imperii anno, . . . æstate circiter inenute. *Pagius*; qui omnino videndus.

Captus est sub finem anni CCLXI. *Dodwellus*, & *Dissert. Cypr. xi. nu. 59.*

Valerianus in Christianos persecutione commota statim a Sapore Persarum Rege captus. *Hieronymus* in Chronico, ad annum Eræ suæ Domini CCLVIII, secundum Scaligeri editionem. Sed non unico errore. Vide supra, num. 4. & *Pagium* suis locis.

9. *Si quando libuerit*] *Si quando libuerat.* Editio Abo. seu casu, seu consilio. Nihil enim ea de Columbus in suis Notis.

Latinum magis, *liberet*; vel quod proprius ad veteris libri scripturam, *liberat.* *Tollius.*

† Posteriorem malim conjecturam. Nam nec aliter fere, cap. XXI, *Quotiens delectari libuerat.* Cogitavi etiam, pleniorum forte nostri manum fuisse, non, *si quando libuerat aut vehiculum ascendere aut equum*, cum gemino aut, sed cum unico, *si quando libuerat vehiculum &c.*

† 10. *Vehiculum ascendere aut equum,*] Ita sine præpositione *Terentius*, *ascendete navem*; *Cæsar*, *ascendete jugum*; &c., uti hic denique, *Livius* ac *Suetonius*, *ascendete equum*; quamvis præpositio in talibus adhiberi soleat, & *Livius* ipse alibi *ascendere in equum* dixerit.

11. *Inclinare sibi &c.*] Quam contumeliam ultro dissimulat *Treb. Pollio*;

qui aliam non memorat contumeliam nisi quod Sapore cum Romanorum rege ut vili & abjecto mancipio loqueretur, quasi intra verba solum itetisset hoc dedecus. *Edst. Oxon. & Cant.*

Inclinare sibi. . .] *Eutropius*, in Vita Pontii manu scripta, ex Bibliotheca doctissimi P. Puteani, *Valerianus scilicet Imperator, in captivitatem ductus a Sapore rege Persarum, non gladio sed ludibrio, omnibus vitæ suæ diebus, merita pro factis percepit: ita ut quotiescumque Rex Sapor equum conscendere vellet, non manibus suis, sed incurvato dorso, & in cervicis ejus pede posito, equo membra levaret.* *Gale.* & *Baluzius* infra, P. 2. p. 14. cum variantibus tamen aliquot lectionibus, non spernendis.

12. *Romanum*] *the Roman Emperor*; Id est, Romanum Imperatorem. *Versio Anglica.*

† *Romanum*] *Supple, Regem, dicitur non novu.* Quod ne dubitanter facias, vide ut jam dudum *Trebellius Pollio* præverit. [*Valerianus*,] inquit, *victus est a Sapore Rege Persarum. . . . quem quam gloriosa victoria successu minus honorifice quam deceret, superbo & elato animo detinere, atque cum ROMANORUM REGE, ut vili & abjecto mancipio, loqueretur &c.* Ut Græci ergo tam Augustos seu Imperatores, quam Cæsares ab Augustis diversos, sexcenties *βασιλιάς* vocarunt, ita Latini quoque non raro post primi & secundi seculi Imperatores, Augustis & Imperatoribus *Regum* nomen dederunt; quin & alterum in speciem multo minus nobile, uti mox videbimus.

† 13. *Imposito pede super dorsum ejus,*] *Phraſis*, cujus nulla nunc mihi occurrunt exempla, nisi apud *Vulgatam*; ubi v. gr. 2 Reg. 12. 30, *Et [adadema] impositum est super capus David*; & *A&.* 15. 10, *Quid*

¹⁴ illud esse verum dicebat, ¹⁵ exprobrans ei cum risu, non quod in tabulis aut parietibus Romani pingerent. Ita ille ¹⁶ dignissimè triumphatus, ¹⁷ aliquandiu vixit ut diù barbaris Romanum nomen ludibrio ac derisui esset. Etiam hoc ei accessit ad poenam, quòd ¹⁸ cùm filium

Quid tentatis Deum, imponere jugum super cervicem discipulorum? Adde Cuperum, P. 2. p. 138. & seqq.

14. *Illud esse verum dicebat,*] Locus sensum non assequor, nisi innuat Lactantius illud a Sapore exprobrari verum esse, Valerianum sibi esse Mancipii loco, utpote qui scalæ vel stapedis vicem præstaret, non ea utique quæ Romani in tabellis depingunt, hoc est, *devotus Persas triumphosque ab illis reportatos.* Edit. Oxon. & Cant. a quibus diversus non abit elegantissimæ versionis Parisiensis auctor.

Malim, *Illud esse verum spectaculum dicebat;* quomodo capite XVI, *Hic est verus triumphus cum* &c. Gale.

†. *Illud esse verum dicebat,*] Nimirum, quod pedem dorso Valeriani imposuisset, atque illud etiamnum loquens premeret. Tota enim series orationis est, & *imposito pede super dorsum ejus, illud esse verum dicebat,* . . . *non quod in tabulis aut parietibus Romani pingerent:* ut ad eum tantum utriusque corporis situm, non fictitium, sed ipsa constantem, Cecilius noster post Saporem respexerit, quo Sapores Valeriani dorsum, inclinare se & terga præbere semel iussi, suo pede calcabat. *Inclina te mihi, ac terga præbe,* ajebat igitur imperiosius Rex Persarum Romano. Quod cum, dictum factum, Valerianus præstaret, pedem illico Sapores ejus dorso imponebat, *Hoc verum est,* inquiens, *non quod in tabulis aut parietibus Romani pingunt.* Quasi dixisset, *Ausi sunt aliquando Romani tui Persas sibi hoc pacto subiectos depingere:* Sed illa ad libitum efficta erant & mere imaginaria. At quod jam tibi, terga præbenti, pedem impono, id pura pura veritas, Valeriane. Sicque tota, meo iudicio, hujus loci difficultas hinc orta, quod auctor non integra seu ipsissima Sapores verba, quæ jam, credo, actualimus, repræsentaverit, verum inter-

polata, & quibus usus sit pro suis. Adde Cuperum, P. 2. p. 131. & Col. p. 274.

† 15. *Exprobrans ei cum risu,*] Multum, ni fallor, lucis & elegantiz afferri possit his verbis, si cum proxime præcedentibus ac sequentibus connectantur in hunc modum, *illud verum esse dicebat exprobrans, & cum risu, non quod in tabulis &c.* Neque adeo dubito quin ipsissima sit auctoris manus: ut haud, inquam, scripserit *Saporem Valeriano exprobrasse cum risu,* nam ista sane locutio obscura & minus Latina, sed *id quod Valeriano Sapores dicebat, dictum illi fuisse exprobrando, & videndo sumi.*

† 16. *Dignissime triumphatus,*] Hoc est, ut meritis erat. Sic enim dignus & digne veteribus. Noster capite 1, *Deum mortem digna ultione persecutoribus invogare:* & hoc ipso, *adversarios Dei sepe dignam scelere suo recipere mercedem.* Alias, *indignissime foret legendum.* *Triumphatus* autem, propter sequentia, *ad memoriam clarissimi triumphis,* videtur omnino per *triumphum ductus* sonare. Nec alio, opinor, Anglica versio referenda, *Being thus led about in triumph.*

17. *Aliquandiu vixit*] Vixit in ea servitute Valerianus usque ad annum CCLXIX, auctore Chronici Alexandrini teste, cui hac in re fides habenda: *Hic Coss.* [Claudio nempe & Paterno] *Valerianus Augustus a Persis oppressus perit.* Pagius.

†. Nimirum, ad An. Chr. CCLIX, (a) quo Valerianum caprum fuisse a Sapore, Pagio (b) certum est. Fuitque adeo Valeriani servitus decem annorum.

† 18. *Cum filium haberet Imperatorem*] Seniore scilicet Gallienum, quem, jam ab anno Christi 251, consortem imperii fecerat: & qui, capto patre, summam rerum solus per multos annos administravit. Quo hæc Anglicæ Translationis

filium haberet Imperatorem, captivitatis suæ tamen¹⁹ ac servitutis extremæ non invenit ultorem,²⁰ nec omnino repetitus est. Postea verò quàm pudendam vitam in illo dedecore finivit,²¹ direpta est ei cutis, & exuta visceribus pellis,²² infecta rubro colore, ut in templo barbarorum deorum ad memoriam clarissimi triumphi poneretur, legatisque nostris semper esset ostentui, ne nimium Romani viribus suis fiderent,²³ cum

tionis verba pertinent, *Tho he had a Sow, upon whom the Empire had devolved by his misfortune.* Adde Baluz. P. 2. p. 14. & Cup. p. 138.

† 19. *Servitium extrema*] Eodem, procul dubio, sensu, quo *extremi ingenii homo* apud Livium pro *homine ingenii infimū*, & *extremi homines pro infimū ac humillimū*, occurrunt.

† 20. *Nec omnino repetitus est.*] Id verissimum. *Es Bactriani tamen, atque Hiberi, & Albani, & Turroscythæ, ad Romanos duces scripserant, auxilia pollicentes ad Valerianum de captivitate liberandum*, ut scripto reliquit Trebellius Pollio in Valeriano Seniore.

21. *Dirapta est ei cutis,*] Sententia Nicolai Heinssii fuit scribendum esse, *derapta est ei cutis.* Aliud enim Latinis est *diripere*, ut *diripere agrorum arbes*, aliud *deripere*, quod est *detrahere*, *auferre*, ut multis ostendit vir ille magnus in Notis ad Ovidium, idque probat fide & auctoritate vetustissimorum librorum. *Gravias.*

Confer Cuperi Præfationem, fol. 5; & eundem, P. 2. p. 138, & 157: itemque Baluzium, p. 14.

22. *Infecta rubro colore,*] *qu' ils peignent de rouge.* Maucroix.

†. Tanquam noster *pilla rubro colore* scripserit.

And bath it and its guts being teinflowed with a red colouring. Versio Anglica.

†. Perinde jam ac si apud nostrum *tinella rubro colore*, legatur, nec de sola Valeriani cute, verum de ejus intestinis quoque agatur. Quod posterius vereor ut facile cum isto narrationis complexu conciliari possit, & *exuta visceribus pellis, infecta rubro colore, ut poneretur* . . .

De ceteris, vix ausim quid potius sequar eligere. Credo tamen secundam præstare interpretationem ob hunc Plinii locum, (a) *Mulieribus etiam palpebra INFECTÆ quodammodo: tantus est decoris affectatio, ut TINGANTUR oculi quoque.*

Infecta rubro colore.] Uti donaria & ἀγάρματα solebant minio obduci. qua de re Servius ad Virgilium. Ruber enim color Diis sacer, propter igneam eorum naturam. *Tollius.*

†. Accederem libens viri docti sententiæ, ni proxime sequeretur, *ut in templo barbarorum deorum AD MEMORIAM CLARISSIMI TRIUMPHI poneretur.* Sed ex verbis, fateor, *ad memoriam clarissimi triumphis*, mihi ante omnia suspicio est, indutum fuisse purpurea veste Valerianum ea die qua de illo triumphavit Sapore; quo nempe asperius Valeriano insultaret, & se de Imperatore triumphum agere omnium oculis ostenderet. Nam nec aliter Christum purpurea veste Romani milites, cum ei impensus illudere vellent, induerunt; (b) Deinde vero suspicor quoque non alia de causa placuisse Saporis, ut Valeriani, tandem mortui & corio exuti, cutis rubro colore inderetur, quam ut clarissimæ illius diei memoria in perpetuum duraret qua Valerianum in triumpho purpuratum duxerat. Confer Baluzium ad eadem verba, P. 2, p. 15.

† 23. *Cum exuvias capti principis*] Non quo igitur sensu apud Virgilium lib. 2. Æn.

. . . . *exuvias indatum Achillei.* sed quo proprie apud eundem (c) *exuvias serpentis* habemus in his verbis,

Cum

(a.) Lib. xi. cap. 37. (b.) Matth. xxvii. 28. (c.) Georgic. lib. 3.

in exuvias capti principis²⁴ apud deos suos cernerent. An igitur tales poenas de sacrilegis Deus exegerit, anne mirabile est ausum esse quemquam postea non modo²⁵ facere sed etiam cogitare adversus majestatem singularis Dei regentis &²⁷ continentis universa?

Cum postea novus exuvias, nitidasque juvenetas

terre apud Plautum (a) in exuvias bene pro corio, vel pelle bubula; & rursum apud Aethi in Bacchis,

Tunc secundum exuviam laevo piliam lateri accommodans.

Et locus, an quod jam præcessit illustrare que-
re caere, aliquatenus illustrare que-
re caere docti: mihi non videtur;
reverti potius ad præterita veterum ve-
ta. Et de reliquo, quem noster paulo
ante Imperatorem tacite Regem nomine
tunc, exerte nunc Principem appel-
lat quod prima, uti dixi, specie multo
magis habet nobilitatis. Sed id solito
etiam captivum tribuere. Latini ma-
xima felicitum Imperatorum dignitas &
potestas nonnunquam principatus dicta,
ipsique Principes nuncupati. Hinc noster
cap. 3. *Multa ac boni principes Romani
imperii clavum regimineque tenuerunt.* In-
deque mox eadem, Cap. 4. de illorum
virtute, *sestigitum illud principale.* Sed
& in apud Plinium & alios, *Claudii prin-
cipatus, & Divi Augusti principatum,* pro
Claudio & Divo Augusto imperantibus.
Denique, de ipsissimo nostro Valeriano,
cum jam captivus esset, *Balerus Rex Ca-*

duforum ad Saporem scribens, Captum,
inquit, *Valerianum principem principum,*
non satis gratuler: (b) ut vel inde pateat,
quid ex cæca & prava Ethnicorum adula-
tione Princeps, cum de Romano Impera-
tore dicitur, sonet. Idem scilicet
quod de Dei Filio in Apocalypsi, (c)
Princeps Regum terra. Apage su.

T 24. *Apud Deos suos cernerent.*] Sex-
centa sunt in Latinorum libris exempla,
ubi *apud me* & *in aedibus meis* unum &
idem profus notant. Atque ita nunc *a-
pud Deos suos* & *in templo barbarorum
Deorum,* quod recens præcessit, eodem
mihi redeunt.

T 25. *Facere... adversus majestatem
Dei*] En quod supra (d) diximus, *face-
re* apud nostrum absolute, hoc est, sine
accusativo, quem regat, reperiri. Ne-
que aliter in fine captivi 6, *contra Deum
fecerunt.* Quod ut minus mireris, sci-
endum est *facere* in utroque exemplo nil
aliud esse quam quod quotidie neutraliter
dicimus *agir*, Græci tere *πολιτιςθας:*
quo & sensu hic auctor, Cap. 1x, de
Maximiano loquens, *Exinde insolentissi-
me agere capit.*

26. *Singulari Dei*] Vide Cuperum,
P. 2. p. 139.

27. *Continenti universa*] Vide eund. ibid.

CAPUT VI.

Aurelianus, qui esset² natura vāsanus & præceps,
quamvis captivitatem Valeriani meminisset, ta-
men

Aurelianus] Quintilli
seu, secundum Hierony-
mi Chronicon, Quintilii
Imperatoris, qui die im-
perii decimo septimo in-
terfectus est, successor; idque anno Chr.

270, mense Novembri, aut insequenti.
Eundem aliquot locis *L. Domitium Au-
relianum* Inducili Consulium nominant;
modo etiam nonnullæ Inscriptiones, *Val-
erium Aurelianum*, a familia Valeria,
quæ ipsi erat Gentilis. V. Hieronymum
in

(a) In *Mosell. Ab. 4. Sc. 1.* (b) *V. Tybell. Pollion. in Valeriano.* (c) *Cap. 1. 3.*
(d) *Pag. 45. un. 45.*

filium haberet Imperatorem, captivitatis suæ tamen¹⁹ ac servitutis extremæ non invenit ultorem,²⁰ nec omnino repetitus est. Postea verò quàm pudendam vitam in illo dedecore finivit,²¹ direpta est ei cutis, & exuta visceribus pellis,²² infecta rubro colore, ut in templo barbarorum deorum ad memoriam clarissimi triumphi poneretur, legatisque nostris semper esset ostentui, ne nimium Romani viribus suis fiderent,²³ cùm

tionis verba pertinent, *The he had a Son, upon whom the Empire had devolved by his misfortune.* Adde Baluz. P. 2. p. 14. & Cup. p. 138.

† 19. *Servitutis extrema*] Eodem, procul dubio, sensu, quo *extremi ingenii homo* apud Livium pro *homine ingenii infimū*, & *extremi hominis pro infimū achæusium*, occurrunt.

† 20. *Nec omnino repetitus est.*] Id verissimum. *Et Bactriani tamen, atque Elideri, & Albani, & Turoscythæ, ad Romanos duces scripserant, auxilia pollicentes ad Valerianum de captivitate liberandum*, ut scripto reliquit Trebellius Pollio in Valeriano Seniore.

21. *Direpta est ei cutis.*] Sententia Nicolai Heinisii scribendum esse, *dercepta est ei cutis*. Aliud enim Latinis est *diripere*, ut *diripere agros arbes*, aliud *deripere*, quod est *destruere*, *asferre*, ut multis ostendit vir ille magnus in Notis ad Ovidium, idque probat fide & auctoritate vetustissimorum librorum. *Gravins*.

Confer Cuperi Præfationem, fol. 5; & eundem, P. 2. p. 138, & 197: itemque Baluzium, p. 14.

22. *Infecta rubro colore*,] *qm' ils peignent de rouge.* Maucroix.

†. Tanquam noster *pilla rubro colore* scripserit.

And both it and its guts being tein'd with a red colouring. Versio Anglica.

†. Perinde jam ac si apud nostrum *stilla rubro colore*, legatur, nec de sola Valeriani cute, verum de ejus intestinis quoque agatur. Quod posterius vereor ut facile cum isto narrationis complexu conciliari possit, & *exuta visceribus pellis*, *infecta rubro colore*, ut poneretur

De ceteris, vix ausim quid potius sequar eligere. Credo tamen secundam præstare interpretationem ob hunc Plinii locum, (a) *Mulieribus etiam palpebra INFECTÆ quodammodo: tanta est decoris affectatio, ut TINGANTUR oculi quoque.*

Infecta rubro colore.] Uti donaria & *ἀγνάματα* solebant minio obduci, qua de re Servius ad Virgilium. Ruber enim color Diis facer, propter igneam eorum naturam. *Tollins*.

†. Accederem libens viri docti sententiæ, ni proxime sequeretur, ut in templo barbarorum deorum AD MEMORIAM CLARISSIMI TRIUMPHI poneretur. Sed ex verbis, fateor, ad memoriam clarissimi triumpho, mihi ante omnia suspicio est, indutum fuisse purpurea veste Valerianum ea die qua de illo triumphavit Sapore; quo nempe asperius Valeriano insultaret, & se de Imperatore triumphum agere omnium oculis ostenderet. Nam nec aliter Christum purpurea veste Romæ milites, cum ei impensus illudere vellent, induerunt; (b) Deinde vero suspicor quoque non alia de causa placuisse Saporis, ut Valeriani, tandem mortui & corio exuti, cutis rubro colore inficeretur, quam ut clarissimus illius diei memoria in perpetuum duraret qua Valerianum in triumpho purpuratum duxerat. Confer Baluzium ad eadem verba, P. 2, p. 15.

† 23. *Cum exuvia capti principis*] Non quo igitur sensu apud Virgilium lib. 2. *Æn.*

..... *exuvia indutum Achillei.*

sed quo proprie apud eundem (c) *exuvia serpentis* habemus in his verbis,

Cum

(a.) Lib. XI. cap. 37. (b.) Matth. XXVII. 28. (c.) Georgic. lib. 3.

cùm exuvias capti principis²⁴ apud deos suos cernerent. Cùm igitur tales poenas de sacrilegis Deus exegerit, nonne mirabile est ausum esse quemquam postea non modò²⁵ facere sed etiam cogitare adversùs majestatem²⁶ singularis Dei regentis & ²⁷ continentis universa?

*Cum postea novus exuviis, nitidissime juvenis
Voluitur.*

Itemque apud Plautum (a) *exuvias bubulae* pro corio, vel pelle bubula; & rursus apud Aëlium in Bacchis,

*Tunc secundam exuviis lavo pectus
lateri accommodans.*

Qui locus, an quod jam præcessit *infesta rubro colore*, aliquatenus illustrare queat, judicent docti: mihi non videtur; sed pertinere potius ad pectus veterum vestes. Et de reliquo, quem noster paulo ante Imperatorem tacite *Regi* nomine donavit, exerte nunc *Principem* appellat: quod prima, uti dixi, specie multo minus habet nobilitatis. Sed id solito Valeriani captivitati tribuere. Latini maxima feliciorum Imperatorum dignitas & potestas nonnunquam *principatus* dicta, ipsique *Principes* nuncupati. Hinc noster cap. 3, *Multis ac bonis principibus Romanis imperis clavum regimineque tenuerunt.* Indeque mox eidem, Cap. 4, de illorum *ἡγεμονίᾳ, fastigium illud principale.* Sed & ita apud Plinium & alios, *Claudii principatus, & Divi Augusti principatus*, pro *Claudio & Divo Augusto imperantibus.* Denique, de ipsissimo nostro Valeriano, eum jam captivus esset, Balerus Rex Ca-

dusiorum ad Saporem scribens, *Captum*, inquit, *Valerianum principem principum, non satis gratior: (b)* ut vel inde pateat, quid ex cæca & prava Ethnicorum adulatione *Princeps*, cum de Romano Imperatore dicitur, sonet. Idem scilicet quod de Dei Filio in Apocalypsi, (c) *Princeps Regum terra.* Apage his.

T 24. *Apud Deos suos cernerent.*] Sexcenta sunt in Latinorum libri exempla, ubi *apud me* & *in aëibus meis* unum & idem prorsus norant. Atque ita nunc *apud Deos suos* & *in templo barbarorum Deorum*, quod recens præcessit, eodem mihi redeunt.

T 25. *Facere... adversus majestatem Dei*] En quod supra (d) diximus, *facere* apud nostrum absolute, hoc est, sine accusativo, quem regat, reperiri. Neque aliter in sine capitis 6, *contra Deum fecerunt.* Quod ut minus mireris, sciendum tria *facere* in utroque exemplo nil aliud esse quam quod quotidie neutraliter dicimus *agir*, Græci tere *ᾠδότησθαι*: quo & sensu hic auctor, Cap. 12, de Maximiano loquens, *Exinde insolentissime agere capit.*

26. *Singulari Dei*] Vide Cuperum, P. 2. p. 139.

27. *Continentis universa*] Vide eund. ibid.

CAPUT VI.

¹ Aurelianus, qui esset ² natura vaxianus & præceps, ³ quamvis captivitatem Valeriani meminisset, tamen

a. *Aurelianus*] Quintilli, seu, secundum Hieronymi Chronicon, Quintilii Imperatoris, qui die imperii decimo septimo interfectus est, successor; idque anno Chr.

270, mense Novembri, aut insequenti. Eundem aliquot locis *L. Domitianum Aurelianum* Indiculi Consulium nominant; modo etiam nonnullæ Inscriptiones, *Valerianum Aurelianum*, a familia Valeria, quæ ipsi erat Gentilis. V. Hieronymum

(a.) In *Mosell. AG. 4. Sc. 1.* (b.) *V. Trebell. Pollium. in Valeriano.* (c.) *Cap. 1. 5. (d.) Pag. 45. num. 45.*

men oblitus sceleris ejus & pœnæ, ⁴ iram Deî crudelibus factis laceffivit. ⁵ Verùm illi ne perficere quidem quæ cogitaverat licuit, ⁶ sed protinus inter initia sui furoris extinctus est. Nondum ⁷ ad provincias ulteriores
cruenta

in Chron. ad A. Dom. CCLXXI. Criticam Pagii ad A. Chr. CCLXX, nu. 3. & CCLXXI, nu. 1. Petavium denique De Do&. Temp. ad annos Chr. 274, & 275.

2. *Natura vassanus &c.*] *Aurelianus, quod negari non potest, severus, truculentus, sanguinarius fuit princeps.* Edit. Oxon. & Cant. ex Fl. Vopifco. Adde Baluz. P. 2. p. 15. & Col. p. 276.

† 3. *Quantum captivitatem Valeriani meminisset,*] Si quis, unde id noster sciverit, cogitet rogare, responso in promptu. Posuit meminisse, quia res erat adeo recens & illustris, ut illius non posset non recordari; mortuo quippe novissime Valeriano apud Persas post annos decem captivitatis; seu, quod eodem redit, anno demum Chr. 269. Vide supra, cap. 5. nu. 17.

† 4. *Iram Dei crudelibus factis laceffivit.*] *Non intentata igitur duntaxat persecutio ab Aureliano, quod clarissimo Dodwello visum est, (a,) sed executioni mandata, ut loquitur & multis probat Pagius in Critica Historico-Chron. ad annum Chr. 272. nu. 5. & 6. Conferantur insuper tertius, quartusque: quin & Baronius ad A. Chr. 273. nu. 9. 10. & 275, nu. 4. 5. & seq; ubi, si non immemora illa Martyrum millia recensentur, quos Leo Magnus in octava sub Aureliano persecutone passos esse posuit, (b) nominantur saltem plurimi, eorumque pœnæ, ex fide Martyrologiorum, & simulum scriptorum auctoritatibus.*

5. *Verum illi ne perficere quidem &c.*] Producit [hunc] Lactantii locum Dodwellus, (c) atque, Si [Aureliano] perficere quæ cogitaverat non licuit, ut tradit Lactantius, nullos itaque ejus decreto factos Martyres fuisse necesse est. Verum [ex hoc ipso loco, & sequentibus] Dodwelli sententia jugulatur. Lactantius enim [qui istis temporibus fuit

proximus] dicit quidem Aurelianus, quæ cogitaverat, perficere non potuisse, non vero ei illa inchoare non licuisse; persecutionem vero inchoasse statim subdit: *sed protinus inter initia sui furoris extinctus est*: non itaque ante ejus initium, sed antequam eam perficere & ad finem perducere posset: quod sequentibus verbis magis confirmat. *Nondum ad Provincias ulteriores cruenta ejus scripta pervenerant, & jam crudeliter ipse hæmoni jacebat.* Pervenerant ergo ad Provincias viciniores Thraciæ, ubi interfectus est. Quibus etiam verbis Lactantius confirmat quod in Chronico Eusebii (d) & apud Orosium (e) traditur, inter decretum persecutionis & Aureliani cædem, aliquid temporis spatium intercessisse. *Pagius*: apud quem plurimam in eam rem digna lectu (f).

6. *Sed protinus inter initia sui furoris extinctus est.*] Occisus Aurelianus uno aut altero mense, ut videtur, postquam persecutionis edictum emisit. *Idem Pagius.* (g)

† 7. Brevissimæ igitur eatenus, quo & illam nomine appellavit, (h) duorumque, ad summum, mensium. Sed, pergente viro docto, eadem post Aureliani interitum per aliquot menses, id est, per sex mensium interregnum duravit; & quicumque Christiani martyrium tunc passi sunt, sub Aureliano in Martyrologiis passi dicuntur, quia videret virtute ejus decreti occisi. Ita ergo rursum *Pagius.*

Extinctus est.] Vide Baluzium, Par. 2. pag. 15.

† 7. *Ad provincias ulteriores*] Id est, ultimas. Thracia enim nondum a nostro nominata est, ut possit cum Pagio Provincias ultra Thraciam sitas intelligere. Maucroixius, *Aux provinces les plus éloignées*, eodem nobiscum sensu scripta

(a.) In Dissert. Cyprian. xi. nu. 64. (b.) Serm. 2. De Pentec. (c.) In Diss. Cypri. loco proxime laudato. (d.) Ad An. Chr. 275, & 276. (e.) Lib. 7. cap. 23. (f.) V. ejus Criticam ad A. Ch. 272. nu. 6. (g.) Ibidem. (h.) Ibid.

⁸ scripta pervenerant, & jam ⁹ Coenofrurio, ¹⁰ qui locus est Thraciæ, cruentus ipse humi jacebat, ¹¹ falsa quadam suspitione ¹² ab amicis suis interemptus. Talibus & tot exemplis coerceri posteriores tyrannos oportebat. At hi non modò territi non sunt, sed audaciùs etiam ¹³ contra Deum confidentiùsque fecerunt.

† 8. *Scripta*] Hoc est, *Edicta*, quæ Maucroixii versio; vel, *Edicta contra Christianos*, quæ plenior Episcopi Sarisber. interpretatio. Scito tantum videri ejusmodi *scripta* capite X, num. 22. alio nomine *litteras* vocari his verbis, *datisque ad Præpositos litteris, etiam milites cogi ad vesanda sacrificia præcepit*; ubi lege quæ notavimus.

9. *Coenofrurio*,] *Sed quomodo iter faceret, apud Coenofruriam, mansionem quæ est inter Heraciam & Byzantium, malitia notarii sui, & manu Mucaporii interfecit* est. Editio Ox. & Cant. ex Vopifco.

Adde Baluzium, P. 2. p. 15. & Col. P. 276.

† 10. *Quilocus est Thracia*,] Sed quis locus? *Unbourg*, ait Maucroixius; id est, *pagus*. Præverat Ferrarii Lexicon Geographicum; *Canophrurium, Castellum, ut ipsum nomen Græcum significat, pagus Thraciæ, ad Propontidem, inter Byzantium... & Heracleam*. . . ubi *Aurelianus Imperator interfecit, teste Eutropio*. Vopifcus *mansionem* vocavit in verbis modo allatis: de cujus vocis significatione dicitur suo loco in sequentibus.

11. *Falsa quadam suspitione*] Vide Ba-

luz. P. 2. p. 15.

12. *Ab amicis suis interemptus*.]

Edit. Ox. & Cant. ex Vopifco, *Incidit autem, ut se res fataliter agnos, ut Mnesthemum quem pro Notario secretorum habuerat, libertinum, ut quidam, summum, infensorem sibi minando redderet quod nescio quid de quadam suspitione esset. Mnesthemus qui sciret Aureliannum neque frustra minari solere, neque, si minaretur, ignoscere, breve nomenque conscripsit mixtis illis quibus Aurelianus vere irascebatur cum illis de quibus nihil asperam cogitabas &c.*

Quem Vopifcus Mnesthemum vocat, a Zosimo *Episcopus* dicitur, *Ἰὼ Ζησοῦν φησὶ μισθὸν κατακρίστων μυστικῶν τετραγράμμοις*, uti olim ad primum Zosimi librum annotavimus. *Eadem editio.*

Adde Columbum, P. 2. 276.

13. *Contra Deum... fecerunt*.] Versio Anglica. *They acted against God.*

† Ad verbum, *Egerunt contra Deum*. Quod illa, quæ a nobis in fine capituli V, num. 25, dicta sunt, firmat. Conferratur Columbus, P. 2. p. 276. Sallustius (*a*) non dissimili ratione de veteribus Romanis, *Optimum quisque facere, quam dicere... malebat.*

C A P U T. VII.

¹ Diocletianus, ² qui scelerum inventor & malorum machinator fuit, cum disperderet omnia;
nec

1. *Diocletianus*,] Qui anno Christi 284 (male enim Scaliger serius (*b*) Imperator renuntiatus est; idque, non Pallibus, seu die 21 Aprilis, ut quamplurimis ante Petavii Doctrinam Temporum persuasum fuit, sed die 17 Septembris,

si cum Pagio auctorem Chronici Alexandrini libeat sequi; vel XII Kal. Decembres, id est, die 20 Novembris, si Diocletianeam Baluzii Chronologiam prætuleris. Vide infra, P. 2. ad calcem; Petavium autem, lib. xi. de Doct.

E Temp.

(*a*) In bello Castilianico. (*b*) Lib. 5. de Extrem. Temp. pag. 497. Edit. A. 1629.

cia singulis regionibus ac penè jam civitatibus¹⁸ incubare, item¹⁹ rationales multi &²⁰ magistri &²¹ vicarii Præfectorum, ²² quibus omnibus ²³ civiles actus admodum rari, ²⁴ sed condemnationes tantùm &²⁵ proscriptiones frequentes, ²⁶ exactiones rerum innumerebilibum, non dicam crebræ, sed perpetuæ, & in exactionibus injuriæ non ferendæ. ²⁷ Hæc quoque tolerari

17. Officia] Pro, officarii. Edit. Ox. & Cant.

Confer Cangii Glossarium, v. Officium; & Grævium infra, capite VIII, num. 10.

18. Incubare.] Sic & lib. VII. de vita beata, c. 19. *Siquidem capto mundo cum magnis latronum exercitiis incubabit.* & supra cap. III. *Subjectorum tamen cervicibus incubavit quam durissime.* Florus l. II. c. VI, de Scipione, *Sic factum est, ut inhaerentem, atque incubantem Italia extorqueret Hannibalem.* Sed plura video clarissimum Columbum jam ad caput tertium [P. 2. p. 273.] congestisse. *Tollius.*

19. rationales] Procuratores principum, quorum cura erat ut in provinciis bona caduca & vacantia fisco vindicarent. *Editio Ox. & Cant.*

† Rationales eosdem revera esse atque Principum procuratores, perspicue ostendit Lampridius in Alex. Severo his verbis, *Ubi aliquos voluisset vel rectores provinciis dare, vel propositos facere, vel PROCURATORES, ID EST RATIONALES, ordinare, nomina eorum proponebat.* De iisdem Rationalibus reperio in Codice (a,) *Ad fiscum pertinentes causas Rationali decidat, omnibus sancissimis prohibendū: & alio loco, (b) Rationali nosser, si res qua a fisco occupata sunt, dominii tui esse probaverit, jus publicum sequetur.*

20. Magistri] Vide Columbum, P. 2. p. 279; itemque dicendū ad caput XIV, num. 18.

21. Vicarii Præfectorum,] Non ea erat vicariorum præfectorum urbium regiarum potestas, ut his idem quod præfectis liceret quorum vicem tuebantur. Ergo amplior hic nunc potestas data est,

quo voluntatem Principis exsequerentur. *Tollius.*

22. Quibus omnibus] Legendum forte, *sub quibus omnibus.* Gale.

† 23. Civiles actus] Id est, acta in civilibus causis decretoria; & ita mox condemnationes & proscriptiones pro actis decretoriis condemnationum & proscriptionum. Qui ejusmodi *Acta* faciebant, *Actuarii* & *Actuales* dicti a veteribus. Aurelius Victor (c,) *Tantum ACTUARIORUM... in exercito factiones vigent.* Glossæ Philoxeni & aliorum, *Actuarii* *ὑπομνηματοῦ ἑξῆς, πρακτικῆς. Actualis scientia, πρακτικῆς.* Confer Cuperum, P. 2. p. 139; Col. p. 279; & Cangii Glossarium, v. *Actuarii.*

† 24. Sed condemnationes tantum &c.] *Quomodo tantum condemnationes & proscriptiones?* id est, Quomodo nil aliud quam condemnabant & proscribent, si, ut sequitur, proscriptiones frequentes solum erant? Et rursus, *Quomodo tantum condemnationes & proscriptiones,* ubi civiles actus fuisse apparet, etsi admodum rari? An legendum, *quibus omnibus civiles actus admodum rari, sed condemnationes & proscriptiones frequentes, sine tantum?* Absisset certe tota loci difficultas. Sed erunt, credo, quibus id adverbii videbitur potius *παρὰ τὸν*, ut in ista Justinianæ petioche (d) *Ingrati civis officium existimans [Trogon,] si, cum omnium gentium res gestas illustraverit, de sola tantum patria taceat;* et si loca haud perfecte similia sint.

25. Proscriptiones] Ea vox tam de hominibus in exilium ejectis, quam de bonis eorum fisco additis accipi potest. *Tollius.*

26. Exactiones] Vide Baluz. P. 2. p. 15. & 16. & Col. p. 280.

27. Hac quoque] Legendum, *Haec quoque.*

(a) Lib. 3. Tit. 26. Lege 5. (b) Lib. 4. Tit. 12. Lege 2. (c) In Caesaribus. (c) Lib. 42. 3.

rari possunt quæ ²⁸ ad exhibendos milites spectant. Idem insatiabili avaritia thesauros nunquam minui volebat, sed semper extraordinarias opes ac largitiones congeriebat, ut ea quæ recondebat integra atque inviolata servaret. Idem cum ²⁹ variis iniquitatibus immensam faceret caritatem, ³⁰ legem pretiis rerum venalium statuere conatus est. Tunc ob exigua & vilia multus sanguis effusus, nec venale quicquam metu apparebat, & caritas multò deterius exarsit, ³¹ donec lex necessitate ipsa post multorum exitium solveretur. Huc accedebat infinita quædam cupiditas ædificandi, non minor provinciarum exactio ³² in exhibendis operariis & artificibus & plaustris omnibus quæcunque sint fabricandis operibus necessaria. ³³ Hic basilicæ, hic circus, ³⁴ hic moneta, ³⁵ hic armorum fabrica; hic uxori domus,

quoque. Alix.

† Immo potius, *Nec quoque*; quod a veteri codice minus recedit. Atque id, jamdiu antequam viri doctissimi conjecturam viderem, mirabar, ut amici norunt, nemini in mentem venisse, adeo emendatio facilis erat & necessaria. Quænam enim ad Diocletianeam Reipublicæ gubernationem pertinentem nominantur & recensentur in antecedentibus? An res ullo pacto tolerabiles, ut nosser catalogum pertextendo addere potuerit, *Hæc quoque tolerari possunt*? Minime; sed res e contrario plane intolerabiles; puta, *enormitas indictionum, perpetua rerum innumerabilium exactiones, & in exactionibus injuria* NON FERENDÆ: unde liquet subjiciendum statim fuisse, *Nec quoque tolerari possunt*.

28. *Ad exhibendos milites*] Id est, ad præstanda militibus stipendia. *Paupers.* (a) Item *Editiones Ox. & Cant.* e Baluzio, apud quem alia etiam in eam rem, P. 2. p. 16.

Ad exhib. mil.] *Exhibere* Latinis posteriorum temporum est *alere, sustentare*. Justin. l. xi. 10. *misere vitam exhibentem*; hoc est, *misere se sustentan-*

tem. Grævius: qui & tibi videndus ea de re ad caput XI. num. 2.

† 29. *Variis iniquitatibus*] Sic Salvianus lib. 5. *Quibus enim aliis rebus Bacanda facti sunt nisi iniquitatibus nostris, nisi improbitatibus judicum &c?*

30. *Legem pretiis rerum venal.*] Vide Baluz. P. 2. p. 16. & Col. p. 280.

31. *Donec lex necessitate ipsa*] Vide eisdem ibid.

23. *In exhibendis oper. & artif. & plaustris omnibus quæcunque sint &c.*] Copulam excidisse puto. Videtur enim Lactantius scripsisse, *in exhibendis operariis, & artificibus, & plaustris, omnibusque quæcunque sint fabricandis operibus necessaria*. Tò que absorpsit syllaba sequens in *quæcunque*. Non tantum coacti fuerunt operarios artifices & plaustra exhibere, sed & omne aliud instrumentum quod requirebatur ad opera condenda. *Grævius*.

Omnibus quæcunque] Et hic copula deest: lege igitur, *omnibusque*. Tollius.

33. *Hic basilica, hic circus, hic &c.*] Pro hic legendum ubique credam *hinc*. Gale.

34. *Hic moneta*.] V. Cup. P. 2. p. 139. & Col. p. 280.

(a) *Ad an. Ch. 284. nu. 9.*

domus, hic filiarum. Repentè ³⁶ magna pars civitatis exceditur. Migrabant omnes cum conjugibus ac liberis, quasi urbe ab hostibus capta. Et cum perfecta hæc fuerant cum interitu provinciarum, Non rectè facta sunt, aiebat, alio modo fiant. Rursus dirui ac mutari necesse erat, iterum fortasse casura. ³⁷ Ita semper dementabat, Nicomediam studens urbi Romæ coæquare. Jam illud prætereo, quàm multi perierint possessionum aut opum gratia. Hoc enim usitatum & ferè ³⁸ licitum consuetudine malorum. Sed in hoc illud fuit præcipuum, quòd ubicunque cultiorem agrum viderat aut ornatius ædificium, jam parata domino calumniam

39. *Hic armorum fabrica,] V. Cup. P. 2. 140.*

46. *Magna pars civitatis exceditur.] Pro, magna parte civitatis exceditur. Expulsi namque cives privatis ædificiis, quorum aræ in ædificationes Principis cessuræ erant, tamquam urbe capta, excedere cogebantur, & alias sedes quaerere. Tollius.*

Magna pars civ. exced.] Leg. magna parte civitatis exceditur. Aut, magna pars civitatis exciditur. Allix.

Exceditur.] exceditur. Gale. Itemque Allixius, alio loco.

Civitatis] Nicomediæ, quam Diocletianus Romæ studuit æquare: ut infra. Ed. Or. & Cant.

† Astipulantur doctissimi Translatores; qui ne vocis quidem civitatis meminerunt, sed ejus loco Nicomediam posuerunt. Confer Baluz. P. 2. p. 17.

37. *Ita semper dementabat,] So madly unrepentful was he. Versio Anglicana.*

† Ad verbum, *Adeo fuisse impendiosus erat.*

Dementabat,] Insaniebat, infinita scilicet ædificandi cupiditate. Tollius.

Nec aliter ferè Maurouicium. (a) Adde Cuperum, P. 2. p. 280, in Columbi Notæ ad hunc locum.

Dementabat,] An dementabatur? Al-

lix: qui alibi tamen rotunde, „ Legendum, dementabatur.,,

Mihi, quin noster compositum *dementabat*, pro simplici *mutabat*, ob adhibitum recens *mutari* scripserit, non dubium est; in hunc sensum; *Quod ita autem Diocletianus plus semel opera jam perfecta diruebat ac mutabat, inde ortum quod in Nicomediam studeret urbi Romæ coæquare: ut primo loco frequentes Diocletiani circa sua ædificia mutationes memoraverit, dein porro illarum causam attulerit quam dixi, et eamque valde planam & idoneam. Demutare idem quod mutare. Plautus (b,)*

..... aut si DEMUTANT mores ingenium tuum;

pro *mutant*, vel *immutant*, ut e precedenti versu apparet,

Sive immutata vult ingenium moribus. Sed & verbo demutare, ejusque verbali nomine demutatione, solutz orationis auctores usi sunt. Apulejus, (c) nisi quod sensu ab eo, quem hic sequimur, paulum diverso, Quamquam ait, terribissimum est tuum minimum a Thyesta tragico DEMUTET. hoc est, differas. Plinius vero demutationem in eadem prorsus significatione, qua mutatio a Latinis usurpari solet, adhibens, (d) Nullum animal [Chamaeleon]avidius esse existimatur,

(a) Ainsî sa manie [des bastimens] n'avoit point de bornes. (b) In *Trinumm.* Act. 1. Sc. 2. v. 36. (c) In *Apolog.* p. 344. edit. *Rephel.* 1610. (d) *Lib.* 28. *lib.* Nat. pag. 8.

lumnia & poena capitalis, quasi non posset rapere aliena sine sanguine.

est, & ideo versicoloris esse DEMUTATIONIS: saltem secundum verustiores editiones: (e) fatendum enim excusum fuisse in recentioribus (f) mutationis, propter insolentiam vocis forsitan inter

alia. Mirum certe editores nullam fecisse mentionem praevisae lectionis.
38. *Licitum consu etudine*] V. Baluz. P. 2. p. 17.

CAPUT VIII

¹ Quid frater ejus Maximianus, ² qui est dictus Hercules, ³ non dissimilis ab eo? ⁴ Nec enim possent

¹ Quid frater ejus] Nempe, Diocletiani. *Pagius, ad A. Cb. 291. nu. 2.*
† Recte: quamquam id nomen usque ab initio capitis 7 sit repetendum.

Frater ejus Maximianus,] Non natura, sed imperio: siquidem Diocletianus Dalmata, Maximianus Pannonia oriundus fuerit. *Diversum sanguinem,* inquit Mamertinus in Panegyrico, affectibus miscisisti. *Non fortuita in vobis germanitas est, sed electa.* Ed. Ox. & Cant.

Maximien son associé d' l' Empire. Maucroix. Id est, Maximianus ejus in Imperii administratione socius: quo cum Anglica conuenit Translatio, *Hu Collegue in the Empire,* ejus in Imperio Collega. Confer Bal. P. 2. p. 17; Cup. p. 140, & seq; Columbum denique, p. 281.

† 2. *Qui est dictus Hercules,*] Claudit hic primam hujus capituli periodum Maucroixii versio, *Maximien son associé d' l' Empire, quel rapport n' avoit il pas avec lui?* Claudit quoque editio Aboensis isto pacto, *Quid frater ejus Maximianus, qui est dictus Hercules?* sed haec quidem ex optimo praemonstratore Ampli. Cuperi, quem vide sis, P. 2. p. 142.

† *Qui est dictus Hercules,*] Compendium Historiae Rom. a Pomponio Laeto vulgarum, (g,) ubi & rem pluribus exequitur, *Cognomina sibi indidere* (Dio-

letianus & Maximianus.) Diocletianus JOVIUS, Maximianus HERCULIUS appellati sunt; velut ille Jovis, hic Herculis heres. Sed aliter, & magis credibiliter Aurelius Victor in Caesaribus, *Hic [Maximiano] postea cultu nominis, HERCULEI cognomen tum accepit: uti Valerius [Diocletiano] JOVIUM. unde etiam militaribus auxiliis longe in exercitum praefantibus nomen impostum.* Adde Cup. P. 2. p. 142. ad *Qui est dictus;* & Col. p. 281. v. *Herculius.*

3. *Non dissimilis ab eo?*] Dele interrogationis notam. Gale.

† Eandem merito translatam hinc voluit Cuperus, loco recens laudato: ut postquam hic scriptor ad Maximianum Herculum cum ista interrogatione transiverit, *Quid frater ejus Maximianus, qui est dictus Hercules?* sibi ipsi breviter responderit, *Non dissimilis ab eo.* Hoc est, Non dissimilis fuit a Diocletiano.

† 4. *Nec enim possent in amicitia tam fideliter cohabere nisi fuisset,* & quae sequuntur. Illi enim non vivebant amplius: optimeque adeo versio Anglica, *Nor could they have been cemented into so entire a friendship, if they had not been &c.* Eodem reddit Maucroixiana. (h)

E 4 Nec

(e) Unam, v. xv. in Folio, anni M. D. XXIII, apud Sanctam Ubiarum Coloniarn Agrippinam, in adibus Eucharrii Cervicorni. Alteram, anni M. CCCC, interto loco; in forma, ut loquuntur, 8. (f) Pata, Lugdunens, Anni M. D. LXIII, in Fol. & novissima Parisiensi, Harduini, in 4, An. 1685. (g) In Diocletiano. (h) A moins que d' avoir les memes inclinations, les memes penées, les memes desirs, que royoient us veslu dans une si parfaite intelligence ?

sent in amicitia tam fideli cohærere nisi esset in utroque mens una, eadem cogitatio, par voluntas, æqua sententia. Hoc solum differebant, quòd avaritia minori altero fuit plus, majori verò minùs, sed plus timiditatis, plus verò animi, non ad bene faciendum, sed ad

Nec enim possent in amic.] Notum illud Ballustii in Cætilin. *Nam idem velle, atque idem nolle, ea demum firma amicitia est.* Tollius.

5. *In utroque mens una,]* V. Bal. P. 2. p. 20.

6. *Hoc solum differebant, quod avaritia minori &c.] quod avaritia minori.* Editio Aboensis, cum Oxoniensi A. 1684. & Cantabr. anni sequentis.

Legendum, *avaritia.* Vossius: cui mox ad stipulabuntur alii.

Hoc sol. diff. quod avaritia min. &c.] Subesse hic loci mendum cum Baluzio suspicor; luxata est enim verborum structura: Sed assentiri non possum viro doctissimo qui ideo corrupta hæc censet ac depravata, quod alias fecum pugnaret Lactantius, qui subinde scribit non admodum diligentem fuisse Maximianum in conservandis opibus quas ei Africæ & Hispaniæ opulentissimæ provinciæ subministrabant. Quidni enim rapacior Maximianus, tenacios Diocletianus haberi possit? Præsertim cum Maximianus fuerit *ferus animo, avaritia crudelis*, atque hac saltem parte consortem imperii vicerit. Locum itaque ita restituo, donec de illius sensu melius constiterit, *Hoc solum differebant, quod avaritia minori, id est Maximiano, altero fuit plus, (majori vero minus, sed plus timiditatis,) plus vero animi, non ad bene faciendum, sed ad male.* Ita ut intermedia verba unci inclusa & a præcedentibus sejuncta videantur mihi sensum illum suppeditare quem hic locus postulat. Ed. Oxon. A. 1680: a qua Tralationem Anglicam non nisi verbis discrepare dici potest.

Episcopus Asaphensis legit, *quod avaritia minori altero fuit plus, sed plus timiditatis; majori vero minus, sed plus animi &c.* Quæ quidem lectio distinctior est; sed si admittatur, sibi non constabit Lactantius, quippe qui Diocletianum infra describit tanquam in omni tumultu ma-

ticulosum animique disjectum. *Sparkius* in Edir. Oxon. A. 1684, itemque in Cantabr. post illa quæ modo ex priore Oxoniensi repræsentavimus.

Locum hunc corruptum & luxatum esse, quicumque in hoc libello emaculando elaborarunt, videre, variisque usi sunt remediis. Forte scripsit Lactantius, *Hoc solum differebant, quod avaritia major in altero fuit, sed plus timiditatis, in altero vero minor avaritia, sed plus animi, non ad benefaciendum, sed ad male.* Non autem præstare hanc manum esse Lactantius non tamen longius aberrare ab ea hanc lectionem mihi persuasi, si præcedentia inspicias & quæ sequuntur. Diocletiani dicit fuisse majorem avaritiam, sed & majorem timiditatem. Inde in capite præcedenti dixit, *illum orbem terra simul & avaritia & timiditate subvertisse.* Propter illam timiditatem tres in consortium imperii adscivit, qui multiplicatis exercitibus exhauerunt imperium Romanum; dein subjecit avaritiæ exempla. Maximianum autem minus avarum fuisse, sed prodigum, animosiores autem in agendo male, nimirum in locupletissimis Senatoribus interficiendis, & virginibus abducendis. Vici postea in eadem fere sententia doctissimum Columbum esse. *Gravium.*

Lego, *Hoc solum differebant, quod avaritia minori altero fuit plus; sed & plus timiditatis; majori vero minus, plus vero animi, non ad bene faciendum &c.* Gale.

† Et nobis quoque liceat ad hujus loci intellectum ac restitutionem conjecturis indulgere. Quid si igitur *minori & majori* Notulæ antiquitus fuerint, quæ ex ora libri, ubi primum de more adscriptæ essent, postea in auctoris verba malo fato irreplerint, auctor vero ab origine scripsisset, *Hoc solum differebant, quod avaritia in altero fuit plus, sed plus timiditatis, in altero minus, plus vero animi, non ad bene faciendum, sed ad male?*

ad malè. Nam cùm ipsam imperii sedem teneret Italiam, 7 subjacerentque opulentissimæ provinciæ vel Africa

Tunc certe primum fuerit prius *altero de minori*, scilicet *fratre*, posterus autem de *majori*, pariter *fratre*, accipere; quod agat citra controversiam hic scriptor de Diocletiano & Maximiano Herculio tanquam *fratribus*; primum itidem posuisse confectum suis locis in margine *minori* & *majori*, modo certis veterum fundamentis superstruens annotator crederet Diocletianum fuisse minorem nam, Herculium majorem. Fundamenta vero quæ nunc potissimum habeo ob oculos, duo sunt. Unum est, ex Cassiodori Chronico (a) Diocletianum & Maximianum Herculium eodem anno *ob atatu defectum* purpuram deposuisse; postquam videlicet, narrante Eutropio, (b) Diocletianus auctor fuisse Herculio *ut in privatam vitam concederet, & stationem tuenda Reipublica viridioribus junioribusque mandarent*. Alterum autem, quod, ex Zosimo (c,) non tantum Maximianus Herculius morte simplici obierit æque ac Diocletianus, sed prior pluribus annis. Quam frequenter porro conquerantur docti marginales notas in auctorum verba perperam irrepisse, nemo nascit; & erit, credo, exemplum rei manifestissimum in proxime sequentibus. Adeant incerta, qui volent, Baluzium, P. 2. p. 20, & Col. p. 281.

† 7. *Subjacerentque opulentissima provincia vel Africa vel Hispania.* Quid? si sola, verbi gratia, Africa subjacebat, subjacebant-ne plures ditissimæ provinciæ, ac non potius unica tantum? Ferret ergo MS. codex, *Subjacerentque opulentissima provincia Africa & Hispania*, sicur clarissimis Interpretibus contra illius, & Aurelii simul Victoris auctoritatem legere in mentem venit. (d) Aut ferret saltem, *Subjacerentque opulentissima provincia vel Africa vel Hispania*, in genitivo casu. Verum vulgata lectio ejusmodi est, ut postquam initio, non unius, sed plurium provinciarum mentionem in-

jecit, ille subito in unicum Africanam vel Hispaniam recidant. Deinde, cum Aurelius Victor, qui de Caesaribus sub Imperatore Juliano scribebat, probe noverit, *quasi partito imperio, cuncta quæ trans Alpes Gallia erant, fuisse Constantio commissa, AFRICAM ITALIAMQUE HERCULIO, Ilyricumque etiam ad usque Ponti fretum, Galerio; cetera vero Valerium [Diocletianum] retinisse,* (e) (& inter quæ igitur Hispaniam putare oportet) quis credat nostrum Cecilium, qui Maximiani Herculii temporibus multo vicinior extitit, paria nescivisse; seu, quod idem est, non potuisse utrum Africa vel Hispania Herculio præter Italiam subjacerit, invenire & dicere? scripserat ergo simpliciter, ut res clamitat, *Nam cum ipsam imperii sedem teneret, subjacerentque opulentissima provincia* [Africa scilicet generalis, in qua plures minores provinciæ continebantur,] *non erat in custodiendâ opibus tam diligens &c.* Sed ad voces *opulentissima provincia*, nescio quis longe post nostrum natus, & qui, quæ præcisè provinciæ nosæ intellexerit, ignorabat aut non satis meminerat, & locum tamen sibi vel alii volebat obiter illustrare, notaverat per compendium ad marginem *vel Africa vel Hispania*; hoc est, *velut Africa vel Hispania*; & inde postea confecta & exarata in libri contextu lectio ad quam hæc annotamus. Aliiter tamen, quod fatendum, viri docti, ut sequentia ostendent.

Dodwellus in Dissert. XI. Cyprionica de Paucitate Martyrum num. 75, existimat nullos Martyres in Hispaniis hoc tempore fuisse, quod eas Constantius regeret. Victor enim de Caesaribus, qui scribit, Italiam & Africam Maximiano Herculio paruisse, de Constantio ait; *Quasi partito Imperio, cuncta quæ trans Alpes Gallia sunt, Constantio commissa.* Quare cum Hispaniam aliis ditionibus Victor non accenserit, putat Dodwellus vir eruditissimus, Hi-

E 5 Hispania,

(a) *Ad decimum Diocletiani Consulatum, Collegæ Maximo VII.* (b) *Lib. 9. hist. Rom. in fine.* (c) *Lib. 2. Hist. p. 674. edit. Francof. A. 1590. Confer pag. 672. 672, &c.* (d) *Mauvoisins v. gr. Comme Maximien avoit établi le Siège de son Empire en Italie, & qu'il étoit maître de l' Afrique & de l' Espagne provinces tres-opulentes.* (e) *Ex Aurelio Victore in Caesaribus,*

Africa vel Hispania, ⁸ non erat in custodiendis opibus tam diligens, quarum illi copia suppetebat. Et cùm opus esset, ⁹ non deerant locupletissimi senatores, ¹⁰ qui subornatis iudiciis affectasse imperium dicerentur, ita ut ¹¹ effoderentur assiduè lumina senatus. Cruentissimus fìcus malè partis opibus affluebat. ¹² Jam libido in homine pestifero, ¹³ non modò ad corrumpendos mores,

res,

spanias, Britannias, & Gallias Constantio Cæsari creditas fuisse, indeque inferi, nullos in Hispaniis Martyres fuisse; cum nullum accesserit Constantii edictum, & Urbici Magistratus, cum gladii potestate carerent, nullos martyrio coronare possent. Verum Victoris verba citata tantum ostendunt, Constantium Gallias rexisse; Hispanias autem Maximiano Herkulio subditas fuisse docet Lactantius lib. de Mortibus Persecutorum cap. 8. *Nam cum ipsam Imperii sedem teneret Italicam (pemppe Herculeus) subjacerentque opulentissima Provincia, vel Africa, vel Hispania, non erat in custodiendis opibus tam diligens, quarum illi copia suppetebat.* Pagius ad A. Ch. 303. num. x.

8. *Non erat in custodiendis opibus tam diligens;] He was not so careful in the management of his Treasury as was necessary.* Verbo Anglica.

† Id est, Non erat in custodiendis opibus tanta, quanta oportebat, diligentia. Possit simplicius *tam diligens pro valde diligens* sumi. Haud raro enim idonei auctores eleganter *tam pro valde* posuerunt. Plinius lib. 7. Hist. Nat. c. 49. *M. Caelius Rufus & C. Licinius Calpurnius eadem die geniti sunt, oratores quidem ambo, sed TAM DISPARI* eventa. ubi ne aliud quidem unquam *tam dispari* queat esse quam *valde dispari*. Plautus pariter in Mostell. Act. 4. Sc. 2. v. 9.

Ferocem facti, quia te herus TAM AMAT.

Ad quem versus jure merito Taubmanus, *tam, id est valde*: quod & confirmat laudato Plinii loco, atque aliis.

9. *Non deerant locupletissimi senatores &c.]* Artificium Aureliano satis notum, Vopisco referente. *Dicitur præterea hujus*

fuisse crudelitatis ut plerisque senatoribus simulatam ingereret factionem conjurationis ac tyrannidum, quo facillius eos possent occidere. Edit. Ox. & Cant. Confer Baluz. P. 2. p. 21.

† 10. *Qui subornati iudiciis &c.]* Hæserat mihi aqua hoc loco; quem capropter ex isto, inter alios, Livii (a) explicandum crederem, *Ad invidiam [Marco Fulvio] faciendam, legatos Ambracenses in Senatum, SUBORNATOS CRIMINIBUS, introduxit.* Hoc est, ad criminandum, prout crimen frequenter Ciceroni ipsa criminatio est, sive criminum *invenctio*. Sed nodus aliunde multo melius solvi potest, ut jam videbis.

Subornare iudicia est subornare indices. Sic *conjugia pro conjugiis*; *servitia pro servis*; *officia pro iis qui funguntur officis*; & mille talia, quæ facile possunt congeri. Nihil certius. Suetonius v. gr. in Augusto, *Consilia Semestris, pro Consiliariis semestribus.* Grævius.

Assipularis versus Anglica, *accused by some Witnesses, that were suborned to swear against them &c.* Id est, accusati a subornatis aliquot testibus.

11. *Effoderentur assidua lumina sen.]* Justinus de Athenis a Lacedæmoniiis captis eadem fere phrasi utitur. Et nosse l. 5. c. 12. *Manus ei denique auferantur, effodiuntur oculi.* Infra cap. 36. *Itaque confessoribus effodiebantur oculi.* Tollius. Adde Baluzium, P. 2. p. 21. & Cup. P. 142.

12. *Jam libido in homine pestifero,] Rectè Heinſius legendum vidit, Jam libido in homine pestifera &c.* Grævius.

13. *Non modo ad corrumpendos mores &c.]* Sensus erit magis nitidus si legeris *mores.* Et licet gradatio videatur minus congrua

res, quod est odiosum ac detestabile, ¹⁴ verum etiam ad violandas primorum filias. Nam quacunq; iter fecerat, avulsæ à conspectu parentum virgines, ¹⁵ statim præsto. His rebus beatum se judicabat; his constare ¹⁶ felicitatem imperii sui putabat, ¹⁷ si libidini & cupiditati malæ nihil denegaret.

¹⁸ Constantium prætereo, quoniam dissimilis ceterorum fuit, dignusq; qui solus ¹⁹ orbem teneret.

congrua a crimine Sodomiz ad raptus virginum, apud Romanos tamen hoc crimen illo majus habebatur. *Burnetov.*

† Longe antequam Sarisberienfis esset Episcopus, ac subjiciendam paulo post Colomesii Notulam cum ceteris accepisset. Confer Cuperum, P. 2. p. 142.

Nihil certius conjectura pulcherrima doctissimi Burneti. *Graviss.*

† Eo magis, liceat hoc addere, quia, si rem propius consideraverimus, auctoribus gradatim non simpliciter a crimine Sodomiz ad raptus virginum procedit, quod aliquantominis innuit viri celeberrimi locutio, sed a crimine corruptarum matrum ad crimen violatarum nobilium filiarum: ut his adeo Maximianus, rem cum eis habendo, vim inferret; maribus minime; quos nempe sibi prius vel prece, vel pretio, aliis-ve lenociniis conciliaffet. Corruptere certe eo sensu minus est quam violare; præsertim, quando de violatis primorum filiabus agitur, uti nunc. Neque aliter sine dubio distinguenda apud Aurelium Victorem, MATRIMONIA NOBILIUM CORRUPIT, (a) de Carino qui militarium nuptas affectabat (b), & CONSTUPRATIS VI PLERISQUE (c), de Victorino.

Pro moris, mores legendum esse sagacissime odoratus est amicus noster Johannes Bartely, Suffolciensis Archidiaconus, vir clarissimus, idemq; Reverendissimo Archiepiscopo Cantuariensi a Sacris domesticis. A quo diversus non abit Reverendus Doctor Burnetus, in Anglica sua libelli hujus translatione. *Colomesius.*

† 14. Verum etiam ad violandas prim.

fil.] Vir ergo reapse ταῖς εἰς ἀποδύρας παρθέναις ἀσπλῆγῆς, ut loquitur de illo Julianus Imperator in Cæsariibus.

In the debauching the daughters... Anglica versio.

† Auribus, opinor, parcens, cum vox violandas hoc loco multo plus noceat.

15. Statim præsto.] Columbum adi, P. 2. p. 282.

16. Felicitatem imperii] Vide Cuperum, P. 2. p. 142.

17. Si libidini & cupiditati mala nihil denegaret.] Hi mores hominis, qui postea Ecclesiam persecutus est. *Pagius*, ad An. Chr. 291. nu. 2.

Silibidini] Cicero apud Nonium. *Graves enim domina cogitationum libidines infusa quadam cogunt, atque imperant; qua quis expleri, atque satiari nullo modo possunt, ad inmensum impellant eos, qui illecebris suis incenduntur.* *Tollius.*

† 18. Constantium] Intellige Constantium Chlorum; unum ex tribus illis, quos capite 7. num. 6. Diocletianus dicitur participes fecisse sui regni. *Tres enim participes regni sui fecit.* Ad quæ verba, quo id anno singulis post Christum natum contigerit, notavimus. Confer Baluz. P. 2. p. 21. & Col. p. 282.

† 19. Orbem] Eum nempe quem capite 7. num. 8. Diocletianus narratur in quatuor partes divisisse; in quatuor partes orbe diviso. Vide *Notas.*

The whole Empire. Versio Anglica.

† Id est, totum Imperium: Sensu optime, si quid video, expresso. Accipit contra de toto seu universo terrarum orbe *Maucroixius.* *Digne de commander à tout l'univers.*

C A.

(a) Lib. 3. *Georg. initio.* (b) *Aurel. Vitis. in Epit.* (c) *Idem, in Cæsar.* (d) *Idem, ibidem.*

CAPUT IX.

Alter verò Maximianus, ³ quem sibi generum Diocletianus asciverat, ³ non his duobus tantum quos tempora nostra senserunt, sed omnibus qui fuerunt malis peior. Inerat ⁴ huic bestiae naturalis barbaries, ⁵ efferitas à Romano sanguine aliena. Non mirum, ⁶ cum mater

Alter vero Maximianus &c.] *Pour ce qui est de Galérius, genre de Diocletien.* Maucroix.

† Latine, De Galerio, genero Diocletiani. Non male, si ad alios Historicos respexerimus: sed haud ita forsan, si ad nostrum. Quod ut explicem, fuit certe alter ille Maximianus, ad quem jam nostri properat narratio, vocatus sepiissime Galerius ab Historicis Latinis, quo ipsum melius a Maximiano Hercolio distinguerent; idque, siue nomen simul Maximiani adjunxerint, siue non. Priori modo, apud Eutropium libri IX. legimus; *Diocletianus MAXIMIANUM HERCULIUM in Caesare fecit Augustum... MAXIMIANUM GALERIUM in Dacia haud longe a Sardia natus: & rursus apud Aurelium Victorem, (a) licet diverso ordine, GALERIUM MAXIMIANUM, cui cognomen Armeniaris erat, &c.* Posteriori vero ratione, apud eundem pauculis interjectis, *Thyrici ora ad usque Ponti fretum GALERIO commissa.* Sed, quod videtur Maucroixius non observasse, accidit nescio quo pacto ut a Galerii appellatione hic scriptor per totum librum abstinerit: & vel alios distinctionis, de qua agit, characteras adhibuerit, puta in proxime sequentibus, *quem sibi generum Diocletianus asciverat; capite autem X. Maximianus Caesar, & sic de ceteris; vel nullos; ut cum capite XIX, Erat, inquit, loci alium... in cuius summo Maximianus ipsa purpuram sumserat; quod ad Galerium Maximianum pertinet, ut ex reliqua libelli serie patebit. Atque hoc ultimo modo de duobus simul Maximianis Julianus Imperator in Caesaribus,*

Deinde Diocletianus secum ducens MAXIMIANOS DUOS, & avam matrem Constantinum; ubi nulla alia vides utriusque Maximiani nomina.

Adde Baluzium P. 2. p. 22. & Cup. p. 143. Quo anno vero is, de quo nunc sermo, Maximianus, admodum fuerit Reipublicae regimini a Diocletiano, & Caesar factus, dictum supra, quantum satis est, ad caput VII. num. 7.

† 2. *Quem sibi generum Diocletianus &c.]* Eutropius lib. 9. hist. Rom. *Diocletianus Maximianum Herculum ex Caesare fecit Augustum: Constantium & Maximianum Caesares... atque ut eos etiam adhaerente conjungeret, Constantium privignam Herculi Theodorum accepit; Galerius, filium Diocletiani Valerium.*

† 3. *Non hi duobus tantum &c.]* Ordo & sensus suus, *peior [fuit] non tantum hi duobus malis [principibus] quas tempora nostra senserunt, sed omnibus qui fuerunt.* Confer doctissimos Translatores. *Hi duobus]* Id est, Maximiano & ejus socero, prout explicare studuit in sua versione Maucroixius.

4. *Huic bestia]* Vide Baluzium, P. 2. p. 22.

5. *Efferitas]* Legendum, & *fervitas.* Edit. Ox. & Cant. Item Vossius, Boberellus, Oale.

Adde etiam Columbum, P. 2. p. 282.

6. *Cum mater ejus]* Ortus parentibus agrariis, pastor armeniarum, *mater et cognomen.* Ed. Ox. & Cant. ex Epitome Aurelii Victoris.

Addendus Baluzius, P. 2. p. 22.

† 7. *Transdanubiana]* Ceteris editiones, *Transdanubiana.* Vide omnino Cuperum, P. 2. p. 148. ad haec verba, *Romulam matrem.*

8. In

(a) De Caesaribus.

mater ejus⁷ Transdanuviana infestantibus Carpis⁸ in Daciam novam transjecto⁹ amne¹⁰ confugerat. Erat etiam corpus moribus congruens,¹¹ statu celsus,¹² caro ingens & in horrendam magnitudinem diffusa & inflata. Denique & verbis &¹³ actibus & aspectu terro-ri omnibus ac formidini fuit. Socer quoque eum¹⁴ me-
tuebat acerrimè. Cujus timoris hæc fuit causa. ¹⁵ Nar-
seus Rex Persarum¹⁶ concitatus domesticis exemplis
¹⁷ avi sui Saporis, ad occupandum orientem cum mag-
nis

8. In Daciam novam] Id est, Daciam Aureliani; nimirum eam Moesiz partem in quam Aurelianus populos transfule-
rat quos ex Dacia Trajani abduxerat. . . .
Ed. Ox. & Cant.

† E Baluzio scilicet, apud quem reli-
qua vide, P. 2. p. 22. Videatur quoque
Cuperus, p. 148.

In Daciam nov.] Adi Anonymi Ex-
cerpta de Constantino, p. 679. lib. 1.
Gale.

9. Amne] Legendum, amne Danu-
bio. Editio Oxon. anni 1680. p. 108. in
Emendationibus quæ serius occurrerant.
Confer Baluz. P. 2. p. 22.

10. Confugerat.] Lege, confugerit.
Tollius.

† Nil necesse. Terentius (a.)
Per, castor, scitu' puer natus est
Pamphilo:

Deos quaeso, ut sit superstes: quan-
doquidem ipse est ingenio bono,
Cumque huic veritas est optima ado-
lescenti facere injuriam;

Ubi post eam, a Lesbia ad reddendam sui
votationem adhibuit, non, veritus
fit, sed, veritus est, legis: quia nempe
ibi loci cum pro quoniam usurpatum. No-
ster alibi (b) simili pacto, Cum liberta-
tem populi Romani ferre non POTERAT,
prorapis: quo in loco frustra aliquis ex
communi loquendi genere emendari vel-
let, non POSSET. Alibi rursus (c),
Cum inde... sibi nihil præter nomen videbas
accedere, respondis &c. non, videres.
Adi loca.

† 11. Statu celsus,] Editio Aboensis,

Statu celsus. Confer Columbum, P. 2.
p. 282.

Rectius, Status celsus, ut & alii vi-
dere. Tollius.

12. Caro ingens] Vide Baluz. P. 2. p. 22.]

13. Actibus] Ses actioms. Maucroix.

† Qui ita sine dubio illos corporis mo-
tus gestusque intelliebat, a quibus Do-
nato in Terentium *Scena actiosa* dicta
est, qua magis in gestu quam in orationis
constituta.

14. Metuebat acerrime.] Virgilius lib.
1. Æneid. Aut metus acer erat. Gale.

15. Narseus Rex Persarum] Vide Am-
pliff. Cuperus, P. 2. p. 143. & Epist. 1.
ad Ampliff. pariter Voetium, p. 11.

16. Concitatus domesticis exemplis &c.]
*Being encouraged by the success that his
Grandfather Saporis had against Valerian.*
Versio Anglica.

† Ad verbum fere, animatus pro-
spero successu expeditionis avi sui Sapo-
ris contra Valerianum; optima para-
phrasi & sententia.

17. Avius Saporis,] Vide Cuperus,
P. 2. p. 143. & seq.

† 18. In omni tumultu meticulosus]
*Tumultus, ex Ciceronis Philippica 8, per-
turbatio tanta est, ut major timor oritur,
unde etiam nomen ductum est tumultus.*
Quæ verba non mediocriter illustrare in-
cipiant hunc locum, ubi Diocletiani tæ-
miditas, atque, ut ita dicam, metico-
lositas, non tantum cum omni tumultu
iuncta, sed et in omni tumultu orta apparet.
Ac potuitne Narsei expeditio, ad occu-
pandum Orientem cum magnis copiis
advo-

(a) In Andria, Act. 3. Sc. 2. (b) Capite XVII. (c) Capite XVIII.

oriente subsistens & ²³ aucupans exitus rerum. ²⁴ Ille insidiis suis barbaros, ²⁵ quibus mos est cum omnibus suis ad bellum pergere, multitudine impeditos & sarcinis occupatos non ²⁶ difficiliter oppressit; ²⁷ fugatoque

vide apud Baluzium, P. 2, p. 23.

† 22. *Ipse in oriente subsistens*] Locutio haud dubie valde emphatica; sed quae, ut admodum fallor, huic scriptori neutiquam propositum fuit vel Armeniam, per quam Diocletianus Galerium adversus Persas misit, vel Mesopotamiam, in quam illi irruptionem fecerant, ab Oriente distinguere. De ista quippe expeditione Aurelius Victor, *Orientem Persa quatibans*, & Eutropius similiter, *Narses Orientis bellum inferebat*. Nostro itaque propositum potius Diocletiani pusillanimitatem acriter arguere & ostendere; qui, dum *Orientem Persa graviter quatibans*, (addidit enim id adverbii Aurelius) non moverit Alexandria, quo profectus erat, & quae ipsa quoque *Oriens*, aut, si quis malit, *Orientalium Provincia* nomine comprehendebatur; legatum, uno verbo, contra Persas misisse contentus, eum debuisset ipse obviam ire hostibus: ut hoc denique loco *ipse in Oriente subsistens* idem sonet quod, *ipse in ipsissima sede belli, Oriente, eodem proci, & immensum quantum ab hostibus, fugens*. Credo tamen, ut ingenue dicam, scriptum potius fuisse eo sensu, *ipse in Oriente subsistens*, quam ipse, ut haecenus editum. *Oriens* autem in dispositione Imperii Romani, ne nos minus Orientem extendere videamur, eas Provincias omnes complectitur ab ipsis Vespasiani temporibus, quae a Thracia per Aegyptum & Asiam minorem usque ad Euphratem & Tygrim pertinent, inquit Illustr. de Marca in Concordia lib. 1. cap. 4. Confer Notitiam Imperii; in qua inter Provincias subjectas olim Praefecto Orientis, Aegyptus & utraque Armenia, & Mesopotamia recensentur.

23. *Aucupans exitus rerum*.] Idem hic valet *aucupari exitus rerum*, quod, initio capituli X. *servari* [sacrificiis] *res servari & ventura quare*. Dodwellus, Diff. Cypr. XI. num. 68.

† Malim *res aucupans* simpliciter pro *obseruans* sumere; vel ob haec Ciceronis

verba, *Cum praesertim tam multi occupationem* [L. Sylla] *obseruent, tempusque aucupentur, ut, simul atque ille despexerit, aliquid huiusmodi moliantur*: Quo in loco quin *obseruent & aucupentur* synonyma sint, vix ullus, credo, poterit dubitare.

24. *Ille insidiis suis*] Praestare videtur, *insidiis usus*. Tollius:

25. *Quibus mos est cum omnibus suis &c.*] Nimirum uxore, pellicibus, & familia regia. Mos hic antiquus Persarum, de quo vide sis Curtium in vita Alexandri. Tollius.

Confer Columbum, P. 2. p. 282.

† 26. *Difficiliter*] Rara sunt forsae huius adverbii exempla. Non desunt tamen. Cicero lib. 4. Academic. *Cur non etiam ut valde verisimile? cur deinde non ut difficiliter a vero internoscatur?* Idem alibi, eodem libro, *Quomodo autem sumis, ut si quid cui simile esse possit, sequatur, ut etiam difficiliter internosci possit?* *Difficite* ergo & *difficiliter* frequentiora tantum. Glossæ v. gr. Philoxeni & aliorum, *Difficiliter*, *δυσκόλος*, *δυσχερὴς*.

27. *Fugatoque Narses Rege*.] Primus tamen confictus Galerio non adeo feliciter cessit. *Interim*, inquit Baptista Egnarius, *adversus Narses Persarum Regem Galerius infeliciter primo, mox reparatus copiis, ira etiam animos illi faciente, quoad ad Diocletianum carpentum post eadem acceptam per mille passus pedes curtere coactus est, exrogie visis Narses fugato, & casis magnis ex parte Persis, pellicibusque cum gaza omni regia captis*. Edit. Oxon. & Cant.

† Alii aliter. Nam Dodwello v. gr. *jam duobus praeliis superatus fuerat a Narses Galerius*, cum Narseum Galerius vicissim superavit & fugavit. Cetera quae huc pertinent, pete ex Cupero, P. 2. p. 145; e Baluzio, p. 23; & e Pagio denique ad annum Chr. 297. quo Persas a Galerio Caesare victos fuisse, si nunc satis video, demonstrat.

† 28. Re-

que Narſeo Rege, ²⁸ reverſus ²⁹ cum præda & manubiis ingentibus, ³⁰ ſibi attulit ſuperbiam, Diocletiano timorem. In tantos namque factus poſt hanc victoriam elevatus eſt, ³¹ ut jam detractaret Cæſaris nomen. Quod cum in litteris ad ſe datis auდიſſet, truci vultu ac voce terribili

† 28. *Reverſus &c.*] Anno Chriſti CCCII; ut ponit quidem vir clariffimus in Diſſertationibus Cyprianicis.

Sed, dum hunc Galerii reditum expeditione Perſica Dodwellus in Diſſert. Cypr. xi. num. 68, (immo, 70) in annum trecentefimum ſecundum differt, a recto tramite deviat, ait Pagius in Critica ſua Hiſtorico-Chronologica: rejicitque ipſe ad annum Ch. 297, nu. 4. quem ad ſis.

29. *Cum præda & manubiis ingentibus.*] Vide Cuperum, P. 2. p. 146, & 147.

30. *Sibi attulit ſuperbiam, Diocletiano timorem.*] Metuenti ſcilicet, ne ſucceſſu nimio elatus Galerius contumeliam ſibi ab ipſo factam aliquando ulciſceretur, quod eum, re male contra Perſas geſta, ad carpentum ſuum per mille paſſus currere coegiffet; uti & poſt accidiffe noſter inferius docebit. *Tollis.*

† *Diocletiano timorem.*] Ab ea potius, ni fallor, ſuperbia, quam, ut modo legebas, *Maximianus ſibi attulit.* Namque illa, ſicut proxime ſequitur, *Galerius in tantos factus poſt hanc victoriam elevatus eſt, ut jam detractaret Cæſaris nomen;* & inde Diocletiano miſere timendum erat, ne brevi Galerius Auguſti poteſtatem invaderet, eamque, propter memoratum Tollio curriculum, vel ſuo focero eriperet; quod poſtea factum. Aliter etiam Cuperus, P. 2. p. 147.

† 31. *Ut jam detractaret &c.*] Ita quoque editio Aboenſis; & noſter iterum capite x. *ſi detractaſſent.* Reliquæ omnes, *detractaret.* Videndus, vel ſi nolis, Columbus, P. 2. p. 283.

† *Ut jam detractaret Cæſaris nomen.*] Qui hæcenus igitur neque in epiſtolis ad ipſum miſſis, neque in aliis ſalutationibus, neque poſtremo in communi ſermone, *Imperator* vocari conſueverat: quod valde notandum. Nam, ex Pagio, (a) *Cæſares quidem anno Ch. 197*

*nondum Imperatores nuncupabantur. -- Sed ab anno inſequenti, proindeque 198, quo Severus Quinquennalia exhibuit, Getam alioſque deinceps Cæſares, licet nec Tribunia Potestate, nec Imperio Proconſulari exornati eſſent, Imperatores appellatos fuiſſe certum eſt, inquit Kæhler vir doctiſſimus. At hic contra Cecilius noſter de Galerio, qui Narſeum anno Chriſti, ſecundum Pagium, 297 ſuperavit, ut jam detractaret Cæſaris nomen; quo ſe nimirum Galerius ante eam victoriam per ſex circiter annos non recuſaverat appellari. Sed res aliunde ex hoc auctore multo certior. Is quippe in proxime ſequentibus, *Quod [nomen, inquit, Cæſaris] cum [Maximianum] in litteris ad ſe datum auდიſſet, truci vultu ac voce terribili exclamabat, Quomodo Cæſar?* Et ex capite XVIII, Diocletianus Galerio, ſocero ſuo ad Imperii abdicatorem cogere volenti, reſpondens, *ajeſt indecens eſſe ſi poſt tantam ſublimiſtæ ſaſtigii claritatem in humili vita tenebras decidiffet... Verum ſi nomen Imperatoris cuperet adipiſci [quod illud itaque hæcenus non obtinuerat] impedimento nihil eſſe quominus omnes Auguſti nuncuparentur. Immo, Galerium haud ante vocatum fuiſſe Imperatorem, quam purpura focerum exuiffet, diſſertiffima bujus capitis affirmatio eſt ſub ſinem his verbis, *Sed diſſero de factu ejus dicere, ne confundam tempora. Poſtea enim quam nomen Imperatoris accepit, exuto Socero, tum demum ſuvere cepit:* quorum indubie genuinus ordo, *Poſtea enim quam, exuto focero, nomen Imperatoris accepit, tum demum &c.* Quid? quod ſi, ut operæ pretium eſt, ſingula capita, in quibus noſter ante Diocletiani abdicatorem de Galerio Maximiano jam Cæſare factu loquitur, cum illis, in quibus de eodem Galerio poſt depositam a Diocletiano purpuram mentionem facit, conferantur, patebit ſane Galerium Maxi-**

2
mianum

(a) *V. ſim Critic. ad An. Ch. 161. nu. 7. & 198. nu. 6.*

terribili exclamabat: Quousque Cæsar? Exinde ³² insolentissimè agere cœpit, ³³ ut ex Marte se procreatum & videri & dici vellet, tamquam alterum Romulum; maluitque ³⁴ Romulam matrem stupro infamare, ut ipse diis oriundus videretur. Sed differo de factis ejus dicere, ne confundam tempora. Postea enim quàm nomen Imperatoris accepit, ³⁵ exuto focero, tum demum furere cœpit ³⁶ & contemnere omnia. ³⁷ Diocles

mianum plus semel *Imperatorem* nominatum fuisse a nostro post dictam Diocletiani abdicationem, uti capite v. gr. xxiv; nunquam vero ante eandem; sed vel alterum *Maximianum*, quem sibi generum Diocletianus assiverat, ut hujus capitis initio; vel *Maximianum* simpliciter, ut femel capite xx, & in decimo nono, bis; vel *Maximianum Cæsarem*, ut in fine capitis x; vel postremo simplicissime *Cæsarem*, ut femel in singulis capitibus ix, xvii, & xviii; bis, ad calcem undecimi; ter denique in decimo quarto. Quæ cum ita sint, videat clarissimus Pagius quo pacto undiquaque certum sit quod illimitate posuit, *Cæsares ab anno Chr. 198, licet nec Tribunitia Potestate, nec Imperio Proconsulari exornati essent, fuisse Imperatores appellatos*, cum tam multa in contrarium faciant apud nostrum de eo ipso Maximiano, qui, ex Pagii calculis, (a) Cæsar, creatus anno Chr. 292, & Tribunitia simul Potestate donatus. Nam nos quidem verba ista capitis xiv, ad Diocletianum & Galerium Maximianum, ad huc Cæsarem, pertinentia, duos Imperatores domi sua pene vivos esse combustos, conciliabimus facili suo loco cum iis quæ hucusque ex nostri locutionibus observavimus. Vide ergo quæ ad caput xiv dicentur, num. 11.

Cæsari nomen.] Cæsar était le présomptif héritier de l'Empire. Maucroix.

† Quasi dicat, Qui Cæsar erat, futurus Imperii heres censebatur. Adi, si plura cupis, clariss. Baluzium, P. 2. p. 23; Ampliss. Cuperum, p. 145, ad *Fugatæque Narsæ*; eundem in Præfatione, folio ultimo; doctissimi denique

Norisi epistolam, memoratæ Præfationi subjectam.

† 32. *Insolentissime agere cœpit]* Dicitum jam supra quid hoc sit; id ipsum nempe quod vulgo apud nostrates, *Il commença à agir très-insolamment*. Nec aliter fere capite xxi, *Est quia id aperto júbere non poterat, sic agebat ut & ipse libertatem hominibus auferret*. Est tantum ubi eodem sensu *se superbissime agere* reperias. Julius Capitol. in Gordiano 3, *Incepto igitur Imperio, cum Philippum se contra Gordianum superbissime ageret, &c.*

33. *Ut ex Marte se procreatum]* Paulo aliter, nisi quod de insolentia idem ferat, Victoris Epitome. *Is insolenter affirmato ansu est matrem more Olympiadi Alexandri magni creatricis, compressam draconem semet concepisse.* Edit. Ox. & Cant.

† Magis igitur ad rem faciant, quæ infra ab eruditissimo Cupero ad hunc locum notantur, P. 2. p. 147.

† 34. *Romulum matrem]* Ab ea Romula, tanquam a proavia materna, nomen fuit, secundum Pagium, Romulo, alteri illi Maxentii filio, cujus nulli, uti loquitur, mentio, & quem alias Constantini jussu occisum fuisse existimat. Vide sis ejus Criticam, ad An. Ch. 312. nu. 5. Adi quoque de eadem Romula Cuperum, P. 2. p. 148.

35. *Exuto focero]* Adiri & hic debet Cuperus, P. 2. p. 149.

† 36. *Et contemnere omnia.]* Uti consueverunt scilicet qui insolentissime agunt; quod Galerii vitium fuisse, a nostro paulo ante ponebatur.

Omnia.] Malim, *nomen Gale.*

† 37. *Diocles enim ante imperium vocabatur,*

ocles enim ante imperium vocabatur. Cùm ³⁸ rem publicam talibus consiliis & talibus sociis everteret, cùm

batur. Cum rempublicam &c.] Locus male affectus. Maucroixii, ut ex ejus translatione apparet, distinctio & emendatio est, *Diocles (ita enim Diocletianus ante imperium vocabatur) cum rempublicam & quæ postea. Diocles (c'ètoit le nom que portoit Diocletien quand il n'ètoit qu'une personne privée) se servit de tels conseils. Non damno. Sed potuit etiam auctoris manus esse, Diocletianus, Diocles enim ante imperium vocabatur, cum rempublicam & quæ deinceps. Confer Baluzium, P. 2. p. 23.*

Contemnere omnia. Diocles enim &c.] Ista non coherere bene viderunt docti viri; puto quoque recte correxisse Galeum, *contemnere nomen.* Sic autem locus videtur constituendus. *contemnere nomen Diocli. Sic enim ante imperium vocabatur. Diocli pro Diocliu est quoque apud Ciceronem, A& v. in Verr. ut apud Cornel. Nepotem, Themistocles Neocli filius. Sic & Aristoteli dixerunt pro Aristotelu, Ulyssi pro Ulyssis, & sexcenta talia. Gra:ius.*

38. *Rempublicam talibus consiliis & talibus sociis everteret,]* Et hoc falsum. Vix enim melior, reipublicæ-ve utilior; ac prudentior, & majoris animi princeps Diocletiano fuit, excepta illa moræ crudeliterque exercitæ persecutionis labe. *Tollius.*

† Aliquid est sane, Lector, quod hic ultro vir doctissimus concedit. Sed quia, quando Diocletianum fuisse alias principem optimum, Reipublica utilissimum, prudentissimum, ac maximi denique animi asseverat, id tunc agit ut omnem nostram fidem abroget, vide, oro, uter majorum mereatur, Tollius, an hic scriptor.

Diocletianus, testante totidem verbis Eutropio. (a) obfessum Alexandria Achillem octavo fere mense superavit, eumque interfecit. Victoria acorbe usus est: totam Egyptum gravibus proscriptionibus cadibusque sudavit. Quibus quam-similima legas apud Suidam, voce Διοκλητ-αυός, & inhumaniora etiam apud Baptistam Egnatium in Diocletiano & Maxi-

miano Augustis. Quid hoc esse dicam, exclamat jam Vopiscus in Aureliano, tam paucos bonos extitisse principes, quam jam tot Casares fuerint? Mox addens, Nam ab Augusto in Diocletianum Maximianumque principes, qua series persequentorum sit, index publicus tenet. Sed in his optimi, ipse Augustus, Flavium Vespasianum, Titum, Coccejus Nervæ, divum Trajanum, divum Adrianum, Pium & Marcus Antonini, Severus Afer, Alexander Mammaeæ, divus Claudius, & divus Aurelianus. Valerianus enim, quam optimus fuerit, ab omnibus infelix apparuit. Vides, quæso, (Terentiane) quam pauci sint principes boni. At tibi, quod valde notabile, non tantum Diocletianum inter bonos non numeratur; sed manifesta ejus rei causa est, quod ille, ut ex antecedentibus liquet, clementia, Imperatorum dote primaria, fuerit destitutus. Nam Aurelianum quidem (pergit Vopiscus, ad divum suum Aureliano, quem paulo ante inter optimos putaverat, rediens) multi neque inter bonos, neque inter malos principes ponunt; idcirco quod ei clementia, Imperatorum dos primaria, defuerit: ut jam aperte non ea exiterit in Diocletiano bonitas, quam inuit Tollius, cum solam moræ crudeliterque exercitæ persecutionis labem in Diocletiani vita excipit.

Deinde, ex illa Imperii partitione, qua supra vidimus Diocletianum Africam & Italiam Herculo commississe, INVECTUM PARTI ITALIÆ TRIBUTORUM INGENS MALUM, inquit disertissime Aurelius Victor in Caesaribus. *Nam cum omnium eadem functione, moderataque ageret, quo exercitus atque Imperator, qui semper aut maxima parte aderant, alii possent, pensibus indulta lex nova. Quæ sane illorum temporum modestia tolerabilis IN PERNICIEM PROCESSIT.* Et, ex Eutropio, *Herculism, pro palam sermo & incivili ingentis, asperitatem suam etiam vultu horrore significans, natura sua indulgens, DIO-CLETIANO IN OMNIBUS EST SE-*

F 2

VERIORIBUS

(a) Lib. IX, hist. Rom.

39 cùm pro sceleribus suis nihil non mereretur, tamdiu tamen 40 summa felicitate regnavit quamdiu manus suas;

VERIORIBUS CONSILIIIS OBSECUTUS. *Talibus igitur consiliis, talibusque sociis, ut noster loquitur, Diocletianus rempublicam revera evertibat; perniciosus, inquam, reipublice cum illis, si vel maxime futurus fuisset utilis reipublice absque iisdem. Urgeri enim hic loci societatem, ad quam respicio, aperitissimum est; quod non videtur attendisse vir clarissimus. Confer Andronici responsionem ad Aegypti Praefectum, superius allatam, Ego maledixi & maledico potestates & sanguibulos, qui saeculum evertent.*

Praeterea, auctore rursus Eutropio, (a) *Hic [Constantius] non modo amabilis, sed etiam venerabilis Gallus fuit; praecipue quod DIOCLETIANI SUSPECTAM PRUDENTIAM & Maximiani sanguinariam temeritatem imperio ejus evaserant. Nec erat itaque Diocletianus prudentia vere laudabilis, quum eam Eutropius sanguinaria Maximiani temeritati conjunxerit, ac malo sensu suspectam prudentiam vocaverit; hoc est, suspiciosam; sive quae semper nescio quid misere suspicaretur & timeret; adeo ut qui eam evaderent, pro felicissimis haberentur.*

Postremo, quod Diocletianus tres regni sui participes fecit, id, si Aurelium Victorem (b) consulimus, idcirco factum, quia BELLORUM MOLES ACRIUS URGEBAT. Nec fuit igitur magno illo animo Diocletianus, quem laudabat ex. gr. Horatius (c) in Augusto,

Cum tot sustineas & tanta negotia solus,

Res Italae armis interis, moribus ornis,

Legibus emendes,

sed contra mente vere pusillanima, & quae impar esset oneri reipublice ferendo. Alterum infra, quin & gravius, ad eam rem argumentum afferretur a nobis, capite x. num. 2. pag. 85. & 86.

39. *Cum pro sceleribus suis nihil non mereretur.*] Vide quid acerbitas odii, quid assentandi Principibus libido possit. Qua-

re in illis, quae sequuntur, plerisque ea nostro fides habenda est, quae Eusebio in Vita Constantini, atque illa parte Historiae Ecclesiasticae, quae Constantini tempora complectitur. *Tollim.*

† Immo vero, vide potius quo praeconcepit semel opinio ferat. Nam quod, narrantibus Aurelio Victore, (d) Eutropio, (e) atque aliis, *Diocletianus, multo ante persecutionem, se primum omnium Caligulam post, Domitianumque Dominum palam dici passus, & ADORARI SE, APPELLARIQUE UTI DEUM JUSSIT;* quod etiam, secundum Eutropium, (f) debellato Achilleo, *TOTAM AEGYPTUM CAEDIBUS FOEDAVIT;* quod illi praeterea, teste Aurelio Victore, (g) *PARUM HONESTA IN AMICOS FIDES ERAT;* denique, tot illa inhumana & aspera, ob quae Diocletianus, quando ea facere decreverat, & suam simul severitatem aliena invidia volebat explere, Herculum praeter ceteris in consilium advocabat, quid cuncta, precor, esse possunt nisi scelera, & qualia hic perstringuntur, hoc est, Diocletiano propria? *cum pro sceleribus suis nihil non mereretur.*

Adde quod si vel noster planissime de Diocletiani sceleribus esset mentitus, non omnem eapropter fidem amittere deberet in reliquis. Aut nulla certe in posterum debetur Livio, Salustio, Cornelio Tacito, & similibus. Quid ita? Quoniam, monente Vopisco, nemo scriptorum, quantum ad historiam pertinet, non aliquid fuerit mentitus. *Me contra dicente, neminem scriptorum, quantum ad historiam pertinet, non aliquid esse mentitum; praedente quinetiama in quo Livius, in quo Salustius, in quo Cornelius Tacitus, in quo denique Trognus manifestu testibus convincerentur.* Locus est in Aureliano, sub initium fere; iſque, ut vides, non ad rem tantum, sed valde notabilis.

40. *Summa felicitate regnavit*] Baluzium

(a) In *Breviar. hist. Rom. lib. x, initio.* (b) *De Caesaribus.* (c) *Lib. 1. Epist. 2. Epist.* (d) *In Caesaribus.* (e) *Lib. 1x. Hist. Ro.* (f) *Ibid.* (g) *In Caesar.*

suas justorum sanguine non inquinaret. ⁴¹ Quam verò causam persequendi habuerit, exponam.

zium vide, P. 2. p. 37. ad hæc verba capituli xvii, *Felicitas ab eo recessit.*

† 41. *Quam vera causam persequendi habuerit,* Firmantur quæ de concilio isto loquendi genere superius (a) dixi-

mus, simili Tertulliani loco in libro ad Scapulam, cap. 4. *Arrium Antoninum in Asia cum persequeretur instaret, omnes illius civitatis Christiani ante tribunalis ejus se manus facta obtulerunt.*

CAPUT X.

¹ CUM ageret in partibus orientis, ² ut erat pro timore

† 1. *CUM ageret in partibus orientis,* Forte, Alexandria; sed & forte quoque alibi, seu in Ægypto, seu extra Ægyptum. Licet enim, ex nostra sententia, (b) Diocletianus Alexandria, aut si minus forsan in ea Metropoli, alicubi saltem in Ægypto degeret, quando Galerius jussit per Armeniam exercitum ducere contra Persas, non perpetuo utique postea Alexandria, vel in Ægypto commoratus est: quod patet, ut cetera omittam, primum ex eo quod postquam, narante Eutropio, (c) Galerius primo proelio pulsus esset a Persis, & ad Diocletianum profectus, Diocletiano iter facienti occurrerit. *Pulsus igitur & ad Diocletianum profectus, cum ei IN ITINERE occurrisset &c.* Tum ex eo etiam quod, pergente eodem, locus, in quo post illa Galerius, pulso vicissim Persarum rege, & in ultimas regni solitudines coacto, honore magno a Diocletiano exceptus est, fuerit in Mesopotamia situs. *Mox tamen... contractis copiis... reversus cum Narseo... in Armenia majori pugnavit successu ingenti... Pulsus Narseo... ipsum in ultimis regni solitudines cogit: quare a Diocletiano, IN MESOPOTAMIA cum presidio TUM MORANTE, evans regressus, ingenti honore susceptus est:* Sive jam ante alterum illud proelium Diocletianus in Mesopotamiam venisset; sive, quod magis crediderim, post auditam Galerii victoriam, & interea dum Narseum in ultimum re-

gnum propelleret. Præsterit itaque opinor, hic loci in partibus Orientis cum clariss. Interpretibus (d) accipere generaliter de oriente, quam ullam specialem Orientis partem divinare, ubi memoranda proxime sacrificia, poscente timido superstitiosoque Diocletiano, facta sunt. Nam & ita in Saracenicis, pag. 102. editionis, quam Sylburgius procuravit, *ἰστὸς Δαμασκῶν, ἠσχυρὸς Δαμασκῶν, & ἄλλ' τὰ μὲν Δαμασκῶν, contra partes Damasci, idem profusus, aut propemodum valent.* Vide tamen Cuperum, P. 2. p. 149.

† 2. *Ut erat pro timore &c.* Nondum ergo Narseum superaverat Galerius, vel capropter fuerat honorificentissime acceptus in Mesopotamia a Diocletiano, quando quæ jam noster referet, in orientis partibus contigerunt; id est, quando Diocletianus ad tot pecudum immolationes recurrit, ut *ventura* nosceret. Omnino maximo erat in metu Diocletianus, cum jam duobus præliis superatus fuisset a Narseo Galerius, ut proinde ad nativam sibi superstitionem duxerit esse confugiendum. *Dodwellus, Dissert. Cypr. xi. num. 68.*

Pro timore] Possit & pro timore legi. Mirifice vero Lactantius cuncta Diocletiani facta in sequiorem pravamque partem detorquet. Quod Magnus Alexander, quod Cæsar Julius, quod optimi & fortissimi Principes ac duces ex more sollenni fecerunt, id huic tamquam timoris argumentum vitio vertit. Mihi

F 3 fane

(a) *Pag. 45. num. 45. (b) V. supra, pag. 79. num. 20. & pag. 80. num. 22. (c) Lib. 9. hist. Rom. (d) Diocletien étant en Orient. Manroix. While he was in the East. Verso Anglica.*

more ³ scrutator rerum futurarum, immolabat pecudes, & ⁴ in jecoribus eorum ventura quærebat. ⁵ Tum quidam

sane a timore alienissimus fuisse videtur Diocletianus, qui se virtute sua ad ipsum summi imperii fastigium admovit, eoque non invitus & coactus, quod vix vero simile, licet hoc Lactantius ita tradat, sed sponte ac volens, contempta rerum humanarum vanitate, quod maximi animi est, abdicavit. *Tollius.*

† De viri docti emendatione, videndus infra Columbus, P. 2. p. 283. Videat vero Tollius ipse, quod ad reliqua attinet, quid occipiat. Contendit enim Diocletianum *sollenni more, non metu, fuisse imminentiū scrutatorem*; eundemque maximo animo, non timore, imperium abdicasse. At contra Aurelius Victor in Caesaribus, Diocletianeam illam imminentiū scrutationem & imperii simul abdicationem cum metu consofians, *Negue tamen, inquit, cum hæc [Herculis & Valerius Diocletianus] agerent, extra vitia fuerunt: quippe Hercules... Valerius parum honesta in amicos fides erat, discordiarum sane METU; dum emmiationibus posse agitari quietem consortii putat. HINC etiam quasi truncata vires urbi, imminuto pratoriarum cohortium atque in armis vulgi numero. QUO QUIDEM PLURES VOLUNT IMPERIUM POSUISSE. Namque IMMINENTIUM SCRUTATOR, ubi fato intestinas clades, & quasi fragorem quendam impendere comperit status Romani, celebrato regni vicefimo anno valentior curam R. P. abiecit.* Quod, quidquid dicere possit Tollius, vel Aurelius ipse in sequentibus, meticulosi fuit animi, nec illius denique quem Horatius in viro suo magnanimo requirebat, cum caneret inter alia, (a)

*Iustum & tenacem propositi virum,
Si fractus illabatur orbem,
Impavidum serient ruina.*

3. *Scrutator rerum futurarum.*] Baluzium vide, P. 2. p. 24. Cuperum, p. 151; & Columbum, p. 283.

4. *Et in jecoribus eorum*] Lege, eorum. Boherellus.

† Recte; cum præcesserit, *immolabat pecudes, nec obstat per Ennii verbum, (b)*

Pecudi dare viva una marito, quin pecum, pecudū, ut nomen feminini generis in usu fuerit apud omnes.

5. *Tum quidam ministrorum &c.*] Ex hoc loco argumentum ducit Baluzius (infra scilicet, P. 2. p. 24.) genuinum hunc esse Lactantii librum, eo quod similia occurrant libro Instit. 4. cap. 27. quæ sic habent; *Nam cum diis suis immolant, si adsistat aliquis signatam frontem gerens, sacra nullo modo litant, nec responsa potest consultus reddere vates. Et hæc sæpe causa præcipua iustitiam persequendi malū regibus fuit. Cum enim quidam ministrorum nostrorum sacrificantibus dominis assisterent, imposito frontibus signo, deos illorum fugaverunt, ne possent in visceribus bestiarum futura depingere. Quod cum intelligerent aruspices, instigantibus iisdem demonibus, quibus profectans, congreverunt profanos homines sacris interesse, egerunt principes suos in furorē ut expugnarent Dei templum.* Editio Oxon. A. 1680.

Quod tamen argumentum non est tanti roboris ut sua solum vi hunc librum Lactantio asserat, siquidem, ut recte monet vir doctus, alius quispiam hæc potuerit a Lactantio mutuari. *Editio Oxon. A. 1684.*

† *Tum quidam ministrorum*] Locus haud parum difficilis, si de supplemento, quo nunc opus est, cogitare attente voluerimus; necessario enim vel aliqui ex Diocletiani ministris intelligendi, quatenus tales; vel aliqui sacrificiarum ministri, proprie loquendo; & alterutri quidem, Dominum simul scientes, seu Christiani. *Tum quidam ministrorum scientes Dominum &c.*

Si prius, hoc est, si potius *quidam ex Diocletiani ministris*, vel sulicis, ut Interpretes acceperunt (c,) quam *quidam ex veris sacrificiarum ministris*, non repugnant sane allata modo Lactantii verba,

(a) Lib. 3. Carm. Ode 3. (b) In Menalippa. (c) Quelques uns de ses Officiers qui étoient Chrétiens. *Maurois.* But some of his Courtiers, that were Christians. *Treatise Anglica.*

quidam ministrorum scientes Dominum, 7 cùm ad-
sisterent

QUIDAM MINISTRORUM no-
strorum sacrificantibus DOMINIS ASSI-
STERENT. Sed vero sequentia ista in hoc
capite videntur graviter adversari; Tunc ira
juvans sacrificare non eos tantum qui SA-
CRIS MINISTRABANT, sed uni-
versos qui erant in palatio iussit. Audis
enim, qui sacrè ministrabant: non, qui
Diocletiano ministrabant: unde in superi-
rioribus, quidam ministrorum scientes
Dominum, vix aliud quidquam esse que-
ant, quam nonnulli e sacrificiorum mini-
stris, proprie dictis; eo magis quod ibi-
dem cernuntur adfistentes immolanti; at-
que eapropter Comico illi Pseudo-Sofia
similes, cui Jupiter apud Plautum in
Amphitruone, (a)

..... hac curata fuit
Facis; proinde adeo, ut me velle
intelligi,
Atque ut ministros mihi, mihi cum
sacrificem.

Sin vero jam de sacrificiorum mini-
stris, eisque Christianis, hunc locum
accipere oportet, quomodo impetrare a
se ipsos fideles poterunt, ut ejusmodi
sacris ministrarent? Sed de his rursus
num. 7.

† 6. *Scientes Dominum*] Id est, qui
quis esset Dominus Jesus sciebant, & in
illum quoque credebant; *Christiani*, uno
verbo, sicut recte Interpretes. Atque
ita apud Laetantium De Vita Beata, cap.
xx, *Judicabantur ergo qui Deum scie-
runt*: pro quo paulo ante, *qui sunt in
Dei religione versati*; & contraria locu-
tione, cap. xxvi; *Qui Dominum mundi
nescierunt*. Neque aliter in Novo Foedere,
sive Græci fontes, sive vulgaris In-
terpres adeantur, Act. xix. 15, τὸν
Παῦλον ὄπισθαμαί, Paulum scio: &
Joan. 1. 31. 33, καγὼ οὐκ ᾔδειν αὐτόν.
Vulgata denuo, *Ei ego nesciebam eum*.
Quæ & fortassis causa cur nosser eo, quo
fecit, modo fuerit locutus. Certum sa-
ne, quod hic clarissimus Grævius obser-
vabat, pro, *Ego nesciebam eum*, dixisse
cultiores scriptores, *Ignorabam eum*.
Cornelius Nepos in Aristide, Respondit,
se ignorare Aristidem. Suetonius in Vi-

tellio, *Sciscitantes quisnam esset. Nam
ignorabatur*. Addo viri amicissimi ex-
emplis Terentii locum ex Eunuchis, (b)

*Quid istis te ignorabatur. Postquam
cui mores ostendi tuos,
Es colaudavi secundum facta & vir-
tutes tuas,
Impetravi.*

† 7. *Cum adfisterent immolanti*] Fa-
cinus sane Christianis indignissimum:
sed eo magis credibile, quod ad Impe-
ratoris aulam pertinerent, & odiosior
etiam adferre in promptu sit. Adriani
epistola apud Vopiscum in Saturnino,
*Adrianum Augustum. Serviano Cos. S. Æ-
gyptum quam mihi laudabas, ... totam
didici; levem, penulam, & ad omnia
sana momenta volitantem. Illi, qui Sera-
pin colunt, Christiani sunt: & devoti sunt
Serapi, qui se Christi episcopos dicunt. No-
mo illic archisynagogus Judæorum, nemo
Samarites, nemo Christianorum presbyter,
non mathematicus, NON ARUSPEX,
non aliptes. [Hoc est, qui non sit ma-
thematicus, & aruplex, & aliptes.] Ille
ipse Patriarcha, quoniam Ægyptum venerit,
ab aliis Serapidem adorare, ab aliis cogitur
Christum. Origenes, Homil. vii. in
Josue, Sed & illi, qui (verbi causa) cum
Christiani sint, solemnitates gentiliam cele-
brant, anathemata in Ecclesias introducunt.
Qui de astrorum cursibus vitam ho-
minum & gesta perquirunt, qui volatus
avium, & cætera hujusmodi, quæ in seculo
prius observabantur, inquirunt, de Hie-
ricbo anathema inferunt in Ecclesiam, &
pollunt castra Domini. Vide nunc, oro,
an qui de Christianorum grege licere sibi
Diocletiani immolationibus adfistere ar-
bitrati sunt, non licere sibi iisdem mini-
strare in animum facile induxerint. No-
ster certe non contradicit.*

† 8. *Imposuerunt frontibus suis &c.*] Hoc est, interpretante Laetantio in In-
stitutionibus, (a) *Signum sanguinis, id
est, crucis qua sanguinem fudit, in sua
fronte conscripserunt*: aut si planius, &
cum Tertulliano maximam partem, ma-
vis, *frontem, imposito dextro, signaculo
crucis triverunt*. Tertullianus enim in

F 4 Corona

(a) Act. 3. Sc. 3. in fine. (b) Act. 5. Sc. 9. in fine. (c) Lib. 4. c. 26.

isterent immolanti, ^s imposuerunt frontibus suis ⁹ immortale

Corona militis, (a) *Ad omnem, ait, progressum, atque promotum, ad omnem aditum, & exitum, ad vestitum, & calcatum, ad lavacra, ad mensum, ad lumina, ad cubilia, ad sedilia, quacunque [seu, quod malim, quacunque] nos conversatio exerces, FRONTEM CRUCIS SIGNACULO TERIMUS.* Ubi dum non ex una, sed multis, & antiquissimis gravissimisque auctoritatibus hodiernam illam tot Christianorum consuetudinem, nemini non notam, jamdiu in Ecclesia obtinuisse vides, cave, Lector, ne qui nostrum ab eo more abstinent, esse tibi eapropter penitus extra Ecclesie sinum putentur, vel dicantur. *Hujus quippe disciplina si legem exposules Scripturarum, nullam invenies, pergit continenter Tertullianus.* Et quod is porro ad dicti ritus defensionem denuo subjicit, *Traditio tibi prætendatur atrix, consuetudo confirmatrix, & fides observatrix, id, inquam, si nostros, qui sibi frontem signo crucis non terunt, fidei renunciasse evinceret, adversarios quoque convinceret ejusdem rei; quippe qui plures alias veteris Ecclesie disciplinas ibidem loci memoratas, atque eodem Tertulliani ratiocinio defensas, non observent.* Ubinam enim ita hodie infantibus, vel adultis, ter mergitatis, lactis & mellis concordiam prægustandam porrigunt? vel die Dominico de geniculis adorare nefas docent? Et de his tamen ritibus Tertullianus non minus diserte, *Harum & aliarum ejusmodi disciplinarum si legem exposules Scripturarum, nullam invenies; traditio tibi prætendatur atrix, consuetudo confirmatrix, & fides observatrix.* Fateantur ergo vel ingratis, qui se per *ἰζοχὴν* Catholicos nominant, eos omnes non alienos esse necessario a Christi fide, qui singularum primitivæ Ecclesie disciplinarum traditionum-ve nolunt esse observatores. Sed hæc obiter, & ut duobus verbis auctori Gallico sic facis recenti (b) responderemus, qui *Neophytos* illos,

quos vocant, ceterosque Protestantés, haud aliter posse Catholicos dici sunat, quam si *crucis signum frontibus suis imponere* didicerint. Utitur, quod superest, ea ipsa locutione Græcæ auctor Theodoritus, lib. 3. hist. Eccles. cap. 4. Verba sunt. *Ἐξείων ὃ (supple. δαίμονων) μετὰ τῆς συνήθους φαντασίας ἀποστεινῶται, ἀντιγράσει τῶτον [ἰουδαίου] τὸ διὰ θεθείας τῶ μετόπισθ τῆ σαυρῆ τὸ στυμείον.* Cum isti vero *Dæmones* solita specie apparuissent, coegit Julianum *timor imponere fronti crucis signum.*

† 9. *Immortale signum.*] Hoc est, si Maucroixium audire voluerimus, *adorandum signum crucis.* Ita enim ejus versio. *Quelques uns de ses Officiers, qui étoient Chrétiens, & qui assistoient à ces cérémonies profanes, marquoient leurs fronts du signe adorable de la Croix.* Sed quis ferat? *Immortale est quod per se non est capax mortis; aut quod procuratore alterius, a morte defenditur,* inquit Macrobius in Somnio Scipionis. (c) *Glossæ autem Philoxeni & aliorum, Immortales, ἀθάνατοι. Immortalia, ἀθάνατα. Immortalis, ἀθάνατος. Immortalitas, ἀθανασία.* A nemine vero usquam *Immortalis* vel *immortale*, per *adorandum* seu *προσκυντὸν*, exposita. Deinde, *Crucis nec colimus, nec oramus, ait exerte Minutius Felix in suo Octavio; & Ambrosius pariter, Habeas Helena quæ legat: unde crucem Domini recognoscat. Invenit ergo titulum: REGEM ADO- RAVIT: NON LIGNUM UTIQUE; quia hic gentilius est error, & vanitas impiorum. Sed adoravit illum qui pendens in ligno, scripsit in titulo.* Quæ si vere Ambrosius de ligno crucis, Minutius autem de omnibus sine exceptione crucibus, ut dubitare non licet, pronunciarunt, quanto magis de signo crucis vera sunt? Abstinuisset ergo a sua translatione Maucroixius: quam nemo paulo æquior infidam esse, & a nimio partium studio profectam diffitebitur, qui de motis jamdiu

(a) Cap. 3. (b) *Libelli titulus est, Les honneurs de la Sainte Croix justifiés par l' Ecriture, & par les Pères &c. pour la conversion des Protestans, pour l' instruction des nouveaux Convertis, & pour l' edification de tous les Catholiques.* A Bourdeaux. 1635. (c) *Orat. funebri de octim Theodosii Imperator.*

mortale signum. ¹⁰ Quo factò, fugatis dæmonibus,
¹¹ sacra turbata sunt. ¹² Trepidabant aruspices, ¹³ nec
 solitas

diu circa crucis adorationem controversis vel per transfennam audiverit. Sed ad rem propius. Ex Lactantio, (a) *Furturum est in principio regni sancti, ut a Deo princeps demonum vinciatur. Sed idem, cum mille anni regni, hoc est septem milia cæperint terminari, solvetur denno, & custodia emissus exibat; atque omnes gentes, qua tunc erant sub ditione iustorum, concitabit, ut inferant bellum sanctæ civitati; & colligentur ex omni orbe terra innumerabili populus nationum; & obsidebit, & circumdabit civitatem: tunc conciet novissima ira Dei super gentes, & debellabit eas usque ad unum; ac primam conciet terram quam validissime; & a motu ejus scindentur montes Syria; & subsident colles in abruptum; & muri omnium civitatum corruent; & statuet Deus solem, eridno ne occidat; & inflammat eum; & descendet aestus nimius, & adustio magna supra perduelles, & impios populos, & imbres sulfuris, & grandines lapidam, & gustata ignis; & liquefcent spiritus eorum in calore; & corpora contendentur in grandine; & ipsi se invicem gladio ferient; & replebuntur montes cadaveribus; & campi perientur ossibus. Populus autem Dei tribus illis diebus sub cæco terra occultabitur, donec ira Dei adversus gentes extremam judicium terminet. Tunc exibunt iusti de latere sui, & invenient omnia cadaveribus, atque ossibus secta. Qui ita vero in extrema totius orbis necessitate ac plaga tæti sunt futuri, tantum erunt qui signum veri & divini sanguinis in summo corporis sui notaverint; quod jam signum Lactantius alibi (b) immortale cum nostro Cecilio appellavit. Sed quoniam neque [dæmones] accedere ad eos possunt, in quibus caelestem notam viderint, nec eis nocere, quos SIGNUM IMMORTALE nuntiavit, tanquam inexpugnabile murus, lacessunt eos per homines. Manifestum itaque quid ambo, si non unus, sed duo sunt auctores, per immortale signum crucis intellexerint; rem nempe, per quam, bonorum pa-*

trum judicio, Dei populus contra mortem temporalem & æternam posset protegi. Id illis, fateor, non credimus; Sed cum hæc controversia nec ipfimet adversarii Lactantio de omnibus quæ proxime elib. 7. Insurrectionum studiose adduximus, fidem habeant, condonent nobis necesse est, si nec Lactantium, nec nostrum, nec similes, de immortalis sui signi virtute audimus quantum cupiant.

† 10. *Quo factò, fugati dæmonibus.*] De ejusmodi signi potentia, videre possunt, qui talia amant, Theodoricum, inter ceteros, lib. 3. hist. Eccl. cap. 3. ubi Julianus ille Apostata dicitur simili pacto dæmones fugasse, postquam a divino quodam fuisset in idolorum templum perductus, atque ibi seductores dæmones ad arioli invocationem terribili, ut solebant, specie apparuissent. Videndus quoque, ne nunc plures nomenem, Lactantius, lib. 4. Inffit. cap. 27. cujus bona pars supra ab aliis, num. 5, allata est.

11. *Sacra turbata sunt.*] Vide Cupe-
 rum, P. 2. p. 151.

† 12. *Trepidabant aruspices.*] Hoc est, caput, manus, rotum denique corpus circa victimam moritabant, & cum perturbata quadam festinatione agitabant, ut solitas in extis notas viderent; quod mire Galli dicerent una voce, *Les Aruspices se tremoussient*: absque disquisitione tamen, sicut manifestum erit e sequentibus; quin nec necessarium cum formidine, ut ibidem ostendimus; quamquam longe verisimilius sic veritas fuisse haruspices, ne quas in extis notas quærebant, non invenirent. Sed hic quidem ad nativam vocis significationem attendimus. Palmericus, (c) *Trepidare est festinare & satù agere ac... circumagi.* Varro lib. 3. de re rustica, cap. 16, *Eximendorum favorum signum sumunt ex ipsis, cum plena alvus habent, & cum illas geminaverint, ex apibus conjecturam faciunt, si intus faciant bumbum, & cum erunt, ac foras TREPIDANT*: pro quo

F 5 ultimo

(a) Lib. 7. Inffit. cap. 27. & lib. 4. cap. 26, (b) Lib. 4. Inffit. cap. 27. (c) Lib. 3. De Animal. cap. 40.

solitas in extis notas videbant; & ¹⁴ quasi non litassent, sæpius

ultimo verbo cum sit apud Aristotelem (a) ΚΙΝΗΣΘΑΙ, [κίνησθαι ἰζηύσας ἢ ἐκτρούσας] Græca vox eleganter per VERTIGINOSAM AGITATIONEM a Theodoro Gaza reddita est, *excundi, ingrediendique vertiginosa agitatio*. Accedat non levis confirmatio ex Festo, & etymologia. (b) *Trepit, vertit, inquit Festus; unde trepido, trepidatio, quia trepidationis mens vertitur. Trepit itaque a Græcorum τρέπω est; apud quos revera millies τὸ τρέπειν pro Latinorum vertere offendimus. Quod cum ita sit, quidni inde quoque trepido & trepidatio tanquam totidem frequentativa, hoc est tanquam trepito & trepitatione, & quasi Latine dicas versito & versitatio, orta sint? ita ut, inquam, ab origine prima trepidare per d, pro trepitare per s exaratum, nil aliud fuerit quam se huc & illuc frequentius τρέπειν; quod quia perpetuo fere meticulosi homines faciunt, itemque non raro qui aliquid festinantius agunt, hinc postea Romani trepidare pro timere, & festinare, usurpaverint. Sic certe Varro ex usu Lingue proprio, optimoque sensu, formam trepidans dictum fuerit pro sese in omnes partes convertunt, vel motitans, ut foras exeant. Pulchre etiam poterit, apud nostrum, τὸ trepidabant Aruspices id, quod jam diximus, notare. Vide caput XII, num. 14. & caput XVII, num.*

Ad Varronis locum de voce trepidare pertinet illud Phædri lib. IV. fab. 5.

Cum vidi mores mustularum exercitu fugerent, & arctos circum trepidarent curvos:

Ubi male nuperrimus interpres ὄρνιθες, *paverent prope cavernas obscuras, cum stranguitos cavernarum introitus irrumpere festinantes. Sic & Sallust. Jug. 67. Trepidare ad arcem oppidi, ubi signa & senta erant. Grævius.*

† At quid erunt Aruspices? Maucroixii enim verbo hic habet, *Les Sacrificateurs étouffés s'écrièrent*; Id est, *Sacrificantes extenui exclamarunt*; paulo post vero in

eadem, τὸ *Magister ille aruspicum Tagū transfertur, Tagū nun des Augures; Tagū munus ex Auguribus; & in Anglica demique, neutro loco similem alterutri translationem legas, sed hanc in ambobus, The Diviners, (c) Divini.*

*Harjuga, auctore Festo, dicebatur hostia, cujus adhaerentia inspiciebantur exta. Aruspices itaque, seu potius cum aspiratione Haruspices, id proprie Divinorum genus fuerunt, qui ab harjuga, aut, ut alii scribunt, haruga, id est, hostiæ, conspectu futura prædicebant: quod prorsus cum iis, quæ sequuntur, convenit. Sed quoniam jamdudum voces Haruspicum, & Haruspicia apud populos obsoleverunt, maluerunt proculdubio clarissimi Interpretes notiora vocabula, licet minus propria, adhibere, quam barbara, de verbo ad verbum vertendo. Cuperem tantum a vocabulo Augurum abstinuisset posteriore loco Maucroixius: quippe cum nunquam Augures, Haruspicum ritu, ex immolarum avium extis futura prædixerint, sed ex illarum volatu, aut cantu, vel denique gustatu, quando pollis gallinæ e cavea de promptis esca portigebatur, ut inde tripudium solistimum foret. Cicero ad A. Cecinam, (d) *Non igitur ex alitis involatu, nec e cantu sinistro oscium, ut in vestra disciplina est, nec e tripudis solistimum tibi auguror.**

† 13. *Nec solitas in extis notas videbant;*] Id est, *ex. gr. exta cum capite. Colligo ex hoc loco Ciceronis, (e) *Cum enim tristissima exta sine capite fuerint; quibus nihil videtur esse divinum, proxima hostia litatur sæpe pulcherrime. Eam vero notam præ pluribus, quas facile foret adducere, ideo atqui, quod idem Tullii locus qui ejus meminit, tacite moneat non litatum fuisse quoties illa nota desiderabatur in immolatis hostiis. De litatione autem & immolatione agendum mox in sequentibus.**

† 14. *Quasi non litassent, sæpius immolabant.*] *Litare ergo & immolare, si accu-*

(a) Festus, De verborum signif. voce Trepit. (b) In Martini Lexico v. Trepido. (c) The diviners being likewise in disorder. Id est, turbatis pari pacto Divinis. Altorum exemplum inferius ascribetur. (d) Lib. 6. Epist. ad Famil. ep. 6. (e) Lib. 2. de Divin.

sæpius immolabant. Verùm identidem mactatæ hostiæ nihil ostendebant, donec ¹⁵ magister ille aruspicum Tagis, seu suspicione, seu visu, ¹⁶ ait idcirco non responde-

accuratius loqui velimus, a se invicem differunt. Firmat Plautus in *Pœnulo*, Act. 2.

Di illum infelicitent omnes, qui post hunc diem

Leno nullam Veneri unquam immolaris hostiam:

Quivo nullum turis granum sacrificaveris.

Nam ego hodie infelix diis meis iratissimu

Sex immolavi agnos; nec potui tamen

Propitiâ Venerem facere uti esset mihi.

Quoniam litare nequeo, abii illinc illico

Iratus...

Idem paulo post, in eodem Actu,

Si hercle istuc unquam factum est, tum me Jupiter

Faciât, ut semper sacrificem, nec unquam litem.

Cicero denique lib. 2. de *Divin.* Quid cum pluribus diis immolatur, qui tandem evenit ac litetur aliis, aliis non litetur? Et vero immolare, secundum Festum, est mola, id est farre molito, & sale hostiam perspersam sacrare; litare autem, propitiâ facere, uti recens Plautus explicuit; vel, factis sacrificiis nomen placare, quæ Macrobio verba in Saturnalibus. (a) Et tamen haud raro litare pro simplici sacrificare invenias apud Patres. Sulpicius Severus de libro Levitici, qui totus est in sacrificandi ritibus præscribendis, *Estim*, ait, *Levitici liber sequitur, in quo litandi præcepta traduntur.* Idem alio loco, multo que disertius, *Rursus [Hebraei] corrupti loquuntur pacu malo, idoli litaverunt;* quod ita vere pro sacrificaverunt, absque ulla propitiations & impertrati voti notatione accipiendum, ut proxime sequatur, *moxque aderat pana peccantibus,* præcedat

autem paulo ante synonyma phrasis, *profano ritu populum idoli sacrificare occupit.*

15. *Magister ille aruspicum Tagis,*] *Doctissimus Baluzius hæc autumat oratorio more dicta esse, eo quod Tages olim apud Tuscos maxima inclaruerit aruspici fama. Ed. Ox & Cant.*

Tages that was set over the Diviners,] *Tages, qui præpositus erat Divinis. Versio Anglica.*

Adde Baluzium, P. 2. p. 25. & Cup. p. 152.

¶ *Tagis,*] Ita ambæ editiones Parisienses; Latina, dico, Baluzii, & Gallica Maucroixii; quibus addenda Abonensis. Ceteræ, *Tages.* Priorem lectionem tuetur Columbus, P. 2. p. 283. Secundam autem, si ut censo, ad antiquum illum Tuscorum haruspicum pertinet, sequentia loca defendunt.

Fulgentius, (b) *Labeo, qui disciplinas Etruscas TAGETIS & Bacchetidæ quindecim voluminibus explicavit.* Cicero, (c) *Lib. 1. de Divin. Sed quid plura? ortum videamus haruspicina...* TAGES quidam dicitur in agro Tarquinienensi, cum terra araretur, & sulcus altus esset impressus, extitisse repente, & eum affatus esse, qui arabat. Is autem TAGES, ut in libris est Etruscorum &c. Tum paucis interjectis, *Si autem homo ille TAGES fuit,*

quoniam modo potuit terra oppressus vivere?

16. *Ait idcirco non respondere sacra quod &c.*] Idem Juliano Imperatori dixit Aruspex. *Gale.*

Magis operationibus Christiani adversissimi habebantur. Ideo Alexander pseudomantis (d) Christianos a suis mysteriis summovendos curavit. Ideo Valerianum Macrianus Magus (e) ad persecutionem adegit. Ideo Diocletianum suus quoque, quem appellat Lactantius, Tages. Ideo Julianus (f) Babylam Martirem & Daphne tollendum curavit, quod Christianos invisos Diis suis censuerint, ut proinde nulla sua sacra possent, nisi

sublatis

(a) Lib. 3. cap. 5. (b) De *prisco sermone, initio sermo, vocæ Manales.* (c) *Apud Lucianum, in Alixandrog.* (d) *V. Dionys. Alex. apud Euseb. lib. 7. hist. Eccl. c. 10.* (e) *Vide Socratem, lib. 3. hist. Eccl. cap. 18. & Sozomenum, lib. 5. c. 19.*

spondere sacra quòd rebus divinis ¹⁷ profani homines interessent. ¹⁸ Tunc ira furens ¹⁹ sacrificare non eos tantum qui sacris ministrabant, sed universos qui erant in palatio iussit, & in eos, ²⁰ si detractassent, ²¹ verberibus

sublatis Christianis, rite procedere. *Dodwellus, Diss. Cypr. xi. nn. 30.*

17. *Profani homines*] Pervulgata illa sacra facientium formula, *Procul hinc, procul iste, profani*. Tollis.

Adde Cuperum, P. 2. p. 152. & Col. P. 283.

† 18. *Tunc ira furens*] Diocletianus nempe; etsi de haruspicum magistro agatur in proxime præcedentibus, & ne semel quidem hæcenus nominatus sit Diocletianus in hoc capite; quod fatius notandum. Sed quid facias? Ita poscunt necessario sequentia, uti nemo non fatebitur. Hincque merito Maucroixius, quo omnem tolleret amphibologiam, *Diocletianus enfureur*; & post eum pariter versio Anglica, *Upon which Diocletian being enraged*.

19. *Sacrificare non eos tantum qui sacris ministrabant, sed universos &c.*] *Maucroix, commande, non seulement à tous les assistans, mais encore à tous ceux qui se trouvoient dans son palais, de sacrifier.*

† Id est; hæc cunctos duntaxat qui aderant, verum etiam universos qui in palatio reperti sunt, sacrificare iussit.

At primo, cum olim non quicumque Gentilium sacris aderant, sacris ministrarent, neque etiam hujus loci initium de his omnibus qui sacris intererant loquitur, sed de his tantum qui sacra ministrabant, jam hinc manifeste latius patet, quam debuit, viri docti versio.

Deinde vero, cum, ex eadem, Diocletianus ira semel accensus non omnes solum, qui primo sacris adfuerant, sacrificare voluerit, sed, nemine dempto, universos qui in palatio inventi sunt, apparet autem in contrarium e capite xv, Diocletiani furorem non in omnes, sed in solos domesticos sèvisse, *Furebat ergo Imperator jam non in domesticos tantum, sed in omnes, & primam omnium filiam Valeriam conjungemque Priscam sacrificio palli coegit*, inde rursum perspicuum est nostri loci sententiam extensam fuisse à Maucroixio longius quam oporteat.

Postremo, in universos illos, de quibus agitur, id est, qui Diocletiani sacrificii tempore in palatio erant, & a Diocletiano sacrificare iussi sunt, iussit idem ut verberibus animadverteretur, si recusassent; sequitur enim, & in eos, si detractassent, verberibus animadverteri. At qui non omnes, seu non omnium ordinum homines flagris & verberibus excipi consueverant, cum deliquerant; nec vel leviter verisimile eam poenam in Diocletiani v. gr. filiam Valeriam, conjungemve Priscam, aut illos etiam Aulicorum qui Imperatoris aulam officii causa frequentabant, vel nobilioribus domesticorum turmis præerant, fuisse decretam. Quare ob hæc omnia, & quia quoque in principio fere hujus capituli mentio fit quorundam ministrorum, qui immolanti Diocletiano adstebant, *Tam quidam ministrorum, cum adstiterent immolanti, nequimus, fateor, quin nunc sequentia ista, sacrificare non eos tantum qui sacra ministrabant, sed universos qui erant in palatio iussit*, pertinere putemus ad omnes & solos Diocletiani ministros, hoc sensu, Tunc ira furens Diocletianus, non eos solum e suis ministris, quorum alii Christum scientes, alii ignorantes, adstiterant hæcenus immolanti, sacrificare voluit & coegit; sed & reliquos omnes, qui ad eandem ministrorum familiam pertinentes, hic illic in palatio variis rebus occupati reperiri possent. Vide vero quam recte, si hæc ita sumantur, scriptum postea fuerit capite xv, *Furebat ergo Imperator jam non in domesticos tantum, sed in omnes, primamque omnium filiam &c.*

20. *Si detractassent,*] Eandem exhibit lectionem editio Aboensis. Aliæ si detractassent legunt. Vide supra, capite 9, nu. 31.

21. *Verberibus animadverteri*] *Maucroix. Il condamna au fouët.*

† Tanquam auctoris verba essent, *flagrum seu virgis cadi*. Nec aliter tralatio Anglica, *and ordered those to be whipped*

ribus animadverti; ²² datisque ad Præpositos litteris, ²³ etiam milites cogi ad nefanda sacrificia præcepit, ut

pod ubo sbonld refuse to do it. Idem prorsus sentio, vel ob locum capituli XXI, ubi distenso cum verberatione conjuncta. Distensos enim de more fuisse servos, quando flagris aut virgis cædendi erant, quis, qui vel unum Plautum legerit, ignorabit? Adde, apud Eusebium, lib. 8. hist. Eccl. cap. 3, in quo de variis certaminum generibus, quibus Martyres sæviente Diocletiani persecutione certarunt, differit, mentionem fieri nonnullorum qui flagellis concili sunt: ὁ μὲν μάλιστα ἀνιζόμενος τὸ σῶμα. ὁ δὲ &c.

† 22. *Datisque ad Præpositos litteris,*] Non unitaque homini, quod aperte posuit Dodwellus, (a) curam persecutionis illius, quæ in milites exercenda erat, commisit Imperator, sed pluribus. Eo magis, quod cum Eusebii verba, quibus vir doctissimus innixus est, ista sint, ὡς γὰρ ὁ στρατοπύδαρχος ὡς τῆς ποταῖς ἢν ἐκείνου, ἀπὲρ πρώτου ἐνεχείρει τὸ κατὰ τῆς στρατωμάτων διογμῶν, Eusebius quidem in iis ad verbum dicat, *Stratopedarcham nescio quem, cum primum capisset milites persequi, & quæ postea; at non pariter, eum Stratopedarcham solum fuisse Præpositum, ad quem Diocletianus litteras ea dæve miserit.*

Præpositus] Nomen id quidem dignitatis militaris & post Tribunos, qui tamen præerant cohorti perinde ac Tribuni. *Ed. Oxon. & Cant.*

Aux Générans de ses armées. Maueroix.

Plura vide apud Baluzium, P. 2. P. 25.

† *Litteris,*] Hoc est, si quis velit, *Edictis.* Edicta enim, quæ a Diocletiano post has ad militares præpositos litteras quaquaversum in Christianos missa sunt, & quorum primum plus semel in hoc opere *Edictum* vocatum est, Eusebius lib. 8. hist. Eccl. cap. 2. nominavit simpliciter γράφιν ἐς γερμματα, vel ad summum βασιλικὰ γερμματα: quo fit ut nec ultimo loco Valesius dubitaverit vertere. *Sed non multo post alia varis LITTERÆ supervenerunt.* Malim

ipse aliquid discriminis ponere inter *litteras ad Præpositos*, de quibus noster hoc loco, & *Edictum*, de quo idem capitibus XXI. & XXV.

23. *Etiam milites cogi &c.*] Primum persecutionis gradum in milites fuisse tradit Eusebius in Historia, ex Chronico omnino intelligendus. Ad annum [enim] Diocletiani XVII, num. Abrahami MMCCXVII, *Veturius*, (inquit) *magister militia Christianos milites persequitur, paulatim ex illo jam tempore persecutione adversum nos incipiente.* Biennio anteriorem ponit editio Pontaci, triennio Prosper Aquitanus & Acta Marcelli centurionis, si tamen sinceri sint illius anni in actis Coss. *Faustus & Gallus*, quod negat Antonius de Pagi. Sed recte omnino constituit editio Scaligerana. Convenit enim Lactantius, qui omnia ordine temporis accuratissimo disposuit. . . . Quæ enim in contrarium profert ex Actis Marcelli doctissimus Pagi, ea certe suspecta sunt, nec cum Lactantii fide ulla ex parte conferenda. *Dodwellus.* (b)

Persecutio adversus Christianos a militibus cœpit, ut non tantum Eusebius in Chronico de *Veturio* militiae Magistro loquens, & in Historia lib. 8. capitib. 1. & 4, sed etiam Lactantius lib. de Mortibus Persec. cap. 9. & 10. testantur. . . . Cum vero Veturius milites anno 298 persequi cœperit, ea persecutio ante eum annum non contigit. *Pagius, ad An. Ch. 297. num. 3.*

Persecutio adversus milites anno CCXCVIII inchoata, ut recte Prosper in Chronico. *Idem Pagius, ad An. Ch. 298. num. 2. & 302. num. 3.* quos vide sis propter rationes, ob quas contra Dodwellum contendit Martyrium S. Marcelli Centurionis non esse ab eo anno removendum.

† Sed hic occurrit aliqua difficultas: Utrum scilicet recte scribere poterit inter alios Eusebius, (c) Diocletiani persecutionem orsam primum fuisse ab iis qui militabant, *in τῆς ἐν στρατείαις ἀδελφῶν καταρχομένη τῷ διογμῶν*, cum,

cx

(a) In Diff. Cypri. xi. num. 69. (b) In Diff. Cypri. xi. num. 68. (c) Lib. 8. Hist. Eccl. cap. 1.

3 mulier admodum superstitiosa. 4 Quæ cum esset 5 dapibus sacrificabat penè cotidie, ac 6 vicariis suis 7 epulis exhibebat. 8 Christiani abstinebant; & illa cum gentibus

maris cultricis. Sequentia verba confusa sunt, ut multa alia hujus libelli. Sic vero mihi videntur refingenda, suoque restituenda ordini. *Erat mater ejus Dea montium cultricis. Quæ cum esset mulier admodum superstitiosa, sacrificabat penè cotidie, & dapibus ac epulis suis vicanos exhibebat.* Cum veteres gentiles sacra fecissent, ex parte, quam non adolebant, epulas instruebant, ad quas invitabant, quibus volebant bene: quod fecisse fere quotidie superstitiosam illam Cybeles cultricem, & ideo quasi his dapibus aluisse vicanos, cum quibus debebat, narrat Lactantius. Vicani sunt qui in eodem vico habitant. *Quæ vox apud Livium & Ciceronem legitur. Exhibere est alere.* Justin. 1x, 2: *Atheas inclementiam celi, & terra sterilitatem causatus, quæ non patrimonii ditet Scythas, sed vix alimentum exhibeat...* Idem lib. xxii. *Vitam stupri patientia exhibuit.* Sic & locuti sunt veteres Jurisconsulti, ut exemplis ostendit ille dignitate & doctrina illustris Jacobus Bongarsius ad locum priorem Justini. *Gravium.*

† *Deorum montium cultricis,] avoit une dévotion particulière pour les Dieux des montagnes.* Maucroixii versio. Hoc est, specialiter colebat Deos montium: in quem sensum tralatio quoque Anglica, *was particularly addicted to the devotion of the Gods of the mountains;* neutra proinde hunc locum de *Diis montibus*, sed de *Diis montium* intelligente: qua de re atque alia videndus infra Cuperus, P. 2. p. 172. & seq. Adde eundem, p. 163. Baluz. p. 25. Columb. p. 283.

3. *Mulier admodum superstitiosa. Quæ cum esset]* Malim, *Quæ cum esset mulier admodum superstitiosa.* Gale.

4. *Quæ cum esset]* Excidit nomen urbis. Foræan ea *Nicomedia* fuerit. *Tollius.*

† 5. *Dapibus]* Legere malebat *Demonibus* clarissimus Gale. Quale quid etiam Maucroixio in animum venisse suspicandi locus est, cum verterit, *Il se passoit peu de jours qu'elle ne sacrifiait à ces divinités fabuleuses:* Id est, *fabulosi illis Numinibus*

sacrificabat penè cotidie.

6. *Vicariis suis epulis exhibebat.]* Subesse mendum suspicor, licet illud vel dissimulaverit, vel ultro prætermiserit Baluzius. Paula mutatione legi potest, *vicariis suis epulas exhibebat:* nisi si istud mavis, *vicarios suos epulis adhibebat:* alterutrum enim admittendum videtur. *Edit. Ox. & Cam.*

Vicariis suis &c.] Lege, *vicanos suos epulis exhibebat:* id est, in eodem vico habitantes excipiebat. Sarisberienfis in Polycratice l. viii. c. 22, *Quapropter doceatiam collationes facere paganos ad talia ministeria, paganorumque vicos offerre primitias frugum. Vicani igitur, qui in istiusmodi vicis habitabant. Tollius.*

Vicariis suis] à *ses domestiques.* Maucroix. Id est, *suis Domesticis.*

Her Officiis. Anglica versio. Hoc est, si Salviani voce ut liceat, *suis Officialibus.*

Vicariis suis] Rescribo, *victimariis suis.* Gale.

7. *Epulis exhibebat.]* Legendum, *epulas exhibebat.* Gale. Allix.

8. *Christiani abstinebant;]* *Les Chrétiens étoient sa table.* Maucroix. Hoc est, *Christiani abstinebant ab ejus mensa.*

† Malim ego, ut antecedentia sunt, subaudire cum Anglica versione, ab iis epulis. *The Christians would not assist at those entertainments.* Sed cur, putas, abstinebant? An propter ipsamet idola, quæ crederent esse aliquid, uti Paulus in priore ad Cor. x. 19, locutus est? Aut num vero quoniam eorum judicio observari adhuc deberet in Ecclesia celebris illud Decretum Apostolicum de Idolothycis & similibus, *Visum est Spiritui Sancto & nobis nihil ultra imponere vobis oneris quam hac necessaria, ut abstineatis vos ab immolatis simulacrorum &c.* Act. xv. 28. 29? Difficile procul dubio rem divinare. Sed si prius, causa certe abstinentiæ necessaria fuit & æquissima. Nam si, ex Apostoli præceptis, (a) propter alterius conscientiam, cui non bene persuasum est *Idola nihil esse*, debet aliquis abstinere ab Idolothycis, quanto magis

(a) 1 Cor. x. 27. & seq.

gentibus epulante, ⁹ jejuniis hi & orationibus insistebant. ¹⁰ Hinc concepit odium adversus eos, ac filium suum non minus superstitiosum querelis muliebribus ¹¹ ad tollendos homines incitavit. Ergo ¹² habito inter

magis propter suam propriam ?

Sin autem posterius, adeo non tenebantur Seculi quarti *fideles* ab omni Idolothorum esu propter Apostolorum decretum temperare, ut quia jam per utrum & alterum Seculum eversa fuerat Judæorum respublica, neque amplius habuerat Moses qui illum de more oppidatim singulis Sabbatis legerent & exponerent, casum pridem eo ipso evasisset illud decretum, nec Christianis in reliquum observandum: haud alio quippe innixum fundamento ab origine prima, quam isto quod Mosi ab ætatibus antiquis *scilicet non* suppetent qui ipsum prædicarent; lectus nempe per singula Sabbata in Synagogis. *Symeon exposuit quomodo primam Deus respexerit Gentes, ut sumeret ex ipsis populum nomini suo; & hæc rei consonantia verba Prophetarum. . . . Quamobrem ego censeo non esse obstruendos eos qui ex Gentibus ad Deum se convertunt. Sed ad eos scribendum ut abstineant a potatibus per simulacra, & scortatione, & suffocatu rebus, & sanguine. Moses enim ab ætatibus antiquis oppidatim habet qui ipsum prædicent, cum in Synagogis per singula Sabbata legatur. (a) Quare cum post istam Jacobi sententiam pateat nunquam futurum fuisse ut interdicerentur Christianis Idolothyta, ni tot illæ Mosi lectiones & expositiones, quæ a priscis temporibus unoquoque Sabbato per omnes urbes & Synagogas usitate fuerant, adhuc post ipsam Christi in Cælum Ascensionem sine ullo Divinæ Providentiæ obstaculo perseverassent, sequitur necessario licuisse Christianis ab interdictionis observatione abstinere simul ac desit Moses ita habere qui ipsum legerent & explicarent in Synagogis: quod longe ante Diocletiani Persecutionem contigit. Sublata scilicet causa, tollitur effectus. Quæ res utique, tam a Patribus, quam a Græcorum ecclesiis minus animadversa, multiplices illos canones usque*

produxit, de quibus breviter Suicerus in Thesaurò Ecclesiastico vocat *aïta*, & nos alibi forsitan fusius, si vixerimus.

⁹ *Jejuniis hi & orat. insistebant*] Vide Baluz. P. 2. p. 26.

¹⁰ *Hinc concepit odium*] Quia ei tacite vanam superstitionem exprobrabant. Vide quæ nos ad Lucianum de Calumnia in hanc sententiam congestimus. *Tollim.*

¹¹ *Ad tollendos homines*] Brevis locutio; quales istæ Justinus, xxxviii. 1. *Mitridates parricidia nec uxori auspicatus, sororibus alterius Landices, cuius viyam. . . impati occiderat, tollendos statuit.* id est, occidendos; mutato verbo, ne idem sæpius usurparet: & paucis interjectis, *per eundem, filium tolli posse*, hoc est, interfici; *per quem interfecerat patrem*; posteriore verbo jam prius declarante. Plena phrasus fuisset, *ad tollendos & medio homines, vel de medio, vel ex verum natura.* Livius enim v. gr. lib. 4. Belli Punicus, *Thrasone sublato & medio*: Cicero autem pro Roscio, *Demonstrant. . . per facile hunc hominem de medio tolli posse*; & rursum ibidem, *Nomen videtur hunc hominem ex verum natura sustulisse?* Sed & alii quandoque simpliciter tollere, pro e medio tollere; seu occidere dixerunt. Vulgata, Joan. xix. 15, *Tolle, Tolle, crucifige eum*: & incertus auctor apud Suetonium (b) Neronis impietatem, qui matrem interemit, & *Æneæ pietatem qui patrem humeris Troja extulit, eodem verbo notans,*

Sustulit hic matrem, sustulit ille patrem.

Quod hic Scriptor quasi imitatus, *senta tollunt*, inquit capite 46, pro *attollunt*, seu *e terra attollunt*; & in nostro deinceps, *hostes religionum publicarum tollendos esse censuerunt*: id est, *interimendos.*

¹² *Habito inter se &c.*] Solos hic Diocletianum, & Galerium Diocletiani generum, merito intelligunt Bili-

(a) *AB. xv. 14. ac seq.* (b) *In Nerone, cap. 39.*

inter se per totam hyemem consilio, cum nemo admitteretur, & omnes de summo statu rei publicæ tractari arbitrarentur, diu ¹³ senex furori ¹⁴ ejus repugnavit, ¹⁵ ostendens quàm perniciosum esset ¹⁶ inquietari orbem terræ,

zius, (a) & ambo Interpretes; cum, ut ut proxime de Romula, matre Maximiani Cæsaris, habuerimus illam Christianorum a suis epulis abstinentia concepit odiam adversus eos, ac filium suum ad tollendos homines incitasse, certum sit tamen ne Romulam quidem adhibitam fuisse ad id consilii capiendum, cujus nunc historia inchoatur: sed habitum esse revera tantummodo inter Senem seu Imperatorem, ab una parte; id est, Diocletianum; & precipitem hominem, Cæsarem, ab altera; hoc est, Galerium Maximianum. Hinc paulo post, singulari numero, *Diu senex furori ejus repugnavit, non eorum; & iterum in sequentibus, Nec tamen desistere potuit precipitis hominis insaniam*, absque ulla matris mentione.

Quod ita autem hic locus de consilio per totam hyemem inter Galerium & Diocletianum habito loquitur, indicio est, Maximianum Cæsarem in Bithyniam quamprimum advolasse, cum eo Diocletianum seivit venisse hyematum: quæ de re caput decimum sub finem.

Per totam hyemem] Anni scilicet 302, secundum Pagium; cujus hæc verba ad dictum annum, num. 3, *Hoc anno per totam hyemem de Christianis persequendus actum.*

13. Senex] Id est, interpretante Macroixio, *Diocletianus. Diocletian resistit longtempus* &c.

† Recte. Nam de Maximiano Herculo, altero sene ex Imperatoribus, nulla hic loci questio esse potest. Erant enim per ea tempora in Imperio Romano duo senes κατ' ἰξοχρον, Valerius Diocletianus, & Hercules Maximianus, uterque Augustus & Imperator. Hinc capite XII, *agentibus consulationem SENIBUS AMBOBUS octavam & septimum; & capite xx, Maximianus* [Intellige, Galerium] *postquam SENIBUS EXPULSIS, quod voluit efficit. Sed quoniam*

hoc loco de solis Diocletiano & Galerio Maximiano, cujus potissimum ratione Diocletianus senex erat, sermo est, non dubitavit noster Diocletianum simpliciter senem vocare; quod & capite XIX, simili de causa iterabit. Confer quæ diximus pag. 95. num. 31.

14. Ejm] Hoc est, Maximiani. Versio Anglica. Vide supra, pag. 95. num. 1. † 15. Ostendens quomodo &c.] Mirum non petiisse hoc loco quibus hujus libri fides suspecta est, ut hæc auctori nostro nota fuerint, cum nemo, quemadmodum præcedentia monent, admitteretur, & omnes de solo summo statu rei publicæ tractari arbitrarentur, uti recentissime positum. Sed parata erat responsio, si quævisissent. Nam, quamvis Diocletianus & Galerius Maximianus neminem diu ad sua consilia admiserint, admitti tandem judices pauci & pauci militares, quorum placuit sententiam experiri, sicut patebit e sequentibus. Quo factò, non modo plus quam probabile est Diocletianum, cujus animus a sanguinolenta Christianorum persecutione abhorrebat, & cui etiam severitatem suam aliena invidia ex- plere velle solenne erat, cepisse ante omnia exponere in eo coetu, quibus, uti hic, argumentis tentasset per totam hyemem Galerium a subséquendi proposito desistere, & quæ sibi constanter resistisset Galerius: dicerent ergo candide, utrius rationes potiores esse crederent: verum valde etiam verisimile, extiuisse postea ex advocatis illis seu Judicibus, seu Militaribus, unum aliquem vel plures, qui erga Christi populum bene affecti, (sentiebant enim nonnulli haud tollendos fuisse Christianos) rem totam nostro Cecilio, aut aliis suis denique familiaribus serius ocus retulerint, a quibus deinceps ad hujus scriptoris noticiam pervenerit.

† 16. Inquietari orbem terræ.] Ut supra, cap. VII, *Hic orbem terræ...* sub.

terræ, ¹⁷ fundi sanguinem multorum. ¹⁸ illos libenter mori solere. Satis esse ¹⁹ si palatinos tantum ac milites ab ea religione prohiberet. Nec tamen ²⁰ deflectere potuit ²¹ præcipitis hominis insaniam. Placuit ergo amicorum sententiam experiri. ²² Nam erat hujus malitiæ. Cùm bonum quid facere decrevisset, sine consilio

subvertit: quod utrobique Interpretes de Imperio Romano accipere, uti decuit, non oblici sunt.

17. *Fundi*] Pro, & *fundi*; uti sæpe alibi copula deesse videtur. *Tollim.*

18. *Illos libenter mori solere.*] Hinc voces spontaneæ, *Christianus sum*, *mori volo*. Qui furor pius eoque incaluit ut Mensurius Episcopus Carthaginensis iis negandum censeret martyrii honorem qui inconsulto se morti obtulerint. *Edit. On. & Cans.*

Illos libenter mori] Immo mortem, etiam non intentatam, appetere. Vide ea de re Tertullianum adversus Scapulam, alioque illorum temporum scriptores. *Tollim.*

Sabinum Ægypti præfectum cum assessoribus, cum quidam [Christianus] cedere nonnihil cruciatibus [sensumque remittere videretur de pristina animi firmitate, represserunt alii eodem tempore ad subellium accurrentes, seseque Christianos, nemine interrogante, confessi. (a) Idque ipsum Galerio ad persecutionem stimulantem opposuit Diocletianus, quod Christiani libenter mori solerent. *Dodwellus. Diff. xi. nu. 92. Adde Baluzium, P. 2. p. 26.*

19. *Si palatinos tantam ac milites ab ea religione prohiberet.*] *Omnes qui in palatio militant, possunt appellari Palatini*, inquit Scholiastes Juliani Antecessoris apud Cangium in Glossario, voce *Palatini*. Sed cum hic *Palatini* a militibus distinguantur, patet de alia significatione cogitandum esse.

„*Palatini*, pergit Cangius, *Proceres*, „*Optimates Palatii*; qui primores palatii „in vita S. Genulphi, *Palatini principes* „apud Poetam Saxonicum, an. 782; „*Palatinus Senatus* apud Claudianum, „de quarto Honorii Consulatu; *Proce-* „*res palatii* in Charta Roberti Regis

„*Francorum an. 1029*, appellantur; „paulo post addens, *Palatini*, dicti sub „*Imp. Romanis*, qui rei private & „largitionales titulos exigebant, de quibus est titulus in utroque Codice *De „Palatinis sacrarum largitionum*; quod & statim e Scholiaste Juliani Antecessoris confirmat; apud quem *Palatini* dicuntur qui pertinent ad *Comitem rerum privatarum*, vel ad *Comitem Sacrarum largitionum*. Verum jam, si hoc loco per *Palatinos* nil aliud quam Palatii Proceres, aut ejusmodi comites intellexerimus, quid illis fiet Magistris & iudicibus quos infra videbimus in palatio Diocletiani? Capite XIV, omnes denique qui erant in palatio magistris, data potestate, torquabant; & capite XVII, *Ludus repente in palatio, missitia, lacryma, iudicium trepidatio & silentium*. An, inquam, nolebat eos Diocletianus ullo pacto a Christiana Religione prohiberi, sed magnos tantum Palatinos & milites? At hoc absurdum.

Et rursum, si hic loci *Palatinorum* nomine solos Palatii Proceres vel utriusque ordinis Comites intelligere debemus, non minimum quidem igitur cogitaverit amplius Diocletianus de domesticis & ministris a quibus persecutionem inchoaverat: quæ non minor absurditas. In præsentia itaque per *Palatinos* denotari putamus & omnes Diocletiani domesticos tanquam totidem Palatii incolas, & quorquod insuper dignitate aliqua ad Palatium pertinente ornati erant.

20. *Deflectere*] Malim, *flexere*. Sic mox, *Nec sic quidem flexus est Imperator ne accommodaret assensum. & cap. xxv. Nisi cum amici ab illo favore flexissent. ubi contra deflexissent prætererim. Tollim.*

21. *Præcipitis hominis*] Id est, inconsiderati: pro quo sine circumspectione Mau-

filio faciebat, ut ipse laudaretur. Cùm autem malum, quoniam id reprehendendum sciebat, ²³ in consilium multos advocabat, ²⁴ ut aliorum culpæ ascriberetur quicquid ipse deliquerat. ²⁵ Admissi ergo iudices pauci & pauci militares, ut dignitate antecedeant, interrogabantur. Quidam proprio adversus Christianos odio inimicos deorum & hostes religionum publicarum ²⁶ tollendos esse censuerunt, ²⁷ & qui aliter sentiebant, intellecta ²⁸ hominis voluntate, ²⁹ vel timentes ³⁰ vel gratificari volentes in eandem sententiam congruerunt. Nec sic quidem flexus est ³¹ Imperator ut accommodaret assensum, sed deos potissimum consulere statuit, misit-

croixius *Galerium*, qui hic certe perstringitur & intelligitur, interpretatus est; *Toutes ces raisons ne pouvaient sécher l'opiniastré de Galerius*: de quo interpretationis genere diximus paulo ante ad caput IX, pag. 76. num. 1.

22. *Nam eras hujus malitia.*] Hinc apud Vopiscum in Numeriano vir audit callidus: & consilii semper alti, nonnunquam effrontis. Edit. Oxon. & Cant.

Adde Columbum, P. 2. p. 287.

† 23. *In consilium multos advocabat.*] Sed si ita est, quare noster post sex septem verba, *Admissi ergo iudices PAUCI & PAUCI militares?* Putamus scriptum primitus fuisse, *in consilium alios advocabat*: id est, alios quam seipsum. Favent proxime sequenti, *ut aliorum culpa ascriberetur quicquid ipse deliquerat*: nec obstat purior Latine Lingue genius. Cicero lib. 1. *Offic.* *Nos autem quantum in utroque profecerimus, aliorum esto iudicium*: hoc est, aliorum quam mei. Adde hujus locutionis elegantiam, *in consilium ALIOS advocabat, ut ALIORUM culpa* &c. Quid? quod in multis, si prima littera, tanquam ex sine præcedentis vocabuli consilium temere repetita, abijciatur, non obscura apparent vestigia lectionis, quam, ni fallor, restituiamus; vel quam doctis saltem cum nostro scrupulo proponimus. Hæc enim nemini, quod videam, hæc hic loci contigit.

† 24. *Ut aliorum culpa ascriberetur*] Vide Baluzium, P. 2. p. 26.

† 25. *Admissi ergo iudices pauci & pauci militares.*] Ut hic merito iudices a militaribus, ita, quod eodem recidit, iudices a militibus, capite XVII, distinguuntur his verbis, *Judicium vultus alacritate mutari. Non deservant qui suscipiantur celari mortem ejus donec Casar veniret, ne quid forte a militibus novaretur.* Ecce tamen e capite XXI. *Judices militares conjunctim & elegantissime de unis atque iisdem personis: Judices militares, humilitati litterarum rudes, sine adfessoribus in provinciis immissi.*

26. *Tollendos esse*] *qu'il falloit exterminer.* Maucroix.

Vide supra, num. XI; & Baluzium, P. 2. p. 27.

† 27. *Et qui aliter sentiebant.*] Itæ omnes editiones præter primam, in qua ex MS. codice reperitur, *& qualiter sentiebant*; sed mendose, uti primus vidit & monuit ipsemet Baluzius.

Confer Columbum, P. 2. p. 287.

28. *Homini*] Id est, Maximiani. *Versio Anglica.* Huc pertinent quæ diximus pag. 95. num. 1.

29. *Vel timentes*] Vide Baluzium, P. 2. p. 27.

30. *Vel gratificari vol.*] V. eundem ibidem.

31. *Imperator*] Rotunde & clarius ambobus interpretes, *Diocletianus*.

32. *Misitque*

32 misitque aruspicem ad Apollinem Milefium. Respondit ille ut divinæ religionis inimicus. 33 Traductus est itaque à proposito. Et quoniam nec amicis nec Cæsari nec Apollini poterat reluctari, hanc moderationem tenere conatus est ut eam rem sine sanguine transigi juberet, cum 34 Cæsar vivos cremari vellet qui sacrificio repugnassent.

32. *Misitque aruspicem ad Apollinem Milefium.*] Hanc historiam narrat Eusebius in lib. 2. de Vita Constantini, capite 1. *Pagius, ad An. Ch. 302. num. 3.*

Adde Baluz. P. 2. p. 27; Cuper. p. 163; & Columb. p. 287.

† 33. *Traductus est itaque a proposito*] Nimis concise, ut optime viderunt Interpretes; qui ambo, etsi non obscurum sit ad quem hæc debeant referri, tamen quia ultimo loco mentio facta est Apollinis Milefii, & proxime ante aruspis ad eum missi, supplendum idcirco in sua translatione vel vocabulum *Imperatoris*, vel proprium *Diocletiani* nomen, putarunt. *Ainsi l'Empereur fut contraint de céder.* Maucroix.

Upon this Diocletian yielded. Tralatio Anglica.

† 34. *Cum Cæsar vivos cremari vellet &c.*] Crudelissimus itaque Galerius, & de quo merito, licet aliis verbis, Dodwellus, (a)

Nam si hic malis est quidquam, hunc illic est huic rei caput.

Doctissimi viri verba sunt, „ Successerunt deinde anno CCCIV, si Eusebio „ (b) credimus, edicta severiora, quibus „ πάντας παιδῶν μου τοὺς κατὰ πῖλιν „ θύειν τε καὶ σπινθῆν τοῖς εἰδώλοις ἐπι- „ λείπειν. Quo tempore Timotheum „ tradit Eusebius, post innumera tormenta, tandem tenui ac lento igni „ fuisse consumptum. Plane hæc edicta „ Galerium sapiunt auctorem quem Lactantius ait vivos illos cremari voluisse „ qui sacrificio repugnassent, etiamnum „ imperium administrante Diocletiano.

C A P U T XII.

Inquiritur peragenda rei dies aptus, & 1 felix, ac potissimum 2 Terminalia deliguntur, quæ sunt 3 ad septimum

1 *Felix*] de bono augure. Maucroix. Id est, boni ominis; *auspicious*; Versio Anglica; hoc est, auspiciatus. Adde Cuperum, P. 2. p. 163.

2. *Terminalia*], Terminalia, inquit Varro, quod is dies anni extremus conficitur. Duodecimus enim mensis fuit Februarius, & cum intercalatur, inferiores quinque dies duodecimo demuntur mense. „ *Festus.* Terminus deus secundum Varronem a T. Tatius consecratus est, secundum alios a Numa Pompilio; ut Romani contenti propriis, aliena non concupiscerent, Numa lege cavet de pradiis servinandis. Edit. Oxon. & Cant.

Terminalia] the Festivity of the God Terminus. Tralatio Anglica. Id est, Festum Dei Termini.

† 3. *Ad septimum Kalendas Martias.*] 23 *Janvier.* Maucroixii versio: Id est, die XXIII Januarii; errore manifesto Typhetarum, eoque prorsus intolerabili, pro 23 *Février*, ut vel e sequentibus doctorum observationibus constare potest.

Within five days of the end of February. Interpretatio Anglica: quasi dicas, sexto die ante finem Februarii.

Ad septim. Kal. Mart.] Cœpit itaque persecutio die XXIII Februarii, ut pa-

(a) *Dissert. Cypr. xi. num. 74.* (b) *De Mart. Pal. cap. 3.*

septimum Kalendas Martias, ⁴ ut quasi terminus imponeretur huic religioni. ⁵ Ille dies primus leti primusque malorum causa fuit quæ ⁶ & ipsis & orbi terrarum acciderunt. Qui dies cum illuxisset, ⁷ agentibus consularum senibus ambobus octavum & septimum, repente adhuc dubia luce ⁸ ad Ecclesiam profectus

est etiam ex cap. 48. ejusdem libri. Et certum hujus persecutionis non tantum annum, sed mensem ac diem, Lactantius libro de Mort. Perf. post longam tot seculorum ignoracionem nos docuit. *Pagium ad An. Ch. 302. num. 5.*

Confer Baluz. P. 2. p. 27; Cup. p. 163; Col. p. 287.

† 4. *Ut quasi terminum imponeretur huic religioni.* Mens auctoris apertissima. Sed quis cum eo terminum imponere pro finem imponere usurpavit? Mihi enim exemplum deest.

Quamvis terminum imponere forte nemo dixerit, ut finem imponere, patet tamen Lactantium hoc loquendi genere alludere ad vocem *terminalis*, quibus hæc persecutio cœpta est. Cum videret autem illud emolliit vocula *quasi*. Grævius.

Adde Cuperum, P. 2. p. 163.

5. *Ille dies primus &c.*] Ex Virgil. 4. Æneid. Baluzium, ad marginem primæ editionis.

6. *Es ipsis & orbi terrarum*] Id est, Imperatoribus & omnibus nationibus, secundum Maucroixium; hæc enim ejus versio, *aux Empereurs & à toutes les nations*. Melius vero cum Anglica Tradicione accepit quasi auctoris verba forent, & ipsis & universo Imperio: *not only on them, but on the whole Empire*: Qua de re jam alibi satis diximus.

7. *Agentibus Consularum senibus ambobus octavum & septimum,*] Anno scilicet 303, quo Diocletianus VIII, & Maximianus VII Consules processere, quoque ideo persecutio certo cepit. *Pagium ad An. Ch. 302. num. 5.*

† En nonnihil lucis amplius e Maucroixii versione, *Sous le huitième Consulat de Diocletien, & le septième de Maximien Herculinus*. Hoc est, sub octavo Consulatu Diocletiani, & septimo Maximiani Herculinii; pro quibus Traditio

Anglica, *in the seventh and eighth Consulats of the two Ancient Emperours*: hoc est, in septimo & octavo Consulatu duorum seniorum Imperatorum; mutato, nescio quam ob rem, ordine quo noster utrumque Consulatum nominavit ac numeravit simul.

† *Senibus ambobus*] Recte; sed nondum tamen decrepitis. Utrumque probò ex Cassiodoro, qui ad decimum Diocletiani consulatum, id est, quem deinceps Diocletianus anno Ch. 307. inivit, hæc habet.

Diocles. x. & Maximus VII.

Hic Cass. Diocletianus Nicomedia, Maximianus Mediolani purpuram deposuerunt ob ætatis defectum. Probo iterum ex libro IX Eutropii, cujus verba sunt, *Cum... ingravescente ævo, parum se idoneum Diocletianus moderando imperio esse sentiret, auctor Herculis fuit, ut in privatam vitam concederent, & stationem tenenda Reip. viridioribus junioribusque mandarent. cui agere collega obtemperavit.* Quid? quod uterque non paucos annos post depositam purpuram vixerunt. Adde quæ supra diximus, pag. 98. num. 13. item Baluzium, P. 2. p. 27, & Col. p. 287.

† 8. *Ad Ecclesiam*] Fuit hic loquendi mos jam seculo quarto post Christum natum inductus, ut *Ecclesia* nomen Latini Græcique Patres de sede Christianorum sacris dicata usurparent. Noster paulo post, *Ecclesia ex palatio videbatur*. Eusebius lib. 7. hist. Eccl. *Θεοτικῆ ἡ τῆς Ἐπισκοπῆς ἀρχαί [Μαριῶν] προσελθὼν δι' ὁμιλίαις ἢ τῆς χειρὸς λαβῶν, ἐπὶ τὴν ΕΚΚΛΗΣΙΑΝ προσέειπε, εἶσατε πρὸς αὐτῶν εἶσαι τῶ ἀγίασματι &c.* Hoc est, vertente Valerio, Theotocus civitatis Episcopus ad Marinum accedens, & sermocinando longius eum abstrahens, prehensa manu ad ECCLESIAM perducit, cumque inte-

9 profectus cum ducibus & tribunis & 10 rationalibus venit; & revulsis foribus, 11 simulacrum Dei quaeritur.

rim ad ipsam altare cum statuisset, & quae postea. Similia exempla in Eusebio, & seculi quinti Scriptoribus frequentissima sunt. Tantum, iisdem Seculis quarto & quinto, Christiani sedes suas sacras Temples quoque vocabant. Lactantius lib. 5. Inst. cap. 2. *Ego cum in Bithynia oratorias literas accitus docerem, contigit seque, ut eodem tempore Dei TEMPLUM overteretur...* Augustinus, Serm. 255. De Temp. *Quamvis sancta sint TEMPLA qua videmus de lignis & lapidibus fabricari, tamen plus apud Deum pretiosa sunt templa cordis & corporis nostri...* TEMPLA de lignis & lapidibus humano ingenio componuntur; templa corporum ipsius caliditate artificis manum fabricantur: Et promiscue Imperatores Theodosius & Valentinianus Augusti, Antiocho P.P. (a) *Pateant summi Dei TEMPLA timentibus, nec sola altaria & oratorium TEMPLI circumjacentium, qui ECCLESIAS quadripertito intrinsecus parietem septa concludit, admittionem confugientium sancimus esse proposita; & sic saepius in sequentibus.*

† 9. *Profectus cum ducibus*] Ita editio-nes omnes praeter Oxoniensem anni 1684, & Cantabrigiensem anni sequentis; in quibus, ad Ecclesiam profectus cum ducibus. Immo qui illarum primam procuravit Sparkius, optime ad hunc locum, Prius, inquit, legebatur *profectus*, cum qua voce nihil occurrit quod congruat.

Profectus cum ducibus] Nullus est sensus. Legendum ergo est, *Profectus* &c. Rever. Episc. Savisb. Burnetus: cuius adeo versio, *the Prefect*, & quae postea.

Profectus] Lege, *profectus*. Sic cap. 16, mentio fit Flaccini *Profecti*. Gale. Lego, *Profectus*. Allix.

Ad Ecclesiam Profectus] Vide Plinii epist. ad Trajanum, & Justinum Martyrem in Apol. 2. *Tollim*.

Confer Cuperum, P. 2. p. 164. & Coulumb. p. 287.

10. *Rationalibus*] *Les Officiers du fsc*. Maucroix.

The Receivers. Tralatio Anglica.

Vide supra 2. pag. 68. num. 19.

11. *Simulacrum Dei quaeritur*.] Ut inter paganos, qui putabant templa non posse sine simulacris esse. *Edit. Onon. & Cant.*

Uti a Romanis sub Pompejo, expugnatis Hierosolymis. *Tollim*.

† Ex hoc indubie loco Taciti, *Romanorum prius Cu. Pompejus Judaeos domuit: templamque jure victoria ingressus est. Inde vulgatum, nulla tuens Deum effigie, vacuam sedem & inania arcana.*

Simulacrum Dei quaer.] Episcopus Sauriberienfis, *Nec that the Christians had any images in their Temples, as Lactantius himself testifies, De Origine Erroris, lib. 2. pag. 65, 66, 67, 107; but the heathens having images in all their Temples were ready to conceive the like of them.* Id est, Non quod Christiani ulla haberent imagines in suis templis: testatur enim contrarium Lactantius ipse De Origine Erroris, lib. 2. &c. Sed quia cum in cunctis Ethnicorum fanis imagines extarent, idem facile Ethnici in animum de Christianis induxerint.

† *Simulacrum Dei quaeritur*.] Bene: sed non invenitur; quod valde notandum. Nullum enim nominatur proxime in catalogo rerum repertarum, sed solae scripturae. *Scripturae reperta incenduntur.*

Huc pertinent duae Pagii conclusiones, haud illaudabiles certe, nec inuiles nostris hominibus, quanquam necdum utraque fidei candidissima. Una est, *Credibile itaque imagines parum a Christianis usurpatas fuisse primis fere quatuor seculis: per quae nefanda daemonum in idoli religio, & Christiani nominis crudelissima vexatio cursum suum tenuit.* Altera autem, *Quare in controversia de imaginibus, ceterioris Ecclesia potius exemplorum & institutorum, quam antiquitatis, duci rationem oportet.* Qui priorem locum adibunt, videbunt cur, in isto quidem argumento, aliquanto plus bonae fidei voluissent in viro clarissimo repertum; qui gratis scilicet addiderit, *imagines tamen ante quintum Saeculum in usum aliquo fuisse.*

G 4 fuisse,

(a) In Cod. Theod. lib. 9. Tit. 45. De his qui ad Ecclesias confugiunt. L. 4.

tur. ¹² Scripturæ repertæ incenduntur, ¹³ datur omnibus præda. ¹⁴ Rapitur, trepidatur, discutitur.

fuisse, quamvis non promissio ac frequentia; quod nullo exemplo probavit.

Adde Baluzium, P. 2. p. 28.

† *Simulacrum Dei quaritur.*] *On cherche l'idole du Dieu.* Maucroix. Ad verbum, *Quaritur idolam Dei.* Bene habet. Nam *idolam* igitur etiam veri Dei simulacrum est. Quare videant qui ad tuendas Sacro-sanctæ Trinitatis imagines verti volunt in secundo Decalogi præcepto, *Non facies tibi idolam*, quomodo vel cum sua interpretatione probare possint, illicita quidem esse idola, hoc est, rerum Deorum-ve *ἰδῶν* simulacra, sed probe licitas esse imagines veri Dei, cum nostro loco Maucroixius *simulacrum Dei*, summi nempe & solius veri, per *idolam Dei* reddiderit; nec alia voce appellaverit ad marginem imagines, quas ait paganos credidisse extare in Christianorum templis: *Ils croyoient que les Chrétiens avoient des IDÔLES dans leurs Temples.* Hoc est, *Credebant Christianos habere idola in suis Templis.* Quid? quæ habebant idola pagani, illa nequaquam *ἰδῶν* *ἰδῶν* erant, sed *ἰδῶν* *ἰδῶν* imagines esse persuasi erant.

12. *Scriptura reperta incenduntur.*] Unde natum est *iraditoris* vocabulum adversus eos qui poenarum metu S. literarum iudiciis imperialibus tradidere. *Ed.:io Oxon. M. 1680*, item *Cantabrigiænsis.* Confer Baluzium, P. 2. p. 28. apud quem de ea re plura.

13. *Datur omnibus præda.*] Potius, *datur omnia præda.* Tollius.

† 14. *Rapitur, trepidatur, discutitur.*] *Trepidare* ergo, eo sensu quem supra (a) tetigimus, aliquid a *discutitate* diversum sonat, sicut ibidem observavimus; ut *trepidetur* adeo in uno loco, nisi si etiam quandoque circa eundem locum, discutitur vero per plura. Firmat Terentii versus, (b)

Trepidari sentio, carfari sursum prorsum:

quod manifestissimam invehit *trepidatio-*nis distinctionem a *carfationibus*, tan-

quam longe minoris motus a majori.

Sed præterea, planissime etiam *trepidatur* nonnunquam sine ulla formidine, quemadmodum insuper ad caput decimum posuimus; cum iis, de quibus nunc noster, *Rapitur, trepidatur*, data prius fuerit Diocletiani nomine securissima prædandi rapiendique potestas. *Datur omnibus præda. Rapitur, trepidatur.* Firmat pariter ante laudata Varronis apud *trepidatio*; (c) quas certo certius nullus magis metus incessit, cum in alveis suis foras trepidant, quam cum eisdem introant. Ne & ista Livii (d) eodem referam; *Quid? quod hostes per summam aciem instruxerant aciem, repa-*traverant animos, *stabant compositis suis quisque ordinibus; nobis tunc repente TREPITANDUM in acie instruenda erat.* Et iterum paulo post, *Ac ne illo ipso quidem die, aut consule aut rege optante pugnatum est. Rege, quod nec festus ut prædixit in via, neque TREPIDANTES in acie instruenda & vixidum compositos, aggressurus erat: consule, &c.*

Recte notas *trepidare* sæpe accipi sine formidinis notione. Nam *trepidare* sæpe est tumultuari, & ab omni parte niti ad ingrediendum, aut egrediendum, aut invadendum & magna vi aliquid infestandum. *Grævius.*

Confer dicta ad caput x, pag. 89. nu. 12.

Rapitur, trepidatur, discutitur.] Maucroixius, *Les uns ravissent, les autres se passent de crainte, les autres s'effrayent.* Quasi primum Latina sint, *Alii rapere, alii terrore exanimari, alii diffingere:* & quasi deinde iam in templum Nicomedie Christiani summo mane convenissent, atque eorum alii præ terrore, revulsis foribus, exanimati sunt, alii vero in fugam hucilluc acti: quo & reliquæ redeunt tralaciones. Sed, ut præter illa, quæ ante adversus istas hypotheses obiter notavimus, hoc amplius asseramus, auctoris verba neutiquam sunt, *Rapitur, trepidatur, diffugitur:* datur

(a) Cap. x. pag. 89. num. 12. (b) In *Hezra*, *Ab. 3. Sc. 1.* (c) *Ed. pag. 92. num. 12.* (d) *Lib. 44. sub finem.*

ritur. Ipsi verò in speculis ¹⁵ (in alto enim constituta Ecclesia ex palatio videbatur) diù inter se concertabant ¹⁶ utrum ignem potius supponi oporteret. Vicit sententia

detur venia verbo; sed, *Rapitur, tropidatur, discorritur*: ut haud proprie ad diffugientes homines pertineant, sed ad discursantes. Adde quod Nicomedienfes Christiani adeo nondum ea die in Ecclesiam suam convenerant, ut necesse fuerit revellere fores, quod necdum fuissent apertæ. Dicere enim revulsas fuisse, quia intus Christiani Religioni suæ clausis januis vacabant, absurdum foret: partim, quoniam nulla repertorum intus Christianorum mentio fit in nostro loco post forium revulsionem, sed Scripturarum tantummodo; partim autem, quoniam cum Nicomediz Christiani templum propalam & permitte magistru hæcenus habuissent, nil causæ erat cur coetus suos clausis foribus celebrarent; partim denique, quoniam apertissime hæc tria, *Rapitur, tropidatur, discorritur*, non ad diversas, sed ad eandem personas pertinent; hoc est, ad illos omnes quibus data fuerat præda: ut proinde multo potius vertendum credam Gallice, *Les uns ravissent, les autres se tremoussent, les autres courent deça & delà*, quam quomodo Maurcroix interpretari placuit. Doctorum tamen iudicium esto.

† 15. *In alto enim constituta ecclesia*] Fortassis casu; sed fortassis quoque consilio. Nam & olim consilio Iudæi Synagogas suas in excelis locis, etsi haud ita suevissent ab initio, (a) construebant, Gentiles vero magnam partem furorum templorum. De Iudæis, res certissima & permultis Juris, ut ita dicam, Rabbini canonibus, quibus præscriptum est in altissimo urbium loco *Synagoga edificarentur, &que ceteris edificiis exceliores*; (b) ad imitationem aimirum templi Hierosolymitani quod in monte fuerat conditum. Gentiles autem quod attinet, Græci v. gr. in excelis ac puris locis *Æsculapii* templa, quem sanitati

præferant, collocabant. *Cur Æsculapii sanam extra urbem est?* querit Plutarchus in *Questionibus Romanis*. *An quia salubrius extra, quam intra urbem degi putant? Nam Græci quoque non absurde locis puris & sublimibus posita habent Æsculapii sacra.* Et Vitruvius, (c) *Ædibus*, inquit, *sacris, quorum Deorum maxime in intela civitas videtur esse, ut Jovi, Junoni, & Minerva, in excelissimo loco, unde moenium maxima pars conspiciatur, arca distribuuntur.*

At incredibile, dicit aliquis, Christianos ulla simili de causa Ecclesiam, qua de agitur, in alto constituisse. Fa-teor; sed potius igitur (si quid in ea revolueris de industria factum) quoniam priores Christianorum coetus *et utrovis*, hoc est, ut vulgo transferunt, in *coenaculis*, ad verbum ferè in *superis*, celebrati fuerint. Vide *Act. 1. 12. & seq. item xx. 7. 8.* Malim ego causam in incerto prorsus relinquere: vel hoc ipso, quod sicut non omni tempore Iudæi Synagogas suas in excelis locis, neque semper Gentiles sua sana in alto extruxerunt; Vitruvius enim, ut alios taceam, continuo post illa quæ supra laudavimus, *Mercurio autem*, ait, *in foro, aut etiam uti Isidæ & Serapi, in emporio. Apollini patrique Libero, secundum Theatrum. Herculi, in quibus civitatibus non sunt Gymnasia neque amphitheatra, ad circum. Marti, extra urbem, sed ad campum. Itemque Veneri ad portam*; ita nec Christiani perpetuo sua templa in cacuminibus montium, sed interdum quoque in imis vallibus, interdum in littoribus maris & fluminum, aliisque locis, collocarunt, quemadmodum jamdudum monuit Hospinianus. (d) Tantum itaque constet, etiam ab Euagrio (e) mentionem factam fuisse *τρυφαι* seu *vicæ*, id est templi, quod seculo quinto Symeoni Sulicæ, trecentis fere studiis a Theopoli,

G 5 in

(a) Vide *Burmanni Disp. de Synagogis*. (b) Vide *Mosen Maimon. Halat Tephilla, cap. xi. &c. Item Burmanni Disp. 2. de Synag. nu. 19. & 12.* (c) *Lib. 1. cap. 7.* (d) *De Originis Templor. cap. 6.* (e) *Lib. 1. cap. 14.*

sententia Diocletianus, cavens ne magno ¹⁷ incendio facto pars aliqua civitatis arderet. Nam multæ ac magnæ domus ab omni parte cingebant. Veniebant igitur ¹⁸ prætoriani ¹⁹ acie structa cum securibus & aliis ferramentis; & immissi undique, ²⁰ tamen illud editissimum

in ipso montis vertice conditum viferit.

† 16. *Utrum ignem potius supponi oporteret.*] Potius quam quid? Videtur enim ea vis esse hujus adverbii, & communis usus loquendi apud Latinos, ut non potuerit hic auctor non scribere, *utram ignem potius supponi oporteret, quam eam dirui*: vel, quod malim, *utrum illam dirui, an ignem potius supponi oporteret*: quare quin alterutro modo aut consimili legendum sit, non dubitamus.

† 17. *Incendio falso*] Latinissime dicam. Cæsar De Bello Gal. *Et tantam in agris vastandis incendiisque faciendis hostibus noceretur.* Alia quoque exempla in promptu.

18. *Prætoriani*] *A considerable Body of the Guards.* Anglica versio. Id est, magna manus stipatorum & protectorum Imperatorii corporis.

19. *Acie structa*] Phraſis Virgiliana *Æn. 9. Colomesius.*

Adde Cuperum, P. 2. p. 164.

† *Acie infræne* communiter Proſæcæ orationis est. Exempla vide complura 10. 14.

20. *Tamen illud editissimum pæcivè horis solo æquarunt.*] Tò tamen ferri non posse hoc loco, quia Latina doctus est, non ignorat; ne dicam *editissimum* desiderare nomen aliquod. Non probo *tamen* quod alii (J) substituendum censent. Cogitavi scribendum esse *calmen* illud *editissimum*. *Calmina* enim sunt templa, & omnes ædes editiores, qualis erat hæc ecclesia. Justin. xxiv. 8. *Advenisse Deum, eniquis se vidisse desilientem in templum per calminis aperta fastigia.* Idem xxviii. 3: *Ubi dies adventare cepit, editissimisque calminibus orbis oriens splendere.* Statius in Genethliaco Lucani:

*Dicas calminibus Remi vagantis
Inſaudas Domini nocentis ignes.*

Calmina Remi sunt templa, alizque domus, quibus ignem immisit Nero, cum Romam incenderet. Idem ix Theb.

..... *ſeu jam ſub calminos fixas
Excubas, antiquo ſeu pendas gloria
luco.*

Hoc est, seu exuvias leonis capti suspenderunt in templo, sive in luco. Exempla sunt & alia in promptu. *Grævius.*

Templum Maucroixius, *ædificium* Burnetus, in sua quisque versione, (b) suppleverunt.

Tamen illud editissimum &c.] Pro *tamen*, quin reponendum sit *templum* nullus ambigo. Conjecturam meam stabilitum it Lactantius ipse lib. 5. Inſtit. cap. 2. ubi ædificium a Christianis cultui divino dicatum *Dei templum* appellat. Sic etiam in limine hujus libelli. *Colomesius.*

Tamen illud editissimum] Potest vulgata lectio defendi. Præferam nihilominus *tandem*. pro quo *tamen* aliquando positum, usurpatumque memini. Sed & *templum* illud *editissimum*, non incommode legi possit, vel *fanum*. Nam *τὸ ταταμεν* vix hic locum inveniat. *Tollius.*

Tamen] Legendum *calmen*, vel *cacumen*. Gale.

Tamen illud] Ibi est hiatus, aut corruptio. *Alliv.*

Ita plane sentio. Incertum vero miris modis, utrum potius. Mihi olim, quod posterius arderet, non displicebat legi, *fanum*, quod & Tollio in mentem venit; aut Latinis literis Græcum *temenos*, id est, templum; nec me hætenus utriusque conjecturæ poenitet. Nam quod *Fanum pro Gentilium Templis Christianos proprio vocabulo usurpasse* posuit Ducangius, (c) id, quanquam multa veterum loca innuant, perpotuum non est. De Judæorum templo, Christianus Interpretis libri 2. Macc. xiv. 33. pro Græcis istis, *ἱερὸν καὶ διακοσίον μοι τὸν Ἰουδαίου ἱεροῦ*,

(a) *Columbus* ſcil. P. 2. p. 287. (b) Quoyque ce temple ſoit fort haut. *Mæner.* that lofty Building. *Barn.* (c) In *Gloſſario Media & Inf. Latin.* voce *Fanum.*

ditissimum paucis horis solo adæquarunt.

*Ἐδῶντι, τίνος τοῦ τοῦ θεοῦ οἶκος εἰς
ῥωδίων ποίησεν*, hæc habet, *Nisi In-*
dam mihi vinculum tradideritis, istud Dei
FANUM *in planiciem deducam.* Et tam
de templo corporis Christi, quam de
Hierosolymitano, auctor opusculi De
Mortibus Sina & Sion, adversus Judæos
conscripti, (a) *In cajus, inquit, Tem-*
plum [Salomonici] similitudinem Jesus car-
nem suam esse dicit, dicens Pharisæi: De-
struite FANUM istud, & ego in tribus
diebus excitabo illud. Et Pharisæi dice-
bant; Quadragesima sex annis adificatum
est FANUM istud, & hic in tribus diebus
excitabit illud? Dicebat autem Jesus FA-
NUM de corpore suo. Adde ex Aldhel-
mo, seu verius ex Gronovii Observatis
in Scriptor. Eccles. (b)

*Nescitis quod templa Dei sint illa
vestra?*

Membranz,

Nescitis quod fana Dei &c.

De nomine autem *temenos*, quæ altera
nostra *τοῦ* tamen emendatio est, non so-
let quidem id vocabulum nisi Græciæ lit-
teris, & apud Græcos, pro templo oc-
currere; puta, apud Dionem Cassium
de Hierosolymitano his verbis, *ὡς*
τοῦ TEMENOTΣ τοῦ θεοῦ ἀμυνόμε-
νοι, pro templo Dei sui propugnantes; &
apud Evagrium de Templo Simeonis Sci-
litz, *Ἐνόθητο τῆς τοῦ θεοῦ δὲ τοῦ*
αἰγίου θιάσου θάουθαι. Cupiebam videre tem-
plum Sancti illius. Sed, uno verbo, nil
frequentius in scriptis Patrum, quam
Græcas voces Latinis litteris exaratas re-
perire. Lactantius lib. 7. Infit. c. 23,

quæ de anastasi, pro qua de dīm-
saæres, id est, resurrectione; & i-
terum paulo post, *anastasiæ mortuorum*
futura esse consentiunt, pro αἰάσσει,
eodem sensu. Noster infra, cap. 33.
Ἀπολλο & Ἀσκληπιος ὀρανται, ex Græco
Ἀπολλῶν & Ἀσκληπιῶν, pro Latinoꝝ *Apulo-*
pius. Idem apertissime capite 2, *ἐπι-*
σκηνῶν *sanctum & sempiternum*, pro *ἁ-*
γίων. Orosius lib. 7. c. 7. de Nerone,
Cerics, citharistas, tragædos, & aur-
igas sæpe sibi superasse visus est; non pro
Ceritos, vel Scenicos, quomodo primæ
editiones ferebant, sed pro *Cerycas*, Græ-
cis *κέρυκας*; ut germanus iste Hierony-
miani Chronici locus ostendit, *Nero in*
Olympiade coronatur, cerycas, cithari-
stas, Tragædos, aurigas vario certamine
saperans. Passio SS. Perpet. & Felice,
Bene venisti tequos; pro τῆσιν. Alibi
in sequentibus, *Pridie quam pugnato-*
mus, video in heromate, pro in ἁγία-
τι. Alibirursum, & illum contra *Ἐ-*
πίμνν video in afa volantem; pro, in
αἰῶ; atque iterum deinceps, *audivimus*
vocem unitam dicentem, Agios, Agios,
Agios, sine cessatione, pro αἰγιῶ, αἰ-
γιῶ, αἰγιῶ. Confer initium Orationis
Cypriani pro Martyribus; item ejus,
quam sub die Passionis suæ dixit; ne jam
equum Lucretii dixerat, id est *δυσ-*
τρον, seu lignum; Plinii probata, hoc
est *περὶ κατα* seu oves, & sexcenta aliæ
id genus laudem. Verum hic locus po-
tius forsan mutilus quam corruptus.

Adde Cuperum, P. 2. p. 164. & Col.
p. 287.

CAPUT XIII.

Postridie ² propositum est edictum quo caveba-
tur

¹ **P**ostridie Die videlicet xxiv Febru-
arii. Eusebius tamen lib. 8. cap. 2.
scribit, propositum fuisse edictum
mense Martio, appetente die festo Do-
minicæ Passionis. Auctor vero Chronici

Alexandrini die xxv Martii, ipso die
Paschæ. Verum hæc sic conciliat Balu-
zium V. C. ut primo edictum illud pro-
positum fuerit *Nicomedia*, ubi agebat
Lactantius, velut in civitate Regia,
die

(a) Apud Cyprianum, ad calcem fere editionis Paris. 1574. (b) Cap. xv.

tur ³ ut religionis illius homines ⁴ carerent omni honore ac dignitate, ⁵ tormentis subiecti essent ex quocunque ordine aut gradu venirent, ⁶ adversus eos omnes actio caleret, ipsi non de injuria, non de adulterio, non ⁷ de rebus ablatis agere possent, ⁸ libertatem denique ac vocem non haberent. ⁹ Quod edictum quidam, etfi

die xxiv Februarii, deinde missum ad ceteras Imperii civitates, mense quidem Martio propositum in eo loco, ubi tum Eusebius habitabat, & in Palestina mense Aprilis, Alexandria vel alibi, ipso die Paschæ. Quam conjecturam certam esse mox ostendo. *Pogium, ad An. Chr. 302. num. 5.*

Confer Baluzium, P. 2. p. 28.

2. *Propositum est edictum*] *Propomere* æque ut *proscribere* est publice affixo titulo, decreto, aut alio scripto aliquid significare. *Symbolos proponere* apud Justinum lib. 2, est inscriptiones in publico loco ponere, legendas in cippis. Sed quis hæc ignorat? *Grævius.*

On publico un Edict. Maucroix. Ad verbum, & ut hodie loquuntur, *publiatum est*: quo & modo versio Anglica, *An Edict was published.*

Propomere in publico & in publicum, dixerunt interdum melioris ævi scriptores, (a) pleniusque.

† 3. *Ut religionis illius homines*] Quam noster scilicet *divinam* in sine cap. xi appellavit: *Respondit ille ut divina religionis inimicus*; intellectis, uno verbo, *Christianis*; quos & ita ter paulo ante sine circuitione vocaverat: unde etiam rotunde hoc loco Maucroixius, *Tous ceux qui faisoient profession de la religion Chrétienne*; Quotquot profitebantur religionem Christianam: & simplicius adhuc *Tral. Anglica, & the Christians, Christiani.*

4. *Carerent omni hon.*] Adi Baluzium, P. 2. p. 29.

† 5. *Tormentis subiecti essent* &c.] Antea itaque, ut a *verberibus*, quod supra tangebamus, (a) sic a *tormentis* immunes erant varii hominum ordines & gradus. Confer Cuperum, P. 2. p. 164.

6. *Adversus eos omnes actio caleret,*]

Immo potius, *adversus eos omnium actio caleret.* Gale.

† Quæ emendatio non mihi tantum præterea, sed & clarissimo auctori verionis Anglicæ in animum venerat, ut apparet ex his verbis, *all Actions were to be received against them.* Ni etiam insuper pro *caleret*, hoc est, acrius urgeretur, legendum censuerit *valeret* cum Amplissimo Cupero. Nam id quoque Anglica verba præ se ferunt. Fuit & quum suspicaretur scriptum primitus fuisse cum majore emphasi, *adversus eos omnes omnium actio caleret, vel valeret.* Neque aliter sane cunctis occurritur exceptionibus in verbis quæ proxime præcedunt, *carerent OMNI honore ac dignitate; tormentis subiecti essent ex QUOCUNQUE ordine aut gradu venirent.*

Cuperum vide, P. 2. p. 164.

† 7. *De rebus ablatis agere*] *Supple, jure*; ut in notissimo versu,

Fastus eris, per quem JURE licebis AGI.

Alio enim sensu, quamquam simillima phrasi, noster infra capite 39, *Respondit illa, ... non posse deumptis in illa feralli habitu agere.* Sed ut hic *agere* pro *jure agere & in foro*, ita modo *actio* pro *forensi actione* in istis, *adversus eos omnes actio caleret.* Hincque merito Versio Anglica, *might not sue for thefts or robberies.*

8. *Libertatem denique* &c.] Baluzium vide, P. 2. p. 29; Cup. p. 165; Col. p. 288.

9. *Quod edictum quidam* &c.] Historia apud Eusebium occurrit lib. 8. Hist. Eccl. cap. 6. (pot. 5.) Nulla tamen magis quam hic loci sit nominis mentio. *Ed. Oxon. & Cant.*

Quidam] *un particulier.* Maucroix.

†. Quasi dicas, *homo quidam privatus*: quod minime cum Eusebio verbis convenit,

(a) Cicero v. gr. & Livius. (b) *Ad Caput x, pag. 92. col. 2. um. 19.*

10 etſi non rectè, 11 magno tamen animo 12 diripuit & conſcidit, 13 cùm irridens diceret victorias Gothorum & Sarmatarum præpoſitas. 14 Statimque productus, non modò 15 extortus, ſed etiam 16 legitimè coëctus, 17 cum admirabili patientia poſtremò exuſtus eſt.

venit, ἤσ' ἐκ ἀσήμενον τις, ἀλλὰ καὶ ἀ-
γαν κατὰ τὰς ἐν τῷ βίῳ νομομομίνας
ὑπεροχὰς ἐδοξοτάτων. Sed videndus
omnino de ea re Baluzius, P. 2. p. 29.

10. *Esti non recte,*] Adeantur idem
ibidem, p. 30; & Columbus, p. 288.

11. *Magno tamen animo*] Columbum
vide, P. 2. 288.

12. *Diripuit &c.]* Lege, *deripuit*,
ut infra cap. xxviii. Tollius.

Adde dicta ad caput v, pag. 62. nu. 21.

†. *Diripuit & conſcidit.*] Refertur hic
non incommode poteſt Simeonis Meta-
phraſtæ narratio de Polyeucho, qui, im-
perantibus Decio & Valeriano, illorum
contra Christianos edictum, e Nearchi
manibus acceptum perlegit, inter legen-
dum conſpuit, & tunc demum in fruſta
minuta conſregit, ventiliſque mandavit.

13. *Cum irridens diceret victorias Go-
thorum & Sarmatarum præpoſitas.*] Hoc
eſt, ni fallor, Imperatores æque bar-
baros eſſe ac Gothos Sarmataſque e qui-
bus devictis ſibi titulos compararunt. *Editio
Oxon. & Cant.*

*En ſe moquent des ſurnoms de Gothiques
& de Sarmatiques que les Empereurs s'ar-
rogèrent.* Maucroix. Ad verbum, Co-
gnomina Gothicorum ac Sarmaticorum,
quæ ſibi Imperatores arrogabant, irri-
dendo.

*And rallied the Emperours, who had
pas among their Titles, that they had tri-
umpled over the Goths and the Sarmatians,
that they acted like thoſe whom they preten-
ded that they had ſubdued.* Verſio An-
glica. Quæſi dicas, Et Imperatoribus,
qui in Edicti fui præſatione ſe de Gothis
& Sarmatis triumphaffe inter alia glo-
riati fuerant, illudebat, quod haud ali-
ter agerent quam ii quos aſe ſubjectos eſſe
jaſtitabant.

Præpoſitas.] Lego, *propoſitas.* Ironi-
ce dictum. Id eſt, Christianos, quam-
vis ſubditos, jam loco eſſe Gothorum &
Sarmatarum debellandorum. *Boherellus.*

† Firmare poteſt editio Aboenſis, in
qua jam pridem non *præpoſitas*, ſed *pre-*

poſitas, excuſum. At, ne neſcias, exi-
mius & conjunctiſſimus Collega, Græ-
vius, latere hic loci putabat aliquid
ὑπελον gravioris momenti, quod ſine
emendatiore codice non poſſit elui, ut
multa hujus ſcripti alia loca: idemque
ſentio.

† 14. *Statimque productus,*] In jus
ſcilicet, ſeu ad Magiſtratus. Interpretes
ſimpliciter pro *captus* eſt, ſumpſerunt.

On le prit. Maucroix.

He was preſently ſeiſed on. Tralatio An-
glica.

15. *Extortus,*] Id eſt, torquendo ex-
carnificatus. Sic & capite xxviii: *Ex-
torti parentes & mariti, ut filias, ut con-
juges, ut opes ſuas proderent.* Tollius.

16. *Legitime coëctus,*] Secundum leges
quas Auguſti tulerant, inquit Baluzius.
Editio Cantabr.

,, ὡς ἀντὶ τῶν συντόμων ἀπαλλαγῶν,
καταβραχὺ ἐνυλιόκετο, Eusebius loco
citato [hoc eſt, lib. 8. Hiſt. Eccl. cap. 6.]
,, pergunt *editiones Oxonienses*: † etſi ali-
lata Eusebii verba neutiquam ad eum,
de quo agitur, Martyrem, pertineant,
ſed ad alium, nomine Petrum, ἤσ' βα-
σιλικῶν παίδων ἵνα; id eſt, vertente
Valeſio, unum ex Imperatoris cubicu-
lariis.

Legitimo coëctus,] *On le mit ſur le gril.*
Maucroix. Ad verbum, *impoſitus eſt cra-
ſticula*: quod quomodo ferri defendivo
poſſit non video.

Legitime coëctus,] Potius, *lentiffime
coëctus.* Cap. xxi, *datu legibus ut poſt
tormenta dammati lentu ignibus perirentur.*
Gale.

Adde Baluzium, P. 2. p. 30; Cup.
p. 165; Col. p. 288.

† 17. *Cum admirabili patientia &c.]*
Eusebius, lib. 8. hiſt. Eccl. cap. 5, τὸ
ἀλυπον καὶ ἀτάραχον εἰς αὐτὴν τελευ-
ταίαν διατήρησεν ἀναπνοῆν: *Latitiam
ac tranquillitatem animi ſequæ ad ultimum
ſpiritum conſervavit.* Adjiciendus Balu-
zium, P. 2. p. 30.

CAPUT. XIV.

Sed Cæsar non contentus est edicti legibus. Aliter Diocletianum aggredi parat. Nam ut illum ad propositum crudelissimæ persecutionis impelleret, occultis ministris palatio subiecit incendium. Et cum pars quædam conflagrasset, Christiani arguebantur

† 1. **S**ed Cæsar] Brevior & obscurior personæ notatio; cui malo ita jam docti varie medicinam fecerunt.

But Maximian. Id est, *Sed Maximianus.* Versio Anglica.

Galerius Maximianus Cæsar. Maucroix. *Sed Cæsar]* Galerius nempe Maximianus. Pagius ad A. C. 302. nu. 6.

Confer quæ nos supra diximus ad caput 1x, pag. 81. & 82. num. 31.

† 2. *Non contentum est]* Eleganter atque oratorie pro, non contentus fuit: cujus rei indicium certissimum proxima peritodus, *Aliter Diocletianum aggredi parat;* non, *paravit:* a qua alias lectione vix licitum foret abstinere manum. Nec male tamen utrobique doctissimi Interpretes per verba præteriti temporis, *Galerius Maximianus Cæsar non se contenta parte la rigneur de ces Edict. Il dressa &c. But Maximian was not satisfied with the severity of this Edict, so he resolved...*

† 3. *Edicti legibus.]* Erant in edicto, de quo noster loquitur, si non variaz Sectiones, saltem varia genera & capita persecutionis contra Christianos instituendæ; puta, *ut religionis illius homines carerent omni honore ac dignitate; ut tormentis subiecti essent ex quocunque ordine aut gradu venirent;* & sic de reliquis in præcedenti temere recitatis. Atque nunc singula ista capita hic auctor *edicti leges* argue, meo judicio, nominat. *Edicti ferocitatem & acerbisatem* laudatæ recens Tralationes intellexerunt, sicut e superioris Notæ clausula apparet.

† 4. *Aggredi parat.]* Ita cap. 36, *Fæces autem parabat quæ in orientis partibus fuerat:* & Terentius, in Phorm. Prologo, *Maledictum deterrere, ne scribat, parat.*

Confer dicta num. 2.

5. *Us illum ad propositum crudelissimæ persecutionis impelleret,]* An cum Interpretibus exponendum, ut illum ad discernendam & animo proponendam sævisissimam persecutionem adigeret? *Atin quæ cetera audace obligasti l'Empereur à jurer la ruine des Chrétiens.* Maucroix. *That so he might engage him to an unrelenting Persecution.* Tralatio Anglica. Malim equidem accipere, quasi noster planissime scripssisset, *Nam Galerius Maximianus, ut ad crudelissimam persecutionem, quam ipse sibi primus proposuerat, Diocletianum induceret, &c.*

6. *Occultis ministris palatio subiecit incendium]* Credo Lactantium scripssisse, *occulis ministris.* quod & Nicolao Heinio in mentem venerat. *Grævius.*

Legendum esse cum minori post ministris distinctione censeam, *occulis ministris, palatio &c. Gale.*

† Ita quoque cogitaveram, in hunc sensum, Palatio subiecit incendium ministrorum opera quos eas propter occulterat; id est, quos sese diligenter occultare jusserat. Nec obstat quidquam, opinor, quominus hic loci *occulis* tam bene participium sit pro *occultatæ*, quam vulgo censetur nomen ex participio.

Adde Cuperum, P. 2. p. 165.

Occultis min. palatio subj. incend.] Eusebius lib. 8. cap. 6. nescire se fatetur, quæ sensu excitatum fuerit; Constantinus vero in oratione ad Sanctorum coetum cap. 26. *ut palatium fulmine ictum conflagrasset.* Pagius, ad An. Cb. 302. num. 6.

Confer Baluzium, P. 2. p. 37.

7. *Christiani arguebantur]* Sicut sub

Nerone, incensa ab eo Roma. *Tollim.*

† Præstiterit, ni fallor, ad Galerium Maximianum Cæsarem referre, quam ad incerta urbis Nicomediz ora; ut nempe Galerius, exusta semel aliqua palatii portione,

bantur velut hostes publici, ⁹ & cum ingenti invidia simul cum palatio Christianorum nomen ardebat. ⁹ illos consilio cum eunuchis habito ¹⁰ de extinguendis principibus cogitasse, ¹¹ duos Imperatores domi

portione, Diocletianum, quo ipsum efficaciter ad propositum crudelissimæ persecutionis impelleret, convenerit; & Christianos illico, velut hostes publicos, ad Socerum detulerit; magno impetu, uti mox audiemus, pergens, *illas consilio cum eunuchis habito, de extinguendis principibus cogitasse, duos Imperatores domi sua pene vivos esse combustos.*

8. *Et cum ingenti invidia &c.*] Dele præpositionem. Simpliciter enim, *ardere invidia, ira, odio*, Latini dixerunt. Tollitur.

† Certa est viri docti observatio. Livius enim, v. gr., (a) *cum arderent invidia... patres*. Et similiter (Cicero ad Quintum fratrem, (b) *Res ardet invidia*. Sed malim tamen ex præpositione, quam deleri vult Tollius, adverbium temporis, *tam*, facere. *Et cum pari quadam constiagrasset, Christiani arguebantur velut hostes publici; & tam ingenti invidia simul cum palatio Christianorum nomen ardebat.*

† 9. *Illos consilio &c.*] Incipiunt communis famæ verba secundum clarissimos Interpretes; (c) mihi vero potius Galerii, sicut jam tetigimus, & sequentia confirmabunt. Melior autem distinctio editionis Aboensis, *Illos, consilio cum eunuchis habito, de extinguendis principibus cogitasse, & quæ deinceps.*

† 10. *De extinguendis principibus*] Diocletiano scilicet Augusto, & Galerio Maximiano Cæsare. Nam tunc temporis Galerius haud solum Nicomedie verfabatur cum Diocletiano, sed in eodem simul palatio debebat, ut quamplurima ostendunt. Siquæ alias Galerius, ita loquendo, *Principum* nomen commune sibi faciebat cum Socero Augusto, id ei primò per usum seculi licebat, quo Cæsares æque *Principes* nuncupabantur ac ipsissimi Augusti. Et nobis deinde de eo Cæsare res est, qui Cæsaris appellatorem jam ab aliquo tempore non poterat ferre; unde hæc illius in capite IX inter-

rogatio, *Quosque Cæsar?* Nil miri igitur eatenus; ni mirum forte, *de extinguendis Principibus* sermonem ibi loci fieri, in quo de iisdem comburendis, quin & pene combustis, mentio sit. Verum id fac. le solvitur. Apud bonos auctores *extinguuntur, qui vitam amittunt*, quocunque modo amittant, morbo, incendio, aut alia re. Cicero in Somnio Scipionis, cap. 3, *Quæsi tamen, viveretne ipse & Paulus pater, & alii, quos nos extinctos arbitravimus*, id est, mortuos. Livius lib. 8, *In alio tractu orbis [magnum Alexandrum] invictum bellis juvenem fortuna marbo extinxit*: quare *extingui* pariter poterat nostri Principes, vel comburendo.

11. *Duos Imperatores*] *Two Emperours*. Versio Anglica, sine articulo; cum integra sit, *and that two Emperours were well nigh burnt alive.*

Les deux Emperours. Maucroix, cum articulo: *& que peu s'en étoit fallu qu'ils n'eussent brûlé tous vifs les deux Emperours.*

† Innuit, Lector, si nescis, ac velis nolis, memorata articuli adjectio, tam Diocletianum & Galerium Maximianum fuisse tunc ex Imperii Romani dispositione Imperatores seu Augustos, quam neminem præterea fuisse per idem tempus similis potestatis & tituli competentem. At contra Galerius Maximianus necdum proprie Augustus erat, sed Cæsar, uti monet Amplissimus Cuperus P. 2. p. 165. Et qui duo tunc, secundum recentiorum Imperii dispositionem, veri & soli Imperatores erant, hi Diocletianus & Herculeus Maximianus fuerunt. Male itaque Versio Gallica Parisiensis, & optime e contrario Anglica. Verum, inquis, accenset se Galerius Imperatoribus: *duos Imperatores domi sua pene vivos esse combustos*. Recte, accenset se. Allata enim verba non nostri Cecilii, vel vulgi Nicomedienis, sed Galerii reapse

(a) Lib. 5. (b) Lib. 2. ep. 14. (c) L' on disoit &c. Mæcruin. It was given out. Burnetius.

¹² domi suæ penè vivos esse combustos. Diocletianus verò, ¹³ qui semper se volebat videri astutum & intelligentem; ¹⁴ nihil potuit suspicari; sed ¹⁵ ira inflammatus, ¹⁶ excarnificari omne suos protinus præcepit. ¹⁷ Sedebat ipse, atque innocentes igne torrebat. Item iudices universi, ¹⁸ omnes denique qui erant in palatio magistri,

reapse sunt. Cur vero, putas, se accensuit? nisi quis iam inde a superato Narseo Cæsaris nomen, ut ut Cæsar, detestabatur, & de se quoque loqui volebat. Confer dicta num. 7.

† 12. *Domi suæ*] Id est, in palatio; tum ob ea quæ ad caput tertium observavimus de Domitiano *domi interfecto*, & quem præstantissimi quique historici occisum fuisse *Roma in palatio* tradiderunt; tum præcipue ob iteratam ejus vocis interpretationem, quam in hoc ipso capite legere est; unam paulo ante, his verbis, *cam palatio Christianorum nomen ardebat*; alteram vero in istis, *Denique qui erant in palatio*... quæ discretissima *trè domi suæ* explicatio est. Interpretes vel plusquam ad verbum, *dans leur propre maison; in their own house*; hoc est, domi suæ propriæ.

13. *Qui semper se volebat &c.*] Talis in Terentio in Heautontim. Chremes describitur, derisus eapropter a Menedemo. *Tollim.*

†. Usitator loquendi ratio erat, *qui semper volebat videri astutus & intelligens.*

14. *Nihil potuit suspicari*:] *ne se domus possent point de cet artifice.* Maucroix. quasi dicas, ne vel minimum quidem de subdola Galerii perfidia cogitavit

Could not be brought to give any credit to this. Anglicaversio. Hoc est, adduci non potuit ut his ullam fidem haberet.

15. *Ira inflammatus*,] Vide dicta capite x, pag. 95. num. 30.

† 16. *Excarnificari omnes suos protinus præcepit.*] Prætulit cum Columbo, *excarnificare omnes suos protinus capite.* Canfas vide apud Baluzium, P. 2. p. 31. & Col. p. 289.

† *Omnes suos*] Id est, omnem suorum domesticorum familiam; quod patet, si hunc locum cum verbis paulo post se-

quentibus, & initio quoque capitis xv, contuleris. Nam quid ista primo, *Excarnificari omnes suos præcepit... cam familiam Casaris nemo torqueret*, sonare possunt, nisi Diocletiani familiam excarnificatam fuisse, cum familia Galerii a nemine torqueretur? *Omnes sui* itaque, jam Diocletiani familia sunt.

Deinde vero, *Farebat ergo Imperator*, sic nostro initio cap. xv, *jam non in domesticos tantum, sed in omnes, primamque omnium filiam Valeriam, conjugemque Priscam sacrificio palli coëgit.* Unde nunchaud simpliciter quam multi primam illam Diocletiani carnificinam evaserint, aperitissimum est; in omnes nempe qui non erant e Diocletiani domesticis proprie dictis, puta *filia Valeria, conjux Prisca, iudices, quod mox subjecturus est, universi, item omnes qui erant in palatio magistri*; sed perspicuum simul, nostro loco *omnes* suos nil aliud esse, quam omnem familiam domesticorum Diocletiani; eorumque, non magistrorum, sed inferioris ordinis: quo & modo antiquitus *familia* vox proprie servos compledebatur, haud pariter sobolem seu liberos.

Adde Cuperum, P. 2. p. 165. & Col. p. 289.

17. *Sedebat ipse, atque innocentes igne torrebat.*] *De sa chaise il voyoit brasser ces innocens.* Maucroix.

† Hoc est, Ex cathedra sua videbat innocentes igne torreri. Sed, ut Latina sonant, & sequentia sunt, non mere videbat torreri Diocletianus, torrebat ipse.

18. *Omnes denique qui erant in palatio magistri*,] *Tous ceux qui avoyent puissance de vie & de mort.* Maucroix. Ad verbum, Omnes qui potestatem vitæ ac necis habebant.

Non probo. Id enim aperte *magistros cum iudicibus*, de quibus mentio præcessit,

magistri, data potestate torquebant. ¹⁹ Erant certantes quis prior aliquid inveniret. Nihil usquam ²⁰ reperiebatur; quippe ²¹ cum familiam Cæsaris nemo torqueret. ²² Aderat ipse & instabat, nec patiebatur

cessit, confundere est. Præter quam quod si, ut innuit Maucroixius, Magistris illis, ex sui institutione, vitæ necisque potestas erat, cur data iisdem extra ordinem potestas ut torquerent? Sequitur enim continuo, *data potestate torquebant*: cuiusmodi itaque nullam prius habuerant unde *magistri* dicerentur: quare id *magistrorum* genus omnino malim intelligere, qui v. gr. ab inferioris ævi Scriptoribus (a) *Magistri cubiculavorum, Magistri ostiariorum, Magistri servorum*, & sic de aliis, vocati sunt. *All the Officers of his Household.* Verbo Anglica: quasi dicas, omnes familiæ suæ Præfectos. Confer infra Cuperum, Epist. 1. p. 15. Elegantius porro totum hunc locum ex Ahernii editione distinguere possis, si volueris, isto pacto, *Item iudices universi, omnes denique, qui erant in palatio magistris, data potestate, torquebant*: ad quæ ultima verba, videndus duobus locis Baluzius, P. 2. P. 31.

^{19.} *Erant certantes quis prior aliquid inveniret.*] Hoc est, aliquid exprimeret ex iis, qui torquebantur, quoniam auctor incendii esset. Sed nihil ex quoquam audiebant, quia familia Cæsaris non torquebatur, in qua erant ii occulti ministri, quorum opera palatio faces subjecerat Galerius, ut hujus facinoris invidia Christianos oneraret. *Graviss.*

[*Erant certantes*] Pro *certabant*. Sic capite xv, *Eorum sententia in tantis rebus expectata non erat, pro non expectabatur*. Nec dissimili ratione Vitruvius, lib. 2. cap. 8. *De lateritiis vero [parietibus] dummodo ad perpendicularium SINT STANTES, nihil deducitur*.

Adde Baluz. P. 2. p. 31. & Col. p. 289.

[^{20.} *Reperiebatur*]; Quo sensu nempe res aliqua dicitur *reperiri*, quando palam & comperta nobis est: ut haud ideo ramen ullum ejusmodi proprium discrimen agnoscere oporteat inter præcedens

verbum *invenire*, & *reperire* hoc loco, quale nonnunquam alibi a viris doctis jure vel injuria inter utrumque verbum fuit positum. Sunt hic itaque Synonyma; nec posterius noster usurpavit, quam quia prius proxime adhibuerat. Confer quæ ad caput vii notavi mus, pag. 70. num. 37.

T 21. *Cum familiam Cæsaris nemo torqueret.*] Jactantia scilicet Christianos mali caput certo certius esse; eorumque tam nullum unquam a se admissum tolerantum fuisse inter suos domesticos, quam magnus et contrario eorundem numerus jamdiu toleraretur & tunc temporis extaret in familia Diocletiani. Nam quin per *familiam Cæsaris*, domesticos Galerii Cæsaris intelligere oporteat, non dubitamus. Ulpianus, (b) *Familia appellatio servos continet: hoc est, eas qui in ministerio sunt, etiam si liberi esse proponantur, vel alieni bona fide nobis serviantes*. Et apud Terentium in Heaut. A& 4. Sc. 3. Syrus,

Ancillas omnes Bacchidii transduca huc ad vos propere.

Chremes vero scena sequente,

Ille accine mulierem alere cum illa familia?

Adde dicta num. 16. & Baluzium, P. 2. P. 31.

La maison de Galerius. Maucroix. Ad verbum, *domum Galerii*: posita, ut liquet, *domo* pro *domesticis*; quod nostratibus haud infrequens.

Maximians family. Tralatio Anglica; hoc est, *Maximiani familia*, cum alta personæ designatione, sed necdum satis, ut quod res est dicam, sufficienti: cum per ea tempora non unus tantum Maximianus celebris fuerit in Imperio Romano, sed duo; alter Cæsar, quem & ideo Maximianum Cæsarem, amplioris distinctionis ergo, vocare expediverit, alter Augustus.

^{22.} *Aderat ipse & instabat.*] *Il se trouvoit*

(a) V. Glossar. Cangii, v. Magister. (b) V. Dig. lib. 47. Tit. 8. L. 2. §. 14.

tur²³ iram inconsiderati fenis deflagrare. Sed²⁴ quinde-
 cim diebus interjectis, aliud rursus²⁵ incendium mo-
 litus²⁶ est. ²⁶ Sed celerius animadversum, nec tamen
 auctor apparuit. ²⁷ Tunc Cæsar²⁸ medio hyemis pro-
 fectione

vult present à tout. Maucroix. † Servata
 vi temporis imperfecti, & Maximianum
 Cæsarem jam ante præsentem fuisse pa-
 lam inuenens.

He came and stood by Diocletian. Versio
 Anglica. † Ad verbum, *Venit ille & Dio-
 cletiano adfuit.* Ac si tunc demum Gale-
 rius advenisset, nec adfuisset prius, contra
 quam a nobis non uno loco superius posu-
 tum est. Sed id ob nativam, inter alia,
 utriusque imperfecti indolem & significa-
 tionem posuimus: nec quidquam videmus
 cur ab illa sit recedendum. Vide pag. 110.
 nu. 7. & pag. 111. nu. 9. & 10.

²³. *Iram inconsiderati fenis deflagra-
 vo.*] Elegantissima hæc tralatio est. Tan-
 to vero hic loci favior, quod de in-
 censo palatio, atque hinc accensa ira Dio-
 cletiani sermo est. *Inconsideratum* autem
 vocat, quod ita turpiter sibi a Galerio
 imponi passus fuerit. *Tollis.*

† *Deflagrare.*] Quo videlicet sensu id
 verbum quandoque pro *deservescere* oc-
 currit; puta in his Philippi Macedoniæ
 regis, sedentis apud Livium (a) judi-
 cis inter duos filios, *Interdum spes ani-
 mium subit.* **DEFLAGRARE IRAS
 VESTRAS,** *purpavi suspiciones posse.*
To be abated, Anglica versio nostro lo-
 co; quasi dicas, *summiui, decretere,*
 quod eodem redit. Alias certe, ut mul-
 ta Ciceronis loca ostendunt, *deflagrare,*
peritus comburi sonat. *Phaeton ista sal-
 minii deflagravit,* lib. 3. *Offic.* Et contra
 Antonium, *Illa faces, quibus incensa
 L. Bellieni domus deflagravit.*

²⁴. *Quindecim diebus interjectis.*] *A
 fortnight after.* Versio Anglica, singula-
 ri Linguae idiotismo. quasi dicas, *post
 quatuordecim noctes, vel post noctem de-
 cimum quartam.*

²⁵. *Incendium molitus.*] Sic cap. 37, *Hæc
 ille molitus.* & 29, *fugam moliebat.*

† ²⁶. *Sed celerius animadversum.*] E-
 ditio Aboensis, *Id celerius animadver-
 sum:* quæ Columbi emendatio; immo,
 secundum virum doctum, *non dubia,*

quia proxime præcessit *sed.* Verum ea
 ratio levissima est. Amat noster hanc
 particulam; illamque multis locis iden-
 tidem usurpavit. Cap. 23. *SED alii su-
 per alios mittebantur, tanquam plura in-
 ventari. Et duplicabatur semper illis non
 invenientibus, SED ut libris addentibus.*
 Cap. 25. *SED illud excogitavit, ut Seve-
 rum, qui erat atate maturior, Angu-
 stum nuncuparet, Constantinum vero non
 Imperatorem, sicut erat factus, SED Cæ-
 sarem &c.* Cap. 27. sub finem, & initio
 simul sequentis, *ut non Romanum imper-
 vium, Sed Dacicum cognominaretur.*
*Post hujus fugam, cum se Maximianum al-
 ter e Gallia recepisset, habebat imperium
 commune cum filio. SED juveni....* Ita
 quoque alibi.

²⁷. *Tunc Cæsar.*] *And then Maximian.*
 Versio Anglica. Id est, *Tunc Maximia-
 num.* Vide dicta num. 21.

²⁸. *Medio hyemii profectiois parata
 prorupit.*] At vero capite XI dicitur Dio-
 cletianus per *totam hyemem* cum Galerio
 consilium habuisse: porro cap. 12. cæpit
 persecutio sub finem Februarii; post 15
 dies conflagravit palatium; ut proficisci
 non potuerit Galerius ante expletum fere
 Martii mensem. *Spartim, in edit. Oxon.
 An. 1684: & ex illa postea Cantabrigi-
 ensis.*

T Optimæ viri docti difficultates; non
 gravissimæ tamen; uti nec mihi novæ;
 sed quarum frustra solutionem quæras
 in versionibus, aut aliis eruditorum lu-
 cubrationibus. Maucroixius enim v. gr.
*Cæsar, quoy qu'au milieu de l'hiver, præ-
 cipita son départ.* Id est, *Cæsaris, quan-
 vium medio hyemii, subitus fuit discessus &
 præceps profectio:* & simili pacto tralatio
 Anglica, *Maximian, tho it was in the
 midst of winter, left Nicomedia on the same
 day in which the second fire was raised,*
protesting &c. Hoc est, *Maximianum,
 quamvis media ægeret hyems, Nicome-
 diam eo ipso die reliquit, quo secundam il-
 lud incendium conflatum est.* Quæ, ut
 vides,

fectione parata prorupit, eodem die contestans fugere se ne vivus arderet.

vides, propositos nos potius fringunt, quam expediunt. Distinguendum, quo evanescaut, *Tunc Casar, medio hyemii professione parata, prorupit; eodem die contestans &c.* Sensus est, Tum Casar, qui per mediam hyemem omnia quae ad protectionem opus erant, pessima mente clanculum parari curaverat, quasi de

improviso prorupit: quin & hanc simul causam cur erumperet, scelerate afferens, quod nollet vivus ardere, cum jam ante illud incendium constitisset abire Nicomedia. Adde dicta ad cap. xvii. nu. 7.

Professione parata] Baluzium vide, P. 2. p. 31.

C A P U T. X V.

FUREBAT ergo ¹ Imperator ² jam non in domesticos tantum, ³ sed in omnes, & primam omnium ⁴ filiam

† *Imperator*] Is nempe qui vere, immo & ἱεῖχος Imperator erat: *Diocletianus*, uno verbo, sicut suo nomine in antecedenti capite nuncupatus est. Quod non monerem, nisi ibidem quoque praecessisset, *duos Imperatores domi sua pene vivos esse combustos*: hoc est, nisi se quoque Maximianus Casar Imperatorem iis verbis vocasset. *Nec sic quidem flexus est IMPERATOR ut accommodaret assensum*, dixit pariter hic scriptor de Diocletiano capite xi: et si, secundum eundem capite vii, jam tunc temporis *Diocletianus tres participes regni sui fecisset*, atque unum ex illis *Imperatorem*; Maximianum scilicet Herculum. Sed is tandem non fuit nisi Diocletiani secundarius. Confer Episcopum Meld. ad initium cap. 13. Apoc.

2. *Jam non in domesticos tantum*,] Eusebius lib. 8. cap. 6. confirmat quod scribit Lactantius, Diocletianum in domesticos levissse. *Pagius ad An. 302. ms. 8.*

Adde quae nos supra diximus, pag. 92. num. 19. & pag. 112. num. 16.

3. *Sed in omnes*,] Hoc est, in omnia genera personarum, seu hominum, ut optime Interpretes.

4. *Filiam Valeriam conjugemque Priscam sacrificio pollui coegit.*] Erant ergo Christianae. Sic certe Aeta S. Marcelli & Passio S. Sufannae; in quibus Diocletiani uxor *Serena* vocatur, filia vero *Arthemisia*. Fuerunt forsitan binomines. De

quo viderint eruditi. *Colomesius.*

Adeundi ergo ea de re Baluzius, P. 2. p. 32. & Cuperus, p. 217.

Ex Lactantii verbis discimus, tam uxorem Diocletiani *Priscam*, cujus etiam nomen ignorabamus, quam *Valeriam* ejus filiam & Galerii Maximiani conjugem Christianas fuisse.... Atque id quidem Eusebius lib. 8. cap. 1. indicat, sed verbis obscurioribus, & ab ejus Interpretibus plerumque non intellectis. Haec ejus verba, *Τὶ δὲ οὐκ ἔστι κατὰ τοὺς βασιλικούς λέγει οἶκος, καὶ οὐκ οὐδὲ πᾶσιν ἀρχόντων; ὁ τοῖς οἰκείοις εἰς πρόσσωπον ἐστὶ τὸ θεῖον παρρησιαζομένοις λόγῳ τε καὶ βίῳ, συνήκουσθαι γαμταὶς καὶ παισὶ καὶ οἰκίταις, μοτορυχὶ καὶ ἰγκραυχῶσθαι ἐπὶ τὸ παρρησια τὰς πύλας ὑπερπίπτοντες.* *Pagius, ad An. 302. num. 7. & 8.*

Valeriam] Valeria, Diocletiani ex uxore *Prisca* filia, Galerio Maximiano juncta fuit matrimonio anno cccxii, etatis suae ut minimum duodecimo. Quam diu supervixisse Galerio constat, ut observavit Baluzius vir doctissimus in Notis ad librum Lactantii de Mort. Persec. cap. 15... Imo tam *Valeria*, quam *Prisca* Maximiano Augusto anno cccxiii extinto superstites fuerunt, ut infra ex eodem Lactantio cap. 50 demonstrabo. *Pagius, ad an. Chr. 294. num. 2. & 3.*

Priscam] *Prisca* Diocletiano nuplit antequam is heret Imperator: cum *Valeria* [sicut jam dictum] Galerio Maximiano

B a]unctis

filiam Valeriam conjugemque Priscam sacrificio pol-
lui coëgit. Potentissimi quondam ⁵ eunuchi necati,
⁶ per quos palatium & ipse antè constabat. ⁷ Compre-
henfi

sancta matrimonio sè anno cccxii, æta-
tis suæ ut minimum duodecimo. Vixisse
autem tum Priscam, matrem ejus, hinc
certo colligitur, quod diu postea super-
stes fuit; & anno tantum cccxiii extin-
cta est, post victoriam quam Licinius de
Maximiano reportavit. Certum quo-
que, Diocletianum toto Principatus sui
tempore aliam uxorem non habuisse,
quam Priscam, quidquid in contrarium
ex nonnullis Sanctorum A&is posuerint
Baronius, Henfchenius, & Papebro-
cius; qui nempe librum Lactantii de
Mort. Perf. non viderant. *Pagim ad an.
Cb. 294. nn. 3.*

*Filiam Valeriam conjugemque Priscam
&c.] Illustrantur egregie, quæ de dua-
bus hæc Augustus illustris Cuperus
ad cap. l. notavit, illis Lactantii lib.
v. c. 13. Quoniam peccare homines &
inquinari possunt; averti autem non pos-
sunt a Deo: valet enim vi sua veri-
tas. Ubi & mox sequitur, quæ huic
loco quoque lucem adferunt. Nam &
in hoc quoque malitia illorum convincitur,
qui evertisse se funditus religionem Dei opi-
nantur, si homines inquinaverint: quam
& Deo satisfacere liceat, & nullus sit tam
malus Dei cultor, qui data facultate ad
placandum Deum non revertatur; & qui-
dem devotione majori. Peccati enim con-
scientia. & metus poena religiosiorem fa-
cit: & semper multo firmitus est fides, quam
reponit poenitentia. Ita ut Valeria & Pri-
sca in hunc numerum referendæ videantur
poenitentiam agentium: quando-
quidem eas Diocletianus vi ad thus aris
imponendum coëgerat. Egregia vero
sunt, quæ ibidem statim noster subjicit;
Si ergo, inquit, ipsi, cum deos sibi ar-
bitrarentur iratos, tamen donis & sacrificiis
& odoribus placari eos credimus, quid est
sancem, quod Deum nostram tam immen-
tam, tam implacabilem putent, ut videan-
tur is jam Christianus esse non posse qui diis
eorum coactus inivitisque libaverit? nisi
sorte contumeliosus semel putant animum
translaturos, ut sua sponte jam facere in-*

*ciant, quod per tormenta fecerunt. Vide
infra de novo Maximini instituto cap.
xxxvii. Tollim.*

Adde Baluzium, P. 2. p. 31. & 33.
Cuperum, p. 251. & seq. atque eundem
rursus in epistola, quam proxime ante
Columbi Notas reperies, pag. 8. item
pag. 14. & deinceps.

5. *Eunuchi necati,]* Inter quos erat
Petrus, qui ἀρχιεὺς Ἰσχυροῦ τῆς νεφέ-
λωσ, & αὐτῶν τῶν βασιλέων σινοπέ-
ρῃ ἀνιδύων τὸν Ἰουλιῶν. *Editiones Oxon.
& Cant.* ex Euseb. lib. 8. Hist. Eccl.,
cap. 6.

Confer Baluz. P. 2. p. 34.

6. *Per quos palatium & ipse antè con-
stabat.* Locus obscurus. *Alibi.*

† Immo, si quid judico, corruptus:
& legendum forte, *per quos palatium,
& ipse antè, constabat;* eo sensu quo
nostratus dicere familiare est, *Il ne res-
pire que par lui;* ad verbum, non respi-
rat nisi per illum: de homine scilicet qui
non per se, sed per alium vivere videtur,
tanta est illius ad alterum applicatio, &
ut ita dicam, vivificatio prioris per po-
steriorem. *Conflare* certe, proprie lo-
quendo, simul flare est. Glossarium ve-
tus, *Conflare, evmariis.* Et flare pro
animam eam, *qua data est spiritus, res-
pirare & efflare* dixerunt Latini. Plautus
in Mostellaria (a),

*Hæstus, si verbum hoc cogitare vo-
les,*

*Simul flare sorberoque hæc sacula
Est.*

Palatium, si hæc arideant, fuerit pro
Palatinis, seu hominibus ad Diocletiani
palatium pertinentibus, positum; quo-
modo tot locis apud priscos *oppidum* pro
oppidanis, domus pro *domesticis, regnum*
pro *regni incolis,* & si quæ similia sunt.

Doni les consils lui avoyent été si utiles.
Maucroix. Id est, quorum consilia fue-
rant ei adeo utilia.

*By whose directions the whole affairs of
the Palace had been conducted before this
Edict.* Anglica versio. Quasi dicas, quo-
rum

DE MORTIBUS PERSECUTORUM. 117

hensi Presbyteri ac ministri, & sine ulla probatione ad

tum opera & moderamine ante illud editum cuncta palatii negotia administrantur.

Adde Cuperum, P. 2. p. 166.

† 7. *Comprehensi Presbyteri ac ministri.*] Ejusmodi *comprehensio* meminit noster superius, capite 3, ubi de Domino nostro J. C. a Judæis, ut in ipsum animadverterent, *comprehensio*, *Comgregavit*, inquit, *discipulos*, *quos metas comprehensio* *ejus in fugam verterat*. Cicero Philipp. 2. *Quam comprehensio fontium, mea: animadversio, Senatus furis.*

On arrestés les Presbres & les Ministres de l'Autel. Maucroix. Ad verbum, *Comprehensi Presbyteri ac ministri Altaris*. Sed *altaris* nulla mentio apud nostrum: & tam bene mensa nomen supplere potuisset clarissimus Canonicus, si quo fuisset opus supplemento. Chrysostronus Homil. 3. in Epist. ad Ephes. Πῶς ἰμεύσας, καὶ ἐ μὲνταχὺς τῆς τραπέζης; *Quomodo mansisti, neque tamen MENSAS sis particeps?* Immo, *Interrogato eos* (ajebat Basilius Magnus, epist. 73, de illis loquens, qui se ante aliquot annos pro Orthodoxis quiescerant) *si jam orthodoxus est Basilides, . . . quare cum Dardania redierit, ALTARIA IPSIUS in agro Gangrenensium subvertentis, MENSASQUE SUAS subsistuerint.* Ἐρωτῆσάτε ἂν αὐτὸς. εἰ ὀρθόδοξός ἐστιν Βασιλίδης, ὁ κοινωτὴς Ἐκκλησίας, διατί τῶν τραπέζων ἐπιπίπτει; ΤΑ ΘΥΣΙΑΣΤΗΡΙΑ ΕΚΚΙΝΟΥΝ ἢ τὴν χάριν τῆς Γαγγρηνῶν κατὰ τὴν ἑσπεραν, καὶ ΕΛΑΤΤΩΝ ΤΡΑΠΕΖΑΣ ἐπίθισται. Ac si nris Seculo invaluisset, ut sacræ Hæreticorum mensæ, *θυσιαστῆρα* seu *altaria*, Orthodoxorum vero simpliciter *τράπεζαι* & *mensæ* vocarentur: quod nolim tamen a me affirmatum. Unice volo Maucroixium nullam habuisse causam, cur nomen potius *altaris* quam *mensæ* suppleret in nostro loco; quin nec cur alterutrum; cum *ministri*, de quibus agitur, sine controversia *diaconi* sint & *diaconi* a Patribus modo *Episcopatus & Ecclesiæ ministri*, modo *ministri Dei*, modo *ministri Christi*, & quandoque etiam

simplicissimo nomine *ministri* appellati sint, ut mox patebit.

Presbyteri ac ministri.] *Presbyteri ac Diaconi*. Versio Anglica. Id est, *Presbyteri & Diaconi*.

† Recliffime. Vide Cuperum, P. 2. p. 166. & Cangium in Glossario, voce *Ministri*. Ubi inter cetera, quæ profert, exempla, hoc insigne e Commodiani carmine inscripto, *Ministris*.

Ministerium Christi Zacorus (id est, *Diaconus*, seu quod magis Latinum, *Diaconi*) *exercete casto, Idcirco MINISTRI facite præcepta Magistris &c.*

8. *Es sine ulla probatione ad confessionem damnati,* & *sans preuve ni confession.* Maucroix. Id est, & *sine ulla probatione aut confessione*. Quæ, uti liquet, emendatio, non soli viro clarissimo, sed aliis quoque in animum venit.

Ad confessionem] *Lege, aut confessione.* Notum quid in jure sint *confessi rei*; & sine confessione damnari neminem solere. *Tellius*.

Emendo, aut confessione. Gale.

† Cum bona doctorum virorum venia, mendum mihi alibi cubat. Et pro *sine ulla probatione*, legendum censeo *sine ulla probatione*: hoc est, procrastinatione, seu ἀναβολῇ. Plautus in Mil. Glor. (a)

Facile est: trecenta possunt causa colligi:

Non dormis, ablit ambulatum, dormis, ornatur, levat, Prædet, potat, occupat, si, opera non est, non potest;

Quantum vii PROLATIONUM, dum modo nunc prima via Inducamus. . .

Ad quem locum merito Taubmannus, *Quantum vii prolationum*] *procrastinationem*, ἀναβολῶν. Nota etiam Ciceronis in epistolis ad Atticum (b) *verum prolatio*, pro negotiorum suspensione.

Sed quid erit tandem sine ulla mora vel procrastinatione *ad confessionem damnati*? Facilis responso. *Damnari ad confessionem*, est *damnari ad Martyrium*: quia, ut optime monuit & variis auctoritatibus

H 3 probavit

(a) *Ad. 2. St. 2. v. 95. & seq.* (b) *Lib. 7. ep. 12.*

tariis ac pro tribunali positæ, ²² ut litigatores prius sacrificarent, atque ita causas suas dicerent. sic ergo ad iudices tamquam ad deos adiretur. ²³ Et jam litteræ a

Maxi

mentionem fecit, cautum inter alia fuerat, ut Christiani non de injuria, non de adulterio, non de rebus ablatiis agere possent. Hinc illud, quod jam præ manibus habemus, ortum arbitror, & ne cui evenire jus diceretur: id est, Et ne cuius forte Christiani causam iudices imprudenter audirent ac dijudicarent. Assentitur planissime Maucroixius, De penarumque sans y penser on ne leur vendit justice: quin & obscurius versus Anglica, And that no man might have the benefit of the Law that was not a Heathen.

21. In secretariis] in curiis judicialibus. Ed. Ox. & Cant.

In the very Courts of Justice. Tralatio Anglica, eodem sensu.

Dans les Grefes. Maucroix.

† Male. Secretariis enim fuerunt proprie loca in quibus iudices de causis civilibus vel criminalibus cognoscebant, sedebantque; cum ibidem ex altercantibus alii sederent, alii starent, pro personarum dignitate aut vilitate. Codex, lib. 3. Tit. 24. l. 3. Sedendi quoque in aliqua SECRETARII parte, qua iudicibus inferior, altercantibus vero superior esse videatur, habituro licentiam: & §. ult. Sedendi, cum celebratur cognitio [querimonia criminalis] in SECRETARIIS iudicantium jus consequuntur.

† 22 Ut litigatores prius sacrificarent atque ita &c.] Poscunt omnino cum adverbium ordinis prius, cum liquidi sensus ratio, ut hic τὸ ἴα, non pro ea ratione, hoc modo, vel similibus, sicut vulgo solet, sumatur, sed pro deinde, Ἐταπεινωτα, vel ἴσπρα. Quid esset enim, ut litigatores prius sacrificarent, atque suas causas, ita sacrificando, dicerent? Poterantne, inquam, causas suas sacrificando dicere? Et quorsum etiam τὸ prius, quod, ut jam dictum, adverbium ordinis est, inseruisse in hanc phrasin, ποστὰ αὐτα, ut litigatores prius sacrificarent, si vel inter sacrificandum dicendæ causæ fuerunt, ac non potius postea? Positæ igitur manifesto ut prius, id est ante omnia, litigantes falsis numinibus thus aut aliud quidpiam sacrificarent; ac

deinde causas suas, peractis jam sacrificiis, orarent. Neque aliter in fine capituli 47, Ita vestem resumpsit, pro, Deum de vestem, scilicet purpuream, resumpsit ausus est: disertius vero capite 49, Si prius cibo se inferis ac vino ingurgitavit ut solent hi qui hoc ultimo se facere arbitrantur. Et SIC hausit venenum. Hic est, Et postea, vel Deinde venenam hausit. Accedat, confirmationis ergo Actorum locus xxviii. 14. qui & ipse ex istis illustrandus, ἔλθομεν εἰς Ποτιλιδας. ἡ ἰσχυροὺς ἀδελφοὺς, παρεκλήθημεν ἰσχυροὺς ἐπιμαίνας ἡμῶνας ἰσχυροὺς ὅΤΤΩΣ εἰς τὴν Ρώμην ἔλθομεν. est, Venimus Ptoleois: ubi repetitis septibus, rogati sumus ut maneremus apud eos diebus septem. Et DEINDE Roma venimus. non, ut vulgata, Et SIC venimus Romam; nisi τῷ sic vis quoque τῷ deinde tribuatur. Accedat rursum hinc comma prioris epistolæ ad Cor. xi. 2 Διαμαρτυροῦν δι' ἀνθρώπων ἰαντοῦν, ὅΤΤΩΣ ἔα τῷ ἀπὸ ἰσχυροῦν. ubi pariter nova ratione verendum, Explorerat a tem quisque sese: & DEINDE de pa illo edat. Accedat denique, ne plura nunc adducam, istud quoque primæ ad The IV. 17. Ἐπειτα ἡμεῖς οἱ ζῶντες οἱ πιστεύοντες, ἀμα σὺν αὐτοῖς ἀρπαξομεθα εἰς τὰ οὐρανοὺς ἰσχυροῦν τῷ ἰσχυροῖς εἰς αἶρα. ἡ ὅΤΤΩΣ πάντοτε ἰσχυροῦν ἰσχυροῦν. Hoc est, si recte interpretari voluerimus, Deinde nos vis qui reliqui erimus, rapiemur simul cum eis in nubes, in occursum Domini in aere & POSTEA semper cum Domino erimus & vis versionis Æthiopicæ. (a)

23. Et jam littera ad Maximianum que Constantium commoverant, ut eum facerent.] Verum itaque est, eundem prius in civitate Regia, quam alius Imperii urbibus, imo prius in Oriente, quam in Occidente propositum fuit Pagius, ad an. Chr. 302. num. 7.

† Ad Maximianum] Mirum, ni si, qui mox hunc ipsum Maximianum, distinctionis causa, senem Maximianum nuncupabit, eundem hic, l multo convenientiore, similibus disceri

(a) Ut licet quidem colligere ex editione Biblior. Polyglott. Londin.

mestici, ¹⁵ alligatis ad collum molaribus mari mergebantur, Nec minùs ¹⁶ in ceterum populum persecutio violenter ¹⁷ incubuit. ¹⁸ Nam iudices per omnia templa dispersi, universos ad sacrificia cogebant. ¹⁹ Pleni carceres erant. Tormentorum genera inaudita excogitabantur; & ²⁰ ne cui temerè jus diceretur, aræ ²¹ in secretariis

quoniam tanta erat multitudo, sed gregatim circumdato igni ambebantur; domestici (alligatis ad collum molaribus) mari mergebantur. Gale.

14 *Domestici.*] *their servants.* Versio Anglica. † Ad verbum, *Eorum servi aut famuli:* quod quæ jam ponebamus, in eo valide firmat, quod neque vir doctissimus cogitandum esse hoc loco de Imperatoris domesticis putaverit. Videtur enim ceteroqui non Presbyterorum & Diaconorum, sed aliorum hominum domesticos intellexisse. *Some Presbyters and Deacons were seized on. . . Persons of all ages and of both sexes were burnt. . . and their servants were cast into the sea.*

† 15. *Alligati ad collum molaribus, mari mergebantur.*] Supplicio itaque, quod Palæstinis peculiare non fuit, uti falso posuit Hieronymus ad Matt. xviii. 6. itemque post illum Casaubonus, saltem quod ad *καταποντισμῶν* modum: sed quod recte vir doctissimus ostendit e Polybio non fuisse inter gravissima putatum a Græcis. Hieronymi verba sunt. *Quod autem dixit: Expedit ei ut suspendatur mola asinaria in collo ejus: secundum ritum Provinciae loquitur: quo majorum criminum ista apud veteres Judæos pena fuerit, ut in profundum ligato saxo demergerentur.* Locus vero Casauboni est.

Math. xviii. 6. *Και καταποντισθήσεται ὁ πλάγιος.*] Quod notat D. Hieronymus, peculiare Palæstinis supplicium hic intelligit *τοῦ καταποντισμῶν*, non ita accipiendum est quasi alix gentes eo supplicio non uterentur, sed ad *καταποντισμῶν* modum potius referendum qui hic indicatur: nam fuisse usos Græcos hoc supplicii genere erga sceleratissimos homines apparet satis, ex historiis. Diodorus Siculus lib. 16. *Ὁ δὲ Φίλιππος τὸν μὲν Ὀνόμαρχον ἐκρίμασε, τὴν δ' ἄλλαν ὡς ἱεροσύλους κατέπορτιον.* Ratio vero & modus fuit

„ alius quam apud Palæstinos. Non enim saxum collo alligabant Græci, sed fontem in plumbum vas conjiciebant: quod ex Athenæi hoc loco d. d. cimus, lib. 14. Πάτροκλος ἐν ἑτῷ Πτολεμαίου στρατηγὸς ἐπὶ Καίωνα τῷ Ἰσφ λαβὼν αὐτὸν, ἤϊς μελιβδίων κρημίδα ἰμβραλὼν ἢ ἀναζαζώνιος τὸ πλάγιον κατέπορτιον. Non fuisse porro habitum hoc supplicium inter gravissima docet Polybius lib. 2. Ἀλλ' ἴμας τοῦτ' ἐστὶν ἡ δόξα ἵπτιος θνήσκει πλὴν τῶν καταποντισθῶν διὰ τῶν ἐν ταῖς Κρήσις χρίαις πεπραγμένων. Etiam Græci igitur, quod non putabat Hieronymus, & saxo ad collum alligato, contra quam credidit Casaubonus, fontes suos quandoque mari mergebant. Adde Bal. P. 2. p. 34 & Col. p. 289.

16. *In ceterum populum] in all other places.* Versio Anglica. Hoc est, *in omnibus aliis locis.*

† Malo de cetero Nicomediz populo, qui Christum quidem coleret, accipere. Confer Cuperum, P. 2. p. 252.

17 *Incubuit.*] Vide supra, pag. 51. num. 6.

18. *Nam iudices per omnia templa &c.]* Illustrem vide Cuperum, P. 2. p. 252, & 253. Item pag. 2. ac seq. prioris Epistolæ ad Ampl. Voetium.

† 19 *Pleni carceres erant.]* Iis nempe quos ad sacrificia coegerant; id est, quos viderant magnopere renuisse, & inde Christianæ fidei addictissimos esse cognoverant.

Les prisons étoient pleines de misérables. Maucroix. Ad verbum, *Pleni carceres erant miseri.*

Adde Cuperum, P. 2. p. 167.

20. *Ne cui temere &c.]* Hoc est, ne cui non perspecto & cognito jus diceretur. Et videnda hic Acta Crisp. apud Mabillon. Anal. vol. 3. p. 423. Gale.

† Edicto, cujus noster capite xiii men-

tariis ac pro tribunali positæ, ²² ut litigatores prius sacrificarent, atque ita causas suas dicerent. sic ergo ad iudices tamquam ad deos adiretur. ²³ Et jam litteræ ad

Maxi-

mentionem fecit, cautum inter alia fuerat, ut Christiani *non de injuria, non de adulterio, non de rebus ablatiis agere possent*. Hinc illud, quod jam præ manibus habemus, ortum arbitror, & *no cui temere jus diceretur*: id est, Et ne cuius forte Christiani causam iudices imprudenter audirent ac diducerent. Assentitur planissime Maucroixius, *De peur que sans y penser on ne leur rendist justice: quin & obscurius versùs Anglica, And that no man might have the benefit of the Law that was not a Heathen.*

21. In secretariis] in curiis judicialibus. Ed. Ox. & Cant.

In the very Courts of Justice. Tralatio Anglica, eodem sensu.

Dans les Greffes. Maucroix.

† Male. Secretariis enim fuerunt proprie loca in quibus iudices de causis civilibus vel criminalibus cognoscebant, sedebantque: cum ibidem ex altercantibus alii sederent, alii starent, pro personarum dignitate aut vilitate. Codex, lib. 3. Tit. 24. l. 3. *Sedendi quoque in aliqua SECRETARIIS parte, qua iudicibus inferior, altercantibus vero superior esse videatur, habituro licentiam: & §. ult. Sedendi, cum celebratur cognitio [querimonia criminalis] in SECRETARIIS iudicantium jus consequantur.*

† 22 Ut litigatores prius sacrificarent atque ita &c.] Poscunt omnino cum adverbium ordinis prius, tum liquidi sensus ratio, ut hic τὸ πρῶτον, non pro ea ratione, hoc modo, vel similibus, sicuti vulgo solet, sumatur, sed pro deinde, Græcè ἔπειτα, vel ἔπειτα. Quid esset enim, ut litigatores prius sacrificarent, atque suas causas, ita sacrificando, dicerent? Poterantne, inquam, causas suas sacrificando dicere? Et quorsum etiam τὸ prius, quod, ut jam dictum, adverbium ordinis est, inferuisse in hanc phrasin, *posita ara, ut litigatores prius sacrificarent, si vel inter sacrificandum dicendæ causæ fuerunt, ac non potius postea?* Positæ igitur manifeste ut prius, id est ante omnia, litigantes falsis numinibus aut aliud quidpiam sacrificarent; ac

deinde causas suas, peractis jam sacrificiis, orarent. Neque aliter in fine capituli 47, *Ita vestem resumpsit, pro, Deinde vestem, scilicet purpuream, resumpsit ausus est: disertius vero capite 49, Sed prius cibo se inserpsit ac vino ingurgitavit, ut solet hi qui hoc ultimo se facere arbitrantur. Et SIC hanc se venenam.* Hoc est, *Et postea, vel Deinde venenam hanc.* Accedat, confirmationis ergo, Actorum locus xxviii. 14. qui & ipse ex istis illustrandus, ἄλλοθεν εἰς Ποσειδῶνα. ἢ ὑπόπτως ἀδελφῶν, παραλλήθην ἢ ἀπὸ αὐτοῦ ἐπιμένει ἡμῶν ἕπτα, ἢ ΟΥΤΩΣ εἰς τὴν Ρώμην ἔλθομεν. Id est, *Venimus Puteolos: ubi repetitis fratribus, rogati sumus ut maneremus apud eos diebus septem. Et DEINDE Romam venimus.* non, ut vulgata, *Et SIC venimus Romam*; nisi τῷ sic vis quoque τῷ deinde tribuatur. Accedat rursum hoc comma prioris epistolæ ad Cor. xi. 28. *δοκιμαζέτω δὲ ἑαυτὸν, ἢ ΟΥΤΩΣ αὐτὸ ἀρτὸ ἰσθῆτος.* ubi pariter nova ratione verendum, *Exploret autem quisque sese: & DEINDE de panis illo edat.* Accedat denique, ne plura nunc adducam, istud quoque primæ ad Thesi. iv. 17. *Ἐπειτα ἡμεῖς οἱ ἕρτες οἱ περιλειπόμενοι, ἀλλὰ σὺν αὐτοῖς ἀρπάζουσόμεθα ἐν νεφέλαις εἰς ἀπάντην τῷ κυρίῳ ἐν αἴρα. ἢ ΟΥΤΩΣ πάντοτε σὺν κυρίῳ ἰσόμεθα.* Hoc est, si recte interpretari voluerimus, *Deinde nos vivi, qui reliqui erimus, rapiemur simul cum eis in nubes, in occursum Domini in æra: & POSTEA semper cum Domino erimus.* quæ & vis versionis Æthiopicæ. (a)

23. Et jam littera ad Maximianum atque Constantinum comparerant, ut eadem facerent.] Verum itaque est, editum prius in civitate Regia, quam in aliis Imperii urbibus, imo prius in Oriente, quam in Occidente propositum fuisse. *Pagius, ad an. Chr. 302. num. 7.*

† Ad Maximianum] Mirum, si nonster, qui mox hunc ipsum Maximianum, distinctionis causa, senem Maximianum nuncupabit, eundem hic, loco multo convenientiore, similis discrimi-

(a) Ut litteræ quidem colligere ex editione Biblior. Polyglot. Londin.

Maximianum atque Constantium commeaverant ut eadem facerent. Eorum sententia in tantis rebus ²⁴ expectata non erat. Et quidem senex Maximianus libens paruit per Italiam, ²⁵ homo non adeo clemens. Nam Constantius, ²⁶ ne dissentire à majorum præceptis videretur, ²⁷ conventicula, id est parietes, qui restitui poterant, ²⁸ dirui passus est, ²⁹ verum autem Dei templum,

nis gratia, senem quoque cognominaverit, vel potius *Herculium*, aut *Augustum*. Non intelligitur certe alius ququam Maximianus, nisi qui istis nominibus notus est.

Ad Maximianum]. *to the other Emperor*. Versio Anglica. Id est, ad alterum Imperatorem.

Commeaverant [*littera.*] Vide Columbum, P. 2. p. 290.

24. *Expectata non erat.* Hoc est, non expectabatur, uti jam dictum supra ad similem locum, pag. 113. num. 19.

25. *Homo non adeo clemens.* Baluzium vide, P. 2. p. 34.

26. *Ne dissentire a majorum præceptis &c.* Breviter dictum, pro, *ne videretur dissentire a præceptis majorum se*: hoc est, ab iis quæ Diocletianus Imperator, & Maximianus pariter Augustus, (uterque Constantio, qui mere per ea tempora Cæsar erat, majores) præcipiebant fieri in provinciis sibi subjectis. Nam ut ea potius quæ iidem Imperatores, vel Diocletianus Imperator & Maximianus Cæsar, Constantio Cæsari præceperint, intelligamus, a rectæ rationis dictamine alienum est. Primo, quia nusquam legitur Maximianus Augustus Constantio mandasse per litteras ut eadem secum faceret. Secundo autem, quia tantum aberat ut tunc temporis Maximianus Cæsar Constantio Cæsare major esset in Imperio Romano, ut contra eo ipso quod erant ambo Cæsares, essent æquales. Interpretes difficultatem declinarunt. (a)

† 27 *Conventicula*,] *Conventiculi & Conventiculorum* vocabula, quæ nunc dierum odiosissima sunt, & *proprie olim*

de hæreticis dicta esse posuit incaute clarissimus Cangius (b), interdum etiam loca cæterum civilium aut ecclesiasticorum melioris notæ, uti hic, vel cœtus ipsos sonarunt. De civilibus, Cicero pro Domo sua, *Quoniam plebi quoque urbana majores nostri CONVENTICULA, & quasi consilia quæ ad eam esse voluerunt*. Idem pro Sextio, *Qui primi virtute, & consilio præstanti existerant, si perspecto genere humana docilitate atque ingenio, dissipatus unus in locum congregarunt, ... tum res commanens utilitatem continentis, quas publicas appellamus, tum CONVENTICULA HOMINUM, QUÆ POSTEA CIVITATES NOMINATÆ SUNT, tum domicilia conjuncta, quas urbes dicimus, invento & divino, & humano jure manibus sasserant*. De Ecclesiasticis vero, ne plures laudem, Lactantius lib. 5. Inst. cap. xi. *Aliqui ad [justos] occidendam præcipites extiterunt, sicut unus in Phrygia, qui universum populum cum ipso pariter conventiculo cremavit*. Merito itaque hic loci Maucroixii versio, *quelques Eglises*: aliquot Ecclesiæ: Anglica autem, *the houses where the Christians held their Assemblies*: domus in quibus Christiani suos cœtus celebrarunt.

28 *Dirui passus est.*] A populo nimirum, vel a Præfectis. Unde Lactantius cap. 24. de Constantino jam Augusto loquens, *Incepto imperio Constantinus Augustus nihil egit prius, quam Christianos cultui ac Deo suo reddere*. *Hæc fuit prima ejus sanctiæ sanctæ Religionis restituta*. Nam, ut recte observat Dodwellus in Dissert. xi. Cypriana, quæ est de Pau-

H 5 citato

(a) *Pour Constance, de peur qu'on ne crût qu'il n'approuvât la résolution des Empereurs, Maucroix. But Constance, that he might not seem to dissent from those that were in rank above him.* Versio Anglica. (b) Verbo, *Conventiculum*.

plum, quod est in hominibus, incolume servavit.

ecitate Martyrum, nu. LXXV, nihil habuit agendum Constantinus, si nihil fuisset a patre ejus Constantio in Christianorum causa innovatum. Quare verum est quod scribit Lactantius, *Constantinus non diffinitive a majorum praeceptis videatur, conventicula, id est, parietes, qui vestitus poterant, divini passus est.* Pagius, ad an. Ch. 303. nu. 7. & 8.

Adde Baluz. P. 2. p. 34.

† 29. *Verum autem Dei templum, quod est in hominibus, incolume servavit.* Non accensendus ergo sanctissimis primæ Ecclésiæ persecutoribus, sicut haud pridem a clarissimo Episc. Meldensi, Bossueto, sæpius factum (a), cum per septem apocal. cap. XIII. Apocal. & septem βασιλῆς cap. XVII; hæc Imperatorum Romanorum Pleiadem, uti Persecuto-

rum, hæc aut illa de causa stabilitum, intelligendam esse scriberet, Diocletianum, Maximianum Herculium, Constantium Chlorum, Galerium Maximianum, Maxentium filium pri. i. Maximiani, & Licinium. Sed audiat se a magno suarum partium Critico & Historico simul, sub Baronii nomine, confutari.

Existimavit Baronius, durante persecutione, Gallias Martyrum sanguine exuivasse. Certum tamen videtur, eam in illis, ubi Constantinus imperabat, locum non habuisse, id enim diserte affirmat Lactantius de Mortibus Persec. cap. xv. &c. Pagius, ad an. chr. 303. nu. 7.

Adde eundem ibid. num. 8. in quo reclamantes in contrarium historici conciliant. Item Baluzium, P. 2. p. 34. & 92. Col. p. 290. & mox dicenda cap. XVI. nu. 2.

CAPUT XVI.

V Exabatur ergo ¹ universa terra, & ² præter Gallias, ab

† 1. *Universa terra.* Id est, omnes Imperii provincie, ut recte Maucroixius. Non enim seculo IV. totus Orbis, quantus quantus est, ab Oriente usque ad occasum, a Meridie usque ad septentrionem, Augustis & Cæsaribus erat subiectus, sed magna pars tantum. Quare, si vel maxime quæ jam excipiuntur Gallie, in censum venirent, nil quidquam præter universum Imperium Romanum intelligendum foret. Alias hujus generis ὑπερβολὰς suis locis superius tetigimus.

† 2. *Præter Gallias.* Quam tunc felices, Deus bone! & quantis dignas gratulationibus de ista, si non simplici & plenissima exceptione, saltem qualem noster habebat ob oculos! Nam Constantinus, ut paulo ante narratum, *conventicula, id est, parietes, qui vestitus poterant, divini passus est; verum autem Dei templum, quod est in hominibus, incolume servavit.* Quare, ut hæc sunt,

expertæ quidem Gallie persecutionem, quod ad templa attinet; furentibus nimirum populis, nec obstante Constantio; nullam vero, quod ad sanguinem, quia renitebatur idem Constantius.

Sed Eusebius in fine libri De Martyribus Palestinæ (b), inquit docti, affirmat *Italiam totam & Siciliam, quia GALLIAM QUOQUE, duobus primis persecutionis annis integrum πόλεμον ὑπομείνας, bellum [supple, persecutorum] sustinuisse.* Fateor. Verum facile potuit Eusebius nullum aliud bellum intelligere, quod ad Galliam spectat, quam quod in ea per biennium sine ulla Constantii mandato, & præcipiti populorum licentia gestum fuerit in solos sacrarum ædium parietes, non in homines. Primo, quia etiam impetus contra Basilicas & inanimata templa facti, si ad hujus aut aliorum loquendi rationem respexerimus, *bella* sunt. Actus Martyrum Saturnini, Felicis, & aliorum (c), *Placet igitur* ...

(a) In libro nempe cui Titulus, *L'Apocalypse avec une Explication par &c.*
(b) Cap. XIII. (c) Apud Baluz. to. 2. Msc. p. 57. nu. 1. & 2.

ab oriente usque ad occasum ³ tres acerbissimæ bestiæ
 sc-

consam ipsius **BELLI** trahere.... Temporibus namque Diocletiani & Maximiani, **BELLUM** diabolus Christianis indixit isto modo ut sacrosancta Domini testamenta scripturæque divinas ad evadendum peteret, **BASILICAS DOMINICAS SUBVERTERET**, & ritus sacros catuque sanctissimos celebrari Domino prohiberet. Et noster supra, capite XII, primum Diocletianæ persecutionis impetum, qui mere in Templum Nicomedie factus, referens, *Qui dies*, ait, *cum illuxisset, repente... profectus cum ducibus & viribus & rationalibus venit; & revulsis foribus,.... Scriptura reperta incenduntur, datur omnibus prada... Veniebant igitur pratoriani acie struæ &c.* Deinde autem, quoniam in Libello precum, quem ante nos clarissimus Baluzius (a) ex Optato citavit, afferunt penitus ore Donatistæ, *Constantium nullam inter ceteras Imperatores persecutionem exercuisse, & ab hoc facinore immunem fuisse Galliam.* Tertio denique, quia apud Eusebium (b), quem sibi ipsi confutare necesse est, laudatur totidem verbis Constantius ut princeps, *qui concitati adversus Christianos belli participis nunquam fuerit; qui veri Dei cultores, sub suo imperio viventes, immunes ab omni noxa & calamitate servavit; postremo, qui NEC ECCLESARUM ÆDES SUBVERTERIT, nec quidquam adversus fideles molitus sit.* τῷ τὶ καὶ ἡμῶν πόλεμῳ μὴ ἀμῶς ἐπιπονησάσας, ἀλλὰ καὶ τὰς ὑπ' αὐτὸν θεοσεβείας ὀβλαβεῖς καὶ ἀντιπρωτείας φυλάξας. καὶ ΜΗΤΕ ΤῶΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΝ ΤΟΥΣ ΟΙΚΟΤΕΣ ΚΑΘΕΛΩΝ, μὴδ' ἑτερόν τι καὶ ἡμῶν καταργήσας: passus itaque tantum, ut hic merito ad nostri verba redeam, *templa dirui, nihil ipse circa eadem, vel Christianos aggressus.*

Scio quam multæ historiæ Gallicarum urbium provinciarumque a Baluzio memoratæ alio prorsus abeant. Sed illas, credo, pauci eruditi dignas iudicabunt quæ præ hoc auctore & Eusebio, qui tam commode secum & cum nostro in concordiam adduci potest, audiantur. Adi nunc, si liber, Baluzium, P. 2. p. 35. Dodwellum, Diss. Cyp. XI. nu. 75.

& 77; denique Pagium ad An. Ch. 303. num. 7. & 8.

Es præter Gallias ab oriente &c.] Melior distinctio editionis Aboensis, & præter Gallias ab oriente... vel ista Galiei, & (præter Gallias) ab....

† 3 *Tres acerbissima bestia]* Persecutorum, quos noxter intelligit, nomina extant intra apud Baluzium, P. 2. p. 35. En hic vero quibus de causis veteres Christiani licitum sibi crederint admodum maledictis invehi in suos cuiusque gradus persecutores. Lactantius lib. v. Inst. seu De Justitia, cap. XI, *Injicitur hominibus, qui Deorum sanctorum moribus congruunt, quia gravem est & acerba justitia, eandem impietatem suam, qua in ceteris rebus utuntur, adversum justos violentius exercent. Nec immerito a prophetis BESTIÆ nominantur. Præclare itaque M. Tullius: Etenim si nemo est, inquit, quin emori malis, quam converti in aliquam figuram bestia, quantum hominum mentem sit habiturum; quanto est miserius, in hominum figura, animo esse offerato? Ibi quidem tanto videtur, quanto praestabilius est animus corpore. Aspernantur itaque corpora belluarum, quibus suus ipsi saviore; sibi que adeo placent, quod homines nati sunt; quorum nihil, nisi lineamenta, & summam figuram gerunt. Nam qui Caucasum, qua India, qua Hyrcania tam immanes, tam sanguinarias unquam bestias aluit? Quoniam ferarum omnium rabies usque ad ventris satietatem furit; fameque sedatis, protinus conquiescit. Illa est vera bestia, cujus una jussione*

Funditur atque ubique cruor, crudeliter ubique

Luctus, ubique pavor, & plurima mortu imago.

Nemo hujus tanta bellæ immanitatem potest pro merito describere; qua uno loco recubans, tamen per totum orbem dentibus ferreis ferit; & non tantum artus hominum dissipat, sed & ossa ipsa comminuit; & in cineres furit, ne quis eorum sepultura locus: quasi vero id affectent, qui Deum consententur, ut ad eorum sepultura veniantur, ac non ut ipsi ad Deum perveniant. Quam illa feritas, qua
rabies,

(a) Vide P. 2. p. 35. (b) Lib. 8. hist. Eccl. cap. 13.

sæviebant. † Non mihi si linguæ centum, oraque centum, ferrea vox, omnes scelerum comprehendere formas, † omnia pœnarum percurrere nomina possem quæ iudices per provincias justis atque innocentibus intulerunt. Verùm quid opus est illa narrare, præcipuè tibi, Donate carissime, qui præter ceteros tempestatem turbidæ persecutionis expertus es? Nam cum incidisses † in Flaccinum Præfectum, † non pusillum homicidam, † deinde in Hieroclem ex Vicario Præsidem, qui † auctor &

habes, quæ insania est, lucem vivis, terram mortuis dentegasse? Dico igitur nihil esse miserum iis hominibus, quos ministros furoris alieni, quos satellites impia iustitiam, necessitas aut invenit, aut fecit. Non enim honor ille, aut proventus dignitatis fuit; sed homini damnatio ad corporis infamiam, Dei vero ad penam sempiternam. Dicant nunc qui nostrates de illa pia scilicet Bimachorum expeditione scripstantes ad primorum Christianorum patientiam ac moderationem revocant, e cui nostrum tale quid uspiam exciderit.

Adde Columb. P. 2. p. 290.

† 4. Non mihi &c.] Rescribe confidenter cum Galeo & tribus editionibus, (a)

Non, mihi si lingua centum sint, oraque centum,

Versus enim Virgilianus est, e lib. 6. Æneidos, ut annotatum a Baluzio ad marginem, sed is quidem mutilus librarii oscitanda, vel fortassis etiam ignorantia, qui nesciret debere hic esse versum. Habes certe in isto exemplo causam manifestissimam cur non ad solas corruptas voces, quæ in hoc auctore inveniri possunt, attendere illos oporteat qui ipsum lætitant, sed & ad ommissas.

5. Omnia pœnarum percurrere nomina possem quæ iudices intulerunt.] Scrib. quos. Neque enim pœna nomen alicui inferre, potest esse Latini commatis. Quanquam vir doct. supra laudatus juxta habeat pœnarum nomina & pœnas. Sparkius in editione Oxon. An. 1684. & ex illa Cantabrigiensi.

6. In Flaccinum Præfectum,] Bithyniæ. Ed. Ox. & Cant.

Adde Baluzium, P. 2. p. 35.

7. Non pusillum homicidam,] Meleus est, quam optime sensit Maucroixius: (b) & talis illa capitis xv, homo non adeo clemens; de Maximiano Herculo, quem Eutropius pro palam ferum fuisse, & ad omnem asperitatem savitiamque proclivum, discretissime tradidit. (c) Similis illa quoque Matthæi, (d,) secundum Vulgatum Interpretem, *Et Bethlehem terra Juda, nequaquam minima est in principibus Juda.*

8. Deinde in Hieroclem &c.] Hinc apprimè illustratur Lactantius Instit. lib. v. cap. 2. ubi Hierocles, tacite licet, mentionem fieri vidit lynceus Præsul Johannes Pearson, ὁ μακαρίτης, Prolegomenis doctissimis in Hieroclem. *Calensis.*

Immo viderat ante Pearsonium Baronius, (e) ut ex Baluzio, P. 2. p. 36. discere est.

Is Hierocles, Judex Ethnicus, dum Dei templum (Nicomedis) everteretur, adversus Christianos scripsit; & Bithyniæ Præsidatum gessit, antequam Præfecturam Ægypti, qua eum ornatum fuisse docet Valeus in Annotationibus ad Eusebium in libro de Martyribus Palæstinæ cap. 7. *Pagius, ad An. Ch. 302. num. 9. 10. & 8, sub finem.*

Adde Columbum, P. 2. p. 290.

† 9. Auctor & consil. ad faciendam persec.] Persecutionem fatens pharisaus fuit illorum temporum, ut constare potest ex

Acto-

(a) Oxon. An. 1684. Cant. & Aboussi. (b) Ce fameux meurtrier. (c) Lib. ix. & x. (d) Cap. 2. comm. 6. (e) In *Annal. ad A. 302. num. 44. 47. 51. & 58.*

& consiliarius ad faciendam persecutionem fuit, postremo in ¹⁰ Priscillianum successorem ejus, documentum omnibus invictæ fortitudinis præbuit. ¹¹ Novies enim tormentis cruciatibusque variis subjectus, novies ¹² adversarium gloriosa confessione vicisti. Novem præliis ¹³ Zabulum cum satellitibus suis debellasti, novem victoriis ¹⁴ seculum cum suis terroribus triumphasti. Quàm ¹⁵ jocundum illud spectaculum Deo fuit cum victorem te cerneret, ¹⁶ non candidos equos, aut immanes elephantos, sed ipsos potissimum ¹⁷ triumphato-

res

Actorum loco, VIII. 1. *Falsa est autem in illa die magna persecutio in ecclesia: atque iterum e Lactantii verbis a Baluzio allatus ad hunc locum, P. 2. p. 36.*

10. *Priscillianum*] Vide Baluz. P. 2. p. 36. & Col. p. 290.

† 11. *Novies enim tormentis cruciatibusque variis subjectus.*] Quomodo novies tantum sub toto trium dierum Præsidum magistratu, qui sibi invicem successerunt?

Præsides Romani illos præsertim supplicii dies constituebant quibus frequentissimi totius provincie conventus pro more essent expectandi. Hoc erant in numero dies quibus *ludi & munera* essent *Circensia* edenda. . . . Si qui igitur ad *bestias*, vel ad *munus gladiatorum* in se invicem damnati essent, illis ipsis ludis omnino proferebant. Nec alio ipsos, quam ludorum ipsorum diebus, pati potuisse ex epistola Smyræorum de martyrio Polycarpi colligimus. Petebant Afiarcham Philippum Smyræni, ut Polycarpo leonem immitteret. Respondit Philippus *μη εἶς ἐξόν αὐτῶν, ἀπειθῶν ἰσχυροῦντες τὰ κινηγῶσια*. . . . Atque ut non admodum frequentes redire poterant *publicorum ludorum* vices, ita nec frequentes redibant vices *suppliciorum publicorum*. . . . Toto biennio, quoretentum in custodia tradit Eusebius (f) Agapium, a secundo nimirum anno persecutionis ad quartum, ter duntaxat et carcere educus, & cum maleficiis solenni pompa traductus in stadio. Et toto sexennio Donatus, &

tribus Præsidibus sibi invicem succedentibus, Flaccino, Hierocle, & Priscilliano, novies tamen, nec sæpius, tormentis cruciatibusque variis subjectus est. *Dodwellus, in Diss. Cypr. xi. n. 89.*

12. *Adversarium glor. conf. vicisti.*] Baluzium vide, P. 2. p. 36. & Col. p. 231.

13. *Zabulum*] Diabolum. Sic *Zacomes* usurpari legitur pro *Diacones*; (g) quin & *Zeta*, siquid memini, apud Plinium juniorem occurrit pro *Dieta*. Edit. Oxo. & Cant.

Adde Baluz. P. 2. p. 36; Cup. p. 167; & Col. p. 290.

14. *Seculum cum suis terr. triumphasti.*] *Vulgata, (h) triumphans illos [principatus] in semetipso.* Aurelius Victor, (i) *Achaus bis prælio fudit: triumphandos Mammio tradidit.* Denique Tertullianus, (k) licet is quidem compositum verbum adhibens, *illos [demones] nunquam magis detriumphamus, quam cum pro fidei obstinatione damnamus.*

15. *Jocundum illud spectac.*] Adeundi Baluzius, P. 2. p. 37. & Col. p. 291.

16. *Non candidos equos, aut immanes eleph.*] Vide Baluzium ibidem, & Cuperum, p. 167. & 168.

17. *Triumphatores currui tuo subjagentem.*] Hoc suspectum erat Nicolao Heinio τῶν τῶν ἐν ἀγῶνι, non modo quia *currui subjungere equum* apud Latinos scriptores vix invenitur, quamvis ratio Latine lingue non repugnet; sed & quia *subjungere* statim sequitur: *Vidit enim sua virtute*

(f) In *Martyr. Palest. cap. 6.* (g) *Vide supra, pag. 117. col. 2. n. 7.* (h) *Coloff. 2. 15.* (i) *De viris Illust. in Quinto Casilio Mestello.* (k) In *Apolog. cap. 27. in fine,*

victrix corona, ²⁹ desit amplius provocare, ne jam sumeres. Quam licet non acceperis ³⁰ in præsentī, tamen

dem? Clarissimus enim Beckius de Sanctorum Martyrum & Confessorum Memoriarum in genere differens posuit (1), *Hilifrensis Christi militibus atque Abilidū coronam paratam esse, Martyri quidem de vestis purpuream, Confessori vero de liliis candidam, iuxta Cyprianum Epist. VIII. & Commentatorem ejus Rigaltium in Notis.* Verum, ignoscat mihi quod jam dicam vir doctissimus, non videtur Cypriani epistolam, quam laudat (1), legisse unquam, vel saltem attendisse. In ea quippe Cyprianus candidam, de qua loquitur, coronam adeo non propriam fecit Confessoribus, adeo non solis Confessoribus proposuit tanquam accipiendam specialiter de confessione, ut eam primum omnium proposuerit accipiendam de opere; deinde, singulū fratribus, seu Ecclesie membris; postremo, tanquam illam, unde jam tum temporū Ecclesia fuerit candida, cum necdum per Decii persecutionem Confessores haberet aut Martyres, sed solum fratres boni operibus insignes. Cyprianicus, de quo agitur, locus illustrior est, quin & hic nimis necessarius, quam ut, licet paulo longior, non producat. Sic habet. *Si vos acies vocaveris, si certaminis vestri dies veneris, militate fortiter, dimicatio consistat, scientes vos sub oculū præsentis Domini dimicare, confessione nominis ejus ad ipsius gloriam pervenire: qui non sic est, ut servos suos tantum spectet; sed & ipse luctatur in nobis, ipse congregatur, ipse in certamine agoni. nostri & coronas pariter, & coronatur. Quod si ante diem certaminis vestri de indulgentia Domini pau superverneris, vobis tamen manet [malum, maneat] voluntas integra, & conscientia gloriosa. Nec contristeris aliquis ex vobis, quasi illis minor qui ante vos tormenta perpassi, victo & calcato saculo ad Dominum glorioso itinere venerunt: Dominus firmator est tremis, & cordis: arcana percipit & intuetur occulta. Ad coronam Dei promerendam sufficit ipsius testimonium solum, qui judicaturus est. Ergo utra-*

que res, fratres carissimi, sublimis est pariter & illustris. Ita securior ad Dominum victoria consummationis preparare: hac latior, accepto post gloriam commectis, in Ecclesia laude florere. O beatam Ecclesiam nostram, quam sic honor divina dignationis illuminat, quam temporibus nostris gloriosum martyrum sanguis illustrat. Erat ante in operibus fratrum candida; nunc facta est in martyrum cruore purpurea. Floribus ejus nec lilia nec rosa desunt. Certent nunc singuli ad utriusque honoris amplissimam dignitatem. Ut accipiant coronas VEL DE OPERE CANDIDAS; VEL DE PASSIONE PURPUREAS. In caelestibus castris & pauci & acies habent flores suos, quibus miles Christi ob gloriam coronetur. Mala itaque caelestium coronarum divisio, quam e Cypriano suggerere & stabilire voluit clariss. Beckius, in purpureas de vestis Martyribus paratas, & candidas de liliis accipiendas a Confessoribus: perinde ac si candidas illas Cyprianus tam proprias & peculiare censuerit esse Confessoribus, qui a Iudice interrogati, Christum confessi sunt, neque tamen vel carceres vel tormenta, necdum ipsum supplicium mortis senserunt, quam purpureas Martyribus qui pro Christo sanguinem fuderunt: cum e contrario in candidas, secundum Cypriani mentem, vel strenuissimis Confessoribus nihil sit juris, nisi bonis operibus fulgeant; & in candidas rursus tantundem juris competat quibusvis fratribus, modo exitimie sancti sint, quantum vel gloriosissimis Confessoribus, quibus bona opera non defuerint.

29. Desit ampl. provoc.] Videndum Baluzius P. 2. p. 37.

† 30. in præsentī.] Quid? seculo, an tempore? Possit certe pro seculo deesse ex nimia librarii pertentia; & fatendum majorem aliquam apparere oppositionem inter præsens seculum & regnum Dei, de quo proxime in sequentibus, tamen integra tibi in regno Dei reservatur, quam inter

(1) Cap. 7. Commentarii in Martyrolog. Eccles. German. §. 11 (1) Ipsi edamam, mihi nonam editionis Paris. 1574.

men ¹ integra tibi pro virtutibus tuis & meritis in regno Dei reservatur. Sed redeamus ad ordinem rerum.

inter *praesens tempus* & idem *Dei regnum*. Sed quia saepe Graeci breviter & eleganter *ἐν τῷ παρόντι*, pro, *ἐν τῷ μελλόντι*; *ἔξω* dixerunt, atque itidem Latini in *praesenti*, pro *in praesenti tempore*, saepius, nisi fallor, fuerit similem hoc loco agnoscere locutionem. Cicero v. gr. ad Caelium, (a) *Hac ad te in praesenti scripsi, ut sperares te assequi id quod optasses.*

The it was not given to you then. Versio Anglica: quasi auctoris verba sint, *quamvis licet tunc, vel tempore tum praesenti non accepisti.*

31. *Integra tibi pro virtutibus tuis &*

meritis in regno Dei reservatur.] De simili coronae reservatione extat insignis locus in secunda Pauli epistola ad Timotheum. 17. 7. & 8. *Bonam certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi. In reliquis reposita est mihi corona justitiae, quam reddes mihi Dominus in illa die, iustus iudex: non solum autem mihi, sed & iis qui diligunt adventum ejus.* De causa vero seu ratione, quam noster tangit, illius reservationis, (*pro virtutibus tuis & meritis*) dicemus aliquando, Deo dante, in Dissertatione singulari, quod ea res fusius tractanda sit.

C A P U T. XVII.

HOC igitur scelere perpetrato Diocletianus, ² cum jam felicitas ab eo recessisset, ³ perrexit statim Romam, ut illic ⁴ vicennialium diem celebraret,

† 1. **H**OC igitur scelere perpetrato] De quo noster scilicet capitibus XIII, XV, & XVI. seu quo factum ut *venaretur in universa terra*. Conferant, qui Anglice sciunt, versionem Rever. Episcopi Sarisburiensis. (b)

2. *Cum jam felicitas &c.*] Baluzium vide, P. 2. p. 37.

3. *Perrexit statim Romam,*] Anno nempe 303. *Pagius, ad dictum annum, nu. 2,*

Adde Baluz. P. 2. p. 37.

4. *Vicennialium diem*] Quae agenda erant ineunte vigesimo imperii anno (c); quibus Diocletianus, ut clariora fierent, triumphum de Persu huc usque dilatatum conjunxit. Rationem temporis ita subducit Baluzius. In confessio apud omnes esse Diocletianum imperare coepisse anno

CCLXXXIV. exeunte, quod Petavius luculenter probavit; commotum vero persecutionem anno CCCIII, ex plurimis Lactantii locis constat, ita ut incidat in annum Imp. Dioclet. XIX. ut fusius eadem disserit vir doctissimus, statim ante aetna vicennialia. *Edit. Oxon. & Cant.*

Vicennialia & id genus festa die natali Imperii celebrari solita. Quod si contingeret, ea vel anticipari, vel differri, quod non raro factum, dies similis denominationis cum die natali, quo susceptum fuerat Imperium, eligebatur, vel festum die natali Collegae Imperii assumebatur. *Pagius, ad an. Chr. 284. nu. 7.*

Vicennialia, observante Maucroixio ad marginem suae versionis (d), festum fuerunt multorum dierum ad celebrandum

(a) *Lib. 2. Epist. ad famil. Ep. 10. edit. Lambin.* (b) Diocletian being now engaged into this wicked design, and having succeeded so well in the execution of it. (c) *Eodem pertinent ista verba translationis Angl. that so he might celebrate there his entering upon the twentieth year of his Empire.* (d) *Festes de plusieurs jours pour celebrer la vingtieme année du regne de Diocletien.*

ret, ⁵ qui erat futurus ad duodecimum Kalendas Decembres. Quibus solemnibus celebratis, ⁶ cum libertatem populi Romani ferre non poterat, impatiens & æger animi ⁷ prorupit ex urbe impendentibus Kalendis Januariis, ⁸ quibus illi nonus consulatus deferebatur. Tredecim dies tolerare non potuit ut Romæ potiùs quàm ⁹ Ravennæ procederet Consul. Sed ¹⁰ profectus hyeme, sævientie frigore, atque imbribus verberatus, ¹¹ morbum levem ac perpetuum traxit; vexatus-

dum annum vicefimum regni Diocletiani.

Adde Baluz. P. 2. p. 38. & Col. p. 291.

† 5. *Qui erat futurus ad duodecimum Kal. Dec.*] Hinc Diocletianum tali die, id est, nostro putandi modo, vicefima Novembris, ante XLX annos creatum fuisse Imperatorem, memorat tralatio Anglica ad hunc locum (a); & defendit Baluzius, P. 2. p. 38. Aliter vero Pagius, ut sequitur.

Posita regula, quam in prima parte Dissert. Hypat. (b) statuimus ex Lactantio lib. de Moribus Persecutorum cap. 17; Decennialis nempe & id genus festa exhibita fuisse vel die natali Imperii, vel die natali Collegarum, vel saltem die ejusdem denominationis cum eo, in quem Natale Imperii inciderat, constat... Diocletianum, qui XV Kalend. Octob. Imperator dictus fuit, ideo anno CCCIII ad duodecimum Kalendas Decembres Vicennialia distulisse, quia hoc anno eodem die Maximianum Herculium Imperio Cæsareo exornarat; alioquin non XII Kal. Decemb. sed XV Kal. Octobris ea solennia exhibuisset. Certus itaque nunc dies natalis Imperii Cæsarei Maximiani Herculii, quem die vicefima mensis Novembris, seu XII Kal. Decemb. Cæsarem appellatum fuisse ostendi. (c) Pagius, ad an. Ch. 284. nn. 7. sub finem & initio.

Videatur idem ad an. 298. nu. 2; ad an. 303. nu. 2; & ad an. 304. nu. 12. item Columbus infra, P. 2. p. 292.

6. *Cum libertatem pop. Rom. ferre non poterat,*] Rectius, quod libertatem &c. Alias enim *posset* pro *poterat* legendum. Tollius.

† Immo sana veteris schedæ lectio; & hic cum pro *quoniam*, ut jam ad caput IX, pag. 77. num. 10. notatum est. Alia vide apud Baluzium, P. 2. p. 40.

† 7. *Prorupit ex urbe*] Paulo aliter supra in fine cap. XIV, *Tunc Cæsar, medio hyemis profectioe parata, prorupit*: quod nempe absolute positum, & ut illud fere Ciceronis in 2 Catilin. *Abiis, excessit, evasis, erupis.* Adde Baluz. P. 2. p. 40.

8. *Quibus illi nonus Consulatus defer.*] Is gestus anno 304. Pagius, ad eum annum, nn. 2.

Confer Baluz. P. 2. p. 40. duobus locis; & Cuper. p. 168.

† 9 *Ravenna procederet Consul.*] Ravenna ad mare Adriaticum erat: fuitque olim urbs ex primis Italiæ. Adde Baluz. P. 2. p. 40. & Cuper. p. 169.

10. *Profectus hyeme,*] V. Bal. P. 2. p. 41.

11. *Morbum levem ac perpetuum traxit;*] An sic Latini loquantur, *trahere morbum* pro incidere in morbum, videant peritiores. *Trahere morbum* iis est morbum producere, protrahere, ut fit diuturnior; ut *trahere bellum, obsidionem, iter.* Mihi syllaba videtur excidisse, & secundum emendare scribentium consuetudinem scripisse quoque Lactantium,

mor-

(a) That so he might celebrate there his entering upon the twentieth year of his Empire, that he was to open upon the Anniversary of his coming to it, which was the twentieth of November. (b) *Cap. 2. nn. 8.* (c) *In 1. parte Dissert. Hypat. cap. 2. nn. 8.*

¹² vexatusque per omne iter, lectica plurimum vehabatur. ¹³ Sic æstate transacta, ¹⁴ per circuitum ripæ strigæ

verbum leuon ac perpetuum contraxit. Græuius.

Verb. leu. ac perpet. transit,] Scribe, verbum leuon, ac perpetuum, contraxit. Boherellus. Tollius.

Ac] Lego, at. Gale.

† 12. *Vexatusque per omne iter,] Morbo scilicet, cujus mentio præcessit. Eo magis, quod ipsum vexationis vocabulum usurparum supra (a) viderimus a Tertulliano pro morbo, his verbis, velus illi, qui in partibus voracioribus corporis CONTRACTA VEXATIONE, conscientiam medentiam vitant. quæ pericloe, ne id taceam, antecedentem doctorum mutationem rû transit in contraxit plurimum iuvat.*

13. *Sic æstate transacta] Anni nempe Christi 304. Pagius, ad dictum annum, num. 2.*

14. *Per circuitum ripa striga Nicom. venit,] Mendo laborat hic locus. Baluzius tamen nescio qua auctoritate per ripam strigam intelligit oram Propontidis. Mihi autem, cum conjecturis agendum sit, videtur verisimilior elici posse ex eo quod Strigoniam Pannonis urbs ad Danubium sita, quaeritur versus Postum Euzinum, paula mutatione depravato loco aliqualem saltem medellam præbeat. Cui conjecturæ illud imprimis fauet, quod Diocletianus non recto cursu, sed per circuitum Nicomediam venit. Scribendum itaque ripa Strigonia, donec aliud sese offerat cui loco cedat hæc conjectura. Spartius, in editis. Oxon. An. 1680.*

Locum hunc mendo laborare credideram. Jam autem meliora doctus nihil mutandum censeo; cum *Striga* sit vox gramatica seu Agrimenforum propria, & ab iis, quod in latitudinem longius fuerit *scannum* appelletur, quod in longitudinem *striga*. In re enim rustica, secundum Festum, sulcum significat qui uno ductu peragitur. *Idem Spartius, in editis. Oxon. An. 1684.*

Ripa striga] Ripas scilicet Danubii, ad quam sit Galerius, Sec. sequens,

luctasse se per quindecim annos cum gentibus barbaris. De vocis *Striga* usu, tam gramatico, quam *castris*, vide luculentam doct. Dodwelli Dissertationem, ad calcem Edit. Oxon. Læstantii editam [An. 1684].- Hujus *Ripa Striga* memoria hodie constare videtur in *Strigoniæ* nomine, quæ urbs ad Danubii ripam sita est. *Editio Cantabrig.*

*Per circuitum ripa striga] Hoc est, per ripam Danubii, qui antiquus erat Imperii limes, ubi erant præcenturæ Illyricianæ, Striga dictæ, ut doctè ostendit Dodwellus in singulari Dissertatione de *Ripa Striga* [Extract infra, P. 2. p. 331. & seq.] *Pagius, ad An. Cb. 304. num. 2.**

Ripa striga] Lego, ripa Iſtrica, sive de Iſtro fluuij, sive de Iſtris ad Sinum Adriaticum intelligas. Diocletianus enim, Ravenna Nicomediam iter moliens, debebat navem conscendere: sed, qui æger esset, maluit, ut navigationis incommoda vitaret, per circuitum Adriæ tendere in Venetos & Iſtros; aut ad ipsam etiam Iſtri, seu Danubii, ripam. Boherellus.

Per circ. ripa striga] Ripa Iſtrica Heinsium vere emendasse censeo, ut significet illum per Illyricum, Pannoniam, Daciam, venisse Constantinopolin, indeque, trajecto Bosphoro, Nicomediam. Ripa Iſtrica, per *Daciam Ripensis*. Non recta illum contendisse Nicomediam, vox *circuitus* est indicio, quod significat illum per ambages iter traxisse. *Græuius.*

Pro striga, malum Iſtrica. Gale.

Legendum, Frigia, Vossius.

Emendandum, *Phrygia*. Editio Oxon. A. 1680, pag. 108; aque inde forsitan clarissimus auctor versionis Anglicæ, *having come round the Coast of Phrygia.*

Adde Baluzium, P. 2. p. 41. & Cupe-rium, p. 169.

15. *Morbo jam gravi insurgente.]* Lego, morbo jam gravi insurgente. Antea enim *levis* erat. *Tollius.*

† *Levis* erat, fatetor; & videtur etiam

frigæ Nicomediam venit, ¹⁵ morbo jam gravi insurgente. ¹⁶ Quodcumque se premi videret, ¹⁷ prolatus est tamen ¹⁸ ut circum quem fecerat dedicaret ¹⁹ anno post

viri docti emendatio non parum firmari duobus Virgilit locis, quorum unus in lib. xii. Æn.

Ille manu raptum trepida torquebat in hostem

ALTIOR INSURGENS.

alter vero in lib. xi.

Tum validam perque arma viro, perque ossa securim

ALTIOR INSURGENS, oranti & multa precanti

Congeminat vulnus.

Hec vel ob hunc tertium ejusdem libri, *Saneivm at serpens sinuosa volumina versat :*

Arrectisque horret squamæ : & sibilat ore,

ARDUUS INSURGENS,

servari potest optime vulgata lectio : cum præsertim, sicut in Virgilianis illis exemplis verus ordo verborum est, *insurgens altior, insurgens arduus*, itaque quoque in nostro loco non de morbo gravi, eoque insurgente, agatur; sed de morbo insurgente gravi; hoc est, qui e levi, quod erat prius, evaderebatur gravis.

^{16.} *Quodcumque se premi videret,*] Hic tubat mendum. *Allin.*

Quodcumque] *Lego, utcumque.* Editio Oxon. An. 1680.

Lego, Quo utcumque. Editio Oxon. An. 1684. & Cantab. post illam.

Quodcumque se] *Lego, Quo cum se.* Colomesius.

Emenda, *Quo cum se*; vel, *Quo utcumque se*: nam rō Quo retinendum est. *Boherellus. Gale.*

Quodcumque se premi videret,] Hæc nihili sunt. Recte olim Nicolaus Heinsius, & Joannes Columbus viderunt legendum esse, *Quo utcumque se premi videret.* Aux forte scripsit, *Quo cum indigno se premi &c.* Grævius.

Columbi locus extat infra, P. 2. p. 292.

^{17.} *Prolatus est*] Scilicet lætica in publicum. *Tollius.*

† 18. *Ut circum &c.*] Glossæ veteres, *Circus & circusus*, κυκλῶς ἐν τῷ ἰστροδρόμῳ γινόμεται ἰσπικὸς τόπος. Eodem alibi, ἰσπικὸς τόπος, *Circus circusus*: ἰσπικὸς, *Circus. ἰσπικὸδρομῶς*, *Circus Circusus*, *Circus. ἰσπικὸδρομῶς*, *Circusens*. Atque hinc sine dubio in Anglica versione pro *Circo*, the *Hippodrome*. In circis tamen, ut id obiter dicam, non equi solum, sed pugiles quoque exercebantur, & alia multa spectacula edebantur. *Ovidius lib. 4. Trist. Eleg. 1x.*

Circus adhuc cassat : spargit tamen acer arenam

TAURUS, & infesto jam pede pulsat haurum.

Idem lib. 4. Fast.

Proxima victricem cum Romam inspereris Bas,

Et dederit Phæbo stella fugata locum;

Circus erit POMPA celebr NUMEROQUE DEORUM.

Et Onuphrius Panvinus (a) de Circo v. gr. Maximo qui Romæ erat, *In Circo*, inquit, *Maximo multa Spectaculorum genera fieri ab antiquis consuevisse, veterum annualium commentaria perscrutanti manifestum erit. Quæ, mihi ea accuratè ejusdem monumentis contemplanti, & disquirenti, obesse obtulerunt. Præcipuum & proprium cursus, sive certamen Curus & Equestre, Gymnicum seu Athleticum; Pompa; Ludus Troicus; Venationes; Pugna Equestres & Pedestres; Naumachia; & aliquando Ludus Scenicus. Quare melius, nil fallor, Maucroixius vocem *Circi* in sua translatione retinuit. Adde Baluzium, P. 2. p. 42.*

† 19. *Anno post vicennialia repleto.*] Anno itaque 304, post duodecimum Kalendas Decembres; cum, ut supra vidimus, Diocletianus Imperii sui Vicennialia anno 303 ad duodecimum Kal. Dec. celebraverit. Ad id autem quod ille *Circum*, de quo agitur, non anno Vicennialium labente, sed jam elapso dedicavit,

(a) Lib. 1. De Ludis Circus. cap. 9.

post vicennalia repleto. Deinde ²⁰ ita langore oppressus ut ²¹ per omnes deos ²² pro vita ejus rogaretur, donec ²³ Idibus Decembribus luctus repente in palatio, moestitia & lacrymæ, ²⁴ judicum trepidatio, & silentium.

obsecravit, ista doctissimi Pagii (a) observatio sic facis pertinet, *Therma, templo, aliisque opera publica quinquevniis initio de more incubabantur, eoque expleto delibabantur, ut monitis exemplis liquet. Repleto.] Præferam, expletis. Tollis.*

20. Ita langore oppressus] Supple, est, et procedentibus. *Boheredum.*

21. Per omnes deos] Id est, per omnia templa preces ad Deos supplices funduntur. Vide Sueton. & Plutarchum de Pompeii morbo, atque item Vellejum. Eadem phrasi utitur Lactantius c. xxxvi: *que et sacrificia per omnes deos suos quotidiis facerent.* id est, in omnibus templis. *Tolius.*

†. Mihi quoque per omnes deos in utroque loco, & per omnia templa in isto capite xv, iudicis per omnia templa dispersi, eodem reterunt; ejusmodi scilicet figura, qua in his Martialis versibus, (b)

*Quid petis a Phæbo? nummos habet
arca Minerva.*

*Hæc sedit, hæc omnes funerat una
deæ.*

per omnes Deos, uti magnus monuit Gronovius, (c) intelligenda omnium deorum deæ, sapientia, pulchritudo, potentia; denique, quæcumque alii dii dare dicuntur, & singula funerat, id est, coarctat, tribuit, una arca Minerva. Sic nunciar, immo meliori jure, omnes di, omnia sunt templa deorum. Ratio est, quod quotidie non dissimili pacto innumera Sanctorum nominis, v. gr. *Santum Joannem* pro Templo S. Joannis, & *Mariam* pro Ecclesia S. Mariæ, & sic de reliquis, immo & in Veterum lucubrations *Μαρία* Θεοτόκου, atque eadem in Novo Testamento, secundum Criticos celeberrimi nominis, (d) τὸν Δε, pro Ecclesia Mariæ Deiparæ, &

Templo Jovis, usurpari videamus. Cyrillus, in Epist. ad Clerum populumque Alexandrinum, Ἴς τοῖνον, ὅτι κατὰ τὴν ὁγδὼν καὶ εἰκάδα τῷ Παυλί μὲτος, ἢ ἀρχὴ σὺνδοῦ. γλῶσσον ἐν τῷ Ἐπίστωρ ἐ τῷ μαγὰν ἐκκλησίᾳ τῆς πόλεως, ἦν τις καλεῖται Μαρία Θεοτόκου. Itaque scito, factam Synodum in magna Ephesiana Ecclesia, qua dicitur MARIA DEIPARA, celebratam fuisse die 28 Mensis Pann. A&XIV. 13. Ο ὅ ἱερὸς τῷ Διὸς τῷ ὄνλος πρὸ τῆς πόλεως ἀπὸ τῶν ἔκ. Sacerdos autem Jovis collocati ante illorum videm. Ad quæ verba videantur Critici infra laudati.

22. Pro vita ejus rogaretur.] Hoc loquendi genus male reprehendi a Scopio hic quoque locus declarat, & Phædrum optimæ, aut quæ proxima erat optimæ, ætatis scriptorem absolvit barbariei & plebeitatis nota, quam ei asserit, qui dixit, *Dammum hæc recusant, tantum pro vita rogant.* Lactantius enim supra suæ ætatis captum, castigatus est scriptor. Quid? quod ipse Cicero sic loquitur in Orat. ad Quirites de reditu suo; *Denique ipse ad extremam pro mea vos salute non rogavit solum, verum etiam obsecravit.* Grævius.

23. Idibus Dec.] Anni scilicet 304. *Pagius, ad eum an. n. 2.*

†. 24. Judicium trepidatio.] Id est, terror, secundum Interpretes. (f) Malo ego de crebris illis motionibus & minoribus icionibus intelligere, quæ, cum quis moribundus est, vel recens mortuus, & cujus mortem alias celari interest, extra illius cubiculum videri consueverunt. Confer quæ supra diximus de nativa τῷ trepidandi notione, pag. 89. & 90. num. 12. item pag. 104. num. 14.

†. 25. Teæ civitate &c.] Sic Suetonius in Julio Cæsare, cap. 39, *Edidit spectacula varii generis: munus gladiatorum*

(a) In Critica sua &c. ad An. 298. num. 3. (b) Lib. 1. Epigr. 76. (c) Lib. 1. Ofus. in Eccles. Script. cap. 1. pag. 11. & 12. (d) De Dios, Βεκα, &c. (e) De Izyen. Μανσρῶν. The terror. Barn.

tium. ²⁵ Tota civitate jam non modò mortuum sed etiam sepultum dicebant, cum repente manè postridie pervagari fama quòd viveret, domesticorum ac judicum vultus alacritate mutari. Non defuerunt qui suspicarentur ²⁶ celari mortem ejus ²⁷ donec Cæsar veniret, ne quid fortè à militibus novaretur. Quæ suspicio tantum valuit ut nemo crederet eum vivere nisi ²⁸ Kalendis Martiis ²⁹ prodisset, vix agnoscendus, quippe qui anno ferè toto ægritudine tabuisset. Et ille Idibus Decembribus ³⁰ morte sopitus animam receperat, ³¹ nec tamen

berium, lades etiam regionatus urbe tota.

26. *Celari mortem ejus*] Vide Bal. P. 2. P. 43.

27. *Donec Cæsar*] Hoc est, Verionum supplementa (a), sicuti decet, conjungendo, *donec Maximianus Galerius Cæsar*. Is nempe Cæsarum, propter quem, utpote Diocletiani generum, magis verisimile erat conjecturalem illam Diocletiani mortem celari.

28. *Kalendis Martiis.*] Anni nimirum 305. *Pogius, ad an. Ch. 304. ms. 2.*

Adde Baluz. P. 2. p. 43.

29. *Prodisset,*] Ita capite sequenti per geminam contractionem, *quassisset, redisse.*

30. *Morte sopitus animam receperat,*] Quomodo morte sopitus animam recipere potest, nisi vi quadam divina, ut Lazarus? Aut vocabulum hoc a sciolo, qui nesciebat vim vocis *sopire*, interpositum est perperam, aut legendum *pro mortuo sopitus*; hoc est, tanquam mortuus esset, sopitus tantum fuit; cum pro mortuo haberetur, sopitus tantum erat. *Pro mortuo*, ut apud Cæsarem, *nihil pro sano loqui*. Apud Justin. *Videtur pro villo fugere visum est*. *Sopiti* dicuntur, qui deliquo animi corporis quoque sensum ad tempus amittunt, ut pro mortuis jaceant. Liv. lib. 1. *Populum Tanaquil alloquitur, habet bono animo esse: sopitum fuisse regem subito isem; ferrum hœnd alor in corpus descendisse, jam ad se redisse.* Qui locus ferè Lactantii geminus est. Tarquinius di-

citur sopitus fuisse isem, sed Diocletianum vi morbi sopiebatur. Ille dicebatur, quamvis falso, *ad se redisse*, hic vere *recipiebat animam*, quodidem est ac ad se rediit: Idem Livius XLII, *Ad corpus Regis primo amici, dein satellites ac servi concurrerunt, tollentes sopitum vulnere, ac nihil sentiantem. Foveri tamen ex calore & spiritu remanente in præcordiis senserunt, viderunt exigua ac prope nulla spes erat.* Qui somno sopiuntur, aut vulnere, aut morbo, eriguntur & ad se redeunt; qui morte sopiuntur, somnum ferream illum dormiunt, ex quo nunquam excitantur in his terris. *Grævius.*

† *Morte sopitus* &c.] Et si Vulgata, Judic. IV. 21, soporem non ineleganter cum morte conjunxerit in his verbis, qui [*Sisara*] *soporem morti socians defecit, & mortuum est*, mihi certum tamen geminam hujus loci emendationem merito propositam fuisse ab eruditissimo Collega. Sed quid si interim aliquanto propius ad veterem scripturam legerimus, *Et ille Idibus Decembr. morti sopitus animam receperat*? hoc est, sopitus ut qui jamjam videretur morti prædæ faturus. Fovent certe suspicioni nostræ, cum illi *debiti morti*, Sapientie XII. 20; *Si autem inimicus servorum tuorum, & debitas morti, cum tanta cruciasti attentione* &c. tam subjecti verus *Æneïdis*,

Mais a bonum circa mœtantur corpora morti (b),

Ipsenque adversus dignatur sternere morti (c).

Quid

(a) Galerius Cæsar. Moser, Maximian. Dura, (b) Lf. xi. (c) Lf. xi.

tamen totam. ³² Demens enim factus est, ita ut certis horis insaniret, certis resipisceret.

Quid enim, quod ad Syntaxin, immo quod ad sensum quoque attinet, differre queant *mortis sterni*, seu *sternere*, *mortis mastrari*, ac *mortis sopiri*? Accedant alie locutiones Vulgari Interpretis, in quibus homines videas, modo *mortis destinatos* (a), modo *mortis fructificantes* (b), & quæ insuper hujus generis.

31. nec tamen totam.] Elegans hoc & factum. Sic mente & animo imminuunt

dicuntur, quibus integer illius usus morbo ereptus est. Vide sis Suetonium in Claudio. Tollis.

Confer Columbum, P. 2. p. 292.

32. Demens enim factus est,] Διά τὴν τῆς ἀπορῶνους βλάβην, μίας ἰσχυρᾶς ἐπιπέτου ἐπιθέσεως καὶ ἀεργῆς ἰριμωσίῃς. Constantini Oratio ad Sanct. Coetum, cap. 25. Editio Cant.

Adde Baluzium, P. 2. p. 44.

C A P U T XVIII

NEC multis post diebus ¹ Cæsar advenit, ² non ut patri gratularetur, sed ut eum cogeret imperio cedere. ³ Jam conflixerat nuper Maximiano sene, ⁴ eumque terruerat injecto armorum civilium metu. Aggressus est ergo Diocletianum, primùm molliter & amicè, ⁵ jam senem esse dicens, jam minùs validum & admi-

1. Cæsar] Nempe Galerius Maximianus. Pagius (c). Item Versio Anglica.

2. Non ut patri gratularetur,] Id est, sicut optime Maucroixius (d), non ut focero gratularetur de restitutione valetudinii. Diocletianus enim focer tantum erat Galerii Maximiani, quem sibi generum Diocletianus asciverat, uti noster supra, capite LX, locutus est; unde idem paulo post, focer quoque eum mesuebat acerrime. Potestque adeo hic locus, ubi qui mere focer erat, in historica narratione pater vocatur, solvendis variis Scripturæ Sacræ difficultatibus commode adhiberi, de quibus alias ex professo, Deo dante, agemus.

3. Jam conflixerat nuper Maximiano &c.] Sine dubio legendum, cum Maximiano. Neque enim Lactantius pro genio seculi sui ac tam barbare locutum esse existimandum est. Tollis.

Adde Cuperum, P. 2. p. 170. & pag. 5. epist. 1. ad Ampl. Voetium.

4. Eumque terruerat injecto armorum civilium metu.] Simili metu, quemadmodum supra (e) ex Aurelio Victore audivimus, Diocletianum quoque imperium possuisse plures olim voluerunt. Immo, quæ diserta Aurelii Victoris sententia est, [Valerius Diocletianus] imminentium struator, ubi furo intestinas clades, & quasi fragorem quandam impendere comperis status Romani, celebrato regni vicefimo anno valentior curam R. P. objectis: quod ea quæ hic & infra a nostro narratur, non leviter firmat. Aliam abdicacionis utriusque Augusti rationem, sed eam sane parum verisimilem, affert Theodorus Metochita in Historia sua Romana, libro fere extremo.

5. Jam senem esse dicens, jam minùs val. & admin. republica inhabilem,] Saturninus apud Vopiscum, Adde quod omnib.

I 4 atq

(a) 1 Cor. IV. 9. (b) Rom. VII. 5. (c) In Critica &c. ad A. Ch. 304. no. 3. (d) Non pas pour congratuler son beaupère du retour de sa santé. (e) Pag. 86. vol. 1. no. 2.

adminiftrandæ reipublicæ inhabilem, debere illum requiescere post labores. Simul & 6 exemplum Nervæ pro-

atas in imperio reprehenditur. Senex est quispiam? Inhabilis videtur. &c. Reliqua, quæ hic monenda sunt, superius diximus, pag. 102. nu. 7.

† 6. *Exemplum Nervæ proferebas, qui imperium Trajano tradidisset.*] Nervam Trajano Imperium tradidisse, convenit omnino inter eruditos. Sed utrum id Nervæ semet prorsus abdicando fecerit, an imperium duntaxat communicando cum Trajano, haud pariter consentiunt viri magnæ doctrinæ Dodwellus, Pagius, atque alii. *Abdicavit tunc cum Trajanum fecit aurospatropa*, inquit Dodwellus in Appendice ad Dissertationes Cyprianicas, num. 40. & hoc loco clarissimi Interpretes, *Il luy alléqua l'exemple de Nervæ, qui se deschargea de l'Empire sur Trajan. Maucroix. He set before him Nervæ's example, who resigned the Empire to Trajan.* Anglica versio. Contra vero, *Non abdicavit*, ait Pagius ad an. Ch. 97. nu. 3. Immo, *Ex Plinio Nervam non abdicasse liquet; & omnia quæ Victor de Nervæ scripsit, portentosa sunt; & Lactantium non dixit, Nervam Imperium deposuisse, pergit idem Pagius num. 4. & 5. quæquam, quod notabile, Victor exerte scripserit in Cæsariis, Ubi [Nervæ] prospexit [Imperium] nisi a superioribus robustioribusque corpore animoque geri non posse, mense sexto ac decimo semet eo abdicavit; & nos ter itidem hoc capite, simul & exemplum Nervæ proferebas, qui imperium Trajano tradidisset. Ille vero abbas, . . . Nervam . . . cum pondus & curam tantarum rerum vel atate vel insolentia ferre non quiret, abjectis gubernaculum rei publicæ, atque ad privatam vitam redidit, in qua consenuerat.*

Mihi nulla ratione videtur melius dirimi posse ista controversia, quam si hinc imperium, id est ipsissimam rei publicæ administrationem, sedulo distinxerimus ab Augusti nomine, ab Imperatorii corporis Protectoribus, ab habitandi usu Imperatorum in Palatiis, & si quæ similia sunt; illinc vero Nervam diverso sensu abdicasse & non abdicasse posuerimus: abdicasse nempe, quantum ad rei publicæ gubernationem, totum illius gubernaculum

committendo Nervæ, redeundoque eatenus ad vitam privatam: quo aliter modo Victoris verba pertineant, *senex eo abdicavit*: non abdicasse autem quantum ad Imperatorii nomen; quia illud, vel post memoratam imperii depositionem, servaverit; istum Pliniani Panegyrici locum ad eam rem inter alia referendo, *Privatus tibi [Trajano] videbaris quamdiu Imperator & alius esses*; Nervæ nempe etiamnum Imperatoris nomen gerens; neque rursus quantum ad vitam genus Imperatorium; quia illo uti Nervæ perrexit post eandem Trajani adoptionem ad Imperium; vivendo puta cum Trajano in Augustorum palatiis, ob istud alterius Victoris in Epitome, *Nervæ Trajanum in liberi locum, inque partem imperii adoptavit: cum quo tribus vixit mensibus.*

Sed objiciet forsitan clarissimus Pagius, si Nervæ Trajanum in partem tantum imperii adoptavit, quinam dici poterit Nervæ sese toto imperio, hoc est tota rei publicæ gubernatione, abdicasse? Quoniam, inquit ego, nolebat verbi gratia purpura exui, neque Imperatoris nomen amittere, easpropter, quom de Trajani adoptione ageretur, professus est Trajanum a se in partem solum Imperii adoptari, etiam integrum rei publicæ pondus in Trajani humeros deponere postea decrevisset, & revera post adoptionem deposuerit. In eo proinde a Diocletiano discrepans, quod non omnia simul & semel, quemadmodum deinceps Diocletianus, deseruerit; Imperii scilicet administrationem, purpuram, Imperatoris nomen, Palatia, & reliqua id genus, sed solas imperii curas & sollicitudines, honoribus retentis. Et vero Diocletianum Imperatorum purpuræ, Palatiis, & ceteris ejusmodi prerogativis, jam inde a prima die abdicationis in perpetuum valedixisse, testes sunt, primo nos ter capite XIX his verbis, *Hæc purpuram Diocletianus iniecit suam, quæ se tenuit, & Diocletianus iterum factus est*: tum Eutropius lib. ix, in fine, *Diocletianus privatus in villa, quæ haud procul a Salonis est, præclarè otio fuit; iniquitate vivente ætas; et solus omnium post conditum Ro-*

proferebat, qui imperium Trajano tradidisset. 7 Ille verò aiebat ei indecens esse si post tantam ⁸ sublimis fastigii claritatem in humilis vitæ tenebras decidisset, & ⁹ minùs tutum, quòd ¹⁰ in tam longo imperio multorum sibi odia ¹¹ quæfisset. ¹² Nerva verò uno anno impe-

manum imperium, ex tanto fastigio sponte AD PRIVATÆ VITÆ STATUM CIVILITATEMQUE *revertes. Contigit igitur ei, quod nulli post natos homines, ut cum privatus obisset, inter Divos tamen referretur.* Relatus certe Nerva quoque inter Divos, ut constat vel e solo Plinii Panegyrico. Sed quia Nerva cum Imperatoris titulo & statu, non similiter privatus, obierat, idcirco Eutropius, *Contigit igitur [Diocletiano] quod nulli post natos homines, ut cum privatus obisset, inter Divos tamen referretur.* Unde & quæcunque hæcenus ad istam distinctionem diximus, Nervam diverso sensu abdicasse, & non abdicasse, validissime confirmantur. Sed de his rursum in sequentibus. Adde Baluzium, P. 2. p. 44.

Aut sic loca scriptorum in concordiam redigenda sunt, ut ut scite facis, aut fatendum est, illorum sententias sic discrepare, ut alterutri sint hallucinati. *Grævius.*

7. *Ille vero aiebat &c.*] Nempe Diocletianus. *Pagius ad an. Cb. 97. m. 3. Item Interpretas.*

† *Aiebat ei indecens esse*] Fallor, an potius noster scripserat, *aiebat & indecens futurum esse?* Ita jam certe correxit ante nos ex parte Columbus, P. 2. p. 292. Adde Baluzium ibidem, p. 44.

† 8. *Sublimis fastigii*] De fastigio principum ac regum extar insignis locus apud Suetonium in Caligula, cap. 22, *Nec multum absuit quin statim diademata sumeret, speciemque principatus in regni formam converteret. Verum admonitus, ET PRINCIPUM ET REGUM SE EXCESSISSE FASTIGIUM, divinam ex eo majestatem asserere sibi cepit.* Ubi principum & regum excessisse fastigium, est, supra altissimam illam Regum dignitatem esse evectum. Sic & apud Curtium, *humanum fastigium exceditis*, est, supra summum illum verticem humanæ dignitatis isestis elati: & apud Livium *eisdem*

divos fastigii sunt, qui in eadem alta dignitate sunt constituti. *Fastigium* itaque in his rebus dignitas est, ἰξοχὴ, ὑπεροχὴ, & alia hujusmodi. Trebellius Pollio in loco, quem ante laudavimus (a), summam Romanorum Imperatorum potestatem sublimique fastigium simili voce *maximam in terris culmen* vocabat. Noster supra (b) Decii, *ad Principale fastigium*, hoc est Augusteum, *provehit* meminit; & idem paulo post, hoc capite, Constantini, tanquam *Cæsares fastigio dignissimi*, mentionem facit. Ab ejusmodi porro fastigiis, occurrunt *duo fastigiatissimi Consulares* apud Sidonium lib. 1. Epist. 9. quasi *fastigiatissimi*; id est, ex optima Cangii interpretatione, ad suprema dignitatum fastigiaeducti; & *fastigiatissima felicitas* apud eundem Sidonium lib. 2. Epist. 4. pro *suprema*.

9. *Minutissimum, quod &c.*] Non incelebrata sunt Syllæ & Augusti consilia & exempla. *Adi & infra cap. xx. extremum. Tollis.*

† *Quamvis, ut hic, sæpius periculosum fuerit purpuram deponere, etiam tamen quandoque minus tutum fuit non sumere.* Flavius Vopiscus de Saturnino, *Quam cogitare capisset, tantam sibi non esse si privatus viveret, deposita purpura in simulacro Veneris, cyclade uxoria militibus circumstantibus amictus & adoratus est.* Ubi *deposita* pro *dempta* & *detracta*.

† 10. *In tam longo imperio*] Annorum nempe viginti, & amplius.

† 11. *Quæfisset.*] Id est, acquisivisset. Simplex pro composito; ut vel ex eo certum quod nemo sibi ultro multorum odia conciliet, sed invitus semper sustineat. Confer que supra diximus ad caput 1, pag. 6. num. 5.

† 12. *Nerva vero uno anno imperante,*] Nervam amplius quam uno anno imperasse, ad quemcumque duorum Vicorum calculum respiciamus, indubium est.

imperante, cum pondus & curam tantarum rerum vel ætate vel insolentia ferre non ¹³quiret, ¹⁴abjecisse gubernaculum rei publicæ, atque ¹⁵ad privatam vitam redidisse, in qua consenuerat. Verum ¹⁶si nomen Imperatoris cuperet adipisci, impedimento nihil esse quominus omnes ¹⁷Augusti nuncuparentur. At ille, qui orbem

Imperavit enim Nerva menses tredecim, dies decem, ait junior in Epitome. Senior vero de Cæsaribus, uti sane jamdiu Codices editi & MSS. serunt, Quid Nerva Cretensi prudens, magisq; moderatum? Qui cum extrema aetate apud Sequanos... imperium arbitrio legionum cepisset, ubi prospexit, nisi a superioribus robustioribusq; corpora animoque geri non posse, mense sexto ac decimo semet eo abdicavit. Sed, ne multis, posteriore loco scripserat Victor, [Nerva] mense XIV semet eo abdicavit. Librarius vero, nota numerali loco mutata, posuit mense XVI, tandemque progressu temporis notæ numerales omisit, scriptumque mense sexto & decimo, sicut totidem verbis monuit nonnuper doctissimus Pagius (a), ambos Victores secum eo pacto felicissime concilians. Et deinde, licet jam Nerva ex utroque Victorum loco menses, ut minimum, tredecim imperaverit & decem dies, potuit tamen Diocletianus, quo suum melius gegerum refelleret, unius tantum anni, numerum rotundando, mentionem facere. Præterquam quod, cum locus, in quo nunc veriamur, mendo manifeste laboret, nil obicit quominus auctoris manus fuerit, Nervam non nisi fere uno anno imperasse, & cum pondus &c.

Nervam vero uno anno imperantem.] Lego, Nervam vero uno anno imperantem. Litteram M sæpe omittam fuisse observare. est. Boherellus.

Nerva... imperantem,] Recte qui, Nervam imperantem, præterunt. Tollim.

† Malim equidem, si nulla sit opus majori mutatione, Nervam vero uno anno imperasse, &... Adde Columbum, P. 2. p. 292.

† 13. *Quæres,] Pro quo cætes alibi apud Lucretium per c, & τριούλιον, metri causa.*

† 14. *Abjecisse gubernaculum rei publ.]* Quantum ad curam scilicet, ac sustentationem ponderis tantarum rerum, de quibus noster proxime ante: non vero quantum ad nomen & sedem Gubernatoris, prout nos in superioribus.

† 15. *Ad privatam vitam redidisse,] Quatenus nempe rem publicam non curabat amplius. Alioquin enim adeo ista curarum depositione privatus factus non est, ut nequam privatus obierit, sed Imperator, sicut nos. 6. ex Eutropii Epitome ostendimus.*

† 16. *Si nomen Imperatoris cuperet adipisci,] Quod necdum igitur Galerius Maximianus adeptus erat, quemadmodum ante collegimus, pluribusque adstruximus pag. 81. nu. 31.*

† 17. *Augusti nuncuparentur.] Quidni potius Imperatores nuncuparentur? Haud alio enim oratio videbatur abitura. Verum si nomen Imperatoris cuperet adipisci, impedimento nihil esse quominus omnes Imperatores nuncuparentur. Respondet duobus verbis Maucroixius ad marginem suæ editionis, Augustum & Imperatorem idem esse (b); verrente præterea eam ob causam viro clarissimo τὸ si nomen Imperatoris &c. tanquam auctoris verba sunt, si nomen Augusti cuperet adipisci; (c) similiterque translatione Anglicana τὸ quominus omnes Augusti nuncuparentur, ac si noster, quominus omnes Imperatores nuncuparentur (d), scripserit. Non negandum quin in Codice textente hujusmodi Præfationes legibus antecant.*

Imp.

(a) In *Critica &c. ad An. Ch. 97. nu. 5.* (b) Auguste & l'Empereur, la même chose. (c) Si Galerius affectoit le titre d'Auguste. (d) So that they should be all called Emperours.

orbem totum ¹⁸ jam ipse inhiaverat, ¹⁹ cū inde sibi aut nihil præter nomen aut multum ²⁰ videbat accedere, respondit debere ²¹ ipsius dispositionem in perpetuum conservari, ²² ut duo sint in re publica majores, qui summam rerum teneant, ²³ item duo minores, qui sint

Imp. Dioc. & Maxim. A.A. (a)
Imp. Carus Carinus & Numerianus
AAA. (b)

Imp. Constantinus Aug. (c)

Sed id ipsum quod in illis Prælationibus seu Inscriptionibus Diocletianus v. gr. & Maximianus non simpliciter Imperatores, sed Imperatores primum, deinde etiam honoris causa Augusti appellati sunt, maximo mihi argumento est, scriptum olim fuisse ab hoc auctore, Verum si nomen Imperatoris caperet adipisci, impedimento nihil esse quominus omnes & Augusti nuncupentur: quasi dixisset Diocletianus, Non modo per me non stat quominus vel Cesaribus Imperatoris nomen tribuatur, sed non obstat etiam quominus iidem Augusti quoque dicantur.

18. Jam ipse inhiaverat,] Malo, jam spe inhiaverat. Gale.

Ex conjectura inhiaverat viri docti hic posuere, cum testentur in MS. fuisse, jam ipse inuenerat; a quibus minus longe recesseris, si scribas, jam spe inuaserat. Pro ipse Lactantium spe scripisse, ut Columbus vidit, persuasissimum habeo. Sic enim perpetuo loquuntur Scriptores, spe imperium affectata, inuadere. Ipse sane quid hic sibi velit, nemo dixerit. Friget minimum. Græuius.

Legendum, jam spe inuaserat. Vofsius: & ex ejus indicatione, editio Oxon. An. 1680, pag. 108. in Emendationibus que serius occurrerant.

† Præterulerim, fateor, partim ob veterem scripturam, partim ob commodiorem, ut videtur, sensum, jam spe inuenerat. Proponebatur nempe Galerio merum Imperatoris nomen adipiscendum. Verum, si nomen Imperatoris caperet ADIPISCI &c. At ille jam totum orbem spe inuenerat; hoc est, sperabat jam se totius orbis imperium inuenisse;

seu malis, viam qua totius orbis compos fieret. Sic initio capitis XX, Maximianus, postquam seivibus impulsis quod voluit effecit, se jam solum totius orbis Dominum esse ferbat. Nam Constantianus, quamvis priorem nominari esset necesse, contemnebat, quod & natura vitii esset, & validitate corporis impeditus. Hæc sperabat brevi obiturum; & si non obisset, vel invitum exere facile videbatur. Adde Baluzium, P. 2. p. 44. & Col. p. 292.

19. Cui inde sibi aut nihil præter nomen aut multum &c.] Postulat sensus ut legatur, aut non multum. Edit. Ox. & Cant.

† Ira quoque Tollius & Allixius. Vofsius vero, Colomeio teste, quoniam inde sibi aut nihil, aut præter nomen haud multum, videbat accedere. Galeus denique, uti partim oculis cernere, partim animo conjicere est, cum inde sibi nihil præter nomen & tantulum, queque postea. Primam ego correctionem, ut omnium simplicissimam, ceteris præferendam censeo: ni & hanc tamen potius, cum inde sibi aut nihil præter nomen, aut haud multum....

20. Videbat] Lege, videret. Tollius.

† Immo videbat sat bene habet, sicut jam dictum pag. 77. nu. 10.

21. Ipsius dispositionem &c.] Id est, ipsius formam regendæ rei publicæ. Edit. Oxon. & Cant.

Confer Baluz. P. 2. p. 44. & 45.

† 22. Ut duo sint in re publica majores,] Hoc est, sicut rotunde versio Anglica, duo Imperatores, iidemque Augusti: majores autem cum majusculo M exarari volebat Galeus.

† 23. Item duo minores,] Id est, ut nunc sine circuitione Maucroxtius, duo Cafares: addente præterea viro docto

I 6 in

(a) Lib. x. Cod. Tit. xvi. l. 3. (b) Ibid. Tit. xi. l. 4. (c) Ibid. Tit. xiv. l. 1.

³⁷ Maxentius, ³⁸ hujus ipsius Maximiani gener, homo perniciosæ ac malæ mentis, adeo superbus & contumax ut ³⁹ neque patrem neque socerum ⁴⁰ solitus sit adorare. Et idcirco ⁴¹ utrique invisus fuit. Constantio quoque filius erat ⁴² Constantinus, sanctissimus adolescens, & ⁴³ illo fastigio dignissimus, qui insigni & decore habitu corporis, & industria militari, & probis moribus, & comitate singulari, à militibus amaretur, ⁴⁴ à privatis & optaretur. ⁴⁵ Eratque tunc præfens, jam pridem à Diocletiano factus Tribu-

Aur. Victorem, & inhumans, nulli carus, ne patri aut socero quidem Galerio. Ed. Ox. & Cant.

† 38. *Hujus ipsius Maximiani gener,*] Hoc est, gener hujus ipsius Maximiani Cæsaris, de cujus cum Diocletiano consensione nunc agitur, ait tacite noster Cecilius. Qui quanto tamen melius scripsisset, *Erat autem Maximiano seni filius Maxentius, junioris Maximiani gener,* quæ vis Anglicæ versionis? Vel, *Erat autem Maximiano seni filius Maxentius, Galerii gener,* quomodo Maucroixius interpretatus est.

39. *Neque patrem*] V. Baluz. P. 2. p. 45.

† 40. *Solitus sit adorare.*] Id est, vertente Maucroixio, *honorare.* Quam interpretationem, etsi nostrarum partium hominibus non inutilem, qui similem nimirum jamdiu & merito in multis veterum locis proposuerunt, & contra adversarios defenderunt, hic tamen nullo modo possumus admittere, ob delatum olim aliquot Imperatoribus adorationis honorem proprie dictæ. Aurelius Victor in Cæsaribus, *Diocletianus primus omnium Caligulam post, Domitianumque Dominum dici passus, & adorari se, appellarique uti Deum.* Vopiscus in Saturnino, *Quam cogitare cepisset, tantum sibi non esse si privatus viveret, deposita purpura ea simulacro Veneris, cyclade uxoriam militibus circumstantibus amictus & adoratus est:* ea vice scilicet, cum Diocletianus voluerit perpetuo adorari. Adde translationem Anglicam, *he would not pay the wonted respect of adoration;* & Cupe-

rum, P. 2. p. 170. Dubitavi aliquando, annon vulgatz lectioni *solitus sit*, præferri deberet hæc altera *solitus esset*, eaque facile ex *us* & *sit* eruenda. Iudicent docti.

41. *Utrique invisus*] Cuperum vide P. 2. p. 171.

† 42. *Constantinus, sanctissimus &c.*] Elogium longe Christianismo antiquius. Cicero Philipp. XIII, *ignovus [Antoninus], quacumque falso diceret in sanctissimum adolescentem [Cæsarem], ea vero recidere in memoriam parvitas sua.* Idem pro Flacco, *quem vos modestissimum adolescentem, provincia maxima sanctissimum virum ... cognoverunt.* Et ibidem *rursus, Homines sunt tota ex Asia frugalissimi, sanctissimi, a Græcorum luxuria & levitate remotissimi.* Quæ postrema exempla ideo magis afferenda mihi visa sunt, quod cum illa, quid per *sanctissimum* seu *virum*, seu *adulescentem*, intelligere oporteat, non obscure moneant, hominem nempe singulari virtute præditum, quod & proprie sonat versio Anglicæ in nostro loco (a), in eodem tamen Maucroixius diversissima notione *adulescentem magna spei* verterit. Adde Cuperum, P. 2. p. 171. duobus locis, & Col. p. 293.

† 43. *Illo fastigio dignissimus,*] Id est, alto illo Cæsareæ dignitatis gradu, in quem novos homines promoveri opus erat.

44. *A privatis & optaretur.*] Immo potius, *a privatis exceptaretur.* Gale. † Quod & ego jam pridem legendum conjeceram. Adde Cuperum, P. 2. p. 172.

† 45. *Eratque tunc præfens,*] Clare audiat Tollius. Nam non foli ergo agebant

(a) A most virtuous youth.

Tribunus ordinis primi. ⁴⁶ Quid ergo fiet? ⁴⁷ Ille, inquit, dignus non est. ⁴⁸ Qui enim me privatus contempfit, quid faciet cùm imperium acceperit? ⁴⁹ Hic verò & amabilis est & ita imperaturus ⁵⁰ ut patre suo melior & clementior judicetur. Ita fiet ut ego non possim facere quæ velim. Eos igitur oportet nuncupari qui sint in mea potestate, qui timeant, qui nihil faciant nisi meo jussu. Quos ergo faciemus? Severum, inquit. ⁵¹ Illumne saltatorem, temulentum, ebriosum, cui

bant inter se Imperatores quæ in ea Galerii aggressionem tractarunt. Scio, secundum utramque Translationem Constantinum fuisse duntaxat alicubi præsentem in aula Diocletiani (a); hoc est, inter aulicos, in loco plus minus distante ab eo, ubi de istis focer ac gener disceperant, non verò in eodem cum illis. Sed quorsum hac aut illa verborum adiectione absentem facere Constantinum a colloquii loco, cum ex auctore nostro, si ut extrat sumatur, fuerit manifeste in eo ipso præsens, neque ulla etiam afferri possit ratio cur non æque præsens extiterit ibi loci ac Daiz, quem mox Galerius indignabit suo focero?

† 46. *Quid ergo fiet?*] Diocletiani verba; nostro nempe, sicut ante monui, redeunte nunc ad reliquam cæptæ disputationis seriem, post prolixam satis digressionem in qua curiose explicandum credidit quos breviter Cæsares Diocletianus Galerio nominasset de communi omnium sententia legendos.

† 47. *Ille, inquit, dignus non est.*] Hæc jam verba Galerii, per illum, de quo loquitur, Maxentium intelligentis.

Ille . . . dignus non est.] Scilicet, Maxentius. Tollis.

† Recte: optimeque etiam Interpretes, qui pronomini loco nominæ ipsum substituerunt. Quod cur Galerius, idem non fecerit si quis roget, responso est, non fuisse pariter necesse; quoniam cum directa Diocletiani propositio, quam

noster partim suppressit, partim in indirectam mutavit, hæc propemodum fuisset, *Supererit ut communi omnium consilio Herculis filium Maxentium, & Constantii filium Constantium, Cæsares legantur*, potuit paulo post Galerius super Maxentio sine ulla sermonis obscuritate, *Ille dignus non est*, regete, quia qui primus nominatus fuerat a Diocletiano, Maxentius erat.

48. *Qui enim me privatus.*] Vide Cuper. P. 2. p. 172.

† 49. *Hic vero & amabilis est &c.*] Responso Diocletiani, pugnantis jam tantum pro Constantino, quem Diocletianus quo tempore *Hic vero &c.* reliqua reponebat, digito monstrabat; præsentem quippe, sive propius adstaret, sive non. De illo certe Diocletianus ut præsentem loquebatur, si non simul Constantinus ostendebatur. Quare nollem Interpretes Constantinum nominare maluissent, quam vim pronomini servare & exhibere.*

† 50. *ut patre suo melior & clementior judicaretur.*] Id est, *ut vel suo patre melior &c.* quod optime explicatum a Maucroix (b). Nam revera Constantini pater, Constantius, bonus fuit princeps ac mitis. Noster capite xx. *Constantium, quamvis priorem nominavi esse necesse contemnebat, quod . . . natura mitis esset, &c.*

51. *Illumne saltatorem, temulentum, &c.*] Invidiosissima hæc, & a scena petita. Ita Clitipho apud Terentium

K

rentium

(a) Il se trouva alors à la Cour de Diocletien. *Maucroix*. He was then in Diocletian's Court. *Verſo Anglica*. (b) Qu'un jour il ſurpaſſeroit ſon père en bonté & en clémence.

cui nox pro die & dies pro nocte? Dignus, inquit, quoniam militibus ⁵² fideliter præbuit, & eum ⁵³ misi ad Maximianum, ⁵⁴ ut ab eo induatur. Esto. Alterum quem dabis? Hunc, inquit, ⁵⁵ ostendens Daïam ⁵⁶ adulescentem quendam semibarbarum, quem recens iusserat ⁵⁷ Maximinum vocari de suo nomine. ⁵⁸ Jam & ipsi Diocletianus ⁵⁹ nomen ex parte mutaverat hominis causa, ⁶⁰ quia Maximianus fidem summa religione præstabat. Quis est hic quem mihi offers? ⁶¹ Meus, inquit,

rentium Heantontic. extremo. *Tollus.*

^{52. fideliter præbuit;}] *Leg. præfuit.* Editio Oxon. An.^o 1680, p. 108. in Emendationibus quæ serius occurrerant. item Gale, Allix. Aliter Cuperus, P. 2. p. 171. & Col. p. 293.

^{53. misi ad Maximianum,}] Subaudi, Herculum; vel senem, cum Interpretibus. Addatur Baluzius, P. 2. p. 46.

^{54. ut ab eo induatur.}] Juvenalis, *Dictatorem induit uxor.* Gale.

Cetera, quæ hic opus sunt, petenda e Baluzio, P. 2. p. 46. Cuperus, p. 173. & Columbo, p. 293.

† ^{55. ostendens Daïam}] Qui tunc igitur ipse quoque præsens erat, & sub eorum oculis, si non manibus.

Daïam] Aurelius Victor, *Sorore Armentarii genitus veroque nomine ante imperium Daxa dicitur.* Edit. Oxo. & Cant. Adde Baluz. P. 2. p. 46. & Col. p. 293.

† ^{56. adulescentem quendam semibarbarum,}] Inclinat multum animus ut credam scriptum potius fuisse a nostro, *adulescentem quendam semibarbatam.* Noti *barbatuli juvenes* Ciceronis in epistolis ad Atticum (b); & distinctio *barbarorum a barbatulis* apud eundem in Oratione pro Cælio. *Adulescens* autem pro *adulescens* occurrit sæpius in veterum monumentis.

^{57. Maximinum}] Vide Baluz. P. 2. p. 47, ad *iusserrat Maximinum*; item pag. 46, ad *ostendens Daïam.*

^{58. Jam & ipsi}] Legendum, *Nam & ipsi.* Gale. item Rever. Episc. Sa-

risb. ut ex hac illius versione apparet, *For Diocletian &c.* ad verbum, *Nam & ipsi Diocletianus.*

^{59. nomen ex parte mutaverat hominis causa,}] Legendum, *omnis causa.* Edit. Oxon. & Cant. quas secutus est Galeus.

Loco horum verborum, *hominis causa,* legendum cum editione Anglicana, *omnis causa.* Quare ex hac emendatione, quæ certissima est, discimus Diocletianum, quando Galerium Armentarium hoc anno [292] Cæsarem renuntiavit, ei nomen ex parte mutasse, eumque Galerium Maximianum fausto, ut sibi videbatur, omine vocari præcepisse; quia Maximiani cognomento Herculi erga se fides nunquam defuerat. Quo exemplo motus Galerius Maximianus anno cccc, quo Daïam Cæsarem dixit, huic ex toto nomen mutavit, eumque de suo nomine Galerium Maximinum appellari voluit. Galerius enim Maximinus *sorore Armentarii progenitus, vero nomine ante imperium Daxa dicitur,* inquit Victor in Epitome. Indeque factum, ut nec Armentarii nec Daxe nomina in nummis, Inscriptionibus, ceterisque monumentis publicis unquam legantur. *Pagius, ad an. Cb. 292. nu. 2. & 304. nu. 3.*

Adde Bal. P. 2. p. 47. & Cuper. p. 174. 60. *quia Maximianus*] Nempe Herculis. *Pagius, ad an. Cb. 304. nu. 3. quia Maximianus*] Forte, *quia Maximiano &c.* Boherellus.

^{61. Meus, inquit, offi affinis.}] V. Cuper. P. 2. p. 174.

6a. Tq

quit, affinis. At ille gemebundus, Non, inquit, eos homines mihi das quibus tutela rei publicæ committi possit. Probavi eos, inquit. ⁶² Tu videris, qui regimen imperii susceptorus es. Ego fatis laboravi & providi quemadmodum me imperante res publica staret incolumis. Si quid ⁶³ accesserit adversi, mea culpa non erit.

62. *Tu videris,*] Formula improbatum aliquid. Nil frequentius apud Tertulianum, & hujus seculi scriptores. *Tollis.*
63. *accesserit*] Potius, *acciderit.* Gale.

CAPUT XIX.

Cum hæc essent constituta, ¹ proceditur ² Kalendis Maiis. ³ Constantinum omnes intuebantur. ⁴ Nulla erat dubitatio. Milites qui aderant, & ⁵ priores militum electi

† 1. **P**roceditur &c.] Hoc est, cum magna pompa, & quales v. gr. in Consuluum processibus spectari solebant, exierunt Nicomedia Diocletianus & Galerius Maximianus prima die Maii, versus locum de quo mox noster post pauca. Confer Cuperum, P. 2. p. 169, ad *Procederet Consul.* *Proceditur*, pro *procedant*; Principes nempe modo nominati cum suis. Sic in sequentibus, *Espergitur*, pro *Espergant*, simili sensu: & sub finem capituli, *Tum descenditur*, pro *Tum descendunt*: quibus alia multa possent adjici.

Tous étant arrêté, le premier de May l'on en vint à l'exécution. Maucroix.
† Quasi dicas, Quod ita constituerant, Kalendis Maiis ad rem contulerunt.

All things being thus concerted in secret, on the first of May this great affair came to be declared. Versio Anglica.

† Ac si nunc Latina sint, Quæ cum earatione secreto constituta fuissent, Kalendis Maiis aperte ac palam facta sunt. Quorum sensuum vereor valde ut alteru-

ter possit placere. Adde Baluzium, P. 2. p. 47.

2. *Kalendis Maiis.*] Anni cccv. *Dodwellus* (a). Item *Paginus* (b).

Confer dicenda num. 13. Adde quoque Cuperum, P. 2. p. 174. & Col. p. 293.

† 3. *Constantinum omnes intuebantur.*]

In ipso nempe processu; hoc est, dum iter adhuc haberetur in locum proximo describendum, sparso in vulgus rumore novos ea die Cæsares creatum iri. Atque omnes hic, ut alibi sæpius, sunt *plerique omnes*: nisi quod nunc intelliguntur plerique omnes eorum qui comitabantur Principes, & illos eo, quo pergebant, deducebant.

† 4. *Nulla erat dubitatio.*] Quin scilicet Constantinus fieret Cæsar; quod novum nimis brevitas exemplum in hoc scriptore, recteque adeo vitatum ab Interpretibus. *Personne ne doutoit de son élévation.* Maucroix. *Not doubting but the nomination must fall on him.* Tralatio Anglica.

5. *priores militum*] Immo, *primores militum*, ut capite XXI. *primores etiam civitatum*

K 2

(a) *In Dissert. Cypr. xi. no. 73. & 78.* (b) *In Critica &c. ad an. Chr. 306. no. 4.*

electi & acciti ex legionibus, in hunc unum intenti gaudebant, optabant, & vota faciebant. Erat locus altus ⁶ extra civitatem ad milia fere tria, ⁷ in cujus summo Maximianus ipse purpuram sumpserat; & ibi columna fuerat erecta ⁸ cum Jovis signo. Eò pergitur. ⁹ Concio militum convocatur. Inquit senex cum

civitatem &c. Gale. & infra Columbus, P. 2. p. 293.

Aliter Cuperus, P. 2. p. 175.

6. *extra civitatem*] Extra Nicomediam. *Maucroixii versio*. quod subjectus Pagii locus firmabit. Confer dicta num. 23.

7. *in cujus summo Maximianus ipse purpuram sumpserat*] Id est, Maximianus Herculius, qui usque ad annum 286 Cæsar fuerat, & eo anno, rerum publicarum necessitate exigente, Augustus dictus, & Tribunitia Potestate exornatus, ut ex antiquis Lapidibus constat. Facta ea nuncupatio die Kal. April. ut in Fastis Idacii legitur, idque Nicomedie extra civitatem ad milia fere tria, ut nos docet Lactantius lib. de Mortibus Persecutorum. cap. 19. ubi de abdicatione Diocletiani & ejusdem Herculii loquens ait: *Erat locus altus extra civitatem ad milia fere tria, in cujus summo Maximianus ipse purpuram sumpserat*, &c. Prope Nicomediam itaque ea nuncupatio facta, ut, antequam liber de Mortibus Persecutorum lucem videret, collegerat Clarissimus Norisius (a) ex L. 6. *De fide instrum. dat. Nicomedia* XIII. Kal. *Februarias Maximiano* II & *Aquilino*: hoc nempe anno [286] quo Maximianum Kal. Aprilis [Diocletianus] Nicomedie in Hibernis morans, ac bellum adversus Persas ibidem adornans, Augustum renun-

ciavit. *Pagius, ad An. Ch. 286. nu. 2.*

Maximianus ipse] Id est, Armentarius. *Edit. Oxon. & Cant.* T Quis proinde non Maximianum Herculium cum Pagio & Norisio, sed Galerium cum Maucroixio intellexerunt. Vide ut nostri brevilocquentia eruditos in contrarias partes egerit; quamque adeo vere scripserit Horatius, *Brevi esse labore? Obscurus* sio. In Maucroixii revera Tralatione ne nomen quidem *Maximiani* cernitur, verum unica *Galerii* appellatio. *Au haut de laquelle Galerius avoit été honoré de la pourpre.* Adde Baluz. P. 2. p. 47.

purpuram] Adjicit versio Anglica *Imperatoriam; the Imperial Purple*. Sive eo tantum consilio ut hic loci de Herculio Maximiano Imperatore sermonem esse sciamus, non de Galerio Maximiano Cæsare; sive simul aliquid discriminis ponendo inter Imperatorum purpuram, & purpuram Cæsarium: qua de re infra Amplissimus Cuperus, P. 2. p. 176. & 178.

8. *cum Jovis signo*.] Id est, *cum Jovis statua*. Ambo Interpretēs: a quibus merito non alius abit Cuperus, P. 2. p. 175.

9. *Concio militum convocatur. Inquit senex &c.*] Locus indubie mendosus, & cujus correctio multiplici ratione a viris doctis tentata, ut nostro modo exhibemus.

Concio militum { *Convocatur. In qua senex cum lacrymis alloquitur* (b) }
 { *Convocatur. Recipit senex cum lacrymis. Alloquitur* (c) } milites
 { *Convocatur. Consurgit senex cum lacrymis; alloquitur* (d) }
 { *Convocatur, inquit senex cum lacrymis. Alloquitur* (e) }

Inquit

(a) In *Dissert. 1. De Numismate Imp. Diocletiani & Maximiani, cap. 4.*
 (b) *Editio Abensii.* (c) *Anonymus apud Columb. P. 2. p. 293.* (d) *Tollins,*
 (e) *Gale.*

cum lacrymis, ¹⁰ alloquitur milites se invalidum esse, ¹¹ requiem post labores petere, imperium validioribus tradere, alios Cæsares subrogare. ¹² Summa omnium expectatio quid afferret. Tunc repente ¹³ pronuntiat Severum & Maximinum Cæsares. Obstupescunt omnes in tribunali. ¹⁴ Constantinus astabat ¹⁵ sursum

Inquit senex] Alii (nimirum Columbus, P. 2. p. 293.) in qua senex. scilicet consuetudine: sed verbum alyndeton desideratur, uti narratio postulat. Lege igitur, *Conspicit senex*. Tolle. † Qui aliter, credo, pronuntiasset, si ultimam conjecturam vidisset.

10. *alloquitur milites se &c.*] Potius, *Alloquitur milites, se invalidum esse*... Gale. † Posita ceteroqui, quam nunc representabamus, distinctione post *lacrymis*.

† 11. *requiem post labores petere*.] Elegantius, puro, fuisset, *se requiem &c.* mirumque ni rō se a postrema precedentis vocis syllaba fuerit absorptum. Adde Baluz. P. 2. p. 47.

† 12. *Summa omnium expectatio quid &c.*] Distinguit editio Aboensis, *Summa omnium expectatio, quid afferret*. quo & pacto interpungebat clar. Galeus.

13. *pronuntiat Severum & Maximinum Cæsares.*] Severus & Maximinus anno cccv Cæsares nuncupati sunt, non vero anno currenti, [cccvi.] ut ex iis, quæ anno ccciv diximus, certum redditur. Præterea ea creatio non in Italia, ut perperam Socrates, quem Baronius sequitur, sed *Nicomedia* facta, ut ibidem ex Lactantio lib. de Mortibus Persecutorum ostendi. Una itaque eademque die, scilicet *Kalendis Maiis* anni cccv *Diocletianus* & *Herculinus* abdicarunt, & *Galerius* ac *Constantinus Augustus*, *Severus* vero ac *Maximinus* Cæsares appellati, ut eo in loco demonstratum. Errarunt tam Socrates & Theophanes, quam Eutropius, qui scribunt, *Galerium* utrumque non creasse, nisi postquam in Italiam adventavit. Errat & *Idacius* in Chronico, dum abdicatio-

nem anno ccciv Kalendis Aprilis factam dicit, quæ omnia ex iis, quæ jam in medium attulimus, certa sunt. *Pagius*, ad an. Ch. 306. num. 4.

Adde eundem ad an. 304. num. 5. & 6. itemque Baluzium, P. 2. p. 48. duobus locis.

† 14. *Obstupescunt omnes in tribunali. Constantinus, astabat sursum.*] Mea sententia, longe melius cum Columbo atque Anglica versione (a) post *omnes*, simul vero nobiscum post *astabat*, distinxeris in hunc modum, *Obstupescunt omnes. In tribunali Constantinus astabat. Sursum*... Ratio prioris distinctionis videri ex parte potest apud Columbum, P. 2. p. 294; ex parte autem, hujus capituli initio his verbis, *Constantinum omnes intuebantur... Milites qui aderant, & priores militum electi & acciti ex legionibus, in hunc numerum intenti gaudebant &c.* Posterioris rationem proxime subjicimus.

15. *sursum.*] In superiori parte. *Sursum* veteres dicebant pro *sursum*. Edit. Oxon. & Cant. post Baluzium ex Dufresnio. V. P. 2. p. 49.

sursum.] An *sursum*? Id probabile, *Allix*.

sursum.] Ita veteres pro *sursum*. *Pagius*. (b)

† Mihi neque *astabat sursum*, neque *astabat sursum* legi posse videtur. Quoniam si alterutrum legeretur, adstrisset ergo Constantinus in superiori parte tribunalis, uti explicant. At quomodo potuisset ibi obstaculo esse, ne *Daja*, qui *Galerio Maximiano* a tergo erat, in medium protraheretur? Repelli enim oportuit Constantinum, quo id fieret, pergente mox nostro, *In conspectu omnium*

K 3

(a) All people were amazed; and since Constantine was standing by &c. (b) In *Critica &c.* ad an. Ch. 304. num. 3.

sum. ¹⁶ sciscitari inter se num Constantini immutatum nomen esset, cùm in conspectu omnium Maximianus manum retrorsum extendens ¹⁷ protraxit à tergo Daïam, Con-

omnium Maximianus manum retrorsum extendens protraxit à tergo Daïam, Constantino repulso, & ... constituit in medium. Patet omnino Constantinum nequaquam in superiori parte tribunalis, ut viri docti per suum *susum* vel *sursum* intelligunt, adstitisse; sed adstitisse proprie; id est, dextrum vel sinistrum Maximiani nostri latus clausisse; adeo ut Daïa, qui a tergo aderat, non posset commode in medium protrahi, nisi repulso prius Constantino. Præter quam quòd, cum superiorem tribunalis partem memorant, planissime innuunt tribunale fuisse declive seu devexum, & in anteriori portione Diocletianum sedisse vel stetisse cum Galerio, a tergo vero Daïam. Quæ hypothesis non allatam tantum difficultatem plurimum auget, sed inde prorsus improbabilis est, quòd, ut res sunt, palam sit Diocletianum non alibi purpuram deposuisse, quam ubi Maximianus ipse sumpserat, de quocunque tandem Maximiano volueris intelligere. At, quod jam vidimus, sumpserat illam alteruter Maximianus in summo loci alti, tribus milibus a civitate distantis; eodemque, ut novi Cæsares pronuntiarentur, perrectum est: ibidemque adeo tribunale, non declive sane constructum, sed pro situ loci rectum planumque, absque omni parte superiori vel inferiori. Debet ergo *ro susum* schedæ veteris connecti, quale est, cum sequentibus, si quis ex illo sensus confici possit, quod non credo; vel in aliquid aliud mutari, secundum exempla quæ mox, & post pauca iterum, subjiciemus.

[*susum*.] Lego *confusus*. ut sit, Constantinus *astabat confusus*. Gale.

16. *sciscitari* &c.] Legendum, *inflare*. Vossius.

Sciscitari est a conjectura viri doctissimi. [Baluzii nim. ad videre licet, P. 2. p. 49.] MS. *flare*, & in margine *hastare*. Scripturam, quæ in margine habetur, non damnem. Est enim *hastare* Latinis dubitare, Cum *inter se*,

hoc est apud se, in animis dubitent. *Sciscitari* nimis longe a vestigiis veteris codicis abest. Graviss.

Sciscitari] Rectius illud quod eruditiss. Baluzius in margine codicis reperit, *hastare*. Vix enim hic sciscitationi locus est ob Principum reverentiam silentium imperantem. Puto autem excidisse voculam illi, ut fuerit, *Hastare illi intra se*. Tollius.

† De sciscitatione quid vir doctissimus dicat, audio; nec contra hisco. Sed si ob Principum reverentiam nullus erat locus *sciscitationi*, erat certe *suffragationi*. Quare jamdiu ex duabus vocibus *susum flare* conficiendum credimus *suffragare*. „Tunc repente pronuntiat Severum & Maximinum Cæsares. Obstupescunt omnes. „ In tribunali Constantinus astabat. „ *suffragare inter se num Constantini immutatum nomen esset*. Quasi aliis verbis noster scripsisset, concionem totam miris modis ad Severi & Maximini nomina obstupuisse: cum videlicet non Constantinum, in quem unum paulo ante intendi gaudebant, optabant, & vota faciebant, renuntiari Cæsarem audivissent, sed Severum, & nescio quem Maximinum: continenter vero, eo ipso quod neminem, qui Maximinus appellaretur, cognoscerent, & Constantinum ad alterutrum latus Galerii adstantem viderent, in suspicionem venisse de mutato forsitan Constantini nomine in Maximinum, simulque suffragasse inter se, Num Constantini nomen immutatum est, & ille deinceps Maximinus vocandus? Favet egregie Versio Anglica. *All people were amazed; and since Constantine was standing by, some began to ask whether he had changed his name into Maximin.*

T 17. *protraxit a tergo*] Non diffimiliter Livius lib. 8. de Bello Pun. Nudi in medium protrahabantur. Sunt enim proprie in istis exemplis *protrahere* & *protrahi*, antrosum trahere & trahi; *tirer en avant*, inquit quotidie nostrates. Nec alia vis ejusdem præpositionis in *progradi* apud Ciceronem.

Constantino repulso, ¹⁸ & exutum vestem privatam, ¹⁹ constituit in medium. Mirari omnes qui esset, unde esset. Nemo tamen reclamare ausus est, cunctis insperatæ novitate rei turbatis. ²⁰ Huic purpuram Diocletianus iniecit suam, qua se exuit, & ²¹ Diocles iterum

Ciceronem, (a) ubi post Q. Fabium Labeonem, seu quem alium, dicit, ut *regredi, quam progredi mallent*: vel inferius apud nostrum capite XL in *promoti*: *Ac ne impetu populi de carnificum manibus raperentur, promoti militari modo &c.* Locum vide, & Notas.

† 18. *Et exutum vestem privatam*] Ita hodie Baluzius, pro, & *exuto vestem privatam*, quæ veteris codicis lectio; eaque primâ vice a viro clarissimo representata, & post illum a reliquis editoribus. Hinc natæ, quæ sequuntur, emendationes cum adjunctis Notulis.

Leg. *Exutum*. Hoc enim refertur ad Maximinum. *Baluzius, ad calcem edit. Paris.*

Leg. *exutum*. Refertur quippe ad Maximinum sororis Galerii filium. *Editio Oxon. An. 1680. item Cant. An. 1685.*

Leg. *Exutum veste privata*; refertur quippe &c. ut modo. *Sarkins, in edit. Oxon. 1684.*

† Sparkium omnium melius emendasse, indicant proxima ista, *purpuram... qua se exuit.*

† 19. *constituit in medium.*] Quidni potius *constituit in medio*, sicut tot locis apud Ciceronem, & alios, *ponere in medio, proponere in medio*, & sexcenta id genus? Videtur sane ultima littera vocis *medium* originem suam primæ litteræ sequentis vocabuli debere, quod *mirari* est.

20. *Huic purpuram Diocletianus iniecit suam, qua se exuit.*] Purpuram Nicomedie deposita Diocletianus ipsis Kalendis Malis anni cccv, teste Lactantio (b), cui etiam consentit sui oblitus Eusebius.... Quanquam autem instar

omnium unus sit habendus Lactantius, sunt tamen & alia quæ sibi ejus hac in causa commendant. *Dodwellus, Dissers. Cypr. xi. nn. 73.* † Unde tu, quænam alia intelligat & afferat, debes petere: longiora quippe quam ut huc transcribantur.

Huic purpuram &c.] Purpuram diximus deposuisse Diocletianum A. D. cccv. April. 1. si Idatium, Maii 1. si Lactantium (c) audiemus. Eodem illo die factus est Cæsar Maximinus. Eadem enim purpura, qua se exuit, illum induit Diocletianus; quod factum etiam innuit Lactantius (d) in alio Cæsare Severo a Maximiano Herculeo. Et tamen alium illi ab utrisque natalem tribuit Eusebius (e) Novembr. xx. eundem scilicet quem Diocletiano Lactantius; nisi forte quid mysterii illis verbis subesse suspicemur, κατὰ τὴν λεγομένην αὐτῶ γενεθλίαν ἡμῶν, quasi *diceretur* duntaxat, non item *vere* fuisset ejus natalis. Certum e Lactantio uno eodemque non anno modo, sed & die deposuisse Diocletianum, suscepisse Maximinum. *Dodwellus, ead. Diss. Cypr. xi. nn. 78.*

Adde Baluz. P. 2. p. 50. & Cuper. p. 176.

† 21. *Diocles iterum factus est.*] Reduendo nempe ad vitam privatam, quam ante Imperium, & cum adhuc *Diocles* vocaretur, duxerat. Sed simulne Diocletianus, ut in Anglica versione traditur (f), ad antiquum nomen rediit, adeo ut nolle amplius nisi *Diocles* appellari? Aut num etiam post imperii abdicacionem a se vel ab aliis *Diocletianus*, ut in isto Hieronymi loco, (g) vocatus est, *Diocletianus* haud procul a *Salonis in villa sua Spalato moritur*? Digna res certe in quam penitissime inquirat clar.

K 4

Episco-

(a) Lib. 1. *Offic. cap. 10.* (b) *De Mort. Pers. n. 19.* (c) *Ibid. c. 19.* (d) *Ibid. c. 26.* (e) *De Martyr. Pal. c. 5.* (f) He returned to his private name of Diocles, which upon his coming to the Empire he had changed to Diocletian. (g) *In Chron. ad an. Abrah. MCCCXXXI.*

iterum factus est. ²² Tum descenditur ; & rheda
per

Episcopus Meldensis, Bossuetus, qui uno loco (a) fatalem numerum Bestiæ Apocalyptica in Diocletiani nomine reperiri posuit, alibi vero (b) eundem ex numeralibus litteris τῷ Diocles Augustinus eduxit atque oculis subiecit in hunc modum, *Diocles aVgVIVs, DCLXVI*. Mihi constat nullum unquam fuisse proprium nomen Diocletiano, sive dum adhuc foret privatus, sive postquam Imperio positus est, five denique post imperii abdicationem, in quo, si ad numerales Latinorum litteras et celeberrimi Præfulis methodo respiciatur, fatalis, quem vocat, numerus invenitur. Et vero ante imperium, ut noster supra ponebat (c), vocabatur *Diocles*: in qua voce numeralis litteræ, quas ideo majusculas excudi curavimus, consuevit duntaxat *DCLI*. Post imperium autem, hoc est, imperium adeptus, haud amplius *Diocles*, sed *Diocletianus*, ut omnes norunt, appellabatur: cujus rei vel hic scriptor eximius testis; apud quem quoties de rebus ad imperium Diocletiani pertinentibus agit, *Diocletianus* ubique nuncupatur, nusquam *Diocles*. Vide capita VII, IX, XII, XIV, XVII, XVIII, & hoc ipsum paulo ante. Sed jam ex nomine *Diocletianus* nullo pacto numerus *DCLXVI*, verum hic tantummodo *DCLVII* emergere potest. Ac denique post depositam a *Diocletiano* purpuram, vel is iterum prisco more *Diocles*, vel adhuc secundum recentiore appellacionem *Diocletianus* nominabatur; quæ ambo, sicut apparet et præcedentibus, nunquam erunt explendo Bestiæ numero sufficientia.

Scio, si, ex integris Meldensis Episcopi hypothesebus (d), addita semel fuerit privato nomini *Diocles* dignitatis vox

aVgVIVs, appariturum repente, sicut loquitur, numerum *DCLXVI*. Sed ne multa, quis in hoc argumento ferre possit dignitatis vocem *aVgVIVs* aliter conjungi & representari litteratis hominibus, quam sit ex omnibus veterum monumentis copulanda & exhibenda? in quibus scilicet nusquam, contra quam falso innuit vir doctissimus, invenias de Diocle imperium adeptum *Diocles Augustus*, sed vel *Diocletianus Augustus*, ut apud Spartianum; *In animo mihi est, DIOCLETIANE AUGUSTE*, *tot principum maxime &c*; vel *Imperator Diocletianus Augustus*; quomodo semper in Codice Tituli Legum, quas Diocletianus, sive solus, sive cum Maximiano Herculo promulgavit. Codicis v. gr. libro VIII. Tit. 7. *Imperator Diocletianus Augustus Camerio. In vitis agere vel accensare nemo cogatur*. Et Tit. XI. L. 1. *Imperatores Diocletianus & Maximianus Augusti*. Sicque alibi mille locis. Atqui numerus, qui Latinis ex *Diocletianus aVgVIVs* oritur, adeo non est *DCLXVI*, ut sit *DCLXXII*; & qui pariter apud eosdem ex *Imperator Diocletianus aVgVIVs* confurgit, adeo rursus non est Apocalypticus, ut sit fere triplo major, hoc est, *MDCLXXIII*. Fallit ergo, falliturque manifeste vir clarissimus. Atque hoc ipso de toto ferme illius Commentario in Apocalypsin, qui confutata nunc hypothese potissimum nititur.

†. 22 *Tum descenditur*;] *An e monte*, sicut addit Maucroixius? *Præferam, et tribunali*. Proxima quippe mentio *tribunalis* est. Multoque verisimilius magnas illas, quas in ea scena vidimus, personas, Diocletianum, Galerium, Daian, præcipue intelligi, quam eadem cum cunctis insuper Spectatoribus, quod

(a) *In fronte nempe Explicationis capitis XIII Apoc. his verbis*, Le nombre fatal de la Bête dans le nom de Diocletien. (b) *In ipsa Explic. ad comma XVII. (c) Cap. 1x. (d) Le nom de Diocletien avant qu'il fust Empereur, étoit Diocles. Il s'appelloit Diocles devant son Empire, Lacl. de mort. 9. Et ensuite, il quitta la pourpre, & redevint Diocles, ibid. 19. Pour en faire un Empereur, qui est ici ce que S. Jean a désigné par la beste, il ne faut qu'ajouter à son nom particulier Diocles, la qualité Augustus, que les Empereurs avoyent en effet accoutumé de joindre à leur nom: aussitost on verra paroître d'un coup d'œil dans les lettres numériques des Latins ainsi qu'il est convenable, s'agissant d'un Empereur Romain, le nombre 666, Diocles aVgVIVs, DCLXVI.*

²³ per civitatem ²⁴ veteranus Rex foras exportatur, ²⁵ in patriamque dimittitur. Daia verò sublatu nuper à pecoribus & filvis, ²⁶ statim scutarius, continuò ²⁷ Protector, mox Tribunus, postridie Cæsar, ²⁸ accipit orientem calcandum & conterendum, quippe qui neque

quod videtur Maucroixius innuisse. *On descend de la montagne.*

23. *per civitatem*] Et hic quoque Maucroixii versio pro appellativa voce *civitatis*, proprium *Nicomedia* nomen posuit; & ad ejus imitationem Anglicæ, *thro Nicomedia*.

24. *veteranus Rex*] Utpote qui per viginti annos regnaverat. Ex hoc capite constat quæ Diocletiano fuerit causa imperio se abdicandi, cujus historiz arcana primus aperuit Laëtantius. Siquidem consilium illud cepit post persecutionem commoram, reditum a Roma, & peracta vicennialia, cum illum difficilis morbus mentis suæ statu demoverit. *Edit. Oxon. & Cant.*

Adde Baluz. P. 2. p. 50.

25. *in patriamque dim.*] Videatur Baluziius *ibid.* & *Cup.* p. 178.

26. *statim scutarius,*] Glossaria Labbæi, *Scutarius*, ἀξιωμα στρατιωματικῶν φέρων ἀσπίδοποιός. Vox itaque geminæ significationis; modo *scutorum fabricatorem* denotans, quod huic loco non convenit; modo *hominem militari dignitate præditum*, & quem sine dubio eadem Glossæ paulo post *Scutigeralem*, Græce ὀπλοφόρος, nominant; quod jam ab hoc loco non alienum. Interpretes de *gregario milite* acceperunt (a). Verum contra alibi eadem Glossaria, *Scutarium*, ἀξιωμα στρατιωματικῶν. Adde Baluzium, P. 2. p. 50. & *Col.* p. 294.

27. *Protector,*] Glossæ Basilicæ. Πρῶτος κενταύριος, ὑπερσπικίας, ὁ δὲ τὸν λεγόμενος Προτίκτορας. Est autem Protector, Stipator Imperatoris. Institutus est hic ordo a Gordiano juniore. *Spartianus*, in *edit. Oxon. A. 1684.* idque, ut *ipsemet adiecit, ex Suicero*.

Protector,] Glossæ Basilicæ. Πρῶτος κενταύριος, ὑπερσπικίας, ὁ δὲ τὸν λεγόμενος Πρωτίκτορας. *Primscentarii, defenso-*

res, qui nunc dicuntur Protectores. Diæsi autem sunt protectores, eo quod Principis laus protegerent. Institutus est hic ordo a Gordiano Juniore. Vid. Glossæ Meurfii; & Vales. Not. in *Amm. Marcel.* p. 34. *Edit. Par. 1681.* *Anonymous auctor editionis Cantabr.*

† Videant vero Lectores φιλαλιθίμοι, an quod ita viri docti post Cedrenum ponunt, Protectorum ordinem institutum fuisse a Gordiano Juniore (Haber enim inter alia Suiceri locus, *Instituti sunt a Gordiano Juniore, ut antea est Cedrenus*, p. 211. Μετὰ δὲ τὸν ἑβαλίαντον Ἰκτινῶρ μίνας τρεῖς, ὅς πρώτῳ ἰνοῖνος Κανθιδάτος, κῆ προτίκτορας. Post hunc, nempe Pupienum, imperavit Junior mensis tres. Is primus instituit *Candidatos & Protectores*) non una sit ex iis rebus, quarum causa Casaubonus de Gordiano agens exclamaverit, *Cedrenus vero quas nugas blaterat in historia Gordianorum?* Spartianus enim in Caracallo, qui ante juniorem Gordianum imperavit, *protectores* Caracallo tribuit. Verba sunt, *Per Thracias cum Praef. praeiter facit. Inde quum in Asiam trajiceret, naufragii periculum adiit, antennis fracta, ita ut in scapham cum PROTECTORIBUS descenderet.*

Protector,] *Garde du corps.* Maucroix. † Qui ita propriam viæ vocis nostratibus accurate expressit. Adde Baluz. P. 2. p. 50. & *Col.* p. 294.

28. *accepit orientem calcandum*] Posuit hæc & similia plura juventuti velut exempla invidiæ concitandæ proponi. *Tollins.*

† Simile apud Ciceronem Philipp. 2. *In eodem vero tribunatu, cum Cæsar in Hispaniam proficiscens, huic concalcandum Italiam tradidisset, qua fuit ejus peragratio itinerum?* Adde Cuperum, P. 2. p. 180.

K 5 29. Jam

(a) *Simple foldat. Mauca. A common Soldier.* Versio Angl.

lio suo, ¹⁷ qui tunc erat novennis, ¹⁸ & ipse deponeret, ita. cùm imperii summam tenerent Licinius ac Severus, & ¹⁹ secundum Cæsarum nomen Maximinus & Candidianus, inexpugnabili muro circumseptus securam & tranquillam degeret senectutem. ²⁰ Hoc consilia ei ostendebant. Sed Deus, quem sibi fecit infestum, cuncta illius cogitata dissolvit.

17. *qui tunc erat novennis.*] Scil. futurus. Ergo eadem tunc ætate erat Candidianus, qua Maximini filius cap. L. nempe annorum octo: siquidem ante vicennialia Maximianus diem suum obiit, cap. xxxv. *Tolle.*

† Melius sine dubio Interpretes, uti & simplicius, *qui tunc annos tantum nomen natum erat.* (a)

18. *et ipse deponeret, ita cum &c.*] Distingue, & ipse deponeret. Ita cum... Gale.

† Primæva, opinor, scriptura fuerat, & ipse deponeret, & ita... hoc sensu, etiam ipse deponeret, ac deinde, cum imperii summam & quæ postea. Adde Baluz. P. 2. p. 53. & nos supra, pag. 155. nu. 14.

† 19. *secundum Cæsarium nomen*] Quia nempe alterum primariumque erat; quod etiamnum Imperatores, ad exemplum v. g. Imperatoris Octav. Augusti Cæsaris, in edictorum titulis usurpabant, ut ex hoc ediçto, quod Galerius Maximianus An. Ch. 311. emisit, manifestum est, IMPERATOR CÆSAR Galerius Valerius Maximianus, ... AUGUSTUS, ... Et IMPERATOR CÆSAR Flavius Valerius Constantinus, ... AUGUSTUS, ... Et Imperator CÆSAR Valerius Licinianus, ... AUGUSTUS &c. Ideo autem inter alia, Cæsarium nomen, quando illud sibi fumebant Imperatores, primarium dixi, quia non solitarium fumebant, sed, sicut allatus titulus ostendit, disertis Imperatoris & Augusti appellationibus conjungebant,

utpote majores illi qui summam rerum tenerent; cum iidem e contrario, quando ad duos minores, qui, e Diocletiani dispositione, majoribus adjumento esse debebant, litteras dabant, solitarium Cæsaris nomen epistolis suis inscribebant: unde noster supra capite ix, *In tantis namque fastis post hanc victoriam elevatum est [Galerius Maximianus], ut jam detuleret Cæsari nomen.* Quod cum in litteris ad se datis audisset, truci vultu ac voce terribili exclamabat, *Quosque Cæsar?* Atque hinc ergo in præsentia secundam Cæsarium nomen, cum notione quadam minus nobili & secundaria. Ad primarium vero istæc Theodori Metochitæ observatio non male pertineat, (b) *a Julio Cæsare omnes Romanorum Imperatores ditlos esse Cæsares.* ... ἵως Ἰουλίου Καίσαρος, τὴ μὴ γωνυθῆναι. τῆς γὰρ μνηστεύει αὐτὸν θανόντος ἐν τῷ ἐντάτῳ μὲν τῆς ἰχθυομίας αὐτῆς, τὴν κοιλίαν αὐτῆς ἀνατίμνωσι, καὶ σῶον αὐτὸν ἐκείνου ἐμβάλουσι. ἴδον Καίσαρ ἰδύοτο. ἀφ' ἧ καὶ πάντες Ῥωμαῖοι βασιλεὺς Καίσαρς προσωνομίζουσαν.

20. *Hoc consilia ei ostendebant.*] Sic sane Lactantius non scripsit: ne rure quidem sic loquebantur olim, qui Latine loquebantur. Manus Lactantii fuit, *Hoc consilia ejus ostendebant.* Ultima syllaba in *ejus* a priore vitiio Scribæ avulsa adhaesit voci sequenti *tendebant*; ut primo scriptum fuerit *ei ostendebant*, inde *ostendebant* natum. *Gravins.*

C A-

(a) Qui n'avoit alors que neuf ans. *Mancroix.* Who was now only nine years old. *Verfo Anglica* (b) *V. ejus hist. Rom. initio.*

CAPUT XXI.

Adeptus igitur maximam potestatem, ² ad vexandum orbem quem sibi patefecerat animum intendit. Nam post devictos Persas, quorum hic ritus, hic mos est ut Regibus suis ³ in servitium se addicant, & Reges

† 1. **A**deptus igitur maximam potestatem.] Nempe quia Augusteam affectus, quæ jamdiu omnium maxima erat inter humanas. Athenagoras v. gr. initio Apologiæ, quam Christianorum nomine Imperatoribus M. Aurelio & L. Vero, an. Ch. 166, obtulit inscripsitque, (sequor enim in ea re iudicium Pagii ac Toinardi, (a) virorum eruditissimorum) ΑΤΤΟΚΡΑΤΟΡΣΙΝ, Μάρκου Αὐρηλίου Ἀντωνίου, καὶ Λαλίου Ἀυρηλίου Κορνήλιου... ἡ ἡμετέρα, ΜΕΓΑΛΟΙ ΒΑΣΙΛΕΩΝ, οὐκ ἐμείνη. Hoc est, interpretante Gesnero, IMPERATORIBUS M. Aurelio &c.... Qui vestram imperium, MAXIMI REGES, longelateque per orbem terrarum agnovimus; Vel potius ob frequentia, IMPERATORIBUS M. Aurelio Antonino & L. Aurelio Commodo.... Qua parte, MAXIMI REGUM, orbis vester est: legendo scilicet, non ἡ simpliciter cum aspero, sed ἡ cum circumflexo insuper, & ἰοῦτα subscripto. Adeatur locus. Immo, quo tempore is, de quo hic agitur, Maximianus e Cæsare Augustus factus est, agitur autem, ut optime supplevit Maucroixius (b) de Juniore Maximiano seu Galerio, tunc, inquam, Augustorum potestas Cæsaream ex Diocletiani dispositione tantopere superabat, ut duo Augusti, secundum nostrum capite 18, summam veterum tenebant, Cæsares vero solum essent adiumento: utque deinde, si quando Augusti & Cæsares communi vocabulo βασιλεῖς, id est, Reges vocarentur, quemadmodum, exempli causa, in istis Eusebii (c) de Procopio Martyre, οὐκ ἔχων τοῖς ΒΑΣΙΛΕΥΣΙ ΤΡΕΣΣΑΡΣΙ σπένδειν ἐκαλύετο, Cum vero QUATUOR REGIBUS libere juberetur, ea

demum locutio, quatenus ad Augustus pertinebat, Βασιλεῖς τελευτάτους intelligendos relinqueret, hoc est, Reges perfectissimos, seu summos; at nonnisi imperfectos & inferioris ordinis, quatenus spectabat ad Cæsares. Qui istam nobis suppeditavit distinctionem, Eusebius est in Hist. Eccles. lib. 8. cap. 13. ubi narrans quomodo Constantinus Magnus per milites post patris obitum e Cæsaris loco, quem prius occupabat, ad superiorem fuerit promotus, dicit illum renunciarum fuisse ab eis Βασιλεῖς τελευτάτους καὶ Σαβασόν; Regem perfectissimum & Augustum. Βασιλεῖς Κωνσταντῖου... τίλοι ἰουδίκιμον καὶ τρισμακάριον ἀπολαύει τῷ βίῳ... τελευτήσας. τότε παῖς Κωνσταντῖου ἰουδὸς ἀρχόμενος, βασιλεῖς τελευτάτου καὶ Σαβασῆος πρὸς τῆς στρατοπέδων... ἀναγορευθεῖς.

† 2. ad vexandum orbem quem sibi patefecerat animum intendit.] Locus, mea sententia, deteriori modo affectus quam ut satis sit illum cum Aboensi editione, nec non Pagio (d) & Galeo, in hunc modum distinguere, ad vexandum orbem, quem sibi patefecerat, animum intendit. Interpunges ergo, unaque, si mihi credes, emendabis, ad vexandum orbem, quem ipsi patefecerat, animum intendit. Hoc est, eum animum, quem toti orbi, (Persarum scilicet consuetudinem, de qua mox, jam inde a reportata de illis victoria, palam & ubique laudando) ita patefecerat, ut nullum esset dubium quin cunctos olim vellet vexare, ad orbem reapse vexandum applicuit & contendit. Properea quæ sequuntur legere.

† 3. in servitium se addicant.] Servitium nonnunquam, & frequentius servitia, in numero multitudinis, sunt ser-

(a) V. Critic. Pagii in *Annal. Baron. ad an. Ch. 177. nu. 8. & seq.* (b) Galerius, ou le jeune Maximien, (c'est le mesme) étant parvenu &c. (c) *De Martyr. Palast. cap. 1.* (d) *Adam. Ch. 305. nu. 7.*

& Reges populo suo † tamquam familia utantur, hunc morem nefarius homo in Romanam terram voluit inducere, quem ⁵ ex illo tempore victoriæ sine pudore laudabat. Et quia id apertè jubere non poterat, ⁶ sic agebat ⁷ ut & ipse libertatem hominibus auferret. In primis ⁸ honores ademit. ⁹ Torquebantur ab eo non modò decuriones, sed primores etiam civitatum ¹⁰ egregii

vi ipsi. Cicero Verrina 7, cum interrogasset, *Nulline motus in Sicilia servorum Ferre Pratore?* paulo post subdidit, *Es tamen ceptam esse in Sicilia moveri aliquos locū servitiam suspicor.* Idem contra Catilinam, orat. 4, *Ad evertenda fundamenta rei publicæ Gallos accersivit, servitia conciliorit, Catilinam evocavit.* Alibi rursus, *Solicitantur Allobroges, servitia excitantur, Catilina accersitur.* Nunc malim per servitium, servitutem intelligere, ob hunc Livii locum, *Rapique in vincula egentem jure libertatū, qui liberam corpus in servitutem addidisset.* ubi nempe quod noster *addicere se in servitium* dixit, interpretante Livio est, *liberum corpus addicere in servitutem.* Adjiciendus Columbus, P. 2. p. 294.

† 4. *tamquam familia*] Quin hic per familiam servi proprie intelligendi sint, dubitare non sinunt cum præcedentia verba, *ut Regibus suis in servitium se addicant*, tum quæ ante ad ista capitū 14 notavimus (a), quippe cum familiam Cesarū nemo torqueret. Adde Cuperum, P. 2. p. 181.

5. *ex illo tempore victoriæ*] Ad exemplum Alexandri M. post devictos Persas adorari se more regum Persarum jubentis, in quorum mores desciverat. *Tullius.*

Ante & post *ex illo tempore victoriæ*, distinguunt non immerito volebat *Galeus.*

6. *sic agebat*] An potius, *sutagebat*? *Gale.*

† Non credam ego. Nam, ut alibi vidimus & monuimus, haud nostro insolens est, ut duo ista verba *agere & facere* neutraliter, ac pro eo ipso quod quotidie Gallica lingua dicimus *agir*, usurpet. Capite 1x, v. gr. *Exinde insolent-*

sissima agere coepit. Ad quem locum, hunc ipsum obiter explicuimus, pag. 82. num. 32. Adde nunc, confirmationis ergo, simillimum e Cypriani epistolis, (b) & in *Actis Apostolorum* legamus; *Turba autem eorum qui credebant, anima ac mente una agebant.* Confer pag. 63. nu. 25. & pag. 65. nu. 13. Denique Anglica etiam hujus loci versio pro nobis facit, *yet he behaved himself so as &c.*

7. *ut & ipse*] Repone, *ut & ipsam.* *Tollius.*

† Miror qui istud viro docto factu necessarium visum fuerit, cum vulgata lectio sensum planiorem commodioremque suppeditet: *ut & ipse*, hoc est, ut ipse quoque, Pericorum Regum exemplo, &c.

8. *honores ademit.*] Vide Cuperum, P. 2. p. 181.

9. *Torquebantur ab eo non modo decuriones,*] Et si postea Constantinus legem tulerit ut liceret Decuriones torqueri in crimine falsi. *Editiones Oxon. & Cantabr.*

† Post Baluzium, ut inquit, ex Baronio; verum, ut ipse quod res est dicam, nimis concise, & vix ad rem, ni cetera quæ illæ præterierunt, e Baluzio, P. 2. p. 53, adjungantur.

10. *egregii ac perfectissimi viri.*] Quas dignitates honorarias fuisse liquet ex codice Theodof. lib. 6. tit. 37. *Spectabilium* ordinem a Constantino additum olim diximus ad Zosimi lib. 2. Huic tamen loco præcipue lucem dabit geminus alter Lactantii locus lib. 5. Instit. cap. 14. *Nemo Deo pauper, nisi qui iustitia indiget; nemo dives, nisi qui virtutibus plenus est; nemo EGREGIUS, nisi qui bonus & innocens fuerit; nemo CLARISSIMUS;*

rufi

gregii ac perfectissimi viri. ¹¹ Et quidem in caulis levibus atque civilibus, si morte dignividerentur, cruces stabant. ¹² Sin minus, compedes parati. Matresfamilias ingenuæ ac nobiles ¹³ in gynæceum rapiebantur. Si quis esset verberandus, de-

fixi

si cui opera misericordia largiter fecerit ;
PERFECTISSIMUS, nisi qui om-
 nis gradus virtutum impleverit. Ut nemini
 potest in dubium venire, quin Lactan-
 tianus voces usurpaverit communi tunc
 sententiæ & vulgo recepto. *Edis. Oxon. &*
ant.

Adde Baluzium, P. 2. p. 53. & Co-
 labam, p. 295.

† *perfectissimi viri.*] Quos credendum
 fuisse tunc per ea tempora, de quibus no-
 tum loquitur, ex primoribus civitatum,
 inter idem diserte ponit, *primores etiam*
civitatum egregii ac perfectissimi viri. Sed
 advertite, quomodo, ex subiecto Codicis
 Titulo *De Perfectissimatus dignitate* (a),
 et postea vel piftores, & eiusmodi homines,
Perfectissimatus Codicillis impetra-
 verant, & edicendum propterea fuerit
 de iherentur. *Imp. Constantinus A. ad*
Parrum Valerianum. Codicillis perfe-
ctissimatus fruuntur, qui impetraverint,
laborant a conditione servili, vel fisco
aut curia obtinuit non sint, vel si piftores
aut fuerint, vel non in aliquo negotio con-
fiterentur, nec sibi honorem venalis suffragio
crerent, nec rem alienam administrave-
rint.

† 11. *Et quidem in caulis levibus atque*
civilibus, &c.] Locus ab antecedentibus
 magis quam debuit separatus, nec me-
 tus conjunctus cum sequentibus. Qua-
 ram enim ratione in *caulis levibus* egre-
 gii & perfectissimi viri *videri* morte
poterunt? Torri ergo potius
 in *caulis levibus atque civilibus.* In gra-
 vioribus autem & criminalibus, si morte
digni viderentur, cruces stabant. Com-
 pedes vero parati, si poenam morte mi-
 litum proemerit fuisse putarentur. Re-
 tinent ergo omnia in hunc modum,
 tamen receptam distinctionem ambre
 translationes secute sunt; *Torquabantur ab*

eo, non modo Decuriones, sed primores
etiam civitatum egregii ac perfectissimi viri ;
Et quidem in caulis levibus atque civilibus.
Si morte digni viderentur, cruces stabant.
Sin minus, &c. Starque pro nobis, ne
 nescias, & in singulis fere, clarissimus
 Gale.

† 12. *Sin minus,*] *Pour le moins.*
 Maucroix. (b) Quasi nosser scripserit.
Si morte digni viderentur, cruces stabant ;
aut saltem compedes parati. Sed cur sal-
tem compedes, si morte digni? Cur non,
inquam, semper cruces? Manifesto ita-
que non refertur tō Sin minus ad verba
proxime præcedentia, ut sensus sit, Sin
minus stabant cruces. Verum, prout an-
te tetigimus, refertur ad remotiora ista.
Si morte digni viderentur: Sensusque est.
Sin vero poenam aliquam, qua morte mi-
nor esset, crederentur meriti. Neque a-
liud indubie volebat Rever. Episcopus
Sarisb. cum verteret, and for lesser trans-
gressions he put them in Irons. Et propter
minores culpas in catenas, vel compe-
des, conjiciebat.

13. *In gynæceum]* *Gynæcea* ex vi vocis
 loca significare muliebribus destinata o-
 peribus extra controversiam est. Sed hic
 potius indigitari crediderim infame illud
 libidinis servitium quale etiamnum in
 publico suo lupanari a foeminis exigit Ot-
 tomanoorum Imperator. Neque alia in-
 ibi opera præstari, quæ statim sequuntur
 de Maximiani libidine, satis indicant.
Edis. Oxon. & Cant.

†. Ego vero, cum illa ne intra trige-
 simum quidem caput invenire poterim
 quæ statim sequi dicuntur de Galerii Im-
 peratoris libidine, videamque alias pro-
 positum proprie huic auctori capite no-
 stro ostendere, quo pacto Galerius, Au-
 gusti semel potestatem adeptus, orbem
 terrarum vexaverit, & libertatem homi-
 nibus

(a) Lib. 6. Cod. Theod. Tit. 37. (b) Il y avoit des croix préparées, ou des
 chaînes pour le moins.

fixi ¹⁴ in stabulo pali quatuor stabant, ¹⁵ ad quos nullus unquam servus distendi solebat. Quid ¹⁶ lusorium vel delicias ejus referam? ¹⁷ Habebat urfos ferociæ ac magnitudinis suæ simillimos, quos toto imperii sui tempore ¹⁸ elegerat. Quotiens delectari libuerat, horum

nibus abstulerit, longe probabilius censerim Gynecæum, de quo nunc agitur, & in quod noster *matres familias ingenuas ac nobiles raptas esse* memorat, fuisse textrinum aliquod publicum, quale jam nobis describit Du-Cangius, quam publicum Galerii Iupanar, ut laudatæ editiones locutæ sunt, seu, ut Anglica, *his Seraglio*. Du-Cangius itaque, inter cetera, voce *Gynacæum*, cum diphthongo in secunda Syllaba, quæ sine dubio melior ratio scribendi, *Sub Imperatoribus Romanis, existere Gynæcea, seu textrina publica, in quibus Gynæciarii, opifices ita dicti, vestibus texendis operam dabant, obnoxia ceteroquin conditionis: adeo ut vice pœna in ea interdum loca noxii ac rei amandarentur; quod de viris testatur Socomenus lib. 1. c. 8. de feminis vero Joannes Chrysof. in Epist. ad Junioem viduam to. 6. p. 300.* Maucroixio, ut in suæ versionis margine annotavit, (a) *Gynacæum locus fuit in quem ad pœnam & ignominiam mulieres concludabantur.* Adde Baluzium, P. 2. p. 54.

14. *In stabulo*] Præferam, *in stabulo*. Gale. Confer Col. P. 2. p. 295.

15. *Ad quos nullus unquam servus distendi solebat.*] Id est, ex Maucroixii versione, ad quos ne ullus quidem servus distendebatur; *quoy qu'on n'y attachast pas mesme les esclaves.* Obsequentia forsitán, ex quibus videtur servorum pœna, quod nullam haberent dignitatem, fuisse ignis. Malebat amicus noster David Martinus vir Reverendus, *ad quoniam nullus unquam nisi servus &c.* quod nolim damnasse.

16. *Lusorium*] Amphitheatra, ubi publici ludi edebantur. *Edit. Oxon. & Cant.* Theatrum seu amphitheatrum, ubi Ludi publici edebantur. *Pagins. (b)*

Lusorium] Lusorium hic non est amphitheatrum, in quo ferarum pugna edebantur, sed locus in palatio domesti-

cus, animi voluptati destinatus, & cœnationi, seu triclinio Maximiani subiectus. Sequitur enim, *nec unquam sine humano crure canabat.* Neminem ferme fugit abominabilis illa & fera Romanorum voluptas, gladiatorum sanguine convivas pascientium; de qua plura Lipsius in Saturnalibus. Maximianus autem pro his urforum semet immanitate oblectavit: unde & *delicias ejus* hanc humani sanguinis effusionem noster appellat. Fortean & in ipsum triclinium inductis urfis objecti damnati: quod hic Lactantius dialyrtice *Lusorium* vocet. *Tollius.*

Adde Baluzium, P. 2. p. 54; Cupe- rum, p. 181; & Col. p. 295.

†. 17. *Habebat urfos &c.*] Vin' scire cur *pedes bestia*, quam Joannes, Apocal. xiiii. 1. 2. recitat se vidisse, *fuere ut pedes urfi*? Quoniam Galerius Maximianus, narrante nostro, *habebat urfos ferocia ac magnitudinis suæ simillimos*, inquit ad dictum Joannis locum clarissimus Bossuetus: (c) nisi quod & istum in rem suam e superioribus (d) adducit, *Erat etiam [Galerio] corpus moribus congruens, statu celsu, caro ingens & in horrendam magnitudinem diffusa & inflata.* Immo, si qua fides Præfati, hic libellus quasi perpetuus Cômmentarius est Apocalypseos.

Habebat urfos &c.] Vide Ammianum Marcellinum, xxix. 3. Gale.

T Ad ea procul dubio verba respiciens, quæ extant infra apud Col. P. 2. p. 295.

18. *Elegerat.*] Quid si *elegerat*? Gale.

T Pauci, credo, admittent. Urfi toto imperii tempore electi, sunt urfi, non simpliciter undique per longum temporis spatium conquisiti ac comparati, sed plurimis aliis consulentibus & immaturores, ideoque egregie ab hujusmodi ferarum amatore delecti.

Adferri

(a) Gynecée lieu de peine & de honte pour les femmes. (b) *Ad an. Ch. 305. an. 7.* (c) *In sua Explic. Apoc.* (d) *Nim. an. cap. 12.*

rum aliquem ¹⁹ adferri nominatim jubebat. ²⁰ His homines non planè comedendi sed ²¹ oborbendi ²² obiecta-

† 19. *Adferri nominatim jubebat.*] Non esse adducendi & auferendi verba tenent ut promissive adhiberi, ostendit. Quis Præcinctus locus, an jocus dicam? (s) ubi Calidorus de Pseudolo quem & Charinum adducit, *Attulsi hunc.* Pseudolus vero statim reprehendens & succedens, *Quid? attulisti.* Tum Calidorus laicè corrigens atque hominem placans, *Attulsi vultis dicere.* Quod cum utique cogitare debeat spontaneum fuisse errorem Calidori, eumque malitiosum, & tantæ ergo usurparum, quæstio jame esse potest, quo animo usurpaverit: hoc est, utram Calidorus, non dicendo prima vice *adducit hunc, sed attulsi hunc,* joculari vellet de Pseudolo tanquam de puero? an potius, verbi gratia, tanquam de vitulo, cum vituli & ejusmodi pecudes adferri soleant humeris quadrupedes constructæ. Nobis sane in posteriorem partem inclinamus. Sed, utcumque sit, ea erat ferocia & magnitudo urforum Galerii, ipsius quippe ferocia & magnitudinis, quemadmodum paucis ante verbis ponebatur, *familiosorum,* ut nequaquam probabile sit voluisse Galerium ita ad se urfos quadrupedes constructos adferri. An ergo *adferri* apud nostrum pro *adducendi*, sicut hodie non paucarum linguarum idiosyncrasia facile pateretur? Haud crediderim; sed potius jussisse Galerium, ut, quo pacto, majorum nostrorum memoria, *Tamercianus Bajazetem ferreæ caveæ inclusum circumducebat,* ita urfus hic aut ille nominatim in cavea lignea vel ferrea apponeretur sibi. Tavianus certe de Alexandro Magno in Oratione ad Græcos differens, *Ὅστις, inquit, Ἀριστοτελικὸς πόνος, τὴν αὐτῆ φιλὸν διὰ τὸ μὴ βυλλῶν αὐτὸν προσκυθεῖν καθείρηται, ὡσπερ αἰκτὸν ἢ παραδελὸν ἀπειράται.* *Quis propterea Aristotelicæ amicum volentem cum adorare, TANQUAM URSUM AUT PANTHERAM INCLUSAM CIRCUMFEREBAT.* Bene itaque Maurerius ad verbum, *Quand il vouloit passer le temps, il ordonnoit qu'on en apportât quelque un.* Adde Cuperum, P. 2. p. 182.

20. *His homines &c.*] Ita ad hunc locum disputat Ruinartus pagina 61 Præfationis quam sinceris suis A&is Martyrum præfixit, quasi qui nunc *homines* dicuntur Galerianus urfus obiecti fuisse oborbendi, nunquam ex Gentilium sinu, sed singulis vicibus e Christianorum coetu sumi sint; idque tam frequenter ut nulla die sine humano *fidelium* cruore sævissimus Imperator coenaret; & quasi iterum Dodwelli in De Paucitate Martyrum sententia sit, agere quidem nostrum hac pericope de solis Christianis, sed paucissimis. Et vero, postquam semel Ruinartus hæc nostri verba suo modo in medio attulit, *Quoties delictari [Galerius] libenter, horum [urforum] aliquem adferri nominatim jubebat.* *His homines non plane comedendi, sed aborbendi obiectabantur: quorum artus cum dissiparentur, ridebas suavissime,* de suo statim subjicit vir doctus, *Necid raro fiebat, aut diebus tantummodo festis, ut contendit Dodwellus.* Proxime autem ex nostri verbis, *Nec enim unquam sine humano cruore [Galerius] coenabas.*

At primo, Dodwellum non nisi Christianos intelligi voluisse per hujus loci *homines*, nusquam invenias in tota Dodwelli Dissertatione De Paucitate Martyrum; in qua ne tantillum quidem vir clarissimus, fuerit-ne ii homines Gentiles an Christiani, discussit vel attigit. Et deinde, quod ipsos tantum Christianos fuisse Ruinartus non simpliciter innuit, sed evidenter affirmat, hoc adeo ex auctore nostro liquidum certum-ve non est, ut contra constare possit ex iis quæ paulo ante sub hujus capituli initium traduntur, fuisse illos multo verisimilius Gentiles, quam Christianos. Quinam enim ibi loci ii *homines*, erga quos sic egisse dicitur Galerius, *ut & ipse libertatem hominibus auferret?* Num unice, vel præcipue Christiani? Nequaquam; sed Romanæ terræ habitatores, proindeque, univèrse & verius loquendo, Pagani. Nam, narrante nostro, *post devotos Persas, quorum hic ritus,*

(s) In Pseudolo, AB. 2. St. 4. v. 21.

fixi ¹⁴ in stabulo pali quatuor stabant, ¹⁵ ad quos nullus unquam servus distendi solebat. Quid ¹⁶ lusorium vel delicias ejus referam? ¹⁷ Habebat urfos ferociæ ac magnitudinis suæ simillimos, quos toto imperii sui tempore ¹⁸ elegerat. Quotiens delectari libuerat, horum

uis absteris, longe probabilius censuerim Gynecæum, de quo nunc agitur, & in quod noster *matres familias ingenuas ac nobiles raptas esse* memorat, fuisse textorium aliquod publicum, quale jam nobis describit Du-Cangius, quam publicum Galerii lupanar, ut laudatæ editiones locutæ sunt, seu, ut Anglica, *his Seraglio*. Du-Cangius itaque, inter cetera, voce *Gynæceum*, cum diphthongo in secunda Syllaba, quæ sine dubio melior ratio scribendi, *Sub Imperatoribus Romanis, existeret Gynæcea, seu textrina publica, in quibus Gynæciarii, opifices ita dicti, vestibus texendis operam dabant, obnoxia cateroquin conditionis: adeo ut vice pœna in eis interdum loca noxiæ ac rei amandarentur; quod de viris testatur Sokomennus lib. 1. c. 8. de feminis vero Joannes Chrysof. in Epist. ad Jmaiovem viduam* to 6. p. 300. Maucroixio, ut in suæ versionis margine annotavit, (a) *Gynæceum locus fuit in quem ad pœnam & ignominiam mulieres concludabantur*. Adde Baluzium, P. 2. p. 54.

14. *In stabulo* Præferam, *in stabulo*. Gale. Confer Col. P. 2. p. 295.

15. *Ad quos nullus unquam servus distendi solebat.* Id est, ex Maucroixii versione, ad quos ne ullus quidem servus distendebatur; *quoy qu'on n'y attachast pas mesme les esclaves*. Ob sequentia forsitan, ex quibus videtur servorum pœna, quod nullam haberent dignitatem, fuisse ignis. Malebat amicus noster David Martinus vir Reverendus, *ad quos nullus unquam nisi servus &c.* quod nolim damnasse.

16. *Lusorium*] Amphitheatra, ubi publici ludi edebantur. *Edit. Oxon. & Cant.* Theatrum seu amphitheatrum, ubi Ludi publici edebantur. *Pagius. (b)*

Lusorium] Lusorium hic non est amphitheatrum, in quo ferarum pugnæ edebantur, sed locus in palatio domesti-

cus, animi voluptati destinatus, & cœnationi, seu triclinio Maximiani subiectus. Sequitur enim, *net unquam sine humano crimine canabat*. Neminem ferme fugit abominabilis illa & fera Romanorum voluptas, gladiatorum sanguine convivas pascentium; de qua plura Lipius in Saturnalibus. Maximianus autem pro his urforum semet immanitate oblectavit: unde & *delicias ejus* hanc humani sanguinis effusionem noster appellat. Fortean & in ipsum triclinium inductis urfis objecti damnati: quod hic Lactantius dialyrtice *Lusorium* vocet. *Tollius*.

Adde Baluzium, P. 2. p. 54; Cupe- rum, p. 181; & Col. p. 295.

†. 17. *Habebat urfos &c.*] Vin' scire cur *pedes bestia*, quam Joannes, Apocal. xii. 1. 2. recitat se vidisse, fuerint *ut pedes urfi*? Quoniam *Galerius Maximianus*, narrante nostro, *habebat urfos ferocia ac magnitudinis suæ simillimos*, inquit ad dictum Joannis locum clarissimus Bossuetus: (c) nisi quod & istum in rem suam e superioribus (d) adducit, *Erat etiam [Galerio] corpus moribus congruens, statu celsus, cavo ingens & in horrendam magnitudinem diffuso & inflato*. Immo, si qua fides Præsuli, hic libellus quasi perpetuus Coëmmentarius est Apocalypsee.

Habebat urfos &c.] Vide Ammianum Marcellinum, xxix. 3. Gale.

T Ad ea procul dubio verba respiciens, quæ extant infra apud Col. P. 2. p. 295.

18. *Elegerat.*] Quid *fiat merat*? Gale.

T Pauci, credo, admittent. Ursi toto imperii tempore electi, sunt urfi, non simpliciter undique per longum temporis spatium conquisiti ac comparati, sed plurimis aliis corpulentiores & immaturores, ideoque egregie ab hujusmodi ferarum amatore delecti.

Ad ferri

(a) Gynecée lieu de peine & de honte pour les femmes. (b) *Ad an. Ch. 305. an. 7.* (c) *In sua Explit. Apoc.* (d) *Nim. on cap. 1x.*

rum aliquem ¹⁹ adferri nominatim jubebat. ²⁰ His homines non planè comedendi sed ²¹ oborbendi ²² ob-

jecta-

† 19. *Adferri nominatim jubebat.*] Non debere adducendi & auferendi verba temere vel promiscue adhiberi, ostendit liquido Plautinus locus, an jocus dicam? (a) ubi Calidorus de Pseudolo quem ad Charinum adducit, *Attuli hunc.* Pseudolus vero statim reprehendens & succensens, *Quid? attulisti.* Tum Calidorus sese corrigens atque hominem placans, *Adduxi volui dicere.* Quod cum utique constare debeat spontaneum fuisse errorem Calidori, eumque malitiosum, & facetias ergo usurpatum, quæstio jam esse possit, quo animo usurpaverit: hoc est, utrum Calidorus, non dicendo prima vice *adduxi hunc*, sed *attuli hunc*, jocari veller de Pseudolo tanquam de puero? an potius, verbi gratia, tanquam de vitulo; cum vituli & ejusmodi pecudes adferri soleant humeris quadrupedes constructæ. Nobis sane in posteriorem partem inclinatumus. Sed, utcumque sit, ea erat ferocia & magnitudo urforum Galerii, ipsius quippe ferocia & magnitudinis, quemadmodum paucis ante verbis ponebatur, *similiorum*, ut nequaquam probabile sit voluisse Galerium ita ad se urfos quadrupedes constructos afferri. An ergo adferri apud nostrum pro *adduci*, sicut hodie non paucarum linguarum idiotismustacile pateretur? Haud crediderim; sed potius jussisse Galerium, ut, quo pacto, majorum nostrorum memoria, Tamerlanes Bajazetem ferreæ caveæ inclusum circumducebat, ita urfus hic aut ille nominatim in cavea lignea vel ferrea apportaretur sibi. Tavianus certe de Alexandro Magno in Oratione ad Græcos differens, *Ὅτις, inquit, Ἀριστοτικῶς πᾶν, τὸν ἑαυτῷ φίλον διὰ τὸ μὴ βυλιδῶν αὐτὸν προσκυνεῖν καθείρηξας, ὡς περ ἀρκτοῦ ἢ πᾶρδαλιν ἀπειράει.* *Quis propterea Aristotelicæ amicitiam nolentem eum adorare, TANQUAM URSUM AUT PANTHERAM INCLUSAM CIRCUMFEREBAT.* Bene itaque Maucroixius ad verbum, *Quand il vouloit passer le temps, il ordonna qu'on en apportast quelcun.* Adde Cuperum, P. 2. p. 182.

20. *His homines &c.*] Ita ad hunc locum disputat Ruinartus pagina 61 Præfationis quam sinceris suis Actis Martyrum præfixit, quasi qui nunc *homines* dicuntur Galerianis urfus obiecti fuisse oborbendi, nunquam ex Gentilium sinu, sed singulis vicibus & Christianorum coetu summi sunt; idque tam frequenter ut nulla die sine humano fidelium cruore sevisissimus Imperator coenaret; & quasi iterum Dodwelli in De Paucitate Martyrum sententia sit, agere quidem nostrum hac pericope de solis Christianis, sed paucissimis. Et vero, postquam semel Ruinartus hæc nostri verba suo modo in medium attulit, *Quoties delectari [Galerio] libnerat, horum [urforum] aliquem adferri nominatim jubebat.* *His homines non plane comedendi, sed oborbendi obiectabantur: quorum avis cum dissiparentur, videbas [navissime, de suo statim subjicit vir doctus, Nec id raro fiebat, aut diebus tantummodo festis, ut contendit Dodwellus.], Proxime autem ex nostri verbis, Nec enim unquam sine humano cruore [Galerius] coenabas.*

At primo, Dodwellum nonnisi Christianos intelligi voluisse per hujus loci *homines*, nuspiam invenias in tota Dodwelli Dissertatione De Paucitate Martyrum; in qua ne tantillum quidem vir clarissimus, fuerint-ne ii homines Gentiles an Christiani, discussit vel attigit. Et deinde, quod ipsos tantum Christianos fuisse Ruinartus non simpliciter innuit, sed evidenter affirmat, hoc adeo ex auctore nostro liquidum certum-ve non est, ut contra constare possit ex iis quæ paulo ante sub hujus capituli initium traduntur, fuisse illos multo verisimilium Gentiles, quam Christianos. Quinam enim ibi loci ii *homines*, erga quos sic egisse dicitur Galerius, *ut & ipse libertatem hominibus auferret?* Nam unice, vel præcipue Christiani? Nequaquam; sed Romanæ terræ habitatores, proindeque, univèrse & verius loquendo, Pagani. Nam, narrante nostro, *post devictos Persas, quorum hic ritus,*

h

(a) In Pseudolo, Act. 2. Sc. 4. v. 31.

vis ignis ad ima viscera penetrasset. ²⁸ Hinc rogo factō cremabantur. Corpora jam cremata, lecta ossa & in pulverem comminuta jactabantur ²⁹ in flumine ac mare.

stremo accidebat, cum per multum diem. Pagius ad An. Chr. 305. nu. 7. &., ante eum, editiones Oxonienses & Cantabrigienses. Aboensis, *quod postremo accidebat, cum per multum diem, decocta omni cute, vis ignis &c.* quæ melius, credo, distinxisset, *cum, per multum diem decocta omni cute, vis ignis ad intima viscera penetrasset.*

quod postremo accidebat, cum per multum diem.... Ruinartii Præfatio in Acta Martyrum, pag. 61.

Lego, *Quos postremo occidebat, cum...* Gale.

28. Hinc rogo factō cremabantur. Corpora jam cremata, lecta ossa &c.] Legendum, *Hinc rogo factō cremabantur. Corpora jam cremata, lecta ossa.* Editio Oxon. An. 1684. item Cantabr. nec non, monente me clarissimo Grævio, Nicolaus Heinsius; denique Gale.

Corpora jam] Desideratur vox *ubi, vel postquam.* Tollius.

† Assentiret, ni longe probabilius foret scriptum olim fuisse a nostro singulari elegantia; *Hinc rogo factō cremabantur corpora jam cremata.* Id est, cremabantur acerrimis & amplissimis ignibus corpora quæ jam lento igne carnifices cremaverant. Præcessit namque proxime, *Quod postremo accidebat, cum per multum diem, decocta omni cute, vi ignis ad intima viscera penetrasset:* paulo superius, *dati, vel latis legibus, ut post tormenta dammati lentis ignibus creverentur. Qui cum deligati fuissent, subdebatyr primo pedibus lentis flamma tandem donec callum solorum contrallum igni ab ossibus revelleretur.*

Scio nullam disertam præire mentionem de corporibus *jam crematis;* & esse alias, rigide loquendo, aliquid differentie inter *uri & cremari,* prout ista Minucii Felicis verba indicant, *Quos ex nostris non dexteram solum, sed totum corpus URI,*

CREMARI sine uli ejulatis pertulerant? Sed primo non perpetuum esse rigidam illam inter *uri & cremari* differentiam, abunde, credo, testantur Glossaria Labbei, ubi, pag. 45. col. 1. & pag. 197. col. 4. legere est, *Cremo, καίω. Cremas, φλέγει. Uro, καίω... φλέγω.* hoc est, ubi quantopere interdum synonyma sint *cremare, & urere,* declarant Græcæ interpretationes, utriusque Latine vocis communes, *καίειν, φλέγειν.* Et deinde, etsi nulla diserta fiat mentio apud nostrum in antecedentibus de corporibus *jam crematis,* sit certe de corporibus *ad quorum ima viscera vi ignis penetraverat:* & ita uri, non simpliciter *uri* est, sed, inter alia, *cremari.* Nam aliud quoque est *cremari* sine addito, & *cremari,* ut cum Plinio (a) loquar, *in cineres;* quod majoribus illis v. gr. *noxius* accidit, qui, rogo factō, cremantur, & quorum eapropter tota corpora, exceptis vulgo paucis ossibus, in cineres abeunt. Tantum igitur differunt proprie in hoc austere *cremari, rogo factō, & cremari lentis ignibus;* seu, quod idem est, *ita lentis ignibus uri, ut omnium tandem decoquatur cutis, & vi ignis ad intima viscera penetret.* Quare primum, si quid judico, insignem loci gratiam corruptic præpostera librarii distinctio; & nunc docti cum *suo corpore jam cremato* multo magis corruptum eunt. Sequi porro possit deinceps per majusculam litteram, *Lecta ossa, & in pulverem comminuta, jactabantur &c.*

29. *in flumine ac mare.*] Editio Aboensis, *in flumina ac mare.* item Gale.

flumine] Forte, *flumina.* Editio Oxon. An. 1684. & Cantabr. ex illa.

in flumine ac mare] Re&us alii, qui, *in flumina, aut mare,* legunt. Tollius.

Adeundus hic omnino Columbus, P. 2. p. 296, ad hæc verba, *Cum per multum diem.*

C A-

(a) Plin. in Hist. Nat. lib. 20. c. 5. *purgamentâ carum cremata in cinerem illinentes.*

cenſæ faces ²⁵ & extinctæ admovebantur ſingulis membris, ita ut locus nullus in corpore relinqueretur intactus. Et inter hæc ſuffundebatur facies aqua frigida, & oſ humore abluebatur, ne areſcentibus ſiccitate faucibus cito ²⁶ ſpiritus redderetur. ²⁷ quod poſtremò accidebat. tunc per multum diem decocta omni cute,

VIS

mes exercebat. Sed nondum eſt perpergatus locus. Quis enim diſertiffimum Latinorum eccleſiæ præſæ doctorem ſcripſiſſe credat, *permisit id exilii adverſus Chriſtianos? nec legibus datis, ſed latis, & pro permiſerat, Laſtantium exaraffe crediderim promiſerat.* Totus itaque locus ſic videtur reſingendus eſſe. *Dignitatem non habentibus poena ignis fuit. Id exilii primo adverſus Chriſtianos promiſerat, latis legibus, ut poſt tormenta damnati lentis ignibus terrerentur. Promere exitium, ut ſaviſſima promere Tacito XII. Annal. 59. At Claudius ſaviſſima quæque promere adigebatur ejuſdem Agrippina arribus. Et Annal. IV. 57: Savitiam & libidinem cum factis promeret, locis occultantem.* Grævius.

Dignitatem non habentibus &c.] An potius, *Dignitatem non habentibus poena ignis fuit (& exilium, quod primo adverſus Chriſtianos permiſerat) datis legibus, quæque poſtea? Aut num vero, Dignitatem non habentibus poena ignis fuit, non exilium (quod primo adverſus Chriſtianos permiſerat) &c? Malim, Dignitatem non habentibus poena ignis fuit, (non exilii quod primo adverſus Chriſtianos permiſerat) datis legibus, & quæ ſequuntur. Gale.*

Dignitatem non habentibus &c.] Interpungendum, *Dignitatem non habentibus poena ignis fuit, & exilii. Primo adverſus Chriſtianos... Allix.*

et exilii primo adverſus Chriſtianos permiſerat.] Nullus hic exilii locus. Lego, *& exemplum primo adverſus Chriſtianos promiſerat.* Hæc conſirmantur primis verbis ſectionis 22. Quæ interjacent, debent omnia de Chriſtianiſ inteligi. Boherellus.

et exilii.] Emendatius, *& illam, legas: nempe poenam ignis: neque enim hic exilii locus. quod e principio cap. ſequenti facile probari poteſt. Tollius.*

† Præferam ego, *Dignitatem non habentibus poena ignis fuit. Et ex illis, primo adverſus Chriſtianos permiſerat, latis legibus, &c.* hoc ſenſu. Atque hætenus de eorum poenis qui dignitate aliqua eminebant. Qui vero nullam habebant, omnes pariter, quando puniendi erant, comburebantur; niſi quod, cum iſtorum ignobilium duæ eſſent claſſes, una nimirum e Chriſtianiſ conſtans, altera autem e Gentilibus, Chriſtianiſ primi fuerint in quos Galerius coeperit igne animadvertere. Videtur velle dicere, *Galerium poenam ignis primo adverſus Chriſtianos permiſiſſe, inquit ad hunc locum Ampliſſimus Cuperus: quod quid aliud, quam ea ipſa ponere quæ ponimus? Confer initium capituli proxime ſequentiſ. Aliter porro Columbus infra, P. 2. p. 292, & Dodwellus in Diſſertatione Cyprianiæ XI. nu. 74: ſed quorum conjeſſuræ nondum nobis ut ex dictis apparet, probatæ ſunt.*

T 25. *et extincta]* Quantum ſcilicet ad ſtammantia prius lumina, haud vero quantum ad calorem: cum non alia de cauſa faces illæ accenderentur & extinguerentur, quam ut continuo poſt extinctionem ſagranter ſingulis membris, igne lento urendis, admoventur: quod quidem in verſione Anglica optime explicatum, (d) uti contra peſſime ſuppreſſum in Maucroixiana. (e)

26. *Spiritus redderetur.]* Vide Baluzium, P. 2. p. 54.

27. *Quod poſtremo accidebat. tunc per multum diem &c.]* Legendum, quod poſtremo

L 2

ſtremo

(d) Then flambeaux were lighted and put out, and while they were hot, they clapt them to all the parts of their body. (e) On appliquoit enfuite des flambeaux ardents à tous leurs membres.

poena penes eum levis, ³ non insulæ, non carceres, non metalla, sed ignis, crux, feræ, ⁴ in illo erant cotidiana ⁵ & facilia. Domestici & ⁶ administratores lancea emendabantur. ⁸ In causa capituli animadversio gladii admodum paucis ⁹ quasi beneficii [loco] deferbatur, qui ob merita vetera impetraverant ¹⁰ bonam mortem. ¹¹ Jam illa his levia fuerant. Eloquentia

quam lenis. De quo nos iterum aliquid suo loco. Adiunctis Baluzium, P. 2. p. 54. & Col. p. 296.

3. non insula, non carceres, non metalla, &c.] Hoc est, sicuti jam post versionem Anglicam tetigimus, non relegatio in insulas, non coniectio in carceres, non damnatio ad metalla, sed ad ignem, ad crucem, ad feras.

non metalla.] Id est, Metallum fodinz, in quas relegati malefici; uti ab Dionysio tyranno in lautumias. Tollimus.

† 4. In illo erant cotidiana.] Præcessit paulo ante, in omnes exercebat. Atque ego libens simili modo scriptum primitus crediderim hic loci, in illos erant cotidiana. Hoc est, in Christianos, & cum puncto post cotidiana; cujus rei ratio proxime sequitur.

† 5. & facilia.] Quo bono sensu poterit noster dicere, feras v. gr. fuisse in illo, id est, in Galerio Augusto, res faciles, fateor mihi non liquere. Immo, ne quidem legendo, ignis, crux, fera, in illos erant cotidiana & facilia, concoquendum magis censeam, feras inter alia dictas fuisse faciles in Christianos. Quamobrem, & quoniam mentio insuper leviorum aliquot poenarum de Galerii domesticis sumptarum mox occurret, legendum puto, Ex familia, domestici &c. ut ita noster ab exterorum suppliciiis ad domesticorum poenas & emendationes transiverit. Cogitavi etiam de ista correctione, in illos erant cotidiana & familiaria. Sed videtur paulo longius a veteri libro abesse.

† 6. administratores.] Glossaria Labbei, Administrator, διοικητικός. Administratio, διοικησις, διοικησις. Administratio, διοικησις, διοικησις. Quare hic facile Oeconomi & hujusmodi ministri intelligi possunt. Ses officiers, Maucroix.

De iis vero quibus negotia sua Galerius procuranda committebat, maluit accipere clarissimus Burnetus.

† 7. lancea emendabantur.] Supple, in causis, quæ capituli non erant, & quando nil nisi mores corrigere opus erat. Sequitur enim, In causa capituli &c. Adde Cuperum, P. 2. p. 186. & Col. p. 296.

8. In causa capituli.] Baluzium vide, P. 2. p. 54.

9. quasi beneficii [loco] deferbatur.] Propius ad veterem scripturam emendaveris, quasi beneficium deferbatur. Gale.

† Recte. Est enim in loco Baluzii supplementum. Confer Columbum, P. 2. pag. 296.

10. bonam mortem.] Adeantur Baluzius, P. 2. p. 55. Cuperus, p. 186, & 187. Columbus, p. 296.

11. Jam illa his levia fuerant.] Malim, Jam illa hic &c. Boherellus.

Emendo, Jam illa præbis. Gale.

† Vitium ego non in his, sed insuerant latitare arbitror: pro quo adeo rescribendum credam fuerant; Jam illa his levia fuerant; hoc sensu. Ita graves erant poenæ, quibus Galerius Maximianus in omnes cum Gentiles, tum Christianos, extra suam familiam censendos, & reapse censitos, animadvertebat, ut quas de domesticis suis lancea emendando, siue etiam caput amputando, sumebat, leves ab illis domesticis haberentur. Favent quæ proxime præcesserunt, Animadversio gladii admodum paucis quasi beneficium deferbatur. Estque præterea, quod ante tetigi, palpabilis oppositio inter superiorem istam veteris schedæ lectionem, quocunque tandem modo sit corrigenda, Nulla poenis eum levis, & præsentem locum, Jam illa his levia fuerant. Ce que je m'en vray dire n'est rien au prius. Maucroix. Ac si auctoris verba sint,

tia extincta, ¹² caufidici sublati, ¹³ jureconfulti aut relegati aut necati. ¹⁴ Litteræ autem inter malas artes habitæ; & qui eas noverant, pro inimicis hostibusque protriti & ¹⁵ execrati. Licentia rerum omnium, solutis legibus, adsumpta & iudicibus data. ¹⁶ Iudices militares humanitatis litterarum rudes, sine adsefforibus in provincias immiffi.

sunt, Jam vero hac pro illis levia sunt. Eloquentia extincta &c. Tet all these were small matters. Versio Anglica. Quasi nunc nostri manus fuerit, Jam illa levia fuerunt, absque pronomine hi.

12. caufidici sublati &c.] Cuperum vide, P. 2. p. 188.

13. jureconfulti] Id est, ex Anglica versione, Jurisperiti. All that were learned in the law.

14. Littera autem inter malas artes. &c.] Adeundus iterum, ubi jam dixi, Cuperus.

15. execrati.] Passive, ut mox, mesiebantur; & supra, dominabantur. Tullius.

† Poterant & ex aliis, meliorisque non, scriptoribus exempla bene multa affert. Cicero v. gr. in Antonium, Attuleras domo meditatam. felus. Horatius lib. 1. Carm. Od. 1. bellaque matribus De-

testata. Justinus lib. 7. cap. 3. excocto regu imperio.

† 16. Iudices militares &c.] Hoc est, Fuere autem ii iudices, non rogati, & legum periti; sed, contra omnem usum ac rationem, homines militaris ordinis, qui ne quidem scirent quid humaniores essent litteræ. Quod istos Ennii versus in animum mihi inter alia revocat,

Pellitur e medio sapientia, vi geritur res. Spernitur orator bonum, horridum melles amat.

Hand doctû dicitu certantes, sed maledictû,

Miscens inter sese inimicitias optantes.

Non ex jure manu confertum; sed mage ferro

Rem repetunt, regnumque petunt; vadunt solida vi.

Adde Cuperum, P. 2. p. 188.

CAPUT XXIII.

AT verò illud publicæ calamitatis & cõmmunis luctus ¹ omnium fuit, ² census in provincias & civitates ³ semel missus, ⁴ censitoribus ubique diffusus & omnia

¹ **O**mnium fuit,] Præferam, initionem fuit. Gale. † Quod mihi valde placet.

† 2. censum in provincias &c.] Tertullianus lib. De Fuga in Persec. cap. 12, Tanta cotidie avario augendo proficiuntur remedia censuum, vestigialium, collationum, suspendiorum: ubi licet quid is per singula intellexerit non clare videas, vides tamen

cum quibus noluerit census proprie dictos confundi. Maucroixius ad marginem suæ versionis, Une imposition sur les personnes, sur les bestes, sur les terres labourables, arbres fruisiers, vignes. Quasi dicas, Impositum quidpiam hominibus, pecudibus, arvis, frugiferis arboribus, vineis.

3. Semel missus,] Imo, simul missus. Gale. † Quod iterum maxime probat; val

omnia exagitantibus, ⁵ hostilis tumultus & captivitatis horrendæ species erant. ⁶ Agri glebatim metiebantur, vites

ob præcedentia ista, *Illud PUBLICÆ calamitatis & COMMUNIS lætus fuit*; ut si nunc cum editione Aboensî, aut etiam aliquanto plus quam illa, post *missus* distinguas, habiturus sis locum, mea sententia, præclare constitutum hoc pacto, *At vero illud publica calamitatis & communis lætus initium fuit, census in provinciis & civitates simul missus*. Tum, *Censitoribus* &c. Faver autem in singulis fere versio Anglica, *He also took care to involve the whole Empire into a general calamity, and under a common grievance, by the new Tax that he laid both on the Cities and Provinces*.

† 4. *Censitoribus* &c.] Ulpianus, ne quos alibi sæpissime nominatos *Censores* videre est, tu nunc mireris a nostro *Censitores* vocari, Ulpianus, dico, ipse quoque nostri vocabulum, ab antiquo verbo *Censio* derivatum, non semel duntaxat, sed iterum iterumque usurpans, *Illam*, ait (e), *agritatem debet admittere CENSITOR, ut officio ejus congruas relevari eam qui in publicis tabulis delato modo frui certis ex causis non possit. Quare etsi agri portio chasmate perierit, debet per CENSITOREM relevari. Si vites mortuæ sint, vel arbores aruerint, in quantum, eam numerum inferi censui. Quod si exciderit arbores, vel vites, nihilominus eam numerum profiteri jubetur, qui fuit census tempore: nisi causam excidendi CENSITORI probabit, Quem nos locum, ut ut longiusculum, eo magis huc transferendum duximus, quod alio nomine ad sequentium intelligentiam futuris sit utilis. Adde Cuperum, P. 2. p. 189. & Col. p. 296.*

† 5. *hostilis tumultus & captivitatis horrenda species erant.*] Sensus facile esse possit, Tunc uno eodemque tempore duæ diversæ rerum imagines sese oculis per totum Imperium Romanum ingerebant; una scilicet *hostilis tumultus*, id est belli, sicut ante (f) tetigimus ad hæc

verba, *ut erat in omni tumultu meticolosus*; altera autem *horrenda captivitatis*. Videat nihilominus eruditus Lector, annon fortassis epithetum *horrenda* pertineat potius ad nominativum pluralem *Species*, quam ad genitivum *captivitatis*, hoc ordine, *erant horrenda species hostilis tumultus & captivitatis*. Quidquid placuerit, noster rursum capite XXVI, *Cum statuisset censibus institutis orbem terra devorare, ad hanc usque profilitiit insaniam ut ab hac CAPTIVITATE ne populam quidem Romanam fieri vellet immanem*.

† 6. *Agri glebatim metiebantur.*] Quid sit *agros glebatim metiri*, neminem video qui dixerit. Imo Interpretum versio ita est, ac si vox *glebatim* hinc proflus abesset (g;) quam tamen in MS. codice extare non modo certum est, sed plurimum etiam ad enormitatem Galerianî census hoc aut illo pacto representandam facere. Quid ergo sunt, vel verifimilium esse queant *agri glebatim metiri*? Nam primo sane res ipsa factu impossibilis, & que omnino qualis illa, cujus mentio apud Jurisconsultum Paulum his verbis (h,) *Quod autem diximus, & corpore & animo adquire non debere possessionem, non utique ita accipiendum est, ut qui fundum possidere velit, omnes glebas circumambulet: sed sufficit, quamlibet partem ejus fundi introire, dum mente & cogitatione hac sit, uti totum fundum usque ad terminam velit possidere*. Facillimum certe cuivis, qui vel amplissimum fundum cupiat emere, omnes illius glebas simul ac semel, in nullam fundi partem introeundo, sed per totum circuitum spatiando, circumambulare. At quis unquam singulas cunctorum Imperij Romani agrorum glebas potuit metiri? quæ diserta vis hujus loci, *Agri glebatim metiebantur*. Profecto nemo. Et jam, si quis id invidiosissima hyperbole scriptum fuisse existimet, simili igitur hyperbole

(e) *Digest. lib. 50. Tit. 15. §. 4.* De eo qui in publicis tabulis delato modo frui non potest. (f) *Pag. 77. & 78. no. 18.* (g) On mesuroit les terres. *Mauvoix, ad mens. fields were measured. Versio Anglica.* (h) *Digest. lib. 41. Tit. 2. De adquir. vel amitt. possess. L. 3. §. 3.*

⁷ vites & arbores numerabantur, ⁸ animalia omnis generis

hyperbole subjecerit noster, *vites & arbores numerabantur*, cum hæc ultima tam hyperbolen sapiant, quam priora. Verum in his ultimis nullam penitus esse hyperbolen, ostendit *forma censualis*, jam inde ab Ulpiani temporibus inventa & præscripta; qua, qui vineas aut olivarum jugera habebant, tenebatur quot in unaquaque vinea vites haberent profiteri, itemque quot in singulis olivarum jugeribus arbores. *Forma censuali caveatur, ut agri sic in censum referantur; Nomen fundi cuiusque, & in qua civitate & quo pago sit, & quos duos vicinos proximos habeat. Et id arvum quod in decem annos proximos satum erit, quot jugerum sit. vinea quot vites habeat. olivæ quot jugerum, & quot arbores habeat.* Dig. lib. 50. Tit. 15. nu. 4. §. 1. Ne hic iterum quo paulo ante (i) ex eodem Ulpiano descripta sunt, adferantur. Quocirca nec magis videtur noster potuisse in præfenti loco per hyperbolen, *Agri glebatim metiebantur*, scripsisse; sed historice potius id quod res etiam narrat: qua de ipsa re ego nunc sic conjicio.

Genus illud pensionationis, quod olim Senatores suarum possessionum causa Principi præstabant, *gleba Senatoria*; itemque *aurum glebale*; & *aurum oblativum*; quia non *canonis* vel *indivisionis*, sed quodam *oblationis* genere a Senatoribus exigeretur, sicut partim ex utroque Juris Codice, partim autem e Symmachi & Synesii epistolis certissimum. Atque ego propterea facile ante omnia crediderim, agros, pro quibus ita Senatores *glebam* pendebant, *glebatorum*, vel *glebaticorum*, aut fortassis etiam *glebativorum* cognomen esse sortitos. Eosdem porro, quia dicta Senatorum gleba sub *oblativii auri* nomine, id est, quasi ultro in ærarium inferebatur, nequaquam obnoxios fuisse mensuræ in pristinis censibus, sed in illo demum Galerii cessasse veterem immunitatem: ut in posterum scilicet Senatores pro quantitate fundi quantitate & modo suam *glebam* solvere cogerentur; huncque tandem scriptorem ob ea cuncta

simul sumpta, specialiter vero ut quam dixi census enormitatem in quibuscunque possit notaret, scripsisse quodamque una littera minus quam vulgo, etiam valde verisimiliter prognata lapsu temporis ex initio sequentis vocabuli, *Agri glebatim metiebantur*. Ni & forsan potius, *Agri glebatici*, aut *glebativii*. Utcunque sit, tam bene *glebatim* a gleba, & a *glebatus glebaticus* seu *glebativus* esse possunt, quam a barba *barbatus*, & ab oblativus, *oblativus*; ab adscriptus, *adscriptivus*. *Aurum enim oblativum* jam ante in hoc ipso argumento habuimus; & *servi gleba adscriptivii* omnibus noti sunt. Quid? quod ipsummet adjectivum *glebaticum* in Testamento Perpetui Turonensis Episcopi, qui seculo quinto exente mortuus est, reperitur ubi loci *servitutis glebatica & transmissibilis* mentionem fecit: ut si nunc proinde vice *agriglebatim*, *agriglebatici* legere volueris, non futura sit ultima vox sine exemplo. Hæcque mea de hoc loco symbola, interim dum meliores a viris doctis expectamus. Primum enim scrupulum de recepta lectione movimus.

[*metiebantur*] Passive, aiebat supra (k) Tollius; quod sequentia exempla confirmabunt. Arnobius, *Orbe se sol amplior, an pedis amnis latitudines metiatur?* Cato, cap. 146, *Modio olearii mensum dato unguinis pondo X.* Curtius, lib. 3, *Ex pecunia deinde Babylonia, . . . denarius [denarii] pedestrium stipendium mensum est.*

[*7. vites & arbores numerabantur*] A Centurionibus nempe, contra veterem formam censualem; qua, sicut qui quidpiam possidebant, ipsi pro jure res suas, puta vites & arbores, æstimabant deferendo (*Omnia enim ipse qui defert, æstimet*, inquit suo loco Ulpianus) ita eorundem erat suas quoque vites & arbores professionis gratia numerare, & numerum deinde profiteri, ut e sequentibus istis cognoscitur, *Quod si exciderit arbores, vel vites, nihilominus eam numerum profiteri jubetur, qui fuit census tempore.* Confer verba *Forma Censuali*

L 5

(i) Num. 4. (k) Dig. lib. 50. Tit. 15. nu. 4. §. 1.

neris scribebantur, ⁹ hominum capita notabantur; in civitatibus urbanæ ac rusticæ plebes ¹⁰ adunatæ, ¹¹ foras omnia ¹² gregibus familiarum referta, unusquisque cum liberis cum servis aderant, tormenta ac verbera per-

ſualis præcedente numero allata.

8. *animalia omnis gen. ſcrib.*] Cuperum vide, P. 2. p. 189.

9. *hominum capita notabantur, in civitatibus urbana &c.*] Malim, *hominum capita notabantur in civitatibus*, cum duobus punctis. Tum, *urbana ac rustica plebes adunata*. Gale.

† Poſſit omnino uterque legendi modus ſuos invenire amatores ac defenſores. Et primus quidem, quoniam recepta diſtinctio eum ultro ſenſum ſuggerit quem Ampliſſimus Cuperus ſequitur infra, P. 2. p. 189, ad hæc verba, *Cenſitoribus ubique diſſuſis*: alter vero, ob iſtam vicifſim editionum, quæ Oxonii & Cantabrigiæ prodierunt, annotationem, „ Hic „ Lactantii locus confirmat Gothofredi „ conjecturam, qui ex lib. 2. Cod. Theod. „ De Cenſu collegit mutationem aliquam „ a Galerio factam eſſe per Lyciam & „ Pamphiliam, nimirum urbanam plebem capitationi ſubjectam. „ Vides enim ut ea obſervatio priori membro Galeanæ diſtinctionis ſaveat, *hominum capita notabantur in civitatibus*. Dicam aliquid amplius. Præceſſit in ipſo huius Sectionis initio, *Cenſus in provincias & civitates ſemel miſſus*: quæ ipſa quoque pericope non leviter ſecundam Galei diſtinctionem ſtabilit, *urbana ac rustica plebes adunata*. Et vulgatam tamen ſequi malumus cum Cuperò, quam Galeanam, propter dicenda numero proximo, in fine.

10. *adunata*,] Tamquam unum ac non diverſum corpus eodem modo cenſitur. Tollimus.

adunata,] Emendo, *adapta*. Gale.

† Quæſi ſententia ſit, olim quidem ejuſmodi diſcrimen inter urbanas ac ruti- cas plebes interceſſiſſe, ut agricolæ cenſerentur, non urbium cives; ſed id tandem diſcriminis, cum in ipſis etiam civitatibus hominum capita notarentur,

ceſſaſſe, & utraſque pari modo fuiſſe habitas: quod memorata diſtinctionis mutatione proſtus niti, nemo non videt. Verum, vel nil murando, diverſus ab iſto ſenſu commoduſque conſici poteſt. *Adunari* quippe apud idoneos auctores dicuntur proprie res & perſonæ, quæ prius ſparſæ, in unum poſtea faſciculum vel locum coguntur. Plinius lib. 19. c. 2. *Vulſum [ſpartum] FASCIBUS in æceruo ADUNATUM biduo, tertio reſoluſum, SPARGITUR in ſole ſiccaturque, ET RURSUS IN FASCIBUS redit ſub te- ſta*. Juſtinus lib. v. c. 9, *Repletur Græcia Atbenenſium oculibus: quod etiam ipſam auxilium cum miſeris eriperetur. . . . omnes ſe Argos & Thebas contulere. . . . Thraſybulus. . . ADUNATIS EXULIBUS, caſtellum Phylem. . . occupat*. Denique noſter in fine capitis xv, *SPARSI enim milites per diverſas regiones fuerant, & ADUNARI OMNES anguſtia temporis non ſinebant*. Quo ſit ut facile noſter, & ex optimo Latinitatis uſu, tam de plebeiis urbium incolis, quam de immenſa ruſticorum multitudine, quæ a priſco tempore per campos ſparſa, in urbes cenſus cauſa venerat, potuerit dicere, *urbana ac rutiſcas plebes adunatas fuiſſe in civitatibus*; hoc eſt, coactas. Præſertim, cum proxime alia loca nominentur, ubi per id tempus rutiſcæ cum oppidanis miſerrimo modo adunati ſunt: *fora nempe omnia*.

11. *foras omnia*] Editio Aboenſis, *fora omnia*: quæ & Galei emendatio, noſtraque. Adde Columbum, P. æ. p. 296.

† 12. *gregibus familiarum*] Non jam quomodo noſter antea *familiam* pro ſervis ponebat hac pericope (1,) *Nihil ſquam reperiebatur; quippe cum familiam Caſaris nemo torqueret; atque alibi (m,) Hic mos [Perſis] eſt ut Regibus ſuis in ſervitium ſe addicant, & Reges populo ſuo tanquam familia utantur; ſed quomodo*

non-

personabant, ¹³ filii adversus parentes suspendebantur, ¹⁴ fidelissimi quique servi contra dominos vexabantur, uxores adversus maritos. ¹⁵ Si omnia defecerant, ¹⁶ ipsi contra se torquebantur; & cum dolor vicerat, ¹⁷ adscribebantur quæ non habebantur. ¹⁸ Nulla ætatis, valitudinis excusatio. ¹⁹ Ægri & debiles deferebantur, æstima-

nonnunquam apud veteres vox *familia* una patrum-familias sobolem & servos complectitur: quod sequentia ista clarissime ostendunt; *unusquisque cum liberis cum servis aderant.*

13. *filii adv. parentes suspend.*] Cupe- rum vide, P. 2. p. 189.

14. *fideliss. quig. servi contra dominos vexab.*] Contra regulam juris quæ vetat servos in dominorum caput interrogari. *Edit. Oxon. & Cant.*

Adde Baluzium, P. 2. p. 55. & Cupe- rum rursus, p. 189.

† 15. *Si omnia defecerant, &c.*] Locus obscurus & ambiguus. Aut vult enim noster dicere, Quod si hæc omnia (filio- rum nempe adversus parentes suspensio, & fidelissimi cujusque servi contra domi- nos vexatio, uxorumque adversus mari- tos) nullam tandem extorserant confe- sionem, tunc ipsi contra se, quoniam cetera frustra fuerant, torquebantur. Vel, ut malim, sensus est, Si qui essent contra quos, quia jam uxoribus, libe- ris, servis carerent, aut quod nunquam istorum quidpiam habuissent, nec uxores, nec liberi, nec servi possent tor- queri, ipsi tunc contra sese adhibeban- tur & gravissimis urgebantur tormentis.

16. *ipsi contra se torqueb.*] Vide Colum- bum, P. 2. p. 296.

17. *adscribentur quæ non habebantur.*] Id est, in tabulas census referabantur etiam illa, quæ tormentis coacti posside- re se profitebantur, licet ea revera non haberent. Unde mox: *Et duplitatebatnr semper, illis non invenientibus, sed, ut libuit, addentibus, ne frustra missi viderentur.* Tollius.

quæ non habebantur.] Præferam, *quæ non fatebantur.* Gale.

† Sensui, quem nunc Tollius ex vul- gata lectione eruebat, favet apertissime Maucroixius; qui verterit, *Et quand la sentence avoit arraché quelque aveu de leur*

bouche, il passoit pour véritable. Nec, ut ingenue dicam, video cur debeat dis- plicere.

18. *Nulla ætatis, valitudinis excusatio.*] Videtur semel excidisse culpa libra- riorum nulla, & Lætantii manus fuisse: *Nulla ætatis, nulla valetudinis excusa- tio.* Malebat Nicolaus Heinsius: *Nulla ætatis aut valetudinis excusatio.* Grævius.

Nulla ætatis, valit. excus.] Elegan- tius: *Nulla ætatis; valetudinis nulla ex- cusatio.* Sic autem loqui noster amat: ut cap. xvi: *quem nullus hostis expugnet, nullus laqueus induat.* Et similiter ra- tione cap. xxi: *quorum hic ritus, hic mos est.* Tollius.

† *valetudinis.*] Et hic rursus alix omnes editiones, *valetudinis.* Quod cum ita pergant facere, ac si qui illas curarunt, crediderint scripturam veteris codicis nullo pacto posse defendi, ecce contra quam supra constitueramus, quid in eam rem notatum sit a Dausquio in Orthogra- phicis., Promunt, inquit, ex Horatio „ *Dura valetudo.* Amplector. At cum „ prope infinita varient in Orthographia, „ cum *Genetrix* scribatur per i, ac per e „ *Genetrix*, cur non etiam *valetudo*? „ Certe Supinum est *Valitum*, unde *Vali-* „ *tudo* Livio lib. 39. ne quod aliud per „ somnium nobis obijciant. Et observa- „ vi Vulcanium edere semper in Apu- „ leio *Valitudo* per i, Lipsium scribere „ itaque esse correctissimæ Justini editio- „ ni Parisiæ. Hætenus Dausquius, qui, si hodie viveret, sane nosset alterum scri- bendi modum scientissimo Latinicæ Grævio magis placere; quem & ideo præferimus, nec dubitare certe Daus- quius ipse Lipsiano & Vulcaniano usui antepone.

† 19. *Ægri & debiles deferebantur.*] In sellis pura, aut lætulis, sicut ii de quibus Aët. v. 15. *ὄρε κατὰ τὰς πλα- τείας κείπειν τὰς ἀσθενείας, ἢ τὴν ἄσθενείαν*

³¹ Atquin homo impius ³² misertus est illis ³³ ut non egerent. Congregari omnes iussit, & exportatos naviculis in mare mergi. ³⁴ Adeo hominem misericordem, qui providerit ne quis illo imperante miser esset. ³⁵ Ita dum cavet ne quis simulatione mendicitatis censum subterfugiat, multitudinem ³⁶ virorum miserorum ³⁷ contra omne jus humanitatis occidit.

rat, injuria tutos. Edit. Oxon. & Cant.

31. *Atquin homo impius*] Acerbius erit, si ironice legas, *Atquin homo pius*: & sic Lactantium scripsisse arbitror. *Tollim.* † Nolim negasse; quanquam mox non *miseri cordem*, sed *immiseri cordem* legendum esse sim conjecturus. Adde Columbum, P. 2. p. 297.

32. *Misertus est illis*] Locutio hæc illorum temporum est. *Tollim.*

Nicolaus Heinſius emendabat: *miseratus est illis*. Grævius.

Distingunt post *illis* Aboenſis editio, & Galeus.

† 33. *ut non egerent.*] Mirum ni sensus sit, ut nihil, hoc est, ut nulla re indigerent: quomodo nempe Vulgata in prioribus Corinth. xi. 22, *Pudescitis eos qui non habent?* pro, qui nihil habent.

34. *Adeo hominem misericordem,*] Mallim, *Video hominem misericordem*. Gale.

Sensus postulat ut legamus, *O hominem misericordem!* Alias apud Terentium est, *Adeo hominem esse invenustum atque infelicem*, &c. Sed ea ratio loquendi locum hic non habet. *Tollim.*

Melius, meo judicio, emendaveris, *At, o hominem immiseri cordem, qui* &c. Firmat præcedens lectio *homo impius*, si

sit servanda; nec repugnat *homo pius* Tullii, si sit, ut credo, admittendus: quia postquam noster Galerium ironice *hominem pi-um* appellaverit, eundem deinceps suo vero nomine, & quasi fe castigans, vocaverit *immiseri cordem*.

35. *Ita dum cavet*] Lege, *Ita dum cavet*. quod & Cl. Columbus vidit: alias *subterfugeret*, pro *subterfugiat*, reponendum. *Tollim.*

† Putabam præterea distinctione opus esse post *Ita*, in hunc modum. *Ita, dum cavet* ne...

† 36. *virorum miserorum*] Quid? Nullæne tunc temporis *miseræ* erant inter *miseros*, ut noster tantummodo *miserorum virorum* fecerit mentionem? Aut num vero *miseris* *mulieribus* pepercit Galerius, cum *miseris* *viris* non parceret? Sed nil istis opus est. Fuerat indubie auctoris manus, *Ita, dum cavet* ne quis *simulatione mendicitatis censum subterfugiat*, *multitudinem verorum miserorum contra omne jus humanitatis occidit*. Opponendo scilicet *veros miseros*, miseris illis simulatione mendicitatis, e quibus nolebat Galerius ut quisquam censum effugeret.

37. *contra omne jus humani.*] Vide Columbum, P. 2. p. 298.

CAPUT XXIV.

¹ **J** Am propinquavit ² illi ³ iudicium Dei, secutum-
que tempus est quo ⁴ res ejus dilabi ac fluere cœ-
perunt.

† **J** *Am propinquavit*] Verbum, quod etſi noster iterum capite 46 adhibuerit, nec non Vulgata quinquies suis locis, (a) ideo tamen libentius cre-
diderim magis Poëticum fuisse ab origine prima, quam solute orationis, quis unum v. gr. exemplum in Plauti Truculentio (b) occurrit, & apud Virgilium *quatuor*

(a) *Psalm.* *Judic.* xix. 9. *Esai.* xli. i. (b) *Ad.* ii. St. 6.

²⁶ hisdem censitoribus fides habebatur; sed alii super aliis mittebantur, tamquam plura inventuri. ²⁷ Et duplicabatur semper illis non invenientibus, sed ut libuit addentibus, ne frustra missi viderentur. Interea minuebantur animalia, & mortales obibant, ²⁸ & nihil minus solvebantur tributa pro mortuis, ut nec vivere jam ²⁹ nec mori saltem gratis liceret. Mendici supererant soli, à quibus nihil exigi posset, quos ³⁰ ab omni genere injuriæ tutos miseria & infelicitas fecerat.

Atquin

glica, si & ipsa forsan tibi magis placitura sit, *Aster that all men were thus lifted, then so much money was laid upon every mans head, as if he had been to pay so much for his life.* Id est, Postquam ita omnes descripti sunt, tanta vis pecuniæ in cuiusque caput fuit imposita, quanta si vel de redimenda cujusque vita fuisset actum.

†26. *hisdem censitoribus*] Siccapite 31, *super hisdem hominibus*; & cap. 34, *ut hisdem erat libitum*; & cap. 48, *cum hisdem a nobis indultum esse pervideas*; imo, postremo illo capite, *hisdem Christianis*, ser. Quod non observarem, nisi ita hic auctor & Ennianum *isdem*, & Ciceronianum *eisdem*, & aliorum rursus *isdem*, videretur æqualiter damnassee, atque omnibus *ei hisdem*, ut πολλῶν ἀνθρώπων ἀλῶν, prætulisse; cujus tamen vocis nulla mentio apud Ciceronem in Oratore; quo ipse loco iudicium suum de tribus prioribus loquendi modis interponens, sic habet, *In templis isdem*, probavit, [Ennius (p.)] at, *eisdem*, erat veritas: nec tamen, *eisdem*, opimius male sonabat, *isdem*. Impetratum est a consuetudine, ut peccare suavitatis causa liceret.

†27. *Et duplicabatur semper &c.*] Nullo sensu, confidenter dicam, nisi sic distinxeris: *Et duplicabatur semper, illis, non invenientibus, sed, ut libuit, addentibus, ne frustra missi viderentur.* Hoc est, Et illi quidem tributa, & huiusmodi alia, sedulo semper duplicabant; non quod sane *plura*, ob quæ pendenda essent, invenient; sed quod *plura* pro libitu adderent, ne viderentur incassum missi.

Præcessit quippe proxime, *alii super aliis mittebantur tanquam PLURA inventuri.* Unde mox τὸ non invenientibus breviter dictum pro, *non plura invenientibus, sed, ut libuit, addentibus*, pro, *sed plura, ut libuit, adjicientibus*, eodem pacto.

28. *& nihil minus solvebantur*] *& nihil minus.* Editio Aboensis. item Gale.

†29. *nec mori saltem gratis*] Editio Cantabr. *saltem*: de quo scribendi discrimine consulendus Dausquius in Orthographicis. Distinguebat porro non male totum hunc locum Aboensis, hoc modo, *ut nec vivere jam, nec mori, saltem gratis, liceret.* Adde Columbum, P. 2. p. 297.

30. *ab omni genere injuriæ tutos*] Veteris schedæ lectio est, *ab omni genere injuriæ & atii.* Ex quibus ultimis cum in prima editione Baluzius *injuriæ tutos*, non sine vocis defensione, fecisset, sequentes omnes ad hanc usque similiter excuderunt. Idem tamen paulo post legendum esse *injuriæ tutos* monuerat in Addendis, delendamque priorem suam notam ad hunc locum agitare nec illam notam inferius videas, sed aliam pro ea, P. 2. p. 56, sicut nec hic amplius vocabulum *injuriæ tutos*, sed *injuriæ tutos*.

injuriæ tutos] Leg. *injuriæ tutos*. Voluit.

injuriæ tutos] Insolens hoc verbum juris Latini facere voluit Baluzius exemplorum aliquot auctoritate, sed vano conatu, uti & ipse fatetur, qui in emendationibus, quas ad calcem sui operis adjecit, sude indubitata legendum asserat,

(p) *Probatit quoque post Ciceronis tempora Ovidium, hoc versu*, Idem sub domibus adipiscere domus.

rat, quia palam nihil audebat, ¹¹ ne contra se arma civilia &, quod maximè verebatur, odia militum concitaret. ¹² Sub obtentu exercitii ac lusus ¹³ feris illum objecerat. Sed frustra, quoniam ¹⁴ Dei manus hominem protegebat, qui illum de manibus ejus liberavit ¹⁵ in ipso cardine. ¹⁶ Namque sæpius, cùm

sicut ante nos Pagius observavit. (d) Et, ex Cypranicis Dodwelli Dissertationibus, (e) anno Christi 306 Constantinum juvenem appellat in nostro capite Lactantius. Quod si verum, uti certe verum est, tum profecto etiam non solum constat annorum numerum quem diximus; sed possit præterea ex hoc loco magna lux multis historiz difficultatibus affulgere. Adde Baluzium, P. 2. p. 57. & Col. p. 298.

† 11. *ne contra se arma civilia &, quod maxime verebatur, odia militum concitaret.* Nemo igitur, sicut ante diximus, aliter sibi aliorum odia quarit, quam ingratis acquirendo, prout ibidem diversis verbis explicuimus. Repete locum, si tanti est, cap. 18. nu. 11. pag. 137. Hic ceteroquin, ne id nescias, operæ pretium merito duxerunt viri clariss. Galeus ac Pagius, (f) & ante utrumque editor Aboensis, distinguere post *civilia* in hunc modum, *ne contra se arma civilia, &, quod maxime verebatur*, quæque postea.

12. *Sub obtentu exercitii* Vide Sallustium in Jugurthina, de Micipsa vitæ Jugurthæ imminente. Deest autem hic copula &, a præcedente syllaba absorpta: quare lege, & *sub obtentu exerc.* Tollius.

† Postulant omnino quæ antecedunt, ut ita legamus. *Processit quippe, Nam & insidiis*; post quæ verba alterum & sequi necesse est. Jamque alibi duobus locis (g) nos ipsi eandem copulam simili modo absorptam fuisse suspicati sumus, & pro virili restituimus.

13. *feris illum objecerat.* Il avoit exposé Constantin à un lion. Maucroixius.

† Quasi noster non *feris*, sed *leoni*, vel *fera*; singulari numero, scripserit; eam contra multitudinis numerum adhi-

buerit, & inde admodum probabile sit Galerium, qui non semel, sed sæpe Constantinum humanis insidiis adpetivit, eundem quoque non semel, sed sæpius objecisse feris. Anglica versio nobiscum, *he had engaged him to encounter with Wild Beasts.*

feris illum objec.] Vide Anonymum in fine Marcellini, fol. 658. Gale.

Adde Baluzium, P. 2. p. 57. & Cuperum, p. 190.

14. *Dei manus hominem proteg.*] Adætur Columbus, P. 2. p. 298.

15. *in ipso cardine.*] Virgilius, Æn. 1. *haud tanto cessabit cardine veram.* Gale.

† *in ipso card.*] Id est, in ipso articulo; vel in ipsa liberationis opportunitate. Servius ad præcedentem Virgiliti versum, *Aut dextris hæc dixit, ne in tantum quidem: hoc est, brevi occasione cessabit. Aut simpliciter intelligendam est, Non poteris in tanta rerum opportunitate cessare; ut sit de proverbio tractum, de quo dicitur, Res in cardine est, hoc est, in articulo.* Versio Anglica perquam significanter, *in the last and critical moment*: ad verbum fere, in ultimo & decretorio momento. Adde Cuperum, P. 2. p. 191. & Col. p. 298.

16. *Namque sapius*] Deest aliquod vocabulum post *sapius*; verbi gratia, *rogatus*, aut *solicitatus*. Boherellus.

Deest vox *repententi*, nempe *Constantino*. Tollius.

Namque sapius] *Sapius* corruptum est. Non enim sæpe, sed semel tantum sigillum dedit. Legendum, *Namque serius*. Grævius. item Gale.

† Cum bona doctissimorum virorum venia, malebam, etiamque *sapius*; annectendo scilicet præcedentibus in hunc modum, *qui illum de manibus ejus liberavit in ipso cardine, et iamque sapius*. Tum mox,

(d) In *Cris. Bar. ad An. Chr. 337. nu. 2.* (e) *Undecima scilicet, nu. 67.* (f) In *Cris. Bar. ad An. Ch. 306. nu. 5.* (g) *Nimirum, cap. 20, pag. 155. nu. 14. & p. 156. nu. 18.*

cum jam diu [tius] negare non posset, ¹⁸ dedit illi ¹⁹ sigillum inclinante jam die, præcepitque ut postredie mane ²⁰ acceptis mandatis proficisceretur, vel ipse illum occasione aliqua ²¹ retentaturus, vel præmissurus litteras ²² ut à Severo teneretur. Quæ cum ille pro-

spi-

mox, *Cum jam diu negare non posset*: ut uno verbo, sicut noster posuit Constantinum adpetitum sæpe fuisse Galerii, vel aliorum, quos in eam rem præciseret, insidius, itemque non semel feris objectum, ita quoque observaverit Constantinum ereptum sæpius fuisse Galerii manibus, cum in extremo versaretur periculo.

† 17. *cum jam diu [tius] negare non posset*,] MS. liber, etque inde quotquot hæc editiones vulgatæ fuerant, *cum jam diu necare non posset*. Nisi quod in omnium prima rescribendum, ut in hæc excusum vides, posuerat ad calcem operis Baluzius in Erratorum Indice. Sequuntur doctorum judicia de veteris Schedæ lectione.

cum jam diu necare &c.] Legendum, *cum clam diu necare non posset*. Hinc paulo ante tradidit, *sæpe insidiis appetitum cum fuisse*. Grævius.

Lego, *cum tam diu negare*. Boherellus. Emendo, *cum jam denegare*. Gale.

Legendum, *cum jam diutius negare*: quod & aliis animadversum. • Tollim.

† Præferebam, *Cum jam diu negare non posset*: ut ordo & sensus sint. *Cum jam non posset diu negare*: Constantinum scilicet suo patri: hæcque de causa, quod antea diutius negasset, quam ut posset adhuc diu negare. Adde Columbum, P. 2. p. 298.

18. *dedit illi*] Constantino scilicet. Tollim.

19. *Sigillum*] Acceperunt diversa ratione Interpretes. Maucroixius, *Galérie luy donna son congé, & le signa de sa main*. Quasi nostri verba sint, *dedit illi libellum commeatum suam manu subscriptum*. Tralatio Anglica, *A pass, which had the seal put to it*. Hoc est, libellum commeatum, sigillo munitum. Addendus

Baluzius, P. 2. p. 57, & Col. p. 298.

20. *acceptis mandatis*] Cuperum vide, P. 2. p. 191.

21. *retentaturus,] retenturus*. Gale.

† Quod sane planissimum, & potuisset optime a nostro adhiberi. Sed vel *retentandi* voce usus est, quod illa interdum pro simplici *retinere* usurpetur. Cicero lib. 1. de Divinat.

Namque omnes memori portentum mentem RETENTANT.

Id est, retinent. Ammianus Marcell.

(b) *Nec meliora momento ullo, nec RETENTANTE*. hoc est pariter, retinent. Postremo, Aurelius Victor de Cæsariis, *Quoniam bellorum moles... acris urgebat, quasi partito imperio, cuncta quæ trans Alpes Gallia sunt, Constantio commissa: Africa Italiaque Hercutio: Ilyricique ora ad usque Ponti fretum, Galerio: cetera Valerius RETENTAVIT*. diserte, si quisquam alius, pro retinuit. Vel quod, cum jam sæpius Constantinum hoc aut illo prætextu Galerius retinuisset, quædam inde oriretur necessitas utendi potius frequentativo verbo, quam alio.

Vel quia denique ipsos etiam conatus, quibus personas a nobis abire contendentes, aut res quaslibet servatu difficiles retinere tentamus, Latini non raro *retentandi* voce exprimitur. De personis, Plautus in Afinaria, (i) *Cur me RETENTAS nunc?* Idem in Rudens, (k) *Etiã RETENTAS?* De rebus autem, Antonii vita apud Athanasium (l) *Ad summum, illud perspicere debemus, quod est nostris velimus RETENTARE divitias, cum lege mortis ab ipsis divellamur inciti*. Adde obiter, quanquam id ab hoc loco alienum esse non ignorem, *retentare* quoque apud veteres pro simplici *tenere* inveniri. Spartianus in Ælio Vero (m,) *In animo mihi est, Diocletiano Anguste,*

M 108

(b) Lib. 29. (i) *Æl.* 3. Sc. 3. (k) *Æl.* 3. Sc. ult. (l) *Tv.* 2. pag. 450, edit. Commel. (m) *In ipsomet initio.*

Spiceret, quiescente jam Imperatore post cœnam ²³ properavit exire; ²⁴ sublatisque ²⁵ per mansiones multas omnibus equis publicis, evolavit. Postridie Imperator, ²⁶ cùm consultò ad medium diem usque dormisset, vocari eum jubet. Dicitur ei post coenam statim profectus. Indignari ac fremere cœpit. Poscebat equos publi-

tot principum maxime, non solum eorum qui principum locum in hac statione quam temperas, RETENTARUNT, &c. id est, tenuerunt.

22. ut a Severo teneretur.] Vide Anonymum Marcellini. Gale.

teneretur.] Melius, retineretur: sicut paulo ante, retentaturus, legitur. Tullius.

23. properavit exire:] Ovidius lib. 6. Fast. --- quævis properabis vincere, Caesar. Sulpicius Severus initio Hist. Sac. qui divina, compendiosa lectioe, cognoscere properabant.

24. sublatisque &c.] Vide Baluzium, P. 2. p. 57.

† 25. per mansiones multas] Quin mansiones & stativa multa habuerint communia, non potest negari. Primo enim, v. gr., equi erant publici in utrisque. Noster hoc ipso loco de prioribus, Sublatisque per mansiones multas omnibus equis publicis. De stativis vero, seu stationibus, Thomas Magister apud Du-Cangium, (n) σταθμοί, ὅι κατὰ τόπους δυνάμοισι ἀγροί (Du-Cangius, οἶκος) ἔθη καὶ ἴπποι δυνάμοισι ἐπέθορον. Deinde autem, in utrisque pariter, qui privata de causa iter quoddam susceperant, cibum vulgo sumebant. Et postremo, uti jam e Lampridio constabit, in ipsis etiam expeditionibus bellicis Mansiones & stativa per certa itinerum intervalla dispositæ, excipiendis reficiendisque copiis inferviebant. Sed eadem alias, contra quam videtur sensit vir clariss. Du-Cangius, a se invicem differebant. Lampridius in Alexandro Severo. Expeditiones bellicas habuit, Tacebantur secreta bellorum: itinera autem dies publice proponebantur: ita ut egredium penderet ante menses duos in quo scriptum

esset, Illa die, illa hora ab urbem exiturus, & si Dii voluerint, in prima mansione mansurus: deinde per ordinem mansiones, deinde stativa; deinde ubi annonæ esset accipienda. In stativis itaque circa meridiem, nec per longum tempus, (unde illis stationum, & mutationum, Græcis ἀλλαγῶν, vocabula) tam milites, quam alii milites, qui vel Imperatorum jussu, vel proprio nomine iter facerent, subsistebant, ac cibum capiebant; in mansionibus vero sub vespere, & per noctem totam. Mansio, inquit optime in eam rem Du-Cangius, Latini Scriptores dicitur locos, ubi confecto itinere per noctem quiescebant; unde ut plurimum pro diciuntur itinere sumitur. Firmat Archelaus Episcopi Mesopotamiæ Disputatio adversus Manichæum; in cuius fere initio, Turbo. . . acceptam eam [epistolam] huic cui a Mane præceptum fuerat, pertulit, omni itinere diebus quinque transacta. . . in quo plurimum. . . laboris ac molestia perculit. Si quando enim AD VESPERAM velut peregrinus ad hospitium pervenisset, . . . Turbonem etiam ipsi hospitii detudebant, ne aqua quidem ipsi ad bibendum facultate concessa. Quæ cum singula quotidie atque horum nequiora perferret ab his, qui per singula loca MANSIONIBUS atque hospitiiis præerant &c.

† 26. cum consulto ad medium diem usque dormisset.] Qui consulto, qui volebat Constantinum persequi? inquiebat olim, testante clarissimo Collega Grævio, Nicolaus Heinhus; cuius adeo sententia erat, scripserit Lactantium consulto. Sed liceat vicissim doctissimos Manes rogare, Quinam voluisset Galerius Constantinum persequi, qui profusus nesciebat Constantinum abiisse? Potius itaque Galerius consulto ad medium usque diem dormiverit,

[n] In Glossar. Latino. v. Mansio. (o) Extas illa ad calcem Socrumeni, edit. Valm.

publicos, ²⁷ ut cum retrahi faceret. ²⁸ Nudatus ei cursus publicus nuntiatur. ²⁹ Vix lacrymas tenebat. At ille incredibili celeritate usus, ³⁰ pervenit ad patrem jam deficientem, qui ei militibus commendato ³¹ imperium per manus tradidit; ³² atque ita in lecto suo requiescit

rit, hoc est, in lecto jacuerit, & simulaverit se dormire, quia pridie præceperat Constantino ut postridie mane acceptis mandatis proficisceretur: ita quippe dormiendo die postera ad meridiem usque, Constantinum, si non retentabar, quia pridie post cœnam abierat, saltem retentare se credebar, ejus ignorans profectio-nem, & sibi dieculam addere cogitans. Proba igitur, ni admodum fallor, vulgata lectio, & servanda.

† 27. ut eum retrahi faceret.] Spartianus in Caracallo, fratrem in palatio fecit occidi. Neque ferme aliter Mamertinus, (p) *Lævia illa devictis accolentibus Syriam nationibus, & illa Rhætica, & illa Sarmatica te, Maximiane, fecerunt pio gaudio triumphare.* Vulgata autem, Matt. v. 45, *Ut sitis filii Patris vestri... qui Solem suum otivi facit super bonos & malos.* Quibus similia quoque nonnulla apud Plautum in Persa, & in Epidico, occurrunt.

28. Nudatus ei cursus publicus nunt.] Zosimus lib. 2. *Τὸς ἐὼ τοὺς καθύμους ἴσχυς, ἕς τὸ δημόσιον ἵππεον, ἀμα τῷ φθόσῳ τὸν καθύμῳ, κοδίον κ' ἀχρεῖς εἶν, τοὺς ἐξὺς ἐσῶσιν ἰχθῆτο.* Edit. Oxon. & Cant.

Nudatus] An potius, *Truncatus*, vel, *jam datus*? Gale: qui & addit, Vide Ammianum, lib. 30. Addego, & Baluzium P. 2. p. 58, nec non Cuperum p. 191.

29. Vix lacrymas tenebat.] Videatur rursum, ibidemque loci Amplissimus Cuperus.

30. Pervenit ad patrem] Et hic etiam te merito ad Baluzium, P. 2. p. 58, & Cuperum p. 191, remittimus.

† 31. qui ei militibus commendato imperium per manus tradidit:] Fallor? an sensus est, Qui Constantino (quem, antequam advenisset, milicibus, ut ab ipsis

post sui mortem Imperator crederetur commendaverat) purpuram, Imperatoris dignitatis insigne, tradidit ipse in manus? Possit omnino æque bene ita sensus esse, ac in istis Estheræ (q.) *Evenit autem die tertio ut indueretur Esther regni,* (Sic enim Hebræa ad verbum sonant) *sententia est, Die autem tertio induita est Esther regalibus vestimentis*, ut optimè transtulit Interpres Vulgatus; vel, *Καὶ ἰσχυροὶ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ ἐπέδυσαν τὴν Ἐσθήρ βασιλικαίς,* ut quædam vertenterunt. Nec obstant *scilicet* ex Dodwello ad numerum 33 addemus. *Confer Baluzium, P. 2. p. 58, & Cuperum p. 192.*

imperium per manus tradidit:] Nimirum Augustum... Nec enim aliud imperii nomine solet denotare Lactantius. *Dodwellus, Diss. Cypr. xi. n. 8.*

† Solet quidem, verum ut *Cæsareum* quoque eodem vocabulo nonnunquam in hoc opere significetur. Quod non ideo dico, quasi nunc nostrum de *Cæsare* loqui exillimem; sed quod revera capite 18, cum de *legendis duobus Cæsariis* ageretur, & Constantini, tanquam *illo fastigio dignissimi*, injecta fuisset mentio per Diocletianum, Galerius sine mora Cæsarem illam potestatem rotundè imperii appellatione donaverit his verbis, *Dignus non est. Quæ enim me privatus contempsit, quid faciet cum IMPERIO accepit?* Non perpetua itaque ejus vocis usurpatio apud hunc scriptorem de *imperiis Augusteo*, sed varius est illius usus.

† 32. atque ita &c.] Hoc est, atque eo pacto. Neque enim hic *τὸ ἴσα* pro *deinde*, sicut alibi (r.) Sed Constantium Chlorus, qui filio suo purpuram propria manu tradere summopere experiverat, & se, v. g., sine ullo vitæ desiderio, si id semel fecisset, obituum dixerat, in lecto suo, postquam re ipsa imperium Constantino

quem vitæ, sicut optabat, accepit. ³³ Suscepto imperio

finis per manus tradidisset, *requiem vitam, sicut optabat, accepit.* Qui jam loquendi modus, ob id maxime quod in hoc auctore invenitur, non parum negotii clarissimo Meldenſi Episcopo, Constantium Chlorum inter magnos Ecclesie persecutores putanti, facessere potest & debet. Nostro quippe, sicut ultima primi capituli verba indicant, haud mere propositum hoc opusculo de Persecutionum auctoribus agere, sed præcipue, quibus poenis in eos caelestis iudicis severitas vindicaverit, exponere. Unde supra, capite 2, de Nerone, *Nec tamen, inquit, abiit impune. Respexit enim Deus vexationem populi sui. Dejectus itaque fastigium imperii, ac devolutus a summo tyrannus impotens, nusquam repente commisit, ut ne sepulchra quidem loca in terra mala bestia appareret: & capite 3 de Constantiano, Titus. . regnavit, donec impias manus adversus Dominum tenderet. Postquam vero ad persecutionem justum populum instinctu damnatum incitatus est, tunc traditus in manus inimicorum luit poenas. Nec satum ad ultionem fuit quod est interfecit domi. Etiam memoria nominis ejus erasa est: & sic deinceps de reliquis. At, qui Constantium Chlorum vitam requiem, sicut optaverat, accepisse ponit, quid ponit, obsecro, quod caelestis iudicis severitatem sapiat, ac non potius magnam Dei benignitatem & misericordiam? Non fuit itaque, ut palam est, Constantini pater unus ex insignioribus Ecclesie persecutoribus huic scriptori. Sed nec magis Maucroixio; cujus nempe versio sic habeat, *Il expira doucement, comme il avoit souhaité: ad verbum, Placide, prout optaverat, expiravit.* Quin & longe minus Eusebio; qui Constantii mortem, τὴν τε βίαν αὐδοκίμων ἢ τρισμακάριον, vitam finem laudabilem terque beatam, vocaverit. (f) Scio, ex quinto hujus libri capite, *Dei adversarios non semper dignam scelere suo recipere mercedem.* Sed nec noster, nec Eusebius, Constantium usquam inter Dei adversarios censuerunt. Quæ videat*

doctissimus Præsul, quo modo Constantini patrem ipse melius noverit, quam duo illi Constantii Chlorigales noscitate potuerint. Nam quod inter alia post Eusebium (t) memorat Bossuetus, (v) *Procopium Martyrem justum fuisse quatuor Regibus, adeoque Constantio Chloro, illorum uni, libare, id, inquam, cum ceteris quæ pro sua Persecutorum turba protulit, æque bene Eusebio, ut omnes fatebuntur, innoverunt, atque Meldenſi Episcopo.* Et Eusebius tamen Constantium Chlorum Persecutorum numero disertissime exemit (x) eidemque mortem ter beatam tribuit. Confer omnino Columbum, P. 2. p. 299, ad *requiem vitam* &c. Immo vide, quod magis est, Ruinarti ad Acta Martyrum Præfationem, in qua (y) *nullam sub Constantii principatu Martyrem extitisse* sat ingenue concedit; factrantum conventicula, quæ Constantium dirui passus est, & Diocletiani edicta, quæ, ponente Ruinarto, sub eodem Constantio, adhuc Cæsare, in Gallis publicata sunt, nec ab illo, postquam Augustus factus est, revocata, adversus Dodwellum urgens. Quæ Principis quidem nimium facilis, nec persecutioni, ut oportuit, obstitentis, esse possunt, ac non itidem persequentis. Qua de re jam antea plura diximus. (x)

Ceterum, Constantium Chlorum anno Chr. 306, VIII Kalend. Aug. ut habent Idacius in Fastis & Socrates, vita functum esse, quæ in Dissert. Hypar. cap. 2. num. 19. in medium adduxi, evincunt. Neque, ut putarunt aliqui viri doctissimi, contrarius est Socrates in lib. 1. cap. 1. ubi ait, eum diem obiisse primo ducentesimo ac septuagesimo prima Olympiadis anno, qui currenti Christi anno [306] mense Julio abfolvitur. Nam Socrates, multorum Orientalium more, qui Eras omnes mense Septembris auspiciantur, annum secundum Olympiadis 271, mense tantum Septembris hujus Christi anni inchoat, ut sibi ostendo. Nam neque Scaliger, neque Petavius, neque

(f) Lib. VIII. hist. Eccles. c. 13. (t) De Martyr. Palæst. cap. 1. (v) Ad apus 13 Apocal. (x) V. lib. 8. hist. Ecc. c. 13. (y) Pag. 64. edit. Par. (κ) P. 87. Pag. 122. num. 29.

DE MORTIBUS PERSECUTORUM. 181

perio Constantinus Augustus ³⁴ nihil egit prius quam Christianos cultui ac Deo suo reddere. Hæc fuit prima

neque Calvisius hunc nodum solvere potuerit. Hankius in libro de Byfantinorum rerum Scriptoris Græcis, parte 1. cap. 1. num. 19. & seqq., pluribus contendit Constantium anno præcedenti e vita migrasse, eodemque Constantinum Imperatorem levatum esse. Sed ejus fundamenta in laudata Dissertatione a nobis everfa, licet cum eam in lucem edidimus, librum illum non vidissemus. *Pagium ad An. Ch. 306. nu. 6.* Adde Baluzium, P. 2. p. 58, in hæc verba, *requiem vita accepit.*

33. *suscepto imperio Constantinus Augustus &c.]* Fecit illum Augustum Constantias pater (a) Augustus Galerio prior. Renunciavit etiam Augustum, statim a patris decessu, exercitum (b,) cui, pro eorumdem temporum more, jus renunciandi competebar. Refragratus tamen est Augusti titulo Galerius, qui *Cæsarem* illi duntaxat dignitatem confirmavit. Quod enim exogitatum a Galerio scribit Lactantius, (c) ut *Severum Augustum nuncupando, Constantinum, non Imperatorem, sicut erat factus, sed Cæsarem cum Maximino appellari juberet, ut eum de secundo loco rejiceret in quartum, præposito nimirum illi ipso quoque Maximino, id etiam fecisse constat e Fastis Alexandrinis Manuscripti Uffleriani, Theone, ni fallor, Alexandrino auctore, qui illos ad annum usque Dom. ccclxxii perduxit. Ibi enim pro anni cccviii Consulibus, quos agnovit imperium Orientale, legitur Σεβαστον οὐρανὸν καὶ Μαξιμιανὸν Καίσαρος, nostrum nempe Maximianum, cujus primum consulatum reperire non potuit Baluzius (d;) sæpe enim hæc nomina inter se permiscunt illorum temporum scriptores. Temperavit itaque aliquanisper Augusti titulo Constantinus, ut e Panegyrico anonymi discimus cœvii illorum temporum auctoris. Dodwellus, *Diss. Cypr. xi. nu. 85.**

† Firmare possit egregie locus iste Eumenii in Constantini Panegyrico, *O for-*

smata & nunc omnibus beatorum terris Britannia, qua Constantinum Cæsarem primo vidisti! Verius tamen arbitror, quia ita melius tota nostri narratio cohærebit, Constantinum primo creatum fuisse a patre *Galliarum Imperatorem*, sicut Orosius locutus est. (e) Deinde, eundem, jam patre mortuo, renunciatum fuisse a milicibus βασιλῆα τελευτάτου καὶ οὐρανὸν, quæ Eusebii verba sunt. (f) Tertio, eundem rursus, pro summa potestate, quam sibi a patre & ab exercitu delatam videbat, sanctionem sine mora in gratiam Christianorum, qui in Galliis erant, cum præfixo Augusti titulo emisisset, qua illos publico sui Dei cultui redderet; hæcque omnia, priusquam ex Anglia nuntium ullum Galerius de Constantini in patris locum successionem accepisset; adeoque, antequam id, quod sequenti capite narrabitur, potuisset comminisci: sed allata demum post paucos dies laureata novi Augusti imagine ad malam bestiam, cœpisset Galerium excogitare, ut Severum, qui erat ætate maturior, Augustum nominaret, atque ita de Imperatoria Constantini potestate Cæsarem faceret: Constantinum autem, Galerii mente aliquanto post intellecta, ab Augusti titulo, quem prius sumpserat, abstinuisse, donec idem Galerius nomen Cæsarem de medio tollens, Constantinum cum tribus aliis juberet vocari *Imperatores*, sicut in fine capitis 32 videbimus. Adde Toynardi notam in hunc locum.

† 34. *nihil egit prius quam Christianos cultui ac Deo suo reddere.]* Quibus ergo cultum Christi publicum Constantinus pater siverat interdicti, quemadmodum supra explicuimus (g,) & ante nos etiam viri clarissimi Dodwellus & Pagius collegerant. (h) Adde Baluzium, P. 2. p. 59. *reddere.] redderet.* Gale. item Toynardus ad hunc locum, in auctoris verbis: Quæ illi proinde accipi volunt tanquam ordo sit, nihil prius egit, quam Christianos cultui ac Deo suo redderet. Paulo aliter,

M 3

(a) *Lact. De Mort. Pers. nu. 24.* (b) *Euseb. hist. Eccles. vii. 11. 13.* (c) *Ibid. nu. 25.* (d) *Ad Lactant. nu. 35. in Not.* (e) *Lib. 7. cap. 25.* (f) *Lib. 8. hist. Eccles. cap. 13.* (g) *Pag. 122. nu. 2.* (h) *Pag. 121. nu. 28.*

ma ejus sanctio ³⁵ sanctæ religionis restituta.

tae, atque sine dubio minus bene, Columbus P. 2. p. 299.

35. *sancta religionis restituta.*] *restituta;* Editio Aboensis, quo & pacto emendari volebat Boherellus. Confer Baluzium, P. 2. p. 59; Cuper. p. 192; & Columb. p. 299.

[sancta religionis restituta.] Quid si potius, *sancta religioni sua restituta?* vel, *sempia restituta.* Gale.

† Nihil respuo. Sed quid si tamen nil sit mutandum, & hic loci vox *restituta* sub-
stantivæ restitutionem sonet, quomodo

apud Apuleium editionis Raphaelengianæ, in hoc titulo, *Hermeti Trismagisti De natura Deorum*, ad *Asclepium AD-LOCUTA*, *Apuleio*, ut quidam volunt, interprete, vox *adlocuta* planissime *adlocutionem*, quod & adeo vocabulum in nonnullis codicibus alterius loco legitur, significat? & quomodo iterum apud Tertullianum (i) *defensam pro defensione*, seu vindicta, reperimus; & apud Cyprianum (k) *remissam pro remissione*; & apud Joannem Gerundinensem (l) *relatam pro relatione*, ac sic de aliis Judicent docti.

CAPUT XXV.

PAUCIS post diebus ¹ laureata imago ejus adlata est ² ad malam bestiam. ³ Deliberavit diu an susciperet. In eo penè res fuit ut illam & ipsum qui attulerat exureret, nisi cum ⁴ amici ab illo furore ⁵ flexissent, admo-

L *Aureata imago ejus adlata est*] Constantini nempe. *Pagius. (m)* *Laureata imago ejus*] Id est, secundum translationem Anglicam, imago ejus cum impositis Imperatoris dignitatis insignibus; aut, si ad verbum oporteat, characteribus: *hæc imago with the Characters of the Imperial Dignity upon it.* Unde quid clarissimo Interprete Constantinus a moribundo patre, vel saltem ab exercitu post Constantii obitum, factus fuerit, *Augustus*-ne, an solummodo *Cæsar*, nemo non potest colligere.

imago ejus adlata est] Ex Herodiano discimus ritum hunc ab Elagabalo profectum. *Tollius.*

† Locus est in Herodiani libro v; pag. mihi 567 tom. 3 scriptorum hist. Rom. edit. Francof. An. 1595. Adde Baluz. P. 2. p. 59. Cuper. p. 192. & Col. p. 299.

2. *ad malam bestiam.*] Galerium scilicet Maximianum. *Pagius. (n)* † Qui quod suo modo Interpretes, illustra-

tionis gratia, separatim fecerant, ita conjunxit. Maucroixii enim versio pro *mala bestia*, *Galerium*, Anglica vero, *Maximianum*, habet.

† 3. *Deliberavit diu an susciperet.* In eo penè res fuit ut illam &c.] Lectio quidem satis ferenda. Sed potuit tamen hæc altera a nostro æque bene, ni & melius, adhiberi, *Deliberavit diu an susciperet, aut illam & ipsum, qui attulerat, exureret.* In eo penè res fuit, nisi cum amici, quæque deinceps.

4. *amici*] *ses Ministros.* Maucroix.

† Ac si nosser scripseret, *ipsum in regendo Imperio administrari.* Recte. Nam, ut ad Justinum, 1. 5, clarissimum Collega Grævius observavit, *Amici Regum* dicebantur olim qui eis a consilio sunt. Vide locum, ubi in eam rem plura exempla congeruntur.

5. *flexissent.*] Prætulim, *deflexissent*, inquebat supra, pag. 99. nu. 10. *Tollius.*

† 6. *ignoti*

(1) Lib. 2. *contra Marc. cap. 15.* (k) *Epist. x, edit. Pannol.* (l) In *Emendat. Chronico*, edit. *Scaliger.* (m) In *Cris. Byz. ad An. Ch.* 306. nu. 9. (n) *Ibidem.*

admonentes eum periculi, quod universi milites, quibus invitus ⁶ ignoti Cæsares erant facti, suscepturi Constantinum fuissent, atque ad eum concursuri alacritate summa, si venisset armatus. Suscepit itaque ⁷ imaginem admodum invitus, atque ipsi ⁸ purpuram misit, ut ultro ascivisse illum ⁹ in societatem videretur. ¹⁰ Jam turbatae rationes ejus fuerant, ¹¹ nec poterat alterum extra numerum nuncupare,

† 6. *ignoti Cæsares*] Severus nimirum & Maximinus Dala: quod ex his capitibus certum ac perspicuum, *Tunc repente [senex Diocletianus] promittit Severum & Maximinum Cæsares. Obstupescunt omnes. Paucisque interjectis, In conspectu omnium Maximianum manum vestrosam extendens protaxis a tergo Dalam... & exuto vestem privatam, constituit in medium. Mirari omnes qui esset, unde esset. quæque posita.*

7. *imaginem*] the Statue. Versio Anglica: †cujus auctor, cum prius eandem vocem hujus capituli initio ad verbum reddiderit *image*, (*imago*) ostendit, aut se nullum ponere discrimen inter statuas & imagines, aut sibi saltem videri neutro loco sermonem esse de planæ picturæ imagine quam Constantinus ad Galerium miserit, sed de statua v. gr. fusili. At contra, non debere apud nostrum statuas & imagines confundi, unus & alter locus commonebant, qui hujusmodi sunt. Capite 44, *Imperator Constantinus Maximini perfidiam cognoscit, litteras deprehendit, STATUAS ET IMAGINES invenit.* Ac similiter capite 42. *Eodem tempore senis Maximiani STATUÆ Constantini jussu revellabantur, ET IMAGINES cum quo pictum esset detrahebantur.* Confer quæ ad hunc ultimum locum eruditissime pro suo more Amplissimus Cuperus annotavit, P. 2. p. 226.

8. *purpuram misit,*] Baluzium vide, P. 2. p. 59.

9. *in societatem*] Imperii scilicet, quemadmodum merito Interpretes suppleverunt.

10. *Jam turbatae rationes ejus*] Quæ appie xx enarrantur. *Tollius.*

Adde Columbum, P. 2. p. 299.

† 11. *nec poterat alterum extra numerum nuncupare, ut voluerat.*] Voluisse unquam Galerium Cæsarem vel Augusti nomen potestatemque cuiquam extra numerum conferre, non modo nusquam videmus apud nostrum, sed contrarium ter in antecedentibus planissime videmus. Nimirum capite 18, his verbis, *respondit [Galerius] debere ipsum Diocletianum] dispositionem in perpetuum conservari, ad duo sint in va publica majores, qui summam rem teneant, item duo minores, qui sint adjumento: ac deinde capite 20, duobus locis: ubi scilicet, si primum de tertio Augusto extra numerum creando agatur, Galerium expectantem reliquimus dum obiret Constantius, ut eo semel mortuo, Licinium veteris contubernii amicum, & a prima militia familiarem, tum & cujus consilii ad omnia regenda utebatur, Augustum ejus loco nuncuparet fratremque; & ubi rursus, si jam de tertio Cæsare extra numerum faciendo quaestio sit, ita pariter idem Galerius & nostro reliquus est cogitans de conferenda olim Cæsaris dignitate in filium suum Candidianum, ut non ideo tres Cæsares futuri essent tunc temporis in Imperio Romano, sed duo tantum: Quoniam simul Galerio consilium erat imperium deponere, & ex altero Cæsarem, Severo, secundum facere Augustum, ut cum imperii summam teneret Licinius ac Severus, & secundum Cæsarem nomen Maximinus & Candidianus, inexpugnabili muro circumseptus securam & tranquillam dederet senectutem. Quæ cum ita sint, & illuc vere consilia ejus omnia tenderent, quid ista nunc esse queant, *Nec poterat alterum extra numerum nuncupare, ut voluerat?**

Versio Maucrolxii est, *Il ne pouvait*
M 4. *num.*

cupare, ut voluerat. ¹² Sed illud excogitavit, ¹³ ut Seve-

mer un troisième César contre la disposition de Dioclétien: ad verbum, Non poterat tertium Cæsarem contra Diocletiani dispositionem nominare. Sed nunquam Galerium de tertio Cæsare nuncupando cogitasse, ex modo dictis certum est; & ex his denuo capitis 20, [Galerius Licinium] Cæsarem facere voluit, ne filium nominaret, & ut postea in Constantis locum nuncuparet Augustum atque fratrem. Præterquam quod hæc duo Manuscripti codicis vocabula, ut voluerat, nupsiam in Maucroixii translatione comparent.

Anglica fert, *nor could he now make another Emperor supernumerary*; hoc est, nec poterat alterum Imperatorem extra numerum facere. At neque jam semel Galerius ejusmodi Imperatorem fecerat, quod illa versio innuit: neque is unquam ullum talem creare cogitaverat, ut proxime ostendimus; neque postremo duas voces, *ut voluerat*, eadem tralatio magis exhibet. Quid ergo? Sunt-ne prorsus eliminandæ, tanquam malo fato a librariis in hunc locum intrusæ? Aut num potius servandæ, & loci vitium alibi latet? Puto equidem alibi cubare. Meaque, uno verbo, conjectura est, veram olim totius loci scripturam fuisse, *Jam enubata rationes ejus fuerant, nec poterat alteram se intra numerum nuncupare, ut voluerat*; hoc est, Licinium, maximum suum amicum, quemque adeo pro altero se habebat. Decreverat enim antea reapse Galerius, ut jam e capite xx meminimus, *Licinium veteris contubernii amicum & a prima militia familiarem*, in Constantii locum, statim atque Constantii objisset, sufficere, atque Augustum nominare, & ita Diocletiani dispositionem per omnia servare. Sed, quum res in eo statu essent, Constantinus in patris locum præter Galerii expectationem successit. Nec proinde poterat amplius Galerius Licinium, alterum se, intra numerum nuncupare, ut voluerat. *Alteram me simili sensu, nec semel, apud Ciceronem reperies in Epistolis. Verbi gratia, ad C. Cæsarem (o,) Vide, quam mihi persuaserim, te me esse alteram, non modo in iis rebus, qua ad me ipsum, sed*

etiam in iis, qua ad meos pertinent: & ad Atticum, (p) Hic mihi ignoscas; me enim multo magno accuso: deinde te, quasi me alteram. Rursum alibi, Ad omnia me alteram se fore dixit: denuoque ad Brutum, ad te tanquam ad alteram me proficiscens. Quid? quod ubi Ciceroni in Lælio verum amicum, tanquam alter idem esse ponitur, est enim si quidem, inquit, tanquam alter idem, nil possit unquam illud alter idem sonare, quam quod nos Galli quotidie dicimus, non autem seymesme. Agnosco interim haud leviter in præsentia differre vulgatam nostri loci lectionem, alteram extra numerum, ab emendatione quam proponimus, alteram se intra numerum. Sed auctor secum, ut vidisti, necessario conciliandus erat; & conciliationem pro virili ex ipsomet opere eruiamus; nec meliorem, si quis habeat, recusabimus.

extra numerum] Quia servanda erat dispositio illa, de qua supra cap. 18. Editiones Oxon. & Cant.

Confer Baluzium, P. 2. p. 60.

^{12.} *Sed illud excogitavit,] Columbum vide, P. 2. p. 299.*

^{13.} *ut Severum, qui erat ætate maturior,] Agebat Constantinus, quo anni tempore hæc acta sunt, annum ætatis trigessimum quintum. Acta enim post viii. Kal. Aug., quo die Constantius Chlorus mortuus est: & Constantinus, ut antea a nobis cum Pagio positum, natus fuerat anno Christi 272, 111 Kal. Mart. vel, ad summum, pridie Kal. Aprilis. Conjiiciat inde qui poterit, quoc jam annos illo, de quo agitur, tempore vixisset Severus. Certe, si non plures, vix minus triginta quinque completis.*

^{14.} *Augustum nuncuparet,] Adeatur Baluzius, P. 2. p. 60.*

^{15.} *Constantinum vero, non Imperatorem sicut erat factus, sed Cæsarem &c.] Admodum perstat noster, ut vides, in sua sententia, Constantium filio suo Constantino imperium per manus tradidisse, & Augustum fecisse. Eamque, quo magis cogito, illorum temporum administratio probabilem reddit, qua, qui primus erat Augustorum, omnia vulgo*

Severum, qui erat ætate maturior, ¹⁴ Augustum nuncuparet, ¹⁵ Constantinum verò non Imperatorem,

vulgo poterat in istis. Erat autem Constantius senior Augustus, ut ex initio capitis vigesimi certum est. Verba sunt: *Nam [Galerius] Constantium, quamvis priorem nominari esset necesse, contemnebat. Quidni ergo id, quod pro suo jure Constantius, senior Galerio Augustus, erga filium Constantinum fecerat, confestim Galerius, post Constantii mortem senior Constantino Augustus, licere sibi mutare crederit, & illo revera, qui jam recitatur, modo mutaverit? Aliiter tamen, ne dissimulem, doctissimus Cuoperus, P. 2. p. 192.*

Addo, cum hic noster plurimum discriminis inter Imperatorem & Casarem ponat, inquit, *Constantinum, non Imperatorem, sicut erat factus, sed Casarem cum Maximino appellari juberet, stabiliri inde valde quæ nos superius contra Pagium ex hoc ipso scriptore pag. 81. nu. 31. notavimus.*

Neque vero jam contra, ex eo quod idem Constantinus, qui in sine præcedentis capitis vocabatur Augustus, appellatur nunc in bujus clausula Imperator, evertuntur quæ antea de utriusque vocabuli differentia terigimus. Quoniam nempe sicut quotidie Christianis idem Deus diverso sensu modo Optimus, modo Maximus, & quandoque conjunctim Optimus Maximus nuncupatur, ita olim eidem quidem homini Augusti & Imperatoris appellationes tribuebantur, sed sub diversa notione. Hic autem, ne nescias, ideo potius Imperatorem quam Augustum de Constantino habemus, quia in proxime præcedentibus Augustum de Severo habuimus, & amar noster phrasæ & vocabula, quantum potest, variare.

Sed Casarem Quæ viri doctissimi (9) de natali Constantini, ut ita dicam, Casareo hic notarunt, sunt in promptu. Nolim de illo cum eis contendere. Hoc saltem mihi perferre non possum, in Calendario vetere Herwarti, in quo VIII. Kal. Jan. adscribitur *Natali Iulii*, intelligi hunc Constantini natalem; non tantum ideo quod cum trium natalium

Constantini in illo Calendario fiat mentio, semper dicatur *Natali Constantini*, non *Iulii*; sed in primis, quod VIII. Kal. Jan. vulgo sit appellatus *Natali Solis*, & *Sol novus*. Chryostomus homilia de nativitate Joannis Baptistæ extrema: *Quod dicitur Solis natalem esse, est Sol Justitia, de quo Malachias Propheeta dicit, & quæ sequuntur. Credebant enim hac die VIII. Kal. Jan. quam habebant pro Christi natali, dierum lucem augeri, noctium tenebras minui, & propterea Solem ex Antichthonum hemisphærio ad nos remeare incipientem quasi renasci. Eucherius Lugdunensis, sive is sit Eusebius, homilia 11. de nativitate, Hodie enim (VIII. Kal. Januar.) nocti damnus in dies transimus lucra. Hodie non deficientibus tenebris minoratur, & dies additus luci (forte legendum: addita luce) producit: ut nascente luci auctore, omni illa, quæ totum mundum opernerat & tenebat, infidelitatis nocte discussa, fides nostra velut dies luceat. Inferius: omnium secularum antecessor & conditor hanc diem sibi, in qua nasceretur, elegit: ut sicut proficiebat luce, proficeret etiam dignitate. Propter quam causam hæc dies quoque apud gentiles erat in magna dignitate, ut & apud nonnullos Christianos, non solum propter natalem Christi, sed & Solis. Leo Magnus Sermone II de nativitate Christi: In fide, quæ fundati estis, permanete, ne idem illa tentator, cujus jam a vobis dominationem Christum exilavit, aliquibus vestrum seducat insidii, & hac ipsa profuturi diei gaudia sua fallacia arte corrumpat, illudens simplicioribus animis, de quorundam persuasionibus pestifera, quibus hac dies sollemnitatis nostra, non tam de nativitate Christi, quam de novi, ut dicitur, Solis ortu honorabiliter videtur. Quorum corda tenebræ obvolvata & ab omni incremento vera luci aliena sunt; ignobantur enim adhuc stultissima gentilitatis erroribus. Dicitur autem hunc diem Solem novum Ambrosius Sermone XVI docet, & Genferius de die natali c. 21. *Alii a novo Sole,**

Id 5 id

(9) Balaxius nempt. P. 2. p. 60. & seq.

tozem, sicut erat factus, sed Cæsarem cum ¹⁶ Maximino appellari juberet, ¹⁷ ut eum de secundo loco reiceret in quartum.

id est, bruma &c. incipere annus naturalis videtur. Brumam vero in hunc diem incidere, multi veterum statuerunt. Plinius lib. xliix, c. 25: *Omnes ea differentia (æquinoctiorum, solstitii, & brumæ) sunt in octavii partibus signorum.* *Bruma Capricorni ad VIII Kal. Jan. feve.* Servius ad 1 Virgil. notavit, brumam finiri VIII. Kal. Januar. *Bruma*, inquit, *finitur VIII Kalend. Januarii die.* Hoc igitur die gentiles natalem Solis, quo Christiani perique secundo & tercio seculo epochæ Christianæ natalem Servatoris nostri, celebrabant, quod etiam nunc faciunt. Hinc in illo veteri Calendario dicitur *Natalis Iovis* &c. Solis. Hoc enim perpetuum ejus epitheton, ut in antiquo lapide, qui penes me est, *Soli Iovis* &c. *Apollini.* Vide Amplissimum Cuperum. *Grævim.*

† Nimirum, P. 2. p. 193. Confer quoque Pagii Criticam in Annales Baro-

nii, ad an. Chr. 306. num. 12. Maxime vero Jo. Harduini Antirrheticum de Nummis antiquæ Coloniae & Municip. ad Jo. Foy-Vaillant, p. 65, & 66. rursumque sub finem, in Addendis. Quin & denuo in Admonitione ad Lectorem, quam in paulo recentiori opera (r) vir clarissimus post Embolum de Canone Turonensi subjecit.

16. *Maximino*] *Maximien.* *Maucroix.* † Id est, *Maximiano.* Quod quidem mirarer, ni id potius typhothetarum erroris tribuendum foret, quam consilio Interpretis. Agi namque de Maximino Daja, & veteris schedæ lectio, & caput 19, atque alia plurima, partim indicant, partim evincunt.

17. *ut enim de secundo loco reiceret &c.*] Ita jam prima Baluzii editio. Aliæ omnes, *reiceret*: qua de re vide supra, pag. 172. nu. 20. Adde quoque Toinardi notas ad hunc locum.

CAPUT XXVI.

¹ **C**ompositæ ei res quodam modo jam videbantur, cum subito ² illi alius terror adlatus est, generum

† **C**omposita ei res] Recte. Nam ex capite xxv, *turbata prius rationes Galerii Maximiani fuerant*; &c. inter alia, Latinis componi res dicuntur, quando, postquam uti hic *turbata* sunt, cavetur ne in *perturbationem* incidant. *Turbati* enim, & *perturbati*, non minus a se invicem, quam *purgare*, & *perpurgare*, quæque reliqua ad genus, differunt. Cicero lib. 1. *Offic. Cavere debemus ne in perturbationem prius incidamus quam animos nostras ratio COMPONAT*: & noster infra, cap. xxix, cum in antecedente mentionem fecisset calamitatum, quas turbata res publica

sustineret, *profectus*, inquit, [*Herculem*] *ad hostem filii sui Maximianum, quasi ut de COMPONENDO reipublica statum cum eo disputaret.* Quibus locutionibus nec illæ veterum ab similes, ubi, sive de rebus suo loco motis & in pristinum restitueudis agatur, sive de aliis quæ ad hoc aut illud minus ordinatæ, melius olim disponendæ essent, *componendi* verbum usurpatum videas. De priori rerum genere, Virgilius *Æn.* 1.

Quos ego. Sed motus præstat COMPONERE statim. De posteriori autem, noster capite *xlvs*, *pridie mane aciem COMPONUIT.* Et Livius,

(r) *Titulus est, S. Joani Chrysostomi Epistolæ ad Casarium Monachum, cum Notis Jo. Harduini, & Dissertatione de Sacramento Altaris, Paris. 1689.*

Livius, *Acris impetus atque animus, quam COMPOSITIOR nullo ordine pugna fuit.* Nisi quod ibi quidem, non simpliciter *compositior*, sed *compositior nullo ordine* habemus; nec sine magno forsitan indicio, ablativum ordine subaudi ubique, proprio vel metaphorico sensu, in præcedentibus locis.

†2. *illi alium terror adlatu*] Hoc est, alius nuntius qui illura terreret. Vix si quidem noster proxime, *insurgens* causa, subjecerit, *Maxentium Galerii generum Romæ factum fuisse Imperatorem*, rursumque inferius, aliis quidem verbis, sed illius utique motus rationem reddendo, *Maxentium fuisse purpura indutum*, cum statim sequetur, *Qua nuntio allato. Terror itaque manifeste hoc loco pro nuntio terribili posita.* Isteque terror Galerio alium, id est, alter novusque, supervenit, quoniam, ut jam vidimus, prior iste ad malam bestiam cum laurea Constantini imagine apportatus fuerat, *Constantium filio suo imperium per manus tradidisse.* Merito igitur Maucroixius, *On apposa à Galerio d' autres nouvelles qui le remplirent de terreur: & breviter versus Anglica, he received a new Alarm.*

†3. *Maxentium Romæ factum Imperatorem.*] Cave, inquit ad ista verba clarissimus Toïnardus, intelligas hoc Imperatoris significatu *Augustum*, uti deinde [cap. 32, in fine] ipse Maxentius factus est. Statim addens, Nam hic [*Imperator*] nihil aliud est præter Cæsarem; infra enim [computato Maxentio] legitur: *& edevat [Maximianus] hominem, & tres Cæsares facta non poterat.* Ego vero cautione, quam vir doctissimus præscribit, opus esse, fateor me non videre. Ee contrario, pauci illi milites, qui mox dicentur Maxentium Romæ, non repugante populo, purpura induisse, mihi multo magis videntur *Augustum* e Maxentio, dum ita induerent, fecisse, quam *Cæsarem*. Primo, quia cum imperium, quod sic Maxentio tradebant, eriperent Severo, qui *Augustus* erat, non *Cæsar*, consequitur inde naturaliter *Augustum* dignitatem collatam potius fuisse per eos militem Maxentium, quam simpliciter *Cæsarem*. Illos enim septem severa voluisse Severo, non portionem

tantum Imperatoris potestatis, quæ exinde a Maxentio cum mero Cæsaris nomine administraretur, sed potestatem integram, hæc verba, quæ paulo post sequuntur, indicant, *Severum [Galervm] arcessit, hortatur ad vaciendum imperium*; quod totum igitur Severo in Maxentii gratiam fuerat ablatum. Secundo autem, si laudati milites Maxentium solo Cæsaris imperio donassent, nullo jure potuisset Maxentius patrem suum *Herculum* *bi Augustum* nominare; cum ejusmodi nuncupationes ad Augustos proprie, non ad Cæsares, pertinerent. Atqui, sicut iterum sequentia testantur, *Maxentius Herculo patri purpuram misit, & bi Augustum nominavit.* Postremo, ut ex capitibus 28 & 32 inter se collatis discimus, necdum Galerio Maxentium, eademque opera tres alios, vocitari omnes *Imperatorum* nomine jussit; cum jam Maxentii potestas, ut ut novissime *Augustum* Herculo patri reddidisset, Augusteam illam sui patris excedebat: qui non proinde merus erat *Cæsar*, quando eam Herculo restitueret, sed *Augustus*, ac quodammodo etiam plusquam *Augustus*.

Totam itaque historiam nostram evidenter turbat Toïnardus, liceat dicere, dum ex eo quod infra legimus, & *edevat [Galerio Maximianum] hominem, & tres Cæsares [computato Maxentio] facta non poterat*, colligit, Maxentium nil aliud factum fuisse a memoratis militibus quam Cæsarem. Neque enim attingit noster vel tantillum iis verbis, quo potestatis genere donatus fuerit Romæ Maxentius in illa Prætorianorum seditione; sed quid Galerio ad primum de illorum facto nuntium in mentem venerit, & nequiverit tamen duabus de causis a se ipso impetrare ut aggrederetur vel faceret.

Ante omnia ergo, quoniam rem integram ordine recitare operæ pretium est, pauci illi milites qui Romæ in castris relicti, & opportunitate nacti, Maxentium purpura induerunt, non *Cæsarem*, sed *Augustum*, quum ita induerent, fecerunt: disertusque est in eam rem Eutropius lib. 2, his verbis, *Roma interea prætoriani, excitato tumultu, Maxentium Titronis filium, qui hanc præcæ ab Urbe*

Cujus motus hæc fuit causa. † Cùm statuisset census institutis † orbem terræ devorare, ad hanc usque † profiliivit insaniam ut † ab hac captivitate ne populum quidem

in via publica morabatur, AUGUSTUM nuncupaverunt. Neque pariter iidem Severo solam Imperii sedem, sed imperium integrum pro virili abstulerunt. Paulo post vero, allato semel hujus rei nuntio ad Galerium, cogitavit Galerius, utrum qua jam ratione de Constantino, quem Constantianus Augustum moriendo creaverat, fecerat ipse pro senioris Augusti jure merum Cæsarem, facturus esset similiter merum Cæsarem de Maxentio, quem memorati milites Augustum constituerant. Sed istud tandem consilii, postquam plus minus animo agitasset, duplici de causa repudiavit. Una, quoniam Maxentium valde oderat, nec, præ eo odio, impetrare a se poterat ut velillum Cæsarem nuncuparet. Altera autem, quoniam præterea per venerandam Diocletiani dispositionem, capite 18 laudatam, tres simul Cæsares nequibant esse in republica. Quapropter sese alio convertens, Severum accessit, & hortatus ad recipiendum imperium, quicquid eum cum Maximiani Herculii exercitu ad expugnandum Maxentium; ut ab omni scilicet imperio Maxentius excluderetur. Ac denique, cum post illam Severi adversus Maxentium expeditionem, non modo non expugnatus fuisset Maxentius, sed e contra plusquam duplicata fuissent Maxentii copie, periissetque Severus, & Maxentii etiam potestas ipsam Herculii Augusti potestatem, recenter in pristinum locum restituti, superaret, tunc temporis, inquam, Galerius, qui simplicem Cæsarem appellationem tantæ potentis homini tribuere velle, nec satis Maxentio, nec sibi ipsi sat tutum fore judicabat, & qui insuper omnem summi imperii spem Maximino Daïæ volebat adimere, se Liciniumque Augustos, Maxentium vero & Constantinum filios Augustorum, Cæsarem nomen de medio tollendo, nuncupavit; concessio tamen iisdem, non multo post, ipso quoque Imperatoris titulo, ea occasione quæ in fine hujus capituli memoratur.

Maxentium Roma factum Imperato-

rem.] Maxentius, ut ex Lactantio, capite 46 (imo, 44) liquet, VI Kalendas Novembris, id est, XXVII Octobris, Imperator Romæ appellatus est; & teste eodem Lactantio, cap. 46, (potius, 26 & 25) Galerius Maxentium Imperatorem dictum non accepit, nisi postquam Severum Augustum & Constantinum Cæsarem appellavit. Pagin, ad An. Ch. 306. no. XI.

Adde Baluzium, P. 2. p. 62. & Cuper. p. 194. rursusque p. 195.

† 4. Cum statuisset] Galerius nempe Maximianus. Quorum nomen prius a Gallica Parisiensi versione, posterius vero ab Anglica suppletum.

† 5. orbem terra devorare.] Figuratum locutionum εὐμπαλοῦς, quam feliciter tralatio novissime laudata explicuit in hunc modum, totius Imperii opes exhaurire; to exhaust the wealth of the whole Empire. Possit & hic Ciceronis locus pro Domo sua vice commentarii esse, Non enim arduior, quam post meum discessum, omnium locupletum fortunæ, omnium provinciarum fructus, & Tetrarcharum ac Regum bona spe & avaritia devorasset, &c. Adde Columbum, P. 2. p. 299.

† 6. profiliivit] MS liber, profiliuit ut quidem ex prima Baluzii editione, quam reliqui postea editores secuti sunt, colligere est. Vellemque sane id præteritum secundæ viri clarissimi curæ non mutassent. Quorsum enim? cum vò profiliuit haud minus in usu fuerit apud Latinos, quam profiliuit? Livius lib. 8. Belli Pun. Astrabal clamore equitum excitatos, . . . ex tabernaculo PROSILUIT. Idem alibi, Prope ætonitum miraculo reu cam a sede PROSILUISSET. Atque ante illum Virgilius lib. 5. Æn.

--finitus omnes,

Hand mora, PROSILUERE sua.

Quid? quod, si profiliuit nequiuisset feruari, mutandum, credo, potius fuisset in profiliuit, quod infra tibi capite 30 occurret, quam in profiliuit. Sed, uti jam dixi, veteris membranz lectio proba est;

quidem Romanum fieri vellet immunem. Ordinabantur jam cenfitores qui Romam missi describerent plebem. ⁹ Eodem ferè tempore castra quoque prætoria sustulerat. Itaque milites pauci qui Romæ in

ca-

est; habuitque verbum *proflis* tria simul præterita, *proflis*, *proflisvi*, & *proflisii*. Confer dicenda capitibus 30, & 49.

† 7. *ab hac captivitate*] Id est, ab hoc tributo, si Maucroixii versionem (f,) vel ab hac indictione, si Anglicam (t) sequi voluerimus. Neque certe negandum quin apud undecimi & duodecimi Seculi scriptores, *captiones* & *captura* talia ipdigent (v.) Sed præterquam quod hæ voces ætatis infirmæ sunt, differunt etiam plurimum a vocabulo *captivitatù*. Quare nunc quidem longe præliterit, meo iudicio, per *captivitatem*, *captivitatù* signum vel notam intelligere. Non quod revera captivus esset populus Romanus, sed quod ut captivus tractaretur a Galerio. Noster supra, capite 23, de iisdem censibus, atque aperte quæ nunc de huius loci sententia dicimus, in antecessum firmans, *census*, ait, *in provinciis & civitates semel missus, cenfitoribus ubique diffusis & omnia exogitantibus, hostili tumultu & captivitatù horrenda species erant*. Possit autem, si in istis, *ad hanc usque proflisvit insaniam ut ab hac captivitate ne populum quidem Romanum fieri vellet immunem*, captivitatem recte de captivitatù nota vel signo accipimus, aliquid inde lucis loco Pauli ad Corinthios accedere, ubi vulgo Interpretes *ἰξωσιαν* pro potestatis indicio sumunt. Comma est, *Ὁρείαις ἢ γυνὴ ἰξωσιαν ἰχθύν ἔθι τῆς κοραλῆς*, 1 Cor. XI. 10.

8. *describerent plebem*.] Columbum vide, P. 2. p. 300.

9. *Eodem fere tempore castra quoque sustulerat*.] Locus varie acceptus a doctis.

Id est, *numerum militum prætoriorum valde imminuerat*. Maucroixii versio: *cujus verba sunt, En mesme temps il avoit extremement affoibli le nombre des soldats prætoriens*.

Hoc est, *aliquot privilegia prætorianorum cohortibus ademerat*. Tralatio Anglicana; ut ex his patet, *He had also at the same time made an attempt upon some of the Priviledges of the Pretorian Bands*.

sustulerat.] Malim, *transulerat*. Gale.

castra... prætoria sustulerat.] Id est, ex parte. Neque enim eos penitus dicendus est sustulisse a quibus factus est Imperator. Siquidem secundum Zosimum, *προσλαβὸν ὑπὸ κράτος τῆς ἰχθυήσεως ἢ Προπτοριανὸς καλῶσι. οὗ τὸν βασιλεὺς θρίστον ἐξῆς τῶν ἀντιβιστάδου, μεγάλας ἀμείψασθαι δουραῖς τῆς τῆτο δόξιας αὐτοῦ πατιστηγυειλάμει*. Edit. Oxon. & Cantabr. quibuscum faciunt Baluzius, P. 2. p. 62. & Cuperus, p. 195.

† *Mea symbola est, omnia planissima fore, si pro, Eodem fere tempore* &c. alio tantum ordine legerimus, *Eodem tempore castra quoque prætoria fere sustulerat*. Ita autem faciendum esse suadet primo quæ proxime sequuntur, *milites pauci qui Romæ in castris relicti erant*. Nam si revera pauci milites relicti Romæ fuerant in castris, fere ergo *castra prætoria sustulerat* Galerius, quæ nostra lectio est: non vero profrus sustulerat, quod recepta vocum dispositio innuit. Et deinde, cum confite nequaquam nostrum numero multitudinis scripserit in antecedentibus, *Cujus motus hæ fuerunt causa*, sed singulari numero, *Cujus motus hæc fuit causa*, præstat certe duas res, e quibus seditio, quæ de agitur, nata est, eodem præcise tempore accidisse, quia ita melius quasi unica fuerit causa illius motus, quam si diversis temporibus evenerint. Quare ob id quoque legendum potius censeam, *Eodem tempore* &c. quam *Eodem fere tempore*.

10. *nauclii*

(f) *Galerium passa jusques à ce comble de fureur de vouloir assujettir le peuple Romain mesme à ce tribut.* (t) *Maximsan proceeded to that pitch of Madness, that he would not so much as grant the City of Rome an Exemption from this Tax.* (v) *Vide Glossar. Latin. Du-Gangii.*

castris relictis erant, opportunitatem ¹⁰ nacti, ¹¹ occisus quibusdam iudicibus, non invito populo, ¹² qui erat concitatus, ¹³ Maxentium purpuram induerant. Quo nuntio allato, aliquantum rei novitate ¹⁴ turbatus est, ¹⁵ nec tamen nimium territus. Et oderat ¹⁶ hominem, ¹⁷ & tres Cæsares facere non poterat. Satis visum est ¹⁸ semel fecisse quod noluit. ¹⁹ Severum arcessit, ²⁰ hortatur ad recipiendum imperium, ²¹ mit-

tit

† 10. *nacti.*] Ita quoque prima Baluzii editio. Ceteræ, *nacti*. Vide omnino quæ de eâ re observantur infra Columbo, P. 2. p. 300.

11. *occisus quibusdam iudicibus.*] Inter quos Abellium interfecit τὸν τῆς πόλεως θρασυόν. *Edit. Oxon. & Cant.* † Idque, quod addunt, ex Zosimo. Confer Baluzium, P. 2. p. 62.

Quibusdam iudicibus.] Iudices hi non erant ordinarii & civiles, sed domestici Principum, & militares, de quibus supra cap. xxii: *Judices militares, humanitatem literarum rudes, sine adfectoribus, in provinciis missi.* Fit & eorundem mentio cap. xvii, ubi de morbo agitur Diocletiani. *Tollim.*

† 12. *qui erat concitatus.*] Id est, interperante Maucroixio, *qui jam contra Galerium male animatus erat (x:) & secundum versionem Anglicam, qui erat valde irritatus. (y)* Ego vero explicare malim, *quem eo ipso tempore videre erat concitatum turbasque facientem; ob illos nempe Censitores, quos audiverat ordinari ut Romam missi describerent plebem. Gallice, loquendique modo non minus proprio quam brevi, sonlevé.*

13. *Maxentium purpuram induerant.*] Emendasse videtur, *Maxentium purpura induerant, Galeus.*

14. *turbatus est, &c.*] Galerius nempe, secundum Maucroixium. Maximianus scilicet, secundum Translationem Anglicam. Utrumque conjungit merito Baluzius, P. 2. p. 62.

† 15. *nec tamen nimium territus.*] Locutio sic satis notanda, sed cujus vim forsân nulli melius hodie senserint, quam

Galli: quibus (ersi), quod miror, aliter verterit Maucroixius) familiarissimum est totidem verbis dicere, *& senteson pas trop éponvaanté.* Usurpamus autem proprie, quando quis, ut hic, mediocriter tantum turbatur, nec ineptus redditur animus ad dispiciendum quid opus sit factu. Similique dicendi genere noster infra, capite xL, *non nimis Angusta proxima*: ubi vide Notas. Confer quoque Columbum, P. 2. p. 300.

16. *hominem.*] Pro quo *Maxentium* in sua versione posuit commentarii vice Maucroixius.

† 17. *& tres Cæsares facere non poterat.*] Id est, & præterea Constantino Maximinoque Dajæ, quos jam ambos, licet diversissima mente, Cæsares fecerat, tertium, evehendo extra ordinem Maxentium ad ejusdem Cæsareæ dignitatis apicem, addere non sinebat dispositio de qua loquuntur infra Baluzius P. 2. p. 62. & Cuperus p. 196.

18. *semel fecisse quod noluit.*] Quando scilicet Constantinum Cæsarem fecit invitus: quæ Maucroixii interpretatio

19. *Severum arcessit.*] Cuperum vide P. 2. p. 196.

† 20. *hortatur ad recipiendum imperium.*] Suum scilicet. Est enim hic *recipere*, non rem, quæ tibi demum derur, accipere, quod Anglica versio suggerit, (x) sed rem, quam jam antehabueris, recuperare, sicut optime transtulit Maucroixius, & doctè tibi explicabit An plissimus Cuperus, P. 2. p. 196. Vellem tamen, ne quid dissimulem, Maucroixii Tralatio, quæ simpliciter est, *il l'exhorte à reconquer l'Empire*, [hortatur

(x) *ante deſja contre Galerim.* (y) *the People, who were now much irritated.* (z) *So he ſent for Severus, and perſuaded him to aſſume the Empire.*

tit eum cum exercitu Maximiani ad expugnandum ²² Maxentium, & mittit Romam, in qua milites illi summis delitiis sæpissime excepti non modò salvam esse illam urbem sed ibi vivere optarent. ²³ Maxentius tanti facinoris sibi conscius, ²⁴ licèt jure hereditatis paternos milites traducere ad se possèt, cogitans tamen fieri posse ut ²⁵ Maximianus focer idipsum metuens Severum in Illyrico relinqueret, atque ipse cum suo exercitu ad se oppugnandum veniret, ²⁶ quærebat quatenus ²⁷ se à periculo impendente muniret. ²⁸ Patri suo ²⁹ post depositum imperium in Campania moranti purpuram

tatur ad recuperandum Imperium] possessivo pronomine auctior esset, *il l'exhorte à recouvrer son Empire*; [hortatur ad recuperandum suum Imperium;] ne videatur nempe innuere Severum fuisse seniores Augustum; quod certe non erat.

† 21. *Mittit eum cum exercitu Maximiani*] Hercullii nimirum, seu senioris; quod postremum, lucis causa, supplevit Maucroixius in sua versione; neque id quidem, ut mox patebit, incassum: monente pariter ad sequentium intelligentiam Anglica, eundem Maximianum fuisse Maxentii patrem. Sed is porro Maxentius, ut proxima ostendunt, nesciebat quid contra se Galerius Maximianus moliretur, quando ita Severus ab illo ad sese expugnandum cum patris sui Maximiani Hercullii exercitu missus est.

22. *Maxentium*] Lectio, de qua videndus tibi Baluzius, P. 2. p. 63.

† 23. *Maxentius tanti facinoris sibi conscius*] Hoc est, sumptè sine senioris Augusti consilio purpuræ, usurparique simul Italix imperii, quod Galerius Severo cum Occidente cesserat.

† 24. *licet jure hereditatis paternos milites traducere ad se possèt*] Sensus est, licet sibi minime impossibile videretur paternos milites, siquidem a Severo contra se adducerentur, in suas partes hereditatis jure traducere. Sunt autem paterni illi milites iidem qui paucis ante verbis exercitus Maximiani vocabantur. Vide dicta num. 21. & Baluzium, P. 2. p. 63.

† 25. *Maximianus focer*] Hoc est, Galerius; quod & maluit Maucroixius, illustrandæ narrationis gratia, suppressis auctoris verbis, ponere.

26. *quærebat quatenus*] De vi hujus adverbii Columbum consule P. 2. p. 300.

27. *se à periculo impendente muniret*] Hanc phrasin idem vir doctus, ibidemque loci, variis tuetur exemplis.

28. *Patri suo*] Seniori nempe Maximiano, sicut additum a Maucroixio in sua translatione.

29. *post depositum imperium in Campania moranti*] *Τὸν τῶ παυδὶς εὐθὺς ἀγαστῶν Μαζυρίῳ*, inquit Zosimus, *τῆς Λυκαρίας ἐν ἡ τῶν ἢ ἰζορμῆσας ἀδὲ τῶν Πέδυναν ἦεν*. Quæ ita conciliat Baluzius, fecerit quidem Hercullium in Lucaniam cum imperium deposuerat, sed tum cum ista agebantur in Campaniam venisse. *Edit. Oxon. & Cant.*

† Neque sane aliter Baluzius infra, P. 2. p. 63. Sed vero hujus loci verbis, quomodo hætenus sumpta sunt, longe aliud significari, res ipsa & ambæ clarissimorum Interpretum versiones perspicue ostendunt. Gallica, *Il envoya presenter la pourpre à son père le vieil Maximien, qui après son abdication faisoit son séjour dans la Campagne*. Anglica autem, *So he sent the Purple to his Father, who had lived in Campania ever since his Resignation of the Empire*. Quid si igitur in eo loco, ut alicubi apud Ciceronem, (a) *τὸ post*, sequente commate, atque alibi aliter mille locis, *postea* valeat? & in nostro rursum,

(a) *In epist. ad Attic. lib. 4. 16.*

puram mittit, & ³⁰ bis Augustum nominat. Ille verò ³¹ & rerum novarum cupidus, ³² & qui deposuerat in-
vitus, ³³ libenter arripuit. ³⁴ Severus interim vadit,
& ad muros urbis armatus accedit. Statim milites sub-
latis signis abeunt, ³⁵ & se contra quem venerant tra-
dunt.

sum, Ciceronis imitatione, qui, *Ego morabor te*, pro, *Ego te expectabo*, in epistolis ad Atticum usurpavit, *depositum imperium in Campania moranti*, pro, *expectanti*, dictum fuerit? Tunc profecto nulla magis videbitur superesse difficultas, quam si planissime habere-
mus, *Patri suo postea, depositam imperium in Campania expectanti*, &c. In quam scilicet Hercules, audito semel quo pater Romæ filium suum Maxentium Prætoriani Augustum nuncupassent, summa quidem celeritate, nec sine magna spe recuperandi imperii advolavit e Lucania, ubi jam inde a deposita ingratis purpura privatus consensescerat; sed ita tamen ut intra Campaniæ limites sese ramdiu tenere voluerit, donec utrum sibi filius refundendæ purpuræ potestatem faceret, rescivisset. Juvatque admodum, quamvis singula minus distincte recitet, Eutropius (b) his verbis, *Roma interea prætoriani, excitato tumultu, Maxentium Herculis filium, qui hæc procul ab Urbe in via publica morabatur, Augustum nuncupaverunt. quo nuncio Maximianus Herculis ad spem erectus resurgens fastigii, quod invitus amiserat, Romam advolavit e Lucania, quam sedem privatus elegerat, in agris amoenissimam consensescens. Placet itaque, quo sic definam, hæc distinctio, Patri suo post, depositum imperium in Campania moranti, purpura mittit. Neque ista Ciceronis dissimilis est, *Hora post, Antiochum Gabium nescio quem, &c. condemnarunt. Confer Baluzium, P. 2. p. 63.**

30. *Bit Augustum nominat.*] Explicat hanc locutionem Toynard suo loco.

31. *& rerum novarum cupidus.*] Baluzium vide, P. 2. p. 64.

† 32. *& qui deposuerat invitus.*] purpuram scilicet, ἄρῳ τῷ κοινῷ, eoque propiore. Præcessit enim & imperium,

quod æque bene ratio Latinitatis pateret subaudiri. Sed remotius est. Adde Baluzium, P. 2. p. 64.

& qui] Lego, & quia. Gale.

T 33. *libenter arripuit.*] Eandem nempe purpuram. Quæ de re multo plura Baluzius ibidem.

T 34. *Severus interim vadit.*] Vadere nonnunquam de hostibus qui armati, præliandique animo, procedunt, dicitur. Virgilius, *Æn.* 2.

--*Spoiliis se quisque recentibus armat.*

VADIMUS *inmixti Danais, hæc nuntius nostræ.*

Multaque per cocæam congressi prælia noctem

Congerimus.

& Livius pariter, lib. 3. VADUNT *igitur in prælium ab sua parte omissum, & locum, ex quo cesserant, repetunt; momentoque non resistita modo pugna, sed inclinatur etiam Sabinis cornu. Immo quandoque etiam usurpatum videas de illis, qui sese huc aut illuc, jam proeliantes, conferunt. Ennius, lib. 8. Annual. versibus supra laudatis,*

Non ex jure manus confertum, sed magne ferro

Rem repetunt, regnumque petunt, VADUNT solida vi.

nec dissimilatione Livius, lib. 26. *quæ inopinato in castra Romana Numida Hispanique cum elephantum irrupissent, elephantum per media castra VADENTES, stragem tabernaculorum ingenti sonitu ad fugam abruptentium vincula iumentorum facerent. Quare omnino possis Columbi emendatione carere, quam proponit infra, P. 2. p. 300.*

35. *& se contra quem venerant tradunt.*] Cotrige, *ei se contra quem &c.* Gale.

† Ita quoque emendaveram, quia mire gaudet nosser ἀσυνέτησιν. Sed potuit

dunt. Quid restabat deserto nisi fuga? ³⁶ Sed occur-
rebat jam resumpto imperio Maximianus, ³⁷ cujus ad-
ventu Ravennam confugit, ibique se cum paucis mi-
litibus inclusit. Qui cum videret futurum ³⁸ ut Maxi-
miano traderetur, dedit sese ipse, ³⁹ vestemque & pur-
puram

tuit etiam scripsisse, & se ei, vel illi, contra
quem venerant, tradunt: aliaque id genus.

36. Sed occur. jam resumpto imperio
Maximianus.] Senior nimirum; quod
non male ambobus Interpretibus sup-
pleandum visum est.

Currenti anno [306] Maximianus Her-
culinus, qui post depositum Imperium in
Lucania morabatur, a Maxentio filio,
dum in Campania esset, Romam vo-
catus est, ab eoque iterum Augustus nun-
cupatus, ut jam ex Lactantii cap. 26
diximus: quod presenti anno factum,
non tantum ex laudato Lactantii capite,
sed etiam ex ejus Consulatu ordinario an-
no sequenti [307] juxta primam Consu-
latuum Cæsareorum regulam assumpto
colligitur. Pagium, in *Cris. Baron. ad an.
Chr. 306. no. 13.*

37. cujus adventu Ravennam confu-
git.] Zosimus ait occisum fuisse ad tres
Tabernas; ut captus fuerit Ravennæ. *Gala.
Adde Baluzium, P. 2. p. 65.*

† 38. Maximiano.] Illi nempe, qui
mox initio capitis xxvii nominabitur
simpliciter Herculius, & ita simul ab alio
Maximiano distinguetur. Locus est,
*Herculius vero cum Maximiano nosse in-
saniam.* Judicet hinc obiter æquus Le-
dior, quam multis locis hic libellus sit
non subobscurus tantum, sed obscurus;
quamque satius auctori nobisque fuisset
Herculium ubique v. gr. *Herculium*, &
Galerium pariter ubique *Galerium* nomi-
nasse.

† 39. vestemque & purpuram eidem a
quo acceptam reddidit.] Locus non una de
causa notabilis. Nam quod primo supra
vidimus Severum missum fuisse a Galerio
ad Herculium Maximianum ut eum Her-
culius purpura indueret, (sunt enim se-
men Maximianus capitis 18, & Herculius
Maximianus idem homo) id hinc disci-

Senex Maximianus... ut posset [Constan-
tinum] fallere, deponis REGIAM VE-
STEM. cap. 29.

mus fuisse factum, adeoque Severum ab
Herculio purpuram accepisse. Et, quod
jam secundum præcipuumque est, Seve-
rus, qui ita purpuram ab Herculio acce-
perat, non nisi Cæsar factus fuerat, quum
illam acciperet. Sed quando eandem Her-
culio reddebat, recenter factus erat
Augustus a Galerio, ut in fine capitis
25 traditum. Nec videtur proinde Au-
gustorum purpura diversa fuisse a purpura
Cæsarem, cum quam Severus ut Cæ-
sares potestatis insignie ab Herculio habu-
erat, eandem, jam Augustus factus,
Herculio, a quo habuerat, reddiderit.
Adde, quod eodem pertinet, Diocle-
tianum capite 19, cum se purpura, quam
hactenus ut Augustus & senior Augustus
induerat, exueret, velletque simul con-
vocatæ militum concioni hominem, quem
una cum Severo novum Cæsarem pro-
nunciare tantum non desinebat, tradita
in eorum oculis purpura notum facere,
haud diversam ab illa, qua se exiit, Maxi-
mino Daiz injectisse, sed eandem. *Hujus
purpuram Diocletianus injectis suam, quæ
se exiit, & Diocles iterum factus est.* Nes-
cimus porro an ita quod satis sit ad Am-
plissimi Cuperi quæstionem, superius me-
moratam, responderimus. Sed vix cer-
te quæ nunc a nobis observata sunt, præ-
termitti poterant; nec quidquam memi-
nimus in contrariam, quod valeat præ-
ponderare.

vestemque & purpuram] Querit infra
Columbus, P. 2. p. 300, an sit *in d'ia
duoir*. Idque negat, credens potius in-
teriorem & exterioram vestem intelligi. Ego
contra *in d'ia duoir* esse existimo, eam-
que unice vestem significari, quæ simul
fuerit purpurea, & exterior; ob hæc
nimirum auctoris nostri verba secum
collata,

Senex Maximianus... cum jam Constans-
tinum assumeret intrasse fines barbarorum.
repente PURPURAM sumit. eodem cap.
in sequent.

puram eidem à quo acceperat reddidit. ⁴⁰ Quo factò, nihil aliud impetravit nisi bonam mortem. ⁴¹ Nam venis ei incisis, ⁴² leniter mori coactus est. ⁴³ ab hoc capite suos persequi.

Sed nec manifeste alia mens fuit doctissimi Interprecibus; quorum Gallicus *vestemque & purpuram simpliciter verterit, la pourpre;* ad verbum, purpuram: Anglicus vero *the Imperial purple;* Imperatoriam purpuram; in hoc etiam confirmante palam ultimo quæ nos modo de indiscreta Cæsarum Imperatorumque purpura diximus, quod *Imperatoriam* vocaverit eam purpuram, quam Severus, cum ab Herculo Cæsar heret, accepit. *and gave back the Imperial Purple to him, from whom he had received it.* Celebre autem figuræ, quam hic laudamus, exemplum est, si quis aliquod requirat, Virgilianum illud, (*d*) *laticiu, qualem pateris libamus & auro. pro patere aureu, inquit Servius: atque albi, (e)*

Villori velatum auro vittisque juvenem.

pro vittis itidem aureis. nec non in Actibus Apostolicis, (*f*) ex meliori doctorum sententia, ταύρις καὶ σιμμάτα ὅτι τὸς πολῶνας εὐγυκας, id est, vertente inter alios Beza, cum *tauros vittatos, seu coronatos, ad vestibula adduxisset.*

† 40. Quo factò, nihil aliud &c.] Præstat sine dubio cum Aboensî editione, & ambabus rursùm versionibus, distinctionem tollere post factò, atque uno spiritu legere in hunc modum, Quo factò nihil aliud impetravit nisi bonam mortem. Cæterum,

Ischettè ne pnt luy obtenir qu'une douce mort. Maucroixius. But all that he could obtain by this submission, was a gentle death. Tralatio Anglica.

† bonam] Id est, lenem, ut modo Maucroixius: quod & proxime sequentia confirmant, *leniter mori coactus est.*

41. Nam venis ei incisis] Fractis laqueo cervicibus, secundum Zolimum. *Edic. Oxon. & Cant.*

Confer Baluzium, P. 2. p. 65. & Cæperum, p. 197.

ei] Malim *sibi.* Gale.

42. leniter mori coactus est.] Anno scilicet Christi 307. Papius, ad annum 306, num. x. in fine.

43. ab hoc capite suos persequi] Lego, *Ab hoc capite suos persequi.* Quum antea scilicet læviisset in solos Christianos. *Boberellus.*

ab hoc capite suos pers.] Vitiò hujus mendosissimi loci facile remedebeimur, si cum Nicolao Heinsio legamus: *Ab hoc capite suos persequi.* Ab hoc, est post hoc. In capite pro caepit, ut multi scribebant, peccatum est litterarum transpositione. *Grævium.*

ab hoc capite suos persequi] Adde, emperunt. Sed forte plura exciderunt. *Talium.*

ibi est hiatus. *Allin.*

Adde Columbum, P. 2. p. 300.

CAPUT XXVII.

Herculius verò cùm Maximiani nosset insaniam, cogitare cœpit illum audita nece Severi, inflammatum

† 1. **H**erculius vero cum Maximiani nosset insaniam.] Perioche in speciem perspicua, sed inde vere obscura, quod is primum, de quo nunc agitur, Maximianum, alius plane

si ab eo qui hoc nomine indigitabatur in proxime præcedentibus. Tum, quod idem ille antecedentium Maximianum vocetur jam inopinanter *Herculius.* Huicque adeo obscuritati mederi volentes clarissimi

matum ira, cum exercitu esse venturum, & fortasse
 2 adjuncto Maximiano ac 3 duplicatis copiis, 4 quibus
 resisti nullo modo posset, 5 urbe munita & rebus ceptis
 inimicis diligenter instruens, 6 proficiscitur in Galliam,
 ut Constantinum partibus suis conciliaret 7 suæ mino-
 ris filix nuptiis. 8 Ille interea coacto exercitu invadit
 Italiam, 9 ad urbem accedit, senatum extincturus,
 populum

rissimi Maucroixius & Burnetus, verte-
 rant, ille quidem, tanquam nostri verba
 sunt, *Senex vero Maximianus cum Galerii
 esset insaniam.* [Le vieil Maximien, qui
 commoissit la fureur de Galerius.] Hic au-
 tem, ac si recepta lectio esset, *Senior
 vero Maximianus cum juniori Maximiani
 esset insaniam.* [But Maximian the elder
 knew well the madness of Maximian the
 younger.

2. *adjuncto Maximiano*] Daza vel Daja.
*Dua editiones Oxonienses & Cantabrigi-
 ensis.* Conter Baluzium, P. 2. p. 65.

Lege, *adjuncto Maximiano.* Editio
 Oxon. anni 1680, p. 108, in Emenda-
 tionibus quæ serius occurrerant.

† *Vulgatam scripturam secutus est Mau-
 croixius in sua versione; correctionem,
 Burnetus. Vide tu quid Toinardo de u-
 traque lectione pronuncietur infra in No-
 tis ad hunc locum, & ad caput xviii.*

† 3. *duplicatis copiis,*] Pro quo *duplica-
 tatis viribus* simillimo sensu reperies in
 fine capituli XLVI.

4. *quibus resisti nullo modo posset;*] cum
 puncto & commate. Gale.

Emendandum puto, *quibus quum re-
 sisti* &c. Boherellus.

† Placet admodum. Nisi quod potuit
 etiam noster scribere, *quibus resisti nullo
 modo posset; urbeque munita, vel, &
 urbe munita,* adeo ut copula absorpta sit
 a præcedente voce. Sed ultimam, scio,
 legendi rationem teretes aures minus a-
 mabunt.

5. *urbe munita & rebus ceptis inimicis
 diligenter instruens,*] Hic mendum cubat.
Alibi.

Locus depravatus, quiq; vix aliter
 videtur in integrum restitui posse quam si
 legatur, *Urbe munita, & rebus ceptis
 itinere diligenter instans, vel insistens.* E-
 dit. Oxon. & Cant.

Locus contaminatissimus. Qui purgat
 posuit incertum est. Heinsius conjiciebat:
*Urbe munita, & sese super ceptis inimicis di-
 ligenter instruens;* hoc est, diligenter ri-
 mans & inquirens, quid consiliu capere possit
 inimici. *Gravium.*

Emenda, *urbe munita, & rebus ce-
 pssivis non minus diligenter instructa:* aut,
 si hoc non placet, *& recentibus copiis non
 minus diligenter instructa.* Tollius.

Corrigo, *urbe munita, & præceptis
 amicis diligenter instruens:* five, *& rebus
 contra inimicos diligenter instans vel insi-
 stens.* Gale.

† Malim ego, *urbe munita, & rebus
 aptis inimicis diligenter instruens:* modo
 non *res apta inimica,* sed *res apta inimicis*
 intelligantur; id est, aptæ ad arcendos
 & propulsandos a muris inimicos: *les
 choses propres pour des ennemis,* inquit
 quotidie Galli ad verbum: qualia olim
 erant scorpiones, catapultæ, & reliqua
 id genus. Hirtius lib. 5. *Scorpionum, ca-
 tapultarum, cæterorumque telorum, quæ
 ad defendendum solent parari, magnam co-
 piam habebat.* Adde Cuperum, P. 2. p.
 197, & Columbum, p. 300.

6. *proficiscitur in Galliam,*] Baluzium
 vide, pag. 65.

7. *suæ minoris filix nuptiis.*] Maucroixii
 versio, seu verius paraphrasis, est, *par
 le mariage de sa fille Fausfa:* suæ filix Fau-
 stæ nuptiis. Recte. Conter Baluzium, P.
 2. p. 66. ac Toinardum insuper ad hunc
 locum.

8. *Ille interea*] *Galerius.* Maucroixii
Maximianus alter. Tralatio Anglicæ. Ad-
 de Baluzium, P. 2. p. 66. & Toinardum
 suo loco.

† 9. *ad urbem accedit,*] Romam scilicet;
 quod non immerito Interpretes e se-
 quentibus, & communi Latinitatis usu,
 simpliciter & rotunde in suis versionibus

10 populum trucidaturus. Verùm clausa & munita omnia offendit. Nulla erat spes inrumpendi, oppugnatio difficilis, ad circumfrendenda mœnia non satis copiarum; quippe qui nunquam viderat Romam, 12 æstimaretque illam non multò esse majorem quàm quas noverat civitates. Tunc quædam legiones detestantes scelus 13 quòd focer generum oppugnaret, 14 & quòd Romani milites Romam, translatis signis 15 imperium reliquerunt. Et jam ceteri milites nutabant, cùm ille fracta superbia 16 dimissisque animis, Severi exitum metuens, ad pedes militum provolutus orabat ne hosti traderetur, 17 donec promissis ingentibus flexit animos eorum, & retro signa convertit, ac 18 fugam trepidus capeffi-

posuerunt.

10. *populum trucidaturus*] Baluzium vide, P. 2. p. 66.

† 11. *ad circumfrendenda mœnia*] Malebat, credo, vir doctus, cujus nomen, propter rei incertum, tacebo, *ad circumfrendenda mœnia*. Sed nulla mutatione opus est. *Mœniam circumfrendere, Coloniæ circumfrendere, oppidum circumfrendere*, aut, ut nonnulli codices habent, *circumfrendere*, aliaque id genus, Ciceroni familiaria sunt in Philippicis, & alibi, pro *obsidere*, & similibus.

12. *æstimaretque illam*] Virgilius Ecl. 1. *Illam ego huic nostra simillam, Melibœ, putavi,*
Stultus ego huic nostra similem &c.
Tollius.

† 13. *focer generum oppugnaret*] Id est, Galerius Maximianus Maxentium: quod vel hæc capitis xxvi ostendere possunt, *Maxentius tanti facinoris sibi conficiens, . . . cogitans. fieri posse ut Maximianus focer. . . ipse cum suo exercitu ad se oppugnandum veniret*. Adjice tamen quæ ex Triflano memorat Amplissimus Cuperus, P. 2. p. 219. mediâ.

† 14. *& quod Romani milites Romam, translatis signis &c.*] Editio Aboensis, mutata, meo judicio, distinctione optima in pessimam, *& quod Romani milites, Romam translatis signis, imperium reliquerunt*.

† 15. *imperium reliquerunt*] Galerii nimirum; quod Maucroixio non superva-

caneum visum est explicare: *se revolterent contre Galerius*.

16. *dimissisque animis*] Præstiterit *dimissisque* legere. *Boherellus*. item *Gals.* a quibus nec diversus abit Columbus P. 2. p. 301.

Tam *dimissis*, quam *demissis*, hic legi, & commode exponi potest. Sed prius melius. *Dimittere animos*, id est, omittere & abijcere superbiam. *Dejicere animam*, potius quam *animos*, dicitur. *Tollimus*.

dimissisque animis,] Nihil verius Columbi correctione, *demissisque animis*. Nam quam demisso animo provolutus fuerit ad genua militum, sequentia docent. *Dimittere animam* quid sit, Latium ignorat. *Gravias*.

† 17. *donec promissis ingentibus flexit animos eorum*,] Hæc ex secundis curiæ Baluzii. Prima namque editio, quam & ceteræ postea imitæ sunt, manuscripti codicis lectionem ad hunc modum in auctoris verbis repræsentaverat, *donec promissis ingentibus flexit animos quorum*. Unde natæ sequentes eruditorum notulæ, aut illustrationes,

flexit animos quorum.] Hic mendum latet. *Alia*.

Facilis emendatio, *flexit animos eorum*. Edit. Oxon. & Cant.

Enfin la grandeur de ses promesses en toucha quelques uns. Maucroix. † Ex cujus proinde conjectura scriptum olim *donec*

capessivit; in qua opprimi facillimè potuit, ¹⁹ si cum paucis quispiam sequeretur. Quod cùm timeret, dedit militibus potestatem ut dispersi quàm latissimè diriperent omnia vel corrumpèrent; ut si quis insequi voluisset, ²⁰ utensilia non haberet. Vastata est igitur ea pars Italiæ ²¹ quò pestiferum illud agmen incescit, expilata omnia, ²² mulieres corruptæ, virgines violatæ, ²³ extorti parentes & mariti ut filias, ut conjuges, ut opes suas proderent. Abactæ tamquam de barbaris prædæ pecorum ac jumentorum. ²⁴ Hoc modo se ad se des

dones promissis ingentibus fluxit animos quorundam, vel aliquotum. Adde Baluzium, P. 2. p. 67: Columbum, p. 301. & Toinardum, P. 379.

18. *fugam trop. capessivit; in qua opprimi &c.*] Videre denuo possis Baluzium, laudata pagina, duobus locis.

† 19. *si cum paucis*] Variant hic Interpretes: quorum alter de paucis equitibus, alter vero de parva militum manu accepit. *Si on eust cavoyt de la cavalerie après luy.* Maucroix. *If he had been pursued by ever so small a body.* Verbo Anglica.

20. *utensilia*] Res ad victum necessarias. *Edis. Ox. & Cant.* similiterque Interpretes. (g)

Utensilia sunt cibaria, copie necessariz victui. Tacitus 1. ann. 70: *Pernoctaverit sine utensilibus, sine igne.* Vide quæ ibi notavit vir summus, J. Frid. Gronovius. *Gravins.*

utensilia] Notabilis hujus hic vocis notio. *Tollim.*

Adde Cuperum, P. 2. p. 197.

12. *quæ pestiferam*] *Lege, quæ pestiferam.* Tollius.

† 22. *mulieres corruptæ,*] Nempe vi; quo modo in proxime præcedentibus, *dedit militibus potestatem ut dispersi quàm latissimè diriperent omnia vel CORRUMPÈRENT.* Sequitur mox, synonyma voce, de virginitate, *virgines violatæ:* ut non proinde perpetua sit differentia, quam capite 18, pag. 74, nu. 13, occurrere posse credidimus & firmavimus inter cor-

rumperè & violare in consimili argumento. *Women were forced.* Verbo Anglica: quod non nisi de mulieribus vi corruptis, seu violatis, in usu est.

† 23. *extorti parentes & mariti ut filias, ut conjuges, ut opes suas proderent.*] *Extorqueri* vulgo, non de personis, sed de rebus usurpatur, *torqueri* vero de personis; ut, uno verbo, res communiter *extorqueantur*; persona, *torqueantur.* Priori pacto, *extorquere pecuniam, extorquere talenta Attica &c., extorquere forum, extorquere auxilium,* apud Ciceronem cum quam plurimis aliis ejusmodi locutionibus occurrunt. Posteriori vero, noster supra capite 14, *judices universos omnes demique qui erant in palatio magistris, data potestate, torquebant:* & paulo post rursum, *Nihil usquam reperiebatur, quippe cum famillam Cesaris nemo torqueret.* Item capite 21, *Torquebantur ab eo non modo decuriones, sed primores etiam civitatum:* & pariter capite 23, *Si omnia doferant, ipsi contra se torquebantur.* Quare vel nunc compositum *extorti* pro simplici *torri* eadem ratione habeamus necessè est, qua Latinis *terrismus & exterrimus, pavidus & expavidus,* ceteraque hujus generis, promiscue fere adhibentur. Vel sensus est, parentes & maritos adeo in illa occasione tortos fuisse, ut ab eis tandem, ubi loci filias, conjuges, opes abscondissent, Galeriani milites extorserint: dicente nimirum haud dissimili sententia Cicerone in Tusculanis, *Quoniam extorsisset*

(g) *Peux aller le moyen de subsister à ceux qui le voudroient suivre.* Maucroix. *That it might not be possible for an army that might pursue him to find whereupon to subsist.* Verbo Anglica.

des suas recepit, cùm Romanus quondam Imperator, nunc populator Italiæ, ²⁵ hostiliter universa vexasset. Olim quidem ille, ut nomen Imperatoris acceperat, hostem se Romani nominis erat professus; ²⁶ cujus titulum immutari volebat, ut non Romanum imperium, sed ²⁷ Daciscum cognominaretur.

torfistis faterer. Eligant docti quod maluerint.

24. *Hoc modo se ad suas sedes recepit.]* C'est ainsi que Galerius regagna les terres de son obéissance. Maucroix. Hoc modo se Galerius ad ditionis suæ terras recepit.

† 25. *hostiliter universa vexasset.]* Vera est ergo Vorfii ad Sulpicium Severum, primis Christianorum persecutionibus *vexationem* nomen in Historiæ Sacræ limine tribuentem; annotatio, *Vexare*, ut Asconius docet, *ingentis calamitatis usum significat.* Et passim Auctores id verbi jungunt talibus, quæ ingentem calamitatem utique significant, scribuntque *vexare & perdere, diripere & vexare, populari & vexare,*

vexare & spoliare. Nam & hic *hostiliter universa vexare* habemus: minusque adeo necessaria emendatio, quam proponit infra Baluzius, P. 2. p. 68.

26. *cujus titulum immutavit.]* Eundem, ibidemque vide.

27. *sed Daciscum]* Quippe qui ipse Dacia oriundus fuerit. *Editio Oxon. An. 1680. Item Oxoniensis An. 1684, & Cantabrig. An. 1685.* Nisi quod hæc dms legi insuper jubeant, *Dacicum.*

Daciscum] Alii legunt *Dacicum.* Sed vulgata lectio illo Severi apud Hist. Aug. scriptorem in Maximino defendi potest, *Thraciscum cum compellantis.* Tollius.

Adde Baluzium, P. 2. p. 68. & Columb. p. 301.

6.

CAPUT. XXVIII.

¹ Post hujus fugam, cùm se ² Maximianus alter ³ è Gallia recepisset, ⁴ habebat imperium commune cum filio. Sed juveni magis parebatur quàm seni, quippe

† 1. *Post hujus fugam.]* Id est, Postquam ita reliquisset Italiam Galerius Maximianus, ut ex variis, quas eruditi in hunc locum contulerunt, curis colligere est.

After that he had left Italy in this manner. Tralatio Anglica.

Après la fuite de Galerius. Maucroix. *hujus]* Nempe Galerii Maximiani. *Pagius. (b)*

† 2. *Maximianus alter]* Is ergo de quo supra, capite 9, *Quid... Maximianus, qui est dictus Herculeus?* quique alibi toties *senex Maximianus* in hoc libello vo-

citatur: immo hoc ipso loco, in Maucroixii versione. Adde Baluzium, P. 2. p. 68. & Col. p. 301.

† 3. *e Gallia recepisset.]* In Italiam nempe, unde se contra paulo ante in Galliam receperat. Cap. ult. *& ab urbe Roma tanquam Superbus alter incensus est.*

4. *habebat imperium commune cum filio.]* Nempe Maxentio. *Pagius. (i)* † Idque, secundum Tralationem Anglicam, *in that part of the Empire:* hoc est, in ea Imperii parte, quam eadem versio paulo ante *Italiam* nuncupabat; & in quam noster hujus capituli initio tacite posuit Maximianum

(b) In Cris. Baron. ad an. Ch. 307. nn. 5. (i) Ib. 2.

⁶ quippe cum prior & major filii potestas, ⁶ qui etiam patri reddiderat imperium. Ferebat iniquo animo senex quod non posset liberè facere quod vellet, & filio suo puerili æmulatione invidebat. Cogitabat ergo expellere adolescentem, ⁷ ut sibi sua vindicaret. Quod facile videbatur, ⁸ quia milites erant qui Severum reliquerant. Advocavit populum ac milites, quasi concionem de præsentibus reipublicæ malis habiturus. De quibus cum multa dixisset, convertit ⁹ ad filium manus, & illum esse dicens auctorem malorum, ¹⁰ illum principem

miznum Herculum sese e Gallia recepisse, id est, rediisse.

5. quippe cum prior & major filii potestas.] Subintelligi potest rō esse: commodius autem, & ad perspicuitatem aptius addi. Tollius.

quippe cum] Corrigo, quippe quod. Gale.

† Mea conjectura est, emendandum esse, quippe tam: ut hoc temporis adverbio Cecilius noster significaverit fuisse olim cum Maxentii potestas, quæ post redditum suo patri Herculi imperium prior & major erat sui patris potestate, non ejusmodi esset, sed inferior & minor. Adde Baluzium, P. 2. p. 68.

† 6. quietiam patri reddiderat imperium.] Accipio quasi noster scripserit, quam adeo exereus, vel, qua etiam usus imperium patri reddiderat, illumque hū Augustum nominaverat. Pro etiam, editio Abonensis secū casu, seu conjunctis consilio, divisum habet, & jam. Mallet, si quid foret immutandum, legere qua pro qui, hoc pacto, qua etiam (subaudi, potestate) patri reddiderat imperium. Neque aliter forte fuerat auctoris manus.

† 7. ut sibi sua vindicaret.] Hoc est, si Maucroixii versionem paulo liberius interpretemur, ut quæ sua fuerant, sibi vindicaret, & reciperet: ad verbum autem, ut antiquam suam hereditatem recuperaret: de se remettre en possession de son ancien héritage: quod mihi vel ob hunc Victoris locum, jam plus semel allatum, valde blanditur, quasi partito impetio, cuncta qua trans Alpes Gallia sunt, Constantino commissa. Africa Italique Herosio.

8. quia milites erant &c.] Ex veteri Herculi exercitu, quos in suas partes facile se pertracturum existimavit. Edit. Oxon. & Cant.

† Rectius sine dubio, Amplissimi Cuperi imitatione, legeris, quia sui milites erant, qui Severum reliquerant, hoc sensu; quoniam eam partem Maxentianorum militum, quæ paulo ante ab Imperatore Severo, sublaris signis, desolverat, & sese Maxentio, contra quem venerant, tradiderat, Herculus suam proprie esse reputabat, non filii Maxentii; adeo ut admodum verisimile esset, illos, qui quoniam olim patris fuerant, ad filium relicto Severo desererant, deserturos pariter a filio ad patrem, quamprimum daretur occasio. Confer Baluzium, P. 2. p. 68; & Cuper. p. 197.

9. ad filium] ad Maxentium, Maucroixii versio.

† 10. illum principem calamitatum] Id est Anglicæ versioni, the chief occasion of all the calamities &c. principiam occasionem omnium calamitatum. Maucroixii auctor & princeps non diversa hoc loco sonabant; qui ita nempe verterit, ac si posterius vocabulum hinc prorsus abesset, l'ayant appelé l'auteur des calamitez publiques, il luy arrache la pourpre. Certum est non multum differre, si modo differant. Colligo ex istis Ciceronis locutionibus, princeps belli, princeps neci, princeps atque architectus scelerum; similiterque ex istis Cæsaris, princeps scelerum, & concitator belli: in quibus haud tantum optimo sensu auctor pro princeps possit ubique substitui, sed in quibus præterea vi-

principem calamitatum ¹¹ quas res publica sustineret, ¹² diripuit ab humeris ejus ¹³ purpuram. ¹⁴ Exfutus ille, præcipitem se de tribunali dedit, & à militibus exceptus est. Quorum ira & clamore perturbatus est ¹⁵ senex impius, & ab urbe Roma ¹⁶ tamquam superbus alter ¹⁷ exactus est.

deus sceleris principem & sceleris architectum synonyma esse, item principem belli & concitatore belli. Adde Columbum, P. 2. p. 301.

11. quas resp. sustineret.] Videndus rursus, ibidemque loci, Columbus.

12. diripuit &c.] Propter quod seditionem & convitia militum solis. Eutr. lih. 10. Edit. Ox. & Cant. † Confer Baluzium, P. 2. p. 68.

diripuit.] Lege, deripuit. Tollius. Adde Cuperum, P. 2. p. 197. & quæ superius notata, pag. 62. nu. 21.

† 13. purpuram.] the Imperial purple. Versio Anglica: hoc est, Imperatoriam purpuram; quod optime quidem convenit cum initio capituli xxvi, *Subito illi alius terror adlatu est, generum ipsius Maxentium Roma factum Imperatorem; sed non ideo labefactant quæ superius, auctorem nostrum cum seipso conferentes, collegimus, pag. 193. num. 39.*

14. Exfutus.] Ita quoque editio Abo-

ensis. Ceteræ, *Exutus*. Neque aliter supra in fine cap. 4. *exutus ac nudus*.

Lege *Exutus*. Allix.

† 15. senex.] Deest importune ista vox in editione Aboana; quod propter illos moneo, qui ea utuntur.

16. tamquam superbus alter.] Scilicet Tarquinius, Romanorum Rex ultimus. *Pagius. (i)* † Confer Baluzium, P. 2. p. 68.

comme un autre Tarquin. Maucroix. Hoc est, tamquam alter Tarquinius. *as Tarquin the proud*. Versio Anglica: id est, tamquam Tarquinius Superbus.

superbus] Editio Aboensis, *Superbus*, cum majuscula littera ab initio: quo etiam modo rescribi volebat Galeus.

17. exactus est.] Delendum hic verbum substantivum, utpote inficetum, & abundans. *Tollius*.

† Immo servandum esse, neque ul- lum ipsi vitium inesse, quæ jam dicam, perspicue, credo, ostendent.

CAPUT XXIX.

¹ Rediens rursus in Gallias, ² ubi aliquantulum moratus est, ³ profectus ad hostem filii sui Maximianum,

¹ *Rediens rursus in Gallias,] Anno scilicet 307 circa mensem Augustum, ut ex libello de Praefectis Urbis, a Cuspiniano primum & Onuphrio, tum a Bucherio in lucem edito, intelligitur. Pagius. (k)*

2. *Ubi aliquantulum moratus est, profectus ad hostem &c.] Elegantius verbum substantivum post profectum inseratur. Tollius. Vel cum supplemento alterius est lege oportet, ubi aliquantulum moratus est,*

profectus est ad hostem: vel distinguendum, ubi aliquantulum moratus, est profectus &c. Boherellius. item, quod ad posteriorem distinctionem attinet, Columbus, P. 2. p. 301.

† Ego, quin propter afferendas proximè rationes posterius priori longe præferendum sit, nullus dubito.

3. *profectus ad hostem filii sui Maximianum,] Id est, ad alterum Maximianum. Versio Anglica.*

Galerinum scilicet. Pagius. (l): cum quo confe-

(i) In Crit. Baſon. ad an. Ch. 307. nu. 5. (k) Ibid. num. 6. collato cum 1. (l) Ibid. num. 6.

num, quasi ut ⁴ de componendo reipublicæ statu ⁵ cum eo disputaret, re autem vera ut illum per occasionem recon-

conferendus Baluzius, P. 2. p. 68.

Hoc est, ad Galerium in Pannoniam, uti transtulit Maucroixius.

† Omnia admitto. Agi enim cum de Galerio Maximiano, (qui ab Herculo Maximiano diversus, vere inde alter Maximianus fuerit) tum de eodem degente tunc temporis Carnunti in Pannonia, & ad quem Hercules profectus sit & pervenerit, e Zosimo atque aliis certissimum est. Quæro tantum, quomodo potuerit Hercules, redeundo, ut fecit, ex urbe Roma in Gallias, Carnuntum proficisci? Qui enim ex Urbe in Galliam ibant, tergum prorsus obvertebant Carnunto: Herculesque non se tantummodo in viam versus Gallias dedit, adeo ut cum Mediolanum v. gr. pervenisset, susceptum iter deseruerit, ibique cœperit in Pannoniam tendere; sed rediit reapse in Gallias; quin & aliquandiu in Galliis post reditum fuit commoratus; nec nisi post eam commorationem ad Galerium filii sui hostem profectus est. Rediens rursus in Gallias, ubi aliquantulum moratus est, profectus ad hostem filii sui Maximianum: unde, vel si nolim, de novo rogandum, qui potuerit Hercules illo ipso tempore quo redibat ex Italia in Gallias, nec cessavit ad Gallias pergere, Carnuntum, Pannoniæ oppidum, cui dorsum vertebat, proficisci?

Hanc difficultatem eruditorum nemo, non dicam solvit, sed ne quidem tetigit. Solved vero facile, opinor, receptæ interpunctionis mutatio, paulo altius repetita, in hunc modum. Quorum [militum] ira & clamore perturbatus est senex impius, & ab urbe Roma, tanquam Superbus alter, exactus est rediens rursus in Gallias; ubi aliquantulum moratus, est profectus ad hostem filii sui Maximianum. Ita quippe Hercules concionem, in qua Maxentii humeris purpuram deripuit, non in urbe Roma habuerit, sed extra urbem, & fortassis etiam procul ab urbe, & ad hoc vel illud Latii oppidum, Herculorum puta territorii: advocavit quosdam populum ac milites, uti superius nar-

ratum. Idemque postea, ira & clamore militum de ipsius factis gravissime indignantium perturbatus, consilium subiecit cepert in Gallias per urbem Romam revertendi. Mox autem, Roma ipsa, tanquam Superbus alter, fuerit exactus; idque, quum suum illud consilium exqueretur: hoc est, dum reapse in Gallias per urbem Romam rediret; ad quas deinde pervenerit; & a quibus denique, in illis aliquantisper moratus, condescendit in Pannoniam ad Galerium Maximianum filii sui hostem. Vides, ni admodum fallor, quam parvo labore non parva historiz series secum coharreat; item, quomodo contra Tollii sententiam (m) rã est post exactus non ineptum sit & redudans; postremo, uti quoque nil necesse sit alterum est post profectus supplere, sed tantum distinguere, ubi aliquantulum moratus, est profectus &c.

† 4. de componendo reipublica statu] Locutio valde propria, licet ante initio capitis 26, pag. 186, notavimus. Vido sis. Estque alias hæc Sulpicii Severi quam simillima, paulo post rebus domi compositis. Locus integer, quo melius iudices, sic habet. (n) Nec multo post Tyrææ rem Æthiopsam regnum Assyriorum invadit. Quæ nuncio Semmacheb ad sua tæcnda conversus, frenens & clamitans, victoris sibi victoriam eripi, bellum omisit; missis ad Exechiam litteris, cum verborum contumeliis denuncians, se paulo post rebus domi compositis, ad excidium Judææ mittere redierunt.

† 5. cum eo disputares.] Non quo sensu vulgo disputandi verbum sumitur, sed illo quem ex Cicerone stabilitum infra videas in Cuperi Notis, P. 2. p. 197, & in Maucroixii Burnetique versionibus feliciter expressum hoc pacto; Sombi pretexte de confeser avec luy des affaires de l'Empire. Maucroix. He pretended that he wens to concert with him &c. Tralatio Anglica, Quæ in utroque Interprete Latine sonant, quasi ut de Imperii negotiis consilia conferrent & caperent.

† 6. regnum ejus] Id est, ut optime

N 5

verbo

(m) Vide pag. 200. num. 17. (n) Lib. 1. Hist. Sac. cap. 50. & 51. edit. Vorst.

reconciliationis occideret ac ⁶ regnum ejus teneret, ⁷ exclusus à suo, quocumque venisset. ⁸ Aderat ibi Diocles

versio Anglica, cum Imperii partem quæ Galerio obtigerat; *his share of the Empire.* Regnum enim proprie dictum non fuisse, certum est. Sed, ut illis temporibus Imperatores & Cæsares nonnunquam regni nomine donabantur, ita quoque regni appellatione eorum ditiones.

† 7. *exclusus a suo, quocumque venisset.*] Ex Aurelio Victore, quod nec nosser capite VII negabat, Imperii portio, quam Diocletianum administrandam Herculio commiserat, Italicæ atque Africæ limitibus continebatur. Sed nusquam nosser, postquam semel capite XXVI resumpti ab Herculio imperii mentionem fecit, vel tantillum Africam ut Herculii regnum, aut ut regnum ad quod fuerit profectus, & a quo undique, etiam suo, fuerit exclusus, nominavit, verum unice Italiam, quam sibi Herculius, ut suam, vindicare voluerit; tum Galliam, in quam bis fugerit: Quare non dubitamus quin regnum, a quo nunc, quocumque venisset, exclusus fuisse dicitur, intelligere proprie oporteat de Italia; siue non alia pars prioris imperii reddita fuerit Herculio per alium, quod satis crediderim; siue simul reddita sit Africa; quod videtur infra præferre Amplissimus Cuperus, P. 2. p. 197: nec negaret forsitan Pagijs, qui in Crit. Baron. ad annum Chr. 336. n. 12. disertè ponit *Felitem illum, Prætoris Præfectum*, ad quem Lex 21 Codicis Theodosiani inscripta est, inausisse *Præfectum Prætoris* Italicæ, ut in ea Africæ quoque Præfectura contineatur.

quocumque venisset.] Nullum habet sensum, nisi dissepas a priori membro, & fiat initium sequentis periodi. *Alia.*

† Putabam sensum optimum sine receptæ distinctionis mutatione elici posse in hunc modum; nullam fuisse urbem in Italia, ad quam se Herculius recipere tentaverit, quæ non ei portas obseraverit; atque ita, quocumque veniret, exclusus fuisse a suo regno: id est, a regno quod sibi olim Diocletiani dispositione

commissum solus rexerat, & habuerat postea commune cum filio, quasi possiminii jure.

† 8. *Aderat ibi Diocles*] Hoc est, apud eum Maximianum, ad quem ante dictus est Herculius fuisse profectus; proindeque apud Galerium Maximianum; seu quod eodem redit, in aula Galerii, si cum Maucroixio ad sensum potius quam ad præcedentia vocabula volueris respicere. *Galerius avoit depuis peu fait venir à sa Cour Diocles* &c. Confer Baluzium, P. 2. p. 68. & Cup. p. 197.

† *Diocles*] Hæc prima occasio quæ data sit nostro loquendi de Diocletiano post istam capitis XIX pericopen, *Hæc purpuram Diocletianum iniecit suam, quæ se exiit, & Diocles, iterum factus est.* Unde, cum illum jam non *Diocletianum*, sed *Dioclem* nominari audimus, videtur sequi, Diocletianum, purpuram deponendo, ad pristinam suam *Diocli* nuncupationem rediisse. Præsertim, cum pariter capite 37 legamus, *Nam si quid reliqui vel Diocles vel Maximianus reliquerunt*: & iterum capite 52, *Ubi sunt modo magnifica illa & clara per gentes Joviorum & Herculiorum cognomina, quæ primum a Dioclete ac Maximiano assumta*? Vide sis tamen ne quid tale incautus colligas. Noster enim capite 41 non *Dioclem* vel *Diocletem*, sed *Diocletianum* denuo appellabit his verbis, *Augusta vero in desertis quasdam Syria solitudines relegata, patrem suum DIOCLETIANUM per occultos gnarum calamitatis sua fecit*; & Eutropius quoque (8) de eodem ad privatam vitam regresso, *DIOCLETIANUS*, inquit, *privatus in villa quæ hæud procul a Saloniis est, præclaro otio fovuit.* Adde, ne nunc plures adducam, Hieronymi locum superius allatum pag. 151. num. 21. Maucroixius, quasi nostrum corrigens, aut quid potius eligeret ambigens, *Galerius avoit depuis peu fait venir à sa Cour Diocles ou Diocletien son beau-père*: ad verbum, Galerius Dioclem, seu Diocletianum locerum suum recentem

Diocles ⁹ à genero nuper accitus, ut ¹⁰ quod antè non fecerat, præfente illo ¹¹ imperium Licinio daret, ¹² sub-
stituitur

recenter in aulam suam acciverat.

Ego sane quid potius eligendum sit, dijudicasse nolim. Sed quocunque tandem nomine Diocletianus post imperii abdicationem vocandus aut reapse vocatus fuerit, erat certe tunc vel *Diocles iterum*, sine alio addito, ut cum noster supra *Diocles iterum factus est*, scribebat; vel *Diocles seu Diocletianus iterum privatus*, si adjicienda sit simul mentio conditionis; vel *Diocles seu Diocletianus secundum privatus*, eo modo quo qui olim secundum Consularum apud Romanos agebant, *secundum Consules* dicebantur; vel denique *Diocles seu Diocletianus bis privatus*, sicut infra Herculius capite 26 *bis Augustus* nominabitur. Et jam harum omnium locutionum numerales litteræ nunquam magis fatalem numerum bestix Apocalypticæ, si quis ea de re Meldensis Episcopi exemplo cogitare velit, conficiant, quam in ceteris superius memoratis contigit: quod ideo addo, ne se forsitan aliquo elabi posse crediderit vir clarissimus. Vide notulas ima pagina sub-
jectas. (p)

† 9. a genero nuper accitus, ut &c.] Diocletianus, si vera essent quæ ab eodem Episcopo ad caput 13 Apocalypses ponuntur, ceteros omnes Imperatores ad Licinium usque fecerat; fuitque cunctorum quasi pater & origo; quin & Diocli, (postquam is, abdicato Imperio, *Imperatoris* nomini valedixisset) conservata fuit quodam modo, secundum Cl. Præfalem, potestas alios creandi. Hincque, pergente eodem, Diocletianum Galerius Maximianus ad se, cum veller *Augusti* titulum Licinio dare, acceravit. Sed primo, ut liquet ex cap. 24, Constantinum, non *Diocletianus*, sed *Constantinus Chlorus* Augustum nominavit, eique imperium per manus tradidit. Ne-

que item Severum *Diocletianus*, sed *Galerius* Augustum nuncupavit, cap. 25, in fine. Neque pariter Maxentium *Diocletianus*, sed *Prætorianorum manus* Imperatorem fecit, cap. 26. Neque magis Severum *Diocletianus*, sed *Galerius* ad recipiendum imperium hortatus est, & reapse perpalit; ibidem. Neque iterum magis Herculium *Diocletianus*, sed *Maxentius* bis Augustum nominavit; ibidem rursus. Neque postremo in sequentibus *Diocletianus*, sed *Galerius* tres derepenre jubebit *Imperatores*, præter se & Licinium jam Augustos, sublatis Cæsarium nomine præficateque simul Diocletiani dispositione, numerari, cap. 32. Immo omnia ista, non modo non præfente Diocletiano, sed ne quidem consulto, facta esse apparebit ex iisdem capitibus. Ne & addam, Severum etiam, inscientem plane Diocletiano, missum fuisse a Galerio ad Herculium ante ipsam Diocletiani abdicationem, ut ab Herculio purpura indueretur. Quæ quæ ex laudati Episcopi in Joannis Apocalypsin observationibus initio hujus Notæ retulimus, mera sunt oportet somnia hominis causæ studio abrepti. Hacque tandem simplici & propria de causa accitus fuerit Diocletianus a Galerio, quando præfente illo imperium Licinio dare voluit, ut solemnior esset inauguratio.

a genero] a Galerio. *Manucrozinus*.

10. quod ante non fecerat.] Vide Baluzium, P. 2. p. 69. & Col. p. 301.

11. imperium Licinio daret.] Baluzius longam instituit hic loci disceptationem de anno quo Licinius factus est imperator, aliis in annum 307. aliis vero in sequentem rejicientibus, quorum palmarium argumentum est Galerium intra tam paucos menses totarum spatia emetiri non potuisse: quibus tamen id reponi potest, inquietum & ferox Galerius ingenuus,

(p) DiocLES iterVM—MDCLVII.

DiocLES iterVM privatVS—MDCLXVIII.

DiocLES iterVM privatVS—MDCLXXIV.

DiocLES iterVM privatVS—MMCLXXII.

DiocLES iterVM bis privatVS—MMCLXXVII.

DiocLES bis privatVS—DCLXIII.

DiocLES iterVM bis privatVS—DCLXX.

stituto in Severi loco. ¹³ Itaque fit utroque presente.

¹⁴ Sic uno tempore sex fuerunt. Quare ¹⁵ impeditis consiliis

nium, imperii praesertim retinendi cupiditate accensum, ea cito perripisse repagula quae animis paulo sedatioribus obicem posuissent. *Edit. Oxon. & Cant.*

Licinium currenti anno (307) Augustum appellatum, recte scripsit Baronius, & nos in Dissert. Hypat. demonstravimus. Quare errat Idacius in Fastis, ubi hanc dignitatem anno sequenti ei collatam tradit. Recte tamen uterque annotavit, eam nuncupationem *Carnuntis* in Pannonia, idque *III Idas Novembris*, peractam. Sed Licinius prius Caesar, ac non muled post Augustus appellatus, ut ibidem ostendi. *Pagius, in Cris. Baron. ad an. Chr. 307. no. 14.* ubi & plura in eam rem.

Adde Baluzium, P. 2. p. 69. & Cuper. p. 198. & seq.

12. *substituto in Severi loco.*] Recte, qui malunt, in Severi locum. Tollius.

† Rectius quidem crediderim. Nam sic v. gr. Florus lib. 1. cap. 6. *Ergo inter Tarquinii mortem, amittente regina, substitutus IN LOCUM regis (Servotus Thelus.)* Sed, uno verbo, quod communiter in manum tradere, in matrimonium postulare, aliaque hujus generis innumera, melioris aevi Scriptores dicebant, nos fieri e contrario, & Sulpicius Severus, & Vulgatus interpres Bibliorum, non raro in manum tradere, in matrimonio postulare, in matrimonio accipere, & sic de reliquis, dixerunt. Hinc inferius, capite 35, commendatus Licinio conjuge sua & filio atque IN MANU TRADITIS: & capite 39, Legatus praemissis IN MATRIMONIO POSTULAT: & apud Sulpicium Severum lib. 1. cap. 9. *Jacob... amore virginis consagrabat; eamque sibi IN MATRIMONIO POSTULANS*, &c. ac rursus cap. 43. *Achab... Jezabel* (id est, Jezabele) *filia Basa regis in Sidone IN MATRIMONIO ACCEPTA*, *Baalis idolo avam in eoque constituit: qui tamen alibi, (q) Mesyses... apud Jethro... diversatus, filiam ejus Sopheram IN MATRIMONIUM (r) ACCEPIT: & alibi rursus, Saul... fillam*

Malchol... Faltim eisdem IN MATRIMONIUM DEDIT: quibus & alia apud eundem similia: ut quoniam ita quarto Christianismi seculo politiores Patres promiscue utraque phraei usi sunt, non debeat, meo judicio, hujus loci scriptura temere interpolari. Confer quae ad capita 35 & 39 observabimus.

† 13. *Itaque fit utroque presente.*] Diocletiano nimirum, & Maximiano senes, ut non male tam ex antecedentibus, quam e proxime sequentibus, supplevit vel explicuit Maucroixius. Mox enim sequetur *suavit Maximianus*, & paulo ante praecessit *Diocles*.

Adde Baluzium, P. 2. p. 73. & denno pag. 75.

† 14. *Sic uno tempore sex fuerunt.*] Locus sine dubio corruptus, vel mutius. Quid hoc enim, *sex fuerunt?* cum nulla vox praecesserit, quae jam plurali numero intelligi, & quod aiunt, *sex* non potest subaudiri possit. Additum autem supplementi vice vocabulum *Imperatores* ab ambobus Interpretibus. *Il y est donc alors six personnes qui portoyent le nom d'Emperours.* Maucroix. *And now there were six at once six Emperours.* Versio Anglica. Miror. Non proprie sane, quod id vocabuli neutro numero in toto hujus capitis initio, immo nec in toto superiori capite 28, legatur; sed quoniam qui tunc temporis rem publicam gerebant, nondum omnes *Imperatores* erant, sed ex antiqua Diocletiani dispositione per Galerium confirmata, partim *Imperatores*, partim *Cæsares*. Vide modo, si quid dubitas, totum caput 32. Intelliges tantum abesse ut, Licinio semel *Imperatore* nuncupato, sex praesuerint rei publicae *Imperatores*, ut contra distinctio *Cæsarium* ab *Imperatoribus* obtinuerit adhuc aliquandiu, nec denique nomen *Cæsarium* vere sublatum fuerit e medio, nisi postquam temporis lapsu scriptisset ad Galerium Maximinum sese saluatum fuisse *Augustum* ab exercitu, & accepta iis litteris, jussisset demum Galerius ut qui quatuordecim praeter se, hoc

consiliis senex Maximianus ¹⁶ tertiam quoque fugam moliebatur, redit in Galliam ¹⁷ plenus malæ contagionis ac sceleris, ¹⁸ ut Constantinum Imperatorem ¹⁹ generum

aut illo jure & titulo Imperium Romanum administrabant, Imperatores quoque in posterum nominarentur, sicut suo loco firmabimus. Quæcum ita sint, quomodo horum verborum, *Sic uno tempore sex fuerunt*, sensus esse possit, *Sic uno tempore sex fuerunt Imperatores?* Potius ergo, detur conjecturæ venia, scripserit noster, *Sic uno tempore sex præfuerunt. Rei publica nimirum, cujus mentio in antecedentibus hac perioche, quasi ut de componendo reipublica statim cum eo disputaret.*

Sic uno tempore sex fuerunt.] Herculius scilicet, Galerius, Maximinus Daza, Constantinus, Maxentius, & Licinius. *Edir. Oxon. & Cant.*

Adde Baluzium, P. 2. p. 76; Columbum, pag. 301; & Pagium in Crit. Baron. ad an. Ch. 307. nu. 6.

† 15. *impeditis consiliis senex Maximianus*] *Maximien frustré de son espérance.* Maucroixius. Latine, Maximianus, quem sua spes frustrata fuerat. Præstitit sine dubio ex sequentibus Terentii versibus (f) explicare,

P. Ehadum bone vir, quid ais? viden me consiliis tuis

Miseram impeditam esse? D. At jam expeditam.

ubi vide, si vacat, aut opus est, Commentatores.

† 16. *Tertiam quoque fugam moliebatur*] Locus varie acceptus ab Interpretibus. Maucroixius per præfens, *se préparer à une troisième fuite.* Ad verbum, tertiam fugam parat. Non male; cum in ejusmodi locutionibus verba præfentis & imperfecti temporis eleganter idem valeant. Serviusque alias ad illud *Æn. 1.*

Sape fugam Danaï Troia capiere veliſſa Moliri,

Moliri, inquit, id est, *parare.*

Verbo autem Anglica per præteritum, *Fled again for the third time*: se tertiam vice in fugam dedit: inducto sic Herculio, non fugam post plus minus temporis pa-

rante, sed jam fugiente. Suspicebar scripsisse nostrum, *tertiam quoque fugam moliebatur*: hoc est; aliquo fugiendi certus, in quem potius locum ex multis, qui in mentem veniebant, abiturus esset, cogitabar, & res interim quæ ad fugam necessariæ erant, parabat. Cicero 2 de Divin. *Ita quoque se verteris Staiici &c.*

17. *plenus mala contagionis ac sceleris.*] Malebat Heinſius, *plenus mala cogitationis ac sceleris.* *Contagioni* hic nullum esse locum putabat. Cogitationes has malas in verbis sequentibus prodit. *Gravius.*

contagionis] Corrige meo periculo, & lege, *cogitationum.* *Contagio* sane hic locum non habet: nec juvant allata a Clarissimo Columbo. (*Infra scil. P. 2. p. 301.*) *Tullim.*

contagionis] *cogitationum.* Sic lib. 5. *Inſt. §. 12. De Justitia. Gale.*

† In laudato tamen Lactantii loco, non modo nusquam *cogitationis* vox ullo casu comparet in meis editionibus: sed videtur etiam recepta lectio, *parum ab omni sceleris contagione præfata*, sensuam habere optimum. *Judica tu.* Locus integer talis est. *Adone apud vos peris innocentia, ut ne morte quidem simplici dignam judicatis? Sed supra omnia facinora habeatur, nullum facinus admittete, peccatque parum ab omni sceleris contagione præfata.*

† 18. *Ut Constantinum Imperatorem*] Quem necdum tamen Galerii concessu licebat Imperatorem vocari, sed tantummodo *Cæsarem.* Verum noster plane Constantii dispositionem, de qua in fine capituli 24, antiquiorem habuit Galeriana, de qua pariter in fine capituli 25 mentio est. Hincque, sicut is supra statim a Constantii obitu, *Inscepto*, inquit, *império Constantinus Augustus*, ita nunc idem post annum & amplius ab ejusdem Constantii excessu, *Constantinum Imperatorem vocat.* Cui locutioni mox similes plures hoc ipso capite videbis: ut expropter potuerit quidem aliquando hic scriptor *quinguo,*

(f) *Trent. in Andr. A. 3. St. 5.*

nerum suum, ²⁰ generi filium, ²¹ dolo malo circumveniret; & ut posset fallere, deponit ²² regiam vestem. ²³ Francorum gens in armis erat. Persuadet nihil suspicanti ne omnem secum exercitum duceret, paucis militibus posse ²⁴ barbaros debellari, ut & ipse haberet exercitum quem occuparet, & ille opprimi posset ob militum paucitatem. ²⁵ Credit adolescens, ut perito

ac

quinque, ante sublatum Cæsarum nomen per Galerium, numerare Imperatores, sed non sex; quia eousque Maximinus Daza mero Cæsaris nomine seu titulo gaudebat.

19. generam suam,] Utpote qui Faustam Maximiani filiam in uxorem duxerit. Edit. Oxon. & Cant.

Adde Baluz. P. 2. p. 76.

20. generi filium,] Id est, Constantii; qui, Helena repudiata, Theodoram Herculi filiam duxit, seu, ut alii malunt, privignam. Edit. Oxon. & Cantabr.

Confer Baluzium, P. 2. p. 76.

21. dolo malo] Qui bona fidei opponitur. Vide Brissonii formulas. Tollius.

† Dolus malus est, cum aliud agitur, aliud simulatur. Julius Paulus lib. Sentent. recepat. Tit. 9.

† 22. regiam vestem.] Quæ mox alio nomine purpura vocabitur. Repente PURPURAM sumit: & a Lactantio similiter his verbis, Romanum indumentum PURPURÆ, insigne est regie dignitatis assumpta, Lib. IV. Inst. cap. 7; ut inde valide firmentur quæ superius diximus, pag. 193. num. 39.

Les ornemens Impériaux. Macroixius. Ad verbum, ornamenta Imperatoria, multitudinis numero. The Imperial habit. Versio Anglica. Id est, Imperatorum habitum, numero unitatis.

Adde Baluzium, P. 2. p. 76.

23. Francorum gens in armis erat.] Illud Francorum bellum, de quo Lactantius loquitur, non videtur ab eo diversum, de quo Eusebius in Vita Constantini lib. 1. cap. 25. ubi ait, Constantinum adversus Britannicas gentes trajecisse. Pagius, in Crit. Baron. ad an. Ch. 307. nu. 7.

† Sed jam igitur anno Eræ Christi Di-

onyfianæ 307 Franci totam Galliam pervasissent, & in Britannia Gallica confederissent: quod me nusquam legere memini; contra verò, diversissima apud Eginhardum & alios. Adde Baluzium, P. 2. p. 67, ad hæc verba, reliqua militum parte; & quem sequi malim, Cuperum, p. 199.

Britannia Gallica hoc nomen accepit circa annum Christi 460, cum Placidius Valentinianus tempore Rivalis Anglorum dominationem fugiens cum magna Britannorum multitudine trajecit in Galliam, & Venetorum, & Ossimiorum fines occupavit, ac de sua gente Britanniam appellavit. Grævius.

† barbaros] Francos lingua Attica Valentinianus Imperator a feritate & avaritia atque audacia vocari voluit, inquit Ivo Carnotensis initio Chronici de Regibus Francorum; quod hunc locum (ubi noster eandem gentem, quam paulo ante Francos nominavit, simpliciter barbaros appellat) valde illustraret, nisi Francorum nomen utriusque Valentiniani temporibus antiquius esse hic liber, pluraque alia veterum monumenta, docerent & evincerent. Sed an ideo mollior olim huic auctori barbarorum appellatio, cum de Gallis ageret? Minime sane. Nam ita Carpos odiole capite 4. ita Perfas capite 5, Barbaros nuncupavit; haud alla mente alibi barbarum libidinum, barbaricum naturale, barbaram aliquem generum, barbaram ferocitatem, & hujusmodi alia nominans.

25. Credit adolescens, se jenne Prince. Macroixius.

† Haud male: modo non de Principe admodum juvene intelligas. Tunc enim Constantinus annum ætatis agebat circiter tricimum sextum. Confer dicta ad caput 24, pag. 175. nu. 10.

ac seni, paret ut socero, proficiscitur ²⁶ relicta militum parte majore. Ille paucis diebus expectatis, cum jam Constantinum æstimaret intrasse fines barbarorum, repente purpuram sumit, thesauros invadit, donat ut solet largè, fingit de Constantino quæ in ipsum protinus reciderunt. ²⁷ Imperatori properè quæ gesta sunt nuntiantur. Admirabili celeritate ²⁸ cum exercitu revolat. ²⁹ Opprimitur homo ex improvîso, nondum satis instructus; milites ad Imperatorem suum redeunt. Occupaverat Massiliam, & portas obseraverat. Accedit propiùs Imperator, & in muro adstantem alloquitur, non asperè, nec hostiliter; sed rogat quid sibi voluisset, quid ei defuisset, cur faceret ³⁰ quod ipsam præcipuè non deceret. Ille verò ingerebat maledicta de muris. ³¹ Tum subito à tergo ejus portæ referantur, milites recipiuntur: ³² Adtrahitur ad Imperatorem rebel-

lis

26. *relicta militum parte maj.*] Vide Baluzium, P. 2. p. 76.

† 27. *Imperator.]* Constantino scilicet; quod merito maluit Burnetus, perspicuitatis gratia, repetere, quam cum nostro, variata appellatione, obscurius loqui. Adde dicta num. 18.

28. *cum exercitu revolat.]* Columbum vîse, P. 2. p. 302.

† 29. *Opprimitur homo]* Senex nempe Maximianus; quod ex parte Interpretes declararunt; idemque adeo, qui paulo ante opprimere ipse Constantinum cogitaverat. Præcesserunt enim, *Persuadet nihil suspicanti [Constantino] ne omnem secum exercitum duceret. . . ut & ipse [Senex Maximianus] haberet exercitum quem occuparet, & ille [Constantianus] opprimi posset ob militum paucitatem.*

30. *quod ipsam præcipue non deceret.]* Quia & ipsius Constantini socer erat, & patris fuerat Constantii, & Imperator provectæ ætatis, quem omni honore exceperat, adeoque patris loco, quia Augusti Casarum partes dicebantur. *Tullius.*

† 31. *Tum subito a tergo ejus porta referantur, milites recipiuntur.]* Planissimo sensu, modo neurum strictius a tergo

Herculii accidisse, sed in remota urbis parte, cui tergum vertebat, intelligas, cujus observationis ratio & necessitas per se patent.

† 32. *Adtrahitur ad Imperatorem verbis Imperator.]* Vide ut pergat nosse ad aliorum potius dispositionem respicere, quam ad Galerianam. Omnino, si vel locum istum capitis 26, *Patri suo post Herculo scilicet, depositum imperium in Campania moranti, [Maxentius] purpuram mittit, & bis Augustum nominat, cum hoc capitis 32 contuleris, Vicius contumacia [Galerius] tollit Casarum nomen, & se Liciniamque Augustos appellat, Maxentium & Constantinum filios Augustorum,* intelliges adeo non habitum tuisse per plus minus temporis Herculum pro Imperatore a Galerio, ut in ista tere ultima Galerii dispositione nulla fiat Herculii mentio, nedum ut Imperatoris.

† 33. *pater impius.]* Pater nempe, proprièque dictus, ratione filie Faustæ, quam Constantinus uxorem duxerat: *impium* autem, id est, crudelis, inhumanius, immisericors; sicut contra *pium* pater de patre benigno, humano, & misericordie usurpatur. Cicero, *Non sciam ipse me pius, quam pater in filios* proinde

lis Imperator, ³³ pater impius, focer perfidus. ³⁴ Audit scelera quæ fecit, detrahitur ei ³⁵ vestis, & increpito vita donatur.

proinde solam filiorum erga parentes pietatem vel imperatorem Latini memoraverint, sed parentum quoque in filios. Imo, *asernam Dei pietatem*, hoc est misericordiam, in *gregem suam* laudabit noster sub finem hujus libri, cap. 52.

34. *Audit scelera quæ fecit, &c.*] Hoc est, Quamprimum vero ad Constantinum fuit adductus, exprobravit illi Constantinus quomodo non se pro patre &

focero gessisset, sed scelerate, impie, perfide. Tum autem detracta ei vestis. Ac denique, postquam ita fuisset increpatus, vita donatus est. Adde Columbum, P. 2. p. 302.

35. *vestis,*] Regia scilicet, ut nosse num. 22. loquebatur. *Purpuram* Maucroixius, *Imperatoriam purpuram* Burnetus; rotunde transulerunt.

C A P U T X X X.

¹ Sic amisso Imperatoris ac foceris honore, humilitatis impatiens, alias rursus insidias machinatus est. ² Quia semel abiit impune, ³ vocat filiam Faustam, eamque nunc precibus nunc blandimentis sollicitat ad prodicionem mariti, alium ⁴ digniorem virum pollicetur,

† ¹ *Sic amisso Imperatoris ac foceris honore,*] Id est, Hercules autem Maximianus, amisso in eum modum honore quem ei antea Constantinus atque alii communiter ut Imperatori, Constantinus vero insuper ut focer, exhibebant. Firmant tam sequentia verba *humilitatis impatiens* (ex quibus liquet Herculum deinceps non sola purpura, sed cultu quoque & obsequiis aulicorum caruisse, atque ad humillimam denique vitæ conditionem fuisse redactum) quam quod in præcedentibus dicitur Constantinus Herculum, nullum ipsi honorem habendo, increpasse ut hominem *scelusum*, ut *patrem impium*, ut *foceram perfidum*.

Maximien privé du titre d'Empereur & de beau-père. Maucroixius. ita simpliciter de amissis Imperatoris & foceris appellationibus sermonem esse existimans.

But Maximian having lost both the dignity of an Emperor, and the regard that was payed to him as a Father-in-Law. Versio Anglica. *amissum* jam Imperatoris honorem de Imperatoris dignitatis amissione, *amissum* vero foceris honorem de a-

missa Constantini in focerum Herculum observantia explicans. qui sensus a nostro minus recedit, idemque fere cum illo est.

2. *Quia simul abiit impune,*] Punctum quod est ante *quia*, transfer post *Impune*. Boherellus. item Gale.

† Suspicabar ego copulam &, quæ sæpiuscule alibi a præcedentibus vocibus absorpta est, absorptam pariter fuisse hic loci ante *quia*; ubi proinde legendum putem, *Et quia semel abiit impune, vocat &c.* Adde Cuperum, P. 2. p. 199. & consimilem locum supra, pag. 41. nu. 35.

3. *vocat filiam Faustam*] *Il fust sa fille Fausta.* Maucroixius.

† Miror; cum tantum sit discriminis inter *vocare*, [*appeller*] & *blandimentis sollicitare*, [*flater*]. Præter quam quod etiam ex proxime sequentibus manifestum est *blandimenta* nonnisi secundam Herculi machinam fuisse, qua filiam suis partibus conciliare tentaverit. Vocavit ergo primum omnium; id est, illam ad se vocari curavit, effectique ut veniret. Adde Columbum, P. 2. p. 302.

4. *digniorem virum pollicetur,*] Videatur ibidem loci Columbus.

cetur, ⁵ petit cubiculum patens relinqui & negligentius custodiri sinat. ⁶ Pollicetur illa facturam, & refert protinus ad maritum. ⁷ Componitur scena ⁸ qua manifestò facinus teneretur. ⁹ Supponitur quidam vilis eunuchus, qui pro Imperatore moriatur. Surgit ¹⁰ ille nocte intempesta, videt omnia ¹¹ insidiis opportuna. Rari excubitores erant, & ii quidem longius; quibus tamen dicit ¹² vidisse somnium quod ¹³ filio suo narrare vellet. ¹⁴ Ingreditur armatus, & ¹⁵ spadone ob-

5. *petit cubiculum &c.*] Paulo aliter edicio Aboensis, *petit cubiculum patens relinqui, & negligentius custodiri sinat.*

6. *Pollicetur illa facturam, & refert protinus ad maritum.*] Προκαταλαβόντος ἡ Φαύσης τὸ ἰχθυήματιον ἢ τὸ Κορφαίτιον τὸ το μυστήριον, ἀπορρέμενον ἢ τὸ πάλιν ἐκπύσειν Ἐρκύλιον· ἴσα ἀπὸ τὴν Ταρσὸν ἰταλίῃται. Recte hæc de insidiis Zosimus; sed uti olim annotavimus, confundit Herculinum cum Maximino Daza, quem simplici morte apud Tarsum periisse testatur Epitome Victoris. Sed de hoc postea viderimus. *Edist. Oxon. & Cant.*

refert protinus ad maritum.] ad Constantinum. *Maucroixius.*

Adde Baluz. P. 2. p. 77.

7. *Componitur scena*] Eundem vise, P. 2. pag. 78.

8. *qua manifestò facinus teneretur,*] Malim, in facinore. Tullius. † quod & Maucroixio videtur in mentem venisse. *On dispose toutes choses pour surprendre le perfide dans un attentat manifeste.*

† Præferrem, si quid esset emendandum, *qua manifestò facinorosus teneretur.* Sic enim Cicero s. Verr. Teneo... *furvem manifestò avertentem rem frumentariam omnem.* Sed quidni belle stare possit lectio recepta? cum Cicero alibi in eadem Verrina scriperet, *Tenetur igitur jam, iudicis, & manifestò tenetur avaritia, cupiditas hominis, scelus, improbitas, audacia:* & alibi rursus pro Cluentio, *Esponam vobis Oppianci facinus manifestò compertum atque deprehensum.* Adde Columbum, P. 2. p. 302.

† *Supponitur quidam vilis eunuchus,*

qui pro Imperatore moriatur.] Factum notabile, sed cuius, ut verum dicam, æquitatem necessitatemve non satis video. Simile tantummodo exemplum scio esse in historia Maccabzorum libro 3, initio fere primi capituli in hunc modum. Θεόδοτος δὲ τις ἐκπαρώσατο τὴν ἑθνικὴν διαγωγὴν &c. Latine, *Theodosius autem quidam rem insidiis peragere cogitans, cum assumpsisset a commissis sibi a Ptolemao armatis validissimos, contulit se ad tabernaculum Ptolemai noctu, ut eum interficeret incantam, eoque pacto suum bello imponeret. At Dositheus... cum hunc subduxisset, ignobilem quendam supposuit in tabernaculo, quem pro illo mutilari contigit.*

† 10. *Ille*] Maximianus: quem & ideo Interpretes nominare maluerunt.

† 11. *insidiis opportuna*] Hoc est, insidiosus suo incepto. Nimum enim simpliciter Maucroixius, *a son dessein,* suo consilio.

† 12. *vidisse somnium*] Locutio, de qua consulendus tibi Cuperus, P. 2. p. 199. & in qua alias facile deesse possit *τὸ se post vidisse;* absorptum scilicet ab illo.

† 13. *filio suo*] Vide vis Toinardum, P. 2. p. 280.

14. *Ingreditur armatus,*] Haud dissimile fuit Darii facinus, patrem Artaxerxem noctu opprimere & interficere volentis, quod sibi Alpasiam negasset: nec alius exitus. *Tullius.*

† 15. *Spadone obruncato,*] Id est, ut recte Interpretes, occiso. Sequitur enim paulo post, *Profertur e cubiculo cadaver occisi:* & Latinis *obtruncare,* quod proprie loquendo *corpus,* mutilatis v. gr.

obtruncato, ¹⁶ profiliit gloriabundus, ac ¹⁷ profitetur quod admiserit. Repentè se ex altera parte Constantinus ostendit cum globo armatorum. Profertur è cubiculo cadaver occisi, hæret¹⁸ manifestarius homicida, & mutus stupet quasi ¹⁹ dura flix aut stes Marpesia cautis, impietatis ac sceleris increpatur. Postremo datur ei potestas liberæ mortis, ²⁰ ac nodum informis leti trabe necit ab alta. Ita ille Romani nominis maximus Imperator, qui per longum temporis intervallum cum ingenti gloria ²¹ viginti annorum vota celebravit, eliso

capite & brachiis, truncum reddere significat, nonnunquam etiam quomodocumque occidere est. Plautus in Aulularia, Act. 3. Sc. 4.

Capio fustem, obtruncum gallum, furem manifestarium.

ubi & vox *manifestarius* propter proximè sequentia debet notari.

16. *profiliit*] Rectius, *profilit*. Tollis.

17. *profitetur quod admiserit.*] *Lege admiserat.* vel, *quid admiserit.* Idem.

18. *manifestarius homicida.*] Confer Plauti locum modo allatum, num. 15. Adi quoque Columbum, P. 2. p. 302.

19. *dura flix aut stes Marpesia cautis.*] Ex Virgilio lib. 6. *Æn. Galo.* item Paris. editio in margine.

cautis,] *cautes.* Editio Aboana, & Pagius. (t)

† 20. *ac nodum informis leti trabe necit ab alta.*] Zosimus contra, lib. 2. *Histor. ὁ Ερμούλιοσ νόσω κατὰ τὴν Ταρσὸν ἐν τριλιούτοις.* Id est, *Herculis apud Tarsum morbo obiit.* Sed ad ea verba jam dudum Syburgius, *Sigomus*, inquit, *en aliis tradit Massilia strangulatum, jussu Constantini.* Confer dicta num. 6. & mox dicenda num. 24.

ac nodum informis &c.] Virgilii versus e libro 12. *Æneidos:* quod primus monuit Baluzius ad marginem Editionis Parisiensis

letis] Editio Abo. *Letis*, cum spiritu; quem sane scribendi modum Festus olim ac Varro, alique postea bene multi,

probarunt; voce nempe *Λοτὶ τῆς λήθης*, quæ Latinis *oblivionem* sonat, derivata. Sed Priscianus *letum* sine spiritu malebat exarare, & a prisco *leo* pro *deleo* deducebat: cujus opinionem cum viri quoque inter recentiores magnæ eruditionis Manucius & Jos. Scaliger verisimiliorem judicaverint, non erat procul dubio cur veteris schedæ Scriptura interpolaretur.

21. *viginti annorum vota celebravit.*] Hoc est, *Vicennalia*. Alludit enim Lactantius ad Romanorum morem, qui in hujusmodi solemnitatibus, vota pro salute ac felicitate Principis concipiebant, ut patet ex Plinii epistolis ad Trajanum. In nummis quoque veteribus, ejusmodi vota ita expresse leguntur, VOTIS XX. MULTIS XXX. In aliis vero nummis, ita habetur, SIC X. SIC XX. Hoc est. *Sic Decennalia. sic Vicennalia.* Anonymus auctor editionis Cantabrig. idque, ut addit, ex Valeſio in Euseb. de Vita Const. lib. 4. cap. 47.

viginti annorum] Deest ante hæc verba vox *dominatus*. Alias enim *τὸ περ* in post mutandum foret in præcedentibus. Tollis.

† Faciunt omnino pro priori aut simill aliqua conjectura ambo Interpretes. *Ainsi ce grand Empereur, vingt ans durant le maître du monde.* Maucroix. *Thus this great Emperor, that in the long course of 20 years Reign.* Anglica Versio. Adde Baluzium, P. 2. p. 78. & Columb. p. 302.

22. *eliso & fracto superbissimo gutt.*] Videt.

22 eliso & fracto superbissimo gutture, 23 vitam detestabilem turpi & ignominiosa morte 24 finivit.

Videatur rursus Baluzius ibidem. & Cuperus pag. 199.

† 23. vitam detestabilem] Epithetum odiosissimum, ut hic Ciceronis locus indicat, [*Ea est inter natos & parentes caritas*], quæ dirimi nisi detestabili scelere non potest: In Lælio, seu De Amicitia,

cap. 8.

24. *finivit.*] Maffiæ, ut Eusebius in Chronico, Victor in Epitome, & Orofius in Historia docent. *Pagius, in Cris. Baron. ad an. Chr. 307. num. 8.* Confer di- &ta superius, num. 6. & 20.

CAPUT XXXI.

1 **A**B hoc Deus, religionis ac populi sui vindex, 2 oculos 3 ad Maximianum alterum transtulit, nefandæ 4 persecutionis auctorem, 5 ut in eo etiam vim majestatis ostenderet. 6 Jam de agendis & ipse vicen-

nalibus

† 1 **A**B hoc] Imperatore, an tempore? Oratio enim elliptica est; neque res per se vitum dubia ex præcedentibus usu-ve Latinæ Linguae, sed ex hujus quoque loci versionibus, quæ palam alterutro supplemento nituntur. *Après que Dieu eut vengé sa religion & son peuple sur le vieil Maximien. Maucroixius.* Ad verbum, Ab hoc sene Maximiano &c. *In the next place.* Versio Anglica. Plane jam quasi noster scripserit, *Secundum hoc*, vel *Post hoc*. Præfero; cum & ita τὸ ab hoc clarissimus Grævius in fine capitis 26 explicuerit; (v) nec insolens sit auctoribus Græcis ἐν τῷ τὸ similiter pro ἐν τῷ τὸ κατὰ ponere. Joannes v. gr. in Evangelio, xix. 12, *Ex τῷ τὸ ἵσχυτος ὁ Πιλάτος ἀπολύσας αὐτόν.* ubi Beza, *Ex eo tempore studebat Pilatus eum dimittere*; Vulgata vero una voce, *Exinde quarebas Pilatus &c.*

† 2. ad Maximianum alterum] Id est, ex Maucroixii versione, ad Galerium. Recte; cum jam noster ad ultimos infaustoque Galerii Maximiani casus orationem converterat; alterius ideo Maximiani, quod & Imperatori, cujus modo informe letum recitabatur, nomen fuerit Maximianus. Sed an recte pariter editio prima Oxoniensis in Emen-

dationibus quæ serius occurrerant, legendum esse monuit ad Maximianum alterum; Galerium? Suspicio voluisse virum doctum, cui vulgata lectio displicebat, ut pro ad Maximianum alterum, ad Maximianum Galerium reponatur: quod ratione quidem non caret: Sed ita tamen nuspam hic auctor locutus est: & e contrario jam ante Galerius initio capitis 9 Maximianus alter, ut ab Herculio distingueretur, fuit vocatus, quare nulla nunc mutatione opus esse credimus. Adde Baluzium, P. 2. p. 79.

† 3. persecutionis auctorem.] Unum ergo ex illis auctoribus, de quibus supra in fine capitis 2, *Si à principio ea quo est Ecclesia constituta qui fuerint.....* AUCTORES..... & quibus poenis in eos coelestis judicis severitas vindicaverit expenam. Quo loco quin post auctores vocem persecutionum, aut si quis malit, persecutioni supplere oporteat, non dubitamus ob plenam hujusce phrasin, persecutioni auctorem. Addatur propterea Baluzius, ibidem.

† 4. ut in eo etiam vim majestatis ostenderet.] Tale illud ejusdem capitis 2, *quantam virtutem ac majestatem suam in..... dū defendisque nominis sui hostibus Deus summus ostenderit.* Confer omnino Baluzium,

O 2 luzium,

alibus cogitabat, . . . ⁶ qui jamdudum provincias afflicterat ⁷ auri argentique indictionibus factis, ⁸ quæ promiserat redderet, etiam in nomine vicennialium ⁹ securum

saluzium, eodem loco.

5. *Jam de agendis & ipse &c.*] Quia nimirum vicennialia Diocletianus ante octo annos celebraverat. Maucroixius, *e Prince, à l'exemple de Diocétien*. Vite caput. xviii. & Baluzium quoque, . 2. p. 79. item Columbum p. 303.

6. . . *qui jamdudum &c.*] Sic videtur implenda hæc lacuna, & *qui jamdudum &c.* ut *quæ promiserat redderet*. Edit. xop. & Cant.

ut, *quæ promiserat, redderet*. Ita recte emendatum. Promissa autem hæc ad nilites spectant: quibus instantibus vicennialibus congiarium se, sive donatum, daturum more solito promiserat. hæc ut promissa præstaret, novis indictionibus opus erat. Tollis.

Lego, & *ut qui jamdudum provincias afflicterat, auri argentique indictionibus factis, quæ promiserat redderet; etiam &c.* Gale.

† Malebam, & *qui jamdudum provincias afflicterat auri argentique indictionibus factis, ii quo quæ promiserat redderet, etiam &c.* quæ deinde: ut *ii a factis, & quo a quæ fuerint absorpta*. Vel simpliciter, & *qui jamdudum prov. afflicterat auri arg. indict. factis, quo quæ promiserat redderet, etiam. . .* Adde Cuperum, P. . p. 199. duobus locis: & Columbum, . 303.

† 7. *auri argentique indictionibus factis,*] Livineius ad hunc Plinii locum in Trajani Panegyrico, *nec novis indictionibus pressis ad vetera tributa deficiamus*, tria omnino genera pensationum, inquit, *Canon*, certum & ordinarium tributum; *Oblatio*, quod sponte præstetur; *adictio*, quod de novo imponatur. Meminit Afconius in Verrinam 1 v. f. 42.

8. *quæ promiserat redderet, etiam in nomine vicennialium &c.*] Labe multa sunt hæc verba inquinata, quæ videtur diluiffe, si rescribamus: *quæ promiserat reddere. & inani nomine vicennialium securum alteram inflavit*. Reddere nimirum

vicennialia est agere, celebrare, edere. Sueton. in Domit. 4. *Collegium instituerat, ex quo forte ducti magistris fongerentur, redderentque extimias venationes & scenicos ludos*. Terent. Andr. 111. 1. *Mo si imparatum in veris nuptiis adortum esset, quos mihi ludos redderes? Reddere enim sapius est dare, ut justa reddere apud Columellam 1. 8. Nulla est autem major vel nequissimi hominis custodia, quam quotidiana operis exactio, ut justa reddantur, ut villicus semper præsto sit*. Ec lib. xi. c. 2. *Currabis villicus, ut justa reddantur*. hoc est, ut quæ eis injunguntur, agant, dent, præstent. Celsus 1. xciv, de v. s. *Verbum reddendi quamquam significationem habet retrodandi, recipit tamen & per se dandi significationem*. Sic exta reddere. Virgil. *Famantia reddimus exta. &c. vota reddere* pro facere, sollempnis locutio. Postea ex voce inani, ultimæ litteræ *ani* exciderunt, & adhæserunt præcedenti vocali & inde natum *etam*, & deinde *etiam*. *Inane nomen vicennialium* dicitur, quod vicennialia frustra promittebat, & hujus nomine pecuniam extorquebat, quæ tamen non egit. In sine non potest ferri *adfixit*, quia modo præcesserat, *jamdudum provincias afflicterat*; ne dicam de insolentia locutionis, *securum affligere*. At *securum infligere*, ut in illo trito *asiam curvi infligere*. Sententiam viderunt Oxonienses, qui exponunt, alterum vulnus infligit. Nimirum intelligit acerbissimam illam exactioem, de qua in sequentibus agit. *Gravium*.

etiam in nomine vic.] Deleo in. Gale.

† Servari forte posset, ut utin speciem superfluum, ni alia obessent. Probo existis Hieronymi, (x) *Et erat [Cain] adificans civitatem, & cognominavit eam in nomine filii sui Enoch*. ubi manifesta præpositio abundat.

9. *Securum alteram affligit.*] Nullo sensu. *Alia*. Locus corruptus. *Paugim.* (y)

Id est,

(x) In sua Eusebiana Chronici versione, *hand præcal ab initio*. (y) In Crit. Zov. 1 an. 311. no. 10.

curem alteram affixit. ¹⁰ Qua vexatione ¹¹ generis humani ¹² exactio celebrata sit, maxime rei annonariæ, quis enarrare dignè potest? ¹³ Officiorum omnium milites, vel potiùs carnifices, singulis adhærebant, ¹⁴ cui priùs satisfieret incertum. ¹⁵ Venia non habenti-

Id est, alterum vulnus infixit. *Edit. Oxon. & Cant.*

Securim] securim. Editio Aboana. quod, licet rectius, merito tamen improbat Columbus, P. 2. p. 303. Adde Cuperum, p. 199.

† 10. *qua vexatione] Vexare*, sicut viri docti ex Gellio ad Passionem SS. Perpetuæ & Felicitatis (x) posuerunt, *verbum leve est, & parvi incommodi.* Nec male sane, si id duntaxat de certis locis intelligatur: de isto puta memoratæ Passionis (a), *Pater motus hoc verbo, misit se in me, ut oculos mihi ereret: sed vexavit tantum.* At eam significationem minime perpetuam esse, non solum jam ante (b) ostendimus, verum quæ hic proxime sequuntur, declarabunt etiam & confirmabunt.

† 11. *generis humani]* Pertinet huc quod apud Florum, aut consimilem historiz Romanæ scriptorem, in hæc fere verba legere memini, *genus humanum, id est populus Romanus.* Nam nunc quidem locum melius nequeo indicare, vel adducere.

12. *exactio celebrata sit,]* Columbum vide, P. 2. p. 303.

† 13. *Officiorum omnium]* *All the Taxmasters.* Versio Anglica. Quasi dicas, omnium qui exigendis pecuniis præfecti erant: vel una voce, *exactorum:* quomodo noster paulo post, *Nulla arca sine exactore:* & apud Cæzarem, lib. 3. De Bello Civ. *Erat plena Lixorum & Imperiorum Provincia, conferta Praefectis atque Exactoribus.* Sed aliter, & melius, credo, Cuperus in fine suæ ad hunc locum observationis, P. 2. p. 200.

† 14. *cui prius satisfieret incertum. Venia &c.]* Sic adhibet in hac secunda editione Baluzius distinctionem correctionemque, quas in Indice Errorum prioris proposuerat. In prima quippe vir

clarissimus ex MS. codice excudi curaverat in auctoris verbis, *cui prius satisfieret incertum, veniam* quæque postea. Unde nec aliter post aliquot annos editiones Oxonienses & Cantabrigienses. Aboanis sola diverso pacto, *cui prius satis fieret, incertam veniam non habentibus.* quorum equidem verborum sententiam haud facile assequor.

Emendo, *cui prius satisfieret incertis.* Gale. † Id quod egregie cum antecedentibus coheret.

† 15. *Venia non habentibus nulla;]* Ita rursum hodie Baluzius, cum is prius, & ceteri post illum editores, *veniam non habentibus nullas abstinendi* & reliqua, edidissent; proindeque sine ulla profus distinctione post *nullas.* quod subjectis doctorum Notulis occasionem dedit.

Quamquam vetus codex exhibeat lectionem quam nos dedimus, quia tamen constat eam non esse sanam, non vana fortassis conjectura fuerit si putemus ita legendum esse, *Venia non habentibus nulla sustinendi multiplices cruciatus, nisi &c.* quæ sequuntur. *Baluzius in Indice Errorum priorum sua editione.*

Ita emendat hunc locum Baluzius, *Venia non habentibus nulla sustinendi multiplices cruciatus.* Mihi sic videtur legendum, *Venia, non habentibus, nulla abstinendi &c.* Edit. Oxon. & Cant.

Veniam non habentibus nullas.] Nullo sensu, *Allix.*

Corrige: *quinetiam non habentibus via nulla &c.* Nisi quis in singulari malit, *habenti:* quia mox *circumsepto* sequitur: quod tamen in *circumsepto* mutari malim. *Tollim.*

† Putabam non posse melius legi & distingui, quam vel hoc pacto, *Venia non habentibus nulla se abstinendi. Multiplices cruciatus, nisi exhiberetur &c.* Id est, severe in iunctum fuerat exa-

O 3 bus,

(x) Pag. 6. edit. Oxon. an. 1681. (a) Ibid. (b) *Adversus* 27, pag. 198. no. 35.

habentibus nulla; ¹⁶ sustinendi multiplices cruciatus, nisi exhiberetur statim quod non erat. multis custodiis ¹⁷ circumsepto nulla respirandi facultas, nullo tempore anni vel exigua requies, ¹⁸ frequens super hisdem hominibus vel ipsis iudicibus vel militibus iudicum pugna. ¹⁹ Nulla area sine exactore, nulla vindemia sine custode, nihil ad victum laborantibus relictum. ²⁰ Quæ quàm

bus, ne se ab iis abstinere, qui *Nihil habeo quod praestem*, affirmative dicturi forent: unde quoties id ex aliquibus audiebant, toties multiplices adhibebant cruciatus, nisi statim exhiberetur quod non erat: Vel, ut hodie, cum Baluzio, *Venia non habentibus nulla*. supple, *dabatur*. hoc sensu, Nunquam qui nihil, quod exhiberent, habebant, impetrare poterant ab *Officiis militibus*, ne id sibi condonaretur. Sequentia porro neuri sensui repugnant, sed sterutrum potius firmabant: uti & quod ante, (c) allato Vulgare loco, ostendimus non habere idem esse ac *nihil habere*. Pro posteriori faceret specialiter Quintilianii locus, *Peccavi; veniam peto*: ubi *venia*, culpa seu peccati remissio est. tum & iste cap. 35, *Nec tamen... veniam sceleris accepit a Deo*. Adde Baluzium, P. 2. p. 79. & Columb. p. 303.

† 16. *sustinendi multiplices cruciatus*,] Prisca scheda, *abstinendi multiplices cruciatus*. quam lectionem non cunctæ tantum, quæ hæcenus prodierunt, editiones bona fide repræsentarunt, sed quam etiam explicari commode posse credebatur Galeus.

† 17. *circumsepto*] Vox Tollio, ut ipse modo (d) testabarur, suspecta; & pro quo utique *circumseptis* mallet reponi. Suspiciabar ego totius olim loci scripturam fuisse. *Sustinendi multiplices cruciatus, nisi exhiberetur statim quod non erat, aut erat multis custodiis circumseptum*. Dein proxime, *Nulla respirandi facultas* &c. Relege tu, si num ita omnia secum apte cohererent necne dubitas, quæ præcesserunt.

18. *frequens super hisdem hominibus vel ipsis iudicibus vel militibus iudicum pug-*

na.] Distinguo & suppleo, *frequens super hisdem hominibus, vel ipsis iudicibus militum vel militibus iudicum, pugna*. Gale.

† Argute prorsus, meo iudicio. Sed vel sine supplemento videbatur mihi Galei sensus ex recepta lectione emergere. De *hisdem* porro pro *eisdem*, jam ante dictum, pag. 173. nu. 26.

19. *Nulla area*] Columbus infra, casu potius quam consilio; *Nulla area*. Ad locum, P. 2. p. 303. nec non Cuperum, p. 200.

20. *Quæ quam tolerabilia sint*,] Locus luxatus. *Alit.*

Fortasse reponendum, *Quamquam intolerabilia sint* &c. Baluzius ad calcem suæ primæ editionis. qui & tibi videndus in altera huiusce parte, pag. 79. cum Columbo pag. 303.

Baluzius legit, *Quamquam intolerabilia sint*. Sensu, ut mihi videretur, interrupto. Quare sic scribendum, *Quæ cum intolerabilia sint*. Edit. Oxo. & Cant.

Emendo, *Quæ quamquam intolerabilia sint*. Boherellus. item Gravius ad totam periochen his verbis,

Quæ quam tolerabilia sint, eripi a labore hominum cibos labore questos, tamen tolerabile aliquo modo vel spe futurorum. Hæc, ut habentur in libris, quos adhuc vidimus, sunt intolerabilia, quia nihil ex iis sanæ sententiæ elici posse non sanus iurabit Orestes. Vide num saniora sint, si, ut Lactantium scripsisse vero simillimum est, legas: *Quæ quamquam intolerabilia sint, eripi a labro hominum cibos labore quasitos, tamen tolerabile aliquo modo vel spe futurorum*. Pro *labore*, *labro* repositi; nimirum quo usuriantur. Notum illud: *Multa cadunt intra calicem super-*

quàm tolerabilia sint, ²¹ eripi ab ore hominum cibos labore quæsitos, ²² tamen tolerabile aliquo modo vel spe

supremaque labra. Cibi labore quæsiti, sunt acquisiti, ut millies querere. Horatius, Non minor est virtus quam querere parva tueri. Hanc emendationem olim probavi Heinſio. Gravins.

Qua quam tolerabilia sint,] Lego, Qua quamquam intolerabilia sunt. Respicit enim & ab aratione, & a vindemia quæsitos & redeuntis cibos. Nam & vinum inter alimenta numeratur. Primo commate diversitatem respicit alimentorum; secundo factum ipsum, quod illa sententia, eripi ab ore hominum cibos labore quæsitos, exprimitur. Tollim.

Corrigo, *Oh! quam intolerabile fuit* &c. Gale.

Qua quanto intolerabilia sint. Pagius ad an. Chr. 311. nu. 10. sive de industria, sive errore typographico.

† Præferebam his omnibus, *O nequam, tolerabilia sint, quæque postea; cum apostrophe nempe, & interrogatione. Primo, quoniam mox noster cum simili apostrophe & interrogatione, Unde igitur hoc, o dementissime tyranne, præstabo? Tum, quod ea emendatio omnium maxime ad veteris codicis lectionem accedat. Quantulum enim distant, Qua quam, seu verius etiam, uti millies scripserunt librarii, Quæ quam, & O nequam? Denique, quia cum non de unico cibi genere ereptis, sed de pluribus ereptis agatur, potuit optimo sensu hic auctor exclamare, O nequam, tolerabilia sint, cibos, labore quæsitos, ab hominum labro, vel ore, eripi? Hic enim verus ordo verborum. Pronunciant tamen alii de tota re, non ego. Addo solum haud dissimile Ciceronis Ἀπόρρητα in epistolis ad Atticum (e.) O Sestii sabellarium hominem nequam!*

† 21. *eripi ab ore hominum cibos labore quæsitos,] Ita jamdudum ambæ editiones Oxonienses & Cantabrigienses. Nisi quod etiam prævererat conjectura sua Baluzius in Erratorum Indice sæpius laudatus. Sed vetus tandem liber, eripi a labore hominum cibos labore quæsitos, per*

e simplex; atque inde Parisiensis editio cum Aboana, *eripi a labore hominum cibos labore quæsitos*, per diphthongum, & aliquid amplius. Cave porro alios hoc loco cibos intelligas, quam quos præcedentia *aræ* & *vindemia* vocabula suggerunt; panem scilicet vinumque; cibos reversa ab aratione & a vindemia redeuntis, ut paulo ante Tollius loquebatur; quin & pariter *ciborum* notione contentos, ut idem merito observabat. Adde nunc Baluzium, P. 2. p. 79. & Columb. p. 303.

† 22. *tamen tolerabile aliquo modo vel spe futurorum] Ignoscant mihi quod dicam doctissimi viri, qui hanc lectionem ferunt, & suo quisque ritu exponunt; ego illam ferri non posse iudico, sed rescribendum, tamen tolerabile aliquo modo, vel spe futurorum. Qui in regionibus vini & frumenti feracibus terram colunt, famem vulgotroplici rerum genere sustentant, aut queunt saltem sustentare; pane; sive frumento, quod est *aræ* provenit; vino, quod provenit est *vindemia*, seu torcularis: ac denique foetoris, seu provenit animantium. Animantium enim provenit, Latinis *fatūra* est; & ipsimet foetus, *foetura*. Plinius, *Optima fatūra est post veranum æquinoctium*: & Virgilius Ecl. 7.*

Si foetura gregem suppleveris, avrens esto.

Ubi Servius, *Si tos agnos habueris quos oves; hoc est enim gregem suppleri per faturam. Fatūra enim est provenit, id est ipse fatus. Unde & superfaturo, explicante Stephano, dicuntur quedam animalia, dum post unum foetum ex coïta conceptum, rursus alium concipiunt a priore: qui etiam uno aut altero die, vel etiam pluribus, post primum emissum suo tempore emitti solet: quæ emissio secunda, & veluti novus quidam partus superfatatio dicta est. Atqui agricultus, quibus ordinarii cibi, panis & vinum, uterque magno labore ab aratione & a*

spe futurorum. ²³ Quid vestis omnis generis, quid aurum, quid argentum? Nonne hæc necesse est ex venditis fructibus comparari? ²⁴ Unde igitur hoc, & dementissime tyranne, ²⁵ præstabo, cum omnes fructus auferas, universa nascentia violenter cripias? ²⁶ Quis ergo non bonis suis everfus est ut opes quæ sub imperio ejus fuerunt conraderentur ad ²⁷ votum ²⁸ quod non erat celebraturus?

windemia rediens, usque ab ore eripiuntur, factum illud, ut ut natura intolerabile, tolerabile tamen evadit, si spes sit se ceteroquin ex animantium *faturn*, id est est factibus, victuros: quia nempe diversa est eo sensu *faturn bonam* v. gr. a *faturn avium*. Facit huc notabilis locus Cæsaris, lib. 7. de Bello Gallico, *Summa difficultate rei frumentaria affecta exercitum, . . . ut scilicet eo, ut compleret dies milites frumento caruerint, & pecore e longinquis vicis adactis, extremam famem sustentarent*. Quod si fallor, ecce quo pacto Interpretes verterint. *On les consolait par l'avenir*. Maucroixius. Ad verbum ferre, Illis meliora in posterum speranda esse dicebant, sicque solabantur. *It was as if they were sofred by the hopes that were given of what the Emperor was to do in his twentieth year*. Tralatio Anglica. Id est, Sed ea tamen omnia leniebat injecta spes bonorum, quibus ipsos Imperator suo illo vicissimo anno esset affecturus. Adde Cuperum, P. 2. p. 200.

† 23. *Quid vestis omnis generis, quid aurum, quid argentum?*] Locus, ut vel ex Interpretum versione apparet, multus aut mendosus. *Pent on si passer de mentes ni d'habites?* Maucroix. Quis superlece vestibusve carere potest? *It was expelied that men should appear in rich clothes, and bring much gold and silver along with them*. Burnerus. Quasi dicas, Tenebantur homines memorata vicennalia pretiosis vestibus induti, multoque auro & argento circum se posito decorati celebrare. Idque ita futurum expectabat Galerius.

† Mibi videbatur verbum aliquod exigendis indictionibus proprium excidisse, quale est proinde *exigitur*. *Quid vestis*

omnis generis exigitur? Quid aurum? Quid argentum? Ad vestiendos nempe & adornandos Imperatorum stipatores, milites, alios, agendorumque solennium vicennalium nomine. Sequitur certe, *Unde igitur hoc, o dementissime tyranne, præstabo?* Id est, exhibebo, dabo: quod præcessisse aliquam rei præstandæ petitionem plusquam innuit. Et postea nunc optime de percipiendis indictionibus sermonem esse, clamant pariter hujus captis initio hæc verba, *qui jam dudum provinciis afflixerat auri argentique indictionibus factis. . . . etiam in nomine vicennalium securam alteram* [Novarum scilicet auri argentique indictionum] *afflixit*. Præsertim si & finis capitis attendatur, *Quis ergo non bonis suis everfus est, ut opes, quæ sub imperio ejus fuerunt, conraderentur ad votum quod non erat celebraturus?*
† 24. *Unde igitur hoc, o dementissime?* Rectius hæc, ut proxime ante, *Nonne hac*. De apostrophe, jam dictum quod oportuit.

25. *præstabo*] Cuperum vide, P. 2. p. 200.

26. *Quis ergo non bonis suis everfus est ut opes &c.*] Ex verbis istis liquet quanta pompa Vicennalia & id genus festa ab Imperatoribus ederentur, cum in eum finem ingentes exactiones fieri solerent. *Pagim. (f)*

Adde Columbum, P. 2. p. 304.

27. *votum*] Videatur Baluzius ibidem, pag. 80.

28. *quod non erat celebraturus.*] Hoc quod non pervenerit ad vigesimum imperii sui annum. *Edit. Oxo. & Cant.* ad dente ussima, Vide Sectionem. 30.

Liquet ex his verbis, Galerium Maximianum Imperii Cæsarei Vicennalia non celebrasse,

celebrasse, licet, si anno legitimo exhibitae fuissent, currenti [311] in quo sextus a celebratis Quindecennalibus incipiebat, edenda fuissent. In hunc enim annum Imperii Cæsarei Galerii Maximiani

Vicennalia incidebant, quæ tamen in annum sequentem distulit, ut ex Lactantio [cap. 3.] videbimus, Consulatu interim suscepto. *Pagins. (g)*

CAPUT XXXII.

Nuncupato igitur Licinio Imperatore, ² Maximinus ³ iratus, nec Cæsarem se nec tertio loco nominari volebat. ⁴ Mittit ergo ad eum sæpe legatos, orat sibi pareat, ⁵ dispositionem suam fervet, ⁶ cedit ætati, & honorem deferat canis. ⁷ At ille tollit audaciùs

Nuncupato igitur Licinio Imperatore,] Sublato Severo, imperium Licinio dedit Galerius subtituto in Severi loco; *Augustum* nimirum imperium; id enim Severo concessum probavimus... & eodem, ut videtur, consilio Constantinum deprimentem, ut proinde Constantino illum anteponeret. *Dodwellus (h)*

Adde ex superioribus, pag. 204. num. XI, Pagii locum, quo vix quisquam melius huc pertineat.

† 2. *Maximinius*] Qui vero nomine ante imperium *Daxa* dicitur. Verba sunt Victoris in Epitome.

† 3. *Iratius nec Cæsarem se, nec tertio loco nominari volebat.*] Non quod sanctes tam temporis forent Cæsares in Imperio Romano, essetque tertius ex illis Maximinus; erant enim duntaxat duo; Maximinus scilicet, ex communi Diocletiani & Galerii dispositione, ac Constantinus ex propria Galerii ultimam Constantii voluntatem improbantis: sed quia, uno verbo, nolebat amplius Maximianum vocari *Cæsar*, verum *Augustus*: quin nec *Augustus* tertio demum loco in edictorum titulis post Galerium & Licinium nominandus, sed secundo, & Licinius postea tertio; hoc proinde inter se ordine, *Galerius Augustus--Maximianus Augustus--Licinius Augustus*--non autem, ut ex novissima Licinii per Galerium nuncupatione videbat consequi,

Galerius Augustus, Licinius Augustus, Maximinus Cæsar. Versio Anglica breviter in eundem sensum, *Maximinus resented it extremely, and would neither be contented any longer with the title of Cæsar, nor allow Licinius the precedence.* Adde Baluzium, P. 2. p. 80; Cuperum, p. 200; & Toinardum, p. 380.

iratus] Anonymus editor Cantabrigiensis. Vide Eusebii historiam Eccles. lib. 8. Cap. 13. edit. Vales. ,,

4. *Mittit ergo ad eum sæpe legatos,*] scilicet, Galerius Maximianus. *Pagi.* † conjunctis eo pacto diversis Interpretum supplementis. Confer Baluzium, P. 2] p. 80. Col. P. 304. & Toin. p. 380.

5. *dispositionem suam fervet,*] Qua Licinius renuntiatus est Imperator. *Edit. Oxo. & Cant.*

† Adde, & qua olim Maximinus per Diocletianum, suggerente, & *dante* hominem Galerio, pronuntiatus fuerat *Cæsar*. Vide caput 18. Adjice quoque Baluz. P. 2. p. 80. Cup. p. 201. Toin. p. 380.

6. *cedat ætati &c.*] *and to induce him to pay the respect that was due to Licinius's age, and to his gray hairs.* Versio Anglica; hoc sensu, cedit ætati Licinii, & honorem deferat ejus canis. Consentit Toinardus, P. 2. p. 380. Sed aliter prorsus Baluzius, pag. 80.

7. *At ille tollit aud. corn.*] Maximinus scilicet, ut Interpret Anglicus explicuit. Cetera Cuperus, P. 2. p. 201.

O 5 8. *pra-*

(g) In Crit. Ber. ad an. Chr. 311. num. 10. & 6. (h) *Dissert. Cypri. XI. num. 85.*

cius cornua, & ⁸ præscriptione temporis pugnat se priorem esse debere qui prior sumperit purpuram, ⁹ preces ejus & mandata contempfit. ¹⁰ Dolet bestia & mugit ¹¹ quòd eum ideo ignobilem fecisset Cæsarem ut sibi obsequens esset, is tamen tanti beneficii sui oblitus, voluntati ac precibus suis ¹² impiè repugnaret. ¹³ Vi-
ctus

†8. *præscriptione temporis pugnat &c.*] Topicum hodieque celebre in rebus tam civilibus, quam Ecclesiasticis: quin & jam olim in utriusque, ut historiarum sacrarum & profanarum periti norunt. Adde Columbum, P. 2. p. 304.

9. *preces ejus & mandata contempfit.*] *Lege, contemnit.* Tullius.

ejus] Maximiani. *Tralatio Anglica.*

10. *Dolet bestia & mugit*] Forte, *Dolent bestia & rugit.* Nicolaus Heinsius.

† *bestia*] Pro qua voce, *Galerium* in Maucroixii versione, *Tyrannum* in Anglica legas. Multæ sunt similes locutiones in superioribus; in initio, puta, capituli 4 & 9. Conferatur Toinardus, P. 2. p. 380.

11. *quod eum ideo ignobilem fecisset Cæsarem ut sibi obsequens esset, & tamen &c.*] *Lego, quod eum ideo.* Boherellus. item Gale. Allix.

Nisi quis maluerit transpositione contentus esse, legendo, *quod ideo eum ignobilem...*, præstitit correxisset, *quod eum eum ignobilem fecisset Cæsarem.* Tullius.

Fortè: *quod quem ideo ignobilem fecisset Cæsarem, ut sibi obsequens esset, is tamen tanti beneficii queque postea. Eum non potest ferri, cum & sequatur.* Nicol. Heinsius.

† Sequitur, fateor. At quid si desit copula & ante *is*, eaque precedenti verbo [*esset*] absumpta, ut toties alibi? An necdum etiam ferri poterit *is eum*? Immo vero, plano & commodo sensui non obstabit. Præcipue, si simul pro *ideo, adeo* legeris in hunc modum, *Dolent bestia & mugit, vel rugit, quod eum, adeo ignobilem, fecisset Cæsarem ut sibi obsequens esset, & is tamen tanti beneficii sui oblitus, voluntati ac precibus suis impiè repugnaret.* Contempitissimam

Maximini ignobilitatem paucula ista capitis 19 extra omnem controversiam ponunt, *Daia sublatum nuper a pecoribus & filius.* Quare nos auctoris manum utraque correctione restituisse credimus.

† 12. *impiè repugnaret.*] *Pietatem & impietatem* in filios cadere, diximus obiter in antecedentibus. Ab Augustis vero Cæsares filii vocabantur, ut ex capite 20, (i) doctorumque ad illud observationibus, (k) certum est. Hinc jam noster de Maximino Cæsare, qui Galerii Augusti mandata contemnebat, *is tamen voluntati ac precibus suis impiè repugnaret.*

† 13. *Victus contumacia,*] *Quis? & cuius contumacia?* Nam de utraque re eruditi viri in contraria abeunt.

Hoc est, *Victus contumacia sua Maximinus*, inquit unus & alter. Toinardus nempe, P. 2. p. 380. ubi vide sus plura. Item Pagius in Diss. Hypat. p. 138. & in Crit. Baron. ad an. Chr. 307. nu. 14. Nisi quod posteriore loco mendose, *Victus contumacia [Maximianus]* pro *Maximino* excusum.

Id est, *Victus contumacia Maximini Galerius*, inquit duplo plures. Maucroixius scilicet in sua versione. Columbus infra, P. 2. p. 307. Baluzius, pag. 83, ad hæc verba, *Tollit Cæsarem nomen.* Cuperus denique, p. 201, ad istæc, *filios Augustorum.*

Nos, quod hæcenus fecimus, pergemus facere. Stamus a posterioribus: idque, tribus potissimum de causis. Prima est, quod hæc omnia, *nomen Cæsarem tollere, tum se & Liciniam Augustas appellare*, postremo *Maximianum & Constantinum filios Augustorum nuncupare*, natura sua propriæ & genuinæ *Senioris Augusti* partes fuerint, non meri *ad hoc Cæsaris*; qualem necessariò ponunt fuisse

Maximi-

Etus contumacia, ¹⁴ tollit Cæsarum nomen, & se Liciniumque Augustos appellat, ¹⁵ Maxentium & Constantinum filios Augustorum. Maximinus postmodum scribit ¹⁶ quasi nuntians ¹⁷ in campo Martio proximè cele-

Maximinum, cum se Augustum pronuntiavit. Secunda autem, quod adeo improbable est Maximinum tria illa super Marte unoque ausu aggressum esse disponere, ut quanquam, reterente Eusebio, Maximinus Augustum semetipsum nuncupaverit, id tamen nunquam velut a se factum ausus sit nuntiare Galerio per litteras, sed uti factum ab exercitu. Maximinus, dicit mox noster, postmodum scribit quasi nuntians in campo Martio proximè celebrato Augustum se ab exercitu nuncupatum. Tertia denique, quod cum, ex ejusdem narratione, Maximinus Galerio tantum scripserit fuisse se Augustum ab exercitu nuncupatum, nec addiderit, inquam, sese exinde Cæsarum nomen sustulisse, & Augustorum filios Maxentium Constantinumque vocasse, jam nequeant duo ista, Tollit Cæsarum nomen, Maxentium & Constantinum filios Augustorum appellat, referri nisi vel ad eundem exercitum, vel ad Galerium. At ut ad exercitum referantur, non sinit, ne hic epistolæ silentium urgeam, id quod nulla ante præsentem locum Maximini exercitus mentio apparet. Manifeste ergo ad Galerium retulit. His, opinor, non nihil ponderis additur argumentis doctorum, quos duces sequimur.

† 14. *Tollit Cæsarum nomen,*] Galerius nimirum, ob modo dicta, „ Ut ab eo [nomine] desincept abstinerent qui in imperii spem adoptarentur, & sic excluderetur Maximinus, aiunt ad hunc locum ex Baluzio Editiones Oxon. & Cantabrigiæ. Videantur apud Baluzium plura, P. 2. p. 80.

† *Tollit Cæsarum nomen,*] Quod etiam nunc igitur obtinebat, ut ex his verbis alibi non sine causa collegimus. Accedat Eusebii lib. 8. hist. Eccl. cap. 13. *Διμίνοι ἢ οὗτοι τῆς αὐτῆς πόλεως οὐκ ἔχουσιν ἀποκαταστήσειν αὐτοκράτορα ἢ Σεβαστὸς ἀναστήσειν. Ταῦτα Μαξιμίνου δευτέρου λέγουσι, μόνου Καίσαρος οὐδὲ πάντων οὐδὲ τῶν τότε χρηματίζονται.* Id est,

vertente Valetio, *Post hæc Licinius communis Imperatorum suffragio Imperator & Augustus declaratus est. Quod quidem Maximinus egre admodum tulit, qui hactenus Cæsar duntaxat ab omnibus appellabatur.* Sed an is solus? Sic certe secundum nostrum, a quo Maxentius, capite 26, & Constantinus plus semel, capite 29 atque aliis, Imperatores vocati sunt. Verum aliter Cæsarum & Imperatorum numerum inibat Galerius, & ex ejus mente computat infra Toirardus, P. 2. p. 381.

15. *Maxentium & Constantinum filios Augustorum.*] *By which Maximin was quite smothered.* Tralatio Anglicæ. † Ad verbum, Quæ re, seu quo pacto Maximinus excluderetur prorsus. Sed hunc locum in Maxentii nomine corruptum esse suspicatur Baluzius, P. 2. p. 81. Mutillum vero judicant Columbus, p. 305; & Cuperus, p. 201. Adde Toirardum, p. 381.

† 16. *quasi nuntians &c.*] Notanda vis verborum; quæ sane longe minor, quam si noster denuntians scripserit. Cautè itaque etiam nunc nec sine aliqua observantia Maximinus cum seniore Augusto agebat; minusque veri similè Maximinum in tam multis illis, de quibus n. 13. diximus, ausum esse ejusdem senioris Augusti jura simul & semel usurpare.

17. *in campo Martio proximè celebrato*] Putabat Nicolaus Heinſius excidisse vocem *ludo*. *Nuntians in Campo Martia ludo proximè celebrato.* Mihi nihil excidisse videtur. Significat *campum celebratum esse*, a magna hominum multitudine frequentatum aut muneris, aut venationis, aut ludorum causa. Sic & in veteri Calendario, *celebratur asyllum*; & apud Ovidium, *vicini locus celebratur Hylerni*; id est, a plurimis aditur, ut solent loca sacra frequentari in sollemnibus festivitatibus. Non aliter dicitur celebrari campus Martius, ut janua Mutii apud Ciceronem. *Quæ Martii janua maxima quotidie civium frequentia est.*

celebrato ¹⁸ Augustum sc̄ ab exercitu nuncupatum.
¹⁹ Recepit ille moestus ac dolens, & ²⁰ universos qua-
 tuor Imperatores jubet numerari.

celebratur. & Cicero ipse IV. ad Attic. I. *Somnūs & frequentia & planctus me usque ad Capitolium celebravit.* Potuit autem Maximinus etiam absens in campo Martio Augustus nuncupari, ut forsan extra Romam non sit querendus Martius campus. *Gravim.*

Campo Martio prox. celebrato] Phrasī illius temporis. id est, die sollenni, vel Comitii, queis Consules creabantur. Factitatum id olim in campo Martio: Dies autem hic fuit, quo ipse VIII. & Maximinus iterum Coss. declarati: qua honoris sui occasione Maximinus ad invadendam Augusti dignitatem usus est. Cæterum factum hoc in partibus Orientis, uti liquet & cap. xxxvi. *Tollim.*

Adde Cuperum, P. 2. p. 201. & Toinard. p. 382.

18. *Augustum se ab exerc. nunc.*] Videatur Baluzius, P. 2. p. 81.

† 19. *Recepit ille*] Quid? *Enm nuntium:* Maucroixius; id: versio Anglica; quod forte absorptum a præcedenti *Recepit:* *Recepit id ille* & c.

ille] Nempe Galerius Maximianus. *Pagi. (1)*

† 20. *universos quatuor Imperat. jubet numer.*] Vide omnino Toinardum, P. 2. p. 382: & Columb. p. 304. ad *Vitus communitia.* Ab utroque porro diversus abit Baluzius, pag. 81. §. *Maxentium;* sed perperam, ni fallor.

CAPUT XXXIII.

¹ Jam decimus & octavus annus agebatur cū ² percussit eum Deus insanabili plāga. Nascitur ei ³ ulcus malum in inferiori parte genitalium, serpitque latius. ⁴ Medici secant, curant. Sed ⁵ inducta jam cicatrice

¹ *Jam decimus & octavus annus*] ejus Regni. *Interpres.* Imperii nempe Cæsarei Galerii Maximiani, Kalendis Martii anni Chr. CCXCII (mendose enim excusum CCCXCII) initi. *Pagius*, in Crit. Bar. ad an. Ch. 311. nu. xi. Item Columbus infra, P. 2. p. 305. A quibus dissentit Baluzius, pag. 81. & seq.

2. *percussit eum Deus insan. pl.*] Ideoque anno CCCIX, quo annum XVIII inchoavit. *Pagius, ibidem.* † Sed aliter Baluzius laudato loco. Consultantur super ceteris Cuperus, P. 2. p. 202. & Col. p. 305.

3. *ulcus malum in &c.*] Zosimus, τρῆν-
 πα δουλειαν. *Edit. Oron. & Cant.* ad-
 dente solum ultima, Vid. Euseb. Hist.
 lib. 8. c. 16.,

ulcus malum] Cacoethes. *Tollim.*

Adjiciatur Columbus, P. 2. p. 306. & Baluz. p. 82. §. *in inferiori.*

4. *Medici secant, curant.*] Primo aspectu legendum putaveram, *secant, vivunt.* Nunc nihil mutandum videtur. *Bohevellus.*

† Servari debere verbum *curant*, ostendit, paucis interjectis, hæc pericope, *Novæ ex integro cura.* Vide vtro quid hic loci insertum velit Columbus, P. 2. p. 303.

Med. sec. cur.] *Les Chirurgiens comptent, travahent.* Maucroixius. Ad verbum, *Chirurgi secant, excruciant.* Neque certe negandum quin noster per *Medicos*, id proprie *Medicorum* genus intellexerit qui vulnerati sunt, & *Chirurgi* a manuum operatione

vocan-

(1) *In Crit. Barom. ad an. Chr. 307. nu. 14.*

catrice scinditur vulnus, & rupta vena, fluit sanguis usque ad periculum mortis. ⁶ Vix tamen cruor sistitur. Nova ex integro cura. ⁷ Tamen perducitur ad cicatricem. ⁸ Rursus levi corporis m. . . . ⁹ vulneratus, plus sanguinis quam antè decurrit. ¹⁰ Albescit ipse, atque absumptis viribus ¹¹ tenuatur; & tunc quidem rivus cruoris inhibetur. Incipit vulnus non sentire medicinam, proxima quæque ¹² cancer invadit, & quanto magis circum secatur, latius sævit; quanto curatur, ¹³ increfcit. ¹⁴ Cessere magistri Philyrides Chiron

vocantur. Sed quis unquam curare pro asfescare usurpavit? Addo *fovere* & *curare* paulo post tanquam synonyma conjungi hoc ipso capite: ubi certo certius *fovere*, *secare* non est.

† 5. *inducta jam cicatrice scinditur vulnus*,] Baluzius antea, & post illum quoque ceteri Editores, *inductam jam cicatricem scindit vulnus*: nisi quod quam hodie præfert emendationem Baluzius, (utraque enim lectio aliqua ex parte veteris libri correctio est) eam ipse dudum proposuerat ad calcem primæ suæ editionis, & hac etiam Notula diserte probaverat Oxoniensis editio an. 1680. Legendum, *inducta cicatrice scinditur vulnus*. Sequitur clarissimi Collegæ de altera Baluzii emendatione judicium.

inductam jam cicatricem scindit vulnus.] Latine loquentium consuetudo postulat, ut legatur, *inductam cicatricem rescindit vulnus*. Simile mendum deievi in epistolis ad Atticum. *Gravins*.

vulnus,] De ulcere, quod male curatum, nec perfanatum, venulam aliquam eroserat. Alias vulnus divisio cutis est, & subjectæ carnis cum sanguine: ultus cum pure. *Tollius*.

Reliqua, quæ ad hunc locum pertinent, habes infra apud Baluzium, P. 2. p. 82. & apud Columbum, pag. 306.

6. *Vix tamen cruor sistitur*.] Imo, *Vix tandem* &c. Boherellus.

Corrigo *tandem*. Gale. † qui nihilominus alibi, *Tamen*, inquit, pro *tandem*, ut sæpe Marcellinus.,

7. *Tamen perducitur*] Legendum, *Tamen*. Edit. Ox. 1684. item Cant.

Iterum tamen pro *tandem*. Boherellus.

8. *Rursus levi corporis m. . . &c.*] Sagaciter Nic. Heinsius, & postea Oxonienses lacunam sic supplendam viderunt: *Rursus levi corporis motu vulneratus*. *Grævius*.

Supple *motu*. Edit. Oxon. & Cant.

Confer Columbum, P. 2. p. 307. 9. *vulneratus*,] Emendo, *vulneratur*. Gale.

vulneratus,] Mirum in tam facili conjectura hæsitatum. Lege: *vulnere rescisso*. *Tollius*.

† Parebunt imperio qui volent. Sed vereor equidem, ut talia aliis probare æque facile sit, ac audere. Aliter certe, tolerabiliusque, Columbus, P. 2. p. 307.

10. *Albescit ipse*,] Interpretes, *Pallescit*. Adde Columbum, pag. modo laudata.

11. *tenuatur*] Et hic quoque te eodem remittimus.

12. *cancer*] Gangræna. *Tollius*.

Confer Cuperum, P. 2. p. 202.

13. *increfcit*.] Potius, *agrescit*. Gale.

† Favet nonnihil Gallica versio, *Les romedès s'aignrissent loing de l'adomciv*.

14. *Cessere magistri Philyrides Chiron Amythaonisque Melampus*.] Ex Georg. cum prius mendose legeretur, *Phylides, Cirona, Metonius, Melampus*. Edit. Cant. item Oxon. an. 1684.

† Recte. Sic enim prima Baluzii, & Oxoniensis anni 1680. Sed alix postea,

--*Cessere magistri*,

Philyrides Chiron, Amythaonisque Melampus:

ex sequente, sine dubio, Notula minoris

Amythaoniusque Melampus. ¹⁵ Undique medici
 oiles trahuntur. Nihil humanæ manus promovent.
 Confugitur ad idola. Apollo & ¹⁷ Asclepius orantur,
 medium ¹⁸ flagitatur. ¹⁹ Dat Apollo curam. Malum
 tò pejus augetur. Jam non longè perniciës aberat,
 inferiora omnia corripuerat. Computrescunt forin-
 us viscera, & ²⁰ in tabem sedes tota dilabitur. Non
 inunt tamen infelices medici, vel sine spe vincendi
 mali

dicionis Oxon. ad antiquam lectio-

Phylides, Cirone, Metonius, Melampus. Corruptissimus locus, & terperunctio pessima. Baluzius, quasi teger esset, nullum videtur mendum noscere; quodque imprimis mirandum est, priora nomina separata legitæ tamen procul dubio sunt connenda. Chironem enim Philyræ sim fuisse Poetæ passim testantur: ne apud Virgilium Philyrides dicitur: de eodem Hesiodus in Theog.

— τὸν δ' ἔτρασαν ἄριστος Χείρων
 Φιλλυρίδης. . .

egendum itaque *Philyrides Chiron.* oco vero *Metonius, Melampus,* æ postrema nomina quasi Medicorum ille agnoscere videtur Baluzius, sub- tute *Amythaoniusque Melampus.* Virg. Georg. *Editio Oxon.* 1680.

adde Cuperum, P. 2. p. 202. & Col. 307.

5. *Undique Medici nobiles trahuntur.]* lus dubito, quin æque hic legendum *trahuntur,* ut superius legendum *ndi, contraxit morbum pro transit.* d in libris habetur. *Graviss.* aliter Columbus, P. 2. p. 307.

16. *Confugitur ad idola.]* *Omne recovrs idoles.* Quod omni quidem difficul- caret. Sed quia in antecedentibus) haud negligenter prætereundum pum, Mauroixium pro, *simula- n Dei quaritur,* vertisse, *On cherche de du Dieu,* addendo simul ad mar- m, *Credebant Christianos habere idola nis Temples,* videri autem posset non ini clarissimus Remensis Canonicus

locutus potius fuisse utroque loco ex Pa- ganorum sententia, quam ex sua, ad- dimus, ferente nunc occasione, suam semper nostro contra Mauroixium ar- gumento vim permanfuram, donec is aut alius quis ostenderit *idola* interdum apud Paganos fuisse simulacra Deorum qui nupiam in rerum natura existerent, quam rem, credo, nemo unquam pro- babit; quæque res si revera ejusmodi est ut ostendi nequeat, tum validum con- tra celebrem idoli & simulacri vel i- maginis distinctionem argumentum est, quod ubi nofter, de vero Deo agens, *si- mulacrum Dei quaritur* scripserat, Mau- croixius, uti jam dictum, transfulerit, *On cherche l'idole du Dieu.*

17. *Asclepius.]* *Asculapius.* Inter- pretes. Quod eodem recidit. Vide Ba- luzium, P. 2. p. 82. & Columb. p. 307.

18. *flagitatur.]* Potius, *flagitantur.* Gale.

19. *Dat Apollo curam.]* Imo, *Non dat Apollo curam.* Idem.

† Haud repugnans proxima, *Malum multo pejus augetur.* Sed vide tamen ut ex vulgata lectione, totoque loco, opti- mus sensus possit elici. *Apollon enseigne un remede, on s'en sert, le mal en devient pire.* Mauroixius. Ad verbum, Docet Apollo remedium; adhibetur; malum augetur.

Dat Apollo curam.] Hoc est, Docet remedium. Virgilius, *Da Tityro nobis,* doce nos. æque ut *tradere.* Contra, *accipere* est discere. *Graviss.*

Adde Cuperum, P. 2. p. 202.

20. *in tabem sedes tota dilabitur.]* Id est, omnes inferiores partes corporis, quibus

mali, fovere, curare. ²¹ Repercussis medullis, malum recidit introrsus, & interna comprehendit, ²² vermes intus creantur. ²³ Odoritatem non modo per palatium, sed totam civitatem pervadit. Nec mirum, ²⁴ cum jam confusi essent exitus & stercoris urinæ comesti à vermibus, & in putredinem corpus cum intolerandis doloribus solvitur. ²⁵ Clamores simul horrendos ad sidera tollit, quales mugitus fingit saucius

quibus proluviem exoneramus, putredine diffundunt: ut paulo post: *maiorē copiam tabescendorum viscerum perniciosā secundā generaverat.* & cap. 35. *Cum jam totius corporis membra defluerent, horrenda tabe consumtus est.* Sueton. Vitell. 10. *Abhorrentes quosdam cadaverum tatem, detestabili voce confirmare ausus est.* Exemplum non unum notamus alibi. *Gravium.*

Sedes tota] Cuperum vide, P. 2. p. 202.

21. *Repercussis medullis, malum recidit introrsus,*] *Medulla* hic pro affluentibus humoribus ponitur, qui introitam repellentibus remediis cohibiti novum malum produxerunt putrefcendo: unde enati vermes. *Tollimo.*

Lego, Repercussum medellis malum, recidit introrsus. Boherellus. item Anonymus infra, apud Toinardum, P. 2. p. 382.

Corrigo, *Repercussum medellis malum recidit introrsus.* Gale.

Nicolaus Heinſius censebat legendum esse, *Repercussis medellis*, id est, cum malum non admitteret medellam & remedia. Sed mihi videtur ex præcedenti verbo *cavere* ultima syllaba bis ab oscitante librario esse repetita, scribendumque, *Percussis medullis*. Percusserat autem Deus insanabili plaga genitalium inferiorem partem, ut loquitur in initio capiti; nunc percutiuntur medullæ, hoc est vitalia. sicut *hæret in medullis* dicuntur, qui amantur *punito corde*, ut Comicus loquitur. *Gravium.*

† Unice amplector, etsi alia in mentem venissent quæ ex veteribus potuissent defendere.

malum recidit intr.] Columbum vide, P. 2. p. 307.

22. *vermes intus creantur.*] Remitto te ad Baluzium, P. 2. p. 82.

23. *Odoritatem non modo per palatium, sed totam civitatem pervadit.*] Baluzium legit, *Odor veter non modo &c.* Facilio tamen emendatio est, *Odor autem.* Edit. Oxo. & Cant. quas secutus est Pagius. (a) *Legē, Odor ū autem, vel, Odor ū autem.* Vossius.

Lego, Odor ū autem modo per palatium, sed totam etiam civitatem pervadit. To etiam, confusum est cum *totam.* Boherellus.

Emendo, *Odor totum non modo per palatium, sed &c.* Gale.

Nicolaus Heinſius suspicatur: *Odor ū autem non modo per palatium, sed totam civitatem pervadit.* Quid si legamus? *Odor dirus autem non modo per palatium, quæque postea.* *Gravium.*

Adde Baluzium, P. 2. p. 82. Cuper. p. 202. & Col. p. 307.

† 24. *cum jam confusi essent exitus stercoris & urinæ comesti a vermibus,*] Veteris libri lectio, quam omnes hactenus, præter Aboensem, editiones secutz fuerant, sic habent: *cum jam confusi essent exitus stercoris & urinæ. Comestus a vermibus, &c.* Dudum tantum Baluzius emendationem, quam hodie in auctoris verbis adhiberi voluit, suggererat ad calcem tomi 2 Miscellaneorum: & hæc insuper doctorum de veteri scriptione judicia prodierunt.

exitus stercoris & urinæ. Comestus a vermibus,] Legendum, *exitus stercoris & urinæ comesti a vermibus.* Editio Oxon. an. 1680.

Legendum, *exitus stercoris & urinæ comesti a vermibus.* Aut si mavis, *Comestus est a vermibus;* salva priore interruptione. Editio Oxon. an. 1684. item *Cantabr.*

Comestus

(a) In *Cris. Bar. ad an. Chr. 311. m. 21.*

saucius taurus. Apponebantur ad sedem fluentem ²⁶ co-
cta & calida animalia, ut vermiculos eliceret calor.
²⁷ Quae resolutis, ²⁸ inæstimabile scatebat examen; &
tamen multò majorem copiam ²⁹ tabescendorum visce-
rum ³⁰ pernicies secunda generaverat. Jam diverso
malo partes ³¹ corporis amiserant speciem. Superior
usque ad vulnus aruerat, & miserabili macie cutis lu-
rida longè inter ossa confederat. ³² Inferior, sine ulla
pedum

Comestus a verm.] *Comestur* &c. Editio Abo. nec non Gale.

Una mecum Cl. Columbus *Comestur*, id est *Comeditur*, legendum vidit. *Tollitur*.

† Firmat Senecæ locus (n,) *Sic estur apud illos, sic bibitur*. Adde Columbum, P. 2. p. 307.

25. *Clamores simul* &c.] Editio Abo-
eniis,

Clamores simul horrendos ad sidera tollit:

Quales magis, fugit, cum saucius aram

Taurus...

quam & restitutionem Galeus, alique duæ editiones, (o) non proponebant modo in suis Notulis, sed ex 2. Æneidos firmabant.

26. *cocta & calida animalia,*] Ita recte; nam & his, & lardo præcipue vermes e corruptis membris eliciuntur. *Tollitur*.

† Non repugno. Sed, ne nefcias, longe aliter Interpretes: Maucroixius nempe, *On luy appliqueoit des animaux vivans, ou de la viande chaude*. Apponebantur animalia viva, aut calida caro. Alter vero in hunc modum, *Some living animals, and others that were boiled: Viva aliquot animalia, tum & alia elixa: quod ne nimis mireris, confer Columbum, P. 2. p. 307.*

† 27. *Quæ resolutis,*] *Acceptit Maucroixius, quasi noster scripserit, Apponebantur ad sedem fluentem cocta & calida animalia, ut vermiculos eliceret calor. Sed postquam ita perpurgata fuerant vulnera ut nullus amplius vermiculus appareret, inæstimabile scatebat examen.* *Mais quand on en avoit nettoyé ses playes,*

il en ressortoit une fourmilierie.., At quid planius, quam animalia illa non apposita fuisse vulneribus sine fasciis, quarum ope melius ulceratis partibus applicarentur, suoque loco insisterent? Obligantur ergo cum vulneribus animalia: & quando postea fasciæ removebantur, ipsa quoque animalia resolvebantur. Est enim in mille locis *resolvere*, id quod ligatum fuerat dissolvere. Noster cap. 46. *Licimani scusa deponunt, galeus resolvunt.* & Ovidius 3. Fast. de raptis Sabinis, *Consilium dederat. parent, crinemque resolvunt.* unde, post paucos versus, de iisdem, *Us medium campi passis tetigere capillis.* Lactantius in Epit. cap. 15. *Sed & IPSE DÆMONUM PRINCEPS, auctor & machinator malorum, CATENIS IGNEIS ALLIGATUS &c. Peractis vero mille annis, ac RESOLUTOTO DÆMONUM PRINCIPE.*

† 28. *inæstimabile scatebat examen:*] *In resolutis illis scilicet animalibus, quæ eliciendis Galerii vermiculis apposita fuerant, & quibus cum successu istud examen adhererat: contra quam modo ponebat Maucroixius. Adde Cuperum, P. 2. p. 202. & Columbum, p. 307.*

29. *tabescendorum viscerum*] *Rectius, ut alii, tabescensium.* *Tollitur.*

Columbum, quem innuat, immo & alias ejusdem conjecturas, vide sis, P. 2. p. 307.

30. *pernicies secunda*] *Emendo, pernicies facunda.* Gale.

Plura ex dicto Columbi loco habere potes, si opus est.

31. *corporis amiserant speciem.*] *Adatur Cuperus, R. 2. p. 202.*

32. *Im*

pedum forma, in utrium modum inflata discreverat. Et hæc facta sunt ³³ per annum perpetem, cum tandem malis domitus ³⁴ Deum coactus est confiteri, ³⁵ novi doloris urgentis per intervalla exclamat se restitutum ³⁶ Dei templum, ³⁷ satisque pro scelere facturum. Et jam deficiens ³⁸ edictum misit hujusmodi.

32. *Inferior, sine ulla pedum forma, in atrium modum inflata discreverat.]* Discreverat mendosum esse certo certius est. Nam primo inflata non discernunt. Dein, si *discreverat* ratione significationis locum haberet, scribendum fuisset, *Inferiorem... in atrium modum inflatam discreverat*. Licet autem, ut vir doctus notat, [Columbus nempe, P. 2. p. 308.] *discreverat* pro *decreverat* accipiat, qui tandem inflata decreverat? Existimem igitur Lactantium scripsisse: *Inferior, sine ulla pedum forma, in atrium modum inflata increverat*. Justin. xi. *Mirus animo increvit tumor*. Liv. i. *increvens audacia*. Grævius.

discreverat.] A *discrevo*, non autem a *discerno*. Rarum hoc verbum. Significat autem, intumescendo dilatari. *Tollius*.

discreverat.] Corrigo, *discrepnerat*. Gale.

33. *per annum perpetem,]* Ab ultimis nempe mensibus anni Christi CCCIX, ideoque per annum & aliquot menses, quos Lactantius negligit. *Pagius, in Crit. Bar. ad an. Ch. 311. nm. xi.*

Addantur Cuperus, P. 2. p. 202. & Col. p. 308. Item Norisius in epistola quam merito Ampl. Cuperus suæ voluit Præfationi subijci.

34. *Deum coactus est confiteri,]* Vide

exemplum aliud in Antiocho apud auctorem historiz Machabæorum. *Tollius*.

Conferendus omnino Baluzius, P. 2. p. 82.

35. *novi doloris]* Legendum forsan, *nova vi doloris*. *Pagius*, ubi modo.

Bene Columbus, *ac nova vi doloris*: nisi quis *immuni* maluerit pro *nova*. *Tollius*.

Paulo tamen aliter Columbus ipse, P. 2. p. 308. & ex illo Cuperus, pag. 202. *novi dolor.*] Emendo, & *vi doloris*. Gale.

36. *Dei templum,]* Pro quo Versio Anglicana, *the Church of Nicomedia*. templum Nicomediæ.

37. *satisque pro scel. factur.]* Columbus vise, P. 2. p. 308.

38. *edictum misit hujusmodi.]* Scribendum, *edictum misit hujusmodi*. *Nicol. Heinius*: item Gale.

† Nos dubitabimus alibi. Missum autem vel emissum fuisse Serdica Nicomediam, idque non ante mensem Martium anni Ch. 311, et si ita Valefio aliisque viris doctis placuerit, sed post Kalendas Martias ejusdem anni, posuit probavitque ad eum annum *Pagius* in *Crit. Baron.* num. 12. & 13; cui assentimur. Confer laudatam *Norisii* epistolam. Adde quod propter alia *Baluzium*, P. 2. p. 83.

CAPUT XXXIV.

INter cetera quæ pro reipublicæ ² semper commo-
dis

INter hæc.] Vide *Eusebium* lib. 8. c. 17. *Edit. Oxon. An. 1684.* Item *Cons.*

† Recte. Ibi enim præsentem epistolam ab *Eusebio* ipso *ἢ τὴν ἑλληνίδα*

ἑλληνίδα κατὰ τὴν ὀμιλίαν, uti loquitur, *μεταφραθεῖσαι, habemus*; id est, Græce, sicut fieri potuit, translata. Sed quod hoc loco nequaquam prætermittendum, ea epistola, cui noster ne-
g
verbum

dis atque ³ utilitate ⁴ disponimus, nos quidem volu-

lucra-

verbum quidem Praefationis adscriptis, notabilem longissimamque apud Eusebium habet, in hunc modum. *Αὐτοκράτωρ Καίσαρ Γαλιεῖος Οὐαλιεῖος Μαξιμίος* &c. Id est, vertente Valerio, Imperator Caesar Galerius Valerius Maximianus Invidius, Augustus, Pontifex Maximus, Germanicus Maximus, Aegyptiacus Maximus, Thebaitus Maximus, Sarmaticus Maximus, quintus Persicus Maximus, secundo Carpicus Maximus, sexto Armeniacus Maximus, Medicus Maximus, Adiabenicus Maximus. Tribunicia Potestatis XX. Imperator XIX. Consul VIII. Pater patriae. Proconsul. Et Imperator Caesar Flavius Valerius Constantinus, Pius, Felix, Invidius, Augustus, Pontifex Maximus. Tribunicia Potestatis V. Imperator V. Consul, Pater patriae, Proconsul. Et Imperator Caesar Valerius Licinianus, Pius, Felix, Invidius, Augustus, Pontifex Maximus, Tribunicia Potestatis IV. Imperator III. Consul, Pater patriae, Proconsul: Provincialibus suis salutem.

Vere autem in eo Praefatio ista notabilis est, quod ex quatuor Imperatoribus, quos ante triennium & amplius Galerius Imperatores secum numerari iusserat, (p) duo tantum in allata Praefatione nominantur: Constantinus scilicet, & Licinianus, qui alias Licinius; omittis plane Maxentio & Maximino Daja. Nam quid inde sequitur? nisi illud ergo a veritate alienum esse quod in sua Apocalypso Explicatione (q) Cl. Meldensis Episcopus, ut ex Constantio Chloro persecutoris quavis arte faceret, ἀπλῶς discretisque verbis posuit (r) omnium Imperatorum nomina omnibus Actis publicis, ubi cuiusque locorum conderentur ac prodigyens, praefixa fuisse & inscripta. Item, mandata quoque generalia nomine Imperatorum omnium fuisse data.

Addit, scio, Pagius suo loco (s) post descripta laudate Praefationis verba, Ideo

autem in eo edito Galerii Maximiani, Constantini & Licinii nomina leguntur, quia eorum consensu datum fuit. Sed, ne allud dicam, unde, oro, probabitur unquam Diocletianum Constantii nomen una cum suo editis, quae contra Christianos emisit, praefixisse, nisi ipsissima e-dictorum Praefatio in medium afferatur, quod, ut nunc recorder, impossibile est? Et, si maxime proferretur, quinam nobis edita illa Constantii consensu proposita fuisse posset constare, cum antea ex nostro didicerimus, non Constantii tantum, sed ne ipsius quidem Hermodii Maximiani sententiam in tantis rebus fuisse expectatam? Verba sunt, capite xv: *Et jam litera ad Maximianum atque Constantium commoverant ut eadem facerent. Eorum sententia in tantis rebus expectata non erat.*

Ad haec, quando docti (t) nomina quatuor Imperatorum, quos tandem Galerius communi secum titulo frui voluit, recensent, veluti illi Licinium ante Constantinum numerant; cum e contrario dicta Praefatio Constantinum Licinio praeponat: quod nec levi observatione dignum est.

† 2. *Semper commodis*] An una voce *semper-commodis* legendum? ut apud Terentium in Andria (v.)

Mirabar, hoc si sic abiret: & heri semper-lenitas

Verbar quorsum evaderet.

quibus alia apud alios similia sunt. Videtur profectio verborum ordo, quo noster usus est, id poscere. Hic quippe verus & naturaliserat, *Inter cetera quae semper pro republica commodis atque utilitate disponimus.* Testis est, si mihi non credis, Maucroixii versio, *Quoy nous nous ayons toujours travaillé avecque beaucoup d'application au bien & à l'utilité de l'Etat.*

3. *utilitate*] Adi Cuperam, P. 2. p. 203.

4. *dispo-*

(p) *Vide cap. 32. in fine.* (q) *Ad cap. 13. comm. 1.* (r) On voit que les Empereurs, quoy qu'ils partageassent entre eux les Provinces, les gouvernoient néanmoins comme faisant un mesme corps d'Empire. Les noms de tous les Empereurs étoient inscrits à la teste de tous les actes publics, en quelque endroit qu'ils se fissent: les ordres généraux se donnoient aussi au nom de tous. (s) *In Cris. Beron. ad an. Chr. 311. nu. 4.* (t) *Baluzium v. gr. P. 2. p. 82. Columbus, pag. 304. Toinardus, p. 382. (v) Ad. 1. Sc. 2.*

lueramus antehac ⁵ juxta leges veteres & publicam disciplinam Romanorum cuncta corrigere ⁶ atque id providere ut etiam Christiani, qui parentum suorum reliquerant ⁷ sectam, ⁸ ad bonas mentes redirent. ⁹ Si- quidem

4. *disponimus,*] *Disponere, dispositio, & dispositiones* fuere ea ætate vocabula valde familiaria, sive de augustioribus Imperatorum decretis & constitutionibus ageretur, sive de aliis eorundem voluntatibus animique propositis minus gravibus. Priore sensu, noster supra, pag. 139. nu. 21. *debere ipsius dispositionem in perpetuum servari.* & pag. 217. nu. 5. *dispositionem suam servos:* ad quæ loca repetantur Notæ, si opus est. Posteriore autem, Lampridius in Alex. Severo, „ Itinerum dies publice proponebantur; i-
„ ta ut edictum penderet ante menses duos
„ in quo scriptum esset, *Illo die, illa hora*
„ *ab urbe sum exiturus;* &, *si dii volue-*
„ *rint, in prima mansione mansurus....* &
„ id quidem eousque quàmdiu ad fines
„ barbaricos veniretur. Jam enim inde
„ tacebatur, & omnes ambulabant, ita
„ ne DISPOSITIONEM Romanam
„ barbari scirent. Certum est autem
„ eum nunquam id quod proposuerat,
„ fecerisse; quum diceret, *Nolle ab au-*
„ *litis suas vendi* DISPOSITIONES.
Tum, paucis interjectis, „ Et quia de pu-
blicandis DISPOSITIONIBUS men-
tio contigit, ubi aliquos voluisset vel
rectores provinciæ dare, vel præposi-
tos facere, vel procuratores (id est ra-
tionales) ordinare, nomina eorum pro-
ponebat; hortans populum ut si quis
quid haberet criminis, probaret mani-
festis rebus: si non probasset, subiret
penam capitis: dicebatque, grave
esse, quum id Christiani & Judæi
(N. B. distinctionem) facerent in prædi-
candis sacerdotibus qui ordinandi sunt,
non fieri in provincialium rectoribus,
quibus & fortunæ hominum commit-
terentur & capita. Ubi obiter, Le-
ctor, quædam amplius ad veterem san-
ctioremque Paganorum, Christianorum,
Judæorumque disciplinam post hujus vel
illius hominis ad has ut illas dignitates
civiles & ecclesiasticas electionem perti-
nentia observare potes, non negligenda.
Constat utique ejusmodi electiones, etiam

cum necdum confirmatæ & omnibus nu-
meris absolutæ fuissent, interdum quo-
que vocatas esse *dispositiones*.

5. *juxta leges veteres &c.*] Cuperum
vide, P. 2. p. 203.

† 6. *atque id providere ut etiam Chris-*
tiani, qui parentum suorum &c.] Quis
dicat, Neque ita vero cuncta juxta leges
veteres & publicam Imperii Romani di-
sciplinam corrigere illorum simpliciter Chri-
stianorum respectu cogitaverimus, qui
nulla in re primæviam suam sectam dele-
tuerant, & quos proinde, ut præcipuos
publicæ Romanorum religionis adver-
sarios, nostra intererat ad bonas mentes
ejurato Christianismo redire; sed idem
quoque illorum Christianorum respectu
providere volueramus, qui dictam ve-
terum Christianorum sectam, in variis
scilicet hæreses, reliquerant, adeo non vis
nobis eapropter indulgentis aliquæ dig-
niores, ut e contrario minus digni vi-
derentur. *Siquidem quædam &c.*

† 7. *sectam,*] *Religionem.* Interpretes:
qui cum loquentem Galerium inducere
habent, melius, credo, *secta* nomen,
ut ut odiosum, retinissent.

† 8. *ad bonas mentes redirent.*] Sjurando
scilicet ipsi quoque in Paganismi gratiam,
qui Galerio sola bona Religio erat, ro-
tum suum qualemcumque Christianis-
mum. Confer Baluzium, P. 2. p. 83.
& Cupetum, P. 203. & 204.

† 9. *Siquidem quædam ratione &c.*] Putavi aliquando, antequam Eusebii
versionem cum hoc loco contulissim;
emendandum fuisse, *Siquidem quædam*
erat ratio ne tanta cõstem Christianos vo-
luntas invasisset, quæque doliceps. Po-
stea vero propter hæc interrogantis Euse-
bii verba, *Ἐτιμὰ τὴν ἀγιότητα*
&c. vidimus legendum potius esse, *Si-*
quidem quædam ratione, cum sequenti-
bus, hoc sensu. Siquidem, dicebamus
olim, quam ratione voluntas tantus
perverfos illos Christianissimi sectatores in-
vasit, tantaque stulticia occupavit, ut
non ea veteris sectæ instituta sequantur &

quidem quadam ratione tanta eosdem Christianos voluntas invalisset & tanta stultitia occupasset ¹⁰ ut non illa veterum instituta sequerentur ¹¹ quæ forsitan primi parentes eorundem constituerant, ¹² sed pro arbitrio suo ¹³ atque ut hisdem erat libitum, ita ¹⁴ sibi met leges

quæ primi forsitan istorum Pseudo-Christianorum parentes constituerunt, sed pro arbitrio suo, atque ita ut primis tandem Christiani cultus conditoribus fuit libitum, sibi met leges faciant quas observent, & per diversa varios populos congregent? Tangit ergo obiter hic loci Galerius propter quas antea rationes ipsos quoque primævæ Christianorum sectæ desertores noluisse amplius tolerari.

10. *ut non illa veterum instituta sequerentur qua forsitan &c.*] Aut, *ut nec illa veterum instituta sequerentur, nec ea, qua forsitan...* legendum est: aut obsecra valde fit oratio atque ambigua; cum *juxta leges veteres præcesserit*, (id est, præfata Gentilium) & mox sequatur, *ut ad veterum se instituta conferrent*: quod ad utramque cum Gentilium, tum Christianorum religionem referri potest; quamquam Maximianus, ceterique Imperatores Christianos non ad exactiorem veri Christianæ religionis cultus rationem edictis suis compulerunt, sed ad ejusdem abjuramentum, cultumque idolorum. Assentior vero perillustri Cuperio in hujus loci explicatione: putoque hæc omnia de antiquo Gentilium numinum cultu capienda. *Tollim.*

veterum] Christianorum scilicet, a quorum simplicitate defecerant. Cui causæ persecutionem decimam acceptam refert Eusebius; cum invidia passim glisceret, obsecrationes, & Antistitum inter se certamina, misere distraherent Ecclesiam. *Edit. Oxon. & Cam.* † addente tantum postrema, Vid. Euseb. Eccles. Hist. l. 8. c. 1.,

Confer Baluzium, P. 2. p. 83. & Cuperum, p. 204. v. 13. & seq. item quæ nos ipsi num. 6. diximus.

† 11. *qua forsitan primi parentes eorundem constituerant.*] Quasi dicat, quæ nec forte etiam veteres simpliciter Christianismi auctores, verum ii ipsi a quibus suæ prosæpæ originem ducunt, præ-

scripserunt: conficiendo, verbi gratia, notissimos illos vel ipsi Gentilibus Apostolos potuisse olim ejusmodi progeniem habere, quæ per aliquot nepotum seriem heterodoxos, de quibus nunc agit Galerius, Christianos produxerit, ut cum Plauto loquamur.

12. *Sed pro arbitrio suo &c.*] Procul dubio intelligit sectas & contentiones inextinguas, in quas tum diductus fuit Christiani nominis populus. *Grævius.*

† 13. *atque ut hisdem erat libitum, ita sibi met leges facerent, quas observarent.*] Locus ad hujus capitis intelligentiam vere notandus. Nam quis primo sensus est nisi hic, atque eodem modo sibi met leges, quas observarent, facerent, quod id antea ab aliis pro libitu factum fuerat? Porro autem, quosnam alios, qui ex mera animi libidine sibi met leges ad religionem spectantes fecissent, intelligere potuit generaliter Galerius, quam Christianos, cum Romani suas de Religione sanctiones nequaquam ut humanæ libidinis placita, sed ut Egeriæ Deæ monita considerarent? Et jam denique, quosnam alios e Christianis specialiter perstringere potuit Galerius, dicendo, *atque ut hisdem erat libitum, quam primos Christianæ Religionis auctores?* pergenso vero proxime, *ita sibi met leges, quas observarent, facerent, & per diversa varios populos congregarent,* quam ejusdem veteris Christianæ Religionis desertores? Conclusum esto igitur, nunquam venisse antea Galerio in mentem tales Christianismi Apostatas ad exactiorem veri Christianæ religionis cultus rationem edictis suis compellere, sed omnes omnino cujuscunque Christianismi, purioris, impuriorisve, sectarum ad illius abjuramentum cultumque idolorum cogere vel adducere. Mihi alias aliquantulum illustrari posse videbatur hic locus mutando verborum ordinem in hunc modum, *atque ita ut hisdem erat libitum, sibi-*

ges facerent quas observarent, & ¹⁵ per diversa varios populos congregarent. Denique cùm ejusmodi ¹⁶ nostra jussio extitisset ¹⁷ ut ad veterum se instituta conferrent, ¹⁸ multi periculo subjugati, ¹⁹ multi etiam deturbati sunt; ²⁰ atque cùm plurimi in proposito perseverarent, ac videremus nec diis eisdem cultum ac religionem debitam exhibere, ²¹ nec Christianorum Deum obser-

vet quæque postea.

14. *sibi met leges facerent quas observarent,*] Vide Columbum, P. 2. p. 308. duobus locis.

15. *per divers[a]* Suppleo, *loci*: vel, *conventicula*. Gale.

† Eusebius tamen ipse quoque sine substantivo nomine, *εἰ διαζόγῃς*. Confer Cuperum, P. 2. p. 203.

dans les provinces. Maucroixius. id est, in provinciis.

16. *nostra jussio*] Nostra Edicta. *Interpreses*.

Adde quæ supra ad caput XVI notavimus, pag. 26. nu. 19.

† 17. *ut ad veterum se instituta conferrent,*] Perspicue ostendunt quæ jam diximus num. 6, & porro offendere percent quæ dicemus num. 21. & 24, non posse omnino hæc verba ad utramque cum Gentilium, tum Christianorum religionem referri, sed unice ad veterum Romanorum religionem pertinere, contra quàm ponebat modo Tullius, num. 10. Sentit nobiscum Amplissimus Cuperus, P. 2. p. 204. v. 10. & seq.

† 18. *multi periculo subjugati,*] In quo nempe fuissent, si Galerii edicto non paruisent, propter additas eidem gravissimarum poenarum comminationes.

A quoy plusieurs ont desisté par crainte. Maucroix. Id est, multi metu subjugati.

Confer Cuperum, P. 2. p. 203. & Col. p. 308.

† 19. *multi etiam deturbati sunt;*] Conjicerem, ni Eusebio verso obstar, auctoris manum non *deturbati*, sed *deturpati* fuisse; intelligendo scilicet de Christianis, quibus edicente Galerio ef-

fossi fuerint oculi, amputatæ manus, pedes detruncati, nares vel auriculae desecatæ. Primo, quoniam similibus modis Maximinum Orientis confessores accepisse videbimus in fine capitis 36. Deinde autem, quia quin tunc illi misere *deturpati* sint, indubium est post istud Suetonii in Caligula (x.) *Pulcras & comatos, quoties sibi occurrerent, occipitio raso deturpabat*. Denique, quoniam admissa semel *turbati* pro *deturbati* lectione, ea apte occurreret differentia inter *deturpari* & *periculo subjugari*, quæ non itidem, ut opus foret, cernitur inter *periculo subjugari* & *deturbari*, cum eodem prorsus videatur redire. Sed faciunt omnino Eusebianæ ista, *πλείστοι τῶν παρχήβητες, πάντοτε θανάτου ὑπέστηον*, ad verbum, *plurimi vero turbati omnigenas mortes pertulerunt*, ut haud temere mutandam esse hujus loci lectionem credamus. Præsertim cum, ut ex iisdem Eusebianis appareat, non integer sit, sed mutilus. Eruiatur ergo novus aliquis MSS. codex, priusquam quid hic noster voluerit, ausum dicere. Maucroixius, *Plusieurs aussi n'y ayant pas voulu obéir, ont été punis*. Multetiam, quod parere noluerint, puniti sunt: ut nesciam quid is legendum esse divinarerit.

20. *atque cum plurimi*] Corrigo, *atque*. Gale.

† 21. *nec Christianorum Deum observare,*] Quid ita, si vetustioris & exquisitionis sectæ Christiani sua adhuc publica conventicula habebant, in quibus per Galerii edicta liceret Christum colere? Non habebant ergo; idque adhuc magis patebit e sequentibus. Sed, quod non negandum, alio tamen ab Ampl. Cuperus, P. 2. p. 203.

observare, ²² contemplationem mitissimæ nostræ clementiæ intuentes & consuetudinem sempiternam qua solemus cunctis hominibus veniam indulgere, promptissimam in his quoque ²³ indulgentiam nostram credidimus porrigendam, ²⁴ ut denuo sint Christiani ²⁵ & conventicula sua componant, ita ut ne quid ²⁶ contra disciplinam agant. ²⁷ Alia autem epistola iudicibus signifi-

22. *contemplationem mitissima nostra Clementia intuentes.*] Quid quaeso est contemplationem intueri? Procul dubio littera ultima perperam bis fuit exarata. Scripsit enim Lactantius: *contemplatione mitissimae nostrae clementiae, intuentes & consuetudinem sempiternam.* Grævius.

† Nihil certius clarissimi Collegæ emendatione, quæ mihi quoque in mentem venerat. Eam multa veterum loca confirmant. Sulpicius Severus lib. 2. Hist. Sac. cap. 25. *Tum Demetrius, resello cum Judæis sedere, contemplatione cladū a Tryphone illata, &c.* Idem Dialogo 2 de virt. B. Marini c. 13. *Vernum illa [virgo] fortissimi vincula propositi, ne Martini quidem contemplatione laxaret.* Justinus, lib. 8. c. 8. *His ita gestis forte evenit, ut eam fratres duo, reges Thracia, non contemplatione iustitia ejus, sed invicem mementes ne alterius viribus accederes, deceptationum suarum iudicem eligerent.* Quibus similia apud Columbum videri possunt, P. 2. p. 309. Observo tantum, eosdem veteres quandoque non simpliciter contemplatione, sed in contemplatione dixisse. Libellus precum Faustini & Marcellini, *Deprecamur mansuetudinem vestram, piissimi Imperatoress, Valentiniane, Theodosi, & Arcadi, ut hac in contemplatione Christi filius Dei, qui vestram juvat imperium, insatigabiliter legere dignemini.* Atque ita ad verbum Maucroixius hoc loco, *en contemplation de nostre tres-douce clemence.*

23. *indulgentiam nostram &c.*] Cupperum vide, P. 2. p. 204.

† 24. *ut denuo sint Christiani*] Id est, ut qui clam ab aliquo tempore Christiani fuerunt, & antea palam Christiani erant, publice denuo Christiani sint: quorum

igitur cœtus ita antea Galerii edictis diffipati fuerant, ædesque sacræ diructæ, ut nulli amplius Christiani sive Orthodoxi, sive Heterodoxi apparent, qui quemcunque Christianismum profiterentur. Maucroixius breviter, *C'est pourquoy nous leur permettons l'exercice de la Religion Chrestienne.*

25. *& conventicula sua componant,*] Hoc est, cœtus suos celebrent secundum Interpretes; & de senir *leurs assemblées*; Maucroix. *to hold their assemblies.* Versio Anglica.

† Malim ego *conventicula* de cœtuum locis interpretari, & per *componant*, adificient intelligere: quo sensu scilicet Virgilius Æn. 3.

Quam iuta possis urbem componere terra, Firmat finis cap. 48: *Huius literæ propositū, etiam verbo hortatus est ut conventicula institutum pristinam redderentur. Sic ab e-versa Ecclesia usque ad resistantiam suarum anni decem &c.* Adde quæ superius diximus, pag. 121. nu. 27. item quæ Cupperus infra, P. 2. p. 204.

† 26. *contra disciplinam*] Illam nempe, quam in ipso fere hujus epistolæ initio publicam Romanorum disciplinam & leges veteres vocavit: *contrary to the established discipline.* Tralatio Anglica. Ad verbum, *contra stabilitam disciplinam*: quod non dubito quin eodem debeat referri. Adde Cupperum, P. 2. p. 204, §. Alia autem.

27. *Alia autem epistola*] *Par une autre Declaration.* Maucroix. *By another Ordinance.* Versio Anglica.

† *Epistolam & edictum* non distinguo, ait in consimili occasione Pagius. (x) Neque certe videtur magis hic auctor distinxisse, qui in fine capitis præcedentis

28 significaturi sumus 29 quid debeant observare. Unde juxta hanc indulgentiam nostram debebunt 30 Deum suum orare pro salute nostra & rei publicæ 31 ac sua, ut undique versum res publica perfret incolumis, & securi vivere 32 in sedibus suis possint.

Id quod nunc a Galerio *epistola* dicitur, *edictum* nuncupavit: *edictum* misit hujusmodi; similiterque initio sequentis, *Hoc edictum proponitur Nicomedia*. Nos putamus, si res suo proprio nomine appellandæ sunt, hoc scriptum propter ultimam Præfationis portionem, *ἱεραρχιωτάς ἰδὸς χάριτον*, *Provincialibus suis salutem*; deinde vero propter hanc ipsam clausulam, *Alia autem epistola significaturi sumus quid debeant observare*, quæ non ita bene poterat Galerii edicto inferi; denique propter ipsum *epistola* nomen, quod huic scripto tribuit Galerius, dicendum potius esse, & revera fuisse *epistolam*, rigide loquendo, quam *edictum*, sed ex qua tamen, pauculis dempris & mutatis, additoque Præsidum *programmate*, conficiendum confectumque fuerit paulo post edictum proprie dictum. Vide, quæso, quantopere eo faciant postrema verba Licinii litterarum ad Bithyniæ Præsidem dandarum, quas habes infra capite 48, & quibus vulgo *Licini de restituenda ecclesia edictum* nomen est. Verba sunt, *Ut autem hujus sanctionis benevolentia nostra forma ad omnium possit pervenire notitiam, PROLATA PROGRAMMATE TUO hac scripta & ubique proponere & ad omnium scientiam se perferre conveniet, ut hujus benevolentia nostra sanctio latere non possit*. Tum continuo post, *His literis*

propositis; proxime vero ante initium, *de restituenda Ecclesia hujusmodi literas ad Præsidentem datas proponi jussis*. Confer similem locum *epistolæ* Maximini Augusti ad Sabinum, quam integram refert Eusebius l. 9. H. E. c. 9. *ἵνα ᾗ αὐτῷ ἡμῶν ἡ χάρισις εἰς χάριτον πάντων τῶν ἱεραρχιωτῶν τῶν ἡμετέρων ἔλθῃ, διατάγματι κατ' οὐ προτιθέντι τὸ ἀκατασκευασμένον ὑπέλασσαι*. Hoc est, vertente Valetio, Porro ut hoc præceptum Majestatis nostræ universis provincialibus nostris innotescat, edicto abs te proposito jussione nostram publicari curabis. Adde Cuperum, P. 2. p. 204.

28. *significaturi sumus*] Videatur Baluzius ibidem, p. 83.

† 29. *quid debeant observare*.] Quinam? Christiani? an Judices? Credebam Christianos intelligi, ob præcedentia ista, *ut denno sint Christiani & conventicula sua componant, ita ut ne quid contra disciplinam agant*. Maluit Maucroixius de Judicibus accipere. *Par une autre Déclaration nous ferons savoir à nos officiers de justice la conduite qu'ils doivent tenir envers eux*.

30. *Denno suam orare pro salute nostra*] Cuperum vide, P. 2. p. 205.

31. *ac sua*.] Adeatur Baluzius ibidem, p. 83.

32. *in sedibus suis*] Eodem rursus te remittimus.

CAPUT XXXV.

1 **H**Oc edictum 2 proponitur Nicomediæ 3 pridie Kalendas

† 1. **H**Oc edictum] Accipe de superiore illa Galerii Augusti *epistola*, postquam in edicti formam per Bithyniæ Præsidem, qui vulgo Nicomediæ habitabat, fuit redacta. † 2. *proponitur Nicomedia*] Id est,

ejusdem Præsidis *programmate* profertur in eo oppido. Adde Baluzium, P. 2. p. 83.

Nicomedia] Duæ primæ hujus libelli editiones, Parisiensis scilicet an. 1679. & Oxoniensis an. 1680. *Nicomedia*: unde

Kalendas Maias, ipso octies & Maximino iterum Consulibus.

posterior in Emendationibus quas serius occurrerant, Lege, *Nicomedia*: quod & Allixius monebat.

3. *pridie Kalendas Maias*.] Trigesimo die mensis Aprilis. *Macrobiani versio*. Ultimo die Aprilis. *Tralatio Anglica*: quae tria eodem redeunt.

prid. Kal. Maias.] Si quid video, legendum erit, *pridie Kal. Februarias*. Tollius.

Cum in Titulo (γ) praefati editi *Galerius Maximianus* dicatur Tribunitiae Potestatis XX, constat, illud emissum esse post Kalendas Martias currentis anni [311], quibus Tribunitiam Potestatem XX auspiciatus est idem Galerius. Post illum diem datum, ex Nummis etiam Graecis apud Goltzium, certum redditur. Ultimus enim, in quo annus Augustei ejus Imperii notatur, exhibet hos characteres, L. Z. id est, *annus septimus*. Nam cum, Lactantio teste, Kalendis Maji anni cccv Augustus renuntiatus fuerit, Kalendis Maji currentis Christi anni septimum Imperii Augustei annum incepit. Quare cum idem Imperator jam deficiens editum illud promulgavit, apparet, Lactantii sententiam Galerii Maximiani Nummis corroboratam esse, perperamque scripsisse Valeium in Notis Eusebianis, aliosque viros doctos, editum illud ante mensum Martium datum esse. *Pagiis, in Crit. Bar. ad an. Ch. 311. num. 12. & 13.* ubi & ex quo alio errore error ille importune profuixerit, erudite indicat. Vide locum. Operae pretium est.

Prodiit tandem absoluto anno persecutionis VII. ineunte IX. editum Galerii, quo persecutio penitus extincta, inter Kal. Martias quibus XX tribunitiam potestatem inchoaverat, & pridie Kal. Maias, quod Nicomediae dicit propositum fuisse Lactantius. *Dedwellus, Diss. Cyprian. xi. num. 82.*

4. *ipso &c.*] Nempe Galerio Maximiano. *Pagiis*, (x) † quin & suo quoque modo Interpretes, cum alter vice pronomini nomen ipsum Galerii, alter vero Maximiani adhibuerit.

ipso octies & Maximino iterum Consa-

libus.] Romae. anno [311] usque ad mensum Septembris, nulli Consules fuerant publicati; At in Gallia, Hispania, ceterisque trans Alpes Provincis, quae ad Constantinum Imperium pertinebant, Maximianus Galerius solus Consul eodem anno cccxi nominabatur. Ita legitur in Fastis Idacii & in Fragmento Consulari a Bucherio edito pag. 250. MAXIMIANO VIII SOLO. In Graecia, Macedonia, Dacia, aliisque Provinciis Illyrici, in Thracia, atque Bithynia, quae partim Galerio Augusto, partim Licinio Imperatori parebant, dicebantur Consules Galerius Maximianus octies, & Maximino iterum. Haec nuper didici ex aureo Libello Lactantii Firmiani de Mortibus Persecutorum a viro doctissimo Stephano Baluzio ex insigni Illustrissimi D. Colberti. . . . Bibliotheca evulgato; siquidem scribit cap. 35. editum pro Christianis a Maximiano Galerio paucis ante ejusdem mortem diebus, *propositum Nicomedia pridie Kal. Maias ipso octies & Maximino iterum Consulibus*.

Norifus apud Pagium in Crit. Baron. ad dictum Christi annum 311, nu. 3. idque ex quarta Norifi Dissertatione de Cenotaphiis Pisani cap. 1. §. 1. † Sed, quod primum, Prosper in Chronico, Victorius in Canone Paschali, Cassiodorus, Auctor Chronici Alexandrini, aliique eo anno cum Maximiano octies Licinium Collegam posuerunt, pergit in laudata Critica clarissimus Norifus: mox addens, Hic forte in Pannoniis, Raetia, ac Norico, ubi Licinius imperabat, idem semet Collegam Maximino addiderat. Deinde autem, quod longe gravius nec ab ullo haecenus observatum, Galerius eo ipso anno in Praefatione epistolae, ex qua editum, de quo agitur, confectum est, non modo discrete eundem Licinium Collegam sibi in Consulatu adjunxit; sed adjunxit insuper Constantinum, quem & ante Licinium nominat, tacito prorsus secundo illo Consulatu Maximini. Eusebii verba, Latine reddita, sic habent. *Imperator Caesar Galerius Valerius Maximianus. . . CONSUL VIII. . . Et Imperator Caesar Flavianus Valerius Constanti-*

mus. . . .

(γ) Vide supra, pag. 226. num. 1. (x) In Crit. Bar. ad an. Chr. 311. num. 12.

fulibus. Tunc apertis carceribus, Donate carissime, cum

was...CONSUL... *Et Imperator Caesar Valerius Licinianus...* CONSUL, *Pater Patria Proconsul: Provincialibus suis saltem.* Quomodo itaque noster, ipso [Galerio Maximiano] obies & Maximino iterum Consulibus? nec potius, secundum memoratam Galerii Praefationem, ipso [Galerio Maximiano] obies & Constantino Licinioque Consulibus. Viderint docti. Nihil ipse nunc, quod mihi satis faciat, reperio, aut ab aliis afferri comperio. Nam quantum ad haec clariss. Pagii conjecturas, Galerio Maximiano mense Martio anni 311 Collegam adiunctum esse Licinium Augustum, qui CONSUL appellatur in edito Galerii Maximiani; non multo post autem Maximianum Augustum II eiusdem Galerii Maximiani Collegam fuisse, sicut liquet ex verbis Lactantii, ipso obies & Maximino iterum Consulibus; adeo ut tantum Consulatus ille Licinii nequaquam ordinarius existerit, sed suffraganeus, Rogo primo, cur Galerius, si ita res fuit, Constantinum in dicta Praefatione secundo loco Consulem, nullo vero Maximianum similiter Consulem nominaverit. Rogo deinde, quomodo Licinium Galerius sibi, ordinario Consuli, mense Martio anni Chr. 311 suffecerit, si, ex Norisio in praecedentibus, nulli Consulibus Romae publicati sint anno Chr. 311. usque ad mensem Septembrem, ante

quem jam sat diu obierat Galerius. Non omnes ergo huius loci difficultates per Pagium sublatae. Sed eas forte brevi felicitate enodatas videre licebit in ultimo clarissimi Norisii opere, quod ad Amplissimum Cuperum ex Italia pervenisse audimus, & ex animo gaudemus. ipso obies & Maximino iterum Consulibus] Versio Anglica, in Maximian's eighth Consulate, and Maximian's third. Ad verbum, in octavo Maximiani Consulatam & tertio Maximini: cujus utinam emendationis, vera enim est iterum in tertium mutatio, rationem reddidisset alicubi vir doctissimus qui ad illam, usque necessariam facileque tuendam, recurrendum putavit. Nos quippe, vel ob proximam sequentia, quibus incumbat fundamentis nescimus.

Maximino iterum Conf.] De cujus consularu secundo, uti & de primo, nulla est in caeteris fastis mentio, ita ut hic sola nitamur Lactantii auctoritate. Noster enim Lydiatus Galerium octava vice Consulem statuit sine Collega. Edit. Oxon. & Cant. † adjicente ultima, Vid. Valesii Adnot. in Euseb. lib. 9. cap. 11.,

Ex Lactantio, qui id temporis Nicomediae degebat, patet, Maximinum iterum Consullem fuisse anno cccxi. Norisius ubi supra.

Ex Graecis Dodwelli Excerptis, pag. 102. Appendicis ad Dissertationes Cyprianicas, ed. minoris Oxon.

Anni Dom.

Γρατοι

Ρωμαίων.

305	Κωνσταντίνου Καίσαρος τὸ α	καὶ	Μαξιμίνου Καίσαρος τὸ β.
306	Κωνσταντίνου σιβαστός τὸ γ	καὶ	Μαξιμίνου σιβαστός τὸ δ.
307	Σιβήρου σιβαστός	καὶ	Μαξιμιανὸς Καίσαρος.
308	Διοκλιτιανὸς σιβαστός τὸ ι	καὶ	Μαξιμιανὸς σιβαστός τὸ θ.
309	Δικίνου σιβαστός τὸ α	καὶ	Κωνσταντίνου τὸ α.
310	Ανδρόνικου	καὶ	Πρόβου.
311	Μαξιμιανὸς	καὶ	Μαξιμιανός.

Anno cccvii, Consules legimus Severum Augustum & Maximianum Caesarem. Maximianum vult, quem Caesarem appellat. Habemus itaque primum Maximini consulatam frustra alibi a Cl. Baluzio quaesitum. Quanquam & in libro de Praefatu urbi obscura etiam extent huius consulatus vestigia. Anni enim

cccvii usque ad mensem Aprilem, Consules ibi consignatos ita legimus. Maximianus vii. & Maximian. Secundus ille Maximianus non alius est a nostro Maximiano. Nec enim recentiores modo, sed & illius seculi contra monumenta haec nomina confundunt, cum Maximiano Maximianum, & cum Constantino Cou-

6 cum ceteris confessoribus è custodia liberatus es, 7 cùm tibi carcer sex annis pro domicilio fuerit. Nec tamen ille 8 hoc facto veniam sceleris accepit à Deo; sed post dies paucos, commendatis Licinio 9 conjuge sua & filio atque 10 in manu traditis, cùm jam totius corporis membra 11 defluerent, 12 horrenda tabe consumptus

stantium. Dodwellus in Append. ad Dissert. Cypr. nu. 1.

Adde s. Baluzium, P. 2. p. 84. Columbum, p. 309. & laudatam Dodwelli Appendicem, num. 2.

† 5. *Tunc apertis carceribus, &c.] Per singulas certe civitates, quod Ruffini locus a Baluzio P. 2. p. 84. adductus testatur: sed mirum tamen ni hic Nicomedia carceres specialiter intelligendi sunt, ob præcedentia ista, Hoc edictum proponitur Nicomedia.*

† 6. *cum ceteris confessoribus e custodia liberatus es,] Quid hinc contra clarissimum Martyrologii Ecclesiæ Germanicæ editorem sequatur, jam supra ostendimus, pag. 2. num. 3.*

7. *cum tibi carcer sex annis pro domicilio fuerit.]* Purpuram diximus deposuisse Diocletianum A. D. cccv. April. 1. si Idatum, Maji 1, si Lactantium (a) audiemus. ... Ab -- anno [autem] quo imperium deposuit Diocletianus, perstitit Nicomediæ persecutio usque ad palinodiam Galerii, a Kal. Majis anni cccv. usque ad pridie Kal. Maji anni cccvi. Id colligimus e Lactantio, qui hoc tempore Donatum suum scribit e carcere fuisse liberatum, cum carcer illi sex annis pro domicilio fuisset. ... Et toto [illo] sexennio Donatus, & tribus præsidibus sibi invicem succedentibus, Flaccino, Hierocle, & Priscilliano, novies tamen, nec sæpius, (b) tormentis cruciatibusque variis subiectus est. Quia nempe, ut non admodum frequentes redire poterant [Sacrorum Imperii Romani] ludorum vices, ita nec frequentes redibant vices suppliciorum publicorum. Dodwellus, in Diss. Cypr. xi. nu. 78. 80. & 89.

Adde Columbum, P. 2. p. 309.

8. *hoc facto.]* Id est, illa memorati edicti

promulgatione, seu, ad verbum, publicatione. Versio Anglicana.

9. *conjuge sua & filio.]* Valeria Diocletiani filia, & Candidiano. Edit. Ono. & Cant.

† *sa femine & ses enfans.* Maucroix. Quasi nostri verba sunt, conjuge sua & liberis suis: quod valde miror.

Uxor Galerii Maximiani, ait Pagius in loco quem nos antea levissime tetigimus, erat Valeria Diocletiani filia, quæ ob ferociam Licinii ad Maximinum confugit, a quo pessime habita. . . Nullum ex ea Galerius Maximianus filium suscepit, sterilis enim fuit, ut docet Lactantius cap. 50. Hæc itaque intelligenda de Candidiano, quem ibidem Lactantius dicit ex concubina natum, a Valeria adoptatum, ac desponsum filie septenni Maximini Augusti. Hunc, ut tradit Lactantius cap. 20, Cæsarem facere destinabat pater post celebrata Vicennalia. Sed occisus est a Licinio anno cccxiii, ætatis suæ xvi. Pagius, in Crit. Bar. ad an. Ch. 311. nu. 12.

Confer Baluzium, P. 2. p. 84, duobus locis.

10. *in manu traditis,] Lege, in manus.* Tollius. item Gale.

† *Erexypositius;* cum ob plurima receptæ lectionis exempla, quæ tibi suppeditabit Columbus P. 2. p. 309, tum ob notata superius a nobis, pag. 204. num. 12. quibus nunc istam capitis 38. locutionem adjicimus, *Primaria, quæ rapè non poterant, IN BENEFICIIS PETEANTUR.*

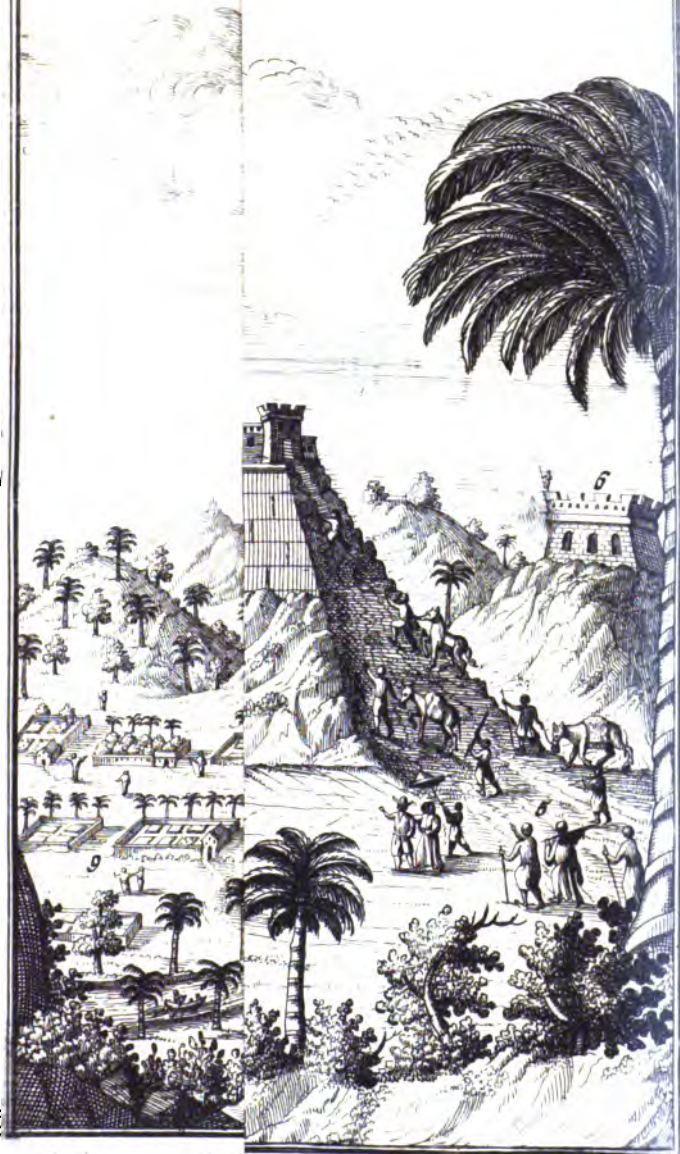
11. *defluerant.]* Rectius, *disfluere.* Tollius.

Adde Columbum P. 2. p. 310.

† 12. *horrenda tabe consumptus est.]* Facit huc notabilis locus Anonymi Valensiani, quem Pagius in Critica sua Baron-

(a) Cap. 19. (b) Cap. 16.

Fig. 234. Notar.
in Lactant.

sumptus est. ¹³ Idque cognitum Nicomediæ [.....] mensis ejusdem, cum futura essent vicennalia ¹⁴ Kalendis Martii impendentibus.

ad an. Chr. 311. num. 12, produxit in hunc modum, Porro Galerium Maximianum *Serdica* agrotaffe ac interiisse, discimus ex Anonymo Valesiano, qui postquam de Licinio Cæsare creato locutus est, inquit: *Deinde illo in Pannonia relicto, ipse ad Serdicam regressus, morbo ingenti occupatus sic distulit, ut aperto & putrescente viscera moreretur.*

Addantur Baluzius, P. 2. p. 84, & Cuperus, pag. 205, duobus locis.

† 13. *Idque cognitum Nicomedia [.....] mensis ejusdem.*] De supplenda manu scripti codicis lacuna, quam nunc demum Baluzius quo vides pacto representandam curavit, viri docti plane hæc tenus, quod non mirum, securi, tantummodo cogitaverant qua ratione aliquid huic loco, quem mutilum esse sentiebant, infererent: unde orta suspicio, de qua Cuperus, P. 2. p. 208, & Columbus, pag. 310. Legendum esse scilicet, *Idque cognitum Nicomedia medio mensis ejusdem*: quod & nobis olim postrema pars nominis *Nicomedia* fieri posse suggesterat; absorpto nempe, inquit-

bamus, *in medio* librarii, officiantia a præcedente voce *Nicomedia*. Nunc autem, cum hujus loci defectus non librario, sed tempori rerum edaci sit tribuendus, possent certe æque bene duæ voces *sub finem*, vel *in fine*, aut unica vox *idibus*, aliæve hujus generis deesse atque *medio*. Videant qui MSS. codicem consulere queunt, quid potius memoratæ lacunæ spatium vel litterarum ductus, si qui remaneant, patiantur. Habet sane Versio Anglica, *before the end of May*: quod ad verbum est, *ante finem Maii*.

mensis ejusdem.] Id est, Maii Kalendis. *Edit. Oxon. & Cant.*

Mens. ejusd.] Scilicet, Maii. *Paginas. (c)*

Confer Baluzium, P. 2. p. 86.

14. *Kalendis Martii impendentibus.*] Anni nempe Christi sequentis [312], quo Kalendis Martii die Imperii ejus Cæsarei natali ea solennia propter perpetuum morbum dilata, edere decreverat. *Paginas. (d)*

Adde Baluzium, P. 2. p. 86. & Col. p. 10.

CAPUT XXXVI.

¹ Quo nuntio Maximinus audito, ² dispositis ab oriente cursibus pervolavit ³ ut provincias occuparet,

¹ *Quo nuntio*] Mortis nempe Galerii Maximiani. *Pagius. (e)*

† 2. *dispositis ab oriente cursibus pervolavit*] Tanquam diceret, Summa celeritate equis, quos statim post id nuntii acceptum imperaverat ut certis locis sibi suisque præsto essent, usus est; sicque maximum itineris spatium ab oriente, ubi mortem Galerii didicerat, usque ad provincias quas occupare aggrediebatur, veluti perpetue volatu confecit. Vis simile exemplum, nec dissimilem læcationem? *At ille incredibili celeritate*

usus pervenit ad patrem jam deficientem, inquiebat noster capite 24 de Constantino; cum paucis ante verbis de eodem dixisset, *sublatisque per mansiones multas quibus equis publicis, evolavit.*

Ugit la peste, & se rendit en diligence dans l'Orient. Mauroix. † Cui ergo pro vulgata lectione, *dispositis ab oriente cursibus pervolavit*, legendum potius visum est, *dispositis cursibus pervolavit in Orientem*. Sed vide tu, quæso, quantum hæc capitis 19 repugnent, *Dato vero* (qui & Maximinus) *sublatus nuper a peroribus*

(f) *In Crit. Bar. ad an. Ch. 311. num. 12.* (d) *Ibid.* (e) *Ibid. num. 14.*

paret, ac Licinio morante, omnia sibi usque ad ⁴ fretum Chalcedonium vindicaret. Ingressusque ⁵ Bithyniam, quò sibi ⁶ ad præsens favorem conciliaret, cum magna omnium lætitia ⁷ sustollit censum. ⁸ Discordia inter ambos Imperatores, ac penè bellum. ⁹ Diversas ripas armati tenebant. ¹⁰ Sed conditionibus certis

bus & sibi, . . . accepit orientem calcedonem. Nam ab oriente igitur debuit evolare. quod & finis cap. 38. postulat.

† 3. *ut provincias occuparet, ac Licinio morante, omnia sibi usque ad fretum Chalcedon. vindicaret.] à dessein de profiter de l'absence de Licinius & de s'emparer de toute l'Asie jusques à la mer de Chalcedoine. Maucroix. Quasi noster scripserit, ut absente Licinio, Asiam totam sibi usque ad fretum &c. At primo, quid manifestius quam ita non duos, sed unicum Maximino sui cursus finem tribui? invadendi scilicet, absente Licinio, totam Asiam usque ad fretum Chalcedonium; quando contra, secundum nostrum, Maximinus animo suo non unicum finem, sed vere duos in illo præcipiti itinere proposuerat; unum nempe, certas sibi provincias, quidquid Licinius faceret, hoc est si vel maxime festinaret, vindicandi: alterum autem, non eas solas, sed cuncta ad fretum usque Chalcedonium, si forte Licinio tantisper morari contingeret, occupandi: ut provincias occuparet, ac, Licinio morante, omnia sibi usque ad fretum Chalcedonium vindicaret. Hic primus ergo Maucroixianæ Tralationis defectus. Secundus & tertius sunt, liberius indubie rò provincias per universam Asiam, morante vero per absente verti.*

ut provincias occuparet &c.] to take into his possession all those Provinces: and as Licinius lingered, he possessed himself of all the fraits of Thrace. Verbo Anglica. Quasiqam nostri verba sint, ut omnes illas provincias occuparet: ac, Licinio morante, omnia sibi usque ad fretum Thracia vindicavit.

† Molebam rò vindicaret, quod aperte vir Reverendiss. in vindicavit mutandum esse arbitror, quæ, retinere: & loco duarum vocum, quas idem ante provincias supplevit, & nos uncinulis includi curavimus, suspicabamur rò propinquas po-

tius vel proximas librarii culpa deesse.

Licinio morante.] Vide Baluzium, P. 2. p. 86.

† 4. *fretum Chalcedonium.] Quod cum ab una parte inter Thraciam, ab altera vero inter Bithyniæ oppidum Chalcedonem jaceret, inde modo pro fretum Chalcedonio, freta Thracia in Anglica tralatione habebamus. Adde Baluzium, P. 2. p. 86. & Cuperum, p. 208.*

5. *Bithyniam.] Videatur denuo ibidem loci Baluzius.*

† 6. *ad præsens.] tempus scilicet: quomodo sæpe Græci τὴν τὴν ἀγορᾶν, & ἐν τῷ ἀγορᾶν, omisso substantivis ἀγορᾶν & ἀγορᾶν dicunt, pro in præsentem tempore. Confer Columbum, P. 2. p. 310.*

7. *sustollit censum.] Quem Maximianus Galerius instituerat, de quo cap. 31. Vide Justinum lib. 1. de Magis eodem modo populum Perlarum sibi concionibus. Tullius.*

sustollit.] Editio Aboensis, sustulit.

† Nollem factum; cum sustollendū verbo Plautus, Lucretius, Catullus, usi sint. Postremus, ex gr. de Nuptiis Pelei & Thetidos,

• *Candidaque intorti sustollunt vela rudentes.*

Neque adeo valide pugnabit infra Columbus pro emendatione sua, P. 2. 310.

8. *Discordia inter.] Lege, Discordia inde inter &c. Tullius. Item ambo Interpretes, ut quidem vererunt.*

Les deux Empereurs en viroient presque à une rapture. Maucroix.

By this means the two Emperours were now in ill terms. Tralatio Anglica.

9. *Diversas ripas arm. ten.] Adeundi Baluzium, P. 2. p. 86. Columbus, p. 310.*

10. *Et conditionibus certis par &c.] Cum... Maximinus in epistola scripta ad Sabinum post mortem Galerii Maximiani doceat, se anno præterito Nicomediæ fuisse, ut videre est apud Eusebium, liquet*

certis pax & amicitia componitur, & ¹¹ in ipso freto
 fœdus fit, ac dexteræ copulantur. ¹² Redit ille ¹³ se-
 curus, ¹⁴ & fit qualis in Syria & in Ægypto fuit. ¹⁵ In
 primis indulgentiam Christianis communi tutelâ da-
 tam

liquet *Maximinum* mortuo Galerio Asiam
 ac Bithyniam occupasse, quas Galerius
 una cum Illyrico & Thracia sibi retinuerat.
 Et quidem Bithyniam cessisse in
 jus & ditionem Maximini, colligit Balu-
 zius in Notis ad citatum Laëtantii lo-
 cum (P. 2. p. 86.) ex martyrio S. Lucia-
 ni Antiocheni, quod enarrat Eusebii
 lib. 9. cap. 6. *Pagius.* (d)

11. in ipso freto] Hoc est, in ipso
 freto Bosphori. *Mamroisii versio.*

Id est, in ipso mari. *Tralatio Anglica.*
 † Simplicius forte fit subaudire ex
 præcedentibus *Chalcedonio.* Adde Balu-
 zium, P. 2. p. 86.

12. Redit ille] Scil. Maximinus. Pa-
 gi. (e)

† Consentiant Interpretes, apud quos
 pronominis loco ipsumet *Maximini* no-
 men reperias. Notandum tantum, cum
 nosler non præterito tempore *rediit*, sed
 præsentî *redit* utatur, neuiquam nunc
 de consummato Maximini in Orientem
 reditu sermonem esse, sed simpliciter de
 suscepto & inchoato: quod mox confir-
 mabitur.

13. securus,] Hoc est, sese jam secu-
 rum esse confidens: *reckoning that he was
 now secure.* Versio Anglica.

† 14. & fit qualis in Syria & in Æ-
 gypto fuit.] Id est, & in provinciis,
 quas receperat imperio suo adiecerat, ta-
 lis factus est, dum per illas in orientem
 revertebatur, qualis ante fuerat in Syria
 & in Ægypto. Nec dissimili sensu Mau-
 croixius, & sa condusit fut pareille à celle
 qu'il avoit tenuë en Syrie & en Egypte.
 Dissimili vero *Tralatio Anglica,* and so
 he governed Syria and Egypt just as he had
 done formerly. Ad verbum, atque eod-
 em prorsus pacto Syriam & Ægyptum
 moderari perrexit, quo prius inceperat.

15. In primis indulgentiam Christianis
 communi tutelâ datam &c.] Idem, in-
 quit Baluzius, quod communi consensu.
 Vocem alibi sibi non occurriffe testatur.

Quidni itaque pro corrupta habeatur, &
 in ipsius vicem facili mutatione succedat
tutela? siquidem communi tutelâ aliud
 temere hic loci non significaverit quam
 editi nuper editi munimentum quoddam
 quo freti securiores dehinc Christiano
 cultui vacare possent. Vir reverendissi-
 mus legit *titulo.* Edit. O. xon. & Cant.
titulo. Editio Aboensis, *titulo.*

Leg. *titulo.* Vossius. *tutelo,* pro *ti-
 tulo.* Allix.

and tho the Christians were now received
 under the protection of the government, yet
 he broke all this. *Tralatio Anglica.* † Ad
 verbum fere, Indulgentiam, qua Chris-
 tiani in communem Magistratum tute-
 lam traditi fuerant, violavit.

† Puto ego veterem lectionem fuisse,
*In primis indulgentiam Christianis com-
 muni tutelâ datam tollit:* quod sic expli-
 co. Galerius, ut ex prima illius episto-
 la, seu, quod idem est, ut ex hujus li-
 belli capite 34 apparet, promissimam
 hanc in Christianorum negotio indulgen-
 tiam jam pene moriens porrexerat, ne
 denuo Christiani essent & conventicula sua
 componerent. Atque istam in primis in-
 dulgentiam Maximinus, dum a freto
 Chalcedonio rediens Orientem repeteret,
 in itinere sustulit. Sed jam alia epistola
 idem Galerius, ut ex eodem capite cer-
 tum est, iudicibus significaturus erat quid
 amplius observandum foret circa Chris-
 tianorum negotia. Neque porro postu-
 labant simpliciter ejusmodi rerum occa-
 sio & necessitas, ut per eam epistolam in
 quibus potius locis Christiani aperte in
 posterum habitare, suaque etiam templa
 palam condere haberent, iudicibus sig-
 nificaretur; sed fieri nequibat quin ea lo-
 ca vel intra urbium muros assignarentur,
 vel extra. Nunc autem vix quidquam
 probabilius, quam Galerium posteriori
 epistola iudicibus significasse, placi-
 tum sibi fuisse ut quemadmodum antea
 Christiani... complures ecclesias suas
 Impera]

ram tollit, ¹⁶ subornatis legationibus civitatum quæ peterent ne intra civitates suas Christianis conventicula extruere liceret, ut quasi coactus & impulsus facere videretur quod erat sponte facturus. Quibus annuens,

Imperatorum permisso in civitatibus edificaverant, & alioqui tutius semper habitaverunt homines in urbibus, propter murorum inter cetera tutelam, quam ruri, patenter Christianos intra cuiusque oppidi rucenia majoris securitatis ergo morari, sibi que ibidem conventicula restituerent.

Et vero Christianos ecclesias prius intra urbium septa habuisse, vel utam Nicomedie templum, cuius noster capite 12 meminit, validissimo argumento est: uti quod jam proxime sequetur, *subornatis legationibus civitatum qua peterent ne intra civitates suas Christianis conventicula extruere liceret*, apertissime rursus indicat, his ergo licitum prius fuisse per Galerii epistolas ad Iudices scriptas templi intra Gentilium civitates condere; datamque proinde Christianis a Galerio, non meram de qua superius diximus indulgentiam, sed & muri tutelam pro suis simul domiciliis & conventiculis; unde postea Maximinus *indulgentiam Christianis cum muri tutela datam* sustulerit. Hæc mea saltem de hoc loco sententia; partim propter quas nunc attuli rationes; partim deinde quia dum ex doctis alii *de communi tutela* de communi Imperatorum consensu accipiunt, alii autem *communi titulo* emendant, id est, ut exponunt, præscriptis nominibus Galerii, Constantini, Licinii, Maximini, & Maxentii, neutri utique *communem*, quem oporteret, *Imperatorum consensum* præstare possunt: quatenus nimirum vel de vere communi illorum quinque consensu questio est, vel de communi tantum eorundem ex parte. At si de vere communi, extant quidem apud Eusebium tria priora nomina in Galerii præfatione, cuius toties meminimus, sed non itidem duo ultima; ut sic nequeat prorsus de universali dictorum quinque Imperatorum consensione constare. Sin vero de communi trium duorumve distaxat ex illis, meminit quidem etiam eiusmodi consensionis laudato

loco Eusebius; at neutiquam noster, qui in antecedentibus non modo non *Maximini*, verum ne vel unius Imperatoris mentionem fecerit qui memoratæ indulgentiæ consenserit, sed solius Galerii qui eam miserit; ut haud ferme quidquam locutione ista durius queat concipi, *In primis indulgentiam Christianis communitate sine titulo, sive titulo, datam tollit Maximinus*, si quis tandem communis consensus, cuius ipse neque secundum Eusebium, neque secundum nostrum, ulla pars fuerit, intelligendus est. Accedunt, quod superest, ad *muri tutelam* de qua loquimur, quatuor tutelarum, tutandi fundi ergo, generæ de quibus Varro lib. 1. de re rustica, *Nunc de septis, qua tutandi fundi causa, aut partis fiant, dicam. Earum tutelarum genera quatuor. Unam naturale, alteram agris, tertiam militate, quartam fabricæ.* Adde Baluzium, P. 2. p. 86. & 87. Cuperum, p. 208. Columbum, p. 310.

16. *subornati legationibus* &c.] *Ἀντὸς τὰυτῶ καὶ ἡμῶν ἔπεισθησας*, inquit Eusebius lib. 9. cap. 2. ubi vid. Annot. Vales. *Editio Cantabrig.*

Prodiit... absoluto anno persecutionis VIII, ineunte IX, editum Galerii, quo persecutio penitus extincta est, inter Kal. Martias [anni cccxi], & pridie Kal. Maias [eiusdem anni]... Duravit hæc pax ne sex quidem integris mensibus. Inde ad novas artes prætexusque querendos restaurandæ persecutionis se convertit Maximinus. Imprimis arcuit Christianos a coemeteriis. Tum subornavit civitatum ad se legationes, magni quasi beneficii loco id a se petentium ut Christiani pellerentur, imprimis Antiochiæ, in qua urbis curator *Theoctemus* egregius impostor novum *Jovis Philii* simulacrum magicis artibus consecratum erexit, ejusdemque commentus est oraculum quo juberetur Christianos urbe omnique urbis territorio esse exterminandos... Legationes hæc eodem quo decessit Galerius anno, sed excecante, *Nicomedia*

uens, ¹⁷ novo more sacerdotes maximos per singulas civitates singulos ex primoribus fecit, ¹⁸ qui & sacrificia per omnes deos suos cotidie facerent, & veterum sacerdotum ¹⁹ ministerio subnixi ²⁰ darent operam [ut] Christiani neque fabricarent neque publicè aut priva-

comedis accepit, postquam Galerii ditionem ad fretum usque Chalcedonium occupasset, & pacem amicitiamque cum Licinio certis conditionibus composuisset. Hoc ex ipso Maximini edicto constat in favorem Christianorum sequenti anni cccxii finiente edito. Sed & *indulgentiam* Christianis a Galerio concessam hoc etiam anno revocatum necesse est, si non integris sex mensibus ea pax duraverit. *Dodwellus*, *Diss. Cyprii*. xi. n. 82.

Maximinus in literis, quas anno sequenti [cccxi] ad Sabinum Prætorii sui Præfectum scripsisse dicemus, quasque Eusebius lib. 9. cap. 9. refert, *cum anno (ait) præterito, (anno scilicet cccxi) Nicomediam feliciter ostium ingressus, cives ejus urbis me illic dogentem adierunt cum Deorum simulacris, obvium orantes, me hujusmodi hominum genus in sua civitate habitare omnino sineatur, & alia, quibus mire illustrantur quæ supra ex Lactantio retulimus; gesta enim hoc & sequenti anno in causa Christianorum multis huc usque tenebris circumfusa. Paganus. (f)*

† *Apud quem igitur eo pacto insigne vides exemplum subornatarum istiusmodi legationum. Conferatur Baluzius, P. 2. p. 87.*

† *17. novo more sacerdotes maximos per singulas civitates singulos &c.* Quasi ergo aliis verbis scripserit, *novo more unum in unaquaque civitate sacerdotem maximum fecit.* Hincque mihi facti novitas: cum prius scilicet Gentiles quidem nonnunquam habuissent *ἀρχιεπίσκοπος* & sacerdotes provinciarum vel urbibus impositos, at non singulos per singulas civitates. Adde Baluz. P. 2. p. 87. Cuper. pag. 208. & seqq. Colum. p. 311.

18. qui & sacrificia per omnes deos suos cotidie facerent.] Mihi nemo persuaserit sic Lactantium scripsisse. Excidit vox *dicis*, quæ deus præceffit propter litera-

rum affinitatem, ut sæpe. Illa omissa, cum nihil esset quod pertineret ad omnes, *diis suis* relinquerunt in *deos suos*. Scripsit Lactantius: *qui & sacrificia per omnes dies diis suis cotidie facerent*, ut in capite sequenti, *per singulos dies sacrificaretur.* *Per omnes dies* est pleonasmus, ut *monoc jam sæpe* apud Plautum, *post deinde* apud eundem, *versum repetere* apud Sueton. *Cæs. 2. veteris vestisum vinum* in Curculione. Sin cui hæc displicent, posset legi, *qui & sacrificia per omnes adus diis suis cotidie facerent.* Grævius.

† *per omnes deos suos*] Hoc est, per omnia suorum decorum templa, seu in omnibus templis, inquebat supra Tertullianus, & nos cum ipso, pag. 133. num. 20, quod necdum plane respicere possumus: sive propter geminam illam nostri locutionem capite 17, *per omnes deos pro vita ejus rogaretur*; sive propter hanc Livineii ad Panegyricos veteres (g) observationem, in quam postea incidimus, & qua quæ laudato loco notavimus videntur non mediocriter firmari, Cicero IV ad Attic. Ep. 1. & pro P. Sextio Nonæ Sextiles *salutis nasalem* appellavit, quod eo die in Quirinali sedes ei consecrata: & eleganter Martialis, *Mais Mercurium creasti idem*, ob templum in tum dedicatum, ut Livius 2 & Festus scripserunt; Sive denique quod nondum satis assueti sumus huic pleonasmum, *per omnes dies sacrificia cotidie facerent.* Posteriorem certe Clar. Collegæ conjecturam, cujus & ille optionem dat, preferendam credimus. Sed, quod non omittendum, vulgatam quoque lectionem, licet alio atque nos modo, explicat Ampl. Cuperus, P. 2. p. 212.

19. ministerio] Prætulim, *magisterio.* Gale. *ministerio] the assistance.* Versio Anglicæ: id est, ope, auxilio.

20. darent operam [ut] *Christiani neque fabricarent*] Tempia scilicet, uti quidem

privatim ²¹ colerent, sed comprehensos ²² suo jure ad sacrificia cogere vel iudicibus offerrent. ²³ Parumque hoc fuit, nisi etiam provinciis ex altiore dignitatis gradu singulos quasi Pontifices superponeret, & eos utrosque ²⁴ candidis chlamidibus ornatos iussit incedere. ²⁵ Facere autem parabat, quæ in orientis partibus

dem Maucroixius interpretatus est: *devoient empêcher les Chrétiens de bâtir des Temples.*

Emendo, *darent operam Christiani ne quid fabricarent.* Gale.

† Erunt sine dubio quibus hic ordo magis placeret, *darent operam ne quid Christiani fabricarent.*

21. *colerent,*] Præfero, *coirent.* Gale.
22. *suo jure*] *par son auctorité.* Mau-
croixius. quasi dicas, pro sua auctori-
tate.

Adde Cuperum, P. 2. p. 212.

T 23. *Parumque hoc fuit, nisi etiam provinciis ex altiore dignitatis gradu singulos quasi Pontifices superponeret, & eos utrosque &c.*] Locus, non difficilis tantum, sed valde, si quid video, mendosus, & ceteroqui contraria prorsus ratione acceptus ab Interpretibus: censente nimirum Maucroixio, propter ultimam sine dubio vocem *utrosque*, Maximinum singulis provinciis non singulos, sed duos simul præposuisse Pontifices: *Non content de cette Ordonnance, il établit encore en chaque province deux Pontifes pour avoir l'œil sur les autres: cum contra ex Reverendiss. Burneti versione non duo, sed unicus duntaxat Pontifex unicuique provincie fuerit Maximini iussu præfectus. Verba sunt, And not contented with this subordination that he had settled among the Priests, he ordered one in every Province to be over all the Priests of the Province. Quorum sensus est, Neque ita contentus unum Sacerdotem maximum ceteris in unaquaque civitate Sacerdotibus subiecisse, unum præterea in unaquaque provincia ordinavit, qui cunctis provinciæ Sacerdotibus superior foret. Nos primo, propter disertas voces & eos utrosque, non possumus quin cum Maucroixio credamus, de duobus quibusdam hic loci agi, qui ex Maximini mente singulis provinciis ad procuranda religionis ne-*

gotia præpositi sunt. Deinde vero, nec possumus quoque propter *et quasi* in his verbis, singulos *QUASI* Pontifices, quin jam vicissim contra Maucroixium *duos* ejus *proprie dictos* Pontifices rejiciendos esse ponamus. Porro autem, cum nos-
ter in antecedentibus narraverit Maximinum novo more in unum aliquem ex urbium primoribus dignitatem Sacerdotis maximi per singulas civitates contulisse, non magis ambigimus quin idem Maximinus geminos hujusmodi dignitatis homines, sed qui interim singuli quasi Pontifices maximi forent, singulis Provinciis imposuerit. Ac denique, quod quis ingerat, verum ubinam binarii numeri vox *duo* comparet? respondeo non latitare solum in vocabulo *utrosque*, sed plusquam verisimile esse illam olim in hunc modum post ablativum *gradu* extitisse, *Parumque hoc fuit, nisi etiam provinciis ex altiore dignitatis gradu duos, singulos quasi Pontifices, superponeret: & eos utrosque cum sequentibus.* Inde ergo tandem ea vox malis avibus præ nimia librariorum ignorantia vel festinatione, simulque istorum *duo* & *duos* affinitate, exciderit: a ut potior aliqua suppeditetur conciliatio, quam amplecti queamus. Alias hujus loci difficultates enodant Cuperus, P. 2. p. 212. & Columbus, p. 311.

24. *candidis chlamydidibus*] Paludamento sive albæ tunicæ specie auro interdum limbatæ, qua utebantur soli Imperatorum ministri; quas utique Palatinorum vestes cum summis Pontificibus communica vit Maximinus. *Edit. Oxon. & Cant.*
Non alio sensu versio Anglicæ, *he ordered them to wear that sort of white habits edged about with gold, which might only be worn by the Chief Officers of the Court. chlamydidibus*] *mauseanus.* Maucroix. id est, pallis.

Confer Baluzium, P. 2. p. 87. & Cog. p. 213.

tibus fecerat. Nam ²⁶ cū clementiam specie tenus profiteretur, ²⁷ occidi servos Dei vetuit, ²⁸ debilitari iussit. ²⁹ Itaque confessoribus effodiebantur oculi, amputabantur manus, pedes detruncabantur, nares vel ³⁰ auriculæ descabantur.*

† 25. *Facere autem parabat quæ in orientis partibus &c.*] Hoc est, secundum Tralationem Anglicam, Facere autem parabat contra Christianos in aliis provinciis quæ jam in Oriente fecerat: interpretante vero Maucroixio, Quæ in Oriente fecerat, illa quoque facere parabat in Occidente.

26. *cum clementiam specie tenus profiteretur.*] In eo. . ponebant hanc clementiam laudem persecutores, de quibus agimus, Diocletiani, si cum vita peperissent, oculos tamen dextros eruisent, & sinistros poplites debilitassent candenti ferro. Ex quo itaque coeperunt hæ mutilationes, cum vita servanda causa fuissent excogitatz, exinde variata fuisse martyris verisimile est. *Dodwellus, Diff. Cyp. xi. num. 81.*

specie tenus] Columbum vide, P. 2. p. 311.

† 27. *occidi servos Dei vetuit &c.*] In Oriente scilicet. Nam, quantum ad alias regiones, *facere tantum parabat Maximianus quæ in Orientis partibus fecerat*, ut noster modo loquebatur: unde & rursus de eodem, in initio capituli 37, *Hoc ille moliens, Constantini literis deterratur.* Sed, ne rem dissimulem, non video tamen quomodo scribi olim belle hoc loco poterit uti nunc dierum habemus: suspiriorque adeo veterem scripturam fuisse, *occidi ibi servos Dei vetuit*, quæque postea: intellectis nimirum per rō ibi Orientis partibus.

† 28. *debilitari iussit.*] Id est hoc loco, *mutilari*, prout quatuor, quæ sequuntur, exempla singula ostendunt. Neque enim omnis *debilitatio, mutilatio* est: sed interdum, monente merito Casaubono, (b) *debiles* Latiniissime sunt quibus membra facta sunt ἀχρηστα, seu

qui vitio aliquo impediuntur quominus omnibus membris corporis sui uti possint: quemadmodum illi v. gr. Confessores, quibus candenti ferro *debilitatos fuisse sinistros poplites* aiebat modo Dodwellus. Verum hic, sicut dixi, de veris mutilationibus sermo est. Firmatque alibi (i) idem Dodwellus sequentibus verbis, *Ita rediit ad supra dictas corporum mutilationes, quæ licet confessores multos fecerunt, nullos tamen martyres.* *Il les faisoit estropier.* Maucroix.

Adde Baluzium, P. 2. p. 87.

29. *Itaque confessoribus effodiebantur oculi, &c.*] Verum quidem est, post edictum a Galerio Maximiano in gratiam Christianorum emissum, Maximinum, ubi illud accepit, mandasse iudicibus, ut a Christianorum oppugnatione abstinere, constitutione tamen Galerii suppressa, & nuda tantum voce per Sabinum Præfectum Prætorii sui, Provinciarum Præsidibus iussis, ut persecutio nem adversus eosdem inhiherent, uti narrat Eusebius lib. 9. cap. 1. ubi & epistolam ab eodem Sabino singularum Provinciarum Præsidibus scriptam recitat. Sed, ut habet idem Eusebius cap. 2. *ne seu quidem integris mensibus passus est eum statum permanere, & ad subruendam pacem Maximinus nihil non molitus est.* Quæ itaque Lactantius narrat, circa mensem Novembrem coepta; is enim mensis sextus est a morte Galerii; ideoque circa Maximini Quinquennalia, quæ in eum mensem incidebant, persecutio adversus Christianos instaurata. *Pagius. (k)*

Confer Baluzium, P. 2. p. 88. & Cuper. p. 213.

30. *auricula*] Videatur ibidem loci Cuperus, p. 214.

Q C A:

(b) In Notis ad Mast. xv. 30. (i) Diff. Cyp. xi. num. 84. (k) In Crit. Bas. ad an. Ch. 311. num. 15.

HÆc ille moliens, Constantini litteris deterretur.
 Diffimulavit ergo. ² Et tamen si quis incidere-
 rat,

Hæc ille moliens, Constantini litteris deterretur. Jam pulcherrimam sibi invidiæ declinandæ nactus videbatur occasionem [Maximinus], ut quasi urbium legationibus [εὐρωπαιῶν] coactus edictum pacis revocaret. Rescriptit enim ad illa civitatum decreta, pellendos esse Christianos. . . . Jamque persecutioni matura erant omnia, ni Constantinus illum deterretet. . . . Cum enim post mensem Maium emissa illa probaverimus persecutionis edicta anno CCCXII. movente jam adversus Maxentium Constantino, eoramen ipso tempore, simul ac rescivit, litteris illum deterretit Constantinus, quibus ad dissimulationem eum adactum scribit Lactantius sect. 37. Merito quidem ille. Erat enim primus Augustorum Constantinus, cui, pro illorum temporum administratione, parere oportebat reliquos Imperatores omnes, tam Casares, quam etiam Augustos. Dodwelus, Diss. Cypr. xi. num. 83. & 85.

† *Hæc ille moliens &c.*] *Les lettres de Constantin repriment ces violences.* Maucroix. Ad verbum, Constantini litteræ violenta ista facta represserunt. Quasi jam, quo tempore Maximinus Constantini litteris deterretus est, eadem Maximini jussu in recentibus provinciis fierent, quæ prius ejusdem imperio in Oriente facta erant; proindeque, quasi jam Nicomedæ v. gr. crudeli Præsidis aliorumque ministrorum opera oculis confessoribus effoderet, manus amputaret, pedes detruncaret, nares vel auriculas defecaret; quod certe non est, vel ubi ista nostri, *Hæc ille moliens*, (id est, ut paulo ante præcessit, *facere parans*) Constantini litteris deterretur. *Dissimulavit ergo.* Adde Baluzium, P. 2. p. 88.

Constantini litteris] Periere memoratæ litteræ; sed duplicem Constitutionem a Constantino & Licinio datam, alteram hoc anno [312], alteram sequenti, prioremque currenti anno ad Maximinum transmissam, in dubium revocari non

potest, licet Baronius, alique Viri doctissimi unius tantum edicti meminerint. Nam victo Maxentio, [cujus clades & interitus ad hunc annum 312 pertinent] *Imperator Constantinus, & Collega ejus Licinius uno consensu legem pro Christianis absolutissimam & copiosissimam promulgaverunt; partaque de Tyranno victoria nuntium, ipsaque adeo legem ad Maximinum, qui in Orientis partibus etiam tum imperabat, seque ipsis amicam esse simulabat, transmisere*, inquit Eusebius lib. 9. cap. 9. . . . Et præterea, in posteriori Constantini & Licinii Constitutione ab Eusebio lib. 10. cap. 5. relatæ, non semel prioris hoc anno 312 datæ mentio [est], ut docet explicat Valesius in Notis ad illud edictum, ubi & quod discrimen inter utrumque esset, ostendit. Secundum edictum Mediolani. . . . prius loco incerto datum; videtur tamen Romæ, ubi reliquo hoc anno Constantinus egit, promulgatum. De laudatis Meris locutura existimo Lactantium lib. de Mortibus Persec. cap. 37. in quo, postquam persecutionem a Maximino contra Christianos excitatam narravit, ait; *Hæc ille moliens, Constantini litteris deterretur.* Pagius in Crit. Bar. ad an. Ch. 312. nu. 8. & præced.

† *deterretur.*] Quo usque nempe modo diximus, non per omnia: quia etiam Maximinus in provinciis extra Orientem sitis absterritus quidem fuerit ab effodiendis v. gr. sicut decreverat, confessorum oculis, testatur tamen Eusebius lib. 9. H. Eccl. cap. 9. Maximinum post litteras ad Sabinum Præfatum Prætorii sui a se scriptas, non permisisse Christianis conventus agere, aut Ecclesias extruere, licet Constantinus & Licinius litteris ad ipsum datis, id se Christianis concedere significassent. Quæ postrema verba ejusdem Pagii sunt, laudato loco, nu. 8.

† 2. *Et tamen si quis incidere rat*] in eum nempe, vel ministros: ut capite 16, *Nam cum incidisses in Flaccinum Præfatum, . . . deinde in Hieroclem. . . &c.* Mau-

rat, ³ mari occultè mergebatur. Consuetudinem quoque suam non intermisit ut in palatio per singulos dies sacrificaretur. ⁴ Et hoc primus invenerat ⁵ ut animalia omnia quibus vesceretur, non à coquis, sed à sacerdotibus ad aras immolarentur, ⁶ nihilque prorsùs mensæ apponeretur nisi aut delibatum aut sacrificatum aut perfusum

Maucroixio posteriùs ministrorum supplementum placebat. *Mais lorsqu'un Chrétien tombe entre les mains des ministres de sa croix.*

3. *mari occulte mergebatur.*] Non itaque audebat palam, quod fecerat antea, Christianos laniare; sed nec illos studiose querere. Nam si quis incidere, inquit Laëtantius; ut paucissimos fuisse necesse sit qui in eum incidere. *Dodwellus, Diss. Cypr. xi. nm. 87.*

† *mari occulte mergeb.*] Simili locutione, cap. 50. *Ibi sepe illa castas feminas mergi iusserat.* Immo, totidem fere syllabis capite xv, *mari mergebantur. occulte.] secretly and in the night.* Versio Anglica. Hoc est, secreto noctuque.

4. *Et hoc primus invenerat ut animalia omnia &c.*] Intelligit hæc Baluzius de privato ciborum Palatinorum usu. Si quidem edictum generale de vescendis *αἰωλοθύτοις* jam antea constitutum fuerit sub Decio & Galerio Maximiano. *Edit. Oxon. & Cant.*

Et hoc primus invenerat.] Sicut in iure dicendo, supra cap. xv, à Diocletiano & Maximiano excogitatum fuerat, ut litigatores priùs sacrificarent, atque ita causas dicerent. Eapropter mox ait, *In ceteris quoque magistris suis similis, ut illic legendum cum perillustri Cuperio. Tullius.*

Adde Columbum, P. 2. p. 311.

† 5. *ut animalia omnia quibus vescerentur, non a coquis, sed a sacerdotibus ad aras immolarentur.*] Affine est, nec enim omnino simile esse volumus, id quod apud Samuelem (a) legimus, Saulum, cum aliquando Israelitæ Philistæos sudissent, & populus ad prædam conversus accepisset oves & boves & vitulos, quibus cum sanguine, humi prius occisis, vescerentur, confestim iussisse, quo populus haud amplius contra Jeho-

vam sanguinem comedendo peccaret, ut ad se magus lapis volveretur: tum continuo, ut quicumque deinceps ejusmodi pecudes jugulare haberent, illas ad se adducerent, maectandas nimirum ad eum lapidem: adduxisse porro usque ad noctem universum populum boves suos in manu sua, qui ibi loci jugulati sint: extractam vero fuisse per Saulum aram Domino in ea occasione, immo primam omnium quas fecerit. Quid enim, cum hæc ita sint, verisimilius, quam Saulum ideo dici aram tum temporis extruxisse, quod magnum illum lapidem, quem ad se volvi curaverat, egererit illico in altaris modum, ut ad ejus latera Israelitæ pecudes suas macerarent, sicque animalia, quibus vescerentur, fuisse ad aram immolata? Adde Baluzium, P. 2. p. 88.

6. *nihilque prorsus mensæ apponeretur nisi aut delibatum aut sacrificatum aut perfusum mero.]* Delibatum est, ejus, quod coenæ erat paratum, sed cujus particulam quandam decerptam diis obtulerant. Solebant autem cibos etiam libare. *Sil. Ital. lib. vii.*

Distinxit dulces epulas, non liquæ crumore.

*Polluta castis mensa Cerivalia dona
Attulit, ac primum Vesta detersit honorem*

*Undique, & in mediam jecit libamio
na flammam.*

quod Dionysius Halic. iv. Antiqu. Rom. dicit τὰς τῶν θεῶν δεῖπνων ἀπαρχὰς ἀγίαις, canarum primitias libare. *Sacrificatum est,* quod ex victima diis oblata præcisum erat in epulas, ut solebant partem victimarum profecare & adolere, partem sacerdotum & sacrificantium epulis reservare. *Mero perfusum,* scilicet quo solebant supplicare, ut hi cibi quasi sacraentur. Quis enim ignorat

Q 2 thure

fufum mero; ⁷ ut quisquis ad cœnam vocatus eſſet, inquinatus ⁸ inde atque impurus exiret. In ceteris quoque ⁹ magiſtri ſui ſimilis. Nam ſi quid reliqui vel Diocles vel Maximianus reliquerunt, hic abraſit, ſine ullo pudore auferens omnia. Itaque ¹⁰ horrea privatorum claudebantur, apothecæ obſignabantur, ¹¹ debita

thure & vino ſolitos veteres ſupplicare? etiam inter epulas. Horat. iv. Carm. 5. de Auguſto :

Alteris

Te menſis addibet Deum.

Te multa prece, te proſequitur mero

Deſuſo pateris, & laribus tuum

Miſcet nomen. Grævius.

ant perſuſum mero:] Quod frontibus invergebatur hoſtiarum. Vide Servium ad [Virgilium. Libatio vero in focum vel terram ſeri ſolica, de qua eruditiffimus Baluzius, [P. 2. p. 89.] alius ab hoc ritus eſt. *Tolliv.*

7. ut quiſquam ad cœnam vocatus eſſet, &c.] Ita & Julianus apud Sarisberienſem lib. vii. cap. 21. *Idem.*

Adde Cuperum, P. 2. p. 21.

† 8. *inde]* Deest hoc vocabulum in editione Aboenſi: & facile quidem abeſſe poſſet ab omnibus. Sed cur tamen rejiceremus, cum in MS. codice legatur, nec ſit plane ſuperſuum?

5. magiſtri ſui ſimilis.] Galerii nempe, ut Maucroixii verſio prævit, *Il s'efforçoit de reſſembler à ſon maître Galarius.* Id eſt, conabatur ſimilis eſſe magiſtro ſuo Galerio.

Confer Cuperum; P. 2. p. 215. ubi & quam ante Tollivus laudavit conjecturam, proponit.

† 10. *horrea privatorum claudebantur, apotheca obſignabantur,]* Locus notandus. Nam horrea itaque & apotheca à ſe invicem, ſi proprie loqui oporteat, diſſerebant; perperamque adeo confudit Iſidorus lib. 15. cap. v. his verbis, *Apotheca, vel horrea, a Græco, verbum en verbo, reſpoſitoria, vel reconditoria dici poſſunt, eo quod in iis homines elaboratas fruges reponunt. Unde & ἰσθίνων, Græco ſermone, reſpoſitam vel copioſam ſubſtantiam appellamus.*

apotheca] bonitiquis. Maucroix. Id eſt, officina, vel tabernæ.

† Sed diſſerunt plurimum *officina, apotheca, taberna,* inquit Ger. Jo. Voſſius in Etymologico, (1) rem mox explicans in hunc modum, *In officina reſ fit ab opificibus.* Hinc cuſtodienda deſertur in *apothecam*, e qua qui dividuntur, dicuntur *mercatores*, & interdum cum adjectione *mercatores magnarii.* Ex apothecis res mittitur in *tabernas*, ut ibi proſtet venalis; ſed tantum habent *taberna*, quæ minutatim vendantur, quique iis præſunt, *inſtitores* appellantur: ut id maxime videri poſſit vir doctiſſimus per *apothecam* intellexiſſe, quod Galli nominant *un magasin*, ni alibi (m) poneret *apothecam* vocem eſſe generalem, quæ a Jurifconſultis, & aliis, tribuitur vinorum, olei, librorum, ſimilibuſque receptaculis.

apotheca] In quibus vina condita. Adeantur Notæ ad Phædrum. *Tolliv.*

† Commodiſſima interpretatio. Quoniam ſicut ex cap. 31. *nalla fuit arca ſub Galerio ſine enaſtore, nec alla vindemia ſine cuſtode,* ita poſtea ſub Maximino, in eodem rerum genere, *horrea claſſa fuerunt, vinorum vero apotheca obſignata;* unde ſequitur Maximinum fuiſſe reiſa magiſtri ſui Galerii ſimilem; quod paulo ante poſitum. Addatur Columbus, P. 2. p. 311.

† 11. *debita in futuros annos exigebantur.]* Non ſraſane, ſed frumenti & vini tributa, prout ſequentia oſtendunt, *Hinc ſames agris &c. hinc caritas inan-dita.*

in futuros annos] *Of the year to come.* Anglica Verſio: quaſi dicas, in futurum annum.

† Præferbam numerum multitudinis; cum propter veteris libri fidem,

1000

(1) *Voc Taberna. (m) Voc Apotheca.*

debita in futuros annos exigebantur. ¹² Hinc fames agris [non] ferentibus, hinc caritas inaudita. ¹³ Armentorum ac pecorum greges ex agris rapiiebantur ad sacrificia quotidiana, ¹⁴ quibus eos adeo corruerat ¹⁵ ut aspernarentur annonam, ¹⁶ & effundebant passim sine

tum quia si haud simpliciter in annum proximum, sed in futuros annos illa quae modo dixi debita exigebantur, melius ex eorum solutione inaudita caritas, de qua mox nosse loquetur, oriri poterit.

12. *Hinc fames agris [non] ferentibus.* Emendo, *Hinc fames agricolis non ferentibus.* Gale.

† Cogitaveram ego legi posse, *Hinc fames agris asferentibus*: memorata scilicet debita, *dom rā xovū*. Quae cum ex parte frumento solverentur, vix fieri poterat quin qui anno Ch. 312. imperata illa frumenti subsidia Maximino in complures annos exhibebant, acri postea fame laborarent. Terentius in Phorm. Act. 1. Sc. 1.

Amicum summus meus, & popularis Geta

Heri ad me venit: erat ei de rationcula

Jam pridem apud me velliquum panis nullum

Numerorum: id ut conficerem, confeci: affero.

quod allati debiti exemplum est. Adde Baluzium, P. 2. p. 89. & Cup. pag. 215.

13. *Armentorum ac pecorum greges ex agris rapiiebantur ad sacrificia cotidiana, &c.* Deest aliquid. Gale.

Nonnulla hic desunt. Non enim cohaerent haec cum sequentibus: pertinet enim ad milites ea, quibus annona jam sordebat, nimia copia carniū e quotidianis sacrificiis ipsi missarum. *Tollim.*

† Pertinet sane. Sed quid si ramentum hic locus mendosus sit potius quam mutulus, neque aliud ad proxima saltem cum praesentibus recte connectenda requiratur, quam ut mox suos pro eos cum pluribus doctis sequenti numero nominandis emendemus?

14. *quibus eos adeo corruerat &c.* with which he fed his Domesticks and his Souldiers so copiously, that they came to despise the corn, that was brought them

for their provision, so that without any care they threw it often out of doors. Translatio Anglica, hoc sensu; quibus [sacrificiis] suos domesticos suosque milites adeo corruerat, ut frumentum aspernarentur quod ipsis in annonam afferebatur, & effunderent saepe, nulla cura habita, extra fores.

Auctoris verba hoc loco corrupta sunt. *Maurvain, ad marginem sua versiois.*

quibus eos] Scribe punctum ante *quibus*, & lege, *Quibus suos*. Id est, Quibus rebus. *Boberellus.*

Adde Cuperum, P. 2. p. 216. & Col. P. 311.

† 15. *ut aspernarentur annonam*] Mere scilicet frumentariam; cum ex antecedentibus appareat illos nequitiam armentorum ac pecorum carnes aspernatos esse, sed e contrario frumentum propter illarum copiam fastidivisse. Favet porro non sola versio Anglica, quam superiorum num. descripsimus, verum ea quoque rei *annonariae* exactio, cujus nosse capite 31 meminit; cum ibi loci nulli armentorum pecorumve greges sub *annonae* notatione contineantur, ut locum consulentibus patebit. Aliter tamen ad nostrum Ampl. Cuperus, P. 2. p. 216.

16. *& effundebant*] *& effunderent.* Ed. Ox. & Cant.

† Mihi propter sequentia preferendum videbatur, *As effundebat*. Militare scilicet, seu pecuniam illam quae in stipendium militum de serario a tribunis serariis adnumerari quaestori solebat, ut locus est Asconius; & quam denique non infrequenter *as* sine addito dictam fuisse ostendit notissima locutio *are divitum miles*, de milite cui stipendium ignominiae causa non dabatur; quodque adeo diruebatur in fuscum, non in militis sacculum.

17. *cum lites universas*] *cum milites universas.* Ed. Aboensis.

cum lites] Ibi est mendum. *Aliv.*

sine delectu, sine modo, ¹⁷ cùm lites universos, quorum numerus ingens erat, pretiosis vestibus & aureis nummis ¹⁸ expungerent, gregariis & tyronibus argentum daret, barbaros omni genere largitionis honoraret. ¹⁹ Nam quòd viventium bona vel auferebat, vel ²⁰ dono suis dabat, [prout] quisque petierat aliena, ²¹ nescio an agendas illi fuisse gratias putem quòd ²² more clementium latronum incruenta spolia detrahebat.

lites] Leg. *militēs*. Vossius.

Legendum, *militēs* vel *satellites*. Ed. Ox. & Cant.

cum satellites universos malim legere, quam *militēs*: quia *universis* illa contulisse dona Imperator dici nequeat, quum gregariis & tyronibus, qui tamen & ipsi milites, argentum tantum dederit. Tullius.

Confer Toinardum, P. 2. p. 382. & versionem Anglicam, *hū Guards*.

cum lites] Emendo, *dam comites*. Gal. quod eodem recidit.

18. *expungerent,*] *expungeres*. Ed. Aboensis.

Subest hic loci mendum, nec in ipso tantum verbi numero, sed & ut mihi videtur, in significatione. Scribendum itaque *excoleres*. id est, *demulceres*: quam quidem conjecturam confirmat illud Rufini cap. 17. lib. 8. a Baluzio citatum. *Unde & montes auri, ut ita dixerim, congregatos familiaribus suis ac satellitibus largiebatur*. *Expungere* enim militibus additum aliud nihil significat quam eos albo militum erasos *militia solvere*. Ed. Ox. & Cant.

expungerent,] Forte, *expletet*. Tullius.

Corrigo, *emungeres*. Gale.

† Malebam Tertulliani verbum *expungeret*: id est, *exornaret*, aut aliquid tale. *Quanto autem blasphemabile est, si qua sacerdotes pudicitia dicimini, impu-*

dicarum ritus procedatū culta, aut expicta, inquit ille lib. de Cultu foemin. cap. 7. & paucis interjectis, *Thamar illa quid se expinxerat & ornaverat, idcirco Juda suspitioni visis est quassari federe. & sic sapius alibi. Immo idem capite extremo, quomodo nunc pretiosis vestibus & aureis nummis expungeret legi posse credimus, non dissimili ratione serico prohibitis, hyssino sanctitatis, atque purpura pudicitia pigmentari dixit huius verbis, Vestitis vos serico prohibitū, hyssino sanctitatis, purpura pudicitia. Taliter pigmentata Deum habebitis amatorem. Intelligo autem per aureos nummos, aurea numismata e collo appensa, qualia interdum multi in aulis Principum gestare cernuntur.*

19. *nam quod viventium bona &c.*] Cui affine est illud Salviani, Latrones hæc quidem proverbio uti solent, ut quibus non auferunt vitam, dedisse se dicant, Ed. Ox. & Cant.

20. *dono suis*] Bene itaque suos pro eoq. viri docti num. 14. reposuerunt. Adde Baluzium, P. 2. p. 89.

† 21. *nescio an agendas illi fuisse gratias putem*] *Je ne say s'il ne mérite pas quelque Inaugé*. Maucroix. Cui ergo legendum potius esse *an non agendas*, quam *an agendas*, visum est. Confer Cuperum, P. 2. p. 216.

22. *more clementium latronum*] Videatur Baluzius, P. 2. p. 89.

CAPUT XXXVIII.

Illud verò capitale & supra omnes qui fuerunt cor-
rumpendi cupiditas, ² quid dicam nescio, nisi coeca
& effrenata, & tamen his verbis ³ exprimere pro in-
dignatione sua non potest, ⁴ Vincit officium linguæ
sceleris magnitudo. ⁵ Eunuchi, lenones, scrutaban-
tur omnia. Ubicunque liberalior facies erat, seceden-
dum patribus ac maritis fuit, Detrahebantur ⁶ nobi-
libus feminis vestes, itemque virginibus, & ⁷ per sin-
gulos

† 1. **I**llud vero capitale & supra omnes
qui fuerunt corrumpendi cupidi-
tas, &c.] Locus male affectus,
sed facile sanandus. Lege modo, & di-
stingue, *Illud vero capitale ei supra om-
nes qui fuerunt*, vel forte etiam, *Illud
vero capitale ei, & supra omnes qui fue-
runt*, corrumpendi cupiditas, quid di-
cam nescio, nisi coeca & effrenata. Hoc
est, Illud vero in Maximino, longe-
que supra omnes qui unquam vixerunt
mortales, capitale fuit, quod coeca &
effrenata corrumpendi sequioris sexus cu-
pitudine laboraverit. Nobiscum porro
distinguebant post fuerunt editio Aboen-
sis & Galeus; sed illa quidem pessime
alias, nec uno pacto, in hunc modum,
*Illud vero capitale, & supra omnes, qui
fuerunt; corrumpendi cupiditas, &c.*

2. quid dicam nescio,] Columbum vi-
de, P. 2. p. 312.

3. exprimere pro indignatione sua] Leg.
exprimi res &c. Edit. Oxon. & Cant.

Aliter apud Columbum Amplissimus
Cuperus, P. 2. p. 312. & Columbus ip-
se ibidem loci.

pro indignatione sua] Id est, secun-
dum versionem Anglicam, pro indigna-
tione quæ inde debet concipi: *for the in-
dignation which thū must give.*

pro indignatione sua] Emendo, pro
dignatione sua. Bohorellus.

pro indignatione] Lego, pro indigni-
tate. Tollius. item Gale.

Confer Columbum, P. 2. p. 312.

4. Vincit officium &c.] Videatur Balu-
sius, P. 2. p. 89.

† 5. Eunuchi, lenones, scrutabantur

omnia.] Elegantissimum ἀνύδινον. qua-
le & istud Dicitis Cretensis lib. v. de Bel-
lo Troiano, *Itaque singuli, plures, nisi
quisque occurrerat, benignè advenit.* Ob-
servo autem, ut ex utroque exemplo
appareat nil obesse quominus apud Pau-
lum, 1. Cor. vii. 22. pro vulgata distin-
ctione, ὁ γὰρ ἐν κυρίῳ κληθεὶς δούλος,
ἀπαλιθεὶς κυρίῳ δεῖν, altera ista, qua-
dudum utor, usurpetur, ὁ γὰρ ἐν κυ-
ρίῳ κληθεὶς, δούλος, ἀπαλιθεὶς, κυ-
ρίῳ δεῖν. Qui enim in Domino vocatus
est, servus, liberatus, Domini est. Nam
non obitare certe totius loci sententiam
vel connexionem, sed plurimum e con-
trario favere, liquido tota complexio sic
demonstrat. Unusquisque, in qua voca-
tione vocatus fuit, in ea maneat. Servus
vocatus es? ne sit tibi cura: sed si potes
etiam liber fieri, potius utere. Qui enim
in Domino vocatus est, servus, libertus,
Domini est: similiter & qui liber vocatus
est, servus est Christi. Qua de re plura
alibi, Deo dante.

† 6. nobilibus feminis] Quidni potius
nobilibus matronis cum Ruffino apud Ba-
luzium, P. 2. p. 89? Hic sane femina
distinguntur a virginibus: *Detrahebantur
nobilibus feminis vestes, itemque virgini-
bus.* At Latina femina non solæ sunt
quæ viris junctæ sunt, sed & virginis.
Glossaria Labbæi, *Femina, θήλεια*, quam
vocem vulgo per *fuminea*, seu *qua su-
minei sexus est*, interpretantur: quod
virginibus quoque proprium. Adde Co-
lumbum, P. 2. p. 312.

7. per singulos artem inspiciebantur,]
Non ab æmulo olim Perfarum licentia, &
hodie

gulos artus inspiciebantur, ne qua pars corporis regio cubili esset indigna. Si qua ⁸ detractaverat, ⁹ in aqua necabatur, tamquam majestatis crimen esset. Sub illo ¹⁰ adultero aliqui constupratis uxoribus, quas ob castitatem ac fidem carissimas habebant, cum dolorem ferre non possent, se ipsos etiam necaverunt. ¹¹ Sub hoc ministro pudicitiae integritas nulla, nisi ubi barbaram libidinem deformitas insignis arcebat. Postremo hunc jam induxerat morem ut nemo uxorem sine permisso ejus duceret, ut ipse ¹² in omnibus nuptiis prægustator esset. Ingenuas virgines ¹³ imminutas

fervis

hodie Turcarum, atque item Perfarum. *Tollius.*

Confer Cuperum, P. 2. p. 216.

† 8. *detractaverat,*] *detractaverat.* Edit. Oxon. & Cant. Sed jam noster capite *9 detractaret,* & in decimo similiter *detractassent* usurpavit, sicut v. gr. pag. 81. nu. 31. observavimus.

9. *in aqua necabatur tamquam majestatis* &c.] Videatur Cuperus, P. 2. p. 217.

10. *adultero*] Editio Ab. *adulterio.* Mendose.

† 11. *Sub hoc ministro pudicitia integritas nulla, nisi* &c.] *Sombs ce monstré la différénté étoit le seul asyle de la pudeur.* Maucroix. *Under this monster, there was no other security for modesty, but ugliness.* Burnet. Quos patet ergo pro primis verbis *sub hoc ministro,* *sub hoc ministro* legisse. Nec male profecto, cum vulgata lectio ferri nequeat. Quo enim bono sensu *sub hoc ministro* de eo homine dici posset qui *Princeps* erat, & de quo respte noster post pauca, *sub tali Principe?*

sub hoc ministro] Id est sacerdos, per ironiam. *Tollius.*

† De *pudicitia sacerdotibus,* si forte *et pudicitia* vir doctus pro genitivo casu ad *ei ministro* pertinente habuit, probe meminimus quid in antecedentibus ex Tertuliano adduxerim. *Quanto autem blasphemabile est, si qua SACERDOTES PUDICITIÆ decimini, impudicarum ritu procedat iuncta, aut expulsa?* Sed quam nunquam ratione Maximinum noster per magnam ironiam *pudicitia ministro,*

id est, interpretante Tollio, *sacerdotum,* dicere potuerit, nec video equidem, nec capio. Partim, quia *pudicitia ministro* & *pudicitia sacerdos* non eadem sunt locutiones. Partim vero, quoniam ut cetera hujus capituli admodum seria sunt, vix hæc portio queat esse ironica. Putem itaque vel cum clarissimis Interpretibus legendum, *sub hoc ministro, pudicitia integritas nulla;* aut aliquanto ulterius eadem via progrediendo, *sub hoc ministro impudicitia, integritas nulla, nisi* &c.

† 12. *in omnibus nuptiis prægustator esset.*] In quibus nempe nova nupta non esset insigniter deformis, ut antecedens exceptio postulat.

prægustator] Notant per Africæ extrema & Indiam peregrinatos morem illic locorum pervulgatum esse, ut sponsarum virginitas a Regibus vel Sacerdotibus delibetur. Quin & in Africa peregrini, si recte memini, in regno Mosambique, ad id officium maritis, seu sponsus, præstandum multo cum verborum honore invitantur. Apud nos autem Trajectinæ portæ affixam proscriptionem nobilis domini ante aliquot annos legi, quæ inter cetera jura & privilegia jus etiam desolationis novarum nuptiarum continebat, quæ tamen pecunia a domino loci posset redimi. *Tollius.*

Adde Baluzium, P. 2. p. 89.

13. *imminutas*] Baluzius (in Indice scilicet Errorum suæ primæ editionis in hac enim plane aliter, P. 2. p. 90.) legere malit *imvitas,* nulla, quod sciam ratione. Siquidem cum Maximinus *prægustator*

fervis suis donabat uxores. Sed & ¹⁴ Comites ejus sub tali principe ¹⁵ imitabatur..... ¹⁶ suorum cubilia impune violabant. Quis enim vindicaret? Mediocrium verò filias ut cuique libuerat rapiebat, Primariæ, quæ rari non poterant, ¹⁷ in beneficiis petebantur; ¹⁸ nec recusari licebat, subscribente Imperatore, quin aut pereundum esset, aut habendus gener aliquis barbarus. Nam ferè nullus ¹⁹ stipator in latere ei nisi ex gente eorum qui ²⁰ à Gothis ²¹ tempore vicennalium terris suis pulsi, ²² Maximiano se tradiderunt, malo generis humani, ut illi barbaram servitutem fugientes, in Romanos dominarentur. His satellitibus & ²³ pro-

gustator fuerit in omnibus nuptiis, imitatus nihil aliud sonat quam praefatorum. Edit. Oxon. & Cant.

Confer Columbum, P. 2. p. 312.

14. Comites ejus] *Les grands Seigneurs*. Maucroix. id est, Magnates. *His Comitiis*. Versio Anglica. Hoc est, ejus aulici.

15. imitabatur.....] *imitabantur*..... Editio Abo. item Pagius. Emendo, *imitabantur*. Gale. *Supple imitabantur exemplum et*. Edit. Ox. & Cant.

Corrigo & suppleo, *moechabantur libere, & civium*. Abbas a S. Hilario, Canonicus Bellovacensis.

Aliter etiam Cuperus cum Col. P. 2. p. 312.

† 16. *suorum cubilia -- violabant*.] Elegans & modestum dicendi genus, ipsique adeo Scripturæ familiare, pro quo sine tanta circumscriptione Maucroixius, *subjeclorum suorum uxores ac filios cum eadem insolentia trahabant*. Recte tamen. Sic enim Gen. XLIX. 4. *ascendisti cubile patris tui: pollutisti stratum matris: pro, concubuit cum Bilha concubina mea. Nec dissimili sensu Paulus in Ep. ad Hebr. XIII. 4. Honorabile [sic] committam in omnibus, & cubile impollutum. vel cum Vulgata, & totus immaculatus: fornicatores enim & adulteros judicabit Deus.* Adde Baluzium, P. 2. p. 90.

17. *in beneficiis petebantur*;] Vise quæ superius diximus, pag. 234. num. 10.

18. *nec recusari licebat*;] *Leg. nec recusare*. Tollius,

Concinit versio Anglica, *The father durst not refuse it*. Ad verbum, *nec audebat pater recusare*.

19. *stipator in latere*.] Malim, *a latere*: unde & *latrones*, quæsi *laterones*, milites a latere. Tollius.

Tons ses Gardes. Maucroix.

Domesticks or Guards. Tral. Anglica.

20. *a Gothis*] Qui ripam Istri incolentes, ea occasione usi, partem vicinæ provincie invaserunt, indigenas expulsi. Edit. Oxon. & Cant.

Adde Baluzium, P. 2. p. 90.

† 21. *tempore vicennalium*] Diocletiani nempe. quod merito suppletur in versione Anglica. *in the twentieth year of Diocletians Reign*.

22. *Maximiano se tradiderunt*.] *Legos tradiderunt*. Tollius.

Maximiano] Immo, *Maximino*. Maucroix. † Prout saltem ex ejus versione colligere est; *se donnerent à Maximin*.

Utrumque conciliat Baluzius P. 2. p. 90. §. *A Gothis pulsi*.

† 23. *protecloribus*] Ut is ipse scilicet, cujus ira *satellites* erant, & *in latere*, vel *a latere stipatores*, *proteclor* quondam fuerat. Cap. 19, *Daia vero sublatus nuper a pectoribus & silvis, statim sentarius, continuo Proteclor*, &c. Ad quem locum, quæ de *protecloribus* dicere habebamus, jam diximus. Adde tantum, si tibi vacat, Grueri Inscriptiones pag. cccclxxi, Inf. 6. & pag. dxlii. Inf. 6. & 7. atque alibi.

²³ protectoribus cinctus ²⁴ orientem ludibrio habuit.

† 24. *orientem ludibrio habuit.*] Bene. Nam sanum est igitur, prout supra arguimus, initium capitis 36, *Quo nuncio Maximinus audito, dispositus ab oriente castris pervolavit, ut provincias occupa-*

ret: mireque simul conveniunt extrema verba capitis 19, *Datis vero -- acceptis orientem calcandum & conserendum*, cum hac nostri clausula, *orientem ludibrio habuit.*

CAPUT XXXIX.

Denique cum libidinibus suis hanc legem dedisset ¹ ut fas putaret quicquid concupisset, ² ne ab Augusta quidem, quam nuper appellaverat matrem, potuit temperare. Venerat ³ post obitum Maximiani ⁴ ad eum Valeria, cum se putaret ⁵ in partibus ejus tutius moraturam, eo maxime quod habebat uxorem. Sed ⁶ animal nefarium protinus ⁷ inardescit. ⁸ Adhuc
in

1. **U**T fas putaret quicquid concupisset,] Respici hic poterit historia Julix & Caracallæ. *Tollim.* † *concupisset.*] Ciceronis imitatione, qui pro Quintio, *sicut tu*, ait, *semper summe concupisti: & in i Phil. charitatem civium & gloriam concupisse*; licet idem alibi tam *concupieras*, quam *concupiveras*, & similia multa, usurpaverit. Quid? quod nostro prodisses, obisses, dormisset, quassisset, sepelisset, redisset, ceteraque id genus, familiarissima sunt, & propemodum perpetua.

† 2. *ne ab Augusta quidem, quam nuper appellaverat matrem, &c.*] Id est, secundum versionem Anglicam, ne ab Imperatrice quidem Valeria, quæ Maximiani vidua erat, & quam suam adoptione matrem agnoverat. *He had acknowledged the Empress Valeria, that was Maximian's widow, his adopted mother.* Quibus paria habent Baluzius P. 2. p. 90; Cuperus, p. 217; & Columbus, p. 312.

3. *post obitum Maximiani*] post obitum Galerii. *Maucroixii versio.*

4. *ad eum*] ad Maximinum. *Eadem.*

† 5. *in partibus ejus*] *In Orientis partibus* ergo, sicut noster locutus est in fine capitis 36, cum de Maximino, & regionibus ubi Maximinus ante Galerii

obitum vixit & imperavit, ageretur. Sed perrarum, opinor, ut regio, in qua quis degit, *ejus partes* vocetur, nisi cum ipsum coram vel per litteras alloquimur: *iter in tuas partes tenebo; adhuc in tuis partibus eram*, & hujusmodi alia.

† 6. *animal nefarium*] Ut capite IV, *execrabilia animal Decimo.*

7. *inardescit.*] Vide Cuperum, P. 2. p. 220.

† 8. *Adhuc in atris vestibus erat mulier.*] *Quoy que la Princesse n'est pas encore quitté le deuil.* Maucroix. Ad verbum, *Esti nondum Augusta luctum deposuisset.* Nec male sane: cum pro Latina locutione *lugubrem vestem deponere*, hæc quotidie apud Gallos ambulet, *quitter le deuil*; id est, ut alias plenius loquuntur, *ses habits de deuil.* In qua itaque luctum pro vestibus vel veste luctus, hoc est luctui conveniente, luctus teste & indice, adhibemus. Mirum tamen, ut id obiter dicam, non veruisse potius Maucroixium, *Elle étoit encore en noir*; cum quod interdum iidem Latini, uti hic, *in atris vestibus esse*, alibi vero *atratum esse*, & alibi rursum *palliatum esse*, dicere soliti sunt, id vulgo & æque bene vociretur a nostratibus *être en noir*, (in atro esse, vel in atris; subaudienda *habitu*)

in atris vestibus erat ⁹ mulier, ¹⁰ nondum luctus tempore impleto. Legatis præmissis ¹¹ in matrimonio postulat, ejecturus uxorem si impetrasset. Respondit illa liberè quæ sola poterat; primò non posse de nuptiis

habitu, vel vestibus) atque *estre en denil*, esse in luctu; hoc est pariter, in habitu luctus, seu vestibus indutum lugubribus. Sed ita ne etiam alix gentes? Judzi certe, si non alii; quò rem proprie deductam volebam, propter subjecta Scripturæ loca, quibus, quæ jam posuimus, lucem afferent. Ezechiel, VII. 27. תַּלְמֵךְ יִתְאַזְרֶה

וְנִשְׂא לְיָבֵשׁ שְׂמֹנֶה, *Rex lagebit, & princeps induetur moerore.* Hoc est, vestibus moeroris, moerori consentaneis, inoestum principem decentibus; qualis ille faccus v. gr. de quo apud Jonam 111. 5. 6. *Crediderunt vivi Ninivita in Deum, & predicaverunt jejunium, & vestiti sunt sacco a majore usque ad minorem. Et pervenit verbum ad Regem Niniva: & surrexit de solio suo, & abiecit vestimentam suam a se, & induitum est sacco, & sedit in cinere.* Ezechiel rursum XXVI 15. 16. *Hæc dicit Dominus Deus Tyro, ... Descendens de sedibus suis omnes principes maris: & auferent excuvias suas, & vestimenta sua varia abiciant, וְרִירוּ*

וְיָבֵשׁ, *superbibus indumentis, in terra sedebunt, & astomiti super repentino casu tuo admirabuntur.* Id est quoque, vestimentis, stupefacti animi indicibus, amicientur: quod contra David, Psalmo XXXIX. 12, *Vestisti, inquit, plantatum meum in choram mihi: solvisti saccum meum, & accinxisti me latitia, וְתַאֲזִיבֵנִי*

וְיָבֵשׁ, cum dicere vellet, & accinxisti me vestibus latitia, seu letitiam præferentibus: quæ ceteroquin id ætatis candida esse solebant in Judæa. Eccles. IX. 7. 8. *Vade ergo, & comede in latitia panem tuum, & bibe cum gaudio vinum tuum, quia Deo placeat opera tua. Omni tempore sint vestimenta tua candida.* Confer, si vacat, insignem locum extremæ sære Ciceronis Orationis in Vasinium;

ubi Tullius inter reliqua, *Unde etiam scire ex te cupio, ... qua mente feceris, ut in epulo Qu. Arii, familiaris mei, cum toga palli accumberes? ... quis unquam cenavit atratus? ... cum tot hominum millia accumberent, cum ipse epuli dominus, Qu. Arius, albatos esset, tu in templum Castoris te cum C. Fido atrato, ceterisque tui furis funestam intulisti, &c.*

[⁹ mulier,] Vox nonnunquam contemptentis; ut quando Chremes apud Terentium, (n) uxorem suam Sostratam alloquens, *Oh! pergin'*, ait, *mulier esse?* Eadem alias non raro irascentis est; ut cum Christus apud Joannem in Evangelio (o) matri suæ indignans, *Quid mihi, inquit, tecum rei est, mulier?* Hic vero, ubi nulla contemptus vel ira Cecilio nostro occasio est, *mulier* manifeste vicem pronominis ea, vel illa, sustinet: Plane, ut in istis Horatii versibus,

..... est ne marito
Matrona peccantis in ambos iusta potestas?

In corruptorem vel justior? illa tamen se

Non habitum mutatus loco, peccatæ superne,

Quam te formidet MULIER....

ubi ultima verba nihil aliud quam cum ea te formidet, sonant: quod a doctis ante nos observatum; immo, alibi hominem pro eo vel illo similiter occurrere. Confer quæ ad num. 18. & 14. dicemus.

Mulier,] la Princesse. Maucroix. Augusta nomen, quod præcessit, repetens.

10. *nondum luctus tempore impleto.] Cupero vide, P. 2. p. 220.*

11. *in matrimonio postulat,] Leg. in matrimonium. Boherellus. Gale.*

Sæpius hoc vitium errore librariorum in Lactantii hunc libellum iræpsit ut ablativus pro accusativo scriberetur. Corrige igitur, & lego, *in matrimonium, Tollius.*

† Defect.

(n) In Heant. AB. v. Sc. 3. (o) Cap. 2. com. 4.

tiis ¹² in illo ferali habitu agere, ¹³ tepidis adhuc cineribus mariti sui ¹⁴ patris ejus; ¹⁵ deinde illum impiè facere

† Defendunt receptam lectionem, Columbus infra P. 2. p. 313, & quæ nos supra diximus, pag. 204. nu. 12. & 234. nu. 10.

† 12. *in illo ferali habitu*] Id est, mortuali, si hæc paucula veterum Glossarum conferantur: *Νεκρικός*. (Sed leg. potius, *Νεκρικός*.) *Ferale*. *Νεκρικός*. *Mortuale*. Mortuale autem est quod ad mortuum pertinet, aut ob mortuum usurpatur. Adde Cuperum, P. 2. p. 220.

13. *tepidis adhuc cineribus &c.*] Ita sepe Lucanus initio lib. 3.

Conjuge me latos duxisti, Magnus, triumphos.

Fortuna est mutata tui: semperque potentes

Depravare in cladem fato damnata maritis

Immois TEPIDO pellen Cornelia BUSTO. Cuperus.

† Cum inter cetera, quæ sibi vir Amplissimus ad hunc locum pro summa sua eruditione notavit, simpliciter poni vidisset veteres Romanos admodum sollicitos fuisse ne sua, vel aliorum cadavera cremarentur inhumarenturve, recorderet vero Paulum Diaconum inter Festi fragmenta disertissime scripserisse, (p) *Membram abscondi mortuo dicebatur, cum digitus ejus decidebatur, ad quod servatum iusta fierent reliquo corpore combusto, credidi, quod evenit, in bonam partem accepturum virum doctissimum, si per litteras rogarem quo pacto laudata Pauli verba concilianda putaret cum contrariis Apuleii, Statii, & reliquorum testimoniis, a se adductis. Respondit haud multo post, quæ humanitate est, me non importune de Pauli loco quaestionem movisse, sed ita sibi breviter, re perpensa, conjiciendum censendumque videri. Primo, memoratam Paulo consuetudinem antiquissimam quidem fuisse, at non perpetuam, cum præter Paulum nullus scriptor exercitam illius mentionem fecerit. Eam itaque, quantum divinare liceat, in tantam olim consuetudinem lapsu temporis abiisse, ut obsolevisset profus*

ius seculis, quibus Stadius v. gr. & Apuleius vixerunt. Sed nec sibi deinde credibile esse, eundem ritum, quantumcumque temporis duraverit, ubique simul terrarum obtinuisse; naturam enim, quoties ita digitus mortuis abscondebatur, violatam fuisse aliquatenus; unde citra dubium quamplurimum ab eo usu abhorruerint. Græcos certe nihil unquam istiusmodi fecisse: Romanos autem longè minus supersticiosos fuisse sub primis Imperatoribus, quam antea. Præter quam quod mira semper fuerit vis & potestas temporis in talibus superstitionibus immutandis. Postremo, Kirchmanno quoque verustam, de qua agitur, consuetudinem non diutius visam durasse quam sibi, quod hæc illius verba testentur: *Verosimile est etiam membrum illud, quod familia purganda causa exceptum fuisse, nec cum reliquo corpore in urnam conditum supra diximus, hu ipsi servis antiquitus, quamdiu moisis duravit, terra fuisse obtectum.* Atque ista sunt, Leætor, quæ tui gratia ex Gallico sermone in Latinum convertenda credidimus, ne te idem forsan, qui nos stimulavit, scrupulus pungeret, ubi ad perillustri Cuperi Præfationem perveneris, fol. 6.

† 14. *patris ejus.*] Per adoptionem scilicet, et ejus ad subintellectum Maximinum referendo; quemodo rectè Maucroixius, *par adoptione pater de Maximin.* Neque enim hic pater ea notione, quæ capite 24 Constantius Constantini pater, proprie loquendo, vocatus est; uti nec quæ capite 18 Diocletianus Galerii pater, id est socer, nuncupatur; sed qua vere, qui quempiam seu natum, seu necdum natum, adoptavit, appellari solet illius pater. Quo libens ipse Mariæ dictum refero, *Eccè, pater tuus & ego dolentes quærabamus te.* Buc. 2. 48. Confer Tralationem Anglicam hujus loci, *his adoptos father:* item Baluzium, P. 2. p. 90.

15. *deinde illum impiè facere*] *Que d'ailleurs il ne pouvoit sans injustice &c.* Maucroix.

† Cui erga te impiè, inique est. Mihi potius

(p) *Voss* Membrum.

cere quòd sibi fidam conjugem ¹⁶ repudiet, idem utique facturus & sibi; postremò, nefas esse illius nominis ac loci feminam ¹⁷ sine more, sine exemplo, maritum

potius inhumaniter, vel crudeliter sonet; ut in fine capituli 29 *pater impius* patrem crudelē, inhumanum, immisericordem denotat.

† 16. *repudiet.*] Non quod tum reapse Valeriam repudiaret, aut jam antea repudiasset; præcessit enim, *ejecturus uxorem si impetrasset*; sed quod repudiare cogitaret. *Repudiet* igitur, pro repudiare velit, aut aliquid tale: sicut proximo capite *necebat*, pro neci destinabatur, ut tota loci series confirmabit.

17. *sine more, sine exemplo, maritum alterum experiri.*] Iis, quæ ad caput 39, & in epistola ad Ampliiss. Voetium de Augustarum secundis nuptiis noto, addere nunc possum, alias exemplum Valeriz sequutas non esse. Nam Eudocia Constant. Duce, qui Imperator factus est A. C. MLIX, conjux, licet morienti Imperatori scripto esset pollicita, sese secundas nuptias non inituram, Romanum Diogenem Patricium, Sardiæ Ducem & Magistrum in secundum sibi maritum adquisivit, isque simul Imperator factus est. Galla Placidia Theodosii Magni filia, Atrulphi Regis uxor, remissa a Wallia, a fratre Honorio, in uxorem datur Flavio Constantio Patricio A. C. 418, etsi illam primo recusasset Placidia. Immo Faustina, Marci Antonini, cui Philosophi cognomen datum est, uxor, eo non fuit animo. Cum Cassio enim in maritum conspiravit, convenitque cum eo, ut, *ἐν τῷ Ἀντωνίνῳ πάθει, ἡ αὐτὴν ἡ τῆς αὐταρχίας λάβη, si quid Antonino accidisset, ipsa pariter & imperio potiretur*, uti apud Dionem legimus. Julia, L. Septimio Severo mortuo, Caracallæ, cujus erat noverca, nupsit; testibus Spartiano, Victore, & Eutropio. Verum Trifstanus Tom. 2. multis docere conatur, hanc historiam fabulis accensendam esse, & Juliam non fuisse novercam, verum matrem Caracallæ. Bina igitur hæc exempla parum faciunt ad resellendam Valeriam; sed tertium, idque evidentissimum nobis præbebit Lucilla Augusta Antonini philosophi &

Annæ Faustinae filia. Hæc enim in matrimonium data est L. Aurelio Vero, qui a patre Lucillæ particeps imperii & Augustus factus fuit. Illam marito mortuo, & luctus tempore nondum expleto, nuptias fecit Marcus Claudio Pompejano privato. Capitol. cap. 20. *Filiam suam non decurso luctus tempore, grandævo Equitū Romani filio Claudio Pompejano dedit, genere Antiochenſi, nec satū nobili: quem postea hū Consulē fecit, cum filia ejus Augusta esset, & Augusta filia.* Sunt tamen nonnulla quæ favent quodammodo, hac ipsa in re, causæ Valeriz. Nam non sua sponte, sed invitata fecit Lucilla; Capitol. *Sed hæc nuptias & Faustina, & ipsa, quæ dabatur, invita habuerunt; nisi quis censear Lucillam ideo ægre patri obsequutam esse, quia Pompejanus erat grandævus, nec satis nobilis; cum alioquin mulier procax, & a Veneris blanditiis nequaquam aliena, non videatur recusatura fuisse nuptias, quæ magis dignitati illius convenirent.* Deinde illud observandum, Galerium Maximianum, postquam Seniores Augusti Diocletianus & Maximianus Hercules purpuram deposuerant, eorundem cum Constantio Chloro locum occupasse; at L. Aurelium Verum, Juniores semper Augustum fuisse. Jam constat Juniores Augustos magna reverentia prosequutos esse Seniores; adeo ut tanquam Cæsares & Legatū ipsorum forent; nec propterea tam ampla auctoritate & potestate præditi, licet iisdem titulis & insignibus uterentur. Imò hoc ipsum ex historia M. Aurelii & L. Aurelii Veri patet, uti præclare docet Henr. Dodwellus in Dissert. erudita, *De Romanorum Pontificum primava successione*, cap. 14. Cuperus.

† Iniquus sim admodum, si quam doctæ & curiose hic & alibi vir Ampliissimus de secundis Augustarum ante & post Valeriam nuptiis in utramque partem disseruerit, non ingenue agnoscam, & planissime profitear. Sed superest tamen etiam nunc hæc difficultas, Cur Valeria adeo præfatae ullam antea sui loci & nominis

tum alterum experiri. Nuntiatur ¹⁸ homini quid esset aua. Libido in iram furoremque convertitur. Statim ¹⁹ mulierem proscibit, bona ejus rapit, aufert comites, ²⁰ spadones in tormentis necat, ²¹ ipsam cum matre in exilium relegat, nec in locum certum, sed huc atque illuc præcipitem cum ludibrio exturbat, & ²² amicas ejus afficto adulterio damnat.

minis scemitam alterum maritum experdam fuisse negaverit, cum jam id svi exempla aliquot in contrarium suppeterent? Ubi si quis dicendum existimet, ea forte exempla ignota penitus fuisse Valeriæ, vel non satis utique præsentia ejus animo, quando Maximini legatis respondebat, possit quidem alterutrum facile verum esse. Vellem interim novus aliquis hujus libri MS. codex reperiretur. Quid si enim vetus lectio fuerit, *maritum ex filio alterum experiri*, ut apud Plinium, *Memini tamen me advocatum ex iudiciis datum?* Habebar certe jam tum temporis filios duos Valeria, si non ex se natos, a se saltem & matro Galerio adoptatos: *Candidianum* scilicet, quem ipsa, *ex concubina genitum, ob sterilitatem adoptaverat*, quæ verba sunt capitis 50; & & deinde quoque *Maximinum*, qui quamvis a Galerio proprie adoptatus, (unde paulo ante Valeria, *tepidus adhuc cineribus mariti sui PATRIS EJUS*) erat tamen eo ipso filius etiam Valeriæ; unde hoster de illo recentissime, ne ab Augusta quidem, quam nuper appellaverat MATREM, potuit temperare: ut omnino Valeria *maritum ex filio alterum experitura* fuisset, si secundis nuptiis cum Maximino fuisset conjuncta. Eo magis, quod cum olim Mævium v. gr. alteruter conjugum nominatim adoptaverat, Mævius alterius simul conjugis filius nominabatur. Capite 35, *post dies paucos, [Galervius] commendatis Lacinio conjuge sua & filio [supple suo, eoque Candidiano] atque in manu traditis &c.* licet, accurate

loquendo, Candidianus non adoptivus esset filius Galerii, sed Valeriæ. At hic rursus Juliz exemplum, quæ post Severi mortem privigno suo Caracallæ, aut, ut alii maluit, filio, nupsit; importune negotium faceffit. Quare ubi pedem secure figam non video.

18. *homini*] Pro quo Verbo Anglica *Maximino*, Maucroixius autem *Imperatoris*, habent. Possit commode ex antedictis pro illi sumi.

19. *mulierem*] *her.* Tralatio Anglica. Id est, eam: quod nostram præcedentis numeri norulam, ac noni quoque confirmat.

20. *Spadones in tormentis necat,*] Supervacua hic præpositio; & delenda est. *Tollim.*

Il fait mourir ses esclaves dans les tourmens. Maucroix. Ad verbum, curat illius servos necari in tormentis:

He tortured some of her Eunuchs. Versio Anglica. Id est, aliquot ex ejus Eunuchis ad mortem usque tortit.

21. *Ipsam cum matre in exil.* &c.] Nempe cum Prisca Diocletiani uxore. *Pagius. (9)*

Adde Baluzium, P. 2. p. 90.

† 22. *amicas ejus*] *lears amies.* Maucroix. Hoc est, *amicas earum*, contra libri fidem: immo & contra totius fere sequentis capitis auctoritatem; ubi non *Prisca*, sed *Valeria* tantum amicæ recententur & describuntur. Melius ergo clar. Interpres Anglicus, *such women as were dearest to her.* id est breviter, *ejus amicas.*

CA

CAPUT XL.

ERat clarissima femina cui ex filiis juvenibus jam nepotes erant. Hanc Valeria tamquam matrem alteram diligebat, cujus consilio negatam sibi ¹ suspicabatur. ² Dat negotium Præsidi Eratino ut eam cum dedecore interficiat. Huic aliæ duæ adjunguntur æquè nobiles, ³ quarum altera vestalem famulam virginem Romæ reliquerat, furtivè tunc Valeriæ familiaris. Altera virum habuit senatorem, ⁴ non minùs Augustæ proxima. Sed utraque ob eximiam pulchritudinem corporis ac pudicitiam ⁵ necabatur. Rapiuntur

† 1. **S**uspiciatur.] Maximinus scilicet, uti merito suppleverunt Interpretes. Adde Columbum, P. 2. p. 313.

† 2. *Dat negotium Præsidi Eratino ut &c.*] Cicero in Verrem, *Dat amico suo curiam negotium, ... ut diligenter caveat.* Quam etiam phrasin Tullius alibi, atque una cum illo Cæsar, Terentius, Sallustius, usurparunt. *Dare negotium, ut provinciam tradere, in mandatis dare, & si qua sunt similia.*

Eratino; Vide Baluzium, P. 2. p. 90. & Columbum, pag. 313.

3. *quarum altera Vestalem famulam virginem Roma reliq.*] *Dont l'une avoit laissé à Rome une de ses filles de chambre pour Vestale.* Maucroix. Tanquam noster scripserit, *quarum altera unam ex familiarum suarum numero Vestalem virginem Roma reliquerat.*

Vestalem famulam virginem] Immo, *Vestalem filiam virginem.* Boherellus.

† Concinat Versio Anglica in hunc modum, *The one was mother to one of the Vestal Virgins of Rome:* Altera mater erat unius ex virginibus Romanis Vestalibus. Sed adhuc aliter Cuperus, P. 2. p. 224.

† 4. *non minùs Augusta proxima.*] Ita quoque editio Aboensis. Ceteræ omnes cum Mss. codice, *non minùs:* unde jam docti in varia abire.

non minùs] Rescribendum puto *non nihil.* Anonymus in edit. Ox. & Cant. Emendo *non minùs.* Gale.

Non minùs Augusta proxima.] Sic re-

de viri docti, uti & Heinsius legendum esse conjecerat. Dicitur autem *proxima Augusta*, quæ erat inter interioris admisionis amica Augustæ; ut *proximus epistolaram* qui scriinio epistolaram præerat, *proximus memoria*, *proximus libellorum.* Illa dignitas dicebatur *proximatus* in Cod. Theodos. De quibus multa doctè notavit Salmastius ad Alexandrum Severum Lampridii. *Graviss.*

and was the Empress's Kinswoman, Anglica versio: id est, & erat, vel fuit ex Augustæ propinquis.

L'autre n'avoit pas grand commerce avec l'Impératrice. Maucroix. Ad verbum, Altera non magnum habebat commercium cum Augustâ.

† Rectè, meo judicio: etsi melius adhuc vertere potuisset, *Mais elle n'avoit pas trop de l'Impératrice.* Uno verbo, ex tribus Valeriæ amicis, quarum noster infelicem exitum hoc capite persequitur, Valeria primam, *tanquam matrem alteram, diligebat*, sicut modo vidimus: quæ illius ergo amica erat intimæ admisionis. Secunda autem, licet non palam, *furtivè* tamen *Valeriæ familiaris* fuit. Tertia vero, quamquam & ipsa ex Valeriæ amicis, fuit interim longe minus familiaris duabus aliis; adeoque nec propius ad Augustam accedebat: *non minùs ergo Augusta proxima* eo nomine, sicut capite 26, *nec tamen minùs servitus.* Adde Baluzium, P. 2. p. 90; Cuperum, p. 224: & Columbum, p. 313.

† 5. *necabatur.*] Id est, ut cum Am-
miano

tur subitò mulieres, ⁶ non ad iudicium, sed ad latrocinium. Nec enim quisquam accusator extabat. ⁷ Invenitur quidam Judæus ob alia facinora reus, qui spe impunitatis inductus ⁸ adversus infontes mentiat. ⁹ Iudex æquus & diligens ¹⁰ extra civitatem cum præsidio, ne lapidibus obruatur, protulit. Agebatur hæc tragoedia ¹¹ Nicææ. ¹² Inrogantur tormenta Judæo,

miano loquar, urgebatur necari. Sed quidquid Casaris implacabilitati sedisset, ad velut fas jusque perpersum, confessum urgebatur impleri. Ammian. lib. 14. initio fere. Confer quæ pag. 253. num. 16. notavimus.

† 6. non ad iudicium, sed ad latrocinium.] Hoc est, interpretante Maucroixio, non ad iudicem, sed ad latronem.

Vide Ammianum, lib. 14. Gale.

† 7. Invenitur quidam Judæus &c.] Qua arte nempe duo olim falsi testes contra Nabothum inventi fuerant inter Judæos Isrehele, 1 Reg. 21. & qua rursus inventi postea pariter Hierosolymis inter Judæos, qui se Stephanum impie de Mose ac Deo loquentem audivisse dicebant, Act. 6. Confer Matt. 26. & Baluzium, P. 2. p. 90.

† 8. adversus infontes mentiat.] Hoc est, mentiri velit in tempore & loco; affingendo scilicet adulterium infontibus, & se ipsum cum illis rem habuisse dicendo: unde paulo post, Nec adultero impunitas promissa persolvitur.

9. Iudex æquus & diligens.] Ironice dictum. Edit. Ox. & Cant.

Eadem ironia, atque qua Verrem Cicero sæpe laudat, ubi de singulari ejus injustitia agit, qua innocentes opprimebat. Tullius.

† Mibi vix dubium erat quin olim Iudex æquus & diligens legeretur.

† 10. extra civitatem cum præsidio, ne lapidibus obruatur, protulit.] Judæum illum videlicet, cui Eratineus a populo lapidationem metuebat, si intra civitatem tam falsum contra honestissimas matronas testimonium dixisset. Sed aliter, fateor, clarissimi Interpretes; cum non titerque solum rō ne lapidibus obruatur ad iudicem Eratineum, qui sibi timue-

rit, referant, verum Anglicus insuper post rō protulit, pronomem eam vel illam, suppleverit; ad tres nimirum Valeriz amicas, immo quasi jam omnes intra civitatem damnatas, respiciens, ducendasque duntaxat, quod superesset, ad supplicii locum extra muros. Le Juge appréhendans d'estre lapidé, s'il instruisoit ce procez dans la ville, il en sortit accompagné de gens armés. Maucroix. The Judge who condemned them upon this evidence, carried them out of Town to their execution with a Guard; for he was afraid that he should have been stoned by the people. Versio Anglicæ. Quæ omnia vix equidem crederim consistere posse cum sequentibus, ubi Judæo, nonnisi demum extra civitatem posito, tormenta inrogantur, quæ dicæ mulieres res peragerentur ac damnarentur. Confer Cuperum, P. 2. p. 224.

† 11. Nicæa.] Editio Aboensis, Nicæa: quomodo scilicet apud Justinum xii. 8. pro Nicæam, quæ merito vulgata lectio est, Juntæ Nicæam legunt.

† 12. Inrogantur tormenta Judæo.] Ut cap. 1. mortem superbis inrogare.

13. dum qua jussus loqueretur, pugni &c.] Vir admodum reverendus lacunam hanc ita supplevit, dum qua jussus eras crimina inferret, mulieres, si qua pro se loqueretur, &c.

Malim, dum qua jussus fueras, tanquam invitum loqueretur, &c. Abbas a S. Hilario.

Sic lacuna videtur expleri commode posse: dum qua jussus clam erat, palam eloqueretur. Nic. Heinſius.

Distinguo, & suppleo, Inrogantur tormenta Judæo, dum, qua jussus esset, loqueretur. Pagnis &c. Gale.

† Suspicabar ego veterem potius lectionem fuisse, Inrogantur tormenta Judæo:

duo, ¹³ dum quæ jussus..... loqueretur, pugnis à tortoribus coërentur. Innocentes ¹⁴ duci jubentur. Fletus & comploratio, non illius tantum mariti, qui aderat ¹⁵ bene meritæ uxori, sed omnium quos res indigna & inaudita ¹⁶ contraxerat. Ac ne impetu populi de carnificum manibus raperentur, ¹⁷ promoti militari modo instructi velites & sagittarii profequuntur,

duo: damque, quæ jussus fuerat (puta, dicere, respondere) loqueretur, pugnis coërentur innocentes, duci jubentur. Adde Columbum, P. 2. p. 313. maxime vero Cuperum, pag. 225. duobus locis.

14. *duci jubentur.] Ad supplicium nempe: ut mox nosset, ad supplicium deducit. & Justinus xii. 11. tredecim corruptos manu sua ipse [Alexander] ad supplicia duxit. Id enim sæpissime duci & deduci, simpliciter posita, valent. Tertullianus ad Scapulam, cap. ultimo, Arrius Antoninus in Asia cum persequerentur instantes, omnes illos civitatu Christiani ante tribunalia ejus se manu facta obtulerunt; cum ille paucos DUCI jussis, reliquos ait, *ὅς δεσπότης, εἰ θέλωντος ἀποθνῆσκειν, κρημνὸς ἢ βράχης ἔχων.* Plinius in epistola ad Trajanum, (7) Interrogavi... an essent Christiani: confidentes iterum ac tertio interrogavi, supplicium minatus: perseverantes DUCI jussi. Et postea supra, capite 15, *Comprehensi presbyteri ac ministri, & sine ulla &c. damnati, cum omnibus suis DEDUCEBANTUR.* Neque enim nunc aliud ejus loci supplementum, quod antea ex præcedentibus elici posse credidimus, probamus. Confer Cuperum, P. 2. p. 225. voce coërentur. item Buchnerum ad laudata Plinii verba.*

15. *bene meritæ uxori.] Videatur rursus vir Ampliff. P. 2. p. 225.*

16. *contraxerat.] avoit attiré de ce spectacle. Maucroix. Id est, attraxerat ad hoc spectaculum,*

† *had brought together. Tralatio Anglicæ: Hoc est, congregaverat, vel adhaeraverat: quod melius. Omnino enim Ciceroni, Livio, & aliis, constabere viros, milites, auxilla, pecuniam, ea-*

dem sunt atque congregare, addnare, colligere: sicut e contrario distrahere, nonnunquam separare est. Florus lib. 1. c. 3, Tribus quippe illis [Cariatis] vulneratus, hinc duobus [Horatii] occisus, quæ supererat Horatius, addito ad virtutem dolo, ut DISTRAHERET hostem, stimulat fugam; pro, divideret, separaret, aut aliquid tale.

† 17. *promoti militari modo instructi velites & sagittarii profequuntur.] Ita dum Baluzius ex conjectura, ad calcem suæ primæ editionis. Idem enim antea cum MSS. codice in Auctoris verbis, promoti militari modo instructibile mens effagitari profequuntur; quæ & lectio primæ editionis Oxoniensis! Unde brevializ aliarum editionum lectiones, variazque simul doctorum observationes, quas jam proxime subjiciam, prodierunt.*

promoti militari modo instructi bile mentes sagittarii profequuntur. Ed. Aboensis, promoti militari modo instructibile mens efflagitari profequuntur. Ed. Oxon. an. 1684. item Cantabr. & Pagius in Crit. Baron. ad an. Chr. 312. nu. 11.

promoti militari modo instructibile &c.] Ita legit Baluzius, promoti militari modo instructi velites & sagittarii, utpote quod utriusque levis sint armaturæ milites. Ed. Oxon. & Cant.

Legendum, Promoti militari modo instructi, & Viennenses sagittarii profequuntur. Vossius.

promoti militari modo instructibile mens effagitari profeg.] Portentose corrupta varie viri docti studuerunt emendare. Mihi videntur Lactantii hæc fuisse verba: Promoti militari modo, instructi seu eas & sagittis profequuntur. Promoti sunt duces militares, qui ad ordines sunt promoti

R

per

quantur. Ita mediæ ¹⁸ inter cuneos armatorum ad supplicium deductæ. Jacuissent insepultæ, domesticis in fugam versis, nisi eas furtiva amicorum misericordia sepelisset. ¹⁹ Nec adultero impunitas promissa persolvitur; sed patibulo adfixus, ²⁰ aperuit omne mysterium, & ²¹ sub extremo spiritu inquit omnibus

per inferiores gradus. Lucanus,

*Promotus Latiam gerit ordine vitæ.
Grævius.*

Corrigo, *Promoti militari modo instructi, collucentes sagittas, prosequ.* Gale.

Emendo, *precedens militari modo instructi equites, & sagittarum prosequuntur.* Abbasa S. Hilario.

instructibile mens essagitari] Nullo sensu. Legendum, *Instructi . . . enses sagittarii.* Allix.

† Mea symbola erat, emendandum esse, *promoti militari modo instructi pila & ense. Sagittarii prosequuntur.* hoc sensu; Promoti sunt ante matronas illas qui militari modo pila & ense instructi, tantamquam prima acies procederent, sequente statim easdem acie altera sagittariorum. Et vero, cum proxima verba sunt, *Ita media inter cuneos armatorum ad supplicium deducta*, manifestum inde est, Eratineum duas armatorum hominum catervas, ne dicitur matronæ de carnificum manibus raperentur, adhibuisse; unam, quæ illis ad supplicii locum ducendis antiret; alteram autem, quæ subsequeretur. Et quod rursus diserte Mamertinus in Gratiarum actione pro Consulatu, *Arma gitatur, ait, & juvenes cum GLADIIS ATQUE PILIS non custodia corporis sunt, sed quidam Imperatoria majestatis solennium ornatus*, id, inquam, apertè pariter indicio est, potuisse rectè, secundum nostram, arma primæ turmæ pila esse & enses, cum cævus Mamertinus *pila & gladius*, quod idem est, de Imperatoris Protectoribus loquendo, conjunxerit. Adjantur Baluzius, P. 2. p. 91. Cuperus, pag. 227. & Columbus, pag. 313. duobus locis.

† 18. *inter cuneos armatorum*] Qui omnes ergo pedites erant, contra quam paulo ante vir doctus ponebat. *Cunei* enim ex peditu multitudine in cunei formam redactorum constabant, ut e-

iusmodi cuneus in acie primo angustior, deinde latior procederet, auctore Vegetio lib. 2.

† 19. *nec adultero impunita promissa persolvitur*] Id est, sed Judæus ille, qui te cum matronis adulterium commississe mentitus fuerat, datus sibi prius fide ab Eratineo, non modo se nullas fidei illius adulterii poenas laturum, verum omnia etiam flagitia, ob quæ merito reus peragi plebæque potuisset, falsi, quod dicitur erat, testimonii contemplantatione condonatum iri, nequivit tamen promissa eorum impunitate gaudere. Is enim revera, quamvis omnis adulterii cum memoratis nobilibus feminis admitti plane purus, (unde noster in fine præcedentis capituli, *amicus ejus affilio adulterio damnatus*) ob alia utique facinora, sicut hoc capite positum, reus erat. *Ce misérable, qui s'estoit déclaré complice de leurs adultères, ne jouit pas de l'impunité promise.* Maucroix.

Confer Cuperum, P. 2. p. 225.

† 20. *aperuit omne mysterium*] Hoc est, ut ista cum sequentibus cohæreant, aperire cœpit; mustrando v. gr. aliquid, quod qui propius adstant audierint; vel etiam exclamando. *Il découvre tout le mystère*, inquitur quotidie nostrates de verbo ad verbum; ut omnino mirer Maucroixium vocem integram, ne simpliciter verteret, de suo adjecisse; *il découvre tout ce mystère d'iniquité.*

aperuit] Leg. *aperit.* Tollius.

21. *sub extremo spiritu inquit omnibus qui videbant, innocentes occisum esse testatur.*] Scripsisse Lactantium censeo, *sub extrema spiritu inquit omnibus, qui videbant, innocentes occisum esse testatur.* Sub extrema, scilicet hora. Nic. Heinsius.

Mihi videtur inquit delendum esse. *Grævius.*
inquit] Hæc vox *παρίστα*, nisi forte legi debeat, *inquirimus.* Ed. Oxæ. 1684.

bus qui videbant, innocentes occisas esse testatur.

1684. item Cantabr.

Pro iniquis, lego inique. Gale.
 sub extremo spiritu inquit] Forte scriptum, sub extremo spiritu inquam. Malim tamen, sub extremo spiritu, iniquissecutionibus omnibus &c. Tollius.

† Emendabam, & sub extremo spiritu iniquis (vel iniquitatus) omnibus, quos videbant, innocentes occisas esse testatur. Ammianus certe lib. 29. Procopius quidem iniquis homo &c. & Iulianus XLIV. 2. Velocitas genti pernix; iniquis animo!

C A P U T X L I.

Augusta verò ² in desertas quasdam Syriæ solitudines relegata, patrem suum Diocletianum per occultos gnarum calamitatis suæ fecit. ³ Mittit ille legatos, & rogat ut ad se filiam remittat. Nihil proficit, iterum ac sæpius obsecrat. Non remittitur. Postremo cognatum suum quendam ⁴ militarem ac potentem virum legat, qui ⁵ eum beneficiorum suorum admunitum deprecetur. ⁶ Is quoque imperfecta legatione irritas preces renuntiat.

Augusta vero] Valeria nempe, Galerii vidua. Pagius. (f)
 L'Impératrice Valeria. Maucroix.

Adde Baluzium, P. 2. p. 91.
 2. in desertas quasdam Syr. solit.] Cuperum vide, P. 2. p. 225.

† 3. Mittit ille legatos,] Diocletianus scilicet ad Maximinum; quod ultimum ambo Interpretes suppleverunt.

4. militarem ac potentem virum] Illustrat hoc Cuperus, P. 2. p. 226.

5. eum] Maximinum nempe: quod perspicuitatis causa adhibitum in Anglica versione.

6. Is quoque imperfecta legatione] Legendum, perfectæ legatione. Nic. Heinsius.

† Corrigebam, Is quoque illi, perfectæ legatione, &c. ut rō illi lapsu temporis in im, servatis tamen utrunque suis, eualetis.

C A P U T X L I I.

Eodemque tempore ² senis Maximiani statuæ Constantiniani jussu revellebantur, ³ & imagines cum quo

Eodemque tempore] Lege, Eodem quoque tempore. Tollius.

† Ita etiam legendum esse suspicatur Columbus, P. 2. p. 314. §. senis, in fine.

2 Senis Maximiani] Herculli nempe, Pagius. (t)

† senis] Quoniam & dudum, ne tibi forte sequentia imponant, mortui. Te-
 R 2 stantur

(f) In Crit. Baton. ad an. Chri. 512. no. 12. (t) In Crit. Bat. ad an. Ch. 316. no. 31

quo pictus esset detrahebantur. Et quia ⁴ senes ambo simul plerunque picti erant, & imagines simul depo-
nebantur amborum. Itaque ⁵ cum videret vi-
vus ⁶ quod nulli unquam Imperatorum acciderat, ⁷ du-
plici ægritudine adfectus, moriendum sibi esse decre-
vit. ⁸ Jactabat se huc atque illuc, æstuante anima per
dolorem, nec somnum nec cibum capiens. ⁹ Suspiria
& gemitus, crebræ lacrymæ, jugis volutatio corporis,
nunc in lecto, nunc humi. Ita ¹⁰ viginti annorum feli-

stantur ultima verba capitis xxx, Ita ille
Romani nominis maximus Imperator [Maxi-
mianus Herculinus], . . . eliso & fracto
superbissimo gutturo, vitam detestabilem
sarpi & ignominiosa morte finivit. Adde
Baluzium, P. 2. p. 91. Cuperus, p. 226.
& Columbum, p. 314.

3. & imagines cum quo pictus esset de-
traherentur. Emendo, & imagines loco,
quo pictus esset, detrahebantur. Gale.
& imagines] Forte deest illius propter
sequentia. *Spartini*, in edit. Oxon. an.
1684.

cum quo] Leg. ubiqueque. Vossius.

Vir reverend. rescribit ubiqueque. Edi-
tiones Oxon. & Cant. sive Vossium, sive
alium intellexerint.

† Suffragatur versio Anglica, any
where set up. Aliter vero, quodque ma-
lum, Cuperus, P. 2. p. 226.

4. senes ambo] Hercules scil. & Dio-
cletianus. *Pagi*. (v)

† Recte. Sed Hercules quidem jam
sat diu, ut tantum quod monebam, fa-
cto functus; Diocletianus vero, adhuc
vividus vidensque. De ambobus porro,
pariter vivis, noster supra, cap. 12. *Qui
dies cum illucisset, agentibus consulatum
senibus ambobus, octavum & septimum:*
brevius autem capite 20, *Maximianus
[Galerius] postquam, senibus expulsis,
quod voluit effectus, &c.*

† 5. cum videret vivum] Diocletianus
nempe, initio præcedentis capitis nomi-
natus, & cujus nomen hic loci merito
repetitum ab auctore Translationis Anglicæ
ad hunc modum, *Diocletian seeing this
affront*. Confer Baluzium, P. 2. p. 91.

6. quod nulli unquam Imperatorum ac-
ciderat,] Alias enim damnatorum prin-
cipum imagines solenne erat dejicere,
intare, & scalis Gemoniis inferre, ut
ex Plutarcho probat Casaubonus. *Edit.
Oxo. & Cant.*

Adde Baluzium, P. 2. p. 91. *S. Sepis
Maxim. &c.* item Columbum, p. 314.
ad eadem verba.

† 7. dupliæ ægritudinis adfectus] Men-
tis nimirum & corporis. Corpus enim
indubie morbo aliquo laborabat, quando
tam irreverenter agi coeptum est cum
communibus Diocletiano & Herculio
imaginibus. Confer Cuspiniani verba
quæ Baluzius loco mox laudando pro-
tulit.

8. Jactabat se huc atque illuc,] Ad
exemplum lugentis amicum Pelidæ, de
quo Juvenalis. *Tollius*.

9. Suspiria] Baluzium vide, P. 2.
p. 91.

† 10. viginti annorum felicissimus Im-
perator,] Locus caute & benigne accipi-
endus: quoniam vel jam ante decimum
nonnumquam affectum felicitatis a Dio-
cletiano recesserat, vel brevi utique post vi-
gesimum inchoatum recessit. Recesserat
quippe, non modo priusquam Dio-
cletianus vicennalia ageret, (quæ qui-
dem prima die vigesimi anni, aut ad
summum post duos menses ejusdem anni
recentissime elapsos, celebrata sunt (u)
sed etiam antequam ad eorum celebra-
tionem Diocletianus ex urbe Nicomedia
Romam ire fuisset aggressus. Noster e-
nim supra, (y) disertissimis verbis, *Hoc
igitur scelere perpetrato Diocletianus, cum
jam*

felicissimus Imperator, ¹¹ ad humilem vitam dejectus adeo & proculcatus injuriis, atque in odium vitæ dejectus, postremò ¹² fame atque angore confectus est.

jam felicitas ab eo recessisset, perrexit statim Romam, ut illis vicennalium diem celebraret, qui erat futurus ad duodecimum Kalendas Decembres: adeo ut cum id itineris longissimum fuerit, & jam tum felicitas a Diocletiano, quando susceptum est, recessisset, Diocletianus manifeste felicissimus esse decurrens adhuc decimo nono Imperii anno desiverit. Quomodo ergo viginti annorum felicissimus Imperator, si striete loquendum est? Adeatur de aliis difficultatibus Cuperus, P. 2. p. 229.

11. ad humilem vitam dejectus adeo & proculcatus injuriis, atque in odium vita dejectus,] Quis credat eodem in versu bis diversissimum scriptorem eadem voce *dejectus* esse usum? Nic. Heinsius conjiciebat in priori loco scribendum esse, *ad humilem vitam deductus*. Sed cum in odium vita dejecti vix ferant aures Latinæ, cum opime dicatur *ad humilem vitam dejecti*, censeo scribendum esse in odium vita *deductus*. Gravius.

dejectus adeo] Immo tribus vocibus, *dejectus a Deo*. Boherellus. item Gale. † quæ & nostra jamdudum erat conjectura.

in odium vita dejectus,] Malim, *adductus*. Vox enim *dejectus* statim præcessit. Tollius.

Corrigo, *deductus*. Gale.

Emendo, *devectus*. Boherellus,

† Præfero; tam quoniam ceteris minus distat a vulgato *dejectus*, quam quoniam, cum de eo agatur qui aliquando Imperator extitit, elegans eo pacto fuerit oppositio, licet tacita, inter Diocletianum *provectum* olim *ad principale fastigium* (Nam sic noster, capite 4, quasi *hujus rei gratia* [*Decius*] *provectus esset ad illud principale fastigium*) & eundem Diocletianum *usque ad odium vita devectum*. Adde Columbum, P. 2. p. 314.

12. fame atque angore confectus est.] Alii eum morbo aquæ intercutis extinctum ferunt, alii veneno, Suidas suspensio. Ut ut se res habeat, periisse eum constar anno 312, ante nuptias Licinii & Constantiæ. Ubi Victorem re-

darguit Baluzius, qui Diocletianum ad festivitatem illam vocatum venenum hausisse asserit, eo quod mortem suspicaret dedecorosam. Edit. Oxon. & Cant. ad-dente-ultima, Vid. Valefi Annot. in Eccl. Hist. Socrat. lib. 1. cap. 2.,

Creditum hætenus, Diocletiani mortem hoc anno (316) contigisse; ita enim scriptum a Zosimo, Authore Chronicæ Alex. & Idacio in Fastis, qui sub hujus anni Consulibus habet, Diocletianum diem functum esse in *Salona III Nonas Decembris*. Sed postlibrum Lactantii de Mortibus Persecutorum in lucem emissum, eum initio anni trecentesimo decimo tertii interisse non tribendum; cum Lactantius statim ac mortem ejus narravit, de interitu Maximini locuturus cap. 43. dicat: *Unus jam supererat de adversariis Dei, cujus nunc exitum ruinamque subnectam*. Diocletianus itaque ante Maximinum extinctus. . . . Victor autem in Epitome quoad annum mortis Lactantio suffragatur, licet in mortis genere discrepet: *Vixit* (inquit) [*Diocletianus*] *annos sexaginta octo, ex quibus communi habitu prope novem egit. Mortis consumptus est, ut satis patuit, per formidinem voluntaria*. Quippe cum a Constantino atque Licinio vocatus ad festa nuptiarum, per senectam, quo minus interesse valeret, excussisset, rescriptis mimacibus acceptis, quibus increpabatur Maxentio favisse, & Maximino favere, suspiciens necem dedecorosam, venenum dicitur hausisse. Quod ultimum fama tantum a Victore narratum, valde incertum. Sed quoad cetera, inter Lactantium & Victorem convenit, non solum Diocletianum & Maximianum anno trecentesimo quinto abdicasse, ut suo loco ostendi, sed etiam Diocletianum anno ccccxi ante Licinii nuptias & Maximini obitum sublarum fuisse. Nam ab anno cccv ad annum cccxiii, utroque extremo incompleto pro integro numerato, anni sunt novem, quibus Diocletianus privatam vitam duxit. *Pagius*. (x)

Adde Baluzium, P. 2. 91. & Cuperum, p. 229.

CAPUT XLIII.

UNus jam supererat de adversariis Dei, cujus nunc exitum ruinamque subnectam. ³ Cùm haberet æmulationem adversus Licinium, ⁴ quia prælatus ei à Maximiano fuerat, ⁵ licet nuper cum eo amicitiam confirmasset, tamen ut audivit ⁶ Constantini sororem Licinio esse desponsam, existimavit amicitiam illam duorum Imperatorum contra se copulari. ⁷ Et ipse legatos ⁸ ad urbem misit ⁹ occultè, societatem Maxentii

UNus jam supererat de adversariis Dei,] Maximinus nempe, secundum hanc adjectionem Anglicam, *Namely Maximin.* Maximinus Paza. Ed. Ox. & Cant.

† Recte omnes: quanquam, quod miraberis, in hoc toto capite, ubi ex professo, nec paucis, de Maximino descriptur, ne semel quidem Maximini nomen cernatur. Sed quos noster utique adversarios Dei nuncupavit, Maucroixius non male adversarios Christianorum interpretatus est. Et Baluzius porro, cum eorum Dei adversariorum catalogum texeret, nullo loco Constantium Chlorum ceteris accensus: quod contra Clar. Meldensem Episcopum observamus. Videatur Baluzium, P. 2. p. 92. Adde quoque Columbum, pag. 314.

† 2. exitum] exitum. Editio Aboensis: incerta causa, vel auctore. Nihil enim de ista emendatione Columbus in suis Notis. Certum est, undecunque veniat, non esse contemnendam; & exitum quoque optime cum ruina conjungi. Sed quidam interim vulgata lectio melius ferretur, ob consimilem locum primi capitis, qui templam sanctum everterant, RUINA majori ceciderunt; qui injustos excarnificaverant, calesibus plagis & cruciatibus meritis nocentes animas profuderunt. . . De quo EXITU testificari placuit, ut &c?

3. Cum haberet æmulationem] Columbum vide, P. 2. p. 314.

† 4. quia prælatus ei à Maximiano fuerat] Quando, scilicet Galerius Maximia-

nus, qui certo certius hujus loci Maximianus est, Licinium, præterito Maximino, Imperatore nuncupavit. Unde noctem initio capitis 32, Nuncupato igitur Licinio Imperatore, Maximinus iratum, nec Casarem se nec tertio loco nominari volebat: paucisque interjectis, & præscriptione temporis pugnas se priorem esse debere qui prior sumperit purpuram.

a Maximiano] A Galerio. Maucroix. Quoy qu'il enst conçeu de la jalousie contre Licinius, que Galeries luy avoit préferé.

† 5. licet nuper cum ea amicitiam confirmasset,] Illam nempe, de qua noster capite 36, Sed conditionibus certis pax & amicitia componitur, & in ipso fæto factus sit, ac dextera copulantur. Confer Baluzium, P. 2. p. 92.

6. Constantini sororem] Videatur de novo Baluzius ibidem; & Cuperus, pag. 231.

† 7. Et ipse legatos &c.] Quid & ipse hoc loco sit, non assequor; cum nulla de quoquam præcesserit mentio, qui prior legatos ad urbem Romam miserit. Emendo igitur, *Et ipse*, hoc est, *Ideo ipse*; vel *Et ipse*, hoc est, *Ob id ipsum*, legatos, & quæ deinceps: nec dissimili ratione Cicero in De Finibus, *Hoc ipse quod adest*.

8. ad urbem misit] Romam misit. *Verbo Anglica.*

misit] Rectius, *misit*. Tollius.

9. occulte.] Euseb. Eccl. Hist. l. 8. c. 14. Πρεβ. τὸν ἄν. Ρώμης φιλίαν ἐπέθεον ἄνευ δυνάμεως, Editio Cantabr.

Adde Baluzium, P. 2. p. 92.

xentii atque amicitiam postulans. ¹⁰ Scribit etiam familiariter. Recipiuntur legati benignè, ¹¹ fit amicitia, ¹² utriusque imagines simul locantur. ¹³ Maxentius tamquam divinum auxilium libenter amplectitur. ¹⁴ Jam enim bellum Constantino indixerat, ¹⁵ quasi necem

† 10. *Scribit etiam familiariter.*] Id est, amice; ut sensus sit, Maximinum non amicitiam tantum Maxentii postulare, sed verba simul amicitissima in eam rem adhibuisse. Maucroixius, *avec beaucoup d'honnêteté*. quasi Latina sint, cum multo verborum honore, vel verbis honorificentissimis. Sed est certe τὸ familiariter in mille locis huic similibus amicitia vox, non honorificentia. Terentius v. gr. in Heaut. Act. 1. Sc. 1.

Tamen vel virtus tua me, vel vicinitas,

Quod ego in propinqua parte amicitia puto,

Facit, ut te audacter moneam, & familiariter.

Cicero De Amicitia, *Nihil enim turpius, quam cum eo bellum gerere, quicum familiariter vixeris.* Plinius denique in epistolis, *Ipse sum testis, familiariter ab eo dilectus.*

† 11. *Fit amicitia.*] Paucissimis nimium, uti solet, initio confici & participibus: adeoque, dicere liceat, intra privatos parietes.

† 12. *utriusque imagines simul locantur.*] Statim nempe post illius amicitiae conciliationem, in publicum rei testimonium, simulque Maxentiani de re ipsa gaudii. Addatur Cuperus, P. 2. p. 231.

† 13. *Maxentius tamquam divinum auxilium libenter amplectitur.*] Quid amplectitur? An Maximini societatem, sicur supplevit Maucroixius? *Maxence regardoit cette alliance comme un secours envoyé du ciel.* Sed Maximini ergo societas nominata fuisset in præcedentibus, ut e communi possit repeti. At ibi solam Maxentii societatem memoratam videmus. An Maximini legatus? vel, cum Anglica Versione, *oblata Maximini amicitiam?* Verum jam noster de Maximini legatis & amicitia loquendi finem fecit in antecedentibus; & ad collocatas

simul Maximini Maxentique imagines transtulit his verbis, *Recipiuntur legati benigne, fit amicitia, utriusque imagines simul locantur.* Missas igitur Maximini imagines libenter & tanquam divinum auxilium amplexus sit potius ex nostræ mente Maxentius quam aliud quidvis, & verum præsentis loci sensum inquiramus. *Maxentius tamquam divinum auxilium libenter amplectitur.* Præsertim cum Romanis v. gr. solenne esset *Pessimittimus simulacrum* tamquam divinum auxilium respicere: unde Herodiano τὸ ἀγαθὸν διοριστὶς vocatum. Et missæ porro Maximini imagines ad Maxentium, si quæ nunc posuimus bene vera sunt, uti olim Constantinus imaginem suam ad Galerium miserat; sed non pari modo acceptæ. Nam Galerius utrum illam Constantini susciperet, deliberavit diu, sicut cap. 25. vidimus: & in eo penes res fuit ut illam & ipsum qui attulerat excuteret; & suscepit denique admodum irritus. Verum Maxentianus Maximianus e contrario tamquam divinum auxilium amplectens est.

† 14. *Jam enim bellum Constantino indixerat.*] Anno nempe 311. Nam bellum inter Constantinum & Maxentium, non anno 312, sed præcedenti inchoatum; cum Auctor incertus Panegyrici Constantino dicti cap. 21. testetur, *eam expeditionem annam fuisse, & Eutropius lib. 10. id bellum quinto Constantini anno commotum esse.* At quintus Constantini annus die xxiv Julii, anno Ch. 311, absolutus est, eoque proinde anno bellum Maxentianum inchoatum. Recte autem Lactantius, *Jam enim [Maxentium] bellum Constantino indixerat,* licet contra laudato loco Eutropius, *Quinto Constantino Imperii anno bellum adversus Maxentium civile commovit.* Nam bellum illud revera a Maxentio indictum fuisse, eam Zosimus lib. 2. nos docuit his verbis, *Maxentius occasione gerendi adver-*

cem patris sui vindicaturus. Unde suspicio incidere¹⁶ senem illum ¹⁷intestabilem ¹⁸finxisse discordiam cum filio ut ad alios succidendos viam sibi faceret, quibus omnibus sublatis, sibi ac filio totius orbis imperium vindicaret. ¹⁹Sed id falsum fuit. Nam id propositi habebat, ut & filio & ceteris extinctis, se ac Diocletianum restitueret in regnum.

sem Constantinum belli querebat, seque debere propter obitum patris sui simulari, qui mortis causam Constantinus praeiussit. . . . Et Nazarius in Panegyrico Constantino Aug. dicto cap. 9. 10. 11. & 12. illud etiam bellum Maxentio imputat, & Constantini prudentiam ad illud evitandum pluribus laudat. *Ex Pagii Critica Baroniana, ad an. Ch. 312. num. 2.*

Adde Baluzium, P. 2. p. 93.

15. *quasi necem patris sui &c.*] Videatur ibidem loci Baluzius, & Cuperus pag. 231.

16. *senem illum*] Id est, vertente Maucroixio, senem Maximianum; de quo certe agitur, & qui alias pater fuit Maxentii.

17. *intestabilem &c.*] Hoc est, *detestabilem & inuisam*. Ed. Ox. an. 1680. item Cant. ad *discordiam*, quae proxime nominatur, referendo.

Hoc est, *detestabilem & inuisam*. Ed. Ox. an. 1684. quod, si menda non sit typographica, ad *senem illum* pertinet. *intestabilem*] Leg. *detestabilem*. Vossius. item Gale: ad instar, inquit, &

detestabili in fine cap. 49.

† Sed *intestabilis* quoque apud Gallustium (a) pro *detestabili* & execrando legitur. Locus est, nisi, quia illi in tanto malo turpi vita integra fama potior fuit, improbus *intestabilisque* videtur. *intestabilem*] Cum in MS. sit *xtabilem*, legendum censeo, *intestabilem* finxisse *discordiam*. Graevius.

Adde Baluz. P. 2. p. 93. & Cuper. p. 231.

18. *finxisse discordiam cum filio*] Artes istiusmodi iam a temporibus Tarquinii Superbi notae fuere: nec dissimile, quod in vita Augusti apud Suetonium legitur, *Tullius*.

Confer Baluzium, P. 2. p. 93.

19. *Sed id falsum.*] *Nec id falsum*. Gale.

† Plane contra sequentia; quod non capio. Quinam enim sibi vere ac filio totius orbis imperium vindicare voluit Maximianus Herculeus, si, ex sequentibus, id propositi habebat, ut & filio & ceteris extinctis, se ac Diocletianum restitueret in regnum? Utinam ergo mentem suam explicasset vir doctissimus!

CAPUT XLIV.

JAm mota ²inter eos fuerant arma civilia. Et quamvis se Maxentius Romae contineret, ³quod responsum acceperat perituum esse si extra portas urbis exisset, tamen bellum per idoneos duces gerebatur.

† 1. **J** *Am mota &c.*] Ab anno nempe 311, ut pluribus modo notatum. (b)

† 2. *inter eos*] Obscure dictum: pro

quo planissime Interpretes, *inter Maucroixium & Constantinum*. Confer Baluzium, P. 2. p. 93.

3. *quod responsum acceperat perituum*

(a) In *Bello Jug.* (b) *Pag. praeced. num. 14.*

tur. Plus virium Maxentio erat, quòd & ⁴ patris sui exercitum receperat à Severo, & ⁵ suum proprium ⁶ de Mauris atque Italis nuper extraxerat. Dimicatum, & ⁷ Maxentiani milites prævalebant, donec postea confirmato animo Constantinus, & ⁸ ad utrumque paratus, copias omnes ad urbem propiùs admovit, & è regione

effest &c.] Videatur Baluzius ibidem, & Cuperus, pag. 232, duobus locis.

4. patris sui exercitum receperat à Severo.] Vid. Constantini Orat. ad Sancti. Coet. cap. 25. & Valefii Annot. ibid. Edit. Cantabr.

patris sui] Maximiani. Maucroix.
† 5. suum proprium] Locutio melioris Latinitatis amatoribus non prætermittenda: quippe quorum nonnullos vel de ista numismatis, quod ante triennium Profugorum, quos vocant, nomine in hac Trajecto cufum est, dubitare viderim, OMNES. UT. PROPRIA. VISCERA. EXCEPTI. quasi nimirum vitiosus inesset Gallicismus. Sed ne quidem apud Latinos, ut apparet, *suum proprium* loquendi genus vitiosum fuit. Firmant sequentia exempla. Lactantius, lib. 5. Inst. cap. xi. Alii suo proprio adversus justos odio. Vopiscus in Firmo, *Marius Maximus. Avidium. non suis propriis libris, sed alienis invenit*. Immo Cicero ipse de Oratore, *Craffus sua quadam propria, non communi Oratorum facultate*: & ad Terenciam cum possessivo pronomine primæ personæ, *ipsa calamitas communis est utriusque nostrorum: sed culpa mea propria est*. Idem tamen alibi, quod non negandum, copulam interponit. Sic in Tufcul. Quæst. PROPRIIS ET Suis argumenta quoque res tractanda.

6. de Mauris atque Italis nuper extraxerat.] Lege, *extraxerat*. Sic supra cap. xii. *scie struata*. Tolleius.

Emendo, *contraxerat*. Gale.

Adde Cuperum, P. 2. p. 232. & 236. item Columbum, p. 315.

† 7. Maxentiani milites prævalebant.] Colligebam non ita diu ex subiecto Iustini loco, (c) ubi perpetua conspicitur oppositio inter superstites Alexandri *pedites & equites*, nunquam tò militibus consentians Iustino aliud esse posse in ejus verbis, quam *pedibus consentians*, adeoque Latinos interdum *militum* vocabulo pedestres copias ab equestribus distinctas significasse. Idque multa Livii loca similiter adstruere viri docti ante nos observarunt. Sed procul dubio nihil est quod hic *Maxentianorum militum* notationem eo modo restringat. Intelligatur ergo potius Maxentii copie pedestres & equestres simul, ex usu vocis notissimo ac vulgarissimo. *Horatius [Alexandri] MILITES suu scribere*, inquit v. gr. Iustinus lib. 12. cap. 5. cum non solos pedites, qui de se durius opinarentur, cognoscere vellet Alexander, sed equites quoque. Idem Historici alibi (c), *Inde, ait, hostem petens [Alexander], MILITES a populatione prohibitis: intellectis citra controversiam non solis triginta duobus mille pedibus, qui in Alexandri exercitu erant, sed & ejusdem quatuor mille equitibus, ut sequentia ostendunt*. Adde nostri locum, qui capite 45 non procul ab initio legitur, simulque Cuperum, P. 2. p. 237.

† 8. ad utrumque paratus.] Eventum pueri peremptorium, citam mortem, aut victoriam lætam, juxta illud Horatii,

R 5 Con-

(c) Lib. 13. cap. 3. Cum equites quoque idem sedissent, pedites indignati, nullas sibi consiliorum partes relictas, Aridzum Alexandri fratrem regem appellant. Quæ cum nuntiam equitibus essent, legatos ad mitigandum eorum animos, duos ex proceribus, Artalum & Meleagram mittunt, qui potentiam ex vulgi adulatione quærentes, omissa legatione, MILITIBUS CONSENTIUNT. Tunc ad delendum equitatum cuncti armati in regiam irrumpunt: quo cogniti, equites trepidi ab urbe discedunt; castrisque positis, & ipsi pedites terrere cœperunt. (c) Lib. xi. s. 6.

regione ⁹ pontis Mulvii confedit. Imminebat dies quo Maxentius imperium ceperat, qui est ¹⁰ ad sextum Kalendas Novembris, & ¹¹ quinquennialia terminabantur,

..... *Concurratur. Hora*

Memento cita mors venis, aut victoria lata.

Fitimat Jukini locus lib. 6. c. 7. Nam ut videre, inter qua, & pro quibus stent, aut vincendum sibi, aut moriendum censuerunt. Quin & ista Ciceronis epitola (d) ad Toranium Iuculentus est hujus loci commentarius. *Esti, cum ad te scriberem, aut appropinquare exitus hujus calamitissimi belli, aut jam aliquid actum & confectum videbatur, tamen quotidie commemorabam, te equum intanto exercitum mihi fuisse assensorem, & meriti; soloque nos vidisse, quantum esset in eo bello mali, in quo, spe pacis exclusa, ipsa victoria futura esset acerbissima; qua aut veritatem allatura esset, si victum esses; aut, si viciisses, servitutem. Itaque ego, quem tum fortes illi viri, & sapientes, Domitii, & Lentuli, timidum esse dicebant, (& etiam plane; timebam enim, ne evenirent ea, qua acciderunt) idem nunc nihil timeo, & AD OMNEM EVENTUM PARATUS SUM. Cum aliquid videbatur caveri posse, tum id negligi debeam. nunc vero, eversis omnibus rebus, cum consilio profici nihil possis, qua ratio videtur, quicquid evenerit, ferre moderate. PRÆSENTIM CUM OMNIUM RERUM MORS SIT EXTREMUM.*

Constantin vésolu à tout ce qui en pourroit arriver. Maucroix.

having resolved to put all to hazard. Verbo Anglica.

Confer Columbum, P. 2. p. 315.

9. pontis Mulvii] Hodie, Ponte-Male. Maucroix.

Mulvii] Milvii. Pagius. (e)

Leg. Milvii. Editio Cantabr.

Leg. Mylvii. Allix.

10. ad sextum Kal. Novemb.] Scribe, a. d. sextum &c. Tollius.

Maxentius, ut ex Lactantio liquet,

vi Kalendas Novembris, id est, xxvii Octobris, Imperator Romæ appellatus est. . . . Suspiciatus alias fueram, (f) locum mendosum esse, ac legendum, ad quintum Kalend. Novemb. Sed locus libelli de Præfectis Urbi, vi Kalendas Novembris, Annus Anulium dies 34. P. V. hanc suspitionem tollit. Pagius. (g)

Maxentium vicit Constantinus vi. Kal. Novembr. auctore Lactantio. Nee longe abit Kalendarium Constantii a Bucherio editam. In eo enim ad v. Kal. Novembr. habemus, *Bvillio Tyranni*; ad iv. *Adventus Divi*, si ramen Tyrannus nomine Maxentius, potius quam Licinini, sit intelligendus, ut est sane verisimillimum. *Dodwellus. (h)*

In veteri quidem Kalendario Constantio imperante scripto, ad v. Kalend. Novembris habetur, EVICTIO TYRANNI, ad iv vero ejusdem mensis, ADVENT. DIVI: sed hæc verba non de Maxentio & Constantino, sed de Licinio & Constantino intelligenda, ut ex Libello de Præfectis Urbi manifestum sit. In eo enim ad annum Christi cccxi dicitur, v Idus Februar. Aradium Rustinum Præfectum Urbi creatum esse, & vi Kalend. Novembris Annium Anulium. Quare vi Kalend. Novembris Maxentius devictus, & alter Urbi Præfectus a Constantino renuntiatus. Neque aliter locus ille explicandus. Falluntur ergo quicunque verba laudata Kalendarii Constantiani de Maxentio interpretanda volunt. Pagius. (i)

Adde Baluzium, P. 2. p. 94.

11. quinquennialia terminabantur.] Id est, notante Maucroixio, quintus annus regni Maxentii. *Cinquiesimo annis da regne de Maxence.* Quibus ista Versionis Anglicæ consentiunt: *the 27 of October was now near, which was the Anniversary of Maxentius's coming to the Empire: and now in fifth year was almost out,* quid-

(d) Lib. 6. *epist. ad famil. ep.* 21. (e) *In Crit. Bar. ad an. Ch.* 312. *nu.* 3. (f) *In Dissert. Hypat. pag.* 163. (g) *In Crit. Bar. ad an. Ch.* 306. *nu.* 11. & *id an.* 312. *nu.* 4. & 1. (h) *In Dissert. Cypri.* xi. *num.* 86. (i) *In Crit. Bar. ad an. Ch.* 306. *nu.* 21.

tur. ¹² Commonitus est in quiete Constantinus ut ¹³ cæleste signum Dei notaret in scutis, ¹⁴ atque ita prælium committeret. Fecit ut iustus est, ¹⁵ & transversa x littera summo capite circumflexo Christo in scutis notat. ¹⁶ Quo signo armatus exercitus capit ferrum, Procedit hostis obviam ¹⁷ sine Imperatore, pontem- que

quinquennalia terminab.] Quæ solennia die Imperii natali celebrari mos erat. *Pogius. (t)*

Laetantius nos docuit, diem sextum Kalendas Novembris, seu diem viceimum septimum Octobris, Imperii Maxentiani Naxalem fuisse; cum Imperatores eo die Quinquennalia & id genus festa celebrarent, quo Imperium inierant. *Idem alibi. (1)*

Addatur Baluzium, P. 2. p. 95. & Cuperum, pag. 237.

^{12.} *Commonitus est in quiete]* Proprium hoc verbum. *Moneri* enim dicuntur, quibus Deus aliquid per somnium imperat. Vid. Inscript. Antiq. *Tollius.*

Adjiciantur Cuperus, P. 2. p. 237. & Columbus, pag. 315.

^{13.} *cæleste signum Dei]* Mira periphrasis crucis: nisi si ita explicare lubet, in cælo visum Constantino signum, seu imaginem crucis, uti aliqui tradidere. Stratagemata hoc Constantini non minus scitum, quam illud Philippi Macedonis, quo sacrilegos Phœnices protrivit. *Tollius.*

† Vide quæ cap. 46 ad *Tò Crevis animus* notabimus.

coel. sig. Dei] le signe adorable de la croix. id est, adorandum signum crucis. *Mauvoisius.* † Liberiore profecto paraphrasi, & quæ interpretem partium studio nimis additum spiret.

the Divine Mark, the Sign of the Cross. *Tralatio Anglica.* quasi dicas, Divinum insigne, Signum crucis.

Addatur Baluzius, P. 2. p. 96.

† ^{14.} *atque ita prælium &c.]* Id est, atque deinde, vel atque postea. Non enim Christo mens fuit, ut Constantinus prælium eo ipso tempore, quo *cæleste Dei signum* notaturus erat in scutis, committeret, adeoque, si planius loqui oportet, inter notandum; sed ut primo no-

taret; postea vero, notatis semel dicta littera clypeis, præliaretur. Confer quæ superius observavimus, pag. 120. num. 22. item istum Spartiani locum in Severo, *Cincium Severum calumniatus est, quod se veneno apposisset: atque ita interfecit.* pro, deinde interfecit, uti res clamat, & pridem movit Erasmus. Vide rursum quæ ad verba capitis 49, *Et sic hanxit venenum,* dicemus.

^{15.} *& transversa x littera summo capite circumflexo Christo in scutis notat.]* Hæc, inquit Baluzius, ita intelligenda sunt, ut Christi Monogramma circumflexum fuerit in capite Labari, ut videmus in nummis veteribus. *Ed. Ox. & Cant.*

& transversa x littera] Malim, & transversam x litteram. Boherellus.

Distinguo, & transversa x littera, summo capite circumflexo, Christo in scutis notat. Gale.

Optime vir perillustis correxit, transversa x littera summo capite circumflexo Christum in scutis notat. *Tollius.*

Christo] Christum. Editio Aboensis, quod ego quoque legendum conjeceram.

& sic peindre sur ses boucliers un x avec un accent circonflex, qui signifie Jêsus-Christ. Mauvoisius.

† Negligentius dictum. Accurate enim loquendo, circumflexa littera x, non *Jesus Christus*, ΙΗΣΟΥΣ ΧΡΙΣΤΟΣ, sed ΧΡΙΣΤΟΣ tantum, Latine *Christus*, per compendium notatur.

and ordered the letter x with the letters of the name of Christ mixed in a Monogramme, to be drawn on all their shields. *Verfio Anglica.*

^{16.} *Quo signo armatus &c.]* Videatur ibidem Cuperus, pag. 240.

^{17.} *sine Imperatore,]* sine Maxentio. *Verfio Anglica.*

† 18. pag.

(t) *Ibidem. (1) Ad. an. 313. no. 4.*

que transgreditur. Acies ¹⁸ pari fronte concurrunt. Summa vi utrinque pugnatur. Neque his fuga nota, neque illis. Fit in urbe seditio, ¹⁹ & dux increpitatur ²⁰ velut desertor salutis publicæ. ²¹ Cùmque repente populus Circenses enim natali suo & debita voce subclamat

† 18. *pari fronte concurrunt.*] *Concurrere* in mille locis pugnare, seu proeliari est. Horatius v. gr. in laudatis ante verbis;

Militia est potior. Quid enim? Concurruntur: hora

Memento cita mors venit, aut victoria lata.

Et Justinus lib. 3. c. 5: *Itaque tantum animi concursus est, ut raro unquam crucentium proelium fuerit.* Sed tamen sepe sibi eadem vox simul aliquo currere, vel citato gradu iter emetiri valet. Ita eodem libro & capite Justinus, *Lacedæmonis quoque eo conspiratio ad arma concurrant.* Et noster cap. 45. *Maximam exercitum movit & Syria hyeme quam eam maxime sevicite, & mansionibus geminatis in Bithyniam concurrunt debilitato agmine.* Accipio autem hic *pari fronte concurrere*, pro, eadem fiducia & alacritate, qua contra te veniant hostes, obviam illis ire: ut necdum scilicet de pugna utriusque exercitus sermo sit, qui mox tantum his verbis inchoabitur, *Summa vi utrinque pugnatur*, verum proprie de motu Constantini militum, qui ipsi quoque confidenter & festinanter contra Maxentianum ex adverso procedentes procurrerint; nec sit denique hic loci minor differentia inter *concurrere & pugnare*, quam apud Justinum lib. 11. c. 8. inter *procurrere in hostem, & manum conferere*, hac pericope, *Patri mos erat etiam de convivio in hostem procurrere, manum conferere, &c.* que duo certe plurimum differunt.

19. *& dux increpitatur*] *& Maxentius increpitatur.* Interpretes.

† 20. *velut desertor salutis publicæ.*] Ut quisque scilicet salutem parvum, quas sequitur, vocare solet salutem publicam. Atque talis desertor fuit postea iustissimo Dei iudicio dux ille, idemque persecutor, qui cum in acie, cui intererat, aliam rem geriquam putabat videret, pro-

jecit purpuram, & sumta veste servili fugit, ac fretum trajecit, ut in exercitu pars dimidia prostrata sit, altera vero vel dedita, vel in fugam versa, quod deserendi pudorem deseritor Imperator admisset. Eum autem sequentia tibi capite 47 Maximinum nominabunt.

21. *Cumque repente populus Circenses enim natali suo & debita voce subclamat*] Aliqua verba desunt. *Pagius.* (w)

Locus mutilus. *Alia.*

Ita supplenda & distinguenda sunt hæc verba, *Cumque repente populum, [Circenses enim natali suo celebraverat.] &c.* Edit. Oxon. & Cant.

Cumque repente] Legendum, *Cum repente.* Boherellus.

Loco misere corrupto sic sanitatem restitui posse censebat Nic. Heinsius, si legatur: *Cunctisque repente populum, Circenses enim natali suo odebat, una voce subclamat.* Grævius.

Lege, *Cum repente populum [Circenses enim natali suo odebat] una voce subclamat.* Natalis hic est dies, quod imperium susceperat, quem paulo ante imminuisse dixit: ubi tò imminere de proxime sequenti die accipiendum est. Sic supra cap. 35, *Kalendis Martiis impendentibus*, dixit; id est, proxime sequentibus. Die vero illo natali quinquennalis terminata dicit noster, id est, primum imperii quinquennium finitum: quo ex ætulo ludi demum fiebant ipso die natali, qui primus alterius quinquennii sequentis. Frustra sunt, qui vocem *quinquennalis* aliter explicant, & pro ipsa festi solemnitate capiunt. *Tullius.*

† Reponendam, *Tumque*, vel *Tumque repente populum, Circenses enim natali suo dabat, edita voce subclamat Constantinum vinciri non posse*: ut ex duabus vocibus dabat, edita, nullo sensu debita ab imperio & præcipiti librario factum fuerit. *Circenses dabo*, ut *Natalia dabo*, Cicero;

(w) *In Crit. Ber. ad an. 312. nn. 3.*

clamat Constantinum vinci non posse. ²² Qua voce confertatus proripit se, ac ²³ vocatis quibuldam fenatoribus, ²⁴ libros Sibyllinos inspicere jubet, in quibus repertum est illo die ²⁵ hostem Romanorum esse periturum. Quo responso in spem victoriæ inductus procedit, in aciem venit. ²⁶ Pons à tergo ejus scinditur. Eo viso pugna crudescit, ²⁷ & manus Dei supererat aciei. ²⁸ Maxentianus proterretur; ipse in fugam versus

Ciceroni; & munus dare magnificentissimum, Plinio. Edita autem voce, sicut idem Cicero lib. 2. Tusc. Quas hic voces apud Sophoclem in Trachiniis edit? Firmat nativa vis verbi subclamandi, seu, ut alii scribunt, succlamandi, quod proprie acclamare est. Livius lib. 6. ab urbe condita, Obsecro vos, . . . putate me ex media concione unum civem succlamare. Idem lib. 3. Hac Virginit vociferanti succlamabat multitudo, nec illum dolori, nec sua libertati se defuturos. Circenses porro (supple, Iudi) ex Anglica versione sunt Hippodromi spectacula: the spectacles of the Hippodrome. Adde Cuperum, P. 2. p. 241. & Columb. p. 316.

22. Quas voces? Legendum Hac vel Ea. Editiones Oxon. & Cant.

Reine, Quas. Boherellus.

23. vocatis quibusdam fenatoribus &c.] Cuperum vide, P. 2. p. 241.

† 24. libros Sibyllinos inspicere] le livre des Sibylles: Maucroix: id est, Sibyllarum librum, numero singulari, contra quam omnino oportebat. Adi v. gr. Laëtantium De Falsa Religione, cap. 6. Rectius ergo Versio Anglica, the Sibylline books.

25. hostem Romanorum] Perplexa locutio, cujus mysterium aperit Cuperus P. 2. p. 242.

† 26. Pons a tergo ejus scinditur.] Quin & illius jussu, si Maucroix credendum, ut vincendi necessitas animos suo exercitui adderet. Il se rompre le pont après lui, afin que la nécessité de vaincre donnaît plus de courage à son armée. Sed videntur sane sequentia plurimum adversari: ipsa in fugam versus properat ad pon-

tem qui interruptum erat: cum nullo modo verisimile sit Maxentium alia de causa ad eum pontem, elabendi gratia, properasse, quam quia non interruptum credebat. Quod si revera probabile, non interrompi ergo jusserat. Confer tamen disputantem in utramque partem Cuperum, P. 2. p. 242.

† 27. & manus Dei supererat aciei.] Locus male affectus: quod vel ipsæ liberaiores interpretum versiones non leviter monent.

Mais Dieu favorisoit Constantin. Maucroix. Hoc est, sed Deus favorebat Constantino.

and the hand of God appeared over the Armies. Tralatio Anglica. Ad verbum, & manus Dei apparuit super exercitum.

† Legendum forte, & manus Dei suberrat aciei. Id est, sese huc & illuc per pugnantium ordines extendit, vim suam latenter contra Maxentii milites exerens. Acies enim saepe pugna, seu prælium est. Cicero ad Torquatum. (n) Nemo est quem exitum acies habitura sis, divinare nemo potest. tamen & belli exitum video. & 2 Tuscul. Non sentiunt veri fortes in acie vulnera. Suberrare autem acies, ut apud Claudianum suberrare montibus, his verbis:

Indigetes stuvius Italiam quicunque suberrans

Montibus, Alpinaeque bibunt de more prunas.

Adde Columbum, P. 2. p. 316.

28. Maxentianus proterretur;] Scifficet, miles. Malim tamen plurali numero, Maxentiani proterrentur. Tullius. Maxentianus] Immo, Maxentianae. Acies nempe. Boherellus.

Proter-

(n) Epist. lib. 6. ep.

fus properat ad pontem, qui interruptus erat, ac multitudine fugientium pressus in Tyberim deturbatur. Confecto tandem acerbissimo bello, cum magna senatus populi que Romani lætitia susceptus Imperator Constantinus Maximini perfidiam cognoscit, ²⁹ litteras deprehendit, ³⁰ statuas & imagines invenit. ³¹ Senatus Constantino virtutis gratia primi nominis titulum decrevit, quem sibi Maximinus vindicabat: ³² ad quem victo-

proferretur ;] proferitur. Gale.

Maxentium was beat. Burneti versio : ut plane videatur utramque Manuscripti vocem hoc pacto emendasse, *Maxentium proferitur.*

Addantur Cuperus, P. 2. p. 243. & Col. p. 316.

29. *Litteras deprehendit,*] Inter Maxentii chartas scilicet: *Among Maxentius's Papers he found Maximinus letters.* Versio Anglica.

30. *statuas & imagines invenit.*] Imperatorias nempe, quas Maximinus Maxentio miserat. *Eadem.*

Adde quæ nos supra de *statuarum & imaginum* discrimine partim diximus, partim indicavimus, pag. 183. num. 7.

31. *Senatus Constantino virtutis gratia primi nominis titulum decrevit, quem sibi Maximinus vindicabat:*] Quod Cæsar ante Constantinum creatus fuisset. *Pagius. (a)*

The Senat did Constantine the honour to order his name to be put first in order, before the other Emperours. Anglica Versio, hoc sensu, Senatus in Constantini honorem decrevit ut ejus nomen ceterorum Impe-

ratorum nominibus præponeretur. Puta, in edictorum præfatione.

† Non video ego, ut ingenue dicam, qua ratione cum sensum Latina verba terant. Corrigerem igitur libenter, *Senatus Constantino, virtutis gratia, primi Nominis titulum decrevit, quem sibi Maximinus vindicabat:* hoc est, titulum, seu epithetum *Maximi*, quod a Maximino usurpabatur, & una semper fuit e præcipuis Jovis appellationibus; ut in posterum nempe Constantinus haud simpliciter *Imperator*, sed *Imperator Maximus*, & *Constantinus Maximus* vocaretur. Firmat finis capituli; ubi non, *Cognito deinde Senatus decreto sic exarsit [Maximinus] dolore, ut inimicitias aperte proficeretur, [&] convicia joci mixta adversus Imperatorem Primum, vel Primi Nominis, diceret, reperies, sed adversus Imperatorem Maximum.* Firmant secundo non paucæ Inscriptiones Græciarum collectionis (p) quas Romani in Constantini honorem post debellatum Maxentium in publico proposuerunt, ista, puta, Arcus Constantini, qui etiamnum Romæ visitur.

IMP. CAES. FL. CONSTANTINO. MAXIMO.

P. F. AUGUSTO. S. P. Q. R.

Firmat denuo, quod non tantum memorata appellatio, *Maximus*, unus ex Jovis titulis per ea tempora extiterit, ut Maximini rescriptum ad civitatum decreta contra Christianos (q), & innumeræ

insuper Inscriptiones testantur, sed quod iidem etiam temporibus Jupiter primum Numen Romanorum fuerit, ut Inscriptiones quoque mille locis ostendunt. Firmat denique, quod cum in antecedentibus

(a) *In Cris. Bar. ad an. Chr. 312. an. 13. (p) Pag. CCLXXXII.*
 (q) *Ἐπιτομὴ ἐν ὑποκειμένῳ καὶ μεγίστῳ ζῶντι.* Altissimus ille & Maximus Jovis. *bet. apud Inscriptionum, lib. 9. hist. cap. 7.*

victoria liberatæ urbis cum fuisset adlata, ³³ non aliter accepit quàm si ipse victus esset. Cognito deinde Senatus decreto sic exarsit dolore ut inimicitias apertè profiteretur, convicia jocis mixta ³⁴ adversùs Imperatorem maximum diceret.

dentibus Galerium Maximianum novies sibi *Maximi* titulum arrogare viderimus, (r) *Germanicus Maximus, Egyptianus Maximus, Thebæicus Maximus*, & sic de reliquis, nihil credibilius sit quam Maximinum, Galerii exemplo, idem sibi epithetum tali aliqua ratione vindicasse, vel simpliciter etiam *Maximi* titulum affectasse. Consulant ea de re Numismata, qui possunt. Addantur præterea Cuperus, P. 2. p. 243. & Columbus, pag. 316.

Senatus Constantino virtutis gratia primi nominis titulum decrevit,] Inde pro auctoritate egit cum Maximino Constantinus. *Dodwellus. (f)*

Postquam Constantinus decreto Senatus sibi Maximinus arrogabat, quod Cæsar ante Constantinum creatus fuisset, pro auctoritate egit cum Maximino, qui ideo illas ad Sabinum literas hoc anno (312.) scribere coactus est, quas Baronius in annum sequentem perperam confert. *Pagius. (t)*

[32. *ad quem victoria liberata a urbis cum fuisset adlata, &c.*] Id est, ni fallor, ad quem cum liberatæ urbis Romæ nuntius, hæcenusque victicis, quod quam victoriam Constantinus de Maxentio reportaverat, populus Romanus suam duxerat, fuisset allatus, haud aliter accepit Maximinus, quam si ipse victus fuisset. Revera enim eam victoriam gavisi tandem solideque Romani, tanquam ipsimet vicissent. Hinc in antecedentibus, *Confesso tandem acerbissimo bello, eam magna senatus populique Romani la-*

titia susceptus Imperator Constantinus. Placuit certe *adlatam victoriam*, allatum de reportata victoria nuntium eleganter significare; satilique agnoverunt Interpretes, et si quomodo *liberata urbis victoria* afferri vere potuerit, cum non vere ipsa, sed e contrario Constantinus adversus illam & Maxentium pugnans vicisset, haud explicuerint.

La nouvelle de ce grand événement ayant été portée à Maximin. Maucroix. Id est, cum magni illius eventus nuntius allatus fuisset ad Maximinum.

who was as much struck with the news that was brought to him of Romes being thus freed from tyranny, as of it had been a defeat given himself. Versio Anglicana. Hoc est, qui [Maximinus] cum ad eum nuntius de Roma Tyranni imperio liberata fuisset allatus, non aliter accepit &c.

33. *non aliter accepit quam si ipse victus esset.*] Maximinus, postquam nuntium de Maxentio de bellato accepit, maximopere doluit. *At ille,* inquit *Eusebius lib. 9. cap. 9. his rebus compertis primam quidem, utpote Tyrannus, graviter ingemuit. Postea vero &c.* *Pagius. (v)*

34. *adversus Imperatorem maximum diceret.*] Nota bene. Nam, ut ante collegimus, in Constantini igitur gratiam decretum vere noveque fuerat a Senatu, ut in posterum *Imperator Maximus* cognominaretur. Ita enim potius *tri Maximus*, cum majuscula M ab initio, quam, ut vulgo, cum minori, scribendum patet. Cetera quæ hoc pertinere possunt, jam recenter dicta sunt.

C A-

(r) *Pag. 226. no. 1. (f) Diff. Cypr. XI. no. 86. (t) In Crit. Bar. an. Ch. 312. no. 13. (v) Ibidem.*

CAPUT XLV.

¹ Constantinus rebus in urbe compositis, hyeme proxima Mediolanum contendit. ² Eodem Licinius ad.

² **C**onstantinus rebus in urbe compositis, hyeme proxima Mediolanum contendit.] Maxentium vidit Constantinus vi Kal. Novembr. auctore Lactantio De mort. perf. cap. 44. [Is autem dies vulgo vigesimus septimus Octobris vocatur.] Ita ut Romam Octobr. xxix. ingressus fuerit Constantinus. Inde duos menses Romæ non explevit. [Nam] de Maxentio & Constantino ita Nazarius (*), *Quicquid mali senennio toto dominatio fatalis insinuerat, bimestris fere cura sanavit.* Convenit etiam lex Constantini in codice Theodosiano quam Romæ edidit sub initium Decembris, sed Roma statim discessurus. *Dodwell.* (y)

Cum Nazarius in Panegyrico, quem Constantino dixit, cap. 23. scribat, quidquid mali factum fuisset, bimestrem fere curam sanasse, patet, anni insequentis initio, rebus urbanis constitutis, Roma Mediolanum perrexisse, ut Licinio Constantiam forem suam in matrimonium daret. Dico, sequentis anni initio, quia L. I. Codic. Theod. De censu, dicitur; *Dat. xv Kalend. Feb. Rom. Constantino A. IV. & Licinio III. Coss.* anno sc. 313. Mensis itaque Januario adhuc Romæ erat Constantinus, nisi loco *Dat.* legendum sit cum aliquibus editionibus *PP. Pagin.* (x)

[Constantinus rebus in Urbe compositis, hyeme proxima (anni scilicet. cccxiii.) Mediolanum contendit, ponit idem Pagius alibi (a), eisdemque, ut apparet, insulens hypothesibus. Sed, quod primo notandum, non ideo tamen sibi ipsi perpetuo constitit vir clarissimus, ut hæc illius verba ad dictum annum, num. 2, restantur: *Constantinus sub finem anni præcedentis (312) vel currentis (313) initio Mediolanum venit, & Constantiam forem Licinio in matrimonium collocavit.* Deinde vero,

non ita tantum quo potius tempore Constantinus post reportatam de Maxentio victoriam Mediolanum profectus fuerit, dubitavit proprie Pagius; sed videntur omnino postulare, cum victoria illa ad sextum Kalendas Novembrii reportata, tum Nazarii locus, *Quicquid mali senennio toto dominatio fatalis insinuerat, Bimestris fere cura sanavit,* atque ista denique nostri locutio *hyeme proxima*, cujus facile sensus esse possit, cum hiems proxime instaret, ut statuumus Constantinum medio circiter Decembri ex urbe Roma Mediolanum contendisse. Præsertim, cum verbi gratia Parisiensis editio Codicis, Theodosiani apud Nivellium anno 1586 vulgata, nullo modo legem primam De Censu datam fuisse Romæ præ se ferat, sed simpliciter *propositam*, in hunc modum:

Imp. Constantinus A. ad Populum. Quoniam tabularii civitatum per consuetudinem potentiorum sarcinam ad inferiores transferunt, jubemus, ut quisquis se gravatum probaverit, suam tantum pristinam professionem agnoscat &c. PP. (id est, Proposita) xv. Kal. Feb. Rom. Constantino A. III. & Licinio III. Coss. Quod æque certe fieri potuit absente Roma Constantino, & Mediolani versante, ac si revera Romæ præsens fuisset. Adde Baluz. P. 2. p. 97.

Mediolanum contendit.] Sub hujus anni (313) Consulibus [Constantino Imp. 9. Licinio Imp. 7.] Constantinum [adhuc] mense Martio Mediolani fuisse, constat ex lege 1. De bonis vacantibus, ibidem vi Id. Mart. data, quæ refertur in Codice Theodosiano. *Pagius.* (b)

†2. *Eodem Licinius advenit, ut acciperet uxorem.*] Constantiam nempe, quam Constantius Chlorus, Constantini pater, ex Herculii privigna Theodora sustulerat; eamque proinde Constantini forem ex patre; quin & Licinio jam an-

(x) In Panegy. Constantini. (y) Dissert. xi. Cyp. num. 86. (z) In Crit. Bar. ad an. Chr. 312. num. 13. (a) Ibid. ad an. 314. num. 3. (b) Ibid. ad an. Chr. 313. num. 2.

advenit, ut acciperet uxorem. Maximinus ubi eos intellexit nuptiarum solemnibus occupatos, exercitum movit è Syria ³ hyeme quàm cum maximè sævi-ente, & ⁴ mansionibus geminatis ⁵ in Bithyniam concurret debilitato agmine. Nam maximis imbribus & nivibus & luto & frigore & labore jumenta omnis generis amissa sunt, quorum miserabilis per viam strages speciem jam futuri belli & similem cladem militibus nuntiabat. Nec ipse intra fines suos moratus est; sed ⁶ transiecto protinus freto, ad Byzantii portas accessit arma-

te desponsam, uti supra capite 43 memoratum his verbis, *Maximinus tamen ut audivit Constantini sororem Licinio esse desponsam* &c.

Decembri, ut existimo, ineunte, Mediolanum venit, nuptiarum causa, Licinius. *Dodwellus.* (c)

† Id ego potius sequentes anni initio accidisse censuim. Sed, utcumque sit, cum semel feliciter, ut ex hoc capite & quadragesimo octavo discimus, Constantinus & Licinius apud Mediolanum nuptiarum ergo convenissent, univèrsa illi obiter eo loco quæ ad commoda & securitatem publicam pertinere in tractatu habuerunt; atque hæc, inter cetera quæ videbant pluribus hominibus profutura, ordinanda esse in primis crediderunt, ut darent & Christianis & omnibus liberam potestatem sequendi religionem quam quisque voluisset.

Constantinus deinde Mediolano [labente adhuc anno 313] digressus, in Galliam & ad inferiorem Germaniæ limitem ² ubi *Treveris*, reversus est; ac Francorum & Barbarorum ad Rhenum transitum inhibuit, repressitque, ut testatur Auctor incertus Panegyrici Constantino dicti cap. 21. . . . Hincque, ut observat Gothofredus in Chronologia Codicis Theodosiani, *Treveris* postea datæ ab eo plures Constitutiones hoc anno mensibus Novembris & Decembris. Licinius vero Mediolano ad *Ilyricum* reversus est, ut habet Anonymus Valesianus. *Pagium.* (d)

† 3. *hyeme quàm cum maximè sæviante.*] Fallor? an hæc lectio corrupta, & pro ea legendum, vel simpliciter, *hyeme quæcumquæ maximè sæviante?* vel una voce amplius, quæque a MS. codice suggeritur, *hyeme, quæcumquæ cum maximè sæviante.* Cogitent docti. Explicant ut bene sanam, Cuperus P. 2. p. 243, & Columbus pag. 316.

† 4. *mansionibus geminatis*] Quid olim *mansiones* fuerint, attigimus supra, pag. 178. nu. 25. & tradent infra plenius laudati modo viri clarissimi, P. 2. pagg. 243. & 317.

† 5. *in Bithyniam concurret*] Pato: in *Bithyniam* accurret. Grævius.

Lege, in *Bithyniam* procurrit. Tullius.

† Sed a nostro *trò concurrere*, pro *in animo aut plurimum comitatu procurrere*, festinatoque plus minus gradum vel itinere progredi, usurpatam esse, jam supra, (c) credo, evicimus. Et hic locus capit 25 confirmare possit, *admonentes eum periculi, quod universi milites, quibus in visis ignotis Casares erant facti, suscepturi Constantinum fuissent, atque ad eum concursuri alacritate summa, si venisset armatus.*

† 6. *transiecto protinus freto.*] Thraciæ nimirum, uti recte supplevit Verbio Anglica: *having cross the straits of Thrace.* Vulgo *Bosphorus Thracium* nuncupatur.

armatus. Erant ibi milites præfidiarii, ⁷ ad hujusmodi casus à Licinio conlocati. Hos primùm muneribus & promissis illicere tentavit, postea vi & oppugnatione terrere. ⁸ nec tamen quicquam vis aut promissa valuerunt. Jam consumpti erant dies undecim, ⁹ per quos fuit spatium nuntios litterasque mittendi ad Imperatorem, ¹⁰ cùm milites non fide sed paucitate diffisi seipso dediderunt. ¹¹ Hinc promovit Heracleam; & illic eadem ratione detentus, aliquot dierum tempus amisit. Et jam Licinius ¹² festinato itinere cum paucis Adrianopolim venerat, cùm ille ¹³ accepta in deditio-

7. ad hujusmodi casus] Baluzium vide, P. 2. p. 99.

† 8. nec tamen quicquam vis aut promissa valuerunt.] Locus non male forsitan pro mutilo habitus a Columbo, P. 2. P. 317.

† 9. per quos fuit spatium nuntios litterasque mittendi ad Imperatorem.] Diverso modo acceperunt Interpretes. Gallicus nempe, ac si ita Cecilius nosker scripserit, per quos satù fuit spatii ad mittendum nuntios litterasque Licinio: (Il y avoit de ja onze jours que la ville étoit assiégée, terme suffisant pour donner avis à Licinius des choses qui se passoyent :) Anglicus vero quasi auctoris verba sint, quos quidem dies Maximinum ad hoc obsessis præfidiaverat, ut per eos Imperatorem de suo & Byzantii statu monerent: (they had eleven days assigned them, for advertising the Emperor :) Eligant ex istis sensibus eruditi quem maluerint. Sed verius, opinor, est, quia apud nostrum ne minima quidem mentio istiusmodi spatii Byzantinis a Maximino concessi reperitur, sententiam esse, Byzantinos per undecim dies obsidionis, qua undique, Maximini exercitu circumfuso, pressi sunt, haud simpliciter spatium habuisse nuntios litterasque mittendi ad Licinium, sed revera viam invenisse, qua id vel invito Maximino præstarent, ut se proinde post id temporis non præter omnem Licinii notitiam expectationemve Maximino dederint.

† 10. cum milites non fide sed paucitate diffisi] Cujus fide, vel paucitate? Videtur vox præfidiis desisse, vel aliquis tandem similis genitivus in hunc modum, cum milites non præfidiis fide, sed paucitate diffisi.

Pro diffisi, lego desessi. Gale.

† 11. Hinc promovit Heracleam ;] Maximinus scilicet, quanquam id nomen ab ipso fere capitis initio sit repetendum. Heracleam autem, Heracleam Thraciæ intellige, que mox alia appellatione Perinthos vocabitur. Perinthus, Περινθός, Ἴστροι Ἡράκλεια. Perinthus, aut Heraclea. Incertus Poëta,

..... qua magna Perinthos
Ante fuit, prisca cum matavis Hera-
clea nomen.

Confer dicenda num. 13.

† 12. festinato itinere.] Non ab simili locutione Plinius in Panegyrico, festinatus honoribus amplificat atque auget: simillima vero Jo. Frid. Gronovius, vir summus, (f) Usus ait necessario magis quam consulto festinata navigatione: cum videlicet hunc locum Dietyos Cretensis ex ingenio & manu scripto simul codice emendasset, Legati paucis diebus ad Tyolam veniunt; neque tum Alexandram in loco offendere. Eum namque preparatione navigii inconsulte usum &c. Quin videri haud immerito possit Justinus ex plena phrasi, festinato itinere, concise festinato dixisse his verbis, (g) Poenitere deinde dimissi

ditione Perintho, aliquanto moratus, ¹⁴ processit ad mansionem milia decem & octo. Nec enim poterat ulterius, ¹⁵ Licinio jam secundam mansionem tenente distantem milibus totidem; qui ¹⁶ collectis ex proximo quantis potuit militibus pergebat obviam Maximo,

dimissi Demetrii [Ptolemaei] caepit: ad quem retrahendam cum turmas equitum FESTINATO mississet, Demetrium &c. qui nempe alibi (h) eodem sensu citato itimere miserant, scripserit.

13. *accepta in deditioe Perintho.]* Id est, Heracles; sic enim vocata Heracles Thraciae ad differentiam aliarum ejusdem nominis urbium, ut notat Valeſius ad lib. 22. Ammiani. *Pagius. (i)*

Confer adſtipulantes infra, Baluzium P. 2. p. 99. & Cupeſum pag. 244. Adde quoque Maucroixii traſitionem, *Copondani Maximini ſempare d'Heracleo.*

accepta in deditioe.] Corrige, ut ſupra aliquoties, in *deditioem*. Tollius item Boherellus.

† Sudent certe infinita exempla: Puta, haec Juſtini. Lib. 12. c. 6. *Dabas in deditioem accepit.* Ibid. cap. 7. *omnes ejus loci gentes in deditioem accipit: & cap. 9. Hiactroſanus Siloſqno, in deditioem accepit.*

† 14. *processit ad mansionem milia decem & octo.]* Id est, ordinante verba Maucroixio, *processit milia decem & octo ad mansionem.* [*Il ſ'avance ſix lieues au devant de l'ennemi.*] quo etiam modo conſtruenda eſſe judicaveram. Verum dubitabam amplius, annon forte poſt vel ante *mansionem*, adjectivum numerale *primam* in huac aut ſimilem modum ſupplere oporteat, *processit ad primam mansionem milia decem & octo.* Sequitur quippe proximo cum ſecundo numerandi adjectivo, *Nec enim poterat ulterius, Licinio jam secundam mansionem tenente.* Viderint eruditi viri. Nihil affirmo.

milia decem & octo.] ſix lieues. Maucroix. † ad verbum, ſex leucas: cui proinde ſingulae leuca ex tribus veterum milliaribus conſtant.

milia] Ita ubique, quantum quidem ex Baluzii editione colligere eſt, ſcheda vetus, non *milia*: quod iis ſavet, qui cum Varrone, Eutropio, & aliis, vocem *miles* a *mille* isto v. gr. poſto deducunt: *Mille pugnatores delegis, quos a numero milites appellavit; Eutropius lib. 1. de Romulo: clarius autem Iſidorus lib. 9. cap. 3. Miles dicitur, quia mille erant ante in numero uno, vel, quia unus eſt ex mille electus.*

† 15. *Licinio jam secundam mansionem tenente distantem milibus totidem, qui collectis &c.]* Ita hodie poſt Voſſiam Baluzius: qui prius ſcilicet cum Mſ. codice in auctoris verbis, *Licinio jam secundam mansionem tenente, distantem milibus totidemque collectis*: niſi quod idem paulo poſt, ex conjectura, in Erratorum Indice legendum monuerat, *Licinio jam secundam mansionem tenente distantem milibus totidem, atque collectis*: unde mox Sparkius in prima editione Oxoniensi, *Legit vir Rever. [Voſſius], Licinio jam secundam mansionem tenente, distantem milibus totidem, qui &c.* quae emendatio Baluziana diſtinctior videtur. Porro, Voſſianam quoque Columbus in editione Aboenſi ſecutus eſt: & quantum ad veterem ſcripturam, en quid amplius viri docti ejus loco ediderint, aut ad eandem notaverint.

Licinio jam secundam mansionem tenente.] Licinio jam secundam mansionem tenente. Pagius. (h)

Licinio jam secundam mansionem tenente] Lege: *Licinio jam secundam mansionem tenente*: hoc eſt, caſtra metante. Suetonius in Galba, 12: *Cn. Dolabella, junctis cuius hortos tendebat, promorem.* Virgilius,

Hic Dolopum manu, his ſavum tendebat Achilles.

mino, magis ut eum moraretur quàm proposito dimi-
candi aut spe victoriæ; quippe cùm ¹⁷ ille septuaginta
milium armatorum exercitum duceret, ¹⁸ ipse vix tri-
ginta milium numerum collegisset. ¹⁹ Sparsi enim
milites per diversas regiones fuerant, & ²⁰ adunari
omnes angustię tēporis non sinebant.

Notissima est hæc verbi notio, & maxi-
me propria apud omnis generis scripto-
res. *Grævius.*

tenente, deflante] Locus: mutilus. *Al-
lin.*

Deflante militibus totidemque collectis &c.]
Locus corruptus est. *Pagi. (1)*

militibus totidemque... Lego, *milli-
bus eos, idemque collectis &c.* Gale.

Adde Baluzium, P. 2. p. 99. Cupe-
rum, pag. 244. & Columbum, pag.
317.

16. *collectis ex proximo quantum potuit
militibus]* quantum potuit, Græco more;
pro, *quantos potuit*: scilicet colligere.

Tollim.

17. *ille]* Maximin. Versio Anglica.

18. *ipse]* Licinius. Maucroix.

19. *Sparsi enim milites]* Licinii nimi-
rum; supplentibus ambobus Interpreti-
bus.

† 20. *adunari omnes]* Ut supra, pag.
170, num. 10. *in civitatibus urbana et
rustica plebes adunata*: quod ex Plinio &
Justino illustravimus. Addimus nunc
ex eodem Justino sequentia exempla.
Lib. 2. c. 12. *adunata omnis sociorum
classis.* Lib. 7. c. 1. *adunatio gentium va-
riorum populorum.* Lib. 11. c. 5. *Ad-
unato deinde exercitu naves oneratas.*

CAPUT XLVI.

PROpinquantibus ergo exercitibus, jam futurum
propediem prælium videbatur. Tum Maximi-
nus ejusmodi votum Jovi vovit, ² ut si victoriam ce-
pisset, Christianorum nomen extingueret funditus-
que deleret. Tunc proxima nocte Licinio ³ quiescen-
ti adsistit angelus Dei monens ut ocyus surgeret atque
oraret

† **P**ROpinquantibus ergo exercitibus,]
Sic initio cap. 24, *Jam propin-
quavit illi judicium Dei*: ad quem
locum vide sis NOTAS, pag. 174. nu. 1.
2. *ut si victoriam cepisset,]* Hoc est,
vertente Maucroixio, reportasset: *s'il
remportoit la victoire.*

† Optime. Quid aliud enim *victoriam
capere* esse possit, quam, ut vulgo La-
tini locuti sunt, reportare, adipisci,
consequi? Sed quis interim, præ-
ter nostrum, *victoriam capere* usur-

pavit? Nem nullum mihi aspiciam exem-
plum observatum.

† 3. *quiescenti]* *en songe.* Maucroix.
Id est, in somniis. Quo hic Justini lo-
cus pertinet, (m) *Post hoc (Cambyses)
per quietem vidit fratrem suum Smerdium
regnaturum. Quo somnio exterritus &c.*

In his sleep. Verbo Anglica. Hoc est,
dormienti. † Præferam. Non simpliciter,
quia proxime sequetur, *Discesso deinde
somo*: sed precipue, quoniam etsi multa
per quietem videre soleant homines
som-

(1) *In Cris. Baron. ad an. 314. nu. 3.* (m) *Lib. 1. cap. 9.*

oraret ⁴ Deum summum cum omni exercitū suo, illius fore victoriam si fecisset. Post has voces ⁵ cū surgere sibi visus esset, & cum ipso qui monebat adstaret, tunc docebat eum quomodo & quibus verbis esset orandum. Discussio deinde somno, ⁶ notarium iussit

somniando, non inde tandem, proprie loquendo, quiescere, somnare est, sed dormire. Cicero v. gr. Verr. 6. *Et cum venio, Prator quiescebat.* Confer elegantissimum locum Lactantii, (u) *Corpus enim vigilante sensu, licet jaceat immobilitate, tamen non est quietum; quia flagrat in eo sensus, & vibrat, ut flamma; & artus omnes ad se astrictos tenet. Sed postquam mens ad contemplandas imagines ab intentione iraducta est, tunc demum corpus omne resolvitur in quietem. Traducitur autem mens cogitatione ceca, cum cogentibus tenebris secum tantummodo esse cuperis: dum intenta est in ea, de quibus cogitat, repente somnus obrepit, & in species proximas sensum ipsa cogitatio declinat. Sic ea, qua sibi ante oculos posuerat, videre quoque incipit. Deinde procedis ulterius, & sibi avocamenta invenit, ne saluberrimam quietem corporis interrumpat.*

† 4. *Deum summum*] Hoc epitheto, cum de vero Deo agitur, vix quidquam frequentius in indubitat Lactantii lucubrationibus. Hinc suis locis, *vini potestatemque summi Dei (o); hominem praeclara quadam conditione a summo Deo esse generatum (p); neque tamen et debitum cultum tanquam summo patri redditum (q); esse summi Dei filium, qui sit potestate maxima praeitus (r); Sibyllam Erythraeam carmen suum a summo Deo fuisse exorsam (s); sic a principio processisse dispositionem summi Dei, ut esset necesse &c. (t) Deum summum ad vestimentum iustitiae domicilium, & ad tutelam generis humani Constantinum excitasse (v); illum providentiam summa divinitatis ad fastigium principale provenisse (x). Denique, ne te nimia exemplorum satietas capiat, hominem, nisi summum Deum per eum, qui missus est, cognoverit, po-*

nas daturum (y). At, quod aliquadignum est observatione, idem epithetum in hoc opusculo non minus frequentes, si voluminis ratio habeatur, invenitur. Nam capite 1, *sciant quatenus virtutem ac majestatem suam in . . . delendum . . . nominis sui hostibus Deus summus ostenderet:* nostro vero, *oraret Deum summum;* & quadragesimo septimo, *eos Deum summum jugulandos subiecit inimicū.* Quin haec enim, inter alia, Lactantium istius quoque libelli parentem esse suadeant, dubitari non potest.

† 5. *cum surgere sibi visus esset, & cum ipso qui monebat adstaret, tunc docebat eum quomodo & quibus verbis esset orandum.*] Hujus loci, qui a multis forsitan pro bene sano habitus est, duas video proponi emendationes ab eruditissimis viris; unam, unius tantum litterae; alteram vero, ex pluribus simul emendationibus constantem.

Corrigo, *cum surgere sibi visus esset, & cum ipse qui monebat adstaret, tunc docebat &c.* Boherellus.

Lege, *consurgere sibi visus est, & cum ipso, qui monebat, adstare.* Tunc quoque postea. Tullius.

† Nos primam, vel eo nomine quod veteris codicis lectionem levissime immutat, alteri longe praefendam esse arbitramur.

† 6. *Notarium*] Hoc est utrique Interpreti, unam ex iis, qui Licinio a secretis erant: *Un de ses Secretaires.* Maucroix. *one of his Secretaries.* Versio Anglica. Adde Columbum, P. 2. p. 317.

7. *astri,*] Id est, adhiberi. Alias & *accersiri*, vel *acciri* legi possit. Tullius.

† 8. *Summe Deum, te rogamus. &c.*] Triplicem hujus Orationis compellationem,

(n) In De Officio Dei, cap. 18. (o) Lib. 4. Inst. cap. 4. (p) Ibid. (q) Ibid. *summum.* (r) Ibid. cap. 6. (s) Ibid. (t) Ibid. cap. 10. (v) Lib. 7. cap. 27. (u) Ibid. (y) In Epitome, cap. 12.

jussit 7 asciri, & sicut audierat, hæc verba dictavit:

Summe Deus, te rogamus. Sancte Deus, te rogamus. Omnem justitiam tibi commendamus, salutem nostram tibi commendamus, imperium nostrum tibi commendamus. Per te vivimus, per te victores & felices existimus. Summe sancte Deus, preces nostras exaudi. Brachia nostra ad te tendimus. Exaudi sancte summe Deus. Scribuntur hæc ⁹ in libellis pluribus, & ¹⁰ per Præpositos Tribunofque mittuntur, ut suos quisque milites doceat. ¹¹ Crevit animus universis victoriam sibi credentibus de cælo nun-

nionem, *Summe Deus*, ceteris hujus tractatus locutionibus, quæ ipsum Lactantio vindicare possunt, num. 4. non adjecimus, quoniam hæc compellationes ne hominem quidem proprie, sed Angelum, auctorem habuisse censendus sunt, ut ex antecedentibus liquet. Addantur Columbus, P. 2. p. 317, tum Baluzius pag. 99.

† 9. *in libellis pluribus.*] Ut schedula nempe, qua quis paucissimis verbis in foro vel templorum valvis proponit se quidpiam invenisse, eique cujus est rediditurum, *libellus* vocatur ab Ulpiano in Digestis: (κ) *Solent plerique etiam hoc facere, ut libellum proponant continentem invenisse, & redditurum ei qui desideraverit.* Neque vero multo amplior, aut non multo certe amplior hujus capituli Oratione, *libellus repudiis*, *ἀγίλλος ὑποσχεσίς*, de quo apud Matthæum Dominus noster cap. 19. comm. 7. quandoquidem *repudiis libellum* duodecim tantum verbis, haud pluribus inquam, nec paucioribus, debuit conscribi, ut ex Rabbiniis, a Lightfooto ad Matth. 5. 31. laudatis, cognoscere est. Adde Columbus, P. 2. p. 317.

† 10. *& per Præpositos Tribunofque mittuntur, ut suos quisque milites doceat.*] Audio. Sed ad quosnam mittebantur, qui postea & confectum ex acceptis memoratæ Orationis exemplaribus suos quisque milites Deum summum orare docerent? Nam de hujusmodi hominibus altissimum in recepta lectione silentium est. Omnino, vel dicendum aliquid

deesse, quale sit v. gr. ad *Centuriones*, isto pacto, & per *Præpositos Tribunofque mittuntur ad Centuriones, ut suos quisque milites doceat, si per Præpositos Tribunofque mittere*, ex vulgatilissimo loquendi usu *Præpositorum Tribunorumque operâ mittere* significat. Vel, quod malim, ponendum, sicut Justino lib. 8. c. 3. *per regna mittere*, & Latinis alibi, *per plateas & quadrivia mittere*, idem prorsus atque ad regna mittere, vel ad singulas plateas & singula pariter quadrivia mittere sonant, ita hic loci *per Præpositos Tribunofque mittere* proprie esse ad singulos cum Præpositos, tum Tribunos mittere, ut qui militum Præpositi Tribuni que erant, eorundem doctores, quod ad illam precationem attinet, fierent. Neque sane aliter Interpretes acceperunt.

que l'on distribuoit aux Colonels & aux Capitaines pour l'apprendre à leurs soldats. Maucroix. Ad verbum, quæ [precationis exemplaria] Præpositis Tribunisque distribuuntur, ut eam suos quisque milites doceat. *which were sent about to all the Officers &c.* Anglica Versio. Ad verbum etiam, quæ quidem precationis exemplaria ad omnes Præfectos missa sunt.

De Præpositis porro & Tribunis, quid differant, tum quid eorundem nomina valeant, videantur Cuperus P. 2. p. 245. & Columbus pag. 317.

† 11. *Crevit animus &c.*] Non minus egregium hoc Lacinii stratagemæ, atque illud, de quo supra, Constantini. Eodem

nuntiata. ¹² Statuit Imperator prælium diei Kalendarum Maiarum, ¹³ quæ octavum annum nuncupationis

dem ferme actu usus est Sertorius, apud Plurarchum: nec Scipionis in templum Jovis secessus, aut Numæ ad Deam Egeriam aditus diverſi generis ſunt. *Tollim.*

† Sed unde conſtat Tollio, neque Conſtantinum, neque Licinium, ea vere ſomniſſe quæ profeſſi ſunt, ut pro meris ſtratagemacibus habenda ſint? Num ipſe, ut olim Joſephus in Ægypto, *Trophimathaphaneuch* eſt? id eſt, vertente Matrathiade, (a) *απικτῶν ἰουδαίων*. At Deum ſomnia vel ipſi Gentilibus immittere, agnoſcebat Jacobi filius Joſephus; (b) quod non videtur Tollius admittere.

† 12. *Statuit Imperator prælium diei Kalendarum Maiarum.*] Quis Imperator? Licinius? an Maximinus? Maximinum verſo Anglica diſertiſſime nominat: *Maximin resolved to give battel on the firſt of May*. Neque etiam de alio intelligendæ editiones Oxonienses & Cantabrigienſis in ſubjuncta paulo poſt annotatione. Sed quid planius, cum de Liciniani militibus proxime præceſſerit, *Crevit animus univerſis viſerium ſibi credentibus de calo nuntiata*, quam recta pertinere ſubſequentia verba, *Statuit Imperator*, ad eorum Imperatorem Licinium? Præcipue, cum quæ paucis ab hinc verbis legentur, aperte ponant Maximinum neutiſquam die ipſo Kalendarum Maiarum pugnare voluiſſe, ſed uno die citius, &, ut cum noſtro loquar, *pridie*. Fateor interim, rem, ſi aliunde ſpectetur, non omni proſus carere difficultate; ſed quæ non ſit inſolubilis, ut patebit e ſequentibus.

diei Kalendarum Maiarum.] *Lege, infra die, ſeu potius in diem Kalendarum Maiarum.* Tollius.

† Quod putat in ipſa ſuæ Notæ clauſula Columbus, P. 2. p. 317, ferri ut-
cunque poſſe, *ſtatere alicui diei prælium, avri rē, conſistere in illum diem prælium*, adeo mihi non diſplicet, ut valde affine credam loco capitis 38,

ubi Gothi Maximiano ſe tradidiſſe dicuntur *male generis humani*, proin malum. ut palam eſt: *an grand intereſt de l'Empire*. Maucroix. Nil itaque hic inter-
polandum cenſeam. Galli dicerent, *Il réſolus la bataille pour le premier jour de May*. Aliorſum tamen abire Cuperum P. 2. p. 245. & ſuæ quoque Notæ initio Columbum pag. 317, diſſimulare nec volumus, nec debemus.

diei Kalendarum Maiarum.] Quo die factus eſt Imperator anno 305. a quo cum octo jam anni effluxerint, robur exinde accedit iis quæ ſupra dicta ſunt de tempore quo periit Diocletianus. *Edit. Oxon. & Cantabr.* addente etiam poſtrema, *Vid. Annot. Valeſii in lib. 8. Eufeb. Eccl. Hiſt. cap. ult.*

† Sed male certe, (vel ſi cetera, de quibus jam non ago, bene habeant) quod memoratis editionibus, & Baluzio ipſi ante illas, (c) *Imperator* in his verbis, *Statuit Imperator*, Maximinus eſt. Potius enim Licinium intelligendum eſſis paulo ante probavimus, & porro oſtendimus.

† 13. *quæ octavum annum nuncupationis ejus implebant;*] Locus, de quo quid unquam commode fieri poſſit, non video, niſi cum ſupplemento legatur, *quæ octavum annum nuncupationis hoſis ejus*, vel, *inimici ejus implebant*, aut aliquid talis. Prima ratio eſt, quod eo pacto hæc verba *octavus annus nuncupationis ejus* non videbuntur amplius ad eundem Imperatorem referri, de quo noſter proxime ante, *Statuit Imperator* [Licinius ſcilicet, ex modo dictis] *prælium diei Kalendarum Maiarum*. Secunda autem, quod revera Kalendæ illæ Maiæ octavum annum nuncupationis Maximini, qui Licinii hoſtis erat, impleverint, at non itidem Licinii, quod quiſquam, opinor, valeat oſtendere. Ac tertia denique, quoniam eo ipſo quod illæ Kalendæ dies natalis fuerunt imperii Maximini, potuit ſane optime Licinius prælium in eum diem conſtituere, ut quemadmodum antea Maxentius

(a) *Lib. 2. Ant. cap. 3.* (b) *Gen. XL1. cxxxv, 25. 28.* (c) *Infra, P. 2. p. 100.*

tionis ejus implebant; ¹⁴ ut suo potissimum natali vinceretur, ¹⁵ sicut ille victus est Romæ. ¹⁶ Maximinus voluit præire maturius; pridie mane aciem composuit, ut natalem suum postridie victor celebraret. ¹⁷ Nuntiatur in castra movisse Maximinum. ¹⁸ Capiunt milites arma, obviamque procedunt. Campus intererat sterilis ac nudus, ¹⁹ quem vocant serenum. Erat jam utraque acies in conspectu. Liciniani scuta deponunt, ²⁰ galeas resolvunt, ad cælum manus tendunt, præ-

entius natali die, non Constantini, sed suo proprio, victus fuerat, Maximinus pariter propriis Imperii sui natalibus debellaretur. Verum quomodo vicissim re-
cte dici posset Maximinus *prælium diei Kalendarum Maiarum statuisse, quæ octavum annum nuncupationis ejus implebant, ut suo potissimum natali vinceretur, sicut Roma vitæ fuerat Maxentius?* cum (si, ut decet, non ex eventu, sed ex Maximini mente loquendum est) nequaquam vinci voluerit Maximinus, sed vincere: neque id etiam ipsissimis Kalendis Maiis, verum uno die maturius, ut mox traderetur. Putem itaque hunc locum, non secus ac alios multos hujus opusculi, mutilum esse, & supplemento aliquo, qualia supra proposui, indigere.

quæ octavum annum nuncupationis ejus implebant; Ideoque gesta hæc anno eccxiii, quo Kalendis Maiis Imperii Cæsaris annus octavus complebatur. *Pagius.* (d)

† 14. *ut suo potissimum natali vinceretur,* Maximinus nempe; quod, etsi jam satis alieno loco monitum, debet hic denuo, vel ob Anglicam Versionem, quæ id nomen rotunde supplevit, observari.

15. *sicut ille vitæ est Roma.* Id est, Maxentius. *Pagi.* (e)
- Confer Translationem Anglicam, *it happened, that as Maxentius was defeated at Rome &c.* Item Baluzium P. 2. p. 100. & Toinard. p. 385.

16. *Maximinus voluit præire matu-*

rum; Corrigo, *prodivo, vel perivo.* Gale.

† Posterius malebam, hoc sensu: Sed Maximinus uno die citius pugnare voluit; adeoque, rem ex eventu putando, perire maturius.

† *Only Maximin would needs anticipate his own ruin; for he would needs fight the day before it.* Anglicæ versio. Ad verbum, Tentummodo Maximinus noluit anticipare suam ruinam. Noluit enim eo die, qui illam præcessit, præliari. Ut appareat Clar. Interpretem pro *Maximino voluit præire maturius*, inter alia legisse, *Maximino noluit.* Plura enim divinare nequeo.

17. *Nuntiatur in castra &c.* Forto delendum in, ut alibi. *Bohrevellum.*

† 18. *Capiunt milites arma.* Liciniani nempe, quomodo simpliciter post paucula nominabuntur. Neque in diversum abeunt Interpretes.

19. *quem vocant serenum.* Thraciæ locum inter Hadrianopolim & Heracleam, contra Zosimum, qui pugnam hanc in Illyriis pugnatam refert. *Edis. Ono. & Cant.*

Adde Baluz. P. 2. p. 100. Cuper. p. 245. & Columb. p. 318.

† 20. *Galeas resolvunt.* Resolutis nempe nexibus ligaminum quibus galeæ capiti spirabantur, & confringebantur ne exciderent. Cassides autem, momente Isidoro, (f) de lamina erant, galeæ de corio; cum hac, secundum Josephum Scaligerum, (g) differentia, quod quæ ex caninis pellibus fiebant, *xurias* proprie vocabantur a Poëtis Græcis; quæ vero

(d) In Crit. Bar. ad an. Chr. 314. no. 4. (e) Ibid. (f) Lib. 18. c. 14. (g) Ad Zarronem lib. 4. de L. L.

præcuntibus Præpositis, & post Imperatorem precem dicunt. Audit acies peritura precantium murmur. Illi oratione ²¹ ter dicta, ²² virtute jam pleni, repouunt capitibus galeas, ²³ scuta tollunt. Procedunt Imperatores ad colloquium. Ferri non potuit Maximinus ad pacem. Contemnebat enim Licinium, ac desertum iri à militibus existimabat, quòd ille esset ²⁴ in largiendo tenax, ipse autem profusus; eoque proposito moverat bellum, ut exercitu Licinii sine certamine accepto, ad Constantinum duplicatis viribus statim pergeret.

vero ex lupinis, λυκίας; & quæ ex felinis, γαλιαι, galea: γαλιαι quippe, in prosa γαλι, felis. Sed hoc, sine dubio, præcipua observatione dignum, Licinii milites nonnisi depositis galeis, nudoque proinde capite, precem, quam edocui fuerant, dixisse. Sive quod ita faciendum esse idem Dei Angelus, qui Licinium quibus verbis orandum esset monuerat, una opera præscripsisset: præcessit enim, tunc docebat eum quomodo & quibus verbis esset orandum. Sivo quod, ipsa docente natura, omnis vir qui Deum suum velato capite orat, eo ipso suum Deum dedecoret. Paulus certe in priore epist. ad Corinth. (h) Omnis vir orans... velato capite, dedecorat caput suum: paucisque interjectis, Vir enim non debet velare caput, εἰκὼν τῆς δόξης οὐκ ὑπαρχόν: quod alibi, Deo dante, ut vulgo perperam acceptum, explicabo. Confer interim quæ superius pag. 224. ad hunc locum notavimus, Apponebantur ad sedem sumentem coëta & calida animalia, ut vermiculos eliceret calor. Quis resolutis, inastimabile scatebat examen. Item hunc Justini, (i) jugum plaustris requisivit: quo exhibitio, gladio loramenta cadit: atque ita resolutis nexibus latentia in nodis capita invenit.

21. ter dicta,] Columbum vide, P. 2. p. 318.

† 22. virtute jam pleni,] Bellica illa scilicet, quæ vulgo fortitudinis nomine cognita, & ignavia contraria est. Neque quidquam Justino familiarius, etiam lib. 9. cap. 2. haud simpliciter virtutem, sed virtutem animi vocaverit his verbis, Scythas

virtute animi, & duritia corporis, non opibus cenferi, quam ut alibi virtutem sine ulla adjectione nominet. Sic ibidem paulo post, Cum virtute & numero præstarent Scythæ, alia Philippi vincuntur: & sequenti capite, Athenienses... virtute Macedonum vincuntur. & lib. 5. c. 11. per tanta itineris spatia virtute se usque terminos patriæ defendunt: & lib. 12. cap. 1. Agis veni cum smos terga dantes videres, dimissis scutellatibus, ut Alexandro felicitate, non virtute inferior videretur, tantam fragorem hostium edidit, ut agmina interdum fugaret: quibus plurima talia possent adjici. the Soldiers being now wonderfully animated, Anglica Versio. Id est, cum jam milites mire animati essent.

23. scuta tollunt.] They took up their Shields. Eadem. † Ad verbum, scuta attollunt. Sensu sane optime expresso, sed propter quem nil necesse sit ita legere. Tollere enim non raro est de terra attollere, seu de plano. Cicero ad Atticum (h) Quid sit tu velis, inquis? Ago, quid est, cui velle non liceat? Sed ego hoc ipsum velle, miserum esse ducio, quam in cruce tolli: quod, ut omnes norunt, haud aliter factum quam de terra attollendo. Idem lib. 3. Offic. Sol Phæthoni filio, ut redeamus ad fabulas, fulgurum se esse dixit, quicquid optasset: optavit ut in curram patri tolleretur: sublatus est insanus: ubi pariter tolleretur, pro de plano attolleretur.

24. in largiendo tenax,] Baluzium vide, P. 2. p. 100. & Cuperum p. 245.

(h) Cap. xi. com. 4. & 7. (i) Lib. xi. cap. 4. 7. (k) Lib. 7. ep. 11.

CAPUT XLVII.

ERgo propius acceditur, tubæ canunt, signa procedunt. Liciniani impetu facto adversarios invadunt. Illi verò perterriti, nec gladios expedire nec tela jacere quiverunt. ¹ Maximinus aciem circumire, ac milites Licinianos nunc precibus sollicitare, nunc donis. Nullo loco auditur. Fit impetus in eum, & ad suos refugit. Cædebatur acies ejus impune, & ² tantus numerus legionum, tanta vis militum à paucis metebatur. ³ Nemo nominis, nemo virtutis, nemo veterum præmiorum memor; quasi ⁴ ad devotam mortem

† **M** *Animus aciem circumire, &c.]* Suam-ne? an Licinii? Non suam certe. Nam, uti mox patebit, adeo procul a suis Maximinus, quando aciem, de qua agitur, circumibat, abierat, ut facto semel in ipsum per Licinianos impetu, coactus fuerit ad suos refugere: *Fit impetus in eum, & ad suos refugit:* qui suos ergo nequaquam prius circumibat, sed Licinianos, eosque cunctos. Quod ideo addimus, quia, ut res sunt, videtur omnino nosser aciem, cujus meminit, a Liciniani militibus, de quibus proxime loquitur, aperte distinxisse: *Maximum aciem circumire, ac milites Licinianos nunc precibus sollicitare, nunc donis.* Actes ergo, universus sit Licinii exercitus, tam præfectos omnes, quam omnes simul gregarios milites complectens; sint vero *Liciniani milites, gregarii milites tantum;* ut universum quidem Licinii exercitum, ex Præfectis & gregariis militibus constantem, Maximinus circumiverit, sed solos gregarios milites, ut ad defectionem proniores, nunc precibus, nunc donis, sollicitaverit. *Scribuntur hæc in libello pluribus, & per Præpositos Tribunosque mittuntur, ut suos quisque milites doceat,* verba sunt superioris capituli; unde non parum roboris proposita modo distinctio mutuatur.

Maximus tourneit autour des bataillons de Licinius, & s'achois à les embrander par ses prières & par ses promesses. Mau-

croix. † Tanquam vulgata lectio sit, Maximinus aciem Licinii circumire, ac eam nunc precibus sollicitare, nunc donis.

† *2. tantus numerus legionum, tanta vis militum a paucis metebatur.]* Usus est alicubi simili translatione Justinus. Adde Cuperum, P. 2. p. 246. & Columb. pag. 318.

3. Nemo nominis, nemo virtutis; nemo veterum præmiorum memor;] Horatius de milite Crassiano, lib. 111. Od. v.

*Consensit sacerorum in armis
Sub rege Mædo Marsus, & Appu-*

*lus,
Anciliorum, nominis, & toga
Oblitus, æternaque Vesta.* Tollius.

† *nemo virtutis,] Id est, fortitudinis; proindeque eodem sensu, quo in præcedenti capite, Illi, oratione ter dicta, virtute jam pleni: & quo rursus in quadragesimo quarto, Senatus Constantino virtutis gratia primi (nominis dicam? an Numinis?) titulum decrevit, quem sibi Maximinus vindicabat.* Adde Columbum, P. 2. p. 318.

† *4. ad devotam mortem] Devota mors hic loci, est mors destinata; quo modo apud Virgilium Æn. 1.*

Præcipue infelix, pesti devota su-

*ptura,
Expleri mentem nequit, ardascisque
tuendo*

Phuissis:

pro, amori destinata, qui futurus erat Didoni pestiferus.

tem non ad prælium venissent, sic eos ⁵ Deus summus jugulandos subjecit inimicis. Jam strata erat ingens multitudo. Videt Maximinus aliter rem geri quàm putabat. ⁶ Projecit purpuram, & ⁷ sumpta veste servili fugit, ac ⁸ fretum trajecit. ⁹ ac in exercitu pars dimidia profstrata est, pars autem vel dedita vel in fugam versa est. ¹⁰ Ademerat enim pudorem defe-

rendi

d. a. n. e. m. o. r. t. v. o. l. e. n. t. a. r. i. e. Maucroix. Hoc est, ad mortem voluntariam: sensu feliciter declarato.

5. *Deum summum*] Ut supra, (1) *ora- ret Deum summum*: quod suo loco pro virili illustravimus. Plura tibi, Baluzius P. 2. p. 100. & Cuperus p. 246. suppediabant.

† 6. *Projecit purpuram*.] *Vestem* in fine capitis simplicissimo nomine appellabit: *ita vestem resumpsit*. Sed utrobique *purpuram* *vestem* intelligendam esse, manifestum est. Eoque pertinet, quod quam *vestem* Marcus semel atque iterum in historia Passionis Christi *porphyræ*, ad verbum *purpuram*, nuncupavit, (*ὅτι ἐξιδύσει αὐτὸν πορφύραν*, Cap. xv. comm. 17. *ὅτι ἐξιδύσει αὐτὸν, ἐξιδύσαν αὐτὸν τὴν πορφύραν*, eodem capite, commate 20.) illam ipsam Johannes duobus pariter locis *ἱματίου πορφυρῆν*, id est, de verbo ad verbum, *pal-liam purpuream*, nominavit: *ἱματίου πορφυρῆν περιέβαλον αὐτὸν*, Cap. 19. comm. 2. *ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς ἔξω, φορέων τὸν κάλυθνον στέφανο καὶ τὸ πορφυρῆν ἱμάτιον*. Ibid. comm. 5. Noster supra, sere uti hic, [*Daia*] *purpuram Diocletianus injecit suam, qua se exuit*.

7. *sumpta veste servili fugit*.] Confirmat Eusebius lib. 9. cap. 10. & lib. 1. de Vita Constantini cap. 58. *Pagius*. (m) Baluzium, quia priorem locum melius indicat, opera pretium erit conferre, P. 2. p. 100.

† 8. *fretum trajecit*.] Idem nempe, de quo in antecedentibus (n), Sed [*Maximinus*] *transiit proterius frato, ad Byzantii portam accessit armatus*: cum hoc discrimine, quod Maximinus, dum

prima vice fretum illud trajiciebat, contenderet ex Bithynia in Thraciam ad quasque possit Licinii provincias urbese occupandas; quando vero secunda, regrederetur e contrario ex Thracia in Bithyniam, ut se intra suos fines reciperet. Colligo ex capite 451, & ex his Eusebii verbis, (o) *ἔτι δὲ τὰ ἀσχυρῶτε ἱμῶν ὁ τυραννῶν ἐπὶ τὰ καθ' ἑαυτὸν ἰδὼν μίση, πρῶτον μὲν ἱμῶν τε θυμῶν &c.* Hoc est, *Sic igitur tyrannus, cum ad Imperii sui partes ignominia plenus (ita enim Græca ad verbum) venisset, primum quidem animo furens, quæque deinceps. Adde Baluzium, P. 2. p. 100. & post illum quoque, si volueris, Pagium in Critica Baroniana ad an. Ch. 314. num. 5.*

9. *ac in exercitu &c.*] Melius, *ac in exercitu*. Tollius.

Lego, *Ac ita exercitus pars dimidia profstrata est. Pars altera vel dedita, vel in fugam versa est*. Boherellus.

† Accedit quam proxime Versio Anglica in hunc modum, *for now the one half of his Army was destroyed, and the other half either fled or rendered it self*. Jam enim ejus exercitus pars dimidia profstrata fuerat, & pars altera dimidia vel dedita, vel in fugam versa.

† 10. *Ademerat enim pudorem deserendi defensor Imperator*.] *Deserendi* quid? *his interests*. Eadem Versio, quasi dicas, ejus partes; vel, ejus causam: cui contra *defensor Imperator* desertorem sui exercitus Imperatorem sonat. *And since the Emperors had deserted his Army, the Soldiers were not at all ashamed of deserting his interests*.

† Malebam in commune vocem *pra-*

(1) Pag. 277. no. 4. (m) *Ex Crit. Bar. ad an. Ch. 314. no. 5.* (n) Pag. 273. no. 6. (o) *Lib. 9. Hist. Ecl. cap. 10.*

rendi desertor Imperator. ¹¹ At ille Kalendis Maiis, id est, una nocte atque una die, Nicomediam alia nocte pervenit, cum locus proelii abesset ¹² milia centum sexaginta; ¹³ raptisque filiis & uxore & paucis ex palatio comitibus, ¹⁴ petivit orientem. Sed in Cappadocia collectis ex fuga & ab oriente militibus substitit. ¹⁵ Ita vestem resumpsit.

hi, quæ præcessit, hoc pacto repetere: Ademerat enim pudorem deserendi proelium desertor proelii Imperator. Quam turpis vero & Imperatori & militibus ea desertio esset, ostendit, cum odiosissimum desertori elogium, quo jam Maximinus notatur, tum insignis ista Atheniensium, ut ut proelio caelorum. commendatio apud Iustinum, lib. ix. c. 3. non tamen immemores pristina gloria cecidisse: quippe aduersis vulneribus, omnes loca, qua tueda a dancibus acceperant, morientes corporibus texerunt.

^{11.} At ille Kalendis Maiis, id est, una nocte atque una die, Nicomediam alia nocte pervenit,] Post die, deest aliquid vocabulum, quod sit nomen mansionis, ad quam Kalendis Maiis, id est una nocte atque una die, venerit Maximinus, unde Nicomediam alia nocte pervenit. *Bobrellum.*

Post die, deest ad fretum. Tollius.

Nicomediam alia nocte pervenit,] *Legge, alia nocte. Allix.*

† Quid si nec quidquam desit, nec aliquid quidquam, præter ordinem verborum, sit corruptum? ut hic ordo scilicet genuinus olim fuerit, At ille Kalendis Maiis, id est, una nocte, una die, atque alia nocte, Nicomediam pervenit.

Adde Columbum, P. 2. p. 318.

† 12. milia centum sexaginta;] *fontanastienens. Maucroix.* Id est, sexaginta leucas; cum, si sibi constare voluisset, debuisset tantum ponere, *cinquante-trois lieues*: leucas quinquaginta tres. Viseur id dicamus, pag. 275. num. 14.

† 13. raptisque filiis &c.] Hoc est, raptim, seu cum summa festinatione captis. Livius in eundem sensum, (p) *Propiorque excusanti transitionem ut necessariam, quam gloriantur eam velut priyam occasionem: captam.* Sed nec alio sensu

forfitan Christus apud Mattheum, (q) *Ἀπὸ τῆς ἡμερῶν Ἰωάννου τοῦ βαπτιστῆ ἰὸς ἀρτὶ, ἡ βασιλεία τοῦ οὐρανοῦ βιάσεται, ἢ βίας αἰ ἀρπαξουσὶ αὐτὸν.* Vulgata, *Adiebus autem Joannis Baptistæ usque nunc regnum caelorum vim patitur, & violenti rapiunt illud.*

† 14. petivit orientem. Sed in Cappadocia &c.] Id est, Primum quidem in Orientem proprie dictum recipere se decreverat, adeoque Cappadociam prætergredi, & Syriam v. gr. petere, ex qua haud multo antea, (r) tanquam ad se pertinente, exercitum in Bithyniam ad vicinas Licinæ provincias, si posset, invadendas moverat. Verum cum, iter faciendo, non paucos milites præter spem in Cappadocia, tam ex fuga, quam ab Oriente collegisset, in Cappadocia aliquamdiu substitit. Quod dum limbo, inter alia propter Zosimi locum facio, quem apud Baluzium invenies, P. 2. p. 100. Ex his autem, vel me tacente, intelligis Cappadociam huic Auctori non fuisse in notione Orientis specialiter dicti comprehensam.

† 15. Ita vestem resumpsit.] *Ces logers secpurs luy donnèrent le courage de reprendre encore la pourpre.* Maucroix. Hoc est breviter, *Ita purpuram resumpsit.*

and there he took the Purple again. Versio Anglicana: tanquam vulgata lectio sit, *Ibi purpuram resumpsit.*

† Omnino, vel *Ibi vestem resumpsit* legendum: vel, quod præferam, sensus est, Deinde vestem resumpsit; uti jam supra, (f) plus semel, *τοῖς αὐτὸν εἶναι* idem esse atque deinde, vel *postea* monuimus. Confer, si pluribus adhuc exemplis opus est, Iustinum lib. v. cap. 3. in fine. item lib. xi. cap. 7. in fine quoque: ne & alia rursus indicem.

C A:

(p) Lib. 7. Billi Pan. (q) Cap. xi. comm. 12. (r) *Vide caput 45, initium.* (f) Pag. 120. num. 22. & 267. num. 14.

CAPUT XLVIII.

Licinius verò, ¹ accepta exercitus parte ac distributa, trajecit exercitum in Bithyniam paucis post pugnam diebus; & ² Nicomediam ingressus, gratiam Deo, cujus auxilio vicerat, retulit, ac ³ die Iduum Juniarum ⁴ Constantino atque ipso ter Consulibus ⁵ de resti-

† **A** *Cepta exercitus parte ac distributa.*] Sui-ne exercitus? an hostilis? Nam variant Interpretes. (f) Ego hostilem cum Mauroixio intelligo: quia si de accepta a Licinio sui proprii exercitus portione, eaque simul in varias, puta, civitates distributa, sermo esset, nequaquam proxime sequeretur, *trajecit exercitum in Bithyniam*, sed *trajecit alteram in Bithyniam*; cum qui pone se sui exercitus partem de industria relinquit, non amplius exercitum, sed solummodo partem alteram exercitus trajiciendam habeat. Atqui diserta nostri narratio est, *Licinius, accepta exercitus parte ac distributa, trajecit exercitum in Bithyniam paucis post pugnam diebus*. Accedit, quod cum sub finem precedentis capitis diserte de Maximini exercitu scripserit, *Parti dimidia prostrata est, pars autem vel Licinio dedita, vel in fugam versa*, optime invicem cohererent, partem aliquam Maximiniani exercitus voluisse Licinio dedere; Licinium autem eandem primo libenter accepisse in deditionem; paulo post vero prudenter in diversas suorum militum seu turmas, seu catervas, distribuisse; ac tum denique exercitum, ita ex suis & Maximiniani constantem, trajecisse in Bithyniam.

2. *Nicomediam ingressus.*] Baluzium vide, P. 2. p. 100.

3. *die Iduum Juniarum*] Die quidem Iduum Juniarum Nicomediae propositae sunt literae de restituenda Ecclesia ad Praesidem missae, ut testatur Lactantius,

sed datae fuerant Mediolani eodem anno, Christi scilicet cccxiii, circa mensem Martium, ut Constantinus & Licinius in isdem diserte asserunt. *Pagim.* (r)

† *die Iduum Juniarum*] *le treizieme de Juin*. Mauroix. Id est, die decimo tertio Junii. *On the thirteenth of June*. Verso Anglica. quae diversae tantum ejusdem rei notationes sunt.

Addatur Baluzium, P. 2. p. 101.

4. *Constantino atque ipso, ter Consulibus.*] Anno nempe Christi cccxiii. *Pagim.* (s)

Confer Baluzium, ubi modo.

† *de restituenda Ecclesia*] Nicomediensi scilicet, ceterisque, quae ante decennium per totam Bithyniam, cujus Nicomedia princeps erat civitas, fuerant everse. Nam Nicomediensis quidem prima omnium everfa fuerat & solo admodum, ut ex capite xii certum est: ac idem postea multis aliis per amplum Bithyniae tractum accidisse, vel hinc constat, quod noster, descriptis in hoc capite Licinii ad Bithyniae Praesidem literis, continenter subjicit, *Hæ litterae propositae, etiam verbo hortatur est ut conventicula in statum pristinum redderentur: plurium, uti vides, conventicularum, seu, quod idem est, ecclesiarum, quae restituendae essent, mentione facta, non unius Nicomediensis.*

6 *litterae*] Illas Eusebius lib. 10. [Hist. Eccles.] cap. 5. describit e lingua Latina, qua primum editae sunt, ut ipsemet docet. *Pagim.* (v)

Confer Baluzium, P. 2. p. 101.

† *litterae*

(f) Licinius, après avoir reçu une partie des troupes ennemies, & les avoir distribuées en des quartiers differens, &c. *Mauroix*.

Licinius, after he had distributed a part of his army into Quarters, crossed the Straits, and went over to Bithynia with the rest. *Verso Anglica*.

(r) *In Cris. Bar. ad an. Ch. 314. no. 6.* (v) *Ibid. no. 6.* (u) *Ibidem varsum.*

restituenda Ecclesia hujusmodi ⁶ litteras ⁷ ad Præsidentem datas ⁸ proponi jussit.

⁹ *Cum feliciter tam ego Constantinus Augustus quam etiam ego Licinius Augustus* ¹⁰ *apud Mediolanum convenissemus, atque unversis qua ad commoda*

secun-

† *litteras*] Id est, ex utriusque Interpretis versione, *editum*. Et Pagius quidem exerte in hoc ipso argumento, *Epistolam*, inquit, & *Edictum hic non distinguo*. (7) Sed esse, accurate loquendo, nonnihil discriminis inter edita, & litteras Imperatorum ad Præsides datas, jam ante, ni fallor, ostendimus; patebitque rursus amplius ex dicendis ad ultima fere verba hujus capituli.

† 7. *ad Præsidentem datam*] Sed quem Præsidentem? *Nicomedia*? an *Bithynia*? Nam utraque vox præcessit: *trajecit exercitum in Bithyniam... & Nicomediam ingressus &c. Nicomediam Præsidentem Maurocroisius intellexit: On l'adresse au Præsident de Nicomedie*. Sed huic supplemento graviter repugnat Justiniani Codex, ex quo liquet Præsides, fuisse *Provinciarum Præsides*. Vide v. gr. Lib. 1. Lib. 1. Tit. 40. L. 1. & 2. Adde quoque Salmasium in Hist. Aug. Scriptores. (x) Nec obstat quod apud nostrum, capite 40, Eratino, qui paulo post initium dicitur *Præses*, appellatur *Juden* in sequentibus. Nam ex eodem Codice, (a) qui Provincias regebant, etiam judices erant. Hincque merito Galli, qui *Præsidentem* simpliciter reddunt *Præsidentem*, reprehensi suo loco ab Ampliff. Cuperi. (b)

† 8. *proponi jussit*.] At non sine Præsidis *programmata*, ut Licinius ipse in extrema fere subjectarum litterarum clausula imperabit: quo nempe de Licinii *litteris, editum*, secundum data mandata, conficeretur, sicut Plinii epistola ad Trajanum inferius confirmabit.

9. *Cum feliciter &c.*] Vid. Euseb. Ecclesiastic. histor. lib. 10. cap. 5. *Editio Cant.*

† 10. *apud Mediolanum convenissemus*.] Quod non accidit, meo judicio, ante primum menssem anni Chr. 314, plus minus inchoatum. Partim primo, quia cum, ex Nazario, *quidquid mali sexennio toto dominatio severalis Maxentii infuserat, sanavisset*, sed propemodum *trimestri*. Convenerint ergo Mediolanum, Constantinus quidem ab urbe Roma profectus, Licinius vero ab Illyrico, mense potius Januario anni 314 haud multum decurso, quam decurrente v. gr. Februario ejusdem anni, aut Decembri superioris anni 313. Vide interitum quid in utramque partem scripserint

[Constantini, statim a victoria de Maxentio ad vi Kalend. Novembris, proindeque die 27 Octobris, reportata,] sanaverit, inde apparet Constantinum Romæ, ut minimum, ad medium usque Decembrem moratum esse. Partim vero deinde, quoniam cum urbs Roma, unde Constantino ad conditum locum, Mediolanum, proficiscendum fuit, longissimo itineris intervallo diffusa fuerit, vix potuit commode Constantinus Mediolanum ante initum Januarii menssem pervenire. Colligit, scio, Baluzius (c) ex Codice Justiniani Imperatoris, Lib. xi. Tit. 57. L. 1. Constantinum Roma digressum non esse ante menssem Januarii excurrentem; quod vulgo Legis subscriptio sit, *Datum xv. Kalend. Febr. Roma, Constantino A. 111. & Licinio Coss.* Sed jam antea alios codices in hunc modum legere monuimus, *Proposita xv. Kal. Febr. Rom. Constantino A. 111. & Licinio III Coss.* unde, contra quam putavit vir clarissimus, adeo non cause *jugalum* petit subscriptio, ex qua adversus Dodwellum, virum pariter clarissimum, argumentatus est, ut ex illa nihil omnino possit legitime inferri, propter variantem lectionem, quæ Constantinum non magis Romæ presentem ponit, quam alibi. Adde quod si revera ea lex data Romæ fuisset a Constantino xv. Kal. Febr., seu, quod idem est, die 18 Januarii, anni Christi 314, sequeretur Constantinum non *bimestri* *severa* *quidquid mali sexennio toto dominatio severalis Maxentii infuserat, sanavisset*, quæ diversa tamen Nazarii affirmatio est sed propemodum *trimestri*. Convenerint ergo Mediolanum, Constantinus quidem ab urbe Roma profectus, Licinius vero ab Illyrico, mense potius Januario anni 314 haud multum decurso, quam decurrente v. gr. Februario ejusdem anni, aut Decembri superioris anni 313. Vide interitum quid in utramque partem scripserint

(7) *Ibid.* num. 9. in fine. (x) *Pag.* 36. num. 11. *Edit.* Paris. 1620. (a) *Lib.* 1. Tit. 40. L. 14. (b) *P. 2.* pag. 247. (c) *P. 2.* p. 195.

¹¹ securitatem publicam pertinerens ¹² in tractatu haberemus, hec inter cetera qua videbamus pluribus hominibus profutura, vel in primis ordinanda esse credidimus quibus divinitatis reverentia continebatur, ut daremus & Christianis & omnibus liberam potestatem sequendi religionem quam quisque voluisset, ¹³ quod quidem divinitas in sede caelesti nobis atque omnibus qui sub potestate nostra sunt constituti placatum ac propitium possit existere. Itaque hoc consilio salubri ac rectissima ratione ineundum esse credidimus ut nulli omnino facultatem abnegandam putarem qui vel observationi Christianorum vel ei religioni mentem suam dederet quam ipse sibi altissimam

riat Dodwellus in Diff. Cypr. xi. num. 86, & Baluzius infra, P. 2. p. 104. ac seqq. Confer quoque, ni molestum est, quae nos supra diximus, pag. 273. num. 2. apud Mediolanum &c.] Ibi conditum decretum pro pace, quod nobis conservavit Latine hodie Laëtantius cap. 48. Illud extemplo una cum victoriae nuncio mittunt Maximino. Ille vero μεν δὲ αὐτῶν ἰσχυρῶς εἰσὶν βουλόμενος, novum, ut auctorem habemus Eusebium, (d) ἰσὶν ἰδίας αὐθεντίας ἐμῆς edictum. Ægre enim admodum & invitus Senatus-consulto cessit quo Constantinus primitivi Augustus renunciatus est. Dodwellus. (e)

† 11. securitatem] tranquillitatem. Macroxius. Quasi nulla sit prorsus differentia inter has voces; quod non ita esse, duo locorum genera apud Cicero- nem ostendunt. Unum est illorum, in quibus securitas & tranquillitas tanquam res a se invicem, et si non multum quidem, diversæ nominantur. Alterum vero eorum, in quibus diversam utriusque vocabuli definitionem Cicero tradit. Primi generis isti sunt: Lib. 1. de Offic. cap. 20. Vacandum autem est omni animi perturbatione, tum cupiditate, & metu, tum etiam aegritudine, & voluptate animi, & iracundia; ut TRANQUILLITAS ET SECURITAS adfit. Lib. 5. de Finibus, Democriti autem SECURITAS, QUÆ EST ANIMI TANQUAM TRANQUILLI-

TAS, &c. Pertinent vero sequentia loca ad secundum genus. Lib. 4. Tull. Qu. Qui animam in duas partes dividant, alteram rationis participem faciunt, alteram experientem: in participem rationis ponunt TRANQUILLITATEM. ID EST, PLACIDAM, QUIETAMQUE CONSTANTIAM. Lib. 5. eorund. Qui autem illam maxime optant, & expetunt securitatem (SECURITATEM AUTEM NUNC APPELLO, VACUITATEM ÆGRITUDINIS, IN QUA VITA BEATA POSITA EST) habere quisquam potest, cui aut adfit, aut adesse possit multitudo malorum? Adde Cuperum, P. 2. p. 246.

12. in tractatu haberemus.] Eandem, ibidemque vide.

13. quod quidem divinitas in sede caelesti nobis atque omnibus qui sub potestate nostra sunt constituti placatum ac propitium possit existere.] Subesse mendum suspicor. Quare sic lego, quod quidem divinitas &c. propitium possit efficere. Sparcius, credo, in editionibus Oxon. & Cant.

Pro, quod quidem divinitas, legendum forte, quod quidem divinitus &c. Boherellus.

Laëtantii verba se male habent. Cursio est anceps. Cogitabam tolerabiliora futura esse, si sic restantur: ut quidem divinitas in sede caelesti nobis, atque omnibus qui sub potestate nostra sunt constituti, placata ac propitia possit existere. Grævius. Lego,

(d) Hist. Eccl. ix. 9. (e) Dissert. Cypr. xi. num. 86.

tissimam esse sentiret; ¹⁴ ut possit nobis summa divinitas, cuius religioni liberis mentibus obsequimur, in omnibus solitum favorem suum benevolentiamque prestare. Quare scire ¹⁵ dicationem tuam convenit placuisse nobis ut ¹⁶ amotis omnibus omnino conditionibus qua prius scriptis ad officium tuum datis ¹⁷ super Christianorum nomine videbantur, ¹⁸ nunc cavere

AC

Lege, qua nomen divinitatis: & mox posses, propossis. Tollis.

Scribendum putem, vel, quo quidem divinitas in sede caelesti nobis atque omnibus qui sub potestate nostra sunt constituenti, placatum ac propitium possit existere, ut neglexerit Syntaxin: vel, quo quidem divinum nomen in sede caelesti &c. Divinitas certe in veterum libris divinum nomen est. Marcellinus lib. 27. c. 7. Partius, inquit Empraxius, agito pissime principum: hos enim, quos interfici samquam nocios jubes, ut martyras, id est, divinitati acceptos, colis religio Christiana: & in Codice, (f) Imperator Justinianus, Cum propitia divinitate, ait, Romanum nobis sit delatum imperium. Gale.

Addantur Cuperus, P. 2. p. 246. Columbus, pag. 318. & Toinardus, pag. 386.

† 14. ut possit nobis summa divinitas, cuius religioni liberis mentibus obsequimur &c.] Verba notatu digna: quoniam si Licinius Jovem, ut certum esse debet, per summam divinitatem, de qua loquitur, intelligebat, Jovi ergo, non Deo Christianorum, memoratam supra (g) precem cum toto Jov exercitu dicebat, Summe Deus, te rogamus. Sancte Deus, te rogamus; quaeque postea. Quo fit, ut si quid fraudis forsitan in ea re fuerit admiffum, contextum dici nequeat in gratiam summi Christianorum Dei ab hoc Cecilio, aut ab aliis Scriptoribus. Adde Baluzium, P. 2. p. 101, in duobus locis; & Cuperum, pag. 246. §. Deo summo.

liberis mentibus] voluntarient. Marcroix. id est, ultro, seu, ad verbum, voluntarie.

† Recte. Cuiam enim per Hereter interpretari, in animum possit venire?

Quam mirum vero, Summe Christianorum Deus, cum per te Ethnico homini, qui non te, sed Deum nihil colebar, licuerit palam, liberisque mentibus religioni divinitatis false obsequi, non licere idem hodie tot tuorum millibus, qui te verum Deum spiritu ac veritate adorare in propatulo gestiunt! Sed iudicia tua sunt abyffus magna, Rex Sanctorum.

15. dicationem tuam] Id est, dignationem. Edit. Ono. & Cant.

Hoc est, te. Interpretas.

Lege, dignationem. Allix.

Confer Baluzium, P. 2. p. 101.

16. amotis omnibus omnino conditionibus] Recte explicuit cultissimi vir ingenii atque eruditionis, Baluzius. Et hinc mox, liberam iis atque absolutam colenda religionis facultatem a se concessam dicit. Conferatur Maximini edictum praecedens; ubi illa facultas certis legibus circumscribitur atque coercetur, ita, inquit, ut ne quid contra disciplinam agant, &c. quae in epistola ad iudices data continebantur. Tollis.

Addantur Baluzius, P. 2. p. 101. & Columbus pag. 319.

† 17. super Christianorum nomine &c.] An eodem sensu, quo, capite 14, ingenti invidia simul cum palatio Christianorum nomen ardebas? Aut num per *ἡεὶ ἡεὶ* pro super Christianis, quomodo breviter Interpretes acceperunt, & ante illos Eusebius hac versione, *ἡεὶ ἡεὶ Χριστιανῶν*, ad verbum, de Christianis? Mallem, super Christianorum nomine: cuius rei rationem mox reddam, num. 20.

Supplenda & corrigenda [hoc loco Latina, inquit Toinardus, P. 2. p. 386.] ex Eusebii Graecis, Lib. x. cap. 5. in hunc modum, super Christianorum nomine continebantur, & qua profusa lava,

⊕ 4

ac simpliciter unusquisque eorum ¹⁹ qui eandem observanda religioni Christianorum gerunt voluntatem, circa nullam inquietudinem ac molestiam sui ²⁰ id ipsum observare contendant. Qua sollicitudini tua plenissime significanda esse credidimus, quò scires nos liberam atque absolutam solenda religionis sua facultatem hisdem Christianis dedisse. Quod cum hisdem a nobis indultum esse pervideas, intelligit ²¹ dicatio tua etiam aliis religionis sua vel observantia potestatem similiter apertam

Et a nostra clementia aliena esse videbantur, ea tollantur; Et nunc libere ac simpliciter unusquisque, & quæ postea.

Abût ut Eusebii verborum versionem, quam vir doctissimus uti huic loco convenientem proponit, alia de causa minus respondere Græcia censeam, quam quod incipiat, *super Christianorum nomine*, tum Græca mere habeant *ὅτι ἡ χριστιανῶν*, *super Christianis*, vel, *de Christianis*. Sed quid si interim ut eatenus Eusebius Latina, quæcumque tandem fuerint, contrariora Græce vertendo fecit quam erant, sequentia e contrario contrariora Latine iuerint quam Eusebius Græce repræsentavit? Suspicio, uno verbo, tam quia Græcis τὰ σκαιά facile *naga* aut *trica* esse possunt, (*σκαίος* enim, inter alia, *ineptus*, *solidus*, *sternuarius plenus*, *difficilis*,) quam quia simul certissimum est ea quæ Latinis *severa* sunt, verti optime posse ab homine Græco *περὶ τῆς ὁμολογίας*, Suspicio, inquam, ob utrumque, unaque etiam propter istud tertium, quod hæc lectio videbantur *naga* ac *severa*, haud multum recedat a veteri videbantur, *nunc cavere* ac, veterem forte nostri loci scripturam, si paulo altius repetatur, fuisse, *Quare scire dicationem tuam convenis, placuisse nobis, ut amotis omnibus omnino conditionibus, quæ prius scriptæ ad officium tuum datæ super Christianorum nomine videbantur naga ac severa, simpliciter unusquisque eorum* &c. aut aliquid denique istiusmodi, quale sit, videbantur *trica* ac *severa*. Eusebii verba, quo melius tota res intelligatur, sic concepta sunt: ἀτιναυτὸς ἀρίστων ἡμῶν ἀντιγραφῆς ἀεὶ λυθῶν ἢ, ἢ ἀραιθεσῶν παν-

ταλῶς ἢ ἀρίστων, ἀτινὶς τοῖς ἀρετῆσι ἡμῶν γερμασαι τοῖς περὶ τῆς οὐκ καθέστωσι ὑπερκαλῶσι ὅτι ἡ χριστιανῶν σπείχοντο, καὶ ἀτινα πάντο σκαία καὶ τῆς ἡμετέρας πραότητος ἀλότρητα ἢ ἰδίους, ταῦτα ὑραιθεῖν, καὶ οὐκ ἐλευθέρως τε καὶ ἀπλατῶσι ἰσῆς. ἢ τῆς αὐτῆς προαίρεσιν ἰσχυρότατοι τῶ φυλάττειν τῆς ἡ χριστιανῶν θρησκείαν, ἀντι τῆς ὁμολογίας, τῶτο αὐτὸ ὁμολογίας.

18. *nunc cavere* ac] Legendum, *nunc cavere* ut. Edit. Oxo. & Cant. item Allixius.

Corrigo, *nunc cavere* ut. Boherellus. *nunc cavere*] Emendatius legas, *nunc revoceatur*. Tollius.

Adde Columbum, P. 2. p. 319. & si adhuc opus est, Toin. p. 386.

† 19. *qui eandem observanda religioni Christianorum gerunt voluntatem*.] Præferam cum editionibus Oxoniensibus & Cantabrigiensibus, *qui eandem observanda religionis*, &c.

† 20. *id ipsum observare contendant*.] *Quid id ipsum?* Nihil enim, ut res sunt, præcessit, ad quod Grammaticæ referri queat, quam *Christianorum*. Absurdum vero est voluisse Licinium edicto statui, ut *Christiani Christianorum* nomen observare, si cuperent, pergerent. Quid potuit enim Christianis *Christianorum* nominis observatio esse? Legendum ergo propterea in antecedentibus, ni admodum fallimur, *super Christianorum nomine contendant*.] Potius, *contendat*. Tollius.

21. *dicatio tua*] Potius, *dignatio tua*, ut supra. (a) Boherellus. item Allixius.

22. *pro quiete temporis nostri*] Cupere-

persam & liberam ²² pro quiete temporis nostri esse concessam, ²³ ut in colenda quod quisque diligeret habeat liberam facultatem, ²⁴ quas honori neque cuiquam religioni aut aliquid à nobis. Atque hoc insuper ²⁵ in persona Christianorum statumendum esse censuimus, quòd si ²⁶ eadem loca ad qua antea convenire consueverant, de quibus etiam ²⁷ datus ad officium tuum litteris certa antehac forma fuerat comprehensa, ²⁸ priore tempore aliquid vel à fisco nostro vel ab alio quocumque videntur esse mercati, eadem Christianis sine pecunia & sine ulla pretii petitione, postposita omni frustratione atque ambiguitate, restituant. Qui etiam de no fuerunt consecuti, eadem similiter hisdem Christianis ²⁹ quantocumque reddant,

sum vide , P. 2. p. 246.

† 23. ut in colenda quod quisque diligeret habeat liberam facultatem,] Melius, sine dubio, laudandæ ima pagina editio-
pes, (b) ut in colenda quod quisque &c.
quod quisque diligeret habeat] Lege :
quod quisque diligerit habeat. Grævius.

24. quas honori neque cuiquam religioni aut aliquid à nobis.] Sic supple-
ndum, quia videri volumus cuiquam ho-
nori aut cuiquam religioni aliquid à nobis
detractum. Edit. Oxon. & Cantabr.

† Sed id quoque, nec una ratione, e-
mendare est. Favent ceteroquin allatis
supplementis, cum Eusebii verba apud
Columbum P. 2. p. 320, tum istæ ca-
pitis xlii, Postulæ propositum est edi-
tum quo cavebatur ut religionis illius ho-
mines caverent omni honore ac dignitate.
Confer Baluzium, P. 2. p. 101.

† 25. in persona Christianorum] eis τὸ
πρόσωπον τοῦ Χριστιανῶν. Eusebius, hoc
est, vertente Valesio, in gratiam Chri-
stianorum: unde quis haud immerito su-
spicetur auctoris manum fuisse, in per-
sonam Christianorum, non, in persona.

With relation to the Christians. Trala-
tio Anglica, id est, quod spectat ad
Christianos.

26. eadem loca ad qua antea convenire
consueverant.] Lega, ea loca: nec ali-

ter paulo infra: ubi & consueverant le-
gitur; hic autem consueverant, sed mi-
nus recte. Tollit.

27. datus ad officium tuum litteris] Vi-
detur Baluzius, P. 2. p. 102.

28. priore tempore aliquid vel a fisco
nostro, vel ab alio quocumque videntur esse
mercati.] Immo, aliqui. Boherellus.
item Gale.

† Recte. Columbum vide P. 2. p.
320.

29. quantocumque reddant,] Appone pun-
ctum post reddant. Boherellus.

† Omnino ita factu opus esse, cuncta
evincent: sed Eusebiana distinctio in
primis, rite accepta; cui ista quoque edi-
tionis Aboensis suffragatur, hisdem Chri-
stianis quantocumque reddant. Etiam &c.

quantocumque] Quantocius in Gemma est,
pro citò, quamprimum. Sed auctorem
requiro. Ger. Jo. Vossius. (e)

† Miror: cum præter duos, quos iam
ante nos Columbum partim recte, partim
mendose laudavit e veteribus, Sulpicium,
nempe Dial. 3. cap. 5. & Vulgatum In-
terpretem, Genes. xlv. 19, Mamerti-
nus etiam, non ignobilis scriptor, idem
vocabulum hac pericope adhibuerit, (d)
Licet, maxime Imperator, publico iudi-
cio & nomine exere tibi gratias debent
tamen illa qua pro summa re domi servata
gessit,

(b) Oxoniensis, an. 1684: Cantabrigiensis, an. 1685. & Aboensis in Errato-
rium Indicis. (c) Lib. 4. de Vitâ Sermone. cap. 35. (d) In Gratularum Actione pro
Consulatu &c.

dant, ³⁰ etiam vel hi qui emerant, ³¹ vel qui dono erunt consecuti, ³² si putaverint de nostra benevolentia aliquid, Vicarium postulens, quò & ipsis per nostram clementiam consula-

tur.

gessisti, nunc ex parte maxima pratermissam, ut quantocius ad ea qua propria sunt, perveniat oratio. Ita enim, non quanto totius, legendum esse palam est: Ne & Btaulionem, septimi seculi auctorem, adducam, qui Præfatione in vitam Sancti Amiliani, ut posses, ait, in Missa ejus celebratione quantocius legi. Sit itaque id adverbium, si non vox optime horæ, longe tamèh inelictis, itémque seculi, quam credidit vir doctissimus. Maxime, cum & paulo post Licinius iterum jubeat, ut præceptum suum quantocius compleatur. Adito nunc Columbum, P. 2. p. 320.

30. etiam vel hi qui emerant.] Suspicabar primo intuitu corrupta hæc esse, legendumque, Ceterum vel hi &c. Sed nunc nihil mutò. Tollis.

† Uelibuerit. Sed jamptidém mutavit clarissimus Gale tò etiam in Etiam, ad marginem sui exemplaris, & infra quoque cum eo vir maximæ dignitatis & eruditionis, Petrus Valerus Diazius, P. 2. p. 111. Conspiciebam ego, nec una ratione inductus, veterem lectionem fuisse & ita, pro & deinde. Prima erat, quoniam eo pacto omnia apte cohaerent; Qui Christianorum conventicula quocumque modo emerint, redduntò quantocius. Qui eadem dono acceperint, redduntò paritet quantocius. Ac deinde utriusque de indemnitate, ut æquum sibi visum fuerit, cogitanto. Altera vero, nec minus vâida, quoniam non videtur omnino Eusebio aliter legisse quam emendatus. Quid hæc etiam, ὅπως, εἰ τοῖς αὐτοῖς χριστιανοῖς τῶν ταχίστων ἀποκαταστάσεων, ἢ τῶν ἢ οἱ ἡγεμενῆτες τῆς αὐτῆς τόπης, ἢ οἱ κατὰ δωριάν εἰληφότες [εἰ] ἀρτοῖσι τῶν τῆς ἡμετέρας καλοκαρῆβιας, προσήλωσι τῶ ὅτι τῶτων ἐκέρχῃ διαζῶντι, nisi ad verbum, ut, si hisdem Christianis quantocius restituerint, ita (hoc est, deinde) vel hi qui eadem loca emerunt, vel qui dono fuerunt consecuti, si petiverint de nostra benevolentia aliquid, accedant ad locorum

Præfatum qui jus dicit. Offensum autem jam antea a nobis, (s) multiplici- que exemplo, tam Græcorum ἢ τῶτων, quam Latinorum ita, pro ἐτα vel deinde, non insolentem usurpari. Et quod nunc in Eusebio loco adverbium εἰ ante ἀρτοῖσι supplevimus, ita faciendum su- ille arguit, haud solum collatio cum nostro, si putaverint, sed quod insuper non proxime sequatur apud Eusebium, προσήλωσι τῶ, aut aliquid tale, verum sine ulla copula προσήλωσι, ut pendet manifestò à præcedenti ὅπως.

31. vel qui dono erant consecuti.] Potius, vel qui dono fuerant consecuti. Gale Aliter Columbus, P. 2. p. 320.

† 32. si putaverint de nostra benevolentia aliquid, Vicarium postulens.] Locut haud parum difficilis? sive propterea quod de ejus integritate & distinctione non convenit inter doctos; sive quoniam per Vicarium alii cum Eusebio certum hominem intelligunt, alii vero non hominem, sed aliquid vicarium. Res tota sic breviter habet.

Scribendum censeo, si optaverint de nostra benevolentia aliquid vicarium, postulens. Diazius, P. 2. p. 111.

Crèdideram antea hunc locum mutilum esse, legendumque, si putaverint de nostra benevolentia aliquid sperandum, Vicarium postulens. Sed nunc nihil mutò, & accipio τῶ vicarium pro eo, quod pro restitutione honorum Christiani debent sibi putabant, uti Illustris fecit Diazius. Eam mox indemnitatem vocat. Tullius.

Sic legendum: si postcedam putaverint de nostra benevolentia aliquid, Vicarium postulens. Baluzius, P. 2. pag. 113.

Nil nisi distinguo, si putaverint, de nostra benevolentia aliquid vicarium postulens. Gale. item Columbus. (f)

Vicarium postulens.] προσήλωσι τῶ ὅτι τῶτων ἐκέρχῃ διαζῶντι. Eusebius. Id est, si Præfatum, qui in illa provincia jus dicit, accedat. Valelius.

T 2 Vicarium

tur. *Qua omnia*³³ *corpori Christianorum protinus per intercessionem tuam ac sine mora tradis oportebit. Et quoniam iidem Christiani*³⁴ *non in ea loca tantum sed qua convenire*³⁵ *confluxerunt, sed alia etiam habuisse noscuntur*³⁶ *ad jus corporis*

Vicarium postulat.] Nempe, qui jus dicat. Edit. Oxo. & Cant.

se pourvoient par devers les Vicaires. Maucroix. Quasi dicas, Vicarios, ut suis rationibus provideant, rogabunt: annotante eodem in margine sub versione, Vicaries fuisse Lieutenans du Préfet du Prétorie. quod nequeo melius, quam Vicarius Prefecti Pratoris vertere.

shall go to some Magistrata. Tralatio Anglica. ad verbum, aliquem Magistratum convenient.

† Nobis liceat, vel post tot eruditorum sententias de hoc loco allatas, iudicium nostrum, qualecunque sit, interponere. Aut lectio, quam evidenter Eusebius secutus est, *si petiverint de nostra benevolentia aliquid, Vicarium postulans*, germana est & genuina; & tunc non modo hodierna, *si putaverint*, aperte mendosa fuerit; verum etiam *si aliquid non ad sequentem vocem vicarium, sed ad præcedens verbum petiverint* pertinuerit, plane ut in Græcis, ἀνθρώποις τῆς ἐριτικῆς adeo per *Vicarium* homo aliquis, qualis ab Amplif. Cuperō (g) indicatus est, intelligendus. Vel fuit olim in Licinii litteris uti hodie habemus, quantum ad vocabula, exaratum, *si putaverint de nostra benevolentia aliquid vicarium postulans*: tuncque, necessario Columbi distinctionem sententiamque simul amplecti oportebit, *si putaverint, de nostra benevolentia aliquid vicarium postulans*, cuiuslibet generis indemnitate intelligendo. Vel ista denique, de qua nemo hæcenus cogitavit, interpunctio erit advocanda, *qui dono erant consecuti, si putaverint de nostra benevolentia*, (Hoc est, si tamen illi esse possint, qui de rei pretio, quam ipsis pro mera nostra benevolentia dedimus, rationes nobiscum velint putare,) *aliquid vicarium*, id est, quod priorum donationum vicem suppleat, *postulans*. Eligant qui hæc lecturi sunt, quod maluerint. Verum equidem Eusebii le-

ctionem ceteris præferendam arbitror: quanquam *putare de realiqua*, debuerit phrasim esse familiarissimam apud Romanos, neque sit insolens ut *benevolentia* non de ipso benevolentis affectu, sed de benevolentis signo aut gratificatione usurpetur. Nam sic v. gr. Spartianus in Caracallo, (b) *Non ille in litteris tardus, non in BENEVOLENTIIS segnus*. Confer, si pluribus opus est, Diazium P. 2. pag. 111; Baluz. pagg. 102. & 113. Cuper. pag. 246. & Columb. pag. 320.

33. corpori Christianorum] to the Christians. Versio Anglica. ad verbum, Christianis.

† Recte. Nam, ut *Sabinus & Sabinarum corpus* omnino confunduntur apud Livium in his verbis, (i) *orandi ab Sabinis, ne, quia post P. Tatii mortem ab sua parte non erat regnatum, in societate aqua possessionem imperii amitterent, sui corporis creati regem volebant*, (id est, qui esset ex Sabinis,) ita Licinio in hac epistola, *Christianis, & corpori Christianorum*, locutiones sunt synonymæ prosumus & promiscuæ, quas tantum, ne semper *hisdem Christianis* diceret, intermiscuit. Atque infra tamen pro *Christianorum corpori*, videas uno loco in eadem versione, *the Corporations or Assemblies of the Christians*, id est, *corpora vel catum Christianorum*; & alibi rursum *the Bodies corporate of the Christians*, hoc est, collegia vel societates Christianorum.

34. non tu ea loca] Dele, in. Bohrel'us. item Gale.

Delenda hic præpositio, uti & supra faciendum monui. *Tollis.*

35. consecuerunt,] had used. Versio Anglica. id est, consecraverant.

† Non improbo; vel ob præcedentia, *quod si eadem loca ad qua antea convenire consecraverunt*. Neque improbat, opinor, Tollius ad ea verba pag. 290. num. 26.

36. ad jus corporis eorum... pertinet

(g) P. 2. p. 247. (b) In ipso sermone. (i) Lib. 2.

corporis eorum, id est Ecclesiarum, non hominum singulorum, pertinentia, ³⁷ea omnia lege qua superius comprehendimus citra ullam prorsus ambiguitatem vel controversiam hisdem Christianis id est corpori & conventiculis eorum reddi jubebis, supradicta scilicet ratione servata, ut ii qui eadem sine pretio, sicut diximus, restituerint, indemnitate de nostra benevolentia sperent. In quibus omnibus supradicto corpori Christianorum intercessionem tuam efficacissimam exhibere debebis, ut preceptum nostrum quantocys compleatur, quò etiam in hoc per clementiam nostram quieti publica consulatur. Hactenus fiet ut sicut superius comprehensum est, divinus juxta nos favor, quem in tantis ³⁸sumus rebus experti, per omne tempus ³⁹prosperè successibus nostris cum ⁴⁰beatitudine publica perseveret. ⁴¹Ut autem hujus sanctionis benevolentia nostra forma ad omnium possit pervenire notitiam, prolata programmata tuo hac scripta & ubique proponere & ad omnium scientiam te perferre conveniet, ut hujus benevolentia nostra sanctio latere non possit.

His

cia.] Hoc est, secundum Translationem Anglicam, pertinentia ad illos tanquam ad commune corpus: *that belonged to them as a Body corporate.* Quis enim tanquam ad corpus corporatum de verbo ad verbum transferri ferat? Adde Cuperum, P. 2. p. 247. duobus locis.

37. *ea omnia lege qua superius comprehendimus citra &c.*] Scribe levem distinctionem post comprehendimus, quod eodem sensu explicandum, quo comprehensum est, in sequentibus. Boherellus.

Emenda, *comprehendimus: eaque citra &c.* quæ vocula excidisse mihi visa: alias, *quam comprehendimus* legendum: quemadmodum mox: *sicut superius comprehensam est.* Tollitur.

† Malebam, partim cum Boherello nostro, cui Aboensis quoque editio ad stipulatur, partim mutato amplius, sed leviter, ordine, *ea omnia, qua lege superius comprehendimus, citra ullam prorsus ambiguitatem vel controversiam hisdem Christianis, id est corpori & conventiculis eorum, reddi jubebis.* Itaque quippe facili opera integra erit lectio, & optime corroborata.

38. *sumus*] *summi.* Editio Aboensis. Mendosissime.

39. *prosperè successibus nostris*] Malim, *prosperè succ. nost. vel prospere succentibus successibus nostris.* Tollitur.

40. *beat. pub.*] V. Cuperum P. 2. p. 247.

† 41. *Ut autem hujus sanctionis benevolentia nostra forma ad omnium possit pervenire notitiam, prolata programmata tuo hac scripta & ubique proponere & ad omnium scientiam te perferre conveniet.*] Quod jam Licinius sanctionem suam, & hac scripta nuncupat, id ipsum paulo ante preceptum suum, quibet tacite statuentium suum & ordinationem suam nominaverat. Sed, quod notandum, nupiam pariter *edictum* appellavit; uti nec noster; qui contra semel atque iterum mero *epistolarem* nomine ad hanc Licinii dispositionem indigitandam usus est. Primo nempe, in hujus fere capituli initio, *de restituenda Ecclesia [Licinii] hujusmodi litteras ad Praesidem datas propositi jussit:* atque denuo propemodum in fine, *Ha littera proposita.* Unde nunc haud ingrata oritur quaestio, utrum recte hic loci *edictum* ab utroque interpre-

His litteris propositis, ⁴² etiam verbo hortatus est ut ⁴³ conventicula in statum pristinum redderentur, ⁴⁴ Sic ab eversa Ecclesia ⁴⁵ usque ad restitutionem fuerunt ⁴⁶ anni decem, menses plus minus quatuor.

te, (*) atque alibit multis, cum voceribus, tum recentioribus, vocentur: quod equidem non putaverim, si sit accuratius loquendum, sed veras esse e contrario litteras cum mandatis ad τὸν δῆμα Bithyniæ Praesidem datas: ex quibus ille confestim mandata excerpte, tum editum suum, secundum ea mandata, addito programmata, conficere & proferre debuerit. Ut autem huius facultatis benevolentia nostra forma ad omnium possit pervenire notitiam, prelata programmata tuo hac scripta & ubique proponere & ad omnium scientiam te perferre conveniet, inquit nostro loco verbisque discretissimis ipsemet Licinius; multoque discretius ante ipsum Plinius ad Trajanum lib. 10. ep. 97. *Quibus peractum morem sibi [Christianis] discendendi fuisse, rursusque coeundi ad capiendum cibum, promissum tamen & imroxium: quod ipsum facere desisse* POST EDICTUM MEUM, QVO SECUNDUM MANDATA TUA betarius esse VETUSTRAM: ubi non tantum Trajani mandata, & Plinii edictum, tanquam res diversas nominari vides, sed Imperatoris mandata materiam fuisse edicti Praesidis: quod & ideo non Trajani edictum, sed edictum suum appellavit: *post edictum meum*. Ingeque autem agnoscere debemus, priusquam hinc progrediamur, nos, quod in hoc argumento laudata Plinii verba adduximus, debere epistolæ Amplissimi Cuperi ad clarissimum Grævium v. 1. Id. Apr. An. 1691. datæ; in qua, ad suam in hunc locum Notæ confirmationem, Locus, ait, hanc in rem elegans apud Plinium lib. 10. Ep. 97. *Quibus peractum morem sibi discendendi fuisse, rursusque coeundi ad capiendum cibum, promissum tamen & imroxium: quod ipsum facere desisse post edictum meum, quo secundum mandata tua betarius esse vetustam: nam hinc, pergit*

clarissime patet, Praesidem publice testatum esse, sese ejusmodi edictum accepisse. Atque hactenus Perillus Cuperus: Plura vide, P. 2. p. 247. §. *peol.* item, quos nos (supra diximus, pag. 230. num. 27. ¶ 42. *etiam verbo hortatus est*) Nemppe, Licinius, Pag. (1) Et sine ulla circuitione Versio Anglicana, *When the Edict was published, Licinius did likewise by word of mouth enreat all persons &c.* Confer Baluzium, P. 2. p. 102.

43. *conventicula* les Eglises. Maucroix. Hoc est, Ecclesias.

¶ 44. *Sic ab eversa Ecclesia* Nicomediae nimirum, secundum Verthonem Anglicam: *And from the destruction of the church of Nicomedia;* sed melius, sine dubio, Maucroixius, ut Latina sonant, *Ainsi depuila ruine de l'Eglise.* Confer hæc capit. 3, in statum pristinum Ecclesia restituta est.

ab eversa Ecclesia] A die scilicet XXI. Februarii anni ccc. l. i. Pagius. (m)

45. *usque ad restitutionem* [tante rebus] *ding of it*, Tralatio Anglicana. Id est, usque ad restitutionem illius [Nicomediensis Ecclesie].

usque ad restit.] Usque ad diem videlicet XXI. mensis Junii anni 313, quæ propositum est Nicomediæ edictum de restaurandis Ecclesiis. Pagius. (n)

46. *anni decem, menses plus minus quatuor.* Coepit itaque persecutio septimo Calendas Martias; a quibus si subducatur numerus usque ad diem 13. mensis Junii, qua propositum est edictum hoc, effluxisse constabit annos 10. menses tres, dies 19. id est annos decem, menses plus minus quatuor. Edis. Oxon. & Cant.

menses plus minus quatuor. Nemppe, menses tres, dies novemdecim. Ideoque pax universæ Ecclesie anno tantum ccc. l. i. reddita. Pagius. (o)

Adde Baluzium, P. 2. p. 102.

C A

(*) Vous ferez publier cet Edit &c. *Maucroix.* And that the tenor of this our gracious Edict. &c. *Anglica Versio.* (1) *In Cris. Bar. ad an. Ch. 314. no. 6.* (m) *Ibid.* (n) *Ibid. quoque.*

CAPUT XLIX.

¹ S Equenti autem Licinio cum exercitu ² tyrannum, ³ profugus concessit, & rursus Tauri montis angustias ⁴ petit, ⁵ munimentis ibidem ac turribus fabricatis ⁶ iter obstruere conatus est, ⁷ & inde dextrorsum perruptentibus omnia victoribus, ⁸ Tarsum postremò confugit. Ibi cum jam terra marique ⁹ perterreretur, nec ullum speraret ¹⁰ refugium, angore animi ac metu confugit ad mortem quasi ad remedium malorum quæ Deus in caput ejus ingessit. Sed priùs cibo se inferfis ac vino ingurgitavit, ¹¹ ut solent hi qui hoc ultimò se facere arbitrantur. ¹² Et sic hausit venenum. Cujus vis,

1. **S** Equenti autem Licinio &c.] Corrigere, & lege, sequente. Tollius. Aliter Cuperus, P. 2. p. 248.

2. tyrannum,] Versio Anglica, *Manuminum*: quem certum est intelligi.

3. profugus concessit,] Malim, *retrocessit*. Tollius.

† Quid opus est mutatione? Terentius in Eunuc. A&. 1. Sc. 2.

Ego impetrare neque hoc abs te, viduum

Saltem ut concedas solum.

Et in Hecyra, A&. 4. Sc. 2.

Hic video me esse inuisam immeritis; tempus est concedere.

Latinis itaque rò concedere, simpliciter positum, inter alia loco *cadere*, seu *alicui locum abeundo dare*, significat: quæ ultima phrasia a Terentio quoque usurpata in Heaut. A&. 4. Sc. 2.

..... SY. *Jube hunc*

Abire hinc aliquo. CL. Quo ego hinc abeam? SY. Quo lubet: Æs illi locum.

Abi deambulatum.

4. petit,] Præferam cum Columbo [P. 2. p. 320.], *petiit*. Tollius.

Adde Baluzium, P. 2. p. 102.

5. munimentis ibidem &c.] Potius, *munimentisque ibidem*: uti & Cl. Columbus legendum putat. Tollius.

Columbum ipsum, si etiamnum opus

est, visere potes, P. 2. p. 320.

6. iter obstruere] Licinio nimirum: quod Anglica versio, perspicuitatis causa, addidit.

7. & inde dextrorsum perruptentibus omnia victoribus,] Distinguo, & inde dextrorsum perrupt. &c. Gale.

Adjiciatur Cuperus P. 2. p. 248.

8. Tarsum postremo confugit.] Videndus omnino Baluzius, P. 2. p. 102.

9. perterreretur,] Scripsisse Laetantium credo, *perterretur*. Grævius.

perterreretur.] Supra, *Manucianus proterretur*: quod verbum etiam hircætius mihi videtur quam illud alterum. Tollius.

10. refugium,] *effugium*. Gale.

† Uti tamen etiam *refugii* voce idonei auctores. - Cicero, (o) *Regum, populorum, nationum portus erat, & refugium Senatus*. Suetonius, (p) *eos casque omnes, ne quod refugium in talis fraude cuiquam esset, exsilio assenti*. Neque nos a *refugiendi* verbo superius abhorrebat: cujus, capite 47, verba sunt, *Fis impetus in eum & ad suos refugit*.

11. ut solent hi qui hoc ultimò &c.] Exemplisunt apud Florum, & Livium. Gale.

Confer Cuperum, P. 2. p. 248.

12. Et sic hausit venenum.] Non itaque *perit* morte simplici, ut tradit Epitoma

T 4 m

vis, referto stomacho percussa, valere ¹³ non potuit in præsens, sed in langorem malum versa pestilentiae similem, ut diutius protracto spiritu ¹⁴ cruciamenta sentiret. Jam sævire in eum cœperat virus; cuius vis cùm præcordia ejus ureret, ¹⁵ insustentabili dolore usque ad rabiem mentis elatus est, adeo ut per dies quatuor ¹⁶ insania percitus ¹⁷ haustam manibus terram velut esuriens devoraret. Deinde post multos gravesque cruciatus, ¹⁸ cùm caput suum parietibus insingeret, ¹⁹ exilierunt oculi ejus de caveis. Tunc demum, amisso visu, ²⁰ Deum videre cœpit candidatis ministris de se judicantem. Exclamabat ergo sicut ii qui torqueri solent, & non se sed alios fecisse dicebat. ²¹ Deinde quasi tormen-

me Victoris. Edit. Oxon. & Cant.

† *Et sic*] Id est, *Et deinde*; quem sensum jam antea indicatum voluimus. Conspirant Interpretes. *Après quoy il prit la boisson mortelle.* Maucroix. *And when he took poison.* Versio Anglica. Sed nil forte melius *trò sic* interdum ordinis adverbium esse ostendere queat, quam locus isto Vulcatii Gallicani in Avidio Cassio, *Mater mea Faustina patrem tuum Pimm ejusdem in defectione Celsi sic hortata est, ne pietatem PRIMUM circa suos servaret, SIC circa alienos.* Verbum, cum res ipsa loquatur, non addo. Audiat solum Cicero *primum & postea* simili ordine & significatu adhibens, *Ego incolunitati civium primum, & postea dignitati [consulo].*

† *13. non potuit in præsens,*] Exemplum, quod, qui volent, iis adjicient, in quibus *præsens* neutiquam de tempore nunc præsentis, sed de tempore tunc præsentis, adeoque, una voce liceat dicere, *præsentis præterito*, usurpatum: quæ hæc exempla apud Ciceronem, & alios, occurrunt.

† *14. cruciamenta*] Nec hic quòque Cicero exemplum quaerentibus deerit. Philipp. xi. *Nec vero graviora sunt carnis tum tormenta, quam interdum cruciamenta verborum.*

† *15. insustentabili*] Ignoro equis istam ante nostrum fuerit locutus. Sed jam certe nequit hoc epithetum ex Ci-

cerone defendi. Adde Columbum, P. 2. p. 320.

16. insania percitus] Videatur Baluzius ibidem, pag. 103.

† *17. haustam manibus terram &c.*] Id est, ut optime Versio Anglica expressit, *manibus effossam: he eat earth, which he dug up with his hands.*

† *18. cum caput suum parietibus insingeret,*] Impatentia cruciatuum scilicet. Nam jam quatuor infanzie dies abierant. Neque aliter fere Augustum *caput feribus* ex impatientia doloris amissurum Vari legionum *illidentem* inducit Suetonius in Octavio, cap. 23. Vide locum, & quæ ad illum Casaubonus notavit: item quæ Baluzius infra, P. 2. p. 103.

19. exilierunt oculi ejus de caveis.] *Ἐξ τῶν μὲν τὰς κίβας ἐπὶ τῶν αὐτομάτως ἐκπνέοντι τῶν ὀφθαλμῶν, Μαξιμίονος ἕτερος ἦν,* Chrysost. in Orat. de S. Babyla contra Gent. Vid. Euseb. Eccl. Hist. lib. 9. cap. 10. Edit. Cantabr.

Adde Baluzium, P. 2. p. 103.
20. Deum videre capis candidatis ministris &c.] *Il voit Dieu environné de ses Anges.* Maucroix: † quem apparere ergo voluisse emendari, *Deum videre capis candidatum ministris.*

A Vision represented himself to his imagination, as standing to be judged by God, who seemed to have hosts of Ministers about him all in white garments. Tralatio Anglica. † Quasi jam potius præca lædia fuerit,

tormentis adactus fatebatur, ²² Christum subinde deprecans & plorans ut suimet misereretur. Sic inter gemitus, quos ²³ tamquam cremaretur edebat, ²⁴ nocentem spiritum ²⁵ detestabili genere mortis efflavit.

fuerit, *Deum videre capiti circumdatum candidatis ministris, de se iudicantem.*

Aliter rursus emendat Cuperus P. 2. p. 249: qui & ibi duobus locis videndus. *candidatis ministris*] De eodem Maximino Simeon Metaphrastes apud Surium Tom. 6. pag. 929. ait eum ab Angelis fuisse flagellatum. *Colemesius.*

† 21. *Deinde quasi tormentis adactus fatebatur,*] *se fecisse* nempe, repetendo *ὅτι τὸ νοῖον*: quomodo Interpretes acceperunt: (9) Nisi cum clar. Gale malueris Christum supplere ex sequentibus, distinguendo, *Deinde quasi tormentis adactus fatebatur Christum.*

22. *Christum subinde deprecans*] Adeatur Cuperus, P. 2. p. 249.

23. *tamquam cremaretur*] Vise Baluzium, P. 2. pag. 103.

24. *nocentem spiritum... efflavit.*] Baluzius recte in Notis observat, non statim mortuum esse Maximinum ac Tar-

sum pervenit, sed aliquanto tempore gravissimos dolores sustinuisse, sicque non videri, eum ante mensem Augustum perisse. Cum enim ei peragrandia fuerint aliquot milliaria, ut Tarsum Cilicis urbem perveniret, in Cappadocia primum, dein in Tauri montis angustis subfiterit, ubi monimenta ac turres fabricavit, ad arcendos nempe insequentium Licinianorum impetus, fieri vix potuit, ut is qui Kalendis Maiis pervenit Nicomediam, Tarsum venerit ante mensem Julium sequentem; adeo ut Maximinus ante mensem Augustum non perisse videatur. *Pagius. (7)*

Addantur Baluzius, P. 2. p. 104. Item Cuperus, pag. 250. & qui nos supra diximus, pag. 12. num. 20.

25. *detestabili genere mortis*] Et hic tō ad Amplif. Cuperum, P. 2. p. 249, retinendum.

C A P U T L.

HOc modo Deus ¹ universos persecutores nominis sui debellavit, ut eorum nec stirps nec radix ulla remaneret. Nam Licinius ² summa rerum potitus ³ in primis Valeriam, quam Maximinus iratus nec post fugam

U *Niv. persecutores nominis sui debellavit,*] Baluzium vide, P. 2. p. 106.

2. *summa rerum potitus*] Anno nempe cccxiii. *Pagi. (f)*

† 3. *in primis Valeriam, quam &c.*] Ita hodie clarif. Baluzius, qui prius cum veteri scheda *in primis Valeriam, quam* ediderat; unde paulo post Sparkius in Oxoniensi editione anni 1680, Scri-

bendum, inquit, ex emendatione viri rever. *Valeriam, quam.* Ut frustra sic Baluzius qui Valerium quaerit sollicita indagine., Cui censuræ, iterum iterumque postea in sequentibus editionibus (1) repetitur, subscribit infra, nec invitus, Baluzius, P. 2. p. 106; itemque Cuperus, pag. 250: nec non Versio Anglicana in hunc modum, *for Licinius being now settled in the Empire, gave order to*

T 5 pas

(9) Puis il avouoit son crime. *Maurois.* Yet afterwards he confessed his own guilt. *Versio Anglicana. (7)* In *Cris. Baron. ad an. Ch. 314. num. 7. (f)* *Ibid. num. 12. (1)* *Oxon. an. 1684. & Cantab. an. 1685.*

fugam quidem, cum sibi videret esse pereundum, fuerat ausus occidere, ⁴ item Candidianum, quem ⁵ Valeria ex concubina genitum ob sterilitatem adoptaverat, necari iussit. ⁶ Mulier tamen ⁷ ut cum vixisse cogno-

que both Valeria and Candidian to death. Sed interim præter hanc editionem nulla est, quæ non cum MS. codice in Auctoris verbis habeat, Valerium quem. Et, quod magis notandum, stare optime posse manus scripti lesionem ponit, pugnatque, Pagius in Critica sua Baroniana, atque sequitur.

in primis Valerium,] Valerium scilicet Valentem, de quo anno cccvi num. 14. (Immo, 15.) sic locuti sumus. Eodem fere tempore, quo Alexander, qui Præfecti Prætorii Africæ munereungebatur, apud Carthaginem Imperator fit, Valens Imperator creatur, inquit Victor in Epitome, qui postquam Maximini mortem narravit, subjungit: Valens a Licinio morte multatur. De hoc Valente loquitur Lactantius lib. de Mortibus Persecutorum cap. 50. ut primus omnium observavit eruditissimus Abbas Ludovicus de Foer in literis ad me scriptis. Ibi Lactantius, Maximini morte recitata, ait: Licinius summa rerum potitus, in primis Valerium, quem Maximinus iratus nec post fugam quidem, cum sibi videret esse pereundum, fuerat ausus occidere, necari iussit. Nec dubitari potest, quin Valerius ille idem sit cum Valente a Victore memorato, cum Goltzius inter Nummos triginta Tyrannorum, qui imperante Gallieno Rempublicam Romanam afflixerunt, hunc referat: ATT. K. POT. OTAAEP. OTAAENC. CEB. L. A. id est, Imperator Casar Publius Valerius Valens Augustus Anno primo. Nummus tamen ille ad Valerium Valentem Licinii iussu occisum, non vero ad Valentem, qui post Valerianum in Persidem abductum tyrannidem arripuit, (ut testatur Pollio lib. de Triginta Tyrannis cap. 19.) omnino pertinet, licet Meditobarbus huic Valenti, qui brevi in Macedonia imperavit, attribuat. Pagius, ubi supra; ad an. Chr. 314. num. 12. & 306. num. 15.

† Confer nunc, primum omnium, essentientem propugnantemque Toinardum P. 2. p. 386; tum nec dissentientem

istam Maucroixii Versionem, *Car præmiserunt Licinius sit moritur Valere: in qua scilicet, ut sequentia & Lingua simul genius ostendunt, non Valeria, sed Valerius intelligitur: postremo, Amplissimum Cuperum varia Pagio & sequacibus objicientem in epistola ad Penilustrem Voetium, pag. 13.*

[4. item Candidianum] MS. codex, quem ceteræ hæctenus editiones secutus fuerant, idem Candidianum. Sed omnino, vel cum Baluzio item Candidianum corrigendum est; vel nobiscum, adverbium ordinis adhibendo, inde Candidianum; aut per meram fere litterarum transpositionem, dein Candidianum.

[Candidianum] filium Galerii & concubinae, observante Maucroixio ad marginem suæ Versionis.

Candidian was her adopted Son, for his mother was a Concubine of Maximians: Tralatio Anglica. Ad verbum, Candidianus erat adoptivus [Valeriæ] filius: fuit enim ejus mater concubina Maximiani.

[5. Valeria] Pro quo mulieris nomine, crassissimo errore Typographico, Valerius legitur in Pagii Critica Baroniana, ad annum Chr. 314. nu. 12. ubi totum hocce caput describitur. Conferro modo eandem ad annum Chr. 305. nu. 6.

6. *Mulier tamen] Forte, Mulier statim, vel, Mulier namque. Tollius.*

Emendo, *Mulier tandem. Gale.*

† 7. *ut cum vixisse cognovit,] Quæ? & quis sensus? De utroque enim miris modis dissentient Interpretes.*

Cette Dame ayant appris que Candidianus n'étoit point mort. Maucroix. Id est, cum mulier Candidianum non fuisse mortuum didicisset.

She had no sooner got the news of Maximian's death &c. Anglica Versio. Hoc est, Vix mulier nuncium de Maximini morte acceperat.

† Mihi, primo loco, quod in bonam partem sumi velim, nulla ratione videbatur

cognovit, mutato habitu ⁸ comitatu ejus se miscuit, ut fortunam Candidiani specularetur. ⁹ Quia Nicomediae se obtulerat, ¹⁰ & in honore haberi videbatur, nihil tale metuens occisus est. ¹¹ Et illa, exitu ejus audito, protinus fugit. Idem Severi filium Severianum, jam ætate robustum, qui fugientem Maximinum fuerat ex acie secutus, tamquam post obitum ejus de sumenda purpura cogitasset, capitali sententiæ subiectum interemit. ¹² Qui omnes Licinium jampridem ¹³ quasi malum metuentes, cum Maximino esse mauerant, ¹⁴ præ Valeria, quæ volens Licinio in omnes Maximiani hereditates jure suo cedere, idem Maximino nega-

batu sermo nunc esse posse de Maximino. Quid vero amplius cogitem, post pauca dicam.

visisse] Lego, *visisti*. Eum autem, quod præcedit, intelligo de Licinio. *Bolevellus*.

visisse] Repone, *vicisse*. Gale. nec non Colomelius.

Legendum *visisse*, referendumque ad Licinium. Corrigendum quoque *cognovissat*, pro *cognovissit*; & mox itidem *miscuerat*, pro *miscuissit*. Tollius.

† Arridebat magis *vi exisse*, vel simpliciter *extivisse*: ut, postquam Candidianum necari justisset Licinius, Candidianus, mandati gnarus, evadendi prima vice e loco, ubi jugandus erat, viam invenit; Valeria autem, cognito eum inde feliciter erupisse, mutaverit habitum, & se adoptivi sui filii comitatu miscuerit, ut ejus fortunam specularetur. Adde Baluzium, P. 2. p. 107. & Columbura pag. 320.

† 8. *comitatu ejus*] Hic rursus, & pro contrariis Interpretum hypothesebus, in contraria abeunt Versiones; Gallica nimirum de *Candidiani comitatu* explicante; Anglica vero de *Maximino*, novissime desuncti, *aula*; hoc est, aulicis. *She had no sooner got the news of Maximino's death, then she came to his Cometa in disguise.*

9. *Quia Nicomedia*] Scribo, *Qui com. Sparkus*, in utraque Oxon. a quibus haud diversa est Cantabrigienfis.

Quia Nicomedia] Lego cum Colum-

bo, [P. 2. p. 320.] *Qui quia Nicom. Tollius*.

10. *& in honore haberi videbatur*.] *Cuperum vise*, P. 2. p. 251.

† 11. *Et illa, exitu ejus audito*.] *Id est*, illustrante singula, licet in re minime obscura, Maucroixio, Cum Valeria Candidiani mortem audivisset. Confer, si tanti est, quæ de vocabulo *exitu* notavimus, pag. 13. nu. 24. sub finem.

12. *Qui omnes*] Atqui duo tantum supra memorati sunt, *Candidianus*, & *Severianus*. Tollius.

† Immo tres; *Candidianus*, *Severianus*, & ante utrumque, *Valerius*, seu *Valeria*, prout initio capitis legere maueris, *Licinius*, *summa rerum patiens*, **IN PRIMIS VALERIUM...** fuerat ausus occidere, vel, **IN PRIMIS VALERIAM**: Mirumque hanc, aut illum, a Tollio, post tam diserta verba, prætermitti.

† 13. *quasi malum metuentes*.] Hoc est Anglicæ Versioni, quasi malum hominem: *looking on him as an ill man*.

Legendum: *quasi animum metuentes*, *Grævius*.

Forte, *quasi iratum*. Tollius.

† Suspiciabar *quasi malum metuentes* locutionem esse e medio petitam, qualis ista Gallorum, *Il le envisoie comme la peste*.

14. *præ Valeria, quæ volens &c.*] Sed hæc jam superius Licinium fugisse dicta est. Vide quæ viri docti ad caput xxxvii

negaverat. Ipfius quoque Maximini¹⁵ filium fuum maximum agentem in annis octo, & filiam feptennem, quæ desponfa fuerat Candidiano, extinxit. Sed prius¹⁶ mater eorum¹⁷ in orientem præcipitata est.¹⁸ Ibi sæpe illa castas feminas mergi iufferat.¹⁹ Sic omnes impii vero & iusto iudicio Dei eadem quæ fecerant receperunt.

notaverunt. Ergo *non volens* rectius in *volens* cum Cuperio mutaveris. Hinc liquet, Maximinum non magis libidine quam avaritia accensum matrimonium Valeriæ appetisse. *Tollius.*

Cuperi locus extat infra, P. 2. p. 251.

† *pra Valeria, qua volens &c.*] Ita per omnia Interpretes, ut qui adibunt, statim intelligent.

15. *filium suam maximum agentem in annis octo.*] Dele *suam*. Boherellus.

Forte rectius, *filium tum maxime agentem annos octo*. *Tollius.*

Emendo, *filium natu maximum agentem jam annos octo*. Gale.

Adde Columbum, P. 2. p. 321.

16. *mater eorum*] Uxor Maximini, de cuius nomine altum est apud eruditos silentium. *Edit. Oxon. & Cant.*

Confer Baluzium, P. 2. p. 107.

17. *in orientem præcipitata est.*] in *Orientem*. Editio Aboensis.

in the River Orontes. Id est, in fluvium Orontem. *Versio Anglica.*

orientem] Scribendum, *Orentem*, hoc est, fluvium Syriæ, vel *torrentem*, ex emendatione viri rever. supra laudati. *Edit. Oxon. & Cant.*

Leg. torrentem: aut potius, *Orentem*. *Allix.*

Leg. Orentem. *Vossius.*

† *Maucroixius ad verbum, on précipita leur mère dans l'Orient*: quod paucissimi, procul dubio, probabunt. Adde Baluzium, P. 2. p. 107. Cuperum, pag. 253. & Columbum, pag. 321.

† 18. *Ibi sæpe illa castas feminas mergi iufferat.*] *Ibi mergi*, ut supra, capitibus xv. & 37, *navi mergi*: quare æquidem doctissimum virum, *non ibi delentem*, minus audiendum esse crediderim.

illa] Corrige, & lege, *ille*: scilicet Maximinus. Respice cap. xxxviii. & ita huic lege rationis evenit, ut ipsius uxor eodem supplicio interiret, quo ipse alienas conjuges necari iufferat. *Tollius.*

† *illa*] Secuti sunt hanc lectionem ambo Interpretes.

19. *Sic omnes impii &c.*] *Sarisberienfis in Polycrat. lib. viiii. cap. 19. de Domitiano: Et quia ecclesiam Dei, immo & totum imperium, laceravit Domitianus, eodem in se Dei usus iudicio & ipse laceratus est.* *Tollius.*

CAPUT LI.

¹ **V**aleria quoque per varias provincias ² quindecim mensibus ³ plebeio cultu pervagata, postremò apud

² **V**aleria quoque per varias &c.] Cuperum vide, P. 2. p. 254.

† 2. *quindecim mensibus*] *during the space of eighteen months*. *Versio Anglica*: quasi nostri verba sunt, *octo-*

decim mensibus: cuius diversitatis rationem non assequor.

† 3. *plebeio cultu*] *in the habit of a Peasant*. Eadem *Versio*. Ad verbum, in *rufficorum habitum*: quod paulo liberius.

apud Theſſalonicam cognita; comprehenſa † cum matre † pœnas dedit. Ductæ igitur mulieres cum ingenti ſpectaculo & miſeratione tanti caſus ad ſupplicium; & amputatis capitibus, corpora earum in mare abjecta ſunt. † Ita illis pudicitia & conditio exitio fuit.

4. cum matre] Priſca ſcilicet. *Paſſion.* (v)

† §. *pœnas dedit.*] Nullone prorſus aſſiſto crimine, quæ ſententia viri Ampliſſimi P. 2. p. 254? Vix crediderim; cum propter ipſum *pœnarum* nomen hic adhibutum; tum propter ſequentia, ubi ambæ mulieres *ad ſupplicium*, idque graviſſimum, dicuntur *duſæ*. Amputatum enim caput utrique, & mox earum corpora in mare proſecta. Accedit, quod ne quidem Valeriæ amicas damnatas viderimus in antecedentibus, niſi *aſſiſto* prius *adulterio*: capite nimirum xxxix, in fine.

6. Ita illi pudicitia & conditio exitio fuit.] Quia & Licinio & Maximino Va-

leria nubere recuſarat. *Tolliv.*

† Sed pars igitur pudicitia eo quoque ſeculo habebatur v. gr. in mulieribus, unius tantum viri fuiſſe uxores. Suo enim ævo Tertullianum cum Montaniſtis *monogamiam* in utroque ſexu requiſiſſe, omnibus notum ex ejus libro de Monogamia. Obſervandum interim *conditionem*, quam hic noſter memorat, æqualiter quidem matri & filia, ſeu, quod idem eſt, Priſcæ & Valeriæ, ſecundum Anglicam Verſionem exitio fuiſſe; verum additam *pudicitia* mentionem ſpecialiter pertinere ad Valeriam. Verba ſunt, *ſe fatal did their Dignity and Valeria's chaſtity prove to them.* Adde *Toinardum* P. 2. p. 387.

CAPUT LII.

QUæ omnia ſecundùm fidem ſcientium loquor, ita ut geſta ſunt mandanda litteris credidi, ne aut memoria tantarum rerum interiret, aut ſi quis hiftoriam ſcribere voluiſſet, non corrumpere veritatem, vel peccata illorum adverſum Deum vel judicium Dei adverſum illos reticendo. Cujus æternæ pietati gratias agere debemus, qui tandem reſpexit in terram, quod gregem ſuum partim vaſtatum à lupis rapacibus, partim

Quæ omnia ſecundum fidem ſcientium loquor, ita ut &c.] Poſt loquor, ſuppleo &, vel atque: & ita ut geſta ſunt mandanda litteris credidi. Boherellus.

† Similiter Verſio Anglica, and i have thought fit to write them juſt as they were tranſacted. Aliter vero Cuperus, P. 2. p. 254.

2. non corrumpere veritatem,] Non, melius abeſſet. *Boherellus.*

Confer *Columbum*, P. 2. p. 322. Adde quoque *Baluſium*, pag. 107.

3. pietati] Id eſt, clementia, benignitati. Vid. *Not.* ad *Auſonium*. *Tolliv.*

† Supra etiam aliquid diximus in eam rem, pag. 208. *nm.* 33.

T 4. 70.

(v) *In Crit. Barom. ad an. Chr. 314. nm. 12.*

Partim verò dispersum, reficere ac recolligere dignatus est, & bestias malas extirpare, quæ divini gregis pascua protriverant, cubilia dissipaverant. ⁵ Ubi sunt modò magnifica illa & clara per gentes ⁶ Joviorum & Herculiorum cognomina, quæ primùm à Dioclete ac ⁷ Maximiano insolenter assumpta, ac postmodum ad successores eorum translata, vigerunt? ⁸ Nempe delevit ea Dominus & erasit de terra. Celebremus igitur triumphum Dei cum exultatione, victoriam Domini cum laudibus frequentemus, ⁹ diurnis nocturnisque precibus celebremus, ut pacem post annos decem plebi suæ datam confirmet in seculum. Tu præcipuè, Donate carissime, qui à Deo mereris audiri, Dominum deprecare ¹⁰ ut misericordiam suam servet etiam

† 4. *respexit in terram,*] Quomodo, *espice v.* *Respexit enim Deus venationem populi sui. Delectus itaque fastigio imperii &c.* Addatur Columbus, P. 2. p. 322.

† 5. *Ubi sunt modo magnifica illa & clara per gentes Joviorum & Herculiorum cognomina, qua primùm &c. vigerunt?* Notandum, ne id nimis Oratorie & contra Historiæ fidem scriptum fuisse videatur, haud simpliciter quæri a vestro, *Ubi sunt modo Joviorum & Herculiorum cognomina*, ac si post mortuos semel Diocletianum & Herculum a nemine amplius quocunque pacto usurpata sint: sed, *Ubi sunt modo MAGNIFICA ILLA ET CLARA PER GENTES JOVIORUM ET HERCULIORUM COGNOMINA, QUÆ PRIMUM, a Dioclete ac Maximiano insolenter assumpta, ac postmodum ad successores eorum translata, VIGUERUNT?* ut neget tantum, fuisse æque magnifica & clara per gentes, vigentisque adhuc, dum hæc scriberet, æque primùm fuerant sub ipsis Diocletiano & Maximiano Hercutio: quod ab omni parte certissimum. Conferantur Baluzius, P. 2. p. 107. Cuperus, pag. 254. & Toinardus, pagg. 387. 388.

6. *Joviorum & Herculiorum*] Tanquam si a Jove & Hercule genus ducerent. *Edis. Oron. & Caus.*

† 7. *Maximiano*] Illo nempe, quem nunc *Herculium* cognominavimus. Alteri enim, sive *Galerio Maximiano* sive *Jovius*, Diocletiani imitatione, cognomentum fuit: & hic præterea de eo agitur qui sibi primus *Herculius* nomen indidit.

† 8. *Nempe delevit ea Dominus & erasit de terra.*] Quatenus nimirum ipsi nec Diocletianus & Maximianus, qui sibi primi, alter *Jovii*, alter *Herculis*, cognomen tam insolenter sumpserant, & per quos simul eadem tam clara & magnifica per gentes evaserant, delèti sunt divinitus ex viventium terra & numero.

Dominus] Cuperum vide, P. 2. p. 255.

9. *diurnis nocturnisque precibus celebremus,*] Præferrem, *obsecremus.* Celebremus enim paulo antè legitur. *Bobellus.*

† Putabat vir doctus, qui Aboensi Editioni præfuit, aliquid ante *diurnis* deesse: quod asterisco voluit notatum.

10. *ut misericordiam suam servet etiam jam famulû suû propitiû ac mitis omnes insidias &c. deleto vò ab. Tollius.*

Pro servet etiam, rescribo, servet àternam. Bobellus.

† Quid si potius auctoris manus fuerit,

etiam famulis suis propitius ac mitis, ut omnes insidias atque impetus ¹¹ diaboli à populo suo arceat, ¹² ut florescentes Ecclesias perpetua quiete custodiat.

rit, ut misericordiam suam servet etiam atque etiam famulis suis propitius ac mitis? tum deinde, ut omnes insidias, quæque postea: ac denique cum tertio me, eleganter sine copula repetito, ut florescentes, & quæ deinceps.

11. diaboli] Zabuli, ut prius. Gale.

† Capite nimirum XVI, duobus locis.

† 12. ut florescentes Ecclesias perpetua quiete custodiat.] Veteris codicis, cunctarumque hætenus editionum, lectio est, ut florescent: ut Ecclesia perpetua quiete custodiat. Sed eam dudum, uti nunc excusam vides, emendaverat Clariss. Ba-

luzius in Indice Errorum suæ primæ editionis; aliique postea cum illo, vel aliter, ut subjicio.

Ecclesia perpetua quiete] Scrib. Ecclesias perpetua quiete, Edit. Oxon. & Cantab. item Allixius.

ut florescentes ecclesia perpetua quiete custodiat.] Nullus dubito legendum esse: ut florescenti ecclesia perpetuam quietem custodiat. quæ & Nicolai Heinii fuit sententia, ut olim ex summi & amicissimi viri ore, cum de hoc loco cum superfluo agerem, intellexi. Graviss.

Conferatur Columbus, P. 2. p. 323.

F I N I S.

A D D E N D A.

Sequuntur Notæ aliquot, quas a doctis viris serius accepimus, quam ut suis locis possent inferi: nec non quæ in nostris post absolutum opus omiſsa fuisse vidimus, aut retractanda.

Ad C A P. I.

PAG. 5. v. 3. & pag. 6. v. 1. qui gloriosa confessione sempiternam sibi coronam pro fidei suæ meritis quaesierunt.] Huc pertinent ultima verba Lactantii Epitome, ut possis Deo iudice pro virtutis suæ meritis, vel coronam fidei, vel præmium immortalitatis adipisci. Gale.

† Pag. 6. col. 1. v. 49. post, recta est: adde, Lactantius de Vita Beata, cap. 14., non immortalitatem sibi, sed mortem peccatis ac libidinibus QUÆSIERUNT: & similiter...

Pag. 6. & 8. v. 1. Ecce additur huius omnibus adversariis,] Credam legendum, Ecce deturbatis his omnibus adversariis. Allix.

Ecce additur] Corripo, Excidetur, id est, destruetur. Ea voce hæc alibi utitur Lactantius. Gale.

† Pag. 7. col. 2. v. 35. post, invictus. adde, Plane, ut apud Velleium Paterculum, lib. 2. Neque hic prioribus invocando satior fuit; ABDITUSQUE CARCERI, cum consilio facinoris motum dignissimam vitam sua obit.

† Pag. 8. col. 2. v. 10. post, patet, adde, locus ipse &...

Pag. 13. v. 1. De quo euita testificari placuit,] De quotum euita fuit testific. Gale.

De quo euita Persecutorum &c. Allix. De quo euita scripto hoc testif. Abbas a S. Hilario.

Ibid. v. 2. qui procello moti] Lectio turbata. Scribe, qui procello moti. Allix.

Pag. 13. v. 2. & pag. 14. v. 1. vel qui p. tui sunt,] vel qui post mortem sunt. Gale.

vel qui postea facturi sunt. Allix.

vel qui post nos venturi sunt. Abbas a S. Hilario.

Pag. 15. v. 1. in dis] in pmi-
endis. Gale.

in enscindendū. Allix.

in plebendam. Abbas a S. Hil.

Ibid. v. 2. & 3. ostenderet.
est,] ostenderit. Gale.

ostenderet. Ad hoc, opera pretium est.
Allix.

ostendere dignatus est. Abbas a S. Hilario.

Ibid. v. 4. auctores.] auctores
persecutionum. Allix: item Gale; & Ab-
bas quoque a S. Hilario.

Ibid. v. 4. & 5. & quibus panis in eos
calestis iudicis severitas vindicaverit expo-
nam.] Immo, & quibus panis in eos
calestis iudicis se veritas vindicaverit, ex-
ponatur. Gale.

† Ibid. col. 1. v. 30. post, terra. ad-
de, Aut forsitan demque, in [expugnā]
dā delendisque, propter hæc Lactantii
verba in Epitome, (a) ad expugnandam
delendamque sanctorum gentem.

AD CAP. II.

† P Ag. 39. & 40. v. 1. & primus om-
nium [Nero] persecutus Dei servus,]
Neque enim illud verum est, quod
illi [martyrologiorum menologiorumque
confarcinatores] putant, tam multos Im-
peratorum fuisse persecutores. Qui scrip-
sit sub Constantino Lactantius, paucos
ante Diocletianum in eo persecutorum
albo recensuit; Neronem duntaxat, Do-
mitianum, Decium, Valerianum, at-
que Aurelianum. Convenitque, pro æ-
tate sua, cum Lactantio Tertullianus;
nec enim alios ille antese, quam quos
Lactantius, persecutores imperatores
agnoscit, Neronem atque Domitianum.
Dodwellus. (b)

Pag. 45. v. 3. & 46. v. 1. adventum..
mesas est credere,] adventum non mesas est
credere. Abbas a S. Hilario.

Pag. 46. v. 2. in ultima. ini-
tium Christi] in ultima & iudicium Christi.
Idem.

Pag. 49. v. 2. cum descendere cepit..
..... pronuntiant,] cum descendere
ceperit, anteversum pronuntiant. Idem.

† Qui quem sensum ex hoc loco cum
tribus illis supplementis elicium cupiat,
vollem indicasset. Non enim assequor.

Pag. 49. v. 3. putant. curser]

putant, ut procurser. Allix.

AD CAP. III.

P Ag. 51. v. 1. & 2. tutusque regnas
vit, donec impius manus adversus
Dominum tenderet.] Proximus post
Neronem Christianos persecutus est Do-
mitianus. At sane multi esse non po-
terant qui in ea [persecutione] coronati
sunt. Erat enim ea persecutio brevissi-
ma, ut vix unum annum implere potuerit.
Statum extinctum innuit Lactan-
tius. Tutus, inquit, regnavit donec im-
pius manus adversus Dominum tenderet.
Postquam vero ad persecutandum iustum po-
pulum instinctu damnatum iustitiam est,
tunc traditus in manus inimicorum suis pa-
nas. Dodwellus. (c)

† Pag. 52. col. 1. v. 13. Post, vita. Ad-
de, Neque aliter Lactantius (d) de An-
tichristo, & captus, tandem scelerum suorum
lucet penas.

Pag. 53. & 56. capp. 3. & 4. Rescis-
sis igitur alicui tyranni, non modo in statum
pristinam Ecclesia restituta est, sed etiam
multo clarior ac floridior emittit. Sed
enim postea longa pax rupta est. Extitit
enim postea plurimos execrabile animal
Decium, qui vexaret Ecclesiam.] Si La-
ctantium audimus, a Domitiano ad De-
cium usque nulla erat omnino persecutio.
Ita enim ille: Rescisissis igitur alicui
tyranni [Domitiani] non modo in statum
pristinam Ecclesia restituta est, sed &c.
Ex quibus conterranei sui verbis intelli-
gimus longa Cypriani pax quibus sit limi-
tibus includenda. Dodwellus. (e)

AD CAP. IV.

† P Ag. 56. v. 3. & 4. Et quasi huius
rei gratia procelsum esset ad illud
principale fastigium, furere proci-
nas] Ita, narrante Ammiano Marcellino
(f), Casar Gallus ex squalore nimio
miseriarum, in atatu aditu a primitiis, ad
principale culmen insperato cultu procelsum,
ultra terminos potestatis delata procurvans,
asperitate nimia cuncta sudabat.

AD CAP. VI.

P Ag. 63. & 64. Aurelianus ... iram
Dei crudelibus factis lacessivit. Verum
iis

(a) Cap. xi. (b) Dissert. Cypr. Cypr. xi. no. 8. (c) Ibid. no. 16. (d) De
Vita Beata, cap. 19. sub finem. (e) Diss. Cypr. xi. no. 17. (f) Lib. 14. initio.

illi ne perferere quidem qua cogitaverat licuit, sed protinus inter initia sui favoris extinguitus est.] Edictum imque indulgentia emiserit Gallienus Aegyptiis An. Dom. CCLXII accuratissimo, instante solennitate Paschali. . . Inde nemo est de persecutione suspectus usque ad Aurelianium. Eum tamen ipsum praetermissis Sulpicius Severus, vir alicui fabulis additissimus. Et merito quidem ille. Intentata enim duntaxat erat ab Aureliano, non item executioni mandata. Id satis manifeste indicant scriptores illis temporibus proximi Lactantius (a) & Eusebius (b). Ecquid illis Lactantii verbis clarus? *Verum illi ne perferere quidem qua cogitaverat licuit, sed protinus &c.* Similiter Eusebius de eodem Aureliano, . . . ἵδου τῶν βασιλέων ἃς ἐν διαρχίᾳ ἐπέσειον ἀνακλιτοῦ πολὺς ἐστὶν ὁ σὺν πᾶσι ἀπὸ τῆς αὐτοῦ λόγου. μίλλορτα δὲ ἦδον, καὶ σχεδὸν ἐπέειν τοῖς καθ' ἡμῶν γερμασίον ὑποσημεύμενον, θεία χρίματα διὰς, μόνονχι εἰς ἀγκύων τῆς ἐγχεροσῆως αἰτῶν ἀποδομῆσα. . . Impulsus itaque erat duntaxat Aurelianus ut persecutionem adversus Christianos commoveret; & de ea rumor solium, quasi de re nondum ad exitum perducta, ferebatur. Μίλλορτα etiam dixit, & edictis σχεδὸν ἐπέειν ὑποσημεύμενον, a Deo esse occupatum. Nondum igitur persecutionem excitaverat, vixdum etiam subscripserat edictis, cum a Deo punitus est. Constricto cubito Deus conatam ejus repressit. Nondum igitur res erat ultra conatum perducta; nondum etiam plagam inflixerat quam fuerat elevato brachio minatus. *Dodwellus. (c)*

Ad CAP. VII.

Pag. 68. ep. 1. nu. 17. vers. 5. post nu. 10. adde: Sed omnino debere hic inferioris ordinis officia intelligi, ostendit, cum antecedens mentio *Prasidium*, quibus scilicet officia illa suberant, tum collatus Pollionis locus in duobus Gallienis, ubi *palatinorum officiorum praefecti & magistri* sic commemorantur: *Quamvis ad hortos nominis sui, omnia palatina officia sequerentur. Ibant &*

praefecti; & magistri officiorum omnium adhibebantur.

Ad CAP. VIII.

Pag. 73. col. 1. num. 6. sub finem, post *sejunctibus*. adde: Scimus alias ex Victoris Epitome, *Diocletianum vixisse annos sexaginta octo; Maximianum vero Herculinum aetate tantum sexagenarium interisse.* Mox legito, *Ad dantur Baluzius, P. 2. p. 20. & Col. p. 281. pro Audeant &c.*

Ad CAP. IX.

Pag. 82. col. 2. nu. 32. in fine, post *&c.* adde: Nec ab eodem dicendi genere recedunt ejusdem verba de M. Antonino Philosopho: *praefectus feriarum Latinarum fuit. In quo honore praclarissime se pro magistratibus agentem. . . . ostendit.*

Ad CAP. XI.

† Pag. 96. col. 1. num. 4. post *Tollius*. adde, *Quae cum esset d'ribus sacrificabat bene cotidie, ac vicariis suis epulis exhibebat.*] Locus est apud Julium Capitolinum in Antonino Pio, quem, quia forsitan aliquid lucis afferre potest huic pericopae, describam: *Convivia cum amicis & privata communicavit, & publica: nec ullam sacrificiorum per vicarium fecit, nisi quam aeger fuit.*

Ad CAP. XII.

Pag. 107. col. 1. vers. ult. post *perire*. adde: Joannes Frid. Gronovius, *Observ.* in Scriptores Ecclesiasticos, (d) „Cerde, inquit, verat *cyclus* scribi: vult autem *ci'us*, quasi contractum sic ex *circulis*. *Miror* rationem. An difficultius erat petere a Graecis *eyclus*, quam *orama*, & *tetra*, & hujusmodi innumera? „ Lactantius. . . .

Ad CAP. XIV.

Pag. 113. col. 1. nu. 18. vers. 13. post *vocati sunt*. adde: Fateor difficultatis aliquid oriri posse ex Pollionis loco

(a) *De Mori. Persec.* cap. 6. (b) *Lit. 7. Hist. Ess.* cap. 39. (c) *Diff. Cypri.* II. no. 63. & 64. (d) *Cap. 20. pag. 218.*

loco quem supra laudavimus : *Quum* iret ad hortos nominis sui, omnia PALATINA OFFICIA sequebantur. Ibanus & PRÆFECTI ; & MAGISTRI OFFICIORUM OMNIUM adhibebantur : quippe cum in iis verbis intelligi v. gr. non debeant *Magistri familia servorum* quæ in Imperatoris palatio versabatur, sed *Magistri omnium palatinorum officiorum* ; id est, eorum qui officiisungebantur in palatio. Verum respondendum credimus, vel palatina ipsa officia sub generali Imperatoris familia nomine comprehendendi ; atque ita Cecilium nostrum de iis quoque egisse, cum de *Diocletianea familia ministris*, ut sequentia ostendunt, disserat : vel eum potius *minoris Imperatoris familia ministris* specialiter a *Palatinorum ministris* distinguisse. Neque ei tunc adversari poterunt, Pollionis verba, cum alter non nisi Palatinorum officiorum magistris intellectos voluerit, alter vero non nisi magistris minoris familiae Diocletiani, qui & ipsi in palatio vixerint. *All the Officers &c.*

Ad CAP. XV.

P Ag. 117. col. 2. num. 8. tertio versu ante finem, post *Facilis responsio.* adde. Presbyteri, verbi gratia, qui comprehendebantur, statim atque se Presbyteros esse confessi erant, nulla interposita mora damnabantur. Hoc fuit *damnari ad confessionem.* Neque alio dicendi genere Christus apud *Matthæum* xii. 41. narrat *Ninivitas eis rō q̄houzua Ioūz metanoisai.* hoc est, ad *Jona prædicationem penituisse.* Vbi si tu nunc forte, quod olim cogitaveramus, & nobis jam minus aridet, mavis. *Damnari ad confessionem &c.*

Pag. 118. col. 1. num. 10. post *Proprie nitique*, adde : si veterem nostram de toto loco sententiam præferendam duxeris, subaud.

Ibidem, quinto ante finem versu, post *Versio Anglica*, addito : Sed nos quidem credimus hodie ipsummet deducebantur, accipi recte posse pro deducebantur ad supplicium. Vide dicta

pag. 257. num. 14. Item hæc nostri, pag. 258. cap. 40. Ita media inter cuneos armarum ad supplicium deducta.

Ad CAP. XVII.

P Ag. 131. col. 2. sub finem, ante *Legendum Phrygia &c.* adde ;

† per circuitum *ripa Striga*] Notissimus nullus dubitat, quin verba *Lactantii* exponi debeant ex *Itinerario Antonini*, in quo describitur iter *Viminiano per Ripam Nicomediam* : videlicet per ripam, ut adit, Danubii, in qua stativa habebant legiones *Jovis & Herculeæ*, ac ab ipso *Diocletiano* extructa fuerunt militaria castra adversus barbaros, præcipue *Sarmatas. Caperni.*

Ibid. col. 2. versu 45. post & *Cuiperum*, p. 169. adde, item *Toinardum*, p. 366. ac seqq.

Ad CAP. XVIII.

P Ag. 135. col. 1. vers. ult. post *Tolline*, adde :

† Si, quod puto, prima manus extitit, *Jam confixerat nuper Murtiano seni*, elegantia fuit *Latinorum a Græcis desumpta.* Græci enim non raro, inter alia, ἀμφοτέρω τινί τινι, ad verbum contendere aliquid alicui, pro contendere cum aliquo de aliqua re, dixerunt. Atque ita apud *Propertium* lib. 1. *Eleg. 13.*

Non tamen ista meo valeant contendere amoris.

pro, cum meo amore contendere : plane ut *Ovidius* in *Metam.*

— *Antigonem ausam contendere quondam*
Cum magni consorto *Jovis.*

Ad CAP. XIX.

P Ag. 152. col. 2. vers. 14. post *et principum maxime &c.* adde : quibus *paria* apud *Capitolinum* in fine *Veri (a)* & *Macrini (b)* invenias.

Ad

(a) *Quum adhuc post Marcum, præter vestram clementiam, DIOCLETIANE AUGUSTE, Imperatorem saltem nec admittit videatur potuisse confingere.* (b) *Quæ de pluribus collecta, serenitati tua, DIOCLETIANE AUGUSTE, detulimus.*

Ad CAP. XXIII.

PAg. 172. col. 1. nu. 20. vers. 25. post *Adjicio*. adde: Immo, *Adicere* antiqua scriptio, pro *adjicere*, quam in omnibus optimæ notæ libris inventam viri docti testantur, ait anonymus author Notarum ad Dicyon Cretensem, pag. mihi 188.

Ad CAP. XL.

PAg. 258. col. 1. nu. 17. vers. 38. post *conjunxerit*: adde: itemque Ammianus initio l. 27. in hunc modum, *Quocirca ferati pilis & gladiis cecidere complures*.

Ad CAP. XLIV.

PAg. 265. col. 1. num. 5. post, Firmant sequentia exempla. adde: Julius Capitolinus in Antonino Pio: *in suis propriis fundis vixit varie ac pro temporibus*.

Ad CAP. XLVII.

PAg. 284. num. 10. vers. 13. post *texerrunt*. adde. Immo, quod memoria exciderat, eidem Justino, lib. xxii.

(a) Cap. 3. (b) Cap. ult.

c. 8, *Exemplum est flagitii singulare, cum exercitus sui desertor*.

Ad CAP. XLVIII.

PAg. 286. col. 1. num. 7. sub *finem*, post, *judices erant*: adde: seu, ut nobis Lactantius suggerit in Epitome, non simpliciter Provinciarum Præsides, sed una quoque Præsides legum. Verba sunt (a), *si quidem ipsi præsides legum praeiis maneribusque corrupti*.

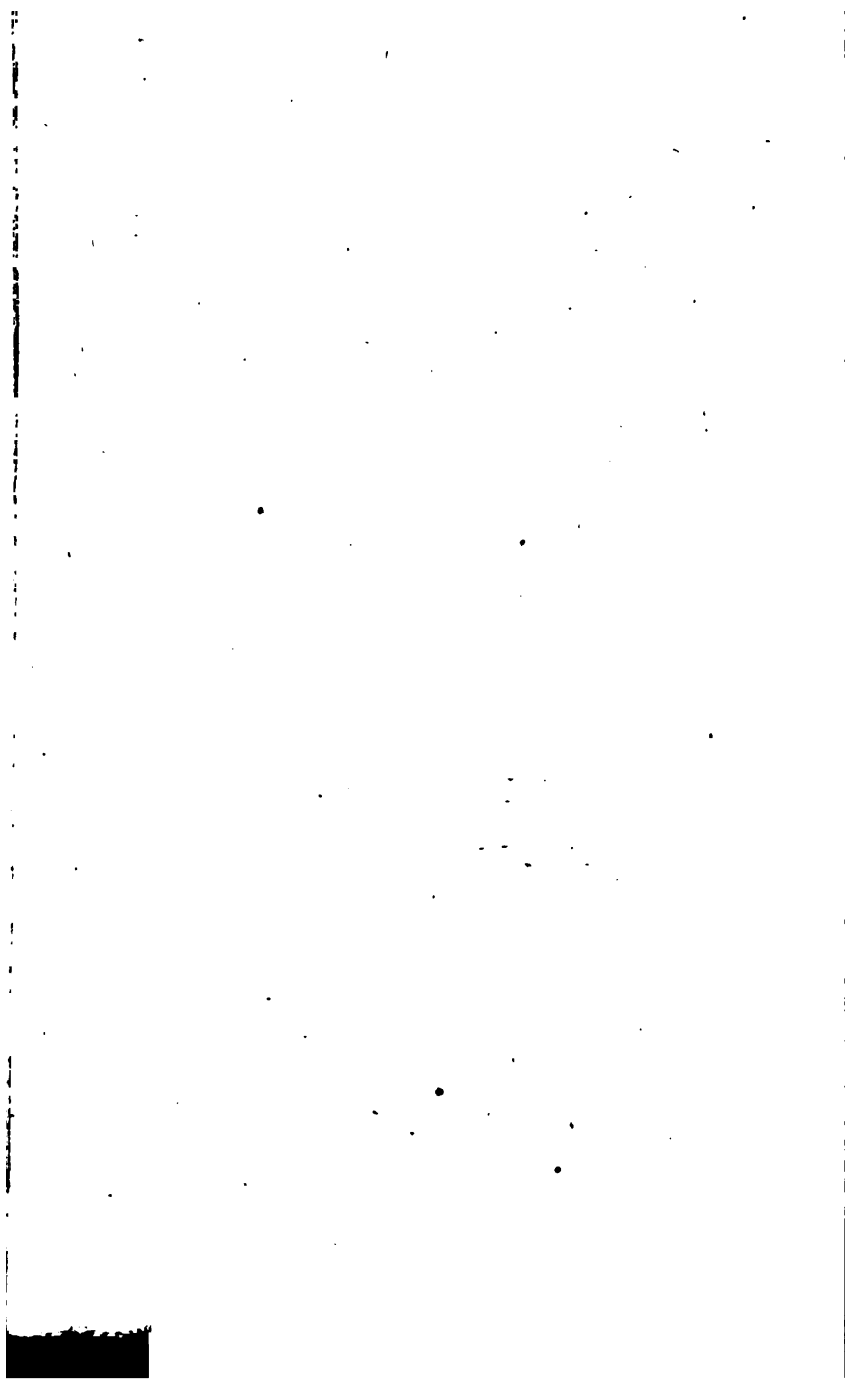
Ad CAP. XLIX.

PAg. 295. col. 2. num. 11. adde: ante *Confer*,
† Mirum quam faciat ad hunc locum alter plane geminus Lactantii De Vita Beata (b), quem nos hæcenus cum ceteris Commentatoribus prætermisimus: *Quanto quisque annis in senectutem vergentibus appropinquare cernit illam diem, quo fit ei ex hac vita demigrandum, cogitet quam parvus abscedat, quam innocens ad iudicem veniat; non ut faciant quidam tacis mentibus nixi, qui jam deficientibus corporis viribus, in hoc admonentur ultima necessitatis, ut cupidius, ut ardentius haerendis libidinibus intendant*.

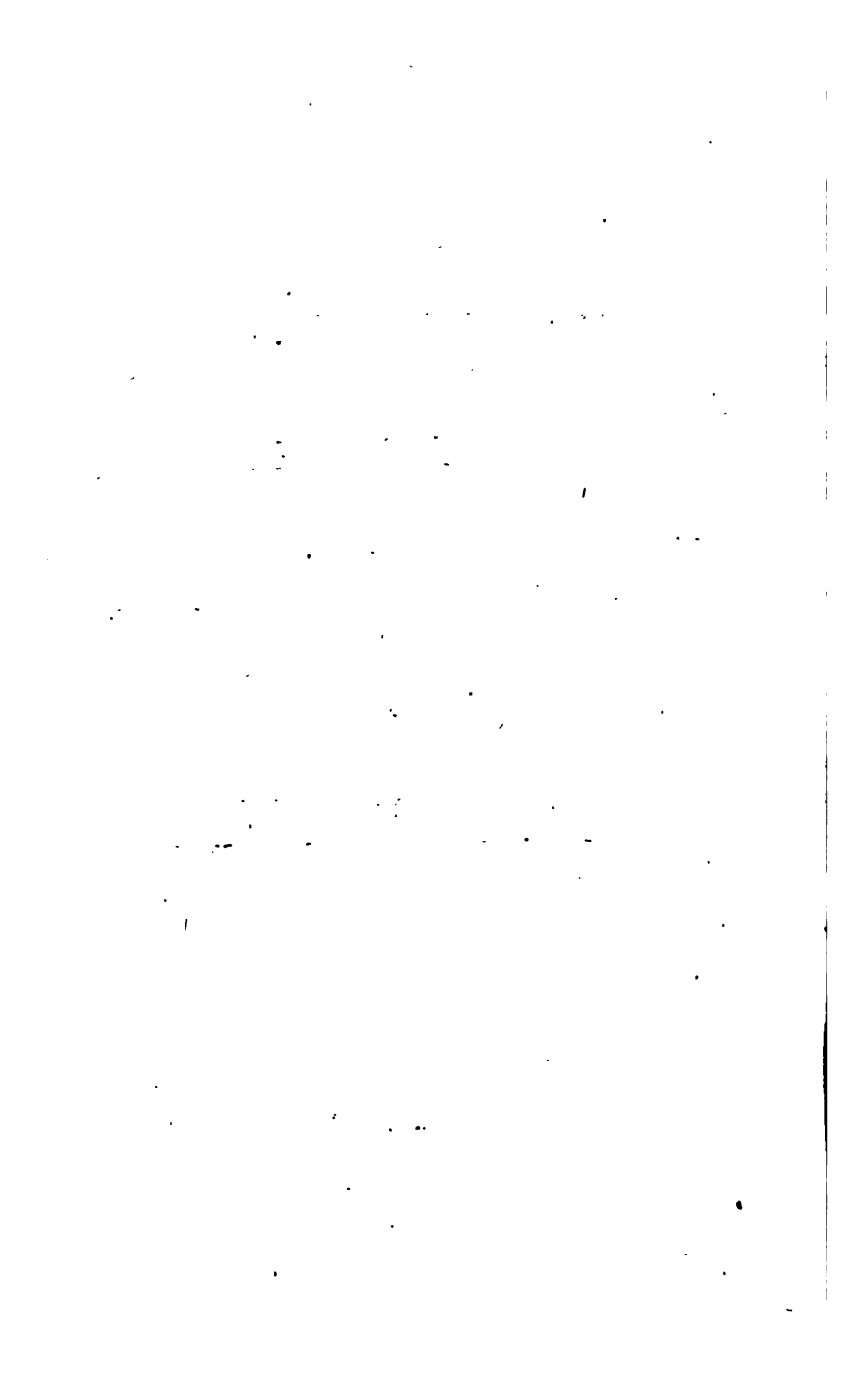
F I N I S.

STEPHA.

STEPHANI BALUZII
TUTELENSIS
N O T Æ
A D
LACTANTIUM.

STEPHANI BALUZII

TUTELENSIS

N O T Æ

A D

LACTANTIUM.

Linter multos ac varios codices manuscriptos quos vir literarum ac literatorum amantissimus & in omni genere laudis excellentissimus JOANNES BAPTISTA COLBERTUS in publicam studiorum utilitatem ex omni Europa, Asia, Africa comparavit, repertus est unus auro contra æstimandus, in quo continetur Lucii Cæcili Firmiani Lactantii liber de persecutione sive de mortibus persecutorum, quo hæctenus caruerat Ecclesia. Non facit ille quod plerique solent; qui si veteris cujuspian scriptoris opus ineditum, quantumvis leve sit ac tenue, nacti fuerint, diligenter occultant, tamquam in tenebris magis eluceat, ut gloriari possint se solos possidere quod omnes habere vellent, caventque summopere ne in manus aliorum venire possit. Liberalior excelsiorque est animus illustrissimi viri quam ut falsa illa gloria teneri possit. Itaque quum intellexisset hunc Lactantii librum extare inter antiquos codices manuscriptos bibliothecæ suæ, satisque compertum haberet quantum hinc utilitatis accederet Ecclesiæ si vulgaretur, quamquam antea frequenter mandaverat ut si quid ineditum reperiretur in eisdem antiquis codicibus, id totum prælo committeretur, tamen ea occasione mandatum dedit speciale, & solita magnitudine animi statim jussit ut hic Lactantii liber in clarissimam lucem ederetur.

Damus igitur illum ex codice 1297. bibliothecæ Colbertinæ, qui octingentorum aut circiter annorum esse videtur, integrum quidem, sed ab imp. rita manu scriptum, adeoque pluribus mendis infectum. Atque ea quidem quorum emendatio facilis & obvia erat, liberè nos

emendavimus; sed ea intacta reliquimus in quibus audacia corrigendi non vacabat periculo. Fortassis alii feliciores erunt. Compositus & absolutus est liber eo anno quo post extinctos persecutores dulcissimum & pulcherrimum pacis nomen auditum est in Ecclesia Christi, nostrisque hominibus tranquillitas ac loquendi scribendique libertas restituta. Quis enim historiam istiusmodi scriberet in medio atrocissimæ periecutionis? Sanè Lactantius libros divinarum institutionum scripsit furente persecutione, in ipsis ejus initiis, ut ex capite secundo & quarto libri quinti colligitur; sed non emisit, impeditus videlicet rei & temporis necessitate, ut ipse loquitur in principio libri de opificio Dei. At quum data esset pax, omnisque metus à pectoribus Christianorum depulsus beneficio Constantini M. Imperatoris, tum verò ecclesiastici scriptores indulgentia benignissimi principis usi, animum converterunt ad scribendum: quod antea non erant ausi. Itaque tum Lactantius divinarum institutionum libros, in quibus loca quædam sparsim reperiuntur quæ manifestò constat scripta esse post bellum sedatum atque extinctum, recensuit, pleraque addidit, in primis verò ea quæ in initiis librorum & in epilogo dicuntur ad Constantinum, quæ perperam nonnulli judicant notha esse ac supposititia, adeo ut eorum præjudicio fretus Josephus Iſæus, qui postremam Lactantii editionem Romanam emisit, universa deleverit quæ in aliis editionibus ad Constantinum scripta leguntur. Et tamen puto non posse verè dubitari quin ea sint Lactantii, cum & ejusdem sint styli cum ceteris ejusdem operibus, & phrasæ quædam quæ illic habentur, eadem sint in variis locis istius historię & reliquarum Lactantii lucubrationum. Sed haud dubiè duæ antiquitus fuere divinarum institutionum editiones, una ferme statim post datam Ecclesiæ pacem emissa, quum adhuc Lactantius esset in Bithynia, altera post bellum Cibalense & Mardienſe, quum venisset in Gallias propter Crispum Constantini filium. Qui ergo priore editione usi sunt, ea profectò non habuerunt quæ postea de Constantino addita sunt, atque adeo mirum non est ea desiderari in quibusdam exemplaribus. Sed ut redeamus ad librum de mortibus persecutorum, à quo nos abduxit occasio differendi de tempore quo scripti sunt libri divinarum institutionum, certum est eum ab auctore scriptum Nicomediæ in Bithynia, ubi is habitavit per totum illud tempus quo periecutio in Oriente grassata est, & absolutum fuisse post confectum bellum apud Campum Serenum in Thracia, post quod integra fuit Ecclesiæ pax, proſtigato ac paulò post extincto Maximino, homine nostræ religionis inimicissimo. Colligitur illud ex pluribus ejusdem historię locis, sed præcipuè ex epilogo, in quo auctor verbis apertissimis innuit hæc scripta à se esse post datam pacem plebi Dei, quæ per annos decem partim vastata, partim dispersa fuerat. Adde quòd librum suum nuncupavit illustri regionum illarum confessori Donato, quem etiam compellat in medio operis & in fine. Hæc enim indicant eos tum simul fuisse aut certè non magno locorum intervallo

tervallo disjunctos. Illud etiam diligenter observandum est, eum illa tantum edicta, quæ pro Christianis data sunt, in hoc opere descripsisse quæ proposita Nicomediæ sunt, aliorum mentionem non facere: quia nimirum ea tantum refert quæ ipse proponi vidit, & quorum propterea copiam facile habere potuit.

De patria Lactantii video varias esse sententias; quarum ea infirmior videtur quæ Firmo Picensi oppido eum ortum contendit, quia Firmianus vocatur. Eam ego præfero quæ Afrum fuisse censet. Nam & in Africa præceptore vius est Arnobio; & Nicomediam accitus à Diocletiano, ut illic literas oratorias doceret, ut ipse scribit, non aliunde venisse videtur quam ex Africa, cum apud Hieronymum in libro de viris illustribus legatur *ἐπιμαχίου* suum] ab Africa] Nicomediam usque versibus hexametris descripsisse. Erat autem Nicomediæ tempore persecutionis quæ sub Diocletiano universam commovit Ecclesiam, etiam quum data pax est. Nam quæ in libro de mortibus persecutorum dicuntur de proposita Nicomediæ constitutione Constantini & Licinii, deque adventu Licinii in eam urbem, ea profectò ab alio scribi non potuerunt quam ab eo qui quæ scriberet, oculis usurparet. Quum verò postea Constantinus post bellum Cibalense, quod confecit anno Christi cccxiv. viii. Idus Octobris, in Thraciam ac Macedoniam profectus esset, tum haud dubiè Lactantius, ei fortean olim cognitus, è Nicomedia ad eum venit, & postea jussu ejus Gallias petiit, ubi Crispum Constantini filium Latinis literis erudit. Putavit vir doctissimus Petrus Franciscus Chiffletius Crispum à Lactantio institutum fuisse anno Christi cccxii. eodem nimirum tempore quo primum Constantinus, ut ille ait, mox mater ejus Helena Christum agnovere, fidei nostræ sacramenta edocti ab Eusebio Episcopo Vefontionensi, & Crispum cum Helena & Lactantio relictum Vefontione à Constantino quum is in Italiam profectus est adversus Maxentium. Verùm narratio ex qua Chiffletius hanc historiam contexit, posterioris ac sequioris seculi scriptum est, & nullam fidem meretur. Præterea certum est Lactantium adhuc in Bithynia fuisse quum bellum parabatur adversus Maxentium & aliquanto post. Venit ergo Lactantius in Galliam (quod etiam placuisse video clarissimo viro Jacobo Gothofredo) anno tantum cccxv. quum pace post pugnam Cibalensem atque Mardensem constituta inter Constantinum & Licinium Magnus Gallias repetiit. Rediisse enim illum ad uxorem suam facile colligitur ex Zosimo & Epitome Victoris, ubi scriptum est Constantinum Magni filium, *in Arelatensi oppido ante non multos dies editum*, factum fuisse Cæsarem cum Crispo & Liciniano Licinii filio, quod contigisse anno Christi cccxvii. Kalendis Martiis docent Facti Idatiani. Nam cum pugnatum in Pannonia sit anno cccxiv. exeunte, & ineunte anno cccxvii. natus in Gallia sit Constantinus Constantini filius, necesse est patrem medio temporis in Gallia fuisse, adeoque illuc rediisse post pacem factam cum Licinio. Qua occasione verisimile est Lactantium, virum omnium suo tempore erudi-

eruditissimum, ut Eusebius ait, à Constantino adductum fuisse in Gallias, ut Crispum imbueret cognitione historiarum & ceterarum bonarum literarum. Et quidem facile assentior doctissimis viris Christophoro Browero & Ægidio Bucherio, qui tanquam rem certam tradunt Lactantium Treviris senectutem extremam egisse quum erudiendo Criipo daret operam, & hic verisimiliter libros divinarum institutionum ad Constantinum Imperatorem contexuisse. At Chiffletius, honesto & decore patriæ amore ductus, hunc honorem æqua lance partitur inter Treviros & Vefontionenses, sic Bucherio concedens Crispum Treviris eruditum à Lactantio fuisse ut id tamen factum velit etiam Vefontione. Sed conjectura illa nullum omnino fundamentum habet præter bonam clarissimi & optimi viri voluntatem & inclinationem in suos Vefontionenses. Ceterum Lactantium alibi quàm in imperio Licinii fuisse quum is religioni Christi manifestò contrarius apparuit, adeoque tum in Gallia fuisse, docet ipse ad Constantinum scribens in initio libri primi divinarum institutionum. *Nam malis, inquit, qui adhuc adversus justos in aliis terrarum partibus servant, quanto serius, tanto vehementius idem omnipotens mercedem sceleris exsolvet.* Cœpit autem Licinius apertè sævire in Christianos anno cccxx. ut certis argumentis ostenderunt viri doctissimi. Unde colligi potest Lactantium adhuc eo tempore in humanis fuisse. Immo ultra hunc annum eum produxisse ætatem docere ipse videtur in fine libri quarti divinarum institutionum, ubi inter varias hæreticorum sectas numerat etiam Arrianos. Nam cum illi plenè orbi universo non innotuerint nisi post habitam Synodum Nicænam, apparet Lactantium superstitem huic synodo fuisse, si vera est lectio. Scio virum clarissimum & eruditissimum Michaëlem Thomasiuum sustulisse ab eo loco nomen Arrianorum in ea quam curavit Lactantium operum editione, & habuisse sententiæ suæ suffragatorem Josephum Ilixum. Sed cum illi paucos veteres libros habeant istius suæ sententiæ assertores & vindices, & de novem Vaticanis duobusque Vallicellanzæ bibliothecæ, quòd hanc clausulam habeant, fidem faceret illustrissimus Cardinalis Baronius, cum scirem præterea unum Bononiensem, quem & Thomasius & Latinus Latinius viderunt, tum etiam quatuor bibliothecæ regiz, sex Colbertinos, & veteres editiones, eas nimirum quæ Thomasiuanam antecesserunt, cum scirem, inquam, tot veteres codices & editiones mentionem heic facere Arrianorum, & pauca admodum exemplaria vetera proferri in quibus hoc nomen non extet præ multitudine eorum quæ illud habent, non invitatus assentiebar eidem Baronio Thomasiuum reprehendenti quòd contra omnium terè veterum exemplarium & editionum fidem textum Lactantii corruperit, nulla vel levi addita ratione cur id fecisset. Sed nunc, dum necum repeto codices qui Arrianos commiscunt hæreticis à Lactantio commemoratis non esse admodum veteres, duos verò bibliothecæ regiz signatos 3735. & 3736. sanè vetustissimos & optimos, tum etiam vetustissimum illum Bononiensem quo Thomasius utebatur,

nullam

nullam eorundem Arrianorum mentionem facere, dubitare eorum retinenda sit emendatio ejusdem Thomasi contra tot exemplarium manuscriptorum fidem, cum certum sit in istiusmodi rebus multitudinem testium, qui per imperitiam temeritatemque scriptorum falsi fictique esse possunt, cedere interdum debere dignitati & auctoritati paucorum antiquiorum. Utcunque se res habeat, cum constet Lactantium in extrema senectute præceptorem Crispi fuisse, necesse est illum circa ea tempora mortuum quibus Constantinus vicennalia sui imperii celebravit. Accideritne illius mors Augustæ Trevirorum, an alibi, exploratum non est. Ego huc valde inclino ut cum Bucherio sentiam eum in civitate illa & extinctum & sepultum esse, cum id extrema illius senectus, quam illum egisse in Gallia docet Hieronymus, facile persuadeat.

LUCII CÆCILII.] In veteri codice ita simpliciter conceptus est titulus istius operis. *Lucii Cæcilii. Incipit liber ad Donatum confessorem de moribus persecutorum.* Quod autem is sit Lactantius, cujus extant libri septem divinarum institutionum & alia quædam opuscula, tanta ac tam manifesta sunt argumenta ut res extra omnem controversiam posita esse videatur. Nam & stylus omnino Lactantianus est, ut facile periti rerum istarum æstimatores agnoscent; & versus interdum Virgilianis huic operi interserit auctor, ut solet Lactantius; denique pleraque quæ illic leguntur, eadem ferè ad verbum in aliis ejusdem libris leguntur, ut suis infra locis adnotabimus. Adde auctoritatem sancti Hieronymi, qui in catalogo virorum illustrium recensens opera Lactantii, inter ea commemorat librum de persecutione, nimirum hunc nostrum. Neque movere quemquam debet quod in Lactantii editionibus quæ manibus eruditorum teruntur, non Cæcilius, sed Cælius appellatur, tamquam hinc colligi posse videatur Lucium Cæcilium libri istius auctorem diversum esse à Lactantio. Nam licet verum sit eum semper vocari Cælium in editionibus quæ prænomen ejus habent, ut sunt omnes posteriores, in Romana tamen anni MCCCCLXX. quam curavit Joannes Andreas Episcopus Aleriensis, vocatur simpliciter Lactantius Firmianus absque ullo prænomine, & in codice 1975. bibliothecæ Colbertinæ, in quo continentur vulgatæ Lactantii lucubrationes, disertè in titulo vocatur Lucius Cæcilius Firmianus Lactantius, in codice verd 3736. bibliothecæ regię Cæcilius Firmianus. Immo cum videam eum appellari tantùm Firmianum Lactantium in codicibus 3737. 3738. 3740. bibliothecæ regię & in codicibus 3773. 4095. & 4495. Colbertinæ, tum etiam in optimo & vetustissimo exemplari MS. Academiæ Oxoniensis, facile adducor ut credam pleraque vetera lucubrationum ejus exemplaria neque Cælii prænomen habere neque Cæcilii, ac nihilo minus verum ejus nomen esse Cæcilium, cum ita constanter vocetur in titulo istius historiæ, in codice 3736. bibliothecæ regię, & in codice 1975. Colbertinæ, ut monuimus. Quamquam, fatendum enim est, L. Cælius Firmianus semper scribitur in codice regio 3735. quem diximus esse vetu-

stiffimum & optimum. Cur autem in titulo libri de mortibus persecutorum & in codice illo regio prætermiffum fit verum nomen Lactantii, quod est ultimum ex quatuor quæ illi tribuuntur, id (ut in simili caufâ Sirmondus adnotavit ad Sidonium) librarii ofcitantia eveniffe credendum est : qui cum omnia fcriptoris iftius nomina brevitatî ftudio adfcribere nollet, pro ultimo, quod proprium erat, id potius imperitè delegit quod primo loco occurrebat.

AD DONATUM] illuftrum horum temporum confefforem, qui novies tormenta pertulit pro nomine Chrifti, fex annorum fpatio tentus in carcere, unde emiffus eft extremis Galerii Maximiani temporibus, ut legitur infrâ cap. xvi. & xxxv. iftius operis. Eidem librum de ira Dei nuncupavit Lactantius, fcriptum poft datam divinitus pacem.

DE MORTIB. PERSEC.] Apud Hieronymum legitur fimpliciter Lactantium fcripiffie *de perfecutione librum unum*. Sed nos retinui-mus lectionem veteris exemplaris, quoniam manifeftum eft confilium inftitutumque auctoris fuiffe ut miferabiles exitus eorum defcriberet qui perfecutionem ad verfus Chriftianos excitaverant. Mortes autem dixit quomodo Cicero libro fecundo de finibus : *Præclara mortes funt imperatoria*. Item in fine libri primi Tufculanarum quæftionum : *Clara verò mortes pro patria oppreffa, non folùm gloriofa rhetoribus, fed etiam beata videri folent*. Tacitus lib. xi. annalium : *multasque mortes juffu Mefſallina patratas*. Et lib. xiv. *Sequuntur virorum illuſtrium mortes*. Idem lib. iiii. hiftor. *varia perentium forma & omni imagine mortium*. Item lib. i. *laudatis antiquorum mortibus pares exitus*. Et Statius in libro nono Thebaidos : *Deſertasque tulit fine funero mortes*. Et paulò poſt : *Nil opus arma ultra tentare & perdere mortes*. Sanctus Auguſtinus epift. lxxviii. *Inſuper etiam ſe quas mortes ſibi ultra ingerunt, nobis volens eſſe invidioſas*. Idem lib. i. contra Gaudentium cap. vi. *Hæc eſt innocentia partis Donati, ut hoc faciatis adjunctis mortibus veſtris, quod etiam apud Carthaginem in invidiam noſtram de baſilicis qua veſtra fuerunt, ſicut potuiſtis, & eum quibus potuiſtis, feciſſe aſſeveramini ſine mortibus veſtris*.

CAP. I. EXCITAVIT DEVS PRINCIPES] Conſtantinum & Licinium, qui tum quum hæc ſcribebat Lactantius pacem Eccleſiæ dederant, nondum commota à Licinio perfecutione ad verſum noſtros.

QUI ADVERSATI] In veteri libro legitur *illuſtrati*. quod nos mutavimus, quia emendatio certa erat.

TEMPL. SACR. EVERT.] In prima editione ſcripfi ex capite xiiii. iftius libri & ex libro v. divinarum inſtitutionum cap. xi. patere hæc agi de templo Nicomedie everſo à Diocletiano & Maximiano. Poſtea cum viderem virum clariffimum & eruditiffimum Giſbertum Cuperum aliam loci iftius interpretationem adduxiſſe quæ veritati videatur eſſe conſentanea, illam lubenter amplexus ſum. Putat ergo intelligi ifthic debere in genere Chriftianam religionem, cum vete-

res post Apostolum corpus Christianorum vocare soleant templum Dei, ut observamus ad caput secundum.

NOCENTES ANIMAS PROFUDERUNT] Diocletianus nimirum, Maximianus Herculeus, Galerius Maximianus, & Maximinus Daza, quorum horrendæ mortes describuntur in hoc libro.

VIRTUTEM AC MAJEST.] Lactantius lib. iv. institut. cap. xxvi. *virtutem majestatemque Dei singularis interpretari.* Et lib. vi. cap. ix. *virtutem ac Majestatem Dei singularis enarrat.*

POST DIEM DECIMUM] Hic in primis locus confirmat librum CAP. II. istum verè esse Lactantii. Nam idem ipse libro quarto divinarum institut. cap. x. loquens de Judæis ait; *Exinde Tetrarchas habuerunt ad Herodem, qui fuit sub imperio Tiberii Casaris, cujus anno quinto decimo, id est, duobus Gemis Consulibus, ante diem decimum Kalendarum Aprilium Judæi Christum cruci affixerunt.* Sic enim legitur in omnibus antiquis Lactantii exemplaribus manuscriptis, in editione Romana anni MCCCLXX. in Veneta anni MDXXI. & apud Paulum de Middelburgo in Paulina. Xystus tamen Betulejus contendit in melioribus Lactantii editionibus legi *ante diem septimum Kalendarum*, Romanamque illam fugillat quæ *ante decimum* habet. Sed tandem anno MDCI. Josephus Læzus veterem lectionem huic loco restituit auctoritate plurimorum veterum exemplarium, quæ nunc confirmatur ex ista quoque Lactantii lucubratione. Vide porrò doctissimi viri Michaëlis Thomæii Notas ad locum illum ex divinarum institutionum libro quarto.

POST DIEM DECIMUM] In libro quarto institutionum legitur *ante diem decimum.* Verùm hæc discrepantia nullam importat repugnantiam. Idem enim valet *post diem ac ante diem*, ut monet Paulus in l. *Amniculus.* 132. Dig. de verbor. significat. *Amniculus amittitur qui extremo anni die moritur. Et consuetudo loquendi id ita esse declarat. Ante diem decimum Kalendarum, Post diem decimum Kalendarum.* Sed hic locus Pauli non caret difficultate. Nam Marcellus Francolinus in tractatu de tempore horarum canonicarum cap. LXXIII. contendit heic per verba *post diem* non posse intelligi aliquem dierum qui sunt ante Kalendas, sed decimum post Kalendas, id est, nonum mensis diem; idque confirmare nititur pluribus exemplis. Frustra. Nam cum Lactantius eandem rem duobus in locis referens, in uno quidem dixerit *ante diem decimum*, in alio verò *post diem decimum*, manifestum est horum verborum eundem debere sensum esse. Præterea Romani nunquam à Kalendis denominaverunt dies qui sequuntur post Kalendas, sed eos tantum qui antecedunt, ut nemini paulò erudito est obscurum.

CONGREGAVIT DISCIPULOS] Lactantius lib. iv. institut. cap. xx. *Discipulis iterum congregatis, scriptura sancta litteras id est Prophetarum arcana patefecit, quæ antè quàm pateretur perspicere nullo modo poterant.* Et cap. xv. *Sicut etiam voces Prophetarum, quæ cum per annos mille quingentos & eo amplius læta fuissent à populo Judæorum,*

fugam quidem, cum sibi videret esse pereundum, fuerat ausus occidere, ⁴ item Candidianum, quem ⁵ Valeria ex concubina genitum ob sterilitatem adoptaverat, necari iussit. ⁶ Mulier tamen ⁷ ut cum vixisset cognoscere

que both Valeria and Candidian to death. Sed interim præter hanc editionem nulla est, quæ non cum MS. codice in Auctoris verbis habeat, *Valerium quem*. Et, quod magis notandum, stare optime posse manu scripti lectionem ponit, pugnatque, Pagius in Critica sua Baroniana, uti sequitur.

in primis Valerium,] Valerium scilicet Valentem, de quo anno ccvii num. 14. (Immo, 15.) sic locuti sumus. Eodem fere tempore, quo Alexander, qui Præfecti Prætorii Atricæ munere fungebatur, apud Carthaginem Imperator fit, *Valens Imperator creatur*, inquit Victor in Epitome, qui postquam Maximini mortem narravit, subiungit: *Valens a Licinio morte nullatur*. De hoc Valente loquitur Lactantius lib. de Mortibus Persecutorum cap. 50. ut primus omnium observavit eruditissimus Abbas Ludovicus du Four in literis ad me scriptis. Ibi Lactantius, Maximini mortem recitatus, ait: *Licinius summa rerum potitus, in primis Valerium, quem Maximinus iratus necari fugam quidem, cum sibi videret esse pereundum, fuerat ausus occidere, necari iussit*. Nec dubitari potest, quin Valerius ille idem sit cum Valente a Victore memorato, cum Gotzsius inter Nummos triginta Tyrannorum, qui imperante Gallieno Rempubliam Romanam afflixerit, hunc referat: ATT. K. POT. OTAAEP. OTAAENC. CEB. L. A. id est, *Imperator Caesar Publius Valerius Valens Augustus Anno primo*. Nummus tamen ille ad Valerium Valentem Licinii iussu occisum, non vero ad Valentem, qui post Valerianum in Persidem abductum tyrannidem arripuit, (ut testatur Follio lib. de Triginta Tyrannis cap. 19.) omnino pertinet, licet Mediodarbus huic Valenti, qui brevi in Macedonia imperavit, attribuat. *Pagius, ubi supra; ad an. Chr. 314. nu. 12. & 306. nu. 15.*

† Confer nunc, primum omnium, assentientem propugnantemque Toinardum P. 2. p. 386; tum nec dissentientem

istam Maucroixii Versionem, *Car præmiserunt Licinius sit moriri Valere*: in qua scilicet, ut sequentia & Lingua simul genitus ostendunt, non Valeria, sed Valerius intelligitur: postremo, Amplissimum Cuperum varia Pagio & sequacibus objicientem in epistola ad Perillustrem Voetium, pag. 13.

[4. *item Candidianum*] MS. codex, quem ceteræ hæcenus editiones secutæ fuerant, *idem Candidianum*. Sed omnino, vel cum Baluzio *item Candidianum* corrigendum est; vel nobiscum, adverbium ordinis adhibendo, *inde Candidianum*; aut per meram fere litterarum transpositionem, *dein Candidianum*.

Candidianum] filium Galerii & concubinae, observante Maucroixio ad marginem suæ Versionis.

Candidian was her adopted Son, for his mother was a Concubine of Maximians: Tralatio Anglica. Ad verbum, Candidianus erat adoptivus [Valeriæ] filius: fuit enim ejus mater concubina Maximiani.

[5. *Valeria*] Pro quo mulieris nomine, crassissimo errore Typographico, Valerius legitur in Pagii Critica Baroniana, ad annum Chr. 314. nu. 12. ubi totum hoc caput describitur. Conferto modo eandem ad annum Chr. 305. nu. 6.

6. *Mulier tamen*] Forte, *Mulier statim*, vel, *Mulier namque*. Tollius. Emendo, *Mulier tandem*. Gale.

† 7. *ut enim vixisset cognovit,*] *Quem?* & quis sensus? De utroque enim modis dissentient Interpretes.

Cette Dame ayant appris que Candidianus n'étoit point mort. Maucroix. Id est, cum mulier Candidianum non fuisse mortuum didicisset.

She had no sooner got the news of Maximian's death &c. Anglica Versio. Hoc est, Vix mulier nundium de Maximini morte acceperat.

† Mihi, primo loco, quod in bonam partem sumi velim, nulla ratione videbatur

cognovit, mutato habitu ⁸ comitatu ejus se miscuit, ut fortunam Candidiani specularetur. ⁹ Quia Nicomediæ se obtulerat, ¹⁰ & in honore haberi videbatur, nihil tale metuens occisus est. ¹¹ Et illa, exitu ejus audito, protinus fugit. Idem Severi filium Severianum, jam ætate robustum, qui fugientem Maximinum fuerat ex acie secutus, tamquam post obitum ejus de sumenda purpura cogitasset, capitali sententiæ subiectum interemit. ¹² Qui omnes Licinium jampridem ¹³ quasi malum metuentes, cum Maximino esse mauerant, ¹⁴ præ Valeria, quæ volens Licinio in omnes Maximiani hereditates jure suo cedere, idem Maximino nega-

bat, [P. 2. p. 320.] *Qui quia Nicomediæ se obtulerat, in honore haberi videbatur.* Tollius.

bo, [P. 2. p. 320.] *Qui quia Nicomediæ se obtulerat, in honore haberi videbatur.* Tollius.

Legendum *visisse*, referendumque ad Licinium. Corrigendum quoque *cognovemat*, pro *cognovis*; & mox idem *miscuerat*, pro *miscuit*. Tollius.

† Arridebat magis *vi exisse*, vel simplicior *exivisse*: ut, postquam Candidianum necari iussisset Licinius, Candidianus, mandati gnarus, evadendi prima vice e loco, ubi jugulandus erat, viam invenit; Valeria autem, cognito eam inde feliciter erupisse, mutaverit habitum, & se adoptivi sui filii comitatu miscuerit, ut ejus fortunam specularetur. Adde Baluzium, P. 2. p. 107. & Columbum, pag. 320.

† 8. *comitatu ejus*] Hic rursus, & pro contrariis Interpretum hypothesebus, in contrariâ abeunt Versiones; Gallica nimirum de *Candidiani comitibus* explicante; Anglica vero de *Maximini*, novissime desuncti, *aula*; hoc est, aulicis. *She had no sooner got the news of Maximinus death, then she came to his Comitium disguise.*

9. *Quia Nicomedia*] Scribo, *Qui cum Sparkis*, in utraque Oxon. a quibus hæud diversa est Cantabrigiensa. *Quia Nicomedia*] Lega cura Colum-

bo, [P. 2. p. 320.] *Qui quia Nicomediæ se obtulerat, in honore haberi videbatur.* Tollius.

10. & in honore haberi videbatur,] Cuperum vise, P. 2. p. 251.

† 11. *Et illa, exitu ejus audito.*] Id est, illustrante singula, licet in re minime obscura, Maucroixio, Cum Valeria Candidiani mortem audivisset. Confer, si tanti est, quæ de vocabulo *exitu* notavimus, pag. 13. nu. 24, sub finem.

12. *Qui omnes*] Atqui duo tantum supra memorati sunt, *Candidianus*, & *Severianus*. Tollius.

† Immo tres; *Candidianus*, *Severianus*, & ante utrumque, *Valerius*, seu *Valeria*, prout initio capitis legere maueris, *Licinius*, *summa rerum patiens*, IN PRIMIS VALERIUM... fuerat ausus occidere, vel, IN PRIMIS VALERIAM: Mirumque hæc, aut illum, a Tollio, post tam diferta verba, prætermitti.

† 13. *quasi malum metuentes.*] Hoc est Anglicæ Versioni, quasi malum hominem: *looking on him as an ill man.*

Legendum: *quasi amatum metuentet*. Grævius.

Forte, *quasi iratum*. Tollius.

† Suspicebar quasi malum metuentes locutionem esse e medio petitam, qualis ista Gallorum, *Il le craignoit comme la peste.*

14. *pro Valeria, quæ volens &c.*] Sed hæc jam superius Licinium fugisse dicta est. Vide quæ viri docti ad caput xxxix notat.

bo, [P. 2. p. 320.] *Qui quia Nicomediæ se obtulerat, in honore haberi videbatur.* Tollius.

10. & in honore haberi videbatur,] Cuperum vise, P. 2. p. 251.

† 11. *Et illa, exitu ejus audito.*] Id est, illustrante singula, licet in re minime obscura, Maucroixio, Cum Valeria Candidiani mortem audivisset. Confer, si tanti est, quæ de vocabulo *exitu* notavimus, pag. 13. nu. 24, sub finem.

12. *Qui omnes*] Atqui duo tantum supra memorati sunt, *Candidianus*, & *Severianus*. Tollius.

† Immo tres; *Candidianus*, *Severianus*, & ante utrumque, *Valerius*, seu *Valeria*, prout initio capitis legere maueris, *Licinius*, *summa rerum patiens*, IN PRIMIS VALERIUM... fuerat ausus occidere, vel, IN PRIMIS VALERIAM: Mirumque hæc, aut illum, a Tollio, post tam diferta verba, prætermitti.

† 13. *quasi malum metuentes.*] Hoc est Anglicæ Versioni, quasi malum hominem: *looking on him as an ill man.*

Legendum: *quasi amatum metuentet*. Grævius.

Forte, *quasi iratum*. Tollius.

† Suspicebar quasi malum metuentes locutionem esse e medio petitam, qualis ista Gallorum, *Il le craignoit comme la peste.*

14. *pro Valeria, quæ volens &c.*] Sed hæc jam superius Licinium fugisse dicta est. Vide quæ viri docti ad caput xxxix notat.

SIBYLLA DICENTE] Sic libros Sibyllinos laudare solet Lactantius, tamen et si illos sciret non unius esse Sibyllæ, sed plurium. Ita ipse libro primo divinæ institut. cap. vi. *Et sunt singularum singulari libri: quia Sibylla nomine inscribuntur, unius esse creduntur. Sed & nos confusè Sibyllam dicemus, sicuti testimonio earum fuerit abutendum.* Duo autem sunt loca in vulgatis Sibyllarum oraculis ad quæ respexisse hoc loco reor Lactantium. Primus habetur in libro quinto.

Ἰξοὶ δὲ ἐν πρώταις γαίης μηλοκτόνος ἀνὴρ
Φόβου ἠδὲ φόου, ὅξυ τιμα μερμηρίζων,
Ὅς πῶσιν γαίαν καθελεῖ, καὶ πάντα κρατήσει.

Quæ sic Latine versa sunt à Sebastiano Castalione.

Matris & occisor quidam de finibus orbis
Vir fugiens veniet, spirans immane, fremensque,
Omnes qui terras vastabit, & omnia vincet.

Secundus locus ita habet in libro octavo Sibyllinorum oraculorum.

----- ἰσ' ὄξυ γ' ἐπιπέλαθῃ
Ἐκ πρώταις γαίης ὁ φοβὰς μηλοκτόνος ἰλθών,
Ταῦτ' ἄπεισι διδὺς πλεῖστον μίγαν Λαοὶδὶ θύσῃ.
----- ut quando redibit
Extremo casor matris fugitivus ab orbe
Omnibus has domans, Asiam locupletet abundè.

CAP. III. ALTER NON MINOR] id est, Domitianus, calvus Nero dictus à Juvenale, quem Tertullianus in apologetico cap. v. vocat portionem Neronis de crudelitate, & Eusebius lib. iii. hist. eccl. cap. xvii. Neronianæ impietatis & odii adversus Deum successorem. Tertullianus: *Tentaverat & Domitianus, portio Neronis de crudelitate: sed quia & homo, facile captum repressit, restitutus etiam quos relegaverat.* Ita veteres editiones & duo vetusti codices Bibliothecæ Colbertinæ. Posteriores editores maluerunt *quæ*. quàm bene, viderint alii. Ceterum quod heic à Tertulliano dicitur de restitutis Christianis quos Domitianus relegaverat, ita interpretatur Franciscus Zephyrus ut intelligi velit Domitianum, quia non omnem exuerat humanitatem, neque dignos exilio aut alia multa Christianos videret, repressisse impetum, & quos jam in insulam aliaque passim loca relegaverat, eundem ipsum restituisse. Istud verò ego olim falsum putavi, quia ex Dione & Clemente Alexandrino, tum etiam ex Lactantio constat Christianos revocatos ex insulis non fuisse ante imperium Nervæ. Nunc verò existimo hanc repugnantiam sic posse conciliari ut dicamus Domitianum quidem revocasse Christianos in insulas aliave exilia deportatos, sed illos indulgentia ejus potiri non potuisse ante imperium Nervæ, quia statim post illam datam Domitianus excessisse videtur è vita. Hæc porro conciliatio mea non est, sed Henrici Dodwelli viri doctissimi.

ERASA EST] Macrobius lib. i. Saturnal. cap. xii. *Octobrem verò suo nomine Domitianus irruerit, sed uti infaustum vocabulum ex omni are vel saxo placuit eradi.*

MUL. MIR. OP. FABRICASSET] Suetonius in Domitiano: *Plurimum*

rima & amplissima opera incendio absumta restituit, in quæis & Capitolinum, quod rursus arserat, sed omnia sub titulo sancium suo, ac sine ulla pristini auctoris memoria.

NEQ. IMAG. N. TITULOR.] Idipsum scribit Eusebius lib. III. cap. XX. historię ecclesiasticę. Suetonius: *Contrà Senatus adeo Lactantius est ut repleta certatim curia non temperaret quin mortuorum consummatiosissimo atque acerbissimo acclamationum genere laceraret, scalas etiam inferrî, clypeosque & imagines ejus coram detrabi & ibidem solo affligi juberes, novissimè eradendos ubique titulos abolendamque omnem memoriam decerneret.* Vide etiam Xiphilinum in Nerva, & Procopii Cæsariensis historiam arcanam pag. 37. editionis Lugdunensis.

ECCLESIA RESTITUTA] Narrat Dio apud Xiphilinum, Nervam omnes qui impietatis in deos rei fuerant absolvisse, exules in patriam reduxisse, edicto insuper vetuisse ne cui liceret aut impietatis sive Judaicę sectę (sictum vocabant religionem Christi) quempiam dehinc infimulari. Ea porrò occasione Joannes Apostolus, qui in Patmon insulam à Domitiano fuerat relegatus, exilio solutus, Ephesum reversus est, ut ex Clemente Alexandrino recitat Eusebius lib. III. cap. XXXIII.

BONI PRINCIPES] quamvis pagani. Lactantius in fine libri septimi divinarum institutionum ad Constantinum; *Quoniam unus ex omnibus excisisti qui præcipua virtutis & sanctitatis exempla præberes, quibus antiquorum principum gloriam, quos tamen fama inter bonos namerat, non modo aquare, sed etiam, quod est maximum, præterires. Illi quidem natura fortasse tantum similes justis fuerunt. Qui enim moderatorem universitatis Deum ignorat, similitudinem justitiæ assequi potest, ipsam verò non potest.* De bonis principibus, qui & libertatem credendi nostris hominibus permiserunt, & eorum ministerio in palatio & in provinciis usi sunt, eosque ad maximas dignitates evexerunt, videndus Eusebius in initio libri octavi hist. eccles.

NULLUS TERR. ANGULUS] Lactantius lib. IV. institut. cap. XXVI. *Nam quoniam is qui patibulo suspenditur, & conspicuus est omnibus & ceteris altior, crux potius electa est, qua significaret illum tam conspicuum tamque sublimem futurum ut ad eum cognoscendum pariter & colendum cuncta nationes ex omni orbe concurrerent. Denique nulla gens tam inhumana est, nulla regio tam remota, cui aut passio ejus aut sublimitas majestatis ignota sit.*

NULLA DENIQUE NATIO] In veteri codice legitur, *nulla denique Dei natio.* Sed nos vocem *Dei*, quæ heic omnino superflua erat, abjecimus. Et nostram emendationem confirmat Lactantii locus mox relatus.

PRINCIPALE FASTIGIUM.] Lactantius in epilogo libri septimi ad Constantinum: *Te providentia summa divinitatis ad fastigium principale provexit.* CAP. IV.

ADVERSUM CARPOS] Constantinus in oratione ad sanctorum cœtum cap. XXIV. *Getas sive Gothos vocat, auctor Chronicæ Alexandrini*

xandini Francos, Zosimus libro primo historiarum Scythas. de quibus etiam interpretatur Cuspinianus. Ac sanè Constantinus in eadem oratione scribit Decium periisse in campis Scythicis. Res ista sic conciliari potest ut quia Carporum Gothorumque eadem origo erat, & quia utrique propter Istrum fluvium sedes habebant, ut Zosimus docet, facile eorum nomina permutarentur, & alius ad Gothos referret quæ alibi de Carpis & Scythis leguntur. Quod de Francis quoque hominibus, qui ejusdem cum Carpis Gothicæque originis erant, intelligi velim.

[NEC SEPULTURA] Epitome Victoris: *In solo barbarico inter confusus turbas gurgite paludis submersus est, ita ut nec cadaver ejus potuerit inveniri.* Rem multò aliter narrat auctor Chronici Alexandrini, qui scribit Decium ab uno aliquo principum mactatum unà cum filio fuisse in Abyrto. Eusebius in Chronico: *Decius cum filio in Abyrto occiditur.* ubi vide Notas Josephi Scaligeri.

CAP. V.

[VALERIANUS] Mira sunt quæ de modestia ac mansuetudine reliquisque summis Valeriani virtutibus tradit Trebellius Pollio: quæ confirmantur etiam ab Eusebio, qui lib. VII. hist. eccles. cap. x. illum vel ex eo maximè commendat quòd mansuetissimus ac benignissimus fuerit erga Christianos; additque nullum superiorum principum, ne illos quidem ipsos qui palam Christiani fuisse dicuntur, tanta humanitate ac benevolentia nostros complexum esse quantam Valerianus præ se ferebat initio principatus sui, totamque ejus familiam Christianis hominibus abundasse, ita ut Dei Ecclesia esse videretur. Sed postea immensum mutatus ab illo, crudelissimè sæviit in Christianos; ac mox secuta Dei manus, quæ illum graviter afflixit.

[INCLINARE SIBI ROMANUM] Acta sancti Pontii martyris cap. XXIV. *Valerianus scilicet Imperator in captivitatem ductus à Sapore Rege Persarum, non gladio sed ludibrio omnibus diebus vita sua merita pro factis percepit, ita ut quotienscumque Rex Sapor equum conscendere vellet, non manibus ejus, sed incurvato dorso, & in cervice ejus pede posito, equo membra locaret.* Non stratoris igitur officium exhibebat Sapor Valerianus, sed planè vicem stapedis aut scalæ illi in equum ascensuro præstabat, ut rectè ex hoc actorum sancti Pontii loco, quorum auctorem facit Eutropium, observavit Salmasius ad Trebellium Pollionem pag. 276.

[FILIUM IMPERATOREM] nimirum Gallienum; de quo narrat idem Pollio quòd *comperta patris captivitate gauderet*, tantum abfuit ab ea vindicanda. Addit paulò post Trebellius: *Et cum plerique patris ejus captivitatem mœrentes, ille specie decoris, quòd pater ejus virtutis studio deceptus videretur, supra modum latatus est.*

[DIREPTA EST EI CUTIS] id est, Valeriano. Confirmat hanc historiam Constantinus Imperator in oratione ad sanctorum coetum cap. XXIV. *Tu quoque Valeriane cum eandem crudelitatem in famulos Dei declarasses, justum Dei judicium omnium oculis subjecisti, captus ab hostibus, & in vinculis circumductus cum chlamyde purpurea & reliquo*

lingua imperiali cultro, tandem vero à Sapere Persarum Rego, detrahta cibicento, candiri jussus, sempiternum calamitatis tua tropæum spectandum præbuit. Qui locus lucem accipit ex Lactantio. Vide porro quæ illic adnotat vir clarissimus Henricus Valesius.

AD MEMOR. TRIUMPHI] Hoc est illud tropæum quod à Persis tantopere jactatum scribit ad Saporem eorum Regem Constantinus apud Eusebium lib. IV. de vita ejus cap. XI.

VASANUS ET PRÆCEPS] Flavius Vopiscus: *Aurélianus, quod negari non potest, severus, truculentus, sanguinarius fuit princeps.* CAP. VI.
Eutropius lib. IX. de eodem: *Vir in bello potens, animi tamen immodici & ad crudelitatem propensioris.*

EXTINCTUS EST] Eleganter idem Constantinus in eodem capite XIII. *En. idem Aurelianus, fax omnium visiorum, quædam præsentis & persequens divini nominis vindicta, dum furore percitus Thraciam percurreret, in medio via publica casus, sulcos aggeris publici impio sanguine complevisti.*

COENOPURIO] inter Heracleam & Byzantium. Flavius Vopiscus in D. Aureliano: *Sed quam iter faceret, apud Coenopurium mansurum, quæ est inter Heracleam & Byzantium, malitia Notarii sui & manus Maccæoris interemptus est.* Vide Eutropium lib. IX.

FALSA SUSPICIONE] Eam historiam multis enarrat idem Vopiscus, quem consule.

AVARITIA] Idem Vopiscus in Numeriano: *Quum Diocletianus apud Thangros in Gallia quadam in caupona moraretur, in minoribus ad huc locis militans, & cum Druyde quadam muliere rationem concubitus sui quotidiani faceret, ac illa diceret, Diocletiano, nimium avarus, nimium parcus es, joca non serio Diocletianus respondisse fertur: Tunc eis largus quum Imperator fuero.* CAP. VII.

TRES PARTICIPES REGNI] Maximianum cognomento Herculum anno Christi cclxxxv. Constantium cognomento Chlorum & Galerium Maximianum cognomento Armentarium anno ccxciii. *Quatuor sanè principes mundi, inquit Vopiscus in Carino, fortes, sapientes, benigni, & admodum liberales, unum in republica sentientes.* Sed hæc scribebantur de vivis principibus; & adulatio suberat, ut patet ex libro Juliani Imperatoris de Cæsaribus. In Chronico Alexandrino scriptum est Diocletianum communicasse imperium cum Maximiano Herculo anno tertio imperii sui, & Maximianum Jovium & Constantium in consortium imperii adscitos Nicomediz XII. Kal. Jun. anno nono imperii Diocletiani, id est, anno Christi ccxcii: ut interpretatur Baronius, seu veriùs anno ccxciii. Sed postea dictari sumus de initiis Maximiani Herculi & aliorum. Nunc satis erit admonere graviter errare auctorem Chronici Alexandrini quum tradit Maximianum Jovium & Constantium factos fuisse Cæsares XII. Kalendas Junias, quos ad principale fastigium evectos esse Kalendis Martiis extra omnem est controversiam.

ENORMITATE INDICIONUM] id est, tributorum. Salvianus libro

libro quinto pag. 105. secundæ & tertiæ editionis nostræ: *Quibus minime aliis rebus Bacanda facti sunt nisi iniquitatibus nostris, nisi improbitatibus judicum, nisi eorum proscriptionibus & rapinis qui exactionis publicæ nomen in quaestus proprii emolumenta vertebant, & indictiones tributarias prædæ suas esse fecerunt?* Et pag. 107. *Decernantur his nova munera, decernantur nova indictiones.* Item pag. 108. extrema: *Nam sicut in onere novarum indictionum pauperes gravant, ita in novorum remedium opitulatio sustinent: sicut tributi: novis minores maxime deprimuntur, sic remediis novis maxime sublevantur.*

DESERERENTUR AGRIS] Idem Salvianus pag. 103. *Fam vero illud quale quam familiare Romanis, quod se irvicam exactione proscribunt.* Item pag. 104. *Inter hæc vastantur pauperes, vidua gemens, orphanus proculcatur, instans ut mulsi eorum & non obscuris natalibus editi, & liberaliter infisus, ad hostes fugiant, ne persecutiõis publicæ afflictione moriantur.* & reliqua.

RATIONALES] id est, procuratores Principum, quorum cura erat ut in provinciis bona caduca & vacantia fisco vindicarent, quemadmodum ad Ammianum Marcellinum & ad Eusebium observavit vir doctissimus Henricus Valefius. Rectè autem hoc tempore mittebantur rationales, quia multa bona vacabant ob desertionem agrorum.

AD EXHIBENDOS MILITES] id est, ad præstanda stipendia militibus. Nam in jure civili exhibere significat suppeditare alimenta & cetera ad vitam necessaria, ut in l. i. Dig. *De off. Praef. urbi*, & l. 34. Dig. *De negotiis gestis*. Sic etiam in jure canonico. Extat enim in libro tertio Extravagantium communium, in titulo *De censibus*, constitutio Benedicti XII. in qua verbum *exhibere* sumitur pro *procurare*, ut heic notat glossa, id est, alimenta ministrare. Immo in capite octavo Actorum legitur eodem sensu: *In locis autem illis erant prædia principis infusa, nomine Publici, qui nos suscipiens, triduo benignè exhibuit.*

LEGEM PRET. RER. VENAL.] Appositè prorsus ad hunc locum Ammianus Marcellinus lib. XXII. pag. 126. editionis Henrici Valefii, de Juliano Imperatore agens: *Inter præcipua tamen & seria illud agere superfluum videbatur, quod nulla probabili ratione suscepta popularitatis amore vilitati studebat venalium rerum, qua nonnunquam secus quam convenis ordinata inopiam gignere solet & famem.* Vilitatem vocabant antiqui quum res parvo pretio constabant, ut pluribus ostendit idem Valefius ad hunc Ammianii locum. Arnobius in libro primo adversus gentes: *Sapenumero maximos annona fuisse proventus, vilitates, atque abundantias rerum tantas ut commercia suspenderent universa, pretiorum auctoritate prostrata.*

LEX NECESSITATE IPSA] *Quoniam leges ea intentione læta sunt ut proficiant, non ut noceant,* ut ad Avitum Viennensem Episcopum scribit Papa Symmachus. L. Valerius apud T. Livium lib. XXXIV. loquens de abrogatione legis Oppiz: *Cui non apparet ob inopiam & miseriam civitatis, quia omnium privatorum pecunia in usum publicum vertenda erant, istam legem scriptam, tandem mansuram quamvis causa scribenda legis mansisset?*

MAGNA PARS CIVITATIS] Nicomediz, ubi habitabat Diocletianus, quam verò studebat urbi Romæ cœquare, ut statim dicit Lactantius. Sic Constantinus M. Constantinopolim Romæ desideravit æquare. Fragmentum de Constantio Chloro & Constantino M. editum ab Henrico Valesio post Ammianum Marcellinum pag. 475. *Constantinus autem ex Byzantio Constantinopolim nuncupavit ob insignem victoriam; quam velut patriam cultu decoravit ingenti, & Romæ desideravit æquare.* Eutropius lib. x. loquens de Constantino: *Primus urbem nominis sui ad tantum fastigium evehere molitus est ut Romam æmulam faceret.*

LICITUM CONSUETUDINE] Comœdia Queroli. *Non facile intelligo perjurium seculari quid putas. Tamen transsumas quod, ut video, consuetudo jam fecit leve.* S. Ambrosius epist. LXVI. *Nunquid ideo licet quia non est prohibitum?*

FRATER EJUS] Ista non sic accipienda sunt quasi Maximianus CAP. VIII.
Herculus fuerit natura frater Diocletiani, sed frater imperii, ut eleganter loquitur Severus Imperator ad Albinum scribens apud Julium Capitolinum, ex more videlicet Regum, qui se fratres solent vocare, uti pluribus ad Annam Comnenam pag. 274. ostendit vir eruditissimus Carolus Dufresnius. Nam planum est ex panegyrico quem Mamertinus Herculo dixit, non natura illum Diocletiani fratrem fuisse, sed electione, ut verbis utamur sancti Ambrosii ex epistola XLIII. *Diversum sanguinem, inquit Mamertinus, affectibus misculis. Non fortuita in vobis est germanitas, sed electa.* Illud ipsum confirmat etiam Eumenius in panegyrico primo ad Constantinum M. ubi post laudatam Diocletiani constantiam in retinendo vitæ privatæ usu, addit: *Hunc ergo illum, qui ab illo fuerat frater adscitus, puduit imitari.* Denique Diocletianus erat Dalmata, iste Pannonius. Adde quòd nullus historicus tradit eos natura fratres fuisse. Eodem porro more Galerius Maximianus, quia Cæsar cum Constantio factus fuerat, ejus frater vocatur à Trebellio Pollione in D. Claudio: *Quæ idcirco posui ut sit omnibus clarus Constantium, divini generis virum, sanctissimum Casarem, & Augusta ipsam familia esse, & Augustos multos de se datum, salvus Diocletiano & Maximiano Augusto & ejus fratre Galerio.* Immo qui eodem aut pari magistratu fungebantur in republica, fratres vocabantur, ut patet ex epistola CLX. sancti Augustini. Ceterùm in constituendis Maximiani Herculi initiis variz ac multùm inter se discrepantes sunt esuditorum virorum sententiz, quas in libro XI. de doctrina temporum cap. XXI. enumerat Dionysius Petavius. Ipse ea ponit in anno Christi CCLXXXV. quò tribunitiz potestatis perinde ut imperii secundam annum Diocletianus iniiit. Id autem colligit vir doctissimus ex eo quòd incertus auctor panegyrici Maximiano & Constantino dicti affirmet Maximianum vigiliis & curas imperatorias viginti annis expertum esse, & vicefimo anno Imperatorem, octavo Consullem fuisse, tum etiam quia Aurelius Victor tradit ei anno minus potentiam fuisse quàm Diocletiano. Sanè anni imperii Maximianum

hanc certam, ut mihi videtur, regulam habeat quod vigesimus annus imperii debet concurrere cum octavo ejusdem consulatu. Cùm ergo certum sit octavam consulatum ejus incidisse in annum Christi ccciv. & ex Fastis Idatianis sciamus initium imperii ejus fuisse Kalendas Apriles, consequens est illum à Diocletiano factum fuisse Imperatorem Kalendis Aprilibus anni cclxxxv. cùm Diocletianus jam imperaret à mense Novembri proximè præterito. Nam & Eusebius in Chronico Maximianum dicit in consortium imperii adscitum anno secundo Diocletiani, non quidem in editione Scaligeri, sed in tribus antiquis exemplaribus manuscriptis bibliothecæ Colbertinæ, quorum unum est antiquissima & optimum, tum etiam in veteri illa editione Veneta, & in ea quam Arnaldus Pontacus Episcopus Valatensis emisit ad veterum exemplarium fidem castigatam. Quod tamen non ita intelligendum est ut Maximianus dicatur adscitus in consortium imperii quum jam Diocletianus imperasset per annum integrum, sed anno secundo ex quo Diocletianus levatus fuerat, incipiendo à Kalendis Januariis, ut tum auspiciari solebant annum. Ad quam etiam regulam revocanda sunt verba Aurelii Victoris dicentis Maximiano anno minus potentiam fuisse quam Diocletiano, inchoato videlicet, non completo. Nam, ut dixi, certa illa est regula, vigesimum annum imperii Maximiani non posse disjungi ab octavo ejus consulatu. Referenda sunt autem verba panegyrici. *Te rursus vicesimo anno Imperatorem, octavo Consulatem, in amplexu quodam suo Roma voluit detinere ut videretur augurari jam & timere quod factum est.* Quæ verba sic interpretari oportet ut dicamus Maximianum Romæ remansisse post discessum Diocletiani, & illic Consulatem processisse Kalendis Januariis anni ccciv. imperii sui xix. exente, vigesimum inchoasse Kalendis Aprilibus quæ in consulatum ejus octavam inciderunt, deinde Roma digressum eo anno quo Consul octavum erat, excitasse querelas & suspensiones civium Romanorum, quasi jam augurarentur & timebant quod factum est, id est, depositionem imperii, quæ anno sequenti post consulatum ejus octavam evenit, quum ipse inisset vigesimum primum imperii sui annum. Itaque Diocletianus imperium habuit mensibus tantum quatuor & duodecim diebus plus quam Maximianus. Imperavit autem per annos viginti, menses quinque, dies duodecim, Maximianus verò per annos viginti & mensium unum integrum. Hic rursus sese offert alia difficultas, utrum scilicet Maximianus à Diocletiano factus sit primùm Cæsar & anno sequenti Augustus, an verò statim Augustus dictus & frater, omisso nomine Cæsaris. Controversiam hanc quidam moverunt argumento sumpto ex libro xxvii. Ammiani Marcellini cap. vi. ubi cùm dixisset Gratianum puerum à patre Valentiniano factum esse consortem imperii, quod anno Christi ccclxvii. contigit, addit id factum esse contra morem institutum antiquitus, quia Gratianum non prius Cæsarem fecerat Valentinianus, sed statim Augustum nuncupaverat. Ex quo collegerunt viri eruditissimi Maximianum, qui multò ante Valentiniani tempora

pora evectus est ad dignitatem imperatoriam, primò Cæsarem factum à Diocletiano, præsertim quia sic eum videbant vocari ab Eutropio lib. ix. ubi agit de Bagaudis in Gallia domitis. Addit deinde Eutropius Diocletianum uno eodemque tempore Maximianum Herculum ex Cæsare fecisse Augustum, Constantium & Galerium Maximianum Cæsares. Sed vir doctissimus Henricus de Noris in dissertatione de numismate Diocletiani & Maximiani cap. 11. vel ex eo capite contendit errasse Eutropium quòd inauguratione Maximiani Augusti pleno quinquennio antecesserit designationem Cæsarium. Intellexit vir itidem istarum rerum peritissimus Antonius Pagius vim pondusque istius argumenti; & ut illud infringat, ait Eutropium gesta diversis annis brevi, ut assolet, summa describere. Sanè responsio illa esset optima si Eutropius isthic non observasset ordinem temporum. Sed cum dicat Maximianum factum Augustum postquam Carausius Britannias occupaverat, Quinquegentiani Africanum infestaverant, Narses Orienti bellum intulerat, & Achilles in Ægypto rebellarat, quæ contigisse per annos tertium, quartum, & quintum imperii Diocletiani docet Chronicon Eusebii, planum est designari tempus quo Constantius & Galerius Maximianus facti sunt Cæsares. Et sic rectè à viro clarissimo observatum est Eutropium errasse in hoc loco. Unde nos certò colligimus locum illum nullius momenti esse ad adstruendam eorum opinionem qui putant Herculum primò Cæsarem, deinde Augustum fuisse factum à Diocletiano. Augustum enim statim dictum esse probant plures leges latæ sub consulatu Diocletiani & Aristobuli, quæ in titulo præferunt nomen Diocletiani & Aristobuli Augustorum; inter quas una est data Nonis Augusti. Cum autem anno illo Maximianus in consortium imperii adscitus sit à Diocletiano quo leges publicæ ejus præferunt ut Augusti, non ut Cæsaris, videtur ambigi non posse de hac illius dignitate. Neque verò accusandi negligentia aut erroris in hoc loco sunt qui Codicem Justiniani, in quo leges illæ referuntur, collegere; sed potius laudanda eorum diligentia, qui rectè ista distinxerunt. Nam, exempli causa, legem à Diocletiano latam Carino l. i. & Numeriano Consulibus, qui fuerunt Consules anno quo Diocletianus levatus est Imperator, antus Diocletiani nomine inscripserunt, eam verò quæ Diocletiano v. & Maximiano iv. Coss. lata est, quum Constantius & Maximianus Cæsares essent, ita: *Imp. Diocletianus & Maximianus A. A. & Constantius & Maximianus nobilissimi Cæsares.* Eodem modo legem aliam à Constantio & Galerio Maximiano latam post abdicacionem superiorum Augustorum, non illorum solum nominibus inscribunt qui tulerant, sed Severi etiam & Maximiani sive Maximini nobilissimorum Cæsarium, qui eodem tempore ad fastigium illud evecti sunt quo Constantius & Galerius Maximianus supremum gradum consecuti. Itaque leges illæ quæ à Diocletiano & Maximiano Augustis datæ reperiuntur sub consulatu Diocletiani & Aristobuli, cum multæ sint, ostendunt Maximianum Herculum fuisse factum Augustum

anno illo quo eum Diocletianus fecit participem suæ dignitatis ac potestatis.

IN UTROQUE MENS UNA] id est, Diocletiano & Maximiano, quos notant antiqui pari in societate potentie fuisse concordēs, & Maximianum Diocletiano in omnibus semper obsecundasse. Mamertinus in panegyrico quem dixit Maximiano: *Vestra hæc concordia facit, invictissimi principes, ut vobis in tanta æqualitate successuum etiam fortuna respondeat. Rempublicam enim una mente regitis, neque vobis tanta locorum diversitas est quod minus etiam veluti junctis dexteris gubernatis.* Idem in genethliaco: *Intelligimus enim, sacratissimi principes, geminum vobis, quamvis dispares sitis aetatibus, inesse consensum; neque tibi ille candidior, sed invicem vosmet imitantes, invicem vestras affectatis annos. Sic vos estis juniores, ambo seniores. Neuter plus suis moribus favet. Uterque se vult esse quod frater est.* Flavius Vopiscus in Carino, loquens de Diocletiano & Maximiano, Galerio Maximiano & Constantio: *Quatuor sanè principes mundi, fortes, sapientes, benigni, & admodum liberales, unum in republica sentientes.* Aliiter tamen sensisse video Julianum Imperatorem, qui in libro de Cæsaribus ait Deos quidem admiratos esse illorum concordiam, sed unum eorum acerbè & intemperanter se gerentem, rerum novarum cupidum, & perfidiæ plenum, neque in omnibus tetrachordo concordem, à Sileno admixtam nos fuisse in convivium Imperatorum. Quo loco designari Maximianum Herculum satis apparet.

AVARITIA MINORI ALTERO] Hæc sanè corrupta ac depravata sunt. Quippe hæc dicere videtur Lactantius Herculum avariorem Diocletiano fuisse, quem tamen paulò post scribit non admodum diligentem fuisse in conservandis opibus quas ei Africa & Hispania opulentissimæ provincie subministrabant. Et infra cap. xxiix. de eodem loquens ait: *Thesauros irrundit, domas ut solet largè.* Unde colligipotest quanta fides habenda sit actis sancti Mauricii & sociorum ejus ab Eucherio conscriptis, ubi Hercules describitur *ferus animo, avaritia crudelis.* Tentaverunt viri clarissimi emendationem hujus loci, Sparkius nimirum & Columbus. Et Columbus quidem ita legendum censet: *Hoc solum differebant, quod avaritia majori altero fuit plus, sed & plus timiditatis, minori verò minus, plus verò animi, non ad bene faciendum, sed ad malè.* Sparkius autem: *Hoc solum differebant quod avaritia minori altero fuit plus, (Majori verò minus, sed plus timiditatis) plus verò animi, non ad bene faciendum; sed ad malè.* Idem refert virum eruditissimum Episcopum Afaphensem existimare ita legendum esse: *quod avaritia minori altero fuit plus, sed plus timiditatis, majori verò minus, sed plus animi.* Harum emendationum neutra mihi satis præbatur. Si tamen ulla earum admittenda esset, præferenda mihi videretur ea quam Sparkii esse diximus, sic tamen ut ita simpliciter legamus uti nos edidimus, nisi quòd reponendum *avaritia pro avaritia.* Quo casu ita intelligendus esset hic locus. Diocletianus quidem fuit avarus adeo ut infatiabili avaritia thesauros nunquam minui vellet, sed

sed semper extraordinarias opes ac largitiones congereret, ut ea quæ recondebat integra atque inviolata servaret. Maximianus avarus quodque erat, sed non tam diligens in custodiendis opibus; ideoque avarior Diocletiano dici potest, quia cum opes profunderet, novos quotidie modos novaque artes exigendarum coacervandarumque pecuniarum invenire cogebatur. ob quam fortassis causam eum avaritia crudelem vocant acta illa sancti Mauriti ab Eucherio conscripta. Timiditatem quoque isthuc uni Imperatorum attributam in Diocletianum cadere debere perspicuum est. Huc usque omnia rectè convenire posse puto. Postea desunt, ut existimo, nonnulla ad perficiendam comparationem. Quæ enim deinceps sequuntur, ea profectò non pertinent ad Diocletianum, sed ad Maximianum.

LOCUPLETES SENATORES] exemplo videlicet D. Aureliani, de quo hæc scribit Vopiscus in vita ejus. *Dicitur præterea huius fuisse crudelitate us plerisque senatoribus simulatam ingereret factionem conjurationis ac tyrannidis, quo facilius eos posset occidere.*

EFFODERENTUR LUMINA] Lactantius lib. vii. institut. cap. xxvi. de Roma: *Precandusque nobis & adorandus est Deus cæli, si tamen sanctus a ejus & placita differri possunt, ne citius quàm putemus tyrannus ille abominandus veniat qui tantum facinus molitur ac lumen illud effodiat cujus inseritum mundus ipse lapsurus est.* De eodem senatu Romano agens Mamertinus in genethliaco Maximiani sic scribit: *Ipsa etiam gentium domina Roma, immodico propinquitatis vestra elata gaudio, lumina senatus sui misit.*

CONSTANTIUM] cognomento Chloam, Constantini M. patrem, principem optimum & benignissimum, uti jure meritòque vocatur in veteri inscriptione Nicomediensi nondum edita, quam in ea urbe ante hos annos ex veteri lapide in area Moschæ novæ reperto descripsit vir clarissimus Joannes Vaillant Antiquarius regius, & mecum humanissimè communicavit. Sic autem habet:

OPTIMO. BENIGNISSIMO Q.
PRINCIPI. FLAVIO. VALERIO,
CONSTANTIO. NOB. CÆSARI
GERMANICO. MAX. CONS. COLONIA
NICOMEDIENSIVM. D. N. M. Q. EIVS.

Posita est hæc inscriptio post victoriam quam Constantius reportavit de Germanis sive Alamannis, post quam vocatus est Germanicus, anno Christi cxciv. quum ipse & Galerius Maximianus essent Consules. De hac victoria sic loquitur Eutropius lib. ix. *Per idem tempus à Constantio Casare in Gallia pugnatum est circa Lingones. Die una adversam & secundam fortunam expertus est. Nam cum repente barbaris ingruentibus intra civitatem esset coactus tam precipiti necessitate ut clausis portis in murum funibus tolleretur, vix quinque horis mediis adventante exercitu, sexaginta ferè millia Alamannorum cecidit. Quòd si quis titulum Germanici additum Constantio velit post devictos Francos, potest & ea quoque sententia bona esse.*

CAP. IX. MAXIMIANUS] cui prænomen Galerio fuit, cognomen Armenario. Gener fuit Diocletiani, quia Valeriam filiam ejus habuit uxorem, mulierem castissimam & infelicissimam. Sed de ea postea pluribus agemus.

HUIC BESTIÆ] Sic persecutores Christianorum nominare solet Lactantius. Cujus appellationis hanc reddit rationem in libro quinto divinarum institutionum cap. xi. *Nam quis Caucasus, qua India, qua Hyrcania tam immanes, tam sanguinarias unquam bestias abuit? Quoniam ferarum omnium rabies usque ad ventris satietatem furit, fameque sedata, protinus conquiescit. Illa est vera bestia cujus una jussione funditur ater ubique cruor, crudelus ubique luctus, ubique pavor, & plurima mortis imago. Nemo hujus tanta bellua immanitatem posse pro merito describere, qua uno loco recubans, tamen per totum orbem dentibus ferreis sevit, & non tantum astus hominum dissipat, sed & ossa ipsa comminuit, & in cineres fuerit, ne quis extet sepultura locus.* Hunc locum beneficio indicinæ nostræ repertum intellexit vir illustris Fredericus Spanheimius in annotationibus ad Cæsares Juliani Imp. pag. 52. ubi describens Lactantii verba quæ isthic illustrantur, addit eum alicubi rationem reddere cur Imperatores illos bestias appellet. Non absurda autem conjectura fuerit si quis hæc quoque dicta suspicetur adversus Galerium Maximianum, hominem crudelissimum, quem & Lactantius & ceteri vocant auctorem persecutionis adversum Christianos excitatæ, ut observabimus infra. Eadem ratione Sulpitius Severus in libro secundo sacræ historię Neronem vocat immanium bestiarum sordidissimum, & Victor lib. v. de persecutione Vandolica Hunicum Regem bestiam quoque vocat.

MATER EJUS] Romula. de qua paulò post.

DACIAM NOVAM] id est, Daciam Aureliani, nimirum eam Mœsiæ partem in quam Aurelianus populos transfulerat quos ex Dacia Trajani abduxerat. Ea amissa fuerat sub Gallieno, sed ab Aureliano revocata ad Romanam ditionem, ac postea rursus ab eo intermissa, quia desperabat posse retineri, abductique ex ea Romani in media Mœsia collocati sunt, ut in libro nono tradit Eutropius. Flavius Vopiscus in D. Aureliano: *Quum vastatum Illyricum ac Mœsiam desperatam videret, provinciam trans Danubium Daciam à Trajano constitutam sublatò exercitu & provincialibus reliquis, desperans eam posse retineri; abductosque ex ea populos in Mœsiam collocavit, appellavitque suam Daciam, qua nunc duas Mœsias dividit.* Tum ergo haud dubiè Romula mater Galerii, quæ erat Transdanubiana, confugerat in Daciam novam.

TRAJECTO AMNE] id est, Danubio, ubi constitutus erat limes duarum Daciarum illius temporis.

CARO INGÈNS] Consentanea Lactantio narrat Eusebius lib. viii. hist. eccles. cap. xvi. & libro primo de vita Constantini cap. lviii. nimirum Galerio Maximiano totam corporis molem ob nimiam alimentii copiam in immensam quandam pinguedinem excrevisse, etiam ante morbum quo periit. PER

PER ARMENIAM] majorem, ut docet Sextus-Rufus. Dux itaque fuere Armeniæ, Euphrate fluvio invicem determinatæ. Minor Cappadociæ juncta erat, major Persarum regno contigua. Itaque quum bellum in Armenia majore parabatur, procul erant exercitus à Nicomedia, adeoque Diocletianus tutus erat adversus timorem de Persis. Narrat ergo Sextus Rufus Maximianum Cæsarem, quum prima congressione pulsus fuisset à Persis, à Diocletiano vix impetrasse ut reparato de limitaneis Dacia exercitu euentum Martis repeteret. In Armenia majore ipse Imperator cum duobus equitibus exploravit hostes, & cum viginti quinque millibus superveniens castris hostilibus, subito innumera Persarum agmina adgressus ad invernacionem cadidit. Rex Persarum Narseus effugit. Uxor ejus & filia capta sunt, & cum maxima pudicitia custodia reservata. Pro qua admiratione Persæ non modo armis, sed etiam moribus, Romanos superiores esse confessi sunt: Mesopotamiam cum Transigritanis quinque regionibus reddiderunt. Insignis est hic locus, & qui merebatur à nobis describi.

FUGATO NARSEO] Ista contigisse anno Christi cccxvii. pluribus probat Henricus Valelius in Notis ad Eusebium pag. 170. quem consulere. Quamquam, fatendum enim est, victoriam Galerii de Persis contigisse anno xvii. imperii Diocletiani disertè scriptum est in optimo illo & antiquissimo Chronico Eusebiano bibliothecæ Colbertinæ: in veteri verò editione Veneta revocatur ad annum xiv. Triumphus autem de Narseo victo actus est Romæ tempore vicennialium anno ccciii. ut ostendimus infra ad caput xvii.

DIRECTARET CÆSARIS NOMEN] Non fuit ille solus qui imperium habere quam expectare mallet. Julianus Cæsar eum secutus est; qui Cæsaris nomine non contentus, Augustum se appellari & voluit & passus est. Quod ubi ad Constantium Imperatorem perlatum est, ille Leonam Quæstorem suum, ut in libro xx. tradit Ammianus Marcellinus, in Gallias cum litteris datis ad Julianum pergere celeri statuit gradu, eum, si salutis suæ proximorumque consuleret, tumentis flatu deposito, intra Cæsaris se potestatem continere præcipiens. Sed Julianus restitit, sub nomine celsi se imperii multo officiosius pariturum asseverans, ut legitur in Epitome Victoris.

DIOCLES ANTE IMPERIUM] Infra cap. xix. *Huic purpuram Diocletianus injecit suam, qua se exuit, & Diocles iterum factus est.* Epitome Victoris: *Diocletianus Dalmata, Anulini senatoris libertina, matre pariter atque oppido nomine Dioclea, quorum vocabulis, donec imperium sumeret, Diocles appellatus, ubi orbis Romani potentiam cepit, Grajum nomen in Romanum morem convertit.* Vide Valegium in Notis ad Eusebium pag. 165. Emendandus ergo Flavius Vopiscus in loco à nobis supra relato ex vita Numeriani: ubi legendum, *Diocles, nimium avarus*, pro eo quod ibi legitur, *Diocletianus*.

SUMMA FELICITATE REGNAVIT] Vide quæ adnotamus infra ad caput xvii.

SCRUTATOR RER. FUTUR.] Aurelius Victor : *Namque insistentium scrutator, ubi fato intestinas clades &c.*

QUIDAM MINISTRORUM] Et hic quoque locus apertè ostendit librum itum esse Lactantii. Similia enim omnino ipse habet in libro quarto institutionum cap. XXVII. *Nam cum diis suis immolans, se afficit aliquis signatam frontem gerens, sacra nullo modo lisans, nec responsa posse consultus reddere vates. Et hac saepe causa precipua iustitiam persecuendi malis Regibus fuit. Cum enim quidam ministrorum nostrorum sacrificantibus Dominis assisterent, imposito frontibus sanguine deos illorum fugaverunt, ne possent in visceribus hostiarum futura depingere. Quod cum intelligerent aruspices, indignis istis demoneis quibus proscram, conquirentes prophanos homines sacris interesse. egerunt principes suos in furorē ut expugnarent Dei templum. Quo loco, ut illud obiter admoneam, lapsus graviter est Iosephus Iseus putans heic agi de templo Jovis, Apollinis, vel cuiusvis alterius demoneis expurgato, cum tamen hic locus intelligendus sit de Ecclesia five de corpore Christianorum, ut rectè ista explicat laudatus supra Cuperus. Nam eo tempore quo principes acti sunt in furorē ut expugnarent Dei templum, Diocletianus non erat apud Nicomediam, sed in Oriente, ut docet Lactantius: qui quod in libro quarto dixit de expugnato Dei templo explicat de pernicioso & injusto Diocletiani iussu, qui non eos tantum qui sacris ministrabant, sed universos qui erant in palatio sacrificare iussit, & milites etiam cogi præcepit ad nefanda sacrificia. Itaque prima illa militum persecutio incidit in annum ccccii, Neque certè furore, sed pietate potius opus est ad expurgandum templum; ad expugnandum verò templum five corpus Christianorum, quòd Deus, qui in templo Christianorum colebatur, sacra turbasset quibus Imperatores operam dabant, furor animum addidit. Melius Thomasius, qui vocem *expugnarent* heic retinuit, aliam rejecit: quoniam si legeremus *expurgarent*, per Dei templum esset intelligendum, Apollinis vel alterius huiusmodi, quod Lactantius non templum Dei sed demoneis profanum domicilium nominasset. Sed idem tamen huius loci sensum assecutus non est. Existimat enim heic per templum intelligi viros illos Christianos qui sacrificiis intererant, qui martyrio affecti sint ob querelas demoneis & eorum sacerdotum, cum certum sit heic agi de Ecclesia in universum. Errandi itaque occasio fuit vox *expugnarent*, quam quaedam editiones habent pro *expugnarent*. Porro legendum esse *expugnarent*, docent sex vetusti codices bibliothecæ regie, totidem Colbertinæ, item alii duo vetusti codices Bononienses, quos & Thomasius & Iseus viderunt, ut testatum fecit Latinus Latinius in ora sui Lactantii, quem mecum pro amicitia nostra communicavit clarissimus & eruditissimus conterraneus meus Antonius Faure Doctor Theologus Parisiensis & Præpositus Ecclesiæ Remensis. Quo etiam modo Petrus Ciaconius legendum esse monuit in margine Lactantii sui, quem mihi utendum dedit idem vir clarissimus. Atque ita sane habent vetus illa editio Romana, Veneta anni mdcxxi. & Basileensis Xysti Betyleji,*

IMMORTALE SIGNUM] Lactantius lib. IV. institut. cap. XXVII. quos signum immortale nominavit tamquam inexpugnabilis murus. Alibi dicit caeleste signum.

TAGIS] Puto hæc oratorio more dicta esse, quia Tages Thuscus fuit olim magnus aruspex & magister aruspicum. Arnobius libro secundo adversus gentes: *Antequam Thages Thuscus oras contingeret luminis, quisquam hominum sciebat aut esse noscendum condiscendumque curabat an fulminum casus aut extorum aliquid significarentur in vasis?* ubi vide observationes Gebharti Elmenhorstii. Hinc illud Ammiani Marcellini ex libro XVII. pag. 101. *In Tagesicis libris legitur Vejovis fulmine mox tangendos adeo hebetari ut nec tonitruum nec majores aliquos possint audire fragores.* Sic hunc locum emendavit Henricus Valefius, cum antea legeretur *Tagesis Thusci*. In veteri codice MS. bibliothecæ Colbertinæ scriptum est *Tageticis*.

PRAEPOSITI] Nomen id dignitatis militaris, & quidem post Tribunos, qui tamen præerant cohorti perinde ac Tribuni, ut observat Henricus Valefius ad Ammianum Marcellinum. Lactantius cap. XLVI. istius historix: *Scribuntur hac in libellis pluribus, & per Praepositos Tribunosque mittuntur.* Ex eorum numero fuit Dorotheus ille cujus encomium enarrat Eusebius lib. VIII. hist. eccles. cap. I. ut ex actis martyrum Indis & Domnæ collegit idem Valefius.

MILITES COGI] Rectè itaque adnotat Eusebius in eodem capite primo libri octavi orfam primùm persecutionem fuisse ab iis qui militabant. Neque tum illa processit ulterius.

BITHYNIAM] In veteri codice legitur *Bethaniam*, manifesto errore. Certum quippe est ea quæ deinceps narrantur, peracta esse apud Nicomediam Bithyniæ metropolim.

MATER EJUS] Galerii Maximiani, quam Romulam supra vo- CAP. XI. cavit.

DEOR. MONTIUM CULTRIX] Commodianus lib. I. cap. XXI. *Monteses deos dicitis.* Sic enim legitur in vetustissimo codice MS. sancti Albini Andegavensis, ex quo instructiones Commodiani descripsit Jacobus Sirmondus, cum in utraque editione Rigaltii scriptum sit: *Montes & deos dicitis.* Malè. Nam vel ipse titulus, qui *Montesians* inscriptus est, admonerat retinendam esse lectionem veteris exemplaris. Difficile est autem interpretari qui fuerint dii monteses. Nam vetus inscriptio Romana, in qua istorum deorum mentio extat, eorum explicationem reddit difficiliorem. Habetur apud Gruterum pag. XXI.

ARAM. JOVI. FVLGERATORIS. EX. PRECEPTO.
DEORVM. MONTENSIVM. VAL. CRESCENTIO.
PATER. DEORV. OMNIVM. ET. AVR. EXV-
PERANTIVS. SACERDOS. SILVANI. CYN.
FRATRIIVS. ET. SORORIBV. DEDICAVERTVNT.

Porro alii fuisse Monteses qui commemorantur à Prædestinato lib. I. cap. LXIX. & in constitutione Honorii Aug. edita in Appendice Co-

dicis Theodosiani titulo XII. quos sanctus Augustinus in epistola ad Quodvultdeum vocat Montenses, ut & multi alii quos recenset vir clarissimus Carolus Dufresnius in verbo *Montenses*. Hi fuerunt Donatistæ, ut satis notum est vel ex libro secundo Optati Milevitani.

JEJUNIIS INSISTEBANT] Sic Maria ancilla Tertulli principalis, ut in actis ejus legitur. *Nasale itaque filii celebrante Terrullo, circa impuris idolis vanisque simulacris hostias, immolaves, Maria incumbebat jejuniis.*

INTER SE] id est, inter Diocletianum Aug. & Maximianum Cæsarem. quod sequentia docent.

ILLOS LIBENTER MORI] Sulpitius Severus in libro secundo hist. eccles. de hac ipsa persecutione loquens: *Quippe certatim tum gloriosa in certamina ruebatur.* Nihil vulgatius in actis martyrum quam voces illæ ultroneæ: *Christianus sum, Mori volo,* & cetera hujusmodi. Hinc sancta illa Christianorum invidia erga defunctos, quod digni non fuissent eorum mortis esse participes, ut Valerii in actis sancti Pontii martyris. Hinc etiam quorundam calidus zelus ac pius, ut ita dixerim, furor sese ultro morti ac tormentis offerentium; adversus quos exarsit Mensurius Episcopus Carthaginensis, ut testatur sanctus Augustinus in Breviculo Collationum cum Donatistis lib. III. cap. XIII. ubi docet scriptam à Mensurio fuisse epistolam ad Secundum Episcopum Tigisitanum, in qua legebatur eos qui se offerrent persecutionibus non comprehensis, & ultro dicerent se habere scripturas quas non traderent, à quibus hoc nemo quaeserat, displicuisse Mensurio, & ab eis honorandis eum prohibuisse Christianos. Quod etiam spectat canon LX. Eliberitanus. Elegans autem est & cumprimis memorabilis locus Pontii Diaconi in vita sancti Cypriani, ubi loquens de fuga ejus quum ad martyrium quæreretur, ait: *Fuit verò formido illa, sed justa, formido qua Dominum timeret offendere, formido qua preceptis Dei spallet obsequi quam sic coronari.* *Dicata enim in omnibus Deo mens, & fides divinis admoitionibus mancipata, credit se, nisi Domino latebram, tunc jubens paruisset, etiam ipsa passio peccare.* Hinc denique quorundam preces ad martyres orantium ut martyrii consortes esse mererentur; ut Eulampiz in Menologio Græcorum ad diem decimam Octobris in tomo secundo antiquæ lectionis Henrici Canisii. Sufficiunt enim hæc exempla ex multis ac prope innumeris quæ recitari facile possent.

ALIOR. CULPÆ ASSCRIBERET] Eutropius lib. IX. *Diocletianus moratus, callidè fuit, sagax præterea, & admodum subtilis ingenio, & qui severitatem suam aliena invidia vellet explorare.* Eadem de illo narrat Suidas, ingenio fuisse dicens vario & callido, sed singulari prudentia & acumine vitia naturæ sæpe celavisse, res omnes aperiores in alios conferendo.

PROPRIO ADV. CHRISTIANOS ODIO] Lactantius lib. V. institut. cap. XI. de hac ipsa persecutione loquens: *Alii suo proprio adversus justos odio.*

TOLLENDUS ESSE] Acta passionis sancti Savini Episcopi & martyris: *Pars major populi clamabant dicentes: Christiani tollantur, & volupras confus.*

TIMENTES.] Lactantius ibidem: *Alii pra nimia timiditate plus ausi sunt quam jubebatur.*

GRATIFICARI VOLENTES] Idem ibidem: *Nonnulli ut placerent, & hoc officio viam sibi ad aliova munirent.*

APOLLINEM MILESIUM] Hanc historiam narrat Eusebius in libro secundo de vita Constantini cap. L. sed non explicat ad cujus Apollinis templum pertineat. Tradit Pausanias in Arcadicis Xerxem Darii filium Milesis ademisse aeneum Apollinem qui in Branchidis fuerat, quem multis post annis Seleucus iisdem remisit. Branchidae porro locus erat in agro Milesio supra Panormum portum, celebris Apollinis oraculo quem Iones & Aeoles olim consulere solebant, ut ex libro primo Herodoti observat Henricus Valesius ad Ammianum Marcellinum pag. 382. Lactantius lib. VII. institut. cap. XIII. *Polytes quidam consuluit Apollinem Milesium.* Macrobius lib. I. Saturnal. cap. XVII. *Meandrius scribit Milesios Darii regi uelam pro salute sua immolare.*

UT DIV. RELIG. INIMICUS] nimirum justos viros in terris degentes, id est, Christianos, obfata sibi quod minus vera praediceret, atque idcirco falsa ex tripode oracula reddi, ut docet Eusebius in libro secundo de vita Constantini. Quae verba transcriptis & sua fecit auctor actorum sancti Georgii martyris, apud Surium.

AD SEPTI. KAL. MART. Rectè. Hoc enim die signantur Terminalia in veteri Calendario Romano quod editum est tempore Constantini, & ab Herwarto & Bucherio factum publici juris. Sanctus Augustinus lib. VII. de civitate Dei cap. VII. *Terminalia mense Februario celebrari dicunt cum sit sacrum purgatorium quod vocant februum.* Dies igitur primus istius persecutionis, quod notandum est, fuit VII. Kalendas Martias, ipso Terminalium die, quod probatur etiam ex capite XLVIII. ut illic observabitur.

AGENTIB. CONS. SENIB. AMB.] id est, Diocletiano & Maximiano Herculeo, quos anno Christi CCCIII. Consules VIII. & VII. fuisse constat. Haec porro verba certè indicant tempus istius persecutionis, de quo tanta contentione inter se digladiantur viri docti. Nam Onuphrius, Baronius, Petavius, ne singulos commemorem, contendunt eam coepisse anno Christi trecentesimo secundo, Scaliger, Valesius, & alii multi, anno sequenti, quorum opinionem esse veram probat hic locus Lactantii. Nam praeterea apparet ex capite XVII. ista contigisse paulò antè quàm Diocletianus Romam pergeret. Atqui certum est eum Romam profectum esse anno decimo nono imperii sui exeunte, ibique triumphasse de Narseo Rege Persarum, ut rectè notat Josephus Scaliger ad Chronicon Eusebii. Praeterea Lactantius infra cap. XLVIII. historiam istius persecutionis colligens, cum dixisset edictum Constantini & Licinii pro Christianis

CAP.
XII.

nis, quo pax data est Ecclesie, propositum fuisse Nicomedie die Iduum Juniarum Constantino & Licinio ter Consulibus, ait ab ever-
sa Ecclesia Nicomedienfi usque ad restitutam fuisse annos decem,
menses plus minus quatuor. Atqui si à die septimo Kalendas Mar-
tias anni CCCIII. (quo diruta est Ecclesia Nicomedienfis) usque ad
diem Iduum Juniarum anni CCCXIII. colligas, invenies ab ever-
sa Ecclesia illa usque ad restitutam fluxisse annos decem, menses tres,
dies novendecim. Denique persecutionem coepisse anno CCCIII.
hinc etiam probari potest quòd Eusebius lib. VIII. cap. XVI. ait eam
post octavum annum aliquantisper remittere coepisse. Nam si tem-
pora numeres à festis paschalibus anni CCCIII. usque ad mensem Aprilem
anni CCCXI. quo Galerius Maximianus in extremis agens perse-
cutionem quiescere jussit, facilè reperies annos octo integros efflu-
xisse ab initio persecutionis & initium nobi fuisse. Itaque remittere
coepit post annum octavum, ut observavit Eusebius. Quare argu-
menta quæ Petavius in libro XI. de doctrina temporum cap. XXXII.
adducit ex Sulpitio Severo ut probet persecutionem coepisse anno
CCCII. infirma esse constat, cum eo fundamento nitantur quod ea
desierit anno CCCXII. quam certum est nonnisi anno demum se-
quenti conquevisse.

SIMULACRUM DEI QUÆRITUR] Nimirum ut inter paganos,
qui non putabant templa esse posse sine simulacris. Et tamen Pli-
nius lib. II. cap. VII. dixerat: *Effigiem Dei formamque querere, im-
becillitatis humana reor.* Simulacris itaque carebant Ecclesie Chri-
stianorum, ut pluribus observat Desiderius Heraldus ad librum sex-
tum Arnobii. Vide etiam Casaubonum in Notis ad Alexandrum
Severum Aëlii Lampridii.

SCRIPTURÆ INCENDUNTUR] Narrat ista Eusebius lib. VIII. hist.
eccles. cap. II. ac plures alii quos supervacaneum esset commemora-
re. Res enim est notissima. Hinc natum contumeliosum traditoris
vocabulum adversus eos qui metu poenarum libros divinos tradide-
rant iudicibus imperialibus. Qua de re consulendi in primis Africani
scriptores, præcipuè verò Donatista ille, qui descripsit acta sanctorum
martyrum Saturnini, Dativi, & sociorum. Neque interim omit-
tenda gesta purgationis Cæciliani Episcopi Carthaginensis & Felicis
Episcopi Aptungitani.

CAP.
XIII.

POSTRIDIE] id est, sexto Kalendas Martias. Hoc igitur die pro-
positum est Nicomedie edictum Diocletiani & Maximiani adversum
nostros, coepa jam persecutione. Verùm Eusebius lib. VIII. cap. II.
scribit propositum fuisse mense Martio, appetente die festo domini-
cæ passionis; & auctor Chronici Alexandrini propositum ait die XXV.
Martii, ipso die Paschæ. Ista verò sic conciliari posse mihi viden-
tur, ut primò quidem edictum illud propositum fuerit Nicomedie,
velut in civitate regia, VI. Kalendas Martias, deinde missum ad ce-
teras imperii civitates, mense quidem Martio propositum in eo loco
ubi tum Eusebius habitabat, in Palæstina mense Aprili, Alexandria
vel alibi ipso die Paschæ.

CARE.

CARENT OMNI HONORE] Ista sic expressit Ruffinus apud Eusebium lib. VIII. cap. II. *Si quis inter nostros alicujus honoris prerogativa muniretur, sublata hac maneret infamis.*

LIBERTATEM NON HABERENT] Hæc apertius explicantur ab Eusebio lib. VIII. cap. II. secundum interpretationem Ruffini. Reliqui enim interpretes sensum legis non satis feliciter assecuti sunt. Sic ergo habet Ruffinus. *Si quis servorum permansisset Christianus, libertatem consequi non posses.* Primum enim poenæ constitutæ sunt adversus honoratos, tum adversus plebem, postremo adversus servos; quibus adempta omnis spes libertatis, si permansissent in professione religionis Christianæ. Ut constet falli virum alioqui eruditissimum Henricum Valecium, qui in Notis ad Eusebium pag. 164. ait hanc Ruffini interpretationem ferri non posse. Longius etiam aberravit Nicephorus Callistus, qui lib. VII. cap. III. ita intellexit hunc locum edicti ut putaverit servis libertatem datam esse qui Christianismum abjurarent. Attamen vir clarissimus Gisbertus Cuperus putat Lactantium heic non respicere ad servorum libertatem, & Valecii sententiam ita probat ut de eâ ne dubitandum quidem existimet. Verum cum Ruffinus fuerit utriusque linguæ peritus, tum proximus temporum quibus ista fuerant constituta, valde probabile est illum scisse & vim verborum Eusebii & quonam modo res gesta fuisset in ea persecutione Diocletiani. Præterea melior fuisset conditio servorum quàm honoratorum, si nullæ adversus eos poenæ fuissent constitutæ. Verisimilior videretur opinio clarissimi Dodwelli locum istum interpretantis de libertis. Sed ne ego eam amplectar obstat semper auctoritas ejusdem Ruffini.

QUOD EDICTUM QUIDAM] Ex silentio Lactantii, qui tum Nicomediæ erat, satis datur intelligi ignotum fuisse nomen istius hominis, quia haud dubiè de plebe erat. Nam si fuisset vir illustris & secularium honorum prerogativa conspicuus, ut eum describit Eusebius, qui ita vel fando audiverat vel ex traditione majorum acceperat, ejus nomen neque ignorasset Lactantius neque tacuisset, & ad Eusebium quoque pervenisset. Intererat quippe rei publicæ Christianæ ut nomen illius viri cunctis Ecclesiis innotesceret qui magnum illud facinus fuerat ausus. Quare suspecta mihi valde sunt quæ in vetustis quibusdam martyrologis leguntur ad diem septimam mensis Septembris; ubi descriptis Ruffini verbis Eusebium interpretantis, hæc facta dicuntur à quodam beato Joanne. Nam cum ex Lactantio & Eusebio certò colligatur virum hunc statim productum, statim morti traditum fuisse, adeoque expirasse exeunte Febuario, quomodo fieri potest ut natalis ejus dies incidat in mensem Septembrem, tam procul ab initio persecutionis? Ac sanè licèt illorum martyrologiorum auctoritas apud me vacillet, assentiri tamen non possum clarissimo viro Godefrido Henschenio, qui tomo tertio Februarii pag. 107. contendit hanc historiam intelligi debere de sancto Georgio martyre, quem passum ait Nicomediæ anno Christi cccIII. die

ribus monumentis, sed nec ex ea proles aliqua legatur esse suscepta. Addit deinde patrem, ut filie defunctæ memoriã consecraret æternitati, Pannoniæ partem ejus nomine institui atque cognominari voluisse; citatque in eam rem librum XIX. Ammiani Marcellini. Verùm id non dicit Marcellinus, sed tantùm eam Pannoniæ partem ad honorem Valeriæ Diocletiani filie & institutam & ita cognominatam. Referam autem ipsa ejus verba. *Valerianam venis partem quondam Pannoniæ, sed ad honorem Valeriæ Diocletiani filie & institutam & ita cognominatam.* Porro nec institutam à Diocletiano nec cognominatam, sed à Galerio Maximiano, docet Aurelius Victor in libro de Cæsaribus: *Provinciam uxoris nomine Valerianam appellavit.* His ita constitutis, tamquam certa essent, addit Baronius Diocletianum, cùm Valeriæ morte resoluta esset affinitas quæ inter eum & Galerium contracta erat, quam in sua cognatione haberet gradu propinquiorem virginem, eam illi fœdere nuptiarum conjungere festinasse, Susannam nimirum filiam Gabinii germani Caji Papæ; qui ambo Diocletiano sanguine conjuncti erant, utpote nati ex fratre ejusdem Diocletiani, ut patet ex actis ejusdem sanctæ Susannæ. Verùm tota hæc historia ruit ruente fundamento super quo posita fuerat, id est, morte Valeriæ, quam diù supervixisse Galerio constat. Adeo autem periculosi sunt magnorum virorum errores, ut hic Baronii lapsus plerisque viros doctos secum traxerit, Odoricum Raynaldum, Joannem Bollandum, & alios.

[CONJUGEM PRISCAM] quæ postea, vivo adhuc marito, in exilium cum filia Valeria projecta est à Maximino, & demum jussu Licinii capite plexa, ut docebit Lactantius in fine hujus operis. Sed heic se offert ingens difficultas. Nam in vetustis actis sanctæ Susannæ virginis, quæ martyrium Romæ consummasset scribitur sub imperio Diocletiani, mentio est Serenæ Augustæ uxoris ejusdem Principis, quæ occultè Christiana erat, & sancta dicitur in vetustis martyrologiis, ubi dies natalis ejus consignatus est ad diem XVII. Kalendas Septembres. Gravis sanè difficultas, si de actorum illorum veritate & auctoritate constaret. Sed cùm illa multa eaque magna suppositionis indicia habeant, tum ex hoc sanè capite falsa esse probantur quòd Serenam uxorem Diocletiani fuisse volunt. Quippe ostensus sum Diocletiano nullam aliam toto principatus sui tempore uxorem fuisse quàm Priscam. Etenim si ea mater Valeriæ fuit, ut sanè fuit, necesse est eam Diocletiano nupsisse antequam is fieret Imperator, id est, ante annum Christi CCLXXXIV. cùm Valeriæ Galerio Maximiano juncta matrimonio sit anno CCXCIII. ætatis suæ ut minimùm duodecimæ. Vixisse autem tum Priscam matrem ejus hinc certò colligitur quòd diù postea superstes fuit, & anno tantùm CCCXIII. extincta est post victoriam quam Licinius reportavit de Maximino. Hæc monumenta non senserat illustrissimus annalium ecclesiasticorum conditor Cardinalis Baronius, & tamen suspicabatur futuros qui eam de Serena Augusta historiam in dubium revo-

revocarent; quòd nulla penitus de ea mentio alibi habeatur, neque apud scriptores ethnicos, neque in antiquis inscriptionibus; ac tamquam ei difficillimæ quæstioni finem imposuisset, interrogat litteratulos, si his displiceat nomen Serenæ Augustæ, ut dicant quoniam alio nomine Diocletiani conjux Augusta ab antiquioribus dicta inveniantur, & cum non invenerint, non faciant de nomine controversiam. Satisfactum est igitur cumulatissimè interrogationi ejus. Rejecta itaque supposititia illa Diocletiani uxore, videamus an Eleutheria, quam vir clarissimus Hadrianus Valesius in defensione disceptationis suæ de Basilicis uxorem Diocletiani fuisse collegit ex vita Vigilii Papæ, quæ extat in gestis pontificalibus quæ vulgò tribuuntur Anastasio Bibliothecario, verè Diocletiani uxor fuerit. Venerat Vigilius Constantinopolim ex præcepto Justiniani & Theodoræ; & cum ad ea cogeretur quæ facere volebat, ait: *Us video, non me fecerunt venire ad se Justinianus & Theodora piissimi Principes; sed hodie scio quiddam Diocletianum & Eleutheriam inveniri.* Ex hoc itaque loco collegit vir ille clarissimus Eleutheriam Diocletiani uxorem fuisse, quòd certum sit illic comparisonem institui inter Justinianum & Diocletianum, & inter Theodoram Justiniani conjugem & Eleutheriam, propterea Diocletiani uxorem. Verùm ex argumentis quæ adversus Serenam allata sunt efficitur etiam Eleutheriam, sive Lutheriam, ut est in vetustissimo codice MS. 417. bibliothecæ Colbertinæ, aut Leuterem, quo modo scriptum legitur in codice 733. bibliothecæ regie, non fuisse uxorem Diocletiani, cum certum sit, ut antea dixi, nullam aliam eum uxorem habuisse quàm Priscam toto principatus sui tempore. Erravit ergo Vigilius in historia, aut corruptus in hoc loco est gestor pontificalium liber. Sanè in codice 736. ejusdem bibliothecæ Colbertinæ ita habetur: *Sed hodie scio quiddam Diocletianum & Decium vel Leutherium inveniri.* Jam ergo femina illa in virum mutata est. Porro ex his quæ hæcenus dicta sunt de Serenæ & Eleutheria facile colligere quis potest quæ fides adhibenda sit historiz sancti Georgii martyris, in qua scriptum est Alexandram Imperatricem Diocletiani conjugem, viso quodam insigni miraculo in persona martyris perpetrato, veritatem agnovisse, id est, Christi fidem esse amplexam. Hæc nimirum est Alexandra, Diocletiani conjux, mater conjugis Maximiani; ut refertur in vita ejusdem Georgii, cujus fragmentum in tomo tertio Aprilis pag. 103. edidit Godefridus Henchenius. Eandem defunctam, ab inferis oratione sola ejusdem Georgii revocatam tradit Nicephorus Callistus lib. VII. cap. xv.

POLLUI CØRGIT] Ex hoc loco vir doctissimus Henricus Dodwellus collegit in dissertationibus Cyprianicis Diocletiani uxorem Priscam & filiam ejus Valeriam fuisse Christianas; eamque sententiam confirmat auctoritate Eusebii, qui lib. VIII. cap. 1. hist. eccles. commemorans ea quæ persecutionem Diocletiani antecesserunt, ait uxores Imperatorum palam ac publicè fuisse Christianas, & ea quæ re-

ligionis suæ erant tam verbis quàm factis liberè exequendi eorum Imperatoribus potestatem ab ipsis habuisse. Nam quamvis Imperatores non nominet qui hanc facultatem dederunt uxoribus suis, hæc tamen Lactantii verba innuere videntur intelligi debere de Diocletiano & Galerio. At enim si illæ verè Christianæ fuerunt, quomodo existimari potest sacrificio fuisse pollutas, etiam coactas? Quis enim credat feminas principes in edito loco constitutas non fuisse auras refragari, cum pueri & mulierculæ, ut in libro quinto divinarum institutionum cap. XIII. ait Lactantius, tormentis non cederent, Eunuchi verò necari maluerint quàm negare fidem Christi, quomodo impio sacrificio pollui? Præterea ubicunque de Prisca & Valeria agitur in hoc libro, nullum illic vestigium religionis earum; cujus tamen mentionem fecisset Lactantius saltem cap. LI. ubi describens earum exitum ait illis pudicitiam & conditionem exitio fuisse.

EUNUCHI NEGATI] & inter hos Petrus, cujus martyrium describit Eusebius lib. VIII. cap. VI. Item Indes, ut producta acta martyrii ejus.

AD EXUSTIONEM RAPTI] Confirmat ista Eusebius ibidem, scribens imperiali jussu quotquot Nicomedis erant Dei cultores, accervatim cum suis familiis, alios gladio, alios flammis consumptos perisse.

MARI MERGEBANTUR] Eusebius ibidem: *Alios quoque immensurabiles vinculis, & scopulis impressos, carnifices in profundum mare projecere.* Idem in libro de martyribus Palæstinæ cap. VI. narrans martyrium Agapii, ait illum appensis ad pedes ejus lapidibus medio mari submeritum esse.

HOMO NON ADEO CLEMENS] Herculium Maximianam fuisse hominem asperum, crudelem, ac inhumanum tradunt vetusti scriptores. Eutropius lib. IX. *Herculius autem propalam ferus, & incivilis ingenii, asperitatem suam etiam vultus horrore significans.* Item lib. X. *Vir ad omnem asperitatem severitatemque proclivus, infidus, incommodus, civilitatis penitus expertus.* Etiam Diocletianus, qui summum imperium cum eo communicaverat, ejus asperitatem reprehendere solitus erat, ut docet Flavius Vopiscus in D. Aureliano. Vide etiam Julianum Imperatorem in libro de Cæsaribus.

PARIETES DIRUI PASSUS EST] Contrà Eusebius lib. VIII. cap. XIII. aperte scribit Constantium neque Ecclesiarum ædès (sive conventicula, ut heic dicit Lactantius, itemque Ruffinus in versione hujus loci Eusebiani) subvertisse, nec quicquam adversus nostras esse molitum.

VERUM DEI TEMPLUM] id est, hominem Christianum. Lactantius lib. V. institut. cap. VIII. *cujus templum est, non lapides, aut lutum, sed homo ipse, qui figuram Dei gestat. quod templum non auro & gemmarum donis corruptibilibus, sed æternis virtutum numeribus ornatur.* Idem lib. VI. cap. XXV. *Non templa illi congestis in altitudinem saxi extruenda sunt; in sua cuique consecrandus est portus.*

Deo. Et infra: *Secum denique habeat Deum semper in corde suo consecratum, quoniam ipse est Dei templum.* Idem lib. II. cap. II. & lib. VI. cap. X. ait hominem esse Dei simulacrum.

PRÆTER GALLIAS] Libellus precum Constantino M. oblatuſ à CAP. Donatistis apud Optatum Milevitanum lib. I. *Rogamus te, ô Constantino optime Imperator, quoniam de genere iusto es, cujus pater inter ceteros Imperatores persecutionem non exercuit, & ab hoc facinore immunis est Gallia, possumus ut à Gallia nobis iudices dari præcipias pietas tua.* Gallie ergo fuerunt immunes ab hac persecutione, quòd illic imperaret Constantius benignissimus Imperator, & qui, ut Eusebius tradit, persecutionis adversum nos concitatae expers omnino fuit, & cultores Dei sub ipsius imperio degentes ab omni noxa & injuria immunes servavit, ac neque Ecclesiarum ædificia subvertit, nec novi quicquam adversum nos statuit. Quin & Eutropius in initio libri decimi dicere videtur Gallicum sanguinem non fuisse fustum in hac persecutione. Loquens enim de Constantio, ita ait: *Hic non quòd amabilis, sed etiam venerabilis Gallis fuit, præcipuè quòd Diocletiani suspectam prudentiam & Maximiani sanguinariam temeritatem imperio ejus evaserant.* Sed adversus hæc reclamant historię nonnullarum Gallie civitatum ac provinciarum, quæ suos martyres hac persecutione ad Deum translatos prædicant, ita ut vix ulla civitas fuerit intra Gallias quæ tum non dicatur maduisse sanguine Christianorum. Ista sic conciliari possunt, initio quidem Gallias à persecutione non fuisse prorsus immunes, occupato videlicet Constantio contra barbaros, (ut illustrissimus Episcopus Mompeliensis Franciscus Bosquetus ait in libro quarto historiarum Ecclesie Gallicanæ cap. II.) ac pro consuetudine & solito gentilium furore multos Christianos in Galliis cæcos fuisse. Confirmat hæc Eusebius in fine libri de martyribus Palæstine. *Nam qua ultoribus sita sunt regiones, inquit, Italia videlicet tota & Sicilia, Gallia quoque, & quæcumque ad occasum solis porrigitur, Hispania, Mauritania, & Africa, cum vix duobus primis persecutionis annis integris furorem belli expertæ essent, divini numinis præsentissimum auxilium & pacem brevi sunt consecutæ.* Hunc tamen locum ita intelligi vult Doctissimus Dodwellus in dissertationibus Cyprianicis ut annum illum Occidentalis imperii tractum Eusebius præcipuis Provinciis nominatis designaret, nec ultra secundum persecutionis annum ipsam in toto illo tractu durasse indicaret, ac tamen interita Gallias ab ea immunes fuisse. Ac sanè ejus argumentatio multam veri speciem habet, & in hanc ego sententiam facile transirem nisi constaret Eusebium nominatim Gallias exprimere voluisse.

TRES BESTIÆ] id est, Diocletianus, Maximianus, Herculijs, & Galerius Maximianus. Perstat itaque Lactantius in sententia, & Constantium Galliis imperantem non ponit in numero persecutorum.

FLACCIUM PRÆFECTUM] Bithyniæ, in qua præsidatum gessit

Hierocles, antequam præfecturam Ægypti, qua eum ornatum fuisse in annotationibus ad Eusebium pag. 177. docet Henricus Valefius, administraret. Crudelem autem fuisse Flaccinum hinc colligitur quod eum Lactantius vocat non pusillum homicidam. Eadem tempestate vixit Flavianus Præfectus Ægypti, cujus mentio extat in Menologio Græcorum ad diem octavam Julii, quod editum est ab Henrico Canisio in tomo secundo lectionis antiquæ.

HIEROCLEM] Hic locus confirmat conjecturam illustrissimi Cardinalis Baronii, qui sequentia Lactantii verba, quæ nos descripturi sumus ex libro quinto divinarum institutionum, existimaverat esse intelligenda de Hierocle. Fuit autem Hierocles Præses Bithyniæ, uti jam dictum est, & multam carnificinam de Christianis exercuit.

AUCTOR ET CONSILIARIUS] Lactantius lib. v. institut. cap. 11. *Alius eandem materiam mordacius scripsit, qui erat tum à numero judicum, & qui auctor in primis faciendæ persecutionis fuit.*

PRISCILLIANUM] Bithyniæ Præsidem, ut legitur in Menologio Græcorum ad diem XII. mensis Junii. *Eodem die sancta martyris Antonina. Apud Nicaam Bithyniæ, Diocletiano & Maximiano Imperatoribus, Priscilliano Præside, Antonina in Christiana fidei confessione constanter perseverans, demum gladio percussa, martyrio coronata est.* Eadem habentur in Martyrologio Romano.

ZABULUM] id est, diabolium. Sic apud Commodianum lib. II. cap. XVII. *cum sita de zabuli pompa.* & cap. XVIII. *aut tota zabuli pompa.* Et lib. I. cap. XXXV. *Zabolicam legem omnes omnino vitate.* Rursum lib. II. cap. XXXI. *Germine zabolico ut faciatis turbe pronase.* Referimus autem hæc loca juxta fidem veteris codicis. Nam editio diversa est. Nihil vulgatius quàm zabuli vox in antiquis libris. Eadem ratione scribebant *Zaritorum* pro *Diarritorum*, ut in collatione prima Carthaginensi cap. 139. Quod cum non animadverteret Papirius Massonus, heic pro *Hipponensium Zaritorum*, quæ est vera lectio, scripsit *Hyppensis Zaritorenfis*. quam lectionem retinuit etiam Petrus Pithæus in sua editione collationis Carthaginensis. Quare in veteri Notitia Africæ quam Sirmondus edidit, & post eum Chiffletius, pro eo quod illic legitur, *Marianus Hippzarisenfis*, scribendum est *Marianus Hipponensium Zaritorum*, id est, Diarritorum, sive Diarrhytorum, ut apud Plinium lib. v. hist. naturalis cap. IV. Sic etiam apud Commodianum *Zacones* pro *Diaconibus*. Numiziam quoque pro Numidia legi in veteri codice MS. bibliothecæ Colbertinæ.

TRIUMPHASTI] Lactantius lib. IV. institut. cap. XXVI. *Postremo etiam mortem suscipere non recusavit, ut homo illo duce subactam & catenatam mortem cum suis terroribus triumpharet.*

ADVERSARIUM VICISTI] Cyprianus epist. VII. ad Rogatianum & ceteros confessores: *Quantum dolemus ex illis quos tempestas inimica prostravit, tantum læsamur ex vobis, quos diabolus superare non potuit.*

potuit. Hortamur tamen per communem fidem, per pectoris nostri veram circa vos & simplicem caritatem, ut qui adversarium prima hac congressione vicistis, gloriam vestram forti & perseveranti virtute teneatis.

[JOCUNDUM SPECTACULUM] Cyprianus epist. ix. *O quale illud fuit spectaculum Domino, quam sublime, quam magnum, quam Dei oculis sacramento ac devotione militis ejus acceptum!*

[ELEPHANTOS] Nam & elephantos ad currum junxerunt antiqui, ut patet ex Lampridio in vita Antonini Heliogabali & ex aliis locis. Auctor est Flavius Vopiscus in triumpho quem D. Aurelianus egit de Zenobia & Tetrico, elephantos viginti præcessisse. Joannes Abbas Biclarensis ad annum ix. Justinii Imperatoris adnotat Justinianum Ducem Romanæ militiæ xxiv. elephantos Constantinopolim direxisse pro triumpho qui de Persis devictis agendus erat. Vide Sirmundum in Notis ad panegyricum Anthemii apud Sidonium, & Bulergerum in libro de triumphis cap. xxi.

[DOMINATORES DOMINANTUR] passiva significatione, ut apud Ciceronem in libro primo officiorum: *O domus antiqua, benè quam dispere dominare domino!* Virgilius in secundo Æneidos: *multos dominata per annos.*

[DESIIT PROVOCARE] Emisus est Donatus è carcere extremis Galerii Maximiani temporibus, ut legitur infra cap. xxxv.

[FELICITAS AB EO RECESS.] nimirum à Diocletiano, quem per CAP. totos viginti annos imperii fuisse felicem produunt antiqui historiarum XVII. scriptores. Neque opus est referre testimonia singulorum. Sufficiet unicus auctor panegyrici Maximiano & Constantino dicti in nuptiis Faustæ. Sic ergo ille. *Sed profectò exegit hoc ipsa varietas & natura fortuna, cui nihil mutare licuerat dum vos imperium teneretis, ut illa viginti annorum continua felicitas intervallo aliquo distingueretur.*

[PERREXIT ROMAM] Diocletianus, duabus de causis, ut vicennialia celebraret, & triumphum ageret de Narseo Rege Persarum ante aliquot annos victo. Hoc enim anno actus est triumphus, non autem anno decimo octavo imperii, ut putavit Henricus Valesius, qui propterea cum triumpho conjunxit vilitatem annonæ quam Imperatores jussisse docent Fasti Idatiani, tamquam id ab eis post triumphum constitutum esset in gratiam populi Romani. Rectè igitur Scaliger in animadversionibus ad Chronicon Eusebii adnotat triumphum à Diocletiano & Maximiano actum anno vicesimo imperii, aliquot mensibus antequàm purpuram deponerent. Sed postquam illud falsum. Nam retinuerunt adhuc imperium ferè per sesquiannum, ut postea videbimus. Porro triumphum actum esse tempore vicennialium, quod nobis incumbit probandum, patet ex capite decimo Lactantii: ubi, post narratam victoriam de Persis, ait Diocletianum in Orientem profectum, & annum illic egisse qui persecutionem antecessit, deinde hyematum venisse in Bithyniam, ac

tum quidem captum consilium destruendarum Ecclesiarum, & mense Februario sequenti cœptam persecutionem. Igitur certum est Diocletianum non fuisse Romæ anno XVIII. imperii sui, quo eum triumphasse contendit Valeſius secutus Eusebium, quem propterea reprehendit Josephus Scaliger. Sanè, quod negari non potest, in vulgatis Chronici Eusebiani editionibus & in plerisque antiquis exemplaribus triumphus ille notatur in anno XVIII. Diocletiani. Verùm in vetustissimo & optimo codice Colbertino, & in aliis antiquis quos Pontacus vidit, ponitur in anno XIX. sed præpostere ordine, cum antecedit historiam persecutionis. Quæ fuit occasio errandi clarissimo Valeſio. Probabile autem est dilatum tandiu à Diocletiano triumphum de Persis ut eum conjungeret cum festis vicennalium, & ea sic faceret clariora atque celebriora. Nunc referenda sunt Eusebii verba. *Diocletianus & Maximianus Augusti insigni pompa Roma triumpharunt, antecedentibus currum eorum Narſei conjuge, sororibus, liberis, & omni præda qua Parthos spoliaverant. Eadem habet Eutropius in fine libri noni, ubi ait Diocletianum & Herculum deposuisse purpuram post triumphum inelytium quem Roma ex numerosis gentibus egerant, pompa ferculorum illustris, qua Narſei conjuges sororesque & liberi ante currum ducti sunt.* Sed emendandum heic est Eutropius ubi de conjugibus Narſei ante currum ductis loquitur. Quippe Sextus Rufus in duobus locis, & Eusebius in Chronico, qui accepisse videtur ex Eutropio, de una tantum Narſei uxore loquuntur. Igitur Diocletianus in Oriente fuit anno CCCII. eoque exeunte venit Nicomediam; ineunte anno CCCIII. cœpta persecutione, Romam postea profectus est ut triumphum ageret & vicennalia celebraret.

VICENNALIUM DIEM] Hæc agenda erant ineunte anno vigesimo imperii; & non uno solum die agebantur, sed continuatis diebus, ut patet etiam ex his quæ de Romano martyre narrat Eusebius in libro de martyribus Palæstinæ. Ad ista Diocletiani quod attinet, certum est ea Romæ celebrata fuisse per mensem integrum, cum Lactantius dicat illum iis solemnibus celebratis, impatientem & ægrum animi prorupisse ex urbe, & tredecim dies tolerare non potuisse ut Romæ potius quàm Ravennæ procederet Consul. Porrò Diocletianum eo ipso anno vicennalia celebrasse quo cœpta est persecutio adversus Christianos, vel hic locus evincit. Celebrata autem fuerunt eo anno quo ipse consulatum octavum agebat. Nam prorupit ex urbe paucis diebus ante Kalendas Januarias, quibus nonus consulatus illi deferebatur.

XII. KAL. DECEMB.] Quoniam imperium Diocletiani fundus est istius historiz, res postulare videtur ut ejus initia brevi sermone constituamus, ut finis tandem imponatur diffidit quæ ex ea occasione emerferunt inter viros doctos. Ac de anno sanè quo is ad remp. administrandam accessit non arbitror ambigi nunc posse, cum eum fuisse annum Christi CCLXXXIV. luculenter probaverit in libro XI. de

de desideria temperum cap. xix. vir istarum & multarum aliarum rerum peritissimus Dionysius Petavius. Denique si persecutio adversus Ecclesiam commota est anno Christi ccciii. ut certum faciunt plurima loca istius Lactantianæ lucubrationis, quæ nos supra retulimus, commota autem sit anno imperii Diocletiani xix. ut omnes consentiunt, negari non potest principatum ejus incipere ab anno cclxxiv. exeunte. Major itaque difficultas est in constituendo die quo factus est Imperator. Ante Petavium persuasum erat hominibus eruditis illum Palilibus ipsis, id est xi. Kalendas Majas, à militibus Imperatorem esse salutatum. quam sententiam, ut falsam, merito refellit idem vir eruditissimus, & addit. *Resipiscant itaque deinceps Chronologi omnes, & hanc de primo Diocletianei imperii die ἐπιλαβὴν tam levi imò nullo argumento subnixam dediscant ac meliore commutent. Gratia verò Alexandrino illi Chronico debentur, cujus auctor ex actis publicis diem nobis designat quo primum Chalcondone Diocletianus Imperator est appellatus, nimirum xv. Kal. Octobres.* Si Petavius nunc viveret, certus sum eum, ut erat veri amantissimus, gloriam constitutæ illius diei, quam falsò tribuit auctori Chronici Alexandrini, redditurum Lactantio, & xv. Kal. Octobres mutaturum in xiiii. Kal. Decembres. quem diem Lactantius docet fuisse natalem imperii Diocletiani, quo vicennalia Romæ celebraturus erat. Atque eo modo solvitur difficultas quam Valeſius in annotationibus ad Eusebium pag. 175. indicavit, nimirum ex eo quòd Eusebius dicit Romanum die xviii. Novembris martyrium consummasse, cùm Diocletiani vicennalia agerentur, cùm si illud verum est, sequi videatur primum diem imperii Diocletiani incidere in mensem Novembrem, non autem in Septembrem, ut tradit auctor Chronici Alexandrini. Incidit itaque in mensem Novembrem, sed posterius die decima septima ejusdem mensis. Sed adversus hæc vir clarissimus Antonius Pagius opponit xii. Kal. Decembrium diem à Lactantio tributum vicennialibus Diocletiani non esse natalem ejus, sed Maximiani Herculli. quod ex eo quoque probat quòd in libro tertio Cœdici Justiniani descripta sit lex Diocletiani data Idibus Octobris Carino II. & Numeriano Consulibus, id est, eo anno quo nos quoque scripsimus illum fuisse factum Imperatorem, adeoque certum sit eum ad principale fastigium fuisse evehctum diù ante xii. Kal. Decembris. Sanè fateor istud esse magni momenti, si constaret certam esse lectionem. Verùm cùm in Codice Justiniano unica tantùm istiusmodi lex reperitur, quæ propterea auctoritatem ab aliis ejusdem temporis mutuari non potest, & in quatuor vetustis codicibus bibliothecæ regie, septem Colbertinæ, tum etiam in tribus qui fuere Petri Pithois viri clarissimi, adscriptum non sit tempus quo data est, in uno autem regio, in uno Colbertino, & in tribus Pithocanis dicatur esse Diocletiani & Maximiani Augustorum & Cæsarum, patet nihil hinc boni firmique accipi posse ad constituenda initia imperii Diocletiani; adeoque etiam post illam Pagii observationem nobis liberum

est existimare veram esse quam ex Lactantio concepimus opinionem de die quo idem Augustus ad imperium primò pervenit; præsertim cum Facti Idatiani doceant Maximianum Imperatorem fuisse levatum Kalendis Aprilis, non verò XII. Kal. Decembris.

LIBERT. P. R. FERRÈ N. POTERAT] immoderatam videlicet, eò acriorem quòd intermissa erat: Magnam enimverò oportuit fuisse populi Romani petulantiam & loquendi libertatem, quæ Diocletianum, satis bonum alioqui Principem, si persecutionem adversus nostros motam excipias, coegerunt urbem relinquere sic præcipitanter. Eadem licentia Constantinum etiam movit ut Romam relinqueret & sedem imperii aliò transferret, ut in libro secundo historiarum suarum narrat Zosimus. Quamquam alia causâ transferendi imperii habetur in Donatione Constantini.

PRORUPIT EX URBE] XIII. Kalendas Januarii, post terminata vicennialia. Nam vicennialium festa duraverunt per mensem integrum, ut jam diximus.

NONUS CONSULATUS] Hæc etiam evincunt persecutionem excitatam esse anno Christi CCCIII. cum nonum consulatum Diocletiano destinatum fuisse dicat ad Kalendas Januarias quæ proximæ post commotam persecutionem fuerunt. Nonus enim consulatus Diocletiani incidit in annum Christi CCCIV.

DEFEREBATUR] à senatu nimirum. Sed ista explicanda sunt. Nam certum est nominationem Consulum fuisse tum prorsus in potestate Imperatorum. Itaque senatus non designabat quidem Consules, ut olim, sed eos declarabat, eis insignia consulatus tradebat, & sic quodam modo consulatum deferre ac tribuere videbatur. Ita nos docet Valerianus Imp. in oratione ad Aureliam, qui postea fuit Imperator, apud Flavium Vopiscum: *Nam te Consulatum hodie designo, scripturus ad senatum ut tibi deputet scipionem, deputet etiam fasces. Hac enim Imperator non solet dare, sed à senatu, quando fit Consul, accipere.* Itaque Diocletianus sibi consulatum destinaverat in annum sequentem; & si mansisset Romæ, ejus insignia pro more Consulatum accepisset à senatu. Sed tredecim dies tolerare non potuit ut sumeret, propter nimiam populi Romani licentiam.

RAVENNÆ] Discedens igitur Roma Diocletianus profectus est Ravennam, quæ rectum iter est in Illyricum & Bithyniam.

PROCEDERET CONSUL] Ælius Lampridius in Heliogabalo: *Dumque Kal. Januarii, quum simul tum designati essent Consules, noluit cum consobрино procedere.* Facti Idatiani Diocletiano II. & Aristobulo: *His Cons. occisus est Carinus Margo, qui ipso anno cum Aristobulo Consul processerat.* Chronicon Alexandrinum pag. 641. *Diocletianus Imperator XV. Kalendas Octobr. Chalcedone renuntiatus, v. Kalendas Octobres Nicomediam purpuratus intravit, & Kalendis Januarii Consul processit.* Antiquorum Consulatum processio, ut ego quidem arbitror, & ut sunt omnia ferme initia, modesta erat & simplex. Postea vanitas & ambitio multa addidit, quæ dein omnem modum excessere,

cessere. Hinc illa querela Flavii Vopisci in D. Aureliano: *Vidimus proinde consulatum Furii Placidi tanto ambitu in circo editum, ut non premia dari auribus sed patrimonia viderentur, quum darentur tunica subserica, linea paragauda, darentur etiam equi, ingemiscensibus frangi hominibus.* Factum est enim ut jam divitiarum sit non hominum consulatus: quia utique si virtutibus defertur, editorem spoliare non debet. Perierunt casta illa tempora, & magis ambitione populari peritura sunt. Profusa autem plurimorum liberalitas in editione consulatus varias extorsit Principum leges, quibus modum ponerent immensitati donorum, ut colligitur ex Novella ov. Justiniani, qui processiones Consuluum enumerat per annum septem, & statuit quomodo illæ celebrandæ sint. De munificentia ejusdem Justiniani in editione primi consulatus sui vide Marcellinum Comitem.

PROFECTUS HYEME] Henricus Valefius in Notis ad Eusebium pag. 168. disputans adversus Josephum Scaligerum, qui contendit Diocletiani triumphum actum esse Romæ anno imperii ejus vigesimo, aliquot mensibus antequam purpuram deponeret, adversus eum inquam, disputans Valefius ait, istam opinionem ferri non posse, quod ex ea sequatur Diocletianum hiberno tempore triumphasse, & media adhuc hyeme ab urbe Roma profectum Nicomediam venisse. *Quorum neutrum probabile est.* inquit, cum nec triumphum per hiemem agi solerent ab Imperatoribus Romanis, nec Diocletiani ætas ac valetudo tam longi itineris laborem hibernis mensibus sustinere valuerit. Hæc tamen, quæ absurda visa sunt viro clarissimo, vera sunt, & ea pro veris agnovisset ipse si hanc Lactantii lucubrationem vidisset. Nam & certum est triumphum actum eodem tempore quo vicennalia, & Diocletianum Romæ profectum hyeme, sævientie frigore, & deia Nicomediam venisse, non quidem ipsa hyeme, sed post ætatem sequentem. Neque verum est, quod paulo post subdit idem Valefius, morbum illum quo Diocletianus de statu mentis paululum deturbatus est, primum Nicomediæ eum corripuisse paulo post excitatam ab eo persecutionem. Neque id dicit Constantinus. Is morbus eum corripuit post triumphum & vicennalia, cum in itinere esset, ut heic scribit Lactantius.

RIPÆ STRIGÆ] Quo tempore hunc Lactantii librum emisimus, monuimus aut locum huic cubare in mendo, aut ripæ Strigæ nomine intelligi debere oram Propontidis circa Nicomediam. Conjecturam nostram non putavit vir clarissimus Thomas Sparkius esse veram; ideoque eruditam sanè & elegantem dissertationem edidit ut ostenderet ripæ Strigæ nomine quidvis potius intelligi quam oram Propontidis, & post longos circuitus de significatione vocis Strigæ & de ripa Danubii pronuntiavit isthic intelligi ripam Danubii sive Istri, quo vectum ait Diocletianum ægrum usque ad Pontum Euxinum. Verum Lactantius non ait illum navigio peregrisse iter suum, sed per circuitum ripæ. quod manifestè evincit illud terra fuisse confectum, cum secundum Ulpianum lib. LXVIII. ad Edictum quod in ripa sit,

non videatur in flumine factum. Confecit ergo Diocletianus iter suum terra, nimirum per ea loca quæ in itinero Antonini tribuntur *per ripam à Viminacio Nicomediam*, quæ est ipsa ripa Istri, cujus meminit etiam Ovidius lib. 1. de Ponto eleg. 19. *Sæpi vetus arbo ripa vicini nominis Istri*. quo loci poeta intelligit Istram Antonini, seu Istropolim Plinii, Ptolemæi, tabulæ Peutingerianæ, & aliorum. Quin & legiones ripariensæ vocabantur quæ locatæ erant in ripa Istri, uti patet ex Notitiâ imperii. Ister autem est idem fluvius qui à jugo Abnobæ montis ortus Danubius dicitur donec perventum est Axiopolim, ubi Danubium accipere nomen Istri tradit Ptolemæus. Axiopolim porro sitam fuisse inter Sucidavam & Capidavam videre est apud eundem Ptolemæum, in itinero Antonini, & in tabula Peutingeriana. Itaque Diocletianus, relicta Ravenna, post hyemem iter ingressus, per viam publicam, quæ in eodem itinero descripta est & in tabula Peutingeriana, pervenit Nicomediam sub exitu mensis Novembris, id est, per Veronam, Akinum, Concordiam, Aquilejam, Sirmium, Taurunum, Viminacium, & hinc per ripam Strigam sive Istricam, per Cuppas & cetera loca, usque ad Dorostolum, Sucidavam, Axiopolim; Capidavam, Istrum, Develtum, Burtudizam, Drisiparam; Heracleam, Byzantium, Panticium, Libysam, & hinc statim Nicomediam. Hæc loca nominavi, quia inter illa quæ ad ripam Istricam sunt majorem habent celebritatem, & quia coram magna pars notata est in constitutionibus quibusdam Diocletiani Codice Justiniano comprehensis, quæ progressum itineris ejus demonstrare videntur. Nam ex ea quæ data est Ravennæ xv. Kal. Aprilis anno ccciv. colligitur eum Ravenna digressum non esse ante mensē Martium, eumque Veronæ fuisse xiv. Kal. Junias docet lex alia illic eo die lata. Hinc profectus est Aquileiam, Sirmium, Taurunum, Viminacium; ubi eum aliquandiu substitisse colligi posse videtur ex legibus ibidem datis sive subscriptis ab excessu mensis Augusti usque ad Kalendas Octobris. Dorostoli deinde eum fuisse liquet xii. & xi. Kal. Novembris. Tertio dein Kal. erat Develtum, vi. Idus Burtudizæ, vi. Idus Heracleæ, v. Kal. Decembris Nicomediz. Ista colligi possunt, ut dixi, ex legibus Diocletiani quæ extant in Codice Justiniano. Nolim tamen contendere ista esse omnia ex parte vera, cum sciam illum iisdem diebus aliorum annorum potuisse esse in iisdem locis. Affero tantum conjecturam meam, quæ satis mihi videtur esse probabilis. Si quis tamen eam non probaverit, potest eam rejicere ut falsam, & judicio suo frui, præsertim si non obscuras dissentienti causas habeat.

CIRCUM DEDICARET] apud Nicomediam, quam vir ædificandi cupidissimus urbi Romæ cœquare studebat.

ANNO P. V. REPLETO] id est, ut ego arbitror, xii. Kalendas Decembris. Sic enim postulat sensus. Sanè postea Lactantius cum aliquo intervallo memorat Idus ejusdem mensis. Non deposuit ergo purpuram Diocletianus anno Christi ccciv. ut placuit viris eruditiss.

ditissimis, sed altero post actum triumphum & celebrata vicennialis, id est, anno Christi trecentesimo quinto. Melius igitur Scaliger, qui in animadversionibus ad Chronicon Eusebii ait Diocletianum deponisse purpuram aliquanto tardius quam vulgò censent viri docti, eo inter cetera argumento quòd certum sit Diocletianum gessisse decimum consulatum, & dici non possit eum fuisse Consulem post depositam purpuram. Nam Cassiodorus ait Diocletianum & Maximianum deposuisse purpuram eo anno quo Diocletianus decimum & Maximianus septimum consulatum agebant. Quod etiam legitur in vetustissimo codice MS. bibliothecæ regie litteris uncialibus scripto, qui inscriptus est *Chronica Georgii Ambianensis Episcopi*. Quamquam, ut verum fatear, decimus ille Diocletiani consulatus mihi multum suspectus est, & valde huc inclino ut existimem constatum esse per errorem ex illis verbis Factorum, *Item Decius & Maximiano septimum*. quæ referenda sunt ad Maximianum Herculum & Galerium Maximianum. Ista tamen non impediunt quin abdicatio facta dicatur anno trecentesimo quinto, præsertim cum res eadem aliis adhuc testimoniis probetur. Nam cum Zosimus scribat à consulatu Chilonis & Libonis, quo Severus ludos seculares exhibuit, centum & unum annos effluxisse usque ad eum quo Diocletianus & Maximianus abdicaverunt, quem falsò notat incidere in Diocletiani IX. & Maximiani VIII. consulatum, & scriptorum omnium consensu ludi illi seculares anno Christi ccciv. celebrati fuerint, luce clarius est rem quæ centesimo primo post anno gesta est, anno Christi cccv. evenisse. Quod adeo verum est ut quum Joannes Fridericus Herwartus in capite ccxxx. sæe chronologiæ retulisset hunc Zosimi locum, in eaque sententia esset ut Diocletianum abdicasset anno ccciv. censeret, centum & unum annos qui à ludis Severi usque ad annum abdicacionis fluxerant sic interpretari coactus est ut utrumque extremum eo numero includi assereret, ccciv. nimirum, & cccv. Videbat enim quòd si inciperet ab anno ccv. ut par erat, numerus annorum centum & unius non congrueret cum anno abdicacionis imperii, quam, ut dixi, putavit anno ccciv. evenisse. At si scivisset eam sequenti tantum anno peractam, non redactus fuisset in has angustias. Porò abdicacionem contigisse anno quo diximus probatur etiam ex capite xlvi. Lactantii, in quo ille scribit annum octavum nuncupationis Maximini cognomento Daze completum fuisse Kalendis Majis anni quo ille pugnam commisit cum Licinio: quæ cum pugната fuerit anno cccxiii. consequens est Diocletianum abdicasse & Maximinum fuisse nuncupatum Cæsarem anno. cccv. Kalendis Majis.

[CELARI MORTEM] ut fieri olim solebat post mortem Principum. Nam id de Augusto narrat Tacitus in libro primo annalium, de Constantino Rufinus lib. i. cap. xi. historiæ ecclesiasticæ. Possunt inveniri etiam alia exempla. Sed ista tanti non sunt.

[KAL. MARTII] anni sequentis, id est, anni trecentesimi quinti. Nam

Nam cum certum sit Diocletianum vicennialia celebravisse Romæ anno ccciii. & hinc digressum medio Decembri, Nicomediam pervenisse post ætatem anni ccciv. & circum dedicavisse anno post vicennialia repleto, id est, mense Novembri, deinde ita ægrotasse ut mortuus crederetur Idibus Decembribus, manifestum est Kalendas Martias quæ post Idus illas subsequutæ sunt incidisse in annum cccv. adeoque adhuc eò tempore Diocletianum fuisse Imperatorem. Sed paulò post eum visuri sumus cum Galerio deliberantem de abdicando imperio.

DEMENS FACTUS EST] Eusebius lib. viii. cap. xiiii. rectè hunc Diocletiani morbum, cujus vi demotus est de mentis suæ statu, accidisse ait post acta vicennialia & post motam adversus nostras persecutionem. Rectè quidem. Sed idem tamen in eo castigandus est quòd vicennialia ab eò expleta ait antè quam bellum inferret Christianis, cum ex Lactantio teste oculato constet motam primò persecutionem, vicennialia deinde acta exeunte anno. Meminit autem amentie Diocletiani & Chrysostomus oratione in sanctum Babylam martyrem.

CAP.
XVIII.

EXEMPLUM NERVÆ] qui senio gravis, ac ideo se contemni videns, Trajanum adoptavit, eodemque die in senatu Cæsarem designavit, ut Xiphilinus tradit ex Dione. Eandem causam adoptionis avertit Plinius in panegyrico: *O novum atque inauditum ad principatum iter! Non te propria cupiditas; proprius metus, sed aliena utilitas, alienus timor Principem fecit.* Et infra: *Ut dare posset imperium Imperator qui reverentiam amiserat, auctoritate ejus effectum est cui dabatur. Simul filius, simul Cæsar, mox Imperator & consors tribunitie potestatis.*

INDEGENS ESSE] Hic incipit dialogus inter Diocletianum & Galerium, isto scelerum urgente ad deponendum imperium, altero repugnante. Quod valde animadvertendum est. Hactenus enim existimavimus spontaneam fuisse Diocletiani abdicationem & longo tempore meditatam. quod certè evidentissimè colligebatur ex vetustis auctoribus, qui vulgatas tantùm historias scribebant, arcana rerum non noverant. At Lactantius, qui Nicomediam à Diocletiano fuerat accitus, qui frequens erat in palatio, meliùs totam hanc historiam scire potuit quam illi qui postea animum ad scribendas historias appulerunt,

INHIAVERAT] In veteri codice legitur *invenerat*.

DISPOSITIONEM] formam constituendæ seu regendæ reipublicæ. Recepta tum erat ea vox. Epistola D. Aureliani ad Flavium Arabianum apud Flavium Vopiscum: *Nunc tuum est officium, Arabiana jucundissime, elaborare ne mea dispositiones in irritum veniant.* Valeriani epistola ad Ragonium Clarum apud Trebellium Pollionem in triginta tyrannis cap. xvii. *Dispositionem Balista proseguere. Hac in forma temp. vides.* Vide Lactantium lib. ii. institut. cap. xvi. & lib. iii. cap. viii. & x. & Jacobum Gothofredum ad titulum Codicis Theodos. *De proximo.*

DISPO.

DISPOSIT. CONSERVARI] ut quia ipse primus orbem Romanum in quatuor partes divisisset, quarum duas à duobus Augustis, reliquas duas à duobus Cæsaribus in spem imperii allectis teneri instituerat, jam & ipse hanc dispositionem non immutans, sed custodiens, cederet imperio cum senè Maximiano, & se Constantiumque, qui tum Cæsares erant, Augustos diceret, in istorum verò loco duos novos Cæsares faceret. Daret exemplum posteris quo modo conservari oporteret immensum reipublicæ corpus.

INTER DUOS CONCORDIAM] Proponerat tacite Galerius exemplum Diocletiani & Maximiani Herculii, qui per tot annos mira concordia imperium tenuerant, ut ostenderet rem non esse difficilem. Re autem vera res est difficillima concordia, præsertim ubi summa potentia est; rectèque Tacitus in libro quarto annalium scribit potentiam & concordiam eodem loci esse vix posse. Idem lib. XIII. loquens de Seneca & Burrho rectoribus juventæ Neronis Imperatoris adnotat, tamquam rem difficilem & extraordinariam, eos pari in societate potentie fuisse concordēs. Denique discordia quæ postea fuit inter Constantium & Licinium, qui Romanum imperium æque potestate tenebant, probavit concordiam difficile servari inter duos Imperatores.

MINOR ET EXTREMUS] Infrà cap. XX. Nam *Constantium, quamvis priorem nominari esset necesse, consentiebat.* Hæc loca ostendunt priorem in adoptione locum datum esse Constantio, haud dubiè propter nobilitatem generis, quod referebat ad Claudium Imperatorem. Sed de hoc postea.

ILLYRICO VEL] Codex. vetus *Illyricum.* Idem autem valet in hoc loco vox *vel ac id est.* Neque enim vera est observatio Cuperi consentis Illyricum non fuisse ad ripam Danubii, sed ad mare Adriaticum. Nam Mœsia utraque, quæ est ad ripam Danubii, pertinebat ad Illyricum, ut satis notum est. Carpi verò & Bastarni, quos à Galerio victos postea ait idem vir clarissimus, erant Transdanubiani.

ITA PLANE] Familiaris Lactantio phrasis. Lib. I. divinar. institut. cap. XI. *Ita plane. Nam cum idem neque virginibus neque maritatis unquam peperisset.* Et lib. II. cap. II. *Ita plane: quemadmodum vulgus existimat mortuorum animas circa temulos & corporum suorum reliquias oberrare.*

ILLOR. FILIOS NUNCUPARI] Æquum sanè ac rationi consentaneum erat quod proponebat Diocletianus, ut filius Herculii Maxentius & Constantii filius Constantinus fierent Cæsares, ne Principum filii privati viverent. Sed contrà obtinuit perversax Galerius, & alios Cæsares fecit, præsertim etiam Constantino.

NEQUE PATREM] Eadem de Maxentio referuntur in Epitome Victoris. *Is Maximianus (Leg. Maxentius, ut patet etiam ex libro XI. historiz miscellæ) carius nulli unquam fuit, ne patri aut socero quidem Galerio.* Erat ille, ut vulgò scribitur, Herculii Maximiani filius. Sed tamen paulò antè in eadem Epitome ista leguntur. *Genitus*

nam ex Euteropia Syra muliere Maxentium & Faustam conjugem Constantini, cuius patri Constantio tradiderat Theodoram præignam. Sed Maxentium supplicium ferunt arte muliebri tenore mariti animam laborantis auspicio gratissimi parvus ceptus à puero. Hanc enim ego lectionem merito, ut opinor, reliquis præfero. Historiam hanc confirmat incerti pateryricus Constantino dictus post victum Maxentium, cuius auctorem esse Nazarium putabat vir doctissimus Petrus Pithœus: *Ut enim omnittam illa qua non docet comparari, quod erat illo Maximiani supplicium, tu Constantii pii filius: ille despectissima pravitas, (Leg. parvitas) detortis solutisque membris, nomine ipso abusiva appellatione mutilato, tu, quod sufficit dicere, tansus ac salis.* Auctor fragmenti de Constantio Chloro & Constantino: *De cuius origine mater ejus, cum quaesitum esset, Syro quodam genitum esse confessa respondit.*

TEMULENTUM, EBRIOSUM] Idem auctor: *Severus Cæsar ignobilis & moribus & natalibus, ebriosus, & hoc Galerio amicus.* Censuit enim auctor hujus fragmenti Galerium fuisse ebriosum, quem tamen alibi non facile reperias temulentie accusatum. Sic ergo ille: *Galerius sic ebriosus fuit ut cum juberet temulentus ea qua faciendâ non essent, à Præfeto admonitus confiteretur ne jussu ejus aliquis post prandium faceret.* Confudit haud dubiè auctor fragmenti Galerium Maximianum cum Galerio Maximino, quem narrat Eusebius lib. VIII. cap. XIV. temulentie & crapulae ed usque obnoxium fuisse ut in comotationibus insaniret & fureret, & ea imperaret ebrius quorum potestridie sobrium poenitebat. Et ita quidem verba Græca Eusebii venterunt Christophorus & Valeſius. At Ruffinus alium sensum his dedit, dicens Maximianum adeo temulentum fuisse ut insanus & mente captus vini furore putaretur, & ea ebrius fieri juberet quæ die postera se jussisse nesciret. De eodem hæc habentur in Epitome Victoris, quæ magis congruunt cum interpretatione virosum clarissimorum. *Vini, inquit, avidior: quo ebrius, quadam corrupta mente aspera jubebat, qui cum pigeret saltum, differri qua præcepisset in tempus sobrium ac matutinum statuit.* Denique victus à Licinio, cum Tarsum profectus esset, neque ullum speraret refugium, angore & metu confugit ad mortem quasi ad remedium malorum, & prius se cibo inferri ac vino ingurgitavit, ut dicit infra Lactantius cap. XLIX.

EUM MISI AD MAXIMIANUM] Audax sanè nemiùm fuit Galerius, qui nondum consulto Diocletiano, Severum miserat ad Maximianum ut ab illo fieret Cæsar. Qui locus etiam ostendit quàm præceps & præfanus fuerit Galerius, & quàm parùm libera ac spontanea Diocletiani abdicatio.

UT AB EO INDUATUR] purpura videlicet. quod erat insigne principalis fastigii. Itaque idem Severus ab Herculio postea victus ad Ravennam, *vestem & purpuram eidem à quo acceperat reddidit*, ut ait infra Lactantius cap. XXVI.

OSTENDENS DAIAM] sive Dazam, filium sororis Galerii, ob hoc ipsum Galerium Maximianum dictum in adoptione. Epitome Victoris:

ris : *Galerius Maximinus* sorore *Armentarii* progenitus, voroque nomine ante imperium *DACA* dicitur.

IUSSERAT MAXIMUM] In veteri codice & heic & serè semper legitur *Maximianum*, sucto Græcis Latinisque librariis errore ut *Maximiani* & *Maximiani* nomina persæpe confundant. Quoniam verò certum est istum, non *Maximianum*, sed *Maximum* fuisse vocatum, nos ubique emendavimus, ne quâ lectorem difficultas remorari possit.

HOMINIS] *Cuperas* & *Sparkius* monent legendum esse *ominis*, quod ego valde probô.

PROCEditur KAL. MAJIS] anno Christi cccv. ut diximus. Mendum itaque est apud *Zosimum* & in *Falsis Idatiis*, ubi ista contigisse dicuntur *Diocletiano IX.* & *Maximiano VIII.* Conf. die Kal. Aprilis. Alii abdicationem Imperatorum ponunt in die xi. Kal. Maji, ipsis *Passibus*; *Labbeus* Kalendis Augusti, nescio quo auctore. Sed tunc neque de anno neque de die disputare fas est post tam luculentam & accuratam abdicationis istius historiam quam nobis exhibet *Lactantius*.

CAP.
XIX.

CONSTANTINUM D. INTUB.] Ex hoc loco & ex pluribus aliis veterum scriptorum testimoniis probari potest *Constantinum* apud *Diocletianum* fuisse eo tempore quo ista agebantur. Quare necesse est mendum esse in fragmento de *Constantio Chloro* & *Constantino* pag. 472. ubi scriptum est *Severum* & *Maximum* Cæsares factos, *Constantino nihil tale noscens*. Ubi legendum est *Constantio*, absque quo & abdicatio facta & Cæsares suscepti, ut docet *Lactantius*.

MAXIMIANUS IPSE] *Galerius*, cognomento *Armentarius*.

PURPURAM SUMPSE RAT] Magni momenti sunt hæc verba, neque leviter prætereunda. Signant enim locum ubi *Galerius Maximianus* adoptatus est à *Diocletiano*, nimirum prope *Nicomediâ*. Quippe altum de ea re silentium est apud antiquos historiarum scriptores, nisi quòd in *Chronico Alexandrino* scriptum est *Maximianum Jovium* & *Constantium* in consortium imperii adscitos esse *Nicomediæ*. *Sigonius* in libro primo de *Occidentali imperio* putat id factum esse in *Illyrico*. Sed errare illum evincit hæc locus *Lactantii*. Rursum heic adnotandum est, *Diocletianum* & *Maximianum*, sicut uno eodemque die imperium deposuerunt, prior ad *Nicomediâ*, alter apud *Mediolanum*, ita uno eodemque die Cæsares adoptatos ab illis fuisse, *Galerium* quidem à *Diocletiano* ad *Nicomediâ*, *Constantium* verò ab *Herculio* in *Italia*, ac fortean *Mediolani*.

REQUIEM PETERE] Hinc haud dubiè orta communis opinio, *Diocletianum* semet volentem ac spontaneum imperio exuisse propter senium & infirmam valetudinem, & id ab eo factum post diutinam deliberationem: ut colligunt, & rectè, viri docti ex veteri paucyrico qui *Maximiano* *Herculio* & *Constantino* dicitur esse post nuptias *Constantini* & *Faultæ*. Verùm *Lactantius* arcanum istius historiae aperuit, quod se ignorare fassus est *Eusebius* in libro primo de vita *Constantini* cap. xviii. ubi ait seniores Augustos nescio quo pacto imperio

perio se abdicasse. Rufinus lib. VIII. cap. xv. ait Diocletianum Augustum in id vanitatis atque amentie pervenisse quod depositis cum collega pariter Augusto regni insignibus, privati & plebeji post imperium viverent. At Constantinus in oratione ad sanctorum coetum cap. xxv. (cui adstipulari videtur Eusebius lib. VIII. cap. XLII.) disertè affirmat Diocletianum ob mentis alienationem sponte se imperio abdicasse. quem Valefius in annotationibus suis refellit, & merità. Sed errat idem Valefius in eo quod ait consilium de abdicando imperio diù ante persecutionem cepisse Diocletianum, tunc scilicet quum de Persis aliisque barbaris nationibus Romæ triumphavit. Nam ex serie istius lucubrationis Lactantianæ constat consilium de abdicando imperio captum fuisse post commotam persecutionem, post reditum Diocletiani ab urbe, post vicennialia repleta, adeoque post difficilem illius morbum ejus vi demotum de mentis suæ ita tu visum fuisse Diocletianum tradit Eusebius. Præterea triumphus actus non est ante persecutionem, ut supra ostensum est.

SEVERUM ET MAXIMUM] Fasti Idatiani Diocletiano IX. & Maximiano VIII. Consulibus: *His Cons. deposuerunt purpuram privati effecti Diocletianus & Maximianus, & vestierunt Severum & Maximum*, Severum quidem Herculum apud Mediolanum, Maximum Diocletianum ad Nicomediam. Sed malè apud Eusebium in Chronico, ubi scriptum est Galerium solum biennio Augustum imperium tenuisse, & anno post seniorum Augustorum abdicationem Maximum & Severum à Galerio Maximiano Cæsares factos. Ita quidem in plerisque editionibus. Sed in Veneta anni MCCCCLXXXIII. & in antiquis codicibus manuscriptis à Pontaco laudatis, tum etiam in vetustissimo & optimo codice Colbertino, ea desunt quæ de Galerio solo imperium per biennium obtinente illic dicuntur, & substitutio Severi & Maximini Cæsarum ponitur in eodem anno quo facta est abdicatio. Petavius tamen vulgatam Eusebiani Chronici lectionem propugnat in libro XI. de doctrina temporum cap. xxxiv. & verba illa de Galerii biennio sic interpretatur ut is biennio solus, id est, nondum creatus Cæsaribus, imperasse dicatur, Cæsares autem electos anno illo quo Constantius excessit è vivis. Itaque in libro XIII. (qui est chronologicus) colligere se ait ex fragmento anonymi scriptoris qui post Ammianum Marcellinum Valefii editus est, Severum aliquanto antea copiis in Italia præfuisse quàm Cæsar fieret, neque tam citò eam dignitatem adeptum, sed eodem ferè tempore quo Constantinus Constantii filius. Quæ omnia falsa esse agnosceret sane Petavius si librum istum Lactantii videret.

SEVERUM ET MAXIMUM] Certum est hæc acta Nicomediæ fuisse, ubi tunc erant Diocletianus & Galerius Maximianus. Et tamen Socrates in initio suæ historię, ut quidem verterunt Musculus, Christophorfonus, & Valefius, ait Galerium post abdicationem Diocletiani & Maximiani Herculi profectum in Italiam, duos Cæsares, Maximum in Oriente, Severum in Italia constituisse. Aliter vertit

tit Epiphanius scholasticus, & quidem congruentius ad veritatem historiz: Cùm Diocletianus & Maximianus Herculius privatas elegerint vitam, & Maximianus Galerius, qui cum eis imperaverat, tenens Italiam duos Cæsares fecisset, Maximinum in Oriente, & Severum in Italia, tunc Constantinus in Britannia patre mortuo ordinatus Imperator. Utcunque se res habeat, manifestum est Socratem existimasse Maximinum & Severum factos fuisse Cæsares postquam Italia cessit in ditionem Galerii, quæ tempore abdicationis evenerat Constantio. Atque in eadem sententia fuisse videtur etiam Eutropius in initio libri decimi; ubi scribit Galerium, cùm Italiam quoque finente Constantio administrationi suæ accessisse sentiret, Cæsares duos creavisse. Errat ergo uterque, cùm ex Lactantio appareat Cæsares factos esse apud Nicomediam eodem tempore quo ieniores Augusti deposuerunt imperium. Occasio illis errandi, ut arbitror, illa fuit quod cùm Maximianus Herculius abdicasset apud Mediolanum, præsentem Severo, qui ab eo factus est Cæsar, & ab eo purpuram accepit, crediderunt haud dubiè utrumque Cæsarem in Italia factum esse à Maximiano, non distinguentes inter Maximianum Herculum & Galerium Maximianum, id verò fieri non potuisse nisi post abdicationem. Vide Sigonium in libro secundo de Occidentali imperio.

SUSUM] *in superiori parte, in loco signato*, ut ait Papias. Veteres dicebant *susum* pro *sursum*, ut pluribus ostendit in suo Glossario vir clarissimus Carolus Dufresnius. Et Rigaltius ad librum secundum testimoniorum sancti Cypriani ad Quirinum cap. xxviii. ubi legitur, *Vocavis caelum sursum*, adnotat in Beneventano & Veronensi codicibus legi *susum*.

SCISCITARI] In veteri libro scriptum est *stare*, & in margine *bestiare* per speciem emendationis. Ego utramque lectionem puto falsam esse, & vocem *sciscitari* melius convenire huic loco.

CONSTANTINO REPULSO] Vel unicus hic locus, quamvis alia argumenta non desint, ostendit Constantinum non fuisse factum Cæsarem cum Severo & Maximino. Illud ipsum probatur etiam ex silentio Scriptorum illius ævi & ex quibusdam antiquis inscriptionibus exaratis post abdicationem Diocletiani & ante obitum Constantii; in quibus post Constantium & Galerium Augustos, Severi & Maximini Cæsares nomina inscripta sunt, omisso nomine Constantini. Harum unam exhibet Onuphrius Panvinius in libro secundo Fastorum, alteram Gruterus pag. clxxviii. Præterea hæc erat dispositio à Diocletiano introducta in administratione reipublicæ, quam in perpetuum conservari debere contendebat Galerius, ut quatuor tantum essent Principes, *duo majores, qui summam rerum teneant, item duo minores, qui sint adjumento*, ut docet Lactantius cap. xviii. hujus operis. Itaque quum postea Galerius accepisset mortem Constantii, & Constantinum in loco ejus positum, cùm valde cuperet imperium tenere solus, nec tamen vellet ordinem mutare in republica constitutum, maluit collegam Augustum assumere quàm tertium

tium Cæsarem *extra numerum nuncupare*, ut ait Lactantius in capite xxv. ejusdem historię. Ex his quę hæcenus dicta sunt manifestò colligitur Constantinum non fuisse factum Cæsarem cum Severo & Maximino. Et tamen in Epitome Victoris ista leguntur: *Constantius Constantini pater atque Armenianus Cæsares, Augusti appellatur, creatis Cesaribus, Severo per Italiam, Maximino Galerii sororis filio per Orientem. Eodemque tempore Constantinus Cesar efficitur.* Negari sanè non potest quin Constantinus fuerit Cæsar, cum id nummi plures proferant, in quibus visitur imago ejus laureata, cum hac inscriptione: CONSTANTINUS NOB. CÆS. In uno verò & prænomina etiam Constantini leguntur hoc modo. FL. VAL. CONSTANTINUS NOB. C. Credidit vir eruditissimus, innixus auctoritati Aurelii Victoris, Constantinum à Maximiano Augusto & socero consecutum esse dignitatem Cæsaris eodem mense quo Constantius pater ejus Augustus est renuntiatus. Contrà Josephus Scaliger in animadversionibus ad Eusebium pag. 247. contendit eum non fuisse Cæsarem sub patre, sed sub Galerio, tametsi postea adnotat nullam historiam referre eum Cæsarem à Galerio dictum. Si isthæc Lactantii historia viris doctissimis nota fuisset, haud dubiè ab his scribendis abstinuissent, quę veritati consentanea non sunt. Nam primò certum est, uti diximus, Constantinum non fuisse factum Cæsarem cum Severo & Maximino. Deinde non potuit eodem tempore fieri Cæsar à Maximiano Mercurio, cum apud eum non esset, sed apud Diocletianum. Neque tum Herculi socer ejus erat, quandoquidem Constantinus Faustam Herculi filiam duxit tantum post obitum Constantii, ut dicemus suo loco. Denique videbimus infra Lactantium docere Constantinum Cæsarem à Galerio dictum fuisse. quod apud nullum historicum reperiebatur ætate Scaligeri.

PURPURAM INIECIT] ut eum veste imperatoria indueret ac vestiret quem Galerius veste privata exuerat. Vestire enim est vocabulum quo tum significabantur insignia summę potestatis. Fasti Idatiani: *Vestierunt Severum & Maximinum.* Et Lactantius in hoc capite loquens de Severo: *Misit ad Maximianum, ut ab eo induatur.*

VETERANUS REX] Eleganter Diocletianum vocat veteranum Regem, quia regnaverat per annos viginti integros, tamquam si propterea meruisset privilegia similia iis quę concessa erant militibus qui per viginti annos in legione vel vexillatione militaverant.

IN PATRIAM DIMITTITUR] id est, Diocleam prope Salonas Dalmatię oppidum, ubi præclaro otio consenuit.

SCUTARIUS] Varia Scutariorum genera fuerunt in palatio Imperatorum Romanorum, de quibus agit Henricus Valesius in annotationibus ad Ammianum Marcellinum pag. 33.

PROTECTOR, MOX TRIBUNUS] Per eisdem gradus, sed non ita citò, ad imperium pervenerat Constantius. Fragmentum editum ab Henrico Valetio pag. 471. *Constantius D. Claudii optimi Principis nepos ex fratre, Protector primò, exin Tribunus, postea Præses Dal-*
ma-

maximianus fuit. Protectores autem dicti sunt ex eo quòd Principis latus protegerent, & ad custodiam corporis ejus electi erant. Horum alii in comitatu manebant, alii in provincias cum Comitibus & Magistris militum mittebantur, quidam etiam ad custodiam limitis ex ea schola erant deputati. De his pluribus agit Henricus Valeſius in annotationibus ad Ammianum Marcellinum pag. 33. 46. 152.

SEMIBUS EXPULSIS] id est, Diocletiano & Herculio, quorum CAP.
XX. primus secessit in Dalmatiam, alter in Lucaniam, ut plerique tradunt.

SOLUM ORBIS DOMINUM] non quòd revera eſſet ſolus Imperator, cum collegam haberet Constantium; ſed quia cum iſtum contemneret, illum pro nullo habebat. Apud Socratem quoque lib. 1. hiſt. ecclēſ. cap. 11. ſcriptum eſt Galerium Maximianum totius imperii clavum tenuiſſe. Quæ benignè intelligenda eſſe ait Henricus Valeſius. *Neque enim, inquit, Galerius totius imperii revera clavum tenuit, cum duo alii eodem tempore eſſent Auguſti, Conſtantinus in Galliis, & Maxentius Roma. Verùm ſummam imperii nihilominus adminiſtraſſe dicitur, eò quòd ipſe ſenior erat Auguſtus, & à junioribus Auguſtus inſtar patris colebatur.* Iſta viri doctiſſimi obſervatio habet aliquid veri, ſed non omnia. Nam quamvis concederem Galerium à Conſtantino, ut erat ille vir multæ civilitatis, cultum fuiſſe inſtar patris, certum eſt non ita cultum fuiſſe à Maxentio, quamvis ſocer ejus eſſet, immo nunquam bene inter eos conveniſſe, etiam vivente Diocletiano, & bellum inter eos fuiſſe graviſſimum ex eo tempore quo Maxentius ſumpſit purpuram uſque ad imperium Licinii.

PRIOREM NOMINARI]^b Suprà cap. XVIII. Galerius Maximianus alloquens Diocletianum ait, *ſi ipſe cedere noluiſſet, ſe ſibi conſulturum, ne amplius minor & extremus eſſet.* Eulebius in libro primo de vita Conſtantini cap. XVIII. ait Conſtantium, quum ſeniores Auguſti imperio ſe abdiçaſſent, primum Auguſtum renuntiatum eſſe, & primum Auguſtum appellatum inter quatuor qui poſtmodum deſignati ſunt. Idem ſemper priore loco nominatur in Faſtis Idatianis, à Zoſimo, Eutropio, in Codice Juſtiniani, in veteri inſcriptione de conſecratione Thermarum Diocletianarum, & in aliquot aliis inſcriptionibus quæ apud Gruterum leguntur pag. LVIII. CLIX. CLXI. CLXVI. CCLXXIX. MLXIII. Et tamen Ælius Spartianus in Ælio Vero & Flavius Vopiuſcus in Carino Galerium Maximianum nominant ante Conſtantium, & id quidem tempore Diocletiani. Sanè æquum videbatur ut iſ qui adoptabatur à Diocletiano, & qui filiam ejus Valeriam habebat uxorem, priorem locum haberet ſupra eum qui adoptabatur à Maximiano ſecundi loci principe. Conrà, rationi conſentaneum erat ut vir magnæ nobilitatis, cujuſmodi erat Conſtantius, non poſtponeretur homini agreſti, paſtori pecorum, atque illum poſt ſe haberet in adminiſtratione reipublicæ. Ego crediderim Spartiani & Vopiuſci teſtimonia poſtponenda eſſe auctoritati veterum inſcriptionum & eorum auctorum qui diſertè ajunt primum locum datum eſſe

esse Constantio : præsertim cum ii qui illum Galerio tribuunt , non tractaverint hanc historiam ex professo , sed per transennam , & alii agentes . Quod etiam dicendum est de auctore vitæ sancti Procopii martyris , quæ habetur in tomo quarto Surii , ubi Galerius primo loco nominatur ante Constantium .

A TRIBUS] id est , à Galerio , Severo , & Maximino .

LICINIUM V. C. AMICUM] Idem tradit Socrates lib. 1. cap. 11. ubi ait Galerium Maximianum abiisse è vita cum Licinium prius Imperatorem creavisset , veterem amicum & contubernalem suum , qui ex Dacia erat oriundus .

NE FILIUM NOMINARET] Ego arbitror hunc istorum & sequentium verborum sensum esse . Cum Galerius Licinium haberet veterem amicum & contubernalem , *bonum militia* , ut Taciti verbo utar , & *victoria socium* , cujus consiliis ad omnia regenda utebatur , noluit tamen illum facere Cæsarem , ne filium eum nominaret cum quo per omnem vitam vixerat velut frater ; sed destinata in longum jaciens , eum in locum Constantii aut brevi morituri aut certè per vim deturbandi substituere cogitabat , ut sic Augustum & fratrem nuncuparet . Nam qui fiebant Cæsares , in filiorum numerum veniebant , & filii Augustorum dicebantur . Qui verò nuncupabantur Augusti , fratres Imperatorum appellabantur , ut suprâ vidimus de Maximiano Herculio .

VICENNALIA CELEBRARET] ad exemplum Diocletiani , qui post emensos novendecim annos imperii Romam veniens , initia vigesimi tanto apparatu celebravit ut propterea dixerit Sextus Rufus notam esse pompam victoriæ quæ sub Diocletiano Principe reportata de Persis est . Sed multum eo tempore distabat Galerius à vicennialibus suis . Nam ex capite xxxv. hujus libri colligitur ea celebrari debuisse Kalendis Martiis quæ mortem ejus subsequutæ sunt . Igitur mortuus est anno ex quo Cæsar factus est decimo nono ineunte , cum obierit mense Majo qui fuit proximus ante diem vicennialium . Mortuus est autem quum ageret octavum consulatum , ut scriptum est in hac historia & in Fastis Idatianis . At si ista vera sunt , quomodo fieri potest ut Galerius imperaverit annis uno & viginti ? Tot enim numerantur à consulatu Tiberiani & Dionis , quo Galerius dicitur factus Cæsar , usque ad consulatum ejus octavum . Deinde ipse in hoc libro Lactantii cap. xviii. docet se eo tempore quo Diocletianum impellebat ad abdicationem , jam per annos quindecim in Illyrico ad ripam Danubii luctasse cum gentibus barbaris interim dum alii intra laxiores & quietiores terras delicatè imperarent . Profectò si annos sex , quibus ille rempublicam administravit post secessum Diocletiani , addas ad quindecim qui effluerant quum hæc dicebantur à Maximiano , manifestum erit illum mortuum esse *vicefimo primo imperii sui anno* , ut legitur in vulgatis editionibus Eulèbiani Chronici . Quamquam in vetustissimo & optimo codice MS. bibliothecæ Colbertinæ & in variis antiquis exemplaribus quæ Pontacus testatur se vidisse , hæc tantum leguntur :

Galerius

Galerius Maximianus moritur. Verùm cùm ea sit auctoritas Lactantii ut ei contradici non possit, & Aurélius Viçtor scribat Galerium potentiam Cæsaris annos tredecim gessisse, imperium quinquennio, tum Eutropius in initio libri noni & auctor Chronici Alexandrini pag. 651. doceant Constantium, qui Cæsar cum Galerio factus est, obiisse Eboraci in Britannia anno decimo tertio principatus sui, in fragmento præterea de Constantio Chloro pag. 472. legatur Galerium imperasse annis novendecim, necesse est ut in eam sententiam concedamus quæ potentiam ejus intra novendecim annos coërcet, & quindecim illos annos per quos cum gentibus barbaris luctavit interpretemur partim de bellis quæ illic gessit quum adhuc privatus esset, partim postquam Cæsar factus est, & initia principatus ejus revocemus ad Kalendas Martias anni CCXCIII. ut sic per annos XIII. Cæsar fuisse dici possit anno CCCV. quo Diocletianus deposuit imperium.

CÆSARE FILIO SUO] Galerii, ut opinor. Infrà cap xxxv. *commendatus Licinio conjuge sua & filio.* Nusquam alibi legimus Galerio filium fuisse. Sanè si habuisset, ex priore uxore habuisset. Quo casu, Cæsares duos extra suam familiam non quæsiisset, sed filium suum primo saltem loco nominasset. Ex Valeria non habuit. Sterilis enim fuit, ut docet infrà Lactantius in capite quinquagesimo. Hæc itaque intelligenda sunt de Candidiano, qui paulò post nominatur, & quem Lactantius infrà in eodem capite quinquagesimo adnotat ex concubina natum, à Valeria Galerii uxore adoptatum ob sterilitatem, ac desponsum filix septemni Maximini Augusti. Hunc ergo Cæsarem facere destinabat pater post celebrata vicennalia. Occisus est autem à Licinio Candidianus anno Christi CCCXIII. ætatis suæ XVI.

IPSE DEPONERET] imperium. Meditabatur ergo Galerius secessionem à republica post celebrationem vicennialium, ut fortunam Diocletiani imitaretur. Sed Deus cuncta illius cogitata dissolvit. Nam neque vicennalia celebravit, neque Candidianum fecit Cæsarem, nec consequi potuit otii dulcedinem

TORQUEBANTUR DECURIONES] Rem istam adnotavit Lactantius tamquam actam contra jus & morem. Nam jure civili Romanorum non licebat torquere Decuriones, ut patet ex Epistola Constantini ad Probianum Proconsulem Africæ. Quare Baronius ad annum CCCXIV. admonet acta purgationis Felicis Episcopi Aptungitani corrupta esse eo loco ubi Ælianus Proconsul ait ad Ingentium, *Noli itaque tibi blandiri quòd cum mihi dicas Dei cultorem se esse, ac propterea non possis torqueri,* & *Decurionem* legendum heic esse pro *Dei cultorem*. Postea tamen, ut illic observat Baronius, Constantinus legem tulit ut Decuriones torqueri liceret in crimine falsi.

PERFECTISSIMI VIRI] Lactantius lib. v. institut. cap. xv. *Nemo CAP. Perfectissimus nisi qui omnes gradus impleverit.* Perfectissimatus dignitas, ut ait Valesius ad librum XXI. Armmiani Marcellini, minor erat clarissimatu; & ut Clarissimi apud Præfectum urbi conveniebantur, sic perfectissimi apud Vicariam præfecturam. Vide etiam Notas

Balduini in Eumenii orationem de scholis instaurandis, Juretum in Notis ad epistolam XL. libri decimi Symmachi, & Jacobum Gothofredum ad Codicem Theodosianum tom. III. pag. 418.

GYNÆCEUM] Gynæcea, ut vox ipsa loquitur, erant loca destinata operibus muliebribus, in quæ interdum pœnæ loco deiciebantur & viri & femine. Plura de istiusmodi gynæceis observavit vir clarissimus Carolus Dufresnius in suo Glossario, & nos etiam in Notis ad Reginonem pag. 568. & ad Capitularia pag. 1009. Vide quoque Valesii annotationes ad Eusebium pag. 211.

LUSORIUM] theatrum, sive amphitheatrum, ubi ludi publici edebantur, ut pluribus ostendit idem Dufresnius. Salvianus lib. VI. pag. 122. secundæ editionis nostræ: *Equidem quia longum est nonne dicere de omnibus, amphitheatris scilicet, odeis, lusoriis, pompis, athletis &c.* Acta sanctæ Seraphiæ virginis & martyris cap. III. *Præses verò post tertium diem paravit lusorium trans ponsem super arcum Albini, ubi solebat fieri themela.* Aliud sunt lusoriæ apud Vopiscum, naves nimirum quas Romani habebant in fluminibus quæ Romanum imperium determinabant à barbaris, semper instructas & paratas ad arcendos eorum transitus & incursum, ut explicat Salmasius in Notis ad eundem Vopiscum pag. 475. De quibus etiam fusè agit Jacobus Gothofredus ad tit. Codicis Theodof. *De lusoriis Danubii.* Alibi lusorius idem valet ac derisorius, ut in libro XLIII. Digestor. l. ult. *Ne quid in loco publico fiat.* ubi ita legitur. *Qui adversus edictum Prætoris adificaverit, tollere adificium debet. Alioquin inane & lusorium Prætoris imperium erit.* Item Seneca lib. v. de beneficiis. cap. VIII. *velut lusorium nomen statim transit.* Apud eundem epist. LXXX. *spectaculum non fidele & lusorium.* Et in epistola Gelasii Papæ ad Euphemium Episcopum Constantinopolitanum, ubi sic vulgò legitur: *aut ad veniam luxuria de me cognosceris ista jactare.* Pro quo in vetustissimis & optimis codicibus MSS. Ecclesiæ Bellovacensis & monasterii Corbejenfis scriptum vidi: *aut, da veniam, lusoriè de me cognosceris ista jactare.* Neque insoles est hic error. Observatenim Salmasius in loco paulò antè laudato, pro eo quod ipse apud Vopiscum edidit *Romanas lusoriæ barbari incendissent*, vulgò excudi solitum *Romanas luxurias.* Et Jacobus Gothofredus in loco paulò antè laudato commemorat tria loca Codicis Theodosiani, ubi scriptum est *luxuriis pro lusoriis.*

SPIRITUS REDDERETUR] Lactantius lib. v. institut. cap. XI. *Concedunt igitur ut vincant, & exquisitos dolores corporibus immittunt, & nihil aliud devotans quàm ut ne torti moriantur.* Et paulò post: *illi autem pertinaci stulticia jubent curam tortis diligenter adhiberi, sed ad alios cruciatus membra remouentur, & reparatur novus sanguis ad pœnam.*

NULLA POENA PENES] In veteri exemplari legitur, *Nulla poena eam levis.* Pessima lectio bonam nobis indicavit.

IN CAUSA CAPITIS] Emendatio quoque ista nostra est. Nam vetus

vetus codex habet : *De causa pœna capitis & animad-versi a gladii admodum paucis &c.* Scilicet vox *pœna* in hunc locum irreplit ex superiore.

BONAM MORTÈM] id est, non coactam vi tormentorum, sed facilem & absque cruciatibus. cujusmodi sunt profectio venarum, strangulatio, & venenum. Infrà cap. xxvi. de Severo : *Quo facto nihil aliud impetravit nisi bonam mortem. Nam venit ei incisis, leniter mori coactus est.* Et cap. xxx. de Maximiano Herculio. *Postremò datur ei potestas libera mortis, ac nodum informis leti irabe nescit ab alia.* Sed in hoc Lactantius adversantem libi Tacitum habet quòd ait Severum leniter mori coactum incisis venis. Nam Tacitus lib. xvi. annalium extremo agens de Petronio, qui eo genere mortis extinctus est. ait : *Mox lentitudine exitus graves cruciatus afferente.*

CENSUS IN PROVINCIAS] Censualis professio duo continebat, CAP. XXXII. modum agrorum, & numerum capitum, tam liberorum quàm servilium; ut pluribus eruditè suo more explicat Henricus Valesius ad Ammianum Marcellinum pag. 167. Ceterùm hic Lactantii locus confirmat conjecturam doctissimi viri Jacobi Gothofredi, qui ex l. 2. Cod. Theodof. *De censu* collegit mutationem aliquam à Galerio Maximiano factam esse per Lyciam & Pamphyliam post abdicationem Diocletiani, nimirum urbanam plebem capitationi subjectam. *Quæ* lex magnam profectò lucem accipit ex isto capite Lactantii.

SERVI CONTRA DOMINOS] Regula juris est, ut Casaubonus ait ad Flavianum Vopiscum, servum in caput domini non posse interrogari. Sed excepta sunt constitutione Severi aliquot crimina, adulterii, fraudati census, & majestatis. Hanc igitur constitutionem lege sua antiquavit Tacitus Imperator. Galerius revocavit, nescio an lege lata, certè in executione. Paulus lib. i. sentent. tit. xiiii. *In caput domini patronive nec servus nec libertus interrogari potest.*

TRAJANUS DACIS] Galerius enim Maximianus ortus erat è Dacia ripensis, è loco quem ipse Romulianum ex nomine Romulæ matris appellavit, haud longè à Sardica, ut docent Eutropius & Eusebius in chronico. Dux porrò Trajani expeditiones in Dacos fuere, prima quarto ejus consulatu, altera quinto, cum sextum jam annum imperaret, ut ad Spartianum observavit Casaubonus. Et Xiphilinus quidem ex Dione commemorat utramque Trajani expeditionem in Dacos, sed nullibi meminit tributis eis imperati. Illud tantùm ait, Daciam factam fuisse provinciam. quod etiam tradit Flavius Vopiscus in D. Aureliano. Sed cum ea fuerit certa ac constans regula apud Romanos, ut quæcunque gens quæ in provinciæ formam redacta fuerat, vestigialis esset, ac populi Romani magistratui obediret, quemadmodum observat Sigonius in libro primo de jure provinciarum, ambigi non potest quin Dacia tributaria fuerit, præsertim cum Lactantius id expressis verbis affirmet.

QUÆ VICTORES] Primò, secuti vetus exemplar, edideramus:

Quæ veteres. Postea emendatio se obtulit ingenio. Deinde repōiimus etiam ea pro *o*.

INJURIAE TOTOS] In veteri libro mendosè scriptum est *injuriatus*, atque ita nos primò edidimus. At in extrema pagina monuimus legendum esse *injuria totos*. quam emendationem, quia certa est, nunc transtulimus in textum.

CAP.
XXIV.

CONSTANTINUM REMITTERET] Zosimus, qui inimicus erat Constantino, historiam hanc aliter tractat quàm Lactantius, discessum ejus à latere Galerii non referens ad mandata Constantii, sed ad ambitionem & cupiditatem Constantini jam dudum cum animo suo de imperio cogitantis, qui ex quo Severum & Maximum Cæsares factos vidit, ea loca relinquenda statuit in quibus agebat & ad patrem Constantium proficisci, qui apud nationes transalpinas erat, & in Britannia plerunque vivebat. Eadem habet Aurelius Victor in libro de Cæsaribus, scribens Constantinum, cujus jam tum à puero ingens potentique animus ardore imperitandi agitabatur, cum tolerare nequiret Severum & Maximinum factos fuisse Cæsares, se videlicet prætermisso, fugæ commento (quod apud Eusebium quoque legitur in libro primo de vita Constantini cap. xx.) in Britanniam ad patrem Constantium vitæ ultima agentem pervenisse, eoque mortuo, cunctis qui aderant annitentibus imperium cepisse. Sed in Epitome Victoris, ubi eadem repetuntur, malè scriptum est Constantinum juveniculum à Galerio in urbe Roma religionis specie obsidententum fuisse. quod post Epitomen illam scripsere etiam Baronius, Camdenus, & Morinus. Verùm Galerius Romam tum temporis non viderat, ut certò colligitur ex capite xxvii. istius operis, & nunquam pedem in urbem intulit. Præterea constans est omnium scriptorum opinio eum obsidem apud Diocletianum & Maximianum fuisse, nimirum in Bithynia, ubi Diocletianus habitabat. Atque id certe docet Praxagoras apud Photium cod. lxxii. & colligitur etiam ex Politia sanctorum Metrophanis & Alexandri apud eundem Photium cod. cclxvi. & ex Eusebio in libro primo de vita Constantini cap. xix. Si vera essent quæ Nicephorus Callistus lib. vii. cap. xviii. refert de Constantino, hæc discrepantia facillè conciliari posset. Ait enim Constantium, quem ille Constantem nominat, puerum Constantinum unà cum matre Romam adduci curavisse, veritum autem ne illi absurdi quicquam à Theodora legitima uxore sua, quæ Constantini noverca erat, per zelotypiam & conjugalem æmulationem accideret, eum Nicomediam ad Diocletianum, qui ibi cum Galerio Maximiano genero erat, misisse, ibique illum in palatio apud Imperatorem vixisse. Antequam verò hinc recedam, admonendus est lector hunc locum ex Epitome Victoris in alienum sensum à Baronio esse translatum, dum quæ illic dicuntur de Constantino *religionis specie* obside tento à Galerio, Baronius interpretatur de religione Christiana; sive quòd juvenis Helena Christiana matre natus & patre Constantio erga Christianos propensiore,

pensiore, specimen aliquod edidisset quo patrocinari videretur ei religioni; seu quod cum Constantius admodum favorabilis esset nostris hominibus, apud Galerium de prodita avita superstitione in suspicionem venerit. Quam ob causam censet Constantinum in custodia tentum Romæ à Galerio loco obsidis, ut obtentu religionis arrepto impediret ne optimæ indolis juvenis patri succederet. Verùm hac circuitione opus non erat ad explicandum hunc locum Epitomes, cujus simplex & aperta narratio est. Illud tantum voluit auctor, Constantinum obsidem apud Galerium fuisse *religionis specie*, id est, specie amoris præcipui & officii, tamquam si eum à patre petiisset erudiendum in re militari & in arte administrandæ reipublicæ. Nam neque tum Helena Christiana erat, nec Christianismum Constantino objecit Galerius, homo superstitiosus, quum Diocletianus censeret filios Herculii & Constantii creandos esse Cæsares. Aliis artibus juvenem à summo fastigio removeare conatus est Galerius, insidiis nimirum, exponendo eum variis magnis periculis.

FRUSTRA REPETIERAT] Hæc verba non habentur in veteri codice. Quoniam verò sensus erat mutilus, & constabat heic aliquid deesse, nos hæc duo vocabula addidimus propter auctoritatem fragmenti de Constantio Chloro, in quo ita legitur: *Constantinus obses apud Diocletianum & Galerium sub iisdem fortiter in Asia militavit. quem post depositum imperium Diocletiani & Herculii Constantius à Galerio repetiit. sed hunc Galerius objecit anti pluribus periculis*. Atamen si quis hiatum illum his verbis non posse suppleri existimat, pro his substituere potest non viderat aut aliquid simile.

INSIDIIS ADPETIVERAT] Idem fragmentum. *Sed hunc Galerius objecit anti pluribus periculis. Nam & in Sarmatas juvenis equestris militans ferocem barbarum capillis tentis raptum ante pedes supplicem Galerii Imperatoris adduxerat. Deinde Galerio mittente per paludem equo ingressus suo viam ceteris fecit ad Sarmatas, ex quibus plurimis stratis, Galerio victoriam reportavit. Tunc eum Galerius patri remisit*. Vide etiam Eusebium lib. 1. de vita Constantini cap. xx. & annales Zonaræ.

FERIS OBIECERAT] Praxagoras in libro de gestis Constantini ait Galerium Maximianum insidias adolescenti tetendisse & ad pugnam cum ferro leone ineundam composuisse, illum verò feram superasse & occidisse. Eadem habet etiam Zonaras in imperio Diocletiani.

SIGILLUM] id est, epistolam dimissoriam sigillo munitam. Vide Glossarium Dufresnii.

A SEVERO TENERETUR] Quippe è Nicomedia eunti in Galliam pergendum erat per Italiam, ubi Severus imperitabat. Fragmentum de Constantio Chloro pag. 471. *Qui ut Severum per Italiam transiens visaret, summa festinatione veredis post se truncatis Alpes transgressus, ad patrem Constantium venit apud Bononiam.*

SUBLATIS EQUIS PUBLICIS] Zosimus in libro secundo narrat

Constantinum veritum ne fortè fugiens apprehenderetur, equos stabularios, quos respublica alebat, quum primùm aliquod stabulum attingisset, mutilasse & inutiles reliquisse, quumque id de loco in locum pergens faceret, exclusisse ab ulteriore progressionis persequentes. Eadem ferme leguntur in Epitome Victoris.

CURSUS PUBLICUS] Vide Casaubonum in Notis ad Spartianum, ubi multa doctè & eruditè disserit de cursu publico & fiscali.

PERVENIT AD PATREM] XII. Kalendas Augusti, ut ego quidem arbitrator. Nam in veteri Calendario edito ab Herwarto hæc ad eam diem scripta sunt: *Adventus Divi*: id est Constantini, ut manifestum est. Quippe Calendarium illud scriptum est eo imperante. Qui verò putant eum pervenisse ad patrem VIIII. Kalendas Augusti, hinc decepti sunt quòd Aurelius Victor in libro de Cæsaribus & alii veteres scribunt illum in Britanniam ad patrem Constantium vitæ ultima agentem pervenisse; quæ verba sic interpretantur quasi necesse sit illum qui in extremis erat, mortuum fuisse statim post adventum Constantini. De ejus porro adventu ad Constantium patrem, & de his quæ tum circa Constantinum gesta sunt, vide Eusebium in libro primo de vita ejus cap. XXI. & Politiam sanctorum Metrophanis & Alexandri apud Photium. Pervenit autem ad patrem è Nicomedia, non verò è Roma, ut falsò scripsit Camdenus in Britannia sua pag. 52. deceptus ab auctore Epitomes Victoris.

IMP. PER MANUS TRADIDIT] Lactantius lib. II. institut. cap. IV. *Vixit enim usque ad senectutem, regnumque per manus filio tradidit.*

IMPERIUM TRADIDIT] Idem scribit Eusebius in libro primo de vita Constantini cap. XXV. Quare frustra Josephus Scaliger in animadversionibus ad Chronicon Eusebii redarguit auctorem Politicæ sanctorum Metrophanis & Alexandri quòd scripserit Constantinum à Constantio moriente successorem in imperio designatum. Neque ille consensus militum, cui initia imperii Constantiniani assignat Scaliger, quicquam præjudicat adversùs ea quæ scribit auctor Politicæ. Probat hoc Eumenius in panegyrico Constantini; ubi quum dixisset Constantinum manifesta sententia patris electum fuisse Imperatorem, mox subdit. *Dii boni, quanta Constantium pium etiam in excessu sui felicitate donastis! Imperator transitum facturus in cælum, vidit quem relinquebat heredem. Illico enim atque illo terris fueras exemptus, universus in te consensus exercitus, te omnium mentes oculique signarunt.* Item Julianus Imp. in oratione prima ad Constantium: *Igitur quemadmodum pater tuus post parentis sui obitum, non modò ipsius judicio, verùm etiam exercituum omnium suffragio imperium sic adeptus, quid est quòd diligentius prosequamur? Orofius lib. VII. cap. XXVI. Constantinus verò Augustus summa mansuetudinis & civilitatis in Britannia mortem obiit, qui Constantinum filium ex concubina Helena creatum Imperatorem Galliarum reliquit.*

REQUIEM VITÆ ACCEPTIT] Fasti Idatiani Constantio VI. & Maxima-

ximiano VI. Consulibus: *His Confess. diem functus Constantius, & postea levatus est Constantinus VIII. Kal. Augusti.* Chronicon Eusebii: *Constantinus sextadecimo imperii. anno diem obiit in Britannia Eboracæ; ibidemque sepultus est, si vera sunt quæ de ejus tumulo narrantur à doctissimo viro Guillelmo Camdeno in pagina 572. Britanniz.* Contigit istud anno Christi cccvi. ut rectè adversus Petavium contendit Valeſius in annotationibus ad Eusebium. Tum verò, ut Socrates ait, Constantinus creatus est Imperator in locum patris sui Constantii, qui ante diem octavum Kalendarum Augusti excesserat è vivis. Hic est itaque primus annus imperii Constantini. Unde in vetustissimo Kalendario ita legitur apud Herwartum & Bucherium. VIII. Kal. Augusti. Nat. Divi Constantini: Malè ergo in libro primo historiz tripartitæ & in libro undecimo historiz miscellæ scriptum est Constantinum factum esse Imperatorem vi. Kal. Augusti. Eumenius in panegyrico suprâ laudatò: *O fortunata & nunc omnibus beatior terris Britannia, quæ Constantinum Casarem prima vidisti.*

CHRISTIANOS CULTUI REDDERE] Lactantius in præfatione libri primi divinarum institutionum ad Constantinum: *Nam cum ille dies felicissimus orbi terrarum illuxisset quo se Deus summus ad beatum imperii culmen evexit, salutarem unversis & optabilem principatum præclaro initio auspiciatus es, cum eversam sublatamque justitiam reducens, terribissimum aliorum facinus expiasti.*

RESTITUTA] Puto reponendum restitutio, ut ita legatur: *Hæc fuit prima ejus sanctio, sancta religionis restitutio.* Columbus reponit restitudo.

IMAGO EJUS ADLATA] Eumenius in panegyrico Constantini: *Et quamquam tu ad seniores Principes de summo repub. quid fieri placeres retulisses, præveniens tamen studio quod illi mox judicio probaverunt.* Vir clarissimus Hadrianus Valeſius in libro primo rerum Francicarum pag. 20. hæc per seniores Principes intelligit Diocletianum, Maximianum Herculium, & Galerium Maximianum, quos ait comprobasse factum militum, qui Constantino purpuram injeccerant. Patietur vir doctissimus me ab ea sententia recedere, cum certum sit nullas tum Diocletiani & Herculii partes in repub. fuisse, adeoque nullum operæ pretium fuisse, ut ad eos Constantinus referret de imperio sibi delato. Seniores ergo principes interpretor Galerium Maximianum Augustum, Severum & Maximinum Cæsares. Quamquam huc valde inclino ut existimem relatam ad solum Galerium fuisse, qui tum solus erat rerum dominus, sed Eumenium pro more oratorum ex formula locutum esse, & ad cunctos principes retulisse quæ de uno tantum dici debuerant. Laureatam autem imaginem dixit Lactantius, quoniam qui res lætas & bene gestas nuntiabant, laureatas tabellas adferebant, ut pluribus explicat Salmasius in Notis ad Lampridium pag. 235.

PURPURAM MISIT] inſigne regiz dignitatis, ut ait Lactantius lib.

lib. IV. institut. cap. VII. *Nunc Romani indumentum purpura in signum est regia dignitatis assumpta.* Non indigebat Constantinus purpura quam ad eum Galerius mitteret, cum illam in initio imperii accepisset à militibus. Eumenius in loco paulò antè laudato: *Purpuram statim tibi, cum primum tui fecis egressus, milites utilitati publica magis quam tuis affectibus servientes insecere lacrymans.* Sic Probus accepit purpuram. Auctor Flavius Vopiscus in libro de vita ejus: *Ornatus etiam pallio purpureo, quod de statua templi oblatum est.* Item idem in Saturnino: *Ibi tamen quum cogitare cepisset tutum sibi non esse si privatus viveret, deposita purpura ex simulacro Veneris, cyclo de uxoria militibus circumstantibus amictus, & adoratus est.* Qua de re vide Calauboni Notas in Capitolinum. Verum id decentius fiebat quum purpura tribuebatur à principe. Ita Severus accepit ab Herculio, Maximinus à Diocletiano, rursus Herculius à filio Maxentio Romæ imperante. Nam hinc ostendebatur consensus in novum principem.

EXTRA NUMERUM] id est, præter quatuor, ne mutaret dispositionem Diocletiani, quam ipse tantopere dixerat debere custodiri.

SEVERUM AUG. NUNCUPARET] Certum est Severum hunc nuncupatum fuisse Augustum, cum id nummi doceant qui apud Adolphum Oconem reperiuntur. De tempore quo titulum Augusti sumpsit non adeo constat. *Sunt qui scribant,* inquit Panvinius in libro secundo Fastorum, *eum, quum adversus Maxentium cum exercitu veniret, se ipsum Augustum appellasse.* quam sententiam amplectitur Trifanum Santamantius. Dubitari non potest quin id evenit paulò antè quàm Romam proficisceretur adversus Maxentium. Verum id factum non est occasione sumpti à Maxentio imperii, sed eo tempore quo Constantinus Cæsar à Galerio renuntiatus est post mortem Constantii, id est, anno Christi cccvi. exeunte, ut arbitror. *Qua de re postea.* Porro hinc etiam colligi potest Severum dignitate Augusti ornatum fuisse. quòd cum Galerius imperium Licinio dedit, id est, Augustum creavit, eum Lactantius cap. xxiv. scribit substitutum fuisse in locum Severi. Quod planè verum non esset, si Severus non fuisset Augustus. Octo Cæsarem & Augustum à Galerio dictum tradit, sed tempus non adnotat.

SED CÆSAREM] Jam antea ostendimus Constantinum non fuisse factum Cæsarem cum Severo & Maximino. Quia tamen ex nummis constat eum fuisse Cæsarem, & hætenus viri docti frustra quaesierunt tempus quo ad eam dignitatem evectus est, operæ pretium videtur heic aliquantisper immorari, ut istius nuncupationis initia constituamus. Nam cum auctor panegyrici Maximiano & Constantino dicti post nuptias Faustæ doceat Constantinum, - cum ei pater imperium reliquisset, Cæsaris tamen appellatione contentum, expectare maluisse ut idem illum declararet Augustum qui patrem ejus Constantium eo titulo decoraverat, neque dicat quo tempore istud factum

factum sit, res nobis integra est, tamquam si vetusti illius scriptoris auctoritate careremus. Itaque sic constituere debemus Constantius obiit anno Christi cccvi. viii. Kalendas Augusti. Huic statim successit Constantinus; & quum laureata imago ejus ad Galerium delata esset, is Constantinum Cæsarem nuncupavit, *ut eum de secundo loco, quem obtinebat in locum patris suffectus, rejiceret in quartum, & sic postremum faceret.* Constantinum porro tum Cæsarem à Galerio nuncupatum fuisse patet etiam ex capite sequenti; ubi scriptum est Galerium, quum ad eum perlatus nuntius esset de Maxentio Romæ facto Imperatore, Severum accessivisse, & quia *tres Cæsares facere non poterat*, eum hortatum esse ad recipiendum imperium. Ex quo certissima conjectura colligitur jam tum duos in imperio Cæsares fuisse, nimirum Maximinum & Constantinum. Nam Severus nuncupatus erat Augustus post mortem Constantii, adeoque isthic non computatur in numero Cæsarum. Confirmant hanc interpretationem verba quæ statim sequuntur. *Satis visum est, inquit, semel fecisse quod noluit*, id est, Constantinum nominasse Cæsarem. Alioqui enim nihil usque ad hunc diem fecerat quod noluisset, immo cuncta fecerat quæ voluerat. Constantinum ergo puto declaratum à Galerio Cæsarem fuisse anno eodem cccvi. exeunte. Nam in veteri Calendario quod eo imperante scriptum, ab Herwarto primùm, dein ab aliis quoque editum est, hæc leguntur : viii. Kal. Januarii. Natalis Inuiti. Qui locus non videtur ad alium diem referri posse quàm ad eum quo Constantinus pronuntiatus est Cæsar. Nam quod vir clarissimus Petrus Lambecius in libro quarto commentariorum de bibliotheca Vindobonensi pag. 298. hunc natalem refert ad Constantium auctoritate Fastorum Idæianorum, revincitur ex ipsismet eorundem Fastorum verbis; ubi Vetrano quidem depositus dicitur viii. Kalendas Januarii, sed Constantius levatus est Cæsar tantùm Idibus Martiis sequentibus; qui est dies natalis Constantii. Præterea quoties in hoc Calendario legitur simpliciter nomen *Divi* aut *Inuiti*, absque aliò nomine addito, certum est toties debere intelligi Constantinum Magnum. Ceterùm nova prorsus est opinio viri clarissimi Petri Francisci Chiffletii, qui in Notis ad Vigilium Tapsensem pag. 134. opinatur Constantinum à Galerio Maximiano creatum Cæsarem viii. Kal. Augusti anno Christi cccv. quum in ejus aula tamquam à patre datus obses versaretur, & deinde rursus Cæsarem declaratum Eboraci in Britannia anno sequenti secundùm obitum Constantii patris. Sed hæc opinio veritate non constat. Postea Constantinus nuncupatus est Imperator à Maximiano Herculio bis Augusto anno cccvii. quum ducturus esset uxorem Faustam Herculii filiam. Ita nos docet auctor panegyrici paulò antè laudati. *Dixerim, inquit, licet plurimi multique dicturi sint ea quibus omnia facta vestra summarumque virtutum merita laudantur, sacratissimi Principes Maximiane, velis nolis, semper Augusto, & Constantine oriens Imperator, mihi tamen certum est ea præcipuè isto sermone complecti qua sunt hujus propria laetitia, qua tibi Ca-*

sari additum nomen imperii, & istarum caelestium mupciarum festa celebrantur. Et paulò post: *Quid enim aut tu carius dare, aut tu carius accipere potuisti, cum hac affinitate vestra & tibi, Maximiano, per generum iuventa renovata sit, & tibi, Constantino, per socerum nomen Imperatoris accreverit?* Ita quidem certa & manifesta sunt. Ceterum Labbeus in parte prima Chronologiae historicae pag. 223. laudat ejusdem rei testes Eusebium atque Zosimum, apud quos ego nihil istiusmodi reperire potui. Quatuor ergo, ut notatur in veteri Calendario, fuere natales Constantini, III. Kalendas Martii, VIII. Kalendas Augusti, VIII. Kalendas Januarii, & pridie Kalendas Aprilis. Primus, ut rectè observavit vir eruditissimus Carolus Dufresnium, pertinet ad genuinum Constantini natalem, quo nempe est in lucem editus, secundus ad eum diem quo patri Constantio successit, tertius ad eum quo Cæsar nuncupatus est à Galerio, quartus denique ad eum quo Imperatoris & Augusti nuncupationem fortitus est. Quintum, quem in die III. Kalendas Aprilis locat Calendarium Philocali, non puto diversum esse ab eo quem alix editiones ponunt III. Kalendas Martias, & hinc arbitror emendandam esse Philocali editionem.

CAP.
XXVI.

MAXENTIIUM F. IMP.] Fragmentum de Constantio Chloro pag. 472. *Subiò in urbe Roma pratoriani milites Maxentium filium Herculi Imperatorem creaverunt.* Eutropius lib. x. *Roma interea pratoriani, excitato tumultu, Maxentium Herculi filium, qui haud procul ab urbe in villa publica morabatur, Augustum nuncupaverunt.* Idem scribit Eusebius in Chronico. Fuit ille filius Maximiani Herculi, gener verò Galerii Maximiani, ut heic & suprà cap. xviii. & paulò infrà cap. xxvii. docet Lactantius. Quod etiam in Epitome Victoris ita traditur: *Is Maximianus (Leg. Maxentius) carus nulli unquam fuit, ne patri aut socero quidem Galerio.* Et fragmentum de Constantio Chloro pag. 472. *gover apud socerum, id est, Maxentius apud Galerium.* Quare miror doctissimum virum Josephum Scaligerum in animadversionibus ad Chronicon Eusebii mirari quòd quum Maxentius fuerit Herculi Maximiani filius, in nummis tamen ejus ita legatur: IMP. MAXENTIVS DIVO MAXIMIANO PATRI SOCERO ÆTERNA MEMORIA. Nummus hic cufus non est in memoriam Maximiani patris, sed Galerii Maximiani soceri.

CASTRÀ PRÆTORIA SUSTULERAT] non omnino, sed diminuetat. Alioqui enim quomodo pratoriani, si nulli fuissent, Maxentium Imperatorem nuncupare potuissent? Rectè Aurelius Victor in libro de Cæsaribus: *Hinc etiam quasi truncata vires urbis, imminuto pratoriarum cohortium atque in armis vulgi numero.* Ubi fortè legendum, atque inermis vulgi.

OCCISIS JUDICIBUS] *Abellio prius interfecto,* inquit Zosimus, *quòd is Præfecti urbis locum obtinens, horum molitionibus adversari visus esset.*

TURBATUS EST] Galerius Maximianus.

TRES

TRES CASARES F. N. POTERAT] obstatte dispositione Diocletiani, qui duos Augustos esse debere instituerat, duos Cæsares. eamque dispositionem servaverat Galerius quum Augusti auncupationem accepit. Postea tamen tres Cæsares facti sunt à Constantino & Licinio anno Christi cccxvii. Crispus nimirum, Constantinus Constantini filius, & Licinianus filius Licinii. Deinde victo occisoque Licinio, extinctis quoque Crispo & Liciniano, Constantius & Constantinus minores filii Constantini facti sunt Cæsares variis temporibus. Ad quæ tempora referenda est illa Eutropii observatio ex libro decimo: *Et tempore res Romana sub uno Augusto & tribus Casaribus (quod nunquam aliàs) fuit, cum liberi Constantini Gallia, Orienti, Italiaque præessent.*

MAXENTIUM] In veteri libro legitur *Maximianum*, sanè mendosè, sicut paulò antè vidimus eundem errorem commissum fuisse in Epitome Victoris.

PATERNOS MILITES] qui erant in exercitu Severi, ut dicitur paulò suprà.

IN CAMPANIA] Alii omnes Maximianum Herculium tunc temporis in Lucania, quò se contulerat post abdicationem, fuisse contentiant, ut Eutropius, Zosimus, Suidas. Itaque sic constituenda res est, secessisse quidem Herculium in Lucaniam quum deposuisset imperium, sed tum quum ista agebantur in Campaniam venisse, ut inde, tamquam è propinquo, militum præterianorum qui Romæ tendebant animos tentare ac sollicitare posset, & , si daretur, aut imperium resumeret, quod invitus deposuerat, aut Maxentio filio procuraret. Nam ista per longum temporis spatium tractata ab Herculio fuisse docet Aurelius Victor in libro de Cæsaribus: *Interim Roma vulgus turmasque prætorie Maxentium, retractante diù patre Herculio, Imperatorem confirmant.* Miror autem celeberrimum in rei nummarie cognitione virum Saetamantium in contrarium omnino sensum traduxisse hunc locum, tamquam si Maxentius *retractante*, id est, repugnante patre fuisset factus Imperator, quod etiam placuisse video doctissimo viro Hadriano Valesio. Sed eos decepit haud dubiè falsa Andreæ Schotti admonitio scribentis heic vocem *retractante* idem significare quod *detrahente*. Retractare idem significat ac tractare. Lactantius lib. iv. institut. cap. xxviii. *Qui autem omnia quæ ad cultum deorum pertinent retractarent & tamquam relegerent, ii dicti sunt religiosi.* Et paulò post: *religiosos à relegendo appellatos, qui retractent ea diligenter quæ ad cultum deorum pertineant.* Hinc libri retractationum sancti Augustini. Sufficiunt enim hæc exempla. Postquam ergo Maxentius factus est Imperator, statim Maximianus ab eo evocatus Romam profectus, paulò post Severum morti tradidit; ac mox in Galliam, illic filix Faustæ nuptias cum Constantino celebravit ea ætate qua Galerius exercitum duxit in Italiam adversus Maxentium, ut visuri postea sumus. Quare mirum in modum deceptus est Petavius aucto-

auctoritate anonymi scriptoris de Constantio Chlora res eo quo gestæ sunt ordine non referentis. Scribit ergo Petavius in libro XIII. de doctrina temporum pag. 713. Galerium Maximianum cum ingentibus copiis Romam advolasse anno Christi cccvii. & contemptum & à perisque suorum destitutum abiisse in Illyricum, Licinium fecisse Cæsarem, & Sardicam regreffum esse, tum Maximianum Herculium ad spem erectum resumendi fastigii Romam advolasse è Lucania, Diocletianumque ut idem faceret adhortatum esse, postea Severum perjurio deceptum custodiæ tradidisse ac jugulasse, deinde, quum insidias Maxentio strueret, pulsum Roma in Galliam ad Constantinum venisse, eique filiam Faustam collocasse, & eum Augusti appellatione donasse. Quæ omnia, non sanè contra fidem historiarum, sed perturbato prorsus temporum ac rerum ordine scripta esse nullus est dubitandi locus. Fœdus aberravit Sethus Calvisius, Maxentium tum demum imperium invasisse scribens postquam Constantinus à Maximiano Herculio creatus fuisset Augustus, & Maximianum à Romanis persuasum anno sequenti resumpsisse imperium. At quomodo Constantium declarare potuit Augustum is qui neque Imperator esset neque Augustus?

RERUM NOVAR. CUPIDUS] Eadem de Herculio tradit Julianus Imperator in libro de Cæsaribus.

DEPOSUERAT INVITUS] Constans est omnium scriptorum sententia, si incertum panegyricam excipias qui Herculii Maximiani & Constantini laudes prosecutus est in nuptiis Constantini & Faustæ, omnium, inquam, scriptorum sententia est hunc Maximianum invitum deposuisse imperium. Verum illi aliter hanc historiam narant quam Lactantius. Hic enim cap. xviii. docet Herculium abdicare coactum à Galerio, ab eoque territum injecto armorum civilium metu. Alii contra scribunt Diocletianum, quum ingravescente ævo parum se idoneum moderando imperio esse sentiret, auctorem Herculio fuisse ut in privatam concederet, eique ægrè collegam obtemperavisse, sed tamen obtemperavisse.

LIBENTER ARRIPUIT] purpuram quam deposuerat. Incerti panegyricus paulò antè laudatus. *Fecit enim Roma ipsa pro majestate nominis sui, ut ostenderet posse se etiam Imperatoribus imperare. Abduxit exercitus suos, ac tibi reddidit; Et cum ad sedandos animos auctoritatem privati Principis attulisses, supplices tibi manus tendens, vel potius queribunda, clamavit: Quousque hoc Maximiane patiar &c.* Et paulò post: *Imperasti pridem rogatus à fratre, rursus impera jussus à matre.* Purpuram facile retinebat Herculius, quippe qui ter sumpsisse invenitur. Atque hoc pessimum exemplum causa fuit mortis Licinii: quem cum Constantinus vicisset, ac ei vitam concessisset, postea Herculii Maximiani soceri sui motus exemplo, ne iterum depositam purpuram in perniciem reipublice sumeret, tumultu militari exigentibus in Thessalonica jussit occidi; ut legitur in fragmento de Constantio Chlora pag. 475. Bonifacius VIII. timens ne si Cælesti-

mus V. liberam vitam ageret, pontificatum, quo se abdicaverat, resumeret, cum in custodia detineri iussit. Cui præverat Callisti II. exemplum erga Burdinum.

RAVENNAM CONFUGIT] Zosimus in libro secundo scribit Herculum circumvento sacramentis Severo persuasisse ut Ravenna excedens, quò se contulerat, Romam veniret, eòque pergentem, ubi quendam ad locum venisset quem Tres tabernæ vocant, ab insidiis quas eo loco Maxentius collocaverat adprehensum, inserta laqueo cervicæ necatum. Incerti panegyricus Constantino dictus post victoriam de Maxentio partam: *Duxerat magnum Severus exercitum, & hostem suum perfidia desertus armaverat.* Auctor fragmenti de Constantio Chloro pag. 472. *Desertus Severus à suis fugit Ravennam. Per Maxentium filium (sic enim legendum) evocatus illuc venit Hercules, qui per perjurium Severum deceptum custodia tradidit, & captivi habitu in urbem perduxit, & in villa publica Appia via tricesimo milliaro custodiri fecit. Postea cum Galerius Italiam peteret, ille jugulatus est, & deinde relatus ad octavum milliarium, conditus in Galieni monumento.* Ex quo loco collegit Henricus Valesius falli Eutropium & Aurelium Victorem, qui Severum Ravennæ occisum esse scribunt. De loco igitur ubi Severus vitam finivit controversatur inter eruditos. Nam Scaliger in animadversionibus ad Eusebium ait non dubitare se quin illæ Tres tabernæ in agro Ravennate fuerint, neque aliter colligi posse ex verbis Zosimi. Contrà Valesius contendit Tres illas tabernas fuisse in via Appia prope Romam. Parum autem probabile est, id quod Sigonius in libro secundo de Occidentali imperio collegit ex Zosimo, Severum Maximiani fidem secutum Ravenna excessisse, atque ad Tres tabernas sese contulisse, haud dubia spe ductum urbem se Maximiani opera recepturum. Quam Sigonii opinionem secutus est Hieronymus Rubeus in libro secundo histor. Ravennatum.

VENIS INCISIS] Contrà Zosimus lib. II. & auctor fragmenti de Constantio Chloro scribunt, ut paulò antè vidimus, Severum fractis laqueo cervicibus exspirasse.

ADJUNCTO MAXIMINO] cognomento Daia vel Daza, qui Orientem administrabat. CAP. XXVII.

PROFICISCITUR IN GALLIAM] Huic narrationi fidem adstruit etiam Zosimus, tamenetsi in rerum erret ordine narrandarum, Herculum inquiens eo conatu frustratum quo Diocletianum pertrahere nisus erat ad resumendum imperium, rursus versus Alpes contendisse, ut commorantem ibi Constantinum conveniret, & filiam ei Faustam promississe, eoque promisso impleto, fallere conatum hominem. Errat, inquam, Zosimus. Nam ex capite XXVII. & XXIX. Lactantii patet illum bis in Galliam profectum antequam Carnuntum peteret, & Diocletianum non vidisse nisi post nuptias Constantini & Faustæ. Atenim quod Lactantius & Zosimus ajunt Herculum Constantino filiam promississe, aliter legitur in panegyrico incerti auctoris dicto in nuptiis Constantini & Faustæ, ubi scriptum est Constantinum

tinum eam postulasse à Maximiano. *Sed profecto factis tuo, Constantine, socero antè est conciliata divinitas quàm ab eo pignus ipsi carissimum postularis, sic & nunc quoque in hac gratulatione prius illa dicenda sunt qua in te considerans tantus iste, & paterni & tui auctor imperii, lacatus est quòd petisti.* Ubi interim observandum est illud quod a scriptorè istius panegyrici, Herculium esse auctorem imperii Constantini. Qua de re vide quæ suprà dicta sunt ad caput xxv.

SUA MINORIS FILIÆ] Heic admoneri convenit mendosè in veteri codice scriptum esse, *sc minoris familia.* Intelligit autem Faustam. Sed inquirendum est in tempus quo nuptiæ Constantini & Faustæ celebratæ sunt. Certum est Severum Augustum extinctum fuisse anno Christi cccvii. ineunte. quamquam de mense non constat. Postea Maximianus Herculius Faustæ pater in Galliam profectus est, ut Constantinum partibus suis conciliaret, promissis illi Faustæ minoris filiz nuptiis; eoque promisso impleto, ut Zosimus ait, persuadere conabatur Constantino ut discedentem ex Italia Galerium Maximianum persequeretur. Ex quibus verbis colligitur nuptias fuisse celebratas eo tempore quo Galerius erat in Italia, vel certè quum in procinctu esset Italicæ expeditionis. Cùm autem ille in Illyricum ex Italia redux fuerit anno eodem cccvii. ante mensè Septembrem, ut opinor, & ex capite xxviii. istius libri Lactantiani constat Herculium Romam iterum profectum post fugam Galerii, ac cùm rursum eodem anno rediisset in Gallias, ibi aliquantulum moratum esse, & postea in Illyricum ad urbem Pannoniæ Carnuntum venisse, ibique fuisse iii. Idus Novembris, quo die Licinius à Galerio factus est Imperator, manifestum est Constantini & Faustæ nuptias aliquanto tempore ante nientem Septembrem anni cccvii. coisse. Si certa essent quæ de Constantini initiis dicuntur à R. P. Petro Francisco Chiffletio in Notis ad Vigilium Tapensem, non opus esset ea inquisitione in qua nos hæcenus exercuimus. Is enim contendit nuptias Constantini cum Faustæ & initium augustæ dignitatis in eum collatæ à Maximiano socero evenisse viii. Kalendas Augusti anni cccvii. eadem nimirum auctoritate qua Constantinum scribit primò Cæsarem factum à Galerio anno cccv. viii. Kalendas Augusti, & rursum Cæsarem declaratum viii. Kalendas Augusti anni cccvi. secundum obitum patris. Sed quia hæc à viro clarissimo non probantur, necessaria fuit ea cura quam nos adhibuimus in investigando tempore istarum nuptiarum.

ILLE INTEREA] Galerius Maximianus. Ceterum totum hunc apparatus Galerii sic paucis perstringit Zosimus. *Quum autem Maximianus Galerius haud æquo tulisset animo qua in Severum Cæsarem designata fuerant, ab Oriente Romam eundem statuit, & admissorum nomine meritis Maxentio poenas irrogandas. Ut in Italiam ad paleras, parum fidos erga se militum animos sentiens, ad Orientem nullo commisso prelio rediit.*

POPULUM TRUCIDATURUS] Fragmentum de Constantio Chlora
pag.

pag. 472. Dehinc Galerius cum ingentibus copiis Romam venit, minatus civitatis interitum, & castra Interamna ad Tiberim posuit. Tunc legatos ad urbem misit Licinium & Probum, per colloquium petens ut gener apud socerum, id est, Maxentius apud Galerium precibus magis quam armis optata mercaretur. Qui contemptus agnovit promissis virorum Maxentii partes suas deseruisse. Quibus perturbatus, retro reversus est; & ut militi suo pradam quamcumque conferret, flammia iussit auferri. Quid sibi velit hoc loco vox flammia nescire se tateatur Henricus Valesius, & deesse heic nonnulla putat quæ ad Maximianum Herculum pertinebant. Ego potius existimaverim postrema hæc verba pertinere ad ea cum quibus conjunguntur, ut sensus sit Galerium, ut militi suo pradam quamcumque conferret, id est, ut summam & nullis legibus coercitam prædandi licentiam daret, etiam ea flammis tradi iussisse quæ auferri non possent; ut si quis insequi voluisset, utensilia, id est, res ad victum necessarias, non haberet, ut mox dicit Lactantius. Itaque scribendum cenfeo flammis omnia pro flammia, ob vulgatum errorem librariorum, qui frequenter primas vocabulorum syllabas omittunt. Et admissus fortassis error ab eo qui quum heic flammia vel flammionia vidisset scriptum, neque satis intelligeret quid hoc vocabuli esset, sciret porro veteres flammionum dixisse pro flaminio, emendandam putavit hanc vocem reducendamque ad suam originem. Nam & veteres glossæ Isidori & aliorum, tum etiam Sidonius, & dux veteres inscriptiones quas ex Gruteri thesauro descripsit Jacobus Gothofredus ad l. xx1. Cod. Theod. De Decurionibus, & harum unam Savaro & Sirmondus ad Sidonium, flammionum dicunt pro flaminio. Scio inelegantem prorsus locutionem esse neque dici solere flammis rem quampiam auferri. Sed in auctore horum excerptorum non requirimus elegantiam sermonis.

FLEXIT ANIMOS EOR.] Ita olim monuimus esse emendandum, cum primò edidissemus *felix animus quorum*.

FUGAM CAPESSIVIT] Hadrianus Valesius in libro primo rerum Francicarum scribit Licinium creatum Cæsarem à Galerio fuisse anno cccviii. eique tutela Illyrici delegata, Galerium cum maximis copiis ingressum Italiam, Maxentium generum suum Romæ obsedisse, & arte Maximiani Herculi ab urbe repulsum esse. Ostensuri postea sumus Licinium factum Imperatorem post reditum Galerii ex Italia. Nunc verò id tantum observandum, parum probabile videri quod ait vir clarissimus, Galerium arte Maximiani Herculi ab urbe repulsum esse, cum ex capite xxvii. & xxviii. Lactantii certò constet illum in Gallia apud Constantinum fuisse per totum illud tempus quo Galerius fuit in Italia. quod etiam colligi faciliè potest ex verbis Zosimi.

OPPRIMI POTUIT] Apud Zosimum Herculus dicitur persuadere voluisse Constantino ut discedentem ex Italia Galerium persequeretur. Sed cum ille natura inquietus & infidus esset, non mirum si Constantinus ejus consilia spreverit.

VEXASSET] Puto legendum esse *vastasset*.

TITULUM IMMUTARI] Hæc alibi non leguntur. Et mirum est ab aliis historicis prætermiſſa fuiſſe.

DACISCUM] quòd ipſe natus eſſet ex Dacia.

CAP.
XXVIII.

MAXIMIANUS ALTER] cognomento Hercuſius, qui reſumpſerat imperium, illudque habebat commune cum filio Maxentio.

PRIOR FILII POTESTAS] ratione nimirum habita novi imperii. Nam pater depoſuerat antea imperium, & in privatam vitam conceſſerat. Poſtea in conſortium imperii adſcitus fuerat à Maxentio, qui ad eum purpuram miſit, & bis auguſtum nominavit.

MILITES E. Q. SEVER. RELIQ.] id eſt, milites ex veteri Maximiani Hercuſii exercitu, à Galerio miſſi cum Severo ad expugnandum Maxentium, qui translatis ſignis, Severum deferentes, ſe Maxentio tradiderant. Hos, quia ſui olim fuerant, exiſtimabat Maximianus ſibi adhæſuros.

DIRIPUIT PURPURAM] Eutropius lib. x. *Hercuſius tamen Maximianus poſt hæc in concione exercitus filium Maxentium denudare conatus, ſeditionem & convitia militum tulit.* Incerti panegyricus Conſtantino dictus poſt devictum Maxentium : *Ipsè denique qui pater illius credebatur, diſciſſam ab humeris purpuram detrabere conatus eſt.* Apud Socratem lib. i. cap. ii. legitur Hercuſium recuperandi imperii cupiditate raptum, conatum eſſe interficere ſive de medio tollere filium ſuum Maxentium. Ita quidem verſiones Chriſtophorſoni & Valeſii, propter vocem *ἀπολιπών*, quæ varias ſignificationes habet. Meliùs, ut arbitror, Epiphanius ſcholaſticus : *Hinc ejus pater imperandi cupidine voluit filium regno privare.* Nam iſta interpretatio meliùs congruit cum narratione Lactantii & aliorum.

SUPERBUS ALTER] id eſt, Tarquinius ſuperbus Rex Romanorum ultimus. Lactantius lib. iv. inſtitut. cap. xiv. *Tarquinius ſuperbus exactus eſt.*

CAP.
XXIX.

MAXIMIANUM] Galerium.

ADERAT IBI DIOCLES] Aurelius Victor loquens de fuga & exitu Severi : *Hoc acrior Galerius, adſcito in conſilium Jovio, Licinium veterè cognitum amicitia Caſarem creat Auguſtum ; eoque ad munimentum Illyrici ac Thraciæ relicto, Romam contendit.* Sed in hoc erraſſe convincitur Victor quòd ait Licinium creatum eſſe Auguſtum poſt mortem Severi & antè quàm Galerius exercitum in Italiam duceret adverſus Maxentium ; cùm è contrà teſtimonio Lactantii & aliorum certum ſit Licinium factum eſſe Imperatorem in locum Severi poſt reditum Galerii ex Italia, & eam tum Galerio mentem fuiſſe, quum imperium Licinio tribueret, ut eo uteretur in bello quod ſuſceperat adverſus Maxentium. Zoſimus : *Maximianus Galerianus ex ſocietate ſuperiorum temporum familiarem ſibi Licinium Imperatorem creat, quòd ejus opera bello Maxentium perſequi cogitaret.* Auctor fragmenti de Conſtantio Chloro pag. 473. *Licinius itaque ex nova Dacia vilioris originis, à Galerio factus Imperator velut adverſum Maxen-*

Maxentium pugnaturus. Et tamen Victor cum ait in Illyrico relictum eo tempore quo Galerius maximè cogitabat de bello Italico. Sed id quoque falsum esse necesse est, cum auctor ejusdem fragmenti pag. 472. scribat Licinium fuisse in exercitu Galerii Romam obfidentis, & ab eo missum in urbem cum Probo ut viam aliquam invenièrent concordie inter focerum & generum. Quæ etiam evincunt privatam adhuc fuisse, adeoque nondum Imperatorem. Ut mirum valde sit virum doctissimum Hadrianum Valesium sequutum in hac historia scribenda fuisse Victorem potius quàm ceteros auctori istius fragmenti consentaneos.

QUOD ANTE NON FECERAT] Nimirum ut Licinium faceret Imperatorem. Quod facere jam tum poterat quum Severum & Maximinum fecit Cæsares; sed noluerat, propter rationes suprà allatas in capite vigesimo.

IMPERIUM LICINIO DARET] Diglantur inter se viri docti in constituendo anno quo Licinius factus est Imperator, quibusdam id evenisse censentibus anno Christi cccvii. aliis sequenti. Ego utrumque rationes adferam. Qui priorem sententiam tuentur, his argumentis aut utuntur aut uti possunt. Anno Christi cccvii. mota sunt arma adversùs Maxentium, qui fine anni superioris imperium invaserat; & Severus Cæsar Augustus, qui ad expugnandum eum Romam accesserat missus à Galerio Maximiano, repulsus ac postremò miserabili mortis genere extinctus est anno secundo imperii sui, ut legitur in Chronico Eusebii, id est, anno Christi cccvii. ante Kalendas Maias, quibus biennio antea factus fuerat Cæsar ab Hercurio Maximiano. Ita Onuphrius Pavinius in commentario ad librum secundum Factorum, ad annum v. c. MLIX. qui congruit cum anno Christi cccvii. *Hoc anno circa Kal. Maii Severus, qui à Galerio Cæsar per Italiam & Africam creatus fuerat, quum adversum motum pratorianorum atque Maxentii Romam cum exercitu venisset, militum suorum scelere desertus, ipseque fugiens, altero imperii anno Ravenna interfectus est.* Accensus ea ignominia Galerius, in quem hoc dedecus recidebat ut in auctorem belli, incredibili celeritate ex Illyrico Romam cum immenso exercitu advolat, & ex Italia in Illyricum revolat inglorius, totum illud terrarum spatium bis emensus intra quinque aut sex ut plurimum menses, de castigando pellen- doque Maxentio eò acriùs cogitans quòd vincere fuetus, nunc cum ingenti dedecore coactus erat terga vertere. Ea de causa Licinium post reditum ex Italia creat Imperatorem, destinans eum Italie adversùs Maxentium. Acta hæc iiii. Idus Novembris, ut legitur in Fastis Idatianis & in Chronico Alexandrino. Sed quamvis hi duo libri consentiant de die, de anno tamen non conveniunt. Nam Chronicon Alexandrinum initia imperii Liciniani refert ad annum quo Fl. Constantinus Augustus solus Consul fuit, Fasti ad annum sequentem, qui sic notatur: *Item decies & Maximiano VII.* Quo etiam modo, ut hoc obiter moneam, Græca illa, *πυλινδικαίτη*, quæ leguntur

guntur in Chronico Alexandrino, vertenda sunt, pro eo quod Raderus vertit *Palindecato*, coactus admonere in margine hæc intelligenda esse de decimo Diocletiani consulatu. In quo sanè lapsus est vir eruditissimus. Nam si Diocletianus decies Consul fuit, decimus ejus consulatus incidit in annum Christi cccv. ut supra vidimus. Itaque hic locus intelligendus est de decimo Maximiani Herculi consulatu, qui tum imperium resumpserat. Sed his omisissis, ad quæ per transennam tantum & quasi aliud agendo animum advertimus, persequamur argumenta quibus probari potest Licinium factum esse Imperatorem anno Christi trecentesimo septimo. Certum est Constantinum fuisse factum Imperatorem post mortem patris anno Christi cccvi. mensè Julio exeunte. Itaque primus imperii ejus annus finitus est eodem mensè Julio anni sequentis. Cùm autem Eusebius in Chronico imperatoriam Licinii dignitatem ponat in anno secundo imperii Constantiniani, dubium non est quin secundum Eusebii testimonium ejus initia referenda sint ad annum cccvii. exeuntem. Denique si tribunitia potestas Imperatorum illius ævi numerabatur à die quo imperium adepti erant, ut placet viris eruditissimis, hinc etiam confirmatur Licinium factum esse Imperatorem anno Christi cccvii. cùm in edicto quod Galerius moriturus edidit anno cccxi. in gratiam Christianorum, quod verò Nicomediæ propositum est pridie Kalendas Majas, adnotatus sit annus quartus tribunitiæ potestatis Licinii apud Eusebium in editione Valelii & apud Nicephorum. Atqui si annos Licinii colligas, & illos à mensè Novembri anni cccvii. incipias, nullo negotio reperies annum cccxi. fuisse quartum tribunitiæ ejus potestatis, adeoque etiam imperii. Et hæc sunt quæ dici possunt pro confirmanda eorum opinione qui arbitrantur Licinium anno cccvii. evehctum ad dignitatem imperatoriam. Sed adversùs hæc reponi potest magnam esse auctoritatem Fastorum Idatianorum, in quibus historia illa refertur ad annum sequentem, & meritò. Primùm enim non potuisse Galerium Maximianum sic raptim & præcipitanter proficisci in Italiam cum ingentibus copiis, Romam obsidere, ac reducere exercitum in Illyricum, ut omnia facta dici possint intra quinque aut sex mensium spatium, adeoque probabilius videri excessum Galerii ex Italia contigisse anno trecentesimo octavo. Præterea credibile non esse Maximianum Herculum, hominem senem, qui apud Carnuntum cum Diocletiano erat eo tempore quo Licinius factus est Imperator, intra sex mensium spatium Italiam Galliasque emensum esse, nuptias Constantini & Faustæ celebravisse, rursus in Italiam rediisse post fugam Galerii, tum etiam iterum in Galliam, & hinc in Pannoniam profectum ad Diocletianum. Denique in Epitome Victoris legi Maximinum Dazam Cæsarem quadriennio fuisse, Augustum triennio. Cùm autem ille factus fuerit Cæsar anno cccv. Kalendis Majis, consequens esse ut Cæsaris nomine contentus fuerit usque ad annum cccviii. exeuntem. Alioqui quadriennio Cæsar non fuisset, sed triennio, si Licinius

nus factus fuisset Imperator anno superiore. Ista quidem magnum momentum habere statim videntur. Sed profectò si consideremus statum reipublicæ illius temporis, ingenium Galerii ferox, iracundum, præceps, & superbum, instabilitatem & perfidiam ac mobilitatem Hercullii, quæ sanè vitia semper eos præcipitant quibus hærent, quia in animis hominum potentiora virtutibus sunt, ut ait Lactantius in libro primo divinarum institutionum, faciliè intelligemus ea quæ primo intuitu ferè impossibilia videntur, fieri tamen potuisse ab hominibus inquietis & summum imperium retinere cupientibus. Nam, exempli gratia, Illyricum, ubi Galefius habitabat, Italiæ adjacet; adeoque facile illi fuit in Italiam venire & dein recedere, etiam cum exercitu, intra illud sex mensium spatium quod diximus; præsertim cum ex Zosimo & auctore fragmenti de Constantio Chloro intelligamus illum ex Italia discessisse nullo commisso prælio, hoc est, parvam ejus in Italia moram fuisse. Hercullium verò, cupidum imperii, quod invitus deposuerat, quis miretur tanta celeritate tot itinera fecisse, quem dubium non est illa fecisse abjecta omni cunctatione ac tarditate? Solvebat à Roma, & mare trajiciens, cum Massiliam pervenisset, citò ad Augustam Trevirorum, ubi sedes erat Constantini. Quæ omnia itinera confici profectò possunt intra mensem ab homine diligenti. Postea aliquanto tempore apud Constantinum fuit occasione nuptiarum. Mense dein altero ei opus fuit ad redeundum in Italiam, unde brevi pulsus est. Adde alium mensem pro secunda profectioe in Gallias, ubi non multum moratus est, & mensem pro itinere ab Augusta Trevirorum usque ad Carnuntum in Pannonia. Patet jam totum hunc numerum mensium satis congruere spatio temporis quod fluxit à morte Severi (nam tum primò Hercullius in Galliam profectus est) usque ad diem tertium Idus Novembris, quo die Licinius factus est Imperator. Immo suspicor Severum diù ante Kalendas Majas occisum esse, nimirum mense Februario. Nam in veteri Calendario quod Herwartus edidit, natalis Constantini notatur pridie Kalendas Apriles. Quod quum de die quo factus est Cæsar interpretari debere putaverit vir eruditissimus, ego crediderim intelligendum esse de eo die quo Maximianus Hercullius eum nuncupavit Augustum. quod quidem evenisse anno cccvii. nullus, ut opinor, dubitandi locus esse potest. Itaque si Maximianus exeunte Martio Constantinum dixit Augustum, jam pro sex mensibus, quos ab exitu Severi usque ad imperium Licinii numerabamus, habemus ferè novem, intra quos utrique Maximiano facile fuit hos cursus & has peregrinationes conficere de quibus antea diximus. Porro natalem Constantini pridie Kalendas Apriles non posse referri ad diem quo factus est Cæsar hinc, puto colligi quòd aut factus fuit Cæsar cum Severo & Maximino, aut quum pervenisset ad patrem, aut certè quum Cæsar nuncupatus est à Galerio. Atqui jam ostendimus factum non fuisse Cæsarem cum Severo & Maximino. Quod tamencti factum fuisset, tamen

tamen natalis ille non posset congruere, cum constet Severum & Maximinum fuisse factos Cæsares, non pridie Kalendas Apriles, sed Kalendis Maiis. Non potest etiam congruere tempori quo patri successit, quum id evenerit exeunte mense Julio. Congrueret ergo tantum huic tempori quo Constantinus à Galerio factus est Cæsar. Verum ne illud quoque incidet in pridie Kalendas Apriles. Quippe ambigi non potest quin laureata Constantini imago ad Maximianum perlata sit statim atque ille in locum Constantii patris successit, id est, exeunte Julio, non secus ac ejus imago Romam statim adlata est. quod quidem occasio fuit Maxentio invadendi imperii, ut Zosimus docet in libro secundo. At si exeunte Julio nuntius accepti à Constantino imperii perlatus est ad Galerium, cum Lactantius non doceat moram fuisse in mittenda purpura ad Constantinum, par est credere & Cæsarem factum & purpuram missam intra eundem annum quo imago adlata est, atque adeo diù ante mensem Martium. Et certè rationi consentaneum est ut dies accepti summi fastigii adnotatus sit in Calendario: quem si non referas ad pridie Kalendas Apriles, nullibi notatus reperietur dies quo Constantinus Imperator & Augustus dictus est. Quod attinet ad auctoritatem ex Epitome Victoris allatam, ea non officit his quæ hæcenus dicta sunt. Nam multa sunt in hac Epitome quæ non coherent, nominatim verò in hoc loco, ubi septem tantum tribuit annos tribuit Maximino, quem certum est imperasse per annos octo integros & aliquot menses. Postremò redeundum nobis est ad tribunitiam potestatem, quæ magnum momentum habet in hoc negotio. Quod quum intelligeret vir clarissimus Henricus Valesius, qui contendit Licinium anno tantum cccviii. factum esse Imperatorem, huc descendit in annotationibus ad Eusebium pag. 171. ut fateatur observationem de tribunitia potestate incommodare sententiæ suæ de initiis Licinii, coactus etiam edictum illud, in quo quartus annus tribunitiæ potestatis Licinii annotatus est, rejicere ad exitum anni cccxi. ut sic inveniret annum illum quartum tribunitiæ potestatis Licinii. Sed ruit conjectura illa, cum ex Lactantio constet edictum illud propositum fuisse Nicomediæ pridie Kalendas Maias & Galerium obiisse paulò post. Itaque etiam ex illa eruditissimi viri observatione colligimus verissimam esse illorum sententiam qui Licinium anno Christi cccvii. putant creatum fuisse Imperatorem. Hinc etiam puto confirmari posse Licinium fuisse factum Imperatorem anno cccvii. quod Maximianus Herculus & Galerius Maximianus consulatum simul gessisse reperiuntur anno sequenti, & quod deinceps bellatum non fuit adversus Maxentium Herculi filium. Concordiam enim, quæ postea inter eos fuit, illo tempore constitutam fuisse oportet quo Hercules & Galerius simul fuerunt apud Carnuntum, cum videamus Galerium tum maxime de bello adversus Maxentium gerendo consilia agitasse quum Licinium provehere destinabat ad principale fastigium, & hunc ardorem statim deferbuisset post promotionem

nem ejus. Quòd si consulatus ab Herculio & Galerio, quod negari non potest, communi consensu susceptus est post amicitiam inter eos conglutinatam apud Carnuntum, cùm is in annum Christi CCCVIII. incidit, manifestum est Licinium exeunte anno CCCVII. factum fuisse Imperatorem. His ita constitutis, reliquum est ut de alia difficultate quæ heic occurrit, an nimirum Licinius primum factus fuerit Cæsar, ac postmodum Augustus, ut placuit quibusdam, an verò uno eodemque tempore Cæsar & Augustus, ut alii volunt, nonnulla dicamus. Res est quæ facillè decidi potest vel unico Lactantii testimonio, qui imperium Licinio ac primum locum post Galerium datum fuisse scribit, etiam supra Maximinum. quod etiam confirmatur auctoritate Eusebii, ut ostendemus paulò post. Itaque difficultas illa non indiget ampliori examine. Orta autem est ex malè intellecto Aurelii Victoris loco ubi agit de Licinio factò Cæsare & Augusto. Vide Scaligerum in animadversionibus ad Chronicon Eusebii.

UTROQUE PRÆSENTE] Nimirum Diocletiano & Maximiano Herculio, ut mox dicemus. Venerat Herculius ad Diocletianum, ut Zosimus ait, id temporis Carnunti degentem, ut eum impelleret ad resumendum imperium; sed venerat è Gallia, ut docet Lactantius, non verò ex Italia, ut putavit Cluverius, qui in libro de Vindelicia & Norico cap. v. scribit, auctore, ut ipse ait, Zosimo, Herculium è Lucania Italix regione Carnuntum ad Diocletianum profectum fuisse, ac per Ravennam transiisse in eundo & redeundo. Quod utrumque procul dubio falsum est. Nam, ut dixi, Herculius è Gallia profectus est Carnuntum, ubi reperit Diocletianum; & ab eo cedens, in Galliam reversus est; ut etiam colligi potest ex panegyrico quem Eumenius Constantino dixit, ubi varios Herculii errores recto ordine recenset, hoc modo: *Fati necessitas tulit ut illo pietati tuae hanc referret vicem, quem tu ab urbe pulsum, ab Italia fugatum, ab Illyrico repudiatum, tuis provinciis, tuis copiis, tuo palatio recepisti.* Rectè, inquam. Nam quum filium Maxentium denudare ac regno privare vellet, exactus ab urbe, pulsus Italia, ad Constantinum confugit. Dein in Pannoniam Illyrici provinciam profectus est ut Galerio strueret insidias; ibique Diocletianum, quem antea per literas frustra tentasse colligi potest ex Eutropio, hortatus ad resumendum imperium, cùm nihil suis suasionibus effecisset, impeditis consiliis, ut Lactantius ait, tertiam fugam molitus, rediit in Galliam. Quæ ita ut in panegyrico leguntur gesta esse probat Lactantius. Memorabilis autem in primis est vox Diocletiani imperium respicientis, quum ad illud resumendum eum hortarentur Herculius & Galerius. Epitome Victoris: *Dum ab Herculio atque Galerio ad recipiendum imperium rogaretur, tanquam pestem aliquam detestans, in hunc modum respondit: Utinam Salona posses videre olera nostris manibus instituta. Profecto nunquam istud sensandum iudicaretis.* Itaque ex hoc Lactantii loco habemus, quem antea neciebamus,

bamus, annum quo Hercules ad Diocletianum profectus est, eum nempe quo Licinius factus est Imperator. Ceterum heic observandum est errasse Arnaldum Pontacum Episcopum Vafatensem in Notis ad Chronicon Eusebii pag. 678. & Josephum Scaligerum in libro quinto de emendatione temporum pag. 497. postremæ editionis; ubi redarguentes Zosimum, qui dixerat Diocletianum conventum ab Herculio fuisse Carnuti Celtarum oppido, ajunt id falsum esse, cum Diocletianus post abdicatum imperium nunquam pedem posuerit in Gallia, imò non extulerit Salonis Dalmatiæ. Prima pars observationis vera est, nempe Diocletianum nunquam pedem posuisse in Gallia post abdicatum imperium. Sed tamen fuit Carnunti in Pannonia, ubi eum Hercules convenit. Et pedem eum extulisse Salonis patet ex responso ejus quod paulò antè retulimus: *Urinam Salona posses visere olera*. Nam si tum quum hæc dicebat, fuisset Salonæ, locus non erat huic exclamationi. Itaque longè aberat à Salonis. Graviùs etiam errat vir doctissimus Joannes Morinus in parte secunda libri de Ecclesia per Constantinum liberata cap. 1. pag. 126. 129. & cap. 111. pag. 153. ubi scribit Maximianum Herculum ea scripsisse ad Diocletianum quæ dicta, non scripta, esse jam vidimus, & longam confingit epistolam ad eum scriptam, cujus nullum vestigium extat apud veteres; & Diocletianum, post acceptam epistolam illam, brevi eam responso dignatum esse quod nos retulimus ex Epitome Victoris. His ita constitutis, videndum est an vera esse possint quæ à viro clarissimo Hadriano Valesio in libro primo rerum Francicarum pag. 22. dicta sunt de profectioe Maximiani Herculi in Illyricum & de discessu ejus. Ait ergo Herculum, quum videret omnes Romani imperii provincias teneri à Galerio, Maximino, Maxentio, & Constantino, adeoque nusquam sibi locum consistendi esse, nec se sine provinciis & sine exercitu imperatoriam dignitatem tueri diutiùs posse, iterum cessisse imperio postquam annos circiter duos insignia principatus retinuerat, cumque se odio esse Maxentio & ejus militibus sciret, à Galerio petiisse sibi ut per filium ex Urbe & Italia expulso in Illyrico reliquum vitæ agere privato liceret, repudiatumque ab Galerio anno secundo post consulatum suum decimum & Galerii septimum, sub specie officii, velut visendi Constantini generi sui gratia, in Galliam profectum, à Maxentio se pulsum simulantem. Hæc sunt enim omnino verba viri clarissimi. Primum illud stare non potest quod ait Herculum cessisse imperio antequam proficisceretur in Illyricum, quandoquidem Lactantius docet id ab illo factum esse postquam ex Illyrico rediisset ad Constantinum. Deinde certum est eum ad Galerium profectum intra primum annum resumpti imperii, non verò postquam annos circiter duos insignia principatus retinuerat. Nam purpuram resumpsit anno Christi cccvi. exeunte, & sequenti profectus est in Illyricum mense, ut tardiùs, Octobri. Quod autem ait eum petiisse à Galerio ut sibi in Illyrico reliquum vitæ agere privato liceret, cum id apud

apud neminem alium reperiã, puto Valeſium paraphraſticè traxiſſe ex illis Eumenii verbis ubi legitur Herculum ab Illyrico repudiatum, tamquam ſi aliter repudiari non potuiſſet quàm negata ei habitatione Illyrici. Verus autem verborum Eumenii, ut ego quidem arbitror, ſenſus hic eſſe debet, ut ab Illyrico repudiatuſ dicatur, quia illic, ut diximus, ſuaſionibus ſuis efficere non potuit ut Diocletianus reſumeret imperium. Neque verò repudium illud contigit anno ſecundo poſt conſulatum decimum Herculi, id eſt, anno Chriſti cccx. ut putat Valeſius, ſed ſtatim poſt conlatam in Licinium dignitatem imperatoriam. Siquidem Lactantius de diſceſſu ejus ab Illyrico ſic ſcribit tamquam de fuga deſperata, adeoque de diſceſſu ſubito & præcipiti protectione. Denique reditum Herculi ad Conſtantinum ſic narrat Valeſius tamquam ſi nondum ille Conſtantinum vidiffet poſt exactionem ſuam ab urbe Roma, adeoque apud eum conquieſtus non fuiſſet de filii ſui crudelitate adverſum ſe; cum tamen certò ſciamus ex Lactantio Herculum Roma profugum veniſſe primò in Galliam ad Conſtantinum, & hinc in Illyricum ad Galerium & Diocletianum, & ab iſto repudiatum rediſſe in Galliam ad Conſtantinum.

UTROQUE PRÆSENTE] Diocletiano nimirum & Maximiano Hercu-
lio. Unum heic occurrit examinandum, an iſtorum præſentia trahenda ſit ad conſenſum, præſertim cum iſta agerentur à Galerio, homine admodum pervicaci ac ſuperbo, & qui ſtrictò velut enſe ſupplicare ſuetus erat, & an conſenſus ille trahendus rurſum ſit ad ceteros penes quos reipublicæ poteſtas erat. Nam id dicere videtur Eufebius lib. VIII. cap. XIII. *Λικίνιος δὲ ἐν τούτοις ὑπὸ κλιῶν ψήφῳ ἔπεποιθέναι αὐτοκρατορῆς καὶ σβασῆς ἀνακρίθῃν.* Hunc locum interpretes in varios ſenſus traduxerunt. Et Ruffinus quidem ita vertit: *Sed & Licinius communi omnium ſententia adſciſus in imperium, Auguſtus pronunziatur.* Muſculus: *Licinius verò communi ſententia potentatum & ipſe Imperator & Auguſtus creatur.* Chriſtophorionus: *Licinius deinceps communi eorum ſuffragio & conſenſu penes quos ſumma poteſtas erat, Imperator & Auguſtus declaratur.* Denique Valeſius: *Licinius communi Imperatorum ſuffragio Imperator & Auguſtus declaratus eſt.* Ruffinus igitur in ambiguo relinquit quos intelligi velit. Neque clariùs ſe Muſculus explicat, quid potentatum vocabulo ſignificare velit incertum relinquens. At Chriſtophorionus & Valeſius apertè pronuntiant id factum eſſe communi Imperatorum ſive eorum penes quos ſumma poteſtas erat ſuffragio. Verùm iſta interpretatio plurimum habet difficultatis. Nam cum iſtud conſilium præcipitanter, ut palam eſt, captum à Galerio ſit, temporis anguſtiz non permiſerunt ut Cæſarum qui in provinciis erant conſenſus expeteretur, & non erat hic mos Galerii. Præterea certò colligi poteſt ex Eufebio & Lactantio, uti poſtea dicemus, neque Maximinum neque Conſtantinum interrogatos fuiſſe. Neque probabile item eſt Maxentii conſenſum fuiſſe requiſitum, adverſis quem bellum

bellum parabatur. Reliquum igitur est ut hic Eusebii locus intelligatur de Imperatoribus, nimirum de Diocletiano veterano Rege, de Maximiano Herculo, qui tum imperium resumpserat, & de Galerio Maximiano. Nam hi tres tum erant Carnunti quum Licinius factus est Augustus. Itaque verum non est omni ex parte quod heic ait Eusebius, Licinium factum esse Imperatorem & Augustum communi eorum consensu qui tum republicam possidebant.

SEX FUERUNT] nimirum Maximianus Herculus, Galerius Maximianus, Maximinus cognomento Daia vel Daza, Constantinus, Maxentius, & Licinius.

DEPONIT REGIAM VESTEM] id est, purpuram, & sic iterum ad vitam privatam rediit. Factum istud ab Herculo scribit Hadrianus Valesius in libro primo rerum Francicarum pag. 21. antequam proficisceretur in Illyricum, id est, anno cccvii. exiit. Verum repugnat Lactantius huic sententiae, qui secundam Herculi abdicationem disertè revocat ad posteriora tempora, sed annum non indicat. Probabile tamen est id factum non ita multò post quàm ad Constantinum rediisset ex Illyrico, id est, anno cccviii. in eunte, ipso decies & Maximiano vii. Consulibus. Nam nulla deinceps facinorum ejus mentio habetur usque ad annum cccx. quo interit; & vir cupidissimus signandi annos per consulatus suos, Consul deinceps non reperitur fuisse.

QUOD IPSUM NON DECERET] Eumenius in panegyrico Constantini: *Talibus te pro utilitate ac dignitate publica rebus intentum averterunt in se novi motus ejus hominis quem successibus tuis maxime favore decuisses.*

GENERUM SUUM] Constantinum, qui Faustam senioris Maximiani minorem filiam paulò antè duxerat, eodem anno nimirum quo & Severus occisus & Licinius factus est Imperator. Incerti panegyricus Maximiano & Constantino dictus in nuptiis Faustae: *O divinum tuum, Maximiane, judicium; qui hunc tibi jure adoptionis nepotem, majestatis ordine filium, etiam generum esse voluisti.*

GENERI FILIUM] Nam Constantius Constantini pater, repudiata, ut jussus erat, Helena, Theodoram duxit, quam nonnulli tradunt Herculi filiam fuisse, alii privignam.

RELICTA MILITUM PARTE] in potestate soceri sui Maximiani. Sed homo perfidus eos sollicitavit ad defectionem. Testis, præter Lactantium, Eumenius in Panegyrico quem postea dixit Constantino; ubi quum dixisset Maximianum genero suo pejerasse, statim addit: *Hac est fides, hac religio palatini sacrarii devota penetratibus, ut lenè & cunctanter, jam scilicet cum illis belli consiliis, itinere confecto, consumptis copiis mansionum, ne quis consequi posset exercitus, rependè intra parietes consideret purpuratus, & bis depositum tertio usurparet imperium, litteras ad sollicitandos exercitus mitteret, fidem militum premium ostentatione turbare tentaret, securè scilicet usurus exercitus quem venales manus habere docuisses.* Istius loci sensum Livinius ait hunc

hunc esse; ut Maximianus Herculius intelligatur resumpsisse purpuram Arelati, quum urbe pulsus, Italia fugatus, ab Illyrico repudiat, à Constantino est exceptus. Rectè sanè, quantum ad historiam. Sed nescio ubi invenerit acta hæc esse apud Arelatem. Neque enim id dicit Eumenius, sed tantum eum se conclusisse in civitate Arelatenfi, quò eum persecutus est exercitus Constantini, & inde Massiliam postea fugisse. Mihi certum videtur Herculum purpuram, quam bis deposuerat, resumpsisse in ipsa civitate Treverorum aut non multò procul. Id mihi colligere videor ex his verbis Lactantii ubi ait eum paucis post diebus quàm Constantinus profectus erat adversum Francos, cum thesauros publicos invasisset, purpuram repente sumpsisse, cum æstimaret Constantinum intrasse fines barbarorum. Nam Francorum limes erat circa Danubium. Et thesauri publici, quos tum invasit Herculius, non alibi potuerunt esse quàm in palatio Imperatoris, id est, in civitate Treverensi. Itaque Herculius non potuit intra paucos dies purpuram resumere Arelati, quæ longo intervallo distat à Treveris.

REFERT AD MARITUM] Eutropius lib. x. *Detectis igitur insidiis per Faustam filiam, qua dolum viro enuntiaverat, profugit Herculius Massiliam; ibique oppressus, poenas dedit justissimo exitu.* CAP. XXX.
Fallitur Eutropius. Nam Herculius antè Massiliam profugerat quàm hunc dolum componeret, ut patet ex Lactantio. Gravius etiam erravit Zosimus aiens Herculum, quòd Fausta conatum illius antevertisset ac rem totam Constantino indicasset, in desperationem rerum omnium adductum, apud Tarsum morbo extinctum esse. Confudit heic videlicet Maximianum cum Maximino, qui Orientem tenebat, & qui pulsus à Licinio, apud Tarsum postremò in Cilicia obiit, ut adnotabitur infra. Sed neuter dolum explicavit, quem retulisse videntur ad invasionem imperii. Unus Eucherius Episcopus Lugdunensis in historia martyrum Agaunenensium adnotavit Maximianum Herculum struxisse insidias Constantino ut ei vitam auferret. *Cum dispositis insidiis, inquit, genero suo Constantino tunc regnum tenenti mortem moliretur, deprehenso dolo ejus, apud Massiliam captus, nec multò post strangulatus, terribissimoque hoc supplicio affectus, impiam vitam digna morte finivit.* Rectè sanè & contentantè Lactantio. Meminit autem hujus Herculii perfidie ac dein mortis Eusebius in libro primo de vita Constantini cap. XLVII. scribens alterum eorum qui se imperio abdicaverant, cum insidias in necem Constantini pararet, deprehensum, turpissimo mortis genere interiisse. Hæc Eusebius, apertè designans Maximianum Herculum. Sed quoniam statim Eusebius tradidit ejus quem ita interiisse scribit imagines & statuas omnes ubique terrarum dejectas esse, & hanc mortem describit longo intervallo post caput in quo egit de profligato Maxentio, huc descendit Valesius in annotariis suis ut putaverit corruptum esse locum Eusebii, atque ita emendari debere ut Maximinus heic intelligatur, qui unà cum Severo factus est Cæsar. Maximinus enim interiit post victoriam quam Constanti-

stantinus reportavit de Maxentio, & quidem *motis* genere turpissimo, ut ex Eusebii libro octavo & nono colligi posse ait. Et hæc quidem vir doctissimus adnotavit ad hunc locum, quæ ego puto contra veritatem historię pugnare. Nam primò certum est Eusebium loqui de altero eorum qui se imperio abdicaverant. Quod de alio quam de Maximiano Herculio intelligi non potest, qui secundum in imperio locum obtinebat, & cum Diocletiano se abdicavit. Id verò nullo pacto dici potest de Maximino, qui nullibi legitur abdicasse. Deinde ille de quo loquitur Eusebius, extinctus est quum deprehensus fuisset insidias parare in necem Constantini. Quam historiam ad Herculum referendam esse nihilo minus certum est quàm certum est Constantinum insidiis appetitum ab Herculio fuisse. id quod & Lactantius in hoc libro & reliqui historici produunt uno consensu. Sanè utriusque imagines dejectæ post mortem eorum sunt, ut patet ex Eusebio. Narratio porro de cæde Maxentii, quæ præcedit historiam mortis Herculii, nihil huic sententiæ officit. Eusebius enim (ut observat Socrates in initio suæ historię) in libris quos de vita Imperatoris Constantini conscripsit, pleraque obiter tantum perstrinxit: quippe cui, ut in encomiis fieri solet, Imperatoris laudes & panegyricam orationem contexere magis curæ esset quàm res gestas accuratè commemorare. At in libro octavo historię ecclesiasticæ cap. xiiii. ubi ordinem temporum sequitur, & ubi hæc eadem de Maximiano narrat quæ leguntur etiam in vita Constantini, docet ea non posse neque debere accipi de alio quàm de Herculio, cum statim initio sequentis capituli dicat Maxentium ejus filium fuisse de quo antea loquutus est.

COMPONITUR SCENA] In manuscripto legitur *scena*. Facilis fuit emendatio. Apud Tacitum lib. xiiii. annal. Agrippina Neronis mater sic loquitur: *Nunc per concubinam Atimetum & histrionem Pavidem quasi scena fabulas componis.* Acta purgationis Felicis Episcopi Aptungitani: *Semper sic falsum per terrorem, per scenam, per involgiosam mentem actum est ab his qui catholica Ecclesie consensire noluerunt.*

VIGINTI ANNOR. VOTA] id est, vicennalia, quæ cum Diocletiano Romæ celebravit.

ELISO GUTTURE] Epitome Victoris: *Maximianus Herculius à Constantino apud Massiliam obsessus, deinde captus, panas mortis genere postremo, fractis laqueo cervicibus, luit.* Orosius lib. vii. cap. xxviii. *Herculius Maximianus in Galliam profectus est ut Constantino genero aquè dolis junctus auferret imperium; sed per filiam deprehensus & proditus, deinde in fugam versus, Massilia oppressus & interfectus est.* Aberrant autem in hoc loco omnes historici, qui in viam reducuntur à Lactantio. Pessimè Suidas, qui Diocletianum à senatu jugulatum esse, Maximianum verò se suspendisse scribit. Ista porro Maximiani Herculii mors dicitur in Fastis Idatiæis evenisse *anno secundo post consulatum decimum & septimum*, qui congruit cum anno Christi cccx. Non est autem occisus à Constantino Maximianus *ob purpuram certiam sum-*
tam,

zant, ut putavit vir doctissimus Hadrianus Valeſius, ſed quia poſt violatum juſjurandum, poſt bellum civile commotum, poſt ſollicitatos milites, poſtremo Conſtantinum occidere voluerat, & occidiſſet ſi Fauſtam ſibi conſentientem habuiſſet.

MAXIMIANUM ALTERUM] Galerium, cognomento Armentarium.

CAP.
XXXI

PERSECUTIONIS AUCTOREM] Ita etiam Euſebius in libro primo de vita Conſtantini cap. LVIII. Ruſſinus lib. VIII. cap. xv. *Ille verò qui ei ſecundus in honore, poſtmodum etiam in primis ſucceſſor fuit, qui & incenſor ac ſignifer noſtra perſecutionis extiterat.* & cap. XVIII. *Ipfum namque auctorem ſceleris ultio divina corripuit.* Fragmentum de Conſtantino Chlora pag. 472. *Tunc Galerius in Illyrico Licinium Caſarem fecit.* Deinde illo in Pannonia relicto, ipſe ad Serdicam reſgreſſus, morbo ingenti occupatus ſic diſtabuit ut aperto & putreſcente viſcere moreretur, in ſupplicium perſecutionis iniquiſſima ad auctorem ſcelerati præcepti juſtiſſima pœna redeunte. Vide Lactantium ſuprà cap. x. & ſequentibus. Fruſtrà ergo Scaliger in animadverſionibus ad Chronicon Euſebii ait Galerium Maximianum nunquam perſecutum eſſe Chriſtianos, cum bonus & laudabilis Princeps fuerit, eximius & fortis bellator. Atque hæc eum merito reprehendit Petavius in libro XI. de doctrina temporum cap. XXXIV. & lib. XIII. pag. 714.

ETIAM VIM MAJESTATIS] In hoc loco deſiderantur aliquot litteræ in veteri exemplari, in quo ita legitur: *ut in eo et vim majestatis ostenderet.* Nos ex veſtigiiſ litterarum quæ perierunt conjecimus ita legendum eſſe ſicuti ſe habet hæc editio. Et conjecturam noſtram confirmat ipſe Lactantius, cujus hæc ſunt verba ex libro primo divinarum institutionum cap. III. *Quid quòd ſumma illa rerum poteſtas ac divina vis ne ſemel quidem dividi poteſt.* Et lib. III. cap. XVII. *Vim majestatemque veri Dei non intellexerunt.* Alibi virtutem dixit pro vi; ut lib. IV. cap. XXVI. *virtutem majestatemque Dei ſingularis interpretari.* & lib. VI. cap. IX. *virtutem ac majestatem Dei ſingularis enarrat.*

DE AGENDIS VICENNALIB.] ad exemplum Diocletiani, cujus imitationem affectabat, ita ut etiam de depenendo imperio aliquando cogitaverit. Sed tamen vicennalia non celebravit, extinctus antè quam eorum agendorum tempus aſſeſſet.

VENIA NON HAB.] Primò edideramus: *Veniam non habentibus nullas abſtinentiſ multipliciſ cruciatuſ.* Quamquam autem ita omnino ſcriptum ſit in archetypo, non dubito tamen quin ea lectio vera ſit quam nunc conſtituimus.

QUÆ QUAM TOL.] Hic locus ita habet in veteri codice: *Quæ quam tolerabilia ſunt eripi à labore hominum ciboſ labore queſtoſ.* Partem ultimam rectè, ut opinor, reſtituimus. Priorem convellere non ſumus auſi, licèt olim exiſtimaverimus reponi poſſe: *Quamquam intolerabile ſit.* Sparkiuſ ita ſcribendum eſſe ait: *Qua cum intolerabilia ſunt.* Conjecturam noſtram prætulit Columbuſ.

VOTUM] Sic vocabant festa in quibus vota concipiebantur pro incolumitate & diuturna Principum vita, ut sicut vicennalia, exempli causa, celebrabant, sic dii tribuerent ut tricennalia celebrarent. Sed opus non est me plura dicere de hoc argumento, cum nuper duo eruditissimi viri Carolus Dufresnius & Henricus Noris hanc materiam abunde tractaverint, ille in dissertatione de numismatibus inferioris ævi, quæ post tomum tertium Glossarii edita est, alter in dissertatione chronologica de votis decennialibus, quæ edita est cum dissertatione de duobus nummis Diocletiani & Licinii. Vide etiam Casauboni Notas in Spartianum.

QUOD NON ERAT CELEBRATURUS] Hic locus est magni momenti, cum ex eo certò colligatur Galerium Maximianum non pervenisse ad vigesimum annum imperii sui.

CAP.

XXXII.

MAXIMINUS IRATUS] Eusebius lib. VIII. cap. XIII. quum dixisset Licinium & Imperatorem & Augustum factum fuisse, addit: *Quod quidem Maximinus a grè admodum tulit, qui hactenus Cæsar duntaxat ab omnibus appellabatur. Hic ergo præ ceteris tyrannico ingenio præditus, Augustus à semetipso renunciatus est.*

MITTIT ERGO] Galerius ad Maximinum, ut eum placaret.

DISPOSIT. SUAM SERVET] qua Licinium veterem contubernalem & victoriæ socium fecerat Imperatorem secundi loci.

DEFERAT CANIS] Dictum id propter Galerium, qui senex erat. Nam de Licinio non posse intelligi hinc patet quòd quum interiit, nondum erat sexagenarius. Epitome Victoris: *Hic Licinius annum dominationis ferè post quintumdecimum, vitæ proximè sexagesimum, occiditur.* In Fastis Idatianis occisus dicitur sub consulatu Paulini & Juliani, qui in annum cccxxv. incidit. Obiit autem sub finem anni. In fragmento de Constantio Chloro dicitur regnasse annos xix. filio & uxore superstibus. Quod verum ex omni parte non est. Nam ab anno cccvii. exeunte uique ad annum cccxxiv. quo ad vitam privatam mensè Octobri rediit victus à Constantino, numerantur anni tantum xvii. Quòd si anno cccxxiv. quum ageret decimumseptimum imperii sui annum, nondum natus erat annum ætatis suæ sexagesimum, jam constat eum factum fuisse Imperatorem anno circiter ætatis suæ quadragesimo. Itaque quæ de canis heic dicuntur, ad eum referri non possunt.

TOLLIT CÆSARUM NOMEN] non quidem ut nomen Cæsarum aboleret, quod Imperatores semper retinuerunt, sed ut ab eo deinceps abstinerent illi qui in spem imperii adoptarentur, & sic excluderetur Maximinus. Hunc puto hujus loci sensum esse. Contrà vir religionis & doctrinæ laude insignis Antonius Pagius in dissertatione hypatica pag. 138. putat alium esse verborum Lactantii sensum, eaque ad Galerium Maximinum cognomento Daïam referenda esse, non verò ad Galerium Maximianum: At Joannes Columbus in annotationibus ad hunc locum mirari se ait Antonium Pagium hæc de Maximino Daïa accipere, cum series verborum & res ipsa

doceat intelligenda esse de Galerio Maximiano, istum enim, qui jam veteranus erat, contumacem dici non posse in novitium Imperatorem Maximinum, cum contumacia sit inferioris in superiorem. Ego verò arbitror rectè in hoc loco reprehensum esse Pagium à Columbo.

MAXENTIUM] Aut valde fallor, aut Maxentii nomen isthic, ut in chronico Alexandrino, perperam positum est pro Maximino. Nulla enim inter hæc mentio Maxentii, quem Galerius Maximianus focer ejus oderat & ut hostem publicum paulò antè bello appetierat. At vir clarissimus Joannes Columbus retinet in hoc loco nomen Maxentii, addit verò Maximini Daiz nomen, quod à dormitante librario omissum esse putat, & quatuor Imperatores paulò post nominatos ait esse Licinium, Maximinum, Maxentium, & Constantinum. Mihi multò similis vero videtur ita intelligendum esse hunc locum ut quatuor illos quos Imperatores nominari jussit Galerius dicamus hos esse, ipsum videlicet primò Galerium, ut par erat, tum Licinium, deinde Maximinum, postremò Constantinum. Nam, ut antea dixi, nulla tum mentio Maxentii, & certum est Maximinum non potuisse præteriri. Habebat enim exercitum fortem.

CONSTANTINUM FIL. AUG.] Ex hoc præcipuè loco colligo consensum Constantini requisitum non fuisse quum Licinius factus est Imperator. Quippe probabile non est eum qui Imperator & Augustus dictus ab Herculio fuerat, qui filius & gener Augustorum erat, virum præterea spectatum militia, fortissimorum exercituum ducem, & victoriis multis insignem, passurum fuisse sibi præferri hominem novum. Et sanè nescio an ista sic ex omni parte successerint. Nam in edicto anni cccxi. ubi tres Imperatores nominantur, Galerii quidem nomen, ut senioris Principis, primo loco ponitur, tum Constantini, deinde postremò Licinii. Quod indicat dignitatem istius passam esse aliquam contradictionem apud Constantinum, eamque non aliter sopitam quàm rejiciendo Licinium in tertium locum.

AUGUSTUM SE NUNCUPATUM] Singularis est huicque Lactantii scriptioni planè conveniens locus Ruffini ex libro ix. cap. v. ubi loquens de eodem Maximino ait : *Et quamvis ei agere cuncta ex sententia liceret, quippe qui jam sibi etiam Augusti inconcessam presumpserat dignitatem, videri tamen vult quòd aliquibus justis hæc rationibus agat.* Confirmat Eusebius lib. viii. cap. xiiii. ubi quum dixisset Licinium Imperatorem & Augustum declaratum esse, addit : *Quod quidem Maximinus agrè admodum tulit, qui hæcenus Caesar duntaxat ab omnibus appellabatur. Hic ergo præ cæteris tyrannico ingenio præditus, Augustus à semetipso renunciatus est.*

DEC. ET OCT. ANNUS] Is est annus Christi cccx. ut ostendit C. A. F. tempus mortis Galerii. Nam cum ille inceperit ægrotare anno xviiii. XXXIII. imperii sui, ægrotaverit autem per annum perpetem, & obierit an-

fem Martium. Nam anni Galerii Imp. consurgebant ex Kalendis Martiis.

IPSO OCTIES ET MAXIMINO IT. CONS.] In Fastis Maximianus dicitur Consul VIIII. solus. Quod etiam tradunt auctor ignotus de Consulibus & auctor quoque de Pontificibus Romanis à Cuspiniano citati. At heic additur Maximinus iterum. Quod valde mirum est, præsertim cùm de primo illius consulatu nulla uspiam mentio habeatur. Verùm dubitare non licet quin is iterum Consul fuerit, cùm luculentissimum de eo extet Lactantii testimonium.

APERTIS CARCERIBUS] Ruffinus lib. IX. cap. I. *Judices verò per singulas civitates edicta mittentes, legemque præferentes, relaxari cunctos qui tenebantur in carcere, quique in metallis aut quibuslibet vinculis asseruebantur, omnes abscedere liberos jubent.*

CONJUGE SUA] Valeria Diocletiani filia. Hæc tamen non manfit in aula Licinii, ob ferociam ejus, sed ad Maximinum confugit, ubi pessimè habitata est, ut videbimus infra cap. XXXIX.

FILIO] Candidiano, de quo dictum est supra cap. XX.

HORRENDA TABE CONSUMPTUS] Ruffinus lib. VIIT. cap. XV. ait Galerium tam multis variisque morbis & corporis tæbe atque infania mentis affectum esse ut *post longos atque inextricabiles langores scelerum suorum furis agitat, sponte vitam nefariam proderet*, id est, ut Orosius explicat in capite XXVIII. libri septimi, *vim vita sua attulit*. Sed hæc vera non sunt. Mortuus autem est anno Christi CCCXI. quo inierat nonum & decimum imperii sui annum. Ita enim colligitur in primis ex Lactantio teste luculentissimo. Nam cùm ex capite XXXIII. constet Galerium ægrotare cœpisse anno decimo & octavo imperii sui, & morbum ejus duravisse per annum perpetem, ac postea illum deficientem anno sequenti edictum misisse ut Christianis liceret Deum publicè colere, mortuumque esse *cùm jam futura essent vicennalia Kalendis Martiis impendentibus*, clarum est eum non pervenisse ad annum vigesimum imperii sui, sed mortuum esse anno decimo nono. Consentit Lactantio Aurelius Victor in libro de Cæsaribus, ubi ait Galerium potentiam Cæsarum gessisse annos tredecim, quinquennio imperium tenuisse. *Huic quinquennii imperium*, inquit; *Constantio annum fuit, cùm sanè uterque potentiam Cæsarum annos tredecim gessissent*. Quod confirmatur auctoritate Eutropii in initio libri noni & ex Chronico Alexandrino pag. 651. ubi scriptum est Constantium, qui Cæsar cum Galerio factus est, & eodem die Augustus nuncupatus est quo Galerius, obiisse Eboraci in Britannia anno decimo tertio principatus sui, exacto videlicet, quum ab aliquot mensibus iniisset decimum quartum. Atqui supra cap. XVII. probavimus Diocletianum & Maximianum deposuisse imperium anno Christi CCC. Kalendis Maii. Itaque qui tum Cæsar erat ab annis tredecim, adoptatus fuerat anno Christi CCXCIII. Kalendis Martiis. Quod si addas quinquennium seu potiùs sexennium imperii, facilè reperies consurgerè numerum annorum novemdecim quibus eum imperasse colligitur.

tur ex Lactantio. Nam & auctor quoque fragmenti de Constantio Chloro pag. 472. eundem Galerium tradit imperasse annos novendecim. Quod cum videret vir clarissimus Henricus Valesius, persuasumque haberet illum regnasse per annos viginti & unum, sic locum fragmenti interpretatus est ut diceret annos quidem XIX. integros ac plenos imperasse Galerium, sed præterea duos semiplenos seu cavos. In constitutione sanè quam Lactantius suprâ descripsit, quæ data est paulò ante mortem ejus, ipse se vocat Imperatorem XIX. apud Eusebium & Ruffinum. Scio eundem virum eruditissimum quem paulò antè nominavi ista ita interpretari ut hoc loco vox *Imperator* non significet dignitatem augustam. aliud enim illam in titulis Imperatorum significare quum primo loco ponitur, aliud quum subjungitur ceteris titulis. Nam vox *Imperator* quæ secundo loco ponitur, designat victoriam Imperatorum, & quoties post partam victoriam Imperatores ab exercitu appellati sint ostendit, ut docet Dio. Neque ego sanè disputare heic velim adversùs hanc interpretationem viri clarissimi. Illud tantùm volui monere, Galerium Imperatorem XIX. nominari in titulo illius edicti. Obiit autem Galerius, ut colligi potest ex Lactantio, mense Maio apud Sardicam. At Onuphrius Panvinus in commentario ad librum secundum Fastorum tradit eum obiisse circa mensem Septembrem. Meliùs Sigonius in libro secundo de Occidentali imperio, ubi scribit Galerium vita excessivè non multò post XI. Kalendas Maias. In hoc tamen errat quòd tum Licinium imperii consortem & Augustum nuncupatum apud Carnuntum putat à Galerio, cum se imperio gerendo ineptum conspiceret. Quippe neque ea causa fuit assumendi Licinii in consortium imperii, sed quòd pluribus munimentis insisteret. & ut eo uteretur in bello adversus Maxentium. Deinde illud factum non est extremis Galerii temporibus, sed quadriennio antè, ut suprâ ostensum est. Committendi verò hujus erroris hæc occasio fuit, quòd plerique veteres Galerii mortem consecutam scribunt post conlatam Licinio dignitatem imperialem. Eutropius lib. x. *Per hoc tempus à Galerio Licinius Imperator est factus, Dacia oriundus, notus ei antiqua consuetudine, & in bello quod adversus Narseum gesserat strenuus laboribus & officiis acceptus Mors Galerii confestim secuta.* Zosimus lib. 11. *Maximianus Galerius ex societate superiorum temporum familiarem sibi Licinium Imperatorem creat, quòd hujus opera bello Maxentium persequi cogitaret. Posteaquam Galerius hac agens consilia ex incurabili vulnere vitam cum morte commisit, imperium Licinius quoque sibi vindicabit.* Orofius quoque lib. VII. cap. XXVIII. & auctor fragmenti de Constantio Chloro pag. 472. sic describunt hanc historiam ut statim post levatum Licinium subsequatur mors Galerii. Et Aurelius Victor, qui Licinium Imperatorem factum ait antequam Galerius iret in Italiam, scribit eum paulò post quàm Italia decesserat, vulnere pestilenti consumptum esse. Et in Epitome Victoris: *Hic Licinius annum dominationis ferè post quintum decimum occiditur.* numerando videlicet

cet ab excessu Galerii. Et Socrates lib. I. cap. II. ait Maximianum abiisse è vita quum Licinium prius Imperatorem creavisset. His igitur ducibus erravit Sigonius. quem secutus est Morinus.

MENSIS EJUSDEM] id est, Maji.

KAL. MARTIIS] Eo enim die Galerius Maximianus factus fuerat Cæsar cum Constantio, adeoque Kalendis semper Martiis inchoabantur anni ejus imperii, & vicennalia celebrari debebant Kalendis Martiis impendentis anni, qui futurus erat vigesimus imperii ejus. Falsi Idatiani Tiberiano & Dione Consulibus : *Eo anno levati sunt Constantius & Maximianus Cæsares die Kal. Mart.* Eumenii panegyricus Constantio dictus : *O Kalenda Martia, sicuti olim annorum volvensium, ita nunc aeternorum auspices Imperatorum!* Sed heic rursus occurrit difficultas de annis imperii. Nam si verum est Galerium factum fuisse Cæsarem sub consulatu Tiberiani & Dionis, & illorum consulatum congruere cum anno Christi cxcxi. ut vulgò putant, constabit eum mortuum fuisse anno XXI. imperii incunte. Cum autem contradici non possit argumentis ex Lactantio petitis, quærenda aliqua via est qua nos expediamus ex his difficultatibus. Et sanè optimos illos Falsos Idatianos certum est non carere nævis & erroribus, ut faciliè probari possent.

CAP. XXXVI. LICINIO MORANTE] qui tum erat in Dacia Mediterranea apud Sardicam aut non multò procul. Nam illic mortuus erat Galerius.

FRETUM CHALCEDONIUM] Hunc itaque limitem Orientalis imperii constituere volebat Maximinus ut intra illum esset etiam Bithynia usque ad Chalcedonem, provinciæ verò ultra fretum Chalcedonium pertinerent ad imperium Occidentale, ita ut sedes imperii, quæ tum erat apud Nicomediam, ad se, qui prior factus fuerat Cæsar, pertineret, non autem ad Licinium.

BITHYNIAM] In veteri codice legitur *Bhianiam*. Certam esse emendationem probat primò iter Maximini, qui ex Oriente ad Chalcedonem properabat; deinde ipse Maximinus, qui in epistola sequenti anno scripta ad Sabinum, quam recitat Eusebius, docet se anno præterito Nicomedie fuisse. *Cum anno præterito, inquit, Nicomediam feliciter essem ingressus, cives ejus urbis me illic degentem adierunt.* Quare rectè observatum est ab Henrico Valesio in annotationibus ad Eusebium pag. 185. & seq. Maximinum, mortuo Galerio, Asiam ac Bithyniam occupasse, quas Galerius unà cum Illyrico & Thracia sibi retinuerat.

DIVERSAS RIPAS] nimirum Maximinus, ut palam est, ripam Bithyniæ, Licinius adversam, in qua Byzantium.

IN IPSO FRETO FOEDUS] haud dubiè in faucibus Bosphori Thracii, inter Byzantium & Chalcedonem. Et Bithyniam quidem cessisse in jus & ditionem Maximini colligitur ex martyrio sancti Luciani Antiocheni, quod enarrat Eusebius lib. IX. cap. VI.

INDULGENTIAM] id est, pacem, cessationem à persecutione. Suprà cap. XXXIV. in edicto: *indulgentiam nostram credidimus porrigendam.*

gendam. quam vocem in suis versionibus rectè Rufinus & Valeſius retinuerunt, Chriſtophorſonus malè omiſit. Lactantius in libro de ira Dei cap. xx. *ſi nobis indulgentia calitus venerit*. Acta ſanctorum Saturnini, Dativi, & Felicis cap. xlii. *Qui vult ex vobis ad indulgentiam pervenire, ut ſalvus eſſe poſſit, proſiteatur*. Optatus Milevitanus in libro primo: *Tempeſtas perſecutionis peracta & deſinita eſt. Jubente Deo, indulgentiam mittente Maxentio, Chriſtianiſ libertas eſt reſtituta*. D. Auguſtinus frequentè hanc vocem uſurpat adverſus Donatiſtas quum loquitur de reſcriptis Principum quibus libertatem ſui dogmatis dederant iſdem Donatiſtis.

COMMUNI TITULO] Certum eſt heic agi de edicto quod extremis Galerii temporibus editum eſt in favorem Chriſtianorum. *Communi* autem *titulo* dixit pro communi conſenſu. Hanc vocem non reperi alibi. Fortaſſis eſt corrupta. Vir doctiſſimus & ſummus amicus meus Joannes Baptiſta Cotelerius, quem magno rei literariæ & eccleſiaſticæ damno nuper amiſimus. to. lli. Monumentorum Eccleſiæ Græcæ. pag. 662. cenſet reponendum eſſe *titulo*. Eadem eſt ſententia Cuperi & Columbi. Sparkius verò *tusela* reſcribit, admonens interim virum quendam doctum è ſuis exiſtimare legendum eſſe *titulo*.

SUBORNATIS LEGATIONIBUS] Hæc pluribus explicat Euſebius lib. ix. cap. ii. initium factum dicens ab Antiochenſibus. *Sed & alios*, inquit Rufinus, *per ſingulas civitates ſimiliter deterrimos cives ad ſimile facinus impellit, & ex omnibus provinciis huiusmodi legationem dirigi componit*. Quæ verba ideo retuli quòd apertiora ſint quàm Græca Euſebii.

SACERDOTES MAXIMOS] Hæc confirmantur ab Euſebio lib. viii. cap. xiv. & lib. ix. cap. iv. Vide Valeſii annotationes ad eundem Euſebium pag. 169.

CANDIDIS CHLAMYDIB. ORNATOS] Euſebius in locis mox commemoratis adnotat quidem addita ornamenta ſacerdotibus per provincias conſtitutis à Maximino, quæ coërcet ad militare ſatellitium, id eſt, ad lictores & apparitores. qua de re vide annotationes Valeſii. At Lactantius addit illum juſſiſſe ut Pontifices illi, qui ſuper provincias erant, incederent ornati candidis chlamydidibus. Chlamydem autem heic accipio pro paludamento, ut apud Nonium, ſeu illa albæ tunicæ ſpecie, auro interdum limbatæ, qua utebantur ſoli miniſtri Imperatorum. de quibus plura Salmaſius in notis ad Lampridium pag. 241. Itaque Maximinus veſtes miniſtrorum palatinorum communicavit cum ſummis Pontificibus quos per provincias ordinavit. Et hinc fortaſſis explicabitur locus ille Trebellii Pollionis in D. Claudio, *chlamydes veri luminis limbatas duas*, ubi Salmaſius verum lumen interpretatur de colore purpureo.

DEBILITARI JUSSIT] Vide Euſebium lib. viii. cap. xii. & in libro primo de vita Conſtantini cap. lviii. ubi in interpretatione Valeſii irrepreſit nomen Licinii pro nomine Maximini.

EFFODIEBANTUR OCULI] Non adnotassem ista , quæ ab Eusebio quoque commemorantur , nisi admonere voluisssem hanc crudelitatem à Suida ferri ad Diocletianum & Maximianum , cumque hoc loco , ut sæpe solet in rebus historicis , lapsum esse.

CAP.

XXXVII.

CONSTANTINI LITTERIS] Constantinus post partam de Maxentio victoriam , quum apud Mediolanum venisset cum Licinio , constitutionem emiserat admodum favorem Christianis , eamque miserat in Orientem ad Maximinum , ut is eam in provinciis suis proponi curaret. Auctor est Eusebius lib. IX. cap. IX. illum primum quidem ad hæc graviter ingemuisse , postea tamen , cum nec videri vellet Constantino ac Licinio cessasse , nec rursus id quod iustum erat suppressere auderet metu eorum qui iusserant , epistolam ad Sabinum Præfectum scripsisse veluti suoapte motu & ex propria auctoritate , in qua eadem ferme de Christianis sancivit quæ in illa Constantini ac Licinii constitutione continentur. Addiderat autem Constantinus litteras ad Maximinum , quarum mentionem facit Eusebius in postrema parte ejusdem capituli.

A SACERDOTIB. IMMOLAR.] Quod heic ait Lactantius de Maximino cibus immolatiis quotidie vescente , id ab eo publico edicto constitutum ait Eusebius in libro de martyribus Palæstinæ cap. IX. ita ut cuncti tam viri quam mulieres unà cum servulis & infantibus sacrificare & libare diis immortalibus cogerentur & immolatis hostiarum carnibus vesci , & ut cuncta in foro venalia sacrificiorum libationibus inquinarentur. Istud ipsum docent etiam acta passionis sancti Luciani martyris Antiocheni , quem idem Maximinus morte affecit. *Quin etiam ad tantam processit sevitiam ut ne infantibus quidem parceret , sed ipsos quoque interimeret , quoniam nec poserat quidem eis persuadere ut gustarent ea qua sacrificabantur demonibus.* Secutum in hoc fuisse Maximinum vestigia magistri sui Galerii docent acta sanctarum martyrum Agapæ , Chionis , & Irenes , quæ Thessalonicæ martyrium consummaverunt anno secundo persecutionis , Diocletiano IX. & Maximiano VIII. Consulibus. In illis enim actis legitur Cassandrum beneficiarium ita scripsisse ad Dulcetium Præsidem : *Scio , mi Domine , Agathonem , Agapen , Chioniam , Irenem , Casiam , Philippam , & Eutychiam nolle his vesci qua diis sunt immolata.* Eadem habentur in actis sanctorum Sergii & Bacchi , qui sub eodem Maximino passi sunt , item in actis sancti martyris Vari & sociorum ejus , & in actis Theodori Amaseni cognomento tyronis. Immo diù antè hanc superstitionem usurpatam esse reperio in actis sanctorum Terentii , Aphricani , & sociorum , ubi scriptum est Decium Imperatorem in universas Romani imperii provincias edictum misisse ut omnes Christiani ad immolandum & comedendum ea quæ idolis essent immolata pertraherentur. Quare quod ait Lactantius , Maximinum hoc primum invenisse ut animalia omnia quibus vesceretur , non à coquis , sed à sacerdotibus , ad aras immolarentur , intelligendum non est de edicto seu generali lege , cum multis

multis antè anais id constitutum fuisset à Decio & Galerio Maximiano, sed de privato palatinorum ciborum usu. Porrò hunc usum in regiones quoque extra limitem Romanum positas penetrasse docent acta sancti Sabæ Gothi, qui martyrium conlumnavit in Cappadocia pridie Idus Aprilis Modesto & Arintheo Conf. id est anno Christi CCCLXXII. Ceterùm ab istiusmodi cibis immolatis, quos idolytha vocabant, semper abhorruisse Ecclesiam notius est quàm ut necesse sit veterum testimoniiis comprobari.

PERFUSUM MERO] Lactantius lib. VI. institut. cap. I. *Homines autem neglecta iustitia, cum sint omnibus flagitiis ac sceleribus inquinati, religiofos se putant sè templa ac aras hostiarum sanguine cruentaverint, sè focos odorati ac veteris vini profusione madefecerint. Quin etiam sacras dapes apparant, & exquisitas epulas quasi aliquid inde libaturis offerant. Et cap. seq. Mactant igitur optimas ac pingues hostias Deo quasi esurienti, profundunt vina tamquam sitienti.*

HINC FAMES] Crudelitatem istius famis describit Eusebius lib. IX. cap. VIII. Videndus etiam Rufinus, qui nonnulla habet quæ apud Eusebium non leguntur. Meminit & hujus famis Eutychius Alexandrinus in suis annalibus.

DONO SUIS DABAT] Rufinus lib. VIII. cap. XVII. *Unde & montes auri, ut ita dixerim, congregatos familiaribus suis ac satellitibus largiebatur.*

MORE CLEM. LATRONUM] Salvianus in fine libri octavi de gubernatione Dei pag. 191. *Latrones quidem hoc proverbio uti solent, ut quibus non auferunt vitam, dedisse se dicant.*

VINCIT OFFICIUM] Eadem omnino verba habentur in libro sex-
 to divinarum institutionum cap. XXIII. CAP. XXXVIII.

NOBILIBUS FEMINIS] Rufinus lib. VIII. cap. XVII. *Cui etiam inter cetera hoc etiam singulare studium erat ne ullam non dico urbem, sed vel breve oppidum, absquè adulterio nobilium matronarum quæ per loca fuissent reperia, vel corruptione virginum, praseriret.*

PRÆGUSTATOR] metaphora ducta à cibo & potu, qua etiam usus est Cicero in oratione pro domo sua: *Scilicet tu heluoni spurcissimo, prægustatori libidinum tuarum, homini egentissimo & facinorosissimo Sex. Roscio &c.* Prægustator itaque est qui cibos potuique gustu explorat, apud viros principes præcipuè, ne fortè venenum cum cibo potuque hauriant. Ea de causa Antonius, timens sceleratam Cleopatrz solertiam, nonnisi prægustatos cibos sumebat, ut docet Plinius lib. XXI. cap. III. historiz naturalis. Suetonius in Claudio cap. XLIV. *Et veneno quidem occisum convenis, ubi autem & per quem dato discrepat.* *Quidam tradunt epulanti in arce cum sacerdotibus per Halotum spadonem prægustatorem.* Tacitus lib. XIII. annalium: *Illic epulante Britannico quia cibos potusque ejus dilectus ex ministris gustu explorabat.* Gregorius Papa XI. in epistola scripta ad Karolum V. Regem Francorum & Johannam ejus uxorem edita in tomo quarto Spicilegii Dacheriani pag. 300. *Et insuper ut hi qui hujusmodi ova, lac,*

butyrum, & caseum, seu fercula ex eis parabunt, & etiam illi qui de eis vobis servient, duntaxat pro proba faciendâ, gustare de ipsis valeant, concedimus per præsentis. Quod heic Gregorius dicit pro proba faciendâ, nos dicimus hodie pour faire l'essay. Evodius Uzalenfis in libro secundo de miraculis sancti Stephani cap. III. jubet illi prægustatori vini sui.

IMMINUTAS] Putabam olim hunc locum esse corruptum, & conjeceram rescribendum esse *invitas*. Postea viri clarissimi Sparkius & Columbus admoñuerunt retinendam esse lectionem quæ habetur in codice veteri, quia vox *imminutas* nihil aliud sonat quàm prægustatas seu præfloratas. quod exemplis aliquot ostendit idem Columbus, & isto præsertim Lactantii, ex libro primo institut. cap. x. *Omisso virginis quas imminuit.*

CUBILIA IMPUNE VIOLABANT] Ruffinus lib. VIII. cap. XVII. *Delitiis, luxu, atque omni dissolutionum genere fluitans, turpissima suis militibus præbebat exempla. Denique quicquid lascivè, quicquid petulanter, quicquid luxuriosè gestum à rectoribus vel militum vel provinciarum fuisset, insultum cedebat ob Imperatoris exemplum.*

A GOTHIS PULSI] Quum Diocletianus Italiam petiisset vicenalia celebraturus, Gothi sive populi ripam Istri fluminis incolentes, ea occasione usi, aliquam partem vicinæ provinciæ invaserunt, & indigenas expulerunt. Hi verò pulsi sedibus suis, ad Galerium Maximianum Cæsarem confugerunt, & postea se Maximino, quem Galerius adoptaverat, adjunxerunt, & in numerum satellitum ac protectorum ejus adlecti sunt.

CAP. XXXIX. NE AB AUGUSTA QUIDEM] Valeria Galerii vidua, quæ post mortem mariti in aulam Maximini concesserat, spreto Licinio, cui eam Galerius commendaverat.

PATRES EJUS] Galerii, qui Maximinum adoptaverat & Cæsarem fecerat.

IPSAM CUM MATRE] Diocletiani uxore, de qua pluribus actum est ad caput xv. Eam Octavius Strada mortuam esse ait aliquot annis ante maritum. Sed errare Stradam probat auctoritas Lactantii, qui dicit infra eam anno cccxiii. capite plexam fuisse, cum Diocletianus vita jam excessisset anno superiore.

CAP. XL. ERATINEO] Locus corruptus. Præsidis nomen est. Quid si Flacini nomen heic reponatur, quem noster cap. xvi. non pusillum homicidam vocat?

NON MINUS] Ea emendatio non est mea, sed Columbi. Nam vetus codex habet *nimis*. Certum est autem sæpe voces illas consuesse permutari in antiquis libris.

QUIDAM JUDÆUS] Non hoc primùm à Maximino inventum. præverat enim illi vir boni exempli D. Nero, quum Octaviam uxorem repudiare vellet in gratiam Poppææ. Qua de re videndus Tacitus in libro xiv. annalium.

INSTRUCTI VELITES] In veteri codice scriptum est *instruibile mens essagitari*. Certum mendum, sed non statim obvia certa emendatio, quæ tandem reperta est post absolutam editionem. Columbus tamen mavult *vigiles* quàm *velites*.

AUGUSTA VERO] Valeria. Ubi notandum est nihil nunc de matre ejus dici, neque repetitam à Diocletiano quum Valeria repeteretur. Et tamen illa vivebat adhuc, ut patet ex capite LI. CAP. XLI.

SENIS MAXIMIANI STATUÆ] Rufinus lib. VIII. cap. XVI. ait Maximianum Herculum turpiter deprehensum in insidiis quas Constantino struebat, turpius periisse, *ita ut post interitum statua ejus atque imagines auferrentur, & in adibus publicis vocabula ejus nominis mutarentur*. Apud Eusebium lib. VIII. cap. XIII. hæc historia sic describitur tamquam si Hercules primus fuisset cujus statuæ & imagines disjectæ fuissent. Quod quum falsum esse videret Christophorus, ita Eusebium vertit ut velit illum dixisse eam contumeliam irrogatam viventi. Quod non esse verum patet ex sequentibus Lactantii verbis, ubi ait nulli Imperatorum ante Diocletianum contigisse ut imagines viventis deicerentur. Itaque Henricus Valesius aliò se convertit, non quidem Herculum fuisse primum omnium Imperatorum qui à primordio imperii fuerunt cui inustum sit hoc dedecus, sed primum eorum qui ætate illa rempublicam administraverant. Sic Trebellius Pollio in triginta tyrannis cap. XXVIII. ait imaginem Celsi *novo injuria genere sublatam esse in crucem*; cum tamen, ut heic adnotat Casaubonus, soliti fuerint Græci Latineque damnatorum imagines deicere, lutare, frangere, scalis Gemoniis inferre, omni denique contumeliaz genere afficere. quod probat etiam auctoritate Plutarchi. CAP. XLII.

CUM VIDERET VIVUS] Diocletianus, cujus viventis imagines deponerentur quia conjunctæ erant cum imaginibus Herculi.

SUSPIRIA] Cuspinianus in Diocletiano: *Quidam dicunt stupore mentis & longa aegritudine confectum, animam inter suspiria efflasse*. quod puto illum accepisse ex Cedreno.

FAME ATQUE ANGORE CONFECTUS] Alii Diocletianum alio mortis genere extinctum tradunt, quidam morbo aquæ intercutis, alii veneno, Suidas suspendio. Vide etiam quæ infra dicuntur ad caput quinquagesimum. Obiit autem haud procul Salonis in Dalmatia, in villa sua Aspalato, ubi & sepultus est. Vide Henrici Valesii Notas ad Ammianum Marcellinum pag. 112. Variz porò sunt doctorum virorum opiniones de anno quo Diocletianus interiit, aliis censentibus id evenisse anno CCXIII. aliis triennio ferius. Istos in hanc sententiam impulit auctoritas Fastorum Idatianorum, in quibus scriptum est Diocletianum diem functum esse in Salona III. Nonas Decemb. Sabino & Rufino Consulibus. Sed horum Fastorum auctorem falsò ea scripisse jam constat, cum Lactantius doceat Diocletianum esse mortuum ante nuptias Licinii & Constantiæ, & ante Maximinum Dazam. Cum ergo mortuus sit post Galerium & ante Ma-
ximi-

ximinum, exeunte anno, manifestum est decessisse anno cccxii. exeunte. Nam Maximinus periit anno sequenti, ut ostendam. Itaque verum non est quod legitur in Epitome Victoris, Diocletianum annos propè novem egisse in communi vita. A Kalendis enim Maiis anni cccv. usque ad iii. Nonas Decembris anni cccxii. sunt tantum anni septem & menses septem cum aliquot diebus. Sed adversus hæc dici potest, id quod quibusdam placuisse video, Diocletianum non potuisse dici mortuum anno cccxii. cum in l. 2. Cod. Theodof. *De censu*, quæ data est anno cccxiii. Kalendis Junii, Constantinus eum vocet dominum & parentem, divum vocaturus si mortuus fuisset. Verum eam argumentationem falsam esse probat epistola Maximini Aug. ad Sabinum apud Eusebium lib. ix. cap. ix. ubi is Galerium Maximianum, quem ab anno superiore mortuum fuisse constat, vocat tamen dominum ac parentem suum; qui tamen in edicto quod ibidem apud Eusebium extat, eundem Maximianum & Diocletianum vocat divos parentes suos. Ceterum cum ex hoc Lactantii loco constet Diocletianum mortuum esse ante nuptias Licinii & Constantiæ, consequens est falsum esse quod legitur in Epitome Victoris, nimirum eum morte consumptum esse, ut satis patuit, per formidinem voluntaria. Quippe cum à Constantino atque Licinio vocatus ad festa nuptiarum, per senectam, quod minus interesse valeret, excusavisset, rescriptis minacibus acceptis, quibus increpabatur Maxentio favisse ac Maximino favere, suspiciens necem dedecorosam, venenum dicitur hausisse. Parum autem probabile est eum qui noluerat iterum accedere ad regimen reipublicæ, & qui vitam privatam imperio anteposuit memorabili & sapientissimo illo apophthegmate quod supra pag. 73. ex eadem Epitome retulimus, suspectum fuisse habitum quod Maxentio & Maximino faveret, præcipuè verò Maximino, à quo sciret gravissimas contumelias irrogatas filiz Valeriæ conjugique Priscæ, & à quo contemptum illum fuisse, dum Valeriam repeteret, recentius erat quam ut oblivisci tam citò potuerit.

CAP.
XLIII.

UNUS SUPERERAT] nimirum Maximinus cognomento Daza. Adversarios Dei Lactantius appellat Diocletianum, Herculum, Galerium, & Maximinum. In eodem numero non ponit Maxentium; quia licet crudelis ac sævus fuerit, visus tamen est favere Christianis. Inter eos item non numerat Licinium; quia tum quum hæc scribebat Lactantius, ille videbatur esse amicus Christianorum. Postea se prodidit.

NUPER AMICITIAM] id est, eo tempore quo pax inter Licinium & Maximinum constituta est in Bosphoro Thracio, paulò post mortem Galerii.

CONSTANTINI SOROREM] Constantiam, quæ postea sic Arrio favit ut etiam fratrem suum ad eum defendendum impelleret.

MISIT OCCULTE] Eusebius lib. viii. cap. xiv. istud ipsum commemorat, nimirum Maximinum iniisse clam foedus cum Maxentio.

BELLUM CONSTANTINO INDIXERAT] Ex hoc loco & ex libro secundo Zofimi apparet consilia agitandi belli à Constantino profecta non esse, sed à Maxentio, atque adeo Constantinum velut invitum ad arma profiliisse, tum etiam invitatum postea à Romanis tyrannidem Maxentii ægrè ferentibus. Et tamen vir clarissimus Hadrianus Valefius in libro primo rerum Francicarum pag. 23. bellum istud imputat arrogantix Constantini, qui statuas suas Romæ jussu Maxentii everfas adeo iniquo tulerit animo ut eam injuriam armis vindicandam putarit; ejusque memoriam acriter ac contumeliosè fugillat qudd cum Maximiani foci sui statuas subverti jussisset in Gallius, parem sibi à Maxentio ejus filio factam injuriam ferre non potuerit. Veri amor & magni principis memoria postulant ut hæc observemus immensum esse discrimen inter hæc duo facinora. Constantinus everterat statuas inimici sui, sed mortui, & qui propterea contumeliam sibi irrogatam ulcisci non potuit. At Maxentius dejecerat venerandas, ut ait Nazarius, imagines principis viventis ac fortissimum exercituum ductoris, qui propterea & potuit & debuit eum castigare à quo cum tanta ignominia læsus esset. Sanè Diocletianus, ut infra scribit Lactantius, adeo commotus est quum videret statuas suas everti quæ cum statu Herculi conjunctæ erant, tamenetsi ista adversus eum non fierent consilio, sed necessitate, ut hinc acceperit magnum atque incredibilem dolorem, ac propterea moriendum sibi esse decreverit. At Constantinus injuriam illam, qua erat magnitudine animi, remittere Maxentio paratus erat, si is ad æquas pacis condiciones descendere voluisset. Sed ille Constantinum aspernatus est; appetitum ejus (verba sunt Nazarii) refugit, adversatus est, horruit; & cum voluntas pacificandi alienata esset, eò dementiæ processit, inquit idem Nazarius, *ut ultro etiam lacefferet quem ambire deberet*. Unde constat arrogantix immeritò argui Constantinum in hoc loco: qui si injuriam suam ultus non fuisset adversus hostem ferocem ac bonitati ejus illudentem, profectò majorem ignominiam ex ea injuriæ oblivione reportasset quam ut verbis ullis explicari possit.

NECEM PATRIS SUI] Maximiani Herculi, quem Constantinus strangulari jusserat apud Massiliam. Zofimus lib. 11. *Maxentius occasiones gerendi adversus Constantinum belli querebat, seque dolere propter obitum patris sui simulans, cui mortis causam Constantinus præbuisse.*

INTESTABILEM] Hoc in loco defunt aliquot litteræ in veteri exemplari, ubi hæc tantum leguntur, *stabilem*. Ex quo nos collegimus reponendum esse *intestabilem*. Intestabilis autem idem valet ac detestabilis & invifus.

FINXISSE DISCORDIAM] Eutropius lib. x. *Inde ad Gallias profectus est, dolo composito, tamquam à filio esset expulsus.*

INTER EOS] Maxentium & Constantinum.

RESPONSUM ACCEPERAT] Incerti panegyricus Constantino dictus post devictum Maxentium: *Stultum & nequam animal nusquam extra*

extra parietes egredi audebat. Ita enim aut prodigiis aut metus sui presagii movebatur.

SEXTO KAL. NOV.] Hic ergo dies primus Maxentium vidit Imperatorem; contra quam alii scribunt, qui ad diem VII. Kal. Octobris cum imperium invasisse scribunt, pridie extinctum. quorum neutrum verum est. Cæsus enim est die natali suo, ut docent Lactantius & auctor panegyrici paulò ante laudati. Sed iste tamen in hoc fallitur quòd ait Maxentium diem natalis sui cæde sua signasse, ne septenarium illum numerum sacrum & religiosum vel inchoando violaret. Nam si cæsus est ipso die natalis sui, manifestum est cæsum eo die quo imperium inierat. Hunc quippe diem antiqui vocabant natalem Imperatorum. Occisus est igitur Maxentius anno Christi CCCXII. VI. Kal. Novembris, sexto imperii sui anno exacto, in ipsis initiis septimi. Atque ita intelligendi sunt Aurelius Victor & auctor Chronici Alexandrini, quum ajunt eum periisse anno tyrannidis suæ sexto. At Eutropius ait Constantinum quinto imperii sui anno bellum commovisse adversus Maxentium Commovit sanè, sed non perfecit. Itaque verba illa veteris Kalendarii à Bucherio editi, V. Kal. Novembr. *Evisio tyranni*, IV. Kal. *Ingressus Divi*, capienda quidem sunt de Maxentio & Constantino, ut rectè censuerunt eruditissimi viri Petrus Franciscus Chiffletius & Henricus Noris, sic tamen ut dies V. Kal. non referatur ad diem quo Maxentius periit, ut illi arbitrati sunt, sed ad posterum, quo corpus ejus inventum est, ut docet auctor fragmenti de Constantio Chloro, quo certa fuit victoria, IV. verò Kal. ad diem quo Constantinus victor urbem Romam ingressus est. Et hæc quidem certa atque extra omnem omnino controversiam posita esse videntur. Et tamen vir clarissimus Petrus Lambecius in libro quarto commentariorum de bibliotheca Vindobonensi pag. 298. evictionem illam tyranni refert ad tempus illud quo Licinius à Constantino pulsus Byzantio & Chalcedone, Nicomediam se recepit, ibique etiam oblectus, rebus desperatis, ut Zosimus ait, quòd sciret nullas sibi restare iustas & satis amplas ad dimicandum copias, egressus urbe, supplex Constantino factus est, & adlata purpura, Imperatorem & Dominum clamavit, veniamque præteritorum poposcit. Quæ omnia contingere anno Christi CCCXIV. Crispo III. & Constantino III. Consulibus, ut est in Fastis Idatianis. Verùm hæc Lambecii sententia vera esse non potest, cum constet verba illa veteris Kalendarii accipienda esse de Maxentio profligato. Præterea nullibi adnotatum est dedicationem Licinii incidisse in diem quintam Kalendarum Novembrium. Quod in primis necessarium esset demonstrare. Immo eam factam aliquantò antè colligi posse videtur ex eo quòd Zosimus ait Licinium, fuso deditoque exercitu, cum equitibus reliquis & paucis peditum millibus Nicomediam se recepisse post captam Chalcedonem, id est, XIV. Kal. Octobris, ut legitur in Fastis. Quàm exiguo autem temporis intervallo victor exercitus pervenire potuerit Nicomediam nemo est rei geographicæ vel tenuerit

tenuiter peritus qui non satis intelligat. Quare professionem Divi, quæ in veteri Calendario notatur ad diem V. Kalendas Octobris, valde suspicor accipi debere de Constantini digressu ab urbe Chacedone ut Nicomediam proficisceretur. Itaque cum hinc via sit certa neque longa, non absurda conjectura erit si dicamus deditioem Licinii factam esse paucis post diebus, id est, sub initium mensis Octobris, cum ex Zosimo liquet eum non tulerasse diu obsidionem Nicomediaz, & ex fragmento de Constantio Chlora, quod Henricus Valefius edidit, colligi possit Constantiam uxorem Licinii in castra Constantini fratris venisse sequenti die post adventum ejus. Neque magnum momentum habet quod idem vir clarissimus adnotat heic, ut in Codice Theodosiano, Licinium *ἄλλ' ἰξογῆν* sive per excellentiam appellari tyrannum. Nam & Maxentium quoque tyrannum dictum legimus in panegyrico quem Nazarius dixit Constantino; ubi agens de his quæ post devictum Maxentium acta Romæ sunt à Constantino, addit: *Quarum rerum miraculo sic omnes devinciebantur ut non tam omnes dolerent quod illum tyrannum ita diu tulerant quàm quod tali principe tam serò fruerentur.* Et supra de eodem Maxentio: *Illum ipsum tyrannum non mors virilis, sed fuga turpis prodidit.* Item: *Sequebatur hunc comitatum suum tyranni ipsius teterrimum caput.* Fragmentum de Constantio Chlora pag. 475. *Invenit Constantinus apud Veronam victis ducibus tyranni, Romano petiit.* Vetus inscriptio posita Constantini memoriz post victoriam de Maxentio: *Quod infimètu divinitatis, mentis magnitudine, cum exercitu suo tam de tyranno quàm de omni ejus factione uno tempore justis republicam ultus est armis.* Prudentius libro primo adversus Symmachum: *Mulvius exceptum Tyberina in stagna tyrannum precipians.* Immo in Codice quoque Theodosiano per tyrannum intelligitur Maxentius in l. un. *De ingenuis qui tempore tyranni servierunt,* & in l. i. *De cohortalibus.*

QUINQUENNIALIA TERMINABANTUR] Certum est Maxentium quinquennalia celebravisse. Manifesta est enim auctoritas Lactantii. Sed præterea extat apud Oconem pag. 541. nummus Maxentii, in cuius averfa parte hæc scripta sunt: VICTORIA DD. NN. AVG. ET CÆS. VOT. V. MVLT. X. *Quin ergo celebrata à Maxentio sint quinquennalia, & quidem post exactum annum quintum, ambigi non potest.* Illud tantum quaero, quomodo fieri possit ut quæ secundum morem acta sunt die prima anni sexti, terminata fuerint in fine ejusdem anni. Scio vota illa magno apparatu celebrata fuisse, festa hæc per multos dies durasse, & non solum in urbe regia usurpata, sed etiam in provinciis. Verum illa non solvant difficultatem. Nisi si dicamus hominem voluptarium & desidiz amatorem, cujusmodi fuisse describitur Maxentius, voluisse novo more quinquennalia sua commendata facere, ac propterea per annum integrum ea continuasse. quod parum probabile videtur. Vel fortassis, sicut primus anni dies, quo quinquennalia celebrabantur, ludis ac sacrificiis transigebatur, sic eadem solennia repetebantur in ultimo die ejusdem anni,

anni, ut sic quinquennalia eo modo terminarentur quo coeperant, pari ferè modo quo processiones Consulium septem erant per annum, ut patet ex Novella cv. Imperatoris Justiniani. Quid si natales Imperatorum festi erant quum per unumquemque mensẽm recurrebant? Nam in actis sancti Marcelli centurionis, qui passus est in civitate Tingitana sub imperio Diocletiani, reperio diem XII. Kalendarum Augusti fuisse festam in imperio Romano. *Jam die duodecimo Kalendarum Augustarum, inquit, apud signa legionis istius, quando diem festum Imperatoris vestri celebrastis, publica voce respondi me Christianum esse.* Diocletianus quippe factus est Imperator XII. Kal. Decembris. Sic quidam olim natali Epicuri vicesima luna sacrificabant, feriaeque omni mensẽ custodiebant, quas icadas vocabant, ut Plinius ait libro xxxv. historię natur. cap. 11.

COELESTE SIGNUM | immortale signum, ut alibi dicit Lactantius, id est, signum crucis. Iste porro locus est magni momenti. Signat enim & locum & diem quo crux, in qua vinceret, ostensa est Constantino. Nam cum ex testimonio Eusebii, qui se accepisse ait ab ore Constantini, constet visum ab eo crucis tropæum in caelo horis meridianis, sole in occasum vergente, & addubitanti quidnam hoc spectrum sibi vellet, nocte sequenti Christum Dei dormienti apparuisse cum signo illo quod in caelo ostensum fuerat, præcepisseque ut militari signo ad similitudinem ejus quod in caelo vidisset fabricato, eo tamquam salutari præsidio in præliis uteretur, certum est utramque visionem uno in loco & intra spatium aliquot horarum contigisse. Quod si ista est, ut certè est, habent viri docti unde finem tandem imponant nobili controyerſiæ de loco ubi signum crucis ostensum est Constantino, & unde fides adstruatur auctori vitæ sancti Artemii ex Duce Ægypti, cujus auctoritatem vir eruditissimus Petrus Franciscus Chiffletius circuitione & anfractu infringere & elevare conatus est. Hæc sunt verba Artemii memoriam Constantini defendentis coram Juliano Imperatore: *Ad Christum autem declinavis ab illo vocatus, quando difficillimum commisist prælium adversus Maxentium. Tunc enim ei in meridie apparuit signum crucis, radius solis splendidus, & litteris aureis belli significans victoriam. Nam nos quoque ipsi signum adspeximus, cum bello interessemus, & litteras legimus. Quin etiam totus quoque id est contempletus exercitus, & multi hujus rei testes sunt in tuo exercitu.* Apud Surium die xx. mensis Octobris. Mirum verò fortassis cuidam videbitur quod heic ait Artemius, multos hujus rei testes tum fuisse in exercitu Juliani Imperatoris. Nam si ista dicebantur anno Christi ccclxii. exeunte, effluerant anni quinquaginta à morte Maxentii, & difficile est multos milites superfuisse ex eo exercitu qui tum adversus eum pugnarunt. Verum id mirum nequaquam videri debet. Nam in dialogo de claris oratoribus, cujus auctorem esse Quintilianum plerique censent, alii Tacitum, quidam Suetonium, in dialogo, inquam, illo, qui scriptus est anno sexto principatus Vespasiani, testatur auctor vidisse se in Britannia senem qui se fateretur ei pu-

gnæ interfuisse quæ Cæsarem inferentem arma Britannia arcere lit-
toribus & pellice aggressi sunt. quod contigerat ante annos ferè cen-
tum viginti. Et sanctus Hieronymus in dialogo adversus Luciferia-
nos (quem Baronius putat scriptum circa annum Christi CCCLXXXII.)
ait tum superfuisset homines qui synodo Nicænæ interfuerant, raras
tamen propter antiquitatem. Itaque ut ad rem nostram redeamus,
ita constitutum est, visionem illam crucis Constantino ostensæ
contigisse in castris, dum Romam obsideret, VII. Kal. Novembris
anno Christi CCCXII. Audax enim verò nimium fuit Jacobus Oiselius,
qui in Thesaurò numismatum antiquorum pag. 463. ait eum qui to-
tum hoc negotium de cruce ostensâ Constantino ad pias veteram frau-
des retulerit, parum à rei veritate aberraturum. Quid enim deinceps
verum censebitur, si historiam hanc, quæ Lactantii, Publii Optati-
ni Porphyrii, Eusebii, ac veterum etiam numismatum testimonio ni-
titur, inter fabulas & pias, ut ille ait, veterum fraudes connumera-
re fas fuerit? Religiosius ista tractanda sunt, & irreligiosa illâ teme-
ritas procul abesse debet à pectoribus Christianorum.

CIRCUMFL. CHRISTO] Hæc ita intelligenda sunt ut Christi mo-
nogramma circumflexum fuerit in capite libri, ut videmus in num-
mis veteribus.

LIBROS SIBYLLINOS INSPICI] Zosimus lib. II. *Maxentius in-
clusus, diis hostias immolat, & extispices de belli eventu consulit, ipsos
quoque Sibyllinis oraculis peruestigatis. Quumque reperisset oraculum
quo significaretur in fas esse ut qui ad detrimentum populi Romani spe-
ctantia designaret, miserabili morte perires, de semetipso id oraculum
accipiebat, quasi qui Romam adortos eamque capere cogitantes propulsa-
ret. Eventus autem comprobavit id quod verum erat.* Hæc verò pro-
rūs congruunt cum narratione Lactantii.

HYEME PROXIMA] id est, hyeme quæ mortem Maxentii statim CA P;
subsecuta est. Atque Maxentius periit anno CCCXII. VI. Kalendas No- XLV.
vembris. Igitur Constantinus Mediolanum profectus est eo anno exeun-
te, aut sub initium sequentis. quod magis credor. Quippe Nazarius
in panegyrico quem Constantino dixit, sic de inora quam ille Romæ
traxit loquitur ut planè constat eum illic fuisse per duos menses. *Quic-
quid mali, inquit, sexennio toto dominatio feralis infixerat, bimestris
ferè cura sanavit.* Probabile autem non est eum qui sic proximus erat
Kalendis Januariis, Romam reliquisse illis impendentibus, ut alibi
potius quam Romæ procederet Consul. Præterea extat in Codice Ju-
stiniani Imp. lib. XI. tit. 57. lex à Constantino data Romæ XV. Ka-
lend. Febr. ipso & Licinio tertium Consulibus, id est, mense Janua-
rio qui proximus fuit post extinctum Maxentium, ex qua colligi pos-
se videtur Constantinum Roma digressum non esse ante diem qua lex
illa data dicitur. Quod si ita est, sic accipienda videntur verba Naza-
rii ut illa bimestris ferè cura, quam componendis rebus urbanis Con-
stantinum impendisse tradit, eo modo intelligatur quo sanctus Augu-
stinus in libro ad Donatistas post collationem cap. XXXIII. ait Ælia-

num Procopulem causam Felicis Episcopi Aptungitani audivisse xv. Kalendas Martias, *post menses ferme quatuor* quam Cæcilianus à Melchiade fuerat iudicatus; cum tamen à die vi. Nonas Octobris, quo ille iudicatus est, usque ad xv. Kalendas Martias, quo causa Felicis audita est, intercesserint menses quatuor cum dimidio. Eadem ratione sanctus Leo Papa in epistola quinquagesima secunda ad Ravennum Arelateniensem & ceteros Galliarum Episcopos scribens ait synodum Chalcedonensem constitisse *ex sexcentis fere Episcopis*, cui interfuisse DCXXX. Episcopos conitans est omnium ferme scriptorum sententia. Accessit ergo Mediolanum Constantinus sub finem mensis Januarii. Eò verò venit etiam Licinius, uxorem ducturus Constantiam Constantini sororem. Eadem commemorat & Zosimus, rectè adnotans hæc acta post devictum Maxentium & antè quàm bellum esset inter Maximinum & Licinium. Quare lapsum esse patet virum doctissimum Joannem Morinum, qui in libro de Ecclesia per Constantinum liberata pag. 328. scribit Licinium venisse Mediolanum ad Constantinum post devictum extinctumque Maximinum, ibique Constantiam in matrimonium duxisse. *Eo peracto*, inquit Zosimus, *Constantinus ad Celsum revertitur*; Licinius in Illyricum, ut tradit auctor fragmenti de Constantio Chloro pag. 473. Sed antè quàm Mediolano discederet, legem pro Christianis ediderunt quæ paulò post recitabitur.

Existimant viri quidam doctissimi nuptias Licinii & Constantiæ celebratas fuisse Mediolani mense Martio, argumento petito ex lege prima Codicis Theodosiani *De bonis vacantibus*, quæ scribitur data à Constantino VI. Idus Martias Mediolani Constantino Aug. III. & Licinio Consulibus. Quamquam mensem Martium in Maium esse mutandum in hac constitutione censet Morinus in libro de Ecclesia per Constantinum liberata pag. 329. quia, ut inquit ille, Constantinus mense Martio illius anni aduersus barbaros pugnavit in Germania. Sane, quod semel heic observasse sufficiat, nihil certi colligi potest ex subscriptionibus legum Codice Theodosiano comprehensarum; adeoque ex eis concludi non potest Constantinum eo tempore in iis locis fuisse in quibus data dicuntur. Nam si id certum esset, certum quocumque esset eum intra sex dierum spatium fuisse Heraclæ in Macedonia aut in Thracia & Mediolani in Italia, cum lex de qua diximus data legatur Mediolani vi. Idus Martias, & lex prima *De adoribus* Heraclæ III. Non. Mart. sub iisdem Consulibus. Fortius urget exemplum quod sumi potest ex l. 2. *De penis*, & ex l. 1. *Si peritiosis socius sine herede defecerit*: quarum prima data dicitur Cabilluno, altera Antiochiæ, utraque XII. Kal. April. Constantino Aug. IV. & Licinio IV. Consulibus. Vir doctissimus Jacobus Gothofredus vidit difficultatem esse in subscriptione posterioris istius legis, & aut eam pronuntiavit tribuendam esse Licinio, qui Orientem, cujus vertex Antiochia, tenebat, aut reponendum esse nomen Antigoniz prope Stopis in Macedonia, quæ Constantino cessit quum pax inter eum & Licinium consti-

constituta est post pugnam Cibalem. Sed hæc non solvunt difficultatem. Nam semper difficile erit istam discrepantiam componere, cum certum sit Constantinum non potuisse uno eodemque die esse in Gallia & in Macedonia? Rursum quomodo fieri potest ut idem, qui Caballuno & Heracleæ fuerit xii. Kal. Aprilis, eodem anno viii. Idus Martias fuerit Thessalonicæ, & biduo post, id est, vi. Idus Martias, Romæ? Nam id colligitur ex subscriptionibus l. 1. *De diversis officiis*, & ex l. 2. *Ad Juliam de vi pub. & privata*. Idem deinde Idibus Septembris ejusdem anni censendus esset fuisse Romæ, & sexto post die apud Naissum in Dacia. Quippe lex prima *De jure fisci* data dicitur Idibus Septembris Romæ, & lex prima *De Constantiis* xiv. Kal. Octobris Naissæ. Denique idem Constantinus, si hæc regula certa esset, fuisset anno sequenti xii. Kal. Maias Sardicæ, Romæ verò ipsis Kalendis Maiis, intra spatium dierum duodecim, cum id colligi possit ex subscriptionibus l. 2. & 3. *De donationibus*. Possent & alia exempla adferri. Sed ista sufficiunt. Unde colligi debet, id quod antea dicebamus, ex subscriptionibus legum Codicis Theodosiani nihil colligi posse certi ad signanda loca in quibus Constantinus habitavit per varia tempora imperii sui, adeoque infirma esse argumenta quæ viri doctissimi hinc sumpserunt ad confirmandas & constabiliendas conjecturas suas historicas.

AD HUIUSMODI CASUS] In veteri codice legitur, *ad huiusmodi causâ Licinio coplocati*. Nostra emendatio bona est. Et sæpe in antiquis codicibus reperitur scriptum *causa* pro *casus*, ut apud S. Ambrosium epist. XLIII. *In natura casus est, in electione iudicium*. pro quo in vetustissimo codice MS. Ecclesiæ Bellovacensis scriptum est *causa*, quamvis non bene.

PERINTHO] id est, Heraclea. Sic enim vocatur Heraclea Thraciæ ad differentiam aliarum ejusdem nominis urbium, ut rectè notavit Henricus Valesius ad librum XXII. Ammiani Marcellini. Menologium Græcorum ad diem decimam Maii: *Perinthum urbem Thraciæ, quæ nunc Heraclea dicitur*. Apud Canisium tō. II. antiquæ lectionis pag. 768.

MILLIA DECEM ET OCTO] Circa Resifton, qui locus primus occurrit in itinerario Antonini cunctibus ab Heraclea Hadrianopolim. quamquam ibi dicitur abesse M. P. XXII. ab Heraclea.

SECUND. MANS.] Repræsentanda est rursus scriptura veteris exemplaris, quæ sic habet: *secunda mansione tenente distante milibus totidemque collectis*. Nos olim coniecramus legendum esse: *secundam mansionem tenente distantem milibus totidem atque collectis*. Postea animadverti conjecturam Britannicam non solum distinctiorem esse, sed veram; ideoque illam transtuli in textum. Quamquam Columbus non probat ex ea emendatione quod à nobis prolatum fuerat.

SUMME DEUS] Vir clarissimus Joannes Columbus putat ad hanc CAP. orationem respicere Eusebium lib. IV. de vita Constantini cap. XIX. XLVI. dum scribit illum militibus qui divinæ fidei doctrinam nondum sus-

ceperant lege lata præcepisse ut dominicis diebus in campum purum procederent, & precationem quam antea didicissent simul omnes signo dato ad Deum funderent. Et mox in capite sequenti formulam ejus describit. Verùm illa multum diversa est ab ea quam angeius edocuit Licinium; & valde probabile est illam à Constantini militibus sæpe antea fuisse recitatam, cum ex libro secundo de vita ejus cap. iv. & xii. constet eum preces semper ad Deum fuisse antè quam ad manus atque ad pugnam veniret.

KAL. MAIAR.] Hoc enim die factus fuerat Cæsar anno Christi cccv. ut supra vidimus. Ex quo etiam confirmantur quæ à nobis dicta sunt de anno quo Diocletianus deposuit imperium. Nam si Kalendis Maiis anni cccxiii. complebatur annus octavus nuncupationis Maximini, ut ait Lactantius, necessarium est illum nuncupatum fuisse Cæsarem anno cccv. Kalendis Maiis. Errant ergo qui putant eum per annos tantum septem imperium tenuisse, & quadriennio quidem Cæsarem, triennio Augustum per Orientem fuisse. Imperavit enim per annos octo integros & aliquam partem noni.

SICUT ILLE] id est, Maxentius, qui victus est ipso die natali suo.

VOCANT SERENUM] Circa Resiston, ut diximus, locum Thraciæ inter Hadrianopolim & Heracleam. Campus sanè hac pugna illustis, quæ pacem afflictæ Ecclesiæ peperit. Fallitur ergo Zosimus, qui pugnam illam in Illyriis pugnatam putat. Hæc sunt ejus verba: *Bellum civilibus inter Licinium & Maximianum accensus, acrique facto pralio in Illyriis, ab initio quidem superari visus est Licinius, sed confestim reintegrata pugna, Maximianum in fugam vertit.*

TENAX] Avarum fuisse Licinium multis exemplis probat Eusebius lib. i. de vita Constantini cap. lv. Fragmentum de Constantio Choro pag. 474. *Licinius scelere, avaritia, crudelitate, libidine saviebat.*

CAP.
XLVII.

DEUS SUMMUS] Martyrium sancti Basilei Episcopi Amaseæ: *Licinius igitur omnipotentis Domini nostri Jesu Christi manus adjunctus victoriam de Maximino reportavit.*

SUMPTA VESTÈ SERVILI] Confirmat hanc narrationem Eusebius lib. ix. hist. eccles. cap. x. & lib. i. de vita Constantini cap. lviii.

FRETUM TRAJECIT] Pugnatum est igitur in ea parte imperii quam Licinius tenebat, id est, inter Heracleam & Hadrianopolim, in campo quodam vocato Sereno, ut in capite superiori dixit Lactantius. Aberat autem M. P. CLX. à Nicomedia.

PETIVIT ORIENTEM] Zosimus: *Per Orientem in Ægyptum discedens, spe cogendarum copiarum quanta gerendo bello sufficerent.*

VESTEM RESUMPSIT] nimirum purpuram, signum imperatoris majestatis.

CAP.
XLVIII.

NICOMEDIAM INGRESSUS] Meminit adventus Licinii Nicomediæ Ioannes Presbyter Nicomediensis in vita sancti Basilei Episcopi Amaseæ,

Amatez, ex quo discimus Constatiam quoque Licinii uxorem venisse cum eo Nicomediam post victum Maximinum. Itaque post iuram Maximini pœnam & divinis inveltam iram Licinius, cum esset Orientem sub se haberet, magno cum apparatu ad vestra regionis urbem Nicomediam venit una cum conjuge sua, ut in regia domo habitaret & Orientis imperium gubernaret. Iam verò primum summa quadam pax repente per totum nostra regionis orbem, post vehementes illas insaniensis idololatria commotas fluctuationes ac pugnas, Licinii arbitrio atque opera inveltæ est. Quamquam sint quibus hæc Basilei acta videntur esse falsæ ac supposititiæ, in hoc tamen loco sincera esse satis manifestum est.

DIE IDUUM IUNIAR.] Ista non sunt intelligenda de die quo datum est edictum, sed de die quo Licinii jussu propositum est Nicomediz.

CONSTANTINO ATQ. IPSO TER OONS.] id est, anno Christi CCCXIII.

LITTERAS] Eas descripsit Eusebius lib. 1. cap. 7. sed è Romana lingua in Græcum sermonem translata, ut ipse ait. Quod ergo eas nunc habemus Latine, uti editæ primò sunt, unius Lactantii diligentiz debemus. Sed iste omisit præfationem, quam Eusebius habet.

UT POSSIT NO. S. DIV.] Eusebius vertit, ὅπως ὃ, ἢ ποῦ ἴσῃς Σαίτης καὶ ἄλλοις πρῆσματ. Ait autem Valesius hanc lectionem non esse sanam. Certè non congruit cum verbis edicti.

CUIUS R. L. M. OBSEQUIMUR] Hæc Eusebius non reddidit Græcè.

DICATIONEM] id est, dignationem. Hæc enim vocabula promiscuè & indifferenter usurpari video. Paulò post in hac epistola legitur: intelligit dicationem tuam. Eadem vox reperitur in Collatione prima Carthaginensi cap. x. & xix. & in relatione Anulini Proconsulis ad Constantinum Augustum in collatione tertia cap. cxxx. & apud sanctum Augustinum epist. LXVIII. Plura exempla si quis requirit, consulat Glossarium Dufresnii.

QUI EMERUNT] Hanc constitutionem renovavit Constantinus post partam de Licinio victoriam, ut patet ex libro secundo Eusebii de vita ejus cap. xli. in editione Valefii.

CONDITIONIBUS] Eusebius vertit, ἢ αἰτίων. Quæ vox multum laboris attulit hominibus eruditis, ut patet ex Valefii annotationibus ad hunc locum. Nunc itaque facilis erit loci istius intellectus, Nam juris periti apud Græcos hærefes vocarunt quas nos conditiones appellamus, ut videre est in variis locis Basilicorum, præcipuè verò in libro XLIV. tit. XIX. XXX. & sequenti, in Codice Iuris Græco-Romani, & alibi. Constantinus Armenopolus lib. VII. tit. VIII. αἱ παρανομίαι καὶ καταβάσεις αἰτίαις ἢ αἰτίαις ἢ ἰσχυρίσιν καὶ ἢ ἀρχαίων, καὶ χωρὶς αἰτίαις πῶς τι συμβῆναι. Quem locum sic rectè vertit Ioannes Mercerus. *Conditiones qua contra leges vel deri-*

soria sunt, in institutionibus & legibus pro non adjectis habentur, atque adeo hac absque ejusmodi conditione praeferantur. In Codice Theodosiano l. 9. & 10. *De praeiis naviculariorum.* haeresis significat functionem sive conditionem navalem. *Navalem haeresim in omnibus volumus custodiri, ut usque ante viginti annos quaecumque possessiones subhabentia sorte distracta sunt, & propter contractum publicum navali fuerant haeresi separata, si huic oneri ante eas subjacuisse confiteris, rursus ad debitam functionem revertantur obnoxia.*

QUAS HONORI] Haec corrupta sunt apud Eusebium, ubi sic legitur ex interpretatione Valensii: *Atque id à nobis ed factum est ut ne tui divino cultui atque honori quidquam à nobis deductum esse videretur.* Melius fanè quàm Musculus & Christophorus.

DATIS LITTERIS] Loquitur de priore Constantini & Licinii constitutione, quae lata erat paulò post devictum Maxentium. Vide annotationes Valensii.

VICARIUM] Cùm Eusebius Græcè loqui vellet, nec verbum haberet quo Vicarii dignitas significaretur, interpretatione & circuitione usus est. Deinde Eusebii interpretes Praefectum verterunt qui in illa provincia seu regione jus dicit.

HORTATUS EST] nempe Licinius.

ANNI DECEM] Hic locus ostendit, ut supra diximus, persecutionem coepisse die VII. Kalendas Martias, quo die eversa est Ecclesia Nicomediensis. Nam si numeres à die vigesima tertia Februarii anni CCCXII. usque ad diem tertiam decimam mensis Junii anni CCCXIII. qua propositum est Nicomediae edictum de restaurandis Ecclesiis, reperies effluxisse annos decem, menses tres, dies verò novendecim, id est, ut haec ait Lactantius, annos decem, menses plus minùs quatuor.

CAP.
XLIX.

TAURI MONTIS ANGSTIAS] sive fauces, ut alii loquuntur. Sunt autem inter Cappadociam & Ciliciam. Nam Maximinum fugientem transisse per Cappadociam docet Lactantius cap. XLVII. Et certè venienti à Bithynia in Ciliciam rectum iter est per Cappadociam. Itaque angustias illas eo loci positas reor ubi portæ Ciliciae notantur in tabulis geographicis.

TARSUM CONFUGIT] Lactantius in capite XLVII. testatur Campum Serenum, ubi Maximinus victus ac fugatus est ab exercitu Licinii, abfuisse à Nicomedia M. P. CLX. In Itinerario autem Burdigalensi notatum est à Nicomedia usque Ancyræ Galatiae numerari M. P. CCLVIII. ab Ancyra Tarson usque M. P. CCCXLIII. Fiunt M. P. DCCLXI. Scio Maximinum fugisse cum summa diligentia donec Nicomediam pervenisset. Sed postea puto conquievit aliquatenus animum ejus & deserbuisse aliquantisper ardorem fugiendi. Itaque quum ei superfuissent peragranda M. P. DCI. ut Tarsum Ciliciae urbem perveniret, collectis autem ex fuga & ab Oriente militibus in Cappadocia primùm substiterit, deia in Tauri montis angustias, ubi muni-

munimenta ac turres fabricavit ad arcendos insequentium Liciniano-
rum impetus, fieri non potuit ut is qui Kalendis Maiis pervenit Ni-
comediam, Tarsum pervenerit ante mensur Julium sequentem.
Quod idem heic adnotare visum est quod videam plerisque placere
Maximinum hunc Ianio mense extinctum fuisse, & virum alioqui
eruditissimum Heuricum Noris in dissertatione de numismate Licinii
cap. 11. contendere mortem ei evenisse anno cccxiv. insuante vere.
Sed de anno postea videbimus. Interim observare oportet non statim
mortuum esse Maximinum ac Tarsum pervenit, sed aliquanto tem-
pore supervivisse ignominie suæ, gravissimosque dolores per diu su-
stulisse, ita ut affirmare fas sit non esse mortuum ante mensur Au-
gustum.

INSANIA PERCITUS] Ita nos emendavimus, cum in codice vete-
ri scriptura sit *insania percitus*. Lactantius lib. 1. instituit. cap. 1x.
Idem furore atque insania percitus iracundiam suam cum liberis iniecit.
D. Ioannes Chryostomus in oratione de sancto Babyla loquens de
mortibus persecutorum, ait uni ex illis adhuc vivepti pupillas ex
oculis exilisse, id est, Maximino, alium furore percitum, alium
alio oppressum incommodo mortem oppetiisse. Quod autem heic
de furore dicitur, Heuricus Valesius interpretatur eit de Diocletiano
quem ex Eusebio & Constantino colligit dementem periisse. Verum
id non dicunt Eusebius & Constantinus, sed tantum illum de men-
tis statu vi morbi deturbatum extremo anno imperii sui. Et sanè
Lactantius, qui morbum ejus describit, nihil adnotat de demontia
ac furore. Quod si Chryostomus se non explicasset, facile crede-
rem ea quæ de Imperatore furore percito ab eo dicuntur, ad Maxi-
minum referenda esse, propter hunc locum Lactantii.

CAPUT PARIETIB. INFLIGERET] Hoc est unum ex detestabili-
bus, ut in tertia Tusculana Cicero vocat, generibus lugendi. Vide
Casauboni Notas in Julium Capitolinum.

EXILIERUNT OCULI] Idem scribit Eusebius lib. 1x. hist. eccles.
cap. x. lib. 1. de vita Constantini cap. lxx. item Eutyechius, Theo-
phanes, & Anastasius. Meminit etiam D. Chryostomus oratione
in sanctum Babylam, & sanctus Hieronymus in Zachariam; ut vi-
debimus paulò post.

TAMQUAM CREMARETUR] In annalibus Eutyechii scriptum est
Maximinum in morbum incidisse quo adustum est corpus ipsius, adeo
ut carbonis instar esset, & ita tostum fuisse ut rumperentur viscera ejus
pre calore quem intus sentiebat, & excidentes ipsius oculos in terram
decidisse, adustamque carnem ab ossibus separatam esse. Sed ista me-
lius explicat Anastasius Bibliothecarius in historia ecclesiastica, his ver-
bis: *Divina proveniens ira comprehendit eum. Flamma enim de ma-
dio viscerum & medullarum succensa cum dolore intolerabili primum
super terram ambulantem prostravit, ita ut uterque oculus ejus exiliret,
& cæcus, ut re vera sceleribus, relinqueretur. Porro cum carnes ejus
putrefacta pre innumerabili ossium incendio caderent, ipse impagnan-*

tem Deum projecit animam. Sumpſiſſe autem iſta Anaſtaſium ex Theophane manifeſtum eſt.

NOCENTEM SPIRITUM EFFLAVIT] In Epitome Victoris ſcriptum eſt illum ſimplici morte periſſe, id eſt, naturali, ſeu ſuo ſuo. Et Eutropius tradit eum vicinum exitum fortuita morte præveniſſe. Quod utrumque verum eſt. Communis doctorum virorum ſententia eſt eam mortem eveniſſe anno Chriſti cccxiii. Petavius tamen lib. xi. de doctrina temporum cap. xxxiv. ſcribit, auctore, ut ipſe ait, Eufebio in Chronico, adſtipulantibus Victore & Eutropio, Maximinum extinctam fuiſſe anno altero quam Galerius Maximianus perit, id eſt, anno Chriſti cccxii. Verùm cum certum ſit illum obiſſe anno ſequenti poſt cædem Maxentii, jure hoc loco Petavium reprehendit Henricus Noris. Sed ipſe tamen in hoc errore convincitur quòd, ſecutus Baronium, contendit mortem Maximini contigiſſe anno cccxiv. incunte vere. Nam cum ex poſtremis Lactantii capitibus conſtet illum periſſe eo anno quo pax data eſt Eccleſiæ, quo etiam Lactantius finem impoſuit huic operi, & perſecutionem oſtenderimus cœpiſſe anno ccciii. exeunte Februario, luce clariuſ eſt Maximinum extinctum fuiſſe anno cccxiii. qui decimus erat à cœpta perſecutione. Nititur ſanè vir doctus probabili in ſpeciem argumento, iis nimirum Maximini verbis ex edicto quod paulò ante mortem dedit in gratiam Chriſtianorum apud Eufebium lib. ix. cap. x. ubi ait ſe ſuperiore anno datis ad ſingulos provinciarum Præſides litteris contuſiſſe eadem quæ in Conſtantini & Licinii litteris continebantur. Cum itaque ea Conſtantini ac Licinii conſtitutio lata fuerit anno cccxiii. incunte, evidentiffimè lucere iſtam, quæ ſequenti anno data eſt, in annum cccxiv. rejiciendam eſſe, adeoque eo anno tyrannum imperium cum vita amiſiſſe. Gravis ſanè argumentatio, ſi conſtaret Maximinum numeraviſſe annos ſuos à Kalendis Januariis: Sed cum octavus imperii ejus annus impletus fuerit Kalendis Maiiſ anni cccxiii. ut docet Lactantius, edictum ab eo poſt aliquot meſes datum ad ſequentem id eſt nonum imperii ejus annum refertur, ſed non ad annum Chriſti cccxiv. præſertim cum ex narratione Eufebii conſtet datum eſſe paulò poſt quam à Licinio victus erat. Itaque Baronius & victoriam Licinii & exitum Maximini conjungens, iſta contigiſſe ſcribit anno Chriſti cccxiv. unius anni errore. Nam quæ de ſexto anno Maximini Auguſti addit ex nummiſ vir doctiffimus Henricus Noris, ea ſanè non officiunt opinioni eorum qui anno Chriſti cccxiii. aſſignant mortem Maximini, cum ſi qui titulum Auguſti ſumpſerat exeunte anno cccvii. aut ſub initium ſequentis, ſextum imperii ſui annum numerare potuerit anno cccxiii. Quo anno mortuum eſſe illum probari poteſt etiam auctoritate Aurelii Victoris, qui ſcribit eum poſt biennii auguſtum imperium, id eſt, biennio poſt mortem Galerii, fuſum fugatumque à Licinio, apud Tarſum periſſe. Nam cum Galerius extinctus ſit anno cccxi. meſe Maio, Maximinus moriens anno cccxii. rectè ſcribitur biennium

in Oriente regnasse : qui si annotantùm cccxiv. mortuus fuisset , excessisset biennium quod illi tribuitur ab Aurelio Victore.

Ista ego putaveram vera esse aut vero simillima , quòd nullam aliam emergendi ex ea difficultate viam invenirem præter rationem numerandi annos Maximini à Kalendis Maiis. Postea vir plurimæ lectio- nis limatique iudicii Henricus Dodwellus hanc meam explicationem censuit non esse bonam , eò quòd seculi illius usu receptum non esset ut anni Imperatorum arcesserentur ab eorum die natali , testatus tamen se pronum esse in eam sententiam concedere si idoneo aliquo probatæque fidei exemplo usus ille posset confirmari. Aliam ergo viam sequitur , edictumque superioris anni commemoratum à Maxi- mino revocat ad annum Christi cccxii. exeuntem , argumentò sumpto ex lege Constantini edita in Codice Theodosiano , *quam Roma edidit sub initium Decembris* , inquit , *sed Roma statim discessurus*. Itaque existimat edictum Constantini & Licinii de pace Ecclesiæ datum Mediolani medium circiter Decembrem pervenisse eodem men- se ad Maximinum , eumque prius illud edictum in secundo commemo- ratum emittere potuisse eodem anno. Addit deinde non esse quòd quis miretur ista sic constitui , si veredariorum celeritatem ipsiusque Maximini præcepti ingenium exploratum habuerit.

Arbitror eam esse viri modestiam & æquabilitatem ut non repè passurus sit si heic adnotavero difficultates quæ mihi occurrerunt ejus verba seriò examinanti ; non quòd ei me præponere aut æquiparare velim , sed ut per amicas velitationes veritatem quæramus invicem : qui esse debet unicus scopus studiorum nostrorum. Primò fateor non fuisse tum in usu ut anni numerarentur à die natali Imperatorum , sed à Kalendis Januariis , à processione Consulum , qui fastos signabant & annis nomen imponebant , ut verbis Lactantii utar è li- bro sexto institutionum cap. iv. Quòd si quis tamen heic contende- re vellet , afferri adversùm ista posset observatio illustrissimi Cardinalis Baronii , qui in annalibus ecclesiasticis adnotat Diocletianum in- stituisse ut anni deinceps numerarentur à prima die sui imperii , eo- que exemplo Maximinum , qui ei successerat , annos suos eodem modo numeravisse. Sed missa ista faciamus , quæ testimonio veterum non fulciuntur. Ait vir clarissimus Constantinum Romam in- gressum esse die xxix. Octobris , illicque duos menses non explevisse quod accepit ex panegyrico quem Nazarius Constantino dixit. At si sub initium mensis Decembris Romam reliquit , ut ex lege superius adducta colligi posse putavit vir eruditissimus , perit illa bimestris cura quam laudat Nazarius. Quippe eo modo Constantinus vix mense integro fuerit Romæ. Sed quod jugulum potis , extat , uti diximus , in Codice Justiniani Imp. lib. xi. tit. 57. lex à Constantino data Romæ declinante mense Januario qui proximus fuit post extinctum Ma- xentium , quæ manifestè , ut reor , ostendit Constantinum Roma digressum non esse ante mensam Januariam exeuntem. Præterea inmensum est spatium ab urbe Roma Mediolanum , quod exiguo

temporis intervallū confici non potest, cū M. P. DXXVIII. numeretur in itinerario Antonini, à Mediolano autem Nicomediam quatuordecies centum & septuaginta sex millia passuum. Impossibile ergo est legem quæ data esset Mediolani circa medium Decembrem perferri potuisse Nicomediam eodem mense, quantumvis expediti cursores fuerint aut equi celeres & veloces. Neque heic quicquam facit Maximini præcep̄ ingenium, cū è contrā tarditatem ejus in hoc negotio culpet Eusebius lib. IX. cap. IX. historiz ecclesiasticæ. His ita rite constitutis, puto ambigi deinceps non posse quin redeundum sit ad explicationem nostram, cū constet primum Maximini edictum fuisse datum anno CCCXIII. mense, ut videtur, Aprili, posterius verò, in quo prioris velut anno superiore dati meminit, emissum circa mensem Septembrem. Vel certè, quod probabilius videtur, dicendum est Maximinum numeravisse annos Græco more, adeoque initium anni ipsi fuisse mensem Septembrem. Quæ explicatio si admittitur, jam difficile non erit intelligere quomodo constitutio data mense Aprili anni Romani CCCXIII. dicatur data anno superiore ab eo qui annum inciperet à Septembri secundum morem Græcorum.

CAP. L. PERSECUTORES DEBELLAVIT] Lactantius lib. VII. institut. cap. XXVI. *Illi enim qui ut impias religiones defenderent, celestis ac singularis Dei cultum tollere voluerunt, prostrati jacent.* Eadem observant Eusebius in libro primo de vita Constantini cap. III. & auctor fragmenti de Constantio Chloro pag. 475. Hieronymus in caput XIV. Zachariæ: *Legamus ecclesiasticas historias, quid Valerianus, quid Decius, quid Diocletianus, quid Maximianus, quid savissimos omnium Maximinus, & nuper Iulianus passi sint; & tunc rebus probabimus etiam juxta litterarum prophetia veritatem esse completam, quod computruerint carnes eorum, & oculi contabuerint, & lingua in pedorem & saniem dissoluta sit.* Scaliger in animadversionibus ad Eusebium pag. 248. sic interpretatur hunc locum ut Hieronymum putet Maximinum inter eos posuisse quorum carnes computruerint. Sed ego puto hunc non esse sensum verborum Hieronymi. Loquitur primò de miserabili morte Valeriani & Decii, sed mortis genus non explicat. Nam verba prophetiæ quæ susceperat interpretanda non poterant trahi ad genus mortis quo duo illi Principes perierunt. Deinde putredinem carniū refert ad Maximianum, tabem oculorum ad Maximinum, linguæ pedorem & saniem ad Diocletianum, si vera sunt quæ de eo narrat Eutychius Alexandrinus & Georgius Cedrenus, nimirum eum morti propinquum ex faucibus multitudinem vermium ipsa cum lingua, quæ computruerat, ejecisse.

VALERIAM] Cum viderem disertè in veteri libro scriptum esse *Valerium quem*, non auctus sum mutare in prima libri istius editione, veritus scilicet ne fortassis aliquis homo istius nominis alicubi læteret. Postea verò animadverti dubium non esse quin vetus liber mendosus

dosus sit in hoc loco & Valeriz nomen heic reponendum esse. Itaque reposui.

UT EUM VIXISSE] Columbus suspicatur scribendum esse *ut enim*, id est, Licinium, *edixisse cognovit*. Mihi autem videtur nihil omnino esse mutandum. Sensus enim hic est. Licinius Candidianum negari iussit. Quia verò mandato ejus statim non est satisfactum, Valeria, ut eum vixisse tum cognovit quam necari iussus erat, comitatui se Licinii miscuit ut fortunam Candidiani specularetur.

MATER FOR.] id est, uxor Maximini, cujus nomen se nescire fatentur eruditi.

IN ORIENTEM] Plerique conjecerunt rescribendum esse *in Oronsem*, quia constat fluvium in hoc loco signari. quod pluribus argumentis eruditè profectò ostendit clarissimus Cuperus. Quia tamen & ipse tradit nonnullos veteres Orientem vocasse cum fluvium quem reliqui vulgò dicunt Orontem, nolui textum mutare; licet idem vir clarissimus non dubitet quin Lactantius scripserit *Oronsem*, & *Orientem* in locum veri nominis irrepisse per libenarios ea ætate qua ita loquebantur.

CORRUMPERET VERITATEM] Lactantius lib. III. instituit. cap. I. CAP. LII.
Deus hanc voluit esse rei naturam ut simplex & nuda veritas esset loculentior, quia satis ornata per se est, ideoque ornamentis extrinsecus additis fucata corruptitur.

IOVIOR. ET HERCULIOR.] Sic vocatæ familiæ Diocletiani, qui se Iovium dicebat, & Maximiani senioris, qui Hercules dictus est, tamquam si à Iove & Hercule genus ducerent, aut observatum est à viris eruditissimis. Annotat Aurelius Victor hinc militaribus auxiliis in exercitu præstantibus nomen impositum, id est, ut Herculliani vocarentur. Unde apud Ammianum Marcellinum lib. XX. & XXII. mentio Iovianorum & Herculianorum.

ATQUE heic tandem finis esto Notarum nostrarum ad librum Lactantii de mortibus persecutorum. Eiusdem argumenti opus, si vera fides, scripserat Aurelius Victor historiam comprehendens persecutionum Ecclesiæ usque ad Diocletianum, quod in bibliotheca Vaticana extitisse sua ætate testatur Marianus Victorius ad epistolam XXI. Hieronymi, quæ inscripta est Paulo monacho Concordiensi, à quo Hieronymus postulabat *commentarios Fortunatiani*, & *propter notitiam persecutionum, Aurelii Victoris historiam*. Multum tamen ambigo an verè dici possit Aurelium Victorem, hominem minimè Christianum, scripsisse historiam istiusmodi, cùm locus ille Hieronymi corruptus sit in vulgatis editionibus adeoque intricatus ut virum doctissimum Andream Schottum in horrendas ambages impulerit, dum Aurelium Victorem persecutionum Ecclesiæ scriptorem quærit, huc descendere coactus ut existimaret plures Victores historiæ augustæ scriptores fuisse, & unum etiam Christo nomen dedisse. Nam si historia illa extitisset in bibliotheca Vaticana qua tempestate Victorius

scho-

scholia sua scribebat in Hieronymum, ceterò non evasisset eruditus ac diligentes Baronii manus, neque tot doctissimorum & antiquitatis ecclesiasticæ amantissimorum hominum qui post Pii IV. pontificatum & Mariani Victorii tempora Romæ vitam egerunt & in edendis recensendisque ac emendandis veterum scriptorum, in primis verò ecclesiasticorum, lucubrationibus laudabilem operam posterunt. Profectò concursus illud ac perpetuum tot præstantissimorum virorum silentium de re tanti momenti, qui ne verbo quidem ullam istius Aurelii Victorii historię mentionem uspiam faciunt, me vel invitum ac reluctantem suspicari cogit aut memoria lapsum esse Victorium, aut impositum illi fuisse; præsertim cum ex verbis Hieronymi colligi non possit Aurelium Victorem scripsisse historiam persecutionum, sed tantum ejus historiam, in qua tractatur de vita Imperatorum usque ad Iulianum, utilem esse ei qui velit habere *notitiam persecutorum*, id est, eorum Imperatorum qui persecuti sunt Ecclesiam Dei. *Persecutorum* enim heic legendum esse, non verò *persecutionum*, docent in primis codices 173. & 2789. bibliothecæ regię, vetus alter codex ejusdem bibliothecæ qui fuit olim viri clarissimi Claudii Puteani, tum codex 305. bibliothecæ Colbertinæ, prima editio Romana anni MCCCCLXVIII. Veneta anni MCCCCLXXXVIII. & Lugdunenses annorum MDVIII. MDXIII. & MDXVIII. Primus omnium Erasmus reposuit *persecutionum*, auctoritate haud dubiè vetusti alicujus exemplaris, cum in codice quoque 4110. ejusdem bibliothecæ Colbertinæ ita legatur. Hunc secutus est Victorias. Sed profectò ex his quæ dicta hæcenus sunt satis constat hanc lectionem non esse bonam, & eam retineri debere quam veteres libri & editiones exhibent, cum nullam habeat difficultatem. Agamus autem gratias immensæ Dei optimi maximi benignitati, qui istum Lactantii librum nobis post tot secula redonavit, eoque utamur ad majorem ipsius gloriam & sanctæ Ecclesiæ utilitatem, in cujus gratiam susceptus est hic labor.

STEPHANI BALUZII
EPISTOLÆ DUÆ,

*In quibus explicantur & illustrantur duo loca ex
libro Lactantii de mortibus persecutorum.*

Præfixa est initio observatio viri doctissimi
de altero eorundem locorum.

[The page contains extremely faint and illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the document. The text is scattered across the page and cannot be transcribed.]

*Illustrissimi viri PETRI VALERI DIAZII Consilia-
rii Regis Hispaniarum in supremo consilio Aragonum
sensus de quodam loco Lactantii corrupto.*

IN libro Lactantii de mortibus persecutorum, quem literatus orbis restitutum nuper vidit studio & virtute illustrissimi Dom. Stephani Baluzii, locus est præ aliis valde corruptus pag. 43. ubi sic editum videmus.

Etiam vel hi qui emerunt, vel qui dono erunt consecuti; si putaverint de nostra benevolentia aliquid, Vicarium postulent, quod & ipsi per nostram clementiam consulatur.

Ego verò tribus emendationibus repurgandum esse hunc locum & in hanc formam scribendum censeo.

Es jam vel hi qui emerunt, vel qui dono erunt consecuti, si optaverint de nostra benevolentia aliquid vicarium, postulent, quod & ipsi per nostram clementiam consulatur.

Ac primùm quidem id etiam non congruere huic parti manifestum satis est, ac levi divisione substituendum & jam, quod idem significet ac sum vel mox aut postquam, ut Plautus in Truculenti scena ultima dixit: *Jam abis, postquam aurum habes.* Mens enim Imperatorum in proposito edicto hæc erat ut bona Christianis restituerentur sine ullo pretio quantocius, ac deinde de indemnitate, ut postea dicunt, tractaretur, si eam cuperent. Secundo loco illud putaverint facili errore inductum est ex permutatione transpositioneque literarum o & n. Ratio autem sermonis optimè constat legendo optaverint. Nam in eadem constitutione inferius dicitur *de nostra benevolentia sperent.* Hæc verò duo optandi & sperandi verba conjuncta sæpe occurrunt, & Cicero orat. 27. ad Quirites dixit: *Multa præterea à diis immortalibus optata consecuti sumus.*

Præcipua autem animadversio nostra est circa id Vicarium, quod verbum Dominus Baluzius majuscula litera initiali curavit imprimi, fortassis quia in MS^{to}. Colbertino exemplari sic repererat, vel, quod magis puto, de suo adscripsit, Vicarii dignitatem significari hoc loci existimans, sequutusque Eusebii antiquam lectionem & sententiam: quam & priorem interpretem Christophorsonum, & novissimum, cumque longè doctiorem accuratioremque Henr. Valesium, suis versionibus expressisse viderat. Ceterum erravit Eusebius (quod pace ejus dixerim) aliosque in errorem induxit, quem Lactantii locus hic nobis detexit. Nam in imperiali hoc edicto, quod Latine, ut fuerat conceptum, transcripsit, non de Gubernatore, Vicario, aut Judice alio provinciæ mentio facta est; sed *aliquid vicarium valet*
rem

rem aliquam vicariam, seu vice & loco illius quæ restituta fuisset Christianis, reddendam ab Imperatoribus. id quod sequentibus rationibus evincitur. Nam Lactantius disertè dixerat has literas imperiales ad Præsidem datas, non ad Vicarium; & illarum sermo totus directus est ad eundem cui executio restitutionis faciendæ committeretur; ut absurdum planè esset ad alium quempiam Præfectum qui in illa provincia jus diceret verba Imperatorum converti.

Jam verò hæc loquendi ratio, *aliquid vicarium optare & postulare*, Latinè scribentibus eleganter usurpatur. Quin & aliquid vicarium reddere dictum legimus in sancta scriptura Levitici cap. 24. versu 19. ibi: *Qui percusserit animal, reddet vicarium, id est, animam pro anima.* & inferius versu 21. *Qui percusserit jumentum, reddet aliud.* Quo loco Cornelius à Lapide, ut alios criticos sacros omittam, interpretatur *animal vivum vice animalis à se occisi.* Lorinus verò ait: *Vicarium animal significat aliud quod suppleat vicem percussi sive occisi.* Ac deinde subjungit: *Hoc tantum loco usum reperio interpretem nomine vicarii.*

Illustrissimo doctissimoque viro PETRO VALERO DIAZIO *Consiliario regio* STEPHANUS BALUZIIUS *Tusclensis*

S. P. D.

X literis à te superiore anno datis ad illustrem notique nominis Abbatem Camerarium intellexi bene te agere, Illustrissime Domine, & mei mentionem facere nec injucundam nec inutilem; quippe qui non solum amicè & honorificè de me studiisque meis loquaris, sed etiam admones quid tibi videatur emendandum in quadam constitutione Constantini M. quæ exstat in libro Lactantii de mortibus persecutorum. Amplector utrumque cum ea reverentia & cum ea grati animi testificatione quæ tibi à me debentur, eruditissime vir; ideoque officii mei esse putavi has ad te literas dare, tum ut tibi gratias agam pro hac animi tui in me propensione, tum ut per eam occasionem utar familiaritate ejus viri quem is cum quo meliorem vitæ meæ partem exegi, vir immortalis memoriæ Petrus de Marca Archiepiscopus Parisiensis, plurimi faciebat, & cum Antonio Augustino conferre solebat. Revoco te, ut vides, ad scopulos Bresconis, illustrissime vir, unde initium commercii tui cum summo viro; quo in cælum postea sublato, & tu magno amico orbatus es, & ego optimo patrono.

Venio

Venio nunc ad locum Lactantii cujus à te tentata emendatio est. Obscurum esse illum ac mutilum satis constat, propter defectum nimirum arbut vocis: quæ si semel suppleta fuerit, nulla, ut ego quidem arbitror, difficultas remanebit. Quæ autem illa sit, ipsa quidem Lactantii verba satis indicare videntur, clariùs verò versio Græca Eusebii, ex qua colligimus vocem *poscendum* aut aliquam similem addendam esse in hoc loco, & sic legendum: *Etiam vel hi qui emerunt, vel qui dono erunt consecuti, si poscendum putaverint de nostra benevolentia aliquid, Vicarium postulent, quò & ipsi per nostram clementiam consulatur.* Hanc restitutionem confirmant verba legis primæ Codicis Theodosiani de officio rectoris provinciarum: *si de crivilibus causis quicquam putaverint esse poscendum.* Tu verò, vir eruditissime, censes ita legendum & interpungendum: *Et jam vel hi qui emerunt, vel qui dono erunt consecuti, si optaverint de nostra benevolentia aliquid vicarium, postulent, quò & ipsi per nostram clementiam consulatur.* Et conjectura quidem tua docto & erudito viro digna est, & plurimam habet veri similitudinem. Veteres quippe eleganter dicebant vicariam operam, manus vicarias, amorem vicarium, pœnam vicariam, mortem vicariam, & alia hujusmodi. Opinio tamen illa tua, si me permittis liberè loqui, non vacat difficultate. Nam præterquam quòd tu non suppleas vocem quæ illic deest, vocemque *putaverint* mutas in *optaverint*, quod non licet absque evidentissima necessitate, sensus postulare videtur ut Princeps designet personam cui provinciales spoliati porrigant preces suas. Cùm verò Vicarium totius conlationis ac transmissionis cura constringeret, ut legitur in titulo Codicis Theodosiani de officio Vicarii, nihil alienum ab ejus officio fecit Constantinus quum jussit ut qui putarent aliquid ab ejus benevolentia poscendum pro bonis quæ coacti reddidissent corpori Christianorum, Vicarium adirent, nimirum ut is ad Principem referret quicquid illud esset.

Sed tu, vir doctissime, ais Lactantium disertè dixisse has literas imperiales ad Præsidem datas esse, non ad Vicarium, & totum illarum sermonem directum esse ad eundem cui executio restitutionis faciendæ committebatur, absurdumque planè esse ad alium quempiam Præfectum qui in illa provincia jus diceret verba Imperatoris referri. Sed heic, ni fallor, observandum est nomen Præsidis non fuisse positum in fronte constitutionis, cùm edicta generalia consueverint inscribi nominibus Præfectorum prætorio, quamvis ad eum missa fuerit à Licinio. Hic enim cùm manifesto divini numinis auxilio victoriam de Maximino reportasset, quum primùm postea Nicomediam ingressus est, gratiam summo Deo relaturus, literas illas misit ad Præsidem, ut ejus cura proponerentur in ea urbe. Cùm autem Præsidis nomen generale sit & ad omnes pertineret qui provincias imperii Romani regerant, videtur Lactantius isthic per Præsidem intellexisse aut Vicarium Ponticæ dioceseos aut Consularem Bithyniæ, quam fuisse constat sub dispositione ejusdem Vicarii. Itaque cùm summus post Præfectum magistratus in ea regione esset Vicarius Ponticæ, videretur censendum

servatam ei fuisse suam auctoritatem in edicto quod iustum est proponi in urbe Nicomediensi, adeoque retinendam lectionem vulgatam istius loci Lactantiani. Ego tibi, vir doctissime, mentem meam aperio & conjecturas meas committo, facile amplexurus opinionem quam tu probaveris esse veram. Jamdudum ausculto de epistolis Antonii Augustini, quas fama erat te vulgaturum. Magna est inter nos viri istius reverentia & auctoritas, lucubrationesque ejus avidissime arripimus. Itaque si nondum ea editio facta est, oro te, vir illustrissime, nomine eorum omnium qui bonas literas amant ne diutius protrahas expectationem nostram. Non dubito autem quin inter epistolas Latini Latini plures legeris datas ad eundem Antonium, alias de eo loquentes, unam etiam ipsius ad Latiniū. Ceterum disquirendum est verane sit suspicio Latini ad Metellum scribentis, alienatum nimirum ab eo fuisse animum Antonii quod ad ipsum interdum scribens, amplissimos illustrium reverendissimorumque titulos, quibus Hispani valde delectarentur, ei non tribuerit. Ego enim Augustinum animadverti fuisse inanum contemptorem; ac proinde suspicor alias fuisse causas ob quas ille interrupt literarum commercium quod ipsi erat cum Latinio. Tui iudicii facio totum illud negotium, eruditissime vir, tibi que longam ac felicem vitam opto. Lutetiae Parisiorum Kal. Maii MDCLXXXIII.

Clarissimo viro HENRICO DE NORIS Theologo Augustiniano STEPHANUS BALUZIUS *Tutelensis*

S. P. D.

um ante hoc biennium vir tui meique ac communium studiorum nostrorum amantissimus idemque doctissimus Antonius Magliabecus ad me misisset opus tuum, eruditissime vir, quo cenotaphia Pisana Caii & Lucii Caesarum illustrasti, constitueram ad te scribere de controversia quam video inter nos ortam esse propter verba quaedam obscura Pauli Jurisconsulti, sic tamen ut totum illud negotium facerem tui iudicii. Verum quoniam eo tempore multum occupatus eram in edendo primo tomo meorum Conciliorum, adeoque laborabam otii penuria, coactus sum deferere consilium illud meum aut saltem in aliud tempus differre. Interim magnus ille studiorum meorum fautor & altor Joannes Baptista Colbertus excessit è vivis; eoque cadente, fateor ita moerore abjectum ac profligatum esse animum meum ut cum in libris meis quaererem perfructum ac solatium, nihil minus cogitaverim quam ut ludicri certaminis speciem praeberem, adeoque memoriam quoque ipsam perdidit

perdidi istius nostræ concertationis de qua paulò antè memoravi. Revocata est autem occasione literarum quas amicus ille noster ad me dedit xv. Kalendas Februarias hujus anni ; quas accepi tardiusculè , nimirum xviii. Kal. Aprilis. Mentionem quippe in illis faciens novæ lucubrationis à te emissæ , quam se missurum pollicetur , excitavit memoriam cénotaphiorum Pisanorum & tuæ mecum disputationis. Accedo itaque tandem bonæ , ut reor , causæ qualiscunque patronus , eam apud te acturus , vir eruditissime , te , inquam , iudicem habiturus , quem antè expertus sum adversarium. Neque enim mihi metuendum est sub tali iudice ; qui præterquam quòd amicus meus est , justus & recti tenax , tres personas , ut Cicero de se aiebat , unus sustinebit summa animi æquitate , suam , adversarii , iudicis.

Igitur hæc sunt verba Pauli in editionibus per typographos vulgatis L. Anni-
quæ manibus nunc eruditorum teruntur. *Amiculus amittitur qui* culus.
extremo anni die moritur. Et consuetudo loquendi id ita esse declarat. 132. D.
Antè diem decimum Kalendarum , Post diem decimum Kalendarum. de verbor.
Neque utro enim sermone undecim dies significantur. signific.

Hunc ego locum sic interpretatus sum in annotationibus ad librum Lactantii de mortibus persecutorum ut existimaverim eundem diem significari duobus loquendi modis adductis à Jurisconsulto. Tu contra , vir clarissime , putas priore modo intelligi debere dies decem qui Kalendas antecedunt , posteriore decem qui sublequentur eisdem Kalendas , id est , decimum diem mensis sequentis. Quamvis autem Rebuffus scripserit hanc quæstionem plus subtilitatis quàm utilitatis habere , putaverintque Budæus & Alciatus Paulum ludere potius & morari lectorem hoc gripho voluisse quàm docere , adeoque inutile videri possit ultrà pericrutari verum verborum illorum sensum , enitar tamen pro virium mearum modulo ostendere quid dicere voluerit Jurisconsultus , simulque confirmabo opinionem meam de verbis Lactantii.

Duplex antiquitas fuit editio verborum Pauli in quibus tota consistit difficultas , & quæ crucem fixerunt viris eruditissimis. Quidam enim codices habent : *Æquè utroque enim sermone undecimus dies significatur.* Alii contra : *Neutro enim sermone undecimus dies significatur.* Prior editio , quam Paulus de Middelburgo , Valla , Budæus , Alciatus , Rebuffus , & Dionysius Gothofredus amplexi sunt , nititur auctoritate octo veterum exemplarium manu scriptorum , quorum unum est bibliothecæ regię , reliqua Colbertinæ ; cum quibus congruit etiam codex Germani Colladonii laudatus ab eodem Gothofredo. Altera , quam Cujacius , Antonius Augustinus , Marcellus Francolinus , & Dionysius Petavius sequi maluerunt , suffragatores habet duos veteres libros bibliothecæ regię , quorum unus fuit olim Æmari Ranconeti viri doctissimi ; neque eam aliubi reperi. An illam adjuvet auctoritas Pandectarum Florentinorum videbimus postea. Interim expendamus utramque editionem , affirmativam videlicet & negativam , ut eas quidam vocaverit.

Affirmativam habent, ut dixi, octo vetera exemplaria bibliothecæ regię & Colbertinæ. Et in regio quidem signato 4673. sic legitur: *Æquè enim utro sermone undecima dies significatur.* Codices verò Colbertini notati 524. 529. 2608. habent: *Æquè utroque enim sermone undecimus dies significatur.* Codex 743. *Æquè utroque sermone undecimus dies significatur.* Codices 397. & 461. *Utroque enim sermone undecimus dies significatur.* Codex denique 583. *Utroque sermone xi. dies significatur.* Contrà in codice regio notato 4672. scriptum est: *Neutro enim sermone undecima dies significatur.* In eo verò qui fuit Æmari Ranconeti sic: *Neutro enim sermone undecimus dies significatur.* Ubi illud admonendum est, supra lineam istius ultimi codicis scriptum esse antiquitus alibi legi *utro* pro *neutro*. quæ lectio propiùs accedit ad eam quam codex Florentinus exhibet, in quo sic legi etiam tu ipse testaris: *Neque utro enim sermone undecim dies significatur.*

Investigandum nunc est utrum illa codicis vestri lectio bona sit, & utrum negativam, ut nonnulli putant, adjuvet, an potius revocari debeat ad eam quam tot vetera exemplaria præferunt. Prima sanè fronte codex ille vester, omnium qui hodie extant sine controversia vetustissimus, videtur ostendere neutro horum loquendi modorum, ut etiam scriptum est in libris regiis, & ut in vestro legisse se ait Antonius Augustinus, significari diem undecimum Kalendarum, atque ita confirmare censendus est lectionem quam vocant negativam. At si consideremus verissimum illud esse quod vir doctissimus Nicolaus Rigaltius observavit ad Tertullianum, veterum librorum auctoritate falsissimas interdum lectiones asseri, ac præterea ex adverso statuamus consensum tot veterum codicum qui lectionem affirmativam præferunt, dubitare jure meritòque licebit in huic vestro exemplari insistendum sit, an verò amplectenda lectio quam reliqui codices exhibent, quam negari non potest sumptam esse ex antiquioribus exemplaribus. Neque fortassis aberraverit qui putabit in vestro per errorem scriptum esse *neque* pro *æquè*; sicut in fragmento sancti Ambrosii relato in gestis primæ Synodi Ephesinæ codices 1363. & 1600. bibliothecæ Colbertinæ & antiquissima exemplaria veteris versionis Latinæ ejusdem Synodi habent *Nec ipsa littera* pro eo quod in editionibus operum ejusdem Sancti Ambrosii legitur *Hac ipsa littera*, & apud Marium Mercatorem & in editione Contiana ejusdem Synodi *Et ipsa littera*, ut monui nuper dum recensere eandem antiquam versionem.

Præterea quis in animum inducere queat virum gravem Paulum Jurisconsultum uti negatione voluisse ad eam rem confirmandam quæ maximè egebat probatione affirmativa? Probandum enim erat eum censei anniculum qui extremo anni die moritur, sive incipiente, sive exacto. Similitudine igitur istud ostendere volens Jurisconsultus ait eo modo quo idem dies significatur, sive dicas ante decimum Kalendarum, sive post decimum Kalendarum, id est, sive ante

ante absolutum sive post absolutum diem, eodem modo anniculum esse censendum eum qui extremo anni die extinguitur, sive dies ille sit absolutus, sive non sit absolutus. Porro dum viri docti hæc verba, *Anse diem decimum Kalendarum*, sic interpretati sunt ut significare docerent rem actam ante diem decimum absolutum & finitum, nobis documentum dederunt ut ista, *Post diem decimum Kalendarum*, interpretemur de ipso die decimo Kalendarum, sed tamen exacto & finito. Quoniam autem hi duo loquendi modi promiscuè & indifferenter à populo usurpabantur, consuetudine factum est ut utroque sermone idem dies ita intelligeretur ut quicquid intra viginti quatuor horas diei & noctis actum esset, perinde existimaretur quasi quavis hora lucis actum esset, ut docet idem Paulus lib. XIII. ad Sabinum. *More Romano*, inquit, *dies à media nocte incipit, & sequentis noctis media parte finitur*. Itaque quicquid in his viginti quatuor horis (id est, duabus dimidiatis noctibus & luce media) actum est, perinde est quasi quavis hora lucis actum esset. Confirmat Censorinus cap. XXIII. cujus verba transcribo. *Romani*, inquit, *à media nocte ad mediam noctem diem esse existimaverunt*. Indicio sunt *sacra publica & auspicia etiam magistratum; quorum si quid ante mediam noctem est actum, diei qui prateriit adscribitur; si quid autem post mediam noctem & ante lucem factum est, eo die gestum dicitur qui eam sequitur noctem*. Idem significat quod qui à media nocte ad proximam mediam noctem in his horis quatuor & viginti nascuntur, eundem diem habent natalem.

L. More
D. de se.
rius.

Hinc colligi posse mihi videtur Romanos, quamvis diem ordirentur à media nocte, in vulgari tamen sermone diem dixisse illud spatium quod est inter ortum solis & occasum, id est, diem naturalem, & quod agebatur summo mane sive ante lucem, ut ante me observavit Joiephus Scaliger, vocavisse initio ante Kalendas, quod post recessum Solis, post Kalendas, sed deinde paulatim utroque loquendi modo idem tempus significatum, quia tum populus, quem penes arbitrium est & jus & norma loquendi, non attendebat ad discrimen quod olim ita loquendo antiqui ponebant inter diem incipientem & exactum. Itaque Cicero ad Tironem scribens, cujus tu locum, vir eruditissime, attulisti ad confirmandam opinionem tuam, ait se Nonis Novembris fuisse apud Alyziam, indeque ante lucem proficiscentem, ante diem octavum Idus Novembris has literas dedisse. quod etsi de quavis hora diei capi possit, proclivius est ut interpretemur de die incipiente, cum Cicero scribat se literas illas dedisse quum Alyzia proficisceretur. quod fuit ante lucem. Eodem modo Seneca Claudium Imperatorem, quem animam agere cœpisse ait quum sol ad occasum festinaret, hora inter sextam & septimam, tradit mortuum esse ante tertium Idus Octobris, quem Suetonius scribit defecisse prope lucem, id est, sub initium diei naturalis. Quod confirmari quoque potest ex verbis Taciti: qui cum docuisset celatam aliquandiu fuisse mortem ejus, addit Neronem egressum esse ad cohortem medio diei ejusdem.

Scalig. lib.
2: de E-
mend.
temp. pag.
174. edit.
an. 1629.

Cicero lib.
16. ad fa-
mil. epist.
3.

stantii verbis utar ut evincam nullam esse contradictionem in verbis Pauli. Nam cum utriusque par omnino similitudo sit sermo, manifestum est eos lucem à se invicem mutuari, & quæ obscura in uno eorum sunt, alterius ope posse fieri clariora. Ait ergo Lactantius in libro quarto divinarum institutionum cap. x. Christum cruci affixum fuisse à Judæis *ante diem decimum Kalendarum Aprilium*, in libro verò de mortibus persecutorum eum cruciatum fuisse ab iisdem Judæis *post diem decimum Kalendarum Aprilis*. Tu, vir clarissime, censeres horum loquendi modorum sensum esse diversum, & priore quidem intelligi debere diem vigesimam tertiam Martii, posteriore decimam Aprilis. Ego verò à te peto utrum probabile sit Lactantium, virum doctum & eruditum, sibi metipsum contraria & contradicentia scripsisse; præsertim cum ejus ætate persuasum vulgò esset Christum passum esse die decimo Kalendarum Aprilis, nullus hætenus scripsisset passum esse die decima Aprilis. Huic argumento non puto quemquam posse obniti, cum sit robustissimum & validissimum; adeoque affirmari posse cædo absque ullo periculo Lactantium his duobus loquendi modis eandem omnino rem exprimere voluisse, nimirum Christum cruci affixum die vigesima tertia mensis Martii. Quod si ita est, ut certè est, jam constat verborum quoque Pauli unum eundemque debere sensum esse, & priore posterioreque modo intelligi debere diem decimum qui antecedit Kalendaras, nullo modo decimum qui subsequitur Kalendaras.

Hoc apud te, doctissime vir, ad defensionem opinionis meæ peroravi quanta potui brevitate. Tui deinceps, ut initio dicebam, iudicii erit constituere quid censendum sit de toto isto negotio; meque pro tua humanitate in viam revocabis, veriora monstrando, si fortè limitem me veritatis excessisse cognoveris. Interim vale, & me semper ama tui nominis studiosissimum.

Lutetiæ Parisiorum IV. Idus Aprilis MDCLXXXIV.

G I S B.

GISB. CUPERI
IN
LACTANTIUM
DE
MORTIBUS
PERSEQUUTORUM
NOTÆ.

PRÆFATIO.

Nte annos aliquot *vi manacivis* Johannis Columbi, viri eruditi, rogatu, nonnulla in chartam tumultuariâ operâ conjeci, quæ inservire arbitrabar posse uni aut alteri aurei hujus opusculi loco illustrando. Editâ illa sunt Aboæ, quæ urbs Finorum caput est; sed quemadmodum facile credo ea doctis non plane probata fuisse, ita me non alia tunc temporis publici juris facere voluisse, velim iidem persuasum habeant. Columbus me certiozem fecerat, multa sibi in Lactantium annotata esse; nolui propterea falcem in ipsius messem immittere; sed ut morem amico, præclarissimi Schefferi genero, & doctrinæ perelegantis viro, gererem, notulas misi, quæ editæ in ultimo Septentrione sunt. Quid longiori vita Vir dignior præstiterit, palam est; cumque animadvertam haud pauca relicta esse, quæ merentur illustrari pluribus; & cum ipsi mihi nonnulla meorum, neque enim hoc diffiteri pudet, minus placeant, cœpi diligentius elegantissimum opusculum excutere, & notas meas, quas cum suis edidit Columbus, ubi commode id fieri potuit, hisce novis inferere; ut omnes ea via sub unum quasi conspectum cadere queant; & ut, qui sententiam meam cognoscere desiderant, non teneantur singulis momentis consulere Viri præstantis curas. Natæ hinc mihi sunt annotationes longe auctiores; easque ut luce donem publica, facit Patrum disertissimus; faciunt res præclaræ, quas ille nos docet; & facit denique operis argumentum, quod hodie renasci miramur, & stupemus, quodque caput est omnium confabulationum; saltem apud eos, qui vetera tempora, vulnere Ecclesiæ inflicta, & Persequutorum tragicos exitus, secum animo revolvunt, quosque tangit ac cruciat Ecclesia Dei tam miseris, tam horrendis, & apud posteros forte fidem non inventuris, modis vexata.

P R Æ F A T I O.

Quod si aliquid dignum Lactantio, virisque doctis acceptum præstiterim, erit certe quod læter serium in modum: secus si accidit, sique morosi ingenii homines, quibus nihil nisi quod ab ipsis proficiscitur placet, multa invenire se posse putant, quæ ipsis displiceant, per me id fiat, licet; quippe qui non litibus & commissionibus, sed veræ eruditioni & humanitati, idque animi, cui lus aliquando dari debet, relaxandi causa, vacuum à negotiis publicis tempus impendam.

Valere te juberem, Lector, nisi manum injiceret Constantinus Magnus, decus & ornamentum libelli, quem, à Lactantio compositum, notis illustro. Nam cum is sæpe ad partes vocandus sit, cum multa de eodem oblata occasione moneam, non abs re me facturum arbitratus fui, si in Illustrissimi Principis natalem inquirerem locum. Video eruditionis præstantis viros inter sese immane quantum dissentire, aliosque in Thracia, alios in Britannis, alios alibi existimare natum esse Magnum illum Imperatorem; qui in nummis non absque ratione vocatur **EXUPERATOR OMNIUM GENTIUM, PRINCEPS PROVIDENTISSIMUS, UBIQUE VICTOR, & FUNDATOR PACIS;** cuique in iisdem tribuitur, **SÆCULI FELICITAS, BEATA TRANQUILLITAS, nec non SECURITAS REIP.** Hunc igitur Principem Baronius, Pomponius Lætus, Archiepiscopus Armachanus in Britannicarum Ecclesiarum Antiquitatibus, atque nuper Ed. Stillengfleet in Origibibus Britannicis censuerunt natum esse in Britannia: aliique Helenam, matrem ipsius, filiam faciunt Regis cujusdam Britannicæ; quod certe purum putum figmentum est. Cæterum præcipuus prioris opinionis fundus est Panegyricus, quem Constantino Eumenius dixit: *O fortunata, ait, & nunc omnibus terris beator Britannia, que Constantinum Casarem prima vidisti!* illique addendus omnino est Panegyricus, ab incerto auctore dictus Maximiano & Constantino, in quo hæc verba leguntur: *Liberravi ille Britannias servitute, tu nobiles illic oriundo fecisti.* Ve-

rum

P R Æ F A T I O.

rum, pace tantorum virorum quod fiat, alia ego omnia sentio; arbitrorque Constantinum Magnum natum esse in Illyrico late sumpto, vel in Dacia Mediterranea, & quidem in urbe Næsō. Constantinus certe Porphyrogeneta illud nos absque ambagibus docet lib. 2. Themat. 9. *Præfectura Dacia Mediterranea, sub Consiliario, urbes quinque, Pantalia, Germanus, Ναισός, ἢ παλιεὶς τῆ μεγάλῃ Κωνσταντίνου: Næsus, patria Magni Constantini.* Stephanus, vel Epitomator ejus Hermolaus Barbarus, idem in v. Ναισός testatur: Ναισός, πόλις Θρακίας, κλιμα ἐ παλιεὶς Κωνσταντίνου τῷ βασιλευσσι: *Urbs Thracia, opus ἔσ patria Constantini Imperatoris;* putoque idem tradere Julium Firmicum lib. 1. Matheseos, atque apud eum legi debere cum Valesio ad Amm. Marcellinum ex MSS. *Naisum*, non autem *Tarsum*; id quod editi libri servant: *Apud Naisum genitus Constantinus, à primo ætatis gradu gubernacula Imperii retinens.* Sed firmissimum argumentum nobis præbet Auctor Excerptorum de Constantio Chloro, & Constantino Magno; cujus hæc sunt verba: *Hic igitur Constantinus natus Helena matre vilissima in oppido Naisō.* Nihil certe clarius dici potest; transferemque ad alia, nisi conjecturam quæ mihi commode in mentem venit, cujusque etiam mentionem feci ad caput 26, supponere è Repub. litteraria judicarem; non quod illam alius obtrudere velim, vel ipse etiam eam plane amplectar; sed ut diligentiores habeant, in quo sese exercere possint. Helenam ab aliis *concupinam* Constantii vocari notum est; verum nemo, quod equidem sciam, inventus est, qui eam dixerit fuisse *vilissimam* fæminam, præter Auctorem Excerptorum; qui tamen forte non ita scripsit, cum non sit verosimile Christianum ita loquuturum de Piissima & Venerabili, quemadmodum in nummis vocatur, Augusta. Quid igitur? titubanter & dubius plane dico, scriptum forte fuisse, *vilissimo in oppido.* Nam videtur hoc oppidum non valde illustre vel magnum fuisse; & certe mox in iisdem Excerptis sequitur, Constantinum illud *mirifice ornasse*; Stephanus ejusdem istud

P R Æ F A T I O.

λίσιμα facit ; & inde magnifice ornatum cum fuerit , mirum non est , vocari Ámm. Marcell. 21. 10. *copiosum oppidum*. Miror autem eruditorum nonnullos , hanc urbem eandem esse existimare cum *Nasto* & *Nesto* ; (quarum illam , Stephanus facit urbem Thraciæ , alioque modo scribi Νεσόν addit ; hanc vero , urbem & fluvium Illyriæ ;) eisdemque memoriæ mandare , Nesti urbis Illyriæ & fluvii , neminem è veteribus meminisse ; at Nestum Thraciæ fluvium longe celeberrimum memorare Melam , Plinium , Solinum. Nam ego quidem arbitror Plinium 8. 16. non alium quam Illyriæ Nestum memorare , quando notat , *in Europa inter Acheloum tantum Nestumque amnes leones esse* : & Scylax Caryandensis , vel qui ejus sub nomine editus est Geographus , in Illyria memorat κόλπον Νεσαϊόν , & urbem vel fluvium , neque enim adjicitur unum ex iis , Νεσόν. Quin imo Apóllonius Rhodius 4. 1215. *Nestaos* etiam eidem regioni adscribit ; & notanda sunt Scholiastæ verba : Τὴς Νεσαΐας Σκύλαξ φησὶν ἴδεν Ἰλλυραίων. ἀπὸ τούτων περιέπλευσεν εἰς τὸν κόλπον ἡμέρας μῆνας. ἢ Ἐρατοσθένης ἐν Γ. γινώσκουμένων φησὶ. μὲν Ἰλλυραίων Νεσαΐας. καθ' ἕως οὗτος Φάρου , Φαείων ἀποικίαν : id est , *Nestaos Scylax dicit esse gentem Illyria ; ab his in sinum unius diei est navigatio : Eratosthenes in tertio Geograph. libro ait : post Illyrios Nestaï ; prope quos insula est Pharus , Phariorum colonia*. Fuit igitur in Illyria urbs & fluvius Nestus , fuit Nessus vel Nestus fluvius Thraciæ , & denique Naifus urbs patria Constantini , quam & Thraciæ urbem facit Stephanus ; late scilicet regionis hujus nomine sumpto ; nisi cum Valesio quis rescribere velit *Δακίας* , & intelligere Daciam mediterraneam , de quo in notis satis multa doceo. In oppido igitur Naifo natus Constantinus , à rerum gestarum gloria postea Magnus dictus ; videturque vile & parvum fuisse , quia Constantinus illud mirifice ornavit , ut scilicet natalem locum illustriorem redderet : *vilissimum* inde dicitur Auctori Excerptorum , si tamen conjectura mea vera est ; quam vel eo nomine premere diutius nolui , ut ab Augusta Hele-

P R Æ F A T I O.

Helena vilitas auferatur, quam etiam non memini ab ullo veterum illi objectam fuisse; nisi quod Eutropius narret Constantinum Constantii filium fuisse *ex obscuriori matrimonio*, quod certe respectu secundarum nuptiarum, quas Constantius celebravit cum Valeria Diocletiani Imp. filia, dici ab eo potuit. Sed ut pergam, nullo præterea modo temporum ratio permittit ut in Britannia Constantinus nasci potuerit; natus enim est anno Christi 272. Coss. Aureliano & Basso, diu antequam pater Cæsarea dignitate fuit ornatus; quod factum est anno Christi 291. Neque enim insulam illam ingressus est, antequam Cæsar foret, & antea sine dubio ut plurimum in Illyrico egit; ut enim Auctor Excerptorum loquitur, *Constantius D. Claudii optimi Principis nepos ex fratre, Protector primum, exim Tribunus, postea Præses Dalmatarum*; ultimamque dignitatem accepit à Caro, qui regnare cœpit anno 282, vel certe eam sub eo gessit, uti patet ex Vopisco in Carino. Nec quicquam illustres viros iuvat Eumenius; egoque arbitror alium longe verborum, quæ adferuntur, sensum esse; nempe, *Constantinum primam Britanniam vidisse Cæsarem*; non quia ibi natus, sed quia patre mortuo ab exercitû Cæsar est factus; id quod verum esse patet satis superque ex iis quæ in notis observavi. Nec etiam quicquam alter Panegyrista evincit, qui dicit Constantinum *Britannias nobiles illic oriundo fecisse*. Nam *oriri* quidem dicuntur, qui nascuntur & in vitam introeunt homines, iisdemque *ortus* tribuitur; sed eædem voces singulari elegantia etiam usurpantur de iis qui Reges, Imperatores, vel Cæsares, fiunt. Sic Cajus & Lucius ab Augusto adoptati, & principes juventutis designati, *Orientes juvenes* dicuntur Paterculo, 2. 99. & *exortum principis Vespasiani*, dixit Plinius 33. 3. de initio imperii ipsius loquens; & de eodem, ut multis videtur, verba facit Curtius 10. 9. Proinde *jure meritoque populus R. salutem se Principi suo debere proficietur, cui noctis, quam pene supremam habuimus, novum sidus inluxit. Hujus hercule, non solis ORTUS, lucem caligantem*

P R Æ F A T I O.

tem reddidit mundo. Neque aliter Panegyristæ loqui solent; cap. 1. Paneg. Maximiano & Constantino dicti, *Sacratissimi Principes, Maximiane, velis nolis, semper Auguste, & Constantine ORIENS Imperator.* cap. 8, *Hic est, qui in ipso ORTU Numinis sui, Gallias priorum temporum injuriis offeratas, resp. ad obsequium reddidit,* i. e. simul ac factus fuit Imperator, initio imperii. Eumenius cap. 10 Panegyrici dicti Constantino, *Ignobilem credo aliquam Barbarorum manum repentino impetu, & Improvisò latrociniò ORTUS TUI AUSPICIA tentasse:* idemque in alio Paneg. cap. 2. diem, quo Constantius Cæsar est dictus, appellat *divinum ORTUM Majestatis suæ.* Adeo ut quando Constantinus dicitur Britannias nobiles fecisse *illic oriundo,* nihil certe aliud evinci inde possit, quam illum ibi purpuram sumpsisse, & Cæsarem vel Imperatorem factum esse; quæ etiam sententia est Justi Lipsii in Admirandis, & Joh. Livineji; estque loquendi ratio desumpta à sole, vel sideribus, quibus Imperatores solebant comparari. Britannicus ab Octavia sorore vocatur apud Senecam *sidus orbis;* Antoninus Philosophus se senem vocat *solem occidentem,* Commodum vero *orientem, ævariòrta;* & Geta atque Caracalla in rarissimo Ephesiorum nummo apud Sponium & Morellium vocantur ΝΒΟΙ ΗΑΙΟΙ.

Quid mihi porro de *Actis Pilati* videatur, palam feci ad cap. 36. Incidi postea in opera posthuma Episcopi Cisterciensis; & animadverti Virum Illustrem pag. 51. notare; „ Acta Pilati plena impietatis adversus Christum, conficta „ ex mandato Maximini Tyranni publice tam in agris „ quam in civitatibus proposita, & à Ludimagistris ad „ discenda pueris tradita esse; his Romanos usos esse „ sub Diocletiano & Maximino ad Christianos à Martyrio revocandos, ut testantur verba Maximini in Passione SS. Tarachi, Probi, & Andronici: *Iniquissime, „ non scis quem invocas, Christum hominem quemdam factum, „ sub custodia Pontii Pilati positum, cujus acta reposita (aliter „ legitur in editis) sunt.* Quod si Illustris Antistes per *Maximi-*

P R Æ F A T I O.

Maximinum intelligit Galerium Maximinum, quo imperante Acta hæc conficta fuisse Eusebius testatur, certe illis sub Diocletiano & Maximino (vel *Maximiano* potius) uti non potuere Romani; quippe qui purpura sese exuerant, antequam hæc Acta publicata sunt: deinde Maximinus Imp. verba in passione laudata non protulit; id quod videtur censere Episcopus; sed Numerianus Maximus Præses, qui in jus martyres traxit Diocletiano & Maximiano Herculio (ex quibus, ut hoc obiter moneam, interpres Theodori Metochitæ, male tres Impp. facit, Diocletianum, Maximianum, & Herculium, cum ipse scripserit, Διοκλητιανός & Μαξιμιανός ὁ Ἐρκελίος) iterum Coss. uti Acta testantur, licet non inveniam eos simul secundum consulatum gessisse. Præterea Eusebius hæc spurcissima Acta, ut monui, Galerio Maximino tribuit; unde & lib. 1. cap. 9. *χθὲς ἐν αὐτῷ* illa inventa fuisse scribit. Vir doctus, qui Dissertationem de Legionibus Fulminatrice publicavit nuper, scribit Diocletianum & Maximinum hæc acta cudisse; cum tamen Diocletianus jam imperio deposito Salonæ ageret; arbitraturque *Acta Pilati* laudata Justino Martyri, Tertulliano, & aliis, esse etiam supposititia; cui tamen opinioni adversatur Episcopus Cisterciensis, quam litem aliis relinquo examinandam.

Eodem capite 36, per *summum sacerdotem* apud Prudentium non Pontificem Romanorum Maximum, sed Cybeles Sacerdotem intelligi debere doceo. Et proculdubio is primus erat Sacerdotum Cybeles, & reliquorum caput; quomodo & Apulejus lib. 1. Isidis Sacerdotem maximum celebrat: *Ac cum ad ipsum jam templum pervenimus, Sacerdos maximus, quique divinas effigies progrediebant . . . disponunt ritæ simulacra.*

Notatu insuper dignum est, Lactantium cap. 4. narrare, Valeriano *directam* vel *dereptam*, uti scribendum judico, cutim, & infectam rubro colore, in templo barbarorum deorum ad memoriam clarissimi triumpho positam, & legatis Romanorum semper fuisse ostentui.

P R Æ F A T I O:

Nam auctor Chronici Alexandrini similia de Carino tradit; cum, nempe, victum Carras profugisse, & a Persu captum mox interfectum esse; pellemque detractam eos fecisse saccum, & σμαρνίσσας vel unguentantes servasse ἰς ἰδίαν δόξαν, gloria causa. Unde hæc hausta sint ignoro plane; nam nemo aliorum auctorum tale quid de Carino memorizæ mandavit; quippe qui victus & occisus fuit in prælio, quod cum Diocletiano habuit, apud Nargum in Mœsia. Adeo ut Chronici illius auctor valde caute legendus sit; uti eo ipso loco Carum facit avunculum Carini, qui tamen illius, nec non Numeriani, fuit pater: Κάενθ' ὁ βασιλεὺς ἄπιωτ' πολυμάχης κ' Περσῶν μὲν τῷ θιῖν ἀπὸ Κάρου. *Carinus in Persas profectus cum Caro avunculo suo.* Neque tantum ex patre avunculum facit, verum etiam scribit, Carinum patri in Persas proficiscenti comitem fuisse; cum contra Carinus Gallias rexerit, & Numerianus expeditionem cum patre in Orientem susceperit, teste Vopisco. Quod si vox ἀπὸ abesset, vel addita foret ab ignaris librariis, θεῖς Κάρου, reddi posset, *Divi Cari*; quomodo is non modo in nummis, verum etiam à Nemesiano in Cynegetico, quod scripsit ad Carinum & Numerianum, appellatur:

Mox vestros meliore lyra memorare triumphos

Accingar, DIVI fortissima pignora CARI.

Ad cap. 16. notavi, humani aliquid Casaubonum V. Clar. pati, cum scribit Constantium bello Persas vicisse. Idem tamen etiam tradit Auctor Chronici laudati pag. 642. Πέρσαι, αἰτ, κ' κρητ' ἐνὶνδύσαν ὑπὸ Κωνσταντίου κ' μαξιμινοῦ Ἰουβίου. *Persæ maximo bello à Constantio & Maximino Jovio Cæsaribus devicti sunt.* Hæc gesta esse dicuntur Maximiano Herculio v. & Maximiano Jovio Cæsare 11. Coss. qui annus V. C. est 1050. & Christi 297. quo certe Galerius Maximianus Narseum superavit; sed Constantius in Britannis bellabat; deinde Maximinus Jovius, est Galerius Maximianus Jovius, cum C. Valerius Maximinus illo tempore nondum Cæsar fuerit factus.

Cap. xxix. putabam Aurelium Victorem corrigendum

P R Æ F A T I O.

dum esse, interposita particula & ; sed vulgata etiam scriptura declarat Licinium simul factum esse *Cæsarem Augustum*: cum alias primo Cæsarea dignitas, inde Augusti nomen daretur Principibus.

Cap. xxxix. differui de combustione cadaverum, putavique in binis inscriptionibus hæc verba, CORPUS INTEGRUM CONDITUM, denotare corpus illud non crematum, verum humi mandatum esse. Nondum conjecturam illam damno; sed videant tamen eruditi, num potius significare illi, qui monumenta ista posuerunt, velint; corpora non mutilata, verum integra humata esse. Nam illud ut fieret, magna gentiles tenebat religio; magnumque ipsis solatium erat, si florentibus & integris membris, ultimum valere rebus humanis dicerent: Statius 2. Sylv. 1. 156.

Gratum est, fata tamen, quod non mors lenta jacentis

Exedit puerile decus, mansque subivit

INTEGRUM, & nullo temeratus corpora damno

Qualis erat — — — — —

quo non incommode refert Gevartius factum Augusti, qui supremo die petito speculo capillum sibi comi, ac malas labentes corrigi præcepit, Suetonio teste. Scilicet umbras ira apud inferos versari, ut corpora ex vita decedebant, habebant persuasum; uti vel Deiphobus apud Virgilium 6. Æn. & Laus apud Statium 2. Theb. ne alia exempla advocem, docent. Inde est, quod tam graviter in Antonium invehatur Cornelius Severus apud Senecam Suas. vii. quod Ciceroni caput & manum amputari jufferat:

Hæc nec in Emathio mitis victoria Persæ,

Nec te dire Scyphax, non fecit in hoste Philippo.

Inque triumphato ludibria cuncta Jugurtha

Absuerant, nostraque cadens ferus Annibal ira.

Membra tamen Stygias tulit inviolata sub umbras.

Et forte huc etiam respicit Nero, cum apud Sueton. nihil prius ac magis à comitibus exigit, quam ne potestas cuiquam caput sui fieret, sed ut quoquo modo TOTUS cremaretur;

quan-

P R Æ F A T I O.

quanquam ludibrium, & caput pilo infixum, uti fieri solebat, ante oculos habere potuerit. Integri igitur inferos adire exoptabant gentiles; ut scilicet integris etiam membris in campo Elyfio, choreis & epulis operam dare possent. Hinc puto occisorum membra diligenter fuisse aptata; ut scilicet tanquam integri conderentur: Statius 3. Th. 132.

*Vulneraque alia replens lacrymis. Pars spicula dextra
Nequicquam parcente trahunt, pars molliter aptant
Brachia trunca loco, & cervicibus ora reponunt.*

Vulnera itidem obligabant; uti apud Euripidem Phoen. v. 1663. Antigone Creontem rogat, ut vulnera fratris Polynicis occisi obligare posset;

Ἄλλ' ἔμπι τραυμάσ' ἀγρία τελαμῶνας βαλεῖν.

Capite eodem, de *Rege sæculi* nonnulla ad Tertullianum explicandum monui; suspicatusque postea sum, scribi haud incommode posse, pro *Diaboli scilicet amulatione Regis sæculi*; nam Diabolus in Novo Fœdere, & quidem in Evangelio Johannis, ἄρχων τοῦ κόσμου, & in Epistola ad Corinthios secunda ὁ θεὸς τοῦ αἰῶνος τέτυκται, vocatur; vel vulgatam scripturam ita explicari posse, Pontificem Maximum esse ad Diaboli imitationem Regem sæculi.

Adjiciendum tandem est, Freherum, Vir. Amplissimum, pererudite de tributorum variis generibus agere in Dissert. quam de Numismate Censuum composuit; & valde illustrari Lactantii caput tertium & viciesimum per verba ejus, quæ sequuntur. Tenendum est certe, ait, tributum soli, id est agrorum, pro modo & latitudine eorum indictum fuisse, ut Ulpianus de Censibus docet; vel potius pro feracitate. Stipendium enim & tributum onera sunt fructuum l. 7. D. de Usufr. l. neque D. de Impens. in res dotales factis. Unde Mæcenas apud Dionem, φόρον ἐπιτάξας πᾶσιν ἀπλῶς τοῖς ἐπικαρτίαις τίνα τῶν κικαμῶνιόν αὐτὰ παρέχουσι. Nec agris solum, sed ceteris etiam facultatibus, auro factis & infectis, pecuniæ numeratæ, mancipiis, gregibus tributa imponebantur pro eorum modo. Qui

ut

P R Æ F A T I O.

ut inter divites & inopes diversus, ita & tributum onus, neque hoc inopibus valde formidandum. At capitis tributum in omnes peræque unum, liberos modo (nam fervorum nulla capita, sed pecudum instar pro pretiis suis à domino cum cæteris fortunis horum tributum dependebatur) divites & tenues, maritos & cælibes, parentes & orbos. Non dicam juvenes & senes; quod ei rei modus datus, ut nec ante vigesimum annum capite obligaretur, & senectuti sua immunitas esset; nisi quod in Judæa hoc etiam aliquantulum aggravatum Ulpianus auctor est d. l. 3. D. de Censibus.

Hic cum te iterum relinquere, Lector, vellem, ecce affertur ex Italia Henrici Norisii, Viri certe celeberrimi, & cui plurimum Antiquitatis studium debet, Epistola Consularis, quam mihi ille dono mittebat. Ad caput Lactantii x. doceo Cæsares in Augustorum plane fuisse potestate; nec propterea mirum esse, Galerium Maximianum ad carpentum Diocletiani cucurrisse. Hæc mea & aliorum sententia valde firmatur à Viro præstantissimo; quippe qui pag. 177. laudatæ epistolæ docet Cæsareum nomen nullius imperii indicium fuisse. Antonius Pagi, vir itidem pereruditus, *imperium Cæsareum* subinde commemorat; hoc alii explodebant, quos ita loquentes introducit. Nos plane, inquiunt, ignoramus quidnam sit hocce imperium Cæsareum Domitiani, ac Commodi, ut ille tuus fingit. Nam Dio lib. 53. differens de titulis Imperatorum, testatur appellationem Cæsaris nihil peculiaris potentia significare, sed tantum *successionem stirpis*. Et ne à Domitiano discedamus, Tacitus in fine lib. 3. Histor. scribit Domitianum post necem Vitellii à frequenti milite Cæsarem consalutatatum. Et initio lib. 4. ait, *Nomen sedemque Cæsaris Domitianus acceperat*. Eo autem titulo nullum eidem imperium collatum patet ex iis quæ statim subjungit, *prætura Domitiano & Consulare imperium decernuntur*. Prætura nullum imperium, sed jurisdictionis tantum potestatem Domitiano conferebat. Cæterum ut Cæsar,

P R Æ F A T I O.

Cæsar, idemque filius Vespasiani Augusti quidpiam auctoritatis ac potestatis supra privatos prætores haberet, eidem *consulare imperium* S. C. decretum fuit, quod nuda illa Cæsaris appellatio nullum eidem imperium tribuebat. Marcus Aurelius filios adhuc pueros Cæsares creavit, nullo cum eisdem imperio, cujus ob ætatem nondum capaces erant, communicato. Idem vero post annum nonum, imperium proconsulare Commodò tradidit, ante quod sine ullo imperio Cæsar tantum fuerat. Etenim Augusti potestatem atque imperium intra Urbem sibi reservantes, filios Cæsares imperio proconsulari extra Urbem insigniebant. Itaque Commodus ac reliqui Cæsares, ante imperium proconsulare, omnis imperii expertes censebantur. Hinc cum anno 175 Senatus nuntium necis Avidii Cassii accepisset, inter festivas acclamationes absenti M. Aurelio factas, dixerunt, *Commodo imperium justum rogamus, Commodò Tribuniciam potestatem rogamus*. Erat igitur Commodus sine imperio, quamvis jam inde ab anno 166 Cæsar esset, destinatus tamen ad imperium, quod una cum Tribunitia potestate eodem demum anno 175 accepit. Idem Commodus cum Albinum Cæsaris nomine donasset, hic postea Imperator pro concione dixit, *Commodum donantem me Casariano nomine contempsit*. Non imperium Cæsareum dixit, sed purum putum nomen Cæsareum. Horum auctor Capitolinus cap. 2. & 3. in Albino. Hæc apud Virum tam præclarum, & Fastorum correctorem & conditorem, cujus amicitiam, humanitatem & eruditionem maximi facio, leguntur; atque ex iis, Lector, perspicere simul potes, non male Julianum sese vocasse, *apparitorem fidum*; & Galerium Maximianum apud Lactantium cap. 9. causas habuisse, quare detrectaret Cæsaris nomen, cumque illud in litteris ad se datis audisset, exclamaret truci vultu ac voce terribili, *Quousque Cæsar?* & quare tandem Galerius Maximinus c. 32, *nec Cæsarem se, nec tertio loco nominari volebat*.

Hæc commodum digesseram, cum ecce mihi litteræ à
Viro

P R Æ F A T I O.

Viro præstantissimo adferuntur; quas quia Cæsaream dignitatem magis illustrant, non secus ac annum quo Constantius ac Galerius designati Cæsares fuerunt, adjicere, Lector, bona tua cum venia, visum fuit.

Illustrissimo Domino Eruditissimo ac Clarissimo VIRO

D. GISBERTO CUPERO

*Præpotentium Ordinum Belgii Fœderati
Senatori Amplissimo.*

Um Epistolam Consularem tibi, Vir Illustrissime, mittere ausus sum, haud in votis mihi fuit, ut tu arduis, ac hoc præsertim armis Gallicis concussæ Europæ motu, Præpotentium Ordinum Belgii Fœderati negotiis implicitus, oculos ad eandem deflecteres. Nam in supremum Provinciarum Belgicarum Senatum cooptatus, præsentia ac quæ vario eventu contingere possunt, consilio ac providentia curare debes, non autem in elapsa retro sæcula animum revocare. Verum qui tuus genitus est, ubi in Senatu maximis de rebus consilia discutis, ac Conso publice litas, domi postea Minervæ Sacris operaris; quod utrumque cum laude exequi iis tantum datum, quos æquus amavit Jupiter. Hinc victoris gentium populi Fastos à me emendatos laudas, qui ob præclara ab te edita volumina in literariæ reip. fastis es laudatissimus. Lætor autem plurimum, quod aureum Lactantii librum novis supra Baluzianas notis illustraturus sis; pleraque enim majoribus nostris ignorata, ibidem exponuntur; ac chronologia imperii Diocletiani, quæ Scaligerum, Panvini, Baronium, aliosque latuit, rectissime declaratur. Nicolaus Toynardus Aurelianensis dudum meam sententiam rogavit de anno, quo juxta Lactantium Constantius ac Galerius designati Cæsares fuerint, cum Baluzius id actum putet anno æræ Christi vulgaris 293. At rescripti Baluzium anni metachronismum admittere. Nam Galerius Maximianus in titulo edicti pro Christianis promulgati A. C. 311. quo & idem Augustus animam inter cruciatus project, inscribitur TRIB. POT. XX. COS. VIII. At si ille Trib. potestatem accepisset A. C. 293. eadem Tribunitia potestas anno demum 312. Kal. Martiis vicies coepisset multiplicari. Panvinius scribit eos Cæsares designatos fuisse A. C. 291. quod antea Idacianus Fasti tradiderant, eodem anno eclipsim etiam Solis advocantes. Sed cum Baronio ea Cæsarium designatio referenda est ad Kal. Martias A. C. 292. Etenim ubi Lactantius c. 33. de Galerio scripsisset, *Jam decimus & octavus annus agebatur, quo percussis eum Deus insanabilis plaga, &c.* addit: & hæc

& hac facta sunt per annum perpetuum; cum tandem malis dominus, Deum coactus est confiteri &c. & jam deficiens edictum misit huiusmodi. Itaque egrotare coepit postrema parte anni imperii, sive TRIB. POT. XVIII. ac toto anno TRIB. POT. XIX. morbo vexatus fuit; initio vero TRIB. POT. XX. nempe post Kal. Martias A. C. 311. edictum emisit. Jam vero si edictum promulgasset anno eodem 311. ante Kal. Martias, sub exitum TRIB. POT. XX. primum initæ A. C. 291, uti putat Panvinius, idem ante edicti promulgationem pleno biennio ægrotasset; nempe postrema parte TRIB. POT. XVIII. ac rursus TRIB. POT. XIX. ac XX. cum Consul VIIII. anno scilicet 311. edictum emisit. Consulendæ autem sunt tabulæ Astronomicæ, si quæ eclipsis anno 292 contigerit, uti produnt laudati Fasti. Petavius A. C. 291. ponit eclipsim die 15 Maji hora tertia post meridiem. At Idacius eam eclipsim ac illorum Cæsarum designationem perperam eodem anno 291 recitavit, cum creatio Cæsarum anno insequenti, si Lactantio fides, contigerit.

De imperio Cæsarum sub Augustis ita censo. Quidam fuere puri puti Cæsares sine ullo imperio, uti Cajus ac Lucius Augusti filii statim post adoptionem, uti & Nero, antequam A. V. 804. imperio Proconsulari ornaretur. Ita etiam & Commodus ejusque frater Annianus Verus, cum essent parvuli. At quidam alii una cum Cæsarea dignitate imperium accipiebant. Ita Constantius ac Galerius cum primum Cæsares facti sunt, Proconsulare imperium acceperunt. Vopiscus c. 6. de vita Cari, ait hunc in animo habuisse, ut *Carino Cæsareum imperium abrogaret*, cum, ut initio de vita Carini scribit, *Cæsarianum teneret imperium*, quo nempe bellum in Occidente gerere poterat. Vide scripta mihi pag. 189. Cenotaph. Pisanorum. Cum vero Constantius ac Galerius uti futuri bellorum administratores, Cæsares dicti fuerint, imperium etiam Proconsulare una cum nomine Cæsareo inierunt. Hinc in plurimis rescriptis Cod. Justin. in titulis legum Dioclet. & Maximiani, *Augg. & Cæsares* nominantur, nempe ob imperium Proconsulare extra urbem. Ita cum Valeriano & Gallieno Cæsar Valerianus etiam rescriptis ibidem præponitur, uti & Philippus Cæsar cum Augusto patre. At in eodem Codice, ubi Divorum fratrum rescripta recitantur, nunquam legitur additus M. Aurelius Cæsar, ex quo infero hunc vivente Antonino Pio purum putum Cæsarem fuisse. Videtis lib. 2. Cod. tit. 1. 13. & 38. lib. 6. tit. 26. Nec item Commodus una cum patre M. Aurelio ac L. Verolegitur lib. 3. tit. 31. lib. 5. tit. 25. lib. 6. tit. 26. Itaque existimo quosdam Augustos imperium Proconsulare suis Cæsaribus tradidisse; alios vero nudam omni imperio dignitatem Cæsaream filiis sive natura sive adoptione communicasse. At omnia hæc singulari tuæ eruditioni examinanda propono ea mente, ut sim paratus tuam in sententiam, quæcunque illa fuerit, pedibus transire: es enim Senator, ac apud me primæ etiam, ut olim dicebant, sententiæ consularis. Vale Vir Doctissime, ac Literariæ in Belgio rei decus & præsidium. Dabam Florentiæ x. Kal. Decemb. 1688.

Illustrissima Dominat. Vestra

Humillimus & addictissimus servus.

Hæc vir illustris doctrina ad me misit; qua si tibi, Lector, tantum, quantum mihi placens, placebit certe plurimum. Vale.

GIS.

G I S B. C U P E R I
N O T Æ
I N
L A C T A N T I U M.

E Morsibus persecutorum.] Ex exemplis, quæ Ba- CAP. I.
luzio & Columbo notata sunt, satis patet, veteres
frequenter *mortes* dixisse plurali numero. Neque aliter loquitur Manil. 1. 887.

Cesserat officium lacrymis, & funera decurans
Morsibus & lacryma -----

Sen. Suaf. 7. extrema: *Juba & Petrejus mutuis vulneribus concurrerunt, & mortes faceraverunt*: quibus addendus Prudentius. 2. contra Symm. 675. Ceterum id quod Columbus optabat, ut Johannis Sarisberienſis opusculum, quod *De Exitu Tyrannorum*, ipſo in de Nugis Curialium teſte, inſcripſit, lucem aſpiceret publicam, id certe & ego vellem ſummopere. Arbitror enim cum Diocletiani, Maximiniani, aliorumque tyrannorum & *ῥαυνητων* mortes exituſque memoraviſſe; & ut veteres auctores legere ſolebat, potuiſſe forte conſulere hunc ipſum *Lactantii* libellum; cum ſæculo vixerit 1200, quo major longe MSS. copia ſupererat. Laus inventionis editioniſque hujus opusculi Angliſ vel Galliſ reſervata eſt; quia in utroque regno vitam egit; & certe eruditione præſtantes viri omnem movere lapidem deberent, ut ea Johannis Sarisberienſis cura in lucem prodeat tandem. Balæo teſte inſcribitur *De malo tyrannorum exitu*: in Bibliothecæ Bodleianæ MSS. laudatur ejuſdem *Nero*; & arbitrabatur Grævius idem opusculum eſſe; quod a primo & ſæviſſimo tyranno ac perſequutore *Nero*, & ab argumento, *De exitu Tyrannorum* fuerat inſcriptum: quem morem libros inſcribendi vetuſtum eſſe ex Ciceroe & Varrone conſtat.

• *Addo-*

Addetur his omnibus adversarius.] Fallor, aut intelligitur diabolus; qui præcipuus fidelium adversarius & hostis est, quemque dicit tandem etiam vincendum esse, non secus ac instrumenta ejus persequutores superati fuerunt: cap. XIV. *Novius enim tormentis cruciatibusque variis subiectus, novius ADVERSARIUM gloriosa confessione vicisti: mox idem repetens eum Zabulum vel diabolum vocat: Novem præliis Zabulum cum satellitibus suis (i. e. persequutoribus) debellasti.* Et quanquam Maxentius c. 43. dicatur unus superesse de adversariis Dei, tamen ille aliique omnes eo, quo hæc scribebat tempore Lactantius, sublati fuere persequutores; unde cap. 50. *Hoc modo Deus universos persequutores nominis sui debellarvit, ut eorum nec stirps, nec radix ulla remaneret.* Et tamen his omnibus addetur adversarius, id est, diabolus; id quod etiam indicat sine hujus libelli: *Ut omnes insidias atque impetus diaboli à populo suo arceat, ut florescentes ecclesias perpetua quiete custodias: quod si fit, diabolus certe victus est, & additur reliquis adversariis proculcatis.* Atque ita diabolus dicitur martyribus certamina parare: passio SS. Perpet. & Felic. *Puellis auserit ferocissimam vinctam, ideoque præter consuetudinem comparatam, diabolus præparavit, sexus earum etiam de bestia amulatus.* Græci hunc adversarium similiter vocant ἀντικρίστου quomodo Chrysof. in cap. 12. 2. ad Cor. epistolæ citans 3. Reg. 4. οὗτος ἦν Σαῦλ ἐὼς ἡμετέρας ἀντὶ τοῦ ἀντικρίστου: & ita ὁ ἀντικρίστου in Epist. ad Theisal. est Dei adversarius vel Antichristus, qui semper & perpetuo Deum oppugnat.

Resistuta per orbem tranquillitate] ita eleganter loquebantur, quia bella tempestatibus, uti notissimum, & procellis comparabantur: inde in nummo Antonini apud Trifan. T. I. p. 576. TRANQUILLITAS. AUG. ut indicarent Antoninum prudentia sua & virtute pacem & tranquillitatem dedisse imperio Romano. In aliis numismatis occurrit SERENA TRANQ: & ita mox Lactantio, *pax jocunda & serena* dicitur.

Templum Dei, quod ab impiis fuerat eversum.] Hic agi de templo Nicomedie, quod a Diocletiano & Maximiano eversum fuit, uti patet ex cap. 13., putat doctiss. Baluzius. Verum ego arbitror intelligi in genere debere Christianam religionem, vel Christianos ante vexatos acerba persequutione, nunc vero per Constantinum paci & quieti redditos. Hinc mox nihil de ædificio extruendo sequitur, uti omnino necesse erat, verum de mensibus, quas pax jocunda & serena lætificat; hocque ad præcedentia respicere, patet ex particula enim satis superque. Neque aliter mihi interpretandum esse videtur, quod mox sequitur: *Qui templum sanctum everterant ruina majore ceciderant; qui justos excarnificaverant;* nam hoc in genere ad persequutores referendum est, qui certe non jusserant templum Nicomedie deleri omnes. Quin & initio capituli templum illud sive cæterum fidelium ecclesiam vocat: *Resistuta per orbem tranquillitate, profligata nuper ecclesia rursus exsurgit:* quanquam non ignorem

cap. 12. eandem vocem pro conventiculo poni. Solebant adhæc Patres, gentilium deorum ædes *templa*, & loca, in quibus Christiani conveniebant, *ecclesias*, vel *conventicula* &c. vocare; id quod facit ipse Lactantius cap. 5, 15, 35, 36. patetque ex Aureliani Imp. epistola apud Vopiscum; & docuerunt satis eruditionis præstantis viri. Atque ut fideles in Novo Fœdere dicuntur *τὰς Θείας*, ita & Patres Latini eisdem vocarunt *templum Dei sanctum*, *fidele*, *stabile*, *caeleste*; uti facit ipse Lactant. cap. 2, & 15; nec non 4. Instit. 25. *Conquerentes profanos homines sacris interesse, egerunt Principes suos in furorem, ut expugnarent Dei templum*; ubi nequaquam respicere Lactantium arbitror ad templum Christianorum apud Nicomediam; verum ad *fideles*, quos per totum R. imperium conati sunt *expugnare*; & vox hæc non de everso conventiculo, licet milites manus operi admoverint, sed de Christianis persecutione afflictis commode potest usurpari. Sic lib. 5. Inst. 2. *τὸ Dei additum indicare videtur*, & ibi fideles debere intelligi, non secus ac cap. 33. infra, quia edictum, quod mox sequitur, omnes Christianos respicit.

Humano generi providerunt] Huc pertinent nummi, quibus inscribitur PROVIDENTIA AUG. & SAPIENTIA PROVIDENTISSIMI PRINCIPIS; & per *genus humanum* solenne est intelligere imperium Romanum; unde in iisdem nummis SALUS GENERIS HUMANI occurrit.

Nunc placatus] putabam τὸ *Deus* poni debere post *placatus*; & Lactantium *jacentes & afflictos servorum* posuisse miseris & afflictis servis; sed nunc non displicet Columbi *precibus*: quod & eruditus Anglis in mentem venit.

De quo exitu] verba quæ exciderunt ita forte supplenda sunt: *De quo exitu impiorum testificari placuit, ut omnes qui procul moti fuerunt, vel qui post nos futuri sunt, scirent quatenus virtutem & Majestatem suam in perdendis delendisque nominis sui hostibus Deus summus ostenderet*; mox, post *auctores*, puto excidisse, *tantorum scelerum, vel persecutionis*. Angli aliter paulo suppleant; atque etiam Columbus; quorum conjecturas si quis mex præferat, haud id feram gravatè.

Cruciatu est] id est cruci affixus, uti ex Lactantii Instit. docet C A P. Columbus; neque aliter loquutus est Hegeſippus lib. 18. *Capiebantur innumeri, quingenti ferme ad diem cruciabantur*. 11.

Duobus Geminis] Quam diversa alii sentiant, notum est: vide Scaligerum, Petavium, Bucherjum, Onuphrium, Langium, Christmannum, Th. Lydiat, & alios.

Procella nubis] plus dicit quam in sacra scriptura est; ibi enim tantum *νεφέλης* mentio; & ablatio ipsa exprimitur per *ἀνελάθη eis τὸ ἱκεῖν*; quæ loquendi ratio procellam excludit plane; docetque placide J. Christum D. N. in cœlum sublatum esse.

Petrus Romam advenit] Tradit hoc etiam Lactantius 4. Instit. 21. *Miracula autem respiciunt proculdubio fabulam quæ fertur de Simone Mago, quæque narratur Arnobio & aliis.* Ac

Ac stabile] id est, firmum, duraturum. Sic in nummis occurrit, TELLVS vel TERRA STABILITA apud Erizzum p. 386 : quo significatur proculdubio, Imp. pacem duraturam & firmam dedisse orbi terrarum.

A cultu idolorum] Hoc Lactantius ut Christianus loquitur; nam ethnici dicebant, *cultum deorum* : Inscriptio apud Gruterum;

DIOCLETIAN. CAES.
AVG. GALERIO. IN. ORI
ENTE. ADOPT. SVPER
STITIONE. CHRIST.
VBIQ. DELETA. ET. CVL
TV. DEOR. PROPAGATO.

Utque ex innumeris tam Græcis, quam Latinis auctoribus, nec non ex Martyrologiis, & Actis Martyrum patet, Gentiles statuas deos repræsentantes, ipsis deorum nominibus designabant.

Ad religionem novam] Et hoc est quod objiciebatur continuo Christianis, uti patet satis superque ex Arnob. lib. 1. pag. 34. lib. 2. pag. 92, 93, & 94. aliisque : inde Asclepiades gentilis apud Prudent. Hym. 10. *scilicet* v. 580. primo celebrat *sacra vetusta*, & inde *novellum dogma* Christianis objicit : & Baronium sequutus Trist. Tom. 1. pag. 698. per pueros & puellas novorum hominum apud Capitol. in M. Ant. philosopho, intelligunt pueros Christianorum; quanquam ego existimem, Fabonum & Salmasium veriora tradere.

Primus omnium] Hoc uno ore narrant omnes : & quanquam a Claudio Christiani videantur male habiti, non fecus ac Judæi, quorum nomine primis Ecclesie nascentis temporibus etiam illi veniebant, (quam in rem existat locus elegans apud Sulp. Sever. 2. 99.) non tamen motus ille inter persecutiones numeratus est. Claudium Judæos Roma jussisse excedere tradit B. Lucas in Apostolorum Actis; ac de eadem re ita loquitur Sueton. cap. 24. *Judæos impulsore Chresto assidue tumultuantes Roma expulsi*. Per *Chrestum* proculdubio *Christum* D. N. intelligit, eumque ita vocabant, quia *Chrestus* erat nomen Romanis usitatum, uti ex Inscriptionibus, & Cic. 2. ad Fam. 8. patet : & puto gentiles errore nominis Dominum nostrum ita nominasse; non autem per contumeliam, id quod tamen eruditi existimant. Neque enim mihi ulla contumelia esse videtur aliquem *Chrestum*, id est, bonum, suavem, benignum nominare; quanquam erraverint satis superque gentiles, quando illud putaverunt Salvatoris nostri nomen esse. *Impellere* autem *Christus* Judæos non potuit, quippe qui Imp. Tiberio cælo redditus est; sed hoc ita mihi videtur esse interpretandum; nonnullos Judæorum nostrum Christum dixisse esse Messiam, alios contra id negasse; atque inde tumultus inter ipsos tam privatim quam publice ortos esse. Sed tamen Claudius nihil aliud fecit, quam ut omnes Roma expelleret; illoque tempore absque dubio etiam Christianis eadem fors obtigit; & quia solum tan-

tum, fortunis relligioneque falvis, mutare cogebantur, Claudius in ter persequutores numeratus non est.

Tam mala bestia.] Ita Neronem, Diocletianum, & alios persequutores nominat optimo merito Lactantius, uti monuit Baluzius; videantur capita 4, 9, 16, 25, 32, & 39. in quibus, modo *execrabile animal*, modo *nefarium*, modo *mala bestia* occurrunt. Lactantius Pacatus Maximum vocat *belluam furantem*, ubi similia ex Rutilio & Seneca observat Livinejus. Neque aliter loquuntur de tyrannis & impiis principibus Liv. 34, 39. Cic. lib. 1. & 3. Offic. Lucianus p. 1015, 1016, 200, & 206. Ed. Bourd. Dio. Cassius lib. 77. extremo: Arnob. 5. p. 115. Asterius Homil. 1. quibus addi potest Rittersh. 4, 9. Lect. Sacrarum: & in Passione Scraphize Helpidius *rabidissimus canis* vocatur. Scilicet interdum non satis habebant generale nomen, ut *bestia*, *animalis*, adhibere; sed quod eorum maxime foedis hominibus conveniebat vel convenire putabant, projiciebant. Ita Lycophron p. 20. Helenam propter impudentiam vocat *uivā*; p. 170. Clytemnestram *ἀρκεων ἀρκεῖν*: hominesque moribus sævis & asperis præditos *ὄφεις, ἀρκεῖνες*, & *scorpiones* dictos esse observavit Meurf. ad Lycophr. p. 125. Sic Asterius pag. 72. adulteram nominare nullus dubitat *αερίδα* & *ἰχθυίαν*; & apud Livium 39, 11. Hispala, mulier non satis pudica, *excestra* vocatur. Sic Julianus Ep. 23. Constantinum appellat *πάλυσιπάλον ἄδραν*; unde satis perspicui potest, quo odio Apostata ille Christianos fuerit persequutus.

Adventum ... nefas:] Hæc sic suppleri posse existimo: *quod nefas est credere. Sicut duos prophetas vivos esse translatos, & in ultimo sæculo inisium Christi sanctum ac sempiternum, cum descendere ceperit, præcessuros pronuntians, eodem modo etiam Neronem venturum putant, qui futurus præcursor diaboli.* Et recte primo dicit Lactantius, nefas esse credere Neronem rediturum, & Antichristi præcessurum adventum; eosque paulo ante *quosdam deliros* nominat. Hinc patet auctorem nostrum, id quod monere oblitus non est Baluzius, non accedere eorum opinioni, qui censebant Neronem non esse mortuum, sed adhuc vivere, & venturum ante finem sæculi, ipsumque vel fore Antichristum, vel temporibus iisdem per Occidentem sæviturum, quibus ille per Orientem; quam in rem plura videri possunt apud Casaub. ad Sueton. Commodianus Instruct. 41. canit Neronem de inferno reversurum, ejusque versus supponendi sunt, quia libellus ille rarus est admodum, & quia adventus Helix etiam sæcit mentionem.

*Dixit Esaias: Hic Homo qui commovet orbem
Et Reges totidem, sub quo fiat terra deserta:
Audite, quoniam propheta de illo prædixit:
Nihil ego compositæ dixi, sed negligendo.
Tum scilicet mundus finitur, cum ille parebit,
In tres imperantes ipse dividerit orbem,
Cum fuerit aussem Nero de inferno levatus,*

Helias

Helias veniet prius signare dilectos.

Res quas Africa regio, & Arctoa natio tota

In septem annis tremebis undique terra,

Sed medium tempus Helias, medium Nero tenebis.

Tunc Babylon meretrix incinesacta favilla,

Inde ad Jerusalem perget, victorque Latinus,

Tunc dicet, Ego sum Christus, quem semper oratis.

per Prophetas autem *viros transatos duos* intelligendi sunt Enochus & Elias, uti patet ex Joh. Damasceno 4. 27. de Orthod. Fide; quam alii solius Eliæ reventuri meminerint, quod etiam facit, uti ex laudatis verbis patet, Commodianus. Præterea respicere Lactantius videtur ad regnum Christi millenarium, de quo videri etiam potest l. 7. c. 1. extremo, & cap. 14. alibique Instit. Divinarum; illicque addi potest Commodianus. Ut autem hoc loco *descendere* dicit Christum advenientem, ita etiam de ejus nativitate non aliter loquitur, 4. Inst. 10. *Ut esset necesse appropinquante sæculi termino, Dei filium descendere in terram.* Græci id vocant *καταβαίνειν*, & Jupiter *καταβάτης* vel *Descensor* occurrit in nummis; eoque nomine ad adulationem proni Athenienses honorarunt Demetrium Poliorcetem, tanquam in eum mutatus Jupiter in terram descendisset. Non satis caute, mea esse sententia, Tristanus Tom. 2. p. 571. explicat, *in terram fulmea jaculantem Jovem.* Nam quamvis Jupiter fulmen jaculans, & cum pluit, *καταβαίνειν* & *descendere* possit dici; ipsumque adeo fulmen vel *σηπίς* Lycophroni p. 67. vocetur *καταβάτης*; & eidem p. 199. *Ζῆς καταβάτης* dicatur fulmine hostium domos incendere; quamvis loca fulmine tacta consecrata fuerint eidem Jovi, teste Magni Etymol. auctore in v. *Ἐνηλύσια*, nec non Polluce lib. 9. c. 5. puto tamen Demetrium ita dictum fuisse, quia adulatores ipsum Jovem esse persuasum sese habere volebant quia. Sic & Jupiter *descendere* dicitur, quando pluit. Virg. 2. G. 324.

Tum pater omnipotens fecundis imbribus æther

Conjugis in gremium late descendis ----

& forte hæc mythologia repræsentatur in nummo Antonini Pii apud Seguinum p. 197. in quo Jupiter in aère suspensus & alarum tenens fulmen una manu, altera ex cornucopiæ effundit vel rorem vel pluviam.

CAP. III. *Donec impias manus*] Interpres Vulgatus Esaiæ 14, 26 : *Et hæc est manus extenta super universas gentes* : Lactant. cap. seq. *impias manus in Deum intentavit*; nihilque aliud illæ loquendi rationes significant, quam aliquem oppugnare : alio sensu in Inf. apud Grut. I. DCCCXXX. PROCOPE dicitur MANUS LEVARE CONTRA DEUM QUI INNOCENTEM SUSTULIT, addito diuarum elevatarum manuum cætypo : nam illæ se innocentem testatur obiisse, deumque ut crudelem accusat, quod tam cito humanis sit erepta rebus.

Interfectus domi. Etiam memoria.] Parum abest quin distinguam :

interfectus. Domi etiam, id est, Romæ ex Senatus decreto, uti patet ex seqq. & Suetonio. De more autem damnandi memoriam aliqujus vide Lips. ad 6. Ann. Taciti; & Rad. Forner. 2. c. 17, & 18. Rer. Quotidianarum. Eoque pertinet nummos talium Impm. etiam abolitos & fusos fuisse; uti factum, Dione teste, mortuo Caligula: vel nihil eos valuisse, quemadmodum docet Arrianus de Nerone agens 4. 5. in Epictetum. At quanto melius cum bonis Principibus habere *ἀγαθῶν μνήμην*, quam iis tribuit Themistius orat. nona? Quod si distinctio hæc admittenda non est, per τὸ *domi* proculdubio intellexit Lactantius, Domitianum in palatio suo occisum, idque a suis, fuisse; uti patet ex Suet. c. 17. & hoc mihi nunc præferendum esse videtur.

In statum pristinum] Lactantius sentire hoc sub Nerva factum esse, non autem vivente adhuc Domitiano, satis puto patere ex verbis quæ præcedunt, *rescissis igitur actis tyranni*: quod certe non nisi post mortem Domitiani evenire potuit. Non tamen ille diu Ecclesiam persequutus est, quin & meliori menti redditus a persequendis Christianis destitit, & exules revocavit, uti haud obscure ex Tertulliano patet: *Tentaverat & Domitianus, portio Neronis de crudelitate, sed quia & homo, facile ceptum repressit, restituit etiam quos relegaverat*: qualia etiam tradit Hegesippus apud Euseb. 3. 20. Historiæ Eccles.

Execrabile animal Decius] Si Martyrologiis habenda fides, proximi tamen ejus Christiani fuerunt, ut *Trefonia*, vel *Tryphonia*, vel *Tryphana* filii ipsius, Cæsaris uxor, cujus celebratur memoria in Martyr. German. nuper edito a. d. xv. Cal. Nov. iisdemque sacris imbuta fuit filia Cæsaris ejusdem *Cyrilla*, teste Adone in Martyr. p. 159, 174, & 178. sed cum diligenti cautela ejusmodi libri legendi sunt.

Exstitit enim post eum execrabile animal Decius,] Nullus fere locus æque notabilis in hoc toto libello est; nam inde discimus Christianos temporibus Nervæ, Trajani, Antoninorum &c., promulgatis & propositis Impm. edictis, atque adeo ipsorum jussu persequutionem passos non esse; unde & cap. præced. Lactantius eos nominat *bonos Principes*; quod certe non fecisset, si res Christiana tantum ab iis damnatum accepisset, quantum Martyrologia præ se ferunt. Et observatione inprimis etiam dignum est, Prudent. lib. 2. contra Symm. v. 669. Neronianæ persequutioni subungere Decianam, omissis non modo persequutionibus, quæ Antoninis aliisque bonis principibus tribuuntur, verum etiam illa qua Domitianus in pios grassatus est:

*Illius instinctu primus Nero matre perempta
Sanguinem Apostolicum bibis, ac me strage piorum
Polluit, & proprium facinus mihi sevens inussit.
Post hunc & Decius jugulis bacchatus apertis
Insanam pavit rabiem: mox & * suis arsit
Mulcorum similia, -----*

* Al. hac

Causas proculdubio suas habuit Prudentius, cur Domitiani seviti-
 am silentio involvere, quam enarrare, maluerit. Scilicet persecutio
 illa non diu duravit, & consilium ille mutavit in melius. Anno
 enim imperii quartodecimo incepit sevire in Christianos; cumque
 anno quintodecimo occisus sit, per multos utique annos id facere
 non potuit; id quod clarius patebit inde, quod, teste Tertulliano,
facile captum repressit, resistisus etiam quos relegaverat. Nec omit-
 tendum eundem Tertullianum uti verbo *tentare*: *Tentaverat Do-*
mitianus; & Lactantium cap. præced. scribere, Domitianum *sub-*
jectorum cervicibus incubasse quam diutissime, & sutum regnasse, do-
nec impias manus adversus Dominum tenderet; & traditum esse in
 manus inimicorum suorum, cum ad justum populum persequen-
 dum incitatus est. Nam hæ loquendi formæ satis indicant superque,
 Domitianum ultimo imperio suo persequutionem movisse; quin &
 vox *tentare* eam emollire quodammodo, & inceptam esse significare
 videtur. Præterea Prudentius de cruciatibus & cædibus, quibus in
 Christianos sevierunt Nero & Decius, loquitur; at Domitianus eos
 tantum neci dedit, qui se oriundos Juda & cognatos Christi esse di-
 cebant; reliquos autem relegavit, uti haud obscure ex Euseb. 3.
 20. patet: hinc etiam a Tertulliano dicitur *resistuisse eos, quos rele-*
gaverat; & Nervæ redire in patriam eos permisit, qui *ἀδίκως* erant
ἔξωλαμένοι, vel expulsi. Henr. Dodwellus Dissert. xi. in Cypria-
 num, multus est in adstruenda Martyrum paucitate; rejicitque,
 Lactantium sequutus, persequutiones quæ Adriano & Antoninis tri-
 buntur. Ejus sententiam refellere conatur Joh. Mabillonius in Iti-
 nere Italico, ope Prudentii Hymn. xi. *αὐτὸν εὐφ.* ubi *innumeros cime-*
res martyrum celebrat; & duarum Inscriptionum, quarum prima
 Alexandrum quendam sub Antonino, altera Marcum adolescentem,
 ducem militiæ sub Hadriano, martyrio affectos esse testantur. Verum
 licet genuinæ hæ Inscriptiones forent (id quod aliis forte secus vi-
 debitur) non tamen bini martyres numerum eorum valde augere
 poterunt; nec indicio erunt, Hadrianum & Antoninum tot Christia-
 nos Romæ neci dedisse, quot in Martyrologiis memorantur. Dein-
 de non disputatur, num aliqui Christiani sub iis passi Romæ vel in
 provinciis sint; (potuerunt enim id facere præfecti vel præfides im-
 mitiores & superstitioni gentili magis devoti) sed num talia jusserint
 boni illi principes; id quod certe ego difficulter credere possum.
 Denique Prudentius post gravissimas Diocletiani aliorumque persequu-
 tiones scripsit, per quos certe Romæ plures martyrio affecti sunt;
 & donandum aliquid poetis, ubi rem exaggerare conantur.

Nam profectus adversus Carpos.] Cum his bellavit Philippus, qui
 ante Decium imperavit, &, si nummis fides, eisdem vicit; æreus
 enim ipsius vultu, teste illustri Spanhemio, signatus, inscribitur
 VICTORIÆ CARPICÆ. Sed vel non bene domiti fuerunt, vel re-
 bellarunt; quia Decius contra eos profectus est, inque ejus nummo
 apud Trut. T. 2. p. 578. legitur VICTORIA CARPICA VOTIS X.

Et ex nuncupatis votis decennialibus patet haud obscure, primo imperii sui anno prospere Decium adversus Carpos pugnasse; videturque per totum biennium cum Carpis, aliisque barbaris, bella gessisse. Et quidem Zosimus 1. 2. testatur cum imperio admodum hostes coëgisse recedere ad ripam Tanais, eoique ex Moesia & Dacia, quas occupaverant, expulisse; unde in ejus nummis cernitur proculdubio DACIA CAPTA, & DACIA FELIX. Neque tamen ita Carpi quieverunt; nam ab iis cæsus fuit, teste Lactantio, & Zosimo, qui longiori narratione utitur. Aurelianus ab iisdem devictis *Carpicus* dictus est, narrante Vopisco. Hinc Diocletianus postea antiquis *ex-citos eos sedibus transfulis in Pannoniam*, teste Am. Marc. 28. i. Hieron. in Chron. p. 178. Eutropio 9. 15. Aur. Victore 39. aliisque. Et ab iis proculdubio *Carporum vicus* in Moesia nomen accepit, cujus meminit Ammianus 27. 5. ubi Valesius notat Carpos a Galerio victos fuisse, & deditioe facta, omnes in Romanum solum translatos esse Tulco & Annullino Coss. Atque a devictis Carpis Galerius *ὁς Καρπῶν μίγος* dictus est apud Euseb. 8. 17. Hystor. Eccl. Et hac occasione eruditus illustrandas propono *urbes Carpias*, quas memorat Menander Rhetor, lib. 1. cap. 15. de Gen. Demonstrativo: *Ἐ δὲ ἀναγκαίως, ὡς καὶ ἐν πόλει τῆς κατὰ τὸ ποταμὸν ὑπὲρ Ρωμαίων κατοικισθείσης ὡς καλυμίας Καρπίας, ὡς μὴ Ἀθηναῖοις οἱ βάρβαροι κικουρίζουσι*: *Necessarii autem, ut quod attinet ad urbes juxta flumen conditas a Romanis, quæ Carpia dicuntur, ne trajicientes barbari infestarent*, uti vertit Græca Natalis Comes. Examinent autem alii, quæ hæc urbes fuerint; numque illæ *Carpia* vel *Carpica* dictæ sint, quæ Romani contra Carporum excursions in ripa Danubii exstruxerunt; quod si verum, necesse est multum sibi ab his barbaris initio metuisset Romanos. Ptolemæus oppidum *Καρπιον* Danubio imponit.

Ne sepultura quidem.] Et hoc inter pœnas Decio inflictas refert Lactantius. Gentiles maxime cadaverum vel reliquiarum sepulturam exoptasse constat, quia persuasum habebant insepultorum animas non quiescere, nec a Superis vel Inferis diis recipi. Christiani etiam, quanquam Augustinus dicat nihil interesse humi quis an alibi putrescat, sepulturæ admodum studiosi fuerunt, illamque gentiles Judices sæpe Martyribus inviderunt, uti ex eorum historiis patet satis superque: adeo ut mirum non sit Lactantium hoc notare, præcipue in Imperatore, cui Mausoleum cæteroquin erectum fuisset forte.

Illud verum esse dicebat] Verba hæc optime sese habent, nec CAP. V. quicquam, ut putabat vir cruditus, subauditur. Romani scilicet in parietibus aut tabulis pingere solebant Imperatores calcantes hostium & Regum devictorum cervices & terga. Nummi certe moris illius indubitati testes sunt, & Imp. ita pictos fuisse docet locus elegans Gregorii Nazianzeni Invektiva i. in Julianum. Dicit igitur Persarum Rex, fictitias & imaginarias esse picturas Romanorum, in qui-

bus Imperator calcabat Regum & forte ipsius Saporis cervices; verum illud verum esse, quod ille calcaret Valeriani terga. Ut autem clare hic locus possit percipi, notandum est veterum fellas caruisse stapedibus vel instrumentis quibus hodie in ascendendis equis utimur, & quibus equites aliquo modo infistunt. Inde vel saltu equos ascendebant, vel aliorum opera in eos levabantur, & subijciebantur: Virgil. 12. *Æn.* 287.

Infrenant alii currus, aut corpora saltu

Subjiciunt in equos, & strictis ensibus adsunt.

& Vegetii etiam ætate, quemadmodum patet ex lib. 1. c. 18. *tyrones condiscabant non solum a dextris, sed etiam a sinistris partibus & insilire & desilire*: quo certe nihil pertinent *desultores* Livii aliorumque, nec *pares equi Festi*, quos advocat Stewechius. Hinc qui de equis descendebant dicebantur *equis delabi, desilire, desuere*, uti ex Justin. 1. 1. c. 10. Virgil. XI. *Æn.* v. 501. & Furio apud Macrob. 6. Sat. 14. patet. Et Græci eodem sensu *ἀναρῶν* dixerunt, id est *desilire*, uti ex Themistii Orat. 6. patet. Et quidem *desilire*, ut puto, est uno saltu sese equo liberare: *desuere* autem lente & trans corpus, ut sic loquar, equi descendere; unde Furius ita loquutus est de vulnerato, idemque facit Liv. lib. 2. *Nec quicquam equitis vulnere retardato, moribundus Romanus labentibus super corpus armis ad terram defluxit*; unde & Virgilius per τὸ *desilire* majorem agilitatem possit videri Camillæ tribuere, quam turmæ ipsius, quam canit *defluxisse*. Alii, & quidem honoratiores, ab hominibus in equos sublevabantur: Liv. 6. 24. *Cum Camillus subiectus a circumstantibus in equum & raptim subsidiis oppositis, hæc est, inquit, milites, pugna, quam poposcitis*. Habebantque *Stratores*, a sternendis vel insternendis equis ita dictos, qui dominos in eos levabant. Spart. Caracal. 4. *Denique cum eum STRATOR ejus levares, pugione latus ejus confodit*: Ammian. Marcel. 1. 38. *Cum eum elatus non susciperet equus, anteriores pedes præter morem erigens in sublime, dextram STRATORIS militis iussit abscindi*: ubi observa milites id ministerium exhibuisse Imperatoribus; loquitur enim de Valentiano: ita 22, 1. de Juliano: *Lapso milite qui se infessurum equo dextra manu erexit*. In Ins. apud Grut. 7. CI. occurrit MATERNIUS. PERLETUS. MIL. LEG. VII. PR. P. F. STRATOR. & in 2. CCCLXXXIX. SILIUS. HOSPE. HASTATUS. LEG. X. GEMINAE. STRATOR. EJUS. vel præsidis. T. Cl. Candidi. Nescio an eodem sensu hæc vox occurrat in Ins. apud Sponium pag. 233. Miscell.

DIOMEDES AP

STRATOR

FAVSTAE. HEDIAE.

Nam vir eruditus explicat *stratorem Appia*, qui viam sternebat eam, pavementumque, ubi deficeret, restituebat. Quod si Faustam Hedia in equum hic Diomedes levavit, illustre documentum haberemus, mulieres etiam suos stratores habuisse; sed, ut verum fatear, *Appia via strator* magis placet, qui uxoris forte suæ memoriam conserva-

vit:

vit: & ita *στρατα* Virgil. & *στραταγασ* *υιαγασ* dixit Suetonius. Græcis homo, qui equum ascendentibus idem officium præstabat, dicitur *Ἀναβαλοῖς*: isque Suidæ exponitur ὁ ἐπὶ τῷ ἵππῳ ἀνάγων: idque exemplo ex nescio quo auctore sumpto firmat idem: ὁ δὲ βασιλεὺς τῷ ANABOΛΕΑ προσκαλοῦμενος καὶ ταχίως ἀναβαίς ἐπὶ τῷ ἵππῳ, ἤτησεν πῶς: *Rex Stratagorom vocans, celeriter conscenso equo, rotam petiit.* Neque aliter loquutus est Plutarchus in Crasso: *Simul Crasso admotus est equus auratis frenis. καὶ οἱ ἀναβαλοῖς αὐτὸν ἀεθμοῖσι περιβίβασαν; & stratores eum sublevantes imposuerunt;* unde simul patet plures simul id officium uni eidemque homini præstitisse nonnunquam. Persas quoque *stapedas* ignorasse, & stratores servos habuisse patet ex historia Tiribazi apud Xenoph. lib. 4. nec non ex ejusdem Hipparchico pag. 956. unde videor colligere stratores Græcis illo tempore adhuc incognitos, & morem a Persis deductum fuisse: nam scribit juniores equites addiscere debere in equos insilire: ætate autem provectoribus haud parum profuturum τῷ περὶ σκὴν ἔργον ἀναβάσσειαν ὑπὸ ἀκρίλων. Scythasque iis usos non fuisse ex Hippocrate docuit Magius in Miscellaneis. Sapor igitur ut equum conscendere posset, stratoribus usus non est, sed Valeriano; qui etiam ipsi stratoris vicem non præstabat, verum stapiæ; quia dorso ejus imponebat pedes, uti optime observat Illustris Salmalius ad Histor. Augustam. Et hoc notare oblitus non est Auctor Passionis S. Pontii apud Baluzium: *Valerianus scilicet Imp. in captivitate ductus a Sapore Rege Persarum, non gladio, sed ludibrio omnibus diebus vite sua merita pro factis percepit, ita ut quotiescumque Rex Sapor equum conscendere vellet, non manibus (ecce munus stratoris) ejus, sed incurvato dorso & in cervice ejus (qui sc. stapedæ loco erat) pede posito, equo membra locaret: similiaque tradit Hugo Floriacensis in Chronico: Ad extremum autem ipse Valerianus Dei presidio destitutus, a Rege Persarum Sapore captus, ignominiosa apud eum servitute consenuit, & donec vixit, hanc infamæ officii pœnam semper tulit, ut acclinis humi Regem ascensurum, non manu, sed dorso attolleret.* Cum igitur stapedum vius antiquis fuerit ignotus, certe Alexandri Magni nummus, quem exhibet Laurenbergius in Græcia Antiqua, vel suppositivus vel male depictus est; quia ille pedes instrumentis istis habet impositos; & similis plane nummus cernitur apud Lazium lib. 1. Græciæ, sed stapedes ex lateribus equi non dependent.

Et recte quoque propterea Sponius T. 2. p. 386 rejicit fellam, vel ephippium, quod Julio Cæsari adtribuunt Helvetii. In originem tamen horum instrumentorum inquirendum est: & Carolus quidem Patinus pag. 333. ea valde recentia facit; Scaliger quoque novitiam rem esse tradit, & eam ob causam maximum Constantini Imp. nummum argenteum recentem esse judicat. Alii contra, interque eos Magius, antiquum, licet non antiquissimum, morem esse contendunt; adducuntque Ins. veterem, cujus hic finis est,

CASV. DESILIENS

PES. HAESIT. STAPIAE. TRACTVS. INTERII.

IN. REM. TVAM. MATVRE. PROPERA. VALE.

Sed primo nihil de ætate hujus monumenti constat : deinde varia sunt quæ illud vel ultimi ævi, vel supposititium esse suadent ; unde etiam Janus Gruterus illud spuris Inscriptionibus inseruit. Negari tamen non potest, quin instrumenti hujus mentio sit apud Eustathium, qui floruit Manuelis Commeni temporibus circa A. Christi MCL, item sub Alexio Commeno & Andronico, ad Odyss. A. *Ἀναβάλλον καὶ τὸ εἰς ἵππον ἀνάγειν, καὶ ἵφιπποι ποιεῖν, ὅθεν καὶ ἀναβολῆς ἢ μῦθον τὸ σιδήρειον ἢ τῆς πύδας ἐπιθήματα ἵφιπποι γίνονται τῆς, ἀλλὰ καὶ ἀνθρώπων εἰς οἰς τοῖσιν ἔργον κερτυεργον.* id est, *Ἀναβάλλον significat in equum levare, & equo ut injideas eques facere ; inde ἀναβολῆς non modo ferrum notat, cui pedes inferentis equos nonnulli ascendunt ; sed etiam hominem qui eidem rei inferuit.* Ante Eustathium Suidas, qui vixit temporibus Alexii Commeni prioris, circa annum Christi 1080. idem instrumentum memorat : *Ἀναβολῆς καὶ ἡ ἐν τῷ Ρωμαίοις λεγόμενη σκαλα.* idque adducto testimonio ex auctore anonymo firmare conatur : *ὁ δὲ Μασσιῶς γηγεῖται, ἵππῳ χωρὲς ἀναβολῆς ἐπίβαιον* Salmasius in Epiit. de Cruce, & Reinesius 3. Var. 2. recte rescribunt *Μασσησιῶται*, illeque per *ἀναβολῆς* non *scalam*, verum *stratorem* intelligit, qui domino equum ascendenti manum commodabat. Polybii fortasse hoc fragmentum esse putat vir illustris ; ex eoque rōni hanc desumptisse Suidam existimat Reinesius : sed recte Liplius notat ejus auctorem esse Appianum ; quippe qui lib. de Bellis Punicis p. 107. ed. ultimæ, ita de Masinissa loquitur : *Corpore quoque magno & robusto εἰς γῆρας πολὺο fuit ; usque ad mortem præliis interfuit ; ἵππῳ δὲ χωρὲς ἀναβολῆς ἐπίβαιον ; & equum sine stratore (pessime redditur sine ephippiis) ascendit.* Adeo ut Suidæ quidem ætate scalæ fuerint nonnullis in usu ; sed illæ in verbis laudatis nequaquam querendæ sunt, cum antiquioribus temporibus plane fuerint incognitæ. Leo Imp. cognomento philosophus, qui imperium adiit mortuo patre Basilio Macedone a. 886. lib. 1. Tacit. c. 6. hæc instrumenta etiam memorat : *οἰς δὲ τῆς σιδῆρας δύο σφάλαι σιδήρει, ad sellas duas ferreas scalas ;* imo ante eum Mauritius, quem vixisse volunt a. 491. iisdem verbis utitur lib. 1. cap. 2. Tacitorum. Quin & D. Hieronymi ætate, qui floruit a. 408, videntur hæc scalæ in usu fuisse ; ita enim in epistolis, teste Magio, loquitur : *Si memoria non labas, se cum quosdam accepit litteras jumentum conscensurum, jam pedem habuisse in BISTAPIA :* imo Vossius 1. de vit. Serm. 7. tretus Inscriptione antiqua, ante a me laudata, fortasse paulo antiquiorem earum usum fuisse censet ; sed leve hoc argumentum esse ex iis, quæ monui, constat. Atque ex his constabit utique Hugonem 1. de Mil. Equestri c. 5. male existimare, nullam hujus instrumenti mentionem existare, quam apud Eusta-

Eustathium Homeri interpretem. Notandum autem diligenter Eustathium dicere, *quosdam* id ferrum usurpasse; & illustrem Salmasium existimare, Leonis Imperatoris tempore equites istis scalis ferreis non habuisse impositos pedes, dum equitarent, ideas tantum usum præstitisse ad scandendum in equum, post subductas & sub sellam fuisse reconditas: quod si verum, jam Leonis ætate abique illis scalis equitabant, & incognitus adhuc stapedarum nostratium usus; quas tamen Hieronymi *bistapia*, ipsiusque Leonis *dua ferrea scala* (nam una suffecisset ascendenti) videntur agnoscere. Nam *bi* in *bistapia* proculdubio numerum dualem denotat, non sicut ac in aliis compositionibus: sic apud Prud. Hym. 12. *bifestus dies*, est sacer duobus Apostolis Paulo & Petro: *bipalium* apud Varr. 1. 24. de R. R. *bicinium* ubi duo canunt; *bilorus*, *biplex*; & *bisellium* quod illustravit Chimentelius, quodque etiam occurrit in Colloquio Scholastico, cum Glossis edito a Vulcano: Δότι ἄδι ἤριος, διφρος, βᾶ ἤρος, διδραν. *Date huic sedes, sellas, scammum, bisellium*: & in Notis Tyronis, pag. 164. *Sella, sellarius, sellisternium, bisellium, subsellium, bidivium, tridinium*: ubi l. *biclinium, triclinium*. Quicquid sit, certa hujus moris origo difficulter potest ex tenebris in lucem protrahi: Casaubonus ad Ath. 6. 16. antiquissimos Rabbiorum *stapedum* mentionem facere se scribit alibi docere: & si nummus, a Trifano vulgatus, genuinus adscribendusque est Chosroi Perfarum Regi, a Justiniani, cui ille fuit æqualis, tempore, & a Persis fortasse mos hic repetendus est. Nam insidet equo Chosroes instar Solis (cujus se & Lunæ fratres dicebant Perfarum Reges) radiis ornatis, pedesque ejus stapedibus, quemadmodum ex cætypo patet, insistunt:

Cum autem omnes homines stratores non habebant, C. Gracchus libera Repub. ut consuleret plebis commodis, conciliaretque Italorum sibi animos, vias stravit multas, columnas lapideas ad indicanda milliaria statuit, ἄλλως ἢ λίθους ἑλαττον ἀπέχοντες ἀλλήλων ἑκατέρωθεν τῶν ὁδῶν διήκων, ὡς εἴη ῥαδίως ἕως ἑσπεως ἔχουσι ἰππῶντων ἐπ' αὐτῶν,

ἀποβολίαν μὴ διαοίσις, alios lapides paulum a se invicem divisos ab utroque via latere constituit, ut qui equos haberent facile eos ascendere possent absque opera stratorum, teste Plut. in ejus vita: & quia tunc temporis scalæ non fuerint in usu, certe nulla causâ est cur Lipsius fluctet, & ad instrumentum scanfile verba illa trahi posse existimet. Idem autem quod Gracchus fecit, diu ante etiam memorat alicubi Xenophon, *Imposito pede super dorsum ejus*: Variant auctores illius & posteriorum temporum in describenda calamitate, quæ Valerianum exercuit, uti videre licet apud Barthium ad Claudianum, & ad Statium, lib. 2. Theb. v. 713. sed ipsi Saporem cervicem calassè, præter Victoris Epitomen, passionem S. Savini, testis omni exceptione major est Lactantius noster. Vir eruditus tam ex Veteri Testamento, quam profanis auctoribus, illustrat morem calcandæ devictorum cervices; atque ex Corippo Imp. Romanos ita pictos fuisse docet.

Ipsam autem in media victorem pinxerat aula

Effera Vandalici calcantem colla tyranni.

Inde conatur evincere hæc verba, *Nam quamdiu vixit Rex ejusdem provinciæ, incurvato eo, pedem cervicibus imponens solitus erat equum conscendere*, affluta Eutropio aliunde esse, quia in melioribus codicibus non inveniuntur, atque etiam a Græco interprete ommissa sunt; & postquam adtulisset varias de Valeriani calamitate sententias, etiam Eusebium ad partes vocat, atque ex ejus lib. 7. c. 8. Hist. Eccles. vel potius ex Dionysio, quem ille sequitur, docet Valerianum ita in imperio consensisse, ut ipse affectus ætate tradiderit id regendum filiis; additque Eusebium rem Romano nomine indignam, reverentia suorum principum, vel negligentia, vel alia de causâ, transire, eoque genere neminem nescire eum sæpius cum toto grege suo labi. Certe Valerianus duos filios habuit, Gallienum & Valerianum, eumque Augustum, hunc Cæsarem fecit, antequam in Saporis venit potestatem; sed tamen apud neminem alium auctorem reperit, Valerianum ita in imperio consensisse, ut ætate affectus id tradiderit filiis. Nam primo ille in imperio non consensuit, sed annos LXX. natus, Imperator factus est, & cum ætatem ferret optime, multisque virtutibus præditus dignus esset imperio, non certe dici potest propter ætatem imperium filiis tradidisse, Gallienum licet initio Principatus Augustum, & alterum filiorum Valerianum Cæsarem *absens*, forte ad bellum Persicum profectus, creaverit. Deceptus proculdubio Barthius est a Christophorono Eusebii interprete; quem recte notat Valesius verba laudata intellexisse de Valeriano, cum ad Macrianum, cujus proxime mentio præcessit, sint referenda; unde hodie ita ille locus vertitur: *Macrianus vero imperandi cupiditate flagrans, tametsi imperio indignus, cum regium imperium induere non posset, ipse corpore debilis, duos filios paterna in se translaturus crimina imperio præfecit.* Et quadrant hæc optime cum iis quæ narrat in ipsius vita Trebellius Pollio. Nam quamvis ille non memoret imperii cupiditatem, tamen

tamen ex consilio quod cum Balista habuit, (de quo idem videtur in Gallienis) & quia statim manus ipsi dedit, (puto satis patere, hanc scenam ipsos communi consilio egisse; & ita Macrianum posse dici imperium concupivisse. Reliqua optime etiam conveniunt: nam Macrianus dixit, *sed non hoc in me ætatis est: senex sum, ad exemplum equitare non possum: lavandum est mihi frequentius, edendum delicatius, divitiæ me jam dudum ab usu militiæ retraxerunt.* Cum autem Balista intelligeret eum de filii cogitare, dixit, *prudens se ipsius Remp. tradere; daret liberos Macrianum & Quietum fortissimos juvenes;* atque ita factus est cum duobus filiis, cunctis militibus volentibus, Imperator. Sed quia Valeriani Cæsaris mentionem tam illustrem facit Lactantius, facere non possum quin Epitomen Victoris examinem: *Licinius Valerianus, cognomento Colobius, imperavit annos quindecim, parentibus ortus splendidissimis, stolidus tamen & multum iners, neque ad usum aliquem publici officii, consilio seu gestu accommodatus. Hic filium suum Gallienum Augustum fecit, Gallienique filium Cornelium Valerianum Cæsarem.* Quod de ingenio Valeriani dicit ille, satis refellitur a Trifano initio Tom. 3. quem arbitror verissima monere; deinde Valerianus non regnavit per annos quindecim, sed ad summum per annos sex. Factus enim Imperator septuagenarius, teste Treb. Pollione, & quidem anno Christi 253. captulque a Persis fuit an. 259. Fulv. Æmiliano & Pomponio Basio Coss. notantque viri eruditi, eum crudelissima morte obiisse, a cervicibus cute ad imos pedes detracta Saporis jussu anno ætatis 77. quæ certe tot imperii annos excludunt, licet Chronicon Alexandr. eidem etiam quatuordecim annos tribuat. Erroris fons forte petendus est ex iis auctoribus, qui scripserunt Valerianum & Gallienum totidem annos imperasse; quod cum de Gallieno verum sit, (quippe qui cum patre sex, solus novem annos imperium tenuit) alii id etiam de Valeriano interpretati sunt: Trebell. Pollio ita loquitur in Gallienis: *De annis autem Gallieni & Valeriani ad imperium pertinentibus adeo incerta traduntur, ut quum xv. annos eosdem imperasse constet, id est Gallienum usque ad quinquagesimum pervenisse, Valerianus vero sexto sit captus, alii ix. annis, alii decem etiam Gallienum imperasse in literis mittant.* Neque aliam potuisse mentem esse auctoris Epitomes, patet ex iis quæ mox narrat: *Regnavit annos quindecim (nimirum Gallienus) cum patre septem, solus octo:* unde Gallienus in epistola Dionysii apud Euseb. 7. 23. vocatur *πυλαῖος ἡμῶν βασιλεὺς καὶ πατὴρ*. Quod autem addit, Gallieni filium Cornelium Valerianum Cæsarem a Valeriano esse factum, id alii meliori jure ad Valerianum Valeriani filium referunt, qui alia quam Gallienus matre vel Mariniana genitus a patre absente Cæsar est appellatus, teste Trebellio Pollione: cum contra, P. LICINIUS CORNELIUS SALONINUS VALERIANUS Gallieni filius natu major, a patre sit factus Cæsar. Hic patre vivo mortuus, & consecratus fuit; alter vero cum fratre Gallieno occisus est; adeo ut mirer Balerum Cadusio-

rum, & Artabadem Armeniorum Reges in epistolis ad Saporem missis apud Tr. Pollionem, meminisse tantum filii Valeriani & nepotis: *Valerianus & filium Imperatorem* (Gallienum) *habet, & nepotem*. Sed hæc aliis relinquo excutienda: nec te poeniteat, *Lector*, consule Illustr. Spanhemium Dissertat. 7. & Joh. Vaillant, Virum doctissimum in Numismatis Imp. præstantiorum: nec non notam Reinseii ad Inf. xli. Classis 111.

Imposito pede super dorsum ejus.] *Athenaus lib. 6. pag. 256.* memorizæ mandat Carizæ nonnullas fœminas accitas ab Artabazi & Mentoriz uxoribus, *Κλιμακίδας* esse dictas, quia pro scalis ita se illis offerebant, *ὡς ἐπὶ τοῖς ἰώβις αὐτῶν τῶ ἀνάβασιν γίγναι, καὶ τῶ κατὰβαιναι ἐπὶ τοῖς τῶ ἀμαξῶν ὄχημασι: ut per earum tergum in currum quo vehebantur conscenderent, & ex eo ita descenderent*: observatque Casaubonus Eustathium notare post adducta Athenæi verba, pag. 1669, sua ætate id etiam factum esse, & cum eques non facile posset equum ascendere, aliquem sese inclinasse, & cervicem ejus loco scalæ vel itapedis fuisse: qui locus nos insuper docet ipse ætate illorum instrumentorum usum non fuisse promiscuum. Ceterum notanda est Persarum Orientaliumque gentium feritas; quippe qui tantum Imperatorem tam foedo affecerunt ludibrio. Et huc referenda erudelitas Adonibesec, qui Lxx. Regulis digitos pedum & manuum amputavit, eosque sub mensâ sua colligere micæ coëgit, teste Judicum libro: huc pertinet arrogantia Sesostris, qui currui suo junxit Reges subactos, cum templum vel urbem ingrederetur, uti apud Diod. Sic. legimus: & denique Tamurlanis non minus sævum factum, qui Turcorum Imp. Bajazethem ferreæ cavæ inclusum ludibrii causâ circumtulit: quemque etiam currui adjunxit, si fides habenda Matthæo Palmerio in Chronico MS. quod mihi utendum dedit Henr. Copezius. *Temberlanis*, ait, *incredibilis potentia Imp. moritur. Fuera apud Tartaros natus humili loco, & tantas vires adeptus, ut supra duodecies centena hominum milia haberet in castris. Qua multitudine, astritis bello Teucris* (ita & Turcos alibi vocat) *eorum Imperatorem castrensis vincium aureis, currui, quo vehebatur, quasi triumphans adjunxerat.*

Quod cum filium] Gallienum, qui Christianos persequutus non est, unde a Dionysio Alexandrino apud Euseb. 7. 23. Hist. Eccl. vocatur *ὁ σοφώτατος καὶ φιλοθεώτατος*, religiosissimus Deique amatissimus Imperator.

Direpta est ei cutis.] mortuo scilicet; id quod etiam tradit Petrus Patricius in Excerptis Legationum, notante Valesio ad Eusebium, cap. 24. Orat. Constantini. Adeo ut male Cedrenus narret vivum Valerianum excoiatum fuisse: *ὡς Σαπυριε ἐκιδρωεῖς ἐπιλόβησεν*; & frustra Barthius ad lib. 2. Thebaidos Statii v. 713. hanc historiam in dubium vocet. Valeriano vivo cutem fuisse detractam tradit etiam Agathias lib. 4. Nam postquam narraisset Nachoragam a Chosroë ea poena fuisse affectum, & fabulis adscripsisset Marfyzæ historiam; adjicit, *Sap-*
ριε

rem, qui multo ante Chosroën tempore regnavit, hujus supplicii auctorem; cum valde injustum, præcipitem ad iram & crudelitatem; & multas historias testari Valeriano hanc poenam ab ipso irrogatam fuisse.

Singularis Dei] id est, unius, & qui solus Deus est: lib. 5. c. 5. Inft. cum vocat *singularem rerum conditorem*; & cap. 14. libri ejusdem ita loquitur. *Qui justitiam veram defendere, Deoque singulari servire cœpissent.*

Continentis universa] ita de mundo loquitur Cicero 2. de Nat. Deor. *Mundus omnia complexu suo coercet & continet.*

Tres participes regni fecit.] Non simul vel eodem tempore. Nam CAP. VII. Maximianus Herculius assumptus est in consortium imperii & Augustus factus a. 285. a Diocletiano; illique ambo a. 293. Constantium Chlorum & Galerium Maximianum Cæsares fecerunt. Puto enim errare Eutropium, cum cap. 13. lib. 14. Herculium Cæsarem, & cap. 14. eundem ex Cæsare Augustum creatum esse narrat; licet illum sequantur Orosius 7. 25. & P. Diaconus lib. 10. Histor. Miscellæ. Errat etiam Auctor Epitomes Temporum apud Scalig. pag. 277. & non satis caute scribit Herculium factum esse βασιλεως κοινοῦν in eunte tertio anno imperii Diocletiani; cum illud factum sit Cal. Aprilibus an. 285. & Diocletianus imperium adierit XII. Kal. Dec. 284. uti docet Baluzius in Chronologia.

Indictionum] id est, tributorum, uti docet idem, pluribusque exemplis firmat Du Cange in Glossario: infra c. 31. *indictiones auri & argenti*; videnturque initio extra ordinem imperatæ fuisse. Tangit hanc rem Victor c. 39. De Cæsaribus: *Hinc denique parti Italia in-vecium tributorum ingens malum. Nam cum omnis eadem functione, morataque * ageret, quo exercitus atque Imperator, qui semper aut maxima parte aderant, alii possent, pensionibus inducitur lex nova.* Asterius Homil. in Avar. p. 38. *ἰνδίκιον* appellat. * Al. moderataque.

Multi præfides] Notabilis valde locus; quippe qui inservit multum ad cognoscendum initium divisionis unius provincie in plures, quæ singulæ suos præfides habebant: & digna hæc verba sunt, quæ alius, cui plus otii est, diligenter illustret, quippe quæ proculdubio lucem magnam accendent tam Ecclesiasticis quam profanis auctoribus.

Civiles actus rari] id est, raro hi judices litibus privatorum dirimendis operam dabant; sed de criminibus atrocibus cognoscebant, damnabantque ad mortem homines vel proscribebant: cap. 21. *casus leves atque civiles* dixit.

Hic moneta.] Pro ædificio, in quo *moneta* vel nummi signabantur, vox hæc sumitur: Amm. Marc. 22. 121. *Quod aram in moneta, quam regebas, evertisset*: Sidon. in carmine de Narbone,

*Salve Narbo potens salubrisate,
Portis, porticibus, foro, theatro,
Delubris, capitolis, Monetis,
Thermis, arcubus, horreis, macellis.*

Alii monetum dicebant, uti docet Du Cange. Diocletianum autem multa

multa præclara exstruxisse opera, ex hoc loco, & ex thermis ejus Romæ constat; quæ absolute *Diocletiana* vocantur Scholiastæ Juvenalis, cujus verba laudat Ferrarius i. El. 6. *Juxta aggerem primus posuit castra Sejanus, id est, super Diocletianas, qua dicta sunt castra pratoria*: nam ultra has thermas fuere illa castra Sic Vopiscus in Carino c. 19. testatur Romæ Diocletianum scenam, quæ conflagraverat, magnificentiorem reddidisse.

Armorum fabrica:] in quibus vel omnis, vel hujus sive illius generis arma fabricabantur: sic in Notitia Imperii Magister Officiorum in Occidente præfesse fabricis VIIII. in Galliis dicitur; *Argentoratensi armorum omnium: Massiconensi sagittaria: Augustonensi lorica: Suesionensi balistaria & scutaria & clibanaria.*

CAP.
VIII.

Quid frater ejus Maximianus] nimirum Herculius, qui a Diocletiano factus erat confors imperii & Augustus. Num Cæsaream dignitatem gesserit, magna inter eruditos lis est. Eutropius, 9. 13. P. Diaconus in Histor. Misc. Hugo Floriac. in Chron. aliique Trifstan. T. 3. p. 349. & Anton. Pagi pag. 157. memoriz mandant & contendunt Herculium Cæsarem factum esse, antequam Augustus creatus est. Sed Victor narrat, Diocletianum, ubi comperit Bagaudas popularis agris plerasque urbium tentare, Maximianum STATIM Imperatorem jussisse. At Bagaudas ab eo Cæsare superatos esse eruditi scribunt: deinde *Cæsaris* dignitas in nullis ipsius nummis, quos collegit Mezzabarba, apparet: Franciscus quidem Angeloni unum recenset, cujus in antica parte cernitur MAXIMIANUS. NOB. CÆS. in altera vero PRINCIPI. JUVENTUT. sed forte ille ad Galerium referendus est, cujus nummi talibus inscriptionibus ornantur. Sed & Cæsarem eum vocat Mamertinus cap. 6. panegyri. quem Treveris dixit: *vidimus te, Cæsar, eodem die pro Republ. & vota suscipere: & mox; Vidimus te, Cæsar, & in clarissimo pacis habitu.* Verum oratio dicta est Maximiano Herculio Augusto; unde & eum cap. 4. fratrem Diocletiani vocat, & cap. 9. eos *virtutibus fratres* esse dicit; sic cap. 1. *Revera enim te, sacratissime Imp. merito quivis te, tumque fratrem R. imperii dixerit conditores*, quæ certe nequaquam Cæsari conveniunt; & cum cap. 2. & cap. 5. narret varias Herculii victorias, & quidem de Burgundionibus, Alamannis, Chaibonibus & Erulis; non potuit nisi Imperatori & Augusto hic panegyricus dici; quia gentes illæ superatæ sunt anno 287. Diocletiano Aug. III. & Maximiano Aug. Coss. & quia Maximianus, ex sententia eruditorum, factus est Augustus anno 286. cum Cæsar an. 285. foret creatus. Unde apparet rō *Cæsar* Auctori panegyrici non esse secundi fastigii, sed, more antiquo, primi vocabulum.

Frater ejus Maximianus:] Optime notat & verissime Baluzius, Maximianum fratrem dici Diocletiani, non quia iisdem parentibus, vel eodem patre eademve matre geniti erant; sed quia erant Imperii consortes, vel ambo Augusti. Atque ut illi dicebantur *fratres*, ita respectu Cæsarum dicebantur *patres*; & contra hi *illorum filii*, quem-

quemadmodum patet ex cap. 20. quo præclarum hujus moris vestigium continetur. Quin & Diocletianus atque Maximinianus respectu eorum, quos ex Cæsaribus fecerant Augustos, *patres* vocantur, ut patet ex Inf. 7. pag. CLXXVIII. apud Grut:

DD. NN. DIOCLETIANVS ET
 MAXIMINIANVS. INVICTI. SENIORES
 AVGVSTI. PATRES. IMPERATORVM
 ET. CAESARVM. CONSTANTIVS. ET MAXI
 MINIANVS. INVICTI. AVGG. ET. SEVERVS. ET
 MAXIMINVS. NOBILISS. CAESARES. THERMAS
 FELICES. DIOCLETIANI. AVG. FRATRIS
 NOMINE. CONSECRAV. CAEPTIS. AEDIFI
 CIIIS. PRO. TANTI. OPERIS. MAGNITV
 DINE. OMNI. CVLTV. PERFECTAS
 ROMANIS. SVIS. DEDICAVERVNT.

Qua in Inscript. observandum præterea Diocletianum & Maxim. Herculium post depositum imperium etiam Augustos, & denique Diocletianum ab Imp. & Cæsaribus, quorum paulo ante dicitur *pater*, appellari FRATREM. Atque ut hæc loquendi forma illustretur post Baluzium pluribus, notandum est Reges sese invicem *fratres* appellasse: Sapor apud A. Marc. 17. 5. Constantium Cæsarem nominat *fratrem suum*; idemque alios fecisse tam ex sacris quam profanis auctoribus probat Valesius. Et tam Romani quam Græci res animatas vel inanimatas, si modo ejusdem originis vel similes forent, non aliter designare solebant. Noti sunt sacerdotes, *Fratres Arvales* dicti, & in Ins. occurrunt *fratres fabriles*, qui scilicet ex uno corpore fabricorum sunt. Carthaginienses & Philippus cum Macedonibus in foedere apud Polyb. 7. 2. sese vocant *φίλοις*, καὶ ἀδελφείοις, καὶ ἀδελφοῖς; notumque est Æduos & Batavos a Romanis eo honore dignatos esse ex panegyricis & Inscriptionibus: id quod & civitates alias fecisse ex Aristide & Dione Prusæo notat Harduinus pag. 487. quomodo apud Polybium etiam cap. 25. Excerpt. Legat. Rhodii testantur sese cum Solensibus oriundos Argis esse, & inde ἀδελφικῶν inter eos esse συσφαισιῶν; & Carthago atque Utica Tertuliano lib. de Pallio *sorores* vocantur, quia ambæ a Phœnicibus conditæ ferebantur. Res inanimatas eodem consanguinitatis nomine descriptas esse docet Mela i. 5. *Montes sunt alti, qui continenter & quasi de industria in ordinem expositi, ob numerum septem, ob similitudinem FRATRES vocantur.* Sic cum veteres crediderint Euphratem & Tigrim eodem fonte nasci, ut vel patet ex Lucan. 2. 256. inde *fratres*, vel quod plus est, *gemi* dicti sunt. Mamert. in Genethl. c. 6. *Vobis Rhenus, & Ister, & Nilus, & cum gemino Tigris Euphrate.* Livinejus *geminum Euphratem* interpretatur, qui in Mesopotamia se cum Tigride conjungit, cæteroquin seorsim fluens: verum *geminus* dicitur, quia iisdem fontibus oritur; unde Eumepius etiam c. 21. Orat. quam pro scholis restaur. habuit, eos *geminis*

Perfidus flumina appellat; quanquam si quis hic malit *duos fluvios* intelligere, quomodo Virgil. *geminos serpentes*, Manil. *geminum cardinem mundi*, & alia dixerunt, nullus repugnaturus sim. Apud Stephanum præterea Euphrates & Araxes ἀδελφοὶ dicuntur, quia ex eodem Armeniæ monte oriuntur; & Auctor M. Etymol. ἀδελφὸν exponit ἴμοια; eoque sensu hæc usurpatur Ælian. 2. Var. 18. & 12. 1. Lucianus præterea lib. de Calum. assentationem facit ἀδελφῶν calumniæ: Petron. paupertatem *sororem bonæ mentis*: Martialis *lodices sorores*: alique plures ita loquuntur.

Qui est dictus] Hæc ita distinguo: *qui est dictus Hercules? non dissimilis ab eo; nec enim...* translata interrogationis nota. Maximilianus autem frequenter in Paneg. & lapidibus vetustis vocatur *Herculus*: inque nummis ejus cernitur Hercules, & VIRTUTI HERCULIS, uti videre licet apud Tristan. Spanhemium & alios.

Effoderentur assidue lumina Senatus.] Virgilium suum expressit;
Postquam altos tetigit fluctus, & ad aquora venit,
Luminis effossi fluidum lavit inde cruorem.

quanquam hic proprie, ille metaphorice loquatur: plane ut Vellejus 2. 52. *Collisa inter se duo Reip. capita, effossumque alterum Romani imperii lumen*, i. e. Pompejus; ubi tamen Scioppius mallet *effusum*. Ut autem Lactantius præcipuos Senatores vocat *lumina Senatus*, ita etiam Prud. hymno 2. εἰ 51φ.

Ipsa & Senatus lumina,
Quondam Luperici & Flamines,
Apostolorum & martyrum
Exosculantur lumina.

Cicero 3. Catil. *Lumina civitatis*, & Vell. 2. 99. Tiberium *alterum Reip. lumen* appellat: Latino Pacato c. 16. paneg. bini Theodosii vocantur *spes oculique Reipub.* & cap. 46. præcipui Senatores, *Senatus lumina*; & Agamemnon Euripidi Hec. 841. μίγρον Ἐλλῆσι φάος: Amphiarus Adrasto apud Pind. Ol. 6. p. 47. σπῆρας ὀφθαλμὸς ἱμῶν. Quin & ad res alias hæc loquendi forma translata est: Athenæ & Sparta Justino lib. 5. sunt *duo Græcia oculi*: & Plutarchus in Polit. narrat Athenas a Lacedæmoniis deletas non esse, ne Græcia fieret ἱπρόφθαλμος: quo pertinet Philonem Judæum alicubi scribere Athenas id in Græcia esse, quod pupilla in oculo, & in anima ratio. Ciceroni lib. 3. de Nat. Deor. Corinthus & Carthago, *duo oculi oræ maritima*; Pindaro 2. Olymp. Agrigentum Σικελίας ὀφθαλμὸς, & denique villa Catullo carm. 27. dicitur *peninsularum insularumque ocellus*.

Ad corrumpendos mores.] Recte vidit, quemadmodum ex versione patet, doctissimus Burnetus, scribi debere *mares*; & hoc etiam tradit ViCTOR: *Quippe Hercules libidine tanta agebatur, ut ne ab obfidum corporibus quidem animi labem comprimeret.*

Felicitatem imperii.] Quæ in variis Imp. nummis occurrit, ut

TEMPORUM FELICITAS, & PERPETUA FELIC. & FELIC. SÆCULI in nummis Commodi, Getæ, Caracallæ, & aliorum : imo in uno pereleganter FELICIA TEMPORUM. Felicem igitur ita se & *beatum*, uti præcedit, fore putabat. Et sic *beatitudo publica* occurrit infra c. 48. *beatissimi Cæsares* apud Nazar. cap. 1. & ult. paneg. *beatissima victoria*, 32. *beatitudo urbis*, 33. & *beatissimum sæculum* apud Tac. c. 3. Agric. Quibus ex locis patet, alio sensu *to beatus* veteribus sumi, quam hodie fieri solet.

Aliter vero Maximinianus;] nimirum Galerius; ex quibus nominibus **CAP. IX.** male duos Cæsares facit Jornandes : *Ob qua Constantius & Galerius ac Maximinianus Cæsares assumuntur in regnum.*

Narsesus Rex Persarum.] Diocletianus ante Persas vel vicerat, vel illi pacem cum ipso fecerant : nam Mamert. in Panegyri. quem Maximiano Herculo ante ipsius quinquennalia dixit c. 7. ita loquitur : *Credo itidem optimam illam fertilemque Syriam velus amplexus suo tegebat Euphrates, antequam Diocletiano sponte se dederent regna Persarum* : rursus c. 10. *Hoc eodem modo rex ille Persarum, nunquam se ante dignatus hominem consisteri, fratri tuo supplicat, totumque si ingredi ille dignetur, regnum suum pandit* : & ipsum Herculum ad Euphratem bella gessisse haud dubiè colligitur ex cap. 2. Unde & cap. 5. Genethl. *Prætereo Francos ad petendam pacem cum rege venientes, Parthumque vobis munerum miraculis blandientem*; de quibus muneribus etiam in alio Panegyri. loquitur cap. 10.

Avi sui Saporis.] Si alios sequimur, Sapor fuit atavus Narsæ. Scilicet Sapor succellit filius Hormisdates; hunc exigui temporis Regem exceperit Vararanes; qui cum tribus annis regnasset, reliquit filium ejusdem nominis annorum septem & decem regem : illum sequutus est Vararanes tertius, cognomine Seganfæa, quia pater Vararanes gentem eam devicerat, uti videre licet apud Agathiam lib. 4. Tertii Vararanis filium eruditi Narsen faciunt, & ex eorum sententia proinde Sapor ejus atavus fuit. Sed tamen non narrat Agathias Narsen Vararane tertio fuisse genitum, quamvis eum exceperit; & si vera Lactantius scribit, Saporque Narsæ avus fuit, potuit esse genitus Hormisdate, ipsique propter infantiam avunculus posteaque filii ipsius prælati sunt. Narses autem noster regnasse ab Agathia dicitur annos VII. menses v. quod certe verum esse nullo modo potest, si jam regnum Probi tempore obtinuit : Vopiscus c. 16. vitæ ipsius ita loquitur : *Fertur etiam epistola illius, repudiatis donis, qua Rex Parthorum miserat, ad Narsesem talis esse.* Casaubonus notat, hunc Narsesem fuisse Armeniæ regulum, justum a Rege Persarum vel Parthorum hæc ad Rom. Principem deferre munera, & mentionem de hoc facere Aur. Victorem in Diocletiano. Victori certe nullus alius Narses in Dioclet. memoratur quam hic noster, qui Persarum Rex & a Galerio Maximiniano victus fuit : unde satis patet superque, male virum doctissimum & tempora & personas confundere, & male existimare Narsesem Vopisci laudari Victori in Diocletia-

cletiano. Præterea illum facit Armeniæ regulum, cum tamen mihi etiam Rex Persarum videatur esse, sed confundi cum Vararane, qui Probi tempore regnabat, si vera monet Agathias. Nam si Narseus dona attulit ad Imp. Rom. & ita legati munus obiit, non est verisimile Probum ad ipsum præsentem epistolam daturum; nec posset dici accepisse litteras, nec *territus esse*, & *pacem fecisse*; quæ omnia Regi Persarum vel Parthorum conveniunt. Forte Casaubonus ante oculos habuit, cum hæc scriberet, Narseum, quem Sapor Narsētis nostri nepos misit ad Constantium anno 357, uti legimus apud Amm. Marcell. 17. 5. qui tamen non dicit, cum Armeniæ regulum fuisse. Eutropius præterea Narseum vel Narsētem, vel Narsētem nostrum, facit *avum Ormisdæ & Saporis*; quod etiam examinandum est. Agathias narrat post Narseum regnasse filium ipsius Hormisdatem (qui avi forte nomen gessit) per totidem annos & menses; illumque excepisse Saporem, filium posthumum, qui imperavit per annos LXX. & post mortem ipsius imperium ad fratrem ipsius Artaxerxem esse delatum: quæ certe ego vix capere possum. Nam si uxorem gravidam Hormisdates reliquit, ilque regnare debebat quem regina esset paritura, uti Agathias memoriæ mandat, clarum utique est nec plures Hormisdati filios, nec Saporis fratrem fuisse. Unde & Persæ cum ex Magis intellexissent Reginam filium & successorem daturam, cidarin utero ejus imposuerunt, & infantem necdum-natum Regem crearunt, qui fuit Sapor nepos nostri Narsei. Errat certe Chevæus lib. 4. c. 3, cum Sapor, qui Valerianum vicit & indignis adeo habuit modis, tam felix omen futuræ potentæ nondum nato accidisse scribit. Nam illud nequaquam huic Saporis tribui potest; verum ad alterum, qui vixit tempore Juliani, referendum est, uti vel Agathiam inspicienti patebit. Narratio hæc, ut dixi, fratrem plane excludit, & conciliari hæc non possunt, nisi dicamus Artaxerxem concubinâ Hormisdati genitum, & plusquam septuagenarium regno admotum esse. Sed mirum est, Saporis fratrem successisse, cum *duos filios Regis*, id est Saporis nostri, memoret A. Marcell. 25. 1. Quod si ponamus illos diem suum obiisse, nec Saporem posteros reliquisse, ita Artaxerxes frater ejus, licet ex concubina genitus, succedere potuit; quia filii ex concubinis geniti a regno erant remoti, quamdiu justis & legitimi liberi superessent, uti ex Herodoto notavit Brissonius. Claris certe verbis testatur Agathias post Saporem per quatuor annos fratrem ipsius Artaxerxem regnasse, & hunc exceptum fuisse a filio itidem Sapore dicto. Atque hinc etiam patere arbitror, *Hormisdam*, qui ad Constantinum Magnum fugit, non potuisse esse Saporis longævi fratrem; id quod tamen plerique eruditi, & Henr. quoque Valesius ad Amm. 16. 18. tradit; qui cum *Regalem* dicit fuisse, ut Zosimus & Suidas *Regis filium*, sed nemo cum Hormisdate, Narsēi filio, progenitum scribit. Scilicet Narsēs quatuor filios habuit, *Adanarsen*, *Hormisdam*, *anonymum*, & *Hormisdatem*: Adanarses ob crudelitatem & sævum dictum,

dictum, (quod tamen aliud est ab eo quod Hormisdas projecit) regno excidit: Hormisdas propter jactatam Marfyæ historiam, mortuo patre Narsete, & pulso Adanarfe, in vincula conjectus est; quibus arte uxoris liberatus ad Constantinum M. aufugit: Hormisdati traditur regnum, qui alterum fratrem anonymum excæcavit, uti videre apud Zonaram licet. Videntur tamen veteres censuisse Hormisdam fratrem fuisse Saporis, nepotem Narfei, uti vel ex verbis Eutropii patet. Nec certe omnia in tanta historię caligine liquido satis elucidari possunt. Restant duo illustranda; cum quo nimirum bellum intestinum gesserit Narseus; & num a Galerio captus sit. De priori re ita loquitur Mamert. c. 17. Genethl. *Ipsos Persas, ipsumque Regem, ascitis Saccis, & Ruffis, & Gellis, petis frater Ormies, nec respicias vel pro majestate quasi Regem, vel pro pietate quasi fratrem.* Livinecius rescribit *Ormisdæ*, & Eutropium notat Narseum facere avum Saporis & Ormisdæ. Sed si tempora inspicimus, patebit facile, Eutropii Hormisdam locum hic habere non posse. Dicitur est panegyricus, uti ex initio ejus patet, ante celebrata quinquennalia Herculi, quæ inciderunt in annum 288, vel sequentem. Nam si Narfes per septem tantum annos & aliquot menses regnavit, ut Agathias memorat; si obiit anno 302. uti eruditi censent; sequitur necessario eum incepisse regnare anno 295. ante quem panegyricus ille pronunciatus est; & deinde hoc bellum intestinum Narsetis avum vel patrem exercuisse. Alterum, Narseum nimirum cum uxore, liberis, sororibusque a Galerio captum fuisse, notant eruditi; auctoresque sententiæ suæ faciunt Eusebium in Chronicis, & Eutropium. Sed Eusebius scribit Galerium, *superato Narseo, & uxoribus, ac liberis, sororibusque ejus captis, a Diocletiano ingenti honore susceptum esse; & Eutropius, Galerium, pulso Narseo, castra ejus diripuisse, uxores, sorores, liberos cepisse;* unde certe evinci nullo modo potest Narsea in potestatem Galerii venisse. Narrat id tamen Victor Aurelius, quem miror viris doctis præteritum esse: *Denique ibidem Narseum Regem in ditionem subegit: simul liberos, conjugisque, & aulam regiam.* Idemque tradit etiam Chévæus lib. 4. c. 3. Hist. Mundi. Verum uterque erravit, & ex aliis omnibus historicis, nec non Lactantio nostro, clare patet Regem fuga elapsum esse.

Fugasque Narseo.] Primo tamen victus fuit Galerius, uti ex Victore, Rufo, nec non Hieronymo, constat; quorum hic ita loquitur, *Galerius Maximianus victus a Narseo ante carpentum Diocletiani purpuratus cucurrit:* eamque ad historiam respicit Am. Marcell. 14. 11. ubi Galerius etiam non *Cæsar*, verum *purpuratus* vocatur; quia scilicet illi qui creabantur Cæsares, purpura inducuntur, uti vel patet ex c. 19. Lactantii, & Amm. Marcell. lib. 15: unde Julianus apud eundem 20. §. milites alloquens Cæsar, *sele purpuratum* nominat. Sed, si audimus P. Diac. 10. Hist. Misc. primum prælium Galerius secundum habuit; inde inter Callinicum & Carras congressus, pulsus est; posteaque feliciter in Armenia minore pugnavit, Nar-

seumque vicat : si vero Hugon. Floriacensem, Galerius, cum duobus jam præliis adversus Narseum conflixisset, tertio congressu victus, amissis copiis ad Diocletianum refugit, postea meliori fortuna usus. Cæterum notatu valde dignum est, Diocletianum tam arrogantem & tam immitem fuisse, ut Cæsarem vel passus sit, vel iusserit ante carpentum purpuratum, id est potestatis suæ insignibus ornatum, currere. Similia exempla historix conservant. Eutropius 7. 5. narrat, *multos reges ex regnis suis venisse, ut Augusto obsequerentur, & habitu Romano, togatos scilicet, ad vehiculum vel equum ipsius cucurrisse* : sed hoc voluntatis erat, alterum poena habebatur. Galba apud Suet. c. 6. ad *essendum Cæsi Imp. per xx. passuum milia cucurrit*, qui tamen erat nobili & veteri prosapia oriundus. Et hujus arrogantix exemplum etiam præbet Epictetus Episcopus, in libello precum, quem Faustinus & Marcellinus Imperatoribus Valentiniano, Theodosio, & Arcadio obtulerunt. *Denique cum pro fidei integritate persisteret* (Rufinianus), *hunc Epictetus, atrox ille & durus de Centumcellis Episcopus, ante rhedam suam currere coëgit; & cum dis currit, sic in via ruptis vitalibus sanguinem fundens exspiravit*. Nec cuiquam mirum videri debet Galerium paruisse Diocletiano : nam Cæsares in Augustorum plane erant potestate; hi illis annonas, notarios, vehiculationem præbebant; officiaque domus Cæsarium ex eorum nutu pendebant, uti ex variis Ann. Marcellini locis patet; apud quem propterea Julianus Cæsar sese vocat ipse *apparitorem fidentum*.

Cum præda ingenti.] Eleganter de hac, atque aliorum Impp. & Cæsarium victoriis loquitur Eumenius, in Orat. quam pro restaurandis Scholis habuit; cap. 21. *Ibi fortissimorum Impp. pulcherrima res gesta per diversa regionum argumenta recolantur; dum calensibus semperque venientibus victoriarum nunciis revisantur gemina Persidos flumina, & Libya arva sitiensia, & connexa Rhemi cornua, & Nili ora multifidas, dumque sibi adhaec singula insuentium animus affingit, aut sub tua, Diocletiana Auguste, clementia, Egyptum furore posito quiescentem; aut te, Maximiane Invicte, percussa Maurorum agmina fulminantem; aut sub dextera tua, Domine Constanti, Bataviam Britanniamque squalidum caput sylvis & fluitibus exerentem, aut te, Maximiane Cæsar, Persicos arcus pharetrasque calcantem*. Præda autem ingenti potitum fuisse Galerium, alii etiam omnes testantur; & notandum imprimis auctorem *Συναγωγῆς ἰσραηλινῆς* a Scaligero editum p. 395. narrare eum reversum fuisse *βαλάντιον πεπληρωμένον ἱχθυῶν λίθων τιμίων καὶ μαρμαριῶν*; Diocletianum tunc primum veste & calceis *λίθους τιμίους καὶ χρυσῶν κικισθημένους* usum esse; & eundem iussisse, ut spreto salutandi veteri more adoraretur. Sed Eusebius initium hujus moris refert ad ann. 295. victum vero Narseum ad ann. 303. Quin & ante Diocletianum Carinus *gemmas in calceis habuit, gemmata fibula usus est, & balteo saepe gemmato*, teste Vopisco c. 17. Imo ante Carinum Aurelianus, *gemmis, & aurata omni veste*, quod

ad hoc

adhuc fere incognitum Romanis moribus videbatur, usus est, quem admodum in Victoris Epitome legimus: adeo ut hujus moris auctor non fuerit Diocletianus; qui tamen gemmas augere & omnibus vestibus addere potuit. Tristanus T. 3. p. 325. ex Eutropio notat Diocletianum tiliarum tegumenta ex serico & purpura habuisse; se chaussant même de bas de soye & de pourpre, ce dit Eutrope: id quod tamē apud eum adhuc quæro.

Manubils ingentibus:] Præterea Persæ compulsi sunt Romanis cedere Mesopotamia & Transigritanis regionibus quinque, teste Rufo Festo: quas mortuo Juliano Jovianus illis reddere coactus est, uti apud Amm. 25. 7., ubi etiam Maxim. Galerii mentio fit, legimus. Notatu insuper dignum est eundem 23. 5. narrare, Juliano adversus Persas bellanti oblatum fuisse leonem mortuum, non secus ac ante Maximiano nostro oblatus erat leo & aper: ubi quid portenderint hæc omnia, disputat; Juliano sc. mortem, Galerio victoriam.

Diocletiano tithorem] Qui proculdubio noluit regiones novas adjicere Romano Imperio, ne insolentior fieret Galerius Victor; *Adeo victor, ut ni Valerius, cujus nutu omnia gerebantur, incertum qua causa, abmisisset, Romani fasces in provinciam novam ferrentur:* causam, quam se nescire fatetur Victor, ex Lactantio nostro discere licet. Sed tamen mirum est Victorem talia tradere; cum ex iis, quæ ad hoc ipsum caput notavi, pateat Narsen Mesopotamiam, & quinque gentium trans Tigridem constitutarum ditione, cessisse. Quæ ut concilientur, statuendum est Romanos nihil recepisse, nisi quod Trajanus in potestatem redegerat. Illius sub imperio *limes Orientalis super ripas Tigridis est institutus;* & sub Diocletiano, *Mesopotamia est restituta. & super ripam Tigridis limes est reformatus ita, ut quinque gentium trans constitutarum ditionem Romani assequerentur: qua conditio foederis in tempus Divalis Constantii reservata duravit,* teste Rufo Festo. Nam *Transigritana regiones ita vocantur respectu Persarum,* non respectu Romanorum, quemadmodum docuit Valesius ad lib. 25. Amm. Marcellini.

Ex Marte se procreatum dicit:] Voluit scilicet imitari Diocletianum & Maximianum; qui non tantum dicebantur *Jovius & Hercules;* sed qui etiam Jovem & Herculem patres suos faciebant. Hinc Mamer. c. 1. Paneg. *Herculem* appellat principem generis Maximiani; & mox ita loquitur: *quem similitudo ipsa stirpis tue, ac vis tacita natura ad honorandum natalem Romæ diem tam liberalem facit.* Idem Geneth. c. 2. *Siquidem vos Diis esse genitos, & Numinibus quidem vestris, sed multo magis virtutibus, approbatis:* cap. 3. *Deinde præcipue vestri parentes, qui vobis & nomina (Jovii & Herculli) & imperia tribuerunt, perpetuis maximorum operum actionibus occupantur:* & mox *Jupiter* vocatur *Diocletiani auctor Deus;* & ipse cum Hercule, *parentes dii:* Auctor incertus Paneg. *Herculio & Constantino dicti* c. 8. non aliter de illo loquitur; *Hic est, qui nomen, quod accepit a Deo principe generis sui, dedit vobis; qui se progeniem esse Herculis,*

non adulationibus fabulosi, sed aequis virtutibus comprobavit. Sed miror hanc Diocletiani & Maximiani arrogantiam non carpere Lactantium, cum eandem in Galerio reprehendat.

Romulam matrem:] Ita etiam Galerii Maximiani matrem appellat Auctor Epitomes Aur. Victoris; additque cum insolenter affirmare ausum fuisse, matrem more Olympiadis, Alexandri Magni creatricis, compressam dracone, semes concepisse: quod licet multum a Lactantii narratione abeat, æque tamen hominis arrogantiam arguit. Nomen autem hoc etiam aliis mulieribus datum est; & PETRONIA ROMULA occurrit in Inf. apud Reines. Nonnunquam ea vox est adjectiva, occurruntque *Romula gens* apud Horat. *Romula sceptris* apud Prudent: & *Romula vox* apud Grammat. veterem in Catalectis Pithœi. In principio autem capitis, mulier hæc dicitur fuisse *Transdanuviana*, & contugisse in *Daciam Novam*. Et primo observanda orthographia in voce *Transdanuviana*; cum fluvius ille cæteroquin fere *Danubius* scribatur. Sed similiter plane in nummo Trajani apud Trist. 1. p. 393. DANUVIÛS occurrit; non secus ac in Inf. 3. CCCCLVIII. apud Gruterum: deinde nonnulla de *Dacia nova* monenda sunt. Memoratur etiam illa Auctori Excerpt. Valesii: *Licinius isaque ex NOVA DACIA vilioris originis, a Galerio factus Imperator*: estque Dacia Aureliani, uti recte docet Baluzius; & puto hanc ante oculos habuisse Auctorem Exposit. totius mundi a Gothofredo editum, cap. 6. ubi scribit, *Dacas habitasse ab ea parte Danubii, ubi Pannonia & Thracia sunt.* Epitome Victoris, quam P. Diaconus sequitur, narrat Armentarium ortum *Dacia Ripens*, ibique sepultum, eumque ab eo *Romulianum* ex vocabulo *Romula matris* appellatum esse. Superioris sæculi eruditi *Daciam Transdanuvianam* dividerunt in *Mediterraneam*, *Ripensem*, & *Alpestram*; quæ distinctio si vera, sequitur Armentarium natum esse antequam mater ejus in *Daciam novam* vel *Cisdanuvianam* migraret. Sed neminem ex veteribus adhuc inveni, qui *Dacia Alpestris* mentionem faciat; *Ripensis* & *Mediterranea* memorantur, verum illæ fuerunt ab hac parte Danuvii, & quidem in *Mœsia* & *Dardania*, qua de re pluribus ago ad cap. 35. Hæc sunt quæ *Daciæ*, quas recenset Rufus Festus in Breviario: *Trajanus Dacos sub Rege Decebalò vicis, & Daciam trans Danubium in solo Barbaria provinciam fecit, qua in circuitu habuit decies censena millia passuum. Sed Gallieno Imperatore amissa est, & per Aurelianum, translati exinde Romanis, dua Dacia in regionibus Mœsia ac Dardania facta sunt.* Una harum *Daciarum* vocata est *Ripensis*, quia Danuvio proxima; altera vero *Mediterranea*, quia inde remota & interior erat. *Daciam novam* autem Istro proximam fuisse, patet ex Eutropio lib. 9. c. 9. *Abductosque Romanos ex urbibus & agris Dacia in media Mœsia collocavit; & est in dextera, Danubio in mare fluente, cum ante fuerit in lava.* P. Diaconus lib. 10. Hist. Misc. hoc sequitur, additque, *in Mœsia media collocavit, appellavitque eam Daciam, que nunc duas Mœsias dividit, quæ verba male Eutropio tribuit vir illustris.* Hausta hæc autem sunt ex Vopisco, c. 39. Aureliani; ubi illustris

Salma-

Salmafius *Daciam Ripensem & Mediterraneam* recte interpretatur. Nec ob stare debet Aurelianum a Vopisco, Eutropio, 9. 9., Jornande, aliisque, dici *ortum esse Dacia Ripensi*; quia inde videtur sequi jam ante ipsius imperium *Daciam*, ejuve partem, *Ripensem* fuisse appellatam. Nam anachronismum committunt auctores illi; & quæ nascente Aureliano *Mæssia* dicebatur, postea appellata est *Dacia Ripensis*; indeque factum est veterem quendam auctorem tradidisse eum *Mæssia esse genitum*: quod miror non intellexisse Vopiscum, cum idem dicant qui narrant Aurelianum natum esse in *Dacia Ripensi*, & alii qui tradunt eundem genitum esse in *Mæssia*.

Exuto focero:] Notanda est loquendi ratio elegans admodum. Nam *exuere* aliquis; verbi causa, *foceram* dicitur, qui foceri animum abjicit, seque ut focerum adversus generum non gerit. Ita *exuere hominem* dixerunt Statius & Quintilianus; id est, ab humana natura quasi desciscere, ferum & barbarum fieri: *exuere sœminam* Seneca Ep. 95. *exuere principem*, & *induere rabidum tyrannum*, Haymo 8. 2. Histor. Ecclæs. *exuere patrem*, Val. Maximus; *καὶ δὲ τὴν ἀνθρώπων*, Hesychius in Vitis Philos. & *induere proditorem & hostem*, Tacitus 6. Annal. Sed ita hoc loco non potest exponi loquendi ea ratio; quia Galerius non fuit focer, verum gener Diocletiani. Quare *exuto focero* nihil aliud est quam, Diocletiano ab imperio remoto; vel, postquam Diocletianus purpura exuta se imperio abdicavit, & Galerius Imperator vel Augustus factus est, tunc demum futere cepit. Notum est purpuram vel paludamentum purpureum fuisse in signe tam Cæsareæ quam Augustæ dignitatis; hinc qui creabantur Cæsares vel Augusti dicebantur simpliciter *indui*, qui vero imperium deponere, vel deponere cogebantur, *exui*. Lactantius cap. 18. *Et eum nisi ad Maximianum, ut ab eo induatur*: & cap. 29. *Exutus ille precipitem se de tribunali dedit*. Et ita optime cohærebunt sequentia; in quibus Diocletianum, utpote privatum, *Dioclem* nominat; quæque ita scribenda iudico; *Diocles (ita enim ante imperium vocabatur) cum rem publicam . . .*

Cum eras in partibus Orientis.] In notitia Dignitatum, ipso initio legitur, *Notitia in partibus Orientis*: ubi omnes Orientalis imperii provincie designantur; cujus imperii *Oriens* pars fuit. Ut autem Lactantius, ita etiam loquutus est Treb. Pollio in Gallienis ex emendatione Salmafii: *Quam Odenatus in Orientis partibus cepisset imperium*: & alibi: *Ergo Maximianus undique collectis exercitibus Orientis partes petiit*: nam his in locis Orientalis imperii pars, *Oriens* dicta, intelligi debet, quia eum, vel illius Orientis partem, in potestatem redegit Odenatus, ipseque mortuo tenuit Zenobia. Et proculdubio ea loquendi ratio inde exorta, quia primo Orientale imperium erat pars imperii Romani; deinde quia quot Cæsares vel Impp. erant, in tot partes illud erat divisum; & tertio, quia Oriens etiam pars totius corporis erat: infra c. 39. *Venerat post obitum Maximiani ad eum Valeria, cum se putaret in partibus ejus suis moraturam*: id est, in par-

te imperii Romani quam regebat. Hoc autem capite *Bisbryniam* & cap. 9. *Armeniam* ab *Oriente* distinguit; unde dignum est ut inquiretur quæ provinciæ eo nomine venerint. Viri eruditi obscurum iudicant quæ *Asiæ* pars ita vocetur; putantque illam versus *Parthiam*, *Assyriam*, & *Armeniam* minorem sitam fuisse. Ego existimo si non omnes, at saltem pleraque regiones, eo nomine fuisse comprehensas, quæ in *Notitia Imperii* recensentur; ut sunt, *Palæstina*, *Phœnice*, *Syria*, *Cilicia*, *Cyprus*, *Arabia*, *Isauria*, *Palæstina Salutaris*, *Palæstina secunda*, *Phœnice Libani*, *Euphratensis*, *Syria Salutaris*, *Osrïoena*, *Mesopotamia*, *Cilicia secunda*. A. Marcell. 15. 8. describit Orientales provincias, incipitque a *Cilicia* & *Isauria*; indenarrat has regiones ab *orbe Eoo* monte *Amano* separari; & *ORIENTIS* *limitem in longum portentum & rectum, ab Euphratis fluminis ripis ad usque supercilia Nili porrigi, lava Saraceni: cunctermittentem gensibus*; limitique *Orientis* includit *Commagenam*, *Euphratensem*, *Syriam*, *Phœnciam*, *Palæstinam*, *Arabiam*, & *Cyprum*; adeo ut eo nomine ipsi non veniat *Cilicia*, *Isauria*, & *Mesopotamia*. Meminit etiam *Orientis* *Basilii* lib. 1. de vita *Theclæ*, πάλιν δὲ αὐτῆς λυκαονίας, & πάλιν ἰώας ἢ πολὺ ἀπὸ χύμασσι: *Urbs ea* (*Iconium*), *est Lycæonia*, *ab Oriente non procul distans; Asiam tamen versus magis accedens, & in ipso Pisidaxum Phrygumque regionis aditu sita*: ubi per *Asiam* intelligenda est *Asia* minor ad *Hellespontum* sita; cui *Iconium* propior erat, quam *Orienti*, ultra *Amanum* montem remoto. Sed cum *Diocletianus* cap. 9. dicatur in *Oriente* substituisse, videndum est ubi æstatem egerit. *Aurel. Victor* scribit *Jovium Alexandriam profectum esse, provincia credita Maximiano Casari*; ibique tunc temporis *Achilleum*, qui purpuram sumpserat, vicit, uti idem *Victor*, *Eutropius*, & *Suidas* in *v. Διοκλητιανός* memoriæ mandant: *Lactantius* c. 36. tradit *Maximinum* ab *Oriente* cursus disposuisse, moxque cum factum esse, *qualis in Syria & Ægypto fuit*, unde nimirum venerat: adeo ut per *Oriente*, in quo substitit *Diocletianus*, videtur debere intelligi *Ægyptus*, cujus ad fluvium *Nilum* *Orientis* limes sese extendit, teste *Amm. Marcellino*. *Valesius* ad eundem 14. 7. miratur *Ægyptum* inter provincias *Orientis* recenseri, cum ex *Notitia* & innumeris *Auctoris* constat, *Ægyptum* ab *Orientis* provinciis se-junctam esse; sed mirari tandem se desuisse addit: postquam didicit *Ægyptum* & *Mesopotamiam* olim sub dispositione *Comitis Orientis* fuisse; idque docere veterem *Inscript.* quæ sic habet; M. MAECIO. MEMMIO. FVRIO. BALBYRIO. CÆCILIANO. PLACIDO. C. V. COMITI. ORIENTIS. AEGYPTI. ET. MESOPOTAMIAE. Certe *Ægyptum* ab *Oriente* separant *Vopiscus* in *Probo*, cap. 9. *Libellus* precum a *Faustino* oblatum *Valentiniano* &c. p. 20. *Haymo* 8. 2. *Histor. Ecclæs.* & proinde nondum video illam *Orientis* nomine fuisse comprehensam; quod si verum foret, certe in *Inscriptione* laudata etiam ab eo non distingueretur. Aliud igitur sunt *Provincia Orientales*; aliud *Oriens*; & *Provincia Orientalis*: duplici sensu possunt usurpari; nempe

vel pro provinciis in genere velus ortum remotis; vel pro provinciis quæ Oriente, propriè dicto, comprehendebantur. Ammianus recensere se dicit *Orientalis provincias*; quo certe nomine Mesopotamia & Ægyptus fuerunt comprehensæ; licet illæ distinctæ sint ab Oriente, vel *Oriente*, stricte sumpti, *provinciis*; quod diligenter notandum est. Quia autem Lactantius diserte scribit, Diocletianum *substitisse in Oriente* & *occupatum esse rerum exitus*, potuit primo Antiochiæ (quæ Orientis caput erat) substituisse, & postea Ægyptum petiisse; vel potius tempora distinguenda sunt; quia utrumque bello adversus Persas accidere potuit, sed non eodem anno. Nam contra Persas bellatum est an. 294, 295, 296, & 297: & Achilles victus est, uti eruditi censent, an. 295, adeo ut anno ultimo, quo victus est victor ante Narfes, Diocletianus in Oriente, & quidem Antiochiæ, videatur substituisse.

Scrutator rerum futurarum.] Sic Diocletianus A. Victori vocatur *imminentium scrutator*: cumque propterea victimarum exa consulere. & ita gentilium diligenter Deos coleret, hinc puto Zosimum 2. 10. narrare, eum noluisse resumere purpuram, quia propiciebat perturbationem rerum: *οὐκ ἠγάπησεν τὴν βασιλείαν τὸν Ἰουλιανὸν ἀποκαταστήσειν αὐτοῦ, ὡς ἐστὶν ἄνθρωπος ἰσχυροῦς, ὡς ἐστὶν ἄνθρωπος ἰσχυροῦς, ὡς ἐστὶν ἄνθρωπος ἰσχυροῦς*, ut erat vir religionis observantissimus: id est, diligens deorum cultor & consultor. Atque ita A. Marc. 22. 1. narrat Julianum *exa rimatum esse assidue, aversaque suspicientem præsire festinasse accidentium finem.*

Sacræ turbata sunt,] id est, sacrificia rite fieri non potuerunt, malum omen illis objectum est: Virgil. 3. Æn. 407.

*Ne qua inter sanctos ignes, in honore doctum,
Hostilis facies occurrat, & omnia turbet.*

Magister ille aruspicum Tages.] Certe ita appellat primum aruspicum, quia Tages artem eam dicitur invenisse, teste Ciccone & aliis; atque adeo *aruspicum scripsisse*, si fides habenda Fulgentio, in Expos. Serm. Antiqui: quomodo sui temporis medicos cap. 33. *Chironem*, & *Melampyrum* antiquis nominibus designat. Nec insolitum est, collegiorum sacrorum præfides, *magistros* vocare: in Inf. occurrit *Magister collegii Fratrum Arvalium*; *Ordinis Sacerdotum Dei Solis Invidi Mithra*; & *Saliorum*. Quin & ipse *Magister Aruspicum* in lapide apud Reines. v. 13. memoratur:

L. FONTEIVS. FLAVIANVS
NARFEPLEX. AVGG. GC.
PONTIFEX. DICATOR.
ALBAN. MAG. PUBLICVS
HARVSPICVM. ORDINE
HARVSPICVM. EX. D. D.

Nescio an Græci hanc vocem nonnunquam per *Διδουκάλος* expresserint. Certe apud Euseb. lib. 7. c. 10. Hist. Boetii celebratur *ὁ διδοκάλος*. *ἡ δὲ τῶν αὐτῶν ἀρτυροῦν ἡγεμονία*; qui Valerianum ad persequendos Christianos incitavit; & per quem ne-
τις τῶν αὐτῶν ἀρτυροῦν ἡγεμονία
ἡ δὲ τῶν αὐτῶν ἀρτυροῦν ἡγεμονία

quaquam Macrianum, qui postea imperium arripuit, intelligi cum Valerio posse existimo. Nam is dicitur fuisse *Καθαρός*, i. e. *Rationalis Imperatoris*; & *αυτός* vel *ίψος*, nempe Valeriano & Archifynagogo, egregiam gratiam retulisse: saltem nisi alia præcesserint, uti hæc continuo ordine non narrantur; id quod etiam Valerii sententiae non favet. Sed tutius est intelligere cum præstantissimo Fr. Spanhemio Judæum, quia Archifynagorum & Magistrorum nomen illis proprium erat.

Profani homines.] Christiani; quos propterea sacris suis arcebant gentiles; quosque *atheos*, *impios*, & *irreligiosos*, vocabant; quia deorum cultum damnabant, uti ex Luciani pseudomante, & Arnobio constat.

Milites cogi ad nefanda sacrificia præcepit.] Recte notat Baluzius Eusebium 8. 1. idem memorizæ mandare: qui etiam malorum, quæ hoc edictum sequuta sunt, originem eleganter describit; quæque adjicere placet; ut unusquisque inde exemplum capiat. *Sensim ac moderate in nos cœpit animadvertere* (Deus), *orsa primum persecutione ab iis qui militabant.* Cum vero sensu omni destituti de placando Deo ne cogitaremus quidem: quin potius instar impiorum quorundam, res humanas nulla sollicitudine ac providentia gubernari rasi; alia quotidie crimina aliis adjiceremus, cum Pastores spreta religionis regula, mutuis inter se contentionibus decertarent, nihil aliud quam jurgia, minas, amulationes, odia, ac mutuas inimicitias augere studentes, principatum quasi tyrannidem quandam contentissime sibi vindicantes; tunc demum juxta dictum Jeremia, *obscuravit Dominus in ira sua filiam Sion*, &c. Et milites Christianos militia motos fuisse, si sacrificare nollent, docet idem c. 4. ubi notandum *εργον διότι*, quicumque is fuerit, milites primo persecutum esse. Hic proculdubio id jussu Diocletiani fecit, si Lactantium sequimur; si vero Eusebium, Maximiani Galerii: nam lib. 8. pag. 317. tradit Galerium, diu ante reliquos Imperatores, Christianos qui in exercitu erant, & qui in palatio versabantur, persecutum; illumque miserandæ persecutionis auctorem fuisse. Ad sacrificia autem coacti sunt Christiani, quia nullum evidentius signum erat Deos colendi; unde & *PIETAS* in nimis cernitur cum instrumentis sacrificio adhiberi solitis; uti doceo ad Homeri Apotheosin pag. 288. quod quia facere recusabant Christiani, *atheï* audiebant; Arnob. lib. 6. extremo. *Quoniam satis, ut res talis, quam inaniter fiant simulacra, monstratum est; de sacrificiis deticeps, de caedibus, usque immolationibus hostiarum, de more, ture, de qua aliis omnibus, qua in parte ista consistunt, poscit ordo quam paucis, & sine ulla circumloquationibus dicere.* In hac enim consuetis parte invidias nobis tumultuosissimas concitare, appollare *νοεσθησας*: & quod minima attribuamus diis, pœnas etiam capitis balluarum crudelitatibus irrogare.

CAP. XI. *Deorum montium cultris.]* Quid hoc de loco sentiam, patebit ex *Deorum* iis quæ ad Columbum in *montem* missi, quæ ex viri eruditi *nomina Saxonia & Norvegia* quæ habet magnetem factis lapidem nigrum cultum veteribus.

tis commodè huc transferri non potuerunt. Persuafus autem mun-
sum, lectionem hanc rectè se habere, & Galerii matrem *montes*
ut Deos coluisse; vel certe præcipue adorasse Deos, quos in monti-
bus, tanquam sedibus suis, versari putabant; quales *Monteses Deos*
in apographo Commodiani dici, notavit etiam Rigaltius; quamvis
præterat,

Montes & Deos dicis -----

illudque vel positum est pro *Montenses*, quomodo in Inf. 7. p. xli.
Gruteri NEMORESIS DIANA est *Nemorensis*; vel ita ex more lo-
quendi illius sæculi scribitur. Sic *Dii montium* occurrit apud
vulgatum Interpr. 3. Reg. 20. 23. *Servi vero Regis Syria dixerunt ei:*
DII MONTIUM sunt dii eorum, ideo superaverunt nos: sed melius est
ut pugnetis in campesribus. Interpretes LXX. singularem numerum
servant: *Θεὸς ὁρίων Θεὸς Ἰσραὴλ, & ἰ Θεὸς νοιλάδων.* Syri volunt
significare Deos, vel Deum, quem Israëlitz adorabant, in monti-
bus habitare, & dominari: quemadmodum canit Ovidius,

Dii sumus agrestes, & qui dominamur in altis
Montibus, imperium est in sua tecta Jovi.

Neque tantum *dii agrestes* vocari *montium dii* possunt; sed etiam
illi qui in montibus colebantur; & alii qui in iis versari putaban-
tur; ut Diana, quæ in montibus feras agitabat, *monsivaga* propterea
dicta. Quin & Cybele *dea montium* vocatur. Moccenati apud Dio-
medem lib. 3. p. 514.

Ades, inquit, a Cybele fera montium dea.

Galerii igitur mater *deos montium*, vel *deos montes* coluit; quod ul-
timum si quis amplecti mavult, me certe haud fiet invito. Erat
enim illa Daciæ oriunda, & forte Dacis parentibus genita, ibique
educata; unde nihil mirum esse debet, si eorum superstitionem se-
quuta est. Nam constat Getas five Dacos *montem* quandam instar
numinis coluisse: Strabo lib. 8. *Ἰσθμὸς δὲ τῆς Γαλατίας ἐς Ἰσραὴλ ἀνορθώ-
ζετο Ἰσθμὸς. Καὶ τὸ ὄρος ὑπελαίθη ἱερόν, καὶ προσεσημασμένον ἔπαιον;*
apud Getas sacerdos dicitur Deus; & mons sacer existimatur. atque
ita appellatur: & Statium *conjuratum verticem* celebrare cenient
eruditi, quia Daci, bella gesturi, in eo monte conveniebant, & ju-
rejurando sese obstringebant: quanquam Strabonis mons ideo tan-
tum sacer haberi potuerit, quia in eo sacerdos habitabat, qui Ἰσθμὸς, ex-
emplo a Zamolxi sumpto, vocabatur; & quia ἀνορθώσεως illud *χο-
εῖον* reliquis, Rege & famulis exceptis, esset ἄβυσσος; uti apud eun-
dem legimus; quæ res excludit Dacos sacramento se obstringentes:
forteque vox ἱερόν verti debet *templum*; quomodo Max. Tyrius Diff.
38. scribit, Libyæ incolis Atlantem montem habitum fuisse ἱερόν καὶ
Θεῖον καὶ ὄρεον καὶ ἀγάλμα; id est, *templum, Deum, jusjurandum*
& simulacrum. Quicquid sit, vel *Dii montes*, vel *Dii montium* sunt
intelligendi apud Lactantium. Dum autem hanc superstitionem ad
animum revoco, facere non possum quin primo doleam, humanum
genus, quod digestas quidem, sed tamen rudes & informes moles

instar numinum venerari potuit; quodque eundem honorem exhibuit informibus lapidibus, & dealbatis stipitibus, columnisque, quæ nullam hominis præ se figuram ferebant. Propter argumenti similitudinem, quæ ea de re notavi, licet longiuscula nec omnia nova sint, hac occasione adjiciam, ut foeda & vesana superstitio omnium clarissime oculis pateat. LAPIDES igitur vel SAXA a gentilibus honore divino eultos, id est, unctos, coronatos, & adoratos fuisse, ex Arnobii lib. 2. constat: *picaturatus veterneosis in arboribus tanis si quando conspexeram, lubricatum lapidem, & ex olivi unguine sordidatum, tanquam inesset vis præseus, adular, affabar. & beneficia poscebam nihil sentiens de trunco;* ubi videri possunt interpretes: Lucianus in pseudomante notat Rutilianum, si quando λίθον ἀληθινόν τινα εὐαγαμίνον conspexisset, continuo in genua cecidisse, adorasse, vota fecisse, & prospera ab illo postulasse. Et puto vere notare eruditione præstantes viros, superstitiosos homines imitatos esse Jacobum lapidem unguento perfundentem in Bethel. Gen. 28. qui tamen, teste Augustino, more idololatricæ lapidem non perfudit oleo, velut faciens illum Deum, neque adoravit illum lapidem, neque illi sacrificavit. Certe Palæstinæ finitimi Arabes lapidem pro Deo coluerunt: Max. Tyrius Diss. 38: *Ἀραβίοι σίβυρι μὲν, ὅτινα ἢ ἐκ οἴδω· τὸ δὲ ἀγαλμα δ' αὖθις λίθον ἢ περὶ γωνίῳ;* apud eisdem sanguine, quem ex majoribus digitis vel pollicibus fossas percutientium eliciebant acuto silice, ungebantur septem lapides in medio positi, invocabanturque Bacchus & Uania, teste Herod. 3. 8. Deum autem, quem lapidis forma colebant, Bacchus, ut roor, fuit, alio nomine Δουσίρης dictus. Neque enim audiendus Suidas, qui illud mutat in Θεός, id est, Θεὸς Ἀρηί, uti observatum Illustri Bocharto: sed tamen ille recte simulacrum ejus describit: *Simulacrum autem est lapis niger quadratus, ἀτόπων ἢ nullam figuram habens, altus quatuor, latus pedes duos, aurea basi impositus.* Sic Tertulliano in Apol. Arabia Deus dicitur esse *Dysares;* & apud Hefychium legitimus *Δουσίρησιν τὸν Διόνυσον, Νωβαταίαι;* quin & Stephanus scribit *Δουσίρη scopulū & κρηφὴν ὑψηλοτέρῳ* esse Arabiæ, nomenque habere *ἄνω τῷ Δουσίρη,* qui Deus ab Arabibus colebatur. Clarissimus Vossius 6. 39. Idol. Gentium putat lapidem *περὶ γωνίῳ* Max. Tyrio laudatum, fuisse loci excelsi verticem vel cacumen, quod pro numine Arabes coluerunt; quia Stephanus *σκόπιλον καὶ κρηφὴν* vocat; & mox addit, eundem, vel Hermolaum, clare narrare, *Δουσίρη* esse dictum jugum, sive altissimum Arabiæ locum, proque numine habitum ab Arabibus pariter ac Dacharenis: in quibus notandis humani aliquid patitur vir doctissimus. Nam Stephanus tantum narrat cacumen, vel scopulum *Δουσίρη,* nomen habere à Deo *Dysare;* ejusque simulacrum, non montem, verum lapidem quadratum fuisse ex Suida edocti sumus. Et de hoc Arabum numine videtur explicandus esse Porphyrus lib. 2. de Abst. *Δυκίνοι ἢ Ἄραβιοι κατ' ἴδω ἱερεῖον ἰθὺσιν*

ἄρα πῦλον ὁ ἰσὶ βασιλεῖ ἱμαίον, ὃ γένεται ἐκ ἑσπέρ : Dumatis quoque, Arabia populi, puerum quotannis sacrificabant; quem sub ara sepeliabant, qua simulacri loco utebantur: nam cum Arabum Deus lapis fuerit quadratus, testibus M. Tyrio & Suida; cum ea forma plurimæ aræ sint; cumque ara illa loco simulacri fuerit Arabibus, nihil certe causæ video, cur non ita Porphyrius explicari possit. Hæc autem superstitio videtur etiam ad Saracenos transiisse; licet lapis, quem adorabant, habuerit lineamenta capitis, si quis accuratus illum inspiceret, teste Euthymio Zygabeno in Panoplia a Sylburgio edita. Quin imo & hodie Mahumedani in parvo templo, quod ab Adamo fabulantur esse conditum, postquam pulsus fuit paradiso, & in quo Abrahamus, Ismaël, & Mahomet preces suas, si eos sequimur, fecerunt, colunt & osculantur lapidem *Al-hajar Al-Afwad*, quem vocant *Brachtan*; eumque ex paradiso Gabrielem ad Abrahamum nungant portasse; initio nive & lacte candidiorem, atque ad instar Solis lucidum fuisse: sed nigrum factum propter peccata hominum, uti docet Chevræus in Historia Mundi. Et de hoc lapide nescio an loquatur Antoninus Martyr in Itiner. *In parte ipsius montis habent Saraceni idolum suum positum marmoreum, quod est candidum sicut nix: ibi permanet sacerdos indutus dalmatica & pallio lineo. Quando autem venit tempus festivitatis eorum percurrente luna, antequam sacerdos ingreditur ad diem festum illorum, incipit marmor illud mutare colorem; & dum adorant idolum, fit marmor illud nigrum sicut nix: completoque tempore festivitatis revertitur in pristinum colorem, unde & valde admirati sumus, prout illa verba ab aliis laudantur.* Atque, ut Arabes, vel Imaelitæ, Patriarchas male imitati sunt, ita Phœnicæ lapides consecrarunt, quos *Batulia* vel *Batulos*, teste Damascio apud Photium, vocarunt; idemque nomen Græci dederunt lapidi, quem Rhea loco Jovis fingitur Saturno dedisse devorandum, quemadmodum ex Hesychio, Prisciano, & aliis, docuerunt Seldenus, Vossius, Bochartus, Salmasius, & Reinesius: quam ad historiam respiciens Lycophron in Cassandra p. 70. Jovem appellat *Διόνυ μίγρον, lapidem maximum*; ut enim notat Tzetzes, *Διόνυ ἢ τὸν Δία λέγει, διὰ τὸν λίθον. Ἐν ἀγρῇ Διὸς ἐστὶ Πίος ἀναγκασθῆναι ἑστὶ τὸν Κρόνον ἀναγκασθῆναι*. Præterea *Divi Lapidis* occurrunt apud Lamprid. in Heliogab. cap. 8. *Lapidis qui Divi dicuntur ex proprio templo Diana Laodicea ex adyto suo, in quo Orestes id posuerat, afferre voluit.* Salmasius arbitratur *divos lapides* fuisse in adyto Dianæ Laodiceæ; & Casaubonus notat, *lapides divos* appellari famosissimum illud simulacrum ab Oreste & Iphigenia e Taurica ablatum: Rubenius 2. Elect. 31. *divos* fratres, id est Castores intelligit, quorum templum Domitianus instauravit; sed simul fatetur animum sibi pendere, ampliusque esse deliberandum; & post rō templo finit sentiam: interseritque rō simulacrum post *Laodicea*. Certe hi lapides non potuerunt esse in adyto Dianæ; neque quicquam commune habent cum deæ istius statua; nec ad Castores queunt ullo modo referri; quia discrete *proprium templum*

templum Divis Lapidibus tribuitur, & quia Lampridius agit de novis diis, quos Romam ex aliis urbibus transferre voluit Heliogabalus. Hoc animadvertens Triflanus, T. 2. pag. 324. arbitratur *divos lapides* nullos alios esse, quam triginta lapides, forma quadrangulari, qui Pharis in Achaia circa simulacrum Mercurii stabant; quibusque singulis nomina deorum erant imposita, teste Pausania lib. 7. Sed quo minus & hanc explicationem amplecti possim, facit *proprium templum*, in quo *divi lapides* fuerunt positi; templum quidem Pausaniae auctoritate his Lapidibus tribuit Triflanus; verum apud eum nihil tale reperio: quippe qui tantum narrat, Pharis aquam esse Mercurio sacram; fonti nomen Hama; incolas piscibus parcere, quia eos sacros deo esse existimant, & prope ipsum illius signum lapides fere triginta positos esse quadrangula forma. Quid igitur? puto hos lapides in Oriente & Syria quarendos esse; & sive scribas *divos lapides*, sive cum Illustri Salmasio *viros*, intelligi debere *Batulas*; quos non modo *ἡνίοχος λίθος* vocarunt Græci; verum de quibus etiam multa mira narrabant, uti videre licet apud Photium in Damascio; quibusque in Oriente, Heliogabali patria, alicubi, & forte Hierapoli *proprium templum* fuit extructum: & excidisse vel subintelligi (id quod Obrechtus arbitratur) τὸ *simulacrum sive signum*, satis patet ex relativo *id*; quod cæteroque ad nullum præcedens potest commode referri; adeo ut ita Lampridii verba distinguenda mea ex opinione sint: *Lapides qui Divi dicuntur ex proprio templo: Diana Laodicea (signum) ex adito suo, in quo Orestes id posuerat, afferre voluit.* Sed ut pergam, observandum diligenter verbis disertis notare Dionem Chryostomum Orat. 12. multos barbarorum, paupertate, vel quia artem sculptoriam ignorabant, montes Deos existimasse, καὶ *ἄνθρωποι δόξα καὶ ἀσημῶς λίθους*, sive *informes lapides*: & scribere Pausaniam in Achaicis, solenne fuisse antiquitus Græcis *δοξῆς λίθους, rudibus lapidibus, ἀπὸ ἀγαλμάτων ἐκκρίβει ἡρώς θῆω*; & in Corinthiacis eundem notare, ante ædem Dianæ *Λυκαίας* jacere *λίθον καλόμενον ἰσθρῖ*; super quo novem Træzenorum viri Orestem a matris cæde purgarunt. Plinius præterea 2. 58. memoriam mandat, in gymnasio Abydi lapidem suo tempore cultum fuisse, modicum quidem; sed quem in medio terrarum casurum (e Sole nempe). Anaxagoras prædixerat; alium colli Cassandriæ, quæ Potidæa vocata est; & Anaxagoram alio tempore iterum prædixisse saxum e sole casurum; idque factum esse interdiu in Thraciæ parte ad Ægos flumina, & lapidem istum ostensum fuisse vehis magnitudine colore adusto. Cum talia igitur ferantur de Anaxagora, nihil utique mirum est, Amm. Marcell. 22. 26. scribere, illum prædixisse *lapides e caelo lapsuros*; mirorque Pliinii verba non occurrisse doctissimo commentatori; qui scribit cum Ammiano facere Philostratum & Tzetzem; sed cæteros omnes narrare, Anaxagoram prædixisse unum lapidem tantum casurum. Nam bis id prædixit; & utramque historiam vel fabulam conjungere poterunt illi qui scribunt, *lapides casuros prædixisse philosophum*; vel

si semel id factum esse habuerunt persuasum, potuerunt plurali numero pro singulari, more loquendi vulgatissimo, usi esse: quomodo etiam Amm. cap. 8. libri ejusdem, narrat Anaxagoram Ægis-Potamis prædixisse lapides ex cælo casuros; qui tamen tantum unus fuit. Offert insuper se Mater Deum, quam sacrum lapidem scribit fuisse Liv. 29. 11. quamque ex inauditæ per omnia vastitatis petra, cui nomen Agdus, in finibus Phrygiæ, cum lapidibus a Pyrrha & Deucalione in orbem mortalibus vacuum jactatis, informatam esse, atque animatam divinitus, memoriæ mandat Arnob. lib. quinto. Mons igitur, cui ortum suum *monsiana* vel *ἑπιουθός*, sive Rhea, debebat, *Agdus* fuit vocatus; quod vocabulum restituendum esse Isidoro censet Reines. 3. Var. Lect. 17. apud quem in Glossis scribitur, *Agadir*, vel, uti Vulcanus edidit, *Abadir lapis*. Recte quidem vir eruditissimus reprehendit Barthium, qui in Germania hunc lapidem quærit; sed male *Agdir*, *Agadir*, vel, si incorruptus Arnobius, *Agdum* lapidem esse, itemque Deam cultam in simulacro lapidis grandis nigri e Phrygia Romam transvecto, arbitratur. Nam *Agdus* non fuit lapis, verum petra vel mons inauditæ vastitatis; deinde *Abdir*, *Abadir*. *Abaddir* est lapis *βαίτυλος*, uti notatum est eruditus ex Prisciano; qui ita loquitur lib. 1. *Abdir genus lapidis*: lib. 5. *Abadir Deus est: dicitur & hoc nomine lapis ille; quem Saturnus dicitur devorasse pro Jove, quem Græci Βαίτυλον vocant*: lib. 6. *Abdir quoque & Abaddir ὁ Βαίτυλος, hujus Abaddiridis*. Lapis autem, qui Deum mater esse existimabatur, lineamenta faciei muliebris videtur habuisse; quæ etiam Saracenum lapidi tribuit Zygabeus: Prudent. Hym: 10: v. 155.

*Lapis nigellus evehendus effedo,
Muliebris oris clausus argenteo sedet:*

nisi hic sensus sit poetæ, capsam argenteam, cui lapis ille erat inclusus, retulisse faciem muliebrem; ita ut clausus fuerit *argenteo muliebris oris*: quod, rogo, eruditiores examinent. Lapis etiam fuit Deus *Alagabalus*; eumque Herodianus lib. 5. facit *λίθον μέγιστον κἀπυθιν περιφερῆ, λίγόν τε εἰς ἐξύτητα*, additque *πυροειδῆ* esse illi *χρῆμα*, & *μίλασαν χροίαν*; ostendi in lapide eminentias nonnullas, & formas vel *τύπας*; solis imaginem esse humana arte non fabrefactam; ac tandem e cælo cecidisse. Deus hic cernitur in nummo Hellogabali; insignisque lapis est aquilæ & tribus stellis apud Illustrem Spanhemium ad Juliani Cæsares. In nummis præterea Seleucensium Pieriæ Syriæ, qui in honorem Trajani percussi sunt, repræsentatur mons, cujus cacumen foramen habet; vel lapis, in medio templo positus, cum Ins. ZEYC ΚΑΚΙΟC: unde non immerito existimant eruditione præstantes viri, Jovem Casium exhiberi; vel montem hunc creditum esse Jovem Casium, quippe qui *seveti ambitu in sublime*, teste A. Marcell. 22. 14. *porrigitur*, qualis plane in nummo exhibetur. In Philippi patris numismate cernitur quoque templum.

& in ejus medio rupes vel mons, cum Ins: ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΡΤΕΜΙΔΟΣ
 ΗΕΡΦΑΙΑΣ; Quæ haud vanum indicium est, rupem illam vel mon-
 tem peculiari honore cultum, & Dianæ sacrum fuisse: in alijs Ca-
 racallæ lapis rotundus & in acumen definens templum medium oc-
 cupat, cum Ins. ΚΟΙΝ. ΔΕΙΗΘΝ: quod Harduinus positum putat
 pro Δείων, refertque ad Dium, urbem Decapolitanæ regionis in Sy-
 ria, cujus Plinius & Steph. meminerunt: Trifstanus vero & Holste-
 nius ad Diam Arabiæ urbem; representarique putant. Venerem,
 quam ea forma cultam fuisse ex Clemente Alexandrino, Maximo
 Tyrio, Arnobio, Dione Chrysofostomo, & Pausania docent. Sed Ve-
 nerem non nominant Clemens, Maximus Tyrius, Arnobius, Dion;
 & celebrant tantum λίθον, λίθον πετραγυριον, vel *informem lapidem*;
 potueruntque respicere ad lapidem quadratum ab Arabibus cultum,
 de quo ante memini me agere. Vidit id forte etiam Trifstanus; ut-
 que evinceret lapidem hunc esse *Venerem Vraniam*, addit Pausaniam
 lib. 1. narrare, Athenis templum esse Veneri Vranix dedicatum,
 quam ferebant Parcarum vetustissimam: *Dans lequel il y avoit une
 pierre faite en forme de Herme ou borne, dont l'Inscription mar-
 quoit, que c'estoit l'effigie de Venus Vranie.* Græca ita sese habent:
 Οὐρανίας ἀγάλμα πετραγυριον κατα ταυτην καὶ τοῖς Ἑρμαῖς:
 quibus in verbis ego nullum lapidem acuminatum invenio; sed Ve-
 neris statuam quadratam ad instar Hermarum; id est, eam caput
 habuisse, & reliquum corpus fuisse quadratum absque brachijs &c.
 quomodo Hermæ fieri solebant. Huc omnino pertinet Venus Paphia,
 cujus simulacrum, teste Tacito in Historiis, *non effigie humana; sed
 continuis orbis latiore initio, tenuem in ambitum meta modo exurgens,
 & ratio in obscuro*: cujunque statuam nulli alii rei assimilari posse,
 quam *πεγαμίδι λευκῇ* scribit Max. Tyrius Diss. 38. qualis & illa
 cernitur in nummo Drusi apud Patinum, Trajani apud Trifstanum
 & aliis apud Jac. Gutherium 3. 5. de jure Pontif. qui male hæc numif-
 mata ad Dianam Paphiam refert. Eodem loco vir eruditus Lam-
 pridii paulo ante laudata verba emendat; *ex proprio templo Diana Ly-
 cea: illam Laodicea ex adyto suo, in quod Orestes posuerat, auferre vo-
 luit*: & intelligit lapidem, qui, teste Pausania, ante ædem Dianæ
 Lycææ jacebat & sacer vocabatur; additque Laodicenses Dianæ simu-
 lacrum Braurone avectum impetrasse a Seleuco; illudque signum
 dexæ esse, quod olim è Taurica Orestes & Iphigenia sustulerant. Sed
 primo aliud sunt *divi*, vel *vivi lapides*; aliud lapis Træzene jacens
 ante templum Dianæ Licææ; illi suum sibi templum habuerunt;
 hic vero ne in templo quidem, sed ante ædem alterius numinis po-
 situs fuit: deinde Pausanias non docet statuam Dianæ, quæ ex Brau-
 rone in Persiam asportata, & a Seleuco Laodicensibus Syrix data
 fuit, esse Dianam Tauricam; quin imo variis argumentis lib. 3. id
 refellit; docetque Dianæ Orthix simulacrum, quod in Lymnæo,
 Laconicæ agro, colebatur, potius illud esse, quod ab Oreste &
 Iphigenia barbaris erat ablatum. Neque etiam mihi placet quod
 addit

addit Gutherius, simulacrum prisce operis Praxiteles fuisse illius, qui marmore felix & clarus habebatur. Nam cum Praxiteles tempore Cn. Pompeji Magni vixerit, utique Dianæ Tauricæ simulacrum facere non potuit; & Pausanias in Atticis scribit Braurone esse Dianæ Brauronicæ facellum, & simulacrum, Praxitellis opus, sed adjicit: καὶ τὸ ἀρχαῖον ξιστὸν ἐστὶ ἐν Βραυρώνῃ, Ἄρτεμις, ὡς λίγυσι, ἢ Γουρῆ; unde patet, aliud antiquius longe signum ibi fuisse Dianæ Tauricæ; quæ cum non distingueret vir doctus, in errorem lapsus est. Sed ut pergam, Seldenus ex Suida & Hesychio observat Apollinis Ἀγυῖως statuam esse, lapidem basi circulari, in conurti desinentem: verum illi, non secus ac Harpocraton, Schol. Aristophanis, Stephanus, Auctor M. Etym. & Eustathius pag. 166. uno ore tradunt; Ἀγυῖωσιν aram esse ante fores ἐν σχήματι κίονος, vel κίονα οἷς ὄξυ λίγυσι, ὃν ἱεῖσσι πρὸ τῶν θυρῶν, vel κωνοειδῆ κίονα sacrum Apollini vel Baccho, vel antobius; simulque ex iis patet, Apollinem Ἀγυιατῶν & Ἀγυῖωσιν dictum esse, id est ἰφιδῖον, vel viarum præsidem; sed nondum discere ex iis auctoribus potui Apollinem tali forma cultum fuisse; quin potius contrarium plane tradit Macrobius. 1. Sat. 9. Etenim sicut Nigidius quoque refert, apud Græcos Apollo colitur, qui θυγατῆρ vocatur: ejusque aras ante fores suas celebrant, ipsum exitus & introitus demonstrantes potentem. Idem Apollo apud illos & Ἀγυῖωσιν ποικιλοῦται, quasi viis præpositus urbanis. illi enim vias, quæ intra πόλιν εἰσὶν, ἀγυῖωσιν appellant: nam diserte Apollo ab ara distinguitur. Pausanias præterea lib. 1. Megaris scribit esse lapidem, κωνοειδῆ κίονα, illumque nominatum fuisse Apollinem Κωνοειδῆ; & in Corinthiacis memorat Jovis Μολιχίης & Dianæ Πατρίως simulacra nulla arte facta; illius κωνοειδῆ; hujus vero columnæ vel κίονος οἰκονομία. Sic auctor Phoronidis apud Cl. Alexandrinum Junonis Argivæ statuam, κίονα vel columnam non aliam ob causam nominat, notante Scaligero ad Eusebium. Bacchus, eodem Clemente teste, columnæ etiam forma cultus; quod Dickinsonus cap. x. Delph. Phæni. ad columnam refert, quæ in veteri Fœdere Mosi, ex quo Bacchum fecerunt, & Israëlitis præluxit: nec immerito idem Clemens tradit, olim columnas pro simulacris cultas esse: πρὶν γ' οὖν ἀπελθεῖν θῆνην ὡς τῆ ἀγαλμάτων χρίσε, κίονας ἱερατικῆς οἱ πάλαιοι, ἱεῖσσι τῶντος ὡς ἀφιδρύματα τῆ θεῆ. Et huc etiam referri posset discus, quem pro Sole Pœonias coluisse in Harpocrate doceo; huc Penates Lavinii, quorum formam & figuram scribit Timæus apud Dionys. Hal. lib. 1. esse κερύκεσσι σιδερά, καὶ χαλκῆ καὶ κίονα τρωϊκόν, caduceos ferreos & æreis, & ἱεστῆν ἁγίαν Τροϊανῆν: nisi quis τὸ κίονα malit vertere lucernam cum Baudelotio De Dairual Tom. 1. p. 199. & huc tandem pertinet Saxonum idolum Irminsul, de quo peculiari libro egit Meibomius. Hic autem informium lapidum, saxorumve cultus diu duravit;

duravit, ipsaque plebs Christiana in pagis eo infecta fuit : Ivo Carpotensis part. II. c. 38. refert, caput Concilii Nannetensis, quo *funditus effodi iubentur lapides, quos in ruinosis locis & sylvestribus venerantur* : & cap. 57. caput Concilii Agathensis, quo statuitur, *perscrutandum esse, si aliquis vota ad arbores, vel ad fontes, vel ad lapides quosdam, quasi ad altaria faciat*. Atque ex his satis superque patere arbitror, Græcos, Syros, aliosque populos, lapides informes ut deos coluisse. Nunc dispiciendum est, num eo etiam vesaniæ progressus sit Romuli populus, & gens togata. Matrem deum & Elagabalum eos coluisse, ut & lapides unxisse, notum est; sed id ago, ut examinem, num aliquod numen patrium ea forma venerati sint. Certe Trifan. T. I. pag. 427. notat Iovem dictum esse *Λαίπερος*, non solum quia in fummis montibus colebatur, sed quia mons vel rupes existimabatur Jupiter ipse, qui revera erat Jupiter, cognominatus *Lapis*, Ciceroni memoratus; ejusque vestigiis alii Antiquarii celebres insunt. Sed nihil huc pertinet *Romanus vetustissimus ritus*, uti Apulejo vocatur, *jurandi per Jovem lapidem*; vel *sanctissimum jusjurandum*, ut illud appellat Gellius I. 21. Nam quemadmodum docuerunt ex Festo, & Polybio, Turnebus & Sanctius, loquutus est elliptica; & qui ritu illo jurabant, lapidem filicem tenebant, hæc verba dicentes; *si sciens fallo, tum me Diespiter salva urbe arceque bonis ejicias, ut ego hunc lapidem*; unde patet Jovem lapidis forma a Romanis cultum non fuisse. Habuerunt tamen illi lapidibus informibus honorem; uti *manalis lapidis*, vel *petra, qua erat*, Festo docente, *extra portam Capenam juxta adem Martis, quam cum propter nimiam siccitatem in urbem protraherent, insequabatur statim pluvia, eumque, quod aquas manaret, manalem lapidem dixeret*. Et ut lapis, qui Anaxagora prædicente e sole decidit, cultus fuit; ita in agro Crustumino, teste Livio 41. 9. lapis, qui in lucum Martis cecidit, sacer habitus est; si modo de eodem, & non de alio loquitur idem cap. 13. *In Crustumino avem sangualem (quam vocant) sacrum lapidem rostro cecidisse*. Ut autem ad aliud membrum me convertam, notandum gentiles etiam stipites nudos ut deos coluisse; quo pertinent *hasta* de quibus ad Apotheosin Homeri egi. Simulacrum etiam Dianæ Ephesæ cum primum ex cælo decidit, vel ab Amazonibus consecratum est, fuit truncus acutus ulmeus, uti notat ad Eusebium Scaliger: quod si verum (alia enim sentit Petitus c. 30. politissimi libri De Amazonibus) non satis caute Petrus Faber I. Sem. 3. simulacrum Dianæ ab Amazonibus, venatricis antiqua & solita figura, fuisse consecratum scribit; & æque male ostendere conatur Dianam Ephesiam non fuisse multis mammis & veribus instructam; quod tamen adeo clarum est, ut nequidem probatione indigeat. Sed, ut ad rem redeam, audiendus est Arnob. I. 6. adv. Gentes: *Ridesis temporibus præcis Persas fluvium coluisse, memorialia ut indicant scripta: informem Arabas lapidem: acinacem Scythia nationes: ramum pro Cinxia Thespios: lignum Ica-*

stas (alii legunt *Caryos*, & *Caryam*, vel *Caryatydem* Dianam a Lacœnibus cultam intelligunt) pro *Diana indolatum*: *Pessinusios silicem pro Deum Matre*: pro *Marte Romanos hastam*, *Varronis ut indicant Musa*: atque ut *Aëthlius memorat*, ante usum disciplinamque *filiorum*, *pluseum Samios pro Junone*; & *abstinetis a visu*; cum pro diis immortalibus, *figillipis hominum*, & *formis supplicatis humanis*? quæ verba clarissime anilem hanc superstitionem nobis ob oculos ponunt. Sic *Clemens Alex.* *Cinxiz* vel *Junonis simulacrum*, *πρῆμων βασιλομαρτύρον*; *Dianæ*, *ἔθλον ἐκ ἰδρυομαρτύρον*; *Junonis*, *συνίδα*; uti eruditus observatum, appellat; neque aliter vel *Junonem Samiam*, vel *Minervam Lindiam* describit *Callimachus* apud *Euseb.* 3. 8. Præp. quemadmodum erudite docet *Vossius* ad *Catullum*. De hujuscemodi statuis eleganter loquitur *Tertull.* 1. 12. ad *Nat.* *Si de hoc differentia intercedit, quanto distinguuntur a crucis stipite Pallas Attica, & Ceres Phœria, quæ sine forma, rudi palo* (ita enim cum *Stephano* le *Moyn* Viro doctissimo legendum) *& solo staculo ligni informis representantur.* Per *stipitem crucis* intelligit lignum crucis rectum, quod *ἰσθίου ἔθλον* vocat *Justinus*; maleque hinc arbitratur *Lipsius* crucem aliquando solo arrectario ligno constitisse; quia sensus est, non debere gentes mirari, Christianis crucem in pretio esse: cum ipsi sub forma stipitis, vel staculi, atque adeo recti pali, qui partem crucis facit, Athenis quidem colant *Palladem*, in *Ægypto* autem *Cererem* sive *Ididem*. Ante eodem capite dixerat *Tertull.* *Crucis qualitas, signum est de ligno: etiam de materia colitis penes vos cum effigie. Quamquam sicut vestrum humana figura est, ita & nostrum sua propria: viderint nunc lineamenta, dum una sit qualitas: viderit forma, dum ipsum sit Dei corpus.* His doctissimus *Gothofredus* verbis componi posse æstum inquirentium existimat, utrum *Tertulliani* tempore cruci superaddita sit imago crucifixi; additque eum inter *Nationum* & *Christianorum* cruces, aperte hoc discrimen ponere; illas nimirum fuisse cum effigie humana, has sua propria figura, non humana effigie, non lineamentis humanis, sed ἀπηλλαγμέναις, simulacro nudas: quæ certe quid sibi velint vix capio. Nam ethnicos deorum suorum aliquem cruci affixum coluisse, vel cruci honorem (excipient alii forte *Ægyptios* quorum in Hieroglyph. Notis figura instar crucis apparet) habuisse, non puto apud Patrum vel alium quenquam reperiri; nec certe illa est mens *Tertulliani*; verum in ita argumentatur; *Christianorum* crucem signum de ligno esse; gentiles etiam colere quod de materia sive ex ligno factum est; atque ita amborum eandem esse qualitatem; gentilium quidem ligna representare figuras humanas, id est, statuas esse; crucem vero habere etiam figuram; non humanam, verum suam & propriam; quo pertinet, scribere *Minutium Felicem* in *Octavio*: *Cruces etiam nos colimus, nec optamus. Vos plane qui ligneos deos consecratis, cruces ligneas, ut deorum vestrorum partes, forsitan adoratis*: inde addit *Tertullianus* nullam rationem habendam esse lineamentorum, vel

status præferendas esse cruci, cum sint ex ligno; subijciturque, si de-
mus esse hic differentiam, nihil tamen a crucis arrecto stipite differ-
re Palladem Atticam; quæ nescio an illa fuerit, quam e ligno Au-
ththonas posuisse refert Eusebius loco laudato. Frequens autem
hæc superstitio in agris, in quibus Terminus forma lapidis vel stipi-
tis colebatur: prius nos docet Prudent. 2. contra Sym. 1905.

*Utimur & ruris reditu, & ratione colandi
Exercere, manus non pœnitet: & lapis illic
Si stetit, antiquus quem cingere sueruat error
Fasciis, vel gallina pulmone rogare,
Frangitur, & nullis violatur Terminus extis.*

Alterum vero simul Ovid. 2. Fast.

*Termine, siue lapis, siue es defossus in agro
Stipes, ab antiquis tu quoque Numen habes.*

Tibullus i. i. vocat *stipitem desertum* (quem alii emendant, alii ex-
plicant, uti videre licet apud Scal. ad Varr. i. de Re Rust. Barth.
4. Adv. ii. Voss. 2. 7. 21. Harm. Euan. Giphon. in Imd. Lucret. Iac.
Loënsen 2. Miscell. 18. & Poëtæ Commentatores) & *deasciatum*
stipitem Prudent. in Hym. Romani Martyris. Eiusmodi stipitem
appellabant *delubrum*: Festus, *Delubrum dicebant fustem delibratum,*
hoc est decorticatum, quem venerabantur pro Deo. Doctissimus Vos-
sius putat postrema verba esse Pauli, qui ubique hoc agit, ne gen-
tium religioni favere videatur: & licet ab ea opinione nequaquam
sim alienus, tamen videor nonnullos scrupulos movere posse. Nam
cum *delubrum* non usurpetur nisi de re sacra, vel loco religioso,
nihil dixisset Festus, nisi ultimas adjecisset voces; & omnis fustis
decorticatus, omnis stipes, quocumque in loco, quacunque de causa
defixus, *delubrum* esset. Massurius Sabinus apud Servium 2. Æn.
225. *delubrum* interpretatur *effigiem a delibratione corticis, quia anti-*
qui felicitum arborum ramos cortice detracto in effigiem deorum forma-
bant: ipse Servius ad lib. 4. simulacrum *delubrum* dici notat a libro,
hoc est raso ligno, factum, quod Græce *ἕλαρος* dicitur; & nonnulli
apud Asconium tandem plane cum Festo (Servii enim loca etiam de
statuis possunt exponi) faciunt: *Sunt etiam qui delubra ligna deli-*
brata, id est decorticata, pro simulacris deorum more veterum posita
existiment, sed male: ubi quod dicit, *more veterum*, Festus vide-
tur exprimere per *venerabantur*. Hinc in Glossis *Delubrum* expli-
catur, *Καθιδρυμα, ἕλαρος, ἀνάδρυμα*, & alibi *ἕλαρος delubrum*.
Ad hanc superstitionem etiam pertinet *hæsta* pro Marte Romanis cul-
ta, testibus Arnob. & Plutarcho; & nescio an inde sit explicandus
Servius ad 2. Æn. 325. *Quos tamen penates alii Apollinem & Nep-*
tunum volunt; alii Astatas esse, & in Regia positos tradunt. Nam
vel legendum *Hæstas*, quomodo *Penates* describit Dion. Halicar-
nassæus; vel *Hæstas* & *positas*; & intelligendæ sunt *Hæsta Martis*,
quas in Regia collocatas esse testatur Iul. Obsequens. Et hæc quidem
latis erunt ad fœdam illustrandam superstitionem, & nonnulla au-
ctorum

deorum loca illustranda; speroque æquum lectorem hoc, qualecunque est, boni consulturum.

Deorum cultrix: ita Statius 5. Sylv. 1. 193. Priscillam vocat, propriam cultricem *Cæsaris*: & in Inscr. apud Gruterum *Cultores Herculis, Iovis, Larum*, aliorumque deorum, occurrunt; qui significant sese; illos deos præcipua religione venerari. Deos autem in summis montibus cultos, & Iovem inde *A'ægiis* dictum esse, eundemque in Smyræorum nummo occurrere, docui ad Apothecin; & rem tibi gratissimam fore, lector, spero, si communicem tecum Inscriptionem elegantem admodum, Smyrna nuper ad me cum aliis præclaris missam; quæ ejusdem Iovis memoriam conservat.

ΒΕ. ΤΟΥ. ΕΙΣΑΧΘΕΝΤΟΣ
ΥΔΑΤΟΣ. ΕΠΙ. ΤΩΝ. ΔΙΑ. ΤΩΝ
ΑΚΡΑΙΩΝ. ΕΠΙ. ΟΥΛΠΙΟΥ
ΤΡΑΙΑΝΟΥ ΤΟΥ ΑΝΘΥΠΑΤΟΥ
ΕΝ ΤΑΙΣ. ΣΤΡΑΤΗΓΙΑΙΣ
ΤΑΙΣ. ΜΑΡΚΩΝ. ΙΟΥΝΙΩΝ
ΥΙΟΥ. ΚΑΙ. ΠΑΤΡΟΣ.

Ad Apollinem Miletium.] Hujus oraculi videtur tunc temporis fama magna fuisse: sic Licinius contra Constantinum bellaturus consuluit, teste Sozomeno, lib. 1. c. 7. *ἢ Διδυμῶν Ἀπολλωνίου* Miletii oraculum; quod auctor Histor. Tripartitæ ita vertit: *Dicunt eum tunc expertum divinationem Miletii Geminique Apollinis.* Ceterum hinc atque ex A. Marcellino, qui 14. 6. narrat Serenianum familiarum suam ad templum fatidicum misisse, aliisque auctoribus, patet, oracula ea tempestate nondum plane conticuisse; vel fraudes sacerdotum, omnium adhuc oculis non patuisse.

Dies apertus & felix: Qui scilicet non foret nefastus, ater, vel infelix rebus agendis. Notissimum est gentiles diebus nefastis, ominosis, sive Ægyptiacis, nihi legisse; sed illos, si quid aggredi velent elegisse dies commodos atque felices: quam in rem nonnulla, eaque haud vulgaria, si id ageretur, in medium adferre possem.

Ad septimum Cal. Martias.] Non monerem vulgatissimam, scribendum nimirum esse diductis litteris, *n. d.* id est, ante diem, nisi viderem & idem vitium superesse cap. 17. & 44. Quam variaz autem de initio Diocletianæ persecutionis sententiæ sint, vide apud Velferum in Notis ad Conversionem S. Afræ.

Ut quasi terminus] Et sacra Termine fiebant mense Februario, qui habebatur ultimus anni antiquis temporibus: Ovid. 2. Fast. 47.

Sed tamen antiqui ne nescius ordinis erres;

Primus, ut est, Iani mensis & ante fuit.

Qui sequitur Ianum, veteris fuit ultimus anni;

Tu quoque sacrorum, Termine, finis eras.

Et quidem Ovidius videtur significare post Terminalia, vel sacra

Termino peracta, nullum amplius eo anno diem alicui festum agitur fuisse. In Calendariis certe, post Terminalia nulla memorantur festa; nisi quæ post prima illa tempora, de quibus loquitur Ovidius, introducta sunt. Neque tamen puto ultimos quinque Februarii dies Termino sacros fuisse; nam illud si verum foret, quinque, imo sex dies Termino dicati forent. Quin & Dionysius Halicarnassicus *statum diem* vel *ἡμεραν παρὰ τὴν* lib. 2. p. 133. Terminalibus tribuit; & Macrobius 1. Sat. 13. Romanos scribit, *non confecto* Februario, *sed post vicesimam & tertium diem ejus intercalasse; Terminalibus scilicet jam peractis, deinde reliquos Februarii dies, qui erant quinque, post intercalationem subjunxisse.* Et fictione quadam dies Terminalium dies anni ultimus habebatur: Varro lib. 5. L. L. *Terminalia, quod is dies anni extremus constitutus. Duodecimus enim mensis Februarius, & quom intercalatur, inferiores quinque dies duodecimo demuntur mense:* ita ut hi quinque dies una cum diebus intercalariibus Februario non fuerint annumerati.

Profectus] optime existimat Columbus scribendum esse *profectus*: neque enim Imperator una ad ecclesiam ivit, uti patet ex seq. *ipse vero in speculis;* & *profectum pratoris* intelligendum esse, constat ex Ducibus & Tribunis, qui ipsum comitabantur; nec non inde, quod milites prætoriani templum diruerunt.

Acie structa..] vel legendum *instructa*; vel ut *strumentum*, pro *instrumentum*, uti docet Du Cange in Glossario, ita etiam *struere* pro *instruere* posuerunt. Sed & *struere aciem* dixit Virgilius alicubi, si bene memini.

Tamen illud editissimum.] Initio Christiani privatis in ædibus ad colendum D. N. I. C. conveniebant, uti satis superque ex Novo Testamento patet: in quo & Paulus 1. ad Cor. c. ult. celebrat Ecclesiam καὶ δίκην Ἀνύλων καὶ πραιτείδων. Sed postea non prohibentibus Imperatoribus vel Magistratibus ethnicis, propter multitudinem, quæ quotidie Christo nomen dabat, in singulis urbibus extruxerunt domos laxas & grandes, uti ex Eusebio lib. 8. c. 1. Histor. Eccles. constat; nec non ex hoc Lactantii loco, in quo ecclesia vocatur *editissimum*, nimirum *adificium*. Quod autem paulo ante dixit, *multas ac magnas domos ecclesiam ab omni parte cinctisse*, ita videtur interpretandum, Ecclesiam undique cinctam fuisse à domibus privatorum, ita ut illa conspici non possit ab ambulatibus per plateas; quod proculdubio factum ad evitandam gentilium invidiam; quomodo & hodie antiquiora monasteria undique cingi domibus videmus, ita ut eorum amplitudo conspici nequeat.

Tormentis subiecti essent.] Ut enim ex jure Romano constat, omnes promiscue torqueri non poterant: unde & cap. 21. veluti rem insolitam notat, *Decuriones & Primores civitatum egregios & perfectissimos viros tortos fuisse.*

Omnis actio caleret: Non improbo; quia *judicia calere, calere in agendo*, & *crimen calere* dixit Cicero: sed tamen valde aridet *valeret*, ut Jurisconsulti loquuntur.

Liber-

Libertatem denique & vocem sui habere.] Id est, de injuria, adulteriis, & cæteris contumeliis agere non possent, neque apud judicem queri. Nec puto Lactantium respicere servorum libertatem, uti arbitratur Baluzius. Eusebium nunc quidem a Ruffino recte interpretatum esse arbitror: nam *οἱ ἐν ἐπιπέδῳ* proculdubio sunt *servi*; & qui *οἱ ἐν βασιλικαῖς ἐπιπέδῳ* alibi Eusebio dicuntur, nulli certe alii sunt, quam Imperatorum ministri, qui in familia, in palatio erant; quique serviunt, quamvis servi non sint proprie ita dicti.

Legitime coctus,] Gallonius & Sagittarius in de cruciatibus Martyrum nihil moment de *legitime coctis*. Ego nunc puto, cum lento igne, quali carnes assari solebant, primo coctum, inde exustum fuisse; quomodo in Christianos sæviisse Galerium patet ex cap. 21; ubi inter alia legitur, *per multum diem decocta omni cute*; nec non ex Euseb. 8. 6. qui significanter dicit, Petrum quendam *inftar carnis, qua ad cibos parantur, igne assatum*, vel, uti Lactantius loquitur, *coctum fuisse*. Et ita certe, *legitime*, commode explicari cum Columbo potest: quanquam nec iis repugnaverim qui exponunt *secundum leges*, quas Augusti tulerant: quomodo *legitimum oleum* Petronio est, quo luctatores ex lege & more palæstræ perfundebantur, uti docuit Gronovius, vir doctissimus, ad Statium.

Victorias Gothorum & Sarmatarum:] Quos scilicet vicerant; unde in nummis Dioclet. & Maximiani occurrit VICTORIA SARMATICA: & *Gothos* ab iis victos fuisse patet ex Mamertini Genethliaco. Vult igitur Christianus ille significare, Imperatores ex Christianis perfundatis titulum sibi debere adsciscere, uti a Gothis *Gothici*, & a Sarmatis devictis *Sarmatici* dicebantur. Et quanquam Eusebius videatur laudare hominem hunc, ego tamen arbitror meliora sentire Lactantium, qui scribit, *illud non recte factum esse*.

Occultis ministris] Forte positum est pro *per occultos ministros*; CAP. vel intelligendi sunt ministri & domestici Diocletiani, quibus incensis XIV. & non animadvertentibus palatium incendi fecit.

Duos Imperatores] Atqui unus tantum Imperator, alter Cæsar erat; quod notandum diligenter; quia ejusmodi loquendi ratio apud alios etiam occurrit; & quia similiter Eusebius eos appellat *βασιλεῖς*. Recte cæteroquin hæc distinguit Lactantius cap. 18. ubi Diocletianus Galerium Maximinianum, qui Cæsar erat, alloquitur: *Verum si nomen Imperatoris cuperes adipisci, impedimento nihil esse quin omnes Augusti nuncuparentur*.

Omnes suos] id est, aulicos, qui ipsi serviebant: cap. 15. *domesticos* vocat. Observandum autem multos in palatio fuisse, qui Christo nomen dederant; eamque gratiam fecisse Dominum nostrum crudelissimorum persecutorum aulicis, atque adeo proximis. Ita D. Paulus epistola ad Philadelphensē extrema memorat *τῶν αὐτῶν, τῶν ἐν τῷ κτίσῳ ἐπιπέδῳ*; & notatu dignissima sunt Eusebii verba

lib. 8. c. 1. Hist. Eccles. *Argumento esse possit Imperatorum benignitas erga nostros, quibus regendas etiam provincias commiserant, omni sacrificandi metu eos liberantes ob singularem, qua in religionem nostram affecti erant, benevolentiam. Quid opus est dicere de iis qui in Imperatorum palatiis versabantur? quid de Imperatoribus ipsis? Qui domesticis suis, eorumque uxoribus, liberis, ac servis, ea qua religionis suae erant, tam verbis quam factis libere exsequendi coram semet ipsis, potestatem dederunt, ipsis ob hanc fidei suae libertatem gloriarī, ac se ostentare quodammodo permittentes. Atque ita idem 7. 10. scribit Valerianum summopere initio complexum Christianos, totamque ejus domum plenam fuisse *Ἰουδαίων*, ita ut *εὐαγγέλιον* *Ἰησοῦ* videretur esse.*

CAP. XV. *Sacrificio pollui coëgit: Quid mihi hoc de loco videatur, doceo ad cap. L.*

Per quos palatium] id est, qui maxima auctoritate erant apud Imperatorem; cujus rei Historia Augusta satis multa exempla praebet: atque ita quondam non capiendum est de longo temporis intervallo, sed brevi, quod scilicet edictum precedebat.

Presbyteri & ministri] id est Presbyteri & Diaconi: Isidorus apud Gratianum, *Hi (Levitæ) Graeco Diaconi, Latine ministri dicuntur: Canon. 18. Concilii Illiberitani agit De Sacerdotibus & ministris, si mœchaverint: Canon. 33. De Episcopis & ministris, ut se ab uxoribus abstineant: quam in rem plura videri possunt apud Casp. Zieglerum lib. de Diaconis & Diaconissis Eccles. Veteris, & apud Du Cange in Glossario. Sulpicius Severus 2. 43. generaliter hac voce utitur: Equidem hoc exemplum non tacitus praeterierim, legendumque MINISTRIS Ecclesiarum libenter ingesserim.* Sed quia Concilii Illiberitani mentio, illustrandus mihi, bona Lectoris venia, erit *Januarius Episcopus Sibiariensis*, vel, ut alii ex MSS. scribunt *Salarientis*, in illo memoratus. Mendoza testatur in codice Ecclesiae Toletanae legi, *Januarius de Fiblaria, & Fibularia*: lectionemque eam non temere improbandam scribit, cum Plinius testetur Calagurrim *Fibulariam* a veteribus auncupatam esse. Ego igitur iudico scribi debere *Fibularientis*; quia Luitprandis Num. 226. Adversariorum id nomen diserte servat: *In faucibus saltus Fibularientis est Fibularia, quam Mauri vocant Xergal, sedes Episcopalis.* Sic in Concilio Illiberitano XIV. loco confirmas *Januarius Episcopus Fibularientis: sic in quibusdam codicibus.* Et inde constat vel alio ordine Episcoporum nomina in nonnullis codicibus posita fuisse, vel numerum XIV. mutandum esse in XVII. quo loco in editis Januarii illius nomen recensetur. Laudat etiam hunc locum Gonzalez in notis ad illud Concilium; sed non animadvertit eum ad Januarium, qui memoratur, pertinere; maleque inde evincere conatur, ultra Episcopos relato, etiam *Fibularientem* interfuisse & subscripsisse Concilio.

Cum omnibus suis] nimirum domesticis, liberis, servis; quia mox sequitur, *nec minus in castrorum populum.*

Pleni

Pleni carceres erant.] Notandum imprimis Eusebium lib. 8. c. 6. scribere, initio persequutionis innumeros Christianos neci datos esse; sed mox edictum fuisse propositum, ut omnes Ecclesiarum Antistites vincti carceribus includerentur, quia alii in Melitena, alii in Syria imperium arripiebant; & carceres Episcopis, Presbyteris, Diaconis, Lectoribus, atque Exorcistis, fuisse repletos: postea aliud edictum fuisse propositum, ut qui sacrificasset, liber abiret; qui vero id recusasset facere, tormentis gravibus afficeretur. Valesius ex Libanio notavit eum, qui in Syria imperium arripuit, *Eugenium* dictum esse; sed ingens historię damnum est ignorare nos quid in Melitena, vel Armenia Minore, gestum sit: & utinam huic rei succurrisset, qui omnia probe scire potuit, Lactantius!

Ne cui temere] id est, ne iudices forte darent sententias secundum Christianos; quod legibus erat vetitum, uti patet ex cap. 13.

A majorum preceptis...] id est Diocletiani & Herculii, qui erant Augusti, cum ipse tantum & Galerius forent Cæsares: τῶν κρειττόνων posses dicere cum Eusebio, lib. 9. c. 1. Et certe Constantius Christianis valde favit; & in Galliis, Britannia, vicinisque locis, non videbatur contra legem, Christianum-quenquam esse, uti testatur Cassiod. lib. 1. cap. 7. Hist. Tripart. Libellus Donatistarum apud Optatum Milev. Constantino oblatus: *Tuus pater inter ceteros Imperatores persecucionem non exercuit, & ab hoc facinore immunis est Gallia.* Nam Constantio Gallia & Britannia obvenerant; in Gallia fortiter circa Lingonas pugnavit, multosque Alamannos occidit, teste Eutropio 9. 15. unde & *Galliam Romanis legibus reddidisse* dicitur Vopisco cap. 18. Carini: ubi certe humani aliquid patitur Casaubonus, quando notat Constantium nostrum bello Persas vicisse.

Zabulum] quem *adversarium* mox, & cap. 1. vocat, uti ibi docui. Solebant autem Martyres, qui fortiter tormentis resistebant, C A P. *diabolum vincere*, quia ille dux & Imperator eorum est qui Christi ecclesiam persequuntur: quo pertinent visiones narratę in Passionibus SS. Perpet. & Felic. quarum Perpetua cum induere nollet habitum sacratarum Cereri, dicitur *caput jam Ægyptii*, i. e. diaboli, *calcasse*.

Non candidos equos, aut immanes elephantos...] Scilicet & olim & tunc *candidi equi* triumphantium curribus jungebantur: Ovid. 1. Artis,

Quattuor in niveis aureis ibis equis.

unde iis *quadrigas niveas* tribuit Claud. v. 127. Belli Getici;

Qui captos Reges niveis egere quadrigis;

& Plautus Afin. 2. 2. 13. *quadrigas albas*. Exemplum a Camillo, cui tamen id factum invidiam conflagit, quia Jovem Solemque imitari velle videbatur, testibus Livio, Auctore de Vir. Ill., Plutarcho, & aliis. Nec audio Freinshemium V. Cl., qui ad Florum & Curtium commentatur, illud Camillo invidiam non conflagit, quia inter solennia triumphi fuere equi albi: Nam postea illud quidem fa-

Etum est; sed exemplum primum a Camillo, resque insolita ipsi invidiam peperit. Neque accedo etiam Plutarcho narranti nullum sequentium Imperatorum ita triumphasse; cum ex historia Romana contrarium facili opera evinci possit.

Non candidos equos] quorum exemplum, ut monui, a Camillo, de quo ita loquitur Liv. 5. 23. *Maxime conspectus ipse est, curru equis albis iuncto urbem ingressus; parumque id non civile modo, sed humanum etiam visum. Jovi Solisque equis (Schefferus V. Cl. lib. 1. c. 18. de Re Vehic. rescribit Jovi Solique equis) equiparari Dictatorem in religionem etiam trahentem; triumphusque ob eam unam maxime rem clarior, quam gratior fuit; & cap. 28. Camillus multo meliore laude, quam quum triumphantem per urbem vexerant equi, insignis iustitia fideque. Jovi albas hostias immolatas Varro (ne aliorum testimonia advocem) auctor est apud Gell. 10. 15. ejusdemque currum apud Persas ab albenibus equis tractum fuisse Curtius 3. 3. tradit. Et jus coloris equos Soli etiam sacri solere docet nos elegans locus apud Eratosthenem (quem, ut hoc obiter moneam, diligenter sepe sequitur Scholiastes Germanici) cap. 13. Catasterismorum: *Hic est Erichthonius Vulcani & Terra filius. Hunc, ut ajunt, Jupiter, cum vidisset primum inter homines equos curru iunctisse, admiratus est, ὅτι τῆς ἡλίου ἀντιμῆτρον ἐπιπέσειν, ἰσοζυξίας ἵστυς ἀδυναξ;* quod currus Solis simulacrum invenisset, jungens equos albos: & hoc ad quadrigas refert Scholiastes laudatus, *hic primum currus homines equis iunctis docuit similes quadriga Solis facere;* qualia etiam Hyginus tradit in Poët. Astronomico.*

Terriculas tyrannica potestatis...] id est, terrores: ita cap. 47. etiam loquutus est; & Lucilius apud Laët. 1. Inst. 21. si fides habenda Barthio ad Stat. 5. 68.

*Terriculas, Lamias, Fauni quas Pompiliique
Instituere Numa* ----

quas ille interpretatur idola, quae terrorem injiciebant pueris, vel aliis: verum in editis circumfertur *Terricolas Lamias*; & Illustris Huëtius in Dem. Euang. rescribit, *Turricolas*; quia *Lammia turres & postines Solis* dixit proverbialiter Tertullianus.

Ungula...] Erant instrumenta ferrea, quae ungues avium referebant, unde & id nomen acceperunt; quibus laniabantur homines ut plurimum in equoleo extenti: de quibus præter Gallonium, Magium, aliosque, egit Ferrarius 1. c. 6. Electorum. Clare Prudentius Hym. 5. *σεῖ οὐφ. v. 337.*

*Ille unguularum duplices
Sulcos pererrat osulis.*

duplices dicit, quia una unguilâ duo sulci una vice ducebantur.

CAP.
XVII.

Novus Consulatus...] Zosimus 2. 7. hunc scribit incidisse in annum centesimum primum, postquam Severus ludos secularis celebraverat; tempus verò quibus illi debebant celebrari, in Consulatum Constantini & Licinii tertium; iisque ludis neglectis infelix fuisse
Roma-

Romanum imperium; qui locus diligenter propter temporis notam observandus est.

Procederet Consul.] Vox propria, uti docuit Baluzius: inde in nummo apud Spanhemium Diff. 8. FELIX PROCESSVS COS. VI. AVG. vel. AVG. COS. VI. cui adde Wilthemium ad Diptychon Leodicense, & Henr. Norisium in Dissert. de Votis Decennialibus. Solebant autem Imperatores, simul ac imperium inibant, Consulatum sumere; unde foste tò CONS. in Aureliani nummo *Consulem* notat, quanquam aliter illum explicem in gemma Augustæ; inque eodem Sol. potest vocari DOM. IMP. ROM. quia Aurelianus Solem magna reverentia, teste Vopisco, prosequatur. Atque hæc explicatio eo magis amplectenda videtur, quia tò CONS. in nummis interdum *Consulem* denotat: Sirmondus ad Ep. 12. lib. 2. Sidonii hæc commentatur; *Antica facies Valentiniiani vultum exhibet, cum solida inscriptione: D. N. P. L. A. VALENTINIANVS. P. F. AVG. altera Maximum Senatorio habitu in sella sedentem, & volumen ejus in dextra; in laeva scipionem cum aquila, nomine hinc adscripto: PETRONIVS. MAXIMVS. V. C. CONS.* quem nummum pluribus illustrat Wilthemius libro laudato. Vox autem hæc fere usurpari solet, quando cum pompa & die solenni in publicum veniebant Imperatores; ita cap. 19. ubi narrat Diocletianum & Herculium imperium deposuisse, & novos Augustos atque Cæsares creasse: *Cum hæc essent constituta, proceditur Cal. Major.* Diocletianus autem nonum Nicomediæ, & octavum Consulatum Romæ inivit Herculius; huncque ad an. 304. observat Baluzius per ætatem fuisse in Campania. Et quidem Nolæ fuit, uti videor affirmare posse ex passione S. Felicis: *post dies autem duodecim iussit eum præfectus prætorii post Imperatores navigare: & mox: Fejunus autem venit Nolam.* Nam licet, celebrentur Imperatores, Præfectusque eum ad ambos mittere voluerit, tamen Herculio soli oblatu fuit Felix, quia Diocletianus Nicomediæ agebat: recteque Passionis auctor, proculdubio vetustus, edictum, quo Christiani persequi jubentur, scribit promulgatum fuisse Diocletiano octies & Maximiano septies Coss. id est an. 303. non autem 304. uti in ora libri notatur; quo ultimo gladii supplicium Felix obiit. Sed difficultas ingens oritur; quod Felix dicitur esse decollatus a. d. XVIIII. Kal. Febr. quia an. 304. illo mense Herculius adhuc Romæ erat, ibique Aprili ingressus est annum imperii vigesimum, notante Balusio; qui nodus quomodo solvi possit, vix video; nisi ponamus, initio anni 305. Herculium adhuc in Campania hæsisse, & tunc neci datum fuisse Felicem: quod velim alii, quibus plus otii est, diligentius examinent.

Per circuitum ripa striga.] Heinsius, Vir Amplissimus & doctissimus, me monuit olim scribi debere, *ripa Histria*, vel *Histrica*; quomodo *striculus* pro *histriculus*, *Spania* pro *Hispania*, & alia apud Salsasium ad Tertulliani Pallium inveniuntur; quæ emendatio si vera, non rectâ Diocletianus Nicomediam petiit viâ; verum cir-

cumvit litus illius regionis, vel Histria. Vel intelligenda est ripa Danubii, qui *Hister* etiam vocatur, uti notissimum est. Certe circuitu usus est, & ita etiam Victor de Cæsario loquitur, qui in Gallis erat: *Illyricum præpore Italia circumitus potio.*

CAP.
XVIII.

Confixerat inper Maximiano seni] vel Græcos sequitur; vel excidit particula *cum*; vel scribit debet *Maximiano seni*, quæmodo curare alicui dixerunt; Virgil. Ecl. 5.

Montibus in nostris solus tibi cæteris Amyntus.

Apud Catullum legimus, *noli pugnare duobus*: & apud A. Marcell. 15. 4. *Congredi barbaris*: quæquam possit subaudiri particula *sum*.

Jam fluxisse annos quindecim ...] videtur excidisse quibus, ut scripserit Lactantius, *Jam fluxisse annos quindecim quibus in Illyricum* &c. Cæterum nihil mutandum est cum Baluzio: nam Illyricum strictè sumptum non fuit ad ripam Danubii, verum ad mare Adriaticum, quod & inde *Illyricum* dicitur: deinde non modo Illyricum, sed totus ille tractus usque ad Pontum Galerio commissus fuit. Aur. Victor. *Illyrii ora usque ad Ponti fræsum Galerio commissæ: atque Carpos & Bastarnas ad Danubium habitantes post debellatum Narson vicit.* Scio quidem Illyricum sese longe lateque extendisse his, & maxime sequentibus, temporibus; docetque id Illustrissimus Antistes Petrus de Marca in Dissert. de Constantinopolitano Patriarchatu; atque ita Baluzium emendationem suam defendere posse; sed quid opus præter necessitatem aliquid mutare?

Erat autem Maximiano filius Maxentius.] Hercule igitur natus fuit Maxentius; sed Trist. T. 3. p. 376. ex Juliano Orat. 1. pag. 9. notat, Eutropiam interrogatam, si Maxentius ipsius filius esset, respondisse, *illum sibi natum esse ex quodam Syro*: quod si verum, Maxentius non filius, sed privignus Herculi; vel Herculis suppositus fuit. Sed nihil ego quidem tale apud Julianum reperio; isque tantum memorat, nonnullos Orientalium narrasse, sese aviam Constantii, Constantini Magni filii, avo materno, id est Herculo, conjugem dedisse; quia scilicet Eutropia erat Syra, & ex ea Faustam sustulerat Herculus, Constantini Magni uxorem: qua de re pluribus agam ad cap. 39.

Solisus sis adorare:] Scilicet Diocletianus adorari sese primus voluit, cum ante Imperatores salutarentur: Eutropius 9. 16. *Imperio Romano primus regia consuetudinis formam magis quam Romana libertatis intrevexit, adorarique se iussit, cum ante eum cuncti salutarentur*. Hieron. in Chron. *Primus Diocletianus adorari se ut Deum, & gemmas vestibus calceamentisque inseri iussit; quem ante eum omnes Imperatores more judicum salutarentur: & chlamydem purpuream a privato habitu plus haberent*: qualia etiam apud Jornandem, & alios, legas. Diocletiani mores proculdubio sequuti sunt Herculus & Galerius; nec videtur culpandus esse Maxentius, quod divinum honorem Imperatoribus recedere noluerit; non minus scilicet ac Macedones, qui ita etiam adulari Alexandro Magno noluerunt: alio ut non videam

videam quare *superbum & contumacem* illum hoc respectu vocet Lactantius; nisi forte mos adorandi a Diocletiano inceptus in consuetudinem abiit, & Constantino aliisque etiam usitatus fuerit.

Utrique iuvivus:] Idem traditur in Epitome Victoris; *Is Maximianus carere nullis unquam fuit, ne patri aut socero quidem Galario:* ubi legendum esse *Maxentius* constat ex Paulo Diacono; notavitque Valefius ad Excerpta, quæ cum Am. Marcellino edita sunt.

Constantinus...] Nihil mirum, huic favere Diocletianum; quippe quem pater Constantius Nicomediam ad eum miserat *videtur eripere, erudiendam*, teste Praxagora apud Photium; vel ut in aula Imperatoris, & sub oculis quasi ejus, quem *diligentissimum & solertissimum Principem* vocat Eutropius, addisceret, quæ ipsi quandoque ad imperandum futura essent necessaria. Alii cum *obsidem* narrant fuisse; & certe talis etiam haberi potuit. Excerpta Valefii: *Hic igitur Constantinus natus Helena matre vilissima in oppido Naïso, atque adultus, quod oppidum postea magnifice ornatus, litteris minus instructus, obses apud Diocletianum & Galerium, sub isdem fortiter in Africa militavit.* Quod proculdubio factum fuit cum Galerius adversus Narsen bellaret, & Diocletianus Ægyptum rebellantem recuperaret. Nam comitem eum Diocletiano hæsisse, legimus in Politia Sanctorum patrum Metrophanis & Alexandri apud Photium p. 1406. *Se autem vidisse* (narrat) *Constantinum eo tunc episcopo tunc in Palaestina, cum Diocletiano Ægypto bellum inferenti adisset; quod bellum moverat sedisio:* id quod etiam tradit Paulus Diaconus lib. 10. nec non Euseb. lib. 1. cap. 19. de Vita Constantini; qui & cum a sese ibi visum fuisset memorizæ mandat.

Sanctissimus adolescens,] id est, integræ & probæ vitæ; qui servabat justiciam, & moribus bonis præditus erat. Apud Vell. 2. 53. eo sensu Pompejus vocatur *sanctissimus & præstantissimus vir:* & c. 29. *innocentia eximius, sanctitate præcipuus.* Plurima in medium tam ex Auctoribus, quam inscriptionibus, afferri possent exempla; sed illud esset otio suo abuti. In his autem sæpe occurrunt *Sanctissimus maritus, Sanctissima uxor;* eoque elogio, conjuges testantur mortuam, vel mortuum, continenter, sancte, & pudice vixisse. Neque enim erudito viro adientior, qui in Inscrip. Gratianopolitanis arbitratu Valerium quendam Valerianam uxorem suam consecrasset, eamque propterea *SANCTAM* vocare. Nam nihil aliud hoc epitheton significat, quam mulierem eam caste vixisse; quomodo Catullus Junonem nominat *sanctam conjugem Jovis.*

Fideliter præbit;] nimirum stipendia, annonam militarem, quam *præbendam* vocant auctores varii. Dubitavi, fateor, num legi possit, *præbit;* sed priorem explicationem me haud invito amplectitur Columbus: quanquam loca, quæ laudat, sibi adjunctam habeant rem quæ præbeatur; qualia & apud Terent. Ciceron. Horat. alioque occurrunt. Sed ut *præbere* hoc loco absolute ponitur, ita & *præbitores* in codice Theodos. dicuntur provinciales, qui angarias & vehicula

hicula præbebant ad cursum publicum in certis provinciis, explicante Jac. Gothofredo.

Qui enim me privatus contempsit,] Atqui jam dignitate auctus, Tribunus ordinis primi, & simul filius Cæsaris erat; qualem certe nos hodie *privatum* non voceremus. Locus hanc in rem est elegantissimus apud Horat. Lib. 3. Od. 8. quem Viros eruditissimos non satis intellexisse arbitror:

*Negligens ne qua populus labores
Parce privatus nimium cavere, &
Dona presentis rape lætus hora, & linque severa.*

Martias Calendas celebrat poëta, quia iis prope occisus fuerat ab arbore, uti patet ex 2. 13. hortaturque Mæcenatem, ut anniversario illo die sese propter sospitem amicum exhilaret, mittatque curas civiles super urbe; idque eo magis, quia Daci & Cantabri victi, Medi & Parthi inter se infestis armis concurrebant, & Scythæ parabant domuitionem. Hæc cum ita sese habeant, adjicit, *parce privatus nimium cavere*, i. e. ne nimis salutis urbis atque adeo imperii intentus sis; vel, nè nimium, ut alibi loquitur, *solicitus urbi timeas*, cum non sis Imperator, & penes quem sit summa rerum, sed *privatus*. Scilicet postquam Romana res ad unum delata est, omnes alii, licet maximis dignitatibus honoribusque ornati, respectu Principis *privati* dicebantur. Hoc est quod Claudius apud Tac. 11. A. 31. identidem interrogat, *an ipse imperii compos? an Silius privatus esset?* id est, num nondum esset factus Imperator? Sic *privata spectacula* apud Sueton. Ner. 21. optime interpretantur Torrentius & Casaub. quæ ab aliis, licet magistratus forent, quam Imperatore, edebantur; eodemque sensu Tac. c. 39. Agricola *privatum* appellat, licet cum imperio Britannias obtineret. Libera Rep. is *privatus* dicebatur, qui non erat cum imperio, vel illud deposuerat, licet alios honores obtineret, uti ex Suetonio, Cæsare, Cicerone, & aliis, constat; cumque Cæsares vel Imperatores soli imperium obtienerent, reliqui *mandata signa ferrent*, uti eleganter canit Statius, atque adeo magistratus jurisdictionem a Principe acciperent, recte illi *privati* dicti sunt. Parce igitur, Mæcenas, cum ad te cura imperii non pertineat, sed ad Augustum, tanta semper cura providere, ne quid detrimenti populus Romanus *negligens* accipiat. *Negligentem populum* interpretor, salutis suæ negligentem, otio, ludis, & desidiz deditum. Notum est Tacitum initio Annalium notare, *Augustum, ubi militem donis, populatum annona, cunctos dulcedine otii pellexit, munia Senatus, Magistratum, legum, in se traxisse. nullo adversante*; & Juvenalem Sat. x. canere;

----- *jam pridem ex quo suffragia nulli*

*Vendimus, effugit curas: nam qui dabat olim
Imperium, fasces, legiones, omnia, nunc se
Continet, atque duas tantum res anxius optat
Panem & Circenses.* -----

Notandum iasuper *privatum* interdum *militi* opponi; & tunc significare

ficare paganos, vel qui militiæ nomen non dederant: ipse Lactantius hoc me docuit paulo ante: *probis moribus, & comitate singulari, a militibus amaretur, a privatis & optaretur*. Hac occasione facere non possum quin Ciceronem simul illustrem. Illi, qui de Jure Pontificio scripserunt, quærent, num Pontifex Max. veteris Romæ privatus sit: multumque est in hac re explicanda Muretus ad l. Catil. in qua Cicero ita loquitur: *An vero vir amplissimus P. Scipio, Pontifex Max. Tib. Gracchum medipositor labefactantem statum Reip. PRIVATUS interfecit?* Ego, ut quæstionem Mureto, Gutherio, & Bosio; resiliquam, arbitror eum frustra fluctare, & Ciceroni nunquam venisse in mentem dicere hoc loco, Pont. M. esse *privatum*; sed P. Scipionem, qui postea factus est P. Maximus, seditionem Gracchi compescuisse, cum adhuc esset privatus. Sic clare eum, & absque ambagibus, *privatum* facit, i. de Offic. *Nec plus Africanus singularis & vir & Imperator in excidenda Numantina Reip. profuit, quam eodem tempore P. Nasica PRIVATUS, cum Tib. Gracchum interemisset*. Et licet Appianus 1. Bel. Civ. scribat Romanis ducem fuisse Scipionem Pont. Maximum, καὶ πρῶτον αὐτοῦ ὁ πάριος Ἀρχιερεὺς λιγύματον ἐξέχευ τῆς ἰδῆς Κορρίλης Συναίαν ὁ Ναυαγῆς; & Gracchanos cecidisse tanto viro, vel κατ' ἀξίωσιν ἀνδρῶν ἀέλιου, mihi tamen contrarium plane verum videtur, & major est Velleii auctoritas qui 2. 3. scribit, *P. Scipionem Nasicam privatum & togatum hæc fecisse, atque ob eas virtutes primum omnium Pont. Maximum absentem esse factum*. Compescuit igitur Scipio seditionem *privatus*; & propter tam egregium facinus Pontificatum Maximum meruit; & quia eam dignitatem paulo post adeptus est, auctores tempora non satis rite distinguentes, cum scripserunt Gracchum occidisse, cum Pontifex Maximus foret. P. Licinius Crassus Dives Pont. Max. bello contra Aristonem gesto perit: Epitome Livii 59: *P. Licinius Crassus Coss. quum idem Pont. Max. esset (quod nunquam antea factum erat) extra Italiam profectus, pralio victus, & interemptus est*: & quidem Coss. Appio Claudio & M. Perpenna, teste Julio Obsequente cap. 87: id est, A. V. C. DCCXIII: cum anno priore Crassus fuisset Consul, eodemque in bellum esset profectus, quo ipso anno eum alii etiam perivisse volunt. Nullo igitur modo potuit Scipio, seditione Gracchana, quæ repressâ est anno 620. vel 621., pontificatum Maximum gerere; sed occiso Licinio Crasso, primum is honor ipsi oblatas est; & quidem absenti, quippe qui, *ut invidia subtraheretur, per speciem legationis in Asiam ablegatus erat*, quemadmodum testatur Auctor de Viris Illustribus.

Induatur] nimirum purpuram, quæ signum erat Imperatoris & Cæsareæ dignitatis; ita cap. 20. & 28. contrariis sensu absolute *exuere* dixit, pro imperium deponere.

Nomen ex parte mutaverat...] Locus hic obscurus, & si quid video, corruptus est; ita tamen ut levissima mutatione in integrum restitui possit. Dicit igitur Lactantius Galerium Maximianum affi-

nis sui Daje vel Daxe nomen mutasse, quia & ipfius nomen ante mutaverat Diocletianus: unde scribo, quem vocans iufferat Maximianum vocari de sua nomine. Naq; & ipse Diocletianus nomen ex parte mutaverat omnia causa, quia Maximianus fidem summa religione profabat. Scilicet Galerius Maximianus asse dictus fuit Galerius, & cognominatus *Armentarius*; quia, ortus parentibus agrariis, pastor armentorum fuerat. Inde hoc illi cognomen tribuitur ab Aur. Victore in Cæsar: *Hic de causis Julium Constantium, Galerium Maximianum, cui cognomen Armentario erat, Cæsares creavit: & in Epitome: Constantium & Galerium Maximianum, cognomente Armentarium, Cæsares creavit.* Nam quamvis diserte non tradat Galerium ante adeptam Cæsaris potestatem *Armentarium* fuisse appellatum, tamen illud affirmare non dubito; quia verosimile non est aliquem ausurum fuisse eum ita cognominare postquam ad id honoris fastigium erat elatus; licet non diffitear mox in eadem Epitome eum, iam Cæsarem, sic appellari. Ex parte igitur, id est, cognomen *Armentarii* mutavit Diocletianus, illumque retento *Galerii* nomine, vocavit *Maximianum*; idque omnia causa, quia sperabat, eum tantum fidem sibi futurum, ac erat Maximianus, cujus nomen alteri dabitur Herculi: de cujus fidelitate ita loquitur Victor: *Maximianum fortissimam fidem amicitia, quamquam semiagrestem, militia tamen atque ingenio bonum Imperatorem jubet.* In Epitome tamen, carus nulli, ne patri aut socero quidem *Galerio*, fuisse dicitur. Sed cum Hercules non fuerit filius Diocletiani, nec Galerium habuerit socerum, legendum utique est, *Is Maxentius carus nulli unquam fuit*, uti supra memini me moperere, docuitque non modo *Valesius*, verum etiam *Baluzius*.

[*Hominis causa,*] Corrupte, ut jam innuimus, pro *omnis causa*. Idem autem vitium etiam est apud Schol. *Juven. ad Sat. 2. v. 42. Steriles mulieres februantibus Luperis sese offerebant, & ferda verberabantur. Hoc homine, qui &c.* ubi scribe; *verberabantur, hoc omne; qui.* reliqua absque MSS. ope non videntur sanari posse.

[*Mens est affinis*] Laxo sensu hæc vox sumitur, pro sororis filio. Occurrit eadem in nummo quem vulgavit *Du Cange* in *Famil. Byzant. IMP. MAXENTIUS. DIVO. CONSTANTIO. ADFINI*: erat autem *Maxentius* frater ex matre, *Flavie Maximianæ Theodoræ*, uxoris *Constantini*.

[*Calendis Majis:*] Recte notat *Baluzius* hunc verum diem esse, quo *Diocletianus* & *Herculus* imperium deposuerunt. Firmat id alii, quo modo *Eusebius*: nam cum narrasset *Dionysium* decollatum fuisse a. d. ix. Cal. April. addit, *ὅ τὴν ἡμέραν*, id est, *per*, vel *circa idem tempus*, mutationem factam esse Imperatorum. Errat igitur *Idatius* in *Fastis*, qui illud accidisse scribit *Calendis Aprilibus*: & potuit non satis bene intellexisse *Eusebium*, illudque *ὅ τὴν ἡμέραν*, ad *Cal. Aprilis*, utpote proximas, retulisse; sed ex *Lactantio* patet de longiori tempore hoc intelligendum esse. *Zosimum* idem narrare notavit

Colum-

Columbus; quod tamen nullibi apud eum existat: & puto virum Cl. non cepisse Baluzii mentem: quippe qui scribit, mendum quidem esse apud Zosimum & in Fastis Idatiani, ubi ista contigisse dicuntur Diocletiano IX. & Maximiano VIII. Coss. die Kal. Aprilis. Sed puto virum præclarum inquirere, Zosimum narrare id accidisse Diocletiano 9. & Maximiano 8. Coss. Idatium vero eosdem Consules & Cal. Aprilis memorare. Præterea Maximianum octavo suo consulatu sese imperio exuisse testatur etiam Auctor Panegyrici, ipsi & Constantino dicti, cap. 8. qui etiam mox nos docet, Diocletianum tunc valetudine & annis laborasse, Maximianum vero integris solidisque valet viribus.

Priores multorum...] Sic *prior civitatis* in Passione S. Mammarii apud Mabill. 4. Anal. p. 94: *priores scriinii* in Cod. Theod. & *prior loci*, *prior schola*, & similia apud Du Cange in Glossario occurrunt.

Columna cum Jovis figura.] Solebant veteres in locis publicis, & celebritate aliqua solemnibus, columnas erigere, illisque vel deorum vel Imperatorum statuas imponere. Multis id exemplis firmari, si id agerem, posset; sed monebo tantum Constantinopoli columnarum, quæ hodieque ibi existat, fuisse impostam Marciani Imperatoris statuam, addita hac inscriptione, teste Sponio,

PRINCIPIS HANC STATUAM MARGIANI CERNÉ TORUMQUE
TERRIVS VOVIT QVOD TATIANVS OPVGO.

Vir eruditus arbitratu cor Marciani vasi, quod columnarum imponitur, quadrato inditum, & cadaver forte sub columna fuisse positum: sed videtur eruditi, num potius scribi debeat FORVMQVE. Hic autem forte Jovis statua fuit collocata, quia Diocletianum Jove genitus volebat videri, *Jovius* propterea dictus, uti notissimum. Tristanus T. 3. pag. 332. videtur insuere Diocletianum purpuram deposuisse in templo Jovis; certe scribit eum & Maximianum usos esse his verbis, cum purpuram deponerent, *Recipite Juppiter quod optasti. Ce que Dioclesian fit a Nicomedie. Et Maximian a Milan, dans le temple de Jupiter, usants tous deux de ces termes, Recipite &c.* Sed Auctor Panegy. c. 12. unde hæc petita sunt, ne templi quidem meminit; & deinde de Maximiano solo loquitur, nulla mentione Diocletiani facta. Eumenius tamen cap. 13. Panegyrici Constantino dicti, haud obscure innuit Herculum in Jovis, & quidem Capitolini, templo deposuisse imperium. Nam postquam laudasset Diocletianum, quod imperium resumere nollet, addit, *Hunc ergo illum, qui ab illo fuerat frater adscriptus, puduit imitari, huic illum in Capitolini Jovis templo jurasse permisit, non mirum, quod etiam genere pejeravit*, id est; Hercules non imitatus est Diocletianum, & ipsum penituit, se jurasse in templo Jovis Diocletiano, sese ipsius exemplo bona fide imperium deponere. Gestæ autem hæc sunt ab Herculo Mediolani, ne quis forte Romam intelligat, propter Jovis Capitolini mentionem. Nam, exemplo Romæ, etiam Capitolia in aliis urbibus fuerunt; quod de Capua testatur Suetonius in Tib. c. 40. de Tolosa, Passio S. Saturnini apud Chiffetium, & Ado

in Martyr. p. 193. de *Ravenna*, idem p. 118. de *Augustadamo*, Eumen. in Orat. de Restit. Scholis; de *Corintho*, Pausanias: quam in rem videri etiam potest Velferus lib. 4. Rer. Aug. & in Commentario ad Conversionem S. Afræ. Columna autem Græcis *στήλη* dicitur; quæ vox frequenter etiam *statuam* notat; id quod sæpe viri cruditi non observant: in Anthol. lib. 4. cap. 8. Tit. *εις στήνας* &c. occurrit Epigramma Posidippi *εις στήλην Ἀλεξάνδρου τῆς Μακεδόνος*, quod male vertitur in *columnam Alexandri*, id quod mirandum certe, quia poëta celebrat statuam Alexandri a Lyfippo factam. Sic *στήλη Ἀμαζονίδου*, quam celebrat Plato in Axiocho, non puto reddendam esse *columnam*, verum *statuam Amazonis*; quod vitium etiam interpretes Plutarchi committunt in vita Thesei: *Nam is Hippolytem vocat eam quam Theseus habuit, non Antiopen. Quidam vero aiunt hanc cum Theseo pugnantem occubuisse jaculo a Molpadia transfixam: καὶ τὴν στήλην τῆς Ὀδύσσειας ἔτι γὰρ ἰλυμμένην ἱερῶν, ἐπὶ ταύτῃ κειμένη: eiq̄ statuam eam, quæ est juxta Telluris Olympiæ adem positam esse: male vulgo columnam impostam esse.*

Huc purpuram Diocletianus injecit suam,] Nimirum, Maximino Daxe, five Daix. Verum hic interrogare cruditos libet, num inter purpuram Imperatoris & purpuram Cæsaris aliquam differentiam fuisse existiment. Certe contrarium suadet hic locus, quia Diocletianum Augustus purpura sua induit Cæsarem Maximinum: & inde iterum res quælitu digna est, quo insigni Imperatores a Cæsaribus fuerint distincti. Nam tam Cæsares quam Imperatores etiam diademata gestasse ex nummis patet, docueruntque Illustres Viri Spanhemius Dissert. 8. & Du Cange, numero 16. Dissertationis de inferioris ævi Numismatis; ita tamen ut interdum Cæsarea dignitas daretur *χρῆμα τῆς διαδήματος*, uti ex Chrysofomo notat ille: quomodo Demetrius Rex Syriæ Myrinem Samæum, habuit *νομισματῶν ἕξαι τῆς διαδήματος*, teste Athenæo lib. 13. & quomodo Philostratus lib. 7. extremo, *ἐς Καίσαρος χρίματι*, & *ἐς διαδήματι*, opponit: ubi Julianum scribit in habitu Cæsaris vixisse annos quinque, post Constantium vero cum diademate duos & dimidium: unde clarissime patet, illo tempore *Diadema* solis Augustis fuisse reservatum; quanquam existent nummi, in quibus Julianus diadematus cernitur, cum Ins. D. N. IVLIANVS. NOB. CÆS. quos ex alterius partis Inscriptionis VOT. V. MVLT. ultimo Cæsareæ dignitatis anno percussos fuisse constat; cæteroquin in plerisque Cæsar Julianus absque diademate vel corona laurea cernitur. Unde & Julianus cum vivo Constantio a militibus Augustus crearetur, diademate, vel torque, quia illud non aderat ad manus, coronatus fuit; *uti coronatus speciem saltem obscuram superioris prætenderet potestatis*, teste A. Marcell. l. 20. c. 4. ubi etiam notandum Cæsarem Julianum testari, *se nunquam diadema habuisse*: unde certe mirum est, eum in nummis adhuc Cæsarem diadematum cerni; nisi illo signatus fuerit eo ipso

ipſo tempore, quo dictus fuit Auguſtus, quia, teſte eodem lib. 21. *quinquennalia jam Auguſtus edidit*: vel potius hoc adſcribi debeat monetariis. Cæteroquin Conſtantius Chlorus, Conſtantinus M. Licinius Junior, Criſpus, Conſtantinus Junior, Conſtantius & Decentius Cæſares, in nummis apud Du Cange occurrit vel radiati, vel laureati, vel auri capita; niſi quod CONSTANTINVS IVN. NOB. CAES. etiam diademate, ſed gemmis non ornato, cingatur in nummo uno. Diadema autem primus Romanorum Imperatorum ſumpſiſſe dicitur Cajus Cæſar vel Caligula ab Aur. Victore: *Primus, diademate, capiti impoſito, Dominum ſe juſſit appellari*; ſed major Suetonio habenda fides, qui ſcribit, cum non multum abuſiſſe, quin diadema ſumeret; ſpeciemque Principatus in regni formam converteret, c. 22. Quin & oblitus ſui Victor in Epitome, Aureliano hoc tribuit; *Iſte primus apud Romanos diadema capiti impoſuit*: cumque Cedrenus, aliique, moris hujus Conſtantinum Magnum faciant auctorem, vel dicendum eſt cum Valeſio ad lib. 25. Amm. c. 1. Aurelianium non perpetuo uſum eo fuiſſe, verum in ſectis duntaxat ac ſolemnioribus diebus; Conſtantinum vero primum perpetuum diadema geſtaſſe, idque exinde inter inſignia Auguſti imperii fuiſſe habitum, nec Cæſaribus conſeſſum; vel Aurelianium diadema innexiſſe capiti abſque gemmis, Conſtantinum vero illi gemmas addidiſſe, quomodo certe in nummis ornatus occurrit. Aurelianus non conſpicitur diademate cinctus; niſi quod Triſt. T. 3. p. 211. nummum laudet, cuius in una area conſpicitur *Vaballathus*, in altera *Aurelianus*, ita ornati; putatque ille, nummum hunc percuſſum eſſe in Oriente a Vaballatho, ut indicaret ſe imperium Aureliano ſubmittere; illudque ſignificare *diadema*, quo Romani nondum capita ſuorum Imperatorum hoc tempore cingebant. In nummo, quem ſimilem plane publicavit Patinus, Aurelianus corona laurea cingitur, & Vaballathus diademate. Sed ante Aurelianium Antoninus Caracalla diademate uſus eſt; ſi modo nummis Græcis fides haberi debet: Triſtans enim T. 2. p. 215. edidit unum, in quo ipſe cernitur *τριεμις*, & ANTONINEIANHC CEYHPAC, infra TAPCOX MHTPON. hinc vero Caracalla ex ejus ſententia diademate cinctus, & AYT. K. M. AYP. CEYHPOC. ANTONINEINOC; niſi dicamus hoc Tarſenſes pro more Orientalium Regum feciſſe; nec diademate Caracallam uſum eſſe unquam. Imo ante Caracallam Heliogabalus diadema & quidem gemmatum uſurpavit, uti notat illuſtris Salmaſius pag. 370. Exerc. Plin. *Diadema, ait, regium fascia eras candida & lata, tales erant ſacerdotum inſula ... Diadema Romanorum Imperatorum tale fuit: quod primus Heliogabalus gemmatum uſurpavit; diademate poſt Julium Cæſarem uſi tentaverat Caligula; poſt Diocletianum vero omnes gemmato uſi ſunt. Velim certe vir maximus hoc nos clarius docuiſſet; Herodianus quidem Heliogabali caput lib. 5. ſcribit exornatſe τριεμιον λιθῶν πολυτελεῶν χρυſῶν διαδερμῶν; & coronam pretioſorum lapidum coloribus ſtarentem;*

rentem; & alibi eundem habuisse impositam *οἷς ἀπὸ τοῦ πατρὸς εὐφάνου χρυσῶ καὶ λίθαις ποικίλοις ἱερταῖς*, *αὐτοματὸν ἀδίαταν formam auro lapillisque preciosis insignitam*. Sed non fuit hoc proprie diadema; deinde gefsit illud Heliogabalus, non ut Imperator, vorum ut Sacerdos Dei sui, uti vel Herodianum inspicienti patebit. Sed ut, diademate relicto, ad purpuram revertar, arbitror primum constare Diocletiani tempore nihil ad aliquem Augustum vel Casarem declarandum opus fuisse, quam purpuræ injectionem; & si diadema etiam illi rei interfuisset, illud Lactantium silentio non præteriturum: deinde *purpuram* insigne tanti fastigii fuisse. Inde Constantino, quem milites mortuo patre Augustum fecerant, Galerius *purpuram mittit, ut ultro adscivisse illum in sociatatem videretur*, cap. 25. infra: & Maxentius *patri suo, post depositum imperium in Campania moranti, purpuram mittit, & bis Augustum nominat*, cap. 26. Hinc qui sese imperio exuebant, purpuram tradebant victori: ibid. *Dedit se ipse, vestemque & purpuram* (id est, purpuream vestem, purpureum paludamentum) *eidem a quo acceperat reddidit: rursus, Non invito populo, qui erat concitatus, Maxentium purpuram induerunt*: nimirum milites; qualia etiam videri possunt cap. 28. 29. 32. 47. & 50. Sed nota hæc sunt; & de hac purpura videri nonnulla possunt apud Rad. Fornerium §. 30. Rer. Quotidianarum.

In patriamque dimittitur.] Id est, Diocleam prope Salonas Dalmatiz oppidum, ubi præclaro otio consenuit, uti notat Vir Doctissimus. *Diocleam* certe patriam fuisse Diocletiani tradit Aur. Victor, eumque sequutus Paulus Diaconus lib. xi. Verum eum *Salonas* concessisse scribunt Eutropius lib. x. & Zonaras: adeo ut *in patriam* possit exponi, in Dalmatiam, vel Salonas, uti nunc equidem mihi videtur. Aur. Victor certe Diocletiano, Herculio, Galerio, & Constantio, Illyricum scribit fuisse patriam: Constantinus Porphy. lib. 2. Them. 9. Diocletianum oriundum facit *ἀπὸ τοῦ χωρίου Σαλονίας*; & vel Salonam vocat *χωρίον*, quia a Sclavis tunc temporis erat vastata & deleta; vel designat agrum Salonæ vicinum; vel *χωρίον* significat urbem, & ita Salonis ipsis natus esset: Zonaras enim ita loquitur: *Διοκλητιανὸς ἐκ Σαλονίας, πόλεως τῆς Δαλματίας Ἰλλυρίας, ἧς ἡ ἀνομιὰ καὶ πατρίς*; quæ nimirum urbs erat ipsi patriâ. *Diocleam* autem, vel *Diocla*, versus Epirum sita, & longe a Salonâ remota; nec potest plures eo nomine urbes fuisse. Salonam concessisse Diocletianum non modo patet clarissime ex responso, quod Herculio & Galerio ad resumendum imperium eum hortantibus dedit: *Ἐννομὸν Σαλονὰς possessionis visere olera nostris manibus instituta, profecto nunquam istud venandum iudicaretis*; verum etiam ex palatio Diocletiani, quod prope Salonas fuit, quodque hodie *Spalato* dicitur, uti clare docet Sponnius ἢ *κακωσίτης*, nec non Georgius Wheeler Eques Anglus, qui diligentissime illud descripserunt. Quin & in hoc palatio, vel hac villa, mortuus est Diocletianus: Hieronymus in Chron. *Diocletianus haud procul a Salonis in villa sua Spalato (aliis Aspalato) moritur*,

Et solus omnium privatus inter Deos refertur. Quæ verba si ab Hieronymo omnia profecta sunt, certe ante plus quam quadringentos annos, palatium hoc *Spalatum* vel *Aspalatum* dictum fuit. Sed mihi Latinitatem Hieronymiani temporis consideranti, videbatur nunquam vocem eam oræ, ut loquuntur, libri adscriptam esse, & inde inter ipsa auctoris verba locum suum repperisse; atque id a vero alienum non minus videtur, quia Eutropius, a quo Hieronymum hæc habuisse non absque ratione suspicatur Scaliger, scribit, *Diocletianum privatum in villa, qua haud procul Salonis est, præclaræ oris consensisse.* Occurrit tamen & eadem vox in Notitia Imperil. *Procurator Gymnæii Jovensis Dalmasia Aspalato*: adeo ut iis repugnare nolim, qui vocem hæc quadringentis annis vetustiorē faciunt; mihi eam quis censcat hic etiam adjectam explicationis causa fuisse. Habuit igitur Diocletianus prope Salonas villam vel palatium suum; ibi mortuus, ibique forte etiam sepultus est. Amm. Marcell. 16. 8. sepulchri ejus meminit: *Valamem purpureum a Diocletiani sepulchro furatus quispiam confectis oculis abas.* Eruditissimus Valefius credit tornices & cæcæos subterraneas eleganti opere structas Aspalathi, Constantino Porphyrogenetæ descriptas, sepulchrum ipsum Diocletiani esse; quodquam tutius mihi videatur esse censere, istas palatii totius esse reliquias, quod vastissimum fuisse ex Sponio constat. Neque modo Diocletianus ibi sepultus, verum etiam inter Deos relatus fuit; & arbitratur Valefius velamen purpureum in ejus sepulchro positum consecrationis certissimum indicium esse. Scio Eutropium atque Hieronymum narrare, nulli post natos homines præterquam Diocletiano contigisse, *ut cum privatus obiret inter Deos tamen referretur*: sed non video, quale indicium *purpureum paludamentum* ejus honoris præbere potuit; cum potius id vel lectulo ferali vel sepulchro fuerit impositum, ad indicandum eum Imperatorem fuisse. Deinde mirum mihi admodum videtur, neminem præter laudatos auctores de Diocletiani consecratione loqui; nec eam vel in nummis vel marmoribus occurrere, cum cæteroquin vivi Imperatores pietatem suam his monumentis in defunctos testari soliti sint. Quid revera dicam hæc de re, vix habeo; cum mihi verosimile non videatur, Constantinum vel Licinium huic honorem Diocletiano habuisse; quippe qui putabant eum Maxentio ac Maximino favisse, uti patet ex Victoris Epitome: & quorum Constantinus etiam passus est ipsius picturas una cum Maximiani picturis detrahi, teste Lactantio c. 42. Galerius tamen Maximinus apud Euseb. 9. 10. Hist. Eccl. Diocletianum & Maximianum vocat *Imperatores*, quod non incommode verisimilitudinem perditur; quanquam ita potuerit appellari a Christianorum itidem persecutore, honoris causa, licet consecratus non fuerit; qui honor tamen Maximiano Herculo, & modo is intelligitur, & non potius Galerius Maximianus, a Maxentio habitus fuit. Ut autem ad patriam Diocletiani revertar, arbitror eum natum esse Salonis, vel prope Salonas, sive in agro urbis illius suburbano; quia di-

citur in patriam suam a Lactantio revertisse, & quia constat eum prope Salonas deposito imperio privatum vixisse. Sed tamen Victor Diocleam memorat, urbem Epiro proximam; *Diocletianus Delmata Anulini senatoris libertinus, matre pariter atque oppido nomine Dioclea, quorum vocabulis, donec imperium sumeret, Diocles appellatus.* Nullis ambagibus utitur Victor; clareque dicit Diocletianum vel Dioclem a matre & oppido, in quo natus erat, nomen suum traxisse. Quid tam veteri auctoritati opponam nescio fere; nisi dicamus cognatione nominis deceptum Victorem, vel verba luxata, & loco suo mota esse. Sane hunc scipulum de nihilo non esse, alii mecum, ut arbitror, sentiant, qui Pauli Diaconi, qui ubique Victorem sequitur, verba inspiciunt: *Matre, oppido pariter atque nomine Dioclea, quorum vocabulis, donec imperium sumeret, Diocles est appellatus.* Longe hinc alius exoritur sensus; & Paulum si sequimur, Diocletianus non erit natus in urbe Dioclea; verum mater ibi edita in dias luminis oras, idem nomen gessit; & ab ea, ut & oppido, unde fuit oriunda, filius Diocles fuit appellatus; potuitque cum mater prope Salonas vel in ipsa ea urbe parere, licet oriunda foret Dioclea.

Oriensem calcandum] id est, vastandum, perdendum, conculcandum. Et ita loquebantur de gente victa, cui propterea in nummis Imperatores pedum plantas imponunt. *Calcere gentem* Justinus lib. 12. extremo, *calcere tyrannos* Corippus, *calcere mortem* Jul. Firmicus, (apud quem duriore metaphora etiam *calcere undas sub remis* legitur) dixerunt. Huc respicit Quid. 4. Trist. 2.

Crimibus en etiam fertur Germania passis,

Et Ducis invicti sub pede masta sedes.

Et l. 2. El. 2. ex Ponto:

Nec designata est abjectis Illyria armis

Casareum famulo vertice ferre pedem.

Prudent. lib. 1. contra Sym. v. 462. & lib. 2. v. 748. similiter loquitur; & quomodo Maximinus Orientem perdidit & vastaverit docet Lactantius c. 38.

CAP. XX. *Natura mitis esset*] Quod & inde patuit, si Orofio fides habenda, 7. 25. quia Galerio cessit Italia & Africa, contentusque fuit Hispania & Gallia. Sed unde hæc hauserit ille ignoro; cum Diocletianus sibi & Galerio retinuerit Orientem late sumptum: Constantio autem dederit Britannias, Hispanias, & Gallias: Maximiano vero Herculeo Illyricum, Italiam, & Africam; uti commentatur illustris Antistes P. De Marca initio Dissertat. de Patriarchatu Constantin. Sed apud Socratem, quem laudat, nihil aliud reperio quam Diocletianum Nicomedie in Bœotia, sive regiam, constituisse. Victor ita de hac re loquitur: *Quasi partito imperio, cuncta qua trans Alpes Gallia sunt, Constantio commissa: Africa Italiæque Herculeo: Illyricumque ora ad usque Ponti fretum Galerio: cetera Valerius rotentavit* i quæ clare docent Orofium dormitasse plane cum hæc scriberet.

No filium nominaret:] ita Cæsares vocabantur ab Augustis, uti docet Baluzius ad cap. 8. Incertus auctor Panegy. qui est dictus Maximiano Herculio & Constantino c. 3. *O divinum tuum, Maximiane, judicium, qui hunc tibi jure adoptionis nepotem, majestatis ordine filium, etiam generum esse voluisti.* Scilicet Herculius adoptaverat Constantium, patrem Constantini, qui inde ipsius nepos erat factus; uti Majestatis ordine filius, quia Cæsar ab eo creatus; vel quia ab eo tunc temporis renuntiatus fuerat Imperator: quod interdum factum fuisse ex Inf. veteri ad cap. 8. doceo. Maximinus apud Euseb. 9. 10. Histor. Ecclesiasticæ, Diocletianum & Maximianum vocat *Juovirus prius*, quia ab iis erat factus Cæsar.

Tanquam familia usansur] id est, tanquam servus, qui per familiam designatur: Phæd. Fab. 58. CAP. XXI.

Æsopus domino solus cum esset familia.

id est, cum nullum alium servum haberet, quam Æsopum: Fab. 46. *frustra jactas familia.* Sed nota hæc sunt. Reges autem Persarum omnes subditos ut servos existimasse, docet multis exemplis Brissonius lib. 1. de Regno Persarum.

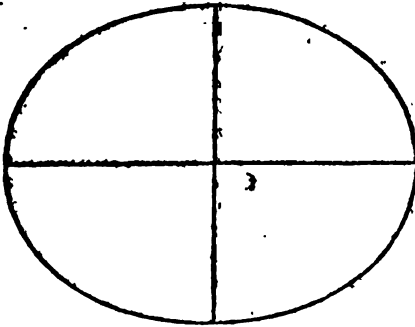
Honores ademist:] forte ideo, ut torqueri possent; cum cæteris quin Decuriones & honorati viri legibus Romanorum a tortura forent exempti, uti notat ad hunc locum Baluzius. Inde A. Marcell. 28. 1. de Valentiniano: *Hic illo cognitis efforatus, ut erat visiorum inimicus acer magis, quam severus, uno proloquio in hujusmodi causas, quas arroganter proposito Majestatis imminuta miscbat, omnes quos juris prisca justitia, Divorumque arbitria questionibus exemere cruentis, se postulasset negotium, statuit tormentis affigi;* verum cum postea legati Nobilitatis decreto missi orarent, *ne delictis supplicia sint graviora, neve Senator quisquam inuisato & illicito morte tormentis exponeretur, emendatum est crudele preceptum,* uti idem loquitur; tortique honorati tantum sunt in crimine Majestatis, quemadmodum docet Valefius, & ante eum Fornèrius 3. 8. Rer. Quotid. Sic Lampadio ablata prius fuit dignitas præfecturæ, antequam tortus est, test. Arnst. Marcell. lib. 15. quam in rem plurâ possunt videri apud Langæum lib. 13. c. 1. Semestrium. Et huc pertinet aliquo modo locus elegans, qui exstat in Libello ptecum Faustini: *Sed Clementinus, licet non esset Christianus, tamen exhibens reverentiam nomini Episcopatus, in eo maxime homine, quem videbat rationabiliter & fideliter obtinere, respondit Osio; non audeo, inquit, Episcopum in exilium mittere, quamdiu in Episcopi nomine perseverat: sed da tua prior sententiam, cum de Episcopatus honore dejiciens, & tunc demum exequar in eum quasi privatum quod ex precepto Imperatorum fieri desideras.*

Lusorium] Scilicet *lusus* habebatur cum urfis, aliisque feris bestiis, pugnare; eratque illud inter juvenum exercitia: infra c. 24. *Sub obtentu exercitii ac Lvsvs feris illum obseceras.* Et forte *lusorium* hinc nomen habet, quia homines ad id exercitium cum feris quasi ludebant, & eas irruentes saltibus aliisque modis frustrabantur; uti cla-

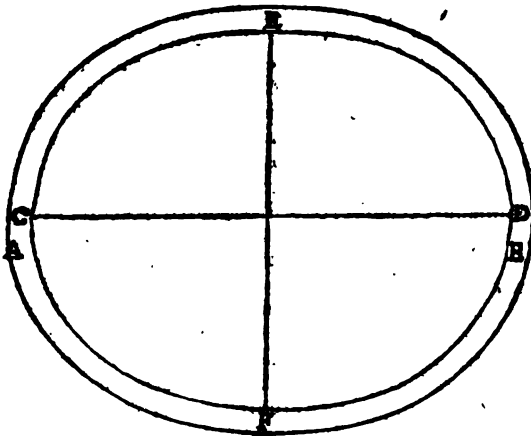
rissime patet ex Diptycho Leodiensi, & iis quæ ad illud notat Wilthemius: cui addi potest Buleng. c. 29. de Ven. Circi.

Ad ferri nominatim jubebat.] Nomina scilicet sua habebant hæc feræ; quomodo apud Marcell. l. 29. una urfarum, quas Valentianus alebat, vocabatur *Mica aurea*, altera *Innocentia*. Est gemma apud Leonardum Augustinum, præcipuum Urbis antiquarium, part. 2. N. 32. in qua cernitur homo flagellum tenens, eoque demittens arfam ipsi adfilientem, cum hac inscriptione in circuitu, ΕΥΤΥΧΙ ΜΑΡΚΕΑΛΕ, & supra dorsum bestię ΕΙΡΗΝΗ: quorum hoc nomen proprium esse urfæ, altero vero homo bestiam circumducens, bonam fortunam videtur exoptare. Et ita *equos* nomina singulos sua, in Circo habuisse ex Suetonio, Dione, Inscriptionibus vetustis, tam a Grutero, quam Sponio, editis, constat.

Non plane comedendi, sed obsorbendi] Scilicet urfi lambere & sorbere sanguinem, & ita corpus consumere solent, unde *αιμοφάγος θηρόν* eos recte accenset Eusebius 8.7. Hist. Eccl. *Obsorbere* autem etiam apud Plautum Truc. 2. 3. 30. occurrit: *Qua obsorbens, quicquid venit intra pessulos*: & Mil. 3. 2. 21, *quis enim obsorbui. Nam nimis calebat, amburebat gusturam*. Sed quia *urforum* mentio, tentabo explicare unum & alterum Passionis SS. Perpetuæ & Felicitatis locum, qui elegantes admodum, nec satis, quod sciam, explicati sunt. Commodum Imperatorem Xiphilinus ex Dione narrat venationibus & confectationibus ferarum operam diligentem dedisse; atque inter cetera his verbis utitur: *Διαλάμβε γδ ὁ θίασον πάντων συμπίπτεις καὶ ἀφαιρέσεις, τὰ δὲ πὶ στήνι ἀβίδρομοι ἔχουσι, καὶ διὰ τὴν μύσσην ἀάηλα, ἢ ἰὲ ἰλίγυ πικτυχθῆν πτερωτῆν ἢ θηρία μιμνησμένα ἰσθῶν ἀκρονίχηται*: *Erat enim divisum theatrum omne, connexio quibusdam diametris sectum habentibus, circa quod inambulari poterat, ac sese bisariam secantibus, quo facilius undique ex angusto loco bellua divide in quatuor partes jaculis trajicerentur*. Lucas Holstenius, vir paucis comparandus, censet Xiphilinum loqui de PONTIBVS AMPHITHEATRI, quorum mentio in Passione SS. Perpetuæ & Felicitatis; ad quam hæc notat; Quod paulo ante PONTIS est mentio, videtur instituto Commodi factum, ut in Amphitheatro pontes essent. Refert enim Xiphilinus in Commodo hunc Imperatorem per Amphitheatri arenam PONTES struxisse, ut inde feras conficeret. Sed institutum Commodi nihil commune cum his pontibus habere persuasus sum: speroque id alios mecum existimatuos, qui Dionis & Passionis antiquissimæ verba conferre atque examinare velint. Commodus enim Amphitheatrum divisit *συμπλήθει καὶ ἀφαιρέσει*, id est, inter se junctis, & in altum erectis tabulis, quæ Amphitheatri arenam in 17. æquales partes ad hunc modum secabat.

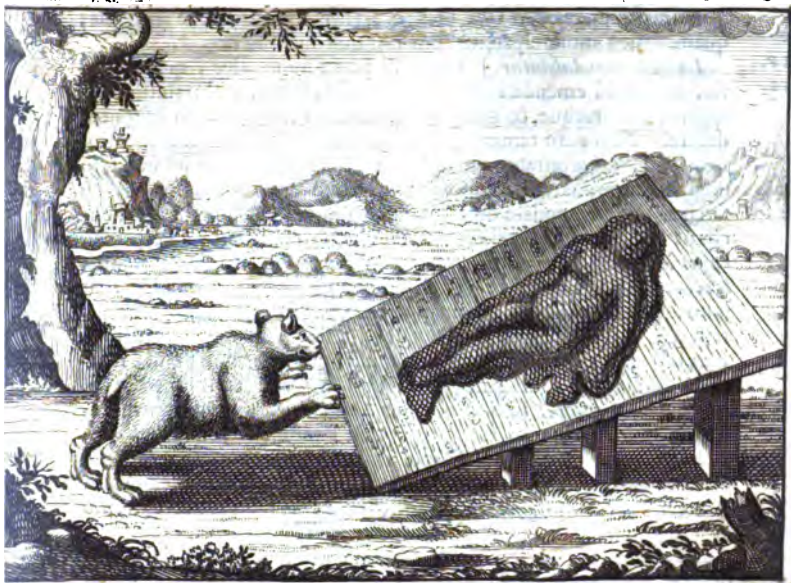
Has namque machinas ex ligno fuisse, fatis indicat τὸ μηχανημαί; quia ea vox de ea materia fere semper & proprie usurpatur: *μηχανή* *ἀνεγέρων*, *compactis adiam*, sunt fores, quæ ex pluribus tabulis compinguntur; *μηχανή*, *pegma*, machina lignea in Amphitheatro, de qua multa fatis monuerunt eruditi. Diametri insuper cingebantur *στρογγύλη* *ἐπιπέδου*: quo significat Dio in orbem Amphitheatri porticum esse tectam factam, per quam circumire, & ex qua bestias jaculis commodissime conficere poterat Imperator. Male interpres tectam diametris tribuit; illudque plane a mente auctoris alienum esse sequens schema palam faciet.

A. Amphitheatrum. B. *ἐπιπέδου*. C. D. primus diameter. E. F. Alter diameter: qui ambo se invicem in angulos rectos secant.

Firmat hoc plane Herodianus lib. 1. de eadem re verba faciens: *τὸ δὲ Κομμοδῶν ΠΕΡΙΔΡΟΜΟΣ ΚΥΚΛΩ κτισθεῖσα, οὐ μὴ συνταθῆναι ἐν τῆσιν ἀρχαῖς κτισθῆναι κτισθῆναι, ἀλλὰ ἐν τῇ καὶ ἐν ἀσφαλεῖ ἀστυπύλῳ ἀστυπύλῳ κτισθῆναι ἢ ἀστυπύλῳ περιχρῆσθαι διέξει;* id est, interprete Angelo Politiano, *Ubi cum spectaculi dies adfuit, pleno Amphitheatro exadificatus Commodus peridromus fuerat, per quem decurrere in orbem posset, ne cominus cum bestiis pugnans periclitaretur, sed superne ac de tuto loco tela jaciendo s̄ jaculandi potius scientiam, quam fortitudinem ostendat:* & paulo post ait, ipsum in orbem currentem superne jaculis confodisse nobilissima animalia: *ἀστυπύλῳ ἀστυπύλῳ κτισθῆναι.* Peridromum, seu porticum, etiam Herodianus narrat; sed addit præterea Dio, *καὶ διχῶ τιμωροῖν ἀλλήλας, ac sese bisariam secantibus;* vel, ut ego redderem, *ac sese aequaliter secantibus.* Sic enim locutus est Aristoteles lib. VI. Politic. *Ἐὰν δὲ καὶ γίνονται ἐπιπέδοι, σὺν ἰσότητι ἀστυπύλῳ.* s̄ *judicium aequaliter in duo dividatur.* Neque certe alia sectio potest intelligi; cum paulo post dicat animalia quadrariam fuisse partita, & diameter vix usurpetur, nisi cum totum in duas partes dividitur æquales, ut facili opera patet ex diametro globi terrestris, aliorumque circulorum, per quorum centrum ductus binas partes æquales facit. In hoc Amphitheatro duplex diameter est, unus in latitudinem, alter in longitudinem ductus; unde factum ut moles illa divideretur in IV. partes æquales; quod fieri in figura proposita liquido apparet. Rationem autem reddit Dio: *ἵνα ἐν ἰσότητι ἀστυπύλῳ κτισθῆναι τὸν ἀστυπύλῳ κτισθῆναι: quo facilius undique ex angusto loco bellua divisa in partes quatuor jaculis trajicerentur;* vel, ut vertendum censeo, *quo facilius undique brevi tempore.* Ceterum merito quaeri potest, qua tandem ratione spectatores confectionem ferarum videre potuerint, si peridromus a summo ad imum ex tabulis fuerit compactus. Nam si ea forma fuit, nullo modo spectaculo homines frui potuere. Puto igitur vel hunc peridromum atque diametros non adeo altos, & inferiora sedilia vacua relicta fuisse; vel diametros quidem in altum erectos, peridromi vero partem inferiorem visui perviam, cumque tantum in superiore parte fuisse factum, ita ut Commodus circumire, & bestias jaculari, spectatores vero omnia oculis haurire possent. Cum hoc Commodi instituto PONTES, qui laudantur in Passione, nihil commune habent; aliumque eorum usum fuisse luce meridiana clarius docebo; ea tamen lege & conditione, ut de eorum origine, quæ plane ignoratur, nihil in medium allaturus sim. PONTES igitur fuerunt tabulata allevata in modum pontium, ita ut una pars terram tangeret, altera vero pedibus ligneis, ex aliave materia factis, allevaretur; in quibus damnati ad bestias stantabantur vel constringebantur, ut majore impetu feræ in eos ferrentur, & dilaceratio seu *voxatio*, ut loquebantur, ab omnibus posset conspici. Nulla tum erat Amphitheatri divisio; sed in ipsa æcna patente, omniumque oculis exposita, PONTES erant extructi ad hunc ferme, ut opinor, modum:

Firmat

Firmat certe explicationem hanc Passionis auctor; *Et cum ad ursuum substrictus esset in PONTE, ursus de caverna prodire noluit; id est; cum martyr vinculus in ponte deponeretur, ut ursus in eum impetum facere & sœvire posset; quod paulo ante, apro subligare & subministrare dixit: Itaque cum APRO SUBMINISTRARETUR, venator potius, qui illum APRO SVBLIGAVERAT, suffossus ab eadem bestia post dies numeris obiit, id est, dum in ponte, vel certe arena deponeretur vinculus, & offerretur apro dilaniandus. Atque hic PONS in eadem passione PVLPIVIVM appellatur: Itaque in commissione spectaculi revocatus, leopardo expertus, etiam SVPER PVLPIVIVM ab urso erat vexatus: sive, in pulpito vel ponte positus, primum a leopardo, inde ab urso fuit vexatus, id est, morsus, laceratus; quo sensu hæc vox solet usurpari. Nam Arnobius atque Lactantius lib. 7. Instit. vocationes bestiis tribuunt, Græcique eam rem $\epsilon\lambda\upsilon\theta\epsilon\iota\sigma\iota\ \tau\omega\ \gamma\upsilon\epsilon\iota\omega$ appellant. Quin & ascendere respectu horum pulpitorum, vel pontium, martyres dicuntur, uti patet ex eadem Passione: *Ceteri quidam immobiles & cum silentio ferrum receperunt, multo magis Satorius, qui us prior ascenderat, prior reddidit spiritum: ascenderat scilicet in pulpitum, vel pontem: quanquam inficias ire nolim, posse etiam spoliarium hoc loco intelligi; quod cum fuerit instar cavernæ subterraneæ, (Cassius Severus specum, Plinius scævum receptaculum vocant) cumque Satorius ex eo per gradus pervenerit in theatrum,**

ipsum, quo pater in Britanniam transfretatus, Massi jam vela facientem repentinus tuus adventus illuxit: ut non aduultus cursu publico, sed divino quodam aduolasse curriculo videreris. Nam & is haud obscure inuuit Constantinum una cum patre Constantio ex Galliis petiisse Britanniam; vel eum conspexisse patrem vela facientem: videturque talia non dicturus fuisse praesenti Constantino, si vera non forent. Narrat igitur eadem fere Panegyrista, quae Excerptorum Auctor; sed victoriam de Pictis postea relata plane rejicit, quia ex eodem & seq. capite constat, haud multum Constantium post filii adventum supervixisse; docentque illud praecipue haec verba: *Dii boni, quanta Constantium Pium etiam in excessu suo felicitate donastis! Imperator transitum facturus in caelum, vidit quem relinquebas heredem. Quae aliis concilianda relinquo.*

Per manus tradidit;] In Politia SS. Patrum Metrophanis & Alexandri apud Photium p. 1406. legimus Constantinum sacris Christianorum a patre imbutum; Caesarem ab eodem renuntiatum esse, & a moribundo *βασιλιά* vel *Imperatorem*. Sed Photius scribit se nescire, unde ista hausta sint; quia scilicet noverat a veritate aliena esse. Narrant eadem Acta, quae Constantius moribundus ad filium verba habuerit, quae si revera ita gesta sunt; lucem inde haud leuena capiet *requies vita*, quam Constantium accepisse nos docet Lactantius. Praeterea ibidem traditur, Constantium mortuum esse anno tertio persecutionis; quod tamen ita se non habet, si accuratam initium computationem; nam initium persecutionis incidit in Terminalia, vel 23. Februarii diem a. 303. inde ad Martium anni 306, sunt anni tres; at Constantinus obiit a. d. VIII. Cal. Aug. a. 306, cum jam ageretur annus persecutionis quartus.

Sancta religio restituta:] Vel scribendum est, *restitutio*; vel cum Columbo, *restituta*: adeo ut vere Constantinus *Restitutor religionis Christianae* possit dici; ita *Restitutor orbis* vocantur Aurelianus & Casus; *Restitutor exercitus* Probus; *Restitutor mone* a Alex. Severus; & in alio Aureoli nummo occurrit LEGIO. I. MINERVA. RESTITUTA.

CAP.
XXV.

Laurea imago ejus...] quae inde nomen accepit, ut puto, quod laurea cingebatur corona: vide Meurf. in Gloss. Graeco-barbaro v. *λαβειν*, & Du Cange in Gloss. Medii aevi. quomodo *laureatus* *laureas*, *laureatos postes*, & alia, dixerunt.

Constantinum vero, non Imperatorem sicut eras factus, sed Caesarem...] Non conveniunt auctores; aliique dicunt eum Imperatorem mortuo patre, alii vero eum Caesarem tantum a militibus esse factum. Priorem sententiam sequitur Lactantius, Euseb. lib. 8. cap. 13. Socrates lib. 1. c. 2. Sed Zosimus 2. 6. tradit milites Constantino *Καίσαρος* *αὐτοκράτορος* tribuisse: & Excerpta Valefiana testantur eum *omnium militum consensu Caesarem esse creatum*: neque alia tradit Eumenius cap. XI. Panegyrici, quem ipsi Constantino Augusto dixit: *O fortunata, & nunc emissa beatior terra Britannia, quae Constantinum Caesarem*
prima

*prima vidisti: quæ certe non pronunciaffet Eumenius (qui videatur etiam cap. præcedente) si res aliter sese habuiffet. Idem fequitur, licet posteriorum ætatum feptor, Hugo Floriacenfis; ifque narrat in Chronico Conftantium ordinaffe Licinium Cafarem Hifpaniarum, & filium fuum Conftantinum Cafarem Galliarum; quod prius tamen a veritate alienum eft plane. Et Cæfarem fuiße Conftantinum res eft certiffima, nummique illud teftantur, in quibus non modo CAESAR, verum etiam FIL. AVGG. dicitur, quomodo Cæfares vocatos fuiße conftat. Digna funt Panegyrici Maximiano HercuLIO, & Conftantino dicti, verba cap. 5. *Quanquam quid ego in te atatis tua potius quam gravitatis nomen ufurpo? cujus tanta maturitas eft, ut cum tibi pater imperium reliquiffet, Cafaris tamen appellatione contentus expectare malueris, ut idem te, qui illum, declararet Auguftum. Siquidem ipfum imperium hoc fore pulcherrimum judicabas, fi id non hereditarium ex fucceffione creviffet, fed virtutibus tuis debitum a fummo Imperatore merviffes.* In quibus verbis nefcio quomodo vir eruditus admodum invenire potuit, poft nuptias Faufte Conftantinum, cum ei pater imperium reliquiffet, Cafaris tamen appellatione contentum fuiße. Neque enim ea mens Panegyriſtæ; neque hoc loco loquitur de iis quæ poft Fauſtæ nuptias acciderunt; fed narrat tantum Conftantinum, cum ipfi a patre Conftantio efferet relictum imperium, noluiße Auguſti nomen accipere, fed Cæſarea dignitate fuiße contentum; ut fcilicet idem illum diceret Auguſtum, qui patrem illo honoris faftigio ornaverat; id eft, Maximianus Hercules, qui etiam in ipfis filiz Fauſtæ & Conftantini nuptiis eum creavit Imperatorem: Idem initio Paneg. *Sacratiffimi Principes, Maximiane (velis nolis) femper Auguſte, & Conftantine oriens Imperator, mihi tamen certum eft ea præcipue iſto ſermone complecti, qua funt huius propria lætitia, qua tibi Cafari additum nomen imperii, & iſtarum cæleſtium nuptiarum feſta celebrantur.* Conftantinus igitur factus Auguſtus nuptiarum tempore; & obſervandum obiter, quam gnæviter Panegyriſtes aduletur Imperatoribus, quando dicit Conftantinum expectaſſe, ut ab eodem, qui patrem Conftantium creaverat Auguſtum, etiam Auguſtus diceretur. Nam hoc in mentem venire non potuit Conftantino, quia Max. Hercules, cum Conſtantius moreretur, deſiſto imperio privatus vivebat in Campania, vel, uti Eutropius narrat, in Lucania. Quod autem in Epitome Viſtoris, & apud P. Diaconum initio lib. xi. legimus, Conſtantinum Cæſarem eſſe factum eodem tempore quo illa dignitas collata fuit in Severum & Maximinum, error certe eſt manifeſtus; uti etiam optime notavit Baluzius ad cap. 19. & quod Acta Metrophanis & Alexandri apud Photium narrant, Conſtantinum admodum juvenem a patre creatum fuiße Cæſarem, ante a me refutatum fuit.*

Sed Cafarem...] Non male Baluzius veteris Calendarii verba, VIII. KAL. Jan. Natalis Inviſti, refert ad illud tempus quo Conſtantinus a Galerio Cæſar eſt nuncupatus; licet obſtare videatur, quod Conſtantius mortuus ſit menſe Julio, a. 306. ſtatimque Conſtantinus mo-

re solenni laureatam imaginem miserit ad Galerium, & tamen primum ab eo, ut Cæsar, agnitus sit mense Decembri anni ejusdem. Sed, ut dixi, non displicet hæc conjectura: præferrique illa debet explicationi Petavii: Vir enim ille eruditissimus ad extremam Orat. IV. Juliani, intelligit ludos in honorem SOLIS INVICTI celebratos. Certe SOL INVICTVS sæpissime in nummis occurrit, & in uno Victorini absolute INVICTVS vocatur. Sed si maxime hoc locum habere posset, non tamen video quo sensu *Natalis Solis* diceretur: deinde, si in hunc diem ludi in honorem Solis celebrati rejiciuntur, Saturnaliorum diem ultimum proxime ii sequentur, quibus Constantini temporibus octavum accessisse gratis equidem affirmatur. Nam ultimum Saturnalium dies est a. d. x. Kal. Januarii; *Natalis Invicti* vero incidit in VIII. Kalend. earundem. Cum autem eo Natalis Cæsaris Constantini forte celebratus sit, sequitur Solis ludos incidisse in IX. Cal. Jan. Hoc certe die in Calendario notatur *MVNVS CONSYMMA*: illoque indicari videtur, nulla gladiatorum munera amplius eo anno fuisse celebrata; & cum Julianus dicto loco scribat, post agonem, Solis in honorem celebratum, nefas fuisse ullum *ἑσπερινὸν ἱερὸν* exhibere, suspicio mihi oborta est, ludos hoc die Soli sacros fuisse ex instituto, vel Juliani, vel alterius Imperatoris: nam ultimum Saturnalium diem proxime illi sequebantur: Ἄλλω, ait, τοῖς Κεθραῖοις ἢ τοῖς Ἑλλοδωταῖοις ἰσθῆος συνάπλοισι καὶ κύκλοις Ἐΐλιας: & paulo ante, ὅθεν τὸ ἰουμανίας ἰσθῆος μὲν τὴν πλάσματιν τῷ Κεθραῖον ἡμῶν (ita legendum forte) πρῶτον Ἠλίω ἔν ἑσπερινότατον ἀγῶνι. Sed hæc velim alii diligentius examinent; optimeque id facere poterit dignitate & doctrina Illustris Spanhemius, qui nobis Julianum emendatiorem promisit; & quanta is eruditione præditus sit docent satis superque in ejusdem Imperatoris Cæsares notæ.

C A P.
XXVI.

Maxentium Roma factum Imperatorem.] Eutropius lib. 10. cap. 2. scribit, Maxentium haud procul ab urbe in villa publica moratum fuisse. Fuit Romæ villa publica in Campo Martio; eratque domus ampla, in qua exterarum gentium legatis lautia præbebantur, uti docent Nardinus & Donatus. Illa hic non debet intelligi; sed prætorium, vel villa, quæ publica, ut reor, vocatur, quia ad Imperatores & Rempublicam pertinebat, quomodo *jumenta publica* dicuntur, quibus cursus publicus peragebatur. Nam Epitome Victoris nos docet Maxentium fuisse in villa sex millibus ab urbe discreta, itinere Labicano; eademque verba reperias apud P. Diaconum; qui tamen & villam appellat publicam: Sic in via Appia fuit alia villa publica: Auctor Excerpt. Valef. pro Maxentio filio evocatus illuc venit Hercules, qui per perjurium Severum deceptum custodia tradidit, & captivi habitum ad urbem perduxit, & in villa publica Appia via tricesimo militari custodiri fecit. Eutropius quoque 10. 2. narrat Constantinum Magnum Nicomedia in villa publica obiisse. Interpres Græcus reddidit, ἐν Νικομηδείᾳ χωρίῳ; non secus ac scilicet Plutarchus eædem a Sulla factam fuisse scribit ἐν χωρίῳ μισοῦ; id est, villa publica; quæ admo-

admodum Latini loquuntur. Nam *χωρίον* significat non modo agrum, verum etiam villam, vel domum in agro extra urbes exstructam; & quando Constantinus Porphy. 2. Them. 9. dicit Diocletianum oriundum esse *ἀπὸ τοῦ χωρίου Σαλώνος*, indicare potest, cum in agro, vel villa, prope Salonas, eo ipso in loco ubi postea exstruxit palatium amplum, natum fuisse; qua de re videri possunt quæ ad cap. 19. noto. Certe sic Maximianus Herculeus haud procul Sirmio palatium exstruxit in loco *ubi parentes ejus exercebant opera mercenaria*, teste Epitome Victoris, & P. Diacono; & Constantinus oppidum Naifum, in quo natus atque educatus erat, magnifice ornavit, quemadmodum in Excerptis sæpius laudatis legimus: *Constantinus natus Helena matre vilissima in oppido Naifo, atque educatus; quod oppidum postea magnifice ornavit*: ubi si quis rescribi debere judicaret, *Helena matre, vilissimo in oppido Naifo*, vilitatem certe generis ab Helena tolleret.

Roma factum Imperatorem.] Notatu dignum præcipue est, Eusebium lib. 8. c. 14. Hist. Eccl. narrare, Maxentium initio simulasse se Christianum esse, *ἐν ἀριστοκρατίᾳ καὶ ἡλιουσιᾷ τῷ δήμῳ Ῥωμαίων, ἅντι μὲν ἔδειξε, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀρετὴν ἔδειξε*, blandireturque populo Romano. Nam inde videor affirmare posse, Christianorum numerum ingentem hoc tempore Romæ fuisse, & forte eos gentiles superasse. Neque enim aliam causam invenire, quamcunque in partem hæc versem, possum, cur Christianorum gratiam captaverit novus Imperator, qui ethnicæ superstitioni erat devotissimus, & Christianos odio prosequeretur.

Castra quoque prætoria sustulerat.] Ea diminuta fuisse a Diocletiano & Herculeo, vel certe illo, docet nos Aur. Victor: *Herculeus libidine tanta agebatur, ut ne ab obsidum corporibus quidem animi labentem comprimeret: Valerio parum honesta in amicis fides erat, discordiarum sane metu: dum enuntiatoribus posse agitari quietem consortii putat. Hinc etiam quasi truncata vires urbis, imminuto Prætoriarum cohortium atque in armis Vulgi numero: quo quidem plures volunt imperium posuisse: cujus loci hunc sensum esse puto, Diocletianum raro cum aliis Imperatoribus fuisse, quia discordias ex congressibus metuebat, nec iis habebat fidem: consortium posse coli censuisse per alios, quos sibi invicem mittebant; & imminuisse militum prætorianorum numerum, quia timebat ne illis alius uteretur ad ipsi bellum inferendum; & nota ex Eutropio est Diocletiani suspecta prudentia. Per in armis vulgus forte intelligi possent cohortes urbanæ, quæ tunc temporis ex vulgo lectæ videntur: vel cum Cl. Baluzio legendum est *inermis vulgi*; quia & vulgi magna multitudo seditionibus causam præbere solet. Quod autem hic Imperator fecit, adscribit Galerio Lactantius, nisi ille postea etiam imminuerit Prætorianorum numerum. Nam licet narret eum *castra prætoria sustulisse*, non tamen illud ex omni parte verum est; quia id postea fecit Constantinus Magnus, teste Zosimo 2. 17. atque ab eo imminutam valde præfectorum prætorio potestatem fuisse docet Valefius ad A. Marc. 14. 9.*

Constantinus autem ea sustulit, quia milites prætoriani jussu Maxentii Romæ certo tempore obvios quosque occiderant, & ingentem stragem ediderant, tradentibus Eusebio 8. 14. & P. Diacono lib. xi. & quia apti erant fovendis factionibus: Victor. *Quis* (Senatum & Plebem) *in tantum afflictauerat, uti Prætorianis eadem vulgi quondam annuerit: mox: Quorum odio Prætoria legiones, ac subsidia, factionibus aptiora quam urbi Roma, sublata penitus; simul arma atque usus indumenti militaris.* Non videntur autem multi Prætorianorum militum superfuisse, cum Constantinus eos sustulit, quia ceciderunt magnam partem in prælio, quo victus Maxentius: ita enim mihi interpretanda videntur esse verba Panegyrici, Auctoris incerti, cap. 7. *Hostes territi, fugatique, & angustiis Mulvii pontis exclusi, exceptis lætrociniis illius primis auctoribus, qui desperata venia locum quem pugna sumperant, taxere corporibus: nam prætorianos intelligo, qui Maxentium fecerant Imperatorem, & qui cædibus in Romanos fuerant grassati.*

Tres Cæsares facere non poterat.] Obstante scil. Diocletiani lege, uti optime explicat Baluzius; cujus legis vel dispositionis mentio cap. 18. Quod autem sequitur, *Satis visum est semel fecisse quod noluit*, Constantinum respicit, quem invitus Cæsarem admisit.

Severum arcessit:.] Victor narrat Severum casu ad urbem (nimirum, Romam) fuisse: & jussisse Galerium, ut arma in hostem ferres proferre. Certe Severus Italiam obtinuit; potuitque ad urbem fuisse; sed inde videtur arcessitus in Illyricum a Galerio, qui eum tunc hortatus est ad recipiendum imperium.

Ad recipiendum imperium:.] Italix nimirum, quod cum Occidente cesserat Severo Augusto, quodque occupaverat Maxentius a milite Prætoriano factus imperator. At si Zosimum sequimur, Severus fuit tantum Cæsar, non autem Augustus, quia 2. 10. narrat Galerium ægre tulisse *Ἐπι τῆς Καινῆς Σεβήρης γένεσθαι*. Sed fallitur; & quia per breve admodum tempus in summo fastigio fuit constitutus, eum proculdubio Cæsarem vocat. Capite enim præcedente diserte Lactantius scribit Severum Augustum esse creatum, & nummi ejus inscribuntur. IMP. C. SEVERVS. P. F. AVG. Trifanum Torn. 3. p. 437. notat, eum factum fuisse Augustum consensu Constantii atque Galerii: verum, uti ex Lactantio constat, mortuo demum Constantio Severus Augustus est factus a Galerio, cum intellexisset Constantinum purpura indutum fuisse a militibus in Britannia. Num autem, accepto hoc nuntio, statim Severum dixerit Augustum Galerius, an vero id primum fecerit, postquam Maxentii conatus intellexit, dubium est, stantibus pro utraque sententia viris eruditis. Ex Lactantio constat, Severum Augustum esse creatum, cum laureata imago Constantini ad Galerium esset perlata; & Zosimus testatur lib. 2. cap. 9. Maxentium Augustum esse factum, cum Romæ talis Constantini imago esset exhibita: adeo ut hinc pateat, non multum inter sese discrepare viros eruditos, & utrumque eodem fere tempore potuisse accide-

accidere, licet nihil necesse sit credere Galerium scivisse res quæ Romæ gerebantur, cum Severum renuntiaret Augustum. Nummos obfero *Severi Caesaris* caput representare laureatum; *Severi* vero *Augusti* galeatum; ad indicandum forte, cum simul ac Augustus factus est, contra Maxentium profectum fuisse: quo pertinet Augusti Severi nummos inscribi, CONCORDIA VEL FIDES MILITVM, quæ in Cæsareis nequaquam apparent.

Venis ei incisus.] Errat igitur politia SS. Patrum Metrophanis & Alexandri; in qua apud Photium p. 1407. scribitur. *Severum morbo extinctum esse*; & forte huic Severo tribuitur, quod Severo iuccessori Nigri convenit. Si Excerpta Valefii sequimur, jugulatus fuit, idque non itatim, sed postea, uti patet ex verbis quæ modo laudavi; quæque etiam nos docent Herculium decepsisse Severum, & iusjurandum violasse.

Urbe munita & rebus ceptis inimicis:] locus non modo difficilis, CAP. verum etiam, si quid video, corruptus; forte legendum est, *rebus XXVII. ceptis inimicis*; id est rebus, quas ab inimico Severo ceperat, diligenter instruens & muniens.

Utensilia non haberet] id est, res ad perfequendum necessarias: Petrus Damian. apud eruditissimum Du Cange in Glossario: *Calcaria, scutica, & si qua alia equitandi sunt utensilia*; id est, instrumenta.

Quia milites erant, qui Severum reliquerant] Sensus postulat omnino ut legatur, *quia milites erant sui, qui Severum reliquerant*: id- CAP. que verum esse patet ex cap. 44. & similitudo litterarum vocem XXVIII. eam extricare potuit.

Diripuit ab humeris purpuram] Si Latine loqui volumus, dicendum foret *deripuit*; id est, de corpore filii detraxit; cum contra *diripere* significet in frustra concidere, uti doceo lib. 4. Observ. cap. 5. Ita Ovid. 4. Met.

----- *velamina Progne,*

Deripit ex humeris -----

Virgilius, *Tergora deripiunt costis*. Apud Socratem, ubi de hoc conatu Herculii agitur, legitur, *ἀνολίσις*, quod commodissime verti potest, *perdere*.

Cum eo disputaret] id est, sermocinaretur, differeret, cum eo CAP. ageret: Cic. 3. Fam. 8. *Itaque me arbitror Synnadiis pro tribunali multis verbis disputavisse*: Orat. pro Cælio: *Scitote, Judices, eas cupiditates, atque has studia de quibus disputo, non facile in eodem homine esse posse*: & sæpius alibi. XXIX.

Exclusus a suo] quod nempe antequam secundo Augustus erat factus, Diocletiano etiamnum imperante, habuerat; uti patet ex cap. 7. & 8. & ad quod regendum nunc vocatus erat a filio Maxentio, cap. 18.

Aderat ibi Diocles] Notat vir doctus, Herculium nunc equidem bona fide non imperasse; hunc tamen, potius quam Diocletem, numerum senarium implere. Certe Diocles, vel Diocletianus, sex Prin-

cipibus annumerari non potuit; quippe qui nunquam purpuram reſumpſit: quòd tamen ut faceret, adhortati eum fuerant Hercules, & Galerius, teſtibus Zoſimo & Eutropio. At contra Hercules bona fide imperabat: nam Maxentius Auguſtus ipſi purpuram miſerat; & Imperator ſecundo factus, dixit etiam Conſtantinum Imperatorem, qui Cæſar tantum erat. Fateor vim imperii penes alios quam Herculum fuiſſe; ſed tamen illi hoc reſpectu comparari Diocletianus non poteſt.

Imperium Licinio daret, ſubſtituto in Severi loco.] Ergo ſtatim Licinius Auguſtus factus eſt; nam, uti conſtat ex cap. 25. Severus a Galerio nuncupatus fuit Auguſtus. Auctor anonymus de vita Conſtantini ſcribit Galerium in Illyrico Licinium feciſſe Cæſarem; eumque ſequuntur Triſtanus Tom. 3. pag. 482. (ubi etiam notat Licinium Imperatoris titulum poſt Galerii mortem ſumpſiſſe primo, quod valde a vero alienum eſt) Quiſelius ad Tab. xlii. & Antonius Pagius in Diſſertat. Hypatica. Verum ex Lactantio, præſertimque ex cap. 20. (ubi diſertis verbis narrat, Galerium, *Licinium veteris contubernii amicum, & a prima militia familiarem, Cæſarem facere noluiſſe, ne filium nominaret, ut poſtea in Conſtantii locum nuncuparet Auguſtum atque fratrem*) nec non ex iis quæ notat Henr. Noriſius in Explicat. Nummi Diocletiani & Licinii pag. 38, contrarium videtur verum eſſe. In nummo tamen apud Stradam cernitur ϞϞϞϞ Licinii patris laureata, cum epigraphe LICINIVS. NOB. CAES. ab altera parte, CONCORDIA. AVGG. DD. NN. AET. Et in alio apud Angelonum, caput ejuſdem laureatum, & D. N. VAL. LIC. LICINIVS. NOB. C. Noriſius loco laudato notat, Licinium una ſimul Cæſarem & Auguſtum eſſe designatum, idque aperte ſatis ex Eufebio & ex nummorum Inſcript. patere. Quod ſi vera notat vir doctiſſimus, videri alicui poſſet neminem Auguſtum eſſe illo tempore factum, quin ante fuerit creatus Cæſar; eoſque qui Auguſti creandi erant, dicis tantum cauſa, uno eodemque tempore, quo Auguſti renuntiabantur, Cæſares eſſe dictos. Et ita Licinius, in Severi locum ſubſtitutus, factus erit Auguſtus; ſed ut omnia rite peragerentur, ante in eum Cæſarea dignitas fuiſt collata. Idem de Maxentio ſentiendum eſſe apparet; cujus nummi etiam inſcribuntur, M. VAL. MAXENTIVS NOB. CAESAR. Liciniani autem laudati nummi evincunt Scaligerum non ſatis caute notare Licinium in nummis non dici NOB. CAES. Quin & Licinium ſimul Cæſarem atque Auguſtum eſſe factum firmat, ſi particula & interponatur. Victor Aurelius, *Hoc acrior Galerius adſcito in conſilium Jovio, Licinium veteri cognitum amicitia Cæſarem creat & Auguſtum.* Particula & in editionibus, fateor, non apparet; abſorta tamen forte fuit ab ultima ſyllaba vocis præcedentis: nec puto Victorem obliſurum fuiſſe ante memoriæ mandare, Licinium Cæſarem eſſe factum, ſi cenſuiſſet eum primo Cæſarem, tunc vero temporis Auguſtum eſſe creatum; deinde ratio loquendi exigit, ut ſcribere debuiffet Victor, *Licinium Cæſarem veteri cognitum am-*

ciis creat Augustum, si indicare voluit Licinium tunc temporis Augustum ex Cæsare esse factum.

Francorum gens ...] Doctiss. Baluzius notat Francorum limitem circa Danubium fuisse. Sed illi prope Rhenum, quem proculdubio trajecit Constantinus, habitarunt: inde late diffusi, uti patet ex Tabula Peutingeri, & variis auctoribus; deinde si ad Danubium habitarent, non potuit intra paucos dies fines eorum intrare Constantinus; id quod tamen ipsum fecisse constat ex hoc capite. Et hoc vel alio tempore Constantinus Francos vicit: unde in ejus nummo captivus sedet, addita inscript. GAUDIUM ROMAN. & FRANCIA, apud Illustr. Spanhemium.

Quia semel abiit impune,] Similiter plane Phædrus Fab. 8.

Impune abire deinde quia jam non potest.

neque aliter Terentius, Cicero, Catullus, & Seneca, loquuntur.

Vidisse somnium ...] Proprie loquitur; unde frequenter in Inscript. EX VISU. Interpres Vulgatus 41. Gen. 1. *post duos annos vidit Phæro somnium.*

Eliso & fracto superbissimo gusture,] Illustraturus mortem Herculi vir doctissimus notat, *peffime Suidam scribere, Diocletianum à Senatus jugulatum esse, Maximianum vero se suspendisse.* Certe Diocletianus non est jussu Senatus jugulatus; sed tamen Hercules, permisso mortis genere, suspensionem elegit; uti clarissime ex hoc Lactantii capite constat. Tradit idem etiam Suidas; adeo ut cur carpatur non videam; errat tamen, quod Maximianum Herculum, qui suspendio vitam finivit, vocet *πασιβερ* vel *generum* Diocletiani; quippe qui fuit Galerius Maximianus. Liberum autem mortis arbitrium multis olim permissum fuisse, satis superque ex Tacito, Suetonio, & aliis, conitat.

Morte finivit.] Massiliæ scilicet; notatque recte Zosimum Baluzius, quod Maximinum & Maximianum Herculum confundens, hunc scribat Tarfi morbo extinctum fuisse. Idem vitium committit Socrates 1. 2. nec non Cassiod. 1. 4. Histor. Tripartitæ: *Hinc ejus (Maxentii) pater imperandi cupidine voluit filium regno privare, quod facere nequirit: post hac autem Tarso Cilicia mortuus est.*

Qua promiserat, redderet,] Locus hic admodum difficilis est; & vix video quis sensus illi insit. Videtur dicere, Galerium exactiones graves fecisse, ut vicennalia, quæ promiserat, splendide agere & celebrare posset.

Securam alteram affixit.] Et hic mihi vix satisfacio: si sensus est, ut existimat Columbus, Galerium *affixisse, vel inflixisse securam alteram provinciis*, crediderim facile Lactantium novam exactionem designare; & ab ea alteram, cujus mentio cap. 23, distinguere: & sic in nomine *vicennalium* nihil aliud erit, quam quia vicennalia jam nominabantur, deque iis multus sermo esset, & præparabantur quæ ad ea celebranda erant necessaria. Lacuna forte ita suppleri potest: *cogitabat, & ut is qui jam dudum, &c.*

C A P.

XXX.

C A P.

XXXI.

Officiorum omnium milites...] Eo tempore officium significabat comitatum, vel homines, qui viro illustri parebant: unde in Notitia Dignit. officium viri illustris praefecti praetorio Orientis, Princeps, Cornicularius: alibi, officium virorum illustrium Praefectorum Praetorio per Illyricum: praeterea ipsae etiam dignitates eo nomine veniebant: Suetonius, Ner. 15. Praetorito quasitoris officio, id est, quaestore: Inf. I. CCCLXI. PERFUNCTO OFFICIO PRAEFECTURAE PRAETORIO: Infra cap. 48. ad officium tuum, i. e. ad te judicem. Unde omnium officiorum milites non male exponi possunt, omnium magistratuum milites, quos mox vocat milites judicium.

Area...] in qua scilicet frumentum purgabatur, & discernebatur a palca: videantur Rei Rusticae Scriptores.

Spe futurorum:] nimirum fructuum, qui in agris crescunt, & quibus sese alere poterant.

Præstabo:] id est, exhibebo, dabo: ita præstare certam summam apud Sueton. Dom. c. 9. Cicero, vix videor quod promissis præstare posse: inde præstatio & legatorum præstatio in Jure. Videtur autem Galerius vestes omnis generis, tapetia, aurum etiam atque argentum, exegisse ad ornandam vicennialium pompam: inde eum interrogat Lactantius; Unde hoc tibi præstabo vel dare potero, si tollis omnes fructus, ex quibus venditis talia mihi comparare debeo?

Nec Caesarem se, nec tertio loco...] Ita fere sese gerit Maximinus, uti ante fecerat Galerius ipse, quemadmodum patet ex cap. 9. & aliquo modo observare possumus talionis legem; id est, ita eum a Maximino Caesare vexatum fuisse, uti ipse vexaverat Diocletianum & Herculium. Galerius Maximianus Augustorum primus erat, Licinius secundus: Caesaresque habebantur Constantinus, Maximinus, & Maxentius: sed coactus tandem est Galerius, uti ex fine capitis patet, quatuor Imperatores numerare, ita ut quinque simul forent Augusti, Galerius, Licinius, Constantinus, Maximinus, & Maxentius. Sed quo loco Maximini nomen fuerit positum, nondum certo constat; & ille nec Caesar, nec tertio loco Augustus, nominari volebat: unde clarum utique est eum censuisse secundum locum sibi deberi, nomenque suum post Galerii nomen ponendum esse. Mortuo certe Galerio primus esse voluit, uti nos docet Euseb. 9. 10. Hist. Eccl. *καὶ πρῶτον ἐαυτὸν τοῦ τριτοῦ ἀποκαλεῖται; primum locum in titulis atque honoribus vindicare*: recteque notat Valesius Maximinum sese in operum inscriptionibus publicorum, statuarumque primum nominasse, quia ante Constantinum & Licinium creatus erat Caesar. Et hinc ad veram causam deveniri forte posset, cur Maximini nomen in edicto apud Euseb. 8. 17. non reperiatur; quippe qui non tertio, sed secundo post Galerium, loco nominari volebat. Quod si tamen edictum hoc promulgatum est *communis titulo*, uti docet Lactantius cap. 36. id est, praescriptis nominibus Galerii, Constantini, Licinii, Maximini, & Maxentii, omnia forte a Christianis sunt ultimorum nomina; quia non nisi parumper destiterunt eos perse-

quis;

qui; vel illa omifere Galerius, Constantinus, & Licinius, quia non satis firma cum iis erat amicitia; & forte, quia Maxentius etiam litem de loco movebat, quippe qui ante Constantium, Maximinum, & Licinium, a Prætorianis erat factus Imperator. Potuit etiam edictum ad Maximinum & Maxentium mitti, ut illud præposito suo quisque nomine publicaret; & missum fuisse inde constat, quia Maximinus in Oriente, quem regebat, promulgare illud noluit, teste Eusebio 9. 1. qui potest videri.

Dispositionem suam servet; ...] id est, quod statuit, quod decrevit, quod quasi legem præscripsit; cap. 18. *Debere ipsius dispositionem in perpetuum conservari*: cap. 34. *Quæ pro Reip. semper commodis atque utilitate disponimus*: Ins. vetus: QUÆ. FORMA. INTERDICTI. ET. DISPOSITIONIS. SUB. GLADII. PERICULO. CUSTODIENDA. MANDATUR.

Tollit audacius cornua, ...] Majores animos sumit, audacior fit, atque superbior: Ovid. 1. Artis. 239.

Tunc veniunt risus: tunc pæuper cornua sumis.

Idem 4. Trist. 9.

Jam feror in pugnas, & nondum cornua sumpsi;

Nec mihi sumendi causa sit ulla velim.

Eodemque sensu Micillo in Luciani Gallo dicuntur *αίγωνα δίναι*.

Filios Augustorum.] Verissima puto monere Columbum; & nullus alius victus contumacia Maximini dicitur esse a Lactantio, quam Galerius Maximianus. Constantinus autem & Maxentius revera filii erant Augustorum, unde & ita appellantur ab Eutropio, 10. 3. Maximinus autem Daza, novus homo; cui tamen puto hunc titulum etiam fuisse datum; quia nequaquam est verifimile Galerium cum, quem ipse Cæsarem fecerat, præteriturum plane.

In campo Martio proxime celebrato ...] Locus hic suas difficultates habet; nec capio, quid sit *celebrare campum Martium*. An significat habitas militum decursiones? an vero *armilustrium* fuisse factum? Sed hoc celebratum non fuit in campo Martio, verum in Regione Urbis XIII. ubi a P. Victore memoratur, *Vicus Armilustri*: deinde armilustrium non spectavit omnem exercitum, sed tantum *ancilia*, quæ, uti in observationibus doceo, *arma* vocantur: Varro lib. 5. de L. Lat. *Armilustrio circumfisse ludentes ancilibus armatos*; præterea, Maximinus non erat Romæ, verum in Oriente, uti ex cap. 36. patet; unde discimus alias urbes exemplo Romæ etiam *Campos Martios* habuisse. Puto igitur milites omnes in unum fuisse collectos, vel exercitii, vel alterius rei, gratia; diemque illum fuisse solennem; & propterea Lactantium dicere, *Campum Martium fuisse celebratum*. Et ita fere *celebrare asyllum* legitur in Calendario, quod cum Ovidii Fastis editum est: *Templum factum est Carmentis. Celebratur asyllum*: quod Ovidius, si nonnullas editiones sequimur, ita expressit: *vicini lucus celebratur asyli*; pro quo Heinsius rescribit *Hylerni*: & *celebrare asyllum* significat. diem illum colere, quo Romulus asyllum aperuit; *celebrare lucum Hylerni*, celebrare statum diem in honorem

numinis, quod lūco illi præsidebat: & in celebrando campo Martio potuerunt etiam sacrificia Marti oblata fuisse,

C A P.
XXIII.

Percussit enim Deus ...] 2. Jobi. 7. *percussit Job ulcere pessimo*: Exod. 9. 15. *percutiam te & populum tuum peste*: & Jerem. 30. 12. *occurrit insanabilis fractura & pessima plaga*: moxque sequitur, *plaga enim inimici percussit te, castigatione crudeli.*

Cancer irvadit;] Gangræna, uti ex medicis Latinis Celso & Scribonio, iisque quæ in Lexico Scriboniano notat Rhodius, patet.

Cessere magistris ...] Petium est ex Virgilio, scribique debet
cessere magistris

Phyllirides Chiron, Amythaoniusque Melampus,
uti docet pag. 4. Apotheoseos Homeri.

Dat Apollo curam.] id est, oraculo suo præscribit, quæ remedia debeant adhiberi; & consultos sæpe ab ægris deos, eorumve oracula, fuisse, ut ipsis medicinam facerent, notius est, quam ut probari debeat: tu vide Aristidem variis locis; & M. Anton. Philof. lib. 5. §. 8.

Sedes tota] Ita etiam infra *sedem fluentem*, partem corporis, qua sedemus, & per quam ejiciuntur excrementa, appellat. Græci similiter τῆς ἰδέου, dixerunt, uti patet ex Hesychio in v. Ραφαι-δοθῆναι.

Odoritasem ...] Nullus damno lectionem Baluzii, *odor seter*: sed minimum a vulgata receditur scriptura, si legimus, *odoritas setra*. Sic occurrunt *prioritas, commodioritas, superioritas*, notata Meursio cap. 32. Avit. Philologici: nec abit *VERITAS* in nummis obvia: & alicubi memini me legisse *differitas* pro differentia.

Inestimabile ...] id est, innumerabile.

Corporis amiserant speciem.] Ita plane Suidas: *Λαυροτέρως δὲ φλογοζομίην καὶ ἀνὴρ συνιφρογῆσας ἕϊ ἰστέ, ἄρα ἐξαφανισθῆναι καὶ τὴν κατὰ φύσιν ἀνθρωπίνης μορφῆς*: *Cum autem incendio magno flagraret, ipsa etiam ossa tosta sunt, ita ut humana forma figura plana deleretur*: nam hæc verba de Maximino, vel Galerio Maximiano, non Maximino Alexandri Severi successore, intelligenda esse, docui ad cap. 22.

Annus perpetem;] id est, integrum, totum; eoque sensu vox hæc occurrit apud Plaut. in Amph. Justin. 5. 7. Ins. 2. CLXIV. adeo ut non satis caute notet Festus, illa solos poetas usos esse.

Novi doloris urgentis ...] vel Græcos imitatur, qui genitivum pro dativo absoluto ponere solent; vel aliquid vitii latet, quod non incommode tollit Columbus, per, *novæ vi doloris*. Cæterum Haymo, 8. 2, scribit etiam *Maximinum* (ita Galerium Maximianum vocat) *subito inflatis visceribus distentum, putrosactisque postmodum vulneribus vermes ebullisse, factoremque insolerabilem exhalasse*: Sc sine capitis sequentis, Maximinum Dazam, *vehementi aegritudine & doloribus internorum viscerum correptum, amissis quoque morbo lumi-*
nibus,

nibus, & tunc magis quid adversus Christum commiserit videntem, vivendi finem fecisse, lata prius lege pro libertate Christianorum.

Atque utilitate ...] quæ etiam in nummo occurrit, cujus in una area cernitur Imp. laureatus & MAXIMIANVS. P. F. AVG. in altera mulier stolata, singulis manibus tenens singulos globos, & UTILITAS PUBLICA, apud Andream Morellium in pererudito specimine Univerſæ Rei Nummarix Antiquæ: & nota est sententia Cassii apud Tac. 14. A. 44. *Habet aliquid ex iniquo omne magnum exemplum, quod contra singulos utilisante publica rependitur.*

Juxta leges veteres & publicam disciplinam ...] id est, juxta leges olim latas, ritusque vii receptos, vel præcepta quæ hoc tempore observantur: Plin. 10. 82. *Si qui autem se contra disciplinam meam gesserint, statim coercantur.*

Ad bonas mentes redirent.] Ii dicuntur redire ad bonam mentem, qui sententiis pravis relictis, meliores amplectuntur, & de errore in viam redeunt: quales Ciceroni in epist. ad Famil. dicuntur redire ad sanitatem; id est, ad meliora consilia: & bona mens etiam occurrit apud Petron. *bona mentis soror est paupertas*: quo verbo significat divitibus raro sanam mentem inesse, quia plerumque corrumpuntur luxu, aliisque vitiiis.

Et per diversa varios populos congregarent ...] Eusebius vertit; καὶ ἐν Ἀσφίποις Ἀσφίποις πλῆθῃ συνῆλθαι; quod interpretantur, & in diversis seltis atque sententiis diversos cogerent cœtus: cum ego reddere malim, & in diversis locis: putoque etiam Lactantium diversa, nimirum loca, vel oppida, similiter dixisse.

Multi periculo subjugati,] id est, multi tormentis & pœnis, quæ ex legibus nostris tolerare debebant, subjugati, Christo nuntium remiserunt; multi etiam absque tormentis illud fecerunt; si modo *deturbare*, eo sensu, quo putat Du Cange, usurpatur. Loca enim quæ adfert, potius notant *disjicere*, *turbam collectam segregare*, quàm *detourner*. Prius expressit Eusebius per *κινδύνῳ ἀποβληθῆναι*; alterum vero per *ἀεγχθῆναι*, id est *deturbati*; vel qui metu tormentorum se ad gentiles contulerunt. Nam *μαγεύταις*, ut notissimum, significat *terrere*, *consternare*, *percellere*; & *deturbare*, dejicere: Cic. 5. Fam. 7. *Seu hoc scito, tuos veteres hostes, novos amicos, vehementer literis percussos, atque ex magna spe deturbatos jacere.* alibi: *Suum quemque scelus de sanitate ac mente deturbat.*

Nec Christianorum Deum observare,] Aut fallor, aut hæc respiciunt plane hæreses hoc seculo vel præcedentibus natas: de quibus post alios præclare agit Frid: Spanhemius, Theologus apud Batavos Celeberrimus, in Introd: ad Chronol. & Hist: Sacram; cujus nunc secunda pars magno cum fructu & voluptate ab eruditis evolvitur. Nam inter illas fuere multæ, quæ Christum, vel Christianorum Deum, habebant ludibrio; & nescio quæ portenta religionum sibi fingebant, uti ex Augustino; Epiphano, Damasceno, Timotheo presbytero, aliisque, patet. Edictum autem hoc difficultates suas

habet; unde breviter, quid mihi de uno & altero loco videatur, supponam. Per hæc verba igitur, *qui parentum suorum reliquorant sectam*, intelligi debere Christianos; qui gentilium parentum & majorum suorum superstitionibus nuntium remiserant: inde addit, *eos se revocare voluisse ad bonam mentem, sive facere ut iterum deos colerent, & relictam sectam amplecterentur*: additque rationem; quia scilicet tanta *avium, vel stulticia, sive dementia*, eos invaserat, ut pro arbitrio sibi quisque religionem & cultum fingeret, & relinqueret instituta primorum Christianorum, qui scilicet uno ore, unoque corde Deum colebant. Hinc adjicit, *se jussisse ut ad veterum se instituta conferrent*; id est, ut relictis tam discrepantibus sententiis deos gentilium colerent. Hunc puto verum horum locorum sensum esse; & licet ante suspicatus sim hæc verba, *ut novilla veterum instituta sequerentur, qua forsitan primi parentes eorum constituerant*, respicere etiam ad gentilium superstitionem, tamen redolentius perpena, muto sententiam; & arbitror cum Baluzio, præstantis eruditionis Viro, taxari Christianos, quod defecissent a prisca illa parentum suorum simplicitate, & in plurimas sectas essent divisi. At quod sequitur, *ut ad veterum se instituta conferrent*, de gentilium superstitione capio, ad quam Christianos reducere tentaverat Galerius.

Indulgentiam nostram....] Vox propria, atque in ipsis nummis obvia: significat autem clementiam, benevolentiamque Imperatorum, sive in remittendis reliquis, sive in largiendis & concedendis rebus quæ petebantur. Meursius eam putat natam Am. Marcellini temporibus, quia is lib. 16. ita loquitur: *Denique id enim usque ad imperii finem & visa scimus similiter observasse, ne per INDULGENTIAS, quas appellant, tributaria rei concederes reliquis*. Sed nihil tale inde doceri posse existimo; quia A. Marcellinus tantum dicit, reliqua tributorum si remitterentur ab Imperatoribus, rem illam *indulgentias*, uti revera erant, dictam fuisse. Est enim vox hæc apud longe vetustiores auctores obvia; & notat gratiam, vel remissionem, quam Imperatores largiebantur. Sic in nummo Caracallæ legitur, *INDULGENTIÆ FECUNDÆ*, apud Tristam. Tom. 2. p. 169, qui potest videri: in alio Severi, *INDULGENTIA AUG. IN CARTHA*. Hinc Eumenius in Paneg: Imperatores sæpe vocat *Indulgentissimos Principes*; & Ambrosius orat: in obitum Theodosii, *ammorarum exigendarum relaxationem*, ab eo promissam, sed morte prævento non præstitam, vocat *indulgentiarum hereditatem*.

Conventicula sua....] Ita cap. 15. & 36. & 49: ubi vocantur loca *ad qua convenire consueverant*. Cicero, orat: pro Domo & pro Sestio, utitur hac voce, pro coetu & congregatione.

Alia autem epistola iudicibus &c.] Vel significat, se Christianis per Iudices certa loca adsignaturum, in quibus conveniant; vel mandaturum, ut observent quid in iis agatur, & ut provideant ne quæ contra Remp. consilia ineant. Ea enim lege ipsis hæc libertas da-

datur; uti patet ex illis verbis, *isa ut ne quid contra disciplinam agant;* id est, contra præcepta Imperatorum, contra imperium, contra leges. Apud Eusebium est, *ὡς ἡ πόλις ὑμῶν καὶ ἡ ἐκκλησία ἀλλήλων ἐξαρτῶνται*, quod non satis bene reddi credo, *isa ut nihil contrarium disciplina sua deinceps facere cogantur*; cum ea conditione libertas Christianis concedatur, ne quid in leges & constitutiones peccent: in principio eodem sensu dixit, *τὴν δημοσίαν ἐπιτηδεύειν τῆς ἡρώδου νόμου*; quod Lactantio est, *juxta leges veteres & publicam disciplinam Romanorum.*

Deum suum...] Libera Republica, Romani deos suos rogabant pro salute Reipublicæ, uti vel patet ex lib. 1. c. 10. & 22. Velleii, aliisque auctoribus. Primus fuit Cn. Pompejus Magnus, pro cuius salute universa Italia vota suscepit, teste eodem 2. 48. Postquam imperii vis ad unum fuit delata, pro ejus etiam salute deos rogabant, uti docet idem lib. 2. extremo; & Sen. 1. Consol. ad Polyb. Plinius sine panegyrici, Aristides Tom. 1. pag. 50. & Julius Firmicus lib. 1. Mathes. Christiani idem imitati optimo merito; & Christum etiam pro salute Imperatorum, licet gentiles forent, precati sunt, idque ex præcepto D. Pauli 1. Timoth. 2. 2. quod confirmatur v. 7. c. 29. Jeremia. Atque hoc eos fecisse docent Theophilus ad Autolycum lib. 7. pag. 76. Athenag. Legatione pro Christianis extremâ: Passio S. Cypriani, pag. 11. Passio S. Victoris Maffiliensis a Colomesio, Viro erudito, edita; Tertullianus cap. 30. Apologetici; & denique Dionysius apud Euseb. lib. 7. Hist. Eccl. cap. 1. ubi narrat Gallum occidisse *τὸν ἱερεὺς ἀδόξως τὸν ἀπὸ τῆς ἱερῆς αὐτῶν ἡγῆ τῆς ὑπερίαις ἀποβαλὼντες ἀπὸ τῆς ἡγῆς*: qui etiam videatur cap. 11. libri ejusdem. Sic hodie idem faciunt pro Imperatoribus Turcorum Patriarchæ Græcorum & Armeniorum, teste Ricautio in vita Mahumetis 1v. Veterem consuetudinem etiam retinere Ægyptios nunc Christianos, & Orthodoxos pro Imperatoribus Arriana hæresi infectis Deum precatos esse, constat ex Liturgiis Copticis, nec non ex Cyrillo Catech. 4. & litteris Ariminensis Synodi ad Constantium missis: quod utinam hodie nonnulli, qui se Christianos primi ordinis & loci volunt esse, observarent!

Horrenda tabe...] quæ qualis fuerit, patet ex cap. 33. recteque **CAP.** ibi notat Baluzius similem historiam de Juliano, qui avunculus Apo- **XXXV.** state fuit, narrare Joan. Chrysostrum. Idem de eodem Juliano tradit Philostratus, 7. 10. sed *vermes* omittit; quos tamen recenset Auctor passionis Theodoriti Presbyteri Antiochiæ apud Mabill: Tom. 1v. Anal. p. 133. Ceterum observandum Maximiani hujus, licet crudelissimi principis, statuum tempore Juliani Antiochiæ adhuc visam fuisse: A. Marcell. 25. 10. *Nam & Maximiani statua Casaris, qua locata est in vestibulo Regia, amisit repente spheram aream, formatam in speciem poli, quam gestabat*: quæ vel ibi semper mansit, vel reposita fuit ab infensissimæ Christi hoste Juliano.

Consumptus est.] Obiit autem *Serdica*, vel prope eam urbem in **Dz**

Daciâ mediterraneâ, uti notat Baluzius ad cap. sequens. Verumt nulla in Daciâ Serdica, & illa urbs Thraciæ adscribenda est. Neque tamen errant auctores, qui Galerium vel *natum in Dacia haud longe a Serdica*, id quod facit Eutropius, vel mortuum Serdicæ fuisse, scribunt. Nam, uti ante docui, Dacia ultra Danubium sita, fuit provincia Romanorum a Trajano facta; postquam illa defendi non poterat, Aurelianus provinciales in alteram Danubii ripam transtulit; & regionem illam *Daciam* vocavit; cujus pars Danubio vicina dicebatur *Ripensis*, interior vero *Mediterranea*. Sic Amm. Marcell. 21. 10. scribit fummitates *Æmi & Rhodopes Illyrios interscindere & Thracas, hinc vicinas mediterraneis Dacis & Serdica, inde Thracias despectantes & Philippopolim, civitates amplas & nobiles*; quæ certe non nisi de Mœsia, vel vicina regione, exponi possunt: idem 26. 5. *Æquium scribit relationem accepisse Antonii Tribuni, agentis in Dacia mediterranea militem*; quæ itidem in Thracia vel Mœsia, uti ex sequentibus patet, querenda est. Macedoniæ urbem *Serdicam* dici ab Ammiano lib. 31. extremo, Ortelium sequuti alii censent; sed nihil tale apud eum reperitur, uti ex ipsis verbis patebit: *obsessi vero apud Hadrianopolim ... egressi media nocte visatis aggeribus publicis, per nemorosa & devia, pars Philippopolim, exindeque Serdicam, alii ad Macedoniam currebant*. Nam tantum abest, ut Serdicam Macedoniæ adscribat, ut contrarium potius plane affirmet; & si alii petierunt ab Hadrianopoli Macedoniam, alii vero Philippopolim, & inde Serdicam, certe Serdica ab Ammiano Macedoniæ adscribi non potuit: quin imo ab Hadrianopoli Philippopolim, & inde ad Serdicam nostram versus occidentem rectissima via est, cum Macedonia ad meridiem sita fuerit. Notant etiam eruditi Nicetam Choniatem Serdicam memorare ad Istri ripam positam, & proinde a mediterraneâ nostrâ diversam: sed ego tantum invenio apud eum pag. 19. *Hunos superato Istro Branitobam vastasse & Sardicam spoliasse*: unde certe evinci nequaquam potest, Istro illius nominis urbem fuisse impositam; cum notum sit, quam multum itineris gentes illæ brevi temporis spatio facere solitæ sint, quippe quæ nulli alii rei quam agendis prædis intentæ essent. Illyrico Serdicam adscribit Socrates 2. 20. Histor. Eccles. Sed nec hæc a nostrâ diversa est; quia Illyrici nomen tunc longe lateque patebat. Nam Appianus usque ad Thraciæ montes Illyricum extendit, includitque illi Mœsias, & alias regiones: & ex Notitia Imperii patet per Illyricum octo præfides fuisse, Thessalix, Epiri veteris, Epiri novæ, Daciæ Ripensis, Mœsiæ primæ, Prævalitanæ, Dardaniæ, & Macedoniæ Salutaris: & Rufus Feltus *decem & septem provincias* illi adscribit: adeo ut mirum non sit, illius temporis auctores, urbem hanc Illyrico adscripsisse; imo, si consideramus præfectum prætorio Illyrici præfedis *duabus Diocesisbus Macedonia & Dacia, & Daciam complexam fuisse quinque provincias, Daciam Mediterraneam, Daciam Ripensem, Mæsiam primam, Dardaniam, Prævalitanam, & partem Macedoniae Salutaris,*

saris, apparebit facile Serdicam etiam in Illyrico late sumpto fuisse. Constat præterea, atque a viris doctis annotatum est, Illyricum dividi in Orientale & Occidentale: illud complexum fuisse partes duas, Mœsiam & Thraciam; provincias undecim; Mœsiam primam sive superiorem, Prævalin, Dardaniam, Daciam Ripensem, Daciam Mediterraneam, Mœsiam secundam sive Inferiorem, Scythiam, Thraciam, Hæmimontum, Rhodopen, & Europam: Illyricum vero Occidentale comprehendere partes quatuor, Rhætiam, Noricum, Pannoniam, & Illyrin; provincias novem; Rhætiam, Vindeliciam, Noricum Mediterraneum, Noricum Ripense, Pannoniam primam, Pannoniam secundam, Saviam, Valeriam, & in Illyride populos Japodas, Liburnos, & Delmatas. Sic excusari poterit Zosimus, qui scribit Licinium & Maximinum acie decertasse in *Illyris*, cum tamen ex Lactantio & aliis constet pugnam eam pugnatum fuisse prope Perinthum, vel Heracleam Thraciæ. Notant præterea eruditi ex Cedreno & Curopalate videri, imo ex his vetustiore Procopio lib. 4. *Ædif.*, *Serdicam* juxta Nessum Serviæ esse; & Sigonium lib. 5. Occid. Imperii cis Istrum in Dacia mediterranea inter duas Mœsias eam constituere. Priores auctores consulere nequeo: sed Sigonius non alia a me sentit, quia urbem eam cis Danubium collocat, & ita Daciam Transdanuvianam excludit; & Dacia Aureliani fuit inter utrasque Mœsias, & complectebatur etiam Dardaniam vel Serviam, & forte Thraciæ partem; nisi dicamus Dardaniam Thraciæ etiam nomine venisse. Nam ego unam tantum *Serdicam* agnosco in Thraciâ positam: unde in lapide apud Grut: 2. p. D XL. NATIONE THRAX. CIVITATE. SERDICA: & quia Thraciæ forte pars, Daciæ postea Mediterraneæ accessit: vel, ut dixi, Dardania etiam Thraciæ fuit annumerata, inde in Thracia & Dacia mediterranea; & quia Illyricum longe lateque sese extendebat, inde in Illyrico dicitur fuisse sita; existimaruntque eruditi, plures eo nomine urbes celebrari; quod tamen a ratione alienum est plane. Sic late *Illyrici* voce utitur Victor, cum scribit, Diocletiano, Herculio, Constantio, & Galerio, *Illyricum patriam fuisse*; quia Galerius in Dacia prope Serdicam, Diocletianus in Dalmatia, Herculius prope Sirmium, nati sunt: & quanquam Constantii natalis ignoretur locus, proculdubio tamen in iisdem regionibus genitus fuit; quippe qui ex Helena etiam in urbe Naïso procreavit Constantinum, testibus Excerptis Valefianis. Hæc ita commentatus fueram, cum incidi in tabulam Geograph. Sansonis; in qua vir harum rerum peritus admodum Illyricum delineavit. Animadverti autem eum *Sardicam* collocare ad fl. Cebrium a parte Hæmi montis, quæ versus Dardaniam & mare Adriaticum est; cum contra in tabulis Ptolomæi illa conspiciatur ab ea parte montis ejusdem, quæ versus Propontidem jacet. Et hæc sententia firmari videtur per Amm M. quem dicentem audivimus summitates Æmi & Rhodopes, hinc vicinas esse mediterraneis Dacis & Serdica: inde Thraciæ def.

despectasse & Philippopolim : & ita nulla Thraciæ pars contineretur Daciâ mediterranea. Quicquid sit, una tantum *Serdica* fuit. Et Ptolomæus diferte lib. 3. c. 11. eam *Æmo* monte includit ; nam primo scribit in provincia esse *σενταρίας ἀγῆς πῶν ἑὸν Μυθῶν, καὶ τῶν Ἀλμῶν* & ἑπὶ ἀρχαῖοις δὲν δὸς μῶν : *prætoras juxta Mæstiam* utramque, & circa montem *Æmum* incipientibus ab occasu ; & inter eas numerat *Sardicam* : & mox inter civitates Thraciæ mediterraneas recenset *Deultum* *Colonium*, *Orcelim*, *Carpudanum*, *Bizyano*, *Sardicam*, *Tortam*, *Philippopolim*, & alias.

Nicomedia mensis ejusdem ...] Nullus dubito, quin scribendum sit, *Nicomedia medio mensis ejusdem*, sive *Maji* : neque enim citius commode potuit proponi edictum *Nicomediæ*, cum *Serdicæ* ægrotaret *Galerius* : illudque ibi propositum fuit, ante hunc nuntium acceptum, pr. Kal. *Majas*.

CAP. XXXVI. *Fretum Chalcædonium....*] quod etiam fuit limes imperii *Maximini*, uti patet ex cap. 45.

Communi tutelo ...] Scribendum omnino est *tutelo*, uti olim miseram ad *Columbum*. Nam communi Imperatorum nomine data hæc libertas fuit *Christianis* : & inde sequitur, *Maximini* etiam atque *Maxentii* nomen edicto fuisse præpositum ; quæ tamen hodie non apparent ; qua de re vide quæ noto ad cap. 32. Post hoc edictum *Christianis* pacem datam esse, non modo ex *Lactantio*, verum etiam ex *Euseb. c. 9. de Martyribus Palæstinz*, ubi *Maximini* sævitia multis describitur, patet. Notandum autem *Maximinum* vix sex integros menses abstinuisse a persequendis *Christianis*, & edictum in Oriente, cui præerat, non promulgasse ; sed ducibus tantum suis mandasse, ut a persecutione *Christianorum* abstinerent ; præfectumque prætorio *Sabinum* scripsisse sententiam Imperatoris ad provinciarum præfides ; primum denique quod fecit, fuisse, *Christianos* a conventibus, qui ὡς θεῶν κοινότητος fiebant, arcere. Tituli autem comprehendebant nomina, & honores : Suet. in *Tib. c. 50.* scribit *titulis Tiberii* adjiciendum esse, *Augusti & Livie filius* : & apud eundem in *Dom. c. ult.* Senatus decrevit, eradendos ubique *titulos*, & abolendam omnem memoriam, ejus.

Sacerdotes Maximos....] Recte ad *Euseb. 8. 14.* notat *Valesius* ante hæc tempora *ἀρχιεπίσκοπος* & sacerdotes provinciarum fuisse : idemque multis docet *Spanhemius* in *Dissertat.* : nec omittendus insignis locus, qui exstat in *Chronologia Monachi Altissiod. p. 39.* Erant etiam tunc, tempore *Commodi*, in *Britannia* viginti octo *Flamines*, id est Pontifices *Paganorum* : nec non & tres *Archiflamines*, quorum potestati ceteri judices mortum, atque phanatici, submittebantur. Hos denique ex præcepto *Apostolico* idololatria eripuerunt : & ubi erant *Flamines*, *Episcopos*, ubi *Archiflaminas*, *Archiepiscopos* posuerunt. Quanquam ignarus non sim, quam difficulter fides talibus *Monachorum* narrationibus adhibenda sit, vestigia tamen ibi reperiuntur, gentiles habuisse sacerdotes provinciis vel urbibus impositos ; per
pha-

phanaticos autem intelligo sacerdotes, vel homines diis consecratos; quomodo in Ins. *Fanaticus ab Isis Serapis; Fanaticus ex vico Bellona, & de ade Bellona*, occurrunt.

Ex altioris dignitatis gradu singulos quasi pontifices susperponeres ... Sacerdotes Maximi ex primoribus civitatum erant lecti, præcrantque reliquis ejusdem civitatis sacerdotibus: at toti provincie impositus erat *pontifex*; isque eligebatur ex viris majore dignitate, uti erant præfides, quàm qua *primores* erant, præditis; id quod etiam clare docet Euseb. 8. 14. & 9. 4. ubi *sacerdotes maximos ipsius, Pontifices* verò *de provinciis* appellat. Per *primores* autem commode intelligi possunt decuriones, vel magistratus municipales; quomodo *primores civitatis* occurrunt in l. 16. D. de Ufu & Ufuf. Sed observandum *pontificem* provincie impositum etiam sæpe vocari *Sacerdotem provincie*, quemadmodum patet ex leg. 46. C. Theod. De Decurionibus: qua Imperatores constituunt, a *solis Advocatis, eorumque consortio, dari debere provincie sacerdotem*; ubi videatur Gothofredus, non secus ac Tom. 6. ejusdem Codicis p. 254. Et huc pertinent *Afiarcha*, de quibus consuli possunt Salmafius ad Solinum; Spanhemius in Dissertationibus; Ant. Augustinus ad Modestinum de Excusat; Gothofredus De Interdicta Christianis Gentilium communiõne; Grotius ad N. Test. Rubenius De Urbibus Neocoris; & denique Harduinus pag. 422. Nummor. Illustrat. qui omnes viri eruditissimi multis hac de re agunt. Iisque addendi sunt *Galatarcha*, qui Communi-Galatarum præcrant, & ludos solennes curabant: existat eorum mentio in Ins. apud me inedita, & Ancyrae inventa.

Γ. ΑΙΛ. ΦΛΑΟΥΙΑΝΟΝ
 ΣΟΥΛΠΙΚΙΟΝ. ΔΙΣ. Γ. ε.
 ΛΑΤΑΡΧΗΝ. ΤΟΝ
 ΓΝΟΤΑΤΟΝ. ΚΑΙ. ΔΙ
 ΚΑΙΟΤΑΤΟΝ
 ΦΛΑΟΥΙΑΝΟΣ
 ΕΥΤΥΧΗΣ
 ΤΟΝ. ΓΑΥΚΥ
 ΤΑΤΟΝ. ΠΑ
 ΤΡΩΝΑ.
 ΔΙΕΥΤΥΧΥ.

Et apud Gruterum 3. ccccx. & 1. ccccxv. *T. Flavius Cajus Antonius* (ea enim nomina vir ille tulit, ut ex integrioribus Inscriptionibus alibi docebo) dicitur fuisse *Γαλατιάρχης & Σιβασιφάντης*. Sed quia Galatarum metropolis fuit *Ancyra*, non ingrattam me lectori rem facturum spero, si aliam, eamque elegantissimam, ineditam Inscriptionem, quæ ejus mentionem facit, supponam.

ΚΑΛΠΟΥΡΝΙΟΝ

ΠΡΟΚΛΟΝ. ΕΚ. ΣΥΝ

ΚΑΗΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΥΠΑΡ

ΧΩΝ. ΧΕΙΛΙΑΡΧΟΝ

ΕΝ. ΔΑΚΙΑ. ΛΗΓΙΩΝΝΟΣ.

ΙΓ. ΓΕΜΙΝΗΣ. ΔΗΜΑΡ

ΧΩΝ. ΣΤΡΑΤΗΓΟΝ. ΡΩ

ΜΕ. ΕΠΙΜΕΛΗΘΕΝΤΑ. Ο

ΔΩΝ. ΗΓΕΜΟΝΑ. ΛΗΓΙΩ

ΝΟΣ. Α. ΑΘΗΝΑΣ

ΑΝΘΥΠΙΑΤΟΝ. ΓΑΛ ...

ΑΣ. ΠΡΕΣΒΕΥΤΗΝ. ΚΑΙ. ΑΝΤΙΣΤΡ

ΤΗΓΟΝ. ΒΕΛΓΙΚΗΣ Η ΜΗΤΡΟΠΟ

ΛΙΣ. ΤΗΣ ΓΑΛΑΤΙΑΣ ΣΕΒΑΣ

ΤΗ. ΤΕΚΣΑΓΩΝ ΑΝ

ΚΥΡΑ. ΤΟΝ. ΕΑΥΤΗΣ. ΣΩΤΗ

ΡΑ. ΚΑΙ. ΕΥΕΡΓΕΤΗΝ

Verum ut pergam, mulieres etiam provinciarum Sacerdotes fuere creatae; Inf. 8. p. cccxxi.

PORCIAE. M. F.

MATERNAE

O. SACER. DESI

P. H. C. ET. POSTEA

O. SACERD. CAESAR. M

TARRAC. PERPETVAE

L. NUMISIVS

MONTANVS

VXORI.

Nam Siglas P. H. C. explicant docti *Provincia Hispania Citerioris*. Et notatu dignum est, hos provinciarum Sacerdotes non videri fuisse omnium, qui in ea provincia colebantur, deorum sacerdotes; sed unius, cui tota provincia sacra faciebat; & maxime quidem Augustorum, quemadmodum docet Rubenius; Unde Inscriptio 10. pag. cccxxi. interpretanda est,

C. SEMPRONIO. SPERATO. FLAMINI. DIVORVM

AVGG. PROVINCIAE. BAETICAE.

quæ insuper videtur docere, Speratum fuisse Flaminem omnium Imperatorum qui inter divos erant relati, vel qui ibi colebantur; similiterque apud Victorem legimus *per Africam decretum fuisse Sacerdotium Flavia Genti*; quia sc. Constantinus Flavius vocabatur. Huc pertinet *Flamen Augustalis in Batavia perpetuus, Flamen Provincia Hispania*

spania Citerioris, & similes, qui in iisdem lapidibus occurrunt, quique nos docent provinciis impositos, *Flamines* vel *Sacerdotes* fuisse. Fateor tamen aliam esse eorum rationem quos Maximinus, teste Lactantio, instituit; quippe qui reliquis omnibus præfuerint, cum alii tantum provinciæ flamines vel sacerdotes possint esse appellati, quia commune Provinciæ sacrum curabant. Sed restat *Sacerdos maximus* explicandus. Quemadmodum igitur ex Lactantio, & iis quæ annotavi, patet, *Sacerdos Maximus* dictus est, qui reliquis in civitatibus singulis sacerdotibus, veluti caput, erat impositus; nam per *veteres sacerdotes* intelligendi sunt, qui ante constitutos maximos Sacerdotes in urbibus vel civitatibus illis sacra faciebant. Imperatores PONTIFICES MAXIMOS dictos esse, notius est quam ut vel mone- re necesse sit; præter eos, *Pontifices* vel *sacerdotes maximi* raro occurrunt, licet apud Græcos Ἀρχιερεῖς frequentissimi sint, & nonnunquam eo vocabulo designent Pontificatum Maximum Imperatorum, & aliorum, uti docuit præclare Illustris Spanhemius Dissert. 6. Apud Reines. Inscriptio 58. Cl. 5. servat memoriam mulieris sacerdotis maximæ;

LABERIA. FELICIA
SACERDOS. MAXIMA
MATR. 6. DEVM. M. I.

Sed arbitrator eam ita vocari, quia ætate reliquas superabat; vel quia prima in collegium erat adoptata: Festus certe ultimam rem Romæ in usu fuisse testatur, *Minorum Pontificum maximus dicitur, qui primus in id collegium venit: isem minimus, qui novissimus*: quomodo & Virgo Vestalium vetustissima, *Maxima* fuit appellata, uti docuit Lipsius, vir certe eruditissimus, & qui plurimum Antiquitatis studia illustravit; quamquam ejusmodi Pontifex, Sacerdos, & Virgo Vestalis, reliquos etiam absque dubio dignitate atque auctoritate antecesserit. In Cephaledio, parvo Siciliæ apud Hirneram fluvium oppido, etiam *sacerdotem maximum* fuisse, docet nos Cicero Act. 2. in Verrem. *Cephaledi mensis est certus, quo mense SACERDOTEM MAXIMUM creari oporteat*; & ex sequentibus patet eum annum, ex civibus, & in comitiis populi, electum fuisse; isque ita non ab ætate, verum ab auctoritate, dictus fuit; quomodo Festus testatur, alios putare *prætozem maximum* dici qui maximi imperii sit; alios vero, qui ætatis maximæ. Eidem *Curio Maximus* dicitur, *ejus auctoritate curia, omnesque curiones, reguntur*: ejusque forte respectu alii dicti *Curiones minores*; qualis celebratur in Inf. 4. pag. cccv. apud Gruterum. *Augurem Maximum* etiam recenset Jo. And. Bosius in prærudita Dissertatione De Pontif. Maximo Romæ Veteris cap. 2. sed eum, ut verum fatear, nondum vidi a veteri quoquam memorari; certe apud Festum in V. *Maximum prætozem* non reperitur. Atque ex his quidem patet *Maximi* titulum sacerdotibus datum fuisse nonnullis; sed illud dignum est examine, num Romani præter Pontificem suum Maximum alios ita appellaverint, sive Romæ, sive

extra Romam. Sentit id Gutherius, putatque in Inf. veteri memorari *P. Vergilium Pontificem Maximum Sabinorum* : damnat hoc Bosius; & arbitratur, Reinefium sequutus, hic scriptum fuisse *PONT. MAI.* hoc est *Majori*, vel *MAR.* i. e. *Martis*. Sed ipse Reinefius postea sententiam videtur mutasse; quia pag. 445. Inf. notat, hunc Vergilium Pontificem Maximum dici inter suos, & in collegio Pontificum municipalium, uti inter minores Pontifices Romæ etiam maximus fuit; quem tamen Bosius vel putat simpliciter *maximum* esse dictum, vel nomine *Scriba* (ita enim dici minores Pontifices notat) aliove quopiam adjecto. Quicquid sit, rarissime certe præter Romanorum Pontificem revera Maximum, alii *Pontifices Maximi* memorantur. *Summum Pontificem* invenio apud Prudent, Hym. 10. *advi vsq.* v. 223. ubi Romanus Martyr adloquitur Asclepiadem,

Speñator horum Pontifex summus sedes;

quem puto Pontificem Provinciæ fuisse: eidemque celebratur *summus sacerdos*:

Summus Sacerdos nempè sub terram scrobe

Acta in profundum consecrandus mergitur,

Mitra infulatus

quibus verbis Pontificem Maximum describi male arbitrantur Buelengerus, Reinefius pag. 622. Epist., & pag. 77. Inf., Sylburgius ad Solinum l. 4. c. 36. nec non eruditissimus vir pag. 172. Cenotaphiorum Pisanorum; cum *summus ille Sacerdos*, sit sacerdos Cybeles, vel matris deum, primus, qui eo modo consecratur; & de his sacris Prudentium agere existimat etiam Illustris Salmasius ad Hist. Aug. *Per omnes deos suos facerent . . .*] id est, omnibus diis sacrificarent: mira locutio; quæ nescio an alibi sit obvia: cap. seq. dixit, *per singulos dies sacrificare.*

jure suo . . .] libere, nemine impediante, ex suo arbitrio; Cic. 2. ad Att. 3. Flor. 1. 17. & 3. 17, non aliter loquuntur.

Singulos quasi Pontifices . . .] Puto me docuisse hos majores fuisse sacerdotibus in civitatibus constitutis; nihilque obstat illos *maximos*, hos vero simpliciter *Pontifices* appellari. Nam Pontificis nomen dignius semper habitum fuit, quam Sacerdotis; illudque generale, hoc vero speciale est; unde non absque ratione Vellejus 2. 59. *Pontificatus sacerdotium* dixit. Imo & Pontifex Maximus nonnunquam *Pontifex* absolute dicitur Latinis, & Græcis *Ἀρχιεπίσκοπος*, omiſſa voce *πίσκοπος*, uti docet præclare Illustris Spanhemius Dissert. 6. Sic Geza in Nummis modo *PONTIF.* modo *PONT. MAXIMVS* dicitur; & in Plautillæ nummo Caracalla vocatur *ANTON. P. AVG. PONT. TR. P. V. COS.* apud celebrem antiquarium & eruditum Joh. Vaillantium: & Ciceroni in Orat. de Arusp. Resp. P. *Lenæus Cos.* dicitur *Pontifex*; qui erat Pontifex Maximus. Et ut Eusebius Lactantii *Pontifices* appellat *Ἀρχιεπίσκοποι*, ita Pontifices non aliter appellat Plutarchus in Numa: *Νυμάϊ ἢ καὶ τῶν Ἀρχιεπίσκοπων, ἢς ποταφικῶς καλεῖται, Ἀρχιεπίσκοποι καὶ ἀρχιεπίσκοποι ἀποθνήσκουσι, καὶ παρὰ αὐτῶν ἰνα πύκτωσιν ἄστυ*

αρχὴν γερουσίαν: Jam etiam Sacerdotum, quos Pontifices vocant, adscribunt institutionem Numa; adiungitque ipsum inter eos Pontificem Maximum fuisse: Torquet hic me locus, quia viri eruditi censent Plutarchum narrare Numam Regem Pontificem Maximum fuisse; firmatque eorum opinionem Zosimus 4. 36. Sed mirari soleo illud memoriz non mandasse Dionysium Halicarnassensem, Livium, aliumve auctorem Plutarcho & Zosimo vetustiorum: & suspicabar nonnumquam apud eum scribi debere τὴν ἀρχὴν, id est, ipsum initio unum ex iis fuisse. Certe non video quomodo aliàs vox ista locum habere possit; & Livius, quod apprime huc facit, scribit 1. 20. Numam ipsum plurima sacra obisse, ea maxime qua nunc ad Dialem Flaminem pertinet: idemque cum aliis testatur, Numam Marcium, Marci filium, è patribus lectum Pontificem, eique sacra omnia exscripta exsignataque attributa esse à Numa Rege. Nec quicquam me movet Zosimi auctoritas, quippe qui & alia ibi male narrat, & nomine Numa deceptus esse potuit.

Candidis chlamydis...] Scilicet candidi coloris vestes induebantur sacerdotibus, exceptis iis qui infèris operabantur, uti notissimum est. Et sic in specie docet Porphyry. 4. 19. de Abst. ἀσφύτως Jovis in Cretâ usos esse ejusmodi vestimentis. Silius lib. 3. sacerdoti vestem niveam tribuit; Plinius Druidibus candidam lib. 16. c. ult. & Apulejus Antistitibus sacrorum candidam lineamem lib. 11. Atque ut chlamys hoc loco tribuitur sacerdotibus, ita & idem facit Apulejus libro laudato: *Et humeris dependebat pone tergum pretiosa chlamyda.*

Confessoribus effodiebantur oculi...] Frequens hoc supplicium, ut & truncatz manus, pedes, nares, in Historiâ Eccles. Sed observatione dignum est Euseb. 8. 12. narrare in rebus Diocletiani, Imperatores, postquam iudices tormentorum & sanguinis satietas ceperat, iussisse, ut oculi Christianis eruerentur, & alterum crurium debilitaretur; quin & idem memoriz mandare Haymonem 8. 1. Hist. Eccl., & Suidam illud referre ad Diocletianum & Maximianum ipsius generum, qui fuit Galerius, quemque, uti ex sequentibus patet, cum Maximiano Herculo confundit. *Viētos, ait, multitudine Christianorum, qui occidebantur, edictum promulgasse, ut omnibus Christianis, quotquot invenirentur, dexter oculus effoderetur, non solum propter acerbisatem doloris, sed etiam propter ignominiam, τὴν καὶ πειθαλοὶ, καὶ τῆς Ρωμαίων πολιτοῖς ἀδύτατον: eamque conspicuam, & manifestam, & ob Romana Civitatis alienationem, ut vertit Portus; cum mihi videatur Suidas dicere, pœnam hanc fuisse alienam à disciplina Romanorum, vel non usitatam in Rep. Romana: id quod certe verum est: unde unusquisque statim cognoscere poterat eos Christianos esse. In Politia SS. Patrum Metrophanis & Alexandri apud Photium legimus, Paphnutii, qui interfuit Concilio Nicæno, jussu Maximiani τῷ μισοχριστιανισμῷ dextrum oculum erutum, & sinistri cubiti nervos incisos fuisse: καὶ τὴν λαϊκὴν ἐσθλοεργασίαν ἀγκυλῆν: sed hoc ver-*

tendum erat, & nervos sinistri poplitis incidit: quia ἀγκύλη tam flexum poplitis, quam brachii, vel cubitum significat; & Eusebius post verba modo laudata diserte scribit, dextros Christianis oculos effossos, & τῆς λαίης πύδας κατὰ τῆ ἀγκύλων candente ferro fuisse debilitatos. Notatu insuper non indignum est, Euseb. 9. 5. & post eum Haymonem 8. 3. narrare, ubi de hac Maximini persequutione agunt, *Simulacrorum Pontifices in odia & necem Christianorum concitatos esse: quod ut aliqua justa ratione videretur fieri, conficta esse Acta quadam velut apud Pilatum de Salvatore nostro habita, in quibus adversus Christianos omnis blasphemia conscribitur.* Unde sequitur ficta hæc Acta fuisse A. C. 311. extremo, quia post Galerii mortem, quæ incidit in Majum ejusdem anni, vix sex menses a persequutione Maximinus abstinuit. Sed eorum Actorum antea fieri mentionem in Actis Præsidialibus Tarachi, Probi, & Andronici cap. 9. putat Valeſius: *Inique non scis (ait Maximus præses) quem invocas Christum, hominem quidem fuisse, factum sub custodia Pontii Pilati, & paucum, cujus existant Acta passionis.* Gesta hæc sunt Diocl. iv. & Maximiano 111. Coſſ. five anno Christi 290. & si eadem Acta intelligi debent, certe illa præceſſerunt persequutionem; utque tempora conciliet Valeſius, scribendum putat, *Dioclesiano 1x. Maximiano VIII.* quia in illis Actis fit mentio præcepti Imperatorum, quo omnes jubebantur diis immortalibus sacrificare, & quia Præses cap. 9. dicit *diuturnam & altam pacem* Principes præstitisse; quæ non erat Diocletiano quartum Consule. Nonum ille Consulatum gessit an. 304. & sic quoque Pilati Acta ante Maximini persequutionem fuere conficta; cujus tamen initio Acta hæc supposititia edita fuisse diserte tradit Eusebius. Puto igitur in Actis Tarachi non respici ad illa Acta Pilati; sed vel præsidem Maximum innuere ipsam S. Scripturam; *cujus*, non *Pilati*, sed *Christi*: cujus ex historialitteris a Christianis mandata constat eum cruci affixum esse; vel ad Acta, quæ Pilatus ad Tiberium Imperatorem de passione, resurrectione, & miraculis Christi misit, & ad quæ provocant Tertullianus, Eusebius, aliique. Nam si nefaria, quæ ab impiis & scelestis illis Christo tribuuntur, scelera in Actis Pilati tunc lecta fuissent ab ethnicis, proculdubio ea Maximus non reticuiſſet, nec dixisset tantum Christum hominem & punitum fuisse.

Auricula...] Id est, aures: Poëta, *Auriculas asini Mida Rex habet*: Arnob. lib. 6. p. 240. *Nunc vero, quia cernunt ora, oculos, capita, buccas, auriculas, nasos*: notumque est illud Ciceronis, *auricula infima mollior.* Hæc autem suppliciorum genera apud Persas in usu fuisse frequenti docet Brissonius; & Auctor M. Etymologici ἀπεργασίαι inde deducit, quia facinorosis veteres τὰ ἀκροῦ τῆ ὠτιῦ ἀφείδειαν abscindebant.

CAP.
XXXVII.

Ut quisquis ad cœnam vocatus esset, inquinatus inde atque impurus abiret.] Jam monui ad cap. 11. uti ex Columbi notis patebit, hæc ad *Idolothya* referri debere; eandemque ob rationem abstinuisset Christia-

Christianos ab epulis, quas Galerii mater Romula exhibebat. Quid de his Apostolorum tempore statutum sit, quidque Paulus ad Corinthios scripserit, satis superque ex Novo Fœdere constat. Gentiles, cum sacrificarent diis suis, victimas quidem integras ante aras stuebant, easque diis sacrabant; sed tamen non totas offerebant, verum pars earum inserviebat amicis excipiendis. Val. Flaccus 2. Argon.

V. 347.

----- *Sacris dum vincitur extis*

Prima fames -----

id est, carnibus, quæ ex sacrificio superfuerant. Ipse deus, cui sacrum erat factum, existimabatur convivas pascere; unde elegantissime Aristides Tom. 1. p. 97. Sarapin vocat *ισαθρης* uti optime explicat Salmasius in Observ. ad Jus Att. & Rom. Erant tamen homines parci, qui reliquias sacrificiorum sale condiebant domum relatas; alii, qui eas macellariis vendebant, uti nos docet Theophrastus cap. 23. Characterum; alii honestiores, qui, ad evitandos sumptus, victimarum partes amicis mittebant, quemadmodum ex Theocrito & Plauto docuerunt eruditi. Sed qui eas dividebat non fuit dictus *καλωκρητης*, uti arbitratur Castellanus in præfat. Syntagmatis de Festis Græcorum: verum id ipse sacrificans per certum hominem, & servum forte, fecit. Contra *καλωκρητης* fuerit quæstor pecuniæ publicæ; & licet expensarum, quæ in sacris publicis fiebant, curam habuerit, acceperitque talium victimarum pelles & reliquias non secus ac sacerdotes, observante Scholiaste Aristophanis, tamen inde nequaquam inferri potest, eum reliquias sacrificiorum divisisse, & d. sacrificantium amicos misisse. Porphyrius lib. 2. § 8. de Abstin. testatur suo tempore animalium nonnullas partes sacrificatas, cætera epulorum loco fuisse: *καθ' ἑαυτὴν ἡμῶς οὐκ ἐπι τῆ ζώων ἀπαρχαίρτοι γδ, τὸ λοιπὸν δὲ τῶ ἡγέμεθαι*: & §. 27. putat homines, cum antiquitus fructuum primitias diis offerrent, & reliquos comederent, eodem exemplo de animalibus sacratis gustasse. Erant tamen sacrificia in quibus nefas erat edere immolata: Idem Porph. 2. 44: *omnes enim in hoc consenserunt Theologi, ὡς ἔτι αἰσίοις ἐὼ ταῖς ἀποτεροποιεῖς θυσίαις τῆ θομῶν, καθ' ἑαυτὴν πρὸς τῶν: quod in sacrificiis, quæ ad malum aliquod avertendum fiunt, ea quæ immolantur non sunt comedenda, sed expiatoriis usendum sit.* Abstinebant autem ab Idolothytis primi Christiani; & præter exempla ab aliis ablata, vide Adonem in Martyr. pag. 80. 142. 148. & 181. Analecta Mabillonii Tom. 4. pag. 132. qui locus singularis & elegans admodum, & pag. 141. at contra iis vesciebantur Nicolaitæ, Valentinianique, uti testantur Epiphanius & Augustinus.

In ceteris quoque magistri sui similis.] Arbitror designari Galerium Maximianum; nisi quis putet scribi debere *magistris suis*, quia mox Diocles & Maximianus memorantur.

Hinc fames agris. .] Hanc etiam memorat Haymo lib. 8. c. 3. sed alias adfert causas.

Rapiebantur ad sacrificia quotidiana, quibus eos...] Putabam antea *tò* eos referri debere ad *agros*; sed nunc illud damno; quia frequentia contrarium evincunt plane. Nec displicet Columbi *juos*; ita ut aulicos intelligat Lactantius, vel domesticos Imperatoris, qui sacrificiorum reliquiis tam probe satiabantur, ut annonam vel victum, qui ipsis dabatur, tanquam vilem spernerent. Pertinet & hic locus ad *idolothyras*; illique similis fere invenitur apud A. Marcell. 22. 12. *Hofiarum tamen sanguine plurimo aras crebritate nimia perfundebat, (Julianus) sacros aliquoties immolando centenos, & innumeros varis pecoris greges, avesque candidas terra quasitas & mari: adeo ut in dies pene singulos milites carnis distentiore sagina victitantes inculsius, potusque aviditate corrupti, humeris impositi transiensium per plateas ex publicis adibus, ubi vindicandis potius quam sedandis convivis indulgebant, ad sua diversoria portarentur.* Per annonam autem intelligere debemus, carnem, oleum, vinum, frumentum, uti discimus ex Cod. Theod. de Erogat. Militaris Annonæ; ad quem videatur Gothofredus, ut & Salmafius ad Histor. Aug. quibus addatur Zosimus 2. 9. ex quo patet unum præfectum fuisse carni suillæ Prætorianis præbendæ.

Et effundebant passim...] Hæc ita scribendâ esse judico: *annonam. Et effundebat passim sine delectu, sine modo, cum divites universos.... expungeret*, ita ut hæc omnia respiciant Maximinum. Eusebius certe 8. 14. narrat Maximinum ditissimum quemque paternis & avitis bonis spoliasse, *πλῆθος ἀγρίων καὶ σωρὸς χρημάτων τοῖς ἀμφ' αὐτὸν ἀγλαῖν* tribuisse. *Expungere autem vestibus & aureis nummis*, nihil aliud est quam aliquem rebus illis privare, ab aliquo eas auferre. Est tamen mira loquutio, & nescio an alibi obvia; *Expungere nomen* est debitum solvere; *expungi pauperes* dicuntur, quando iis solvitur, quod gratuitum propter Christum debet Ecclesia, uti docet Clariss. Gronovius cap. 8. Observat. in Hist. Eccl. *expunctus manipulus*, qui in catalogo militum deletus, & sacramento solutus; *expuncta rationes* abolitæ sunt & deletæ. Hæc omnia nihil commune cum Lactantiana phrasi habent; & quanquam alicui videri posset legi debere *emungerent*, quomodo Terent. Phormione *senem emungere argento* dixit, tamen puto Lactantium scripsisse *expungerent*; quia similiter plane loquutus est Papinianus in l. 15. D. de Re Milit. *Ex causa desertionis notatus, ac restitutus, temporis, quod in desertione fuerit, impendiis expungitur.*

Nescio an agendas...] Lego, *an non agendas*, quod ironice dicit Lactantius.

Per singulos ortus...] Augusto idem objicit Antonius apud Suet. c. 69: *Conditioes quasitas per amicos, qui matres-familias & adultas atate virgines denudarent atque perspicerent: ubi Casaubonus notat, servos scruasque nudas ab emptoribus fuisse inspectas: qua voce & Seneca lib. 1. Controv. utitur.*

In aqua necabatur, tanquam Majestatis crimen esset.] Non quod
pena

pœna læfæ Majestatis effet submerfio; fed quia crimen illud capitale erat; non quidem ex lege Julia, fed ex legibus posteriorum Imperatorum. Nam cum lege Juliâ pœna talium foret exilium, feu aquæ & ignis interdictio, idque etiam ex Tacito pateat, Paulus tamen Juris-Consultus fuo tempore fcribit, *humiliores beftiis objici, vel vivos exuri, honeftiores capite puniri*: & inde fequentibus temporibus (vixit Paulus fub Al. Severo) pœna capitis iis irrogata eft, qui crimine læfæ majestatis tenebantur.

Quam nuper appellaveras matrem...] Intellige Valeriam Galerii CAP.
Maximiani, qui Maximinum Dazam adoptaverat, viduam. Sed XXXIX.
operæ pretium erit brevi quafi in tabellâ exhibere, quas uxores Diocletianus, Herculus, Galerius, aliique habuerint, quique ex his nati funt, ut ita lux clarior variis Lactantii locis affulgeat.

DIOCLETIANVM uxorem nomine *Serenâm* habuiffet teftantur Ado in Martyr. p. 135, Triftanus, & alii: *Eleutheriam* eam appellat Valerius; *Alexandram* alii: fed vocatam fuiffe *Prifcam* docet Lactantius cap. 15. & priores omnes erraffe videntur; nifi dicamus eam bina vel plura nomina habuiffe. Genuit Diocletianus ex ea *Galeriam Valeriam*.

GALERIUM MAXIMIANVM quod attinet, illi *Galeria Valeria* nupfit: hunc enim Diocletianus adoptatum juffit, repudiatâ priore uxore, eam ducere; indeque *gener Diocletiani* dicitur cap. 29. Fuit ftertilis; unde *Candidianum*, Galerio natum ex concubinâ, quemque Cæfarem facere voluit, uti patet ex cap. 20, adoptavit, quemadmodum nos docet Lactantius cap. 50. *Idem* (Licinius) *Candidianum*, quem *Valeria ex concubinâ genitum ob ft fertilitatem adoptaverat, necari juffit*. Morti proximus Galerius eam cum filio Candidiano commendavit Licinio, atque in manus tradidit, cap. 35. Sed Licinium reliquit, exacerbatum, ut arbitror, quia ipfi nubere nollet; & fe cum matre credidit Maximino, cui tamen non fatis bene cum marito convenerat, uti conftat ex cap. 32. Causam autem relictæ Licinii arbitror latere in his hujus capitis verbis: *Veneras poft obitum Maximiani ad eum Valeria, cum fe putaret in partibus ejus tutius moraturam, eo maxime quod habebat uxorem*. Licinius fcilicet erat innuptus, quippe qui poftea Conftantiam Conftantini forem in uxorem duxit; & verifimile admodum eft Valeriam ab eo de connubio fuiffe appellatam; illamque eodem, quo Maximinum rejecit, argumento ufam efle; quia nefas erat illius nominis ac loci feminam sine more, sine exemplo, maritum alterum experiri. Neque enim video, quam aliam ob causam tam fignificanter dixiffet Lactantius, eam fe credidiffe Maximino, *eo maxime quod habebat uxorem*; & rem, uti fe fe habebat, narrare aufus non eft, quia inter Conftantinum & Licinium firma erat amicitia, cum hic libellus editus fuit. Cum igitur Maximino etiam nubere nollet, pellitur ab eo in exilium cum matre, relegaturque in quafdam defertâs Syriæ folitudines, nec precibus Diocletiani veniam confequi potuit, cap. 40. & 41. Tandemque Licinius illius matrisque Prifcæ capita Theffalonice amputari juffit, cap. 51. cujus verba corrupta ibi emendabo. No-

tandum autem Adonem Viennensem pag. 105. Martyrologii scribere, filiam Diocletiani Imperatoris à dæmonio vexatam, atque à S. Vito oratione curatam; imo pag. 70. eandem vocari *Artemiam*, & à Cyriaco liberatam dæmonio, ac baptizatam fuisse; moxque ipsum addere, *ipso tempore Maximinum interfecisse sororem suam Artemiam*. Quibus si quid veri inest, Diocletianus duas filias habuerit necesse est; sique illa, quæ occisa dicitur, eadem cum priore Artemiâ, scribi debet *Maximianus*, nimirum *Galerius*; quippe qui sororem ejus Valeriam habebat in matrimonio; suamque potest dici occidisse, interficiens uxoris suæ germanam. Sed, ut verum fatear, haud magna fides ejusmodi auctoribus adhiberi potest.

MAXIMIANUS HERCULIUS uxorem habuit *Valeriam Eutropiam*; quæ ante ex homine Syro genuerat *Theodoram*, vel *Flaviam Maximianam Theodoram*, quæ nupsit Constantio Chloro: Herculio autem nupta genuit *Maxentium*.

CONSTANTIUS CHLORUS, cum Cæsar crearetur, repudiare coactus est Helenam, vel concubinam, vel conjugem, ex qua natus ipsi erat *Constantinus*, postea à rerum gestarum gloria *Magnus* dictus; & in uxorem duxit Herculii privignam *Theodoram*; quæ ipsi peperit *Delmatium*, *Constantium*, *Annibalianum*, *Constantiam*, *Eutropiam*, & *Anastasiam*: quarum una nupsit *LICINIO*, uti patet ex cap. 43. *Ut audivit Constantini sororem Licinio esse desponsam, existimavit affinitatem illam duorum Imperatorum contra se copulari*. Et quia Theodoræ vitricus erat *Max. Herculius*, inde *Constantius Chlorus* c. 29. ejus gener vocatur: *Ut Constantinum imperatorem generum suum* (propter *Faustam* uxorem) *generi filium dolo malo circumveniret*; id est *Constantii Chlorig filium*, qui *Theodoram* privignam Herculii duxerat in uxorem, quæque, non mater, sed noverca erat *Constantini*.

CONSTANTINUS MAGNUS Herculii Maximiani filiam minorem, *Faustam* nomine, duxit in uxorem; ita cap. 27. Panegyricus incerti auctoris, & alii; idque cum prima illius uxor *Minervina* diem obiisset. Quos & quot ille liberos habuerit notum satis est; docetque præclare illustris *Du Cange*.

MAXENTIUS filius fuit Maximiani Herculii atque Eutropiæ. Eum puerum valde laudat *Mamert*: cap. 14. panegyri: *Sed profecto mature ille elucescet dies, cum vos videat Roma victores, & alacrem sub dextera filium, quem ad honestissimas artes omnibus ingenii bonis natum, felix aliquis præceptor expectat: cui nullo labore constabit divinam immortalæque progeniem ad studium laudis hortari*. Eum tamen suppositum fuisse Herculio arte *Eutropiæ*, tenere mariti animum laborantis auspicio gratissimi partus cæpti a puero, tradunt *Epitomes Victoris*, & *Excerpt. Vales. auctor*, & *P. Diaconus*. Idem docet *Incerti Paneg. cap. 3. Ipse denique qui Pater illius credebatur, discissam ab humeris purpuram detrahere conatus: ecce creditus*; ergo non verus pater: unde & mox cap. 4. *Maxentium Maximiani suppositum* vocat:

cat: idemque Julianum tradere putabat Trifstanus, quem tamen errare docui ad cap. 18. Cæterum in politia SS. Patrum Metrophanis & Alexandri apud Photium Maxentius vocatur ἀδελφιδῆς Μαξιμιανῆς: adscribam totum locum, quia mihi valde esse videtur intricatum: *Severo morbo extincto, Licinius, qui sororem Constantii conjugem habebat, imperavit, reliquam Orientis partem Maximianus tenuit. Μαξιμιανὸς δὲ τῆς κατὰ Ρώμην ἕρχεν ἀδελφιδῆς αὐτῆς Μαξιμιανῆς τῆς κατὰ ὅ μιν ἦν Μαξιμιανῆς ὡς τῆς, ὁ δὲ Διοκλητιανῆς: Maxentius vero Roma imperabat fratris Maximiani filius. Et hic quidem erat Maximiani prioris, alter vero Diocletiani filius.* Ego certe vix me hinc extrico; speroque alios inventos iri, qui nodum solvent: neque enim lectum mihi, Maxentium natum fuisse fratre vel sorore Maximiani, cum genitus sit Herculio & Eutropia Syra. Susplicabar nonnunquam locum corruptum, & verba transposita esse, & quidem initio legi debere, Μαξιμίῳ ἐπιτυχῆς ἀδελφιδῆς αὐτῆς Μαξιμιανῆς; nam Maximinus Orientem tenuit, fuitque sorore Galerii Maximiani genitus; deinde Maxentius dicitur filius Maximiani, nimirum *Herculii*: alter vero, vel Galerius Maximianus filius Diocletiani, quia ab eo adoptatus, & filiam ejus habebat uxorem. Sed nihil certi definio, aliiſque hæc relinquo excutienda. MAXENTIVS, si Trifstano credimus, uxorem habuit *Magnam Urbicam*, filiam Galerii ex priore conjugē; ex qua Romulum, vivo patre mortuum consecratumque, & alium filium genuit, qui cum matre dicitur adhuc vixisse duobus ante cladem diebus; unde Panegyrista narrat Maxentium, *ante biduum palatio emigrasse, & cum uxore & filio in privatam domum sponte concessisse.*

SEVERVS filium habuit *Severianum*, uti constat ex cap. 50. Nomen uxoris & parentum incognitum. Trifstanus arbitratur eum genitum esse sorore Maximiani Galerii: sed Zofimus & Aur. Victor, quos laudat, illud tantum de Galerio Maximino, Daza ante imperium dicto, commemorant. Et si hoc fuisset verum, non puto Gal. Maximianum illud silentio obliteraturum, cum alloqueretur Diocletianum, & cum eo de Cæsaribus creandis ageret, cap. 18. & 19.

C. VALERIVS MAXIMINVS, quem male Haymo 8.3: *Severum Maximinum* vocat, natus fuit sorore Galerii Maximiani: Epitome Victoris, *Galerius Maximinus sorore armentaris progenitus, veroque nomine ante imperium Daza dictus*: inde Gal. Maximianus eum c. 18. appellat *affinem suum*; & P. Diacono dicitur *filius sororis Galerii*, cui tamen male *Maximus* vocatur. Trifstanus scribit Zofimum eam facere sororem Maximiani Hercullii; sed apud eum nihil tale invenio, quamquam idem tradant Hofmannus & Moreri in Lexicis suis. Uxoris nomen ignoratur cap. 39. & ipsa in Orontem præcipitata est, c. 50. Sustulit ex ea Maximinus filium & filiam Licinii jussu occisos, ibidem. Sed tamen cap. 47. *filios illi, non filium & filiam, tribuit. At ille Kalendis Majis, id est, una nocte atque una die, Nicomediam alia nocte pervenit . . . raptisque filiis & uxore, & paucis ex palatio comitibus, petiit Orientem. Quin & cap. 50. filius ejus maximus memoratur: Ipsius quoque Maximini filium*

filium suum maximum agentem in annis octo, & filiam septennem, qua desponsa erat Candidiano, extinxit. Verum si plures filios habuisset, non certe oblitus fuisset Licinius eos interimere; unde priore loco *filiorum* nomine forte etiam *filia* venit; id quod factum fuisse ex Jure Civili patet; & altero *Maximus* est nomen proprium: nisi dicamus natu minorem in fuga fuisse mortuum. Nam duos Maximinum filios habuisse videtur clare docere Euseb. lib. 9. H. Eccl. extremo: *πυβίς ἀπαρὶς ἐπεσθίηεντο καὶ οἱ Μαξιμίου παῖδες, ὡς ἦδη καὶ τῆς Βασιλικῆς ἡμῶν τῆς πρὸ πινυξὶ καὶ γραφῆς ἀναγιγνωσκόμενης κοινῶς.* *Adjecti sunt his omnibus Maximini liberi: quos ille jam imperii confortes, & titulorum atque imaginum participes fecerat.* Scio *παῖδας* in genere liberos significare, & complecti posse filium filiamque Maximini; sed addit, eos in tabulis pictos, imperiique confortes esse factos; quæ, ut puto, in filiam non cadunt; nec quicquam ad hoc eludendum telum invenio; nisi dicamus Eusebium plurali pro singulari numero usum esse. Atque hæc de Imperatoribus, eorumque uxoribus & liberis, monenda habui; judicavique non ingratum lectori futurum, si & vultus illorum, aliorumque persecutorum, genuinos Lactantiani opusculi initio exhiberem; ut ita quasi intuitu unusquisque sibi ob oculos poneret horrendas persecutiones quibus illi Ecclesiam, & meritas poenas, quibus eos Deus afflixit. *Magnam Urbicam* non addidi, quia eruditi dubitant, num Maxentii conjux fuerit: *Licinium* adjeci, quia à Lactantio memoratur; & quia postea Ecclesiam persecutus est, locum suum inter persecutores habet. Constantinum in medio tabellæ depingendum curavi cinctum patre, matre, novercâ, & uxore; quia Constantius Chlorus favit Christianis, & quia Constantinus tyrannorum victor una cum Licinio pacem Ecclesie dedit; quam tamen hic postea, ut monui, turbavit.

Inardescit.] id est libidine accenditur: *inardescitque tuendo.*

Nondum luctus tempore impleto.] quod fuit decem mensium, posteaque ex lege Gratiani, Valentiniani, & Theodosii, factum est mensium 12. uti notarunt eruditi: adeo ut hæc acciderint anno 311 exeunte, vel ineunte 312; quia mense Majo anni 311 obiit Galerius: Et quia *nupor* scribit eam appellatam à Maximino matrem, & tepidos adhuc mariti sui cineres esse queritur Valeria, me haud invito, hæc anno trecentesimo & undecimo adscribentur; unde simul patet quamdiu fere illa apud Licinium morata sit.

In illo ferali habitu...] id est, nigro; unde paulo ante, *adhuc in atris vestibus erat mulier*: quanquam Lipsius ad Tacitum, & eum sequutus Kirchmannus 2. 18. de Funer. existiment, sub Imperatoribus foeminas in luctu vestes albas induisse. Verum illud esse patet ex Herodiano & Plutarcho; sed potuit hic mos Diocletiani tempore abolitus, vel non omnibus, imò & certis tantum casibus, observatus fuisse.

Tepidis adhuc cineribus mariti...] Ergo Maximianus Galerius rogo impolitus, illoque tempore crematio adhuc in usu apud gentiles fuit:
nisi

nisi quis figuratam loquendi formam esse censeat, velitque significaretantum Valeriam, maritum suum nuper mortuum esse. Cremationem per Antoninos sublatam esse cap. 13. M. Ant. Philosophi Capitolinum tradere, probare olim conati sunt eruditi; sed eorum error castigatus est; & nihil certe locus ille nos aliud docet, quam Antoninos maxima pestilentia exorta, de sepulchris extruendis aliquid cavisse: quod tamen quale fuerit, certant inter se harum rerum peritissimi viri, Salmasius, Casaubonus, Jac. Gothofredus, & Obrechtus; quorum Gothofredus mihi non plane aberrasse à vero videtur. Sed si Capitolini verba hanc opinionem non resellerent, certum utique est, eam admitti non posse propter sequentia exempla; quorum non minima sunt CONSECRACTIO cum rogo in nummis L. Septimii Severi, Caracallæ, & Cæsaris P. Cornelii Salonini Valeriani, filii Gallieni Augusti, obvia; nec non Galerius Maximianus crematus. Ego persuasus sum cremationem lapsu temporis abolitam; nec male arbitror censere eruditos, Christianos magnam hujus mutationis causam fuisse; qui, ut loquitur Felix Minutius, *multum damnum sepultura timebant, sed ut veterem & meliorem consuetudinem humani frequentabant.* Macrobius 7. 7. Saturn. scribit suo seculo, id est, imperante Theodosio Juniore, *urendi corpora defunctorum usum nullum fuisse.* Ipsam cremationem non fuisse veteris instituti, Gentisque Cornelie primum Sullam Dictatorem crematum esse, Plinius & Cicero tradunt. Quæ & Domitiani tempore humationem à nonnullis usurpatam, vel cadavera fuisse condita, patet ex Statii Sylvis, ubi Priscillæ funus describit. Cumque in dies magis magisque accresceret consuetudo vetus, illaque humanior ipsis etiam gentilibus videretur, hinc puto factum esse, ut nonnunquam in monumentis vetustis *corpus integrum conditum esse* legamus.

D. M.

L. IVLII. EPIGONI

VIXIT. AN. XXVI. M. V. D. XII.

CORPVS. INTEGRVM. CONDITVM

M. IVLIVS. HAMVS

PATER. FILIO. PISSIMO.

C. IVLIVS. HAMVS

DIS MANIB.

L. IVLII MARCELLI

NEPOTIS. SVI.

VIXIT. ANN. V.

DIEBVS. XXXI.

CORPVS. INTEGRVM

CONDITVM. SARCO-

PHAGO.

Nec certe displicet doctissimi celeberrimique viri sententia, qui putat *catacumbas* à gentilibus factas, inque iis cadavera posita fuisse; sed non ægre cum laturum spero, si apponam, quid hac de re sentiat Joh. Bapt. Donius, in libro, quem *De Restituenda Salubritate Agrî Romani* inscripsit. *Arenaria*, ait pag. 52. *Crypta antiquis temporibus ad extrahendam arenam in usum edificiorum excavata (quod hodie diversa ratione faciunt superne effossa terra, ut in pastinationibus solet) tam multa existans non in proximo sanctum, ac sub vineis urbi propinquas;*
sed

sed etiam longius, & in omnes fere partes ad mare usque, & montes Prenestinos: atque ab alio cœli cardine in Etruriam etiam longissima (nec desinit quibusdam abditiora quadam, ac penitus sepulta veteris avi miracula rimandi studium) ut totus hic Latii ac Tuscia suburbanæ tractus (cujus infimum solum unius natura est sphaeraceum & sabulosum) penitus suffossus, ac prope pensilis existimari possit: unde fit, ut vix unquam internis flatibus quatitur: ita longi & multiplices ac multifariam inter se implicati subterranei meatus quoquo versus patens, ut immensi cujusdam labyrinthi speciem præbeant. Hujusmodi cryptæ, sive cuniculi, ARENARIÆ etiam simpliciter dictæ leguntur in veteribus SS. Martyrum Aëlis; CATACUMBÆ etiam, quod sciviente tyrannorum persecutione innocens Christi plebs subterraneis hisce locis interdum potissimum delitesceret, cubaret, cibum caperet, sacrosque conventus haberet. Ab his, tanquam a genere species, distant Cœmeteria, quæ Urbi fere propinqua sunt, ac militaribus viis adfisa (multa enim superflue) laxioribus, sed brevioribus spatiis diffusa, sacellis, sepulchris, aris, atque id genus adificationibus luculenter ornata: qualia ferme nonnulla quoque fuerunt apud ethnicos subterranea monumenta, quæ & conditoria dicebantur, opere lateris parietibus in ambitum suffulta, in quibus crebri loculi cum urnis, atque ossuariis ad unicam fere familiam spectantibus. Hæc est viri eruditi admodum de hisce cryptis & Catacumbis sententia; quam examinandam relinquo eruditis qui Romæ habitant, & agrum ejus suburbanum inspicere possunt. Neque tamen arbitror Puticulos cum his cryptis vel cuniculis quicquam habere commune. Nam fuerunt primo extra portam Equirinam in uno loco; cum contra catacumbæ & cryptæ illæ arenariæ reperiantur in ambitu Romæ; deinde verisimile nequaquam est tantis sumptibus excavatam fuisse terram, ut ibi viliorum hominum cadavera sepelirentur; & denique aliud puteus, cujus diminutivum puticulus, aliud catacumba; ille patet, hæc vero sub terra sunt; & in loco, qui dicebatur puticuli, plures puteos fuisse clare docent Varro & Festus; & ipsum puticulorum nomen non aliud videtur suadere. Festus notat puticulos antiquissimum genus sepultura appellatos esse, quod ibi in puteis sepelirentur homines: & illa verba nihil mihi aliud innuere videntur, quam cadavera scrobibus imposita & terrâ obruta antiquitus, scrobisque illas puticulos appellatas fuisse; indeque Varro nem ejus nominis rationem redditorum scribere, quod ibi in puteis obruebantur homines; nimirum terrâ, ut hodie fieri solet. Si Ælium Gallum apud Varronem sequimur, projecta ibi fuisse cadavera, & locus a putiscendo dictus; id quod etiam Festus docet, verbis laudatis modo subjungens: Qualis fuerit locus quo nunc cadavera projici solent extra portam Equirinam: qua quod ibi putescerent, nomen esse factum Puticuli. Et tam Ælii Galli, quam Festi verba, docere videntur, cadavera ne quidem fuisse terrâ obruta, sed tantum projecta, ficcanda & consumenda per aërem. Certe hoc firmat plane Horat. lib. 1, Sat. 8. ubi hortos Mæcenatis, qui in Exquilis & Puticulis fuerunt, describit,

*Ast importunas volucres in vertice arundo
Terret fixa, vetatque novis considere in hortis.
Huc prius angustis ejecta cadavera cellis
Conseruus vili portanda locabat in arca.
Hoc misera plebi stabat commune sepulchrum,
Pantolabo Scurra, Nomentanoque nepoti.
Mille pedes in fronte, trecentos cippus in agrum
Heic dabat, heredes monumentum ne sequeretur.
Nunc licet Exquilis habitare salubribus, atque
Aggeri in aprico spatium: quo modo tristes
Albis informem spectabant ossibus agrum.*

Nam inde discimus primò, servorum corpora ex arcis, quæ locabantur, ejecta; deinde, infimæ plebis ibi etiam fuisse sepulchra; & denique, ossa cadaverum dispersa in eodem loco jacuisse; quæ omnia fuadent, multa cadavera cum in locum esse projecta, & nulla vel levi terra obruta; combustorumque forte reliquias, ossa nempe & cineres, non fuisse condita, sed in agro relicta. Nam & ustrinæ publicæ ibi fuerunt; Porphyr. ad od. 5. Horatii notat, *In regione aggeris, qua est extra portas Esquilinas, solita fuisse pauperum corpora vel comburi, vel projici;* & Commentator à Cruquio editus, non modo puticulos vocat fossas, atque ita sententiam meam plane firmat, verum etiam ibi fuisse scribit ustrinam publicam; *Apuseis*, ait, *fossis ad sepelienda cadavera pauperum locus dictus est puticuli; hic etiam erant ustrina publica* Hos igitur puticulos arbitror nos posse appellare *scrobes, fossas*, vel Belgico idiomate *cuylen, groeven*. Quæ omnia si aliis displicuerint, ego certe continuo manus traditurus sum, si meliora fuero edoctus.

Sine more, sine exemplo....] Nemo igitur Augusta, mortuo Imperatore marito, alteri ad hoc usque tempus nupsit: id quod ex historia etiam patet satis superque; nec obstat Statilia Messalina, Neronis uxor ultima, quam quidem Otho matrimonio destinaverat, teste Suet. c. 10. vitæ ipsius; sed illud morte interveniente contractum non fuit. Verum præcipue notandum eruditus existimare, Tertullianum tradere Exhortat. ad pudicitiam cap. 13. Imperatores, utpote Pontifices maximos, secundas nuptias ex lege non potuisse adire. *Flaminica*, ait, *univira est, qua & flaminis lex est. Nam duo ipsi Pontifici Maximo matrimonia iterare non licet: quod usique monogamia gloria est:* & lib. 1. ad uxor. c. 7. *Sacerdotium viduitatis & calibatum est apud nationes. Pro Diaboli scilicet amulatione Regem sæculi Pontificem Maximum rursus nubere nefas est.* Jo. Andreas Bosius cap. 2. Diss. de Pont. Max. veteris Romæ priore loco rescribit, *jam cum ipsi* &c. ut ita scilicet relationem, quam τὸ Νὰμ habet ad præcedentia, tolleret; deinde *Regem sæculi* explicat, qui summa potestate inter ethnicos erat, hoc est Imperatorem, qui pontificatu Maximo fungebatur. Sed tot sunt Imperatorum exempla, qui plures uxores habuerunt, ut vel necesse sit dicere, eos legem sprevisse, vel aliter

hæc

hæc loca interpretari debere; maxime cum nusquam legatur Pontifici Maximo libera Repub. secundas nuptias fuisse interdictas. Mallem igitur viros eruditos sequi qui per *Pontificem Maximum* intelligunt Flaminem Dialem; quem *maximum*, nempe Flaminum, quemque univirum fuisse memorizæ mandat Gellius 10. 15. Refertur hoc etiam possit forte ad Pontificem Cybeles, quem *sumum* dictum fuisse ad cap. 36. docui. Nam & Tertullianus lib. de Præf. adv. Hæret: non aliter loquitur. *Quid? quod & summum Pontificem in unis nuptiis statuit.* Quicquid sit, nequaquam verisimile est Imperatorem Romanum posse intelligi; & si vel *Flaminem Dialem*, vel alium Pontificem Tertullianus *Pontificem maximum* appellavit, cum dicere debuisset *sumum* uti fecit Prudentius, condonandum illud ipsi est. Hunc autem *Regem sæculi* vocat, non quia ethaicorum Princeps & Imperator erat; sed quia caput quasi superstitionis gentilis, quam puto per *sæculum* designari: & nullus repugnabo, si quis intelligere velit Pontificem vel Flaminem quendam, qui in Africa erat impositus sacerdotibus; vel qui sacerdos sive pontifex provinciæ erat.

C A P.
XXXX.

Vestalem famulam virginem...] Eleganter *famula Dea* vocatur, quæ illi consecrata est: ut Hecatæ Medea apud Val. Flac. 6. 502.

----- *meque ille magistrum*

Sentiet, & raptus FAMULÆ doluisse pudendo.

Idem 6. 643.

----- *famulamque ferebant*

Phæsidis inconvulso nequicquam crine parentes.

rursus 7. 366.

Mox famula monstrata seges, qua lampade Phœbes

Sub decima juga facta metis -----

Oenomaos apud Eusebium 5. Præpar. poëta vocatur Μουῖον Ἰεραιῶν, quia illis sacratus quasi est: imo Hyperborei, vel δαίμων Ἰεραιῶν Apollinis Ἰεραιῶν dicitur Pindaro Olymp. 3. quia eum præcipue colebat. *Gratia* sunt *famula Veneris* apud Scholiast. Statii ad lib. 2. Theb. quod nescio quare mutatum eat Barthius; idemque nomen tandem datum est animalibus, quæ deorum iussa exequantur: uti aper Calydonius Ovid. 8. Metam. 287. est *infesta famulus vindæque Diana*. Nec alio nomine veniebant animalia diis peculiariter consecrata; quomodo cygni, *πεδουθίης*, & *ἀκουρίης*, Apollinis *Ἰεραιῶν* appellatur Æliano 2. 32. 6. 19. & 12. 4. Histor. Animalium.

Non minus Augusta proxima.] id est, quæ æque familiaris erat Augustæ, ac altera: quæ semper cum ea agebat. Neque enim puto τὸ *proxima* respicere ad gradum aliquem consanguinitatis, quomodo frequentissime usurpatur; quia voces, *non minus*, respiciunt familiaritatem, cuius mentio præcedit.

Ne lapidibus obruatur...] Judæus nempe, cui populus, propter falsum, quod dicitur erat, testimonium, erat infestus: & hinc æquitate ac diligentiam iudicis ironice laudat Lactantius; quia eum, qui testis in tam gravi causa esse debebat, defendebat ab injuria populi.

Coër-

Cœrcentur.] Nimirum duæ illæ nobiles foeminae, quæ Judæorum refellebant. Et ita apud Euseb. 8. 3. milites legimus pugnis cœrcuisse Christianos ne loquerentur, neque dicerent se nec sacrificasse, nec sacrificaturos; quod etiam repetitur cap. 1. de Martyribus Palæstinae. Reos autem & damnatos proprie & absolute dici *duci*, quando ad carcerem, vel locum supplicii, deducebantur, notissimum est.

Quæ jussus....] Forte hæc ita suppleri debent, *jussus à malâ bestia*: vel, à *judice nefario*, vel simile quid: mox forte etiam melius distingueretur, *cœrcentur innocentes, & duci jubentur*.

Bene merita....] Nihil frequentius in Inscriptionibus vetustis, quam maritum ab uxore, & uxorem à marito, *bene merentem, bene meritum, & meritam* nominari: eaque loquendi forma gentiles testabantur amorem conjugalem.

Promoti militari modo....] Variè conantur eruditi sanare hunc locum; ego, usque dum alii certiora proferant, eorum vestigiis insistens, scribendum puto, *Promoti militari modo instructi, ut velites & sagittarii, prosequuntur*. Necessaria mihi videtur insertio particulæ *ut*; quia non dicit milites prosequutos esse nobiles illas mulieres, sed *Promotos* instar velitum & sagittariorum armatos. *Promoti* sunt officiales judicium, ad gradum aliquem promoti, uti patet ex l. 2. C. Theod. ad l. Jul. de Ambitu; viderique potest lac. Gothofr. ad l. 2. ejusdem Cod. de Falsa Moneta. Quod si præter *Promotos militari modo instructos*, aduerint velites & sagittarii, commode tò *ut* omitti, & pro *velites* etiam legi *milites*, potest; quia id si sequimur, non milites dicuntur militari modo instructi, verum *Promoti* fuisse.

Nec adultero....] Judæo nimirum, qui falso coram iudice per tormenta interrogatus, confessus fuerat se cum nobilibus foeminis rem habuisse; atque ita sese ipse adulterum fecerat; & hæc verba docent verum esse, quod capite præcedenti narrat, *amicas Valeria affecto adulterio damnatas esse*. Cæterum observanda pœna, qua adulter & adultera affecti sunt; eam nempe capitalem esse. Lege Julia pœnam adulterii relegationem, & ex lege Constantini gladio in eos animadversum fuisse, sentiunt doctissimi Jurisconsulti. Sed cum lex Constantini, quæ est 30. C. ad l. Jul. de Adult. lata sit A. C. 326. hæc vero acciderint a. 312, sequitur hanc pœnam tyranni Maximini ingenio adscribi debere; vel pœnam capitalem ante Constantini legem in adulteros fuisse statutam.

In quasdam Syria solitudines....] Qua in Syriæ parte hæc fuerint, difficillimum sane dictu est; cum regio illa longe lateque sese extendit, & magna habuerit deserta: Auctor vitæ Damasi unum eorum memorat; *Eo autem tempore, quo B. Damasus Ecclesia præerat, B. Hieronymus, vir fulgore scientiæ & sanctâ vitâ laudabilis, in eâ Orientalis plaga solitudine, qua Syriam junctâ Barbaria sine determinat: ubi forte Barbariam appellat Arabiam, vel regiones quas Saraceni inhabitabant: ipse enim Hieronymus ita loquitur in vita P. Eremitæ; In eâ eremi parte qua juxta Syriam Saracenis jungitur, vi-*

disse me monachos: & solum Barbaricum, atque adeo Barbariam, significasse eo tempore regiones Romano Imperatori non parentes, notum est.

Militarem ac potentem virum...] id est, qui magna valebat auctoritate, magnisque honoribus vel dignitatibus erat ornatus; quo sensu etiam c. 15. *potentissimos* eunuchos dixit.

CAP.
XLII.

Senis Maximiani statua...] id est, Herculii; qui, & Diocletianus, SENIORES AVGVSTI vocantur pag. CLXXVIII Inscriptionum Gruteri; & ipse Maximiani Herculii nummus inscribitur, D. MAXIMIANO. BEATISSIMO. SEN. AVG. Statuæ autem eorum, qui exuebantur imperio, deiciebantur; unde hoc rebellionis initium frequenter. Vide A. Marc. 14. 7.

Et imagines cum quo pictus esset detrahebantur.] Mox idem narrat Lactantius, *Et quia senes ambo simul plerumque picti erant.* Hinc suspicio mihi oborta, leve hic ulcus latere, quod sublatum elegantissimum dabit sensum. Distinguit igitur Lactantius inter *statuas*, quæ ex marmore, ære, auro, argento, aliâve materiâ duriore erant factæ, & *imagines*, quæ in tabulis vel clypeis depictæ, in templis, curiis, aliisque locis publicis, dedicabantur: unde puto legi debere, *Et imagines; cum quoque pictus esset, detrahebantur.* Hæc ad Herculum pertinent; sed quod sequitur, ægre habuit Diocletianum, & *quia senes ambo simul plerumque picti erant*; inde etiam ejus *imagines*, non *statua*, quod notandum, deponerentur una cum imaginibus Herculii; sic cap. 44. inter *statuas* & *imagines* distinguit: *Constantinus Maximini perfidiam agnoscit, litteras apprehendit, statuas & imagines invenit:* & cap. 43. per Maxentii & Maximini *imagines simul locatas*, non videntur aliæ quàm pictæ in clypeis posse intelligi; quanquam probe sciam, ipseque adeo docuerim, vocem *imago* de figuris etiam vel statuis ex marmore aliâve materiâ factis usurpari. Sic Eusebius de Herculio loquens 8. 3. scribit *τις ἐπὶ ἡμῶν γραφαὶ καὶ αἰδελαῖται* dejectas fuisse: & exstat hanc in rem locus elegans apud eundem 9. 11. *Histor. Eccles. Γραφαὶ τε ὅσαι ἐς πρῶν αὐτῶν καὶ τῶν αὐτῶν παιδῶν κατὰ πᾶσαν ἀνήκειντο πόλιν:* Sed & *imagines vel picturae, qua ipsi liberisque ejus (loquitur de Maximino) honoris causâ posita per singulas prope urbes visebantur, alia è sublimi dejecta confractaque sunt: alia inutilis reddita, obliterato nigris coloribus vultu: αἰδελαῖται τε ὁμοίως ὀπισθὶ ἐς τὴν αὐτῶν πρῶν διαγνησκουσιν, αἰσούτας βικτιμῆνοι συστρέλλοντο; statua quoque quotquot honoris ejus causâ erecta fuerant, dejecta similiter atque contrita.* Ut Lactantius *imagines* & *statuas*, ita Eusebius distinguit *γραφαὶ* & *αἰδελαῖται*; imaginumque alias detractas & solo illis, alii vero nigro colore obductas fuisse scribit; moxque narrat Maximini liberos ultimo supplicio a Licinio esse affectos, *ὅς ἤδη καὶ τῆς βασιλικῆς ἡμῶν, τῆς τε ἐν κίθαρῳ καὶ γραφαῖς ἀναθήσεως πεπιπυῖσθαι κοινωτούς:* quos ille jam imperii, & *dedicationis, vel consecrationis, in tabulis pictis fecerat consortes, uti*

locus

locus ille vertendus est. Haymo 8. 4. Histor. Eccl. priora ita reddidit, *ipsius vero tyranni imagines sculptas, vel pictas, precipitari jubentur, vel astro fuscari, aut coloribus obliterari*: quæ versio tamen, uti ex Græcis patet, non satis felix est. Ad picturas pertinent omnino clypei, in quibus depicti Imperatores. Suet. Dom. c. 23. *Senatus adeo lasatus est, ut, repleta certatim curia, scalas etiam inferri, clypeosque & imagines ejus (id est, imagines in clypeis depictas) coram destrahi, & ibidem solo affligi juberet*: qui locus nos docet clypeos illos in parietibus curiæ, altiore loco, fuisse suspensos, & inde non immerito Lactantium & Suetonium scribere *imagines destratas* fuisse. Neque aliter loquitur Justinus 38. 9. *Tunc populus statuas & imagines ejus destrabit*: ubi similitur statua atque imagines distinguuntur; id quod etiam facit Venulejus Saturninus Jurisconsultus l. 6. D. ad L. Jul. Maj. Modest. l. 7. §. 4. D. cod. & Suet. Ner. c. 24. quorum Venulejus ita loquitur, *Qui statuas aut imagines Imperatoris jam consecratas conflagraverint, aliudve quid simile admisserint, lege Julia Majestatis tenentur*. Hinc discimus imagines conflagrari potuisse; id est, clypeos, in quibus Imperatores pingebantur, ex auro vel argento sæpe factos fuisse; quomodo *clypeum aureum* Claudio Senatum in Curia collocasse narrat Trebelli Pollio; deinde, statuas vel imagines Imperatorum solemniter collocatas & consecratas, eoque modo sacras ac religiofas factas esse: nam, teste Marciano l. 7. D. ad L. Jul. Maj. §. 2. *Severus & Antoninus Ponceo rescripserunt, non videri contra Majestatem fieri, ob imagines Caesaris novadum consecratas venditas*. Sed hac occasione interrogare eruditos placet, quam putent fuisse differentiam inter ἀγάλμας & ἀνδριάντας, atque inter ἀγαλματοποιὸν & ἀνδριάντηποιόν. Polybius in Excerptis de Virt. & Vitiis pag. 1468. Ed. ult. ea distinguit, ubi de Prusia Nicæphorium spoliante loquitur; Ἐοῦλαρον δὲ καὶ τοὺς ἀνδριάντας, καὶ τὸ λιθινὰ τῶν ἀγαλμάτων; *statuas ideorum immortalium spoliare ac diripere cepit*, uti vertit eruditissimus editor; qui tamen non interpretatur λιθινὰ τῶν ἀγαλμάτων, nec quæ differentia inter ἀνδριάντας atque ἀγάλματα fuerit, docet. Et certe ego nullam rationem invenire possum, cur Prusias spoliaverit tantum, atque adeo abstulerit, λιθινὰ τῶν ἀγαλμάτων, relictis argenteis, & fortè aureis; nisi dicamus statuas ex pretiosiore materia factas Pergamum fuisse deportatas, cum hostis agros illorum invaderet; nam λιθινὰ τῶν ἀγαλμάτων indicare videntur, alia etiam simulacra eodem in loco fuisse. Distinguit igitur Polybius ἀγαλματα atque ἀνδριάντας; eorumque artifices quasi plane diversos nobis exhibet Scholiastes Theocr. ad Idyl. 5. v. 105. Ἀπὸ δὲ φασὶ Πραξιτέλους. τὸν μὲν ἀρχαιότερον ἀνδριάντηποιόν· τὸν δὲ νεώτερον ἀγαλματοποιόν. Οὗτ' ὁ δὲ ἐπὶ Δημητρίῳ τῷ βασιλεῖ, καὶ ἡ φωνὴ ὁ Θεόκλειτος. Revera Praxitelem, qui Pompeji & ultimorum Ptolomæorum tempore floruit, cognoscere non potuit Theocritus Philadelpho æqualis; unde necessàrio sequitur binos eodem nomine statuarios fuisse; & vultio-

tatiorum quidem ἀθριατοποιῶν, alterum vero ἀγαλματοποιῶν. Er-
 rabo forsitan si dixerō, & censeam; illum statuas hominum, hunc vero
 deorum fecisse. Certē Praxitelis ultimi opera, quae narrantur Plinio
 36. 5. dii, deaeve, vel Heroēs sunt; ut, Venus, Flora, Triptole-
 mus, Ceres, Bonus Eventus, Fortuna, &c. Et non modo Suidas
 ἀγάλματα interpretatur τὰ τῶν θεῶν μίμματα; verum etiam has vo-
 ces ita distinguit Pausanias lib. 1. pag. 31. Καὶ θεῶν Ἐπιπέε ἀγάλματα
 αὐταὶ καὶ ἑστῆς ἀθριατοῦ δὲ ἄλλοι τε καὶ ἄνθρωποι. ὁ παραρρησιασθεῖς
 Neque tamen asseverare velle vel ipsum Pausaniam, vel alios Au-
 ctiores Graecōs, hanc semper differentiam observasse; sed nihilominus
 arbitror illos, quando has voces tam clare distinguunt, etiam credi-
 disse, eas significasse res se se invicem diversas; cum ceteroquin sa-
 tis fuisset memorare ἀγάλματα vel ἀθριατοῦ. Herodotus etiam 1. 137.
 de Persis loquens, coniungit ἀγάλματα καὶ τοὺς καὶ θεοὺς; unde haud
 vanum argumentum dari forte potest ἀγάλματα diis fuisse attributa.
 Apud Suidam ἀγάμα Ἀθῆναι, Ἀπόλλωνος, & Διονυσίου; occurrit in vo-
 cibus Ἀγάμα, Ἀπόλλωνος, & Ἀυξήντης; illaque omnia jungit in
 voce priore, ubi haec verba, καὶ ἐστὶ ἀγάμα βδύλυμα τῆς ἐρημώσεως
 ἢ Ἀντιοχείας; reddit interpretēs, Est etiam Antiochia *struata* vastationis
 & solitudinis manifestum ac abominandum; quod certe nequa-
 quam verum esse potest. Nam primo scribendum est ἢ Ἀντιόχεια; vel
 potius Ἀντιόχη; id est, in ea voce occurrit illud simulacrum, & in voce
 Ἀντιόχη Suidas memorat Antiochiam ingressum esse Sanctuarium,
 atque in eo crexisse θεμελίον καὶ ἀγάλμα βδύλυμα ἐρημώσεως, id est,
 statuum alicujus dei, & proculdubio Jovis Olympii, cui templum
 Hierosolymitanum sacrabat; quae statua erat abominatio vastationis.
 Et ἀγάμα ordinarie pro statuā deorum vel heroum poni solere do-
 cet Eustathius ad II. Δ. pag. 476. παλαῖος δὲ τις γράφει ὕτας, ἀγάμα
 ἢ οὐκ ὄντως πᾶσι θεῶν ἢ Ἡρώων, ἀλλὰ καὶ ἀνθρώπων; id est, Antiquus quidam com-
 mentator ita scribit, ἀγάμα hoc loco non significat, ut solat. deorum
 vel Heroum statuam, sed in genere usurpatum. Aliam longe differen-
 tiam inter ζῴων, ἀνθρώπων, & ἀγάμα, statuit Ammonius; illudque
 scribit esse τὸ ἐξισμῆτον λίθινον ἢ ἀνθρώπων, *sculptum, lignum, vel*
eboreum; alterum mortali simile, *aneum, vel ex simili materia factum*;
 ἀγάμα vero porinum sive lapideum ex lapide poro (cujus Plinius me-
 minit) vel ex alio marmore factum simulacrum; adeo ut ἀγάμα ad
 marmora restingat; quod si verum, possit videri Polybius λίθινὰ
 τῶν ἀγαλμάτων simpliciter posuisse pro *statuis marmoreis*, nullo
 respectu habito ad ἀγάλματα ex alia pretiosioreque materia facta;
 quod aliis, quibus plus otii est, discutendum relinquo. Theocri-
 tus, ad quem illa notat Scholiastes, Praxiteli vetustiori; quem Scho-
 liastes ἀθριατοποιῶν notat fuisse, tribuit *craterem*;

— ἔστι δὲ κρατὴρ
 Ἐπίου Πραξιτέλους —

qui crater cum sculptus & figuris ornatus fuit, videnteruditi,
 num

num aliqua inter ἀνδραγαθῶν & ἀλαμπροῶν differentia hinc possit inveniri.

Viginti annorum felicissimus Imperator,] Aurel. Victor Diocletianum imperasse viginti quinque annis scribit: sed proculdubio fallitur; & annos, quibus imperio deposito privatus vixit, etiam numeravit: nam a. Christi 305. purpura se exiit; mortuusque est a. 312. uti clare docet Baluzius; adeo ut audiendi non sint Zosimus a. 8. & Suidas in voce Διοκλητιανός, qui scribunt eum annis tantum tribus post abdicatum imperium vixisse. Sed quid Tristano fiet, qui Victorem sequutus, Diocletianum post imperium depositum superfuisse scribit annos novem, T. 3. p. 325? Hoc si verum foret, jam idem Victor scribere debuisset, eum imperasse annos viginti novem. Hæc, ut opinor, verba ante oculos habuit vir eruditus, *Vixit annos sexaginta octo, ex quibus communi habitu privatus egit.* Locqs certe hic difficultates suas habet; quia si totam Diocletiani vitam inspicimus, plus quam novem annos communi habitu sive privatus vixit. Putabam nonnunquam scribi debere *quadraginta novem*, & extritam fuisse notam numeralem priorem; quibus si addantur viginti anni imperii, jam vixit annos octo & sexaginta. Sed Victoris vestigiis insistens P. Diaconus lib. 10. extremo, memorie mandat, *Diocletianum vixisse annos sexaginta octo, e quibus post imperium in communi habitu privatus egit.* Significanter addit, *post imperium*; adeo ut nonnulli videantur censuisse, Diocletianum per tot annos vixisse, postquam sese purpura exiit, quod tamen verum esse non potest. Noluit autem Diocletianus, licet id suaderent Hercules & Galerius, imperium resumere; unde eum egregie laudat Eumenius cap. 15. Panegyrici Constantino dicti: *At enim divinum illum Christum, qui primus imperium & participavit & posuit, consilii & facti sui non penitet, nec amisisse se putat, quod sponte transcripsit. Felix beatusque vere, quem vestra, sanctorum Principum, colunt obsequia. Sed & ille multijugo fulsus imperio, & vestro regitur latus umbraculo, quos scit ex sua stirpe crevisse, & glarias vestras sibi juste vindicat. Hunc ergo illum, qui ab illo fuerat frater ascitus, puduit imitari; hinc illum in Capitolini Jovis templo jurasse panisuit; non mirum quod etiam genito pejeravit.*

[*Fame atque angere confectus est.*] Alios narrare Diocletianum esse extinctum morbo aquæ intercutis, alios veneno, Suidam suspendio, alios ipsi linguæ pædorem & ex faucibus erumpentes vermes ac faciem tribuere, notat ad hoc & ad cap. 1. præstantissimus Baluzius. Sed ad cap. 30. observat idem Suidam narrare, Diocletianum a Senatu jugulatum esse, Maximianum vero se suspendisse; quod certe memorie vitio adscribendum est. Unde autem hæc Suidas hauserit, ignoro; sed non memini quenquam veterum narrare Diocletianum vel Maximianum jussu Senatus jugulatum sive occisum fuisse; verum constat Herculum libero mortis arbitrio ipsi à Constantino relicto, suspendio vitam finivisse; unde optime ei convenit, *ὁ δὲ ἐκρίθη.*

Alii autem memoriæ mandant Diocletianum *μανίνα*, *furore percitum*, obiisse, uti ex Eusebio, & Oratione Constantini apud eundem, & Chrysostomo in Oratione de S. Babyla, notat Henr. Valesius. Eusebius 8. 13. scribit Diocletianum post peracta vicennalia in difficilem morbum, *νόσος ἢ ἀσθένεια*, incidisse, & de mentis statu dejectum fuisse: sed non narrat eum obiisse furibundum: & Constantinus, c. 29. Orationis, memoriæ mandat Diocletianum *διὰ τῆς ἀρροσύνης βλάστη*, *ob vitium insania, vili quodam clausum domicilio pœnas dedisse*; quod oratorie magis quam vere dictum esse persuasivum; & quicquid sit, Constantinus non memorat eum furore correptum obiisse. Chrysostomus (fateor) testatur Diocletianum *μανίνα* perisse; sed potuit Rhetorum more rem exaggerare; potuit etiam ad morbum, cujus Eusebius mentionem facit, quemque describit Lactantius c. 17, digitum intendere. Neque enim periculi possum, Lactantium obituum fuisse memoriæ & posteritati consecrare Diocletianum furore percitum obiisse, si hoc verum foret; & scire ille rem omnem potuit, utpote illorum temporum æqualis. At qui tragicos meritosque Periequutorum exitus describit, narrat tantum, Diocletianum *in odium visa dejectum & proculcatum injuriis, fame atque angore confectum fuisse*; quæ verba nihil aliud sonant, quam, ut paulo ante loquitur, ægritudine duplici confectum, moriendum sibi esse decrevisse; omniaque, quæ hoc capite narrantur, evincunt Diocletianum dolore & angore, qui tantus fuit ut & cibos respiceret, vitam finivisse, atque adeo, quemadmodum Victor loquitur, *morte consumptum esse per formidinem voluntaria*; quia scilicet, ut sequitur, suspectabat necem dedecorofam, unde & venenum hausisse dicitur. Lactantius cap. 17. morbo, in quem post peracta vicennalia incidit Diocletianus, scribit eum *demenssem factum esse, ita ut certis horis insanires, certis respiceret*. Sed hoc ita sese habere potuit, dum morbo agitatus est, uti in multis hominibus observatur: potuit illud etiam per aliquod tempus, imo per omnem reliquam vitam, durasse; sed tamen variæ res, atque adeo mors ipsa, contrarium videntur suadere. Noluit enim resumere purpuram, licet Herculus & Galerius id eum rogarent enixe; illisque sapienter respondit, *Utinam Salona possitis vivere olera nostris manibus instituta; profecto nunquam istud tentandum judicaretis*; quod Carnuti accidisse, non absque ratione existimat Baluzius ad cap. 29. Scilicet eo a Galerio Maximo accitus erat; ut, quod ante non fecerat, præsentem illo imperium Licinio daret, & cum eo de summa Republica, & de creando Licinio Imperatore, id quod docet clare Victor, consilium haberet; quod utique non fecisset, si ille de mentis statu fuisset dejectus; quibus adde, Eutropium scribere *praclaro eum otio consenuisse*. Narratio autem Constantini, quamvis rem scire potuit, videtur cum mica fallis esse capienda; nam non puto eum de morte Diocletiani loqui; verum innuere tantum, hunc ex morbo dementem factum deposuisse imperium, & inclusum vili domicilio pœnas dedisse persequationis;

tionis; & deinde non vile fuit domicilium, vel *ἐνοκαταβήνιον* *οἰκισίς*; aut ingens splendidumque palatium, uti satis superque Sponius, longiori vita dignissimus, in Itinerario ostendit. Quod si quis tamen Diocletianum post depositum imperium modo sanum, modo mentis non compotem, per totam vitam fuisse censeat, insanique omnia adscribat, quæ narrat hoc capite Lactantius, nullus quidem ego repugnabo. Videtur tamen mihi satis ingens poena fuisse, æstantem, edere nolentem, suspiria ducentem, & miseram mortem timentem, angore, &, uti Eusebius lib. 8. extremo scribit, *μακρῶ καὶ ἐπιλυποτάτῃ τῇ τῷ σώματι ἀδυνείῳ*, diem suum obire. Atque ita etiam Maximinus, a Licinio victus ac fugatus, *angore animi ac metu confugit ad mortem*. Ceterum nescio unde hauserit Jornandes, Diocletianum in Cappadocia defunctum esse; & puto etiam non absque ratione eruditissimum Baluzium redarguere Victorem, qui narrat Diocletianum minaces litteras à Constantino & Licinio accepisse, & ideo suspectantem necem dedecorosam venenum hausisse. Nam quamvis, ut fere semper, Victorem sequatur P. Diaconus lib. 10. extremo, non puto tamen Lactantium præteriturum historiam, quæ maxime notabilis foret in narranda Diocletiani morte. Cæterum ad cap. ix. observo Diocletianum in Ægypto apud Alexandriam cepisse & interfecisse Achilleum, qui purpuram sumpserat. Addit Orosius, eum crudeliter victoria usum esse, Alexandriam direptioni dedisse, Ægyptum totam proscriptionibus cædibusque foedavisse. Quin insuper Alexandriam videtur castello coercuisse: nam Victor, Episcopus Tunnunenſis, ita loquitur in Chronico, *Exilio mittitur (nimirum, Victor,) & carceris castelli Diocletiani post prætorianum carcerem traditur*; & hoc Alexandriæ accidisse, patet ex sequentibus; Victor & Theodorus ante facti Episcopi Africani de carcere ejiciuntur, & post disputationes in Prætorio continuas dierum xv. ad aliam custodiam monasterii Tabenensotarum, quod est apud Canopum xlii. Mil. procul ab urbe Alexandria, mittuntur. Hoc monendum esse operæ pretium duxi, quia hoc in libello toties Diocletiani mentio occurrit; putoque scribendum apud Victorem esse, *carceri castelli Diocletiani post Prætorianum carcerem traditur*: quanquam illius ætatis auctorum Latinitas ad normam redigi nequaquam possit.

Constantini sororem ...] Unde Licinius apud Photium in Actis Metrophanis & Alexandri pag. 1407. vocatur *ἐπ' ἀδελφῆ γαμρὸς Κωνσταντίνου*. CAP. XLIII.

Utriusque imagines simul locantur.] Nimirum in clypeis, non fecus ac Diocletiani & Maximiani Herculi, cap. præcedenti, ubi videatur nota. Sic in nummorum variorum una parte binorum Imperatorum vultus sæpe junctos videmus.

Quasi necem patris ...] Recte addit *quasi*, quia eum non amaverat vivum; & Hercules ea fecerat, quæ certe amorem omnem & reverentiam sustulissent, uti patet ex cap. 18. & 28. Prætextus igitur armorum fuit pater; nec aliam ob causam a Maxentio arbitrator con-

secretum fuisse Herculium, uti nummi testantur, qui inscripti sunt. DIVO. MAXIMIANO. SEN. OPT. FORT. IMP. neque enim puto hoc alium, quam filium, fecisse.

Sereno hunc incestabilem ...] Ita emendat, me haud invito, Baluzius; alii *discordiam incestabilem* dici male existimant.

CAP.
XLIV.

Quod responsum acceperat ...] Maxentius quidem initio simulaverat se Christianum esse, teste Euseb. 8. 14. sed postea satis superque dosuit se amiles gentilium fabulas amplecti; hocque etiam ex *accepto responso*, ab oraculo absque dubio, & ex *consultis libris Sibyllinis*, patet. Sed mirum, imo plusquam mirum, Lactantium nihil narrare de sceleribus ejus, libidine, magicisque artibus, quæ omnia graphice depingit Eusebius 8. 14, illiusque vestigiis insistentis Haymo & 2. P. Diaconus lib. undecimo, & Politia SS. Patrum sæpius laudata, apud Photium. Quin & ipse Aur. Victor leviter ista tangit; *Hujus neco incredibile quantum lætitia gaudioque Senatus ac plebs exultaverint: quos in tantum afflictaverat, uti Prætorianis eadem vulgi quoddam annuerit; primusque instituto pessimo numinum specie patras aratoremque pecuniam conferre prodigenti sibi cogeres: ubi non male eruditi rescribunt, munernum specie; sed incaute advocant strenas Augusto & Caligulæ oblatas. Nam per munernum intelligi debent ludi, spectacula, quæ edere destinaverat magnifica; eoque nomine pecunias corradebat & exigebat immensas. Multus est etiam P. Diaconus in narrandis crudelitatibus & libidinibus Maxentii; additque agros relictos esse; & omni studio arandi serendique cessante, magnam famem Urbem, atque omnia loca, invasisse; quæ conveniunt iis quæ Maximino Daxe adscribit Lactantius cap. 37. & 38. Nefarios insuper Maxentii mores depingit auctor incertus Panegyrici Constantino dicti, cap. 4. & cap. 14. ubi eum *vilissimum hominem, stultum, ac nequam animal*, vocat; nec non Nazarius cap. 31. qui omnino videtur.*

Periturum esse, si ...] Tolerari potest; forte tamen excidit *videtur se*; & scribi debet, *periturum esse se, si ...*

De Mauris atque Italis ...] Scilicet in Africa Alexander imperium arripuerat: sed vicis eum Rufus Volusianus præfectus Prætorio, a Maxentio missus, testibus Aur. Victore cap. 39. & Zosimo 2. 15. Hic autem Alexander videtur obsessus fuisse in urbe Cirta. Victor, *Tum per Africam sacerdotium decretum Flavio Genti; Cirtaque oppido, quod obsidione Alexandri ceciderat, reposito exornatoque nomine Constantina inditum: id est, quod oppidum Numidix vastatum & direptum fuerat, cum in eo obsideretur Alexander, qui purpuram sumpserat. Potuit etiam illa fida mansisse Imperatoribus, & obsessa atque eversa fuisse ab Alexandro; quia Zosimus scribit eum primo congressu victum, captum, & mox strangulatum fuisse. Priorem tamen sententiam amplectitur Tristanus, T. 3. p. 440: uti ex his ejus verbis patet, *Lesquels (Volusianus & Zenas) estans descendus en Afrique diffirent Alexandre dès la premiere rencontre, & le poursuivirent fuyant,**

fuyant, de si près, qu'ils l'attrapperent dans Circa, qu'ils prirent de force, & soudain l'esbranglerent. Quicquid sit, urbs vastata resurrexit, & CONSTANTINAE nomen accepit. Vir eruditus ad Victorem Aurelium notat, eam etiam dictam fuisse *Nicephorium*, quod ab Alexandro Magno ibi insigni parta victoria illustris esset; additque eandem *Nisibenam Constantinam* in Notitia Imperii appellari. Sed Alexander Magnus nunquam Africam victoriis peragravit: deinde *Nicephorium* fuit in Mesopotamia prope Edessam, testibus Stephano, & Plinio 5. 24. qui illud ab Al. Magno conditum fuisse testatur 6. 26: *In vicinia Euphratis Nicephorium, ut diximus, quod Alexander iussit condi propter loci opportunitatem.* Si *Nicephorium*, quemadmodum Stephanus & eum sequutus Suidas scribunt, *Constantina* nomen tulit, videtur sequi, eam ante vocatam *Amidam* fuisse, & *Constantina* nomen accepisse a Constantio, Constantini Magni filio, cum adhuc Cæsar esset; quia eum *Amidam* mutato nomine dixisse *Constantinam* clare testatur A. Marcell. 18. 8. & 9. quod tamen eruditione præstantes viri non videntur animadvertisse. Sed, ut non nego *Nicephorium*, quia id tradit Stephanus, dici potuisse *Constantinam*, ita certe nihil commune habet cum *Amidâ*, vel *Constantinâ* laudatâ Marcellino. Nam *Nicephorium* situm fuit ad Euphratem, uti docent Plinius & Ptolomæus, 5. 18. sed *Amida*, vel *Constantina* Ammiani, fuit vicina Nisibi, Tigri imposita, teste Procopio lib. 1. Persic. vel per fossam ex Tigri ad eam perveniri poterat, uti apud Ammianum legimus; quibus addi possunt quæ notat Bochartus, vir summus, pag. 21. Geogr. Sacræ: adeo ut Stephani verba nihil cum Ammiani narratione commune habeant. Nisibi vicinam esse hanc urbem, patet quoque ex Notitia; quippe in qua vocatur *Nisibina Constantina*; forte ad alterius, vel aliarum in eo tractu Constantinorum, differentiam; quarum una, si Stephanum sequimur, fuit *Nicephorium* ad Euphratem sita; aliaque longius inde remota in Arabia Petraea, uti patet ex subscriptione Concilii Constantinopolitani, quam cum Codice Canonum a Pithæo restituto edidit illustris Bellætierius, & in qua Provincia *Rosbron* Episcopi memorantur, *Elpidius Dionysiensis*, *Chilon Constantinienfis*, *Urbanus Adraconsis* vel *Adraconensis*, & *Severus Neapolitanus*. Et quanquam Constantinus nomen illius mutaverit, tamen vetus etiam retinuit; & Procopius apud Photium memorizæ mandat Anastasii Imperatoris tempore *Amidam* a Persis fuisse obsessam; ejusque incolas sine Excerptorum vocari *Karsartianis* persuasum sum. Nam *Nicephorium* hoc loco non posse intelligi clarum certe est; quia inde Daras petiit Chosroës; quæ etiam fuit prope Nisibin, & ab Anastasio Imperatore dicta est *Anastasiopolis*: nisi tamen hæc oppida fuerint valde vicina, & alterum *Amida*, alterum *Constantina*, nomen tulerit. Nam in laudata subscriptione recensentur Episcopi Provincia *Mesopotamia Maras Amidensis*, *Fabianus Ermarvensis*, *Bathes Constantinianensis*: quanquam non diffitear, Bathen alterius urbis potuisse esse Episcopum, quæ *Constantina* nomen in Mesopotamia

mia etiam tulit, uti Stephanus de Nicephorio memorat. Dio Lib. 40. & Strabo lib. 16. meminerunt etiam *Nicephorii*; atque ex hoc patet, illud circa Carrhas fuisse; *Jovemque Nicephorium*, quem memorat Spartianus initio Hadriani, ab ea urbe nomen habere censent eruditi; dubitatque vir maximus, an alia urbs hoc nomine sit; Jovem tamen Nicephorium a loco dici censet. Sed *Nicephorium* fuit etiam locus vel vicus prope Pergamum, multis templis & statuis deorum illustris. Polyb. in Excerpt. de Virt. & Vitiis: *postridie vero (Prusias) sociis ad Nicephorium adductis, templa omnia vastare, delubra ac statuas deorum ac imagines spoliare ac diripere cepit*; fuitque simul lucus, confitus ab Eumene Rege; unde τὸ Νικηφόριον ἄλο⊙ memorat Strabo lib. 13. Patet id etiam ex Regis Macedoniz responso ad T. Flaminium apud Polybium lib. 17. Nam cum Regis Attali Legati c. 2. petiissent ut τὸ τῆς Ἀροφίτης ἱερὸν ἀέρασιον καὶ τὸ Νικηφόριον, ἃ παρέθευε, restitueret, respondet ille cap. 6. *Nicephorium & Veneris templum, qua sunt vastata, quantum nequeam alias in integrum restituere, plantas & hortulanos mittam, quibus locorum cultura sit futura cura, & casarum arborum incrementum*; qualia narrat etiam Livius lib. 32. cap. 33. & 34; ubi *Veneris templum* similiter à *Nicephorio* distinguitur. Hinc videor affirmare posse, lucum à templo primario, quod potuit fuisse Jovis Νικηφόρι, nomen accepisse; & ambitu, vel περιβολῆ, complexum fuisse Veneris aliorumque deorum templa. Diodorus certe Siculus, p. 294. Excerptorum, memoriz mandat Philippum evertisse, τὰ περι τὸ Πέργαμον ἱερά, τὸ τε Νικηφόριον πολυτελεῖς κατισκουασμένοι, καὶ τ' ἄλλα γλυφὰς ἔχοντα θαυματομίνας; & iterum pag. 337. Prufiam, Bithyniz regem, spe capiendi Attali frustratum, τὸ πρὸ τῆς πόλεως τίμον⊙ τὸ καλύμνον Νικηφόριον, καὶ τὸν νῆον, corrupisse, καὶ τὰς ἀνδριάτας, καὶ τὰ τῶν θεῶν ἔθνα, καὶ τὸ περιβόητον ἄγαλμα τῆ Ἀσκληπιῦ, & denique ἱερά πάντα, templa omnia, diripuisse. Quod si quis igitur Jovem Nicephorium hinc nomen habere, eundemque ita appellari, quod Victoriā manu teneret, qualis frequentissime in Græcorum & Romanorum numismatis conspicitur, censet, per me id certe licet. Sed ut ad Aurel. Victorem revertar, notat insuper vir eruditus Straboni *Cirtam* per V, scribi; & *Virtam*, ab Alexandro conditum oppidum, memorari Marcellino, lib. 20. In editione Casauboni κίρτα scribitur, quod leviusculum est; verum *Virta*, ab Al. Magno condita, nihil cum *Cirta* nostra commune habet; nec fuit sita in Africa, sed in extrema Mesopotamia, uti vel Ammianum inspicienti patebit. *Cirta* autem Africæ, *Constantina* postea dicta, fuit urbs olim celebris, *Regum quondam domus, procul a mari sita*, teste Mela lib. 1. cap. 6. Et Strabo lib. 17. eam etiam locat ἐν μουσαλίῃ, urbemque scribit esse munitissimam, & optime omnibus rebus instructam, maxime a Micipsa, qui eò Græcos colonos deduxit. Eam postea sub Arabibus floruisse, suo tempore celebrem fuisse, Constantinæque nomen retinere, tradit multis Leo Africanus in Descriptione Africæ; idemque mihi testatus est Legatus Im-

perateris Marocci, qui non ita pridem ad Præpotentes Fœderatorum Belgarum Ordines missus fuit: urbem magnam, amplam, splendidis antiquisque ædificiis & monumentis, quæ inscripta sunt litteris incognitis (Græcis proculdubio & Latinis) referentem, & longe a mari positam esse, identidem affirmans: quod ultimum etiam Strabonem & Melam narrare modo vidimus. Sed situm turbat valde Sallustius, urbemque mari vicinam facere videtur, c. 21. B. Jugurth. *Interim haud longe a mari prope Cirtam oppidum, utriusque confedit exercitus*: quæ quomodo conciliari queant, ego vix video; cum & hodie *Constantina* longe a mari sit remota, nec duplex *Cirta* in Africa fuerit; licet illud arbitretur Danæus ad Augustini cap. 69. de Hæresibus: quod miror etiam occurrere in Strabonis Indice, cum apud eum nihil tale legatur. Et quia parum hæc urbs cognita est, non ingratum me tibi, lector, rem facturum existimo, si egyptum ejus apponam, quem debeo Amplissimo Witzio Reip: Amstelodamensis Consuli, quemque cum Viro Illustri communicavit non nemo, qui per tres in ea annos dura, at postea Tuneti splendidissima, fortuna, licet Christianus foret, usus est.

Constantina igitur montis prope inaccessi vertici imposita, qui munitur insuper lapidibus 10 vel 12 pedes longis, 4 vel 5 latis, rotunda, & ejusdem fere ac Roterodamum magnitudinis est. Ædificia pro gentis more & genio parvi momenti sunt; sed rudera & columnæ marmoreæ, quæ passim a fodientibus terram eruuntur, certissima indicia sunt olim illa splendida & magnifica fuisse. Qualia etiam fuerunt Leonis Africani tempore: *Ædificia*, ait, *passim sumptuosissima videre licet: quale summum est templum, duo collegia, tria aut quatuor monasteria, aliaque id genus complura*. Et hic locus revocat mihi in memoriam, urbem eam fuisse olim metropolim Numidiæ. Canon Concilii Milevitani 86. *De Archivo & Matricula Numidia: Dein placuit omnibus Episcopis, qui in hoc Concilio subscripserunt, ut matricula & Archivus Numidia, & apud primam sedem sit, & in Metropoli, id est, Constantina*: de quo Canone multis disputat Sam. Petitus lib 3. cap. 1. Var. Lectio. cui addatur omnino Ludovicus du Pin, Vir certe eruditissimus, Dissert. Historica 1. de Antiqua Ecclesiæ Disciplina. Distat Constantina Tuneto 45 vel 50, Bonâ 20 vel 25, & Algeria 70 milliaribus Germanicis; quibus faciendis ab ultima profectus urbe quatuordecim impendit dies is, qui hæc cum Witzio communicavit.

1. Turris alta, ex qua de nocte lucernæ dependent ardentes.
2. Castellum ad tuendum exitum veteris viæ, per quam solam urbs adiri poterat, in media urbe exstructum.
3. Via, vel introitus urbis rupi incisus, tam latus atque altus, ut equis & camelis per eum in urbem ascendere potuerint. Nunc sordibus repletus est, quia grave nimis onus incolis habebatur alimenta plurimæ lucernis de die & nocte præbere; quippe sine quibus hic aditus nullius usus esse poterat propter tenebras.

4. Castella, vel duplex potius murus turribus munitus, & defendendi aditus causa extructus; in exteriori erant duæ portæ, quæ ducebant obliqua via ad unam, quæ in interiori muro erat, portam; per quam portam ad introitum in urbem rupi incisionem dabatur aditus. Fuisse duas vias ad urbem Leo Africanus tradit, *Suntque dua tantum via arctissima, qua in urbem ducunt: quarum hæc ex Oriente, illa vero ex Occidente, patet. Portæ quoque habet maximas, amplissimas, atque elegantes.* Sed *avrius* nosster suo tempore tantum hanc memorat; & nisi situs obfaret, binæ hæc viæ ad binas exterioris muri portas ducere potuissent.

5. Hodiernus ad urbem aditus, quem Turcæ ex ruinis veterum ædificiorum fecerunt; sed qui adeo difficilis est, ut pedibus tantum uti, non autem equo quis vehi possit; adeo ut Turcæ & incolæ necesse habeant de camelis & equis descendere, eosque ducere.

6. Castellum, quo novus aditus defenditur.

7. Balnea aquæ calidæ corrupta fere, & in quibus nunc pauperes corpora sua purgant, mulieresque ope certi generis terræ, quæ vim cinis lixivi obtinet, quamque *sosil* nominant, linea vestimenta, & alia, reddunt nitida: de his balneis loquitur proculdubio Leo: *Ad flumen quibusdam gradibus descenditur rupi incisus; in ipso autem flumine domus quedam est rupi quoque sic incisa, ut tectum, columna, & muri, unam tantum efficiant partem, hic Constantina mulieres panniculos abluere solent. Est quoque huic oppido vicinum quoddam balneum aqua calida, qua inter rupes fluendo diffunditur.*

8. Molæ aquarum, quas extruxerunt Mauri a Carolo V. ex Andalusia & Granata ejecti.

9. Eorundem Maurorum horti & viridaria: Leo Africanus: *Habet fluvius, qui in ea planitie præterfluit, hortos utrinque feracissimos, si recte colerentur.*

10. Cataractes, quem facit fons prope urbem Orientem versus exorians, & multam vim aquæ ejiciens; qui urbem, qua septentrionem spectat, cingit, & munimenti loco est; atque in profundam admodum vallem magno cum strepitu sese effundit: Leo Afr. *Rupibus altissimis cingitur: huic fluvius Sussegnate suborsus, qui & rupibus etiam clauditur, adeo ut fluvius profundissimus, una cum rupibus utrinque positis, Constantina cum fossam quoddam præbeat.*

11. Rivus, vel fluvius, qui ex fonte prædicto oritur. Hæc omnia, uti patet, fere conveniunt; sed mirum Leonem non facere mentionem aditus in urbem veteris; nisi forte cum intelligat per *gradus rupi incisos*, per quos ad fluvium descendebatur. Sed hæc sufficient.

Mauris...] Illi etiam in exercitu Severi fuerunt, & proculdubio cum reliquis militibus ad Maxentium transgressi sunt: Zosimus enim 2. 10. scribit Severum *διὰ τῶν Μαυρηίων ταγμάτων* venisse; nec mirum;

rum; quia exercitum Hæculii habebat; qui, teste Eutropio, bellum in Africa profligavit domitis *Quinquegentania* & ad pacem redactis; & hos Mauros inluper auxit Maxentius; unde dicitur, *suum proprium de Mauris atque Italis exercitum nuper extraxisse.*

Maxentiam milites praevalabant,] Haud obicure indicat Lactantius initio non satis feliciter pugnasse Constantinum; at contra Eusebius 9.9. narrat eum primam, secundam, & tertiam aciem tyranni vixisse; & ita accessisse ad urbem Romam dimicaturum cum ipso Maxentio. Et, quemadmodum ex Panegyrico Constantiano dicto patet, primo dimicatum sub ipsis Alpium jugis, cap. 5; inde in campis Taurinatis, cap. 6; tertio ad Veronam, c. 8; tandemque ad Pontem Mulvium; quam in rem etiam videri potest Nazarius cap. 17, 21, & sequentibus Panegyrici sui. Atque ita Orosius 7. 28. narrat Maxentium *sæpe multis praeliis fatigatum, ultime ad pontem Mulvium victum & interfectum fuisse.* Neque tamen puto talia memoriz mandaturum Lactantium, si aliter se illa plane haberent. Et ipsi ad stipulatur Politia SS. Patrum apud Photium p. 1409; quippe ubi discrete narratur, Constantinum, cum permovero non posset Maxentium, ut a persecutione abstineret, bello eum aggressum esse; & primo haud praevaluisse, *quia succumbere:* καὶ συμπαχέως μάχη, τὰ πρῶτα μὲν ἔζηγυε γίνεταί, το λαβεῖν τὸ ἔσθλον, uti Græca sonant; & inde de cruce in caelo visa verba facit; quomodo rem fere etiam narrat Lactantius.

Quinquaginta terminabantur.] Quid de hoc loco sentiant eruditi viri Baluzius & Pagius, vide in notis ad hunc locum, Lector, & pag. 248. Dissert. Hypaticæ; & inde disces ambos censere, sexto imperii anno exacto, ineunte septimo, Maxentium occubuisse. Firmat illam sententiam Auctor Paneg. Constantino dicti cap. 16. *Et consumpto per desiderii senio, ipsum diem natalis imperii sui ultima cade signaret, ne septenarium illum numerum sacrum & religiosum vel inchoando violaret.* Et arbitror, non absque ratione censere eruditos, annum sextum imperii vocari *quinquaginta*, quia primo illius anni die celebrabantur. Sed non vacat hanc in rem diligentius inquirere; totamque hanc disputationem iis relinquo, qui tam in Galliis, quam Italia, summam cum eorum laude illi incumbunt.

Commonitus est in quiete...] Lactantium si sequimur, certum est Constantinum vigilantem hoc signum non vidisse in caelo; sed nolo materiam examinare, quæ a tot eruditis viris excussa est; tu vide *Acta Spanhemium, Antiquitatis Ecclesiasticæ peritissimum virum, in* Introd. Chronologica, & Jac. Gothofredum ab lib. 1. cap. 6. Philostorgii Scribendum autem in sequentibus, uti mox obiter ad Dissertationem de Utilitate quam Principes ex nummis capere possunt, *Christum in scutis notus*; id est, Christi nomen, quod exprimebant per duas primas salutaris vocis litteras. Non aliter loquitur Prudentius contra Symon.

4 Cr
dendi
ceban
per q
Fuisse
via a
vero
atq
rat;
tas

ru
ta
ir
c

Christi monogramma —
Christi monogramma testis in astro

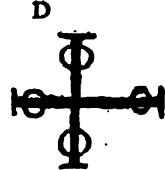
in c. Christi monogramma. Et si Lactantium se-
queretur. tunc illud ad hunc modum compositum, **✠** : quomodo
in vetero, Kyrenensisque, Christianos signasse, observat
Petrus in Anaclybis, & Gallendus in Notitia Ecclesie
Petrus. Nec aliter occurrit primæ divini nominis litteræ in num-
mo Anastasii apud Archetatum Ducem Tab. LXVII. alii crucem,
quo vero Christi nomen facio; quia Christus, non autem crux, mun-
di, qui per globum designatur, salvator est. Potuit etiam mono-
gramma illud tale fuisse,

quia similiter in nummis Constantini exprimitur, & quia Eusebius
lib. 7. cap. 27. de vita ejus scribit, primas Christi nominis litteras
fuisse habere intextas, *Χριστοῦ τοῦ Πατρὸς τοῦ μισατρῶτος*; quan-
quam & hæc verba de priore figura, quam opinor Lactantium in-
venire, possint forte interpretari; cum littera Græca P, si eam mediam
lineam fecat, sit decussata. Certe a rei veritate aberrat plane eruditus
Dissertationis Historicæ de Visione Constantini Auctor; & male arbi-
tratur vulgarem circumflexi accentus notam adhibitam fuisse ad
hunc modum,

quod non opus est multis refellere; cum certus sim virum illum
sententiam suam relicturum, si nummos inspiciat, vel in hancce
notam incidat. Finem hic facerem, nisi adjicere placeret ea quæ ad
illustrandas crucium nonnullarum formas ad Columbum *τοῦ μακα-
ρίστου* miseram, quia notis ipsius inserta sunt. Illæ igitur ita sese
habent

Non immorabor iis examinandis quæ notat Carolus Du Fresne in
Dissertat. de Inferioris ævi Numismatis, N. 23. sed monebo tan-
tum in cruce, quæ notatur littera A, superiorem lineam transver-
sam

sam denotare tabulam, cui inscriptum fuit ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΙΟΥΔΑΙΩΝ, altera vero lignum cui manus D. N. I. C. fuerunt affixæ: in ea, quæ notatur littera B, supremam & mediam eodem plane sensu accipi debere; infimam vero lineam, significare locum cui pedes affixi. Salvatoris fuere: in tertia, quam designat littera C, eadem denotare, sed cruces decussatas, ut vocant, mediæ lineæ transversæ, in quibus loca in quibus clavi Dominicæ manus ob peccata nostra perforarunt; & denique ultimæ crucis, notatæ littera D, orbem summum referendum esse ad titulum; binos transversos ligni ad brachia, & infimum ad pedes transfixos. Ratio hæc omnia iuvat; licet tempore quo talis effigendi cruces mos initium sumpserit, ignotum mihi sit plane; nec puto rem tanti esse, ut propterea nos cruciari vel tantillum debeamus. De monogrammate autem Christi in nummis expresso, agit illustris Du Freine Num. 24. Dissertationis laudatæ; quæ ut elegantia sunt, ita tamen non puto eum satis recte explicare generatim, in qua illud cernitur, & simul legitur SAL. DO. N. ALEX. FIL. LUCE. Neque enim illa ullo modo referri potest ad Alexandrum Mamææ filium; sed ad Alexium, quo nomine varii posterioribus temporibus Imperatores fuerunt, spectat; & LUCE æque eodem sensu exponi potest LUCEBIT: ut ita simul quasi vota suscipiantur pro Alexio Imperatoris filio; quanquam nec LUCET respiciant quia illud in aliis nummis apud Choulium obvium est. Præterea in Maxentii nummis cernitur Christi monogramma pag. 277. apud eundem; sed, ut verum fatear, mihi nequaquam sit verisimile ejus nummatis divinum characterem inditum vel impressum fuisse: & si rationem temporum in ire placet, nullo id modo fieri potuit; cum ipsa illa acie, in qua primo Constantinus signum hoc præcedere exercitum iussit, perierit. Puto igitur acceptum esse Choulium, & id MAXENTIO adscribere, quod fecit Magnentius; cujus nummos ita signatos fuisse constat, docetque satis Illustris Mediobarbus, qui & aliorum nummum Magnentio tribuit, quem idem Choulius pag. 187. Maxentio adsignat. Putaveram ab illustri Du Cange etiam Delforum nummum laudari, insignem isto monogrammate; eumque supposititium esse censueram; sed nunc demum animadverto virum eruditum nihil aliud significare, quam in gemma, quæ super caput Jovis exhibit Christi monogramma, cerni capita Jovis, Apollinis, & Diana uti illa occurrunt juncta in nummo Deliorum apud Goltzium Tab. 18. quare hic me quidem properasse nimis libens lubens confiteor. Qui autem factum sit, ut divinum illud signum Jovis capiti sit impositum, difficile admodum dictum est; nec certe hinc me extricet Nam inscriptio addita VIVAS. IN. DEO. F. id est, Feliciter, clarè indicare videtur, hanc gemmam a Christiano sculptam fuisse: nil dicamus Deorum capitibus monogramma & inscriptionem postea adjecisse Christianum quemdam, ignarum forte quorum capita forent; vel, ut rem profanam ita quali in sacrum usum converteret

Notan

Notandum autem monogramma in nummis occurrere, verum etiam antè Christum. Nam Scaliger ad Historico, Ptolomæi Apionis laudant numisma, cujus in una area cernitur caput cornibus arictinis cum diademate; in altera vero aquila unguibus fulmen reticiens; juxta est cornu copiz; infra pedes alitis hæc nota ambitu nummi, ΠΤΟΑΕΜΑΙΟΤ ΒΑΣΙΛΕΩΣ; & illi hanc notam esse arbitrantur ΧΡΗΣΤΗΠΙΟΤ, oraculi Ammonis, Cyrenis, quarum ille Rex erat, vicini. Vellem equidem, ejusmodi ut nummum inspicere possem; quippe qui certe inter rarissimos habendus est; & ut illam interpretationem non respuo, ita memini me alicubi legisse, notam hanc in nummis ante Constantinum percussis designare nomen monetarii: quod tamen, ut verum fatear, difficultates suas habet. X. & P. similiter sibi fere junctæ occurrunt in nummo Decii apud Tristan. T. 2. p. 595. in quo legitur

ΒΑΧΑΤΟ.

Christum in scutis notat ...] Non, quemadmodum monui, Christi effigiem, sed monogramma: & tempore Prudentii nondum illud etiam fiebat: Hym 2. περί σιγ. v. 98.

Quod Casaris scis, Casari

Da: nempe justum postulo.

Ni fallor, haud ullam tuus

Signat Deus pecuniam.

Nisi hæc referenda sint ad tempora Laurentii, qui martyr obiit a. 254. Sed nec Prudentii ætate id factum est; quia primus Imperatorum Græcorum Justinianus Rhinotmetus, qui regnare cepit a. 685. ita nummos signavit. Et recte Du Cange in Dissertatione sæpius laudata rejicit Joan. Damascenum, qui scribit Constantinum nummo indidisse, τοῦ εὐρατοραὶς σημεῖον τῷ Σωτήρι σταυρῷ, καὶ θεοεικόν ἁριστῷ χαρὰ κτίρα πλάττει ἰησοῦ: id est, *salutaris crucis, quod in caelo viderat, signum, Christique Dei hominis imaginem cum suo.* Nec puto Constantinum Sanctorum vultibus nummos signasse, licet id tradat Andreas Mamora in Historia insulæ Corcyræ, Venetiis a. 1672. edita. Exhibet enim nummum, cujus in una area cernitur Constantini caput, nec laurea vel alia corona cinctum; in altera vero Corcyra sancta virgo & martyr stans in templo, & palmam in victoriz signum manibus tenens, cum Ins. ΚΟΡΚΥΡΑΙΩΝ; quam Corcyram faciunt filiam Cercillini Principis Senatus Corcyreorum, ad Christum conversam opera Jasonis & Sosipatri, discipulorum S. Pauli. Sed nihil illa προτομή commune cum Constantini habet vultu; deinde sibi suaviter imponunt, qui talia credere animum inducere possunt, cum a veritate aliena plane sint.

Quo signo armatus exercitus capis ferrum...] Non hanc, sed aliam rem

rem miram, animasse Constantinum ad instruendam aciem, & prælium ineundum narrat Zosimus, 2. 16: noctuas, nimirum, ἀετοὺς παύθην advolantes muros impleffe; illudque conspicientem Constantinum jussisse τάρτασθαι τοῖς οἰκείοις; quod fingere potuerunt ethnici, ut aliquid opponerent visioni, ἐν τάρτα βλα: & hinc etiam forte est, cur in ejus nummis conspiciatur noctua basi insistentis, cujus a lateribus sunt hasta, clypeus, & galea, cum Ins. SAPIENTIA PRINCIPIS: quanquam commode hæc omnia ad Minervam, sapientię præfidem deam, possint referri.

Cumque repente populus...] Hæc sic distingo, *Cumque repente populus (Circenses enim natali suo) & edita voce...*, ita ut iubaudiat, erans; neque tamen improbo τὸ edebat Columbi.

Vocatis quibusdam Senatoribus, libros Sibyllinos inspicere jubet...] Notum est Sibyllinos libros inspectos fuisse primo a *Duumviris*, inde a *Decemviris*, & tandem a *Quindecimviris* iactis faciundis. Et *Quindecimviro* usque ad Theodolii tempora mansisse, eumque sacerdotium cum veteris superstitionis sacris abrogasse, ut & Sibyllinos libros sub Honorio per Stiliconem combustos esse, notarunt eruditi. Hoc tamen loco Maxentii jussu, non *Quindecimviri*, sed *quidam Senatores* libros illos inspiciunt; unde forte affirmari posset, vel tunc temporis *Quindecimviro* non fuisse amplius, vel libros Sibyllinos consultos fuisse ab illis quos Imperator eligebat. Sed prius verum esse vix potest, quia notante Illustri Salmasio ad Hist. Aug. Constantini magni temporibus id muneris etiam *Quindecimviris* tribuit ipse Lactantius 1. Instit. c. 6. Vopiscus in Aureliano cap. 19. *Pontifices* Sibyllinos libros inspexisse ex decreto Senatus & jussu Imperatoris doctet. *Agite igitur Pontifices, qua puri, qua mundi, qua sancti, qua vestitu animisque sacris commodi, templum ascendite, subsellia laureata consisistite, veteranis (alii legunt veneratis) manibus libros evolvite, fata Reip., qua sunt aeterna, perquirite.* Atque arbitratur vir idem eruditissimus, *Quindecimviro*, cum multi eorum etiam Pontifices essent, nobiliori nomine *Pontifices* esse vocatos; eos tamen, non ut Pontifices, sed ut *Quindecimviro*, curam inspiciendorum & servandorum librorum Sibyllinorum habuisse. Sed hoc loco Lactantius *quosdam Senatores* memorat; quæ quomodo conciliari possint vix video; nisi vel amplectamur rationem a me allatam; alios nimirum quam *Quindecimviro*, si Imperator juberet, libros illos inspiciere potuisse; vel nisi potius statuamus hos Senatores etiam fuisse *Quindecimviro*; quomodo allocutio Ulpii Sullani apud Vopiscum etiam suadere videtur, Pontifices illos ex Senatorum numero fuisse. Nam antiquitus ex patribus *Decemviri* creabantur, & postea etiam pars eorum dimidia ex plebe: Liv. 6. 42. *Refecti decimum iidem Tribuni Sextius & Licinius, de Decemviris sacrorum ex parte de plebe creandis legem pertulere. Creati quinque patrum, quinque plebis: graduque eo jam vix facta ad Consulatum videbatur:* quod ita interpretor, ut quinque *Quindecimviro* fuerint Patricii, quin-
② 9
que

que plebei Senatores; neque enim mihi fit verisimile, hoc sacerdotium unicuique ex plebe datum fuisse. Et Senatores fuisse Pontifices, sacerdotisque ut plurimum, constat; docetque vel unus Cic. 4. ad Att. 2. *Adhibentur omnes Pontifices, qui erant Senatores.*

Hostem Romanorum...] Ambiguum hoc est, ut pleraque talia: & si Constantinus fuisset victus, proculdubio illum appellassent *hostem*.

Pons a tergo ejus scinditur.] Mulvius, ut videtur, cujus ante meminit. Victor hac de re ita loquitur, *Dum casa acie fugiens sese Romam reciperet, insidiis, quas hosti apud pontem Mulvium locaverat, in transgressu Tiberis interceptus est: & arbitrator eum narrare, de alio quam Mulvio ponte in fluvium Maxentium cecidisse. Mulvius pons factus est a M. Æmilio Scauro, teste Auctore de Viris Illustribus; & proculdubio lapideus fuit: quod si per hunc fuga sibi consulere voluit Maxentius, verosimile admodum est, pontem fuisse injussu ejus scissum. Et quanquam hoc a ratione alienum sit, tamen ea via Maxentium conatum sibi consulere mox tradit Lactantius: ipse in fugam versus properat ad pontem, qui interruptus erat, ac multitudine fugientium pressus in Tiberim deturbatur. Celebrat etiam Prudentius 1. contra Sym. pontem eundem:*

*Mulvius exceptum Tiberina in stagna tyrannum
Præcipitans* ----

Et Auctor incertus Paneg. cap. 17. scribit milites Maxentii, *ad primum impatum exercitus Constantini, territos fugatosque, & angustiis Mulvii pontis exclusos, in fluvium abiisse præcipitos.* Sed Euseb. 9. 9. testatur Maxentium Tiberim scaphis junxisse, cumque per pontem inde factum fuga sibi consulere vellet, propriis insidiis periisse; id quod etiam memoriæ mandat Praxagoras apud Photium, & pluribus narrat Zosimus 2. 15. & 16, qui possunt videri. Eusebium, ut solet, sequitur Haymo 8. 3. *Maxentiumque tyrannum congregi parantem cum universis navibus, quibus fluvium straverat, demergit in profundum.* Quin & Epitome Victoris, nec non P. Diaconus, tradunt hunc pontem paulo superius a ponte Mulvio, & Maxentium lapsu equi in profundum demersum esse. Sed quod lapsu equi scribunt tyrannum cecidisse in flumen, id apud alios non reperitur; nisi idem significare censeamus Excerpta Vales. in quibus legimus *equo eum præcipitatum* fuisse. Zosimus narrat, tigna pontis non potuisse sustinere multitudinem fugientium, & rupta fuisse; & Politia SS. Patrum apud Photium P. 1407. ruptum esse pontem fallacem, *διαρρηξιόντων αὐτοῖς γαβύρας σισσοπισμῶν.* Atque hinc patet fatis superque, quid sibi velint hæc Victoris verba, Maxentium nempe *insidiis, quas hosti apud pontem Mulvium locaverat, interceptum fuisse.* Ille igitur vel de Mulvio, vel de ligneo potius ponte, in fluvium decidit; & forte Mulvium pontem interrumpi fecit, ut Constantinum ad insidias pertraheret, si transire Tiberim, & inter pugnandum, vel ante pugnam, Romam occupare vellet. Non tamen statim submersus fuit tyrannus, sed equo vectus, conatus est evade-
re;

re; quod quominus facere posset, obstabat altior & abrupta ripa: Auctor Paneg. c. 17. *Ipsam autem illum cum equo & armis insignibus, frustra conatam per abrupta ripa ulterioris evadere, idem Tiberis correptum gurgite devoravit.*

Proterretur;] *Lege, proteritur;* nimirum exercitus, vel miles Maxentii, uti paulo ante *Maxentiani milites* occurrunt. Nisi significare Lactantius velit Maxentii milites primo impetu exercitus Constantini territos fugatosque fuisse, uti loquentem audivimus modo Panegyrici auctorem. Utuntur eadem voce non modo Terentius & Plautus, verum etiam Virgilius 12. *Æn.* quem imitari solet Lactantius.

Primi nominis titulum...] Varie fluctuabam ante; & licet putaverim hunc titulum τὸ *Maximus* esse potuisse, quia ita in nummis & Ins. Constantinus vocatur, & quia mox Lactantius narrat Maximinum *convicia joci mixta adversus Imperatorem MAXIMUM dixisse*, nunc tamen arbitrari nihil aliud indicari, quam Constantini nomen ex Senatus decreto primo loco positum fuisse; quia idem Lactantius scribit, *Maximinum primi nominis titulum sibi vindicasse*; quod etiam Eusebium tradere doceo ad cap. 32. Et jure id Maximinus videtur facere potuisse, quia ante Constantinum Cæsar erat factus.

Quam cum maxime...] Placet nonnunquam ad minutias descendere. Particulæ *quam cum maxime* & tempus denotant, & simul frigoris intensiorem; adeo ut dicat Lactantius, tunc temporis maximum frigus fuisse. Sæpe tamen additur τὸ *nunc*; & tunc nihil aliud quam intendit & auget; Cic. pro Cluentio: *Mater quam multos jam annos, & nunc cum maxime filium interemptum cupis*: paulo aliter lib. de Senect. *Causarum illustrium, quasunque defendi: nunc quam maxime conficio orationes.* Nazar. cap. 1. Paneg. *Fæctat quippe se nunc cum maxime*; & ante eos Terentius Phorm. *Atqui opus est nunc cum maxime.*

Geminatis mansionibus...] Id est, ut una die tantum itineris faceret, quantum duæ mansiones a se invicem distabant, nec in prima, sed secunda, requiesceret. Vix regis distinctæ erant in *Mansiones* & *Mutationes*: in *mansionibus* pernoctabant, ita ut ab una mansione ad aliam dici iter esset; in *mutationibus* vero equos mutabant, & de die reficiendi sese causa subsistebant. Nam *MANERE* Veteribus significabat pernoctare: Sen. 3. de Ben. 16. *Quam invenies tam miseram, tam sordidam, ut illi satis sit unum adulterorum par? nisi singulis divisit horis, & non sufficit dies omnibus; nisi apud alium gestata est, apud alium MANSIT*: id est, pernoctavit: Cic. 1. de Div. *Conclave illud ubi erat MANSURUS, si ire perrexisset, prima nocte corruis*: pro quo lib. 2. dixit; *in eo conclave illi cubandum fuisset*: quomodo & loquitur Suetonius in Aug. 72. 78. & Calig. cap. 55. Hinc *MANSIONES* sunt loca in quibus aliquis pernoctat; & eo sensu *MANSIONES SALIORUM* occurrere in Ins. veteri doceo lib. 4. cap. 2. *Observationum.* Hinc non modo *Mansiones* a *Mutationibus* distinguuntur

in Codice Theodosiano, Itinerario Burdegalensi, & alibi; verum etiam *Mansio* pro itinere totius diei usurpatur Plinio 12. 14. *Mansionibus octo stas thurisera a monte excelso*. Erant autem hæc Mansiones ædificia ampla, adeo ut Imperatores in ipsis cum comitatu suo nonnunquam pernoctarent, uti constat ex Ambrosio in De obitu Valentin. & Suet. Tito; & Vopisco c. 35. Aurel. Verum juncta ipsis fuere etiam horrea, vel horreorum usum præstabant; atque ibi recondebatur annona militaris, militibus dividenda euntibus via militari in expeditionem; quam annonam, *copias Mansionum* vocat Eumenius. Sed longum nimis foret hæc omnia elucidare; & monebo tantum similem loquendi rationem inveniri apud Justin. 13. 8. *Victus Neopolemus ad Antipatrum & Craterum profugis: hisque persuadet, ut CONTINUATIS MANSIONIBUS lato ex victoria & securo fuga sua Eumeni superveniant*; deinde, extare inscriptionem elegantem apud Spon. pag. 302. Miscellaneorum, in qua vox MANERE etiam occurrit;

MERCURIUS HIC LUCRUM
PROMITTIT. APOLLO. SALUTEM
SEPTIMANUS. HOSPITIUM
CUM. PRANDIO. QUI. VENERIT.
MELIUS. UTETUR. POST.

HOSPES. UBI. MANEAS. PROSPICE.

Obscura illa, fateor, est; & si quid humani in ea explicanda patior, alios sequar meliora doctus continuo: Puto igitur huic hospitio insigne fuisse Mercurium & Apollinem; & hinc Septimanum arripere occasionem homines invitandi in suum hospitium; quo tamen melius ii utentur, qui prandium secum attulerint, vel qui ea hora venerint, cum prandium sumitur: at post prandium, hospes prospicere debet, ubi *maneant*, id est, pernoctet.

Accepto in deditione Perintho,] Recte notant eruditi *Perinthum* esse *Heracleam*, quam paulo ante narravit fuisse obsessam: eamque urbem illud nomen tulisse observat Amm. Marcell. 22. 2. & 27. 4. necnon Procop. lib. 1. Hist. Vandal. quibus addatur omnino Tristanus Tom. 2. p. 80.

Distantie militibus...] Aliorum conjecturis insistens lego, *millibus totidem, ibidemque collectis*. Vir doctissimus notat hoc circa *Resifson* accidisse, huncque locum primum occurrere in Itinerario Antonini euntibus ab *Heraclea* *Hadrianopolim*. Ego in Itin. pag. 37. invenio inter *Trajanopolim*, & *Heracleam*, recenseri *Apros* & *Resifson*; illumque locum a *Trajanopoli* abesse *xxiiii. millia passuum*, hunc *xxii*: ita, si prima mansio fuit *Resifson*, secunda certe erit *Apros*, quia utriusque paria milliaria tribuit *LaGantius*. Sed ille non *Trajanopolim*, verum *Adrianopolim* memorat; & auctor Itinerarii alia longe loca inter *Adrianopolim* & *Heracleam* nobis describit: ut pag. 30. *Ostudizum*, *Bergulas*, *Driziparam*, *Izirallon*: pag. 51. eadem cum *Heraclea* recenset; ut & pag. 73. *Hadrianopolim*, *Ostudizum*, *Bur-*
didi-

didixim, Bergulam, Drusparum, Tirallum, Perinthum, Heracleam: at contra pag. 75. iterum nobis annumerat *Trajanopolim, Cypselam, Apros, Rosifon; Heracleam:* adeo ut mihi quidem videatur, *Campum Serenum*, cap. seq. memoratum, alibi quærendum esse.

Per Præpositos Tribunisque ...] Nomen *præpositi* generale valde est, uti CAP. XLVI. docet Gutherius in lib. De officiis Domus Augustæ. Hic præponitur Tribunis; sed tamen Vegetius 2. 12. legionis primæ cohorti scribit præfesse Tribunum; reliquas vero a Tribunis vel Præpositis fuisse rectas. In Inscriptionibus apud Gruterum occurrunt *Præpositus cohortis expeditionis Germanica; Præpositus Legionis; Numerorum tendentium in Pontum; & Vexillationis Perinthi:* adeo ut nemo peccaturus sit, qui hoc loco *Præpositos* majores Tribunis faciat. Sic in Inscriptione apud me inedita,

P. M.

C. IVL. CANDIDO

P. P. LEG. XIII. GEM

HEREDES. EX. TES

TAMENTO. FECE

RVNT.

Nam duplex P. P. significat præpositum; & male in indice Gruteriano nonnunquam exponuntur hæ siglæ per *præfectus*; & pejus in Ins. 6. p. cclxxviii *pro prætore*, cum sit Imperatoris Cari titulus *pater patriæ*; quomodo & I. p. cclxxviii. explicari debet; in qua quidem legitur & expressum est PRO. PR. sed non ad Imperatorem, verum ad M. Aurelianum Valentinianum refertur. Sed hoc obiter.

Pralium diei Kal. Majarum...] Vel *diei* positum est *pro die*, vel *scribendum diem*.

Campus ... quem vocant Serenum.] Hunc ita dictum puto, non quia ventis, sed quia arboribus fruticetisque carebat, eratque planus. Talem campum *καθαρόν πεδίοις, purum campum*, arbitrator vocari ab Eusebio. 4. 19. de vita Constantini; qui iussit ut milites, nondum Christiani facti, singulis diebus Dominicis in eum procederent, & simul omnes signo dato preces ad Deum funderent. Nam hic campus proculdubio fuit planus, nec arboribus aliisque rebus impeditus; in quo etiam milites armis sese exercuisse arbitrator; *purum ac patens campum* dixit Livius 24. 14. Sed facit *serenus campus*, ut monere debeam, *serenam militiam* mihi etiam lectam esse apud Paulum Diac. lib. 10. Histor. Miscellæ. *Qui (Carausius) vilissime natus serena militia ordina famam egregiam fuerat consequutus:* qualis militia *serena* sit, fateor me non capere; nisi quis existimet respectu Imperatorum eam ita dicit, qui *Sereni Domini* vocantur in columna quæ adhuc hodie Constantinopoli conspicitur. Et perpendant eruditi num potius rescribi debeat *strenua* vel *severa* militiæ: quod ultimum erudito amico in mentem veniebat: ita ut Carausius dicatur famam sibi acquisivisse ex diligenti observatione disciplinæ militaris.

In largiendo tenax...] Victor, *Namque illi (Constantino) præter modum magna cetera: huic (Licinio) parcimonia, & ea quidem*

agressis tantummodo inerat : & auctor Epitomes scribit , eum avaritia cupidine omnium pessimum fuisse.

C A P. XLVII. *A paucis metebatur.] id est, sternebatur, dejiciebatur, uti falce succidimus gramen: exempla adfert Columbus; & exstat aliud apud Tertullianum in fine Apolog. Nec quicquam profuit exquisitior crudelitas vestra: illecebra est magis facta: plures efficimur, quoties metimur a vobis: semen est sanguis Christianorum: & apud Sil. Ital. lib. 13.*

— ruit obvia in arma

Scipio, & adversum metis insatiabilis agmen.

Deus summus..] Optimo jure ita vocatur Deus noster; sed gentiles etiam summum simpliciter de Deo maximo, quem ignorabant, usurparunt: Stat. 4. Th. 516.

Et triplicis mundi SUMMUM, quem scire nefastum est. ubi hæc notat Scholiastes: *Dicit Deum Demogorgona Summum, cujus nomen scire non licet. Infiniti autem Philosophorum Magorum, Persæ etiam confirmant revera esse, præter hos deos cognitos, qui coluntur in templis, alium principem, & maxime deum, ceterorum numinum ordinatorum, de cujus genere sint soli Sol atque Luna: ubi reliqua possunt videri, quæ elegantia sunt, & quæ emendare conatur Barthius in Notis; cui addendus Fr. de Cordoña; qui cap. 27. Didascaliz Multiplicis, pro Demogorgona rescribit Demurgum; id est, opificem: Demogorgonemque Boccatio originem suam debere existimat: sed male dubitat, quis vetustior sit Lucatius; an vero Boccatus; cum nihil certius sit quam illum hunc vixisse.*

C A P. XLVIII. *Securitasem publicam...]* Quæ in variis apud Antiquarios nummis occurrit; uti Erizzum pag. 119. 413. 469. 497. 559. Trifitanum T. 1. p. 630. T. 2. p. 469. Patinum p. 73. Thesauri; Vaillantium, cujus librum de Coloniis avide expectamus, aliosque. Apud Amm. Marc. 14. 6. etiam memoratur *Pompiliani securitas temporis.*

In tractatu haberemus...] Id est, de iis consultarem, & deliberarem: vide huc pertinentia in Glossario sæpius laudato.

Quod quidem divinitas..] Scribendum puto, quo quicquid divinitatis in sede cælesti; vide Columbi, viri doctissimi, notas. Et ita loquebantur gentiles, quia quid propriè esset summum numen, quis deus, dubitabant, atque inter sese disputabant.

Pro quiete temporis...] Ut sub imperio meo quies & pax sit: mox, quo etiam in hoc per clementiam nostram quieti publica consulatur. In nummo Maximiani Herculii apud Trif. T. 3. p. 572. conspicitur dea, una manu rudem, altera spicas tenens; & QUIES. Aug. illoque emblemate denotatur proculdubio, quietem, seu pacem, abundantiz & annonæ causam esse: A. Marcell. 19. 11. Et QUIETEM colentes, tanquam Salutaream Deam, tributariorum onera subirent, ubi potest videri Valesius.

Vicarium postulens...] Nomen hoc generale est; adeo ut pro certo af-

affirmari non possit, quod munus vicarius hic gesserit. Sed tamen eum erratum ne utiquam puto, qui Maximinum designare existimem quemcumque in sua provincia Vicarium. Sic in partibus Orientis fuerunt Vicarii quatuor, Aſianæ dioceſeos, Ponticæ, Thraciarum, Macedoniæ: de quibus, ut & aliis aliarum provinciarum Vicariis, videri potest Notitia Imperii: in Inſcriptionibus a Reineſio editis memoratur *Flavius Rufus Sabinus Voluſianus Vicarius Aſia*; &, *Virius Nicomachus Flavianus Vicarius Africa*; atque in Libello Precum Fauſtini pag. 14. occurrit, *Vicarius Hispania*. In genere autem *Vicarius* vocatur, qui alterius vicem gerit, vel alteri ſervit: ita *ſervus vicarius*, teſte Ulpiano, ſervit ſervo ordinario: VICARIUS SUPRA COCOS in Ins. 12. DLXXX, qui coquis præeſt loco illius qui in eos imperium habebat; & *Vicarii* noſtri id nomen habent reſpectu præfecto- rum prætorio, vel Præſidum, quorum vicem adminiſtrabant; unde Sextilius Ageſilaus Ædeſius in lapide antiquo vocatur, VICARIUS PRAEFECTURÆ PER HISPANIAS; & cap. XVI. Lactantius memorat *Hieroclem ex Vicario Præſidem*: qui male a Gallis redditur, *Præſident*.

Ad jus corporis eorum...] Hæc ſunt *bona Eccleſiaſtica*; & locus hic clare evincit, ante Conſtantini Magni legem Eccleſias Chriſtianorum bona, ut vocant, immobilia poſſediſſe. Julianus id prohibuit; uti teſtatur Ado in Martyr. pag. 108. illique certe adſtipulaturi fuiſſent Fauſtinus & Marcellinus; quia in Libello Precum pag. 21. ita loquuntur. *Sed ideo nominis iſtius etiam cum omni dedecore quarebatur auctoritas, ne illis poſſeſſiones Eccleſia tollerentur: quas utinam nunquam poſſediſſet Eccleſia, ut Apoſtolicæ more vivens fidem integram inviolabiliter poſſideret.*

Jus corporis eorum...] Ediſtum hoc Maximini permittit unicuique deum colere, quemcumque vellet: cumque ſinguli fere gentili- um dii haberent ſibi devotos homines in unum corpus redactos, hinc ſimiliter de Chriſtianis loquitur; quippe qui Numini Majeſtati- que D. N. I. C. erant devoti. In lapidibus vetuſtis occurrit COL- LEGIUM AESCULAPII ET HYGIÆ. NAUCLERUS QUI ERAT IN COL- LEG. SERAPYS. COLLEG. FABRUM VENERIS; de quibus alibi dabitur propediem diſſerendi locus. Atque uti hæc corpora arcas ſuas & agros, unde ſumptus faciebant, habebant, ita etiam Chriſtiani bona ſua poſſidebant; qui tamen omnes reditus, omneſque eleemo- ſynas, in pauperes erogabant, nec iis otioſos ventres alebant.

Beatitudine publica...] Et hæc vox ſolennis, atque adeo in iſtis nummis obvia eſt; ac notat tranquillum & felicem Reip. ſtatum. *Beatiffimum ſæculum* dixit Tacitus, cap. 3. Agric. *Beatiffimos Caſares* Nazarius cap. 1. & ultimo. *Beatiffimam victoriam*, -cap. 32. & *beatitudinem urbis* cap. 33. panegyrici.

Prolato programme tuo...] Significat præſidem provinciæ ſcrip- to publice propoſito ſignificare debere, ſe tale ediſtum ab Imperato- ribus accepiſſe; juſſumque eſſe, ut iſtud aſſigeret. Locus hic certe

mihi observandus esse videtur ; quia nos docet Imperatorum edicta in provinciis non fuisse proposita , nisi simul testarentur Præsides ejusmodi edicta ab Imperatoribus ad sese missa esse : idque factu necessarium fuit , ut arcerentur supposititia edicta , quibus provinciales ad res novas incitari a turbulentis hominibus potuissent.

CAP.
XLIX.

Sequenti autem Licinio ...] Putaveram scribendum esse , *sequente* ; sed nunc arbitrator Maximinum *concessisse sequenti Licinio* ; id est , cum non expectasse , sed fugisse , simul ac Licinium venire & appropinquare cum exercitu cognovit . Cicero 1. de Orat. *Quibus ego , ut de his omnibus rebus differam , cum concessero , illud tamen oratori tribuam & dabo* : qui locus , si loquendi formam spectes , plane similis huic Lactantii .

Dextrorsum perrumpentibus omnia victoribus ...] Maximinus , post cæsas inter Heracleam & Hadrianopolim copias , aufugit primo Nicomediam , inde in Cappadociam , teste Lactantio c. 47. Quo cum sequeretur Licinius , Tauri montis *angustias* occupat ; & quia montes ejusmodi ubique non sunt pervii , crediderim facile certum locum designari , & quidem per quem adiri poterat Cilicia , cum Tarsum Maximinus fugisse dicatur . Apud Liv. 35. 13. Antiochum legimus *Antiochiam se recepisse per Ciliciam Tauri monte superato* : Alexander apud Justin. 11. 8. *timens angustias* magna celeritate Taurum transcendit , & Tarsum pervenit : eaque angustias optime describit Curtius 3. 4. ex quo insuper discimus , Alexandrum etiam ex Cappadocia Ciliciam petiisse , & illas *pylas* sive *portas* (id quod & aliis exemplis firmari possit) fuisse appellatas . Licinius autem aliud iter tenuit ; & versus Pamphyliam Taurum superavit ; unde metuens Maximinus ne fuga excluderetur , Tarsum se contulit , *Orienti* , scil. & *Ægypto* propior futurus .

Ut solent hi qui hoc ultimo se facere arbitrantur ...] Ita certe in prælium ruere voluerunt Numantini ; cumque id facere non possent , sese ipsi occiderunt ; Flor. 2. 18. Juba magnifice epulatus super mensas & pocula Petrejo se interficiendum dedit , 4. 2 : & Cantabrorum nonnulli , postquam extrema vident , certatim igne , ferro , inter epulas , venenoque præcepere mortem , 4. 12. Quin & hominibus sententia judicis damnatis , quo forte respicit Lactantius , & gladiatoribus , dabatur ultima cœna miscellanea , ut varietate ciborum sese replerent , beneque poti formidinem mortis abjicerent . Juven. Sat. 11. *sic veniunt ad miscellanea ludi* ; ubi Commentator , *Miscellanea , cibi gladiatorum , id est , ultima cœna* : additque rationem : *ideo miscellanea , quia omnia , qua apponuntur eis , miscent , sic manducant* : quam poëtæ interpretationem licet alii , nec forte immerito , improbent , & licet non verosimile sit omnes gladiatorum cibos in cœna , quam ultimam esse putabant , mistos fuisse , potiusque varietate ciborum repleti sint , tamen Scholiastes morem illum videtur nobis conservare . Apud Athenienses damnatis , vel qui *ἐπι θάνατον , ad mortem* , ducebantur , licebat se cibo vinoque replere , *εστὴ καὶ ἄνευ*

πληρωθῆναι, teste Suida in v. Ἐπιποιετὰ τριπλά, & Append. Vatic. Cent. 1. Prov. 75. Et *bestiarius*, vel ad bestias damnatis, datam fuisse *cœnam liberam*, eosque pridie antequam pugnarent, lautissime cœnare confuevisse, patet ex Passione SS. Perp. & Felicitatis; nec non ex iis quæ in Præfatione monet Henr. Valeſius, vir celeberrimus. Quin & huc videtur pertinere *militare prandium*, dictum ab eo quod *militēs ad bellum* (id est, prælium) *pares*, teste Pollione in Gallieno.

Candidatis ministris ...] Lego, *cum candidatis*. In aliis alioquin loquendi formulis, illius ætatis scriptoribus omittitur hæc particula. A. Marcell. 15. 4. *congradi barbaris* dixit, uti doceo ad cap. 18. Sed quia Ammiani mentio, nonne apud eundem 15. 7. *ad damnandum pro ad amandum* scribendum est? In *disceptando justissimus, natura benevolus: licet auctoritatis causa servanda acer quibusdam videbatur & inclinatus ad amandum*. Mihi certe illud videtur, quia *acer & amor* non bene hic conveniunt; & ex eodem capite constat Leontium absque moris homines damnasse; hancque emendationem necessariam & veram judicabat Clarissimus Columbus.

Candidatis ministris ...] Ita scilicet fideles in Apocalypsi, alibique, idque optimo merito vestiuntur, ad indicandam vitæ puritatem atque integritatem. Prudent. Hym. 1. *πρὶ σφ.* v. 67.

Christus illic candidatis præsidet cohortibus

Et throno regnans ab alto, damnat infames deos.

Christum subinde deprecans ...] Idem tradit Euseb. 9. 10. extremor insignis autem hoc exemplum nos docet, conscientiam sævissimorum etiam persecutorum tantum valere, ut ipsos illa reos faciat. Huc pertinet Maximinum, postquam victus esset a Licinio, libertatem Christianis concessisse edicto, quod ex Latina lingua in Græcæ translatione conservavit Eusebius loco laudato, cujusque etiam meminit Haymo lib. 8. c. 3. Hist. Eccl. Sed mirum hujus rei memoriam nullam Lactantium conservasse.

Detestabili genere mortis efflavit ...] Eum *ἀσχιζῶ θανάτῳ* obiisse scribit Eusebius 9. 9. & Auctor Epitomes Victoris, *simplici morte*: quod plane cum Lactantio & Eusebio pugnat. *Simplex mors* iis tribuitur qui absque tormentis gravibusque cruciatibus neci dantur, uti patet ex Suet. Cæs. c. 74. Unde Prudent. Hym. 10. *πρὶ σφ.* v. 877.

Tempemus igitur ante partem quampiam

Truncare ferro corporis superstitis,

Ne morte simpla crinosus multiplex

Cadat, vel una perfidus cade obpetas;

Quot membra gestas, tot modis pereas volo.

Sed Maximinus gravissimos dolores, licet ab alio non illatos, perpeſsus est; putoque auctorem illum *mortem simplicem* opponere illi, qua quis ab alio tollitur; & idem hoc esse, ac si dixisset, non strangulatus, non capite truncatus est, verum sua morte obiit, utcunque illa fuerit cruciatibus plena. Victoris sequitur P. Diaconus;

ſpectaculo & miſeratione tanti caſus ad ſupplicium, & amputatis capitibus, corpora earum in mare abjecta ſunt, cap. 51. Nullibi certe eas carpit, vel leviter indicat. Diocletianum vel Galerium Maximianum ad perfequendos Chriſtianos ab illis incitatos fuiſſe; id quod tamen non oblivifcitur annotare de Romula Galerii Maximiani matre, cap. 11; quomodo etiam Maximini uxorem propter merſas Oronte caſtas feminas hoc capite perſtringit. Quia & ab impiis & perfequutoribus eas ſeparat: nam cum cap. 50. narraſſet *omnes impios vero & juſto Dei judicio recepiffe eadem qua fecerant*, mox capite ſequenti Valeriz, nec non matris ipſius Priſcæ, mortem deſcribit. Quid igitur? Priſca & Valeria vel Chriſtianæ fuerunt, vel iis favorunt; utque illud ſentiam, facit ipſe Lactantius cap. 15. ubi ita loquitur, *Furebat ergo Imperator (Diocletianus) jam non in domeſticos tantum, ſed in omnes; & primam omnium filiam Valeriam, conjugamque Priſcam SACRIFICIO POLLUI COEGIT.* Neque enim Diocletianus eas coëgiſſet ſacrificare, nec Lactantius ſcripſiſſet eaſdem ſacrificio pollutas fuiſſe, niſi Chriſtianæ fuiſſent, vel in eam ſuſpicionem apud Imperatorem incidiffent, licet aperte eorum placita amplecti non auderent. Gentilis enim non cogitur ad ſacrificium; nec talis proprie ſacrificio pollui poteſt dici; verum quidem is, qui Chriſto nomen dedit, & ad ſuperſtitionem ejuratam redit. Sic eodem capite cogere uſurpatur de Chriſtianiſ quos in templa compulſos cogebant ſacrificare; *Nec minus in ceterum populum* (a quo ſcilicet diſcreverat preſbyteros & miniſtros) *perſecutio violenter incubuit. Nam Judices per omnia templa diſperſi, univerſos ad ſacrificia cogebant.* Et Prudentius Hym. *cap. 2. v. 367.* canit Judæam plebem *inquinatam fuiſſe aureo bove*; & notius eſt quam ut probari debeat, ad amplectendam gentilem religionem nihil aliud neceſſe fuiſſe facere, quam diis ſacrificare, & aris thus injicere. Hæc mea opinio firmatur variis Actis & Hiſtoriis, quæ apud Baronium, Triſtanum, alioſque, uxorem Diocletiani faciunt Chriſtianam, licet verum ejus nomen ipſis latuerit, & multa tradant quæ a veritate aliena ſunt; id quod etiam obſervat Baluzius. Sed ſi Chriſtianæ fuerunt, quid tandem cauſæ eſt, cur illud non tradat Lactantius claris verbis, cum contra Martyrologia a. d. xvii. Cal. Sept. narrent *Serenam* (id nomen dant Diocletiani uxori) martyrem obiſſe. Martyrium, ut verum fatear, mihi videtur reliquis Martyrologiorum erroribus adſcribendum eſſe; nec verofimile eſt Lactantium illud præteriturum, ſi tam illuſtres ſceminæ propter Chriſtum capite fuiſſent punitz. Quin & illud plane rejicit, ſacrificium idolis oblatum; quod licet coactæ fecerint, poſtea ad bonas mentes forte redierint, crimenque illud lacrymis, vita pudica, & vera poenitentia, deleverint; tamen ut Chriſtianæ occiſæ non ſunt, quia Licinius libertatem Chriſtianiſ edicto dederat, & nondum induxerat innoxiam lacerare gentem. Nam ſcriptus hic libellus fuit antequam bellum inter Conſtantinum & Licinium oriretur, cum pace fruereſſet Eccleſia & tranquill-

quillitate, uti ex fine ejus clarissime patet; nec non ex initio, ubi narrat Deum excitasse Principes, qui tyrannorum nefaria & cruenta imperia resciderunt; id est, Constatinum & Licinium. Hæc ita commentatus fueram, cum postea in mentem mihi venit verba, quibus tradit Valeriam & Priscam sacrificio pollutas esse, posse a Lactantio ut Christiano dici, & cogi eo sensu usurpari ut cap. eodem ad sacrificia cogebant; quanquam, ut verum fatear, hæc voces vim repugnantibus adlatam esse delignant, Nam judices per omnia templa dispersi, universos ad sacrificia cogebant.

Sed prius mater eorum in Orientem precipitata est ...]. Quæ mea hoc de loco sit sententia, vide sis, Lector, in notis Columbi: quæ ibi relinquenda esse censui, quia commode huc transferri non potuerunt. Ne tamen plane sterilis sim eo in loco, ubi celebris fluvii mentio occurrit, medicinam conabor facere Josepho fluminis Sabbathii mentionem facienti, lib. 7. Excidii cap. 24. Ρῆ μὲν γὰρ μίση Ἀρκαίας τῆς Ἀγρίππα βασιλείας καὶ Ραφαλαίας. ἔχει δὲ θαυμαστὴν ἰδιότητα πολλὸς γὰρ ὢν ὅτε βῆ καὶ κατὰ τὴν φορὰν ἢ σχολαίως, ἔπειτα δὲ πᾶς ἐκ τῶν πηγῶν ἐπιλείπων, ἐξ ἡμερῶν ἀριθμὸν, ξηρὸν παραδίδωσιν ὄρη τὸν τόπον, εἰθ' ἄσπιρ ὀδυμίας γινομένης μεταβολῆς, ὁμοίως κατὰ τὴν ἑβδόμην ἐκδίδωσι, καὶ ταύτην αἰὶ τὴν τάξιν ἀκριβῶς τετήρηται διαφυλάττων ὅθεν δὲ καὶ Σαββατικὸν αὐτὸν κυκλικασίον, ἀπὸ τῆς ἱερᾶς τῶν Ἰουδαίων ἑβδόμης, ἕτως ὀνομάσαντες. id est, interprete Rufino: *Is fluit medius inter Arcas & Raphanaas Agrippa regni civitates. Habet autem quoddam peculiare miraculum. Nam cum sit, quando fluit, plurimus, neque meatu segnis, tamen interpositis sex diebus a fontibus deficiens, siccum exhibet locum videre. Deinde quasi nulla mutatione facta, septimo die similis exoritur; atque hunc ordinem eum semper observare pro certo compertum est. Unde etiam Sabbaticus appellatus est, a sacro Judaorum septimo die sic denominatus; Locus revera intricatus, & ex sententia Casauboni, jam ante Rufinum corruptus, quia omnes Rabbini Josepho adversantur, & Sabbaticum fluvium dici contendunt, non quod undas septimo exoneret, sed quod eo quiescat die; quod & facit Plinius 31. 11. Hist. Naturalis: In Judæa rivus Sabbathis omnibus siccatur: Spizelius in Dissertat. de Israëlitis Americ. arbitratu fluvium illum nomen Sabbathici juxta Josephum non exinde accepisse, quod quavis septima die quiescat, sed quod singulis Sabbathis insigni quadam mutatione gaudeat. Menasse Ben Israël ita verborum sensum invertit, ut Plinio per omnia respondeat. Isaacus vero Casaubonus paucorum verborum traiectione & nonnullorum omissione corruptum restituit in Exerc. adv. Baronium. Verum ego nulla verba omissa esse persuasus sum; & ita restituebam illa, ἢ σχολαίως ἐξ ἡμερῶν ἀριθμὸν: ἔπειτα δὲ πᾶς ἐκ τῶν πηγῶν ἐπιλείπων, ξηρὸν παραδίδωσιν ὄρη τὸν τόπον. εἰθ' ἄσπιρ ὀδυμίας γινομένης μεταβολῆς, ὁμοίως κατὰ (1. μετά) τὴν ἑβδόμην ἐκδίδωσι: id est, *feraturque impetu non leni per spatium sex dierum: inde totus ab ipsis fontibus deficiens, siccum præbet spectandum alveum; & hinc, quasi nulla facta esset mutatio, similis post septimum diem erumpit.* Nam dum scribit flu-*

fluvium Sabbathicum post sextum diem siccum fuisse, & post septimum, similem, ut ante septimum diem illum, erupisse, satis clare docet, cum omnibus Sabbathis quievisse & siccum fuisse. Sed eruditi judicent, qui nobis jamdiu Josephum promiserunt emendatiorem longe.

CAP.

LI.

Valeria quoque per varias provincias quindecim mensibus plebei cultus pervagata...] Videndum est, unde hujus vagationis epocha repetenda sit. Licinius anno Christi 313. Cal. Maji. vicit Maximinum; a quo tempore si errores Valeriz computamus, necesse est illam occisam esse mense Junio vel Julio a. 314. Quod si vero eos numerare incipimus ab eo tempore quo in exilium missa est a Maximino, anno 312, sequitur eam haud multo post victum Maximinum neci fuisse datam; quod certe a ratione alienum non est; quia *imprimis Valeriam*, si conjectura mea vera, *necare* cupiebat Licinius; & quia etiam Lactantius c. 39. diserte tradit, Maximinum ipsam cum matre in exilium relegasse, *nec in locum certum, sed huc atque illuc precipitem cum ludibrio exturbasse*: quod infortunium dum illa subire cogitur, certe non nisi plebejum cultum induta fuit: quanquam non diffitear *to pervagata* videri significare, eam non jussu Imperatoris, sed sua sponte & ad evitandos persequutores, modo in hanc, modo in aliam provinciam, sese transfulisse. Quod si libellus hic in lucem editus est statim post victum Maximinum, & ante bellum quod anno 314. inter Constantinum & Licinium ortum est, commode fuga hæc a Maximini decreto repeti potest. Illo bello victus fuit Licinius VIII. Id. Oct. ejusdem anni, pacemque obtinet tradito Illyrico; & anno demum 319 ad deos redit; vel potius se semper gentilem fuisse ostendit, proposito edicto, ne Episcopi haberent concilia, Christianosque persequitur. Quod si quis existimet, post primum quod inter Constantinum & Licinium fuit bellum, hunc librum a Lactantio editum esse, videbit ille facili opera ejus natales adscribi debere tempori quod inter annos 314 & 319 intercedit. Nam pace fruebatur Ecclesia, cum hæc memoriz mandarentur.

Pœnas dedit...] Non opinor Lactantium velle significare, eas ut noxias punitas esse, sed tantum morte peritisse violenta.

CAP.

LII.

Quæ omnia &c.] Hæc erunt planissima, si distinguas, *Quæ omnia (secundum fidem scientium loquor) ita ut gesta sunt mandanda literis credidi.*

Clara per gentes Foviorum & Herculiorum nomina, quæ primum a Dioclete ac Maximiano insolenter assumta, ac postmodum ad successores eorum translata, viguerunt?] Alii igitur post Diocletianum & Maximianum *Fovii* atque *Herculii* cognominati sunt. Sanè Galerius, Maximinus, & Licinius, *Fovii* fuerunt dicti, uti docet Valeſius ad Euseb. 9. 9. Histoſ. & Trifſtan T. 3. p. 433. qui tamen nummum elegantissimum non satis bene explicat; id quod facit Henr. Norſius vir doctissimus in Explicatione Nummi Liciniani; ubi simul docet Constantium & Constantinum *Herculios* fuisse appellatos: quod etiam memorat Auctoſ Panegyrici Ma-

xi.

ximiano & Constantino dicti cap. 8. *Hic est qui nomen, quod accepit a Deo principe generis tui dedis vobis* (Constantino) *qui se progeniem esse Herculis non adulationibus fabulosis, sed aquaticis virtutibus comprobavit.* Atque in Epitome *χρόνων* p. 277. *Maximinus Jovius* *ἡπιανίστατος* *Καίσαρ* occurrit; & Galerius Maximianus intelligendus est; quomodo vice versa *Maximinus* nonnunquam ab auctoribus nomina hæc confundentibus, vel librariorum vitio, *Maximianus* appellatur.

Delevit ea Dominus ...] Rectissime ita Deus noster vocatur, quippe qui optimo jure omnium rerum Dominus est. Dederunt tamen & gentiles tam splendidum & tam illustrem titulum Diis Deabusque suis. Apud Gruterum, 6. LXVIII. occurrit *ΚΤΡΙΟΣ ΔΣΚΑΗΠΙΟΣ*; & in nummo apud Harduinum, *Θεός μύγας Κύριος Σάρακις*, uti haud absque ratione diductis litteris legendum esse suspicatur vir eruditus. Solem DOMINUM Latinis, Græcisque *Δισπότων* dictum fuisse, docui in Harpocr. pag. 113. & per DOMINUM INVICTUM apud Gruter. 11. MLXVI. vel Sol intelligi debet, qui sæpe *Invictus* vocatur, vel Deus, quem Commodianus Instructione 13. *Invictum* absolute appellat, qui *Agrestis* erat; cui *robur invictum* tribuit Arnobius, & quem cum Mithra vel Sole confundi observat Rigaltius: vel denique ita appellatur Deus eo in loco cultus. Nec Deæ caruerunt hoc titulo: *Κυρία Ἀρτεμις*, *Domina Diana*, occurrit in Ins. 13. pag. MLXVI. Gruteri; *DOMINA* in aliâ pag. 90. Albæ Juliæ repertâ, per quas forte *Dea Matres* designantur; & *DOMINA HONOR* in Ins. 3. pag. c. quod notandum; quia *Honor* est masculini generis; & is tamen *DOMINA* (si modo nullæ lineæ interierunt) vocatur; quia interdum instar Deæ effingebatur, uti constat ex nummo Galbæ, qui inscribitur *HONOS ET VIRTUS*. Virgilio lib. 3. *Æn.* v. 113. non aliter *Cybele*, vel Deum mater, vocatur,

Et juncti currum Domina subiere leones.

Et quanquam nonnulli apud Servium arbitrentur, *Cybelem leonum dominam* dici, notat tamen idem, eam proprie *dominam* fuisse appellatam: *Dominas*, ait, *deas dicunt: ut alibi*,

Hi dominam Ditis thalamo deducere adorti.

Sane *Dominam* proprie matrem Deum dici Varro & ceteri affirmant: nam & ibi *Proserpinam* ideo a Virgilio *DOMINAM* appellatam, quod ipsa terra esse dicatur, sicut & mater Deum: mox addit, *Hanc eandem* (nempe *Cybelen*) *eram appellari*, hoc est *Dominam*. Non aliter canit Germanicus in *Arateis*,

Dictas exercent Domina famuli Corybantæ;

id est, famuli Matris Deum: idemque epitheton Junoni atque *Dianæ* dat Valerius Flaccus lib. 4. v. 355. & lib. 7. v. 181. *Argonaut.* Quin & *Arcades* Deam summa veneratione coluerunt, simpliciter *Δίσποννα* dictam, uti ex *Pausaniæ* lib. 8. patet. Interpres pag. 499. eam facit *Proserpinam*; proculdubio quia *Cereri* conjungitur; & quia pag. 516. ejus filia esse dicitur: sed tamen ibi simul clare a *Proserpina*

na distinguitur, Neptunique & Cereris filia dicitur; & scribit insu- per Paulanias, se non audere εἰ τὸς ἀρχαίους γράψαι nomen hujus Deæ: quæ certe docent satis superque eam Proterpinam non fuisse. Verum licet gentilium dii ita cognominati sint, noster tamen Deus optimo jure Dominus est; qui ut eos dejecit & calcavit, ita spero eundem tandem respecturum populi fidelis atrocissimas calamitates, & pacem redditurum Ecclesiæ veræ per totum orbem terrarum. Imperatores etiam Romani Domini appellati sunt, uti est notissimum; nec illud monerem, nisi viderem Casp. Gevartium ad lib. 1. Sylva- rum Statii extremum non satis bene interpretatum esse Claudianum. Nam cum docuisset Domitianum, Trajanum, aliosque, *Dominos* dictos fuisse, addit, se mirari Claudianum lib. 3. de Laud. Stilico- nis, signate scribere Romanos primo omnium *Domini* appellationem Stiliconi tribuisse his verbis,

*Publica sed nunquam tanto se gratia fudit
Assensu: quis enim princeps hoc omnibus eget
Obsequiis, sese Dominum, Patremque vocari,
Quod tibi continuis resonant convexa diebus?
Macte novis Consul titulis: Mavortia plebes
Te Dominum Bruto non indignante fasetur,
Et quod adhuc nullo potuit terrore coacta
Libertas Romana pati, Stiliconis amori
Detulit. -----*

Sed hanc Claudiani mentem fuisse vix puto: quin potius arbitror eum canere populum coactum quasi & invitum ita Principes appel- lassé; id quod certe sequitur, si probabilem admodum Heinssii con- jecturam admittimus, *Princeps non omnibus emit Obsequiis*; & eun- dem populum sua sponte atque ex adfectu Stiliconem *Dominum* vo- casse: vel Stiliconem primum Consulatum fuisse, qui *Dominus* a po- pulo nominatus sit; quod certe firmant sequentia, quibus docet ip- sum restitutorem libertatis Brutum id non ægre laturum; quia sci- licet Stilico, licet *Dominus* appellaretur, parentem tamen populi agebat.

AMPLISSIMO
V I R O
PAULO VOET
V A N
W I N S S E N ,

Celsis ac præpotentibus Trajectinæ di-
ceceseos Ordinibus

A S E C R E T I S ,

S. D.

G I S B. C U P E R U S .

I nova Lactantii de Mortibus Persecuto-
rum editio absoluta foret, hæc a me haud
ferres forte litteras, Vir Amplissime; nam
cum variè præstantis eruditionis viri præter
Baluzium & me, (id quod vehementem in
modum gaudeo) libellum hunc illustrare ani-
mum induxerint, vix dubito, quin eorum
alicui in mentem venerit, quod præcipuum earum caput erit.
Pauca verba sunt, & in quibus prima fronte vix aliquid obser-
vatione dignum sese offert; unde & factum est, ut cum no-
tulas meas digererem, non animadverterim, quod nunc ad Te
cognoscendi causa mitto.

Constat igitur gentiles coëgisse Christianos ut sacrificarent Diis, nihilque ab iis exegisse aliud, quando eos veræ religioni nuntiam remittere cogebant. Plurima Historiæ Ecclesiasticæ, Passionum, Patrumque loca hoc testantur satis superque. Notum est, quod Eulaliæ dictum esse canit Prudentius hymno *de l. 119. 3.*

Hæc [tormenta] rogo, quis labor est fugere ?

Si modicum salis eminulis,

Thuris & exiguum, digitis

Tangere, Virgo, benigna velis,

Pœna gravis procul abfuerit.

Diocletianus apud Lact. Cap. X. *ira furens, sacrificare non eos tantum qui sacris ministrabant, sed universos qui erant in palatio iussit, & in eos, si detrahasent, animadverti; datisque ad Præpositos litteris, etiam milites cogi ad nefanda sacrificia præcepit, ut qui non paruissent, militia solverentur.* Cap. xv. *Furebas ergo Imperator, jam non in domesticos tantum, sed in omnes; & primam omnium filiam Valeriam, conjugemque Priscam sacrificio pollui coëgit: & mox, Nam iudices per omnia templa dispersi universos ad sacrificia cogebant.* Ultima hæc verba explicare obiter conatus fui ad Cap. L. sed, ut illa non damno plane, ita aliquid majus, & annotatione dignius in iis videtur reconditum esse. Nam existimo Christianos, tam acerba persecutione pressos, una cum gentilibus Deorum templa frequentasse; non ut eos adorarent, iis sacrificarent, vel aliqua re honorem eminentis numinibus haberent: sed ad evitanda tormenta & pœnas, quæ parata continuo erant iis, qui Christiani habebantur, Christoque ejurato, diis sacrificare volebant. Diocletianus certior factus quid rerum gereretur, jubet omnes, qui in templis reperiebantur, sacrificare; id quod nequaquam necesse erat statuere, si nulli alii quam gentiles templa adibant; atque ea via factum est, ut Christiani, qui cruciatus effugere conabantur, detegerentur; unde & mox sequitur, *pleni carceres erant: tormentorum genera inaudita excogitabantur.* Et proculdubio Christiani persuasum habuerunt sibi illud licuisse facere ad evitandam persecutionem, & tamen fidem Christo datam se posse servare; quia nequaquam consilium illis erat templa intrantibus idola colendi. Non jam dicam Nicolaitas multa docuisse absque discretione facere, & immolata idolis vesci, & in templis esse, & publice omnia communiter agere, quemadmodum loquitur auctor Indiculi de Hæresibus Judæorum, qui vulgo Hieronymo tribui-

tribuitur, sed videor animadvertisse, veteres distinxisse eos, qui templa idolorum colendorum causa adibant, ab iis qui eo animo eadem non frequentabant: Canon I. Concil. Eliberitani ita sese habet. *Placuit inter eos, qui post fidem Baptismi salutaris, adulta etate, ad templum idololatruræ accesserit, & fecerit, quod est crimen principale, quia est summum scelus, placuit nec in fine eum communionem accipere.* Distinguuntur enim Christiani qui templa adeunt animo idola adorandi, & qui illud faciebant, & sacrificabant; quod utrumque cum Christiani, qui sese a persecutionibus liberare conabantur, non fecerint, videor haud immerito affirmare, eos nihil cum aliis commune habuisse, nec de illis loqui Canonem Concilii: sic Canone III. distinguuntur Flamines, qui munera, quæ in honorem Deorum celebrabantur, dederint tantum, & qui sacrificaverint simul: *Item Flamines, qui non immolaverint, sed munus tantum dederint, eo quod se a funestis abstinuerint sacrificiis, placuit in fine eis præstari communionem,* Et Can. LV. *Sacerdotes, qui tantum coronam portant, nec sacrificant, nec de suis sumptibus aliquid ad idola præstant, placuit post biennium accipere communionem.* Et exemplum elegans est apud Cyprianum Ep. XXI. ubi Candidam AECUSAM, ut Cestriensis rescribit, vocat, *quia pro se dona numeravit, ne sacrificaret. Sed tantum ascendisse videtur usque ad Triafata, vel Dryphacta, (uti recte rescribendum censet J. F. Gronovius præclaræ vir eruditionis, Cap. XIV. Obs. in Scrip. Eccles.) & inde descendisse: ad Dryphacta scilicet ubi coram præfide sacrificare cogebantur Christiani, quoque licet ascenderit Candida, excusatur tamen a Cypriano, quia sacrificio sese non polluit. Et quanquam a peccato, mea ex sententia, nequaquam immunes sint, qui eam ob causam gentilium templa intrant, aliquo tamen modo excusari posse videntur, quia id non faciebant animo idola colendi. Sic Canon XLII. Concilii laudati permittit, ut fideles idola in domibus suis habere possint. *Admoneri placuit fideles, ut in quantum possunt, prohibeant, ne idola in domibus suis habeant: si vero vim metuentis servorum, vel se ipsos puros conservent: si non fecerint, alieni ab Ecclesia habeantur:* nec absque ratione est, quod notat Albaspinæus, verba ista haud dubitanter astruere, Concilium illud difficillimis persecutionum temporibus, atque adeo ante Constantinum convocatum: Nam nominis delationem per servos suos fieri non exhorruissent, si impunitate proposita potuissent ad arbitrium religionem quamlibet amplecti & tue-*

ri. Quemadmodum igitur domi suæ fideles persecutionis tempore idola habere potuerunt, & permittere, ut servi ea adorarent, ne sc. ab iis accusarentur, ita videntur persuasum habuisse, sese gentilium templa frequentare potuisse ad evitandam persecutionem; nec poterant in iis facile distingui, quia loca erant amplissima, porticibus exornata, aliisque operibus, in quibus ambulare poterant, nihilque earum rerum agere, quas gentiles facere consueverant colentes numina sua; idque eò magis, quia hi sæpe templa adibant salutaturi tantum Deos, nec semper sacrificabant. Nolo jam disputare, num recte an secus fecerint Christiani, aut quam grave peccatum hoc sit, nec etiam inquirere, quo piaculo teneantur, qui ex nostratibus, videndi tantum gratia, eorum Christianorum templa intrant, in quibus statuæ & simulacra non ornatus tantum, sed cultus etiam gratia disposita sunt. Verum illud facere non possum quin moneam, gentiles nihil aliud exegisse a Christianis quam ut sacrificarent, nulla tacti cura, quo animo homines Deos suos colerent. Horum utinam exemplum non imitarentur Pontificii, qui sacris suis initiatos esse existimant omnes, quos vi, metu, pœnis, tormentis cogunt eorum participes fieri, cum Julianus Apostata contraria senserit, vetueritque, *ne qui aliquem Christianorum aut injuria afficerent, aut contumelia, μηδ' ἀκροβιασῶντες θεοῖς ἵδμεν*, neque invitos ad sacrificandum traherent, sed ut qui sua sponte ad aras accederent, prius placarent deos ἁποκαταλύς, & expiationibus, quæ ipsis usitatæ sunt, purgarentur. Nam meliorem partem nostri, animum & mentem, non corpus sibi poscit Deus. Sed libet hac occasione inscriptionem veterem ad partes vocare, ex qua videor affirmare posse, Judæos persecutionis tempore vel nuntium remisisse religioni suæ, vel etiam ejus evitandæ causâ fecisse nonnulla, unde gentiles persuasum habere poterant, illos non amplius Judæos esse. Inter marmora Oxoniensia num. xxviii. & apud Reinesium; num. lxxvii. exstat inscriptio, quæ comprehendit eorum nomina, qui pecunias contulerunt ad exornandum, ut videtur, gymnasium Smyrnæ, & inter illos recensentur Judæi: *οἱ ποτὶ Ἰουδαῖοι*, M. A. id est, exsententia virorum eruditorum, *qui nuper affuere Judæi, minam unam*. Verum mihi videbatur nonnunquam, reddi hæc verba debere, *qui quondam fuerunt Judæi*. Hæc acta sunt Smyrnæ, tempore Adriani Imperatoris; quo gravissimam Judæi excitarunt seditionem & rebellionem, duce Barchocheba, pseudo-Messia; illos vicit Adrianus, tota Judæa vastata, & occisa

occisa est miseræ gentis multitudo sine numero; cumque persecutionem absque dubio passi sint per totum imperium Romanum, fieri potuit facili opera, ut nonnulli Smyrnesium Deo nuntium remiserint, & gentilium superstitionem fuerint amplexi, vel argentum ad ornandum Fortunæ sanum contulerint, ut putarent gentiles eos in ipsorum castra transivisse, atque ita sese a tormentis liberarent. Nam Judæos haud difficulter talia ex magistrorum suorum sententia facere potuisse patet ex iis, quæ observavit Jacobus Capellus in libros Mosis pag. 619: & sequentibus. Nec sane video cur minam darent in ornatum templi Judæi, *qui nuper affuere*; cum non sit vero simile Judæos, qui alio habitatum concesserant, vel alio sese contulerant, collaturos inquit ad ædificandum Smyrnæ templum, vel idem præsturos, si palam profiteri auderent sese Judæos esse; cum immunes nequaquam ab idololatria forent, a qua gens illa post captivitatem Babylonicam averso plane fuit animo. Hæc mea de Lactantii loco & Inscriptione veteri sententia; quam si approbaveris, recte me huic scribendæ Epistolæ horulam impendisse existimabo; sin secus eveniat, & me mea fallat conjectura, nihilominus lætabor me hoc egisse, quia dolor, quem ex charissimæ uxoris morte repentina cepi vix consolabilem, mitigari videtur, dum tecum colloquor: atque hæc eadem causa non patitur, ut finem litteris imponam, sed jubet quasi, ut unam, aut alteram notam adjiciam, quæ reliquis jungi debent.

Ad Caput IX. p. 147. versu II. post *legimus*, addo, Atque huc respicit Augustinus lib. IV. cap. XXIX. de Civ. Dei, ubi Deum Terminum ridet: „Aliud est enim non cessisse, aliud unde cesseras redisse.„ Quamquam etiam postea in orientalibus partibus „Hadriani voluntate mutati sunt termini Imperii Romani. Ille „namque tres provincias nobiles, Armeniam, Mesopotamiam, „Assyriam, Persarum concessit imperio, ut Deus ille Terminus, qui Romanos terminos secundum istos tuebatur, & per „illud pulcherrimum auspiciam loco non cesserat Jovi, plus Hadrianum Regem hominum, quam Regem deorum timuisse videretur. Receptis quoque alio tempore provinciis memoratis, „nostra pene memoria, retrorsus Terminus cessit, quando Julianus deorum illorum oraculis deditus, immoderato ausu, naves jusit incendi, quibus alimonia portabatur, &c.

Ad Cap. XVIII. noto, veteres dixisse, *certare alicui*, & similia; atque hanc loquendi formam observo etiam in Inf. 4. eccxxxix. Grut.

CERTASTI MVLTIS. NVLLVM. PAVPER. TIMVISTI.
INVIDIAM. PASSVS. SEMPER. FORTIS. TACVISTI.

Et apud Apul. l. 4. p. 143. *Cum viderem canes & modo magnos, & numero multos, & ursorum ac leonibus ad pugandum idoneos.*

Ad Cap. XXXIII. annotavi odoritatem, prioritatem, &c. inveniri: quibus adde indulgentiam. Junius Philargyr. ad 2. Georg. Nove indulgentia dixit. Veteres enim indulgentiam dicebant, ut Caelius in VII. Consuetudine uxoris indulgentiam liberum.

Ad Cap. XXXVI. pag. 212. lin. 25. post. ad Hist. aug. adde. Ita Isidus sacerdotum primus vocatur summus, vel primarius, vel præcipuus sacerdos, Apulejo lib. 11. pag. 264. 266. & 267: Ed. Elm.

Ad Cap. XL. observo, quo sensu homines, vel animalia dicantur famuli & θεσμοφύτοι δεορων. Psyche apud Apul. lib. 5. Metam. eandem ob causam Ceterem rogat per famulorum draconum pinnas a curricula; & Plato sese vocare solebat τοῖς αἰνοῖσι οὐβ-
δουλον, teste Olympiodoro in ejus vita, quia cygni in tutela Apollinis, vel ipsi dicati erant; ipseque genitus putabatur eo Deo. Præterea sacrati diis, vel eorum sacris initiati, famuli dicebantur: Apul. lib. 11. *prohinc me quoque peti magno etiam Deo famulum sentire deberem, & servire iisdem: idem; Teque jam nunc obsequio religionis nostræ dedica, & ministerii jugum subī voluntarium; nam cum cæperis dea SERVIRE, tunc magis senties fructum tuæ libertatis.* In Inf. 12. CCCXVII. FAMULA BACCHI occurrit; & Augustino lib. 4. c. 10. de Civ. Dei, Vestales Virgines dicuntur ancillæ Vestæ, quod mirifice Lactantio convenit. Strabo lib. XII. 1. 557. scribit Americæ Templum Μανὸς fuisse, πολλοὺς ἱεροδούλους habens. & pag. 577. Antiochiæ ad Pisidiam ἱερουμένη Μανὸς Ἀρκαίου πλῆθος ἔχουσαν ἱεροδούλων, id est, sacerdotium Luni, cognomine Arcæi [alibi Ἀρκαῖον vocatur, & Salmasio ad H. A. Ἀρχαῖον] multitudinem habens Hierodulorum, sive sacrorum famulorum, quo nomine sacerdotes & sacrati venire possunt: & pag. 559. Strabo ἱεροδούλους & ἱερίαις distinguit. Verti autem Μανὸς, Luni; idque etiam pag. 580. faciendum arbitror; nec puto Mensen aliquem ab iis populis cultum fuisse, sed Deum Lunum, qui in nummis Antiochiæ ad Pisidiam, ne quid de aliis urbibus dicam, cernitur; quique etiam in nummo Olbianorum, quorum urbs in Pamphylia fuit, equo insidet. Videri possunt quæ pag. 17. Harpocratis noto; ubi Diopsolin voco Armeniæ urbem, quæ Straboni Diopsolὴ dicitur, quod monendum duxi. Atque inde simul constabit utique Mensen in Antiochenis nummo, uti existimant eruditi, non
memo-

memorari; sed rescribi debere *Antiochenfis*, non autem *Menfis* COL. CÆS. ANTIOCH. id quod obiter in Harpocrate monui, & etiam placet Harduino in Antirrhético. Atque, si fas est sacra miscere profanis, Christiani, ipsique Apostoli, *ὁὐλὸν Χριστοῦ* vocantur, & Episcopus in Inf. 9. *MLIII. Famulus Christi.*

Ad Cap. XXXIX. & præcipue in præfatione, ago de combustione cadaverum, nec non de corporibus integris conditis. Postea observavi Apuleji tempore humationem etiam in usu fuisse; uti clarissime patet ex historia pueri, quem veneno e medio sublato putabant, cum contra potionem soporiferam ipsi misceisset medicus, lib. *Metam.* 10. Deinde magnam gentiles religionem tenuisse, corpora integra ut sepulture mandarentur, vel inde patet, quod cadavera in ædibus collocata servarent diligenter, ne magæ aliqua membra inde auferrent. Narrat id multis Apul. lib. 2. p. 124. & addit. *Ehem, & quod pæne præterieram, si qui non integrum corpus mane restituerit, quidquid inde decerptum, diminutumve fuerit, id omne de facie sua defectum sarcire compellitur.* Quod si verum, siue fictum sit, innuit tamen curam quæ tenebat gentiles, ut corpora integra conderentur, totique ad inferos venirent: hinc lib. 3. illa Lucii tristitia, cum in judicium ob cædem vocatus esset, & ritu Græcienfi ignis & rota, tum omne genus flagrorum, quibus scilicet conscindendus foret, inferebantur, *augetur oppido, immo duplicatur mihi mœstitia, quod integrò saltem mihi mori non licuerit:* hinc lib. 7. cum in alinum transformatum castrare eum vellent, & ipse se præcipitem dare, vel inedia mori statuit, *moriturus equidem nihilominus, sed moriturus integer;* & tandem hoc etiam patet ex pag. 199. libri ejusdem. *Cadaver disjunctis partibus tandem totum repertum ægreque concinnatum, ibidem terræ dedere.* Ad idem Caput observo nullam Augustam, mortuo Imperatore marito, ad secundas nuptias transisse. Et extat hanc in rem locus elegans in Concilio Toletano. *XIII.* celebrato anno Christi 683. nam Titulus Capituli quinti ita sese habet. *Ne, defuncto principe, relictam ejus conjugem aut in conjugio sibi quisquam, aut in adulterio audeat copulare.* uti constat ex Notitia Conciliorum Hispaniæ, quam a. 1686. edidit Josephus Saenz de Aquire; quanquam certum etiam sit omnes reginas hanc regulam nec olim nec nunc observasse: uti vel exemplum Pythodoridis nos docet apud Strabonem lib. 12.

Ad Cap. XLVI. addendum est, Apul. l. 10. met. init. *præpositum memorare, qui mille armorum ducatum sustinebat, eundemque pag. 244. vocari Tribunum.*

Notavi ad Caput L. Priscam & Valeriam, uxorem atque filiam Diocletiani, fuisse Christianas, vel certe Christianorum religioni favisse; postea animadverti præclaræ eruditionis virum Henr. Dodwellum Dissertat. Cyprian. XI. Num. LXVI. affirmare eas Christianas fuisse; uti ex ejus verbis, quæ sequuntur, patet. „Quin & in ipsis Imperatorum palatiis liberi „versati sunt. Ipsæ eorum uxores, & liberi, & servi erant „Christiani. (Tales fuisse constat Diocletiani uxorem *Priscam* & filiam ejuldem *Valeriam*, Maximiani autem Galerii „uxorem) His ea, quæ religionis suæ erant, tam verbis quam „factis libere exequendi coram semetipsis potestatem dede- „runt. Binis vir harum rerum callentissimus auctoribus niti- „tur; illique faciunt, ut persuasum habeat Augustas eas Christo nomen dedisse. Eusebius alter est, lib. 8. c. 1. Hist. Eccl. al- „ter Lactantius cap. xv. cujus verbis & ego veluti fundamento ad eandem rem probandam usus sum ad caput L. Sed tamen Eusebius mihi non videtur verba facere de Imperatorum conjugibus; sed de uxoribus domesticorum, vel aulicorum, vel eorum qui in palatio versabantur, uti haud dubie patebit, si quis Græca consulere velit; unde ipse etiam iisdem verbis usus sum Cap. XIV. ad probandum in palatiis Imperatorum gentilium sæpe Christianos fuisse, & quidem eos primos honores gellisse. Christophorus putavit olim, Eusebium de Imperatorum conjugibus loqui; sed errorem illum castigavit Valesius in notis. Monendum autem censui, Dodwellum ante me animadvertisse Augustas illas fuisse Christianas, ne quis forte existimet, me alterius inventa mihi vindicare. Testor enim me verba illa, cum notulas meas digererem, non observasse; neque me alias omissurum fuisse virum pereruditum eo nomine laudare.

Hæc sunt quæ mihi in mentem venerunt, quæque tecum ut communicarem fecit amicitia, fecit familiaritas, quæ mihi summa & suavissima tecum intercedit. Quod si Typographus, vel eruditi potius, quorum, ut audio, notas expectat, longiores moras nectunt, forte alteras longioresque litteras a me feres. Neque enim materiam omnem penitus adeo exhausti, ut non de aliquibus rebus prolixiores dissertationes componere queam. Vale. Hagæ-Comitis, a. d. VII. Id. Jul.

Vix finita hæc erat epistola, cum ecce ad me affertur Antonii Pagi, viri eruditissimi, & diligentis temporum restauratoris, Critica Historico-Chronologica in Annales Eminentiss. Baronii. Cumque ille mirum quantum Diocletiani & Imperatorum, qui cum eo regnarunt, tempora illustret, tuum erit
judicare,

judicare, an non bene rebus suis consulturus Typographus sit, si illa ex opere, quæ Lactantio elucidando inserviunt, excerpta editioni novæ adjiciat; mihi certe istud videtur adprime utile, atque eruditis acceptum fore; cum quia liber ille non omnium manibus teritur, tum quia ita in unum corpusculum collecta forent omnia, quæ ad melius aureum hunc intelligentium libellum necessaria sunt.

Defatigatus jam es lectione tam longæ & verbosæ epistolæ; sed tamen te missum facere nequeo, & veniam precor, si alteram æque prolixam priori annexam. Virum igitur eruditionis præclaræ mecum ad annum Christi 306. sentire summa cum voluptate perspicio, Constantinum Magnum in oppido Naïssø, non autem in Britanniiis natum; ad an. 302. Priscam & Valeriam Christianas fuisse; & denique eundem ad an. 306. NATALEM INVICTI referre ad Solem. Nec certe ego nunc quidquam causæ video, cur non sententia Petavii, quam etiam Harduinus in Anthirretico amplectitur, sequenda sit; cum dies ille natalis Solis non immerito dicatur, quia Sol tunc primum ad Septentrionem ab Austro cedit, uti Julianus orat. IV. ipse docet; & arbitratur Harduinus, in hunc diem natalem Christi Romæ primum translatum esse; ut dum gentiles profanis ritibus vacarent, sacris suis Christiani libere operam darent. Sed commodius mihi videtur, ut alia, quæ mihi in libro Pagii observata sunt, quæque vel sententias meas probant, vel quæ ut examinentur digna sunt, ad ordinem capitum disponam, ut ita omnia facilius invenire, atque de iis judicare possis.

De Domitiani persecutione ago ad Caput Lactantii 3. inque ea sum opinione eam nec longam nec gravem fuisse. Pagius contra existimat Domitianum anno XIII. imperii decrevisse persecutionem adversus Christianos, eam continuatam anno XIV. & auctam occasione Quinquennialium anno XV. quo occisus est in cubiculo, teste Suetonio, non autem in templo Jovis, *ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Διὸς*, uti scribit auctor Chronici Alexandrini; sententiam suam ut firmet vir eruditus, scribit in Chronico laudato sub Coss. L. Nonio Asprenate, & M. Arretino Clemente legi: *Brutius narrat magnam Christianorum copiam ab XIV. Domitiani anno sublatam & martyrio affectam*; Et deinde observat Eusebium, qui Brutii historiam legerat, in Chronico narrare, inceptam esse persecutionem anno Christi XCIII. idemque eum in historia confirmare; & Cap. XVII. lib. III. de persecutione sub Domitiano loqui; quæque habet postea. c. 18. ostendere tantum eam hoc anno auctam esse. Sed Chronici auctorem non esse ex accuratissimis Scriptoribus, utique constat; nam hocce

• 25 Coll.

Coff. sequentes conjungit. *Domitianum XIII. & Flavianum Clementem : Asprenatam & Lateranum : Domit. XIV. & Clementem ; denique Valentem & Veterem ;* primis Coff. assignat persecutionis initium , illoque tempore scribit Apostolum Johannem in Patrum relegatum esse , & Domitianum statuisse Davidis genus e medio tollere ; sequentibus, Brutii verba supponit ; & reliquis binis annis , ne persecutionis quidem mentionem facit. Similia judicare debemus de Eusebii Chronico. Et quamquam , ut Brutii sequamur auctoritatem , persecutio potuerit anno XIV. incepisse , illa æque in exitum , quam in principium anni illius rejici potest ; quod si verum est , non multum certe a ceterorum eruditorum sententia discrepabit. Sed quod Pagius ex cap. XVII. & XVIII. lib. 3. Hist. Eccles. Eusebii probare conatur persecutionem inceptam a. XCIII. & auctam a. XCV. illud ego nequaquam , quo sum stupore , capere possum. Nam Eusebii capita librorum per annos non disposuit ; deinde scribit *καταστροφή* Christianos persecutum esse Domitianum , id est , sub extremam vitæ tempus. Caput XVIII. adhæc priori annectit his verbis , *ὡς τούτοις* , nim. *διωγμῶ* vel persecutione ; & denique illa ipsa verba , quibus Pagius putat probari anno XV. persecutionem auctam esse , prioribus etiam junguntur , indicantque eo anno Christianos persecutione vexatos fuisse ; quod mihi firmum admodum argumentum videtur , anno XV. in innoxiam gentem grassari Imperatorem cœpisse. Nam cum dixisset , scriptores etiam ethnicos non dubitasse memoriæ tradere Christianorum martyria , addit , *ὅτι καὶ τὸν καλεῖται ἐν ἀρχαῖς ἀπομνημονεύσας* , qui quidem etiam tempus ipsum persecutionis accurate notaverunt. At quod illud tempus fuit ? non certe annus XIII. non XIV. sed quintus decimus : scribunt enim anno principatus Domitiani quinto decimo , Flavianam Domitillam Flavii Clementis , ejus qui tunc temporis Romæ Consul fuit , ex sorore neptem , una cum aliis plurimis ob confessionem Christi in insulam Pontiam fuisse deportatam. Neque puto Eusebium omitturum fuisse narrare , si iidem Scriptores memoriæ mandassent persecutionem jam anno Domitiani XIII. incepisse , vel decretam esse. Neque tamen , quemadmodum antedixi , illis plane refragari animus est , qui anno XIV. censent Domitianum jam in Christianos grassatum esse. Nam Dio Cassius lib. LXVII. postquam narrasset Fabium Clementem *πατρίωνα* , Consulem , & Flavianam Domitillam morte affectos esse , illato ambobus crimine *ἀσεβείας* , Impietatis , (ita enim de Christianis loquebantur) adjicit , Domitianum *τῷ ἔτει* hoc anno sequente , Coff. Cajo Valente & Cajo Antistio occisum esse. Et anno præce-

præcedente alios etiam Christianos vel relegatos, vel neci datos esse, ex verbis, quæ Flaviæ Domitillæ historiam sequuntur, patet: *ἰππηγῆν ἢ ἀμφοῖν ἰγυλαμα ἀνάστη. ὅς ἑς τὴ ἀλλοί ἐς τὰ Ἰουδαίων ἴδν ἰξοκίλλοτας πολλοὶ κατεμάσθονατ. καὶ οἱ μὲν ἀπέθανον, οἱ ἢ Ἰῆ γούν ἰνοίαν ἰσέρθονατ.* Illatum ambobus, (Clementi & Domitillæ) crimen impietatis, quo crimine plures etiam alii, Judaicos ritus amplexi, damnati sunt: quorum pars occisa est, pars spoliata facultatibus: ubi per Judaicos ritus intelligenda est Christiana religio, non modo apud Dionem, verum etiam apud auctorem Olympiadum, qui scribit illis illatum esse crimen *Ἰουδαϊσμοῦ*. Nam Judæi & Christiani confundebantur, & forte ita Diocletus est, quia Domitianus interfici iussit, qui ex Davidis stirpe oriundi erant. Et quamvis concederem tam cito incepisse persecutionem, tamen non sequeretur inde illam vel longam vel gravem fuisse; mihi que nullum fere dubium, Domitianum crudelius in alios grassatum esse, eo que præcipue sensu posse dici, *portionem Neronis de crudelitate.*

Ad Cap. IX. observo, ante victum a Galerio Maximiano Narseum, Persas etiam superatos fuisse a Diocletiano, vel eos cum illo pacem fecisse; & Herculium videri cum iisdem bella gessisse. Et Diocletianum quidem bellasse cum Persis probat ad annum 289 Antonius Pagius, sequutus Norisium, præclaræ itidem doctrinæ virum, qui videatur cap. xv. Differt. 1. de numismate Diocletiani: quique ibidem observat Maximianum Herculium nunquam contra Persas pugnasse; id quod etiam Pagius ad a. 297. sequitur. Contrarium quidem tradit auctor Chronici Alexandrini, isque etiam male Constantium scribit cum Persis bellum gessisse, quem in errorem incidisse quoque Casaubonum observavi ad Cap. Lactantii xv. Et forte is auctorem Chronici secutus est, qui ita loquitur p. 642. *Persæ maximo bello a Constantio, & Maximino Jovio Cesaribus devicti sunt.* Imo Constantius nunquam cum Persis bellavit; & Nicomediæ Cæsar creatus, statim Occidentem petiit; alter quoque Cæsar, non Maximinus, verum Galerius Maximianus dictus fuit; quem errorem & alibi in eodem Chronico, vel *ἑταρομῆ χροῖων*, uti Scaligero vocatur, occurrere, doceo ad Cap. Lactantii. Sed tamen Mamertinus, cap. 2. Panegyrici Maximiano Augusto dicti, ita loquitur; *An tuas res gestas enumerare conabor, quæ te prima signa imperatoris auspiciis inaugurarint, quæ castra dominum habitura susceperint, quæ bella deduxerint, quæ victoria auxerint? ibo scilicet vestigiis virtutis tuæ collegendæ per totum Istri limitem, perque omnem, qua tendit, Euphratem, &*
ripas

ripas peragrabo Rheni, & littus Oceani. Hæc verba, fateor, mihi significare videbantur Herculum ad Euphratem cum Persis bellasse; nec muto; sed id factum antequam Imperator foret, & cum in aliorum Imperatorum castris militabat; & Marmertinus his verbis breviter enarrat, quomodo vitam transegerit Maximianus, antequam imperio admoveretur, & quæ virtutis suæ præclara specimina dederit. Nec quidquam evincunt *munera*, quibus Parthus, uti Cap. 5. Genethliaci legitur, *blan-*
diebatur Diocletiano & Maximiano, quia Narseus id fecit, postquam fœdus cum Diocletiano percussit, uti patet ex Cap. 10. Panegyrici, quem laudavi: *hoc eodem modo, Rex ille Persarum nunquam se ante dignatus hominem confiteri, fratri suo (Diocletiano) supplicat, totumque, si ingredi ille dignetur, regnum suum pandit, offert; interim varia miracula eximia pulchritudinis feræ mittit, amicitia nomen impetrare contentus, promeretur obsequio.* Nam de iisdem proculdubio muneribus loquitur. Nec obstat Maximianum Herculum in Inf. vocari *Persicum Maximum*, quia illud cognomen ex Diocletiani victoriis obtinuit, qui a victoriis Herculei *Germ. Maximus* etiam dictus est, notante Norisio, Cap. v. diss. 1. de numism. Dioclet.

Ad Cap. XVIII. disputo, num Diocletianus consecratus sit. Animadverto nunc Ant. Pagium ad a. 316. ex loco Eusebii a me laudato, adstruere eum a Maximino inter Deos relatum esse.

Ad Cap. XLII. p. 229. examino, quot per annos Diocletianus, abdicato imperio, privatus vixerit: quæque ibi noto, ita res, fingenda sunt. Significanter ait, *post imperium*, & per totidem annos eum abdicata purpura, si annum, quo diem suum obiit, illis annumeramus, Diocletianum superstitem vixisse in consensu, fessio est; nam anno cccv. privatum se ipse fecit, & a cccxiiii. obiit; illisque ambobus pro integris computatis, anni novem colligentur, uti docet Pagius ad an. Christi cccxvi. Noluit autem &c.

Ad idem Caput, Maximianum Herculum a filio Maxentio consecratum esse observo. Firmat eam sententiam Anton. Pagius ex nummo apud Mediobarbum, qui inscribitur,

DIVO MAXIMIANO PATRI
MAXENTII AVG. F.

Et hanc ob causam, non autem quia a Constantino genero erat consecratus, Divus in lapide apud Nicol. Bergerum 3. 23. a Constantino juniore vocatur, observante eodem alibi.

alibi.

IMP. CAES. FL. VAL.
 CONSTANTINO. P. F.
 AVG. NEPOTI. DIVI. CONS
 TANT. AVG. PII. FILIO
 XXXIII.

Nisi dicamus ea voce nihil aliud tunc temporis designare voluisse Imperatores vivos, quam quorum mentionem faciebant mortuos esse; quo sensu existimabam ad c. xix. Diocletianum & Maximianum vocari ^{θεοκράτορας} a Galerio Maximino apud Eusebium.

Ad Cap. L. *Valerium* mutandum esse in *Valeriam* docui. Pagius ad an. 306. n. 15. & 314. 12. *Valerium Valentem* a Licinio interfectum fuisse scribit. Verum vix dubito quin vir raræ eruditionis sententiam suam mutaturus sit, si incidit in ea quæ de morte Valentis notavi. Quod ad nummum attinet, qui apud Goltzium Græce inscribitur ΑΤΤ Κ. ΠΟΗ (apud Pagium legitur POT) ΟΥΑΑΕΡ. ΟΥΑΑΕΝC. CEB. L. A. dubium valde est, num ad Valentem & Licinio occisum referri possit; quia alius eadem Goltzio recensetur nummus, in quo ex ejus opinione ille vocatur, ΑΤ. ΚΑΙ. Γ. ΙΟΥΑ. ΟΥΑΑΕΝC. ΚΤ. CEB. L. A. Ε; ut verum fatear, optarem summopere, me illos nummos inspicere, & manibus tractare posse; suspecti mihi enim admodum sunt; certe unus ex iis, quia Valens noster nunquam Augustus, verum Cæsar tantum fuit. Quidquid sit, *Valentem* tunc temporis a Licinio non fuisse neci datum, sed post gestum cum Constantino primum bellum, quod incidit in annum Christi 317, aperitissime constat; cum quæ capite illo narrat Lactantius, adscribenda sint anno 314, ipso Pagio hæc ita digerente. Quæ autem ad Caput L. de Valente notavi, ita rogo refingas; festinatione enim factum est, ut non satis mentem attentam habuerim ad ea quæ Tristanus notavit. „ Nam Valens dux limitis (male a „ pud Pagium scribitur *militis*) Daciæ eodem tempore neci da „ tus non fuit; sed a Licinio, postquam a Constantino ad Ciba „ lim victus fuit, Cæsar est creatus; & cum ambo pugna, quæ „ in campo Mardiense, qui inter Philippos & Hadrianopolim „ videtur fuisse, iterum succumberent, ea conditione Constan „ tinus pacem cum Licinio fecit, ut Valens privatus fieret, & „ occideretur, quemadmodum ex Excerptis de vita Constan „ tini Zosimo & P. Patricio notavit Tristan. T. 3. p. 472. qui etiam „ recte reprehendit Victorem, P. Diaconum, & Occonem, „ quod scribunt, Valentem rebellasse contra Galerium Maxi „ mianum. Nam, quamvis illud apud priores duos non inveni-

am,

am, verum tamen utique est Valentem non potuisse rebellare contra Galer. Maximianum, quia ille diem suum obierat, cum Valens a Licinio Cæsar crearetur. *Imperatorem* eum vocant Victor & P. Diaconus; & si eum Augustum censent esse factum, errant utique; vel statuendum est illa ætate *Imperatoris* titulum promiscue & Augustis & Cæsaribus fuisse datum; quomodo, observante Pagio, Numerianus appellatur *Imp. C. M. Aur. Numerarius. Nob. C.* in nummo veteri. Putaveram tamen nonnunquam fuisse Numerianum tunc temporis non Cæsarem, sed Augustum, quia hic unicus foret nummus, in quo *Cæsar* appellaretur *Imperator*; quem titulum in aliis nummis, vel inscriptionibus, non video Cæsaribus tribui, si excipias Ins. 7. CCLXXV.

IMP. Q. IVLIO. FILIO. GALLIENI.
AVG. ET SALONINÆ. AVG.

Nam is tantum Cæsar fuit factus. Et qui apud Trifstanum, T. 3. p. 466. inscribitur IMP. ROMVLVS, atque a Mediobarbo refertur ad filium Maxentii, qui revera Cæsar obiit, a Trifstano adscribitur Romulo Augustulo dicto, qui a patre Oreste Augustus vel Imperator est factus. Nec videtur obstare, Numerianum appellari *nobilissimum Cæsarem*: nam eum titulum Augusti nonnunquam servarunt; uti patet ex Ins. 4. CCLXXVIII.

IMP. M. AVR.
CARINO
NOBILISSIMO
CAES. PIO.
FELICI. INVICTO
AVGVST
PONT. MA
XIMO. TRIB
POT. P. P.
COS. PROCOS

Patetque hoc etiam ex nummo apud Mediobarbum, in quo C. Valens Hostilianus Messius Quintus dicitur *nobilissimus Cæsar & Augustus*: QVINTVS. NO. CAE. VALENS. HOSTIL. AVG. sic Volusianus, P. Licinius Valerianus, Herodianus filius Odenati, Herennianus, Maxentius, & Constantinus Magnus in nummis appellantur IMPERATORES AVGVSTI & simul PRINCIPES IVVENTVTIS.

Ad idem Cap. L. observo Valeriam & Priscam Christianas fuisse, vel valde Christianis favisse. Antonius Pagius idem censet, illudque etiam ex Eusebii firmare conatur lib. 8. c. 1. Hist. Eccles. præfert-
que

que ad annum 302. Christophorsoni versionem Valesianæ. Mihi iterum iterumque Græca Eusebii verba examinanti nondum constare potest, eum de Imperatorum uxoribus verba facere; quia sequentia plane contrarium suadent; in quibus Dorothei & Gorgonii fit mentio; cum certe ne dubitandum quidem videatur, quin Eusebius Augustas earumque liberos, pace jam Ecclesiæ data, fuisset nominaturus, si per verba hæc *γαμνταῖς ἢ παισὶ* eas intellexisset. Imo, ubi diligentius Eusebium inspicio, nescio qui fiat, ut existimem, nec Christophorsonum, nec Valesium, horum verborum sensum percepisse, quamvis hujus versionem secutus sim ad Cap. XIV. Lactantii. Proponam rationes meas, a quibus tamen abire ipse paratus sum, si meliora alius doceat, vel si eruditius videantur non satis validæ esse. Eusebius igitur narrat, Christianam religionem magnam gloriam & libertatem apud Græcos & Barbaros consequutam esse ante Diocletiani persecutionem, illud probari *ἢ πρατόντων*, id est, *Imperatorum*, benignitate erga Christianos, quippe qui illis dabant *ἢ ἰδῶν ἡγάμενας*. Postquam ita de Imperatoribus discessisset, ad alios transiit *τὶ δὲ ἀπὸ ἢ κατὰ τοὺς βασιλικὰς λόγους εἰκοὺς ἢ ἢ πᾶσι ἀρχόντων*, quæ ultima verba Christophorsonus & Valesius interpretantur *de ipsis Imperatoribus*, Pagius, *de iis, qui omnibus imperant*. At ego illa ita vertenda censeo: *quid opus est dicere de iis, qui in Imperatoris palatio versantur? quid de iis, qui omnibus præfessi sunt?* Et intelligo per hos *ἀρχοντας*, præfectos prætorio, vel potius præpositos cubiculi, similesve, qui reliquis, qui in palatio versabantur & in comitatu principis erant, præerant. Hos ait Eusebius fuisse Christianos, & domesticis, uxoribus, liberis, & servis permisisse libere profiteri religionem Christianam; talem fuisse Dorotheum, qui erat præpositus cubiculi, uti docet Valesius, talemque Gorgonium alium itidem in palatio præfectum, & reliquos, qui cum ipsis propter *τὸν τοῦ θεοῦ λόγον* pacem gloriam sunt consecuti; & tandem addit *τοὺς καθ' ἑκάστην ἐπαρχίαν ἀρχοντας*, vel Ecclesiarum antistites, magno in honore fuisse *ἢ πᾶσι δαττόντων ἢ ἡγάμενοι*, *apud omnes tam privatos, quam provinciarum rectores*, ut vertunt; cum interpretari hæc verba debeant, *apud omnes procuratores Augustorum & præfides vel rectores provinciarum*; quomodo in Inf. II. DXCv. Aufidius Julianus vocatur *ὁ πράξιτος ἰππικῶν ἢ Σιβάρων*, & CCCCLVII. T. Porcius Proclus *Ἐπιτροπὴ Προνοίας διὰ Θλαμνίας, Ἀιμνίας, Λιγυσίας*. Et ultima hæc Eusebii verba satis mihi equidem evincere videntur, eum non de Imperatoribus, sed de iis qui prima dignitate in eorum palatiis erant, & domesticos regebant, loqui; firmaturque

que idem Cap. vi. ubi agit *οὗτοι κατὰ τοὺς βασιλικούς ἔκους, de
iis qui in palatio versantur*, recensetque ibidem *τοὺς ἀμφὶ τὸν Δωρ-
θεὸν βασιλικούς παιδας*. id est, *Cubicularios*, similesve, quibus Do-
rotheus præerat; qui, tametsi summi honoris prærogativa ab Im-
peratoribus ornati essent, nec minus ab iisdem diligerentur
quam filii, probra tamen & tormenta pro Christiana religio-
ne pati voluerunt; & mox ait Dorotheum atque Gorgonium
strangulatos esse. Et accipe tandem quod mihi, dum hæc scri-
bo, in mentem venit; quod si probas, lis plane omnis e medio
sublata foret. Cap. 6. uti dixi, memorat *βασιλικούς παιδας*, *Cu-
bicularios Principis*; & tuum erit judicare, num Cap. x. pro *ὅτι πάντες
rescribi debeat ἅντι πάνσι ἀρχόντων*; & subintelligi commodissime
potest *βασιλικός*, quæ vox præcessit. Et quia capite 7. eundem
ordinem sequitur, narratque primo constantiam & martyria
βασιλικῶν παιδῶν, inde ipsis præfectorum Dorothei & Gorgonii,
& denique Anthimi Episcopi, magis magisque confirmor in ea
opinionem, ac puto Gorgonium etiam præfecturam in palatio
gessisse; & forte ejus sive filium, sive nepotem esse, qui tem-
pore Constantii Augusti, teste Amm. Marcell. 15. 2, *Gorgonius*
etiam fuit vocatus, *cuique thalami Cæsariani cura commissa erat*.
Nam duo fuerunt præpositi sacri cubiculi, Augusti sc. & Au-
gustæ, uti patet ex l. 5. Cod. de præpos. sac. cubic. ac utraque
dignitate Dorotheus & Gorgonius potuerunt esse ornati; quam-
quam nullus repugnaverim, si quis eos alios in palatio honores
gessisse existimet; imo acquiescam etiam plane, si cui conje-
ctura hæc, neque enim alio loco meas habeo emendationes,
displiceat.

Hæc sunt, Vir Amplissime, quæ tecum communicare vo-
lui, tuumque nunc erit judicare, num digna illa sint otio meo,
atque adeo tuo. *Vale plurimum.*

Hagæ-Comitis, XV. Julii, CIOICLXXXIX.

JOHAN:

JOHANNIS COLUMBI

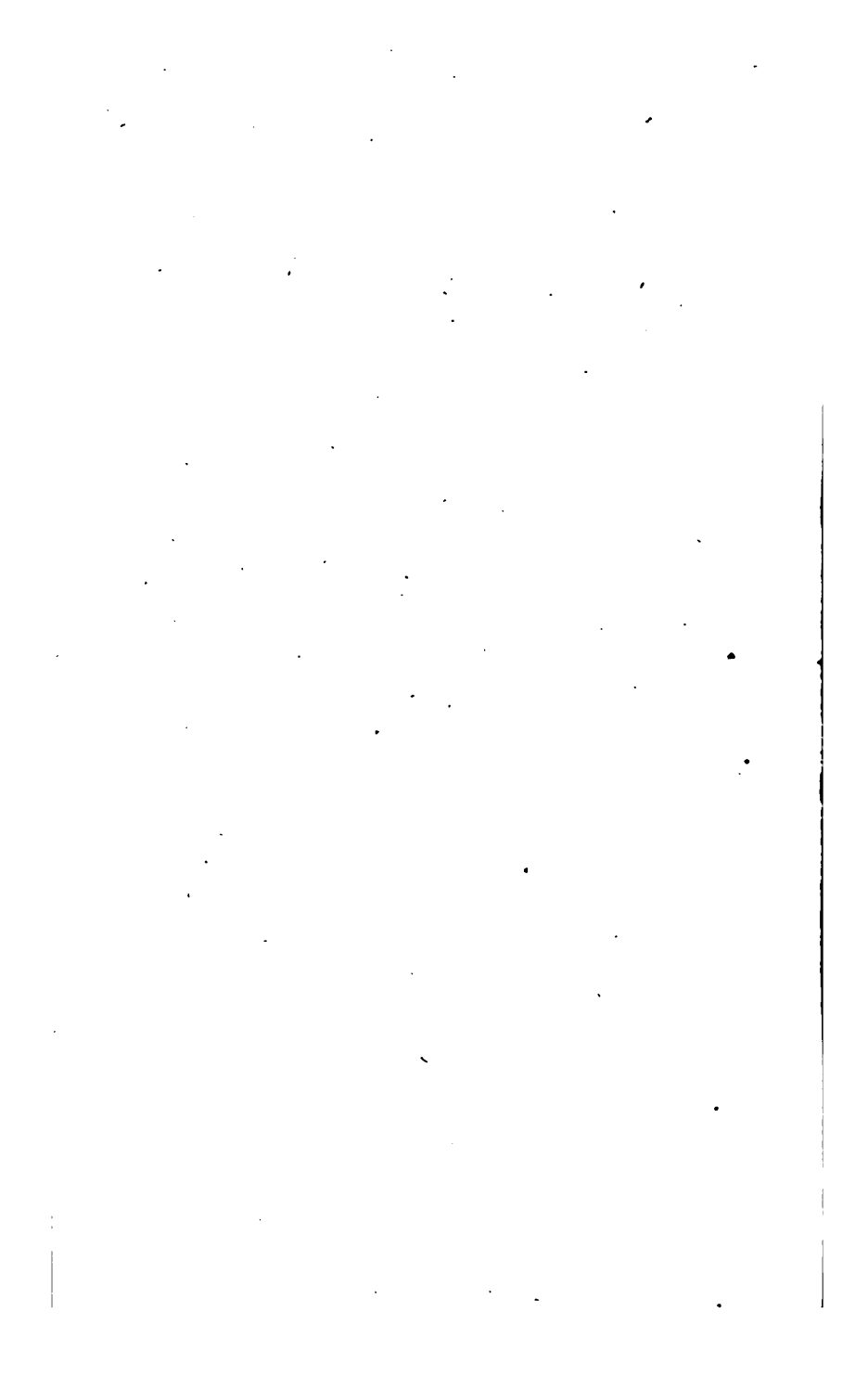
N O T Æ

I N

LACTANTIUM.

Rr

PER-

PERILLUSTRI & AMPLISSIMO

V I R O ,

D^N. GIBERTO CUPERO,

Ab Ordinibus Transsylvanica ad Illustrissimorum & Præpot. Fæd. Belgii Ordinum Generalium Conventum Delegato,

Inclytæ Reipub. Daventriensium

C O N S U L I ,

J O H A N N E S C O L U M B U S

S. P. D.

Icet in Patriâ, quoque meâ gaudeam dari magnas & illustres animas, quæ bonas litteras ament & recipiant perbenigne, modisque multis conatus etiam meos foveant atque ornent: præsens tamen hoc opusculum suâ sponte procul ab hoc solo, trans mare nimirum, & in sinus Tuos, Vir Amplissime, evolare dicam an redire festinabat. Ego certe nisi hoc, quicquid est, Tibi misissem primo, nomenque Tuum illustrissimum frons ipsa ut præferret curassem, gravia quidem crimina aliquot effugere vix posse mihi videbar. Nam aut plagiarium forem, qui debito Tibi corpori iniecissem manus; aut peculatu quodammodo tenerer; vel etiam sceleri quadruplatoris adfinis existerem, si tot præclaras res Tuas, publicis destinatas usibus, privatum sub titulum avertissem. Animi quidem ingrati notam, bonis omnibus æque invisam & detestabilem, nequaquam evitasset, Tibi operæque & auxilio Tuo profectus hic meos nisi referrem acceptos. Nondum

R r 2

mihi

mihi fatis certum fixumque erat editionis consilium, cum Tu modo scriptum hoc Lactantii laudans, modo emendationes meas, alias probans, alias regens & reducens in viam, observationes denique Tuas communicans, quæ per se etiam ac solæ quantumvis editioni meæ conciliarent pretium, ut insisterem cœptis perfecisti. Atque hæc inter maximas curas & negotia, quibus populorum salus continetur, quibusque Te muneris amplissimi partes plerumque distringunt, mei causâ facere non gravatus es. Denique editionis Britannicæ exemplum, diu sed frustra nostris à bibliopolis expectatum, à publico tabellario mihi ut adferretur, per consuetam Tibi beneficentiam effectum est. Non mirum igitur, si nemini prius quam Tibi qualescunque has curas meas, imo & tuas multo feliciores, totumque adeo opusculum hoc, constitui mittere: fas etiam & æquum fuit, primo ex aditu lectores, quid cuique debitori sint, ut cognoscerent. Cæterum editio ipsa si minus elegantia Tuæ satisfacit, oro absentia meæ condones; per quam præterea vereor factum esse, ut quædam serius missa, dilata sint in tempus aliud. Hoc verò fore propediem, quo liceat & illa proferre in lucem, spei non nihil superest. Nihil certè eorum vitio meo periisse, quorum me participem facere dignata est summa bonitas Tua, dum vivam, notum testatumque facere, Deo bene juvante, laborabo. Vale, vir insignis, & conatus meos consule boni. Scrib. Upsalix. prid. Kal. Jul. An. clō lōc LXXXIV. .

LECTORI BENIVOLO S.

X quo tempore *Vr* quidam illustris hoc opusculum, cui *Lactantium* auctorem non dubie videbatur inscribere, libros inter publicam in lucem tunc prodeuntes, non gravabatur mihi indisare, arsisse me fateor studio non levi penitus illud cognoscendi. Cumque tandem, ut una cum ceteris a *Cl. Baluzio* editis voluminibus afforretur, perfecissem, res exspectationi non male respondere, neo à candido illo *S* terso orationis *Lactantiana* filo scriptio hæc abhorrere visa est: multaque alia, præsertim vero raritas rerum, *S* cum narrationibus aliorum vel fida convenientia, vel discrepantia etiam minus nonnunquam suspecta, fidem aliquam faciebant, mercem non vanam tanto sub nomine venditari. Sed *S* genus hoc apud antiquos usurpatum reperisse me putabam; ut in tribus illis *C. Fannii* libris, quibus ille narravit exitus occisorum aut relegatorum a *Nerone*: quos *C. Plinius minor lib. 5. Epist. 5.* subtiles, diligentes, & *Latinos* vocat; atque inter sermonem historiamque medios. Idque genus *Trebellius Pollio* secutus etiam videtur, qui scriptos sibi libros plures, non historico, nec disertis, sed pedestri eloquio ait, satis quidem modeste. Agnovi præterea quadam desumpta ex libris *Biblicis*, secundo præsertim *Macchabaorum*, (quem librum post *Christi* tempora consilium arbitror, temporibus persecutionum; fidem ejus certe in historiis laborare diu est quem notaverunt eruditi); item ex *B. Cypriano*, *Patrumque* aliis, qua pro facultate meâ passim indicare studui. De eodem hoc opusculo, quod *B. Hieronymus* simplice titulo, *DE PERSECUTIONE*, designat, quo modo *S Tertulliani* librum memorat, quem ipse paulo fufius *DE FUGA IN PERSECUTIONE* inscribit, agam, si *DEO* visum fuerit, prolixius olim; præsertim si meas in manus pervenerint subsidia hæctenus quidem frustra quesita; uti *Joannis Sarisberiensis*

LECTORI BENIVOLO.

opusculum argumenti ejusdem, de quo ipse, Polycratici, seu de Nugis Curialium, lib. VIII. c. XX. p. m. DCXLVIII. Libellus, inquit, qui de exitu tyrannorum inscriptus est, quid de tyrannis sentiam plenius poterit aperire, diligentiam tamen compendio, &c. Sed ille libellus an exstet, satis liquido me non scire fateor: si exstat, spero inde lucis non nihil accessorium huic presenti. Contendenti mihi præterea hæc cum Lactantianis jam olim vulgatis pluscula fateor occurrisse, quæ convenire viderentur: ex quibus ea, quæ minus operose poterant excerpti, locis apposui (si quid video) aptis & perquam similibus; ut horum sylvula vel judicium ex collatione facere volentibus præsto esset, vel juvenuti prodesset, unicuique rebus memorabilibus sermonis ubique prioris venanti vestigia. Nequeo tamen dissimulare, usque & usque oggessisse auribus sese veterem Epicharmi cantilenam, Νῆψα δὲ μὴ μῦθον ἀπίστου. Inprimisque optabam, uti me de manuscripto tantum servante thesaurum plura docuisset Cl. Baluzius; præsertim ubi latuerit antehac, & cujus hominis aut societatis armario relicto in illustrissimi Colberti migraverit Bibliothecam. Obversabantur animo etiam cogitationes alia hæc ferè ducentes. Illam orationis Lactantiana imaginem, forsitan labore summo adumbratam, illos rerum insignes apparatus, quasi scenam quandam ad captandos adplausus, videri posse compositos. In ipso codice quedam arte sordidata, arrosa, pertusa, omnia ad ementiendum vetustatis habitum. Jam olim similes fabulas dedisse ambitionem illorum, qui otio abundantes, vel effingere aliena ingenia & facultates, vel sub eorum nominibus illudere aliorum credulitati gestiebant. Hæc & alia hujus generis prope victa tamen fateor ab iis, quæ parti favebant adversa. Videbam Cl. Baluzii fidem & candorem, non minus quam eruditionem, à viris emuncta naris laudari. Viros dein laudis rara hæc magis propendere deprehendi, ut ludos hic tales fieri minus credant. Plerimum quoque valuit rerum alibi non temerè inveniendarum (de quibusdam loquor) præstantia, aliaque non levis momenti.

Qui.

LECTORI BENIVOLO.

Quibus fultus erectusque, institi ceptis, Et ut aliquid etiam his, quod haberent, darem, qui sublatae vetustatis maculas, Et alia ejus generis, penè eodem loco ponunt, quo redituarium Et praefegminum curam. Verum hac celerius deproperata, postquam illustrissimi D. Cuperi Epistola advenere, tandemque etiam Oxoniensis editio, saltem paucos, Et harum rerum magis ignaros, criticas velitationes non rejecturos confisus, ea perfecti qua hic vides. Fruere his, si videtur, mi Lector; majora autem Et magis exquisita ab his expectata, quibus senescencia jam litterarum studia majore successu reducere ac reformare datum est. Quos inter celeberrimum Gravium habes, cujus in hoc opusculum emendationes promissas avidè Et prope impotenter expecto. In memorata editione Britannica non tam doleo quadam D. Cuperi meisque conjecturis praerupta, quam lator, Et his ipsis, concurrentibus magnorum hominum studiis, accedere robur Et fidem, scriptoque ipsi auctoritatem. Emendationes illas nunc excerpere non vacat: fiet hoc, uti spero, propediem, alioque in schedio pleribus eas impertiar. Adolescentes verò, ne quid erroris ex his imbibant, si quando hic auctor nimium in studium armorum Et militiae, quod in Diocletiano necessarium fuit, irvehitur, meminertis, Lactantium alibi gravissimo errore bella inter Christianos in totum damnare. Vide lib. VI. cap. XX. p. m. DCXLVIII. Quis igitur enim in re tam absurda sequi velit ducem? Sed de his fortasse alibi agam pleribus. Interim vale, mi Lector; Et quam expectas ipse ab albis, mihi, sicubi lapsus sum, veniam indulge.

DE LIBRO HOC
TESTIMONIA

ET JUDICIA ALIQUOT.

Hieronymus in Ecclesiasticorum Scriptorum Catalogo, inter cætera Lactantii opera memorat, DE PERSECUTIONE LIBRUM UNUM. Sequuntur Hieronymum Freculphus, Honorius Augustodunensis, Abbas Trithemius, & alii.

Ex litteris Nicolai Heinsii, datis Viana ad Leccam, Anno 1680. a. d. 20. Jan. ad J. C. Upsaliam.

E Galliâ libros complures haudquaquam contemnendos nuper accepi, atque in his elegantissimum Lactantii libellum, de ferali ac violento exitu Cæsarum Romanorum, qui ab imperio Neronis ad sua tempora Christianos essent persecuti. Hunc Cl. Baluzius Miscellaneorum suorum volumini insertum primus publicavit.

Ex litteris Gisberti Cuperi ad Constantinum Hugenum, Celsissimo & Serenissimo Aransionensium Principi a Secretis, a. d. III. Cal. Jan. Anno 1682.

Lactantii ille liber elegans admodum est; & quia novitate rerumque clarissimarum diversitate mihi placebat mirum in modum, coepi varia loca diligentiori examine excutere, &c.

Idem in litteris ad J. C. scriptis Haga Com. V. Non. Oct. anno eodem.

Quod de Lactantio edendo cogitas, rectè facis; est enim libellus ejus dignus qui ab adolescentibus legatur etiam, ut jam à teneris videant, CHRISTUM DEUM ter optimum & ter maximum, verum esse SOSPITATOREM, DEFENSOREM, PROPUGNATOREM, TUTATOREM, & CONSERVATOREM (qui tituli ementitis gentilium diis dantur immerito) Ecclesie, quam sanguine suo redemit.

Stepha-

*Stephanus Baluzius in Præfatione Miscellaneorum
libri secundi.*

Damus tibi , lector , secundum Miscellaneorum nostrorum librum , in quo primum jure meritoque locum obtinet liber Lactantii de mortibus Persecutorum , nunc primum editus ex vetustissimo codice MS. Bibliothecæ Colbertinæ ; de cujus libri præstantiâ non opus est plura dicere in præsentiarum , cum abunde huic argumento satisfactum sit in Notis ad illum nostris.

Idem in initio Notarum.

Inter multos ac varios codices manuscriptos , quos vir literarum ac literatorum amantissimus , & in omni genere laudis excellentissimus , JOANNES BAPTISTA COLBERTUS , in publicam studiorum utilitatem , ex omni Europâ , Asiâ , Africâ , comparavit , reperi- tus est unus auro contra æstimandus , in quo continetur Lucii Cæcili Firmiani Lactantii liber de persecutione &c.

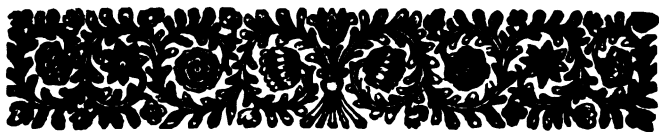
*Ludovicus Moreri in Lexico Historico , edito Gallicâ
linguâ , Lugduni , Anno 1681.*

M^rBaluze a publié dans le II. Volume de ses mélanges un traité de Lactance , que nous avions perdu. C'est le livre à Donat Confesseur *De Mortibus Persecutorum*. Il y a ajouté de très-belles Notes de sa façon.

Antonius Pagi in Dissertatione Hypatica , seu de Consulibus Casareis , hujus libri testimonia passim vocat ad partes , neque usquam quin sit Lactantii dubitat.

Ex præfatione ad Lectorem , in editione Oxoniensi.

Exhibemus scilicet Lactantii nostri librum de mortibus persecutorum , auro contra æstimandum , quem per plus mille annos desideratum , Eruditissimi Baluzii studio , nuperrimè recepimus. Eumque malè multatum , & lacunis sæpius hiulcum , partim ex nostris , partim doctissimorum virorum , Episcopi Asaphensis , & Isaaci Vossii , conjecturis subinde restitimus , &c.

INCIPIUNT
JOHANNIS COLUMBI
NOTÆ
IN

L. CÆC. LACTANTII FIRMIANI
LIBRUM DE PERSECUTIONE,
SEU DE MORTIBUS PERSE-
CUTORUM.

IN TITULUM.

L. Cæcilius Lact. Firm.] Secutus hinc sum, ut in plerisque cæteris, editionem Parisiensem, in qua auctor non L. Cælius, quemadmodum in vulgatis antehac operibus, sed L. Cæcilius Lactantius Firmianus appellatur. Hoc ita mutatum est à Cl. Baluzio, vetusti illius codicis Bibliothecæ Colbertinæ auctoritate, qui scriptum hocce nobis servavit; titulum autem hunc præfert: *Lucii Cæcilius. Incipit liber ad Donatum Confessorem de mortibus persecutorum.* Suffragatur ejusdem Bibliothecæ codex alius, in quo cætera Lactantii, quæ quidem habemus, opera exstant; ubi similiter vocatur L. Cæcilius Lact. Firmianus.

Ad Donatum Confessorem] Cui liber etiam de ira Dei, à B. Hieronymo impensè laudatus, inscribitur. Cæterum quis hic fuerit ex tantâ multitudine eorum, qui memorantur hoc nomine apud veteres, difficile dictu est. Cum tamen infra cap. 16. & 35. novies tormenta cruciatusque varios ob cœlestem veritatem passus, sex item annorum carcere detentus, nec tamen victus dicatur, illustris temporum illorum confessoris laude merito eum à Baluzio celebrari constat.

stat. Confessores enim appellabantur eâ tempestate martyres, ut Tertullianus vocat, designati; nempe qui diris vexati modis, in confitendo nomine Christi fortiter persistebant, nondum tamen ad mortem rapti. Unde B. Cyprianus Epist. 52. ad Antonianum, *Presbytero Moysæ*, inquit, *tunc adhuc Confessore, nunc etiam Martyre subscribente*. Hodie Pontifici Romano additi *Confessores* vocant, nullis quidem persecutionum turbinibus agitato; præ reliquis tamen mortalibus, ut isti quidem autumant, vitæ sanctitate conspicuos.

De mortibus persecutorum] *Mortes* in numero multitudinis Tullio cæterisque notæ optimæ scriptoribus esse frequentatum, Vossius de Analogia lib. 1. c. 40. & Baluzius initio notarum ad hunc librum exemplis docuere plurimis. Quibus addi possent haud pauca, si foret opus; ut illud Prudentii *κρῖς εἴρ.* hymno V.

*Nil ista vis exercita
Tot noxiorum mortibus
Agone in isto proficit;
Ars & dolorum vincitur.*

Inao & illud Lactantii lib. 7. c. 10. *Nam secuti duæ vitæ proposita sunt homini, quarum altera est anima, ac altera corporis, ita mortis duæ proposita sunt.*

I N C A P. I.

Audivit Dominus orationes tuas] Respexit, ut opinor, illud 2. Maccab. 1. v. 5. *Exaudiat orationes vestras, & reconcilietur vobis.*

Pro fidei sua meritis] Joh. Vorstius ad Sulpicii Severi sacram Historiam, quem librum Sulpicii rectè & utiliter lectitant adolescentes, lib. 1. c. 23. & quidem ad verba, *merito fidei noctem avertit*, hæc annotavit: *Quod Auctor Ep. ad Hebr. toties dicit κρῖς fidei, itemque δὲ τὰ κρῖς per fidem, id noster dicit merito fidei. Et vox merito ferè παράλας. ut in illo cap. 12. Benedictionis merito majorem minori præposuisset, id est, benedictione, vel per benedictionem. Vide & notas ejusdem in c. 47. Illud fidei merito usurpat Sulpicius etiam Dial. 2. c. 11. Nempe mereri sæpe accipitur pro nancisci, adipisci, sortiri, ita ut eventum potius quam jus & dignitatem, vel eventum etiam, non solum jus & dignitatem notet, auctore magno illo Gronovio, Obs. ad script. Eccl. c. 7. p. 76. ubi vide quæ ex Plauto, Terentio, Cicerone, aliisque, adfert. Sic in precibus Ecclesiæ veteris, *Ut per ejus adventum purificatis tibi mentibus servire mereamur*. Nihil in scriptis istorum temporum frequentius.*

Additur his omnibus adversarius] Paganis, qui videbantur antehac impune grassari in Christi gregem, apponitur ultor, qui eos coërceat. Sic Virg. Georg. II.

An memorem portus, Lucrinoque addita claustra.

Et Æn. VI. in verbis Sibyllæ:

----- *Nec Teucris addita funo
Usquam aberit.*

Vide illic Servium, imprimisque Macrob. Saturn. 6. c. 4.

Profligata nuper] Sic Lactantius Instit. 5. c. 2. *Quippe cum sapientia professor (Epicurus) profligare sapientiam niteretur.* Cap. 4. *Ut omnes, qui ubique idem operis efficiunt, uno semel impetu profligarent.* Idem verbum Lactantio reddendum est lib. 6. c. 23. *Animas ad sanctitatem genitas, velus in caeni gurgite demersit, pudorem exsimixit, pudicitiam profligavit.* Sic aliquot & scripti & editi codices, teste Servatio Gallico, cujus tamen editio habet, *flagitavit*: ipse mallet, *flagitavit*; quorum neutrum sat firmis illic adstrui potest tibicinibus. De recto usu verbi hujus adeant adolescentes Gellium, lib. 6. cap. 23.

Nunc placatus servorum suorum Deus] Excidisse videtur vox *precibus*, aut alia similis; quam si restituas, prior sermo erit, multoque concinnior. Sic lib. de ira Dei, c. 21. *Itaque Deus non thure, non hostiâ, non pretiosis muneribus, sed morum emendatione placatur.* *Moyse precibus placatum Dominum cladem avertisse* ait Sulp. Severus. Nonnihil dubitationis tamen injicit 2. Machab. 1. 2. *Qui liber quo loco habeatur à doctis haud nescio*: assidue tamen cum legisse videntur Christiani temporibus persecutionum, ob argumenti convenientiam. Hujus certè scripti auctorem aliquot locis ex illo quædam verba retulisse, satis constabit infra. Obscurior est series verborum; sed ita jungenda tamen ea puto, ut *servorum suorum fidelium Deus* dicatur, quomodo & alibi in sacris litteris frequentissimè Deus Abraham, Isaac, & Jacob, dicitur. Inspice fodes; & utrum putes eligendum, ipse, mi lector, statue.

Disfuleras pœnas eorum Deus] Gravier in argumento simili Gregorius Nazianzenus, Invect. II. in Jul. *Πρότερον μὲν εὐτύχη ἐτι αἰσῶ-
χε καὶ ἀνιβάλλετο τὸν ὑπὲρ ἡμῶν ὄργαν ὁ θεός, καὶ ὑπο πάντα τὸν αἰῶ-
να ζῆλον ἐξέπαινον, ἀλλ' ὑψηλὸν ἐτι παρὰ τῶν ἀσθεῶν εἶχε τὰν χεῖρα,
καὶ τὸ τόξον ἐτίθει μὲν καὶ ἵππομασὸν κατόχη δι' ἑσῆς, καὶ ὅσπῃ το
νόσημα ὑπέκλον καὶ κακόθεος ἐκράχθη, καὶ πρότερον ὅλην αὐτῷ πονηρίαν ἀπέμ-
νην ὅσπῃ δὴ τῆς κέρσιως θεῶν ὄμῃ, ἢ ἢ σάσει μετανοία, ἢ κολασσεται δι-
καίτερον.* Verum hanc doctrinam ex divinis litteris, & fidelibus earum
interpretibus antiquis novissime tradere, non est instituti mei. Præter eas
tamen, unde præcipuè peti illa debet, non contemnenda sunt pon-
nitus, quæ ducti lege conscientiae datâ, aut ab aliis edocti pronun-
tiarunt *οἱ ἐξω*. Qualis illa interrogatio Andromaches ad Menelaum,
apud Euripidem;

Τὰ θεῖα δ' ἢ θεῖ', εἰδ' ἔχειν ἢ γὰρ δίκην;

Item illa Chori, in aliâ ejusdem tragedia:

Πρόσω μὲν, ἀλλ' ὅμως αἰθίρα ναί-
οντες ὄρασι τὰ βροτῶν ἡρανίδαι.

Quam eximia etiam illa, quæ ex Antiope ejusdem conservavit no-
bis Stobæus:

Δίκα τοι δίκα χρόνῳ.
Ἄλλ' ὅμως ὑποσπασ-
σ' ἔλαβον ὅταν ἐχθῶ
Τί' ἀσθεῶν βροτῶν.

Hoc est interprete Grotio, viro illustri,

Fus sero veniat licet.

Fus est: actamen impio

Pœnas, quas decet, irrogans

Tanquam ex insidiis læset.

Ubi *Dice* seu *Fusissia* Paganorum Deam notat: estque eadem quæ Astræa, Themis, Erigone, Nemetis, Adrastia, aut certe non valde diversa. De quâ fufius agit vir eruditionis raræ profusque copiosæ, Samuel Bochartus, Hierozoici part. 2. lib. 3. cap. 2. ubi præcepit illud Melitenfium de S. Paulo iudicium, *δὲ ἡ Δία ἔστ᾽ ἡ Ἰσείων*, Act. 28. v. 4. doctè peritèque expendit & illustrat. Cujus notæ plura cum & alibi, tam in diverbiis, quam in choris, ubi partes suas agere solet poëta, passim apud Euripidem exsunt, mirum non sine causâ videri possit, cur Plutarchus, & forsitan Sextus Empiricus, in versibus, quos emendatiore nobis dedit Petrus Petitus, vir doctissimus, impiam & sacrilegam sententiam, quam ex personâ Sisyphi protulit, ipsi Euripidi, tam solerti & perito rerum humanarum rimatori, tribuere non dubitent. Sed in hæc penitus nunc inquirere nihil attinet. *Vigilat usique, vigilat sempiternus ille iustitia vigor, vigilat oculus arbiter & vindex rerum perpetuus; aliquoties serus, sed scrupulosus quasi tor rectè gestorum vel fecius*, ut ferè ait Am. Marcellinus. *Quum autem lenso gradu ad vindictam sui procedit, sarditatem supplicis gravitate compensat*, ut habet Val. Maximus. Quâ de re clarius & prolixius Theologi: Nec penitus tamen contemnenda sunt, quæ scribere de hoc argumento extranei, præsertim Seneca & Plutarchus: nec quæ ex diversis congestere eandem in sententiam varii; ut Erasmus in adagiis, *Dii læneos habent pedes: Reperis Deus nocentem*: Moræus de verit. Rel. Christ. c. 12. & 24. Lipsius de constantia lib. 2. c. 13. 14. 15. Barthius Advers. p. 2907. Christoph. Ad. Rupertus ad Val. Max. p. 31. &c.

De quo exitu] Verba quæ exciderunt, ita forte supplenda sunt, ait vir Amplissimus Cuperus. *De quo exitu imperiorum se significari plerumque, ut omnes qui procul moti fuerunt, vel qui post nos futuri sunt, scirent quatenus virtutem ac maiestatem suam in perdendis delendisque nominis sui hostibus Deus summus ostenderet.* Idem paulo post, *Auctores* .. *Excidit* forte, inquit, *tantorum scelerum, vel, persecutionis.* Ego de ceteris assentior viro Amplissimo: pro eo autem quod subjicit *imperiorum*, commodius substitui arbitror *crudelium principum*, aut, *tyrannorum*; quomodo & postea librum edidit Joannes Sarisberienfis, *de Exitu Tyrannorum*; nec multò aliter vir illustris, Nicolaus Heinſius, ut ex verbis allatis colligere est, præfens hoc opusculum appellasse, aliisque forsitan appellandum putasse videtur. Paulo aliter etiam sequentia fateor me antehac accepisse. Nam per *mosos procul* intellexi *procul à veritate mosos*, sive *dimotos*; ut in Psalmis מוֹסוֹ & affinia verba solent reddi: quomodo etiam *lappos* appellarunt Christiani, qui defecerunt in gravissimis illis per-

persecutionum certaminibus, & vel penitus rediere ad Paganismum, vel semel deliquerunt, thure in aram idolorum jaciendo. Et huic quidem conjecturæ si quid tribuendum, locus totus sic fuerit constituendus: *De quo exitu savissimorum principum testificari placuit, ut omnes qui procul moti fuerunt, vel posthac aberraturi sunt, sciant quatenus virtutem ac majestatem suam in perdendis delendisque nominis sui hostibus Deus summus ostenderit. Rectè autem & ordine sermo meus processurus est, si à principio qui fuerint auctores persecutionis, & quibus poenis, &c.*

Qui fuerint auctores] Et ratio syntaxeos, & sequens verbum *vindicaverit*, ostendunt scriptum fuisse à Lactantio, qui fuerint auctores, non fuerint.

In eos vindicaverit] Lactantius lib. 2. c. 4. *At enim sæpe ipsi quoque in sacrilegos vindicaverunt.* Similiter idem c. 4. ejusdem libri, & lib. 4. c. 17. item Hegesippus, (sive ille est Ambrosius, ut verè videtur collegisse vir quidam magnus, sive alius) & Ecclesiastici Patres Latini, nec non Vegetius, Gellius, Julius Capitolinus, aliique passim.

I N C A P. I I.

Cruciatum est] Glossæ Labbæi: *Cruciat & crucificat, εαυποι. Lactant. Instit. 1. c. 16. Ab hominibus insigni supplicio affectum & excruciatum.* Et mox, *impium consilium de eo tollendo cruciandoque ceperunt.* c. 18, *Et cruciaverunt eum in humilitate magnâ.* c. 21, *Admirari desinet Deum ab hominibus esse cruciatum.*

Post diem X. Kal. Apr.] Elliptica locutio, quam supplere possis, post exortum diem decimum Kal. Apr. sive post eum diem inceptum. Ita verba Christi, *μὴτὰ τρεῖς ἡμέρας ἰεροσολμαί,* à plerisque doctioribus exponuntur, postquam venerit dies tertius. Sic apud Marcum c. 9. v. 2. *post sextiduum*, valet, sexto die inchoato. Hæc & plura, post Antonium Augustinum & quosdam alios interpretes juris, ad legem CXXIII, de verb. signif. Scioppius, Wisembachius, & nuper ad intelligenda veterum scripta utili operè de intercalatione Philippus Manckerus, quem adi lib. 1. c. 2. num. 4.

Duobus Geminis consulibus.] Problema Chronologorum de anno, mense, & die, quo Christus Dominus salutiferâ passione genus humanum redemit, mei quidem propositi non est explicare: hoc enim agere si quis instituerit, ut veterum pariter diversas excutiat sententias, & recentiorum etiam calculos subducat, opus est. Suffecerit in præsens monuisse, multorum è patribus opinandem hanc fuisse, quam Lactantius sequitur; Tertulliani nempe, Julii Africani, Hieronymi, Augustini, nec non Sulpicii Severi, & Pauli Orosii imò & recentiorum, Glareani atque Haloandri, uno tantum anno Christum prædicasse Evangelium sollempniùs, eoque peracto, proximo inde, C. Rubellio Gemino, & Fusio Gemino consulibus, passione ac morte functum esse. Eorum autem, qui hoc tempore cum curâ quæstionem hæc agitant, illis videtur præ cæteris accedendum, qui consentiunt quidem in hoc cum veteribus, quintodecimo anno Tiberii

berii Imperatoris Christum baptisatum esse, cum hoc dicat Lucas disertè, c. 3. nimirum Appio Junio Silano, & P. Sillio Nervæ consulibus: ex eo autem quatuor paschata egisse, aut certè ante quartum, ingens illud, & omnibus omnium temporum hominibus piis venerandum sacrum obiisse; atque adeo hoc Sergio Sulpitio Galbâ, & L. Cornelio Sullâ consulibus fuisse peractum. Et hæc sententia est Scaligeri, cui se adiungunt ex nostris, qui felicissimis horum temporum rationes componunt. His proximum assecuti videntur gradum, qui unum addunt annum, ante pascha quintum rati filium Dei mortem illam generi humano salutarem occubuisse: cæteri abeunt longius. Ad mensin & diem quod attinet, satis constat ex historiâ sacrâ Christum passum & mortuum esse die quartâ decimâ mensis Nisan, primo post æquinoctium plenilunio; hoc est, si Scaligerum sequimur, Aprilis die tertiâ. Sin unum adiciendum Scaligeranz summæ putaverimus annum, lunarem nempe, (nam intercalatio ter in Æthiæ teride fieri solita, in illum annum incidisse non videtur) dies *καρπώσιμος* fuerit, X. Kal. Apr. in quo, aut circa quem, plurimum è veteribus vel computatio vel secuta priores narratio conquiescit. Sed hæc plenius ac limatiùs elaboranda lubens aliis relinquo.

Quo officio repleto] Eleganter officii voce utitur pro administratione. Nihil notius aut usitatus de comitibus palatii, præsidibusque & iudicibus provinciarum, imo & de apparitoribus: afferam tamen nonnulla forsitan infra. Græci quoque Patres ministerium Christi *ἀποστολὴν* vocant.

Procella nabis] Monet optimè perillustri Cuperus, à divinarum ductu litterarum non fuisse recedendum. Certè externas istas tenebras cum coelesti luce temerè interdum miscuisse, non parùm obfuit quibusdam Ecclesiæ priscae patribus. Ita hinc quoque vereor, ne *ἀνέμω* istud, quasi Christus repentinè interventu procellæ sit ereptus oculis suorum, obhæserit Lactantio ex iis, quæ de Romulo apud Livium ceterosque historicos Romanos leguntur: ut de Homeri aut Virgiliti nubibus, quibus illi Deos suos aut heroes abscondunt, nihil dicam. Haud multò meliùs lib. 4. c. 21. nubem illam *repente* se circumfudisse dicit; cum tamen ex divinis scripturis placidè ac leniter, ut pleraque Christi acta in terris, res gesta colligatur. B. Cyprianus prope finem libelli de vanitate idolorum, paulo simplicius & rectius; *Tunc in cælum, inquit, circumfusa nabe sublatus est.*

Fundamenta miserunt) Sidonius Apollinaris lib. 2. Epist. 11. *Neque jam semel missa fundamenta certansis amicitia, diversis honorum generibus exstruere cessarem.* Non multò secùs agrariæ rei scriptores dixerunt *lineam* aut *limitem* mittere, secundum *fundi* littorariam *normam* mittere, & similia. *Radice* mittere habes apud veterem Bibliorum interpretem 2. Reg. 19. *Murum* aut *vallum* mittere, apud Lampridium in vitâ Sept. Severi, c. 22. pro quibus vetustiores *agere radicem, ducere murum*, dixerunt.

Petrus Romanum advenit] Historiæ illius veritas adhuc in dubio est, quâ Petrum attinet. Ac

Ac stabile] Solet ita etiam Lactantius ipse. ut lib. 4. c. 24. *Habensque radicem & fundamentum, stabilisque apud homines & fixa permanent.* & lib. 7. c. 10. *Cum vero sibi domicilium stabile collocavit, &c.* *Fidèle* vero quod vocat, idem est; alterum enim interpretatur. Existimo autem Hebraïsmum esse, & respici verba Dei, quibus per Ahiam Prophetam, Jeroamo, sub conditione, si piè ageret, Deique legibus infisteret, firmam ac stabilem domum promittit, 1. Reg. 10. v. 38. *Ero tecum, & edificabo tibi domum fidèlem, quomodo edificavi David domum.* Veram autem Dei ecclesiam, ut annotavit ad superius caput illustri Cuperus, sancti Patres passim *domum* aut *templum Dei* vocant, sacrarum nempe litterarum ductu. Et sic Lactantius quoque multis in locis: ut lib. 4. c. 10. ait, *Filium Dei descendisse in terram, ut constitueret Deo templum, doceretque justitiam.* Sic cap. 11. *Volens igitur Deus metatorem Templi sui mittere in terram, noluit eum in potestate & claritate caelesti mittere.* cap. 13. *Ecclesia est verum templum Dei, quod non in parietibus est, sed in corde ac fide hominum, qui credunt in eum, ac vocantur fideles: illud vero Solomonium templum, quia manu factum est, manu cecidit.* Adde initium capituli 14, ubi multa & præclara. Item lib. de ira, c. 2. ubi similiter Christum vocat *divini & immortalis templi conditorem.* Ex aliis plura colligere, vitandæ prolixitatis gratiâ superfedeo.

Ad religionem novam] Dicam hanc ubique Christianis impègisse homines è pago verum est; ac idem facit etiam Galerius in edicto, quod Græcè apud Eusebium & Nicephorum, Latinè infra hujus libri capite 34. legitur. De sensu verborum Julii Capitolini, si omnino & mihi eundem est in partes, Casaubono me accedere fateor; alter vir summus in nodo, quem ipse fatetur difficilem, sic ad emendationem confugere videtur, ut Poëta non optimus ad machinam. Sed hoc amor veritatis excuset dictum de viro, quem alioquin, uti par est, admiror & suspicio.

Ad excidendum caeleste templum] Sic Lactantius lib. 5. c. 3. *Cum veritatem penis excidere commixus esset. ita excidere vitia* lib. 3. c. 26. quomodo illic duo vetustiores codices. item lib. 6. c. 19. & De ira Dei, c. 17.

Nusquam repente comparuit] Hoc ita ab auctore hujus opusculi paulò minus mirabimur tradi, si meminerimus à Tacito lib. 2. Hist. c. 8. narrari, diu post mortem ejus vagatam de eo quasi vivo famam. *Sub idem tempus*, inquit, tenente scilicet rerum summam Vespasiano, *Achaja atque Asia falso metu exterrita, velut Nero adventares: vario super exitu ejus rumore, eoque pluribus eum vivere fingentibus credentibusque.* Persequitur dein, quas turbas dederit Neronem se fingens vilis quidam homuncio; de quibus ipsum adi historicum, aut Casauboni notas ad Suetonium. Firmatum verò falsis hisce rumoribus errorem, qui adhæsisse videtur multis temporum illorum Christianis, Neronem aut superstitem, aut novissimis temporibus revigilantem, ut adversus Christianum nomen omne sæviat, cum La-

stantio nostro tangunt & refutant quidam Ecclesiæ veteris Patres; ut Hieronymus in c. 11. Danielis, Augustinus de Civit. Dei lib. 20. c. 19. Ambrosius ad 1. Cor. 4. v. 9. Alii, & ipsi, Neronem aut Antichristi typum, aut ipsum Antichristum fuisse ac futurum esse suspicati sunt. Vide Chrysofomum in 2. Theff. 2. Homil. 4. p. m. 1504. & serm. de Eleemos. Sever. Sulp. Sac. Hist. lib. 2. c. 29. & Dial. 2. c. ult. &c.

Cum descendere coeperis...] Formulas veteres, elegantiasque sermonis amare Lactantium vident, qui cum legunt; optimeque notat vir insignis, idem in voce *descensoris* aut *descendere* factum. Adeantur insuper, si placet, Adr. Turnebus Advers. l. 9. c. 9, interpretes Virgilii ad Georg. 2. v. 326, & Torrentius ad illud Horatii Epod. 13. — *Et imbres nivosque deducunt Fovem.* In his quæ ad pertuixæ à blattis aut vetustate læsæ paginæ defectus circa hunc locum supplendos spectant, nihil habeo quod adjiciam, nisi quod existimem legi posse minori mutatione, *Et in ultimâ astate*, & sic porro, ut prærit Amplissimus Cuperus: aut, *Et in ultima sacula, initium Christi sanctum ac sempiternum cum descendere coeperit, redituros pronuntians.* Enochum vero cum Eliâ reversurum quidam veterum putavere, teste Augustino lib. 9. de Genesi ad literam, cap. 6. Cujus verba attulere jam alii, qui quid Gregorius Magnus eadem de re existimaverit etiam ostenderunt. Inclinare huc videtur etiam Andreas Cæsariensis, commentario in Apocalypsin p. m. 45, quem edidit unâ cum quibusdam Chrysofomi libris Sylburgius; ut jam his multo antiquioris Tertulliani verba omittam, aliorum operâ item nota, quæ leguntur apud ipsum lib. de animâ, c. 50. ubi plura ex eodem, prope ejusdem sententiæ, collegit Pamelius. Imò hoc ipsum è Syr. c. 44. v. 11. firmare quidam nostrorum temporum heterodoxi sunt conati, quibus non tam verba Syracidæ Græca, quam interpretis Latini versio favet. *Henoeh placuit Deo, & translatus est in Paradisum, ut det gentibus poenitentiam.* In Græcâ Hœschelii editione, quam ad vetustissima exemplaria emendavit, legitur: Ἐνώχ ἐν ὑψίστοις κρητῆρσι, καὶ μετατέθειν, ἰπὸ δειγµα μεταβολῆς ταῖς γῆραι. Verum de his multo satius fuerit adire celebratissimi nominis Theologum Helmestadiensem, D. Georgium Calixtum, Tractatûs de supr. Jud. parte eâ, quæ de signis agit, decretorium illum diem præcessuris. Ab eo refutatam esse hunc errorem egregiè, judicium est Jo. Henr. Boccleri, viri celeberrimi & doctissimi, Histor. Univ. pag. 210.

I N C A P. I I I.

Non minor Tyrannus] is fuit Domitianus, quem dixit *calvum* sua Roma Neronem, ut ait Aufonius. *Portionem Neronis de crudelitate* vocavit Tertullianus in Apologetico; & in lib. de pallio, *Subneronem.*

Incubavit cervicibus] Lactant. Instit. l. 5. c. 9. *Qui autem cultores Dei se non abnegaverint, in eos totis carnificina sua viribus incumbunt.* Lib. 7. c. 19. Siquidem *capto mundo cum magnis latronum exercitiis incubabit.*

S f

Esiann

Etiã memoria nominis ejus erasa est.] Meminerunt hujus ritus Dio Cassius, Herodianus, & Latini scriptores historiæ Auguitæ, multis in locis. Imo & Lactantius hujus opusculi capite ultimo ad eum alludit.

Opera fabricasset] Symmachus lib. 1. Epist. 52. *Urbana opera summis fastigiis excisabam.* Spartianus in vitâ Hadriani, c. 19, *cum opera ubique infinita fecisset, nunquam ipse, nisi in Trajani patris templo, nomen suum scripsit.* Sed hoc vulgatissimum est. Opera autem Domitiani recensentur à Suetonio, Eutropio, plenissimeque ab Eusebio in Chronico, num. M M C, Capitolium refectum, Odæum, Forum transitorium, Stadium, Horrea piperatoria, & plura: de quibus adi viros maximos, qui memoratos scriptores illustrarunt notis.

Nomen ejus persecutus] Tertull. de patientiâ, c. 2, *Nomen cum familiâ ipsius persequentes.* Aur. Victor de Cæsaribus, c. 3, *Gentem omnemque affinitatem armati persequuntur.*

Manus porrexit] Lact lib. 7. c. 15, *Sublata enim Carthagine manus suas in totum orbem terrarum terrâ marique porrexit.*

I N C A P. I V.

Quis enim justitiam nisi malus persequatur?] Tertullianus Apolog. cap. 5, *Tales semper nobis infecutores, injusti, impii, turpes: quos & ipsi damnare consuevit, & à quibus damnatos restituere soliti estis.* Confer lib. 1. adversus Nationes, c. 7. & alia aliorum dicta hujus sensus plurima. Nam pii quorumlibet temporum homines verè sic gloriantur, solis se malis odio esse: sed verba eorum adferre proluxæ foret operæ.

Profectus adversum Carpos] Auctor hujus libri Carpos nominat solos, cum constet adfuisse cum Carpis populos alios, multis partibus numerosiores; Boranos puta, Gotthos, Vrugundos, ut eos vocare solet Zosimus; imo & Afringos, Thaphilos, & plures, quos recenset in hac historiâ Jornandes. Solos tamen Carpos Lactantius nominat, quippe qui crebris incurfibus in Romana, cæteris essent notiores. Idem Jornandes de rebus Geticis c. 16, *Sed & Carporum tria millia accessere, genus hominum ad bella nimis expeditum: qui sape Romanis infesti sunt.* Adde quæ notarunt eruditissimi viri, Cellarius ad Zosimum lib. 1. c. 20. & Baluzius ad hæc Lactantii. Factum vero esse non raro, ut à gente vix dum victâ, nedum perdomitâ, cognomen assumerint Imperatores, notum est; item tyrannos ab iis populis titulos habuisse, quos ne laceffivissent quidem bello. Verum de his pluribus fortasse alias.

I N C A P. V.

Illud verum esse dicebat] Ambigebam nonnihil, excidissetne hic vox aliqua, *jugum* videlicet, aut *tropæum*, aliave similis. Sed consultus eâ de re Amplissimus & Doctissimus Cuperus, hunc scrupulum mihi exemit. Quod autem res suas per picturas, aut incisos lapides, memoriæ prodere solerent Romani, vitio vertendum non
puto

puto. Quot res pulcherrimas haberemus notiores, si studium hoc fuisset gentibus etiam aliis? Legantur, si lubet, quæ Plinius lib. 35. c. 4. de Messalâ, L. Scipione, Hostilio Mancino, imprimisque de Augusto narrat; item quæ Aur. Victor de L. Æmilio, triumphum de Liguribus in tabulâ pictum proponente publice, & alia apud alios passim. Nec pingebant modo, sed marmoribus item incidebant res gestas frequentissimè; quod ex tropæis marmoribus Marii, quæ supersunt etiam nunc, ex arcubus Constantini aliorumque triumphalibus, monumentisque aliis, docet Cæsar Bulengerus in Commentario de triumphis. Nummi quoque, ut jam monuit Illustris Cuperus, ostendunt passim, victorias suas quanto studio posteris notas reddere laboraverint: in quibus non modo plurimi occurrunt, Cæsarum qui referant tropæa, sed nonnulli liberâ quoque civitate facti, in quibus victor premit victi cervicem aut terga. Exemplo sit ille Pauli Æmilii apud Goltzium, in quo non multo secus ac Sapo- res insultat victo victor.

Usque ad vitium tamen laborasse Romanos de suis omnibus picturâ familibusque exprimendis artibus, temporibus præsertim eorum, qui hic memorantur, Imperatorum, non dissimulat Casaubonus ad vitam Pescennii Nigri, cap. 6. quem velim adiri. Sed jam exigit (puto) Lector, ut laudata superius ab Amplissimo Cupero Nazianzeni verba exhibeam. Νόμος ἐστὶ βασιλικός, ἢ διδά μὲν εἰ καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις ἀπὸ ὅσων τὸ βασιλευσθαι, ἱεραλοιοῖ δὲ καὶ τῶν σφόδρα ἰσχυροτέρων, εἰκόσι δημοσίαις τιμᾶσθαι τὸ βασιλεύοντα. ἢ γὰρ ἐξ ἀρχῆς οἱ σέφανοι, καὶ τὰ διαδήματα, καὶ τὸ τῆς ἀλευργίδος ἀνθρῶ, οἷτι ἀριθμῆμενοι νόμοι καὶ φόροι, καὶ τὸ τῶν ἀρχομένων πλῆθος, καὶ τῶν κρᾶσιν 2 τῆτοις τῶν βασιλείων. ἀλλὰ δεῖ καὶ προσκυνήσιως αὐτοῖς, ἢ ὡς σιμνότεροι δέξουσιν, ἢ ἢ αὐτοὶ προσκυνῶνται μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν πλάσμασι τε καὶ χρώμασιν, ἢ ἢ τὸ εἶδος αὐτοῖς ἀπλοστότερον τε καὶ τελειότερον 4 ταυταῖς ταῖς εἰκόσιν, ἄλλοι μὲν ἄλλοι τῶν βασιλείων προσπαραγράφου χαίρουσιν. οἱ μὲν τῶν πόλων τὰς λαμπροτέρας δωροφορίσας, οἱ δὲ νίκας ὑπὲρ κεφαλῆς σεφανύσας, οἱ δὲ τὸ ἐν τῆσι προσκυνῶνται, καὶ τοῖς τῶν ἀρχῶν τιμωμένους 5 συνθῆμασιν. οἱ δὲ θρονονίας καὶ εὐστοχίας, οἱ δὲ βαρβάρων ἠτιμῆτων, καὶ ὑπὸ τοῖς ποσὶν ἔβριμῶν [ἢ κτεινομένων] 6 πολυειδῆ σχήματα. φιλοῖσι γὰρ ἢ τὰς ἀληθείας τῶν πραγμάτων μόνον, * ἀλλὰ καὶ 7 τῶν ἰνδάλματα. Verè hæc sanctus ille scriptor; foretque facillimum hæc omnia singulatim illustrare. Sed cum quivis idem possit, non nimium ignarus rerum Romanarum

ἢ Ed. Gr.
Lat. Par.
A. 1630.
habet λίαν
pro σφό-
δρα.
2 Ead. συ-
γκροτεῖν
3 Ead. τῆς
pro τῶν
4 Ead. τε-
λειότερον.
5 Ead. τι-
μωμένους
6 Defunct
in eadem
7 Editione
voces un-
cinulis in-
clusæ.
* Ead. ad-
dit hoc lo-
co, ἢ ὡς
μὴ γὰρ
φρονῶσι,
7 Ead. καὶ
τὰ τῶν

rum, contentus ero notasse in præsens, originem conculcandorum à victoribus collorum aut tergorum videri ab Oriente profectam, & perantiquam esse. Ita Josuæ ducis jussu, primores Israëlitarum colla Regum devictorum calcant pedibus, Jos. 10. 24. Ab hac tam veteri, tam notâ consuetudine, phrasis illa videtur orta, *αυτοὺς βιβῆν ὑπὲ τῶν ποδῶν*, sive *conculcare*: significare autem *subigere* seu *domare*, aut in ordinem redigere hostem, modumque illi ponere, ne noceat in posterum. Habes eam Genes. 3. 15. Pl. 119. 118. Rom. 16. 20. Quibuscumque aliquid alia dicta Biblica conveniunt. Quæ omnia licet sanctissima sint, planeque mystica, consuetudinem tamen Orientalium ostendunt. Verum de his alii pluribus.

I N C A P. V I.

Vesanus & præceptus] Id inter alia satis ostendit usurpatus *Domini ac Dei* titulus, de quo vide Illust. Spanhemium in de præst. & usu num. p. m. 729. De persecutione ab eodem institutâ, vide quæ collegit Ant. Pagi in dissertatione eruditâ de consulis Cæsareis, p. 380.

Canofrurio] *καίνον ἑρῦριον* vocat Prænius; ideoque per Æscribendum esse, ne Scaligerum quidem monere piguit.

Ab amicis interemtus] Amicos dici Regum, quos ad interiorem admissionem & consilia secretiora sibi habent proximos, & hanc esse illam Aristotelis *καθ' ὑπεροχὴν φίλων*, docuerunt homines eruditionis laudatissimæ. Aureliani vero, sanguinarii principis, minas ut occuparet Mnestheus, unus libertorum ejus, (Zosimo dicitur Eros, & τῶν ἰσθμῶν ἑσπομῆτων ἀποκρίτων μινυλῶς τῆλα γυμῆς, lib. 1. c. 62. id est, officiorum Magister) plures in necem ejus, partim veris, partim falsis terroribus concitavit: prorsus ut postea Commodus in se irritavit suos, apud Spartianum in Commodus c. 9. Vide Vopiscum in Aurel. c. 36. Aurelium Vict. Cæs. c. 35. Epit. c. 50. Eutropium lib. 9. c. 9.

Contra Deum fecerunt] Cælius apud Ciceronem ad Att. lib. 10, *Nunc te contra victorem Cæsarem facere, summa stultitia est.* Ita indignus ille loco suo Antistes seu Episcopus, apud Optatum Milevitatum, *Et hunc occidi, & quicumque contra me feceris, occidam.*

I N C A P. V I I.

Ut firmet id quod supra dixit, Christianos non nisi malis odio fuisse, de Diocletiano imperiique ejus participibus dicturus in multa eos perversè docet egisse; inque mores & instituta eorum graviter invehitur. Quamquam vero tyranni isti, sævissimâ & atrocissimâ Christianorum lanienâ, omnis ævi, quod exinde fuit, & posthac, si sic Deo visum, futurum est, odia meruerint, videant tamen gnari illorum temporum, serviatne hic in nonnullis Lactantius proposito suo, idque sic, ut nonnunquam ea carpat, quorum ratio diversa est, multoque secus ab aliis narrantur & explicantur.

Scelerum inventor, & malorum machinator] Lact. Div. Inst. 7. c. 24. *Princeps demonum, qui est machinator omnium malorum.* Ita Scelo-

rum inventor Ulixes Maroni, Ruffinus Claudiano appellatur.

Tres enim participes regni] Idem Claudianus, 2. in Ruf.

Increpat Augustum, scandat sublime tribunal,

Participem sceptri, socium declares honoris.

Sic apud Am. Marcellinum lib. 26. dicitur Valentinianus fratrem Valentem produxisse, participem legisimum potestatis, sed in modum apparitoris morigerum. Et auctor vitæ Sept. Severi c. 8. Cumque Severum ad participatum vocaret (Pescennius Niger) consentius est. Porro, ut de instituto hoc Diocletiani in adolescentiæ gratiam summam aliquid dicam, nihil notius est illo Homérico, ἢ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη, εἰς κοίραν ἕσσα. Hoc plurimis comprobatum est assensibus aliorum. ut Euripidis Androm. Act. II. choro,

Ἐνὶ δὲ δυνάμει ἀνά το μάλᾳθρα, κατὰ το πόλιος

Senecæ item; & Philosophi lib. 1. de clementiâ c. 4. & Poëtæ in Medæâ; Lucani lib. 1. & quorum ibi Illustris Grotius meminit. Quin Hieronymi quoque ad Rusticum Monachum hæc sunt verba: *Etiam muta animalia & ferarum greges Ductores sequuntur suos. In apibus principes sunt: grues unam sequuntur ordine litterato. Imperator unus; judex unus provincia,* & reliqua. Quibus adde Cyprianum, de Idolorum vanitate p. m. 289. & ejus verba mutuam Minucium Felicem, ex quo simul Fulvii Ursini emendatio firmatur, pro discessit legentis desit; ubi habes plures in hunc sensum laudatos à clariss. doctissimoque Ouzelio, p. 139. Nec præterire decet Lactantium nostrum Inst. l. 1. c. 3. & 5. Horum aliorumque judicia ipsa probat veritas: fecissetque haud dubiè prudentem Imperator Diocletianus, si non tam æquando sibi paulatim Maximiano, cæterisque dein adjungendis, aperuisset in futura tempora latam intestinis discordiis fenestram, quàm legendis idoneis ubique ministris & vicariis; summâque imperii per omnes partes retentâ, quieti suorum ratione tutiore consuluisset. Ita certè judicat Firmianus noster, & rectè. Alios tamen quosdam haud nescio abire in alia omnia. Laudat profectò Valentinianum Ammianus, lib. 26. quod magnitudinem urgentium negotiorum se superari considerans, nihil morandum putaret, quin fratrem Augustum pronuntiaret. Idem de Diocletiano pronuntiat Zonaras Annal. T. 2. Ἀπιδὼν δὲ πρὸς τὸ τῆς βασιλείας ὑπέροχον, κοινῶν αὐτῆς προσλαμβάνειν κατὰ τὸ τίταρον ἕτῃ τῆς ἡμερονομίας αὐτῆ. ἢ καθ' ἑτέρως, κατὰ τὸ δυνάτερον. At Mamertinus nimium πανηγυρικῶς, Vos, qui imperium non terra, sed cæli regionibus terminatis, tantam vim, tantam potestatem musuo vobis impartire, divina profectò immortalisque fiducia est, quam cupiditas perturbet, Paneg. ad Maximianum, c. 10. Quibus paria, aut etiam ampliora, habes in Genethliaco, cap. 6. Quid dicemus igitur de tetrachordo hoc, à Juliano Parabate, aliisque non parum laudato? Respondet noster etiam hic Scriptor, non fuisse sinceram illam concordiam, sed temporum causâ servatam utcunque societatem: non amicitiam virtute matre natam & cultam; sed, qualis inter latrones & κοινοπολιτας in mutuam opem fit, con-

pirationem. Nec profecto indignum est observatu, vultus quoque simillimos habuisse, (inspice nummos utriusque) quos natura ingenii, fortuna, sorte, vita, institutis, & actionibus, tam apte comparaverat. At si ceteros duos spectamus, Constantius ob ingenii lenitatem ac comitatem, non probavit paris istius crudelissimi mores; sed tulit utcumque, cum emendare non posset. In Galerio autem tetrachordum nimis discrepabat, qui & alias terrori fuit duobus illis senioribus, & ad extremum coëgit imperio se abdicare socerum Diocletianum, quem & Herculeus dein est imitatus. Sed hæc hæctenus; nam si quis seriâ paret operâ excutere, non injucundæ, fors nec inutili, disertationi argumentum hinc nascetur.

Indictionum] Indictiones initio videntur extra ordinem factæ, ad arbitrium victoris, aut ad necessitates Reipublicæ; atque id sensit videtur Aſconius, cum has à *canone* & *oblatione* diversas faceret. Postmodum tamen & hæc temporibus certo sunt assignatæ. Sed vide Jurisconsultos. Etiam vetus interpres Bibliorum, 2. Reg. 15, *Indixitque Manabem argentum super Israël canebis potentibus & divitibus.* & cap. 18, *Indixit Rex Assyriorum Ezechia Regi Judæ trecenta talenta argenti, & triginta talenta auri.* Adde capituli 23. partem extremam.

Mulsi præfides] Attingit hanc rem leviter Eutropius, lib. 9. c. 15. simulque ostendit, qua fuerit occasione usus ad hæc perficienda Diocletianus; bellis scilicet ac victoriis: his enim potitus, suo nutu & arbitrio provincias singulas temperavit composuitque. Exemplum est Ægyptus, prostrato in eâ Achilleo. *Victoriâ*, inquit, *acerbè usus est: totam Ægyptum gravibus proscriptionibus cadibusque foedavit. Eâ tamen occasione ordinavit providâ multa, & disposuit, quæ ad nostram ætatem manent.* Clarius & magis appositè Pzanius. *Και αὐτὸς Διοκλητιανὸς ἐν Ἀιγύπτῳ τὸν Ἀχιλλέα νικῶντα, αὐτὸν τε δὴ χρίσασθαι, καὶ διὰ πάσης αἰμοσύνης ἐπιβῆλθε τῷ νικῶντι, τις μὲν καταστροφῆς τῶν Ἀιγυπτίων, τοῖς δὲ λοιποῖς φόρους τὰς αἰετὰς μάλιχα βαρυνάτης. Ἐκ ταύτης δὲ τῆς αἰτίας καὶ πᾶσι τοῖς βασιλευμένοις τὰς ἐισφορὰς ἐπίθουσι, διαμετρήσασθαι τὴν γῆν, καὶ εἰς ἀπογραφὴν ἀναγαγεῖν πάντα, ἑπὶ καὶ εἰς τὸ ἐπὶ ἐπὶ ἐπὶ.* Quare omnia cum his bellè consentiunt: indeque apparet, non ita *ἀνισόρτα* semper esse quæ Metaphrastes ille habet pleniora; sive ea de suo adjecit, sive Eutropio copiosiore usus est, quam utimur hodie nos. Rei vero, quæ de hic agitur, vestigia observasse videor in legibus etiam istorum & sequentium deinceps temporum; sed ad ea colligenda nunc satis otii non est. Rectè autem *Præfides* noster vocat, quia ab Imperatore missi constitutique erant. Vide Lips. Excurs. ad Tacit. Annal. lib. 1. cap. 75. lib. 12. c. 60. Salmat. ad Spart. Hadrianum, c. 13 & 33. Spanhem. de præst. & usu numis. p. m. 572. Per *officia* hoc quidem loco intelligit Præfidum judicumque apparitores, minores nempe magistratus cum militibus; quo loco fere fuerant quos antiquior æta: *accensos, statores*, (quamquam habuit & recentior suos *statores*) & si summis apparerent magistratibus, *lictiores*, posterior, commu-

ni nomine, *officiales* appellabat. Nihil frequentius in actis Martyrum, in Legibus illius ævi, in Notitiâ utriusque Imperii, scriptisque aliis. Imo & Suetonium in Vespasiano sic locutum ostendit ὁ πένυ Gronovius, in Observ. ad scriptores Ecclesiasticos. Sic Orientis quidam Comes 100 homines habebat in officio : præfectus Prætorii Africæ, CCCXCVIII; alii plures, alii pauciores, prout res exigere videbatur. Vide quæ collegit de his Pancirollus ad cap. 9. Notitiæ Imperii Orientis. Sin contendat aliquis, hic à Lactantio Præfides potius ipsos dici, εἶ, scilicet δὴ δυνῶν, aut ipsi paulo majores, pares, suppareve, magnopere quidem non repugnabo. Memini namque hos etiam venire officiorum nomine; præsertim ipsorum contemplatione Imperatorum. Sic Trajanus Plinio scribit, *Diplomatibus qua officio suo dedi*, Epist. ult. lib. 10. Sic alii rursum Bithyniæ Præfidi; hoc libro, cap. 48, Licinius, *datus ad officium suum litteris*. Verum hæc jam ante nota esse possunt.

Rationales multi] Etiam *Rationales* in provinciis constituti officium seu apparitionem habebant, ut ostendit lex 7. de cohortalibus, & leg. 2 & 4. de bonis vacantibus, in Cod. Theod. doctissimus Valesius. Hi autem damnatorum bona, & sententiâ judicis proscriptorum, occupabant. Inspice Valesium ad Am. Marcell. lib. 28. Imo *Rationales* erant procuratores Principum, qui reditus provinciales quosvis, ad Principes spectantes, exigebant. Adde Dufresnium in Glossario.

Et Magistri] Vocabulum *Magistri* latè patet: nam sic dicti quicumque vel homines moderantur, componuntque vitam eorum & mores, vel rebus præfunt. Ita Tullius ipse Consules Romanos vocat *magistros populi*. Ita Censores *magistri morum* audiunt passim. Ita *magistros operum* (nostris *Arbetes Srougtar* / Græcis ἱεροδιδάκται,) habes in veteri versione Bibliorum, *Exod.* 1. ita *magistri* dicebantur, qui ex auctoritate Prætoris præerant dividendis bonis, aliique plurimi. Festus, & ex eo Gronovius ad Liv. lib. 24. c. 25. magis propriè dictos recensent *magistros pagorum, societatum, vicorum, collegiorum, equitum; ludorum præterea & conviviorum*; denique *doctores artium*; quorum omnium dignitas *magisterium*, non *magistratus*. Postea corripit ea vox in aulis Imperatorum frequentari; erantque *magistri militum*, de quibus vide eundem Gronovium, Obs. in script. Ecclæs. p. 217. Item *Magistri officiorum*; de quibus adi Corippum Africanum, lib. 3. v. 172. ibique notata à doctis; præsertimque Salmasium ad Julii Capitolini M. Antoninum Philosophum, cap. 8. & Valesium ad Ammianum Marcell. lib. 26. Sed & *magistri epistolarum, memoria, libellorum, dispositionum, census, vestis lineæ, vestis privatae*, & alii rerum aliarum; de quibus inspice Notitiam utriusque Imperii, & notas Virorum raræ eruditionis famâ illustrium ad Historiam Augustam.

Civiles actus] *Actus* pro *actionibus* illâ ætate crebrum. Et sic etiam Lactantius de irâ Dei, c. 12, *Spectari actus nostros à Deo*. Cap. 17, *singulorum actus animadvertit*. Ex-

Exactiones] Unde *exactores*, *ἐπιβάται*, qui vel tributa vel operas exigunt. Vide interpretes Mosis, Exod. 5. v. 6. & 14. *Flagellatique sunt qui praeerant operibus filiorum Israël ab exactoribus Pharaonis*. Sed de his passim etiam alibi in sacris extraneisque litteris. *Exactiones* vero has in Diocletiano nonnihil excusant creberrima bella, quae imperante eo vexabant orbem terrarum. Nam ut initia ipsa omittam, Bagaudæ Gallias, Britanniam Carausius cum incolis ejus insulæ, Orientem Persæ, Ægyptum Achilleus, Africam reliquam Julianus, & nationes Quinguentanæ quatiebant. Unde & auctor hujus scripti infra, *Hæc quoque tolerari possunt quæ ad exhibendos milites spectant*. Porro de censu sive censitione hæc, in primis de captatione, vide Lipsium ad Taciti Annal. 1. c. 31.

Legem pretiis rerum venalium] Olim quidem ab Ædilibus, quos *ἀγοράνομος* Græci appellant, vendentium coerceretur rabies. Vide quæ ad Aristot. Polit. lib. 6. cap. 8. collegit Picartus; nisi mavis & Romanorum & reliquarum gentium tabularia excutere.

Donec lex ipsa necessitate solvereiur] Imperatâ vilitate nimia, venditores omnes de compacto rem gerunt quasi in velabro olearii, ut cum Plauto loquar, resque amotas frustra desiderari faciunt. Hæc aliisque de causis usus legum corrector multas experiendo arguit, ut ait fere Livius lib. 45. cap. 32. quod inter alia de iis vel maximè venit accipiendum, quæ ad pretii pertinent mensuram. Illa enim vernis est ventis incertior. Vide Boecleri dissertationem de Mensurâ pretii, & quos ibi vir ille summus laudat.

Hic moneta] Glossæ veteres, *Moneta*, *τὸ πρῶτον, τὸ χαράσσειν*. Item, *Moneta*, *τὸ πῶς ἔνθα τὸ νόμισμα χαράσσεται*. Sic *Monetæ* Trevericæ mentio fit in lapidis mutili inscriptione apud Grut. pag. 493. Num. 3. Sic ab Aufonio celebrantur, quæ Mediolani fuere, *templa*, *palatinaque arces*, *opulensque Moneta*, Cujus carminis versus aliquot in veteri marmore exstare docet Ferretius in Musis Lapidariis, lib. 4. mem. 21. Emendationem vero viri docti, qui in notis ad Aufonium reponit, & *Lasi mores*, ubi legebatur antehac, *Antiqui mores*, marmor illud non comprobatur. Et sanè notum illud Ennii *Moribus antiquis*, à Plauto bis repetitum, laudatum etiam à Vespasiano Imperatore apud Tacitum lib. 3. c. 55, & à M. Antonino Philos. Imp. apud Volcatium Gallicanum in vitâ Avidii Cassii, c. 5, locum satis aptum in Aufonio illo carmine habere videtur.

Ita semper demensabat] i. e. insaniebat, furiosus & demens erat. Hincmarus de divortio Lotharii, *Alij autem potu, alij autem cibo à sortiariis demensati sunt*. Glossæ Lat. Gr. *Dementas*, *ἰδιότης*. *Dementire* dixit Tertullianus lib. de Animâ, Lactantius ipse in Instit. alii que. *Cuperus*. Verba Lactantii, lib. 4. c. 27, hæc sunt, *Ecce aliquis instinctu demonis percitus, demens, effertur, insanit*. Quibus gemina sunt ista, lib. 1. c. 21, *Secis namque humeris, & utraque manu distractos gladios exserentes currunt, efferruntur, insanunt*. Hæc omnino retinenda est lectio, non illa quam invitis libris obtrudunt

dunt nobis Dempsterus & Gallæus, & *efferrantur*. Ciceronem imitatur Lactantius, ut plerumque alias. Orat. pro Coelio, c. 9. *Laps dolent, irati efferrantur*. Contra Rullum, c. 35. *Sed certo non consinebuntur, progredientur longius, efferrantur*. Verum ut ad præsentia redeamus, *dementare* sic positum est ut apud Hegesippum *efferrare*. *Ita efferraveras*, inquit, *Herodes in universos*. Vide Gronov. Obf. in Hist. Eccl. p. 71. Sic *ponere, mutare, movere, precipitare*, aliaque multa, intransitivè interdum, aut ellipticè potius, ita ut rã se subaudiendum sit. Adeant adolescentes ingenui Vossium, lib. 3. de Analogiã, cap. 3.

I N C A P. V I I I.

Frater ejus Maximianus] Max. Herculeus frater fuit Diocletiani, non naturæ, sed imperii consortio: qui nominis ejus usus frequentatus est Historicis & Panegyristis illius ævi. Baluzius vife, aut ipsam potius, quem allegat Mamertinum, cæterosque.

Herculeus] Nempe ut Diocletianus Jovem, ita Maximianus Herculem patri opem contra hostes ferentem simulabat; unde & Joviorum & Herculiorum longius producta ad posteros nomina. de quibus hic scriptor infra extremo hoc libro. Adi Mamertini Panegyricum; præsertim priorem, Maximiano dictum. Mirã autem insolentiã Deorum nomina & honores multiprincipum invaserunt olim. Sic Antigonus, sic unus Grypi filiorum Antiochus, item Mithradates, & post eos M. Antonius, nec non & C. Caligula, Bacchum referre studebant; Menecrates Mercurium; Themiso, Alexander, Pyrrhus, Commodus, & hic Maximianus Herculem; imo & Maximinus superior eundem. Augustus Apollinem egit, non refugiens tamen quandoque Jovis nomen; sic certe ab Ovidio aliisque vocatus non semel: quod & de cæteris legas aliquoties. Fusius hoc ostenderunt Andreas Schottus lib. 3. c. 3. obf. Hist. & illustris Spanhemius de præst. & usu num. aliquot locis.

Quod avaritia minori altero fuit plus, majori vero minus, sed plus timiditatis, plus vero animi, non ad bene faciendum, sed ad male.] Corrupta hæc & depravata esse fatetur clariss. Baluzius: nec dissimulat Amplissimus & Doctissimus Cuperus locum esse difficilem. Tentabo tamen, quã potero; existimo autem sic posse restitui. *Hoc solum differebant, quod avaritia majori altero fuit plus, sed & plus timiditatis: minori vero minus; plus vero animi, non ad bene faciendum, sed ad male.* Diocletianum timidum callidumque fuisse, eundemque avarum, (& est sane timidior qui non viribus, sed artibus dolosis, pugnat; rursusque avaritiæ cum utroque vitio solet esse convenientia) talem, inquam, Diocletianum fuisse narrat historici passim. Maximianum luxus, profundendique & temere donandi libido ad rapinas & injurias alias instigavit; ut mirum non sit, & ipsum dici avarum, licet altero minus. Ejus nempe generis homines *rapta spargere, sparsa rapaci avaritiã recolligere certant*, ut ait Seneca, l. 1. de benef. sive, ut Ovidius,

*Quarere ut absument, absumenta requirere certant,
Atque ipsa vitii sunt alimenta vices.*

Item Manilius, lib. 4. v. 25.

*Luxuriamque lucris emimus, luxuque rapinas;
Et summum census pretium est, effundere censum.*

Adde, si videtur, Aristototelem, Nicom. l. 4. c. 3. Sed ut redeam ad hæc Lactantiana, simillimus verborum positu & figurâ locus, lib. 4. c. 3, invenitur; ex quo constare possit, aut hæc quoque verè Lactantii esse, aut auctorem scripti hujus eum esse studiosius imitatum. *In illâ priori parte, ut periculi minus, sic plus difficultatis est; quod obscura rerum ratio cogit diversa, sentire. Hic ut periculi plus, ita minus est difficultatis: quod ipse usus rerum & quotidiana experimenta possunt docere, quid sit verius & melius.*

Statim præsto] Cic. de Nat. Deorum, l. 1. c. 38. *Quid, quod simulac mihi collibitum est, præsto est imago?*

I N C A P. I X.

Constantium prætereo] Hæc ita nonæ sectioni, five capiti, rectius videntur accessura.

Efferitis à Romano sanguine aliena] Scribe, & *ferisus*. sic infra, c. 40. *essagitarii*, pro, & *sagittarii*. Amplecti se hanc, dualque sequentes emendationes meas, scribit perbenignè Amplissimus Cuperus.

Statu celsus] Ita editio Parisiensis; sed legendum esse *status celsus*, docent Lactantii similia complura. Div. Instit. l. 2. c. 1. *Nobis autem status rectus, sublimis vultus ab artifice datus est.* Cap. 2. *Subjectam pedibus vestris terram contemneretis, corporis status salvo.* C. 17. *Status sublimem accepimus.* L. 3. c. 1. *Quorum Status rectus est.* Lib. 7. c. 9. *Cujus corpus ab humero excitatum, vultus sublimis, status erectus, originem suam quaris.* De ira D. c. 7. *Recto statu, ore sublimi.* De Opif. c. 8. *Homini itaque solius recta ratio est & sublimis status.* Similiter Min. Felix, p. 138. & ex vetustioribus Plautus, Amphitruone, *Formam cepi hujus in me & statum.*

Anianique disjectus] Scribo, *dejectus*, ut apud Claudianum operâ viri magni nunc emendatiorem, l. 3. de Raptu Proserp. v. 297.

----- *Supplex dejectaque vestris*

Advolvor genibus.

Alibi quoque *dejectum clientem* dixit idem: quomodo & Statius, Silius, Prudentius, aliique. Etiam Glossæ, *Dejicio*, καταβάλλω, καταπίρω, καταβάλλω τὸ φρόνημα.

Cum omnibus suis ad bellum pergere] De gentibus Orientis, quibus prælium incuntibus,

----- *Est acerrima nullo*

Ordine mobilitas, insperasique recursus,

ut ait Claudianus. Non est cur ea, quæ apud veteres novosque observata sunt scriptores, huc congeram. Videat qui volet Julium Cæsarem de B. Gall. lib. 3. c. 3. Herodianum lib. 4. c. ult. Senecam de irâ l. 3. c. 3. Florum lib. 3. c. 3. Num. 5. &c. Servant majorum morem hunc etiam hodierni Turcæ. *Us*

Ut jam detractares] Ita apud Min. Felicem, p. 260. *insparfa mendacia*; apud Symmachum, l. 6. ep. ult. *commandare*; apud alios, *contrahibilis, impartire, obaudire, circum sedere.*

I N C A P. X.

Eras pro timore scrutator rerum futurarum] *Pra timore aut pra metu* est equidem usitatus. Opinor tamen dici posse *pro timore*, ut apud interpretem Bibliorum, 2. Reg. 6, *conturbatumque est cor Regis Syria pro hac re*; & quomodo Sulp. Severus Sac. Hist. 1. c. 9. *Eratres, post patris obitum, pro conscientia paventes benigne habuit.* Erudite vero dicit divinationem superstitiosam profectam esse à timore, & sollicitudine, quâ futura antevertimus. Arrianus in Epict. lib. 2. c. 7. *τί ἐν ἡμᾶς ἐπὶ τὸ συνεχῶς μαλιούσθαι ἄγεις; ἢ δειλία, τὸ φοβέσθαι τὰς ἐκδόσεις.* Lucianus in Pseudomanti, *Καλινύσαν τὸν τῶν ἀνθρώπων βίον ὑπὸ δουρῶν ἰστοῦν μεγίστην ἰσχυραννέμενον, ἐλπιδῶν καὶ φόβου ... ἐν ἀμφόλοις γὰρ, τῆς τε διδύμης, καὶ τῆς ἐλπίδος, εὐραὶ τὴν πρόγνωσιν ἀναγκαιοτάτην τε καὶ ποθεινοτάτην ἔσαν, καὶ Διόφους ἕτω πάλας πλουτῆσαι, ... καὶ Δῆλοι, καὶ Κλέρον, καὶ Βραγχίδας, & reliqua, quæ apud ipsum rectius legentur. Suaviter etiam Valerius Flaccus lib. 4.*

Fidere sed mens caca nequit: quantumque propinquas Phafis, & ille operum summus labor, hoc magis angust Proxima; nec vases fas jam mihi Mopsus & Idmon.

Profani hominis] Quod impostor ille scelestissimus, de quo Lucianus, in re simulatâ, idem in feriis fecere alii, ut Christianos, solos verè pios, impietatis & sacrilegii accusarent. Sic Flavio Clementi (Fabium malè vocat editio Leunclavii,) Consuli Romano, & uxori ejus Domitillæ, Domitiani conjugis cognatis, *ἀμφοῖν ἀσεβείας καὶ ἀθεότητος ἕνεκα κλημα ἰσχυρῶν*, de quorum suppliciis Dionis librum 67 adire licebit; nisi quis ipsâ consulere malit Christianorum martyrologia. Adde Baluzium ad verba capitis tertii, *Ecclesia restituta.*

Magister aruspicum Tagis] Existimo retineri posse *Tagis* etiam in recto casu, more Græcorum, apud quos occurrit *Tagis* Pythagoricus, cujus Stobæus meminit, item Agis, Bacis, Betis, Datis, Lysis, Eupolis, & alia virorum nomina sic terminata. Sed nequid dissimulem, suspecta mihi est vox *aruspicum* ut glossema, cujus loco auguror fuisse *interpretum Tagis*, aut aliquid tale: quomodo in narratione similimâ, & cum hâc utiliter conferendâ, Prudentius, Apotheof. v. 467.

Postremosque anima pulsus in corde tepenti Callidus interpret numeris & sine notabat.

Adjice his quæ de eodem Juliano narrant Gr. Nazianzenus & Theodoritus; unde constare potest, impia illa Paganorum sacra Christianorum interventu sæpius fuisse disturbata.

I N C A P. X I.

Deorum montium Cultrix] Cl. Baluzius, cujus non levi beneficio librum hunc respub. literaria, ut vindici ac editori primo, debet, *Deos* hocce *montium*, quosque tangit Commodianus, *Deos monteses*, (sic enim legendum censet) nec non *Deos montenses*, quorum

ex præscriptis Jovi dedicata est ara illa apud Gruterum, cujus dabitur mox inscriptionem, non dubitat eisdem habere; qui tamen, aut quorum nominum illi sint, fassus sibi non liquere. Et certe res non caret obfcuritate. Videamus tamen quam hinc nobis viam præeat Cuperus noster, Vir eruditionis pariter & dignitatis amplissimæ. Ex notis suis ad Apotheosin Homeri, quod opus ad umbilicum nunc, ut audio, festinans cupidè à præscarum studiosis elegantiarum expectatur, hæc excerpta, pro reliqua benignitate sua mecum communicavit Vir humanitatis celebratissimæ: Postquam de Homeri in monte summo posita picturâ agere cœpit, Montium, inquit, magna olim veneratio, inque iis exstructæ aræ, & templa, ut satis superque ex historiâ tam sacrâ quam profanâ patet, plerisque numinibus fuerunt. Unde apud Philostratum Indi Caucasum *Θεῶν δίκον* vocant; Persæ apud Herodotum *ἐπὶ τὰ ὑψηλότατα τῶν ἑρῶν ἀνακαίοντες*; Jovi hostias immolant. *Montinus*, qui montibus præest Deus, apud Arnobium occurrit: mater Galerii Maximiani *deorum montium cultrix mulier admodum superstitiosa* Lactantio dicitur. DII MONTENSES in Inscriptione apud Gruterum p. XXI. celebrantur; quæ quia Romæ inventa, videntur significari dii, qui septem montibus præsidebant; quorumque in honorem constitutum forsân est sacrum *septimontium*; quod celebratur à *montaniis*, id est, qui montes inhabitabant, non autem à toto populo, uti apud Varronem lib. V. de L. Lat. legere licet; quoque in septem locis, teste Festo, faciebant sacrificium diis, ut opinor, præsidibus; ut apud eundem *palatialis flamen, ad sacrificandum ei dea constitutus erat, in cuius tutela palatium esse putabant*. Pergit dein de monte Argæo, de deo Penino, de Jove item in montibus culto disserere, quæ rectius ex ipso libro petentur, propediem in usus publicos prodituro. At in aliâ Epistolâ, quæ mihi attulit eas viri insignis notas, quibus hic fruuntur lectores, isthæc adjecit. Hæc de re antea scripti; sed cum non solos *montes* ut deos venerati sint, vide an potius legendum sit *omnium*. Sic c. 36. *Qui & sacrificia per omnes deos suos quotidie faceret*. Sed forte præcipue Elagabalum & alios deos coluit, qui sub montis effigie colebantur. Nam Elagabalus ita dictus est, quasi *Deus mons*, vel *Deus montis*, uti post Fullerum docet Salmasius ad Hist. Augustam; & ex Herodiano nummi que patet, ejus simulacrum nihil aliud fuisse quam saxum ingens. Huc pertinet Mater Deum, vel Cybele, quæ *fera montium Dea* vocatur Mæcenati apud Diomedem l. 3. p. 514. vel quia in montibus culta, vel quia lapis informis ex monte excisus. Atlantem certè montem ut Deum coluisse accolæ, & Cappadocibus montem fuisse *καὶ θεὸν, καὶ ὄρος, καὶ ἀγάλμα*, scribit Max. Tyrius Dissert. XXXVIII. quam in rem plura notari possent; sed accipe occasione matris deum duas emendationes, quas judicii tui facio. Strabo lib. 10. p. 469, scribit Phrygēs eam à loco *πυλίην* vocare; at *πυλίην* est urbs Ætolix, teste Stephano & Statio; scribo quapropter *Σιπυλίην*, quod nomen

data

datum fuit matri deum; & ita in marmore Arundeliano Magnesiæ & Smyrnæi jurant per ΜΗΤΕΡΑ ΤΗΝ ΣΙΠΥΛΗΝΗΝ. Alter locus est Varronis apud B. Augustinum, lib. 7. c. 24. de civitate Dei. *Eandem dicunt matrem magnam: quod tympanum habeas, significari esse orbem terra; quod turres in capite, oppida: quod sedes fingantur circa eam, cum omnia moveantur, ipsam non moveri.* Ultima sic restitue: *quod sedes fingatur; circa eam cum omnia moveantur, ipsam non moveri.* Id est, ideo dea sedens fingitur, uti ex nummis plurimis patet, quia ipsa, sive terra, non movetur, cum tamen omnia circa eam moveantur. Non est hujus loci inquirere in placita Philosophorum, qui vel terram moveri, vel stare immobilem, docuerunt. Recte autem apud Lactantium, *deorum cultrix*: & ita *Mariicultores* in Inscriptione veteri apud Gruterum occurrunt. Quæ sequuntur, ita jam olim emendabam, *cum interesset dapibus, sacrificabat pene quotidie, ac vicariis suis epulas exhibebat.* Ex ultima littera vocis *cum* & brevi scribendi ratione, *ir* pro *inter*, omiſsa est hæc præpositio; & *epulas* legendum esse ex ipsâ loquendi ratione patet. *Vicariis* igitur suis, sive ministris aulicis, comitibus, præfectis, qui circa eam erant, epulas exhibebat; iisque, ut sequitur, abstinebant Christiani. Scilicet cum illa dapes exhibere volebat, etiam sacrificabat, atque sacrificiorum *λειψανα* mensis jubebat inferri. Hæc erant *idolothysia*, à quibus quomodo abstinere se Christiani debeant, Lucas & Paulus docent. Nonnulla, eaque non cuivis obvia, hac de re notare possem: sed tempus non finit; tantumque monebo, eadem adversus Christianos fraude grassatum esse Maximinum c. 37. infra. Hæc Amplissimus & Doctissimus Cuperus: quæ cum fatis lucebant afferant huic loco explicationem, & elegantia suâ placeant plurimum, meas cogitatiunculas de his in pauca contraham. Emendationes illæ duæ, verborum nempe Varronis apud B. Augustinum, & Strabonis de matre Ideâ, seu Sipylenâ, placent vehementer: nec dubito quin viris multo me doctioribus sese approbatum eant. Sed nec male pro *montium* reponere videtur *omnium deorum* cultricem; & sane *Dis deabusque omnibus, Fovis ac diis omnibus, Silvano & diis omnibus*, familiaque complura, multæ olim dicatæ sunt aræ. Quia tamen tutius est insistere lectioni codicis antiqui, *montium deos* interpretor, deos à profanis cultos gentibus; has enim Moses ipse ait deos suos collocasse *super montes excelsos, & colles, & subter omne lignum frondosum*, Deut. c. 12. v. 2. Adde 2. Reg. 17. v. 11. & plura: qualia sacrarum litterarum testimonia & formulæ Lactantio ob oculos fuisse videntur, consolatorium scriptum ad Christianos meditati, cum nihil ad consolationem iis efficacius, nihil ad leniendam acerbiteriam rerum potentius existat: quare ad eas conformat stylum suum sæpius. Tamen aut *Septimontii* deos, quorum meminit etiam Tertullianus ad Nationes lib. 2. c. 15. *Arquis & Fani & montium septimontium*, (ubi fors legendum *septimontii*) aut *montium Romanorum*, qui fuerunt in Piceno in regione Reatinâ, (de quibus

bus Siculus Flaccus & Rei Agrariæ scriptores cæteri,) horum, dico, aut aliorum deos montium nulla vetat religio sub istis comprehendere: nisi quod Silvanus ille finium tutor Romulæ istius sacrificium non admittit: hunc enim à fœminâ sic coli nefas fuit. At à coetu Montensium Deorum, de quibus inscriptio loquitur, Sylvanum minimè excludendum puto, neque ex eorum caterva in quos intendit digitum Commodianus: Exsuperantius enim iste Sylvani se jactat sacerdotem, & mihi quidem verosimile fit, sacrificulum illum, Sylvanum ejusque *συμβόλιος καὶ οὐρανός*, Herculem puta Rusticum, Liberum patrem, Nymphas, & similia monstra, hic vel maxime innuere, utpote quorum & sacris operaretur, & monitis nocturnis, sibi aut aliis factis, esse deditissimus: Sed en rudis illius aræ marmoreæ, in Quirinali colle repertæ, Inscriptionem.

ARAM. JOVI. FULGERATORIS
EX PRECEPTO. DEORUM. MONTENSIVM. VAL. CRESCENTIO
PATER. DEORUM. OMNIUM. ET
AUR. EXUPERANTIUS. SACERDOS
SILVANI. CUN. FRATRIBUS. ET
SORORIBUS. DEDICAVERTUNT.

Ubi PATER pro PATRI vitio lapidicæ, aliaque, sed facile deprehendenda, occurrunt. Forma autem vocis MONTENSES certos hic designare videtur montes, quomodo Nemorensem Dianam Aricinam vocarunt, & ad eandem formam Fretentes, Fabricenses, Comitantes, apud Ammianum leguntur. Certius itaque dictu videtur, Deos quidem hos incertos, & in quorum numerum aut nomina inquirere non auderent, sic fuisse cultos; notis tamen in montibus; ut CAMPESTRES in inscriptione aliâ apud Grut. pag. 1015. num. 2. aut ut Genium, Tutelam, Præsides locorum Deos passim venerabantur. Huc refer historiolum de Ajo locutio; item formulas, SIVE DEUS SIVE DEA, DIS OMNIBUS, DIS PRÆSENTIBUS, DEO GENIO TUTELAE HUIUS LOCI, DIS PRÆSIDIBUS H. L. aliaque plures, in quibus sollicitè cavebatur, ne quem malè præterirent. Ut igitur certos intra fines sermo meus redeat, Lactantium quidem & Commodianum omnes gentium Deos, Romæ præsertim coli solitos, aut illos septimontii, quos disertè *montium Deos* vocare vidimus Tertullianum, innuere arbitror: inscriptionem vero illam aramque præsentibus tantum in illis montibus, ubi ara fuit sacrata, dictam fuisse. Verba autem, *Qua cum esset*, cum sequentibus, rectè se habere auguror, modo distinctione juventur, hoc nempe modo: *Quare cum esset, dapibus sacrificabas quotidie. Cum esset, id est, ederet aut cœnaret.* Sic *ista non esses*, apud Val. Maximum l. 4. c. 3. in fine: sic secundum Hyginum fab. 139. rogabat Opem Saturnus, *ut esset quod illa peperisset.* Quæ duo loca indicavit mihi ad Ovid. Art. Am. l. 3. v. 757. illustris Heinsius. *Sacrificare autem dapibus*, ut apud Lact. l. c. 21. *In quibus ipsi Sacerdotes non suo, sed alio-*

no errore sacrificant. & lib. 6. c. ult. Verbo ergo sacrificari oportet Deo; siquidem Deus Verbum est. Si summo Jovi argento sacrificassem, habes apud Plautum in Mostellaria. Vicarios autem intellige in re sacerdotali. Sic M. Antoninus Imperator apud Capitolinum, c. 2, dicitur nullum sacrificium per Vicarium fecisse, nisi cum æger esset.

Nam erat hujus malitia] Eutropius. l. 9. c. 16, Diocletianus moratus callide fuit; sagax præterea, & admodum subtilis ingenio, & qui severitatem suam alienâ vellet invidiâ explere. Similia legas in Excerptis Johannis Antiocheni, à Valesio editis. Simonidæ præceptum respexisse videtur Diocletianus, quod Hieroni dedit apud Xenophontem, verum justo latius extendisse. Ἄνδρῃ ἀρχόντι, τὸ μὴ ἀγάλλῃς διόμορον, ἀλλοις προσακίβον εἶναι πολάζειν, τὸ δὲ ἄλλα ἀποιδί-δύσαι, δι' αὐτῆ ποινίλον.

Et qualiter sentiebant] Legendum esse, & qui aliter sentiebant, vidit in addendis Cl. Baluzius.

Ad Apollinem Milesum] De oraculo Milefii Apollinis seu Branchidarum, vide Strabonem lib. 9. & quæ collegere eruditi ad Marmora Oxoniensia. Cum primis autem adeundus Valesius ad Am. Marcell. l. 29; & pauca, sed præclara, adferens Isâacus Vossius ad Melam lib. 1. c. 17.

I N C A P. X I I.

Ad septimum Kal. Mart.] Vide fueritne hic ellipsis voculæ diem ferenda, quæ hodie etiam vulgo frequens. Porro non illud modo Kalendarium, cujus meminit Baluzius, Terminalia ponit a. d. VII. Kal. Mart. sed & alia nihilo minus vetusta, inter quæ celebratissimum illud, à Ciacconio, Paulo & Aldo Manutiis, aliisque deinceps, editum sæpius: quod autem quædam discrepare videntur, ab intercalatione est, quam eo factam mensē notum. Rursum nec illi magnopere falluntur qui dicunt Ecclesias tempore Paschatos subversas. Nam persecutioni cœptæ in Terminalibus, acriter vere proximo, imo toto anno, Tyranni insiterunt.

Agensibus consularum senibus] Hæc verba certò indicant tempus, de quo non levi certamine quidam eruditorum disquirunt, uti monet etiam bene Baluzius; tempus, inquam, cœptæ persecutionis, annum nempe Christi trecentesimo tertium, id quod Scaliger & Valesius verè existimarunt. Vide quomodo hoc colligant Baluzius, Pagi, & alii, qui sibi hæc cum curâ sumserunt expendenda. Fuit autem hic annus secundum Scaligerum Antiochenus CCCLi Christi; Dionysianus, CCCIII. Numerus aureus XIX. Cyclos Solis IV.

Ad Ecclesiam profectus] Omnino scribendum est *Præfectus*, prætorii nempe: alioqui series verborum hians & abrupta pendebit. Evincent id etiam sequentia, in quibus Prætoriani memorantur Ecclesiam evertisse, Imperatores autem ambo fuisse in speculis.

Tamen illud editissimum] Opinor scribendum *tusamen*. Hæc voce usi Virgilius, Livius, & Arnobius Lactantii præceptor, haud multo secus quam ipse hoc loco. Sermo est de animalibus lib. 2.

pag. 55. edit. Lugd. Bat. *Nomine alia cernimus opportunissimis sedibus nidulorum sibi construere mansiones: alia faxis & rursibus tegere & communitate suspensis: excavare alia telluris sola, & in fossilibus foveis tusamina subimet ac cubilia præparare. Et pag. 17. Neque domorum aut vestium tusamina sibi & velamina conquirerent.*

IN CAP. XIII.

Libertatem denique ac vocem non habent.] Similis querela B. Greg. Nazianzeni, Invect. 1. τὰυτα δ' ἦν πάσης μὴν παρρησίας ἀποσειδάσαι χριστιανούς, πάντων δὲ αὐτοῦς ἐπιγὰσαι συλλογῶν, ἀγορῶν, πατηρίων, τῶν δικαστηρίων αὐτῶν. Μὴ γὰρ ἐξῆναι περὶ αὐτῶν τῶν τοιούτων, ὅστις μὴ κατὰ τῶν βωμῶν θυμιάσῃν ἔμπροσθεν κειμένων, καὶ μισθὸν δὲ μὴ μίγαν ἔτω καὶ τοσούτου πράγματι. Quibus adjungi possunt ea quæ infra c. 15. à nostro narrantur.

Est non rectè] Non est quod existimet aliquis hâc formulâ aliquid leviter tantum improbari. Utitur eâ Bibliorum interpres vetus de iis quæ longissimè abeunt à recto & pio. 2. Reg. 7. v. 9, *Non rectè facimus: hæc enim dies boni nuntii est.* Cap. 17. v. 8, *Et irritaverunt filii Israel verbis non rectis Dominum Deum suum.* 2. Paralip. 21. v. ult. *Ambulavitque non rectè.* Sap. 2. 1. *Dixerunt enim impii cogitantes non rectè. & cap. 6. Quoniam cum essetis ministri regni ipsius, non rectè judicastis.* Ita vetustiores quoque passim, ut Cic. pro Cn. Plancio. c. 6. *Iste potius quam ego? vel nescio, vel non dico: vel denique, quod mihi gravissimum esset dicere, sed impune tamen deberem dicere, Non rectè.* Quin etiam Lactantius ipse supra, c. 7, sic locutus; alibi vero, non pie, non perfectè, non integrâ conscientiâ, dixit.

Magno tamen animo) Sapientibus nihil magnum, nisi quod & bonum: sed hi sequuntur nonnunquam vulgarem consuetudinem, duntaxat in sermone. Sic Tullius in Milone prædicat animi magnitudinem. Sic Livius reprehenditur à Seneca, quod virum animi boni à viro magni animi distinguat, lib. 3. de ira, c. ult. Et tamen ipse L. Seneca ad Marciam c. 16. *Gracchos, inquit, etiam qui bonos negaverit, magnos fatebitur.* Similia videor legisse apud Hegesippum de Excidio Jerosolymitano. Notum utique est illud Nafonis, *magnis tamen excidit ausis.* Quod expressum videtur ex isto veteri scenario, qui legitur apud Dionys. Longinum:

Μεγάλως ἀπολισθαίνειν, ἀμάρτημι ἑυγενίς.

ubi viderint eruditi rectius-ne legant,

Μεγάλων ἀπολισθαίνειν.

Legitime coctus] Ego arbitror his verbis inesse quid quale illis B. Laurentii apud Prudentium,

*Converte partem corporis
Satis crematam jugiter,
Et fac periculum, quid tuus
Vulcanus ardens egeris.
Præfectus inverti jubet.
Tunc ille; Coctum est, devora;
Et experimentum cape,
Sic crudum an assum suavius.*

Legitime, ait, *coctus*, id est, ut interpretandum puto, legitimo, sive consueto sacra pagana aut etiam culinaria tractantibus more. Nostri dicerent, *Han bleff steekt van ordinarie wijjs / eller som en annan Steek*. Sic *Legisimum sacrum*, in divinis humanisque libris sæpe. *Legitima verba* apud Naionem,

Curio legitimonis tunc fornacalia verbis

Maximus indicis

Legitima fossa, apud Vegetium lib. 1. c. 24. Hinc ipse Lactantius *legitima sacra* dixit lib. 5. c. 2.

I N C A P. X I V.

Excarnificari omnes suos proximos præcepit.] Non præcepit, sed coepit in codice illo vetusto existare fatetur Baluzius. Existimo hoc relictum ab auctore in tyranni invidiam, *Excarnificare suos omnes proximos coepit*. Addit enim, *Sedebat ipse*, & reliqua. *Omnes suos* interpretare, ulicos, qui ipsi serviebant: c. 15. *domesticos* vocat, uti benè monet Ampliff. & Doctiff. Cuperus. Nam proxima tempora *domesticos* peculiariter vocabant corporis imperatorii custodes equites peditesque, qui quidem domi excubabant; qui vero militiæ, *protectores*.

Erant certantes] Figura est *μακρολογίας*, seu productionis, de qua vide Buchnerum de commutatâ Ratione dicendi, l. 1. c. 21. In Græcis Latinisque Bibliis hoc genus est frequentissimum. Sed & Lactantius ita lib. 2. c. 13. *Aberrantes à Dei notitiâ gentes esse coeperunt*. Cic. de Nat. deor. l. 2. c. 8, *Omnia enim hac meliora sunt, quam ea qua sunt his carentia*.

Sed celerius animadversum] Loco *sed*, quod præcedebat, id non dubiâ conjecturâ videbatur reponendum.

I N C A P. X V.

Alligatis ad collum molaribus] Quid? igne ambusti iidem ne qui dein alligatis molaribus immergebantur mari? Imo vero alii. Sed & superiora minus aptè cohærent. Corrigen- dum cenſeo, *Nec singuli, quoniam tanta erat multitudo, sed gregatim circumdato igni amburentur: domestici alligatis ad collum molaribus mari mergentur*. Sic lib. 7. c. 21, *Tunc quorum peccata pondere vel numero prævaluerint, perstringentur igni, atque amburentur*. Cypr. de opere &c. *Et ibi in ambustionem aternam*. Am. Marcell. l. 30. *Internis nimietate calorum ambustis*. Sic inscriptio vetus apud Antonium Augustinum Dialogo x. *AMBUSTO CORPORE*, id est, exusto. Et sic alii passim. Si quis tamen ideo quod ignem multi præferrent suffocationi per aquas faciendæ, rati flammam animas sibi cognatas lustrare purgareque, aquam vero easdem elidere atque extinguere, ab ethnicis Imperatoribus hoc velut indultum dicat domesticis, ut igne confunderentur, cæteros aquis, ut nefarios, & sacrilegos, fuisse abolitos, non obnitar vehementer, quin legi posse concedam, *gregatim circumdato igni amburentur domestici: alii ligatis ad collum molaribus &c.* Sed eligo nunc priora, cum ea non displiceant Ill. Cuperus.

Aræ in secretariis] Secretarium; seu secretum, locus est in quo sedent iudices pro tribunali. Vide Hesych. in Σίκρον; & Suidam in Στάλα. Vales. ad Am. Marcell. lib. 15, *Ab hoc iudicium secularium more manasse videtur, ut secretaria in ecclesiis haberent Episcopi & Presbyteri, ubi audiendis fratrum negotiis vacarent.* Hæc Valefius. Meminit & Sulpicius Severus Dial. 2. c. 1. Item Epist. 1. & 3. de vitâ Martini, ubi consule etiam notas Vorstii. Aræ autem à paganis infidiose positæ memorantur non uno in loco in prisicis annalibus. Sic de arâ Victoriz in Senatu ponendâ Symmachus vehementer laborabat. Sic donativum divisurus: militibus Julianus præcepit ut singuli aurum accepturi grana aliquot turis in aras jacerent, adeo minutas, ut multos Christianorum falleret, ignaros quid agerent.

Commeant litteræ] Symmachus L. 1. Epist. 91, *Idea litteræ quoniam accepta sunt tibi, crebrius commeabunt.*

Verum autem Dei Templum] Lact. Epitome cap. 8, *Evacuatur omni labe peccatus, ut Templum Dei esse possit, quod non auri, non eboris nitor, sed fidei & castitatis fulgor illustras.* Hieronymus ad Neptotianum, *Multis adificans parietes, & columnas Ecclesiæ substrunt; marmora nitent, auro splendent laquearia, gemmis altare distinguitur: & ministrorum Christi nulla electio est.*

IN CAP. XVI.

Tres acerbissima bestia] Ita veritas acerba, Lact. 4. c. 26. *Dominationes acerba, l. 6. c. 6. acerbi census, l. 7. c. 9.*

Deinde in Hieroclem] Hic ille est Hierocles qui postea præfuit Ægypto; cumque indignis modis in Christianos sæviret, ab Ædesio inter ceteros Martyres nomen professio verbis asperis exceptus & pugno cæsus est. Vide Euseb. Hist. Eccl. Lib. 6. c. 5. Diversus autem ab hoc fuit, vetustiorque paullo, Hierocles ille, de quo Dio Cassius in Excerptis Valesianis, foedissimum Elagabali mancipium; & ab utroque rursus diversus Hierocles philosophus, in Christianam veritatem nihilo æquior, sub Juliano Parabate virulentissima sparfit scripta. Consule Jonsum de scriptoribus Hist. Phil. lib. 3. c. 18.

Priscillianum] Præfectum Bithyniæ post superiores istos. Vide notas Baluzii.

Zabolus cum satellitibus] Æoles Δ mutant in Ζ, ut ζευκτός pro διανυκτός. ζαβάλλειν pro διαβάλλειν, unde ζάβολος pro διαβόλος. quo & usi Cyprianus, Hilarius, alii. Imo Paullinus vix aliter unquam quam Zabolus dicit. Simileque zeta pro diasa. Hæc Vorstius de Arte Gram. l. 1. c. 21. Gronov. Obs. lib. 4. c. 13. p. 208.

Nefandâ jussione] Sic lib. 4. Instit. c. 15, *Verbo ac jussione faciebat.* lib. 5. c. 13, *Non tyrannicas jussiones, non præsidum gladios tremunt.* Plura Elmenhorstius ad Arnob. lib. 2. p. 67.

Ac terriculus] De hac voce adi Nonium. Præterea è Nævio cassam terriculam adferunt, & è Senecæ deperditis, & è Senecæ deperditis, omnes ejus terriculas delude. Imo habet & Livius lib. 34. c. 11, *Nullis mimis, nullis terriculis se motos.*

Novies adversarium vicisti] Tertull. Apolog. c. 27, *Et illos (Dæmones) nunquam magis triumphamus, quam cum pro fidei obstinatione damnamus.* Similia occurrunt apud Cyprianum, Ambrosium, Prudentium; item in Martyrologiis.

Quam jucundum illud spectaculum Deo...] Cyprianus Epist. 9. ad Martyres, *O quale fuit illud Spectaculum Domino! quam sublime! quam magnum! quam Dei oculis Sacramento ac devotione militis ejus acceptum!* Adde quæ ex Minutio Felice, item quæ ex Epicæto adfert Lipsius ad nota illa verba Senecæ, Lib. 1. de Provid. c. 2, *Ecce Spectaculum dignum, ad quod respiciat intentus operi suo Deus: ecce par Deo dignum, vir fortis cum malâ fortunâ compositus.*

Cum Dominatores dominantur] Cypr. Ep. 6, *Nunc est ut magis insidiantem adversarium metuant, qui fortiorem quemque magis aggredditur. & acrior factus hoc ipso quod victus est, superantem superare conatur.* Et Epist. 34. de Celserino Martyre, *Facit inter pœnas pœnis suis fortior, inclusus includentibus major, jacens stantibus celsior, vincientibus firmior vincitus, sublimior judicantibus judicatus.*

Fide stabili] Suspicio leviter excidisse vocem unam; ut fuerit, *fide stabili, & invicto robore animi.*

Nihil ungula] Ungulæ, genus quoddam ferreæ forcipis, inter tormenta adhibitæ olim. Formam vide apud Gallonium; aut inter ea quæ subjiciuntur libro Magii de equuleo pag. 176. & 181.

I N C A P. X V I I.

Vicennialium diem] Solennium votorum, quinquennialium nempe, decennialium, & deinceps, quæ origo quæque ratio fuerit, licet traditum sit à doctis, repetam breviter tamen, in gratiam eorum quibus hoc genus librorum non ita facile esse potest ad manus. Cæsar Augustus, cum Romanis rebus post motus & turbas maximas à se compositis & constitutis decennio præfuisset, sive tædio valetudinis diuturnæ curisque ac laboribus imperii fractus de reddenda Republica serio cogitaret, (quod affirmare videtur Suetonius in Aug. c. 28.) sive hoc tantum præ se ferret ob causas à Dione prolixius expositas, convocato Senatu, rationem administrati imperii sic reddidit, ut tamen, quasi decernente eodem, in proximum quinquennium potestatem constituendæ reip. retineret. Verum hoc elapso, rursus aliud quinquennium, post decennium, ac eo finito, aliud iterum decretum est; ita ut continuatis decenniis per totam vitam, imperii summam obtinuerit. Cujus exemplum quodammodo secuti successores, etsi non ad certum tempus, sed per omne vitæ spatium imperium delatum sibi haberent, singulis tamen decenniis festum pro renovatione ejus agebant. Hæc ferè Dio ita refert, lib. 53, & ex eo recentiores. Id primo gestum Augusto septimum, Agrippâ tertium Consulibus. Sequentes igitur Augusti singulis decenniis celebrarunt has πανηγυρις, ob id δακτυλίδας dictas Xiphilino, quibus vota diis solvebantur, initio cujusque decenniis solemniter postmodum suscipi consuevit: militibus donativum, & annonæ populo Cærcenses exhibe-

bantur. Imo singulis etiam lustris, five quinquenniis, res hæc dein repeti cepta. Fiebant ergo vota quinquennalia primo anno initæ dignitatis, sed solvebantur exacto lustro; tum decennalia nuncupabantur, lustro altero demum completo solvenda. Vota vicennalia suscipiebantur anno quintodecimo imperii: festum vero ipsum agebatur vicesimo; quo munera etiam Imperatori mitti solebant; de quibus vide Symmachum lib. 10. Epist. 26. Rei præterea carceribus eximebantur, Deo gratiæ agebantur; pecuniæ distribuebantur per civitates, & lætitia publica multis modis fiebat testator. Hæc ex nummis plenius docent Adolphus Occo, Erizzus, & Chalucius, firmantque aut repetunt alii; ut Carolus Dufresnius Dissertatione de numismatibus ævi inferioris, pag. 29. Magnâ itidem cum curâ argumentum idem tractarunt Henricus Norisius Dissertatione de votis decennalibus, & Antonius Pagius Dissertatione Hypaticâ seu de Consulatuibus Cæsareis.

AD XII. Kalendas Decembres] Videndus est de hoc loco Antonius Pagius, jam dicti operis paginâ 90, 92, & 93. ubi tradit, non ideo celebrata à Diocletiano hoc die vicennalia, quod is esset imperii ejus natalis; sed quia tunc Maximianus Herculeus Cæsar esset nuncupatus. Idque factum aliquoties, utique post Constantini Magni tempora, ut causâ quapiam interveniente, non ipsius Imperatoris primi, sed participis ejus die natali, hoc est, quo particeps imperium auspiciatus fuerat, festum hujus generis celebraretur.

Quodcumque se premi] Lego, quo uscumque se premi.

Animam nec tamen totam] Id est, vitam, aut vitales spiritus. Sic vetus Bibliorum interpres 2. Sam. 1. v. 9. *Quoniam tenens me angustia, & adhuc tota anima mea in me est.* Martyrologium Ufuardi, prid. Kal. Febr. *Ibique spiritum, qui in eo supereras, ejecerunt.* Vide Barthii adversaria pag. 1682.

I N C A P. X V I I I.

Ajebat ei indecens esse] Scribe, *Ajebat & indecens esse*, ut hoc membrum sequenti, & minus tutum, lepidius respondeat.

Multorum sibi odia quasisset] Lactant. l. 2. c. 12. *Per ejus divinitatem atque unicum nomen hominum sibi misericordiam quarit.* & l. 4. c. 1. *Mortem sibi perpetuam cum diis & cum bonis corporalibus quasierunt.* Adde Gronov. ad Sen. Herc. Fur. v. 285.

Nervâ vero uno anno imperante] *Nervam vero uno anno imperantem* scribendum esse, ratio syntaxeos evincit.

Fam ipse inhiaverat] Lego, *jam spe inhiaverat*, cum inde sibi aut nihil præter nomen, aut non multum videbat accedere. Nihil, aut exiguum nimis, videbatur Galerio, si duo majores retinerent summam imperii, ipse contentus nomine Cæsaris, tertium aut quartum teneret locum.

Fam fluxisse annos quindecim] Lactant. l. 3. c. 17. ex mente adversariorum, *Nullum diem, nullum denique temporis punctum effluere vobis sine voluptate patiamur.*

Annos quindecim in Illyricum] Videtur respexisse verba Livii, lib. 7. c. 38, *An aquum esse dediticios suos illa felicitate perfrui* *; *semilizando fessos, in pestilenti atque arido circa urbem solo luctari?*

Filios nuncupari] Instit. l. 1. c. 8, *Quos imperiti & insipientes tanquam deos & nuncupans & adorant*. Sic l. 4. c. 4, *nuncupare patrem, nuncupare dominum*, sensu nonnihil diverso. Nam hic nuncupare, est Cæsarem pronuntiare, atque adeo in hæreditatem & jus obtinendi olim imperii vocare.

Sanctissimus adolescens] Id est, vitæ integerrimæ & innocentissimæ. Sic de paganis Lactant. l. 5. c. 10, *Qui licet sanctis moribus vivant, in summa fide atque innocentiâ, tamen quia deos colunt, à justitiâ & nomine vera pietatis sunt alieni*. Symmacho hæc vox valde frequens est, Christianos, ut opinor, æmulanti. Vel uno in quinto libro en quoties eam repetat. Epist. 15, *Sancto Lampadio germano tuo*. Ep. 20, *Sanctus Aurelius*. Epist. 29, *Sancti Asclepiadis philosophi*. Ep. 39, *Sanctus Sabius*. Ep. 49, *Ex tuo sanctissimo & luculentissimo ore*. Plura non congero.

Fideliter præbuit] Omnino vera est prior hujus loci apud Cupe- rum interpretatio. Sic in Bibliis Latinis, 2. Paralip. 31. v. 18, *Sacerdotibus per familias & Levitis fideliter cibi, de his qua sanctificata fuerant, præbebantur*. Ammianus Marc. l. 28, *Quod ipsi ad expeditionales usus præbere necessaria detrectarunt*. Sic dicebant præbere congrua, præbere justâ, annua, diurna, & similia. Lactantius Instit. l. 4. c. 8, *ut generanti nos Deo justâ & debita opera præbeamus*.

Ut ab eo induatur] Vestire dixerunt alii, ut Ammianus Marcell. lib. 26, *Si tuos amas, Imperator optime, habes fratrem; si rempublicam, quare quem vestias*.

Dajam adolescensem] Opinor sic dictum, quod originem duceret è Daharum populo, non tam illo, proxime quidem qui situs ad mare Caspium fuit, noto per scriptores rerum Alexandri, quam Europæo, & quidem Germanico. Vide quæ de eo collegerunt, Cluverius in Germ. ant. Freinshemius ad Curt. Dausquejus ad Sil. Italicum.

I N C A P. X I X.

Kal. Majis] Adnotavit Baluzius, Zosimum & Fastos Idatianos dicere hoc factum Kalendis Aprilibus; alios etiam longius recedere: cum Lactantio tamen Kal. Majas tenendas esse, Antonius Pagius etiam non ambigendum putat. Vide eundem pag. 239. Dissertationis memoratæ, & locis aliquot aliis.

Et priores militum] Existimo legendum *primores militum*, quomodo Livius, Tacitus, alique, frequentissime. *Primores Judæorum* dixit etiam Lactantius lib. 4. c. 16. Hegefippus de Excid. Jer. l. 2. c. 15, *Etiam quibusdam afflictis militia primoribus*.

Inquis senex] Emendavi, *In qua senex, concione scilicet: recipis quod*

* Editio Lugd. Bat. A. 1634. dedititios suos illa fertilitate atque amantitate perfrui;

quod suggerit vir quidam doctissimus, cum sequenti *alloquitur*, aptè hic convenire non potest.

Alloquitur milites] Propriè, ut ab aliis est annotatum; unde *alloquutiones* in nummis læpe.

Omnes in tribunali.] Distingue, *Obstupesciunt omnes. In tribunali Constantius adstabat susum.* Non enim soli obstupescere, qui stabant in tribunali, sed & ceteri. *susum* habes apud Plautum, Cistell. A&T. 2. sc. 3. v. 78.

Quid nunc supina susum in cælum suspicis?

Ita quidem duo vetusti codices, teste Paræo in Analect. quomodo & bis edidit Gruterus. Utitur & Cato de R. R. c. 157. sub finem. Sic in Decreto arbitro finium regundorum inter Genuates & Veiturios, quod legitur in collectione Gruteriana, p. CCIV. IBEI. TERMINUS. STAT. INDE. FLOVIO. SUSO. VORSUM. IN. FLOV. LEMURIM. INDE. FLOVIO. LEMURI SUSUM. USQUE. AD. RIVUM. COMBERANE. INDE. RIVO. COMBERANE. SUSUM. USQUE. AD. CONVALLEM. CÆPTIEMAM. Manet eadem vox in compositis, *sustollo*, *suspendo*, *suscipio*, *sustineo*, & si qua sunt similia. Plura Ducange in Glossario.

Statim Scutarius, continuo Protector] Gradus hi sunt militiæ honoratæ, de quibus docti abundè egerunt. Cum primis vide Valefium ad Am. Marcell. lib. 14. qui docet Scutariorum Scholas, inter Palatinas, alias fuisse sagittariorum, alias clibanariorum: *Protectores* autem latus Principis protexisse, & alios in comitatu mansisse, alios cum comitibus & Magistris Militum missos in provincias. *Constantius Chlorus, divi Claudis opt. Principis Nepos ex Fratre, Protector primum, exin Tribunus, postea præses Dalmatarum fuit*, uti docent publicata à Valefio Excerpta.

I N C A P. X X.

Quod voluit & fecit] *Effecit* ab auctore scriptum puto. Sic Instit. Div. l. 6. c. 14, *Mox videbimus an efficiant quod velint.* Inscriptio temporum eorundem apud Ad. Oconem pag. 11. num. 3. in editione Commelini:

IMP. MAXIMIAN. HERCUL. CÆS. AUG.

CONSTANTIO. IN. OCCID. CÆS. EFFECTO.

ET. IMP. REIP. LONGE. LATEQUE. AUCTO.

ET. CUM. DIOCLETIANO. PRINCIPE. INVICTO.

ETIAM. UNO. TEMPORE. COLLEGA. EFFECTO.

Dominum esse ferebat] Illud esse suspicor a librario adjectum. Vellejus Paterculus l. 1. c. 11, *Qui se Philippum regiaque stirpis ferebat.* Tacitus Annal. 1. c. 2, *Consulem se ferens.*

Cæsare filio suo] Candidiano, ex concubinâ nato, sed quem adoptaverat etiam Valeria conjux, uti narrabit noister infra, c. 50. Hæc ita verè interpretatum arbitror Baluzium.

I N C A P. X X I.

Se addicant] Div. Instit. l. 2. c. 1, *Totos se libidinibus addicunt.* lib. 6. c. 20, & 23, *Quia se corpori addixerant, in quo habet mors pote-*

potestatem. De instituto seu consuetudine hac Persarum legatur Brissonius.

Sic agebat) *Clam sic agebat*, aut, *arsibus sibi consuetis*, aut aliquid simile nisi adjeceris, nihil erit quod præcedenti aperte respondeat.

Egregii & perfectissimi viri] Non decuriones modo, qui quidem *egregii ac perfectissimi* viri non erant dicti, sed & his potiores, quales fuere duumviri, & defensores civitatum, item Sacerdotes, curiales, & si qui ex his, aut præter hos, codicillis ab Imperatoribus datis, honores & ornamenta *egregiorum & perfectissimorum* erant consecuti, earundem dignitatum nullâ ratione habitâ, atque sic iis amissis, subjiciebantur ab eo tormentis. Plura de his ceterisque titulis Pascirollus ad Notit. Imperii.

Defixi instabulo] Stabulum hîc, non equorum, sed equuleorum, ejusque generis catastarum, accipe, & ubi homines ad palos fixi & prope suspensi stabant. Sic *stabulum ferriterium* habes apud Plautum, *Perf. act. 3. sc. 3. v. 13.* ex emendatione Gronovii.

Quid Lusorium] Lusorium, id est, Amphitheatrum, si Salmasium ad Spartianum sequimur. Ex hoc loco tamen colligere possis, destinatum peculiariter oblectationi Imperatoris in spectandâ confessione ferarum, aut lanienis quæ per eas fiebant, ædificium intelligi hoc vocabulo. Scholiastes Juvenalis ad *Sat. 4. v. 100*, *In Lusorio Cæsaris juvenis iste urfos saepe ut venator occidit.* Salvianus quoque Lusorium ut ab amphitheatro diversum recenset verbis à Dufresnio adductis, apud quem vide p'ura. Imo & Seneca, *Epist. 80*, *Cogito mecum quam multi corpora exercent, quam ingenia pauci, quantum ad spectaculum non fidele & Lusorium fiat concursus; quanta sit circa artes bonas solitudo.*

Habebat urfos] Non dissimilia de Valentiniano Marcellinus lib. 29, *Cum duas haberet ursas, sevas, hominum ambestrices, Micam auream, & Innocentiam, curâ agebat enixâ, ut earum curvens prope cubiculum suum locaret, custodesque adderet fidos, visuros sollicitè, ne quo casu ferarum rumpetur luctificus calor. Innocentiam denique, post multas quas ejus viderat laniatu cadaverum sepulchras, ut bene meritam in sylvas abire dimisit innoxiam.*

Et exilii] Locus est difficilis, & quem ab aliis restitutum videre malim, ac lubens: tentabo tamen & ipse. Puto compendium scriptionis *cro*s, quod ceteros debuit notare, mutatum fuisse in *Christianos*; *exilii* vero, *asili* rû *exilium*, fuisse scriptum, ut proximo capite *beneficii* pro *beneficium*, & *imperii* pro *imperium*, apud Aur. Victor. de Cæsaris c. 35, ut bene conjectavit Schottus, subsidente videlicet nonnunquam librarii manu. His observatis, scribo, *Dignitatem non habentibus pœna ignis fuit*; aut, si omnino videtur necessaria mentio Christianorum, quia de his maxime agitur, *Christianis dignitatem non habentibus pœna ignis fuit; exilium primoribus* (Romanis puta; nam de municipiorum decurionibus prius est

actum) *permiserat*; *adversus ceteros datis legibus, ut post tormenta lentis ignibus urerentur.* Cyprianus Epist. 82. non plane dissimilem suppliciorum recenset seriem, quam illic rectius leges.

Cum per multum diem] Ita jam typis Aboæ fuerat descriptum, Doctissimi Viri, ut opinor, conjecturâ, qui illic non gravatus est præcellè huic labori, ut opusculum istud rectè ederetur. Firmarunt postea litteræ Amplissimi Cuperi. In Parisiensi fuit, *Quod postremo accedebat. Tunc per Pro in flumine ac mare, item rectè forsan est repositum, in flumina ac mare*: sic enim scripssisse Lactantium facile credam. Nec tamen planè novum est *jactabantur in fluminaq.* Nam & in Passione Savini Episcopi & Martyris habes, cap. x. *omnia jussit committi & proci in flumine.* quomodo & Lactantius non raro, ut ostendam infra. *Mare pro mari* Naso quoque locis aliquot. & ante cum Varro uterque dixerunt, ut ab aliis est observatum. Non repugnabo igitur, si quis retinendam contendat editionis primæ Lectionem.

IN CAP. XXII.

Nulla poena penes eum levis] Adsentior Cl. Baluzio, ex eo quod in manuscripto fuit, *poenis, facienti penes.* Sed cum vox *poena,* teste ipso, legatur inferius, existimo hæc ita esse concinnanda, *Nulla poena eum levis poena.*

Emendabantur lanceâ] Arbitror speciem fustigationis hoc genus supplicii fuisse, quod & Cupero nostro est visum: lanceam vero loco fustis, ut minus ignominiosam, adhibitam esse. Apulejus lib. x. c. 1. *Lanceam longissimo hastili conspicuam, quam scilicet non disciplinae tunc quidem causâ, sed propter terrendos miseros viatores — composuerat. Emendare legibus res Romanas, emendare verbes judicium,* habes apud Horatium, & Quintilianum.

Beneficii loco] Voce *loco* insertâ opus non esse. scribendumque beneficium, dixi ad caput præcedens. Dio lib. 58. p. m. 634, *καὶ τὴν εὐνοίαν τιμωρίαν τισί, καὶ τὸν θανάτου ἐπιπέλασαν ἐπέλεον.* Et sic alii.

Bonam mortem] Id est, facilem, & cruciatus carentem. Plin. lib. 2. Ep. ult. *Quousque miserum cruciatis? quid invidetis bonam mortem, cui vitam dare non potestis?* Ubi adde quæ habent Gruterus & Buchnerus. P. Syrus,

Bona mors est homini, visa qua tollis mala.

IN CAP. XXIII.

Censuribus ubique diffusis] Quæ de ratione census provincialis, five censitionis, deque ejus ab urbano censu discrimine, commentatus sum, adferre non sinit festinatio. Augustum etiam sic descripsisse provincias nemini ignotum. Fecerunt & postea Vespasianus, Constantinus Magnus, Arcadius, Justinianus, & alii, uti leges disertè docent.

Fora omnia] Sic emendavi, doctissimo Cupero approbante. In Parisiensi fuit, *foras omnia.*

Ipsi contra se torquebantur] Id est, tormentis huc adigebantur, ut

ut se ipsos accusarent quasi, & convincerent. Amat Lactantius tales argutias. Sic Instit. Div. l. 1. c. 18, *Se ipso minor aut deformior. cap. 22, Sed cum alios falleret, seipsum tamen non fefellit. l. 2 c. 1, De gratiam secum ipsos reducere, ne se tantopere despiciant. ibid. ipse ergo sibi renunciant.* Magis etiam huc faciunt ista; Lib. 3. c. 27. *Tam incerti fuerunt, sibi que sepe contraria differentes.* Lib. 5. c. 2, *Ipse adversus se gravis censor, & accusator acerrimus.* L. 6. c. 6, *Et gradus per quos ascenderunt amputant, ne quis illos contra seipsum possit imitari.* L. 7. c. 2, *Sibi contraria sententia.* Similia etiam alii; quos inter Ovidius argute,

*Contra te solers, hominum natura, fuisti;
Et nimium damnis ingeniosa tuis.*

Nec non & Cicero plane similiter, & æquè in re judiciaria. Orat. pro Roscio Comedo, c. 6, *Quid tu, Saturni, qui contra hunc venis, existimas aliter?* cap. 13, *Te te, inquam, Fanni, ab tuis subselliis contra te testem suscitabo.* cap. 14, *Contra se nunquam testimonium dicet.* Et alibi similia. Estque vocula *contra* in judiciis usitatissima, & formulam sapit. Jul. Capitolinus in Ant. Pio, c. 6. *Contra Procuratores suos conquerentes libenter audivit.* Ita vetustiores etiam sæpe; ut cum Cicero ait, *contra alium patronum causam defendere, contra disputare, & similia.*

Qua veteres adversus victos] Lege cum Baluzio in addendis, Qua victores adversus victos.

Pro capitibus pendebantur] Capitationem non rejecisse veteres Romanos, apud quos capite censi pauperiores fuere, notum est. Constantinus solam Romanam plebem huic tributo exemit. Vide Franciscum Balduinum de Legibus Constantini M. p. m. 154.

Nec mori saltem gratis] Alludit ad proverbium ἀδὲν κέρδι κέρπει, quod habes apud Aristotelem Rhetor. lib. 2. cap. 6. al. 14.

*Atquin homo impius] Alii mallent ubique separatim scribere, at quin. Vide Brissonium in parergis, aut Iseum ad Lactantium, lib. 1. c. 4. Idem Lactantius l. 4. c. 12, Atquin Propheta utrosque adventus ejus paucis verbis comprehendit. Sic codex Franc. Peniz, teste Servatio Gallæo. Magis necessaria est correctio, lib. 5. c. 9. ubi nunc legitur, *Æque fieri non potest, ut ipsi qui errant in omni vitâ, & in religione fallantur.* Ubi legendum fortasse, *non & in religione fallantur* Nisi ex vestigiis libri Bononiensis, qui pro *aque* habet *atquin*, scribendum, *At fieri non potest, quin ipsi, qui errant in omni vita, & in religione fallantur.* Sensus utique est, nec religionis iter rectum tenere posse, quos per omnem vitam error agit. Porro cum *διαρρηκτικὸς* hic traducatur tyrannus, verosimile est, non *hominem impium*, sed *pium* illum dictum, per ironiam. Notum enim est, pro misericordibus aut propensis illâ ætate *pios* dictos Principes, ut in illo Claudiani,*

& comminuent, & devorabunt. Atque sic etiam Epitomes cap. 11. bis loquitur, ut nunc vetustiores omittam.

Describerent plebem.] Lactant. Inst. l. 1. c. 22. *Deos per familias descripsit.* Usitatissimum verbum de censu aut censitione; quomodo & apud Græcos ἀπογραφή & ἀπογράψαι.

Opportunitatem nacti] *Nacti*, quod est in editione Parisiensi, nollem mutatum. Atque sic in Livio Doctores scribi curavere, *Sine arbitris Mericum nactus*, lib. 25. c. 30. Glossæ, *Nactus*, δραξάμω. In veteribus libris comparet etiam apud alios.

Nimum territus.] *Nimum*, id est, valdè, ἀγαν. Instit. Div. l. 5. c. 10, *Si nimum pii fuerint.* De Opif. Dei, c. 9, *Si aliquid nimis propius admoveas*; ubi legendum, *nimio propius.* Sic Liv. 1. *Nimio plus quam satis tutum esset accolis.* Horat.

Et tollens vacuum nimio plus gloria verticem.

Nimio satius, dixit Plautus, alique non dissimilia.

Quarebat quatenus] *Quatenus*, illo ævo, sæpius notat quomodo. Lact. Div. Instit. l. 1. c. 21. *Isidis Ægyptia sacra sunt, quatenus filium parvulum vel perdidit, vel invenerit.* l. 4. c. 27, *Sciet qui viderit quatenus adjerati per Christum de corporibus fugians.* l. 7. c. 6, *Quatenus aut quamobrem homines procreati.*

Se à periculo impendente munires.] Lact. Epitom. c. 6, *Severissimis legibus vita nostra munitur.* De Opif. Dei, c. 4, *Ut adversus nocentia fragilitatem suam munires.* c. 10, *Ut oculi munitiones essent ab injuriâ.*

Severus interim vadis] Oratio hæc elegantiz Firmiani nostri minus responderi videtur, *Severus vadis, & ad muros accedit.* Arbitror scribendum, *Severus interim Italiam invadis.* Nec officit, paulo post has voces repeti, nimirum capite proximo Videmus enim Lactantium frequentare consuetas verborum formulas, duntaxat ubi hoc sine legentium tædio fieri posse videbatur.

Vestemque & purpuram] An est ἐν δὴ δούω? crediderim potius & interiorem vestem, & exteriorem intelligi, cum in utrâque Majestatis imperatoriz aliqua exititerint insignia.

Ab hoc capite suos persequi] Verba hæc mutila quorsum spectent, difficile pronuntiatu fatentur etiam viri doctissimi. Suspicio leviter, dicere auctorem hujus scripti, Max. Galerium à Severo suos persequendi fecisse initium, sive caput pro homine, sive pro initio accipias. Ita Ovid.

Hanc ego suspiciens, & ab hac Capisolia cernens.

Curt. l. 5. c. 2, *Post hos Antigonus, & ab eo Lyncestes Amynus fuit.* Florus l. 3. c. 18, *Ut victrix Asia Europaque à Corfinio Roma peteretur.* Et sic alii non raro.

I N C A P. XXVII.

Urbe munitâ & rebus ceptis inimicis] Mihi videtur fuisse, *urbe munitâ, & rebus ceptis inimicâ redditâ, bellum diligenter instruens, in Galliam proficiscitur.* *Rebus ceptis*, à Severo puta, ac occiso illo à Galerio: his rebus, id est, molitionibus inimicam urbem reddit.

dit. *Instruere certamen habes etiam apud Lactantium, lib. 6. c. 22.*

Dimissisque animis] Aptius, ut puto, *demissis.*

Promissis ingentibus felix animus] Scribendum est cum Baluzio, *Donec promissis ingentibus flexit animos eorum*; aut, quod ego malim, *donec promissis ingentibus flexis animis quorundam, retro signa convertit.*

Sed Dacicum] In Parisiensi editione fuit *Daciscum*, quod non temere velim mutatum. Nam *Daciscos* pro *Dacis* habes etiam apud Vopiscum in Aureliano, cap. 38. extremo: quomodo eos & *Hunniscos, Teotiscos, Mauriscos*, dixisse docet Salmasius.

IN CAP. XXVIII.

• *Maximianus alter*] Herculus, qui ut supra cap. 26. dictum, resumtum imperium commune habebat cum Maxentio filio.

Principem calamitatum] Sic *princeps religionum Jupiter*, Div. Instit. l. 1. c. 21. & ibidem, *principes intelligendi divina Curvetes. Pythagorici, Stoici, Peripatetici, principes omnis disciplina*, lib. 2. c. 8.

Quas respublica sustineret] Div. Inst. l. 6. c. 8. *Propter qua tanti sit, & voluptates omittere, & mala omnia sustinere.* c. 18, *Sustineamus invicem, & mala hujus vita mutuis adjumentis perferamus.*

IN CAP. XXIX.

Ubi aliquantulum moratus est, profectus est, ubi aliquantulum moratus, est profectus ... aut, *profectus est ad hostem filii sui* ... Infra, *substituto in Severi locum* puto scriptum fuisse, non loco: quamquam non immemor, exempla reperiri etiam alterius.

Quod ante non feceras] *Id ante* accipit Antonius Pagius Diff. Hypat. p. 245. de tempore quo Severum Augustum, vel Licinium Cæsarem renunciavit. Ego motus auctoritate eorum, quæ allegabit pro se Amplissimus Cuperus, Licinium non puto sic declaratum Cæsarem, ut plenè adoptatus esset in proximam spem imperii. Quod tamen ab Aur. Victore Schotti, c. 40, & auctore ignoto de vitâ Constantii Chlorige filii Constantini Magni, dicatur à Galerio Cæsar factus, id tale esse auguror, quæle quod de Maximino supra dicitur, cap. 18, *Fam & ipsi Diocletianus nomen ex parte mutaveras*, aliquem scilicet illi gradum factum per faventem adeo Galerium, non in totum Cæsarem declaratum.

Sic uno tempore sex fuerunt] Unde colligere licet, Diocletianum, seu Dioclem, iis non accensendum esse; quem tamen Antonius Pagius autumat, ideo ab Aur. Victore dici tenuisse imperium viginti quinque annis, quia hoc quoque anno publicis interfuerit consiliis, id quod ex hoc fati liqueat loco. Sine eo certè sex fuerunt, nempe ut eos recenset etiam Cl. Baluzius; Maximianus Herculus, Galerius Maximianus, Maximinus, Constantinus, Licinius. Herculus tunc equidem bonâ fide non imperabat: hunc tamen potius quam Dioclem numerum istum implere crediderim.

Plenus mala contagionis ac sceleris] Hoc genus loquendi in sacris extraneisque scriptis frequens est. Sic Jos 7. dicitur Israël *anathema*

se pollutus, & Achan scelere contaminatus. Inexpiabili scelere contaminari atque adstringi dixit Lactantius lib. 5. c. 1. & Epit. c. 6 Paulo aliter Salomo Prov. 5. 22, *Iniquitates sua capiunt impium, & funibus peccatorum suorum confringitur.* Quod Græci pereleganter, Παρονομαστας ἀνδρα ἀρπύξοι, σπαρίς δὲ τῶν ταυτῶ ἀμαρτιῶν σφιγγεται. Adde Salmasium ad Solin. p. 1091.

Cum exercitus revolat] Lact. Div. Instit. l. 2. c. 12, *Donec emissis corporis clauistro, ad sedem suam revolet.*

Audit scelera qua fecit] Eleganter de obnoxio. Sic lib. 5. Div. Inst. c. 19, *audit qua illi Deus comminetur.*

I N C A P. XXX.

Vocat filiam Faustam] Cujus imaginem in numismate habes apud Ill. Spanhemium de usu & præf. Num. p. 639. Obiit hæc postea balneo supra modum calefacto; quod mariti jussu factum criminati sunt pagani. Sed hoc non immerito suspectum habet Clariss. Cellarius, in notis ad Eutrop. lib. 10. c. 4. Num. 13. Amata vero plurimum fausta illa, ut Tacitus vocat, nomina, non in viris modo, sed & foeminis. Hinc Felicitas, Fausta, Faustina, Faustilla, Fortuna, Felicissima, Tyche, Callityche, Profutura, & alia jam ante ab insignibus viris recensita.

Dignorem virum pollicetur] Non male prorsus hoc de honorum dignitate acceperis. Sic Lactant. 3. 11, *At nihil virtute pulchrius, nihil sapientiâ dignius inveniri potest.* Ufuardus in Martyrologio, *Sepultusque est ad Ecclesiam, ubi fuerat dignus minister constitutus.* Et sic cum alii, tum Ecclesiastici frequentissime. In nostro quoque sermone veteres similiter, ut & Rex Birgerus, qui in præfatione Legum Uplandicarum, Archiepiscopum eleganter vocat *Bærdogan Þerra.* In hoc tamen Lactantii loco rectius fortasse dignum interpretabimur hac conditione conjugii: ut apud Tibullum lib. 4. Eleg. 7.

--- *Cum digno digna fuisse ferar.*

Quâ manifesto facinus teneretur] Quid sit manifesto teneri, jurisconfulti docent. Vide Brissonium & alios.

Hæret manifestarius homicida] Lactant. l. 1. c. 7, *Quasi subductis & consumptis omnibus viis, subsistit, hæret, deficit.* Glossæ veteres, *Hæreo, ἀπτομαι, ἐνίχομαι.* *Manifestarius fur*, occurrit apud Plautum in Aululariâ & Trinummum. Posteriores *manifestum* dicere malebant: Græci, ἐπαυλοφώρη

Viginti annorum vota] Contra Norisium docet Antonius Pagius Dissert. Hyp. p. 157. non anticipasse Maximianum vicennalia sua, sed legitimo tempore celebrasse; quippe qui biennio Cæsar antequam Augustus fuerit nuncupatus. Ipse videatur.

Morto finivis] Admodum consentanea his habent cum alii, tum Zonaras præcipue; adeo ut ea quoque, quibus factum putat ille ut dissenserint inter se antiquiores, vera esse pateat, & ex hac tam luculentâ narratione multo evadant clariora. Sed ea huc adferre nimis foret prolixum negotium. I N

IN CAP. XXXI.

De agendis & ipse vicennialibus] Non quod Galerio tum adesset eorum tempus; sed quod apparatu sibi ad ea plurium annorum opus esse Imperatores putarent. Adi laudatum modo Ant. Pagium, diligenter hoc argumentum exsequentem, Diss. Hyp. p. 188. Egregium hunc locum esse ad ostendendam impensarum magnitudinem, quas occasione istiusmodi faciebant, docet idem p. 247.

Qui jamdudum] In lacunulâ hac arbitrator deesse, ut *Diis suis*, nempe redderet quæ promiserat; quæ verba mox sequuntur.

Securim alteram affixit] *Securum alterum* legendum putat vir doctissimus; Imperatorem nempe; quod assequi me non fateor, cum hic non de Imperatore Diocletiano, sed de provinciis agatur. Nec mihi dubium est, quin Ciceronis illud pro Cn. Plancio respexerit, cap. 29, *Quam enim illi iudices graviores potuerunt reipublica infringere securim, quam cum illum à civitate ejecerunt, qui prator finissimo, Consul domestico bello rempublicam liberâras?* Præterea licet usitatius multo sit quod nunc editum est, mallem tamen ex istius ævi consuetudine retentum fuisset, quod est in editione Gallicâ, *securem*. Sic enim etiam Prudentius in passione Martyris Prudentii, v. 328.

Adeon' securem publicam

Mollis retundis lenitas?

Etiam Ammianus lib. 30. p. m. 430. *Papirius Cursor eâ tempestate Dictator, securem per licitorem expediri --- jussit.* Sed talia nostris adolescentibus non sunt imitanda; licet etiam *sistem* legatur apud Prudentium & Boëthium, *cusem* apud Corn. Celium; imo apud Maronem etiam *turrem*, si Charisium sequimur, & alia apud alios.

Exactio celebrata sit] Optatus Milevitanus lib. 3, *Si quando — in judiciis publicis aliqua celebrata sit actio.* lib. 5, *Cum videret à filio Dei tantus celebrari virtutes, id est, tanta divinæ potentiz opera edi.* lib. 7, *Nullum judicium celebratum est, sed sententia est operatus effectus.*

Veniam non habentibus, nullas] Lege cum Baluzio ad umbilicum voluminis secundi, *Venia non habentibus nulla abstinendi multiplices cruciatus;* aut, *Venia à non habentibus*, quod ego malim; ut sit sensus, non licuisse missis ad hoc magistratibus abstinere cruciatus à provincialibus, licet non haberent quod præstarent.

Nulla area sine exactore] Veteres aliquandiu frumenta habebant in areis, donec extrita & purgata reconderent in horreis & apothecis. Vide Scriptores Rei Rusticæ. Etiam Liv. l. 34. c. 9, *Id erat forte tempus, ut frumentum in areis haberent.*

Qua quam tolerabilia sint] Emenda cum Baluzio, *Quamquam insolubile sit, eripi ab ore hominum cibos labore questos: nisi quod questos nâi ἀπαίσιοὺν videatur ferri posse.* Simile, quod ad figuram orationis, est illud Lactantii, lib. 5. c. 9, *Hoc vero inenarrabile est, quod fit adversus eos, qui malefacere nescians; quod ad sententiam vero, illud Livii, lib. 21. c. 13, Hac quamquam sint gravia atque acerba, fortuna vestra vobis suadet.*

O do-

O *dementissime*) Hic locus alterum revocat mihi in memoriam, qui nunc apud Lactantium haud dubiè corruptus exstat. Videlicet Div. Instit. lib. 5. c. 10, *Quid esse potest hac pietate dementius? quam mortuis humanas victimas immolare, & ignem cruore hominum tanquam oleo pascere?* Hic pietati primum *dementia* malè opponitur; dein efficiunt hæc duæ voces, *hac pietate*, ut sequens membrum, *quam mortuis humanas &c.* non habeat cui aptè possit respondere, Servatius Gallæus testatur, *anli rē dementius* in uno codice vetusto legi *inclementius*; unde veram lectionem hanc esse colligo. *Quid esse potest hac pietate inclementius? quid dementius, quam mortuis humanas victimas immolare, & ignem cruore hominum tanquam oleo pascere?* ut hoc velit, Nihil inclementius adeoque nihil *Æneâ*, qui pius se jactavit, indignius, (nam & clementia pietas dicta, uti prius est ostensum) quam cædere & exurere crudeliter infoxios homines; nihil inconvenientius duci perito & prudenti, quam credere mortuos pasci cruore humano. Judicent alii, sicine scripsisse videri possit Lactantius.

Bonus suis everfus) Ciceronem imitatur, qui & ipse similiter dicit *evertere quempiam bonis, aut fortunis suis*, ut ab aliis est adnotatum.

IN CAP. XXXII.

Mittit ergo ad eum sape legatos) Galerius nempe ad Maximidum. Vide Eusebium lib. 8. c. 13. cujus verba attulere jam alii complures.

Præscriptio temporis] Quod purpuram diu ante Licinium sumfisset Maximinus.

Victus contumaciâ) Miror Antonium Pagium hæc de Maximino Dajâ, sive Dazâ, accipere, cum series verborum & res ipsa doceat intelligendum esse Galerium. Quomodo enim Galerius Imperator, jam veteranus, contumax diceretur in novitium Dajam? Contumacia inferioris utique est in superiorem. Dein sanæ mentis nihil fuisset in Maximino Dajâ, si vivo Galerio Cæsarum nomen tollere, & unus omnia suo arbitratu turbare verius quam administrare tentasset. At Pagius instat; *Quid ergo fiebat de Maximino?* huncine Galerius dejecit gradu omni? Primum respondere possem, non eum nominatum in præsentia, quippe Galerio inimicum jam, penitusque invisum: postmodum ejus fieri mentionem, cum ratio jam non posset non haberi. Dein si miraris, præteritum à Galerio Dajam, quanto magis mirabor ego, à Dajâ præteritum Galerium? an ideo tamen potuit eum è fastigio suo dejicere? Sed ut serio magis agam, opinor hic omissum esse à dormitante librario Maximini Dajæ nomen, scribendumque, *Maximinum, Maxentium, & Constansinum, filios Augustorum* Sic utique omnia erunt planissima, liquebitque verè hæc Baluzium interpretatum esse de Galerio. Firmant sequentia: *omnes*, inquit Lactantius, *quatuor Imperatores jubet numerari*, Licinium scilicet, Maximinum, Maxentium, & Constantinum;

om-

quos hos quatuor pronuntiavit Imperatores ; nam de ipso Galerio oui tot annos jam imperaverat, nemo ambigebat. Spero accessuros mihi in hoc diligentius hæc expendentes, Teque cumprimis, Amplissime & Doctissime Cupere ; quod si fiat, aliquos dissentire molestè non feram.

Filios Augustorum] Sic apud Julium Capitolinum in Vero, cap. 3. Nec aliud ei honorificentia adnomen adjunctum est, quam quod Augusti filius est appellatus.

I N C A P. XXXIII.

Jam decimus octavus annus] Annus decimus octavus Galerii Maximiani cæpit Kalendis Martiis anni 309. quo exoritur, vel circiter eo morbo is afflictus est, usque ad anni sequentis finem, ac initium anni 311. quo post Kalendas Martias, ac Tribunitiâ potestatem viceptam susceptam, (vide edicti, quod infra habes capite proximo, inscriptionem, apud Euseb. lib. 8. c. 17. Eccl. Hist.) edictum in Christianorum gratiam emisit, & post Kal. Majas ejusdem anni, cum futura essent Vicennalia Kal. Martiis anni 312. miseram efflavit animam. Hæc & plura Ant. Pagius Diff. Hypat. p. 159. quem in hoc puto sequendum.

Percussit eum Deus insanabili plagâ] In animo habuit illud 2. Maccab. c. 9. v. 5, *Sed qui universa respicit, Dominus Deus Israël, percussit eum insanabili & invisibili plagâ.* Sic de Herode Eusebius & Nicephorus. Θειλάτῳ ἐνὶ τὸν κάλαβῦσα μάστιξ, ἰς θανάτιον συνήλασεν. Atque hoc pronuntiarunt Herodi, qui ab eo de morbo confulebantur : Ποιήν τῆ πολλῆ καὶ δυσσεβῆς (dele particulam καὶ cum Nicephoro & aliquot libris, τὸ πολὺ δυσσεβῆς, multa impietas) ταύτην ἰσπράττισθαι ὁ θεὸς (vide an fuerit, τὸν θεὸν) παρὰ τῆ βασιλείας, Hanc multiplicis impietatis pœnam Deum à Rege exposcere. Docent hoc exempla plurima, sollemnem hanc esse aut immanis facrilegii & impietatis, aut aliorum atrocium scelerum, pœnam. Aliquot ego nunc festinans recitabo. Pheretima, plus quam femina in exigendis ab hostibus suppliciis, viva in vermes esterbuit, teste Herodoto, libro quarto in fine. Pherecydes Syrus, linguæ adversum Deos incontinentissimæ impurissimæque, quam foedè perierit, seu pediculis seu serpentibus è corpore ipso enatis, narrabit Ælianus Var. Hist. l. 4. c. 28. & Plin. 7. 51. Sulla, homo crudelitatis notissimæ, phthiriasi perit, uti tradit Plutarchus ; eodemque morbo Eunus, fervens præstigiator, dira fax atrocis fervorum in Siciliâ belli adversum dominos Romanos. Herodem magnum, de quo cæpi dicere, τῷ ἐν ἡτρὶ φλεγματῆ, καὶ αἰδοῦντι σπυδαῶν σκώληκας γενῆσθαι, plane gemina his Galerii malis, è medio abstulere : de quibus Eusebius, & vultior eo Josephus, adeundi. Occubuit & nepos ejus Agrippa σκοληκώδρωτος, qui & ipse Herodes dictus, Act 12. 23. *Claudius Herminianus in Cappadocia, cum Christianos crudeliter traxisset, solusque, in pratorio suo vastatus peste, vivus vermibus ebullisset, Nemo sciat, inquit, ne spe gaudeant Christiani. Postea cognito errore suo,*

sua, quod sormentis quosdam à proposito suo excidere fecisset, pene Christianus decessit, narratio est Tertulliani, lib. ad Scapulam, c. 3. ubi plura videas licet. Caput Hæreticorum Arrius, tetro correptus morbi genere, cum ejus foctorem ne ipse quidem cloacæ ferrent, disruptis estusisque intestinis, impuram animam eructatus est. Socr. Schol. Hist. Eccl. l. 1. His accensendus etiam Julianus, Parabatæ avunculus, de quo vide laudatos Baluzio. Plures dabunt, Plutarchus in vitâ Sullæ; Helladius apud Photium, p. 870. edit. Schotti; & Schottus ipse in notis ad Aur. Victoris Sullam. Plures iterum Sam. Bochartus ὁ θαυμάσιος, part. 2. lib. 4. c. 18. Hieroz. Has similesque historias gravi judicio prosequitur B. Hieronymus ad illud Zachariz, cap. 14. v. 12, *Tabescent carnes eorum*, &c. *Nos autem dicemus*, inquit, *omnes persecutores, qui afflixerunt Ecclesiam Dei, ut taceamus de futuris cruciatibus, etiam in presenti saculo recepisse qua fecerint. Legamus Ecclesiasticas Historias: quid Valerianus, quid Decius, quid Diocletianus, quid Maximianus, quid severissimus omnium Maximinus, & nuper Julianus, passi sint: & tunc rebus probabimus etiam juxta literam, etiam prophetia veritatem esse completam, quod consabuerint carnes eorum, & oculi computruerint. Unum his nunc addam illud B. Greg. Nazianzeni, Inveſt. 11. Νόσος μὴ δὴ τῶν ἀσιβῶν (miro errore editio Hervagii habet ἰουσιῶν) ἐνδίκως, καὶ βῆξις ἐκ ἀφανείας, καὶ πολυτρόπως ἄλλας πλῆγὰς καὶ μάστιγας, οἷς τιτολιμικασὶ παρασπλησίας, καὶ θανάτους ἢ κατὰ τὸ εἶδος χωρῆσαντας, καὶ τὰς ἐν αὐτοῖς τοῖς δευνοῖς ἐξαγορεύσεις, καὶ ἀνοήτους μεταμυθείας, τὰς τε δι' ὀφθαλμῶν παιδύσεις, καὶ τὰ καθ' ὅσον φατρίασμα, οἷς ἂν ἀξίως ἐκτραχούσεν;*

Ulcus malum] Eusebius l. 8. c. 16. ait primum fuisse apostema, dein ulcus in imo fistulosum. Plura ipse.

Medici secant, curant.] Languidiora hæc sunt nisi scripseris, *Medici secant, urunt, curant.* Corn. Celsus lib. 6. c. 18. num. 3, ubi de partium istarum malis hujus generis, *Si medicamenta vincuntur, hic quoque scalpello, quidquid corruptum est, sic, ut aliquid integri secum trahat, praeiudici debet. Illud quoque aquè perpetuum est, exciso cancro vulnus esse adurendum.* Adjice sequentia, ubi de motu, mananteque ex eo sanguine. S. Pacianus in Parænesi, *Prudentes agri medicos non verentur, ne in occultis quidem corporum partibus, etiam secaturos, etiam perusturos. Meminimus quosdam remota etiam & verecunda corporum non erubescens, in ferro, & cauterio, & gravissimâ illâ pulveris mordacitate, durasse. Et quantum est illud, quod homines præstiterunt? Peccator timebit? peccator erubescet perpetuam vitam presenti pudore mercari? & offerenti manus Domino, vulnera male tectâ subduces? Inferius etiam eodem simili sæpius utitur.*

Cicatricem scindit vulnus] Baluzius testatur in veteri libro fuisse, *sed indultâ jam cicatrice scindit vulnus*, ubi ille scribendum censet, *scinditur.* Ego malim, *scindit se*; quomodo Virg. *scindit se nubes.*

*Lævi corporis m***] motu bene reponere videtur Baluzius: amplius vero requirit syntaxis ut scribas, *vulnerato*; Galerio nempe *vulnerato plus decurrit sanguinis*.

Albescis ipse] Id est, *palescis*; quomodo *pallor albescens* dicitur lib. de Ira Dei, c. 5.

Tenuatur,] ut Virg.

Ipsi autem macie tenuant armenta volentes.

Cessere magistri] Ita se emendasse, commentario ad Apotheosin Homeri, scribit Amplif. Cuperus, & hanc esse sententiam; Optimos magistros, qui aderant, non potuisse curare Galerium, & propterea ex aliis regionibus alios attractos fuisse. Sicque eundem alibi sui temporis aruspicum magistrum, inventoris nomine, vel certe veteris aruspici, *Tagem* appellasse. Fateor, & me primo intuitu Virgilianos istos verius agnovisse, qui leguntur prope finem libri tertii Georgicorum.

Undique medici nobiles trahuntur] Lact. Inst. 6. c. 4. *Quos cupiditas aut voluptas precipites trahit.* Ammianus l. 28, *Ex praesudicium variis plures à disjunctissimis regionibus trahuntur.*

Apollo & Asclepius] Lactantium etiam in editis maluisse uti Græco nomine quam Latino, monuit ó πάλιν Gronovius, Observ. ad script. Ecclesiast. p. 182. Quod & ipsum facere nonnihil videtur ad asserendum hoc scriptum auctori suo; quippe in quo videamus eodem modo vocem illam recurrere, *Asclepius*, non *Aesculapius*.

Malum recidit inorsus] Lact. 6. 17, *Neque enim capere videtur natura, ut aliquid in contrarium recidat.*

Odoriferatem] Mihi videtur fuisse apud Lactantium, *odor ita teter, aut, odoris factor.* Hegesippus lib. 5. c. 2, *Omnes artus casorum civium diro odore fætebant.*

Comestus à vermibus] Baluzius legit ---- & *urina comesti à vermibus*, exitus nempe. At Amplif. Cuperus, *comestus à vermibus est: & in ----* Mihi videntur aptius hæc jungi sequentibus, si scribamus *comestur*; hoc enim melius respondet verbis, *solvisur, & tollit.* *Comest* activum usurpavit etiam Cicero, teste Nonio, apud quem plura vide. Diomedes Grammaticus etiam passivum, quod nunc adhibui, docet fuisse in frequenti usu. *In passivo autem*, inquit, *declinatur edor, ederis, estur; item ambedor, & comedor.* *Simplex estur* occurrit apud Plautum, Ovidium, & Columellam.

Cocta & calida animalia] Forfan legendum, *incocta & calida animalia ----* adhuc nempe viva, sed secundo aperta, qualia memini à Medicis interdum applicari. Sed pro hoc vehementer non pugno.

Inastimabile] Sic Lact. lib. 1. c. 16, *Cum hominum vis incredibilis, numerus sit inastimabilis.* Sic *inastimabiles acervi, vulgus inastimabile barbarorum*, & alia illius ævi scriptoribus frequentissima, quibus interdum *astimare*, prope idem atque numerare, aut potius de numero conjecturam facere; ut Amm. Marcellino lib. 31, *Ita sunt casti, ut ex prædicto numero non plus quam quinque millia, ut astimabatur, evaderent.*

Tabescendorum viscerum) *Tabescendus* quâ ratione aut quâ analogiâ dici possit, non video. Pro eo mallet aliquis forsan *tabidosorum*, quæ vox occurrit in Apologetico Tertulliani, cap. 14. Sed Lactantius dicendi artem diu professus, in plerisque multo scripsit castigatus. Verius igitur *tabescensium* restitui posse auguror; quomodo & Cyprianus de bono patientiæ, *Accedis vulnere vastiss, & tabescentes ac fluentes artus edax quoque vermium pœna consumis*. Aut, si neque hoc fati placet, *sabe exesorum*.

Pernicies secunda] Eleganter & proprie: nam *perniciēs* à *pernecandis* aut partibus aut corpore toto dicitur: unde conjungitur sæpe cum peste, salutem autem opponitur. Sic Div. Instit. lib. 6. c. 24, *Ergo satis est aut effundere conscientiam; aut nos ipsos ultero aperire animum, & perniciem rescissis vulneribus effundere*.

Inflata discreverat] Id est decreverat, contractior five brevior facta. Glossæ veteres, *Discrevere, ἀπομαίσθαι*.

Annum perpetem] Lactantius lib. 7. c. 26, *Tunc per septem annos perpetem, intacta erunt silva*. Habes etiam apud Sulp. Severum, Dialogo I. item Mamertinum in Panegyricis aliquoties, & alios.

Novi doloris urgentis] Scribendum puto, *Novâ vi doloris urgentis*, aut, *urgense per intervalla*. Cyprianus ad Demetrianum, *Tunc torquendus fuisset, tunc ad confessionem criminis vi doloris adigendus*. Am. Marcell. l. 39, *Sensu immensâ vi quadam urgente morborum, ultima necessitatis adesse præscriptum*.

Satisque pro scelere facere] Lactant. l. 5. c. 13, *Ut pro facinore suo satis faceret*. lib. 7. c. 1, *Satis & huic parti faciamus*.

I N C A P. XXXIV.

Primi constituerant] Non quod auctores existissent, aut conditores primi; sed quod ea prius firmaverant & sanciverant cum cæteris: id enim sæpe est constituere, si qua disjecta sunt, reponere, & firmiore statu roborare. Unde & Eusebius vertit, ἀπὸ ἰσῶς πρῶτον καὶ οἱ γονεῖς αὐτῶν ἴσῶν καλῶς ἔσθαι.

Sibimet leges facerent] Duo capita sunt criminis, quæ obijcit. Primum, quod in re divinâ suas quâdam leges sequerentur, rejectis & damnatis publicis. Alterum, quod heterias five coetus facerent, in se quidem innoxios plane sanctosque, sed imperatoribus tamen prorsus invisos, quibus nihil magis suspectum, quam injussu ipsorum facta collectio hominum, quocumque demum ea titulo fieret. Assentior autem Amplissimo Cupero, in præcedentibus agi de facta secessione ab Ethnicis; in sequentibus vero, *nec Christianorum Deum observare*, ad hæretes respici.

Quas observarent] Ad rem divinam spectat hæc vox. Cyprianus Epist. X, *Contemta Domini lege, & observatione, quam iidem sancti Martyres & Confessores tenendam mandant*. Arnobius lib. 1, *Sine ullâ aliquâ sollicitâ observatione sacrorum*. Vide illic notata ab Heraldo, p. m. 41. & 42.

Mulsi periculo subjugati] Eusebius, *Τοιγαρὲν τοιοῦτε ὑφ' ἡμῶν πῶ-
σαζμα*

εὐχματῶ παραλοιδύσασθαι, ὅς ἐστι τὰ τῶν ἀρχαίων καταραθίνα
 εαυτὸς μεταθήσασθαι; πλείστοι μὲν κινδύνῳ ὑποβλαθίοντες, πλείστοι δὲ τα-
 ραχθίνας, πάντοτε θανάτου ὑπέρφοροι. Hic ὅι ὑποβλαθίοντες κινδύνῳ
 non sunt objecti discriminibus, ut vertunt; sed, ut Lactantius, aut
 potius ipse Galerius habet, *subjugati periculo*, id est, penitus victi,
 deque constantie gradu dejecti, & turpiter subacti. Id enim est
 ὑποβάλλεσθαι interdum, quod etiam ex Polluce liquet, qui conjun-
 git ὑπαθίῳ, ταπεινῶν, ὑποβάλλειν, lib. 4. c. 6. Exemplaque sic lo-
 quentium exhibita sunt ab aliis. Eodem modo utuatur verbo *de-*
turbandi veteres; quos inter Ammianus Marcellinus lib. 29. *Abcessit*
innocens, Pasiphrilo eximense philosopho; qui, ut eum mendacio inju-
sto perverteret crudeliter tortus, de statu robusta mentis non potius de-
turbari. Ceteri vexati, afflicti, & sollicitati, (τὰς παραχθίνας sic
 interpretandos puto) in statu suo manserunt; sive ut ipse ait, παν-
 τοις θανάτου ὑπέρφοροι; quod vertere simpliciter, ut opinor, licet,
diversas mortes, aut si mavis, *supplicia varia subire*. Cum autem
 verosimile non sit, Eusebiura; qui cetera hujus edicti tam aptè ex-
 presserit, in hoc uno procul recessisse, legendum pro, *deturbati*,
 arbitror; *indeturbati*, aut certe verba aliquot excidisse.

Contemplationem nostra elemensia } Cyprianus Epist. 54. *Quod cre-*
ditum vobis quoque paterna misericordia contemplatione placiturum.
 Pacianus Epist. 1. *Nemo Episcopum hominis contemplatione despicias.*
 Symmachus lib. 7. Epist. 57. *Incor quos Alexander contemplatione*
bonestatis merito confetur. Et sic illo ævo passim loquebantur.

IN CAP. XXXV.

Et Maximino iterum] Ad hunc locum conciliandum cum scripto-
 ribus cæteris, quorum alii dicunt Maximianum Galerium hoc anno
 solum fuisse Consullem, alii Licinium habuisse Collegam, nondum
 quidem aliud quidpiam inveni aptius, quam ea quæ, in hæc dili-
 genter inquirens; Antonius Pagius tradit. Illum igitur in hisce si
 placet sequi, initio quidem anni Galerius solus Consul processisse di-
 cendus est; paulo post autem Licinium sibi adjunxisse Collegam:
 Kalendis Majis Maximinum adscivisse; nempe quia Consulatus Im-
 peratoris Majestatis esse quædam accessio deberet: & hunc adeo Con-
 sulatum non ordinarium; sed susceptum fuisse, quemadmodum &
 ante Licinii. Imo & priorem Consulatum Maximini fuisse susce-
 ptum, gestumque post Constantium Chlorum & Maximianum Ga-
 lerium novos Augustos, & anno 306. ordinarios Consules. Hæc,
 inquam, sive omnia, sive ex parte recipimus, manet tamen illud
 novum & prope singulare in hoc loco, rationem suscepti Consulatus
 ita haberi, ut ejus causâ Maximinus *iterum Consul* dicatur. Verum
 de his alias fortasse operosius.

Carcer ... pro domicilio] Lactant. lib. 6. c. 10, *Sed frondes & her-*
bam pro cubilibus, speluncas & antra pro domibus haberent.

In manu traditæ] In veteri Bibliorum versione Latinâ hoc genus
 est frequentissimum. Gen. 30. 35, *Cunctum autem gregem unicolo-*

rem tradidit in manus filiorum suorum. cap. 39, *Qui tradidit in manus ejus universos vincēos qui in custodiā tenebantur.* 1. Sam. 24. v. 11, *Quod tradideris te dominus in manus meas.* 2. Paral. 34. 10, *Tradiderunt in manibus eorum, qui praeerant operariis.* Notum vero est etiam Ciceronem dixisse, *veni in senatu, & Varronem, quā in Caelio monse isur*: qualia tamen adolescentibus non temere sunt imitanda. Multo frequentiora haec fuere posterioribus saeculis; observatque pluscula Vorstius, in pereleganti scriptore Sulpitio Severo. Unde nec Lactantius refugit: Lib. 3. c. 3, *Qua in verum naturā cadunt.* l. 4. c. 17, *In terrā toto & corpore & ore projectum.* De Opif. Dei, c. 2, *in eā sunt relegata religione.*

Membra defluere] Instit. lib. 3. c. 1, *Mendacium vero specie placet alienā; quia per se corruptum vanescit ac defluit, nisi aliunde orietur.* cap. 20, *Corpus relictum ab animā defluit.*

Nicomedia mensis ejusdem] Legendum, *Idque cognisum Nicomedia, medio mensis ejusdem.* Idem firmavit postea per literas tuas Illust. Cuperus.

Kalendis Martii impendentibus] Recte Baluzius intelligi docet Kal. Martias anni sequentis, si modo hanc narrationem praestamus esse integram, quae hoc capite exhibetur. Nam si mensē Majo cognita fuit Nicomediae mors horrenda Galerii, utique Kalendae Martiae non potuerunt eo anno amplius impendere. Quod ut adnotarem factum est per dubitationem viri cujusdam politissimi, sed in hoc, ut ipse fatetur, festinantis. Ac fieri potest, ut nec dum mentem ejus satis perceperim.

IN CAP. XXXVI.

Ad praesens] Lactant. lib. 7. c. 6, *Es qua alia non nisi ad praesens valent.* cap. 10, *Vitia omnia temporalia sunt: ad praesens commoventur.* cap. 15, *Quamvis ad praesens virtutem Dei hominibus ostendat.* De Ira Dei, c. 21, *Non ad praesens noxium quemque punit.*

Sustollit consum) Reponendum putavi *sustulit*, cum praecedat, *ut conciliaret.* Parum tamen interesse nunc arbitror, cum idem sit verbum Lactantio perusitatum; ut lib. 2. c. 3, *itaque multi philosophorum religiones sustulerunt.* l. 3. c. 5, *Recte ergo aliorum sustulit disciplinas.*

Diversas ripas armati tenebant.] Observa ripas dici Propontidis litora, praesertim ad angustias Bosphori. Sic Plin. 9. c. 15, *Thunni dextrā ripā intrans, exiunt levā.* Plura vide apud Ill. Heinsium, add. not. in Ovid. Epist. 6. v. 54.

Communi tutelae] Baluzius ad haec, *Hanc vocem non reperi alibi: forsassis est corrupta.* Omnino corruptam esse & ego censeo, scribendumque pro eā *titulo.* Nam communi Imperatorum nomine data Christianis haec pax fuit, uti liquet ex edicto, apud Eusebium, in fine libri octavi. Ovidius.

Te satis est titulum mortis habere mea.

Et alibi:

Uti-

Utilitas tua sit : titulus donetur amica.

Auctor Elegiæ ad Liviam :

Et titulum belli dux duce fratre sulis.

Legum latarum titulus habes apud Tacitum, Annal. 1. c. 8. *Administrationis titulum*, apud Symmachum lib. 10. Epist. 4. & similia apud alios.

Sacerdotes maximos] Parabam ego, quinam fuissent illorum temporum aut antecedentium Asiarchæ, qui *επαγογάροι, ἀρχιερείς*, sive Sacerdotes maximi, paulo fusius exponere : sed non sinunt labores Academici alii, qui me nunc tenent districtum. Et præstiterunt in his multa jam ante viri longè doctissimi, Seldenus ad Eutychiei origines, & ad recensionem Smyrnenfium donariorum, aliique ad marmora Arundelliana sive Oxoniensia, Dionysius Gothof. ad leg. 8. D. tit. de vacatione & excusat. munerum; Pancirollus ad Notit. Imp. Orient. c. 105.

Provinciis superponeret] Hoc verbi frequentissimum illi ævo; occurrit etiam apud elegantissimum Minucium Felicem, p. 152, *Episcurus ille naturam tamen superponit.*

Specie tenus] Nihil frequentius his vocibus sic junctis apud Lactantium; nec attinet, opinor, exscribere. De genere autem hoc crudelitatis, *cui clementia species falsa blanditur*, plura idem, lib. 5. c. 11.

I N C A P. XXXVII.

Ut animalia omnia] Signatè dixit *omnia*. Priores quoque technis usi talibus, sed admittebant tamen etiam alias carnes : hic non nisi superstitione inquinatas. Hujus rei contemplatione primus hoc invenisse dicitur.

Apotheca] Veteribus *Apotheca* fuit cella vinaria major, aut aliud penu capacious. *Apothecas frumenti, vini, & olei*, habes 2. Paralip. 32. Utitur & Arnobius lib. 8. Ex vetustioribus plura collegerunt alii.

Quibus eos adeo corruperas] Lego, *quibus suos adeo corruperas*. Ego mox non dubitabam *milites* reponere, honoratiores nempe intelligens sive palatinos, quomodo vocem eam tempore isto sæpe usurpatam esse, doctissimi viri jam ostendère. Corruptos autem dicit milites sacrificiis quotidianis, propter epulas sacras, quibus saginati, viliores verèque militares cibos fastidiebant. Planè idem refert de Juliano Nazianzenus; nec mihi dubium est, quin desertor ille, sive transfugam dicere mavis, multa Diocletiani & *συγχρότων* principum sit imitatus; idque constat ex *Invectivis sancti illius Patris*, quem dixi. Porro scribendum esse *expungeret*, (quomodo jamdudum typis me curante expressum est) non *expugnaret*, vidit etiam Ill. Cuperus. Expungi autem nomina, seu debita, cum solvuntur, & homines ipsos sic expungi, notum est ex Tertulliano, qui sic loquitur frequentissime, aliisque etiam vetustioribus; docuitque *ὁ πᾶν* in Observ. ad Script. Eccles. Quomodo etiam S. Cyprianus, Epist. 38, *Cumque ego vos pro me vicarios miserim, ut expungeretis necessita-*

tes fratrum nostrorum sumptibus; --- ille intercesseris, ne quis posset expungi, neve ea, qua desideraveram, possent diligenti examinatione discerni; comminatus sis etiam fratribus nostris, qui primi expungi accesserant.

IN CAP. XXXVIII.

Quid dicam nescio] Lactant. lib. 1. c. 21, *Nam de infantibus, qui Saturno immolabantur. propter odium Jovis, quid dicam nescio.* lib. 6. c. 23, *Quibus hoc verbis, aut qua indignatione tantum nefas prosequar? vincit officium lingua sceleris magnitudo.*

Exprimere pro indignatione] Lego, *Exprimi ea pro indignatione. Cuperus.* Hæc conjectura, quæ vera certaque esse videtur, arridere quidem potest satis: Sed obstant voces *pro indignatione sua*; nec enim satis commode diceretur, *Cupiditas pro indignatione sua non potest exprimi*: nisi forsan *pro indignatione*, legamus *indignitate*. Sed mihi videbatur minore mutatione legendum, (dummodo pro *his* meminerimus scriptum *ais*, id est, *animus*) *Est tamen animus verbis exprimere pro indignatione sua rem non potest.* Aut, *animus his verbis*, & loco lacunulæ, *rem foedissimam*, aut hujus generis quidpiam. Ita ego, antequam advenissent literæ Optimi doctissimique hujus *ἰουλιανῆς* nostri. Nunc arbitrium totum ipsi & Lectoribus defero.

Nobilibus fœminis] Augebat indignitatem rei, quod nobiles essent. Nam fervile proflus, & liberis corporibus detestabile erat, sic considerari. Servitia sic solebant à mangonibus inspicienda fisci licitantibus. Vide quæ ex Suetonio & Martiali protulit Doctissimus & Celeber. D. Rappoltus ad Horatium, pag. 600, in hanc sententiam.

Virgines imminutus] Emendat Baluzius, sibro extremo, *invisas*, quod mihi non probatur. Nam & de spurco illo Jove paganorum Lactantius lib. 1. c. 10, *Omisso virgines, quas imminuit*: reperiesque similia apud Plautum, & in jure Romano. Quin etiam ipse Cicero, *violare & imminuere jus & officium* dixit.

Sub tali principe imitabantur] Supple, *exemplum, & amicorum.* Cuperus. Aut, *Domini mores, & suorum cubilia impune violabant.* Sic de Jove eodem Lactantius, lib. 5. c. 6, deque ejus domesticis, *Quoniam mores ac vitia Regis imitari, genus obsequii judicatur, abjecerunt omnes pietatem; ne exprobrare Regi scelus viderentur, si p̄d viverent.*

IN CAP. XXXIX.

Quam nuper appellaverat matrem] Adoptaverat enim illum maritus Valeriæ Maximianus Galerius, ut supra cap. 18. vidimus. Itaque speravit ea sibi apud hunc tutius fore præsidium, quam apud Licinium, cui commendata fuerat à Galerio. Imaginem hujus Valeriæ Diocletiani filiæ conservant nobis nummi, quorum unum exhibet Ill. Spanhemius, in opere de præstantiâ & usu Numismatum. Alium D. Patinus, inter Imp. Rom. num. in ære med. & min.

p. 452, &c. In ejusdem honorem pars Pannoniæ Valeria cognominata est, Ammiano Marc. teste, lib. 19.

In matrimonio postulat] Sic Sulp. Severus, *Eamque sibi in matrimonio à patre postulans, septem annorum servitio se mancipavit.* Ubi vir doctus *in matrimonium* reponit, factus tamen alibi talia apud Sulpicium crebra esse. Vide quæ notavi supra ad c. 35. *in manu traditæ.*

Amicus ejus] Ut *amicos Principum*, ita Augustarum *amicas* hic dici licet notare. Redi ad cap. 6. Eodem spectant infra memoratæ *comites.*

I N C A P. X L.

Cujus consilio sibi neg.] Rectè emendare videtur Amplissimus Cuperus, *Ejus consilio negatam.*

Præsidæ Eratino] Forſan *Eratino*, ut sit Græcum ἐρατίνος, quod idem ac ἐράτμης.

Non minus Augusta proxima] In exemplari Parisiensi mendose, *non nimis.* *Proxima* autem, ut apud Lactantium, l. i. c. ult, *Vlyxes eodem gradu proximus fuit.* Ita etiam Apulejo *oppido proxima humanitas*, & similia. Vide Soceri mei τῆ μαχαρίτη notas ad Phædri versum, *Negabat illa se esse culpa proximam.*

Dum qua jussus ---] Exciderunt fortè, *jussus à malâ bestiâ erat, loqueretur.* Cuperus.

Promoti militari modo] Ita putabam hæc jungenda esse, quasi diceret, eos ritu militari productos fuisse, haud secus ac solebant milites sub Tribuno aut Centurione ducere damnatos. Nunc non adverbos, si quis malit, *militari modo instructi*, propter ea quæ sequentur.

*Bile * mens effagitarii*] Prior conjectura Cl. Baluzii, *milites & sagittarii*, satis ipsa refutat se; cum nihil attinuisset dicere milites militari modo promotos aut instructos fuisse in actu tali: hoc enim per se facile intelligi possêt. Alteram, *velites & sagittarii*, fateor me aliquandiu tenuisse; eo quod & Pacatus in Panegyrico, cap. 35. & Am. Marcellinus locis pluribus eorum meminerint, ut quorum etiam illo sæculo in bello non exiguus fuerit usus. Præ cæteris huc facere vibebatur, quod historicus ille l. 24. p. m. 264. & 271. stipatores Juliani velites fuisse dicat. In præsens tamen placet magis, *militari modo instructi vigilæ & sagittarii*, aut, *vigilæ, & Cretenses* (aliudve hujus loco) *sagittarii.* Colligebantur vigilæ ex variis corporibus artificum, uti constat ex legibus Romanis, quas habes apud Pancirollum ad Notit. Imp. Orient. cap. 27. & consultos juris alios: apte igitur dicuntur promoti aut instructi militari more, cum ipsi milites non essent, adjunctos tamen sibi haberent sagittarios. Et videor alibi legisse, dimidiam partem eorum, qui vigilias aut pratenturas in provinciis agerent, milites fuisse Romanos; reliquos collectos ex oppidanis aut provincialibus aliis. Sed nunc festino ad alia.

Sed veniam mihi dent altius hæc rimari atque excutere soliti, si non satis peritè videor in his versari. Eusebium fufius de viſo iſthoc diſferentem cum forte legerem, videbar mihi tempus, quo contingeret illud Conſtantino, videre clarioribus ab Eusebio ipſo verbis designatum, quam viſum id eſt Interpretibus, viris me partibus multis doctioribus. Ait Eusebius lib. 1. de Vita Conſtantini, c. 28, *ἀμφὶ μεσημβρινᾶς ἡλίου ὕρας, ἢ δὴ τῆς ἡμέρας ἀποκαλιπίσεως*, hoc Imperatori monſtratum fuiſſe. Nec multo aliter vel Nicephorus, vel Socrates, Zonaraſve. Pugnare videntur illis hæc duo, *de meridie, ſive circa meridianas horas, & inclinante in vesperam die*, cum ſint eadem. Nam Iſidorus lib. 20. c. 3. diſerte ait, id etiam tempus *meridie* appellari, quod *poſt medium diem* eſt. Et Cenſorinus de die nat. cap. ult. *de meridie* id factum dici, quod factum eſt ante ſupremam, id eſt, ut plurimi expoſuere, ante occaſum Solis. Nam & in XII. tabulis ſcriptum erat, SOL OCCASUS SUPREMA TEMPESTAS ESTO. Plætoria tamen lex (alii legunt *Prætoria*) tempus juſſit eſſe ſupremum, quo Prætor in Comitio *ſupremam* pronuſciavit populo, teſte Varrone de L. lib. V. Hinc dies *in meridiem vergere* dicitur Ammiano Marcellino, lib. 16. in allocutione Juliani. Idem lib. 31. p. m. 455. *Exorſumque prælium vergente in meridiem die tenebra occupavere nocturna.* Ex his patet, Eusebium iſthoc non ſcripſiſſe pugnantiã; ſed meridiem dici apud veteres, etiam horas occaſum Solis propius antecedentes. Sed hæc eo tantum ſpectare velim, ut quodnam tempus ab Eusebio deſignetur, declarent: de viſione ipſa pluribus in præſens agere nec vacat, nec forſitan attinet.

Cumque repente populus] Quæ notat Ampliſſ. Cuperus, fateor mihi veniſſe in mentem antequam adveniſſent literæ ipſius: niſi quod pro *Cumque*, *cum*, deletã particula enclitica, & loco *τῆς ἑρας*, quod Vir ille doctiſſimus reponit, *dabat* mihi conjectura mea ſuggererat, aut *edebat*. Quod poſterius ſi cui probatum fuerit, pro *debitã* forſan legendum *elata* aut *ſublata voce*. Circenſes autem ſolemne munus natalibus principum, ſive eos Principes darent populo, ſive Senatus populuſque honori dicaret Principum. Jul. Capitolinus in Antonino Pio, c. 5. *Circenſes natali ſuo dicatos non reſpauit, aliis honoribus reſuſcitatis.*

Manus Dei supererat aciei] Biblica hæc phraſis eſſe videtur. Vide Pl. 38. (Lat. 37) v. 2. Pl. 39. v. 11. &c.

Proterretur] Opinor ego vocem *miles* huc reponendam eſſe.

Primi nominis titulum] Ex Ampliſſimi Cuperi ad hanc locum conjecturis amplector eam, quæ ſtatuit Conſtantino nominiſque ejus primum inter Auguſtos illos locum.

I N C A P. XLV.

Hyeme quam cum maxime ſeviente] Sæpius illo *quam* remoto aut ſubaudito, dicunt *cum maxime*, quod valet, *in præſenti, hoc tempore*, ut volunt viri doctiſſimi. Ferri tamen poſſe etiam hanc lectionem puto, *ἡλιετηνῆς* ſcilicet, pro *hyeme tam ſeviente quam cum maxime.* Man-

Mansionibus geminatis] Id est, ita ut quotidie tantum itineris conficerent, quantum alias biduo. Nam mansio fumebatur ut plurimum pro unius diei itinere, videlicet quia mutationes veredorum, ac diverforia, ubi manerent, ad certam stadiasmi rationem sic erant disposita, ut singulis mansionibus responderent singulorum itinera dierum; nisi quod camelorum aequationes interdum variarent. Sed vide plenius hæc explicantem Salmasium, Exercit. Plin. ad Solin. pag. 494. 495.

Vix aut promissa] Suspicio scripsisse Lactantium, *Nec tamen ququam aut vix aut promissa valuerunt.*

Fam secundâ mansione tenente] Mallet Clariff. Baluzius, *Fam secundam mansionem tenente, distantem.* Nequaquam assentior; alterum enim, *Licinio secundâ mansione tenente*, sic dictum accipio, ut illud Livii, l. 32. c. 7, *Quâ abscissa rupes erant, statio paucorum armatorum tenebat.* Quomodo & alibi lotutum esse Livium docuit ὁ πᾶν Gronovius ad lib. 24. c. 3. In cæteris paulo felicior conjectura videtur Editoris primi; totumque hoc ita refingendum puto: *Nec enim poterat ulterius, Licinio jam secundâ mansione tenente, distante milibus totidem: hic itaque collectis ex proximo quantum potuit militibus, pergebas obviam Maximino. Quantum pro quot; quomodo non illâ tantum ætate dicebant frequentissime, sed & suâ Propertius; lib. 1. Eleg. 5.*

At tibi curarum millia quanta dabit?

I N C A P. XLVI.

Notarium jussit] Notarios, tempestate illâ Augustorum, exceptores, Præsidum acta qui scriberent, fuisse dictos, accuratissimus Valesius docet ad Am. Marcell. lib. 14. apud quem plura vide.

In libellis pluribus] Libelli sunt chartæ breviores; & hoc ævo ponebantur interdum pro Epistolis, ut ab eodem Valesio observatum est ad Am. Marcell. lib. 16. secus ac tempore Ciceronis usurpabant, monente ad Epistolas ejus (lib. 11. Epist. 11.) Paulo Manutio.

Summe Deus] Fallor, an huc respicit Constantinus apud Eusebium, libro de vitâ ipsius quarto, c. 19, cum militibus, qui nondum susceperant salutarem Christianæ fidei doctrinam, sancita lege præcepit, ut Dominicis diebus in campum purum procederent, & precationem, quam antea didicissent, simul omnes signo dato ad Deum funderent? Sensus quidem formulæ precum non longe abit; *Σὶ μόνον ὀίδαμεν θεόν. σὶ βασιλεῖα γυριζομεν. σὶ βουθὸν ἀνακαλέμεθα. παρὰ σὺ τὰς νύκτας ἤράμεθα.* Et reliqua.

Per Præpositos] Hos præfuisse cohortibus putant viri doctissimi, perinde ac Tribunos; Tribunis autem inferiores habitos; quod ex Veget. lib. 2. c. 12. colligunt. Josephus *χιλιάρχης* vertit; itemque Apulejus *millenorum armatorum duces.* Plura alii.

Statuit Imperator pralium diei Kalendarum Majorum] Forsan voluit in diem, aut ad diem. Quid si legerimus, *statuit Imperator pralio diem Kalendarum Majorum?* Puto tamen ferri utcumque etiam posse, *statuere illi diei pralium, ἀντὶ τῆ, constituere in illum diem pralium.*

Quæta

Quem vocant serenum] Id est, placidum, quietum, ventis ca-
rentem. Claudianus de Raptu Proli. lib. 3. v. 232,
..... *Cum rore serenus*

Albet ager.

Ubi similiter *serenus* à Gulielmo Pyrrhone *placidus* exponitur.
Quomodo & glossæ veteres, *Serenus*, ἡνίμω.

Ter dictâ] Ternarium numerum amasse in precibus videntur ve-
teres Christiani, non tam imitatione pravâ Paganorum, quam ad
memoriam sanctissimæ in Deo Trinitatis; quod disertè ait Cypria-
nus de Oratione Dominica, videorque etiam apud alios legisse. Ter
etiam cantari audivit puer ille, cujus meminit Nicephorus lib. 14.
c. 46, post diros terrores terræ-motuuum congregatis ad supplicationes
Christianis, sublimis raptus, & paulo post redditus mortalium coetui,
sed eidem rursus per mortem ereptus; ter, inquam, cantari audi-
verat hæc verba: Ἄγιος ὁ θεός. ἄγιος ἰσχυρός. ἄγιος ἀθάνατος. ἐλέ-
ησόν ἡμᾶς. Quod fere idem canitur etiam hodie ab orthodoxa eccle-
sia, & in lingua nostra. Habuit & Latina Ecclesia.

I N C A P. XLVII.

A paucis metabatur] Plane veram hanc lectionem esse cen-
seo. Lactantius lib. 7. c. 15. *Tunc peragrabit clades orbem, metens*
omnia, & tanquam messem cuncta prostrernens. Hieronymus ad He-
liodorum, *Ecce bis acutus gladius, ex ore procedens Regis, obvia*
quaque metit. Virg. Aen. X,

Proxima quaque metis gladio, latumque per agmen
Ardens limitem agit ferro.

Plura illustri Heinsius ad Ovid. Metamorph. lib. 5. v. 104.

Nemo nominis... memor] Solebant in præliis duces, sicubi segnius
rem geri viderent, nominatim suos compellere, ut ostenderent quem-
libet eorum sibi notum esse, nec defore laudes & præmia, prout
cujusque virtus meritumque spectaretur. Sed hic, omnibus immif-
so divinitus terrore trepidantibus, ars illa nihil profecit.

Unâ nocte atque unâ die] Subjice *fugiens*; nam sine illo aut simi-
li verbo, hæc cum sequentibus non cohærebunt, ubi dicitur perve-
nisse Nicomediam nocte aliâ, id est, alterâ seu proximâ.

I N C A P. XLVIII.

Quod quidem divinitas] Hæc sana non esse vel ex eo perspici po-
test, quod non conveniunt, *Quod quidem divinitas placatum ac propi-
tium possit existere.* Scribendum esse puto, *Quo quicquid demum*
esset divinitatis in sede caelesti. In Eusebio nunc occurrit, ὅπως ὁ,
τι ποτὲ ἐστὶ θεοῦτος καὶ ἕραυτο πράγματῶν, ἡμῖν καὶ πᾶσι τοῖς ὑπὸ τῶν
ἡμετέρας ἐξουσίας διαγυνοῖν ἡμετέρας εἶναι δυνατῶν. Ubi videri legendum,
ὁ, τι ποτὲ ἐστὶ θεοῦτος, cum indicassem Amplissimo Cupero, fas-
susque essem ambigere me, possetne ratione quadam ferri in Lactan-
tio, *quo quicquid esset divinitas in caelo, hoc nobis esset propitium,*
quasi diceret, Sive cum his, sive cum illis, de natura numinis fuerit
sensendum, nimen utique nobis propitium esset, in hunc modum mi-
hi

„hi respondit. Recte perspexisti, in verbis, *quo quidem divini-*
tas — ulcus latere. Et primo quidem Eusebium non aliter scrip-
 „sisse quam *θεϊότητος*. Græcæ linguæ persuadet genius; deinde apud
 „Lactantium vestigiis tuis Eusebiique verbis insistentes repono, *quo quia-*
 „*quid divinitatus in sede cœlesti*. Nam si τὸ *divinitas* retineatur, ad
 „nullam vocem potest referri *placatum ac propitium*: & ita loquuntur
 „Imperatores, quia Christianorum Deum & Ethnicorum deos intelli-
 „gunt. Sic paullo post, *Ut possit nobis summa divinitas, cujus reli-*
 „*gioni liberis mentibus obsequimur, in omnibus solitum favorem bene-*
 „*volentiamque præstare*. Id est, tam Christus, quam gentilium nu-
 „mina. Hæc ille. Sed scrupulum injicit alium Nicephorus, qui ut
 in cæteris plerisque sequitur Eusebium, ita in hoc quoque edicto,
 quod lib. 7. c. 41. refert, rarius ab eo discedit. Is igitur hæc verba
 sic concipit: *ὅ, τι πῶλε εἴτι θεϊότητος καὶ ἑραπὴ πράγματος*. Verum
 huc magis inclino, apud Nicephorum quoque legendum *θεϊότητος*.
 video enim plurimis in locis corruptum, haud edubie descriptorum
 vitio; mirorque eos, qui tam splendide illum edidit, non contu-
 lisse eum diligentius cum Eusebio, nec ea saltem, in quibus mani-
 festa sunt menda, correxisse. Verum hoc levius damnium censen-
 dum, in Scriptore fidei non ubique optimæ. Redeamus igitur ad
 Lactantium. In quo notent juniores, vocem *divinitatis*, ex con-
 suetudine istius ævi, pro Deo sive numine usurpari. Hoc in Ter-
 tulliani libris, præsertim illis seriis repertis, quos ad Nationes in-
 scripsit, est frequentissimum. Sic in arcu triumphali Constantinus
 scripsit, se DIVINITATIS. INSTINCTU. DE. TYRANNO. OMNIQUE.
 EJUS. FACTIONE. JUSTIS. REMP. ARMIS. ULTIMUM. esse. Inter alios
 plurimos etiam Salvianus lib. 2. de Gubern. Dei, sic loquitur, *Aspe-*
ctus divinitatis propitia, munus est conservationis humana. Adjiciam
 & illud modo memorati Tertulliani, Apologet. c. 34. quia ad rem
 quoque ipsam facit. *Videte ne hoc irreligiositatis elogium concur-*
rat, adimere libertatem religionis, & interdicerè optionem divinitatis,
ut non liceat mihi colere quem velim, sed cogar colere quod nolim.
 Idem judicium fuit Joviani Imperatoris apud Socratem lib. 3. hist. Eccl.
ὡς τὸ ἰσθῆτας θρησκείαν, ὡς ἱκασοὶ βίβλους. Verum hanc questionem
 plerius agitare aliorum est; itaque plura de ea adferre supersedeo.

Amotis omnibus omnino conditionibus] Conditions hic vocatz,
 Eusebio *ἀπορίαι* dicuntur, ut egregiè observatum Baluzio, quem
 vide.

Nunc cavere ac simpliciter] Hæc quoque corrupta esse facile agnos-
 cet attentus lector, imo & mutilata. Est autem hic eorum sensus,
 (nam de verbis præstare non ausim, cum hoc eruditi omnes mini-
 mè probaturi sint, si quis paret sua pro veterum verbis obtrudere)
Quare scire dicationem tuam convenis, placuisse nobis, ut amotis om-
nibus omnino conditionibus, qua scriptis prius ad officium tuum data
super Christianorum nomine, lævæ prorsus, & à clementiâ nostrâ alienæ
esse videbantur, nunc cavere, ut liberè ac simpliciter - & reliqua. Hic
 ca

p. 320. ea tantum diverso stylo, sive literarum formâ aliâ, curavi edenda, quæ adjecta sunt ex Græcis. Quod ut constet melius an opportunè fit factum, pluscula Græca exhibebo. Ἄττινα ἕτως ἀρίσκειν ἡμῖν ἀντιγράψαι ἀκόλουθον ἔν, ἵν' ἀφαιρηθῶν παρὸς τῶν ἀρίστων, αὐτοῖσι τοῖς προτέροις ἡμῶν γράμμασι τοῖς πρὸς τὴν σὴν καθοσίωσιν ἀποκαλεῖσθαι περὶ τῶν χριστιανῶν ἐπιχορηγοῦν, καὶ ἄττινα πᾶν σκασιὰ, καὶ τῆς ημετέρας πρῶτον ἄλλοτρια εἶναι ἰδοῦμαι; τὰντα ὑφαιρηθῆ, καὶ τῶν ἐλευθέρως τε καὶ ἀσπλάγως ἕκαστον τῶν τῆν αὐτῆν ἀφορισμῶν ἐσχυρότων τῶν φυλάττειν τῶν τῶν χριστιανῶν θρησκείαν; αὐτοῖσι τινὸς ἐχθροῦ, τῶτο αὐτοῖσι παραφυλάττοι.

Quas— *honori*] Fuisse auguror, *Quod à nobis factum est, ne neque honori cuiquam, neque religioni detractum aliquid aut imminutum esse à nobis videatur, aut certe ejus sententiæ quidpiam.* Græca Eusebii, τῶτο δὲ ὑφ' ἡμῶν γέγονεν, ὅπως μηδὲμία τιμῆ μηδὲ θρησκείας τινὶ μμεϊώσθαι τι ὑφ' ἡμῶν δοκῆν.

Priore tempore aliquid] *Aliquis scribendum.* Eusebius, ἵν' εἰ τις ἢ παρὰ τῶ ταμίῳ.

Quantocymus reddant] Inter voces non Latinas habuere τὸ *quantocymus* duo viri summi, Vossius & Borrichius. Legitur tamen apud Sulp. Severum, Dialogo 3. c. 4. *Discede quantocymus, ne tne ob injuriam tuam cœlestis ira consumas.* Habet etiam Bibliorum vetus interpres, Gen. 45. 9. Glossæ Labbei, *Quant ocimus, τὴν ταχίστην.* scribe, *quantocius.*

Etiam vel hi qui emerunt] Distinguo à superioribus, & suis quæque locis ita repono — *quantocymus reddant. Etiam hi qui vel emerunt, vel qui dono erant (non erant) consecuti, si putaverint, de nostrâ semivolentiâ aliquid Vicarium postulent; quo & ipsis — Postulare hoc sensû, est desiderium suum vel amici apud eum, qui jurisdictioni præest, exponere, docente Ulpiano, l. 1. de postulando. Vide Brisson. de Verb. Signif.*

I N C A P. XLIX.

Sequenti autem Licinio] *Necessarium videtur, ut mox legamus angustias petiit; munimentisque*—

Insustentabili dolore] Sic lib. 7. Div. Inst. c. 16, *Hic insustentabili dominatione vexabit orbem.* Luxuriat in talibus Lactantius; in quo similiter inextricabilis, inexcogitabilis, illibabilis, inviolabilis, ineluibilis, incomprehensibilis, cruciabilis, dissipabilis, ineloquibilis, & alia multa, reperies; quorum quædam existant etiam apud alios.

I N C A P. L.

Ut eum vixisse cognovit] Inconcinnus sermo; ut eum, Candidianum, vixisse cognovit, immiscuit se ejus comitatui, ut fortunam Candidiani speculareretur. Nam aliter τὸ vixisse accipere non possis, quam per εὐρημισμὸν, de Candidiano neci jam destinato; verum cætera nimium reclamant. Rectius igitur, ut eum, Licinium, hoc edixisse cognovit, immiscuit se ejus, nempe Imperatoris, comitatui. Mox, *Qui quia se Nicomedia obtuleras, si legeris, erunt & illa expeditiora.*

Agentem in annis octo] Forſan legendum, *agentem in Cilicia annis octo*. Sic certe ſolet Lactantius; ut lib. 5. c. 22. *Qui in rebus proſperis agit, impatiens eſt*. Lib. 6. 2. *Velut in tenebris agenti*. De Opif. Dei, c. 1. *Res tuas in quibus nunc agit. Egit vitam tot annis, habes in Inſcriptione veteri.*

TIGRINIANO. CONJUGI. BENEMERENTI. PROFUTURA. FECIT. QVI. VIXIT. MECUM. ANN. XXV. EGIT. AUTEM. VITAM. IN. ANNIS. LVIII. IN. PACE.

In Orientem precipitata eſt] Ex epiſtola Illuſt. Cuperi ad Virum item ſuis ſuorumque decoribus fulgentiſſimum, Conſtant. Hugenium, Ceſſiliſimo Arauſionenſium Principi à Secretis. Cum paucis abhinc diebus fruerer tuo fratrisque colloquio, & de variis antiquitatibus nos confabularemur, incidit, ut fieri amat, mentio libri Lactantii de Mortibus Perſecutorum, quem tomo II. Miſcellaneorum inferuit Stephanus Baluzius, vel hoc nomine plurimum meritis de Hiſtoria Eccleſiaſtica. Litem viro motam in Galliis, affirmabat Doctiſſimus frater tuus ob hæc verba capitis L, *Sed prius mater eorum in orientem precipitata eſt*, cum ratio & iequentia plane ſuadeant fluvium hęc ſignari, & legendum eſſe, *in Orontem*. Ego continuo amplius deliberandum eſſe cenſebam; & me legiſſe aſſeverabam *Orontem* appellatum fuiſſe *Orientem*. Sed quia numeros tantum tenebam, accipe quæ mihi ad locum iſtum domi annotata ſunt. Nunquam certè dubitavi, quin diſertiffimus Patrum Lactantius ſcripſerit *Orontem*; verum *Oriens* in locum *Orontis* per Librarios irrepſit eâ proculdubio ætate, quæ ita loquebantur; nec tam malè fecit vir doctiſſimus, quod repertam in membranæ vetuſtiſſimæ ſcripturam retinuerit. Unus enim idemque fluvius intelligitur; & Hegeſippus lib. 3. c. 5. Excidii, ac Iſidorus lib. 13. c. 21. Orig. teſtantur fluvium hunc *Orientem* appellatum fuiſſe: unde & Euſtathius Theſſalonices Epifcopus, ad Dionyſii Periegeſin *Orontem* interpretatur *Ανατολικόν*. Άλλοι δὲ φασι ὅτι καί τας Τίβεριον ἐν Δαρκονίον αὐτὸν Ὀρίνιον μετωνόμασαν, ὃ σημαίνει Ῥωμαίοις τὸν Ἀνατολικόν. Verum uti à veritate alienum, Tiberium Imperatoris Auguſti ſucceſſorem, (niſi tamen poſterior aliquis intelligendus ſit) hunc fluvium *Orontem*, cujus jam mentio apud Polybium occurrit, ex Draconte appellatæ, ita reſpicit proculdubio ille ad Orientis vocem; & cum aliis auctoſioribus excuſat aliquo modo lectionem vulgatam, quæ clarè docet non abſque ratione Hegeſippum & Iſidorum tradere, *Orontem* dictum eſſe *Orientem*. Hæc ibi. In literis vero ſuperiore autumno ad me datis hæc adjecit vir doctiſſimus. Hoc de loco quid ſentiam, miſi ante. Propertius, ut hoc addam, celebrat Oronteam myrrham; quia illa ex Arabia Antiochiam, celeberrimum Syriæ & ad Orontem fluvium poſitum emporium, deferreſatur. Caſpar Hofmannus (lib. 3. c. 4. Var. lect.) myrrham non à fluvio Oronte, ſed à Cypro, in qua regnavit Cinyras, Myrrhæ pater, dictam eſſe putat: Cyprum præterea fuiſſe Sy-

riæ quondam partem, teste Plin. 2. 88. indeque se apud Ovid. *Met.* 10. rescribere,

— undique lecti

Te cupisunt proceres, totoque Oronte juventus,
 pro Oriente; nec quenquam moveri debere, quod prima in *Orouses* syllaba brevis sit; tandemque existimat, aroma hoc ab Arabibus semper fuisse petitum; *Orouses*, teste Plin. 6. 26, populos Arabicos esse, & inde myrrham esse cognominatam. Non perdam tempus his refellendis. Sed Orontes non sunt populi in Arabia, verum Gordisæis proximi in Mesopotamia. Et quamquam ea in regione Arabes vixerint, & interdum Arabiæ nomen se eousque extendat, tamen *myrrha* in ea non gignitur. Columellæ lib. 10. celebratur Achaica myrrha, quia, teste Dioscoride, in Bœotia etiam provenit; quæ, uti nosti, Achaicæ nomine cum adjacentibus regionibus venit. Hæc Ampliff. Cuperus. Ne quid autem desideret, quod in præsens queat adferri, Studiosus Lector, adferam Hegesippi verba, ex lib. 3. c. 5. ubi describit Antiochiam. *Fluvius eam medius intersectas, qui à Solis ortu orienti, non longe ab Urbe mari conditur: quem de originis sua tractu Orientem veteres appellaverunt; ut vulgo putetur locus nomen dedisse, cum inde acciperit. Cujus fluens ipso impetu frigidioribus, & Zephyris assiduo per ea loca spirantibus, tota civitas momentis prope omnibus refrigeratur, ut Orientis in partibus Orientem abscondat.* Eadem legas apud Isidorum lib. 13. c. 21. His igitur à Viro dignitatis Amplissimæ copiosissimæque eruditionis præclare explanatis, nihil habeo quod addam, nisi applausum. Eustathii verba non dubie corrupta esse censeo. Typhonem dictum Orientem narrat Strabo; Draconis vero nomen eidem datum, usquam nisi hic legisse non recordor. Equidem suppetit conjectura, ἐξ ὀρίων ἀπὸ τὸν ὀρίων μισωτόμασ. Sed cum credibile sit, hanc quoque facile Cuperum vidisse, verum ut audacem nimis repudiasse, rectius forsân ab aliis opem certioorem expectabimus. De nomine tractus illius, cujus meminit Hegesippus, ex Constantino de Thematibus omnia possunt nota esse.

I N C A P. U L T I M U M.

Non corrupteris veritatem] Præcessit *ne*; quare *ne non*, à Librario adjectum, delendum censeo.

Respexit in terram] Non modo in extraneorum litteris, quod ostenderunt fatis viri docti, elegans hoc loquendi genus est perusitatum, sed etiam in sacris. Deut. 26. 7, *Qui exaudivit vos, & respexit humilitatem nostram, & laborem, atque angustiam.* Et v. 15. *Respice de sanctuario tuo, & excelsis caelorum habitaculo, & benedic populo tuo sancto.* Sic Virgo θεοτόκος in admirando illo hymno, Ὅτι ἐπέβλεψεν ἐπὶ τὴν ταπεινώσειν τῆς δούλης αὐτῆς. ubi collegit plura Priæzus. Utitur & Eusebius de hac ipsa pace Ecclesiæ reddita, de qua scriptor hic agit, Hist. Eccl. lib. 8. c. 16. Ὡς γὰρ τὸν εἰς ἡμᾶς ἐπισκοπῆν ἡμεῖν ἢ Ἰλασὴν θεῖα καὶ ἕσπερον χάρις ἐπεδείκνυτο. Nisi mavis illic ab inspectione, seu visitatione, metaphoram duci, quam fecerunt

et ἀρματοῦρας, sive qui ad res sociorum aut provincialium cognoscendas & constituendas missi erant. De qua doctissimus & celeberrimus Buchnerus ad Hymnum natalitium, quem Christo Servatori cecinit Prudentius.

Ut florentes ecclesia perpetua quiete] Duo doctissimi viri legendum putarunt, *Ut florentes ecclesiam perpetua quiete custodias*. Mihi magis ex consuetudine temporum illorum scribi posse videtur, *Ut florens Ecclesia perpetuam quietem custodias*. Non enim nisi de una illa, & vera agit Ecclesia. Cætera quoque sic fuerint convenientiora stylo Lactantii; ut illis lib. 6. c. 10, *Ut quietem noctis suam sibi faceres*. lib. 7. c. 2, *Piorum animis ad beatam vitam revocatis; quietum, tranquillum, pacificum, aureum denique, ut pœta vocant, sæculum Deo ipso regnante floreat*. Amabile vero quietis nomen Romanis Romanorumque Principibus vehementer placuit, ut ex nummis liquet, aliique ostenderunt. Inter alios hoc amavit & Constantinus Magnus, (ne de Paganis dicam,) qui in arcu triumphali nummisque, LIBERATOR URBIS, FUNDATOR QUIETIS vocatur, alibique PACIS aut QUIETIS PUBLICÆ dulcissima exhibet nomina. Faxit DEUS OPT. MAX. ut omne Christianum nomen, pace & quiete solidâ ac diuturnâ, nominatimque ut cum REGE pio, forti, felice, Patria nostra jam dictis aliisque bonis propriis & perpetuis æternum efflorescat!

AMPLISSIMO

V O E T I O,

S. D.

GISE. CUPERUS.

*I*D quod eventurum saepe praedixi, si La-
 etantius diutius inter operarum manus ha-
 reret, nunc factum est; & ecce tibi aliam
 notam, quam Typographus alicubi fa-
 cili opera ceteris adjicere poterit, si mo-
 do tu dignam eam judices, qua publici
 juris fiat, *Vir Amplissime.*

Cap. XII. Repente adhuc dubia luce ad Eccle-
 siam profectus: Monui Christianos primo in pri-
 vatorum adibus convenisse; postea eosdem indulgentibus
 & conniventibus Imperatoribus domos extruxisse amplas,
 in quibus Christum D. N. publice quasi & palam
 colebant. Euseb. 8, 1. scribit Christianos propter in-
 numerabilem fidelium multitudinem, non contentos τοῖς
 παλαῖοις οἰκοδομήμασι, εὐρείας εἰς πλάττωσιν ἀνὰ πάσας τοὺς
 πόλεις ἐκ θυμῶν extruxisse ἐκκλησίας: additque lapsu
 temporis ea quotidie nemine invidente in majus & melius
 ivisse. Adeo ut per παλαιὰ οἰκοδομήματα haud incommo-
 de intelligere possimus domos privatorum, vel certe Chri-
 stianorum conventicula; qua nihil a privatorum adificiis
 differebant; & per ἐκκλησίας εὐρείας εἰς πλάττωσιν adificia
 majora, qua non tam longa quam laxa & ampla erant,
 & in quibus Christianos Deum suum colere unusquisque
 scire fere poterat. De hoc genere adificiorum loquitur ex
 mea opinione Lamprid. in Al. Severo, cap. XLIX. Cum
 Christiani quendam locum, qui publicus fuerat, oc-
 cupassent, contra popinarii dicerent, sibi eum de-
 beri,

beri, rescriptis melius esse, ut quomodocunque illic Deus colatur, quam popinarius dedatur. *Nam quamvis clara ædificii mentio nulla fiat, verosimile tamen admodum est, Christianos eo in loco conventiculum extruxisse, cum absque metu in unum convenire ex indulgentia Imperatoris possent; & inde hinc docemur tunc Christianos loca habuisse, in quibus libere conveniebant, & quæ omnium patebant oculis. Quin & hoc sub Hadriano ipsi concessum fuisse, alicui videri possit; quia idem Lampridius cap. 43. vita ejusdem Imp. Severi ita loquitur: Christo templum facere voluit, eumque inter Deos recipere. Quod & Adrianus cogitasse fertur, qui templa in omnibus civitatibus sine simulacris iusserat fieri: quæ hodie idcirco, quia non habent numina, dicuntur ADRIANI, quæ ille ad hoc parasite dicebatur. Nam cum Hadrianus id agitaverit, uti pluribus probat magni nominis Vir P. Daniel Huetius in Preparat. Evangelica; inde a ratione alienum non est, ipsum Christianis favisse, & concessisse ut palam quasi Christum colere & adorare possent. Quin & Ecclesias sub Trajano Principe constructas fuisse censens eruditi, consisi Eusebio lib. 3. cap. 37. Eadem tempestate floruit etiam Quadratus, qui cum Philippi filiabus prophetica gratia illustri fuisse memoratur. Præter hos alii quoque complures eodem tempore viguerunt, inter Apostolorum successores principem obtinentes locum: οἱ δὲ εἰς αὐτὴν τῆλικῶνδ' ὄκτις διοσφιπέεις μαθηταί, τὴς κ' πάντα τόπον τ' ἐκκλησιῶν παρὰ κατὰ ἐκκλησίαν ὑπὸ τ' Ἀποστόλων διμελίως ἐπιπροσδόμενοι: Qui utpote discipuli tantorum virorum admirabiles plane ac divini, ecclesiarum fundamenta, quæ variis in locis Apostoli prius jecerunt, additis ædificiis extruxerunt. Visuntur hoc argumento Pontificii, ut variarum ecclesiarum probent antiquitatem: sed mihi tempora Trajani consideranti verosimile nequaquam est, Eusebio tale quid in mentem venire potuisse. Trajanus nolebat in urbibus hæcærias, sive sodalitia, sive corpora constituere, propter*

factiones, qua ab illis passim excitabantur, uti patet ex Epist. 42, & 43. lib. 10. Epist. Plinii. Eodem loco habebantur Christianorum conventus, quia gentiles etiam collegia sacra, & numini alicui devota habebant; & inde Plinius, & sine dubio etiam alii praesides, eos coire vetabant. Nam cum Ep. 98. narrasset Christianos carmen Christo quasi Deo dicere, sacramento se obstringere, ne latrocinia, ne adulteria committerent, cepisse cibum promiscuum & innoxium, addit: Quod ipsum facere desisse post edictum meum, quo secundum mandata tua hetærias esse vetueram. Deinde obstant ejusmodi adificiis vel Ecclesiis, Christiani soliti statim die ante lucem convenire, uti loquitur idem Secundus, & Imp. Trajani decretum, conquirendos non esse Christianos; si deferantur & arguantur, puniendos. Cum enim gentiles maximo odio prosequerentur Christianos, nullamque occasionem omitterent eos accusandi; illud utique commodissime facere potuissent, si in oculis quasi civitatum convenirent; nec ego iam abjecte de prudentia & pietate veterum Christianorum sentio; ut credam eos sese videntes volentesque gravissimis periculis objecisse. Præterea monumenta veterum nos docent, ipsaque temporum conditio affirmat, convenisse fideles in privatorum adibus, in cœnaculis, in porticibus, cryptis & cœmeteriis; quin & num seculo tertio templa vel ecclesia fuerint, adhuc sub iudice lis est; quam in rem videri potest rara vir eruditionis Frider. Spanhemius in Historia Ecclesiastica. Quid multis? ego persuasus sum interpretem Eusebii, qui que eum sequuntur, viros præclaros, verba Græca nequaquam intellexisse. Neque enim de adificiis loquitur; sed commemorat eos, qui ex Apostolorum successoribus vivebant, ecclesiarum fundamentis ab Apostolis jactis superstruxisse vel Christianorum fidem confirmasse, multos Christianos fecisse, & eorum cœtum vel evalescens auxisse. Et peius hæc loquendi ratio est ab Apostolo Paulo Ephes. 2. 20. Ἐποικοδομηθέντες ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῷ ἀποστόλων ἢ προφητῶν, ἐν ᾧ ἀεργοῦνται ἀπὲρ Ἰησοῦ Χριστοῦ: Superædificati super

per fundamentum Apostolorum & Prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Jesu: *Quo sensu* *ἰστοριογραφῶν* & *ἰστοριογράφων* saepe in Novo Fœdere usurpatur; adeo ut mirer hoc ne ipsi quidem sagacissimo Valesio in mentem venisse. Et quanquam hac ita sese habeant, censent tamen & affirmant Pontificii sub Domitiano & Trajana constructas fuisse ecclesias, & similis molis opera, qualia hodie cernimus: Minutius Felix ita loquitur in Octavio: Cur etenim occultare & abscondere quicquid illud colunt magnopere nituntur? cum honesta semper publico gaudeant, scelera secreta sint? cur nullas aras habent, templa nulla, nulla nota simulacra? Notat ad hac verba vir eruditus, qui nuper de vera Senonum Origine Christiana commentatus est pag. 40. „ *Qua* „ *suo tempore vera fuisse, quantum ad publicos conventus,* „ *cum in Christianos cade & incendiis cuncta fervèrent,* „ *nullus ambigo: sed extinctis Nerone & Domitiano, sub* „ *quo figimus aram inaugurationis Ecclesia Senonensis,* „ *Saviniani sanguine Christo dicata, & pacatis tantisper* „ *rebus, nemini dubium excitatis superius Impm. edictis,* „ *e latebris cryptisque Christianos emeruisse, in quibus pro re-* „ *verentia sacrorum suorum, & sui tutela regi fas erat,* „ *& ecclesias varia structura seu Basilicas nemini non no-* „ *tas suis usibus publicis erexisse.*

Varia hic observanda sunt; & I. quidem atas, qua Minutius dicitur vixisse. Illius quidem atas incerta est, eumque scripsisse sub finem Marci Antonini censet pereruditus Dodwellus pag. 35. Dissertat. Cyprian. eundem Alex. Severo posteriorem facit Balduinus, & sub illo Imp. eum floruisse censet Cardinalis Bellarminus: at nemo, prater virum illum doctum, inventus est, qui eum Domitiani Neronisque temporibus adsignet. Neque enim video, si hac non est ejus sententia, quo pacto ita argumentari possit: suo tempore Caelius vel Minutius vere dicit Christianos nulla templa habuisse, quia persecutionibus Imperatores saeviebant in gentem innoxiam; at mortuis

illis Imp., Nerone & Domitiano, illud verum non erat ; quia ecclesia exstruebantur. Deinde si ecclesia Senonensis inaugurata est, Domitiano Principe ; sique tunc scripsit Minutius, sequitur eundem errare, cum tradit Christianos templa vel ecclesias (hac enim eodem loco sunt viro docto) eodem Imperatore non habuisse, adeo ut hac quidem *ἀρῶσα* sint.

II. Cautè addit, quantum ad publicos conventus ; ut scilicet tacite nobis simulacra & imagines illo sæculo obtruderet, qua tamen certissimum Christianos tunc ignorasse plane ; egoque nullus dubito, quin gentiles mitius acturi fuissent cum Christianis, si simulacra coluissent, vel memoria causa habuissent ; quin & e re erat eorum non occultare imagines, sed per eas gratiam gentilium aucupari ; qui facile illos admisissent, & publice imagines coli passi fuissent, quia sibi finxissent eas similes deorum suorum simulacris esse, licet alio colerentur modo, nec thus in aras injiceretur.

III. Ecclesia Senonensis non potuit inaugurata esse sub Domitiano, quia Christiani, uti modo probavi, tunc temporis in privatis adibus, posteaque in adificiis a privatorum adibus aut non aut parum diversis conveniebant, quas a cætu Christianorum in iis congregatorum vocabant *Ἐκκλησίας*, ab iisdem & forma *ἐκκλησιῶν* dicitur, & a precibus *ἐκκλησιῶν* dicitur. Postea cum jam liberior Christianis vita erat, Basilicas exstruxerunt ; & quidem id faciebant viri primarii opibusque affluentes, quando Christo nomen dabant ; idque absque invidia gentilium facere poterant, quia illorum etiam primores domos suas basilicis exornabant, uti docet Alexander Donatus ; & quia in basilicis homines convenire solebant. Nam basilica erant adificia magnifica, columnis multis suffulta, & plano tecto, in quibus mercatores non modo merces suas vendebant, verum etiam iudicia exercebantur, & forte etiam nonnunquam recitationes fiebant : nescio enim quam valde mihi placet ita juven. Sat. I, explicare ;

Frontonis platani, convulsaque marmora clamant,

Semper, & affiduo ruptæ lectore columnæ.

Nam quamvis porticus etiam possit intelligi, tamen non a ratione alienum esse ad basilicas privatorum decurrere, is, uti spero, judicabit, qui perpendere velit, quam commode ad hanc rem ille fuerint. Quicquid sit, constat in basilicis publicis, & forte etiam privatis, magnam semper hominum multitudinem fuisse; sive in iis ambularent, sive sermones caderent, sive aliud quid agerent; & inde est, uti reor, quod in iis etiam conveniebant Christiani: A. Marcell. 27, 3. Constatque in basilica Sicinini, ubi ritus Christiani est conventiculum, uno die centum triginta septem reperta cadavera peremptorum. Fuit proculdubio hac basilica a Sicinino quodam constructa, & forte adibus suis juncta; in qua Christiani ipso persecutionis tempore, aliud veluti agendo convenire potuerunt, & Christo carmen dicere; quamque alii Basilicam Liberij vocant, non tam quia Liberius Papa illic ecclesiam adificasset, uti commentatur Valesius, quam quia illam in ecclesiam converterit. Illa enim loquendi forma novum adificium involvit, altera autem nequaquam; & hoc factum fuisse patet ex Actis Serotini, laudatis Hugoni Mathoud. Urbis nobiles viri, qui fuerunt ejus parentes & propinqui, construxerunt mirifico opere basilicam super eum pulchræ ædificationis, quam B. Pontifex Potentianus postmodum ecclesiam consecravit in memoriam martyris. Et videor hinc affirmare posse, Christianos in locis, ubi martyres sepulti erant, primo basilicas, tanquam adificia publica sive privata fecisse; quia ejusmodi operibus urbem exornare licitum erat; & easdem basilicas in ecclesias fuisse conversas postea; easque nomen habere ab ejusdem nominis operibus aliis, non autem ita dici, quia Christo Regi colorum dicata sunt; uti nonnulli censent. Cum autem basilica Romanorum fuerint plana, quemadmodum patet ex numma Lepidi, qui inscribitur,

ÆMILIA N. Basilica, M. LEPIDUS REFECIT; Et altero Trajani cum Inf. S. P. Q. R. OPTIMO. PR. BASILICA ULPPIA; additis Basilicarum illarum formis; nec non ex Virrov. lib. 5. cap. 1. aliisque auctoribus; eadem forma proculdubio fuerunt etiam Christianorum basilica; potueruntque iis tecta fastigiata imponi, cum ex illis ecclesias facerent; ut ita gentilium templa, eorumque splendorem imitarentur.

IV. Quia Christiani vel in privatis aedibus, vel conventiculis a privatorum aedibus nequaquam diversis exteriorem formam si spectes, convenerunt; Et cum templa gentilium splendidissima forent, inde dicit Cæcilius, eos templa nulla habere. Opponuntur enim templa Et conventicula; Et ita nihil obstat, quo minus Christiani, cum hac scriberentur, libere convenire potuerint; nec necesse est Minutium ad Neronis vel Domitiani tempora referre. Sic Galerius apud Euseb. 8, 17. ea vocat οἷα; ἐὼ δὲ συνήγορῶ, Et apud Lact. c. 48. loca ad quæ convenire consueverant; idemque Lactantius 5, 11. Instit. Arnobius aliisque conventicula. Atque templa Et ecclesias opponunt frequenter patres, Et illa gentilibus, has Christianis tribuunt, uti docuerunt eruditi.

V. Quæ laudantur Imperatorum edicta, parum argumento inserviunt; quæque Maximiani, illa longo tempore postquam ecclesiam Senonensem conditam opinatur vir eruditus, condita Et promulgata sunt; Et quidem illo, quo Christiani extra dubium ampla eademque ædificia, uti ex Lactantio patet, Et forte etiam basilicas habuerunt.

Hac mihi, Vir Amplissime, Et in mentem venerunt, Et faciendum mihi esse putavi, ut ea tecum, utpote elegantioribus studiis valde dedito, communicarem. Vale Haga-Com. XIX. Nov. clj lxxxi.

HENRICI DODWELLI
DISSERTATIO
DE RIPA STRIGA.

Ad Laëtant. de Mort. Persecut. §. XVII.

RIPA hæc non *Maris* erat, sed *Fluvii*. §. I. *STRIGA* vox *Gromaticæ*, & *Castrensis*. §. II. *Castra Romana*, ut plurimum *quadrata*. *Castrorum fixorum* frons *Oriens*, *mobilium hostis*. §. III. *Frontem* itaque *castrorum STRIGAM* veteres, *latus SCAMNUM* appellabant. §. IV. *Coloniæ Romanæ* pro *Castrensi* disciplina dispositæ. *Prætenturæ* *Coloniæ* *STRIGÆ*. §. V. *Agrorum, Castrorum, Provinciarumque* præcipue *Romanarum*, *limites Fluvii*. §. VI. *Prætenturarum Illyricianarum* *limes Danubius*. *Provinciæ Illyricianæ Ripenses* ab eisdem *Danubii RIPA*. §. VII. Idem probatur è *Castris stativis* in *Danubii Ripa* frequentissimis, & ab *Historia*. *Prætenturarum Romanarum* *qualia munimenta*. Explicatur adversus *Rhenanum Tertullianus*. §. VIII. Idem ex *Attilæ* *Provincia Romanis* erepta. §. IX. *Ripam Danubii* egressi aliquando, sed *raro Romani*. §. X. Quo minus sæpe egrederentur, impediēbat opinio de *Fatalibus* *Imperiorum terminis*. Nullam tamen *Provinciam Transdanubianam* retinebant ætate *Diocletiani*. §. XI. Convenit hæc *RIPÆ STRIGÆ* *mentio cum consilio* atque *itinere* *Diocletiani*. §. XII.

§. I. Sic *astase transacta*, per circumitum *RIPÆ STRIGÆ*, *Nicomediæ* venit, &c. *RIPAM STRIGAM* cujus meminit in *Diocletiani à Ravenna Nicomediam* versus itinere *Lactantius*, de mendo suspectam habet *Cl. Lactantii* Editor; vel, si vere sit *Lactantii*, de ora *Propontidis*, quam legerit *Diocletianus*, putat intelligendam. Fallitur utrobique vir doctissimus. Maris *oram litusve* legi apud puros *Romana* Linguæ Autores, facile concedent eruditi; ne id quidem difficile, ut raro forsan maris etiam *ripam* aliquando legamus, longetamen esse illam in *fluvio*, quam in *maris*, frequentiore. *Fluvii* itaque *ripam* fuisse verisimillimum est, quæ *Striga* appellatur, non *maris*, non *Propontidis*. Id vero restat præterea difficile quid *STRIGÆ* nomine intelligat *Lactantius*, utque ea possit in *fluvium* convenire, & quem ille *fluvium* denotare voluerit. Ita *Diocletiani* iter exploratissimum habebimus.

§. II. Est itaque *STRIGA* vox *Agrimensaria* seu *Gromaticæ*, à *Castrametatione* primum, inde ad *Coloniarum* Agros, qui pro *Castrorum* norma mensurari atque distribui solebant, traducta atque usurpata. *Castrense* esse vocabulum docet nos disertissime (a) *Charisius*. Neque vero est quod quis putet hoc in ea voce singulare. Idem de peritia *Gromaticæ* universa sentiendum, deque *vocibus* illius *Artis* item universis. Ad introitum *Prætorii* locum *Groma* appellat (b) *Hyginus*, & quem scripsit de *Castrametandi ratione* librum, eundem etiam *Gromaticum* inscripsit. Idem *Hyginus* à *Groma* illa, quam dixi, *Castrensi Professoris* ejus *Artis* testatur *Gromaticos* fuisse cognominatos. Est itaque à *castrensi* hujus vocis usu de alio quovis usu *Secundario* omnino statuendum.

§. III. *Castrorum* ergo figuram ut aliam nonnunquam *Romani* adhibuerint quam *quadratam*, nemo tamen est qui dubitet illam omnium fuisse longe frequentissimam. Non est quod dubitemus eodem ordine constitutos in *castris* milites quo in *acie*. At *quadrato agmine* incessisse constat quoties immineret à propinquo hoste periculum. Illam scilicet credebant figuram munitionibus aptissimam. Numerum quaternarium ἀρτωτος habebant *Pythagoræ*, invictæque constantiæ virum solent *Philosophi* τετραγωντος appellare. Recte ergo illam pro *Gromaticæ* artis norma statuemus. Est autem duplex *quadrata* figuræ limes, in *longitudinem* alius, alius in *latusitudinem*. Idque certum horum alterum *STRIGAM*, alterum *Scammum* appellasse. Duplex autem erat *castrorum* situs, alius pro re nata & belli exigentia, incertus atque *mobilis*; *fixus* alius & immobilis, ut in *castris stasivis*. In situ *fixo orientem*, in *mobili hostem*, respiciebat *porta Prætoria*. Ita scilicet (c) *Hyginum* intelligo atque *Vegesium*. Quod *orienti* castra obverterint, in eo, ut existimo, *salubritatis* rationem habebant. Situm enim illum commendant scriptores

(a) *Charif. L. I.* (b) *Hygin. Gromatic. p. 73. Edit. Scriverii.* (c) *Hygin. Grom. Veget. L. I. c. 23.*

res rei rustica ut omnium saluberrimum. Sed hostis proculdubio potior erat quam orientis ratio. Ita tamen ut, quoties nullum aliunde metueretur incommodum, orientem aliis caeli plagis anteferrent. Id unum hoc in loco observare volui, idem valere apud *gromaticos* scriptores in *statio* situ orientem, quod in *mobili hostem*, ut proinde quem limitem in *statio* situ orientis obverterent, eundem essent *mobilem hostis* obversuri.

§. IV. Ita intelligemus quam posituram obtinuerint in *castrensi* disciplina, *STRIGAM* atque *scammum*. Agrum illum *Strigatum* appellat (d) *Aggennus Urbicus*, qui à septentrione in longitudinem in meridianum decurrit. *Scammatum* autem, qui eo modo ab occidente in orientem crescit. Ita dispositæ phalanges in longitudinem à septentrione versus meridiem, vultus potius orienti quam septentrioni obversos habuerint. Ita aquilas respexerint portamque *Prætoriam* in forma *castrensi* fixa. Nec aliter ipse *Frontinus*: (e) *Quicquid autem* (inquit) *secundum hanc conditionem in longitudinem est delimitatum, per STRIGAS appellatur; quicquid per altitudinem, per scammum.* De agrorum divisione hæc *Frontinus*, non equidem singulorum colonorum sortibus atque portionibus, quarum limites poterant ab invicem esse diversissimi; sed eorum agrorum qui *colonia* universæ fines includerent, seu quorum *modus universus civitati est assignatus*. Proinde non est quod dubitemus quin & uniusmodi limites ager istiusmodi complectatur, & cum *castrametatione* conformes. Constat autem, pro *castrametandi* disciplina, aciem in fronte longissimam, ne circumiri possent, hostibus opponi solitam. Accedant denique & illa *Hygini* verba (f) *quoties per STRIGAS distribuitur, non plusquam tripartiti esse debent.* Non aliam existimo tripartitam illam distributionem quam illam in *militia Romana* notissimam, *hastatorum*, *principum*, atque *triariorum*. Atqui triplex ista acies hosti erat opposita. Qui itaque limes in *sepulchrorum* inscriptionibus *IN FRONTEM* appellatur, illam *STRIGAM* appellant in *castrametatione* *Gromatici*; & vicissim quem *Scammum* *Gromatici*, eundem solent *IN AGRUM* designare inscriptiones. Convenit & *scamni* significatio apud autores *rei rusticae*. Siqua enim inter arandum terra fuerat ab aratro prætermissa, illam pro *scammo* habebant. Situs ergo agri secundo fulco est *scammatus*, situs fulcis transversus *strigatus* appellabitur. At transversus fulco situs vultus militum repræsentat in acie consistentium.

§. V. Jam vero quæ in castris vigebant leges, eadem in *coloniis* limitaneisque præsidiis etiam viguere. Nec enim illæ telluris *colenda* modo sunt, sed finium etiam *propugnandorum* causa deductæ. Id satis est ex ipsis *rei agrariae* vocibus manifestum. (g) *Territorium* illis id omne dicitur quod *hostis terrendi causa constitutum est. Ager arcisi-*

(d) *Agg. Urb.* de lim. Agror. p. 45. *Goef.* (e) *Frontin.* de agrorum qualitate p. 38. (f) *Hygin.* *Gromat.* p. 73. (g) *Frontin.* de lim. Agr. p. 42. *vid. Flacc. Sis.* de Cond. Agr. p. 3.

arcifinusus (inquit è *Varrone* * *Frontinus*) *ab arcendis hostibus est appellatus*. Erant itaque *colonia* limitaneæ magna quædam quasi *castra*, ut non sit utique quod miremur, si pro *castrorum* more illæ atque disciplina disponderentur. Voces certe adhibent *castrorum* proprias, *centurias*, *perticas*, innumeras alias, ut intelligamus eodem modo respexisse invicem in *agrorum* distributione *colonos* quo in *acie milites*. Forma etiam *castrorum* quadrata *colonia* etiam repræsentant scriptores *rei agraria*. Ipsa autem *præsentura* vox, qua utitur in præfidiorum *limitaneorum* causâ *Ammianus*, facit omnino ut ne profus dubitemus, tam *castrorum* vicem repræsentasse excubantes, pro Reipub. salute, *Colonia*; quam etiam in magnis illis univerſæ Reipub. quasi *castris*, eum præcipue situm obtinuisse, quem in castris *STRIGÆ*. *Tendant* enim, apud *Gromaticos* scriptores, turmæ illæ quæ alterutrum prætorii *latus* occupant, *retendunt* fortasse illæ quæ pone; at *præsendunt* certe illæ quæ *præ* prætorio *hosti* obijciuntur, & *porta prætorie*. Sequitur itaque ut quamcunque habuerint in *fonte* metam, ea etiam *STRIGA* appellanda sit.

§. VI. Porro inter *agrorum* limites *rivos* numerat (h) *Siculus Flaccus*, *flumina* *Frontinus*, de *privatorum* colonorum præcipue limitibus intelligendi. Id tamen longe potiori ratione in *castrametatione* erat *præsenturisque* limitaneis necessarium. Duplicem enim *castris* utilitatem præstabat *fluvius*, tam *aqua* illam, quam etiam *munitionis*. Proinde eam operam dederunt periti Imperatores, etiam in *castris tumultuariis*, ut unam saltem *castrorum* metam *fluvius* allueret. In *statis* autem *castris* limitaneisque, quorum & locus posset eligi, quæque ipsa *defensionis* potius quam *oppugnationis* causa conderentur; id observasse veteres, est adhuc longe verisimilius. Sunt enim *fluvii* quasi *nativi* quidam provinciarum termini ab ipso Numine instituti, poteratque hostis in ipsa *fluvii* transmissione opprimi facilius, quam si cum illis in aperto esset liberoque campo congregiendum. Id certum veteres, ut alia loca *impedita*, sic & *fluviorum* vada, munire solitos. Et quo *major* erat *fluvius*, minusque *vadosus*, eo *munitionem* credebant. aptioremque hostibus *arcendis*, eo etiam, si hostis transisset, faciliorem suorum in *munita* loca receptum. Non est itaque quod *Geographorum* scriinia compilemus de *fluvii* provinciarum *terminis*. Ubique enim occurrunt exempla. Ne longius abeamus, *Romani*, de quo agimus, imperii limites insignes habemus *fluvios*. *Galliam* defendebat adversus *Germanos*, terminabatque *Rhenus*, *Syriam* in *Parvos Euphrates*. Quidni itaque dicamus & *Illyricianarum præsenturarum* limitem fuisse *Danubium*? nec alium querendum esse *fluvium* cujus *ripam* *STRIGÆ* *M. Laetantius* appellavit? Illum enim in *fonte* hostibus objectum habebant *præsentura* *Illyriciana*.

§. VII. *Danubium* certe *Romani* imperii *limitem* veteres plerique agno-

† *Frontin.* ib. p. 38. (h) *Flaccus.* p. 4. 22. *Frontin.* p. 38.

agnoverunt. *Strabo*: (i) Τριῶν ἢ ἑπτῶν κισῶν, τὴν μὲν Ἐυρώπην χωρὶς τι πᾶσαν ἰχθῆσι, πλὴν τῆς ἔξω τῆ ἸΕΤΡΟΤ, ἢ τῶν μεταξὺ τῆ Ἰρῆτις ἢ τῆ Ταυαίδο παρακλιαντῶν. *Rex Agrippa apud Josephum*: (k) Οὗ γδ ἰσθμῶν αὐτοῖς ὄλεθρον Ἐυφράτης ὕψος τὴν ἀνατολὴν, καὶ τῶν προσκαρτερῶν ἸΕΤΡΟΣ, &c. Et nonnullis interpositis: Ἐν ἧ ἸΕΤΡῶ κατοικούντες, ἢ διὰ μόνους τὰ γμασιν ὑπέκτιστο, μὴ δ' ὦν αὐτοὶ τὰς Δακῶν ἀνακλιαντῶν ἰσθμῶν. *Tacitus*: (l) *RIPAM QUE DANUBII*, *Legionum duas in Pannonia, duas in Mœsia artinebant, totidem apud Dalmatians locatis, qua posita regionis à tergo illis*. *Appianus*: (m) Ἐν ἧ τῆ Ἐυρώπης ποταμοὶ δύο, Ἦνός τε ἢ ἸΕΤΡΟΣ μαλιστα τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν ἰσθμῶν. Sic & post *Dioclesiani* tempora (n) *Festus Rufus Romanus imperii metam ad Danubium usque protendit, Provinciarumque limitanearum terminum ipsum semper Danubium designat*. Inde tot habemus ex ea parte provincias *RIPENSIS*, ita scilicet cognominatas ut ab aliis ejusdem nominis provinciis *mediterraneis* distinguerentur. *Ripensem Daciam* agnoscunt omnes, cui & *Valeriana Noricumque* acceniet *Imperii notitia* ipsas quoque *Ripenses*. Sed & *Saviam* live *Pannoniam secundam Ripariensem*, à *praesidiis*, ni fallor, *Ripariis* ita cognominatam. (o) *Ripam* enim *Danubii* obsidebant illa *praesidia*. *Sub dispositione ducis Valeria Ripensis equites legimus Dalmatas* in loco cui *Ripa alta* nomen, ab illa proculdubio *ripa Danubii*. *Sub dispositione ducis Provincia Rhatia prima & secunda*: (p) *praefectum legionis tertia Italica partis superioris deputata Ripa prima Submontorio*. Ad illam certe *ripam* excubias egit sub *Dioclesiano Galerius*. Ita enim queritur ille apud *Lactantium*, (q) *fluxisse annos quindecim ex quo in Illyricum, vel ad ripam Danubii, relegatus cum gentibus barbaris luctaret, cum alii intra laxiores & quietiores terras delicate imperarent*. Pro eadem norma & *Rheni ripa praefectum* memorat (r) *Tacitus*. Idem *Tacitus* ostendit *duas* illas *legiones*, quibus limitum illorum tutelam creditam testatur tam ipse, quam rex etiam *Agrippa*, in *Pannonia* fuisse collocatas. Ita non erit quod miremur *Pannonicos* praecipue milites, utpote vetustissimos illorum finium propugnatores, cognominatos esse *Riparios*. Inde *Ripariensis* audiebat *Pannonia* illa potius quam *Ripensis*.

§. VIII. Idem produnt & *stativa Castra* in nostra, de qua agimus, *Danubii ripa* longe frequentissima. *Hostium* certe *limitibus* propinqua illa oportuit fuisse castra quae hostium arcendorum causa instituerentur. Idem ipsae etiam *Historiae*. *Pulsi ab Hunnis Gothi Danubium* transmittere non audebant, ni veniam prius à *Romano* imperatore *Valente* impetrassent. Nempe id quo minus auderent, in causa erant *Praesidia limitanea*. Ταῖς ὄχθαις ἰκτινισταγμῖνος Ῥωμαίων appellat (s) *Eunapius*, quos *Ripa Praefectos Tacitus*. Ita igitur *Ripam* cam

(i) *Geogr. L. XVII. p. 839.* (k) *Joseph. Bell. Jud. L. II. c. 28. Graec. div.* (l) *Tacit. Ann. IV. c. 5.* (m) *Appian. in Procem.* Sic & *Augustus* apud *Julian.* in *Cæsariis*. (n) *Fest. Ruf. in Breviar.* (o) *Not. Imp. Sect. 47.* (p) *Notit. Sect. 59.* (q) *Ap. Lactant. de Mort. Perf. Sect. 18.* (r) *Tacit. Hist. IV. 55.* (s) *Eunap. in Collect. Porphyrogenet. Hæschel. de Legationibus p. 11. eademque fere Zosim. L. IV.*

eam obfidebant illa *Præfidia*, ut locum transmittendi nullum vacuum relinquerent. Sic enim *Imperii Romani* limites solebant *ambire* Prætenuræ. Id difcimus ex Anonymi Libello *de rebus Bellicis*. Sic enim ille: (t) *Est præterea inter commoda Reip. utilis limitum cura, ambientium ubique latius imperii, quorum tutela affidua melius caftella profpicunt, ita ut millenis interjecta paffibus stabili muro, & firmiffimis turribus, erigantur. Quas quidem munitiones poffefforum diftributa follicitudo, fimo publico fumptu, conficitur, vigilis in his & agrariis exercendis, ut provinciarum quies circumdata quodam præfidii cingulo requiefcat.* Ea itaque conditione Agros Coloniarum diftribuebant *Duumviri* ut propriis Colonorum fumptibus & manendi effent Coloniarum fines atque propugnandi. Idem nempe illud Romanorum Colonorum fere jus quod apud Turcas *Timariotarum*; apud nostros, *feruitii militaris*. Proprium autem id fortaffe Romanorum quod imperii fines univerfos firmioribus præfidii munirent quam noftri castra, in ipfo etiam Belli proinctu, perpetuo nimirum stabilique muro, turribus etiam, feu caftellis validiffimis per millenorum paffuum fingula intervalla. Id genus munimenta habemus in noftra hodieque *Britannia*, in muris *Hadriani*, *Antonini*, atque etiam *Severi*. Id etiam imitatus eft recentior *Offs* nofter in vallo illo, quod ejus retinet hodieque nomen, *Angliam* inter *Walliamque* limitaneo. Nec alio retulerim *Tertulliani* illa: (u) *Maurorum gens & Gæfulorum barbaries à Romanis obfidentur.* De bello hæc nescio quo intelligit *Doctiffimus* (x) *Rhenanus* quod eo tempore vigerit quo fcripferit hæc *Tertullianus*. Atqui altum apud illius feculi fcriptores de Bello illo filentium. Nec includendis intra fuos fines hoftibus, fed vero potius ut è Romanis finibus excluderentur, omnis illa instituta eft obfidio, ne regionum (inquit *Tertullianus*) fuarum fines excedant; Idcirco legionum fuarum præfidii imperium fuum muniffi Romanos. *Præsenturarum* hoc in loco formam repræfentat, uti dixi, omnino *Tertullianus*, quæ tamen ipfa à *Castrorum obfidionalium* forma non prorsus abhorreret. Nempe duplicem, quem dixi, ufum præftabant *Castra obfidionalia*, non modo hoftes ut obfessos includerent, fed ut externorum quoque hoftium auxilia excluderent. Sic enim *Castrorum* illorum externum quoque limitem solebant munire *Romani* ut & inde hoftem, etiam viribus alioqui parem, facile repellerent. Ita ipfum quoque *Hannibalem* repulerunt in obfidione *Capuana*, & *Gallorum* exercitum numerosiffimum *Cæfar* in obfidione *Vercingetorigis Alesienfi*. Nempe illum etiam externum limitem vallo munitiffimum habebant, turribusque certo fibi invicem intervallo respondentibus. Externum itaque *Castrorum obfidionalium* limitem referebant *Præsenturæ*.

§. IX. Ita dum *Præsenturarum* difciplina illa vigeret, illæfi erant *Romanorum fines*, hoftesque barbaros etiam ferociffimos fuflinebant.

De-

(t) De Reb. Bell. Ed. *Scriptor.* p. 101. *Labbei* p. 188. (u) *Tertull.* adv. Jud. c. 7. (x) In Præf. ad Lib. illum.

Detrahit illas *Valens Gothicque* credidit, & *Romanos Barbaris* facilera deinde prædam exposuit. *Veterum* tamen *limitum*, etiam in illa, quæ secuta est, hostium eluvione, vestigia constabant. Provinciam ab *Attila Romanis* exceptam ita circumscribit *Priscus*, (γ) ἢ τὸ μῦθος αὐτῆς κατὰ τὸ ἵκμα τῆ ἸΣΤΡΟΤ Διὰ τῆς Παισῶν ἀχρῆ Νεβῶν τῆ Θερῶν, τὸ Ἰ βαδῶ πίντο ἡμεῶν ἰδόν. *Longitudinaria* itaque Provincie *Romana* prætendebat *Danubius*, quam *Longitudinaria* metam *STRIGAM* appellari diximus. Proinde & *commercii* locum mutavit *Attila*, eodem Autore *Prisco*: ἢ αὐτὸ ἀγορῶν, τὴν δὲ Ἰλυεῖς, μὴ πρὸς τῆ ἔχθρῃ τῆ ἸΣΤΡΟΤ ποταμῷ γίνεσθαι, ὡς πρὸς τὴν πάλαι, ἀλλ' ἐν Ναισσοῦ, ἢ ἕτερον ὡς ἐπ' αὐτῆς ἐνωθεῖσθαι, τῆς Σκυθῶν ἢ Ρωμαίων ἐπίστατο γῆς. Equis est qui non videat in ipsis *finibus* imperii constituta hæc fuisse *commercii* loca, cum & ipsam *Naissum* propterea huic commercio designarit *Attila*, quod novæ suæ Provincie fuisset *finis*? Equis qui non proinde videat, cum *antiquus* commercii locus fuisset *RIPA DANUBII*, id propterea esse factum, quod etiam *antiquus* fuisset imperii *limes*? Recte itaque conjicit Pater *Oxonienſis* in *Strigonii* urbis nomine *RIPÆ STRIGÆ* memoriam hodieque constare, quæ & ipsa ad *Danubii Ripam* sita est.

§. X. Hæc cum ita se habuerint, caute tamen fateor ista subjunxisse *Appianum*: (x) Ὅροι μὲν ἔσσι κατ' ἡπειρῶν, ὡς ἰγγύτιστα ἰλθῶν τῆ ἀναχῆς. Tam enim *Rhenum*, quam *Euphratem*, quam ipsum *Danubium*, superarunt aliquando *Romani*. Provinciam *Transdanubiarum Daciam* tenebant cum illa scriberet *Appianus* a *Traiano* nempe debellatam. Addidit *Marcomanos* *Quadosque* *Marcus*, quos & *praesidis* occupaverat. *Marci* tamen illa *praesidia* detrahit statim (a) a *Marci* morte *Commodus*. *Trajani* erat Provincia longe diuturnior. Sed & illam *praesidiis* ultro nudavit *Aurelianus*, ante *Diocletianum*, traductis alio colonis. Ita nihil erat quod obstaret quo minus accuratissime posset hæc *Ripa STRIGA* appellari sub *Diocletiano*. Et tamen raro admodum *Præsentiarum* jam *fixos* limites poterant superare *Romani*. Observavit id de suis *Afrorum* prætenturis, quo dixi loco, *Tertullianus*. (b) *Nec trans istas* (inquit) *gentes porrigere vires Regni sui possunt*. Id si etiam in *Africa* verum fuerit, longe certe potiori ratione in *Ripa Danubii*. Ita sensit proculdubio *Aurelianus*, quem tamen *victoriosissimum*, idque merito, appellant *nummi* atque *inscriptiones*. Tantus imperator, totque barbarorum spoliis triumphisque decoratus, credidit nihilominus *Transdanubiana* ne quidem posse defendi. Nec enim ullibi *Barbarorum* impetus frequentiores fortioresve sustinere *Romani*, & quidem alea belli admodum *incerta*.

§. XI. Quid quod ea etiam ætate vigerit opinio (dicam, an potius *superstitio*? qualiscunque tamen illa certe vixit) ut *fundorum*, ita & *imperiorum* terminos fuisse *sacros* atque *fatales*, quos nemo violare posset impune. Proinde tactum fulmine *Capanea*, quod *sacros Thebarum* muros auderet primus irrupere; Cæsum *Protes-*

Xy

laum,

(γ) *Priscus* in *Eclog. Porphyrog.* πῶ. πρῶσ. *Hofschel.* p. 25. (x) *Appian.* *Procem.* (a) *Dio* *Eclog. Const.* num. 73. *Ursin.* (b) *Adv. Jud.* c. 7.

laum, quod sacra *Neptuno* litora primus hostium infilire. *Pſaculo* innexus credebatur, & sacram quandam *Nemefus* seu *Adraſiam* concitare, nec facile placandam Numinis invidiam, qui metas generi humano præfixas transgredetur. Eadem de *Romani Imperii* finibus sententia vulgo est recepta. *Carum* itaque imperatorem fortissimum propterea *fulmine* petitus censuerunt, quod *fatalum* illam imperii finem, *Euphratem* nempe, superasset. Poenam enim illam *fulminis* habebant pro manifestissimo læsi Numinis indicio. Id *Cari* exemplum, cum in alia adversus *Perſus* expeditione, seu *Galerii Maximiani*, seu potius fortasse *Juliani*, animos militum minus alacres ad audendum redderet, eam proinde opinionem sibi refellendam censuit *Vopiscus*. Ea fuerit in causa fortasse, quod *boni* imperatores imperii *limites* ne *vellent* quidem proferre. *Consilium coercendi intra terminos imperii* ab *Augusto* emanasse (c) *Tacitus* habemus autorem. Nec alia mente *Hadrianum* fuisse probabile est, cum jam debellatas a *Trajano* provincias sponte sua liberis præfidiis, nec hoste ullo cogente, relinqueret. Nec me latet tamen alio hæc referri ab *Historicis*, verum ingenio potius id, quam probatæ fidei monumento ullo teste, conjectantibus. Si quam igitur habuerint unquam *Illyriciana Diocæſeos* metam aliam quam *Danubium*, raro tamen id contigiſſe consentaneum est. Ita constans earum partium fixusque limes illa fuit, quam dixi, *Ripa Danubii*. In ea *Præsentura*, & *Præsenturarum* perpetua *munimenta*. In ea *vallum*, & certis valli spatiis sibi respondentia *castella*. Ut alia decſent, hæc sufficiunt abunde ut recte *STRIGA* possit hæc *RIPA* appellari. *Provinciarum* limitanearum *plurimarum* perpetua erat meta *Danubius*. Sed *Diocletiani* ætate *omnium* fuisse jam ostendimus.

§. XII. Porro convenit ad amussim hæc *RIPÆ STRIGÆ* mentio cum consilio atque itinere *Diocletiani*. *Morbum* jam *levem* atque *perpetuum* ait contraxiſſe *Lactantius*, *Chronicum* plane illum, non *Acutum*. At *Chronicis* morbis præcipue *inclinatus*, *gestationem* tradit utilissimam esse (d) *Celsus*, qui tamen *febre carens*. Talis fuit noſter ille *Diocletiani*. Inter *gestationis* autem genera tam illa numerat quæ esset in *lectica*, quam aliam illam quæ in *navi* vel in *portu*, vel in *flumine*, quam etiam pronunciat omnium esse *lenissimam*. Proinde *Roma Ravennam* usque *lectica* *plurimum* *vehebatur* noſter Imperator. Inde ad *Danubium* fortasse *lectica*, reliquum deinde iter in *navi*, & secundo *Danubii* flumine, per *Pontum Euxinum* usque ad *Nicomediæm*. Tractus ille universus *infirmo* corpori erat sane saluberrimus; nec alium ullum ita *tutum* possumus & *innocuum* reperire, aut in *isimere* tam *longo* *radii* cum *salubritate* minoris. Cum autem, pro more *fluviorum*, huc illuc flecteretur sæpe *Danubius*; ideo per *circuitum* *Ripa STRIGÆ Nicomediæm* *venisse* dicitur. Nec vero *corpori curando* duntaxat hoc inferviebat iter, erat etiam *imperatorium*. Ita potuit lustrare *præſidia limitanea*, in illis præfertim partibus quibus frequentissimum imminebat ab hoste periculum. Quam illis partibus metuerit, testes sunt multæ in *Illyrico* datæ leges, & præfectus *Caſar* omnium *pugnacissimus*. FINIS.

(d) *Tacit. Ann. L. l. c. 11. vit. Agric. c. 13. Dio. L. LVI. (e) Cels. Med. L. II. c. 15.*

IN LACTANTIUM
DE MORTIBUS
PERSECUTORUM
NOTÆ

NIC. TOINARDI AURELIAN.

EDITIO SECUNDA

MONITUM LECTORI.

EX quo ea quæ in his Notis ad Caput IV de *Sabbato magno*, de-
que BB. Polycarpi ac Pionii passionibus, ferè animi gratiâ, scri-
psi, typis mandata sunt, operæ pretium duxi profiteri, pro-
babiles admodum mihi videri sententias illas duas, quæ pluribus è
me aliàs exponentur. nempe *Sabbato ipso magno Judaico*, id est,
quod decimam quartam Lunam Paschalem proximè præcedit, Poly-
carpum martyrium fecisse die 26 mensis Martii, (prout in Actis,) &
quidem anno Ch. 147. Pionium autem comprehensum fuisse
Sabbato quoque magno, die 22 Martii anni 251. & martyrio fuisse
affectum die 12 septimi Asianorum mensis, qui supradicto 251 anno
in sabbatum; atque in 5 diem Aprilis incidit.

Iis qui hanc tuebuntur sententiam, nulla erit habenda Consulæ
tuum ratio, utpote Actis proconsularibus perperam adjectorum.

CLARISSIMO VIRO
GUILIELMO
PROUSTEAU

ANTECESSORI AURELIANENSI
NIC. TOINARDUS AURELIAN.

S. P.

 *Maximus ambo invicem, VIR
CLARISSIME, ex quo te
in Hispaniâ jucundissimum habui
molestæ peregrinationis comitem. Inde re-
dux, meos amores, Musas inquam, denuo
colui. Complura identidem, datâ occasio-
ne, aggressus confeci; quæ inter hæ sunt
In Lactantium De Mortibus Persecuto-
rum recentes Notæ, tecum jam communi-
catæ. Cùm enim nuper liberatus esses gra-
vissimo morbo, qui bonis omnibus metum in-
jecerat, contigit, si bene meministi, ut
apud te, tibi civibusque redditum, habito
sermone de Lactantiî Operibus, adjicerem
fuisse quasdam à me scriptas carptim Natas,
in hujus Auctoris librum qui postremus pro-*

DEDICATIO.

Quint. Rogasti eas tibi legendas traderem. annui libentissimè, non modò quòd è re meà esset, amicà & erudità manu adverti in ea que tumultuarià ferè operà huc conjece- ram: sed etiam præsertim ut levium istarum rerum lætio tantisper te avocaret à gravio- ribus studiis, quibus soles cum valetudinis dispendio nimium incumbere. Ecce nunc à me eduntur in lucem, eo consilio, ut quòd calculo tuo privatim comprobasti, publicum fiat, quantumvis tenue, animi erga te mei monumentum. In eis autem agnosces multa à me fuisse prætermissa, atque aliqua non- nisi perspicuitatis necessitate, iterum tra- ctata, que in Editionibus Parisiensi anni 1679. Oxoniensi anni 1680. & Aboensi anni 1684. mihi præcepta sunt. Vale, VIR CLARISSIME, meque tui amantissi- mum amare perge. Dabam Aurelianis, Kal. Februar. 1690.

NICOLAI TOINARDI
AURELIANENSIS
NOTÆ
IN LACTANTIUM
I N C A P. I.

Rauld post initium. *Ecce addetur hñ omnibus adversarius, & restituta per orbem tranquillitate, profligata nuper Ecclesia rursus exurgit.* V. C. Joan. B. pt. Cocelerius *Ecclesiæ Græcæ Monumentorum*, (Parisiis, anno 1681. editorum,) pag. 528. in Notis, legendum jubet: *Ecce adteritur his omnibus adversarius, aperto, ut ait, sensu, & scitâ antithesi ex adteritur & exurgit.* Eximiam Viri crudelitissimi, mihi que olim conjunctissimi, emendationem tum bono omine meas inter Notas principem hic exhibendam duxi, tum ne in peregrino loco latens, Lactantii studiosis maneret ignota.

I N C A P. II.

Verf. I. *Extremis temporibus TIBERII CÆSARIS, ut scriptum legimus, Dominus noster Jesus Christus à Judæis cruciatus est, post diem decimum Calendarum Aprilis, duobus Geminis Consulibus.* His paucis in verbis error non unus. Primus quidem est ex librarii oscitantia, ita ut pro *ante* irrepsit *post*. Hic enim legendum puto, *ante diem decimum*, ut ipse Lactantius habet alio in loco; scilicet *Institutionum Lib. IV. cap. X.* ubi de Judæis, ait: *Exinde Tetrarchas habuerunt usque ad Herodem, qui fuit sub Imperio Tiberii Cæsaris, cujus anno quinto decimo, id est, duobus Geminis Consulibus, ante diem decimum Calendarum Aprilium Judæi Christum cruci affixerunt.*

Clariff. Stephan. Baluzius, hujus tanti thesauri diligentissimus editor, (Parisiis, anno 1679.) in Notis ad superius Cap. II. negat contrarietatem esse ullam inter duas istas loquendi formulas, *POST*, & *ANTE diem decimum*, fretus auctoritate Paulli J. C. D. De Verb. significat. L. Anniculus. cxxxii. Ejus verba sunt.

„POST DIEM DECIMUM.] In libro quarto Institutionum legitur *ante diem decimum*. Verùm hæc discrepantia nullam importat repugnantiam. Idem enim valet *post diem ac ante diem*, ut monet Paulus in L. Anniculus. 132. Dig. de Verbor. significat. *Anniculus amittitur qui extremo anni die moritur*. Et consuetudo loquendi id ita esse declarat, *Ante diem decimum Kalendarum*, *Post diem decimum Kalendarum*. Sed hic locus Pauli non caret difficultate. Nam Marcellus Francolinus in Tractatu de Tempore Horarum Canoniarum cap. LXXIIV. contendit heic per verba *post diem* non posse intelligi aliquem dierum qui sunt ante Kalendas, sed decimum post Kalendas, id est, nonum mensis diem; idque confirmare nititur plurimis exemplis. Frustra. Nam cum Lactantius eandem rem duobus in locis referens, in uno quidem dixerit *ante diem decimum*, in alio vero *post diem decimum*, manifestum est horum verborum eundem debere sensum esse. Præterea Romani nunquam à Kalendis denominaverunt dies, qui sequuntur post Kalendas, sed eos tantum qui antecedunt, ut nemini paulo erudito est obscurum. Hæstenus V. C. verba.

At Clariff. Henr. Norisius ingentis *Cenotaphiorum Pisanorum Operis*, (Venetiis, anno 1681. editi,) pag. 345. hanc sententiam confutat, atque ex ipso *Pandectarum* autographo, Florentiæ asservato, germanam verborum Pauli lectionem profert his verbis: *Ante diem decimum Kalendarum, post diem decimum Kalendarum; neque utro enim sermone undecim dies significantur*. Deinde ait.

„Ex hac autem germanâ lectione textus, Ricciolli opinio refellitur... Etenim illa verborum Pauli recitatio optimum sensum habet, & verissima est, quamvis non iisdem Juris Consulti verbis expressa. Idem enim *Lib. 134. D. De verb. significat.* ait: *Anniculus non statim ut natus est, sed trecentesimo sexagesimo quinto die dicitur, incipiente planè, non exacto die*. Itaque qui inchoato extremo anni die moritur, ut inquit L. 132. *anniculus amittitur*; quod probat argumento à vulgata loquendi consuetudine ducto, quâ dicentes *ante diem decimum Kalendarum*, ipsum diem termini, nempe primas sequentes Kalendas, computamus, non autem * diem undecimum qui Kalendas sequitur, nempe diem secundum mensis. Quare inquit J. C. etiam anniculum amitti qui ipso die c c c. sexagesimo

* Nota, diem undecimum qui Kalendas sequitur, nempe diem secundum mensis. Pace eruditissimi Norisii dixerim, scribendum videri: *diem decimum qui Kalendas precedit, nempe diem decimum ante finem mensis*.

mo quinto incipiente planè, non exacto, amittitur; neque,
 necesse est amitti die prin.º anni insequentis. Itaque constat
 auctore celeberrimo Juris Consulto, eâ vulgatâ dicendi for-
 mulâ, *Anse diem decimum Kalend.* non significari undecim
 dies, sed tantùm decem, ipsis Kalend. computatis.

Tandem, insequenti paginâ, post relatam utriusque loci
 Lactantii per Clariss. Baluzium conciliationem, idem Nori-
 sius subdit: Verùm doctissimi interpretes secùs Paulli textum
 intelligunt. Antonius Augustinus Lib. 4. Emendat. ad lau-
 datam legem Paulli ait: *Anse diem tertium Nonas, & tertid*
Nonas, & die tertio post Kalendas idem esse deprehenditur. Hæc
 Cujacii verba in adversariis olim notavi: *Post diem X. Calend.*
significatur dies decimâ post Kalendas, ut ipsæ Calendæ compu-
tentur. Ergo *post diem X. Calend. Januarii, id est, III.*
Idus Januarii. Rectè notat P. Manurius in Epist. 12. lib. 3:
 familiarium Tullii *ante diem tertium Nonas*, veteres Latinos
 dixisse, id est, *tertio die ante Nonas*; nam cùm dicitur *tertio*
Nonas, concisâ locutio est; subintelligitur enim *die ante*;
 siquidem præpositio tacita Kalendas in quarto casu regit. Quæ
 re *post decimum diem Kalend. Aprilis*, idem est ac *decimo die*
post Kalendas Aprilis. . . . Neque Paullus memoratæ doctif-
 simi Baluzii opinioni suffragatur. Nam scribit, neutrà lo-
 quendi formulâ *ante diem decimum Kalend. & post diem deci-*
 mum Kalend. diem undecimam significari, sed decimam,
 non quidem ejusdem mensis, sed tum decimam diem ante,
 id est, præcedentem Kalendas, tum decimam post, nempe
 posteriorem Kalendis. Hinc Caius J. C. eodem D. Lib. 1.
 233, ait: *Post Kalendas Januarias die tertio pro salute Prin-*
 cipis vota suscipiuntur; nempe III. Nonas Januarias. Hinc
 apparet alium planè mensẽm significari hisce loquendi phra-
 sibus: *Anse decimum Kal. Aprilis*; ac, *post decimum Kal.*
Aprilis: priori enim modo dicendi designatur dies 23. Mar-
 tii; altero vero * dies posterior decimo Kal. Aprilis.

Quare Lactantii verborum formula neminem veterum Lati-
 norum auctorem habet, ac doctissimis recentioribus impro-
 batur. Scio Astronomos diem à meridie præcedentis ad me-
 ridiem insequentis diei numerare. Hinc dies 23. Martii post
 meridiem ipsis dicitur *post diem decimum Kalendas Aprilis.*
 Lactantius ut designaret tempus diei, quâ passus est Domi-
 nus, videlicet post meridiem diei 23. Martii, scripsit juxta
 modum loquendi Astronomorum. Hæc tamen non quidem

Y y 5

erudi-

* Nota. *dies posterior decimo Kal. Aprilis.* Scribe: *dies decimus posterior*
Kal. Aprilis. nempe dies decimus mensis Aprilis.

gruentes. Feriam, inquam, sextam cum die Paschatjs concurrentem?

Et tamen ille ipse est Lactantius, qui cum aliis similibus Auctoribus, id est, Chronologiæ atque Evangelicæ Historiæ æquè incuriosis, obtruditur ab iis qui negant Christum æræ vulg. anno 33. & quidem mēsis Nisan die 14. sive mēsis Aprilis die 3. cruci fuisse affixum.

Verùm absit ut inde quidquam detractum velim Lactantii aliorumque Ecclesiasticorum Scriptorum auctoritati. Id unum contendo, eis, quanto magis ob vetustatem prædicantur, tanto minus in rebus Chronologicis habendum esse fidei; cum enim unum Christum scirent & docerent, eumque crucifixum, rerum gestarum ordinem non ita accuratè servabant.

V. C. Joan. Harduinus in *Antirrhético suo*, pag. 67. quæstionem hanc definit insequentibus verbis: *Denique passum esse Dominum JESUM anno æræ vulgaris XXIX. ex eo intelligimus, tertio Paschate post susceptum prædicandi munus, ut vetustissimi è Patribus unanimi consensione prodidere, duobus Geminis Coss.*

Deinde in *Addendis*, quæ sunt ad calcem libri, subdit: *Nam & Judæorum præterea ritus, & Astronomicæ tabulæ in eum annum, ut aliàs dicemus, consensuerunt.*

Tum adversus V. C. Joan. Vaillantium, eadem pag. 67. insurgens, ait: *Horum an tu quidquam es subodoratus? aut tibi aliquis ante nos indicavit?*

Huc usque Clariss. Harduinus, à quo stabiliendæ huic sententiæ nescio equidem quid proferri possit. Neque enim Judæorum rituum planè sum rudis, neque porro Astronomicis ex tabulis, ullâ unquam machinâ eruentur *Feria sexta ac Paschatjs dies*, in quibus conjunctim anno æræ vulgaris 29. passus sit Christus.

Ibid. *Assumptis in locum Judæ proditoris Matthia & Paulo. Ne ex his verbis inferas Paulum unâ cum Matthia fuisse Judæ ab Apostolis suffectum. Tantùm (incuriosius paulò scribens) Lactantius innuere voluit, loco Judæ alios duos Apostolatûs munere fuisse functos, Matthiam scilicet forte lectum, (Act. I. 26.) & Paulum ab ipso Christo assumptum.*

Ibid. *Et per annos xxv. usque ad principium Neroniani Imperii, per omnes Provincias & civitates Ecclesiæ fundamenta miserunt. A consulatu duorum Geminorum, sive ab anno æræ vulg. Ch. 29. quo, ex Lactantii hypothesi, (suprà confutatâ,) Apostoli post Pentecosten, [Act. II. 1. cum Marc. XVI. 20.] prædicaverunt ubique Evangelium, anni quidem sunt 25. completi usque*

que ad 13. diem Octobris anni Ch. 54. quo Nero successit Claudio: at ab anno æræ Ch. 33. quo reverâ passus est Christus, non sunt nisi 21.

Ibid. *Cumque jam Nero imperaret, Petrus Romam advenit. In Indiculo Depositionis Martyrum*, (edito per Ægidium Bucherium Antuerpiæ, 1634. in *Comment. De Doctrinâ Temporum*,) legitur: *Octavo Kalendas Martii*, (sive die 22. Februarii,) *Natale Petri de Cathedrâ*. Id contigerit juxta Lactantii rationes, anno Ch. 55. cum primus Neronis annus in cursu esset à 13. die Octobris antecedentis.

Quod si deinde Eruditiss. Virorum Godefridi Henschenii, initio *primi Tomi Sanctorum mensis Aprilis*, (editi Antuerpiæ, 1675.) & Danielis Papebrochii, in *Propylæo ad Acta Sanctorum Maii*, (edito ibidem, 1685.) sententiâ admittatur, (quam eandem V. C. Ant. Pagius in *Criticâ Baronianâ*, Parisiis, 1688. editâ, amplectitur,) *Petrum tertio Kalendas Julias, Coss. Neruo Siliano & Vestino Attico*, id est, anno Ch. 65. Neronis 12. die 29. Junii, *martyrium fecisse Romæ*, non vixerit Petrus à constitutâ Romæ cathedrâ, ampliùs quàm annos 10. & menses 4. cum diebus 8.

Ex Fl. Josepho, atque etiam ex Numismatis, prout in *Tractatu De Numismatis Herodiadum* ostensurus sum, constare debet annum Ch. 43. Claudii Imp. 3. ac Senioris Agrippæ 7. postremumque extitisse, quando Petrus Hierosolymis divinâ ope à vinculis ereptus est, ac deinde Agrippa ab Angelo percussus, [*Act. XII. 3. & 23.*] obiit Cæsareæ Palæstinæ, ubi munus edebat in honorem Claudii Cæsaris, festo quodam pro ejus salute instituto. [*Joseph. Antiq. Lib. XIX. Cap. ult.*]

Si itaque, ut suprâ, convenit *Natale Petri de Cathedrâ diei 22. Februarii* cujuscunque anni, ac Petrus anno Ch. 65. in crucem ætus fuerit: necesse planè est ipsum biennio ad minimum, priusquàm ab Agrippâ, anno Ch. 43. in vincula mitteretur, Romam semel venisse, (idque ineunte primo Claudii Imp. anno, ac labente mense post Caligulam anno Ch. 41. Januarii die 24. necatum,) atque inde in Judæam rediisse, ut 25. annis ante suum obitum, sedem Romæ constitueret.

Sin ista Petri excursio parum probeatur, quòd videatur non cohærere cum serie rerum in *Actis* usque ad *Cap. XII. relatarum*, tum primus ejus in Urbem adventus non fuerit quàm maximè citò nisi anno Ch. 44. sub Claudio Imp. die quidem 22. Februarii, ut suprâ, ex *Indiculo Depositionis Martyrum*: unde ad annum Ch. 65. & diem 29. Junii, quo, (ex sententiâ Hensche-

Henschenii, Papebrochii, & Pagii (suprà relatâ,) Petrus Romanus sæviente Nerone, peremptus est, nequeunt anni numerari ultra 21. cum mensibus 4. & diebus 8.

Et certè quoniam in Chronico Paschali, (Parisiis denuo per V. C. Carol. Ducangium super edito,) quod *Alexandrinum* sacrae perperam appellabatur, nihil de Petri & Pauli obitu in anno Ch. 66. neque deinceps scribitur, intelligere est, ejus Auctorem anno alicui superiori hunc eventum assignasse: quis verò ille sit annus, elici non potest, propter lacunam quæ 20. omnino annos in hoc Chronico, intra annos Ch. 45. & 66. occupat.

Non moror in Fastis Idatianis, (ad calcem Chronici ejusdem Paschalis tertium editis,) Petrum & Paulum passos dici Nerone III. & *Messala Coss.* id est, anno Ch. 58. Quis enim sanus id ferat? etiam si non esset ad manum Taciti locus, (quem infra referam) ex quo evincitur Neronem non sævuisse nisi anno Ch. 64.

Ibid. Nec tamen abiit impune. Respexit enim Deus vexationem populi sui. . . ut ne sepultura quidem locus in terrâ tam male bestie appareret. Nero continuo post incensam Romam, in Christianos sævuit. Id expressè Tacitus *Lib. XV. Annal. Cap. 38. & 44.*

De hoc incendio Suetonius quoque, in Nerone *Cap. 38. & Dio, pag. 708.* quod, teste *ibidem* Tacito, *Cap. 33.* contigit *C. Lecanio Basso, M. Licinio Crasso Coss.* id est, anno Ch. 64. Ejus principium, XIV. Kalend. Sextiles, (sive 19. die Julii.) Finis, sexto demum die, (sive Julii 24. vel 25.) ex Tacito, *ibid. Cap. 44.* ubi addit, *Ergo abolendo rumorì Nero subdidit res, & quasiisissimis penis affectis, quos, per flagitia invidios, vulgus Christianos appellabat.*

Demus itaque Neroni reliquos septem vel octo Julii dies capiendo consilio ut incensæ Urbis invidiam in Christianos derivaret, consequens erit Persecutionem cœpisse inunte circiter mense Augusto anni Ch. 64. Annus autem Ch. 68. & dies 9. Junii insignes sunt Neronis nece. Intervallum divinæ vindictæ, anni 3. menses 10. ac dies circiter 9.

Ex his atque ex supradictis, Beati Apostoli martyrio fuerint affecti exeunte undecimo mense à concitatâ Persecutione. Ab initio enim mensis Augusti anni Ch. 64. ad finem Junii anni 65. undecimus mensis fluxit.

IN CAP. III.

Post hunc interjectis aliquot annis. Nempe 30. præter 6. menses, ut dicitur infra.

Ibid.

Ibid. *Alter non minor tyrannus ortus est. Domitianus, duodecim Cæsarum postremus.*

Ibid. *Subjectiorum tamen cervicibus incubavit quàm diutissimè, suusque regnavit, donec impias manus adversus Dominum tenderet. Tito, fratri suo, successit Domitianus anno Ch. 81. die 13. Septembris. Si sævire cœpit adversus Christianos anno Ch. 94. mense circiter Februario, ut quidem existimo, tum verò imperaverit ante Persecutionem annos 12. cum mensibus 4. ac plusquàm dimidio.*

Chronicon Paschale initium Domitianæ Persecutionis annectit ann. Ch. 92. non autem 93, ut censet V. C. Ant. Pagius in *Dissertatione Hypaticâ*, (Lugduni, anno 1680. editâ,) pag. 110. & in *Criticâ Baronianâ* ad annum Ch. 90. num. V. pag. 86. qui præterea in *Criticâ* ibidem ait, hujus Chronici Auctorem in putandis Olympiadibus Eusebianam rationem sequi, sive uno anno eas antevertere, licet reverà duobus annis ab Auctore Chronici antevertantur. Earum enim initium ducit ab anno Periodi Julianæ 3936. cùm inceperint duntaxat anno 3938.

Horum nihil quidquam, sicut nec alia complura, vidit ille cujus Chronologica operâ usus est Clariss. Ducangius in apponendis Chronico Paschali temporum characteris.

In supradictâ istius Chronici editione, tanta quidem est perturbatio, nata ex ignorantia dicam, an incuria, ut annus concitatæ per Domitianum Persecutionis fluctuans (pag. 250.) inter annos Ch. 93. & 94. relinquatur: neque porro Olympiadis 218. primus annus, (qui ibi Domitiani est 13. ullo omnino characterè notetur.

Jam verò inquirendum quo primùm tempore Domitianus Ecclesiam vexaverit.

Ant. Pag. V. C. in *Dissertatione Hypaticâ*, pag. 110. & in *Criticâ Baronianâ*, pag. 85. num. IV. id ponit sub finem anni Ch. 93. ex Taciti loco, qui in fine *Visæ Agricolæ*, felicem prædicat Agricolam, quod *Conlegâ Priscoque Coss.* (anno scilicet Ch. 93.) *decimo Kal. Septemb.* (sive 23. die Augusti,) *excesserit, atque adeo evaserit postremum illud tempus, quo Domitianus non jam per intervalla ac spiramenta temporum, sed continuo & velut uno ictu, Rempublicam exhaustis.* Unde infert Pagius Persecutionem sub finem anni Ch. 93. incepisse.

At, meo quidem judicio, inde tantummodò sequitur, Domitianum non sævisse nisi post obitum Agricolæ. Cùm autem incertum sit quo postea tempore id contigerit, ac præterea videatur Respublica primò, ac deinde Ecclesia malè habita, nihil

hul planè Taciti locus iste confert ad figendam Persecutionem anno Ch. 93.

Henricus Dodwellus Anglus, V. C. in *Dissertatione XI. Cyprianicâ*, (Oxonii, anno 1684. editâ,) cui *De Paucitate Martyrum* Lemma affixit, indignissimum homine utcumque Christiano, nedum Auctore literato, contendit ex Brutii verbis apud Eusebium, *Hist. Lib. III. Cap. 18.* nonnisi Ch. anno 95. Ecclesiam fuisse à Domitiano vexatam, quia videlicet ejus principatus anno xv. Flavia Domitilla, (Flavii Clementis, tum Consulis ex sorore neptis,) ob confessionem Christi in Insulam Pontiam relegata est.

Sed à VV. CC. Anton. Pagio in *Criticâ Baronianâ* passim & Theodorico Ruinartio, Monacho Benedictino, in Præfatione ad *Acta Martyrum, sincera & selecta*, (Parisiis, anno 1689. edita,) non modò tota illa Dodwelli *Dissertatio* egregiè confutata est, sed etiam huic argumento, pro asserendâ Persecutionis Domitianicæ brevitæ adducto, responsum est, nihil inde confici nisi Persecutionem istam anno Ch. 95. maximè efferbuisset.

Et certè in Chronico Paschali ad 14. Domitiani annum habentur hæc verba: *Ἰσοπέρι ὁ Βεθύρ (lege Βεθύρ) πάλους Χριστιανούς κατὰ τὸ 14. ἔτος Δομητιανοῦ μάρτυρονται.* *Memoriae prodit Brutius multos Christianos. 14. anno Domitiani martyrimum fecisse.*

Ut autem ex isto Brutii loco aliquid eliciatur cui inniti possimus, fecernenda sunt certa ab incertis, ac statuendum.

Primò Domitiani annum 12. iniisse anno Ch. 92. die 13. Septembris, cùm decurreret 217. Olympiadis annus 4.

Deinde Olympiadem 218. incepisse in Solsitio æstivo anni Ch. 93.

Tertiò Domitiani annum 13. ductum fuisse à die 13. Septembris anni Ch. 93. cùm decurreret 218. Olympiadis annus primus.

Denique eidem annum 14. fuisse inceptum anno Ch. 94. cùm ejusdem 218. Olympiadis annus alter esset in cursu.

Unde consequens est biennio errare Chronici Paschalis Auctorem, qui Domitiani 13. annum alligat primo Olympiadis anno, & Indictioni 5. Nam juxta hujus Auctoris methodum & hypotheses, Olympias 218. & annus 13. Domitiani ortum habuissent anno Ch. 91.

Non moror Consulatus in posterioribus Domitiani annis ab Auctore Chronici Paschalis perperam fuisse affixos. Id enim ad rem præsentem non attinet. Assumo duntaxat quod ibi refertur ex Brutii historiâ, *multos Christianos anno 14. Domitiani*

tiani martyrium fecisse. Cùm enim inter Eruditos conveniat, Domitianum non vexasse Ecclesiam, nisi postquàm defuncto Agricola die 23. Augusti anni Ch. 93. (ex Tacito suprâ laudato) continuò & velut uno ictu Rempublicam exhaustis, mihi videor medio tutissimus iturus, si dixerò Domitianeam Persecutionem incepisse mense Februario insequentis anni 94. atque adeo eodem anno, die 6. Maii mensis, Joannem Apostolum in dolium ferventis olei plenum fuisse immissum, ac deinde in Pathmon insulam relegatum: quod cum Hieronymo convenit, qui in Catalogo Scriptorum Ecclesiasticorum ait id contigisse *quartodecimo* [Domitiani] anno, *secundam post Neronem persecutionem movente Domitiano*.

Sic itaque à Neronianâ Persecutione, quæ (ut suprâ ostendi) sub initium mensis Augusti, anno Ch. 64. cœpit, fuerint ad Domitianeam anni 30. præter 6. menses. quot sunt nempe ab initio Augusti, anni Ch. 64. ad finem Januarii anni 94.

Ibid. Postquàm verò ad persequendum justum populum instigatu dæmonum incitatus est, tunc traditus in manus inimicorum luit pœnas. Domitianus mense Februario anni Ch. 94. ut proximè dictum, sævire cœpit. Peremptus est anno Ch. 96. XIV. Calend. Octobris, (sive die 18. Septembris,) ut in confesso apud omnes. Divinæ vindictæ intervallum, anni 2. & menses 7. cum dimidio circiter.

I N C A P. IV.

Exitit enim post annos plurimos execrabile animal Decius, qui vexaret Ecclesiam. Quis enim justitiam nisi malus persequatur? Et quasi hujus rei gratiâ provectus esset ad illud principale fastigium, furere protinus contra Deum cœpit, ut protinus caderet. Sævuisse Decium statim ac imperavit, docet quoque Chronicon Paschale his verbis: *Initio Imperii Decii, persecutione contra Christianos concitata, Flaviano, (lege, Fabiano,) Romanorum Episcopus martyrium fecit.* Jam inquirendum quo id tempore contigerit.

Decius successit Philippo, qui anno Ch. 249. XV. Kal. Julias, (sive 18. die Junii,) Emiliano & Aquilino Coss. etiã tum imperabat, ex Cod. Justiniano, *Lib. VIII. Tit. 56. De Revocandis Donationibus, L. 1.* Decii autem Augusti nomen *iisdem Coss. XV. Kal. Novemb.* (sive 19. die Octobris,) *ibid.* inscribitur, *Lib. IV. Tit. 16. De Hæreditariis Actionibus, L. 2.* Decius itaque Imperium adeptus est intra dies 17. Junii, & 19. Octobris.

Quòd si demus ipsum imperare cœpisse sub finem Junii, vel

αἰδῶν * Ἰουλίου, IV. Idus * Julias, & μὴν * αὐγῆς, μηνὸς * ἴψο, sive, eodem.

Quantum ad primam castigationem, post δ' αἰδῶν, (IV. Idus,) loco Μαρτίων (Martias) reponendam Ἰουλίων (Julias,) quia in toto Decii Imperio nullum Sabbatum, quod sit mensis dies XII, connectitur cum aliquo die IV. Idus Martias: sed solummodo IV. Idus Julias, & XII. dies mensis in anno Ch. 251. conveniunt Sabbato. quod ita ostenditur.

Decius (ut dictum supra) imperavit ad summum post diem 17. Junii anni 249. usque ad finem Novembris anni 251. His annis & 250 intermedio, Sabbatum cum aliquo die IV. Idus cujuscvis mensis se habuit ut in Diagrammate insequenti, in quo præterea indicatur quoto mensis die sit IV. Idus.

Anno Ch. 249. Literâ Dominicali G.

IV. Idus Februarias, dies X. mensis.

IV. Idus Maias, dies XII. Id quidem corrigendo Chronico Paschali apprime conveniret, quoniam facilis est mutatio Ἰουλίων (Julias) in Μαρτίων (Martias) at Decius in isto Maio mense nondum imperabat, ut ostensum supra.

IV. Idus Novembres, dies X.

Anno 250. Lit. Dom. F.

IV. Idus Augusti, dies X. mensis.

IV. Idus Octobris, dies XII. sed Ὀκτωβρίου (Octobres) nimium differt à Μαρτίων (Martias.)

Anno 251. Lit. Dom. E.

IV. Idus Julias, dies XII. ejusdem mensis Julii. Sunt enim Idus die XV. Julii. Unde conjeceram Ἰουλίων (Julias) in Chronico Paschali legendum pro Μαρτίων (Martias,) ut IV. Idus & Sabbatum concurrerent cum XII. die mensis: adeoque Pionii Passionem anno Ch. 251. convenire.

Hactenus de primâ castigatione.

Quantum ad alteram, in quâ αὐγῆς, ἴψο, repositum προῖπτος, sexto: sensus esset, diem IV. Idus includi in eodem illo mense, cujus ibi significatur esse diem XII.

Videlicet quamvis apud Romanos dinumeratio retrograda ex ante Nonas vel Idus instituat, sicut ex ante Calendas: id tamen fit cum hoc discrimine, quod dies numerati ex ante Calendas, sint in mense qui designatas Calendas antecedit, adeoque alio quàm ipsæ Calendæ; secus ac dies qui ex ante Nonas vel Idus putantur: sunt enim illi eodem in mense ac Nonæ & Idus, ex quibus retroaguntur.

Auctor itaque Chronici Paschalis in Pionii Martyrio, supradictis verbis (μὴν αὐγῆς, 16 mense ἴψο, die XII.) innue-
ret

ret, IV. *Idus Julias esse ipsius mensis Julii diem XII. secundum Asianos*; quoniam Asiani ordine recto à primâ die mensis, dies mensium putant, non autem retrogrado à Nonis vel Idibus insequentibus, uti faciunt Romani; apud quos quando dinumeratio procedit ex ante Calendas, tum designatus dies non eodem est in mense ac Calendæ.

Frustra ergo deinceps juxta illas correctiones quæreretur in Chronico Paschali, atque in Actis Latinis Passionis Pionii *sextus aliquis mensis in Martio*, ut ab aliis antea factum est.

Tamen ut verum fatear, audacior mihi videtur mutatio vocabuli *Μαρτίων Martias*, in *Ἰουλίων Julias*; maximè cum adducar ut credam Ponium anno Ch. 250. passum fuisse, ut signatus in Actis Passionis ejus docet Decii Consulatus II. in quo Collegam habuit Gratum.

Itaque existimaverim fuisse reverâ ab Auctore Chronici Paschalis scriptum *ἡ δ' αἰδῶν Μαρτίων*, id est, ante IV. *Idus Martias*: sed mensem *Martium* ibi intelligendum esse *Xanthicum*, qui in *Asianorum Proconsularium* anno Solari *sextus* est, ductâ dinumeratione à mense *Dio*. Ut autem *Dius* init die 24. Septembris, ita *Xanthicus* die 22. Februarii.

Præterea cum S. Polycarpus, Smyrnæ Episcopus, passus sit *die secundo mensis Xanthici, ante diem VII. Kal. Martias magno Sabbato, horâ octavâ*, (ut ex Ecclesiæ Smyrnenfis Epistolâ *De Martyrio S. Polycarpi*, ab Usserio editâ, & ex Græcorum Menologiis discimus, atque aliunde in Actis Passionis Pionii insequentibus legantur: *Vicesimâ tertiâ mensis Februarii die, cum Sabbatum magnum instaret* (id est, adesset,) *Natalis scilicet Beati Martyris Polycarpi, urgente Decii Persecutione, Pionius Presbyter & Sabina... comprehensi sunt.* quæ in ejusdem Pionii Actis à V. C. Theod. Ruinartio editis, pag. 123. ita habentur: *Secundo itaque die sexti mensis, qui dies est quarto Idus Martias, die Sabbati majore, Natale Polycarpi celebrantes, & cæt.* Ex istis diei 23. & Sabbati characteribus necesse est Ponium comprehensum fuisse anno Ch. 250.

Ut verò passus est insequentis *Martii*, sive *Xanthici*, die XII. qui in Feriam III. eo anno incidit, nemo non agnosceret vocabulum *σάββατον, Sabbati*, tum in Actis Pionii, tum in Chronico Paschali perperam additum fuisse à sciolo aliquo, qui cum memoriâ teneret Ponium missum fuisse in carcerem die Sabbati, & quidem *magni*, ac martyrio fuisse affectum die XXI. mensis *Martii*, sive *Xanthici*, præcipiti calamo *Sabbati characterem*, qui die 23. Februarii conveniebat, affixerit diei XXI. mensis *Xanthici*, nullo dierum in quibus comprehensus & pas-

fus est Pionius, habito discrimine: quamvis eodem in anno dies 23. Februarii, & 12. Martii nequeant in Sabbatum incidere.

Supradicta omnia ob oculos ponuntur in Diagrammate infrequenti.

MENSES incunt	ANNI die	ASIANORUM.
12. Hyperberetæus.	24. Aug.	Feriæ Xanthici, sive Martii Asian. dies 1. 6.
1. Dius.	24. Sept.	
2. Apellæus.	24. Oct.	
3. Audynæus.	23. Nov.	
4. Peritius.	24. Dec.	
5. Dystrus.	23. Jan.	
6. Xanthicus.	22. Febr.	

* Dies Passionis Polycarpi, & Comprehensionis Pionii	*		
23	** ** *	2	7.
24		3	1
25		4	2
26		5	3
27		6	4
28		7	5
1. Mart.		8	6
2		9	7
3		10	1
4		• 11	2

* Dies Passionis Pionii.	5	*	12	3
-----------------------------	---	---	----	---

Ibi videre est quomodo Xanthicus, sive Martius Asianorum, qui Februarii *Juliani* die 22. init, fit in anno Asianorum mensis *sextus*; ductâ videlicet dinumeratione à mense *Dio*. Eset autem *septimus*, si illa institueretur à præcedenti mense, sive ab *Hyperberetæo*, qui *duodecimus* ac *postremus* est, quando *Dius* putatur *primus*.

Undenam

Udenam autem illud *Sabbatum*, quod erat die 23. Februarii *Juliani*, anno Ch. 166. quando Polycarpus martyrio affectus est, & anno 250. quando Pionius comprehensus, appelleretur *magnum*: nescio an quisquam hactenus sit affectus, neque vero me affectum fuisse confido; at liceat id indagare, aliorumque inde excitare sagacitatem.

In duobus illis Ch. 166. & 250. annis, Pascha in 7. diem Aprilis incidit, adeoque prima Quadragesimæ Dominica in 24. diem Februarii. Hinc autumo *Sabbatum*, quod primam illam Quadragesimæ Dominicam præcedit, potuisse *magnum* appellari ab Asianis Proconsularibus, quibus, utpote Quartodecimanis, plurima erant, in rebus ad Pascha spectantibus, cum Judæis communia.

Judæis porro *Sabbatum* quod Paschati imminet, dicitur *magnum*. Cum autem tempus ineundæ Quadragesimæ pendeat à Paschate insequenti, deque Paschate Christianos admoneat; ideo Smyrneses *Sabbato* quod est ante primam Quadragesimæ Dominicam, appellationem eandem dederint, quæ à Judæis Sabbato, quod est ante Pascha, tribuitur.

Ad rem præsentem nihil attinet Smyrneses, unà cum Quartodecimanis, Pascha decimâ quartâ ipsâ Lunâ, id est, iis Ch. 166. & 250. annis die 2. Aprilis, feriâ 3. celebrasse secus ac cæteros Christianos. Quartodecimanis enim idem erat ac cæteris Christianis Quadragesimæ initium.

Notavi suprâ vocabulum *instaret*, quod est in Actis Passionis Pionii post *cum Sabbatum magnum*, significare *adesset*. Enimvero redditum est ex *ἰστιγμῶν* malè accepto, quod erat post *σάββατον παράλου*, quasi de imminente Sabbato magno diceretur, quamvis ibi Sabbatum quod jam advenerat, indicetur.

Sæpe quidem Latinis Auctoribus *instans* appellatur illud tempus quod medium est inter *præteritum* & *futurum*: at quoniam significatus est ambiguus, prava est similis interpretatio, quæ apud varios Auctores Lectoribus minùs eruditus nonnunquam anâ fuit rerum malè intelligendarum.

Varia Latina Acta Passionis Pionii ex editis ac manuss. Codicibus retulit V. C. Theodor. Ruinartius, (de quo suprâ,) inter *Acta Martyrum sincera & selecta*, pag. 138. ubi omisso die XII. qui est in Chronico Paschali, IV. *Idus Martias*, vel *Martii*, cum mense *sexto* plerumque jungitur, præterquam in uno Bollandino in quo legitur: ante IV. *Idus Martias*, *mense Romanorum*. *Assue autem mense, septimi mensis undecimo, die Sabbati hora septimâ.*

Nescitur quidem unde in isto Codice Bollandino hora *septimâ*

legatur pro *decimâ* : neque divinare est quomodo iisdem in Actis Latinis, & in Græcis Menologiis dicatur Pionius die undecimo passus. At suspicio mihi inest *septimi* mensis positum fuisse deditâ operâ pro *sexii* mensis, quod nempe mensuram dinumeratio ibi ducta sit ab Hyperberetæo, qui variis gentibus & Auctoribus caput est anni civilis, ita ut *Xanthicus* hunc in modum ex *sexto* fiat *septimus* : licet contrâ aliâs sit *primus*, quando cum Aprili committitur, sicut apud Chronici Paschalis Auctorem, iis in locis in quibus ipse Auctor loquitur.

Non moror in locis suprâ laudatis menses, citra ullam aliam designationem appellari juxta ordinem quem singuli in anno obtinent. *Xanthicus* putâ dicitur *primus*, & sic reliqui. Sed abs re forsan non erit ex Fl. Josepho, (apud quem Judaïci menses Lunares nominibus mensium Syro-Macedonicorum appellantur,) simile exemplum referre in quo mendum cubat.

Illud est *Lib. V. de Bello, Cap. xi sive 25.* in Græcis, vel III. in Latinis exemplaribus, pag. Gr. Lat. 888. D. ubi Vespasianus legitur Gadara intrasse *ἡμέρῃ δευτέρῃ μῆνός*, id est, die *quartâ Dystri mensis*. præcedit autem *Dystrus* *Xanthicum*. At paulo antè, nempe pag. 887. F. dicuntur Sicarii Feste *Azymorum*, (quod mediò mense *Xanthico* celebrabatur,) invasisse oppidulum Engaddi. Lege itaque levi mutatione, *δευτέρῃ* pro *δεύτερῃ*, quod erit, *ἡμέρῃ δευτέρῃ μῆνός*, die *quartâ Secundi mensis* : adeoque die quartâ mensis *Artemisii*, qui *Xanthicum* proximè sequitur, Vespasianus Gadara intraverit, direpto per Sicarios ante novemdecim dies Engaddi.

Porro iisdem in Actis Latinis Passionis Pionii Decius dicitur Cos. fuisse diversimodè Collegâ *Vixeto Grato*, vel *Vicio Grato*, vel *Vitio Trato* ; unde verum nomen illius *Grati* elici nequit.

Hic obiter, datâ occasione, Jurisconsultos, vel alios quovis Codicis Justiniani Lectores, accuratiori Chronologiæ minùs addictos, monitos velim, peccari anni anachronismo usque ad Diocletiani tempora, in *Æræ Christi* numeris qui Legibus illis appositi sunt, in quibus Coss. notantur. v. g. suprâ laudatis Legibus quæ Coss. *Emiliano & Aquilino* latæ sunt : annus enim *Æræ Ch. 250.* subjicitur pro *249.*

Error autem primò commissus est ab illustri Faistorum parente, Onuphrio Panvinio, deinde ab ejus exscriptore. Panvinius enim ratus Servatoris Nativitatem uno anno esse anteverendam, *Ætatem & Æram* Christi indiscriminatim acceptas, suis Fastis intrusit ; in quo imitatorum habuit illum qui Christi annos Consulatus in Codice designatis adjiciendos suscepit.

Panvini

Panvini errorem uno præterea anno Eminentiff. Baronius in suis nunquam satis prædicandis *Annalibus* auxit, uti à Chronologis passim animadversum. Sed, quod maximè stupendum, in illâ tantâ Chronologiæ luce, ad eundem lapidem offendit V. C. Carol. Cointius, nuperus *Annalium Francorum* Scriptor. Nunc è diverticulo in viam.

In Ducangianâ Chronici Paschalis editione, pag. 270. eodem fato eodemque errore ac annus Domitianæ Persecutionis, (de quâ suprâ,) annus quoque Decianæ Persecutionis nudus ac vagus inter annos Ch. 253. & 254. duplici errore relinquitur.

Primò quidem quòd Decii Imperium nullis omnino characteribus insigniatur. Deinde verò quòd connexo ibi Ch. 253. anno cum postremo Philippi Imp. necesse sit Decianam Persecutionem ad summum cœpisse anno Ch. 254. cùm sit longè certissimum, Decium ante annum 252. obiisse, siquidem illo 252. anno, (ut notavi suprâ,) successor ejus Trebonianus Gallus, Cof. II. processit, *jam tum Augustus*, Collegâ Vibio Volusiano, filio suo, *jam tum Cæsare*.

In consignandis similibus eventibus passim hallucinatum fuisse Clariff. Ducangium minimè miror, cui scilicet ut diffusissima inerat variarum reconditissimarumque rerum lectio, ita perexiguus ac propemodum nullus Chronologiæ usus.

Ibid. Nam profectus adversum Carpos qui tum Daciam Mœsiamque occupaverant. Carpos in hoc Lactantii loco, Francos in Chronico Paschali, Getas five Gothos apud Jornandem, & Scythas apud Zosimum, eosdem esse ostendit V. C. Ducangius in Notis pag. 547. ad suprâdictum Chronici Paschalis locum.

I N C A P. V.

Non multò post Valerianus. Post 7. annos. nam anno Ch. 257, Imperii sui 5, Episcopos & Presbyteros exilio multavit, ut liquet ex Vitâ, Actis, & Epistolis Cypriani. Insequenti autem 258, Imperii sui 6, circa æstatem sæviit, ut docet laudatus Cyprianus Epist. ad Successum: unde hoc loco Lactantius ait, Valerianum multum, *quamvis brevi tempore, justî sanguinis fudisse*. Id est, intra unius anni spacium; nam captus est à Persis anno insequenti 259.

I N C A P. VI.

Aurelianus -- inter initia sui furoris extinctus est. Concitavit itaque Persecutionem solummodò sub finem anni 274. vel initio insequentis. Interemptus est enim Martio anni 275.

Mistisq; aruspices ad Apollinem Milefium. Coluisse Milesios Apollinem docent præter Strabonem, *Lib. XIV. pag. 634.* & Pausaniam in *Atticis*, pag. 15. complura numismata, inter quæ unum est magni moduli in Gazâ Regiâ æreum Julii Veri Maximini Imp. in hunc modum.

ΑΥ. Κ. Ι. ΟΥΗΡΟC. ΜΑΧΙΜΙΝΟC.

Cap. radiato.

ΑΜΙCΟΥ ΕΑΕΥΘΕΡΑC ΕΤ. CÆΗ.

Apollo sedens, dextrâ lyram. Serapî stans, capite modiato. dextrâ spicas, sinistrâ lanceam.

Infrâ, inter utramque figuram, globus.

In imo: ΑΜΙΧΝΩΝ ΜΙΑΗCΙΩΝ.

Id est.

IMPerator. Cæsar. Julius. VERUS MAXIMINUS.

ΑΜΙCΙ ΛΙΒΕΡΑΕ ΑΝΝΟ 268.

ΑΜΙCΕΝΟΡΟΜ ΜΙΛΕCΙΟΡΟΜ.

Ex hoc numismate intelliges Serapidem cultum fuisse Amifenis, ut Apollinem Milefius.

Ex notandis infrâ de alterâ Amisenorum ærâ, cûsum est in obsequium Maximini, anno Per. Jul. 4950. U. C. 990. Ch. 257. post obitum amborum Gordianorum.

Occasione literarum numeralium in eo inscriptarum, paucis dicam duos fuisse ad summum Amifenis æras.

Prima sumpta fuerit ab anno Per. Jul. 4667. U. C. 707. ante Ch. 47. quando Jul. Cæsar Amifenos *ἐλευθερία ἰμοψαθ*, *libertate remuneratus est*, teste Dione, *Lib. XLII. pag. 207.* quod Pharnaces, Mithridatis filius parricida, virilitatem ipsis ademisset, ut docet Hirtius *Bell. Alexandr. Cap. 41. & 70.* cum Appiano *Lib. II. Bell. Civil. pag. 484.* & Dione *Lib. XLII. pag. 206.* apud quem, *ταὺς τε ἑκάστους ἐν αὐτῇ πῖντας ἀπέκτεινε*, *puberes in eâ omnes interfecit*, legendum ex duobus aliis Auctoribus *ἀπέκτεινε*, *exsecuit.* quod apud Appianum, *τημίαις ἐκρούσθη.* Hoc verò mendum demiror mansisse hæctenus inobservatum.

Istam primam Amifi æram exhibet Hadriani nummus, si modò genuinus est, qui à Jos. Scaligero, *Canon. Isagogic. Lib. III. pag. 301.* Edit. Amsteld. num. xc. laudatur.

ΑΤΤ. ΚΑΙC. ΑΙΑ. ΑΔΡΙΑΝΟC. CΕΒ. Π. Π. ΤΠ. Γ.

ΑΜΙCΟΥ ΕΑΕΥΘΕΡΑC ΕΥΟΤC. "ΠΗ. "malè, Γ

id est.

IMPerator. CAESAR. AELIUS. HADRIANUS. AUGustus. Pat. ter. Patriz. Consul. III.

ΑΜΙCΙ ΛΙΒΕΡΑΕ ΑΝΝΟ 183.

Ibi Scaliger III. r. *Consul* III. non modò malè interpretatur *tertium*, quod est, *ter*: sed etiam errat cùm dicit eos 183. annos desinere anno Periodi Julianæ 4833. quo tertium Hadriani Consulatum illigat. Hadrianus enim suum III. ac postremum Consulatum inivit anno Per. Jul. 4832. U. C. 872. Ch. 119. unde utrovis modo, citra omne fundamentum, repetenda esset æra ab anno Per. Jul. 4650. vel 4651. id est, ante Ch. 64. vel 63.

At vehemens mihi suspicio inest eo in nummo legi debere, PER. 163. sicuti alius ejusdem Hadriani argenteus nummus in Gazâ Regiâ præfert.

ΑΤΤ. ΚΑΙ ΤΡΑ. ΑΔΡΙΑΝΟC CEB... ΤΙΛ Γ. *Cap. laureato.*

ΑΜΙCΟΤ ΕΑΕΥΘΕΡΑC ΕΤΟΤC ΠΕΓ.

Pallas stans, dextrâ Victoriolam. sinistrâ clypeo innixâ.

Cusus est, ut ex insequenti ærâ videbimus, anno Per. Jul. 4854. U. C. 885. Ch. 132. Hadriani Imp. 15. Hadrianus enim demortuo Trajano, anno Ch. 117. die 10. mensis Augusti Imperium adeptus est.

Alterâ æra quæ literis numeralibus CΞΗ. 268. in supradictâ Maximini numismate signatur, ducenda est ab ipso initio anni Per. Jul. 4683. U. C. 723. ante Ch. 31. quando Amiseni necato, vel expulso, Stratone Tyranno, libertatem sibi armis quæsierunt. Quod autem apud Strabonem *Lib. XII.* pag. 547. libertas eis *reddita* dicitur à Cæsare Augusto post Actiâcam pugnam, intelligendum est, *confirmata.*

Illa eadem æra visitur in æreo mediî moduli numismate Diadumeni, quod in Musæo Eruditiss. atque Humaniss. Viri Fr. Dronii asservatur.

Μ. ΟΠΕΑ. ΑΝΤ. ΔΙΑΔΟΥΜΕΝΙΑΝΟC ΚΑΙCΑΡ. *Cap. nudo.*

ΑΜΙCΟΤ ΕΑΕΥΘΕΡΑC ΕΤΟ. CΜΘ. *Aquila expansis alis.*

Id est.

Marcus. OPÉLIUS. ANTONINUS. DIADUMENIANUS CÆSAR.

ΑΜΙCΙ ΛΙΒΕΡΑΕ ΑΝΝΟ 249.

Cusus est ante mensem Junium anni Ch. 218. siquidem Marcinus Imp. eo anno, unâ cum filio Diadumeno, initio Junii, interemptus est.

Hic verò monendus est Lector, Ælii Cæsariis numisma quod V. C. Ant. Pagius sibi à me è Gazâ Regiâ transmissum laudat in *Addendis Criticæ Baronianæ* pag. 305. cum literis PZE. 165. non pertinere ad Ælium Cæsarem, neque esse in Gazâ Regiâ. Id quidem ita memini me scribere V. C. uti ab ipso exhibitum est, sed priùs ita quoque ab amico per literas, dolo non malo deceptus, acceperam.

Est

Est autem hoc numisma Sabinæ, Hadriani uxoris, quod habetur pag. 307. *Theſauri Palatini* per L. Begerum, Heidelbergæ, anno 1685, editi. Inde ruit tertia Amifenorum æra, quam Ant. Pagiſius *ibid.* in *Addendis*, falſo iſti numiſmati ſuperſtruxit.

Neque prætermittendum eſt ab Holſtenio quoque in *Notis ad Stephanum de Urbibus*, voce *Amiſis*, malè referri Caracallæ nummum, Amiſi cuſum, in quo ait eſſe literas CNE. 255, quæ neutri æræ conveniunt. Sunt enim in eo CME. 245. prout leguntur in æreo maximi moduli nummo Gazæ Regiæ, in hunc modum

AT. K. M. ATP. ANTONINOC IEPM. *Cap. radiato.*

AMICOT BAETΘPAC. *Victoria in bigis. dextrâ coronam. ſin. palmam.*

Inimo, ET. CME.

Id eſt.

IMperator. Cæſar. Marcus. AURElius.) ANTONINUS. GERMANICUS.

AMISI LIBERÆ

ANNO 245.

Caracalla *Germanici* appellationem non uſurpavit niſi decurrente ſibi Tribuniçiâ Potestate XVI, uti videre eſt in nummis apud Oconem pag. 377. & Mediobarbum pag. 293. Tribuniçiâ autem Potestas tradita eſt Caracallæ anno Ch. 198. atque ita anno Ch. 213. Tribuniçiam Potestatem XVI. inivit, cujus duntaxat in decurſu *Germanicum* ſe inſcripſit.

Cuſus eſt itaque iſte nummus anno U. C. 967. Ch. 24. non autem U. C. 961. Ch. 208. ut cenſet Clariff. Pagiſius eadèſdem pag. 305. in *Addendis*, ubi in errorem ab Holſtenio inductus, literas CNE. 255. à priori Amiſi æra, ſive ab anno U. C. 707. repetit.

IN CAP. XIII.

Sub finem. *Legitimè coctus.* Id eſt, ambuſtus, ut *Cap. XXI.* Deinde *incenſæ faces & extinctæ admovebantur ſingulâ membris.* — *Quod poſtremò accidebas, cum per muſſum diem decoctâ omni cute, un igni ad intima penetraſſet.*

IN CAP. XV.

Initio. *Furebat ergo Imperator jam non in domeſticos tantum, ſed in omnes: & primam omnium Valeriam, conjugemque Priſcam ſacrificio pollui coegit.* Erant itaque Chriſtianæ. Et fuiſſe quidem Chriſtianas, nec ſemper ita malè habitas, diſcas ex hoc Eufebii loco, reddito ad verbum, *Hiſt. Eccleſ. Lib. VIII. Cap. 1.* ſtatim initio.

Τί δὲ αὐτῶν καὶ τῶν βασιλευσιν λόγοις οἰκούς, καὶ ἢ ἐπὶ πάντων ἀρχόντων; οἱ τοῖς οἰκείοις, οἱς ἐπιστολαὶ ἐπὶ τῶν θείων παρρησιαζομένων λόγων τῶν καὶ βίῃ συνειρησίου γαμμητῶν καὶ παισὶ καὶ οἰκίταις, μοισοῦ καὶ ἑσθραῦ ἐπὶ τῇ παρρησίᾳ τῆς πίστεως ἐπιτίθεισας. οὗς ἐξόχως καὶ μᾶλλον ἢ συνειρησίου ἀποδοχῆς ἡγαυῶν. οἷον ἱκῶν. ἡ δὲ Δωροθεῖ, πάντων ἀνδρῶν ἐννοήσας τῶν καὶ πιστότατον καὶ πιστότατον ἵνα διαφύγῃ τῶν τῶν ἐν ἀρχαῖς καὶ ἡγεμονίαις ἐνέμεταν. ἡ δὲ ὅ, τῶν αὐτῶν ἀνδρῶν ἡ Γοργόνιος.

Quid opus est de iis dicere qui in Imperatorum erant domibus, & iis qui omnibus imperabant? qui suis, coram circa rem divinam & sermone & vivendi ratione liberè se gerere sinebant, uxoribus & liberis ac famulis, tantumnon & gloriari super liberâ professione fidei permittentes: quos eximie & præ cæteris eorum conservis acceptos habebant, qualis ille erat Dorotheus, omnium erga ipsos benevolentissimus & fidissimus: & propterea præ iis, qui in magistrasibus & præfecturâ erant, honoratissimus. & cum ipso celebratus Gorgonius.

Liceat hujusce textus duas alias subijcere versiones, à Clariss. Viris editas, Joannis Christophorsoni alteram, atque alteram Henrici Valefii: ex quibus cum superiori illâ collatis, intelliget Lector, quanta sit quàmque vesana nonnullorum Interpretum libido, qui in reddendis Auctoribus omnia fusdeque vertunt, atque innumera vocabula infarciunt, futilia illa pleraque & inutilia, etiam citra omnem characterum distinctionem. Talia ferè sunt quæ in istis duabus versionibus curavi unicuique [] includi.

Illam, quæ Joan. Christophorsoni est, primo loco, utpote antiquiorem, exhibeo. Est autem hujusmodi.

„ Quid de his attinet dicere, qui [sunt] in Imperatorum
 „ palatio [magnam dignitatem adepti:] denique [ipsis] Impe-
 „ ratoribus, qui domesticis [suis] pro sermone divino propa-
 „ gando, & [piâ] vitæ ratione [degendâ ipsi velut] inspectan-
 „ tes, copiam fecerunt liberè [& ingenuè] dicendi: atque
 „ [suis ipsorum] uxoribus, liberis & servis, quasi [palam] de
 „ [mirâ] fidei libertate gloriandi [exultandique] potestatem
 „ permiserunt? Quos certè chariores habuerunt, & magis
 „ eximie dilectos, quàm [reliquam serorum turbam.] Ut
 „ Dorotheum illum, qui præter cæteros erga illos & bene-
 „ volentiam summam ostendit, & fidem non minorem, ac
 „ propterea præ aliis, qui magistratus & præfecturas in Impe-
 „ rio gerebant, amplissimum honoris gradum adeptus est. Ut
 „ Gorgonium, qui non dissimili famâ [& celebritate] eni-
 „ tuit.

Hactenus

Hactenus Christophoronus, quem vides *τὸς θεοῦ* accepisse tanquam adjectivum, reddit enim, *divino*, & jungit illud cum *ἀλόγῳ*, *sermone*. At malè, siquidem substantivè sumendum est, & interpretandum, *numen*, vel *res divina*. unde reddidit Valeſius per, *ea quæ religionis suæ erant*. Hujus integra versio sic se habet.

„ Quid opus est dicere de iis qui in Imperatorum palatiis [ver-
 „ sabantur,] quid de Imperatoribus [ipsis ?] Qui domesticis
 „ [suis eorum] que uxoribus, liberis ac servis, ea quæ religio-
 „ nis [suæ erant,] tam verbis quàm factis liberè exsequendi
 „ coram [semetipsis] potestatem dederunt; ipsis ob [hanc]
 „ fidei [suæ] libertatem gloriari, [ac se ostentare] quodammo-
 „ do permittentes: eosque præ cæteris [omnibus] ministris
 „ præcipuo [quodam] amore complectebantur. Cujusmodi
 „ fuit Dorotheus ille, qui summam erga ipsos benevolentiam
 „ ac fidem declaravit, eamque ob causam præ [cunctis] ma-
 „ gistratibus & provinciarum rectoribus magnum honorem pro-
 „ meruit. Huic adjungendus est celeberrimus ille Gorgonius.
 „ Hactenus Valeſius. In ejusdem Notis hæc leguntur. *κατα-
 „ τισ*. Hæc verba de Imperatorum conjugibus intellexit
 „ Christophoronus, quibus scilicet Imperatores permisegint
 „ Christianam fidem liberè profiteri. Sed quæ sequuntur, sen-
 „ sum hunc apertè refutant.

At Cl. Viro non quæ sequuntur, sed quæ præcedunt, erant advertenda. Deprehendisset enim vocabulo *οἰκιστῶν*, quod superiori loco occurrit, quodque reddidi per, *suis*, tanquam generico, comprehendi tres personarum species, quæ in Imperatorum palatiis versabantur; nempe *κατατῆς*, *καίδας*, & *οἰκιστῶν*, *uxores*, *liberos*, & *famulos*. utique Imperatorum omnes: Dorotheum autem & Gorgonium nonnisi ad tertiam speciem, sive classem, immediatè præcedentem, pertinere, quæ est *τῶν συνδιεργουόντων*, *eorum qui simul ministrant*, quos unâ voce *conservorum* expressi. Dorotheus quippe erat eorum ex numero quibus creditæ erant Imperii præfecturæ, unde ibidem ex Actis Martyrum Indis & Domnæ Cap. 23. notat Valeſius, *fuisse illum civili dignitate insignem, ut qui Præpositus vocaretur ab Italicis*.

I N C A P. XVII.

Sic æstate transactâ, per circuitum ripæ Strigæ. Repone Istricæ, id est, Danubianæ, ab Ister, Danubius. Facilis enim fuit corruptio ex Istricæ in Stricæ, ac deinde Strigæ, demptâ ex usu per librariorum primâ literâ. Sic Strix ex Histrix. Unde Striculus apud Arnobium pro Histriculus. Strionem pro Histri-
nem

nem. Isidorus & Glossæ Veteres. *Strio, mimarius, scenicus.* Hæc exempla cum multis aliis subministrat Magnus Salmasius ad Spartiani *Cap. 27. in Hadriano.*

Henr. Dodwellus in Dissertatione *De Ripâ Strigâ, Lactantii Operibus,* (Oxonii, anno 1684. editis) subjectâ, delicias
 „ facit, cum dicit, STRIGAM in hoc Lactantii loco esse vocem
 „ *Agrimensariam* seu *Gromaticam*, à Castrametatione primùm,
 „ inde ad *Coloniarum* Agros, qui pro *Castrorum* normâ mensu-
 „ rari atque distribui solebant, traductam atque usurpatam.
 Quod postquam Vir pereruditus multo conatu adstruxit, de-
 mum ita concludit

„ Proinde Româ Ravennam usque læticâ plurimùm vehe-
 „ batur noster Imperator [*Diocletianus.*] Inde ad *Danubium* for-
 „ tasse læticâ, reliquum deinde iter in *navi*, & secundo *Danu-*
 „ *bii* flumine, per *Pontum Euxinum* usque ad *Nicomediam.*

At verò quis sanus admittat ægrum corpore atque animo Imperatorem per Danubii Cataractas, & Ponti Euxini brevia procellasque longam ac periculosissimam navigationem suscepisse. Itaque satius diceretur Diocletianus læticâ fuisse delatus ad Dravum vel Savum eò loci ubi primùm navigiorum sunt patientes: atque inde secundo flumine, uti & Danubio, in illas appulisse partes quæ Hadrianopoli sunt magis vicinæ, unde recto itinere, læticâ iterum, Nicomediam versùs iter instituisset.

At isti, quanquam verisimiliori sententiæ, obstat æquè ac Dodwellianæ Lactantii textus, in quo Imperator, conficiendo supradicto itineri, neutiquam legitur *secundis fluminibus* usus: unde aliunde petendâ interpretatio, nempe ab Itinerario Antonini dicto, in quo videre est *duo fuisse itinera à Viminacio,* (quod in Mœsiâ situm) *Nicomediam usque.*

Diocletianus itaque Ravennâ *Viminacium* venerit, urbem sibi pridem caram, ut variæ Leges ibi ab eo latæ docent: ubi duplex habuerit iter, quorum unum carperet.

Alterum quidem erat brevissimum, nam in eo per *Municipium & Hadrianopolim* non recensentur nisi xx. Mansiones usque *Ofudizum*, quo duo itinera in se recurrunt. Sed illud à Diocletiano vitatum fuisse existimo, ac dextrorsùs relictum, quod esset maximè arduum, & per hoc compendium plurimi montes (quos inter præcipuè Hæmus,) essent superandi.

Describitur pag. 30. Itinerarii Antonini, (anno 1600. Col. editi,) atque operæ pretium duxi oculus illud subijcere, citra locorum omnium recensionem, vel intervallorum designationem; quod neutrum ad rem præsentem spectet.

- „ VIMINACIUM.
 „ Municipium. M. P. XVIII.
 „ Idimum. M. P. XXVII. &c.
 „ Burdipta.
 „ Hadrianopolim. M. P. XXI III.
 „ * OSTUDIZUM. M. P. XVIII. &c.

- „ Byzantium.
 „ *Quæ & Constantinopolis.*
 „ Chalcedoniam
 „ Trajectus in Bithyniam. M. P. IIII.
 „ Panticium. M. P. XV.
 „ Libyffam. M. P. XXI III.
 „ Nicomediam. M. P. XXI I.

Alterum verò iter (in quo notandum quòd per RIPAM) ab eodem Viminacii termino ad eundem Ostudizii terminum habetur pag. 49. atque ita inscribitur.

- „ *Item per RIPAM à Viminacio Nicome-*
 „ *diam. xij.* M. P. LXXII. sic.
 „ Cuppas. M. P. XXI III.
 „ Novas. M. P. XXI III.
 „ Ratiariam. Leg. 14. M. P. XVIII.

Gemina,

- „ Oelcon. Leg. Mac. M. P. XII.
 „ Novas Leg. I. Ital. M. P. XVII.

- „ Trans Mariscam.
 „ Candidianam. M. P. XIII.
 „ Teglicium. M. P. XII.
 „ Dorostoron. Leg. XI. M. P. XII.
 Cl.

- „ Sucidavam. M. P. XVII.
 „ Axiopolim. M. P. XII.

„ Trofmin. Leg. I. *Jovia.*

S C Y T H I A.

- „ Arrubium. M. P. IX.
 „ Diniguttiam. M. P. IX.
 „ Noviodunum. Leg. II. M. P. XX.

Hercules,

Istrum

„ Istrum.	
„ Tomos.	M. P. xxxvi.
„ Sadame.	
„ Tarpodizon.	M. P. xviii.
„ * OSTUDIZUM.	M. P. xxxii.
„ Byzantium.	
„ Pantichium.	M. P. xv.
„ Libysiam.	M. P. xxxiii.
„ NICOMEDIAM.	M. P. xxii.

Nota in alterâ istâ recensione omitti ab Auctore *Chalcedoniam* cum *Trajectu in Bithyniam*, licet sint in primâ.

Erat quidem proximè descriptum iter longissimum, quippe lxx. Mansiones habens, (uti numeranti in ipso Itinerario patebit,) sed expeditissimum Imperatori malè habenti, quòd per plana fieret, legendo *Ripam Istricam*, id est, *Flexus Danubii inferioris*.

In Latinis enim Ptolemæi exemplaribus, eâ parte ubi Græca desiderantur, pag. 57. Gr. Lat. Edit. Bertianæ, anni 1618. legitur: *Flexio juxta Axium civi.* (id est *Axiopolim*,) & hinc usque ad ostia vocatur *ISTER*. Adde ejusd. Itinerarii pag. 53. *Iter quod est à Tauruno in Gallias ad Leg. XXX. usque*; dici fieri per *Ripam Pannoniæ*, non per *Ripam simpliciter*, quia *Istro* ista denominatio *ιστρον* (pag. 49.) convenit.

Postremum hoc iter elegerit Diocletianus, non modò tanquam commodius altero, quod erat per compendium, sed etiam quòd per illud, (si per valetudinem licuisset,) Imperatoris partes esset adimpleturus; lustrando scilicet identidem varias *Legiones* in limitibus Imperii, suprâ relatis, collocatas, (cùm nullæ essent alio in itinere,) ac præcipuè *I. Foviam*, in *Trosmin*, sive *Trosmis*, & *II. Herculeam*, *Novioduni*; quæ ambæ de Diocletiani Maximianique *Senioris* cognominibus nuncupatæ sunt, atque ad Honorii usque tempora perstiterunt, Claudiano teste in *Bello Gildonis*, his versibus.

*Herculeam sum Alcides, Foviamque cohortem
Rex dicit Superam.*

Jam, opinor, intelligis, Lector, quid sit apud Lactantium circuitus *RIPÆ* illius *Istricæ*, per quem *Diocletianus* *Ravennâ Nicomediam* venit. nempe pedestri itinere per varios flexus *Danubii inferioris*, usque ad ejus propemodum ostia, ac deinde *Ostudigum*.

Palmariam hanc observationem accepi ab Illustriff. Abbate, in quo, præter stupendam eruditionem, ea est modestia, ut nomen suum celari velit.

Ibid. Cæsar. Galerius Maximianus.

IN CAP. XVIII.

Caput integrum hîc exhibeo, verficulis non modò, sed etiam nominum Diocletiani & Gal. Maximiani adjectione distinctum. In eo præterea, ad majus discrimen, verba amborum *charactere Italico* expressa sunt. Optandum autem esset, ut quorumvis Auctorum, ac præcipuè veterum, qui deinceps edentur libri, appositis similiter verficulis distinguerentur. Id fieret citandis eorum locis maximo Lectoris commodo.

„CAP. XVIII. I. Nec multis post diebus Cæsar advenit, non
 „ut patri gratularetur, sed ut eum cogeret Imperio cedere. 2. Jam
 „confixerat nuper Maximiano sene, eumque terruerat inje-
 „cto armorum civilium metu. 3. Aggressus est ergo Diocletia-
 „num, primùm molliter & amicè, *jam senem esse dicens, jam*
 „*minùs validum & administrandæ Reipublicæ inhabilem, debere*
 „*illum requiescere post labores.* 4. Simul & exemplum Nervæ pro-
 „ferebat, qui Imperium Trajano tradidisset.

„5. Ille verò aiebat, & indecens esse, si, post tantam subli-
 „mis fastigii claritatem, in humilî vitæ tenebras decidisset; & mi-
 „nùs tutum, quòd in tam longo imperio multorum sibi odia quæssisset.

„6. Nervam verò uno anno imperantem, cum pondus & curam tan-
 „tarum rerum vel ætate vel insolentiâ ferre non quiret, abjecisse quæ-
 „bernaculum Reipublicæ, atque ad privatam vitam redisse, in quâ
 „consenuerat. 7. Verùm si nomen Imperatoris cuperet adipisci, im-
 „pedimento nihil esse quominùs omnes Augusti nuncuparentur.

„8. At ille, qui Orbem totum jam spe inhiaverat, cum in-
 „de sibi aut nihil præter nomen, aut haud multùm videbat ac-
 „cedere, respondit, debere ipsius dispositionem in perpetuum con-
 „servari: ut duo sint in Republicâ majores, qui summam rerum te-
 „neant: item duo minores, qui sint adiumento. 9. Inter duos faciliè
 „posse concordiam servari, inter quatuor pares nullo modo. 10. Si
 „ipse cedere noluisse, se sibi consulturum, ne ampliùs minor & ex-
 „tremus esset. 11. Jam fluxisse annos quindecim, cum in Illyricum
 „vel ad ripam Danuvii relegatus, cum gentibus barbaris luctaret,
 „cum alii intra laxiores & quietiores terras delicatè imperarent.

„12. His auditis senex languidus, qui jam Maximiani senis
 „litteras acceperat, scribentis quæcunque locutus fuisset, &
 „didicerat augeri ab eo exercitum, lacrymabundus,

„13. DIOCL. Fiat, inquit, si hoc placet. Supererat ut com-
 „muni consilio Cæsares legerentur.

„ 14. MAX. *Quid opus est consilio, cùm sis necesse illis duobus placere quicquid nos fecerimus?*

„ 15. DIOCL. *Ita planè. Nam illorum filios nuncupari necesse est.*

„ 16. (Erat autem Maximiano [filius] Maxentius, hujus ipsius Maximiani gener, homo perniciosæ ac malæ mentis: adeo superbus & contumax, ut neque patrem neque socerum solitus sit adorare, & idcirco utrique invisus fuit. 17. Constantio quoque filius erat Constantinus, sanctissimus adolescens, & illo fastigio dignissimus, qui insigni & decoro habitu corporis, & industriâ militari, & probis moribus, & comitate singulari, à militibus amaretur, à privatis & optaretur. 18. Eratque tunc præsens, jam pridem à Diocletiano, factus Tribunus ordinis primi.)

„ 19. *Quid ergo fiet?*

„ 20. MAX. *Ille, inquit, dignus non est. Qui enim me prius vatus contempsit, quid facies cùm Imperium acceperit?*

„ 21. DIOCL. *Hic verò & amabilis est, & ita imperaturus, ut patre suo melior & clementior judicetur.*

„ 22. MAX. *Ita fiet ut ego non possim facere quæ velim. Eos igitur oportet nuncupari qui sint in mea potestate, qui timeant, qui nihil faciant nisi meo jussu.*

„ 23. DIOCL. *Quos ergo faciemus?*

„ 24. MAX. *Severum, inquit.*

„ 25. DIOCL. *Illumne saltatorem, temulentum, ebriosum, cui nox pro die, & dies pro nocte?*

„ 26. MAX. *Dignus, inquit, quoniam militibus fideliter præbuit: & cum misisset ad Maximianum, ut ab eo induatur.*

„ 27. DIOCL. *Esto. Alterum quem dabis?*

„ 28. MAX. *Hunc, inquit. (ostendens Dajam, adolescentem quemdam semibarbarum, quem recens jusserat Maximinum vocari de suo nomine.)*

„ 29. *Jam & ipsi Diocletianus nomen ex fratre mutuaverat, omnis causâ, quia Maximianus fidem summâ religione præstabat.*

„ 30. DIOCL. *Quis est hic, quem mihi offers?*

„ 31. MAX. *Meus, inquit, affinis.*

„ 32. *At ille gemebundus,*

„ DIOCL. *Non, inquit, eos homines mihi das, quibus tutela Reipublicæ committi possit.*

„ 33. MAX. *Probavi eos, inquit:*

34. DIOCL. *Tu videris, qui regimen Imperii susceptorus es. Ego satis laboravi & providi, quemadmodum me imperante Respublica*

staret incolumis. Si quid acciderit adversi, mea culpa non erit.

Sequuntur jam Notæ in hoc Caput.

XVIII. v. 1. *Patri.* Ejus erat filius adoptivus. Erat quoque gener. [Cap. IX.] Diocletiani enim filiam, *Galeriam Valeriam*, duxerat Gal. Maximianus.

V. 2. *Senæ.* Fortè legendum, *seni.*

V. 4. *Simul & exemplum Nervæ proferobas, qui Imperium Trajano tradidisset.* Id verò est longè falsissimum. neque enim Trajanus à Nervâ adoptatus, imperavit nisi eo demortuo: quamvis post V. C. Henricum Dodwellum in *Appendice ad Dissertationes Cyprianicas*, n. XL. idem sentiat Illustriss. D. Guilielmus Loydus, S. Afaphi in Cambriâ Episcopus, ut docet ab ipso eruditissimè ac solertissimè scriptus Nervæ & Trajani Canon, quem curiosè apud me servò, interea dum prodeat in *Opere Chronologico*, quod à tanto Viro omnes literati in dies expectant.

Observandum est autem id non à Lactantio tanquam Auctore, sed apud Lactantium à Maximiano referri in rem suam. Hoc quippe exemplo volebat abuti apud Diocletianum, non modò historiæ rudem, sed etiam tum in angustiis positum, ut eum ad abdicandum Imperium induceret. Sed enim Diocletianus in illo rerum statu, Gal. Maximiano fidem non audebat detrahere, atque idcirco inferiùs (v. 6.) sive ignoracione rei, homo illiteratus: sive potiùs ob Maximiani ferociam, senex meticulosus, falsitatem exempli minimè redarguit.

Quomodo verò Nervæ Imperium inierit, ac post adoptatum à se Trajanum, vivendi fecerit finem, paucis hîc expedire non omnino abs re fuerit.

Domitiano, xiv. Kal. Octobris, (sive 18. die Septembris,) interempto, anno Ch. 96. imperavit Nerva: quâ eadem olim die (anno scilicet 56. Ch.) natus erat Trajanus, ut apud Plinium, *Lib. X. Epist. 28.* atque in veteri apud Bucherium & Lambecium Calendario. Unde in ejus Panegy. *Cap. 92.* ille dies dicitur *triplici gaudio latus, qui Principem abstulit pessimum, [Domitianum.] dedit optimum, [Nervam.] meliorem optimo genuit [Trajanum.]*

Deinde paulò post Trajanum absentem, anno 97. Octobri exeunte, adoptatum, Nerva moritur: nempe anno 98. die 27. Januarii. Neque enim ex Dione, pag. 771. B. imperavit amplius quàm annum unum, menses quatuor, & dies novem.

Certè Nervam post Trajani adoptionem non fuisse diu superstitem intelligimus ex Plinio, *Panegy. Cap. 10.* ubi de Nervâ ait: *Quem Dii celo vindicaverunt, ne quid post illud divinum & immortale factum, mortale faceres; deberi quippe maximo operi hanc venerationem.*

ut novissimum esset. auctoremque ejus STATIM consecrandum, ut quandoque inter posteros quæreretur an illud Deus fecisset. Hactenus Plinius Junior.

Porro quoniam tempus quod Nerva post adoptatum Trajanum exegit, ab Aur. Victore tribus mensibus in Epitome definitur, inde Trajani adoptio sub exitum mensis Octobris anni 97. convenienter assignatur: & quidem V. Kal. Novembris, id est, 28. diei Octobris. Erat enim dies V. Kal. cujusvis mensis similibus Imperatorum actionibus sacra, ut docet V. C. Anton. Pagius in *Dissertatione Hypaticâ*, & in *Criticâ Baronianâ*.

Abdicatum autem fuisse Imperium à Nervâ, (si reverâ abdicatum fuisset,) quis scire potuit melius quàm Plinius Junior? At in ejus Epistolis, atque in ipso Trajani Panegyrico, non modò altum est eâ de re silentium, sed etiam contrarium planè ex iis asseritur.

Id verò scripsit Aurel. Victor, *Libro De Caesaribus*, in quo de Nervâ ista sunt verba: *Ubi prospexit nisi à superioribus robustioribusque corpore animoque geri non posse (Imperium), mense sexto ac decimo semet abdicavit.*

Quo loco autem ponenda sit istius Scriptoris auctoritas de abdicato per Nervam Imperio, ipse prodit, cùm de eodem Imperium ineunte scribit, *Quid enim Nervâ Cretensi prudentius, magisque moderatum? qui cùm extremâ astate apud Sequanos, quo tyranni defecit metu, Imperium arbitrio legionum cepisset, &c. de quibus Jos. Scaliger num. 2113. Euseb. rectè ait: Omnia falsa, & portentosa.*

Victori *De Caesaribus* erroris ansa esse potuit, vel iste Lactantii locus, ubi Gal. Maximianus hoc exemplum obtrudit Diocletiano: vel alius itidem malè acceptus ex Plinio eodem, qui, *Panegy. Cap. 8. de Trajani adoptione loquens, ait de Nervâ: Inde quasi deposito Imperio, quâ securitate, quâ gloriâ lasus, (nam quantum referret, deponas an partiaris Imperium, nisi quoddâ difficultius hoc est,) non secus ac presenti tibi innixus: tuis humeris se partiamque sustentans, tuâ juventâ, tuo robore invaluisti? Ex quibus isti Auctori intelligendum erat, apud Plinium quidem oratoriè loquentem, deponere ac partiri Imperium ferè idem esse: atramen Nervam non deposuisse illud, sed solummodò esse partitum.*

Imò Eutropii de Diocletiano ipso loquentis verba sunt: *Solus omnium post conditum Romanum Imperium ex tanto fastigio ad privata visa statum civilitatemque removit.* Quod partim falsum id enim ei fuit cum *Fratre suo*, Maximiano *Herculio*, commune: amobus autem vi, non ex liberâ voluntate, ut discimus ex hoc Lactantii Libro, *Capp. XVIII. XIX. & XX.*

V. 5. Ille verò aiebat. Diocletianus.

Ibid. &. Ita reposui loco articuli, ei, præmonstrante Joh. Columbo. nisi malis ei, idem esse ac sibi.

V. 6. *Nervam verò uno anno imperantem.* Ita legendum, pro, *Nervâ verò uno anno imperante.* Porro Nerva anno uno & sequimense circiter imperaverat, cum adoptavit Trajanum: quod temporis intervallum est à medio Septembri anni Ch. 96. ad 28. diem Octobris anni 97.

Ibid. *Ad privatam vitam redisse in quâ consenueras.* Ex antedictis patet, Nervam post Trajani adoptionem tres menses vixisse atque imperasse.

V. 7. *nomen Imperatoris.* Quo significatu de solis Augustis dicebatur. Ita hujus libri Cap. IX. *Postea enim quàm nomen Imperatoris accepit.* Tum Cap. XXV. *Constantinum verò non Imperatorem, sicut erat factus, sed Cæsarem.* Sic Cap. XXVII. *Olim quidem ille, ut nomen Imperatoris acceperat.* Deinde Cap. XXIX. *Constantinum Imperatorem, Præterea Cap. XXX. amisso Imperatoris honore.* Denique Cap. XXXII. *Nuncupato Licinio Imperatore, & ibidem in fine, universos quatuor, Imperatores jubet nominari.*

V. 7. *Ommes.* Alii duo qui Cæsares, nempe Constantius & ipse Gal. Maximianus.

V. 8. *At ille.* Maximianus.

Ibid. *spe.* Malè in autographo *ipse*, ut bene advertit Joh. Columbus.

Ibid. *aut haud multùm.* Addidi *haud*, ante *multùm*, tanquam necessarium, non autem *non*: quoniam *haud*, potiùs absorptum fuisse videtur in præcedente vocabulo *aut*.

V. 10. *Se sibi consulturum, ne ampliùs minor & extremus esses.* Gal. Maximianus *minor* erat Augustis; (Diocletiano & Maximiano *Herculio*,) utpote tantùm Cæsar: atque erat *extremus* Cæsarium, quia Constantio inferior. Id verò jampridem ferebat molestissimè; nam *fugato Narseo*, Persarum Rege, [Cap. IX.] *truci vultu ac voce terribili exclamabas: Quousque Cæsar?*

V. 11. *quindecim cum in Illyricum.* Post *quindecim* addidi *cum*, erutum videlicet ex *cim*, postremâ præcedentis vocabuli syllabâ.

V. *Fiat*, inquit, *si hoc places.* *Supererat us communis consilio omnium Cæsares legerentur.* Continua sunt ipsius Diocletiani verba, non autem (à vocabulo *Supererat*,) intermedia Lactantii, ut primâ fronte videri possent: *Supererat* enim positum est pro, *superesset*, quemadmodum erat pro, *esset*, apud Cicer. in Orat. pro Lege Maniliâ: *Quid si Roma Cn. Pompeius privatus esset hoc tempore, tamen ad tantum bellum ERAT deligendus atque mittendus.* Alia quoque occurrunt exempla.

Ibid.

Ibid. *communis consilio omnium.* Cujus nempe Maximianus Herculius Augustus, & Constantius Cæsar debebant esse participes.

V. 14. *illis duobus.* Maximiano Herculio, & Constantio.

V. 15. *Ita planè. Nam. Iterum Nam pro, Autem.*

Ibid. *nuncupari.* Cæsares.

V. 16. Ab initio hujus v. 16. ad finem v. 18. una est sola parenthesis, complectens Lactantii verba.

Ibid. post Maximiano additum, *filius*, ut est v. 17. post, *Constantio.*

Ibid. Primus Maximianus, de quo ibi sermo, *Herculius* est, alter verò, *Galerius.*

V. 19. *Quid ergo fiet?* Diocletiani verba sunt, quibus continenter excipiuntur ejusdem postrema, quæ v. 15. habentur.

V. 20. *Ille.* Constantinus, quem ibi tunc (v. 18.) *præsensem* Maximianus contemptim ostendebat.

V. 26. *induatur.* purpuram, quâ Cæsares insigniebantur.

V. 28. *jusserat Maximinum vocari de suo nomine.* Baluzius V. C. in Notis agnoscit, hîc & ferè semper alibi legi in veteri codice *Maximianum.* Unde suspicio mihi inest, Dazam à Gal. Maximiano, de pleno ipsius nomine, vocatum fuisse *Maximianum*, non *Maximinum.* Etenim in duabus Thermapum Diocletiani inscriptionibus, apud Gruterum, pag. CLXXXVIII. 2. & 7. post Constantium & Maximianum Augg. ac Severum Cæs. recensetur MAXIMIANUS CAES. qui alius esse nequit à Dazâ. Adde apud Græcos Scriptores, eundem promiscuè appellari *Maximianum.*

Existimaverim itaque, quoniam jam duo erant Maximiani, (*Herculius & Galerius*,) apud vulgum obtinuisse, ut discriminis ergò, Daza, non *Maximianus*, sed *Maximinus* diceretur, sicut in Græcis Latinisque nummis inscribitur.

Porrò Gal. Maximianus censendus est eodem Dazam tempore adoptasse, quo eum jussit vocari de suo nomine: siquidem [Cap. XXIX.] Daza legitur *Valeriam*, Gal. Maximiani conjugem, appellasse *matrem*, atque ibidem Gal. Maximianus dicitur *Dazæ pater.*

V. 29. *Jam & ipsi.* Gal. Maximiano *Armentario.*

Ibid. *Diocletianus nomen ex fratre mutuaverat, ominis causâ, quia Maximianus fidem summâ religione præstabat.* Ita repofui pro eo quod scriptum erat: *ex parte mutuaverat, hominis causâ, &c.* An enim quispiam dicendus est alicujus nomen *ex parte mutare*, qui aliquod integrum illi adjicit, quale est istud *Maximiani* impostum *Galerio per Diocletianum?*

Poffet utcunque dici Galerii nomen à Diocletiano fuiſſe ex parte mutatum, ſi Galerius, adoptivorum nominum terminatione, appellatus eſſet *Galerianus*, ut *Octavianus* ex Octavio, *Valerianus* ex Valerio, & ſimilia pleraque: at impoſito *Maximiani* nomine, nullum in Galerii appellationibus mutati nominis veſtigium, ſed planè additi.

Erit fortasſe qui objiciet, immutatum fuiſſe *Galerio* nomen, quòd pro *Armentario* appellatus ſit *Maximianus*, ſed id parum feliciter. Neque enim *Armentarii* appellatio, nomen eſt, ſed cognomen joco impoſitum: qualia *Caligula*, *Caracalla*, & *Terrantius*, quæ ore vulgi ſolummodo uſurpata, in monimentis publicis, (ediſtis putà, lapidibus, ac numiſmatis, inſcripta haud reperias. Accedit non deſuiſſe Galerium, ex quo *Maximianus* appellatus eſt, *Armentarium* quoque appellari, ut videre eſt apud utrumque Victorem, & alibi.

Quivis Latine utcunque ſciens intelliget *mutuaverat* à *Lactantio* hic uſurpari pro *mutuatus fuerat*. Prifcianus enim *Lib. VIII*, De verbo: *Multa ſimiliter ancipiſi terminatione in unâ eademque ſignificatione protulerunt Antiqui, ut Partio & Partior, — Mero & Mator, Modero & Moderor, Mutuo & Mutuor*, Haftenus Prifcianus, cujus unius auctoritas plurium inſtar eſſe poſſit. *Lactantius* hoc ipſo libro cap. xvi. habet: *Hic eſt verus triumphus cum dominatores dominantur: victi enim tuâ virtute ac ſubjugati ſunt.*

Iſtius quidem uſus exempla in verbo *Mutuo* mihi in præſentia non occurrunt, præter illud quod eſt *Matthæi V. 41. Volenti à te mutuare, (δανεισάσθαι) ne averſaris: & aliud apud Nonium inter Auctores Linguae Latinæ, Cap. XVII. num. 48. pag. 751.*

Mutuet, mutuuum ſumat. Cæcil. Aſoto.

Ad amicum curvet mutuatum. mutuet meâ cauſâ.

ubi legendum, *currat*, & *cauſâ meâ*.

His duobus exemplis adde, ſi voles, *Plinium, Lib. II. Cap. IX.* dicentem, *Solis fulgore reliqua ſiderum regi, ſiquidem in toto mutuata ab eo luce fulgere.*

Ut verò correptionis iſtius ratio intelligatur, ſciendum eſt, *Maximianum Herculum* fuiſſe à *Diocletiano fratrem* appellatum, Imperii nempe conſortio.

Ita hujus *Libri Cap. VII.* ſtatim initio, ubi de *Diocletiano* ſermo eſt, legitur, *Quid FRATER EJUS Maximianus, qui eſt diſtus Hercules?* Ita in *Thermarum Diocletiani* inſcriptione apud *Gruter. cLXXVI. 7.* poſt relata *Diocletiani & Maximiani (Herculii), Constantii & Maximiani (Galerii) Severi & Maximini (Daxe)* nomina legere eſt.

THERMAS, FELICES. DIOCLETIANI AVG. FRATRIS. SVI. NOMINE. CONSECRAV. &c. ubi post vocabulum FELICES, vel quadratarum, vel exscriptoris incuriam omisissum est, MAXIMIANVS AVG. id est, *Herculii* nomen, uti est in consimili alia inscriptione, quæ ibid. num. 8. mutila exhibetur.

Eam in iis quæ ad præsens institutum pertinent, partim supplere conabor in hunc modum.

	SENIORES. AVGO.
* <i>Lege</i> , D. D.	* ON. N. CONSTANTIVS
	ET MAXIM
	THERMAS. FELIC.
es. senior.	MAXIMIANVS. AVG.
..... suæ.	PRÆSENTIA. MAIE
statis.	FIERI. IVSSIT. ET. DI
ocletiani.	NOMINI. CONSECRAVIT

Ibi vides τ MAXIMIANVS. AVG. quod desideratur in primâ inscriptione, in istâ addi post, THERMAS FELICES, quia nempe eas *Herculius* Diocletiano, *fratri suo*, consecraverat.

Præterea hujus ipsius Libri Cap. XX. Augustos fuisse invicem *fratres*, Cæsares autem fuisse ab Augustis *filios* appellatos discimus his verbis. *Sed cum (Licinium) Cæsarem facere noluit, ne filium nominaret, ut postea in Constantii locum nuncuparet Augustum* atque FRATREM.

Eandem Diocletiani & Maximiani *Herculii* fraternitatem præfert inscriptio in foro Tyri posita, quæ in Thalmude Hierosol. Codice *Havodab Zarah*, Cap. I. Fol. 39. verso, col. 2. v. 17. refertur in hunc modum.

Ego Diocletianus Imperator אָנָּה דִּיקְלִטְיָאנוּס מְלִכָּא
qui adificavi hoc forum Tyri שְׁבִנְיָה אֲהוּן יְרִידָה דְרָגוּר
fortune Herculii פְּרָאטְרִיס אֲהוּי דְאַרְקִלוּס
 MEI octoginta diebus. תְּמַנְיָא יוֹמִין

Hæc ex Bombergii editione Venetâ, quæ longè elegantior & correctior Cracoviensi illâ anni Judaïci 367. sive Ch. 1607.

Significat itaque Lactantius, Diocletianum, cui *Maximianus* *Herculius* FRATER ERAT, nomen *Maximiani* *Herculii*, *fratris sui*, mutuasse, sive, *mutuatum esse*, ut illud *Galerio Armenario* daret.

Dati nominis ratio subditur, nempe *ominis causâ, quia Maximianus (Herculius) fidem summâ religione præstabat*. Captaverat videlicet Diocletianus *omen* ex nomine, ratus *Galerium*, quem *Cæsarem* creabat, *fidum sibi futurum*, si Imperatoris

Maximiani (Herculii) fratris sui, sibi fidi, nomen gereret. Apud Victorem quoque De Caesaribus Maximianus Herculeus legitur fuisse erga Diocletianum fidus amicitia,

I N C A P. XX.

Maximianus postquam Senibus expulsis quod voluit effecit, se jam totius orbis dominum esse ferebat. Cenfendus est tum voluisse Romani Imperii titulum immutare. [Cap. XXVII. in fine.] ut non Romanum Imperium, sed Dacicum cognominaretur.

Ibid. sub finem. ac substituto Casare filio suo, qui tunc erat novennis. Natus est itaque anno Ch. 296. post Majum mensem, vel 297. ante eundem mensem. Senes enim expulsi sunt Kalend. Maiis [Cap. XIX] anni Ch. 305, qui nempe [Cap. XVII.] Consulatum IX. Diocletiani proxime excepit.

Ibid. Candidianus. Nomen est filii Galerii Maximiani, quem ex concubina genitum, [Cap. L.] Valeria, ejusd. Maximiani uxor, ob sterilitatem adoptaverat. Quoniam vero in Illyrico, vel ad ripam Danubii, pater ejus per XV. annos [Cap. XX. v. 11.] bellum gessit; non omnino ineptè dixeris, Candidianam, sive urbem, sive mansionem; quæ, (ex Itinerario Antonini, pag. 63. suprâ relato,) sita est inter Transmariscam & Teplicum, appellationem hanc accepisse quod in eâ vel natus esset, vel educatus Candidianus.

I N C A P. XXIV.

Suscepto Imperio Constantinus Augustus nihil egit prius quàm Christianos cultui ac Deo suo redderet. Stacim itaque Augustum egit, nunquam antea Casar, ac secundum in Imperio locum obtinuit, ut Cap. XXV. in fine. Eusebius quoque De Vita Constantini lib. 1. cap. 22. ait Constantinum statim post Constantii mortem dictum fuisse Augustum. nisi malis dicere Constantinum à Lactantio Augustum per prolepsim appellari: neque enim hunc titulum sibi vindicavit, (si qua fides Auctori Panegyrici Constantini & Maximiani) nisi postquam illum accepit à Maximiano Herculeo, qui resumptâ purpurâ in Gallias venit anno 307, ut filiam Faustam nuptui daret Constantino.

At undenam tot varia numismata, aurea, argentea, aerea, in quibus CONSTANTINVS legitur CÆSAR? An id Constantini moderationi tribuendum, cum nonnulla signata sint in provinciis quæ penes ipsum erant? An verò maximam partem cussa fuerint in Gal. Maximiani potius quàm in Constantini obsequium, iis in partibus quæ Gal. Maximiano erant obnoxie, ut tot numismatis per Imperium sparsis nuncupatio Augusti Constantino detraheretur?

Sic autumandi ratio, quod Gal. Maximianus Constantinum

non Imperatorem, sicut erat factus, sed Cæsarem cum Maximino [Cap. xxv. in fine] appellari iusserit. Id ipsum etiam elicias ex Cap. XXVI, in quo idem Maximianus legitur tres Cæsares facere non potuisse: nempe Maxentium, duobus aliis (Maximino & Constantino) adjunctum.

IN CAP. XXV.

Ut cum de secundo loco rejiceret in quartum. Constantinus [Cap. XXIV. sub finem.] per patrem Constantium, morti proximum, commendatus militibus, factus fuerat Augustus: adeoque Gal. Maximiano par, atque in Imperio Romano secundus. Severus autem & Maximinus à Gal. Maximiano [Cap. XVIII. v. 24. & 28-34.] facti fuerant Cæsares, antequam Constantinus dignitatem ullam obtineret. Rursus, Severo jam nuncupato Augusto, & Maximino tertium locum adeptus, (utpote factus prior Cæsare,) necesse erat Constantinum ambobus de suo loco concedere, si fuisset duntaxat Cæsar appellatus: atque ita de secundo loco, sibi post mortem patris sui à militibus dato, ut supra notatum sub finem cap. xxiv, rejectus fuisset in quartum.

IN CAP. XXVI.

Maxentium Roma factum Imperatorem. Cave intelligas hoc Imperatoris significatu Augustum, uti deinde [Cap. XXXII. in fine] ipse Maxentius factus est. Hic nihil aliud est præter Cæsarem, infra enim, (computato Maxentio,) legitur: *Et oderat (Maximianus) hominem, & tres Cæsares facere non poterat.*

Ibid. sub finem. & *hinc Augustum nominat.* Id est, iterum, si-ve, denuo.

IN CAP. XXVII.

Adjuncto Maximiano. Id est, Maximino. A Lactantio enim Daza indiscriminatim Maximianus & Maximinus fuit appellatus. Vide Notam ad Cap. XVIII. v. 28.

Ibid. *sua minoris filiae nuptiis.* Faustæ.

Ibid. *Ille.* Gal. Maximianus.

Ibid. circa medium. *felix animis quorum.* Lege: *flexis animis eorum.*

IN CAP. XXIX.

Sex fuerunt. In numerum non intrat Diocles, sed Maximianus Herculeus, cui, in Campaniâ moranti, Maxentius filius purpuram miserat, ac bis, (id est, denuo,) Augustum [Cap. XXVI.] nominaverat, ita ut commune pater ac filius [Cap. XXVIII.] Imperium haberent.

Ibid. *Constantium Imperatorem, generum suum.* Faustam enim, Maximiani Herculei filiam, duxerat.

bid.

Ibid. *generi filium*. Constantii Chlorig, cui Flavia Maximiana Theodora, ejusd. Herculi privigna, nupserat. Ideo Constantius, ductâ privignâ, habetur vitrici gener.

IN CAP. XXX.

Filio suo. Ita in inscriptione Constantiensi, (ad Cap. XVIII. v. 6. suprâ relatâ,) Constantius dicitur Maximiani *Herculi filius*, etiam duntaxat privignæ ejus maritus, uti proximè uotatum.

IN CAP. XXXII.

Maximinus iratus nec Casarem se, nec tertio loco nominari volebat. Inde intelliges Maximinum priore se loco posuisse quàm Constantinum. Si enim Constantinum *Augusti* loco habuisset, ut factus fuerat, [Cap. XXIV. sub finem] tum ipse non fuisset nisi quarto loco nominandus. Sed hoc non repugnat iis quæ notavi suprâ ad Cap. XXIV.

Ibid. *mittit ergo ad eum sape legatos*. Id est, Gal. Maximianus ad Maximinum.

Ibid. *oras sibi pareas, dispositionem suam servet*. Illam nempe quâ Imperium [Cap. XXIX.] Licinio dederat, substituto in Severiloco.

Ibid. *cedat etati, & honorem deferat canis*. Maximino enim provektor erat ætate Licinius factus Augustus, quem Gal. Maximianus habebat [Cap. xx.] *veteris contubernii amicum, & à primâ militiâ familiarem*.

Ibid. *Dolet bestia*. Gal. Maximianus. Ita quoque initio Cap. xxv. *mala bestia*.

Ibid. *Victus contumaciâ*. Omnino adscribo sententiæ V. C. Ant. Pagii, qui in *Criticâ Baronianâ* ad an. Ch. 307. ait hæc verba intelligi debere de Maximino; idque ostendit ex Eusebio, apud quem, *Lib. VIII. Cap. 13.*] post Licinium à Gal. Maximiano nuncupatum *Augustum*, legitur *Maximinus seipsum renunciâsse Augustum*.

Hæc vocabula, *Victus contumaciâ*, idem significant ac *Impar contumaciæ*, non quidem *alienæ*, sed *suæ*. Sensus est Maximinum, vi contumaciæ suæ abreptum, non paruisse Maximiano, æqua postulanti, quem loquendi usum aliquot exemplis liceat illustrare, petitis præcipuè ex Fl. Josepho. Est enim hic Auctor mihi aliquantisper familiaris.

Plato in *Hipparcho*, statim initio, *φιλοκερδής*, cupidus lucri, appellat *ἥτιους & κέρδους*. Ad verbum *minores*, (id est, victos) *lucro*. Apud Herodianum habetur, *ἥτιον ἐργῆς ἐν ἐργῆς*, minor irâ & amore.

Antiquit. *Lib. XII. Cap. 3. pag. 401.* de Oniâ Pontifice legitur,

tur, χρημάτων ἤτων, pecuniis minor. id est, avarus. quod vitium Fl. Josepho ibidem est Φιλοχρηματία, Cupiditas pecuniarum. Deinde Lib. XVII. Cap. 10. pag. 600. de Herode, ἐργῆς μὲν ἤσαν, κρείσσαν ἢ τοῦ δικαίου, ἰρὰ quidem minor, melior autem jure. Denique Lib. XVIII. Cap. 11. pag. 643. de Caio Caligulā, ἤσαν μὲν τοῦ αἰσχροῦ, κρείσσαν δὲ τοῦ βέλτερου, minor quidem turpitudine, melior autem eo quod optimum est. id est, honestate.

Porro in istis Fl. Josephi locis, & Lib. XIV. Cap. 17. 484. ubi Sameas vir justus τὸ δίδυται κρείων, terreri melior, id est, terroribus superior, prædicatur, τὸ κρείων idem est ac contemptor. Apud Apuleium enim, Lib. VII. Metamorph. verba sunt Tlepolemi, phrasim Græcam Latine usurpantis, *Avete fortissimo Deo Marti clientes, mihi que jam fidi commisiones; & virum magnanima vivacitatis volentem accipite, libentius vulnera corpore excipientem, quam aurum manu suscipientem: ipsaque morte, quam formidant alii, MELIOREM.*

Ut verò apud Tacit. Annal. Lib. XIII. Cap. 46. Poppæa legitur Imparem cupidini se, & formā Neronis captam simulans. & in Victoris Epitome Julianum (Apostasam) cupido gloria flagrantior pervicerat: ita contra M. Porcius Cato dicitur Ti. Livio, Lib. XXXIX. 40. Invidi à cupiditatibus animi. Julianus idem Apostata Victori De Cæs. Cibi omnis, libidini atque omnium cupidinum victor. Imp. Gratianus in Victoris Epitome, Vini ac libidinis victor. Denique apud Cicer. De Finibus legitur: *Es qui suum judicium retinent, ne voluptate victi, faciant id quod sentiunt non esse faciendum.*

Ex his liquet vocabula ista, *Victus contumaciâ*, non dici hoc loco de contumaciâ alienâ, atque adeo hætenus fuisse hallucinatos qui ea Gal. Maximiano adscripsere, cùm de Maximino dicantur.

Ibid. tollit Cæsarium nomen. Trium. Id est, sui ipsius, tum Constantini, & Maxentii.

Ibid. Maxentium & Constantinum filios Augustorum. Maxentius & Constantinus naturâ erant filii Augustorum, nempe Maximiani Herculi & Constantii, sed dignitatis fuit ea appellatio, quâ Maximinus ambos insignivit. Susplicandi verò locus est eos appellatione istâ, dumtaxat honorificâ, in classem redigere voluisse: nulla enim, vel exigua erat in Imperio potestas eorum qui Filii Augustorum dicebantur. Unde Capitolinus Cap. 3. de L. Vero Imperatore, Antonini Pii filio adoptivo, ait: *Nec aliud et (antequam imperaret) honorificentie adnomen adjunctum est, quam quod Augusti filius est appellatus.*

Addo

Addo me præterea suspicari numisma Constantiæ M, quod Mediob. pag. 459. exhibet, (si modò genuinum est,) cum epigraphæ, CONSTANTINVS FIL. AVGG. id est, FILIUS AVGVSTORVM, nempe Constantii & Maximiani Herculi, fuisse deditâ operâ & jussu Maximini, alicubi, ejus in partibus, percussium, ut numismatum ope sanctio illa vulgaretur, quâ Maximinus Constantinum non nisi FILIUM AVGVSTI haberi volebat.

Ibid. in Campo Martio proximè celebrato Augustum se ab exercitu nuncupatum. Campus Martius non est hic nomen loci, qualis erat Romæ, sed potiùs, ut ita dicam, Comitiorum militarium, in quibus lustrabatur exercitus. An verò statis temporibus, vel quotiescunque juberet Imperator, celebraretur Campus Martius, non liquet.

Verisimile est Maximinum, qui Syriæ & Ægypto [Cap. XXXVI.] præerat, harum provinciarum Legiones in castra coëgisse, ut ab ipsis militibus, tanquam auctoribus, nuncupatus Augustus, securitatem sibi, propter appellationem quam arripuerat, procuraret.

Neque verò solummodò apud Romanos, sed etiam (eorum imitatione) apud Francos Campus Martius celebrabatur. Audi Gregor. Turon. Lib. II. Cap. 27. de Clodoveo Rege dicentem: *Transacto verò anno jussit omnem cum armorum apparatu advenire phalangam, ostensuram in Campo Martio suorum nitorem.* unde firmatur quod suprâ dixi, Campi Martii celebrationem esse militarium copiarum recensionem. Illa autem Clodovei facta fuerit ineunte vere, quo exercitus ad bella educi solent.

Ibid. *universos quatuor Imperatores jubet numerari.* Adde virgulam post *quatuor*, & lege nominari, pro, numerari. Hoc modo: *universos quatuor, Imperatores jubet nominari.* nempe Licinium, Maximinum, Constantinum, ac Maxentium. Hic autem per Imperatores significantur Augusti, ut ad Cap. XVIII. v. 7. notatum.

I N C A P. XXXIII.

Repercussis medullis, malum recidis introrsus. Quis unquam aut audivit aut legit, *Repercusi medullas?* Additâ itaque virgulâ post *malum*, scribe: *Repercussum medellis malum, recidis introrsus.* Positum est enim *medellis* pro *medicinis*. Ita suprâ. *Incipit vulnus non sentire medicinam.* Hanc emendationem, Lector, si probas, acceptam refer Viro insigni, qui se ejus auctorem à me laudari vetuit.

I N C A P. XXXVII.

sine modo, cum milites. Lege, *satellites.* Ita in fine Cap. XXXVIII. *His satellitibus & protectoribus cinctus.*

I N C A P.

Postremò , nefas esse illius nominis ac loci feminam , sine more , sine exemplo , maritum alterum experiri . Hæc dicebat Valeria , vel reverà ignorance rei , vel simulatione , ut Maximinus *insolentiâ exempli* à consilio suo averteretur . Similium enim nuptiarum vetus exemplum (ante annos 142.) suppetebat in Lucillâ Augustâ , M. Antonini Philosophi , (id est , M. Aurelii ,) filiâ , L. Veri Imp. viduâ , teste Capitolino in M. Antonino Philosopho , *Cap. 20. his verbis : Proficiscens ad bellum Germanicum , filiam suam , non decurso luctûs tempore , grandevo Equitis Romani filio , Claudio Pompeiano dedit , genere Anziochensi , nec satis nobili : quem postea bis Consulem fecit , quum filius ejus esset .* Augustâ , & *Augustæ filia .*

Id contigit , inquam , ante annos 142. siquidem tot esse à luctu Lucillæ ad luctum Valeriæ ita ostenditur .

Gal. Maximianus ipso *Col. VIII. obiit , mense Maio , [Cap. XXV.]* adeoque Valeria anno *Ch. 311. facta est vidua .*

L. Verus vivendi finem fecit *mediâ hyeme* , ut testatur *Galenus Lib. De Præcognit. Cap. 10. Hyems illa fuit quæ finem anni Ch. 169. & initium 170. occupavit .*

In præsentia non differo , an ante finem anni 169. an post initium insequentis L. Verus obierit , (quamquam existimo id contigisse sub finem anni 169.) utrovis enim modo consequens est inde ad mensem Maium supradicti anni *Ch. 311. quo obiit Maximianus , annum 142. decurrere .*

L. Verum obiisse sub finem anni 169. vel ad summum vitam produxisse usque ad initium anni insequentis , agnoscere est ex initio & fine ejus Imperii .

M. Aurelius & L. Verus ambo , novo exemplo , Imperium adepti sunt post demortuum Antoninum Pium , qui anno *Ch. 161. è vivis excessit : & quidem , juxta Tertullianum Apologes. Cap. XXV. & Dionem pag. 814. die 17. Martii .*

Quo dato , cum L. Verus decimum Imperii annum non attigerit , obiisse ipsum necesse est ante 17. diem mensis Martii anni *Ch. 170. Secùs enim decimum Imperii annum attigisset .*

Non attigisse autem nisi nonum annum , duobus potissimum argumentis conficitur , quæ breviter expediam .

Primum suppeditant numismata tam Græca quàm Latina , quorum nulla omnino ultra L. O. id est , *annum IX. vel ultra TR. P. VIII. exhibent .*

Alterum habetur in Chronico Paschali , ubi ad primum *ccxxxvii. Olympiadis annum , Indiçt. vs. Coss. Aproniano & Paulo , legitur Lucius Aurelius Commodus mortuus esse , ætate 17. O. cum imperasset annos IX. Neque*

Neque verò ideo rejiciendum est Auctoris istius Chronici testimonium, quòd biennio citius quàm par est, anno nempe Ch. 168. L. Veri obitum consignet; sibi enim ipsi in hoc anachronismo constat. quippe qui initium Imperii ejusd. L. Veri in annum Ch. 159. retroagat. quæ duo ex Indictionum numeris, in hoc Chronico accuratè appositis, palam fiunt; sicut & alius, isque perpetuus, in figendis Olympiadibus ejusd. Auctoris biennii prochronismus, uti à me suprâ notatum. (a)

Si quis verò à me quærat, undenam ergo apud Capitol. [in L. Vero.] dicatur L. Verus imperasse cum fratre (M. Aurelio) annis undecim: responsum accipiet, vocabulum *undecim* ibi natum fuisse ex duabus literis numeralibus XI. quæ fuerint transpositas ex aliis duabus IX, quibus *novem* significatur; ita ut ex τὸ XI. τὸ *undecim* plenè deinde scriptum univèrsa Capitolini exemplaria, quæ in nostras manus hæctenus pervenerunt, inundaverit.

Porro mirum nemini esse debet, apud Victorem Epitomatorem, Cassiodorum, atque Eutropium similiter legi *undecim*. Hi enim omnes, corrupto semel fonte, idem virus hauerunt.

Apud Cedrenum facilior est ejusdem erroris correctio, ubi legitur pag. 250. Edit. Regiæ, anni 1647. Μάρκος Ἀντωνίου ἑκατοσίλευτον ἔτη εἰς. μὲν μὲν Βίβλου [malè, Σελύβου] ἕντα καμὲν αὐτῷ ἔτη ι. καὶ μὲν εἰς δ'. Marcus Antoninus imperavit annos 19. cum Vero quidem [malè, Severo] genero suo annos 10. καὶ menses 9. Loco enim ἔτη ι. καὶ μὲν εἰς δ'. vel legendum est simpliciter, ἔτη θ. annos 9. vel ἔ. post ἔτη reponendum est pro ἔ. id est, 8. pro 10. quoniam mutatum fuerit τὸ ἔ. in ἔ. pronò lapsu tum ex figuræ similitudine, tum ex eadem utriusque literæ apud nonnullos pronunciatione. Unde L. Verus, qui medio Martio anni Ch. 161. imperare cœpit, obierit juxta Cedrenum anno 169. antequam, mediū Decembris interventu, 10. mensem anni delibasset.

Maneat itaque L. Verum nonnisi IX. annos imperasse, & vivendi finem fecisse anno Ch. 169. exeunte: unde ad 311. quo Maximinus Valeriæ nuptias, post Gal. Maximiani obitum, ambivit, annus 142. fuit in decursu.

Addam, quoniam id quoque confert ad instituendam L. Veri Chronologiam, corrigendum esse præterea Capitolinum, [Cap. II. in L. Vero.] ubi legitur: *Vixit annis quadraginta duobus*. Subjiciendum est enim *minus*, post *duobus*, hunc in modum: *Vixit annis quadraginta, duobus minus*. id est, *triginta octo*. quod optimè venit cum anno natiuitatis L. Veri in præturâ patris sui, XVIII. Cal. Januariæ. [Apud Capitol. Cap. I.] Sed de hoc aliàs.

(a) pag. 351.

Neque

Neque verò possum prætermittere afferendæ correctioni literarum XI. in IX. egregium exemplum, quod V. C. Joan. Harduinus in *Nummis Antiquis Illustratis*, (Lutetiæ, annò 1684. editis,) pag. 316. voce, ΜΑΣΣΑ, profert ex Plinio, apud quem, *Lib. XVIII. Sect. 69.* permutatis annorum numeris, jubet legi, *Urbis an. DXVI.* pro, *DXIV.*

Permulta non modò similibus transpositionum, sed etiam literarum numeralium malè acceptarum, ac deinde ipsorum numerorum plenè scriptorum exempla, ex Græcis Latinisque Auctoribus congecti, quæ aliquando loco haud alieno sum exhibiturus.

Inter illa unum est, si quod aliud insigne, apud Fl. Josephum, *Antiquit. Lib. XVII. Cap. X.* pag. Gr. L. 600. E. v. 9. ubi Herodis funus dicitur *Hierichunte* processisse *Herodium* usque *στάδια ὀκτώ*, per *stadia octo*; cùm in loco parallelo, *Lib. I. De Bello, Cap. XXI.* pag. 774. v. 3. à fine, legatur id factum, *στάδιους διακοσίους*, per *stadia ducenta*.

Hujus utriusque loci conciliatio in devia abdaxit tres Auctores aliàs sagacissimos; Wilhelmum Langium, *Lib. II. De Annis Christi*, *Cap. XVIII.* pag. 350. Edit. Lugd. Batav. 1649. Jac. Usserium, *Annal. parte posteriore*, anno Per. Jul. 4711. pag. 536. (Edit. Londin. 1654.) & Christ. Noldium, *Historiæ Idumææ*, pag. 71. Edit. Franequeræ: quorum confutandis sententiis longiorem operam olim impendi. In præsentia tantummodò dicam, malè in *Antiquitatibus* legi, *ὀκτώ*, quod ex 4, numeri octonarii indice, plenè scriptum est; cùm τὸ εἶς, ducentarii numeri notâ, perperam effictâ vel lectâ, exaratum esset. Observandum enim, in *Libris Antiquitatum* numeros compendiosè per literas numerales ferè universim exprimi, secùs ac in *Libris De Bello*, ubi numeri ipsi integri scribuntur.

Accedit in illâ ipsâ Herodianæ pompæ funebris recensione, in *Libris De Bello*, eandem literam η malè legi pro ε. nempe pag. 744. v. 6. à fine, in vocabulo *προηγῆς*, id est, *Præcedebat*, loco *προεργῆς*, id est, *Præterea*. Sic enim locus se habet.

Προηγῆς δὲ ἰεὶ λοιπὸν δύναμις. *Præcedebat autem reliquus exercitus.* quod est planè contra feriem narrationis, ut legenti patebit, & contra id quod huic loco respondet in *Antiquitatibus*, pag. 600. E. v. 6. his verbis.

Τούτων ἕ κατέκριν ἰδὲ πᾶς ἰ στρατίς. *Post eos autem universus exercitus.*

IN CAP. XLVI.

Sicut ille victus est Roma. Maxentius, ut *Cap. XLIV.*

IN CAP. XLVIII.

In Edicto paulo post initium. *quod quidem divinitas in sede caelesti. Lege, quo quicquid est divinitatis & rei caelestis.* ex Eusebio, Lib. X. Cap. 5. & Nicephoro Lib. VII. Cap. 41. ubi *θεῖον* legendum, pro *θεῖος* in Eusebio, & pro *θεοῦ* in Nicephoro.

Ibid. *super Christianorum nomine videbantur, nunc cavere ac simpliciter unusquisque.* Supplenda & corrigenda ex Eusebii Græcis, Lib. X. Cap. 5. *super Christianorum nomine continebatur, & quæ prorsus levæ, & a nostrâ clementiâ alienæ esse videbantur, eæ tollantur; & nunc libere ac simpliciter unusquisque.*

IN CAP. XLIX.

Fam mota erant inter eos arma civilia. Et quamvis se Maximus Romæ contineret. Id anno Ch. 312.

Ibid. sub finem. *Senatus Constantino, virtutis gratiâ, primi nominis titulum decrevit, quem sibi Maximinus vindicabat.* Titulus est *Maximi*, qui in fine hujus Cap. & qui deinceps in Constantini numismatis observatur. Eum Constantinus anno præcedenti in Galliis acceperat, uti optimè advertit Illustriss. Mediobarbus, præstantissimi Operis sui pag. 462. ex numismatis, in quibus,

IMP. CONSTANTINVS MAX. P. F. AUG. SM. H. ER.

VOTIS V. MVLT. X. VICTOR. AVG. P. TR.

Postremæ tres literæ P. TR. significant *Percussa Trevirâ*, supple *Moneta*.

Porrò *Maximi* titulum, quem sibi Maximinus (ex Lactantio) vindicabat, fuisse ab eo usurpatum, numismata vel inscriptiones nondum indicarunt. Unde sentiebat Vir Eruditus hoc loco per *primi nominis titulum*, intelligi debere, *primi Imperatoris nomen*, quod sibi *præscriptione temporis* Maximinus vindicabat, quoniam factus erat Cæsar [Cap. XVIII.] multò antè Constantinum.

IN CAP. L.

In primis Valerium. Omnino is est de quo Sextus Victor *Epitomes* num. 55. habet: *Valens Imperator creatur.* & num. 56. *Valens à Licinio morte multatur*, cujus est apud Oconem, pag. 480. numisma.

ATT. K. ΠΟΤ. ΟΤΑΑΕΡ. ΟΤΑΑΕΝC ET. CEB. L. A.

Id est.

IMPERATOR. CAESAR. PUBLIUS VALERIUS VALENS PIUS, AUGUSTUS. Anno I.

Hunc nummum non bene ad Valentem sub Gallieno Tyrannum retulit Illustrissimus Comes Mediobarbus p. 387. Nam Valens iste, cujus Pollio num. XVIIII. meminit, Valens Thesalonicensis appellabatur, (ut docet nos Ammianus Marcellinus lib,

lib. XXI. cap. XVI.) non autem geminato nomine Valerius Valens. At potius ad eum pertinet alius apud Orosium nummus pag. 528. in hunc modum,

ATT. KAL. F. IOTA. OTAAENC. CEB. L. A.

Id est,

IMPerator CAESar. Caius. IULIus. VALENS. AUGu-
stus. Anno I.

Unde ibidem istum Valentem malè censet Occo fuisse à Licinio morte multatum, siquidem erat tempore Galliceni.

Porro Valerius Valens in primo nummo inscriptus, nequit esse Valens quem Licinius, postquam inter se & Constantinum bellum exarsit, *Cæsarem* creavit, non autem *Augustum*. Valens enim iste *Cæsar*, pace postmodum inter ambos Imperatores facta, in ordinem solummodo redactus est, non verò interfectus, ut testantur Sirmondi Anonymus in *Valerianâ Ammiani* editione, pag. 659. & Petrus De Legationibus in *Exceptis Tomo I. Hist. Byfant.* pag. 27. Neque audiendas Zozimus, osor Constantini infensissimus, cum tradit, nec affirmat tamen, (ut vox Græca *συνας*, id est, *arbitror*, quâ utitur, satis indicat,) Constantino volente & jubente, Valentem istum *Cæsarem* fuisse occisum.

Alter Valens *Augustus* eodem fere tempore interemptus est quo periit Maximinus, & his *absumptis*, Imperii jura *penes Constantinum & Licinium devenere*, uti scribit Sextus Victor. Ad Constantinum autem & Licinium Imperii jura *devenere* anno Ch. 313. Tunc itaque Valens, seu *Valerius Valens*, periit, cujus meminit Victor: nam *imprimis* necatus est à Licinio, ut scribit Lactantius.

Nec Valerius iste *Valeria Augusta* est, (ut in *Notis Oxoniensibus* correctum;) *postremò* enim, non verò *imprimis*, *Valeria* à Licinio interfecta est, uti disertis verbis habetur cap. II.

Hoc, præter complura alia, docuerat me olim illustriss. & Eruditiss. Abbas Ludovicus Du Four, *De Longue rîe*, quod, ab eodem acceptum, V. C. Ant. Pagius nuper inseruit in *Criticâ suâ Baronianâ*, ad annum Ch. 306. num. xv. pag. 20. professus, uti ingenuum hominem decet, à quo id didicerat.

IN CAP. LI.

Ita illis pudicitia & conditio exitio suis. Mizor Lactantium non dixisse, fuisse *Valeriæ exitio sacrificia*: quibus, cogente Dioclesiano patre suo, *polluta fueras*, Christiana cum esset, ut id *Cap. XV.* disserui.

IN CAP. LII.

*Ubi sunt modò magnifica illa & clara per gentes Foviorum & Hercu-
liorum*

horum cognomina , quæ primùm à Dioclete ac Maximiano insolenter assumpta , ac postmodum ad successores eorum translata , vignerunt ? Nempè delevis ea Dominus & erasis de terrâ. Hæc oratoriè & contra Historiæ fidem scripsit Lactantius , nisi dixeris coronidem Libro De Mortibus Persecutorum fuisse ab eo impositam in intermedio quodam tempore post debellatos univeſos Persecutores nominis Dei , antequam cusa eſſent inſequentia numiſmata , in quibus Licinii ambo Jovii inſcribuntur.

Primum cum typo exhibetur in *Familiiſ Byzantinis V. C. Caroli Ducangii* (Lutetiæ , anno 1680. editis ,) pag. 25. in hunc modum.

D. D. NN. IOVII. LICINII. INVICTI AVG. ET CAES.
Cap. gemmata.

Protoma Licinii Auguſti & Licinii Caſaris , manibus Victoriã utrique laureã porrigentem tenentium.

Alia duo ſunt apud Mediob. pag. 455. relata his verbis.

D. D. N. N. IOVII LICINII INVICT. AVG. ET CAES.
Capita cum Buſtis (id eſt , cum eſſigie umbilico tenuſ) *Liciniorum Patris & Filii , laureata ſe reſpicientia , dextris Victoriã ſuſtinent , quæ expanſis brachiis , ſingulis manibus ſingulam tenet Laureã.*

Hoc numiſma videtur idem eſſe ac ſuperius illud Ducangianum.

Sequitur poſtremum aliud ibid. apud Mediob.

D. D. N. N. IOVII. LICINII. INVICT. AVG. ET. CAES.
Capita Liciniorum laureata dextris ſuſtinent Fortuna tyrum. Figurã ſcilicet calatro caput ornatã , dextrã temonem , ſiniſtrã cornucopia.

Accedit Legionẽs , Alas equitum , & cohortes Joviorum Herculiorumque nominibus ſemper inſignitas permanſiſſe , etiam ſub ipſo Conſtantino , & uſque ad Imp. Valentinianum III. ut paſſim videre eſt in Notitiã Dignitatum Imperii.

Vale , Lector. Votis tuiſ Fortuna reſpondeat ; mea ſunt vota.

THEOD. RUINARTI
P R Æ F A T I O
G E N E R A L I S
I N A C T A
M A R T Y R U M.

THEOD. RUINARTI
 PRÆFATIO
 IN ACTA
 MARTYRUM.

Off sacras Scripturas, quas divini Spiritus astra
 editas nobis reliquerunt sancti Dei homines, ni
 hil nobis sanctius atque antiquius esse debet quam
 primigenia & genuina Martyrum Acta, quæ ve
 neranda nobis antiquitas hæcenus illibata servavit.
 Cum enim ex divinis Litteris habeamus, eorum
 dicta, cum ad præsidia sifterentur, supremo instinctu pronun
 tiata fuisse, sit ut quæ in his Actis, eorum ad præsidium quæ
 stiones responsa continentur, pro sacris oraculis merito haben
 da sint. Nec sane minori religione eorum facta, præsertim
 vero Martyria accipienda sunt, ut quæ non nisi Spiritus-sancti
 impulsu suscipi, nedum consummari potuerint. Itaque si vi
 rorum illustrium præclare gesta diligenter adeo annalibus histo
 ricis commendantur, ut in his monumentis, veluti in speculo
 quodam, posteri quid pro vita recte instituenda amplectendum,
 quidve fugiendum sit intelligere possint: quanto majori studio,
 quæ nobis supersunt de Christi Martyrum actis colligenda sunt,
 ut eorum lætione excitati fideles, quæcumque in vitæ Christia
 næ decursu difficilia aut dura occurrunt, patientissime tolerant:
 quin etiam ut si quandoque aliquid insolitum & arduum pro tu
 endis Christi partibus aggrediendum sit, id audeant, atque
 facultates, ipsamque vitam, si res ita exigat, impendere tan
 torum hominum exemplo numquam refugiant? *Armantur*
enim, inquit Eucherius Lugdunensis in homilia de sanctis Petro
& Paulo, filiorum animi, dum patrum recensentur triumpho...
Ex his quippe intelligimus, quantum debeat desiderari vita illa æter
na, quam per cruciatus, per vulnera, per intolerandos labores vi
demus inquiri, quam cognoscimus pretio sanguinis comparari. Id
sane persuasum erat præcis illis Christianis, qui furentibus licet
persecutionibus, aut certe paulo post iis sedatis tanta cum foli-
 lic-

licitudine, sæpius etiam cum vitæ periculo, sanctorum Martyrum Acta comparare satagebant, ut nullum non moverent lapidem, nulli industriæ, labori atque auctoritati parcerent, quo votis suis poterentur. At quibus demum modis id obtinerint libet paullo distinctius explicare.

I.

In primis ea nonnumquam ab ipsis notariis publicis quantum pecuniarum pretio extorquebant. Nonnulli etiam cum Martyrum quæstiones haberentur, sese cum spectantibus gentilibus intermiscabant, sicque ea quæ tum à Præsidibus, tum ab ipsis Martyribus dicta, factave fuerant, diligentissime annotantes, ex iis quæ coram positi viderant aut audierant, postea Acta concinnabant, quæ ab Episcopis, aut aliis, quibus hæc cura demandata fuerat, recognita & approbata, demum omnium fidelium manibus terebantur. Alterutro modo Nemesianus ceterique martyres Africani in metallis constituti Acta primæ Confessionis sancti Cypriani habuerant. His vero se veluti armis cælestibus instructos esse gloriantur in epistola inter Cyprianicas novæ editionis 77. aliàs 78. quibus se adversus Præsidis sævitiam, ceterorumque inimicorum insidias tutarentur. Neque vero existimandum est id honoris tributum solis viris genere aut dignitate conspicuis, ut si forte ob Christi fidem occumberent, eorum acta colligerentur: cum teste Pontio in ejusdem Cypriani vita, tanta fuerit Christianorum erga Martyres religio, *ut plebeii & Catechumenis martyrium consecuti, tantum honoris pro martyrii ipsius veneratione dederint, ut de passionibus eorum multa, aut pene cuncta conscripserint.*

Alio item modo Martyrum aliquot gesta ad nos pervenerunt, cum scilicet ipsimet Martyres tormenta quæ à se ipsis, vel ab aliis Martyribus superata fuerant, describere curarunt. Ejusmodi Acta habemus, quæ sancta Felicitas de suo ipsius martyrio conscripsit. Idem Saturus, Flavianus, aliique passim Martyres de seipsis præstiterunt. Sic etiam Ignatius martyr Romanos de iis quæ in itinere à militibus perfererat, certiores fecit in epistola plane apostolica ad eos præmissa. Sic Dionysius Alexandrinus Martyrum Alexandrinorum gesta transmisit ad Fabium Antiochenum antistitem, immo & suas ipsius confessionis acta in epistola adversus Germanum inseruit. Plura etiam de ejusmodi Martyrum agonibus habentur apud Cyprianum in ejus epistolis, quibus sanctus antistes priorum Martyrum exemplo posteriores ad tormenta fortiter perferenda excitabat. Quandoque etiam Antistites, cum sibi interitum imminere viderent, fideles sibi commissos ea de re commone-

bant, ne mortis aut tormentorum metu detererentur, quæ & se & ab aliis Martyribus tam alacriter scirent superari. Egre-
giam ejusmodi epistolam habemus apud Eusebium, quam Phi-
leas Thmuëos episcopus ad suos conscripsit, tum ut eos de suo
statu faceret certiores, *sum*, inquit Eusebius, *ut pietatem in*
Christum, etiam post obitum suum iamjam imminentem mordicus
resinerent. Tandem ecclesiæ quæ tantis viris ornatae fuerant,
post consummatum eorum martyrium, totam rerum gestarum
feriem in epistola encyclica descriptam, ad alias ecclesias trans-
mittebant, ut non solum apud se, verum etiam apud exterarum
regiones, tam illustrium virorum memoria celebraretur. Id
fecere Smyrneses post beati Polycarpi passionem; Lugdunen-
ses & Viennenses in epistola ad Asiæ & Phrygiæ fratres; aliique
nonnulli, quorum opuscula quæ supersunt, aliaque ejusmodi
sacra monumenta quæque suo loco proferemus.

Verum quidem est plerorumque Martyrum Acta, non solum
diuturnitate temporis, sed etiam tyrannorum malitia excidisse.
Cum enim advertissent Christiani nominis hostes ejusmodi scrip-
tis fidelium animos in sua religione confirmari & accendi, non
Christianis solum, sed etiam Christianorum libris bellum in-
dixere, quod etiam ante magnam Diocletiani persecutionem
gentilibus exprobrat Arnobius sub finem lib. 4. adversus Gen-
tes. Quin & nonnulli provinciarum præsides vetuerunt, ne
Martyrum quæstiones cum actis publicis reservarentur, quod
se Martyrum constantia victos erubescerent, ut diserte observat
de Daciano Hispaniarum præside auctor antiquus, qui Acta
sancti Vincentii concinnavit. Idem de Italia asserit auctor pas-
sionis sancti Anastasii Fullonis martyris Salonitani, quam passio-
nem penes nos habemus ex cod. ms. monasterii sancti Michaëlis
in Periculo maris. Immo in illa extrema Diocletiani persecu-
tione res ita tumultuose agebantur, ut plerumque Christiani
sine ulla juris formula & quasi jure belli, ut loquitur Eusebius,
turmatim interficerentur: quorum proinde Martyrum nequi-
dem nomina, nedum acta posteris innotuerunt.

Hinc conquesti sunt aliquando sancti Patres, quod ex tanta
sanctorum Martyrum multitudine, paucorum Acta superes-
sissent, quæ in Ecclesia publice legerentur. Ea enim fuit anti-
quitas Ecclesiæ catholicæ consuetudo, ut eorum Martyrum,
quorum festa peragebantur, recitarentur gesta in conventibus
publicis. Hunc fuisse ecclesiæ Africanæ morem probant varia
Augustini testimonia, quæ passim occurrunt: quem ritum ce-
leberrimæ hujus ecclesiæ communi Patrum decreto approba-
tum fuisse patet ex canone 46. codicis Africani apud Labbeum
tomo

tomo 2. Conciliorum col. 1072. Hunc vero canonem laudat Hadrianus Pontifex in epistola ad Carolum Magnum adversus objecta, quæ contra septimam Synodum generalem intentabantur, apud eundem Labbeum tomo 7. col. 954. Eadem erat nostræ Gallicanæ ecclesiæ consuetudo, ut patet ex sermone 95. sancti Cæsarii Arelatensis episcopi, qui est appendicis Augustinianæ 300. ubi conqueritur sanctus Antistes, quod cum iis qui pedes dolerent, aut aliqua tenerentur infirmitate, consilium dedisset, ut quando aut *Passiones prolixæ*, aut aliæ *Lectiones prolixiores* legerentur, sederent, aliquæ tamen *ex filiabus* quamvis sanæ, idem præstare tentaverint. *Passionem* martyrum Agaunensium *ex consuetudinis debito* lectam fuisse ait Avitus Viennensis episcopus in homiliæ fragmento, quod Et quidem in Liturgia Gallicana, quam ex veteri cod. ms. monasterii Luxoviensis vulgavit noster Johannes Mabillonius, inserta erant aliquot Martyrum Acta. Idem etiam in Hispaniarum ecclesiis observatum fuisse probamus non solum, quod eodem fere ritu ac Galli uterentur, sed etiam ex Braulionis episcopi Cæsaraugustani præfatione in vitam sancti Æmiliani, quam se scripsisse ait, *ut possent in Missæ ejus celebratione quantumtocius legi*. Ceterum idem etiam institutum in monasteriis viguisse testantur veterum Patrum Regulæ. Idipsum quippe decernit sanctus Ferreolus Ucetiensis episcopus cap. 18. Aurelianus vero episcopus Arelatensis in Ordine psallendi constituit, ut in *Martyrum festivitatibus tres aut quatuor missæ*, sic lectiones appellat, *fiant*: quarum prima de Evangelio, reliquæ de *Martyrum passionibus* sint: quæ eadem verba habet Cæsarius in Regula ad Virgines apud Bollandum die 12. Januarii num. 69. Hunc tamen ritum improbare videtur Agobardus sæculo 9. Lugdunensis antistes, in libro de correctione Antiphonarii, quasi aliæ Lectiones præter canonicas Scripturas in officii divinis admittendæ non forent. Certe olim in ecclesia Romana et si gesta Martyrum susciperentur, non tamen eorum lectio probabatur in conventibus publicis ex Gelasiano decreto: quæ tamen de sola Lateranensi ecclesia & de Martyrum Actis, quorum auctores erant ignoti, intelligi debere probat noster Johannes Mabillonius in Disquisitione de Cursu Gallicano parag. 1. Et quidem Sanctorum vitas Romæ lectas fuisse testis est Hadrianus primus in epistola jam laudata, ubi hæc habet: *Vitæ Patrum sine probabilibus auctoribus minime in Ecclesia leguntur. Nam ab Orthodoxis titulatæ & suscipiuntur, & leguntur*. Idem patet ex Johannis Diaconi præfatione in vitam sancti Gregorii Magni ad Johannem VIII. Hanc vero cautelam exigebat hæreticorum

malitia, qui falsa & portentosa aliquot Martyrum Acta confixerant. Ceterum præcipuæ Martyrum actiones inter ipsas etiam Missæ preces inferebantur, ut ex antiquissimis Liturgiis Gallicana, Muzarabica, & ipsa etiam Gregoriana probari potest. Ibi enim Missæ contestationes, quas vulgo nunc præfationes appellamus, nihil aliud sunt, quam Martyrum, de quibus Missa celebratur, præclare gestorum expositio. De ejusmodi vero contestationibus intelligendus est Hilduini abbatis Dionysiani locus in epistola Areopagiticis præfixa ad Ludovicum Pium imperatorem, ubi ait *inter celebrandum tormenta Martyrum succincte commemorari* in veteribus Missalibus libris, qui ante receptum *tenorem Romanum* in Gallia usui habebantur. Verum cum in ejusmodi contestationibus, vel etiam in Actis genuinis, res gestæ sic ut plurimum referrentur, ut à populo facile non possent intelligi, solebant episcopi de Martyrum, quorum festivitas celebrabatur, præclare factis fufius ad plebem, pro audientium captu differere; hincque nata occasio est tot de Martyrum laudibus homilias & sermones conscribendi.

Porro non solum palam in conventibus publicis legebantur Martyrum Acta, sed etiam fideles ea apud se privatim diligentius evolvere solebant. Eorum lectionem discipulo suo maxime commendat sanctus Nilus beati Chrysofomi discipulus lib. 4. epist. 1. quam lectionem utilissimam esse Monachis asseverat Cassiodorus in Libro de institutione divinarum litterarum cap. 32. Immo Guillelmus sancti Theoderici abbas in Tractatu ad Fratres de Monte-Dei ipsis etiam novitiis proponenda esse gesta & passiones Martyrum censet, cum in eis semper aliquid occurrat, quod animum excitet ad amorem Dei & contemptum sui. Tanta vero erat quorundam virorum sanctorum erga ejusmodi sacra monumenta religio, ut ea semper secum, etiam in ipsis itineribus deferrent. Sanctum Sigiranum, *Sanctorum Acta Librosque divinos pro jugi assiduitate legendi* secum in itinere Romano detulisse refert ejus vitæ auctor Sæculo 2. Benedictino pag. 437. Idem etiam fecisse Bonifacium archiepiscopum Moguntinum colligitur ex Buggæ epistola inter Bonifacianas 35. in qua beato Antistiti respondet, se nondum passiones Martyrum, quas petierat, transmisisse, quod eas impetrare non potuisset; id vero, si valeat, se brevi præstituram pollicetur. Nec dubium, quin ejusmodi monumenta evolvendo ad martyrium perferendum Bonifacius eruditus fuerit. Mira sunt quæ de sancto Anastasio monacho Persæ & martyre hac occasione narrantur in ejus Actis, quæ in 7. Synodo generali approbata sunt. Hic quippe cum apud se legeret *victoria Martyrum, tropæa & certamina,*

mina, libros aspergebat lacrymis. . . orabat ut ipse quoque tales pro Christo subiret perpassiones. Quocirca nulli rei alteri sibi vacandum esse censebat, nisi soli eorum lectioni. Hinc etiam adinventati in ecclesiis picturæ, ne, ut aiunt sancti Patres, rudes & illiterati fideles tam egregiis exemplis privarentur. Quantum vero ex eorumdem Actorum lectione profecerit beata virgo Theresia, ipsamet exponit in vita sua cap. 1. Alia exempla passim in ecclesiasticis historiis occurrunt, quæ brevitatis studio omittimus. Sed hic proferre juvabit quid de ejusmodi sacris lectionibus senserit Josephus Scaliger, vir certe à muliebri religione alienissimus. Hic in animadversionibus Eusebianis ad annum M M C L X X X I I I, de sancti Polycarpi aliorumque Martyrum sinceris Actis agens, sic loquitur. *Horum lectione piorum animus ita afficitur, ut nunquam satur inde recedas. Quod quidem ita esse unusquisque pro captu suo, & conscientia modo sentire potest. Certe ego nihil unquam in historia ecclesiastica vidi à cuius lectione commotior recedam, ut non amplius meus esse videar.*

Cum itaque tanto in pretio apud omnes essent Martyrum Acta, mirum non est, si viri sacræ antiquitatis studiosi in iis colligendis operam dederint. Celebris est inter alios Eusebius Cæsariæ Palæstinæ episcopus, qui præter ea quæ de sanctis Martyribus in Historia ecclesiastica refert, duos de eorum gestis singulares libros edidit. Prior quem Ἀρχαίων Μαρτύρων συναγωγὴν appellat, veterum Martyrum Acta genuina complectebatur, quantum ex iis quæ de hoc libro in Historia habet, colligere fas est. In posteriori autem quem *de Martyribus Palæstinæ* inscripsit, narrat ea quæ de suæ provinciæ Martyribus in magna Diocletiani persecutione, ipse rebus gestis præsens viderat & audierat. Hic liber ad nos usque pervenit, & integer. At prior, de antiquis scilicet Martyribus, qui jam tempore Gregorii Magni, nec Alexandriæ, nec in ulla Romanæ urbis bibliotheca poterat reperiri, ut ex ejusdem Gregorii epistola 29. lib. 7. Indiçt. 1. patet, si penitus non exciderit, ita latet, ut diu licet à viris perspicacissimis conquisitus, à nemine prorsus hætenus potuerit inveniri. Ceterum pace Ecclesiæ restituta, cum sub Christianis imperatoribus tuto liceret Martyrum festivitates agere, singulæ fere ecclesiæ quæcumque de suorum Martyrum gestis supererant studiose collegerunt, ut in publicis conventibus legerentur. Hæc autem Acta erant, uti jam diximus, vel ex actis publicis excerpta, vel à nonnullis Christianis, qui Martyrum quæstionibus præsentibus interfuerant concinnata: aut si forte neutro modo haberi potuissent, si aliquid ex publica fama notum esset, aut certe ex anti-

antiquioribus viris qui persecutionum tempore vixerant, hæc omnia in unum colligebantur, unde aliqua saltem Martyrum gesta innotescerent. At cum paullo post omnes fere Romani imperii provinciæ a barbaris devastatæ & occupatæ fuissent, ex iis etiam Actis pleraque perierunt, quibus alia postmodum substituta fuere, sed quæ ad ipsorum auctoritatem non pertinent, nedum ad priorum sinceritatem. Ea autem sunt quæ passim in codicibus mss. & editis occurrunt, quæ tamen primigeniorum Actorum puritatem non assequantur, multisque ut plurimum circa personas & tempora scateant mendis, non tamen omnino rejicienda crediderim. Iis accensenda sunt Acta, in summa quidem sincera, sed quæ ab hominibus imperitis temere violata sunt, adjunctis ad priora Acta miraculis, aut Martyrum cum tyrannis concertationibus, quibus, ut sibi videbatur, Martyrum suorum fortitudinem magis celebrarent: quamvis exinde apud viros doctos auctoritate sua ejusmodi monumenta exciderint, etsi passim in iis aliquot prioris sinceritatis veluti scintillæ elucere conspiciantur. Cavendum tamen ne in hac classe computentur Acta illa, utique sincera, quibus initio præfixa est præfatiuncula brevis, aut in fine clausula, in qua martyrii consummatio exponitur. Cum enim ut plurimum Acta publica, latâ sententiâ statim desinerent, nec in ipsis Martyrum mors (nisi forte in ipsa quæstione præ tormentorum acerbitate obiiisset) referretur, id postea suppleverunt Christiani, vel ipso persecutionis tempore, aut saltem cum primum in unum ejusmodi monumenta collecta fuerunt. Sed hinc nullatenus Actorum ipsorum auctoritas minuitur.

Ex his patet quam difficile esset eorum omnium nomina recensere, qui in colligendis Martyrum Actis operam suam contulerunt, quippe cum non solum unaquæque ecclesia, sed etiam quilibet privatus, suam, ut sibi videbatur, collectionem adornaret. Fuere tamen nonnulli, qui hac in re inter alios enituerunt. Ceraunium episcopum Parisiensem, qui sæculo 7. ineunte floruit, Wharnarius Eusebio Cæsariensi comparat, quod *sanctorum Martyrum gesta pro amore religionis congregare in urbe Parisiaca devotus intenderet*. Hujus Wharnarii epistola habetur apud Surium & Bollandum die 17. Januarii cum Tergeminorum martyrum Lingonenfium passione, quam passionem cum Desiderii episcopi Lingonenfis & martyris gestis se imperante Ceraunio descripsisse testatur. Sæculo nono Anastasius Bibliothecarius Petri Gavinensis episcopi hortatu aliquot sanctorum gesta e Græco in Latinum transtulit, ut patet ex diversis eorum Actorum prologis, qui e sacri monasterii Casinenfis

fis bibliotheca à nostris Johanne Mabillonio & Michaële Germano eruti, tomo 1. Musei Italici editi sunt. Ex his unus est in martyrum Cyri & Johannis Acta, unde discimus ea à beato Sophronio Jerosolymitano episcopo conscripta fuisse. Actis Martyrum colligendis Johannes S. R. E. Diaconus eodem etiam sæculo infudavit, ut patet ex Gaudentii Veliterni episcopi epistola ad Johannem VIII. Papam, quæ Musei Italici tomo 1. pag. 79. inserta est. Quin & ipsos ejus ævi Imperatores iis rebus animum applicuisse colligimus ex inscriptione quorundam SS. Cornelii & Cypriani Actorum, quæ Hilduinus archicancellarius *jubente Lothario Augusto* ordinasse dicitur; & Johannes supra laudatus *jubente Karolo* rege vitam sanctæ Mariæ Ægyptiacæ conscripsit, quod in uno cod. ms. sancti Germani Autisiodorensis observavimus. Sæculo, uti vulgo creditur, sequenti, celebris fuit Symeon cognomento Metaphrastes, qui sanctorum Acta undique conquisita in unum collegit, quamvis hoc in eo viri eruditi merito reprehensione dignum judicent, quod eorum nonnulla variis interpolaverit additamentis, novaque aliquot, cum vetera deficerent, proprio Marte cuderit. De his erudite differit Leo Allatius in Diatriba de Symeonum scriptis. Johannem de Voragine, Legendæ, quam vulgo appellant, aureæ seu Lombardicæ, auctorem, Petrum de Natalibus episcopum Equinum, Georgium Wicelum, aliosque ejusmodi collectores prætermitto, qui sanctorum gesta contraxere. At laude dignior est Aloysius Lipomanus episcopus Veronensis, qui sub sæculi 16 medium sanctorum vitas & Martyrum passiones ita collegit, ut ipsius scholia ab auctorum textu fecernerentur. Multas etiam e græcis edidit, sed per Guillelmum Sirlerum postea Cardinalem, Gentianum Herverum Canonicum Remensem, aliosque viros eruditos latinatate donatas. Claruit paullo post Laurentius Surius Cartusianus, qui tum ex editis, tum ex codd. mss. novam collectionem, stilo veteri quandoque immutato, secundum mensium & dierum ordinem dispositam adornavit: multos etiam iste habuit Abbreviatores. At Junius Mombritius, qui primus omnium ejusmodi Actorum edidit collectionem, Acta verbo tenus ex mss. codicibus expressit. Majorem collectionem de solis Martyrum Actis moliebatur Jacobus Faber Stapulensis, sub Agonum Martyrum titulo: sed nonnisi unicum volumen exiguum edidit, in quo Acta aliquot Martyrum mensis Januarii comprehenduntur. Aliam item sub Supplementi Suriani nomine paraverat Nicolaus Belforstius Canonicus Regularis sancti Johannis de Vineis apud Sueffiones; at ejus editionem impeditit Aubertus Miræus,

Miræus, causatus se multo majorem paratam habere, quam tamen & ipse infectam reliquit: ac sic Belforstii labor inutilis fuisset, nisi ejus schedæ in RR. PP. Antuerpiensium Societatis Jesu manus devenissent, qui jam aliquot Acta sub ipsius Belforstii nomine suæ collectioni inferuerunt. Hæc autem RR. PP. collectio omnium est amplissima, quam Johannes Bollandus ejusque doctissimi successores, incredibili labore & diligentia, conquistis & collectis ex tota fere Europa sanctorum gestis, jam ad finem usque Maij promoverunt: quibus quantum debeam, facile ex operis decursu patebit.

Verum Martyrum Acta, quæ ex tot collectionibus & variis editionibus illustrari debuerant, eo minus sincera prodierunt, quo sæpius descripta aut typis excusa fuere. Alii enim ex his Collectoribus ea variis additamentis interpolaverunt; alii rescuerunt nonnulla, quæ sibi in illis Actis displicebant; aut etiam, ut scriptio politior videretur, antiquum & sincerum stilum, quo certe in sacra antiquitate vix aliquid sanctius haberi debet, immutare ausi sunt. Qui vero ea vetera monumenta, prout in antiquis codicibus habentur, exhibere aggressi sunt, cum omnium omnino sive Martyrum sive Confessorum gesta, tam dubia, aut falsa, quam sincera simul in unum colligere proposuerint, rem eò promovere coguntur, ut pluribus, & quidem ingentibus voluminibus opus sit, ut parva Acta habeantur, & quidem ita dubiis & falsis intermixta, ut sine magno labore, à viris etiam perspicacioribus discerni non valeant.

Pudebat autem sacræ antiquitatis amatores, tam sacra & pretiosa monumenta sequiorum scriptorum contagione scædari, eorumque auctoritatem pæne vilescere, ac nulli fere usui in Ecclesia esse. *O quam pudendum est nobis Christianis, inquit Ludovicus Vives lib. 2. de causis corruptarum artium, non esse præstantissimos divorum nostrorum Actus verius & accuratius memoria mandatos, sive ad cognitionem, sive ad imitationem tantæ virtutis!* Immo res eo jam processit, ut eruditi quidam ausi sint affirmare, paucos omnino in Ecclesia Martyres fuisse, nec eorum multitudinem probis & idoneis argumentis posse probari, utpote quod eorum Acta, quæ vulgo circumferuntur, quasi aniles fabulæ, & veluti mera ut plurimum monachorum figmenta reputentur.

Quantum vero ab ea sententia simus alieni, quæ Martyrum numerum ex actorum numero repetendum esse censet, ex iis patebit quæ adversus novam Dodwelli opinionem jamjam dicturi sumus.

I I.

Nemo non obstupuit, cum primum inter Dissertationes Cyprianicas, quæ ab Henrico Dodwello, viro ob eruditionem & antiquitatis studium aliàs clarissimo, anno 1684. Oxonii editæ sunt, una prodire visa est de *Martyrum paucitate* inscripta, in qua hic auctor tyrannorum apologia facta, nulliusque fidei accusatis, aut in alienum sensum detortis iis auctoribus, quos suæ sententiæ adversari putat, probare nititur, paucos admodum Martyres in primævis persecutionibus passos fuisse; tantamque sanctorum Martyrum turbam, quam Ecclesia catholica in Martyrologiis, aut in officiis ecclesiasticis celebrat, nulla alia quam fabulorum, aut monachorum, ut ait, otiosorum auctoritate futciri, qui ejusmodi somnia & nænias apud fideles impudenter divulgant. Verum etsi nemo vel aliquantisper in sanctorum Patrum, aut Historiæ ecclesiasticæ lectione versatus ignorare possit, hanc Ecclesiæ catholicæ de Martyrum multitudine traditionem, communi semper omnium Patrum sententiæ, & ecclesiarum singularum unanimi consensu receptissimam fuisse; visum est tamen operæ pretium hac de re paullo fusius disserere: tum ne de Catholicorum silentio, quasi de parta victoria sibi applaudant hæretici: tum ut Martyrum vindicetur injuria, immo & calumnia adversus Ecclesiam, quam *Martyrum matrem* appellat Augustinus, intentata retundatur. Rem itaque aggredimur, & ne in dicendo aliqua confusio suboriatur, hanc ipsam quam Dodwellus amplexus est methodum sequimur, ac primo quidem generalia argumenta, quæ adversus Martyrum multitudinem proposuit, discutietur; deinde vero cum illo singulas persecutiones pariter percurremus.

„Primo itaque contendit Dodwellus, si tot fuissent Martyres quot vulgo memorantur, vix fieri potuisse, ut eorum nomina exciderint. Cum enim eorum commemoratio annua fieret, ut ex Cypriani epistola 39. edit. Oxoniensis, alias 34. constat, omnes per ordinem, uti celebrari debebant, in factis descriptos fuisse consequens est. Ejusmodi autem Martyrologia accuratissima fuisse probatur ex ejusdem Cypriani epistola 12. alias 37. ubi hac in re cujusdam Tertulli diligentiam laudat: ex qua etiam epistola patet, ipsummet Cyprianum huic rei incubuisse. In his autem factis neminem omnino fuisse omissum inde certum videtur, quod nulla tunc effect personarum acceptio. Non enim solum illustriores Martyres tunc temporis celebrabantur, sed & pueri quoque & mulieres, servi & catechumeni. Testis infans ille, qui cum Romano passus est; testes Perpetua & Felicitas, Blandina, aliique

que Martyres ordinis inferioris, quorum ætas, conditio, sexusve sequior non prohibuit, quo minus eorum Acta & nomina diligentissime collecta sint, & ad posteros transmissa. Quin & pro catholicarum ecclesiarum commercio ecclesiarum ceteras etiam provincias de suis Martyribus faciebant certiores, ut eorum natale celebraretur, idque per epistolas encyclicas, quarum nonnullæ ad nos usque pervenerunt. Adco, inquit Dodwellus, *seduli erant primævi Christiani in tradendis ad posteros Martyrum gestis, ut nihil pæne illos fugerit.*

Jam vero, uti prosequitur, si non solum ea quæ ex sacris ejusmodi monumentis supersunt evolvamur; verum etiam si auctores antiquos, qui vetustiora scripta jampridem perperda præ manibus habebant, consulamus, pauci omnino Martyres occurrent. Kalendarium Bucherii habemus sæculo quarto exaratum: sed in quo vix tres aut quatuor Martyres in singulis mensibus recoluntur. Et Martyrologia vulgata eo breviora sunt, quo antiquiora. Paucos Martyres habemus ex homiliis patrum, quas in eorum festis ad populum habere solebant. Paucos agnoscit Eusebius, tum in libro de Martyribus Palæstinæ qui superest, tum in antiqua quæ excidit collectione, ut ex ejus Historia ecclesiastica colligitur. Paucos recenset Prudentius in libro *dei scriptor*, quem tamen de Martyribus speciatim conscripsit. Quin & Origenes lib. 3. contra Celsum disertis verbis affirmat, *paucos* pro Christi fide mortem obiisse. Ad hæc, pauciora fuerunt adversus Christianos lata edicta, ut probat Tertullianus in Apologetico: quin etiam paucos Imperatores ante Diocletianum persecutores fuisse testes sunt omni exceptione majores idem Tertullianus in libro laudato, & Lactantius in aureo opusculo de moribus persecutorum. Immo è contrario certum est plerosque ex Imperatoribus, quos vulgo inter infensissimos Ecclesiæ hostes recensent, moribus placidos, ingenioque mites fuisse: alii vero erant Christianorum amici, qui etiam quandoque eorum securitati rescriptis providerunt. Nec dubium quin Imperatores imitati provinciarum Rectores eandem lenitatem affectarunt. quod vel ex hoc Ambrosii loco liquet, epistola 68. Scio, inquit, *plerosque gentilium gloriari solitos, quod incruentam de provinciali administratione securim revexerint.* Hæc ille fusius, quibus singillarim respondendum est.

Et primo quidem nihil omnino pro sua sententia ex Kalendaris veteribus evincet Dodwellus, nisi unum aliquod proferrat, in quo universorum omnino totius orbis Christiani Martyrum nomina recensentur; aut certe singula omnium ecclesiarum

rum Kalendaria repræsentet, ut ex ipsis in unum simul collectis, an revera pauci vel multi Martyres in iis inscripti fuerint, quivis judicare possit. At, inquit Dodwellus, ex uno quod superest Bucheriano manifestum est, paucos saltem in Occidente Martyres fuisse. *Est quidem, inquit, Latinorum illud Occidentaliumque dumtaxat Martyrum, ut proinde Eusebianam collectionem supplere possit; ut qui Occidentalium Martyrum apud Eusebium desiderantur, eos in Bucheriana hac collectione expectemus. Est enim Latinorum non Italiae dumtaxat, sed aliarum quoque provinciarum, quos tamen omnes paucissimos recenset.* Sed ad ipsummet Dodwellum appellamus, an bona fide existimet, nullum alium in occidentali ecclesia Martyrem fuisse, quam qui in Bucheriano Calendario recensentur; nec alios prorsus apud Orientales, quam quos Eusebius laudat. Sane in animum inducere non possum, ut vir in ecclesiastica historia minime peregrinus hæc admittat, in quæ tamen se ipse incaute redegit.

At quidquid ille hac de re sentiat, nihil ex hoc singulari Calendario pro sua sententia deduci ab eo posse probamus. Primo quod singulæ ecclesiæ suum sibi proprium, & ab aliis diversum Kalendarium habuerint, (quale est istud Romanum à Bucherio editum) quibus paucissimi ex alienis ecclesiis, etiam vicinioribus, Martyres inscripti erant. Secundo quod nec in istis Kalendaris singula omnium Martyrum, qui in propria urbe aut provincia passi erant, nomina recenserentur. Tertio denique cum ex istis Kalendaris quæ supersunt, aliquot Martyres, alias nobis ex probis monumentis ignoti, innotescant; colligendum est longe plures, qui modo ignoti sunt, aut defectu idoneæ auctoritatis obscuri, nobis cognitos futuros fuisse, si quidem singularum ecclesiarum Kalendaris præ manibus haberemus. Tria hæc paucis expendenda sunt.

Ex Kalendaris quæ vulgata Martyrologia antecedunt, duo solummodo ad nos pervenere: unum quod à Bucherio editum sub Liberio Pontifice Romæ concinnatum est: alterum vero ecclesiæ Carthaginensis sæculo quinto conditum, quod tomo 3. veterum Analectorum vulgavit noster Johannes Mabillonius. At neutrum pro rota Ecclesia Occidentali conscriptum est. Bucherianum quippe ita Romanæ ecclesiæ proprium fuit, ut cum sancti Cypriani nomen profert, statim subiciat locum, ubi Romæ ejus festivitas celebretur, *Romæ celebratur in Callisti.* Unde liquet de iis tantummodo Martyribus in eo agi, quorum festivitas in aliquibus Urbis titulis aut ecclesiis colebatur. Ad Romanam ecclesiam spectasse ex eo etiam evincitur, quod in Episcoporum depositionibus solos Pontifices Romanos exhi-

beat, ne unum quidem ex aliis etiam vicinioribus, & urbibus, ut ita dicam, suburbanis. Titulus Kalendario Mabilloniano præfixus rem apertius exponit. Sic enim habet: *Hic continentur dies natalitiorum Martyrum, & depositiones episcoporum, quos ecclesia Carthagenis anniversaria celebrans.* Episcopi in hoc titulo memorati alii non sunt quam Carthagenenses. Nam præter Augustinum ubique celeberrimum, & paucos Martyres episcopos illustriores, nullus in eo Kalendario ex aliis ecclesiis, etiam Africanis, episcopus memoratur. Deinde aliis Africæ ecclesiis commune non fuisse patet ex aliquot ecclesiis Hipponensis festivitatis ab Augustino memoratis, quæ in isto Kalendario non inveniuntur. Nulla hic sanctorum Fruæuosi & sociorum memoria, de quibus Augustinus sermonem 273. habuit. Nulla etiam viginti Martyrum, quos idem sanctus doctor laudat sermone 325. Prætermissi item *Felix & Genadius antiqui martyres Uzalenses, de quibus in lib. 1. de Miraculis sancti Stephani cap. 2. &c.* Eiusmodi autem Kalendaria, in quibus suos Martyres & Episcopos singulariter celebrabant, singulas ecclesias habuisse patet ex Sozomeno lib. 5. Historiæ ecclesiæ. cap. 3. ubi de Gaza & Constantia Palæstinæ civitatibus, viginti tantum stadiis à se invicem distitis, observat, etiam si magistratus eosdem, ac Duumviros, communemque rempublicam haberent, duas tamen ac disparatas ratione ecclesiastici regiminis urbes existisse: cuius rei hanc rationem reddit. *Utraque enim suam seorsum habet episcopum, suum clerum, dies item festos Martyrum suorum, & commemorationes Episcoporum, quibus ipsis præfuerunt;* proindeque peculiare Kalendarium, cui nec alieni Martyres, nec alieni episcopi inscripti erant. Ex diptychis tamen aliquot Antistiticum, maxime patriarchalium ecclesiarum nomina recensebantur in sacris mysteriis ob communionis unitatem: sed de his modo non agitur.

Porro adeo externarum regionum Martyres in eiusmodi Fastis locum non habebant, ut aliquot etiam ex iis ipsis, qui in eadem urbe, ubi hæc confecta sunt, martyrium compleverant, desiderarentur. Quod ob ingentem eorum multitudinem evenisse arbitramur, aut certe quod ob persecutionis fervorem plerorumque Martyrum nomina aut sepulcra tunc ignorerentur. *Innumeros Martyres Romæ ignotos fuisse asseverat Prudentius lib. de Coronis Hymno XI. Confentiunt sanctus Paulinus, Leo Magnus, & alii passim auctores.* Nonnullos ex eiusmodi Martyribus recenset noster Mabillonius in Itinere Italico pag. 139. quorum nomina tandem ex effolis inscriptionibus innotuerunt apud Aringum.

Reynesium, Bosium &c. Ex his sunt *Primitius*, cujus epitaphium, ipsi à propria uxore positum, habetur Romæ subterraneæ lib. 3. cap. 22. Gordianus Galliæ nuntius, qui cum tota familia pro fide jugularus est. ibidem. Marcella cum ccccl. aliis, lib. 4. cap. 37. Simplicius & Faustinus lib. 2. cap. 19. His adjuuge Constantium, qui veneno propinato, non nisi ferro potuit occidi, lib. 3. cap. 22. Rufinum cum cl. Martyribus lib. 4. cap. 37. Simplicium & Servilianum apud Bosium lib. 3. cap. 27. Idem in aliis quoque urbibus contigit. Certæ apud Mediolanum Gervasii & Protasii nomina & sepulcra ignota erant, priusquam à beato Ambrosio eorum corpora detegerentur, teste Paulino. quod etiam ex ipsiusmet Ambrosii epistola 56. certum est. Quin etiam aliquot ex notissimis & illustrioribus Martyribus in ejusmodi Fastis desunt: quod de iis omnibus, qui apostolicis temporibus florere, fateatur Dodwellus. Verum id ad subsequencia quoque tempora debere extendi certum est, cum in laudato Bucheriano Calendario nec Ignatius martyr recensetur, qui Romæ sub Trajano passus est; nec Telesphorus ipsius Urbis pontifex, nec Lucius ejusque socii à Justino Martyre memorati, sub Antoninis passi; nec Apollonius, qui sub Commodò martyrium pertulit; nec Quintus, qui, teste sancto Cypriano, cum Sixto Papa animadversus est; nec Moyses aliique à Cypriano laudati, qui sub Decii aut Valeriani persecutione consummati sunt; nec Soter virgo nobilissima, quam sanctus Ambrosius ejus consanguineus laudat, &c. Denique multos laudat Damasus Liberii successor in extremis persecutionibus coronatos, qui tamen in his fastis non memorantur, quales sunt Petrus & Marcellinus Carmine 12. Maurus Carm. 21. Eutychius Carm. 31. Tarsicius acolythus, qui mori maluit quam sacra gentilibus tradere Carm. 35. Chrysantus & Daria Carm. 36. &c. Alios item Martyres suo tempore celebres commemorat sanctus Gregorius Magnus, de quibus nihil in eodem Calendario habetur, quod forte tunc, nondum eorum festivitates essent institutæ. Homiliam 28 in Evangelia habuit *ad tumbam* sanctorum Nerei & Achillei, in die eorum festo; Homiliam 32. *ad corpora* sanctorum Procelli & Martiniani. Item aliam, scilicet 13. in natali S. Felicis. 34. in natali sanctorum Johannis & Pauli, & sequentem in natali sancti Mennæ &c. Sed & vetustiora testimonia habemus de aliis Martyribus Romanis, tum in Missali Gelasiano, tum in concilio Romano sub Symmacho, ubi varii Martyrum tituli, idest basilicæ, recensentur.

Kalendarium Carthagenense, etsi Romano amplius, multos

tamen Martyres omittit aliunde notissimos. Non Rutilium exhibet, qui, teste Tertulliano in libro de fuga, post evitatos sæpius persecutores, tandem comprehensus igne martyrium consummavit; nec Mavilum, qui ex eodem Tertulliano ad Scapulam, apud Adrumetum sub Severo principe ad bestias damnatus est. Immo non ibi recensentur Laurentius, Ignatius, & Celerina; non Bassus, Fortunio, aliique Martyres Carthaginenses in Cyprianicis epistolis laudati. Idem observari potest de aliis Kalendaris postea concinnatis. Quod vel ex celebri Muzarabum Missali perspicuum est, in quo aliquot Martyres Hispanici à Prudentio laudati desiderantur: quales sunt Zoëlus Cordubensis, Cucuphas Barcinonensis, Encratis virgo, immo ipsi celeberrimi XVIII. martyres Cæsaraugustani. Tandem, ut paucis absolvam, ex hoc ipso sanctorum Perpetuæ & Felicitatis exemplo, quod adducit Dodwellus ad probandum nullos Martyres in his factis omissos esse, quod ibi catechumeni & mulieres memorarentur, contrarium omnino evincimus, idque sancti Augustini verbis, qui sermone 283. de his duabus sanctis sic loquitur: *Duarum sanctarum Martyrum festum hodie celebramus* &c. in fine vero sermonis, *In hoc insigni gloriæ comitatu etiam viri martyres fuerunt: eodem ipso die etiam viri fortissimi passione vicerunt: nec tamen eundem diem suis nominibus commendaverunt. Quod non ideo factum est, quia femina viri dignitate prælatæ sint, sed quia & mulieris infirmis inimicum antiquum miraculo majori devicit* &c. Sed quid ad tam vetera exempla recurrimus, cum id ipsum in hodiernis Kalendaris quivis observare facile queat? in quibus non solum exterarum sed etiam viciniorum & comprovincialium ecclesiarum Martyres & patroni ut plurimum non celebrantur: immo quandoque unius ecclesiæ Martyres aut episcopi in aliena ecclesia coluntur, qui nullum habent in propria cultum. Quod ideo factum esse puto, quod eorum reliquiæ sacræ alid translatae fuerint; aut certe, quod eorum Acta non haberentur. Patroclo Tricassino martyri *parvum*, inquit Gregorius Turonensis lib. 1. Miraculorum cap. 64. *exhibebant famulatum, quod historia passionis ejus non haberetur in promptu. Qua inventa, populus... constructa super eum basilica festivitatem ejus per singulos annos devote concelebravit.* Aliam rationem de sanctorum paucitate in veteribus Kalendaris, affert Johannes Fronto Canonicus regularis, in prænotatis ad Kalendarium à se vulgatum, quod scilicet eorum tantummodo sanctorum nomina in ejusmodi factis describerentur, quorum dies festivo populi concursu, & publicis sacrificiis celebrabantur. Id probat ex Gregorio Mag-

no, qui licet paucos in Sacramentario martyres exhibeat, aliàs tamen ait se singulis diebus Martyrum memoriam celebrasse. Nos, inquit ille sanctus Pontifex lib. 7. epist. 29. indict. 1. *pæne omnium Martyrum, distinctis per singulos dies passionibus, collecta in uno codice nomina habemus, atque quotidianis diebus in eorum veneratione Missarum sollempnia agimus. Non tamen in eodem volumine, quò qualiter sit passus indicatur, sed tantummodo nomen, locus, & dies passionis ponitur. Unde fit, ut multi ex diversis terris atque provinciis per dies, ut prædixi, singulos, cognoscantur martyrio coronati.* Ecce Martyrologium quolibet codice antiquius, in quo multi Martyres per dies singulos indicantur. Et re quidem vera Martyrologium sancto Hieronymo attributum, quod certe omnium est quæ scilicet hæcenus visa sunt vetustissimum, plures Martyres singulis diebus exhibet etiam in vetustioribus codicibus. De eo plura videri possunt apud Florentinum, qui istud Martyrologium ad varios codd. mss. exactum, & eruditis notis & exercitationibus illustratum edidit Lucæ anno 1668. Ceterum Frontonis sententiæ videtur suffragari sanctus Asterius Amasææ episcopus, qui in Encomio de sanctis Martyribus ait: *Si aliquis esset sedulus Martyrum amans, atque omnium passionibus festi vellet celebritate lisare, ne diem quidem in anno non festum præteriret.* Hinc, opinor, institutum est, ut omnes unius loci Martyres simul celebrarentur, quos in Carthaginensi Calendario sub martyrum *Timidensium, Petrensium* &c. nominibus indicari censemus. Apud Chrysostomum habetur homilia de Martyribus Ægyptiis, quò nomine complures celebrari ex ipsius homiliæ contextu intelligitur. Huc etiam revocandæ videntur aliquot Patrum homiliæ, quæ passim *de Martyribus, aut de omnibus Martyribus* inscriptæ occurrunt.

Ceterum cum ex duobus Calendariis à nobis laudatis, scilicet Bucheriano & Carthaginensi, aliquot sancti alias aut ignoti, aut ex incertis tantum monumentis noti, jam nobis certo innotescant, ut vel ex sola eorum lectione manifestum est, idcirco utrumque Martyrum Actis duximus subjungendum, veluti quoddam deperditorum Actorum supplementum. Nec dubium est, quin si aliarum ecclesiarum Calendaria pariter haberemus, multorum hinc Martyrum nomina hauriremus, quod probatur ex aliquot Patrum locis, ubi de nonnullis sanctorum festis obiter agunt. Sic Theodoritus aliquot Martyrum sollempnitates recenset in lib. 8. de curandis Græcorum affectionibus: *Petro, inquit, Paulo, Thomæ, Sergio, Marcello, Leonio, Antonino, Mauricio, aliisque sanctis Martyribus sollempnitates*

mitates populari epulo peraguntur. Maximus Madaurensis alios commemorat, in epistola inter Augustinianas 16. quorum festivitas apud Madaurum celebrabatur, *Mygdonem* scilicet seu *Migginem*, *Nampharionem archimartyrem*, *Lucitas*, & sanctam *Sannem*. Gildas Sapiens, qui sæculo 5. de excidio Britanniae scripsit, inter alios Anglicanos martyres *Albanum Virulamensem*, *Aaron*, & *Iulianum Legionis urbis civem* recenset. Kalendaria Gallicana ex Gregorio Turonensi aliquatenus suppleri possent, qui de celebrioribus sui temporis Martyribus agit in libris de gloria Martyrum. Eorum nonnullos passim laudamus: quibus adjungendi sunt Timotheus & Apollinaris apud Remos celebres, quorum basilica memoratur in beati Remigii Testamento; Eutropius primus Sanctonum episcopus, de quo & Fortunatus; Amarandus martyr Albigenis, cui Eugenium episcopum in *Honorificiana*, legendum *Humericana*, persecutione martyrem conjungit; Mallosus & Victor in agro Coloniensi, Antolianus Arvernensis, Quintinus Viromanduenis, cujus sacri corporis elevationem alteram à sancto Eligio factam describit sanctus Audoenus. Baudilius martyr Nemausensis, &c. Quin & alios etiam externos laudat, ut Clementem papam, Johannem & Paulum Romae; Sergium, Cosmam & Damianum, Domitium in Oriente celebres, sicut & Isidorum in insula Chio, Polyctum Constantinopoli &c. Porro et si Gregorius in rebus aut miraculis narrandis, maxime in iis, quæ ab ejus ætate paullo remotiora sunt, quandoque falsus fuerit, nemo tamen ei denegabit fidem in iis Martyrum saltem nominibus recensendis. Sed ne quis etiam ex his colligat aliorum Galliae Martyrum, qui ab eo non memorantur, cultum recentiorum esse, observare convenit ab eo omnes minime recensitos fuisse. si quidem & ipse de aliis agit in historia, de quibus in libris Martyrum nulla fit mentio: quales sunt Cassius & alii Arvernenses lib. 1. cap. 33. Crispinus & Crispinianus Suetionenses lib. 5. cap. 34. Caprasius Aginensis lib. 6. cap. 12. &c. Et sane beatus Eligius, teste sancto Audoeno, captas martyrum, *Piatoni Tornacensis*, *Columbæ Senonensis*, *Crispini & Crispiniani Suetionensium*, *Luciani, Juliani & Maximiani Bellovacensium* &c. adornavit. Sic Hispanicæ ecclesiæ festivitates ex Prudentio & celebri Muzarabum officio colligi possent, Constantinopolitanæ aliquot ex Procopio, aliæque ex aliis autoribus.

Quid vero ex Patrum homiliis, *quarum*, inquit, *si geminæ à supposititiis separarentur, parum superessent Martyres, quorum festa celebrarentur*, in suæ sententiæ patrocinium colligere possit

possit Dodwellus, sane non video, nisi prius duo probet: alterum, omnes ea de re Patrum homilias ad nos usque pertigisse: alterum, nullum umquam Martyris festum abique ejusmodi homilia fuisse celebratum. Certe hoc argumento etiam Martyres Bucheriani Kalendarii ut plurimum expungendi essent. Avitus Viennensis antistes testatur lib. 6. de laude virginitatis, Eugeniã virginem & martyrem ubique terrarum suo tempore celeberrimam fuisse: nulla tamen de ejus laudibus homilia apud Patres occurrit; nulla de Tecla Martyrum antesignana; nulla de Sixto episcopo, &c. Aliquot tamen Martyrum gesta & nomina ex his Patrum homiliis discimus, quarum nonnullas in nostra collectione reperies: alias, quod nihil fere præter nomina exhibebant, omisimus, ut Chrysostomi sermonem 66. tomo 5. de Basilio episcopo & martyre, homiliam sancti Petri Chrysologi de sancto Apollinari primo Ravennatum episcopo, &c. Ceterum ex aliis sanctorum Patrum locis plures alii Martyres innotescunt, ut Petri apostoli uxor ex Clemente Alexandrino: ut Athenogenes ex Basilii Magni lib. de Spiritu-Sancto cap. 29. Orestes ex Gregorii Nazianzeni Oratione 20. Methodius Olympi Lyciæ, deinde Tyri episcopus, qui in Chalchide Græciæ martyrio coronatus est, & Victorinus episcopus Pitabionensis ex Hieronymi Catalogo scriptorum ecclesiasticorum, Onesimus sancti Pauli discipulus, & Plato martyr, ex sancto Nilo Johannis Chrysostomi discipulo, Nemesianus puer ex Augustini sermone 286. qui & Ageleum, Catulinum, Salvium, & alios plures Martyres sermonibus suis celebravit. His addendi Papias martyr Philadelphienfis, Mercurius, Aquilina &c. ex Chronico Paschali; Mocius ex Sozomeno lib. 8. cap. 17. Acacius, ex Socrate, lib. 6. cap. 23. Eugenia virgo & Euphrosina ex Avito Viennensi, Peregrinus primus Autisiodori Episcopus ex sancti Germani Autisiodorensis vita, quæ sæculo quinto scripta est, Timotheus, Mauris & Thea Gazenses ex vita sancti Porphyrii. Saturninus martyr in Sardinia ex vita sancti Fulgentii, Januarius episcopus & Martyr Neapoli ex Urani epistola de obitu sancti Paulini; Polyuctus, Menas, & alij triginta tres martyres ex vita sancti Euthymii. His adde Syrum Genuensem, Eutyrium Ferrentinum, Proculum, Sabinum, Martham, Julianam, Erasmum, Cæsarium, immo & ipsum Christophorum, cujus Acta adeo vitata sunt, & alios plures ex Gregorio Magno: Cantianos, (idest Cantium, Cantianum, & Cantianillam,) & Fortunatam, Martyres Aquilegienses ex Fortunato, aliosque plurimos ex aliis auctori-

bus & monumentis, quorum omnium Martyrum nomina proferre nobis ad alia festinantibus non vacat.

Jam vero si quarti aut quinti sæculi Patres consulamus quid de Martyrum numero fenserint, nihil in eorum scriptis tam certum ac exploratum occurret, quam infinita propemodum Martyrum multitudine Ecclesiam catholicam illustratam fuisse. *Millia Martyrum adjacent vobis*, inquit Augustinus serm. 4. de Tempore. Et serm. 300. qui est de Martyribus, ait *Martyrum millibus purpuratam esse terram, quam crebra post Stephanum martyria implese afferit* serm. 314. Et lib. 6. contra Faustum, *Millia vobis nostrorum Martyrum occurrent, Eisdem Legiones Martyrum vocat* serm. 312. & tractatu 113. in Johannem *innummerabiles*, quod passim repetit. Uno verbo de 153. piscibus in rete conclusis agens serm. 252. cap. 8. ait: *Numquid erunt tot sancti? Nam si computentur non solum omnes fideles qui in bona vita exierunt de corpore, sed soli Martyres, unus dies passionis Martyrum si computetur, millia hominum inveniuntur coronatorum.* His Athanasius, Ambrosius, Hieronymus, Chrysostomus, Asterius, aliique Patres & scriptores ecclesiastici concinunt.

Unum tamen Origenis locum in suæ sententiæ patrociniū affert Dodwellus ex libro scilicet. 3. contra Celsum, ubi ille auctor ait, *paucos per intervalla temporum, & facile numerabiles pro Christiana religione mortuos fuisse.* Sed his verbis nihil aliud intendit Origenes, quam persecutiones adversus Christianos concitatas ita acerbæ non fuisse, ut penitus Christiani deleri potuissent, paucosque revera passos fuisse, si cum iis compararentur qui superstites fuerant, *Deo*, inquit, *vetante, ne in totum excideretur genus hoc hominum.* Nam eo loci Origenes religionem Christianam ex seditione, quod Celsus affirmabat, non profluxisse probat, ea videlicet ratione quod Christiani numquam sese armis tutati fuissent, *tamque mansuetæ leges admisissent, quæ præberent facultatem inimicis trucidandi se tamquam pecora non repugnantis.* Unde *ne in totum exscinderentur...* & *ut infirmiores respirarent à mortis metu & sollicitudine, Deus, inquit, prospexit fidelibus, nutu solo dissipatis cunctis adversariorum conatibus, ut neque Reges, neque provinciarum præsides, neque populi possent exasperari contra eos amplius.* Et sane aliunde certum est Origenem Martyrum multitudinem admisisse, qui homilia 9. in Josue: *Omnis civitas, inquit, omnis ordo Christianorum nomen impugnat.* Eadem repetit lib. 4. contra Celsum, cum antea hæc præmisset in lib. 2. *Nostro tempore multi scientes moriendum sibi, si consisterentur Christianismus, abnegato vero absolvendos se... contempserunt vitam, & ultro mortem ob pietatem dege-*

elegerunt, & cap. 5. in epistolam ad Romanos ait, sepe homines videri qui sponte & cum omni audacia se ipsos persecutoribus offerant, & non solum injuriam pati pro Christi nomine, sed & mortem subire audeant. Et certe pœnam capitaleam adversus Christianos decretam fuisse ait in lib. 1. contra Celsum, conventusque vetitos, quos tamen Christiani clam frequentabant. Hæc Origenes ante Decii, Valeriani, & Diocletiani carnificinas.

Quin & magnus Irenæus Origene antiquior, qui in Ecclesia Orientali educatus, in Occidentali vero vitam agens, utriusque ecclesiæ statum noverat, Martyrum multitudinem non solum admittit; sed & eam veluti ecclesiæ veræ tesseram, quæ ab aliis sectis sit discernenda, profert in lib. 4. adversus hæreses cap. 64. quod quidem opus ante Lugdunensem persecutionem, id est saltem M. Aurelii ineunte principatu scriptum fuisse censet Dodwellus num. 36. Sic autem loquitur Irenæus, *Ecclesia omni in loco, ob eam quam habet erga Deum dilectionem, multitudinem Martyrum in omni tempore præmittit ad Patrem: reliquis autem omnibus non tantum non habentibus, sed &c. Opprobrium enim &c. propter eam, quæ erga Deum est, dilectionem, & confessionem Filii ejus, sola Ecclesia pure sustinet, sepe debilitata, & statim augens membra, & integra fiens.* Aliorum Patrum loca ubi de persecutionibus in singulari agendum, proferemus: interim an Dodwello faveat Eusebius videndum est.

Duas, ut jam diximus, de Martyribus collectiones edidit Eusebius: unam de antiquis Martyribus; alteram vero de iis qui suo tempore in Palæstina passi fuerant. Hanc posteriorem integram exhibemus, cui si ea conjungantur, quæ de eadem persecutione lib. 8. Historiæ ecclesiasticæ idem auctor scripsit, nemini dubium erit, quin à Dodwelli sententia fuerit hac in parte maxime alienus. Priorem autem collectionem, quæ à multis retro sæculis excidit, paucos Martyres comprehendisse se ex ipsius Eusebii Historia colligere affirmat Dodwellus; ac certe loca ex quibus id infert, debuisset exhibere: cum nobis constet, Eusebium in Historia infinitos passim admisisse Martyres, quamvis re vera paucorum nomina recensuerit. Nec alium Eusebii interpretem quam ipsomet Eusebium proferimus, qui lib. 3. cap. 33. ait, sub Trajano *plurimos ex Fidelibus multiplicis martyrii certamen subisse*, Lib. 5. initio, sub Antonino Vero *innumerabiles prope Martyres per universum orbem enituisse* affirmat. Lib. 6. cap. 1. Severum persecutionem concitasse refert, *in qua per omnes ubique locorum ecclesias, ab athletis pro pietate certantibus illustrata confecta fuerunt martyria*, Sic de Decii, sic de Valeriani persecutionibus loquitur,

quitur, quæ an Dodwelli conjectionibus faveant, judicet æquus lector. Jam vero quod ad Prudentium attinet, nullatenus Dodwello favere dici potest, nisi ipse Prudentius de omnibus omnino Martyribus sese acturum sponderit. Quosdam laudat, alios omittit. Certe nihil habet de illustri illa Leocadia, in cujus templo concilium IV. Toletanum habitum est.

Tandem ut receptam apud omnes de Martyrum multitudi-
 ,, ne sententiam evellat Dodwellus, ait paucos Imperatores
 ,, Ecclesiam fuisse persecutos; pauciora edicta adversus Fideles
 ,, lata recenferi; ac denique ita clementiæ laudem plerosque
 ,, principum affectasse, ut etiam noxios ægre punirent, quod
 ,, item provinciarum Rectores æmulabantur. Verum ad con-
 ,, vellendum penitus istud Dodwelli argumentum, operæ pre-
 ,, tium est observare, persecutiones adversus Christianos non ex
 ,, solis Imperatorum edictis ortas fuisse, vel ex privatis præsidum
 ,, odiis, aut solis populi clamoribus, ut sæpius repetit Dod-
 ,, wellus; sed etiam, & quidem maxime, ex Romanarum le-
 ,, gum præscripto, quibus peregrina quælibet religio vetabatur,
 ,, ex Cicerone libro 2. de Legibus. Christiani non solum novam
 ,, & peregrinam (ut Romanis videbatur) inducebant religio-
 ,, nem, sed & quamlibet aliam falsam & ridiculam esse profite-
 ,, bantur. Has autem leges nec ipsi imperatores poterant con-
 ,, vellere, maxime si omnium consensu unanimi novis legibus
 ,, fuissent roboratæ. quod diserte asserit Origenes homilia 9. in
 ,, Josue. *Senatus, inquit, populusque & Principes Romani... de-
 ,, creverunt legibus suis, ut non sint Christiani.* Et Tertullianus
 ,, in Apologetico cap. 37. leges adversus Christianos latas agnos-
 ,, cit. Hinc mirum non est si aliquando pace ab Imperatoribus
 ,, concessa, delati tamen Christiani punirentur, ut patet tum ex
 ,, Apollonii nece, qui *capitali supplicio à Senatu damnatus est,*
 ,, quod *veteri lege* sancitum esset, ne Christiani delati impune di-
 ,, mitterentur. Idem Marino contigit Cæsareæ in Palæstina
 ,, etiam post promulgatum Gallieni imperatoris pacis edictum.
 ,, Si tamen his legibus nova accedebant Imperatorum edicta,
 ,, tunc maxime persecutio sæviebat, Christiani diligentissime in-
 ,, quirebantur, comprehensisque intolerabilibus afficiebantur
 ,, suppliciis. Novis autem Imperatorum edictis ad Christianos
 ,, persequendos opus non fuisse patet ex celebri Plinii epistola ad
 ,, Trajanum. siquidem ille, quamvis nullum tunc fuerit impe-
 ,, ratoris edictum, ut contendit Dodwellus, à Christianorum
 ,, tamen persecutione abstinere ausus non fuit, sine Imperatoris
 ,, rescripto: Imperatorem non consulturus, nisi post aliquot
 ,, dam-

damnatos, nonnullosque passos, multitudinem puniendorum deterritus fuisset, ut refert Tertullianus in Apologetico. Porro non adeo rara fuisse contra Christianos Imperatorum edicta probatur ex Lactantio, qui lib. 5. Institutionum cap. 11. refert, *Domitium de officio proconsulis libris septem rescripta principum nefaria collegisse, ut doceret quibus poenis affici oporteres eos, qui se cultores Dei confiterentur.* Nec juvat opponere, plebsque Imperatores ingenio mitiores atque ad clementiam proclives fuisse. Qui enim ex his dotibus ab ethnicis scriptoribus laudantur, ut plurimum atrocissimi Christianorum persecutores fuere. Nec mirum sane, cum adversus Christianos sævire crudelitatis vitio non tribuerent, quod eos sacrilegos, publicos hostes, maximorumque flagitiorum noxios esse arbitrentur. Id sane ita Suetonio persuasum erat, ut inter ea quæ aliqua laude digna à Nerone sancita commemorat, ait ab ipso fuisse *afflictos suppliciis Christianos, genus hominum superstitionis novæ ac maleficæ.* Quænam vero Præsidum fuerit clementia, Lactantii verbis exponendum est ex lib. 5. Institut. cap. 11. *Exquisitos, inquit, dolores corporibus immittunt, & nihil aliud devitant, quam ut torti moriantur... Pertinaci stultitia jubens curam tortis diligenter adhibere, ut ad alios cruciatus membra renoventur, & reparetur novus sanguis ad pœnam.* Ex hoc tamen se nullum peremisse gloriabantur, ut prosequitur Lactantius, *Nam & ipse audivi, inquit, aliquos gloriantes, quia administratio sua in hac parte fuerit incruenta.* Eo modo hos præsidēs justos, quo clementes fuisse probat cap. sequenti. *Ius, inquit, vocant carnificinas veterum tyrannorum adversus innocentes rabide sævientium, & cum sint iniustitia crudelitatisque doctores, justos se esse tamen ac prudentes videri volunt.* Unde sic eos paullo post compellat: *Adeone vobis, o perditæ mentes, invisæ justitia est, ut eam summis sceleribus adæquetis? Adeone apud vos peris innocentia, ut ne morte quidem simplici dignam judicetis? &c.* & paullo antea, cap. scilicet nono. *Audent homines improbiissimi justitiæ facere mentionem, qui feræ immanitate vincunt.* Videat jam æquus lector, quid de Præsidum istorum clementia & æquitate judicare debeat. Denique etsi idem Lactantius in libro de mortibus persecutorum quinque tantummodo ex Imperatoribus qui Ecclesiam persecuti fuerint enumeret, non inde tamen inferendum est plures non fuisse persecutores. Eos enim solos recenset Lactantius, qui ob concitatam persecutionem divinitus puniti funesta morte vitam finierant, ut patet tum ex titulo libri, tum ex totius opusculi contextu: unde mirum non est, si Trajanum aut Antoninos, qui placida morte obierant,

cum Nerone, Valeriano, aliisque tyrannis, quorum turpis fuerat interitus, non conjunxerit. Idem fere dicendum de Tertulliano, qui in Apologetico Christianorum religionem à pessimis Principibus, quorum decreta ipsimet gentiles horrebant, exagitatam fuisse probaturus, inter persecutores eos principes recensere non debebat, quos Romani ut patriæ patres & piissimos imperatores suspiciebant.

I I I.

Expenſis aliquot argumentis, quæ pro Martyrum paucitate afferenda attulit Dodwellus, jam cum eo ad ſingulas perfecutiones, quas vulgo decem numerant, progrediendum eſt. Prima occurrit Neroniana, in qua *ingens* Chriſtianorum *multitudo*, teſte Cornelio Tacito lib. 15. Annalium, incendiū Romani occasione interemta fuit. Et quidem *percutibus addita ſunt ludibria, ut ferarum tergis conſecti, laniatu canum interi-erent, aut crucibus affixi, aut flammamandi, atque ubi deſeciſſet dies in uſum nocturni luminis urerentur.* Tanta autem erat hujus perfecutionis ſævitia, ut *quamquam adverſus fontes & noviffima exempla meritos* (ſic enim Chriſtianos appellat Tacitus) decreta videretur, *miſeratio tamen gentilium oriebatur.* Hæc quæ ab auctore minime ſuſpectæ fidei prolata ſunt, inſitari non audeat Dodwellus: at hanc perfecutionem extra Urbis mœnia non ſæviiſſe contendit, *cum in eos, inquit, qui Roma aberant, nulla erat, vel ſpecie tenus, veriſimilis ratio, cur intentaretur Urbis incendium.* At id pro conſeſſo ſumit Dodwellus, Chriſtianos ſcilicet ob unicum incendiū crimen fuiſſe apprehenſos, quod plane à Taciti ſenſu alieniſſimum eſt. Is quippe ſcribens Nerone *abolendo rumori ſubdiſſe reos...* quos *per flagitia inſoſos vulgus Chriſtianos appellabat*, aperte declarat Chriſtianos etiam ante incendium morte digniſſimos judicatos fuiſſe, quos re vera paullo poſt *haud perinde in crimine incendiū, quam odio humani generis, incendiariis conjunctos* fuiſſe dicit. Et quidem Suetonius à Nerone *afflictos ſuppliciiis Chriſtianos* commemorans, nullam Romani incendiū facit mentionem, ſed eos *genus hominum ſuperſtitionis novæ ac maleficæ* appellat. quæ cum referat Suetonius inter ea, quæ à Nerone *inſtituta* fuerunt, haud dubium eſt quin ediſtum adverſus Chriſtianos ab eo tyranno ſcriptum fuerit. Unde jure merito à ſanctis patribus Nero primus motæ in Chriſtianos perfecutionis auctori cenſetur: quo *ſoli, inquit Tertullianus in Apologetico, dedicatore damnationis noſtræ gloriamur.* Et quidem Sulpicius Severus lib. 2. ſacræ Hiſtoriæ ſcribit, in Chriſtianos primo incendiū occasione ſæviturum, tum adverſus eodem poſtea etiam leges *laxas* fuiſſe.

Poſt

Nero
Primus
perfe-
cutor.

Post etiam, inquit, datis legibus religio vetabatur, palamque odistis propositis Christianum esse non licebat. Tum Paulus &c. Hanc autem persecutionem etiam extra Romam grassatam fuisse disertis verbis affirmat Paulus Orosius lib. 7. Historiæ cap. 5. Nero Romæ, inquit, Christianos supplicii ac mortibus affectis, ac per omnes provincias pari persecutione execrari imperavit. quod idem innuit Lactantius in libro de mortibus persecutorum cap. 2. ubi cum multos à Petro Romæ ad fidem adductos præmississet, subjungit. *Qua re ad Neronem delata, cum animadverteret, non modo Roma, sed ubique quotidie magnam multitudinem deficere à cultu idolorum, & ad religionem novam damnata vetustate transire. profilitis... ad excidendum caeleste templum, delendamque justitiam, & primus omnium persecutus Dei servus, Petrum cruci adfixit... nec tamen abiit impune. Respexit enim Deus vexationem populi sui &c.* Ex quo etiam loco patet, Neronianam persecutionem potissimum excitatam fuisse, quod magna multitudo à cultu idolorum in dies deficeret; cui tamen augendæ Romanum incendium occasionem tribuisse infirari non possumus.

Post Neronis interitum, turbatis reipublicæ negotiis, Ec-^{Domitianus}clesia paullùm respiravit, usque dum imperante Domitiano aperta persecutio recrudesceret. Is enim, ut ait Eusebius lib. 3. Historiæ cap. 17. *Neronianæ impietatis, bellicæ & odii adversus Deum successorem se ipsum professus est.* Hanc quidem persecutionem admittit Dodwellus; sed brevissimam fuisse affirmat, utpote quæ vix unum annum potuerit implere; & minime cruentam, cum ne ad cruciatus quidem, nedum ad cædes progressa fuerit. Ejus breviter certo se argumento demonstrare existimat, quod Brutius apud Eusebium lib. 3. Historiæ cap. 18. asserat, Flaviam Domitillam, Flavii Clementis, ejus, qui tunc temporis Romæ Consul fuit, nepotem, una cum multis aliis, anno 15. Domitiani in exilium deportatam fuisse. Atqui Tribunitiæ, inquit, potestatis annum 15. iniiit Domitianus mense Septembri, qui cum eodem mense anno sequenti, post revocatam, ut auctor est Tertullianus, persecutionem, interemptus fuerit, ultra solidum annum persecutio differri non potest. Tertulliani verba hæc sunt in Apologetico: *Tentaverat & Domitianus, portio Neronis, de crudelitate; sed qua & homo, facile captum repressit, restituit etiam quos relegaverat &c.* Unde sic concludit Dodwellus: „Tentavit itaque Domitianus, non gladio ferocit. Relegavit Confessos; non capitali, sed nec membrorum supplicio affectis. Nec alii quam exsules ex probis Ecclesiæ monumentis haberi possunt.

Verum

Verum ex Brutii verbis, quæ pro asserenda persecutionis huius brevitate profert Dodwellus, nihil aliud deduci potest, quam hanc procellam anno 15. Domitiani maxime efferbuisse, sed quæ tamen multo antea excitata fuisse poterat. Et quidem Eusebius, qui Brutium legerat, (quidquid enim ex Brutio superest ab Eusebio habemus) biennio ante Domitillæ exilium; persecutionem consignat, cui consentit Chronici paschalis auctor. quam ideo persecutionem doctissimus pater Antonius Pagius anno 93. incepisse contendit, quamvis eam Cardinalis Baronius biennio antea contigisse putaverit. Dodwelli sententiæ ipse etiam adversatur Hieronymus, qui Johannem anno 14. Domitiani in ollam ignitam Romæ coniectum fuisse refert. Et quidem longe antea Domitianus se *deum ac dominum* appellari voluerat, ut non ex Eusebio solum aut Christianis, sed etiam ex ethnicis scriptoribus certum est. Tandem hanc persecutionem diuturniorem fuisse probant sincera, & ut admittit Dodwellus, ab auctore coævo scripta, Acta sancti Ignatii, ubi sanctus Martyr *multarum sub Domitiano persecutionum procellas* sustinuisse memoratur. Ex his patet quam parum interfit, an exsules ab ipso Domitiano paulo ante ejus necem, ut innuit Tertullianus, revocati fuerint, an ab ejus successore. Certe Eusebius prolato etiam Tertulliani loco, id à Nerva præstitum fuisse refert *ex iis, qui rerum tunc temporis gestarum historiam condiderunt*. Idem censet Clemens Alexandrinus in libro de Divite salvando, & Nerva apud Dionem Xiphilini *reos impietatis absolvisse* dicitur. Denique Johannes nonnisi interfecto Domitiano, & rescissis à senatu ejus actis ab exsilio rediit Ephesum.

Hanc autem persecutionem ad cædes usque processisse, vel ex solo ejusdem Johannis exemplo probari posset, qui licet miraculo servatus, sententiam tamen exceperat capitalem. His etiam diebus Antipas apud Pergamum passus est, cujus martyrium in Apocalypsi cap. 2. laudatur. & apud Tertullianum in Scorpiaco. quod solo populi furore contigisse ait Dodwellus. Sed unde hæc habet? Acta enim vulgata eum quidem à multitudine comprehensum fuisse tradunt; sed tamen Præsidi oblatum est. Et Præses quidem eum, quod *Imperatorum decretis* non obtemperaret, & *deorum religionem* negligeret, meritis supplicii *ex Romanarum legum præscripto* se affecturum comminatus est. Hinc martyr ad Dianæ templum raptus, & in bove æneo candenti inclusus vitam finit. quæ sane omnia apertam persecutionem repræsentant. Nobis etiam favet Brutius, qui apud Eusebium, cum in *Chronico*; tum in *Historia*, *plurimos*

rimos Christianos sub Domitiano fecisse martyrium scribit. Ex quibus ait Flaviam Domitillam cum multis aliis in exilium deportatam fuisse, ob sexus forte aut conditionis rationem. Unde alios occisos fuisse dicendum est, alios vero bonis privatos tantummodo, aut in exilium amandatos. Nec id conjectando dicimus, quod nempe disertis verbis legitur relatum apud Dionem Xiphilini. Eodem anno, inquit, Domitianus, cum alios multos, tum vero Fabium Clementem consulem, (etsi patruelis ejus erat, & Flaviam Domitillam, Domitiani consanguineam, uxorem haberet) morte affecit, illato ambobus crimine impietatis. Cujus rei causa multi, qui in Judaeorum, (sic ethnici Christianos Judaismi, atheismi, aut impietatis reos appellabant) mores transferant damnati sunt, quorum pars occisa est, pars spoliata facultatibus; Domitilla tantummodo in Pandateriam relegata est. Glabriorem quoque, qui cum Trajano magistratum gesserat, accusatum praeter cetera superioris criminis. . . interfici jussit. Tenuit itaque, ut loquitur Tertullianus, Christianos Domitianus, sed tam gladio, quam exilio: nec ideo suspecta inde erunt monumenta, quae aliquot Martyres sub Domitiani persecutione coronatos celebrant.

Rescissis tum Nervae imperatoris, tum etiam Senatus auctoritate Domitiani actis, Ecclesia pacem recuperavit, quam usque ad Decii tempora ita perseverasse affirmat Dodwellus, ut toto hoc temporis intervallo, praeter persecutiones aliquas locales, Christianis tuto religionem suam colere & promovere licuerit. At licet ultro fateamur, non semper & ubique terrarum persecutiones ita ingruisse, ut nulla dies, aut sane nullus annus sine martyrum multitudine abierit, contendimus tamen persecutiones etiam eo tempore, quod inter Domitianum & Decium intercessit, frequentes fuisse, aliquando locales ex praesidium genio, aut etiam populorum & sacerdotum tumultu ad eas praesides incitantibus; quandoque etiam ex specialibus Principum rescriptis. Immo nec etiam defuisse persecutiones publicas Imperatorum edictis decretis probabimus, in quibus multi Martyres occubuerunt.

Et quidem ut à Trajano, qui Nervae successus est, exordium sumamus, fatetur Dodwellus, non solum Ignatium Antiochenum, sed etiam Rufum & Zozimum Philippenses hujus imperatoris jussu necatos fuisse. At neminem praeter eos in Syria passum fuisse colligit Dodwellus, quod, inquit, Poly-
 carpus, qui de istis scripsit in epistola ad Philippenses, ceteros, si aliqui fuissent, minime omisurus fuisset. At mirum est virum perspicacissimum non advertisse, alios reipsa Martyres

in hac epistola laudari: sic quippe habet apud Eusebium lib. 3. Historiæ cap. 36. *Obsacro vos ut pareatis præpositis vestris, omnemque patientiam exercentis, quam spectastis non solum in Ignatio, Rufo, & Zoximo viris beatissimis, sed etiam in aliis civibus & inquilinis vestris, &c. Ufferiana versio: Sed & in aliis qui ex vobis sunt... ad debium sibi locum à Domino, cui & compassi sunt, abierunt.* Favent Acta jam laudata sancti Ignatii, ubi Trajanus omnes aut sacrificare, aut mori cogebat. Observat autem Eusebius lib. 3. cap. 33. Imperatoris exemplo peculiarem quamdam persecutionem per singulas civitates populari motu excisatam fuisse, cujusmodi persecutiones cruentas fuisse patet vel ex solo Symeonis episcopi Jerosolymitani exemplo, qui cum *constantissime Christi fidem professus esset, tandem sententia judicis cruci suffixus est.* Ad Trajani etiam tempora beati Marci necem revocat Chronici paschalis sive Alexandrini auctor. Marcus *Alexandriæ, inquit, episcopus erat, injecto in illum laqueo, à Bucoliis ita appellatis, usque ad Angelos locuto ita dictum, tractus, ibi exustus est, prima die Pharmuthi, sequens martyrio vitam consummarvit.* Ipse etiam tempore, ut censet Dodwellus, Arrius Antoninus fideles in Bythia instanter persequatur. cumque omnes illius civitatis Christiani sese manu facta ejus tribunali objecissent, quibusdam duci jussis, ut loquitur Tertullianus in lib. ad Scapulam, id est occidi, ceteros dimisit, dicendo si vellent inquirere, præcipia & restes eos habere. Hic referenda quoque esset Tiberiani Palæstinæ primæ præsidis relatio ad Trajanum, ubi se in Christianis secundum Imperatoris mandata neci tradendis fatigatum fuisse fatetur, si de hujus instrumenti fide apud viros doctos constaret. At certissimum adhuc habemus de ea persecutione testimonium, epistolam scilicet Plinii Secundi ad Trajanum, ubi se Christianos delatos, post suppliciorum minas duci jussisse ait: sed tandem cum *multi omnis ætatis, omnis ordinis, utriusque sexus in periculum vocarentur, &*, ut ait Tertullianus Apologetici cap. 2. *damnatis quibusdam, quibusdam gradu pulsus, ipsa tamen multitudine perturbatus, quid de cetero ageret consuluit Imperatorem.* Actum Plinii Secundi, id est ordinem adversus Christianos cognoscendi ab eo servatum, laudat Trajanus in responsione; censetque eos, non equidem inquiri debere, sed delatos tamen puniendos esse. qua occasione, inquit Eusebius lib. 3. Historiæ cap. 33. *plurimi ex fidelibus multiplicis martyrii certamen subierunt, cum provinciarum præsidibus & populis insidias adversus Christianos struere liceret.* Porro ex eadem Plinii epistola certum est, conventus seu (ut vocat) hæterias, id est quilibet societates seu conventicula, Trajani edicto veritos fuisse.

Hadriani

Hadriani persecutionem alii quartam appellant, alii tertiæ Hadri-
 appendicem: at rem uno verbo se conficere existimat Dodwel-
 lus, ne unicum quidem Martyrem toto Hadriani tempore ad-
 mittendo. Sententiam suam probare conatur ex Justini Apo-
 logia, ubi sanctus Martyr Hadriani exemplum Antonino pro-
 ponit, ut pacem Christianis impetraret. *qua fronte*, inquit
 Dodwellus, *eo nomine usurus, si ipsemet Hadrianus persecutus*
fuisse? At admissa Hadriani persecutione, optimum fuisse
 Justini argumentum quis non videat, modo Hadrianus aliquan-
 do tandem persecutionem sedaverit? Antoninum quippe ad-
 hortatur Justinus, ut agnita Christianorum innocentia, ab eo-
 rum cæde cessari juberet, Hadriani scilicet exemplo, qui post
 varias Christianorum persecutiones, Philosophorum Christia-
 norum apologiis & aliquot præsidum rescriptis tandem convi-
 ctus, ab eorum vexationibus & cædibus abstineri iusserat.
 Hanc Justini mentem fuisse patet ex eo, quod Hadriani rescrip-
 tum ad Minucium Fundanum Apologiæ suæ inseruerit. Hoc
 enim rescripto declarat Imperator, se Serenii Graniani de-
 cessoris Minucii monitu statuere, ne deinceps Christiani abs-
 que sollemnibus juris processibus damnarentur. Ex qua Sere-
 nii relatione persecutionem quidem *imminentem* colligi posse
 ait Dodwellus, non vero *ardentem*. At contradicit Eusebius;
Monebat, inquit lib. 4. Hittoriæ cap. 8. *iniquum videri, Chri-*
stianos nullo objecto crimine tumultuosis vulgi clamoribus gratificandi
studio indicta causa occidere. Rescripsit Imperator, *ne quis post-*
hac sine objectu criminis & legitima accusatione condemnaretur.
 Porro idem Justinus aliud argumentum nobis suppeditat, ex
 quo elicitur Martyres aliquot sub Hadriano claruisse. Hic
 enim de conversione sua agens, (quam imperante Hadriano
 contigisse extra dubium est) refert se occasione Martyrum Chri-
 stianæ religionis veritatem agnovisse. *Cum ego Platonis disci-*
pline sectator, inquit in Apologia 1. *calumniose audirem Christia-*
nos deferri, insrepide autem ad mortem, & alia quæ terribilia esse
cessentur omnia adire conspicerem, statui apud me, &c. Quis etenim
voluptatum consecrator... mortem libenter complecti que-
at, &c.

Nec etiam Hadriani odium in Judæos Christianis ejus favo-
 rem conciliavit, ut putat Dodwellus. Verum quidem est,
 Barchochebam, factionis Judaicæ ducem, plurimos e Christianis
 morte & suppliciiis affecisse, quod Christum negare nollent,
 referente Justino; quodque adversus Romanos nollent rebel-
 lare, testante Eusebio in Chronico, cui Orosius ceterique con-

sentiunt: sed, ut aiebat Justinus in epistola ad Diognetum, *Adversus Christianos Judæi bellum gerunt, & Græci eos persequuntur; & os eorum causas inimicitiarum dicere nequeunt.* Multo minus favisse Christianis dicendus est idem Imperator in Jerosolymitanæ urbis restauratione, qui hac ipsa occasione, in Christianæ religionis odium, sacrorum locorum memoriam erectis idolis abolere conatus est. Id testantur sanctus Paulinus epistola 31. ad Severum, Hieronymus epist. 13. ad Paulinum, Severus Sulpicius lib. 2. Historiæ sacræ, aliique passim scriptores ecclesiastici, quibus ne unicum quidem auctorem opponit Dodwellus, sufficere ratus quod dixit, ejusmodi loca sacra Hadriano ignota fuisse, nec eorum memoriam à Christianis fuisse servatam. Verum loca sacra non solum apud Christianos, sed etiam apud gentiles celebrata fuisse etiam post Hadriani tempora testis est Origenes, qui Bethleem speluncam adhuc suo tempore apud infideles celebrem fuisse dicit lib. 1. contra Celsum, *quod ibi natus esset Jesus, qui à Christianis adoratur.* Et quidem apud Eusebium lib. 6. Historiæ cap. 11. Alexander Jerosolymæ episcopus factus est, cum huc ex Capadocia *sacra loca* visitaturus accessisset.

Jam vero certum est Hadriani genium ad cædes propensissimum fuisse, cui, teste Spartiano, *savitia ingenita erat*, quique *multas cædes* fecisse apud Dionem Cassium memoratur: & licet, ut ait Tertullianus in Apologetico, *nullas contra Christianos leges impresserit*, erat tamen omnium curiositatum explorator. Unde, Spartiano jam laudato testante, *sacra Romana diligentissime curavit, peregrina contempsit, & pontificis maximi officium peregit*, atque *Eleusina sacra suscepit*. Qui cum Athenis hiemem exegisset, & omnibus pæne Græciæ sacris, ut refert Hieronymus in Catalogo, ubi de Quadrato, fuisset initiatus, gentilibus Christianos vexandi occasionem præbuit. quam persecutionem *gravissimam fuisse* asserit idem Hieronymus in epistola ad Magnum Oratorem Romanum. Hanc tamen ipsemet postea, Aristidis & Quadrati Christianorum apologiis persuasus, sedavit. Porro hunc Quadratum eundem esse existimat Hieronymus, qui, ex Dionysio Corinthiorum episcopo apud Eusebium lib. 4. Historiæ cap. 23. post Publici episcopi Atheniensis martyrium, ejus loco suffectus, ecclesiam illam grandi terrore dispersam congregavit, ac conventus ecclesiasticos, qui fieri desierant, restituit; sed duos Quadratos in unum ab Hieronymo confatos fuisse contendit Valesius. Ut ut sit, ex his omnibus quæ protulimus patet, Martyrologiorum fidem non esse rejiciendam

endam, in quibus aliquot Martyres sub Hadriano coronati recensentur. quibus adjiciendus est Marius dux militum, qui pro fide occisus dicitur *tempore Hadriani imperatoris*, ex Inscriptione in cœmeterio Callisti reperta, Romæ subterraneæ lib. 3. cap. 22. ubi cum *lacrymis & metu* à bene merentibus depositus est, haud dubie propter ingruentem persecutionem.

Sub Antonino Pio persecutiones locales, & quidem multas admittit Dodwellus, in quibus etiam nonnullos Martyres existitisse fatetur. Ex his recenset Polycarpum cum 12. Philadelphiensibus, Justinum, & eos qui in ejus Apologia memorantur, Lucium, &c. At licet istos Martyres sub Marco passos esse censeamus, haud tamen infitiamur Pio imperante Martyres aliquot existitisse. id quippe disertis verbis Justinus affirmat in Apologia ad ipsum Pium data. *Propter confessionem, inquit, torquetis... causa non judicata supplicia inferitis. Et post multa: Ad inquisitionem vestram Christianos esse profitemur, cum quidem mortis supplicium professi propositum sciamus. Si enim humanum exspectavimus regnum, insidiaremur utique ne occideremur, &c. Perlibenter Christum confitemur, mortem quoque adimus, &c. Ad mortem rapimur, &c.* Hæc autem Imperatoris auctoritate fuisse facta, patet ex Apologiæ conclusionem, ubi sic beatus Martyr Pium alloquitur. *Neque ita contra eos, qui nihil per injuriam iniqui admiserunt, perinde atque adversus hostes supplicium capitis statuite. Illud autem vobis prædicimus, vos minime evasuros esse futurum Dei judicium, si in hac iniquitate perduraveritis.* Hanc vero Apologiam ad Pii initia referri non posse perspicuum est, tum ex eo quod in ea Marcionitarum faciat mentionem, qui sane tunc nondum sectam fecerant; tum ex his Justini verbis: *Ante annos cl. Christus sub Cerenio natus est; annus quippe cl. Christi, cum Pii xlii. componi debet.* Porro idem Justinus in Dialogo cum Tryphone ait, Christianos, quod Christi nomen abnegare renuerent, morte fuisse affectos. tum circa medium hæc habet: *Quod namque dum gladio percutimur, & in crucem agimur, & bestiis objicimur, & vinculis, & igne, & tormentis aliis omnibus plectimur, & excruciamur, à professione nostra non discedamus, satis constat. Deinde: In toto mundo nomini Christianorum vivere permittitur.* His suffragatur Inscripcio vetus ex cœmeterio Callisti eruta Romæ subterraneæ lib. 3. cap. 22. quæ Alexandri martyris epitaphium exhibet, ubi *tempora tam infaustra* sub Antonino Imp. fuisse dicuntur, ut ne in cavernis quidem salvari possent Christiani, nec ab amicis aut parentibus sepeliri. Et sane Pius, teste Capitolino, ita erga suos deos erat affectus, ut eis continè sacrificaret, quod per semetipsum faciebat, *ne uno quidem die per*

vicarios, nisi eger, &c. Si autem aliquando à cædibus voluerit temperari, illud in causâ fuit, quod Christiani per mortem *vidiores* evaderent, cum iis, inquebat, *mori esse optabile.* Id ex ejus rescripto patet apud Eusebium lib. 4. Historiæ cap. 13. quod rescriptum etsi Marci foret, ut Valefius contendit, ex Melitonis Apologia apud Eusebium lib. 4. cap. 26. constat, Pium ad multas civitates litteras dedisse, ut tumultus adversus Christianos concitati sedarentur. Ejusmodi autem tumultus ad cædes usque processisse, vel ex rescripto laudato probari potest, ubi hæc leguntur: *Et Christianos expellitis, & ad mortem usque perurgetis.*

Marcom
Aure-
lius.

Polycarpi Smyrnenfis, Justini, aliorumque Martyrum necem, quam alii sub Marco contigisse putant, Dodwellus, uti jam diximus, ad Pii tempora revocavit. De his fusius disputare non vacat; cum alias nobis suppetant argumenta de persecutione, quam sub Marco excitatam fuisse tradunt. Observari tamen velim non recte à Dodwello dictum, nullos alios, præter eos quorum nomina recenset, id est tres Martyres, ex Justini Apologia 1. colligi posse. Ipse enim Justinus generalem quasi persecutionem in hac Apologia innuit, quod vel ex ejus initio patet. Hanc quippe sic orditur: *Quæ veri & proximis diebus, in urbe vestra, ô Romani, sub Urbicio accidero; & qua ubique locorum similiter citra rationem omnem à præsidibus fuerit, &c. Maligni demones . . occidi nos procurant &c.* Tum quid Romæ fieret exponit, necem scilicet Ptolemæi & sociorum, quos Urbicius, dissimulata eorum innocentia, ob unicam nominis Christiani confessionem, morti addixerat. Porro hanc Apologiam Marco oblatam fuisse dicemus in Admonitione ad illorum Martyrum passionem. sed ea de re fusius differentem consule doctissimum P. Antonium Pagi ad annum 162. nos interim quid de Marci persecutione sentiat Dodwellus videamus.

„ Affirmat Dodwellus persecutionem, quæ sub Marco
 „ contigit, nec Imperatorem auctorem habuisse, nec tot Mar-
 „ tyres coronasse quot vulgo referuntur. Martyres autem so-
 „ los admittit Lugdunenses, quos solo infanticidiorum & coo-
 „ cubituum incestuosorum nomine ex servorum testimonio coo-
 „ victos, condemnatos fuisse dicit. Unde, inquit, non est
 „ quod miremur rescriptum esse à clementissimo aliqui & mitissimo im-
 „ peratore de puniendis Christianis; quod tamen ea aequitate tempera-
 „ vit, ne in alienorum Christianorum fraudem cederet, præterquam
 „ Lugdunensium atque Viennensium. Hæc anno 7. Marci contigisse
 „ contendit, propterea quod ludi Lugdunenses, quos quon-
 „ quennales putat, eo anno celebrati fuerint, non autem Marci
 anno

„anno 17. quo tamen anno hos Martyres consummatos fuisse
 „Eusebius in Historia commemorat. Porro quæ in aliis pro-
 „vinciis sub Marco effervere persecutiones, nihil aliud quam
 „veluti hujus Lugdunensis persecutionis appendices esse con-
 „tendit. Rem vero sic explicat. Pervulgata apud Helladem
 „Lugdunensium martyrum fama, quasi de infanticidiis & in-
 „cestibus convicti damnatique fuissent, statim populares mo-
 „tus in ea provincia adversus Christianos commoti sunt, in
 „quibus tamen nullæ cædes, cum urbici magistratus, qui soli
 „in iis tumultibus sæviebant, jus gladii non haberent. Et hac
 „occasione Apologiam scripsit Athenagoras. Eadem fama
 „in Asiam pertingens, transit & simul cum ea populorum ra-
 „bies, quæ occasionem præbuit Apollinari Hierapolitano &
 „Melitoni Sardensi Apologias etiam suas conscribendi. Hæc
 „ille, quæ singillatim discutienda sunt.

Et primo quidem Lugdunensium martyrum necem anno
 17. Marci consignandam esse ex Eusebii Historia, nec etiam
 dissentiente Chronico, probamus in Admonitione ad ho-
 rum Martyrum Acta. Ludos autem Lugdunenses quin-
 quennales fuisse *probabile* censet, sed non evincit Dodwellus.
 Multos ejusmodi ludos annuos fuisse post illustrissimum archi-
 episcopum Petrum de Marca probat doctissimus P. Antonius
 Pagius. Quin etiam Lugdunenses quinquennales fuisse ad-
 mitterentur, nihil inde certi haberetur, cum quandoque dif-
 ferrentur istiusmodi ludi, aut etiam anticiparentur, quo vel
 semel factò ordo perturbatus remanebat. Atque inde corrui-
 t Dodwelli argumentum. Eleutherii vero pontificatus initium
 ex Eurychio decimi sæculi auctore Græco potius repetendum
 esse, quam ex Eusebio aliisque veteribus scriptoribus, nemo
 facile sibi persuadebit. Jam ex ipsamet Lugdunensium epistola
 videndum est, quo nomine Martyres illi condemnati fuerint,
 an quasi de flagitiis convicti, ut censet Dodwellus, an so-
 lummodo quod fuerint Christiani. Certe Attalus num. 3. Præ-
 sidi oblatum cum *id unum ab eo quæretes Præses, essetne Christia-
 nus, ille se esse Christianum clarissima voce professus, in Marty-
 rum numerum relatus est.* & idem num. 11. per amphitheatrum
 circumductus est *precedente ipsum tabella, in qua Latino sermone
 inscriptum erat: Hic est Attalus Christianus.* Et num. 10. Illi
 qui se id quod re vera erant esse professabantur, *tamquam Christiani
 conjiciebantur in vincula, nullo alio crimine ipsis objecto.* Haud
 tamen imus inficias, ejusmodi flagitia Christianis imputata fu-
 isse: sed aliud est accusari, aliud convinci. Et sane Impera-
 toris rescriptum adversus Christianos, ut Christianos, non

vero ut infanticidas aut incestuosos, datum fuisse patet. Decevit quippe Imperator, ut *confitentes gladio caderentur; hi vero qui negarent, dimitterentur incolumes.* Jam si rescriptum istud adversus infanticidas &c. latum fuisset, ut contendit Dodwellus, Christiani negantes hæc flagitia à se perpetrata dimitti debuissent; & apostatæ ea confitentes debuissent trucidari secundum Imperatoris mandatum; at contrarium evenit, nam qui Christi nomen confitebantur, martyrio affecti sunt; ceteri vero liberi evasere. Idem rescriptum arbitrio suo ad solos Lugdunenses & Vienneses Christianos restringit Dodwellus. Nec enim id vel ex Lugdunensium epistola, vel ex alio antiquo monumento conficitur. Ceterum ad hanc perfectionem Benigni Divionensis, Symphoriani Augustodunensis, aliorumque Martyrum necem revocandam esse probamus in Admonitione ad ejusdem Symphoriani Acta. Quin & plerosque Martyres, qui vulgo sub Aureliano in Burgundia passi dicuntur, ad Aurelii tempora revocari debere vix dubitamus; Sed ea de re consulendus est Franciscus Bosquetus lib. 2. Historiarum Ecclesiæ Gallicanæ cap. 26. & sequentibus.

Jam vero si Martyres Lugdunenses anno 17. Marci necati fuerint, fieri non potuit, ut Athenagoras eorum occasione Apologiam suam pro Christianis conscripsit. Verum aliud ipsamet Apologia nobis subministrat argumentum, ex quo evincimus, Athenagoræ, dum scriberet, Lugdunensium epistolam ignotam fuisse. Hic quippe de calumniis adversus Christianos intentatis agens, ita esse falsas asseverat, *ut ne ullus tam impudenter mendax umquam repertus sit, qui se vidisse fateatur &c.* Atqui & servos, inquit, aliqui nostrum possident alii plures, alii pauciores, quos ea que facimus latere non possunt. Verum ne ex illis quidem ullus adversum nos tale quicquam vel mentitus est. Qua autem fronte hæc Athenagoras occasione epistolæ Lugdunensium dicturus fuisset, in qua legitur num. 3. *Capti sunt quidam nostrorum servi qui gentiles erant, qui.. Thiestas quasdam cœnas & incestos Oedipi concubitus & alia... adversus nos ementiri sunt.* Has vero persecutiones populorum quidem clamoribus excitatas, & magistratum urbicum auctoritate roboratas facile admittimus: sed quæ tamen postea ad præfides, qui jure gladii gaudebant, deferrentur. quod idem Athenagoras disertis verbis affirmat: *Innocentium fama violatur, tanta quidem calumniatorum frequentia, ut proconsules & præfecti, à vobis in diversas provincias missi, causis audiendis non sufficiant.* Quin & imperialia edicta adversus Christianos tunc temporis vulgata fuisse, testatur

statum Melito Sardenſis in Apologia, apud Eusebium lib. 4. Historiæ cap. 26. *Quod, inquit, numquam antea factum fuerat, persecutionem nunc patitur piorum hominum genus, novis per Asiæ decretis exagisatum. Impudentissimi namque delatores... ex imperialibus edictis occasionem nacti, palam diu nocturne grassantur &c.* Dubitare tamen videtur Melito, an eiusmodi edicta ab Imperatore emanarint: sed nihil refert, cum eorum occasione Christiani supplicii & morte afficerentur. *Si, inquit Melito ad Imperatorem, hac tuo jussu fiant, recte atque ordinasse facta sunt... nos libenti animo eiusmodi mortis præmium ferimus.* &c. Idem Melito in libro de Palchate, quem se sub Servilio Paulo Asiæ proconsule scripsisse dicit apud Eusebium lib. 5. cap. 18. Sagarim commemorat, *qui eodem tempore martyrium passus est.* Eundem martyrem Polycrates in epistola ad Victorium simul cum Traſea Eumeniæ episcopo & martyre, aliisque sanctis viris laudat. Traſeæ martyris meminit Apollonius in libro adversus Cataphryges, apud Eusebium loco laudato.

Ex his omnibus patet jure ab Eusebio dictum fuisse, sub Marci imperio *ex incursione popularium innumerabiles prope Martyres per universum orbem emicuisse.* Populares enim istæ commotiones, ad præſides tandem delatæ, ad mortem usque progrediebantur, ut ex Lugdunensium nece patet, quam Eusebium in specimen se retulisse dicit, ut ex hoc exemplo, quæ in aliis provinciis fiebant quivis conjectare posset. Eusebio consentit Chronici Paschalis auctor, qui variis Marci annis varios Martyres consignat. Antiquiorem etiam istis auctorem habemus, Theophilum scilicet, qui Antiochenæ ecclesiæ imperante Marco præfuit. Sic vero loquitur in fine libri 3. ad Autholicum: *Christianos, qui verum Deum venerantur, hæcenus sunt persecuti, nec adhuc hodie persequi cessant.. Quosdam eorum qui festinans ad virtutem capeſſendam, & sanctam vitam agunt, lapidibus obruere, quosdam interfecere. Adhuc hodie non cessant Christianos crudelissime & immanissime virgis cadere &c.* Denique Christianos aliquot sub Marco in metallis desudasse colligimus ex epistola Dionysii Corinthiorum episcopi ad Soterem Papam, ubi eum laudat, quod *fratribus qui in Metallis opus faciunt necessaria suppeditavit.* Nec est quod adeo Marci mansuetudinem ventitet Dodwellus, quem non solum superstitiosum, sed etiam nonnumquam contra manifestos & gravium criminum reos inexorabilem fuisse observat Capitolinus. Ex hujusmodi autem reis Christianos in gentilium & Marci ipsius opinione fuisse Dodwellus ipse non infitiabitur. Certe parum æquus erga Christianos Marcus fuit, qui pluviam, quam toti exercitui in Marcomannico bello laboranti ipsi impetrarant, Mercurio

suo attribuit, ut refert Dio Xiphilini, & confirmatur ex argenteo nummo gazæ regiæ, de quo Pagius ad annum 174. Hujus pluviae occasione rescriptum à Marco in Christianorum gratiam datum fuisse tradit Tertullianus, pluviae vero Apollinaris, Eusebius, aliique passim auctores meminerunt; at nec Marci epistolam, quæ Justini apologiæ adjuncta est, sinceram esse; nec legionem inde fulminatricem (quod tamen inquit Apollinaris) fuisse dictam consentiunt fere omnes viri eruditi. Et sane observat Eusebius lib. 5. Historiæ cap. 5. gentiles hoc quidem miraculum commemorasse, quod *tamen*, inquit, *nostrorum precibus factum fuisse confessi non sunt*. Alii quippe ipsum magicis incantationibus, alii Marci ad Jovem precibus attribuerunt. In his Capitolinum, Claudianum, & Themistium recenset Valesius in notis ad hunc locum. Porro hanc gentilium opinionem fuisse ex columna Antoniniana, quæ Romæ adhuc superest, discimus, ubi inter alia Marci Aurelii gesta, quæ istic anaglyphice insculpta habentur, visitur Jovis effigies pluvias fundentis. Hanc Baronius tomo 2. Annalium repræsentat, sed expressius habetur in tabulis à Petro sancti-Bartoli Romæ nuper aeri incisus.

Commodus, &c.

Sub Commodo imperatore, *Res nostræ*, inquit Eusebius lib. 5. cap. 21. *in tranquilliore statu versabantur, pace per Dei gratiam cunctas orbis terrarum ecclesias complexa*. Post hujus necem, & occiso paullo post, qui ei suffectus fuerat, Pertinace, Didius Julianus à prætorianis militibus imperator dictus est. Sed cum eodem tempore tres exercituum duces Severus in Pannonia, Pescennius Niger in Oriente, & Albinus in Galliis imperium arripuissent, turbatis imperii rebus, Ecclesia pace fruebatur. Hanc pacem ad decimum usque Severi annum, id est Christi 202. prorogat Eusebius, cui plerique auctores consentiunt, quamvis aliquot Christianorum cædibus eam antea violatam fuisse negari non possit. Certe Scyllitani martyres anno Christi 200. sub Saturnino proconsule in Africa interempti sunt, ut ex Claudii consulatu, qui in eorum Actis exprimitur, colligimus.

Severus.

Porro Severi persecutionem ita generalem fuisse censuit Eusebius, ut in ea *per omnes ubique locorum ecclesias ab aëthatis pietate certantibus illustrata confecta fuisse martyria* asseverare non dubitaverit, lib. 6. Historiæ cap. 1. Quibus, ut videtur, verbis peremptus Dodwellus num. 43. hanc persecutionem *longe lætæque per Romanas provincias grassatam* fuisse fatetur, quamquam paullo post, quasi mutata aut emendata sententia, paucos Martyres in ea persecutione passos fuisse scribit, quod se ex Eusebii

Historia

Historia facile colligere ait, qui nec multos recensuit, nec multos à se significat esse prætermisissos. Verum cum disertis verbis Eusebius Martyrum multitudinem in ea persecutione è medio sublata admiserit, nescio quo pacto ex ejus verbis contrarium eliciat Dodwellus: maxime quod sibi ipsi in aliis etiam locis Eusebius consentiat, præsertim cap. 2. ubi Alexandrinæ persecutionis occasione ait: *Cum persecutionis ardentissimum flagrares incendium, atque innumerabiles martyrio coronarentur.* Paucorum quidem nomina recensuit, cum de aliis agere nihil ad ejus institutum pertineret, sive quod aliàs peculiarem de Martyribus collectionem adornasset, sive quod hic de Martyribus occasione tantummodo Origenis loqueretur, ut ex tota ejus narrationis serie patet. Multos autem à se prætermisissos significat cap. 1. cum ubique terrarum martyria illustria fuisse refert, tum subdit Alexandriæ persecutionem potissimum sæviisse, *ubi multi pugiles &c.* tametsi unicum Leonidem Origenis patrem nominat ex his qui tum passi sunt. *Præcipue, inquit, martyria Alexandria percubuerunt, μέγιστα ἢ ἰσχυρότατα τῆς Ἀλεξανδρείας, cum ex universa Ægypto ac Thebaidæ lectissimi pugiles eo tamquam in amplissimum Dei stadium deducerentur, & cujusque modi tormenta, mortesque animo invictò perpeffi. . . inter quos Leonides &c.* Alios item in progressu persecutionis Martyres præter Origenis discipulos commemorat Eusebius cap. 3. ubi idem Origenes sub Aquila præfecto, *Læti successore, omnibus sanctis Dei Martyribus notis pariter atque ignotis* promptissime benevolentiam officia exhibuisse dicitur. Sed alium de eadem persecutione testem luculentissimum habemus Clementem Alexandrinum, qui ex Eusebio lib. 6. cap. 6. imperante Severo scribebat. Hic autem lib. 2. Stromatōn sic loquitur: *Nobis autem sunt quotidie recedentes Martyrum fontes, qui nostris spectantur oculis, qui torquentur, torquentur, & capite dampnantur &c.* Et quidem hæc persecutio adeo Christianorum animos conturbaverat, ut Judas istius temporis scriptor apud Eusebium cap. 7. *decastationem illius antichristi adventum jam tum imminere existimaverit.*

Sed Tertullianus in exponenda hujus persecutionis acerbitate præ ceteris excelluit, cujus occasione plura conscripsit opuscula: ex quibus loca aliquot in specimen proferimus, cum aliàs libri ejus integri exhibendi forent. Sic eam repræsentat in Apologetico cap. 12. *Crucibus & stipitibus imponitis Christianos . . . unguis deraditis latera Christianorum . . . Cervices ponimus . . . ad bestias impellimur . . . Ignibus urimur . . . in insulas relegamur &c.* Quod ipsa etiam Christianorum sepulcra violata fuerint conqueritur cap. 30. Christianos vero appellatos fuisse

famenticios & semaxios dicit cap. 50. quod ad stipitem dimidiæ axis revincti, famentorum ambitu exurerentur. Hinc paullo post librum sic concludit: *Sed hoc agite, boni præfides, meliores multo ad populum, si illi Christianos immolaverint; cruciate, torquente, damnate, asserite nos &c.* Christianos quippe pari animo & præfides, & populi infectabantur, unde cap. 37. dixerat: *Quoties enim in Christianos deservitis, partim animis propriis, partim legibus obsequentes, partim etiam, præteritis vobis, suo jure nos inimicum vulgus invadit lapidibus & incendiis.* Ex quibus verbis observari velim, vulgi persecutiones ad cædes usque sæpius processisse, quod toties in sua Dissertatione infitiat Dodwellus. Ceterum parum refert, Romæ an Carthagine Apologia hæc conscripta fuerit. cum enim ad Romani imperit Antistites directæ sit, plusquam localem arguit persecutionem. Et quidem sæpius in ea Tertullianus Præfides compellat, quo nomine provinciarum rectores designabantur. Nec mitiorem fuisse hanc persecutionem ex aliis ejusdem Tertulliani opusculis colligi potest. In lib. 1. ad Nationes ait, *Christianos interrogatos confiteri, damnatos gloriari, sponte confessos ad negationem comprimi, &c.* In exhortatione ad Martyres, quos designatos Martyres appellat, ad quælibet supplicia fortiter perferenda adhortatur. Denique in libro Scorpiaci sic exclamat cap. 1. *Et nunc in presentia rerum est medius ardor, ipsa canicula persecutionis, ab ipso scilicet Cynocephalo. Alii ignis, alios gladius, alios bestia Christianos probaverunt. Alii fustibus interim & unguibus insuper degustata martyria in carcere esuriunt. Nos ipsi, ut lepores destinata venatio, de longinquo obsidamur &c.* Etcap. 11. *Ecce autem & odio habemur ab omnibus hominibus nominis causa. & perducimur ad potestates, & interrogamur, & torquemur, & trucidamur. &c.* Tertulliano consentit Minucius Felix in dialogo, quem sub Octavii nomine circa idem tempus Romæ conscripsit. *Quam pulcrum, inquit, spectaculum Deo, cum Christianus cum dolore congredditur, cum adversum minas & supplicia, & tormenta componitur, cum strepitum mortis & horrorem carnificis irridens inculcat &c.* Et paullo post Romanorum fortiores Christianis multo inferiores esse probans, ait: *Quot ex nostris non dexteram solum, sed totum corpus uræ, cremari sæpe nullis ejulasibus pertulerunt... Emeri & muliercula nostra cruce & tormenta, feras & omnes suppliciorum terribulum inspirata patientia doloris illudunt.* Et sane persecutionem hanc Romæ lævisse probatur ex Natali, qui apud Eusebium lib. 6. Historiæ cap. 27. ex Theodotianorum hæresi redux, Zephirino papæ vibicibus plagarum ostensis, quas pro Christi confessione pertulerat, in communionem admissus est.

At Tertullianus, inquis, in Apologetico editionis Junii, inter

inter alios imperatores, qui nihil adversus Christianos edixere, Severum recenset. Sed etsi certum sit non ex aliis editis solum, aut codicibus mss. sed ex ipso etiam Eusebio, qui hunc locum laudat, *Verum non Severam legi debere, demus Severum hic memorari, quid inde inferendum est, nisi illam persecutionem etiam absque ullis imperatoris edictis saevissimam fuisse?* Edicti tamen adversus Christianos à Severo latini meminit Spartianus, cujus vim non minuit Dodwellus cum ait, edictum istud ab Imperatore, *circi theatrique clamoribus, ut credibile est, fatigato emissum fuisse.* Non inde etiam minor censenda est ista persecutio, si adversus Judæos pariter & Christianos decreta fuerit. Verum instat Dodwellus: Christianos, quidem, inquit, fieri vetuit Severus, sed nihil est quod jam facti ejus jussu puniti fuisse dicantur. Unde infert, quoscumque martyres, qui à parentibus nati sunt, aut in Ecclesia instructi & educati, nisi sese obtulissent, aut alios ad fidem pertraxissent, aut nisi ab aliis accusantibus adju- dices delati fuissent, suspectorum numero accensendos esse. Certe ut ut sit de aliis, in hac Dodwelli enumeratione pauci supersunt Christiani à persecutione immunes; illi scilicet tantummodo, qui à parentibus Christianis orti, ita sese occultabant, ut nec aliorum saluti providere possent, nec ab religionis nostræ inimicis deferri. Verum quamvis & isti ex Imperatoris edicto non perquirentur, tantus erat adversus Christianos populi furor, ut ipsos etiam in capitis periculum venisse fatendum sit. Sicque quoquo se vertat Dodwellus, gravem sub Severo persecutionem admittat necesse est, à qua sane abhorruisse Severus dici non potest; qui, ut refert Spartianus, *infinita multorum cade crudelior habitus est... solum vitium crudelitate excusans. De quo senatus ita judicavit, illum aut nasci non debuisse aut non mori, quod & nimis crudelis, & nimis utilis Reipublica videretur.* Hæc de persecutionis sævitia, jam de ejus diuturnitate agendum.

Eam ad biennium restringit Dodwellus, quam nempe asserit occasione ludorum sæcularium, qui anno 12. Severi celebrati sunt, fuisse sedatam; *Ne tanta, inquit, sollemnitatis cruore macularetur.* Alias tamen Dodwellus passim ludos publicos, quasi persecutionum occasiones proponit. Et quidem id Tertullianus disertis verbis asserit Apologetici cap. 38. *Propterea publici hostes Christiani, quia imperatoribus neque vanos, neque temerarios honores dicant... O nos merito dammandos! cur enim vota & gaudia Cesarum casti & sobrii & probi expungimus? cur dato non laureis postes obumbramus, nec lucernis diem infringimus?*

Honestæ

428. THEOD. RUINARTI PRÆFATIO

Honestas est, sollemnitate publica exigente, induere domui tuae habitum alicujus novi lupanaris &c. Sic cum tristes & modesti in sollemnitatibus publicis apparerent Christiani, quasi publicæ prosperitatis & Cæsarum fortunæ adversarii & inimici essent, accusabantur. Porro biennio diuturniorem in Africa persecutionem fuisse ex eodem Tertulliano patet, qui ea instante sex Africæ præfides, præter Minucium Timinianum in Actis SS. Perpetuæ & Felicitatis memoratum, recenset, in libro ad Scapulam. Eam tamen aliquando minus, aliquando magis sæviisse pro præsidum genio, non diffitemur. Nec brevior in Ægypto fuit, ut ex Eusebii narratione colligitur. nam anno x. Severi, quo Leonides martyrio affectus fuit, Origenes 17. ætatis suæ annum agebat, ex lib. 6. cap. 1. Anno sequenti catechumenis instruendis præfectus est, cap. 2. Deinde cum plures discipulos haberet, dimissa grammaticæ professione, totum se Litteris sacris dedit, & venditis voluminibus, quatuor obolis, qui ei ab emtore per singulos dies pendebantur, contentus fuit. *Hujusmodi disciplina, inquit Eusebius, & plane philosophica ratione vivendi pluribus deinceps annis uti perseveravit &c. Multo per annos nudis vestigiis ambulasse dicitur . . . vino &c. diutissime abstinuit.* Tum aliis ejus virtutibus laudatis hæc subdit: *Hujusmodi vitæ exempla omnibus spectanda præbens, plures ex discipulis ad sui imitationem provocavit, ita ut multi gentiles . . . ejus se magisterio submitterent. Qui cum fidem Christi sincere atque intimo mentis affectu acceperant, persecutionis illius tempore inclinaruerunt, usque adeo ut quidam ex ipsis comprehensi martyrio perfuncti sint. Horum primus fuit Plutarchus &c.* quorum martyrium ideo in nostra collectione anno circiter 210. consignamus, quod multorum annorum verbis, quibus utitur Eusebius, non minus quam septem aut octo anni exprimi queant. His consentit Sulpicius Severus, triginta & octo annos inter Severianam & Decianam persecutionem interponens. Cum enim Decius ante annum 249. non imperaverit, necesse est ut Severi persecutio usque ad annum 211. qui ipsi fuit extremus, prorogetur.

Antoninus Caracalla.

Extincto Severo, persecutionem in aliquot saltem provinciis non desisse certum est, si Tertulliani liber ad Scapulam post Severi mortem conscriptus fuit. Certe de Severo, immo &, ut aliquibus placet, de Caracalla ejus filio, quasi jam non amplius imperassent, loqui videretur cap. 4. *Severus, inquit, pater Antonini, Christianorum memor fuit. Nam & Proculum . . . quem & Antoninus optime noverat, &c.* Et infra: *Clarissimos feminas & clarissimos viros Severus sciens hujus sectæ esse,*

esse, non modo non lesit, &c. Et paullo antea Aspri proconsulis meminerat, quem sub Caracalla hanc in Africa dignitatem obtinuisse fatetur Dodwellus. In hoc autem libro sic de persecutione loquitur Tertullianus: *Nos quidem neque expavescimus, neque pertimescimus ea quæ ab ignorantibus patimur: cum ad hanc sectam utique suscepta conditione ejus pacti veniamus, ut animas nostras auctorati in his pugnas accedamus . . . cum omni sævitia vestra concertamus, &c.* Et cap. 4. hanc persecutionem in aliis quoque provinciis efferbuisse discimus, sed mitius quam in Africa. Hic enim Scapula vivos Christianos comburebat, in aliis autem provinciis gladio tenus puniebantur. Pro Deo, inquit, vivo cremamur . . . *Nam & nunc à præfide Legionis, & à præfide Mauritanie vexatur hoc nomen, sed gladio tenuis, &c.* Nec opponat aliquis Caracallam Christiano lacte, ut loquitur ibidem Tertullianus, *educatum adversus Christianos non sævisse.* Hæc enim absque ullo Caracallæ mandato fieri poterunt. immo & Caracallam, virum infamem, & à Christianorum moribus alienissimum, religionis respectu Christianis multum favisse nemo sibi facile persuadeat.

Jam vero neminem ex sequentibus imperatoribus usque ad Maximinum inter persecutores recensent auctores antiqui; quamvis iis temporibus martyria defuisse verisimile non sit. Certe Heliogabalus id agebat, teste Lampridio, *ne quis Romanæ deus, nisi Heliogabalus, coleretur; dicebatque . . . & Christianam devotionem illuc esse transferendam.* Ex quibus verbis colligit Dodwellus, Heliogabalum pro suis Christianos habuisse. Sed quo pacto, nisi Christiani se solem adorare falsi fuissent? Non enim iste, inquit Lampridius, *Romanas tantum voluit extinguere religiones, sed per orbem terræ unum studuit, ut Heliogabalus deus unus ubique coleretur.* Alexandrum Heliogabali successorem Christianis favisse nemo potest infitiri, nisi omnes antiquos scriptores rejicere velit. Unde mirum est, tot Martyres sub ejus imperio passos à nonnullis recenseri. An id ad Præfectos, quos sub ejus imperio sævillimos fuisse aiunt, referendum est? An forte dicendum, aliquot Martyres, qui sub Severi persecutione passi sunt, ad Alexandri tempora incaute transferri, quod & ipse Severus fuerit appellatus? At Callistus Papa, qui eo imperante vivere desiit, inter Martyres in Calendario Bucheriano recensetur.

Post Alexandri necem Maximinus novam persecutionem excitavit in Alexandri odium, cujus tota pæne familia ex Christianis constabat, ut affirmat Eusebius lib. 6. cap. 28. Apud Capitolinum Maximinus dicitur *Omnes Alexandri ministros*

aliquando priora Martyrum vulnera jussu Præsidum curabantur, ut ad nova supplicia perferenda, quod sane extremæ sævitiae est, eorum corpora repararentur, idque in Origenem actum fuisse tradit Eusebius lib. 6. Historiæ cap. 39. Quanta vero vel sola carceris pœna fuerit, patet ex Luciani epistola inter Cyprianicas novæ edit. 22. alias 20. ubi Martyres aliquot fame necati memorantur. Alias carceris pœnas, nervum scilicet, vincula, &c. enumerat Cyprianus occasione Celerini in epistola 39. alias 34. Nec minora perferebant, qui in exsilium acti innumeris afficiebantur incommodis, sicut & illi qui ad metalla damnabantur. Uno verbo tanta erat adversus Christianos in hac persecutione sævitia, ut qui cecidissent, Cypriano, alias severioris disciplinæ studiosissimo, excusabiles viderentur, in epistola 56. alias 53. utpote qui *hunc gravem lapsum non voluntate, sed necessitate susceptum* diceret ab his, qui *tormentis laniantibus ac longa iteratione cruciantibus repugnassent.... maxime cum cupientibus mori non permittitur occidi; sed tamdiu fessos tormenta laniarent, quamdiu non fidem, quæ invicta est, vincerent; sed carnem, quæ infirma est, fatigarent.* Certe Decii persecutionem sævissimam fuisse persuasum habebat Optatus, qui *persecutionem, quæ sub Decio & Valeriano in Africa contigit, leoni assimilat* lib. 3. ad Parmenianum. Unde patet, etsi aliquando acciderit, ut dum Martyres ad nova & acerbiora supplicia reservati, tyrannorum morte aut alia quavis occasione, pace ecclesiæ restituta, liberi dimitterentur, inde concludendum non esse, persecutionem hanc fuisse mitiorem, atque adeo ad cædes non processisse. Ceterum multos in Africa Martyres sub Decio passos fuisse probamus in Admonitione ad sancti Cypriani Acta, Romæ item sævuisse ex Fabiani Papæ aliorumque martyrio patet. In Sicilia passa est Agatha virgo celebris, cujus martyrium describit Damascus Papa Carmine 5. Ejus vero ecclesiam ab Arianis violatam purgavit Gregorius M. ex lib. 3. Dialogorum cap. 30. Ad idem quoque tempus Saturnini Tolosatium in Gallia episcopi martyrium revocandum est. Deciana item persecutione Hispaniæ ecclesias perturbatas fuisse colligitur ex Cypriana aliorumque Africanorum episcoporum epistola, inter Cyprianicas 67. alias 68. ubi *Martialem & Basilidem* Hispanicos episcopos e sede dejiciendos esse censent, quod in persecutione *idololatriæ libellis fuisse commaculati.* Nec ab ea Orientales ecclesias immunes fuisse patet ex variis Martyrum Actis, quæ in nostra Collectione proferimus. Quam vero gravia supplicia ea occasione Origenes Cæsareæ in Palæstina pertulerit, exponit Eusebius lib. 6.

cap. 39. nihil tamen habet de lapsu, quem nonnulli ipsi affingunt, de quo videtur Pagium ad annum 251. Porro ita sæviit hæc procella Neocæsareæ in Ponto, ut in ea civitate, testante Gregorio Nysseno in vita sancti Gregorii Thaumaturgi, tamquam in urbe capta, nulli ætati, nullive sexui aut conditioni parceretur. Nec mitior extra urbem erat: quandoquidem ea sedata Thaumaturgus omnem regionem peragrasset dicitur, ut in singulis locis Martyrum, qui in iis fuerant consummati, festa institueret. Tunc passus est Troadius, & , uti videtur, egregius ille philosophus Alexander e carbonario (quam artem, etsi vir doctissimus, mirabili humilitate exercebat) in sedem Comanæ urbis in Ponto à Thaumaturgo euectus, tandem, ut refert idem Gregorius Nyssenus, *ad martyrium pervenit cursu per ignem confecto.* De his autem quæ Alexandriae & in tota Ægypto sub Decii persecutione contigerunt, testem habemus omni exceptione majorem Dionysium Alexandrinum apud Eusebium lib. 6. cap. 41. ubi post recensita aliquot Martyrum nomina in epistola ad Fabium, subjungit complures *per oppida & vicos à gentilibus discerptos fuisse. . . præter multitudinem eorum, qui in montibus & solitudinibus fame & siti, frigore ac morbis, & latronum aut bestiarum incursum insierunt.* Et in epistola ad Domitium & Didymum, in qua de persecutione Decii agitur, Vos, ait, *scire convenit viros & mulieres, juvenes & senes, puellas & anus, milites ac paganos, denique ex omni genere hominum atque ætate. . . coronas retulisse, &c.* quæ omnia videtur in nostra collectione pag. 105. & 167. In summa, tanta erat perturbatio, ut, ex eodem Dionysio, fideles arbitrarentur tempus à Christo Domino prædictum advenisse, in quo, si fieri posset, etiam Electi scandalum paterentur. Hujus persecutionis occasione Paulus Eremitarum princeps sese in solitudinem recepit, ut in ejus Vita testatur sanctus Hieronymus: qua occasione duos Martyres laudat, quorum unum, post equuleos laminasque superatas, præses melle perungi jussit, & sub ardentissimo sole ligatis post tergum manibus resupinari, ut muscarum aculeis cederet, qui ignitas sartagine supererat. Alterum in molli lectulo, omnibus deliciis paratis, decumbere jussit impius præses, ac meretricem introduci quem ejus castitatem tentaret: at Martyr, præcisam dentibus linguam in meretricis faciem conspuendo, eam fugavit.

Persecutionem à Gallo excitatam Deciana longe sævidetum Gallus. fuisse probat Dodwellus ex Cypriani aliorumque episcoporum epistola inter Cypriaticas 57. alias 54. ubi Cornelium monent, *se divinis ostensionibus certiores factos diem coronationis appropinquasse,*

hostem violentum cito exurgere, pugnam non talem qualis fuit, sed graviolem multo & acriorem venire &c. Hinc infert Dodwellus, paucos Martyres in Deciana persecutione fuisse interemptos, cum multo levior quam ista fuerit, quæ tamen *multos martyres coronare non potuit* ob brevitatem. Verum etsi hunc Africanorum epistolæ locum ipsemet etiam Oxoniensis editor, post alios auctores, de Valeriani persecutione fuerit interpretatus, demus tamen Dodwello hic Galli persecutionem designari. Certe cum alias probaverimus multos Martyres sub Decio fuisse coronatos, si ex hoc loco multo plures à Gallo interemptos fuisse colligatur, non inde minuendus, immo augendus erit Martyrum numerus. Galli tamen persecutio acrior dici potuit, quod is veluti repentinus turbo adversus Cornelium ejusque clerum insurrexerit, ut discimus ex sancti Cypriani epistola 60. antea 57. ad eundem Cornelium, *Profilieras, inquit, adversarius terrore violento Christi castra turbare: sed quo impetu veneras, eodem impetu pulsus est.* Omnes enim Christiani, quasi agmine facto sese ad martyrium obtulerant, ut idem Cyprianus profequitur, Cornelium sic alloquens: *Docuijis plebem sacerdotibus in periculo jungi, in persecutione fratres à fratribus non separari. & infra refert, ad pugnam non singulos milites, sed tota simul castra prodiiisse.* Eadem fere repetit in epistola sequente, ubi Lucio, qui Cornelio apud Centumcellas in exilio defuncto substitutus fuerat, de reditu congratulatur. Pacianus episcopus Barcinonensis epist. 3. ad Sympronianum, Novatiano exprobrat, quod numquam martyrium fecerit, cum e contrario Cornelius *plures sustinuerit irasi principii persecutionis.* Ceterum cum Africani patres divinis visionibus admoniti censuerint lapsos ad Eucharistiæ participationem recipiendos esse, ne hoc cibo destituti ad martyrium invalidi essent, patet hanc persecutionem cruentissimam fuisse. Talem in Africa fuisse probatur ex Cypriani Tractatu, quem tunc temporis ad Demetrianum scripsit, ubi sic loquitur: *Innoxios, justos, Deo caros domo privos, patrimonio spolios, catenis premis, carcere includis; bestiis, gladio, ignibus punis ... Admovere laniandis corporibus longa tormenta, multiplicas lacerandis visceribus numerosa supplicia. Nec feritas atque immanitas tua usitatis potest esse contenta tormentis: excogitas novas poenas ingeniosa crudelitas &c.* Persecutioni occasionem videtur præbuisse immanis lues, quæ cum totum orbem imperante Gallo pervaderet, editum ubique promulgatum est, ut Apollini salutari omnes sacrificarent. De hac re Cyprianus in epistola 59. alias 55. ad Cornelium papam: *His etiam ipsi diebus, inquit, quibus has ad te litteras feci, ob sacrificia,*

erificia, qua edito proposito celebrare populus jubebatur, clamore popularium ad Leonem denuo postulasus in circo &c. Eiusdem etiam persecutionis occasione Cyprianus librum scripsit de exhortatione martyrii, in quo attestatur numerari non posse Martyres Christianos novi Testamenti, quos his Apocalypseos verbis designatos ait, *Vidi turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat, ex omnigenae* &c. Id ipsum jam asseruerat in lib. 3. Testimoniorum cap. 16. Sed his verbis contendit Dodwellus, non Martyres solum comprehendi qui jam coronati erant, sed & alios omnes, quicumque ad finem usque mundi pro Christi nomine martyrium passuri essent. At martyres innumerabiles jam coronatos disertis verbis admittit sanctus Cyprianus in fine libri de Mortalitate, ubi Christianos adhortatur, ut ad caelestem patriam anhelarent, quod illic eos *magnus carorum numerus expectet; parentum, fratrum, filiorum frequens & copiosa turba desideret, jam de sua immortalitate secura & adhuc de nostra salute sollicita* *.. Illic Apostolorum gloriosus chorus... illic Martyrum in-

* Nota.

numerabilis populus ob certaminis & passionis victoriam coronatus &c. Tertia ex persecutionibus, quæ vivente Cypriano excitatae fuerunt, auctorem habuit Valerianum, Is initio quidem erga Christianos optime affectus, sed postea instigante Macriano archisynagogo magorum Ægypti, tam acerbe eos persecutus est, ut locum inter sæviore Ecclesiæ hostes habuerit. Hunc multum, quamvis brevi tempore, iusti sanguini effudisse refert Lactantius lib. de morte persecutorum cap. 5. quibus verbis persecutionis brevitatem infert Dodwellus: *Tenemus itaque, inquit, brevitatem confessum*; sed inde etiam Martyrum multitudinem impugnat: nos veroutrumque, & temporis brevitatem, & martyrum multitudinem propugnamus. Hanc ab initio graviolem fuisse probatur ex Cypriani epistola 76. alias 77. quas ad Martyres in metallis constitutos scripsit, eosque laudat, quod fustibus cæsi & graviter afflicti, per eiusmodi poenas confessionis suæ primordia initialent. quorum pars, inquit, *jam martyrii consummatione præcesserat; pars in carcerum claustris, sive in metallis & vinculis detinabatur, ad meritum situlos ampliores tormentorum tarditate proficiens.* Nec in ea soli episcopi aut clerici patiebantur, ut contendit Dodwellus, sic enim prosequitur Cyprianus: *Exemplum vestrum, id est episcoporum, secuta multiplex plebis portio, confessa est vobiscum pariter, & pariter coronata est* &c. immo & cum iis pueros & virgines fuisse asseverat, *ut martyrii beatum gregem & sexus, & aetas omnis ornaret.* Hæc Cyprianus initio persecutionis, anno scilicet 257. scribebat; sed quæ anno sequenti multum au-

Valerianus.

Et a fuit novo Imperatoris rescripto: Tunc Sixtus papa Romæ occisus est, & , ut ait Cyprianus epistola 80. alias 82. *persecutioni institerunt quotidie præfetti in Urbe, ut si qui sibi oblasi fuerint, animadvertentur.* Paulo post ipse etiam Cyprianus capite plexus est. Quantum vero hæc tempestas postea in Africa & Numidia efferbuerit, discimus ex Actis sanctorum Jacobi & Mariani Numidarum, & ex passione S. Montani, aliorumque beati Cypriani discipulorum, quæ in nostra collectione exhibentur. In his Montanus hæreticorum superbiam retudisse dicitur, *conestatus eos, ut vel de copia Martyrum Ecclesia veritatem intelligerent.* In ea persecutione Dionysius Alexandrinus cum aliis comprehensus est, ut ipsemet scribit in epistola contra Germanum apud Eusebium lib. 7. cap. 1. quam in nostra Collectione reperies pag. 172. De iis qui in aliis provinciis passi sunt agimus pag. 180. & seqq. Porro nonnullos etiam tunc temporis in Gallia Martyres floruisse narrat Gregorius Turonensis, sed qui in barbarorum irruptione cæsi sunt. Ex quibus recenset lib. 1. Historiæ cap. 33. Cassium & Victorinum apud Arvernos: quibus adjungit Antolianum & Limianum, quo etiam tempore passus dicitur Privatus Gabalorum episcopus, cujus martyrium idem Gregorius cap. sequenti laudat.

Gallienus. Capto à Perfis Valeriano, apud quos, ut refert Lactantius lib. de mortibus persecutorum cap. 5. ob vexatos fideles tam male habitus fuit, Gallienus ejus filius pacem restituit, quam nemo, si Aurelianum excipias, usque ad Diocletiani persecutionem edictis violavit. Nam alias Martyres antiquarum legum auctoritate pro præsidum beneplacito interimebantur. Sub Caro persecutionem, *in qua multi martyrio vitam finiunt,* commemorat Chronici Paschalis auctor. In his Georgium & Babylam Antiochiæ episcopum recenset; sed vereor ne rerum seriem perturbaverit ille auctor. Quare his omisiss, de Aureliani persecutione agendum.

Aurelianus. Nullos omnino Martyres sub Aureliano admittit Dodwellus, quod, inquit, persecutio ab eo *intentata tantum fuerit, non executioni mandata.* Id probare conatur ex Eusebio & Lactantio, ad quos qui postea secuti auctores revocari debere non infitiamur. Eusebius autem lib. 7. cap. 30. memorat, Aurelianum erga Christianos bene affectum, processu temporis aliter sentientem, à consiliariis nonnullis impulsu fuisse, ut adversus Christianos persecutionem commoveret. *Fam, inquit, ea de re multus ubique rumor spargebatur. sed enim paracum jam, & compositis contra nos edictis, ut ita dixerim, subscribentem alia est*
divina

divina justitia, quasi constricto cubito conatum ejus reprimens &c. Lactantium etiam opinioni suæ taverere contendit Dodwellus, quod ipse dicat Aureliano non licuisse quæ cogitaverat perficere; sed protinus inter sui furoris initia esse extinctum &c. Si, inquit Dodwellus, *non licuit Aureliano perficere quæ cogitaverat, nullos ejus decreto factos fuisse Martyres necesse est.* Verum licet ex his locis persecutionem Aureliani brevissimam fuisse colligi possit, male tamen ex his inferitur, nullos omnino martyres sustulisse. Rumor enim qui de promulgandis edictis circumferebatur, Aureliani viri sævissimi animum à Christianis jam alienissimum fuisse probat. quin & cum consilarii ejus persecutionis incentores fuisse dicantur, hæc absque martyris vix fieri potuerunt. unde in Chronico Eusebiano Aurelianus, *cum adversus nos persecutionem movisset, occisus memoratur.* Jam vero si Lactantium consulamus, edictum quidem, cum Aurelianus occisus est, *ad ultiores imperii provincias nondum pertigerat; sed quidni post mortem pertigerit?* Tantundem nempe temporis necessarium fuit ad mortem imperatoris nuntiandam, quantum ad perferenda edicta expensum fuerat. Præterea edicta ad provincias, quæ non ita distitæ erant, jam pervenerant, & Aurelianus *inter initia quidem furoris sui extinctus est*, ut ait Lactantius, sed qui *Deum factum jam lacessiverat*, Unde non perfecit quæ cogitaverat. Cogitaverat quippe religionem Christianam delere: sed nec id perfecit Nero, nec ipsemet Diocletianus, aut quivis alius tyrannus ex his, qui nemine reclamante inter sæviores persecutores recensentur. Incepit tamen Aurelianus Christianos persequi, ex quibus aliquot ex ejus edictis interfecti sunt; ideoque jure à Lactantio, Constantino Magno in oratione ad cœtum sanctorum, Orosio, ceterisque auctoribus ecclesiasticis, persecutoribus Ecclesiæ annumeratus fuit.

Attigimus tandem Diocletiani infausta, immo faustissima tempora, quæ tot Ecclesiæ Martyres pepererunt, ut et si nullus antea coronatus fuerit, exinde tamen de ingenti ac propemodum infinita Martyrum multitudine Ecclesia jure merito sibi possit gratulari. Non tamen imus infitias, primis Diocletiani temporibus Ecclesiam nullis edictis agitatam fuisse, nec tum Christianos, maxime in his locis, quæ sub speciali Diocletiani cura erant, inquisitos fuisse, ut ex Eusebii Historia, initio libri 8. constat. Unde si tunc martyria aliquot fuere, aut veterum legum auctoritate, aut ex præsidum gemio, vel alia quavis occasione, absque edictis parata sunt. Persecutionis initium anno 293. consignari posse videtur, quo

Diocletianus Decennalia imperii sui celebraturus, se ut deum adorari, & gemmas vestibus calceamentisque suis inferi iussit, cum antea, inquit Eutropius lib. 9. *Imperatores in modum iudicum saluarentur, & chlamydem purpuream plus à privato haberent.* Eadem refert Eusebius in Chronico. Et quidem anno sequenti passus est Menas martyr Ægyptius celeberrimus, ut videre est in Chronico Paschali. Alia deinde augendæ persecutionis occasio fuit, cum nempe, ut refert Lactantius in lib. de morte persecutorum cap. 10. in Oriente Diocletianus immolaret pecudes, & in eorum jecoribus ventura quæreret, fugatis signo crucis, quo se quidam e Christianis adstantes munierant, dæmonibus, sacra perturbata sunt. Quare imperator non solum eos, qui in palatio erant, sacrificare iussit, sed etiam *datis ad præpositos litteris milites cogi ad nefanda sacrificia præcepit, & renuentes militia solvi.* Hæc ad annum 297. revocat doctissimus Pagius, probatque Veturii Magistri militum persecutionem anno saltem subsequenti esse consignandam. Sed ista nonnisi levissima præludia fuere immanissimæ persecutionis, quæ edictis promulgatis per universum orbem Romanum anno 303. grassata est.

Galerius Maximianus.

Hujus persecutionis præcipuus incentor fuit Galerius Maximianus Cæsar, ad id à matre sua, femina superstitionissima, instigatus, ut testis est Lactantius lib. de mortibus Persecutorum cap. 11. Per totam hiemem ea de re deliberatum est, Diocletianus quippe Maximiani furori diu repugnavit, sive quod à tanta sævitiâ abhorreret, sive quod in alios tam immane nefas veller refundere. Solebat enim, ut ex Eutropii lib. 9, discimus, *suam severitatem aliena invidia explere.* Id ipsum observat Lactantius. *Erat ejus malitiæ, inquit, cum bonum quid facere decrevisset, sine consilio faciebat, ut ipse laudaretur: cum autem malum, quoniam id reprehendendum sciebat, in consilium multos advocabat, ut aliorum culpa adscriberetur.* Vicit tandem Galerius, & initio anni 303, edictum Nicomediæ propositum est, quo cavebatur, ut Christiani *carerent omni honore ac dignitate, tormentis subjecti essent, ex quocumque ordine aut gradu venirent; adversus eos omnes actio caleret, &c.* Postea Galerius *occultis ministris palatio subiecit incendium, quod Christianorum malevolentiam imputatum est: ac tandem paullo post, altero rursus excitato incendio, res ad extrema quæque perductæ sunt, primo Nicomediæ, tum in omnibus imperii provinciis.* Porro etsi omnes omnino auctores, qui de rebus ecclesiasticis scripserunt, unanimi consensu hanc Diocletiani persecutionem sævissimam fuisse, innumerisque prope-

modum

modum Martyres tulisse affirmaverint, utrumque tamen infitiam ausus est Dodwellus, totumque decennalis hujus persecutionis tempus percurrit, ut eam in aliquot provinciis nunquam sæviisse, in ceteris vero nec continuam, nec adeo acerbam fuisse suadeat. Ad amica etiam sibi argumenta recurrit tyrannos excusando. Diocletianum quippe ita à sanguine alienum fuisse existimat, ut si ea excipiantur, quæ Nicomediam occasione incendii gesta sunt, ne cruciatus quidem prima anni parte provincialibus permiserit. Aliàs vero in solos clericos capitali pœna animadversum esse probare conatur, nec ad laicos pertinuisse istud vitæ periculum, quamdiu Diocletianus rempublicam administravit. Quin & asserit vix in ea tota persecutione cædibus actum fuisse, exceptis iis quæ à Galerio patratæ sunt. tum subjungit, cædes fieri non solitas nisi diebus festivis, idque solum in urbibus, ut vocat, capitalibus. Hæc & alia ejusmodi multa congerit, ac Lactantii & Eusebii loca aliqua passim laudat, quasi ii auctores coæquales, qui & ut plurimum rebus gestis interfuerunt, sibi faveant. Sed quantum ab ea sententia fuerint alieni, facile est demonstrare.

Uterque auctor hanc persecutionem Nicomediam primum excitatam scribit: sed neuter usquam, si Galliam excipiantur, in provinciis eam mitiorem, aut in iis à cædibus abstentum fuisse tradit. E contrario Lactantius in lib. de mortibus persecutorum post enarratam Nicomediensem cladem, in qua Diocletianus ipse *excarnificari omnes suos protinus præceperat, & ipse sedens innocentes igne torrebat. Item Judices universi, omnes denique qui erant in palatio magistris, data potestate torquebant. Erant certantes quis prior aliquid inveniret... potentissimi quondam eunuchi necati...* Omnis sexus & ætatis homines ad exustionem rapti. Nec singuli, quoniam tanta erat multitudo, sed gregatim circumdato igni ambiebantur, domestici alligatis ad collum molaribus mergebantur. Nec minus in ceterum populum persecutio violenter incubuit, &c. post hæc, inquam, subdit Lactantius: *Fam littera ad Maximianum atque Constantium commoverant, ut eadem facerent...* Es quidem senex Maximianus libens parvis per Italiam, &c. Deinde cap. 16. sic exorditur. *Vocabatur ergo universa terra & præter Gallias ab oriente usque ad occasum tres acerbissima bestia sæviabant. Nov mihi si lingua centum, oraque centum, ferrea vox, omnes scelerum comprehendere formas, omnia pœnarum percurrere nomina possem, qua judices per provincias justis atque innocentibus intulerunt.* Eusebius vero lib. 8. Hist. eccles. cap. 4. *Dici non potest, quot & quantos Christi Martyres in omnibus locis atque urbibus passim cernere licuit.* Sed integram Eusebii narrationem Collectioni nostræ inferuimus pag. 317. quam consulere juvabit. Porro

Maxi-
mianus
Hercu-
lius.

cialia edicta Maximiani Herculii in Africa promulgata fuisse, ab iis omnino diversa quæ alii persecutores ediderant, cum, inquit, in hac regione nemo ob Christiani nominis confessionem fuerit apprehensus, sed qui vel collectas celebrassent, aut sacros codices tradere nollent: At commune Imperatorum & Cæsarium edictum in Africa promulgatum fuisse sæpius disertis verbis exprimit auctor Actorum sanctorum Saturnini &c. quem solum in sui patrocinium adducit Dodwellus. Offeruntur num. 5. qui contra interdictum Imperatorum & Cæsarium Collectam &c. num. 6. Proconsul ait: *Custodire te oportuit iussionem Imp. & Cæsarium.* quæ eadem verba sæpius repetit. Consentiant Acta sancti Felicis episcopi Tibiuritanii: *Exiit edictum Imp. & Cæsarium.* Et quidem parum refert, an Martyres ob solum Christiani nomen, vel quod præterea collectis adfuerint, interficerentur. Huic enim Dodwelli cavillationi responderi posset ipsius auctoris, quem ipsemet Dodwellus laudat, verbis: *O stulta,* inquit num. 12. *& videnda interrogatio! Christianus utrum sis tace. Si in collecta fuisti, responde. Quasi Christianus sine dominico esse possit, aut dominicum sine Christiano celebrari. An nescis in dominico Christianam, & in Christiano dominicum constitutum, ut nec alterum sine altero valere esse?* Opponi etiam potest Dodwelli sententiæ Optatus Milevitanus episcopus, qui lib. 3. ad Parmenianum, hanc persecutionem, quæ fuit sub Diocletiano & Maximiano in Africa, urso comparat, ita effatus. *Quo tempore fuerunt & impii iudices bellum Christiano nomini inferentes... Alii cogebantur templa Dei vivi subvertere, alii Christum negare, alii divinas leges incendere, alii thura ponere.* Et de Floro Numidiæ proconsule: *Sub persecutore Floro Christiani idolorum cogebantur ad templa... sub Floro dicebatur, ut negaretur Christus, & idola rogarentur.* Hujus persecutionis tempus designat libro 1. *Nam ferme ante annos sexaginta, & quod excurrit, per totam Africam persecutionis est devagata tempestas, qua alios fecerit Martyres, alios Confessores, nonnullos funesta prostravit in morte.* Hanc vero usque ad annum 311. quo Severus Cæsar interemptus est, perseverasse ex eodem Optato constat, qui lib. 1. pacem Ecclesiæ in Africa in Maxentio restitutam fuisse dicit. *Tempestas persecutionis peracta & definita est jubente Deo, indulgentiam mitente Maxentio Christianis libertas est restituta.* Jam antea in Italia restituta fuerat, si pax sub Maxentii tyrannide appellari potuerit, de quo vide Eusebium lib. 8. Historiæ cap. 14. immo & sub Herculio, qui eodem Maxentio invitante purpuram in Italia resumpsit, qui & ipse ex Augusto privatus, ut ait Orosius, publicus persecutor erat.

Severus.

Maxentius.

Hispa.

Hispaniam etiam à persecutione eximit Dodwellus, quod eam sub Constantii Cæsaris ditione fuisse censet. *Eam enim, inquit, aliis ditionibus non accensuit Victor.* Sed nec eam Constantio attribuit. Hispaniam autem Herculio subjectam fuisse disertis verbis tradit Lactantius libro de mortibus persecutorum cap. 8. quod mirum est à Dodwello aut animadversum non fuisse, aut dissimulatum. Idem Lactantius cap. 16. ait, *Vexabatur universa terra, & præter Gallias ab oriente usque ad occasum tres acerbissima bestia seveiebant.* Et quidem Donatistæ apud Optatum Gallias solummodo à persecutione eximunt, unde iudices sibi dari ob hanc rationem postulabant. His adde Concilii Eliberitani aliquot canones de lapsis, & forte Magni Osi confessionem, quæ sane hanc persecutionem in Hispania sæviisse probant.

At ex his omnibus colligi posse videtur, nullum penitus Martyrem in Galliis sub hac persecutione claruisse. ^{Con-} ^{stantius} ^{Chlo-} ^{rus.} Contra vero non provinciæ solum, sed & omnes fere civitates & opida Galliarum reclamant, quæ suos Martyres ut plurimum in hac persecutione consummatos fuisse existimant. Hanc difficultatem componi posse putant viri eruditi, si dicatur initio persecutionis, Constantio adversus barbaros occupato, plurimos Christianos præsidum peculiari genio & populari furore sublatos fuisse. Sane inter provincias, quæ biennio persecutionem sustinuerunt, Eusebius Gallias enumerat in Libro de Martyribus Palæstinæ cap. 13. nec ullus infitiri potest persecutionis edicta in Galliis publicata fuisse. quod ipsemet Lactantius, quantumlibet Constantio addictus, fassus est. *Constantius, inquit cap. 15. ne dissentire à majorum præceptis videretur, convensicula seu parietes dirui passus est &c.* Sed nec Augustus factus hæc edicta revocavit, ut patet ex eodem Lactantio cap. 24. ubi statim post Constantii mortem *Constantinus suscepto imperio nihil egisse prius dicitur, quam Christianos cultui ac Deo suo reddere.* Hæc, inquit, fuit prima ejus sancti sanctæ religioni restituta.

Verum etsi nullus sub Constantii principatu martyr extiterit, non tamen, ut jam observavit doctissimus Paginus, inferendum esset falsam esse Gallicanarum ecclesiarum traditionem, quæ forte ne unum quidem Martyrem sub Chloro Constantio passum celebrant. Omnes enim suos Martyres sub Maximiano, aut sub Diocletiano & Maximiano passos ferunt. quod non ex Martyrologiis solum aut officiis ecclesiasticis patet, sed & ex ipsorummet Martyrum Actis, quæ licet primigenia non sint, antiqua tamen esse nemo potest in dubium

bium revocare, utpote quorum nonnulla in codicibus ab annis 900. exaratis habentur. Diocletiani & Maximiani persecutionem indicant Acta sancti Firmini Ambianensis episcopi, Justini seu Justi adolescentis Antisiodorensis, qui in agro Bellovacensi passus est, sanctorum Donatiani & Rogatiani Namnetensium, Macræ virginis Remensis, Caprasii episcopi & Fidis virginis Aginnesium, &c. Quin & in nonnullis ejusmodi Actis diserte exprimitur, Maximianum tunc in Galliis versatum fuisse. Sic incipiunt Acta sanctorum Fusciani, Victorici, & Gentiani; Eodem tempore quo Maximianus truculentissimus Augustus per arva Galliæ præsidebat, &c. Crispinus & Crispinianus martyres Suessionenses ab ipsomet Maximiano interrogati memorantur. Acta sancti Piatonis in cod. vetustissimo sancti Theoderici prope Remos: *Dioclesianus . . . ad consortium imperii vel laboris olim sibi commilitonem Maximianum Cæsarem fecit . . . Eodem tempore beatissimus Piatas sanctis martyribus consociatus est Quinsino, &c.* Hinc in Actis sancti Victoris, Maximianus sanctorum sanguinem per totas Galliæ fudisse dicitur. Nec sentiant veteres scriptores, qui testantur Maximianum Herculiæ sæpius in Galliis adventasse, ibique multum temporis, potissimum in Belgica, ubi frequentiora martyria fuere, transigisse. Sed cum tyranni variis in locis rebellarent, duos Cæsares sibi Augusti adjunxere, & Constantio Galliæ regendæ obtigerunt, *qui non modo amabilis, ut ait Eutropius lib. 10. sed etiam venerabilis Gallis fuit, præcipue, quod Diocletiani suspectam prudentiam, & Maximiani sanguinariam temeritatem ejus imperio evaserunt.*

Expensa decenniali persecutione, quam vel ex Dodwelli recensione, quantumvis imminutam, nihilominus cruentissimam fuisse nemo non videt, aliqua generatim idem Dodwellus adversus Martyrum multitudinem subjungit: quod scilicet præter provinciarum Romanos præfides & judices, illorumque adfessores & advocatos, nemo gauderet jure gladii: quod etiam pauci dies essent, quibus rei suppliciiis afficerentur, quos ternos tantum aut quaternos Eusebius commemorat; ac tandem si aliquando Martyrum multitudinem, idem Eusebius verbis innuerit, hæc benigne interpretanda sint, quod vel ex ejus narrationis contextu appareat. Porro etsi ea quæ à nobis passim dicta sunt, ad hæc solvenda sufficiant, uno tamen verbo his iterum respondemus. Et quidem parum refert, qua auctoritate Martyrum cædes patrata fuerint, si quidem ex dictis constat, Christianos etiam in vicis & quibuscumque locis interemptos fuisse. Deinde fatemur quidem

dem reos insigniores sæpius ad munerum seu ludorum dies in populorum oblectamenta fuisse reservatos, at quis neget ceteros nocentes aliis quoque diebus punitos fuisse? An vero Eusebius verbis quandoque ampliaverit, quod postea ex ipsa narratione innuerit esse exiguum, ex ejus lectione quivis judicare potest. Locus, quem in ejus rei probationem affert Dodwellus, ex cap. 9. lib. 8. desumptus est, quem videtis in nostra Collectione pag. 322. Certe ibi Eusebius asserit *non pauci diebus, nec exiguo temporis spatio; sed prolixo aliquot annorum circulo continue hæc omnia*, id est intolerabiles cruciatus, &c. *perpetrata fuisse, cum nunc deni, interdum viceni & amplius, nonnumquam ad triginta usque & sexaginta, quandoque & centum viri simul ac mulieres una cum parvulis uno die interficerentur.* Aliquæ etiam de Juliani & Licinii persecutionibus proponit Dodwellus, quas, si cum prioribus componantur, non adeo graves fuisse ultro fatemur. Sed de iis fusius in nostra Collectione. Tandem cum de iis tantummodo Martyribus, qui sub Imperatoribus ethnicis passi sunt, hic differuerimus, certum est, si iis omnes adjungantur qui apud Persas & Gothos claruerunt, aut certe ab Arianis Imperatoribus, Wandalis, aliisque hæreticis aut ethnicis barbaris interempti sunt, summopere augendum esse Martyrum numerum. De iis qui in Perside & Gothia sæculo quarto martyrium subierunt, in nostra collectione agimus: at de ceteris loqui nostri non fuit instituti, utpote qui in quatuor primis Ecclesiæ sæculis consistimus.

Porro ea quæ de Martyrum multitudine protulimus, adeo certa videntur & indubitata, ut neminem fore confidamus, qui cum Henrico Dodwello catholicæ Ecclesiæ insultare velit, quod falso sibi de innumerabili Martyrum multitudine gratuletur, quasi multos & pæne infinitos esse hætenus censuerit, quos tamen ex probis & certis monumentis paucissimos fuisse facile probari possit. Nihil itaque ad hanc novitatem excogitandam Dodwellum, virum alioqui doctissimum & in rebus antiquis versatissimum, impellere potuit, quam ea, qua laborare solent Protestantes, adversus ecclesiam Romanam aliquid conscribendi prurigo. Hinc præcipiti, ne plus aliquid dicam, præjudicio abreptus, martyrologiorum conscriptores uno verbo, fabulatores appellando, confossum se existimavit, quasi aniles fabulas, id est plures Martyres in Ecclesiam sua auctoritate invexerint. Et si enim ejusmodi libros ab omni penitus mendo immunes esse affirmare nemo possit, (hæc quippe est singularis sacrorum codicum prærogativa) non tamen hinc inferre licet, eos mala fide, aut temere ac leviter conscriptos fuisse; immo
verq

vero certum est Martyrologia à viris gravibus, ex antiquioribus monumentis, & peculiarium ecclesiarum Kalendaris collecta fuisse: quæ cum ab episcopis approbata fuissent, publice in ecclesiasticis conventibus lecta fuerunt; ut si omnium sanctorum festivitates celebrari non possent, eorum saltem aliqua commemoratio fieret, tum in tesseram communionis, quæ inter ecclesias catholicas haberi debet: tum ut ea ratione aliquis saltem cultus exteris etiam Martyribus exhiberetur. Ceterum falso confictas Martyrum historias igni tradi jubent Truliani concilii Patres can. 63. vetantque ne in ecclesia legantur: eos autem qui eas admitterent, anathemati subjiciunt.

I V.

Post assertam Ecclesiæ catholicæ de Martyrum multitudine traditionem, rectus ordo postulat, ut aliquid de tot carnificinarum causis inquiramus. Prima & præcipua, post religionem, adversus nostros invidiæ causa ex calumniis profuxit, quod Christiani quasi homines flagitiosi, & omnium criminum rei haberentur. Hanc opinionem apud omnes jam sub Nerone receptam fuisse, ex his quæ supra diximus constat. Paulo post infanticidiorum, ac concubituum incestuosorum Christiani passim accusati inveniuntur, forte hæreticorum aliquot occasione, qui ejusmodi flagitiis, ementito Christiano nomine, operam dabant; aut Judæorum calumniis, qui nihil non movebant, ut gentilibus Christiani in visum redderentur. Hinc toties in Actis Martyrum, aut veterum Patrum opusculis, Thyestearum epularum, & Oedipeorum concubituum mentio recurrit: à quibus licet Christiani sese tam egregie vindicaverint, ut testes sunt Apologiæ Justini, Quadrati, Athénagoræ, &c. ubi ejusmodi calumniæ confutantur, hæc tamen opinio, quæ populorum ac magistratuum animos semel invaserat, ita invaluit, ut si quæ calamitates publicæ contingerent, Christianorum statim sceleribus attribuerentur, quasi dii eorum flagitiis exasperati imperium Romanum variis cladibus affligere non cessarent. Si, inquit Tertullianus Apologetici cap. 40. *Tiberis ascendit ad mœnia, si Nilus non ascendit in arva, si cælum stetit, si terra movit, si fames, si lues, statim Christianos ad leonem.* His similia habes apud Cyprianum in libro ad Demetrianum, aliosque passim auctores.

Aliud erat quod maxime gentiles in Christianos commovebat, quod hi scilicet pro bono Reipublicæ statu, aut Imperatorum, vel patriæ salute offerri sacrificia improbarent, iisque nec adesse, nec etiam sive per publicos, sive per privatos Imperatorum genios jurare acquiescerent. Ad hæc, Christiani
à festis

à festis sollempnibus, ludis publicis, aliisque ejusmodi spectaculis, quæ pro victoriis adversus hostes partis, aut Imperatorum natalitiis fieri consueverant, sese abhorreere testabantur. Hinc mirum non est, si Imperatores, etiam qui religiosiores & mitissimi habiti sunt, Christianos penitus exstirpare conati fuerint, quos nempe non religioni solum suæ, sed etiam propriæ salutis adversari existimabant. Hinc etiam politici, qui divisiones & intestina bella ob sacrorum varietates pertimescebant, è reipublicæ bono esse censebant, ut Christiani omnino deleerentur. Ipsum denique vulgus, cui Christiani publicas lætitiis & principum largitiones invidere videbantur, de illorum morte exsultabat. His adjungi possent privata odia, & avaritia magistratuum & præsidum, qui sub religionis specie, Christianorum facultates, vel in fiscum, vel in proprios usus convertabant. Quæ tandem omnia, sacerdotum & magistrorum, quorum auctoritas ut plurimum maxima erat, zelo ac invidia incendebantur. Videbant quippe ob Christianismum sacra deorum suorum neglecta, ipsos deos ludibrio habitos, oracula contemta, ac quandoque falsi convicta, auctoritatem minutam, ac reditus etiam pæne ad nihilum redactos. Hinc nihil non sibi licere in damnandis, torquendis, trucidandisque Christianis Principes, Præsides, Magistratus, ipsique tormentores existimabant: & citra ullum sæpius, maxime in extremis persecutionibus, dignitatum, sexuum aut ætatum discrimen, viri & mulieres, pueri, senes, & anus, nobiles & ignobiles pariter torquebantur, quæ omnia exemplis Sanctorum Tarachi, &c. Soteris, Romani & aliorum martyrum probari possunt. Sed sufficiat huc proferre unicum Phileæ episcopi & martyris testimonium, qui post exposita varia tormenta, quibus confessores, ex quorum erat numero, afficiebantur, sic de Præside loquitur: *Neque enim aiebat vel minimam nostri curam habendam esse; sed cum eos sic de nobis sentire, sic erga nos agere debere, quasi non amplius homines essemus.*

Sed erunt fortassis qui dicant vix fieri potuisse, ut Ecclesia tot procellis agitata, adeo tamen creverit, ut sæculo tertio jam pæne per totum terrarum orbem dilatata fuerit. Non enim, inquit, veri simile est, tam multos homines reperiri potuisse, qui religionem amplecterentur non solum peregrinam & novam, sed quæ, præter vitam austeriorem quam præscribit, cultores etiam suos exsiliis, bonorum proscriptionibus, amicorum & parentum, totiusque generis humani invidiæ, tormentis acerbissimis, ipsique morti obnoxios reddit. At licet humanæ rationi parum consentaneus videatur iste dilatandæ

dæ religionis modus, certum est tamen hunc ipsum à Christo Domino præ ceteris delectum fuisse; qui, ut exemplo simul & verbo suis sequacibus præiret, non nisi per varias tentationes, mortemque acerbissimam in gloriam Patris voluit introire. Id suos Apostolos docuerat, qui, ut refert Lactantius lib. 5. Institutionum cap. 3. *non tantum pro fide mortem subierunt, sed etiam morituros se sciebant & prædixerant; & postea universos, qui eorum disciplinam secuturi essent, acerba & nefanda esse passuros.* Unde Martyres non nisi moriendo victoriam adepti sunt, nec à tormentis ut liberarentur petebant à Deo, sed ut ea patientissime tolerarent. Certe Christiani, apud Cyprianum lib. de Mortalitate, tempore pestis mori timebant, ne sibi martyrii palma præriperetur. Dolebant Clerici in Actis sancti Montani, quod, se prætermisiss, in laicos Proconsul animadverteret. Uno verbo, ut ait Tertullianus ad Scapulam, hac conditione fiebant Christiani; & magis damnati, quam absoluti, gaudebant; unde in Apologetico cap. 9. præfides sic alloquitur: *Cruciate, torquese, dammate, asserite nos... Plures efficimur quoties metimur à vobis. Semen est sanguis Christianorum.*

Verum cum naturæ humanæ vires ad hæc perferenda profusus impares essent, Christus suis athleticis tam præsens aderat, ut sæpius mediis in tormentis nullus, aut certe exiguus eis esset dolorum sensus; eorumque animos internis semper auxiliis, nonnumquam externis etiam & visilibus signis confortabat. Certe Stephanus vidit cælos apertos, & Jesum stantem à dextris virtutis Dei. Polycarpo facta est vox de cælo; odor e Martyribus Lugdunensibus emanabat, &c. Ad hæc, fideles *divinis*, ut loquitur Cyprianus, *ostensionibus* de instantibus persecutionibus admonebantur, ne imparati ad prælium accederent. Excitabantur etiam Episcoporum verbis & exemplis. Tum persuasum eis erat leve & momentaneum quod passuri erant, æternum gloriæ pondus in eis operaturum, ac brevi & caduca vita æternam & beatam se mercaturos, ad quam, quod martyrium alter esset baptismus, sine ulla mora se ingressuros esse non dubitabant. Id enim esse sciebant Martyrum privilegium, cum ceteris fidelibus delicta à se perpetrata diluere incumberet. *Aliud enim est, inquit Cyprianus in epistola ad Antonianum, pro peccatis longo dolore cruciatum emundari, & purgari diu igne; aliud peccata omnia passione purgasse.* His adde funestam lapsum vicem, quorum nonnulli divinitus ante omnium oculos puniti sunt. Ex his aliquot recenset Cyprianus in libro de lapsis, quorum unus *postquam Christum negavit, obmutuit.* *Mulier in balneis à dæmone correpta, suam lanam dentibus*

dentibus linguam, quæ fuerat vel pasta impie vel locuta. Alii aliis modis puniebantur; nec necesse est, inquit, ire per exitus singulorum, cum per orbis multiformes ruinas, tam delictorum pœna sit varia, quam delinquentium multitudo numerosa. Idem etiam quandoque persecutoribus contigit, ut de Saturnino & Herminiano proconsulibus observat Tertullianus in lib. ad Scapulam. Et quidem hac de re totus est Lactantii liber de mortibus persecutorum.

Hæc autem omnia gentilium conversioni occasionem præbebant. quod qua ratione, quibusve gradibus contingeret, egregie exponit Lactantius lib. 5. Institutionum cap. 33. Certe Augustinus sermone 31. in psalmum 118. observat, aliquos etiam e persecutoribus Martyrum patientia permotos credidisse. Quid cum evidentiâ fierent miracula? Martyres mirè sanati, voces cœlitus emissæ, bestiarum mansuefactæ, aliaque ejusmodi miracula palam patrabantur? Hæc autem in certis & probis monumentis occurrunt. Quam vero frequentia fuerint miracula in Ecclesia, Patres attestantur. Hac de re Irenæus lib. 2. adversus hæreses cap. 58, *Alii inquit, demones excludunt firmissime & vere, ut etiam sæpissime credant ipsi qui emundati sunt à nequissimis spiritibus, & sine in Ecclesia; alii autem & præscientiam habent futurorum, & visiones, & dictiones propheticas: alii autem laborantes aliqua infirmitate per manus impositionem curant, & sanos restitunt. Jam etiam, quemadmodum diximus, & mortui resurrexerunt, & perseveraverunt nobiscum annis multis. Et quid autem? Non est numerum dicere gratiarum, quas per univèrsam mundum Ecclesia à Deo accipiens in nomine Christi Jesu crucifixi sub Pontio Pilato per dies singulos in opisulationem gentium perficit. Hæc enim in gentilium quoque favorem operabantur Christiani, ut etiam ex variis aliorum Patrum testimoniis patet. Unde etsi nonnumquam gentiles ejusmodi miracula maleficiis aut incantationibus tribuerent, nemo tamen de factorum veritate, quæ Christi nomine patrabantur, ausus est infitiari. Hinc Christiani pro ejus asserenda divinitate graviora quæque supplicia alacriter sustinebant, cujus Martyres, id est testes, se esse gloriabantur, quod in eorum sincerioribus Actis diserte sæpius exprimitur. Vide SS. Tarachi &c. Acta græca, & alia passim.*

Denique, antequam huic Præfationi finem imponamus, paucis agendum de honore quo Martyres in Ecclesia afficiuntur. Vivi quidem multis fruebantur prærogativis, cum ad eorum preces indulgentiæ lapsis concederetur, & Diaconi, qui eorum necessitatibus providerent, deputarentur. Alii

Eff

etiam,

etiam, si carceres ingredi liceret, Martyrum vincula osculabantur, & eorum medebantur vulneribus, aliaque ejusmodi præstabant, quæ passim apud Cyprianum ceterosque Patres describuntur. At longe major fuit erga consummatos Martyres veneratio, cum, ut Clemens & Dionysius Alexandrini aiunt, jam Christi assessores essent, & cum eo venturi iudices. Hinc publici honores eis decreti; sacræ eorum reliquiæ unguentis & aromatibus delibutæ, in ecclesiis inter pretiosiora quæque cœmelia asservabantur. Immo & altaria ipsa eorum tumulis imposta erant, ita ut absque Martyrum reliquiis altaria erigi vetet canon 83. Codicis Africani. Ad hæc gesta eorum in publicis conventibus lecta, nomina inter sacra mysteria recitata, sed eo loco, inquit Augustinus serm. 159. *ubi non pro ipsis oratur, quamquam pro ceteris defunctis commemoratis oratur. Injuria est enim pro Martyre orare, cujus nos debemus orationibus commendari.* Hæc autem jam primis Ecclesiæ sæculis observabantur. Certe Ignatii reliquias, sicut thesaurum inappretiabilem, in capsâ repositas ejus discipuli contra Antiochiam reportarunt. Et Christiani corpus Polycarpi, ut aurum gemmamque pretiosam, collegerunt. Nec audiendi sunt qui putant primum omnium ex Martyribus Polycarpum publico cultu honoratum fuisse. Hunc enim morem, ut Martyres in fidelium conventibus ipso eorum passionis die celebrarentur, antiquiorem esse patet vel ex his sancti Ignatii actuum verbis num. 8. *Manifestavimus vobis diem & tempus, ut ferendum tempus martyrii congregati communicemus athletæ &c. glorificantes in ipsius venerabili & sancta memoria Dominum nostrum Jesum-Christum.*

Cum vero tot præclaris honoribus Martyres afficerentur, mirum non est si adeo studiose veri à falsis Martyribus discernentur. Id maximopere curabant ipsi Martyres, ut ex Elemente Alexandrino observat Eusebius lib. 5. Historiæ cap. 17. *Quotiescumque, inquit, Ecclesiæ viri ad martyrium pro vera fide subeundum vocati, una cum quibusdam de Phrygum hæresi, qui martyres dicuntur, casu quodam coierint, semper ab illis dissentient, & communionem eorum sollicitè vitantes, gloriosi martyrii exitum consequuntur.* Tum subjungit: *Atque id verum esse constat ex iis quæ nostra aetate in urbe Apamea, quæ ad Meandrum sita est, gesta sunt à Cato & Alexandro martyribus, oriundis Eumenia.* Hinc can. 9. Synodi Liodicenæ vetitum est ne quis hæreticorum cœmeteria vel martyria adeat orandi causa; & canone 34. anathemate feriuntur, qui ad hæreticorum Martyres confugiunt. Certe non licuisse quemvis, etiam

etiam pro fide occisum, veluti Martyrem, nisi Ecclesiæ auctoritate accedente, venerari, patet ex Optati libro 1. ubi schisma Donatistarum initium habuisse refert occasione Lucillæ cujusdam factiosæ feminæ, quæ quod homini cuidam mortuo, *etsi martyri, sed necdum vindicato*, aliquos honores exhibuisset, *correpta... irata discessit. Irascenti & dolenti ne disciplina succumberes, occurris &c.* Et quidem antea Mensurius, Cæciliani episcopi Carthaginensis decessor, vetuerat, ne qui se ultro obtulissent, à Christianis honorarentur, teste Augustino in Breviculo Collationis die 3. cap. 13. De his qui ob idola effracta occisi fuissent, idem statuit canon 60. concilii Illiberitani. Ad hæc pertinere videtur quod Cyprianus scribit epistola 12. quæ est apud Pamelium 37. ut dies, quibus Martyres excedebant, annotarentur, ut, inquit, *eorum commemorationem inter memorias Martyrum celebrare possimus.* Et, ut supra jam observavimus, Gregorius Thaumaturgus, referente Gregorio Nysseno, extincta persecutione regionem undique peragravit, apud omnes ubique sanciens, ut nomine eorum qui pro fide decertassent, dies festi celebrarentur. Porro non minus solliciti fuerunt episcopi post pacem Ecclesiæ datam; ne quis temere Martyrum numero adscriberetur. quæ de re editus est canon secundus concilii I. Carthaginensis sub Grato, tempore Julii Papæ. Et Gregorius Magnus lib. 12. epistola 31. ad Augustinum, mandat, ut corpus, quod in Angliâ credebatur cujusdam esse martyris, populorum venerationi subtraheretur, nisi aut miraculis coruscaret, aut saltem ejus passionis aliqua indubitata notitia haberetur. Certe beatus Martinus suspectum habuit martyrem, cujus & nomen & tempus passionis à clericis custodibus ignorabantur. Et quidem, ut narrat Sulpicius Severus, facta oratione falsi martyris larvam detexit. Sed de Sanctorum Canonizatione plura habes apud Mabillonium, optimum magistrum meum, in Præfatione ad Sæculum quintum Benedictinum.

Tandem multa alia proferri possent de Martyrum cultu, publica invocatione, aut aliis in eorum honorem institutis, quæ sancti Patres adversus paganos & hæreticos propugnauerunt: sed cum de iis rebus passim habeantur tractatus peculiaris, jamque justæ præfationis modum exceßerimus, satis esse nobis visum est, si quid ea de re sentiat Ecclesia Catholica, sancti Augustini verbis exponamus, ex lib. 20. contra Faustum cap. 21. ubi huic hæretico Catholicos calumnianti, quod idolis Martyres substituissent, sic respondet. *Populus Christianus memorias Martyrum religiosa sollemnitate concelebrat, &*

ad excisandam imitationem, & ut meritis eorum consocietur, atque orationibus adjuvetur; ita tamen, ut nulli Martyrum, sed ipsi Deo Martyrum, quamvis in memoriis Martyrum, constituamus altaria. Quis enim Antistitum in locis sanctorum corporum assistens altari, aliquando dixit: Offerimus tibi Petre, aut Pauli, aut Cypriane? Sed quod offertur, offertur Deo qui Martyres coronavit, apud memorias eorum quos coronavit; ut ex ipsorum locorum admonitione major affectus exurgat ad acuendam caritatem, & in illos quos imitari possumus, & in illum quo adjuvante possumus. Colimus ergo Martyres eo cultu dilectionis & societatis, quo & in hac vita coluntur sancti homines Dei . . . sed illos tanto devotius quanto securius post certamina superata &c. At illo cultu, quæ græce λατρεία dicitur . . . nec colimus, nec colendum docemus, nisi unum Deum. Cum autem ad hunc cultum pertineat oblatio sacrificii, unde idololatria dicitur eorum, qui hoc etiam idolis exhibent, nullo modo tale aliquid offerimus, aut offerendum præcipimus vel cuiquam Martyri, vel cuiquam sanctæ animæ, vel cuiquam angelo: & quisquis in hunc errorem delabitur, corripitur per sanam doctrinam, sive ut corrigatur, sive ut caveatur. Et paullo post de iis qui in memoriis Martyrum inebriabantur: Aliud est quod docemus, aliud quod sustinemus; aliud quod præcipere jubemur, aliud quod emendare præcipimur, & donec emendemus tolerare compellimur. Faxit Deus Optimus, Maximus, ut quæ hic & in tota nostra collectione de sanctis Martyribus habentur, in ejus honorem & gloriam cedant, ac totius Ecclesiæ catholicæ utilitatem; nobisque præstet, ut quitam præclara de eorum agonibus retulimus, eorum quoque fidei constantiam, & caritatis ardorem pro modulo imitemur.

HENR. DODWELLI

CHRONOLOGIA PERSECUTIONUM,

rerumque ad Persecutiones attinentium:

I T E M

STEPH. BALUZII

CHRONOLOGIA DIOCLETIANEA,

*prout ratio temporum exegit, intermixta: additis in-
super cujusque anni Consulibus, partim ex Oxoniensi
Lactantii Operum editione per Thom. Sparkium
An. Dom. 1684. vulgata; partim, supple-
menti ergo, ex Ant. Pagii Critica in
Annales Baronii,*

A Nno Domini, secundum Eram Vulgarem, LXIV.

Coff. { C. Lecanius Bassus.
M. Licinius Crassus. *Pagi.*

Persecutio Neronis ex Tacito. *Dodwell.*

XCV.

Coff. { Domitianus Aug. xvii.
T. Flavius Clemens. *Pagi.*

Persecutio Domitiani post Septembr. xiiii incepit, ex Bru-
tio. *Dodwell.*

XCVI.

Coff. { C. Fulvius Valens.
C. Antistius Vetus. *Pagi.*

Revocavit Christianos ab exilio Domitianus paulo ante Sep-
temb. xviii. Necdum enim redierant exules ante novum edi-
ctum Nervæ. *Dodwell.*

CVII.

Coff. { C. Sotius Senecius iiii.
L. Licinius Sura iiii. *Pagi.*

Persecutio qua passus est Ignatius, ex actis. Pax reddita hoc
ipso anno. Plinii & Arrii Antonini persecutiones hoc ipso
etiam fortasse anno. *Dodwell.*

Ffg 3

CVIII.

Coff. { Ap. Annius Trebonianus Gallus.
M. Atilius Meritius Bradua. *Pagi.*

Post Ignatii mortem, quæ Decembri mense, die xx, anni superioris contigerat, cum nuncium de morte in Asia accepisset, necdum tamen gesta Ignatii haberet explorata, Epistolam scripsit ad Philipenses Polycarpus. *Dodwell.*

CXVI.

Coff. { Æmilianus.
L. Annius Vetus. *Pagi.*

Passus Simcon Cleopæ, & extincta est familia Davidis. *Dodwell.*

CLIII.

Coff. { C. Bruttius Præfens.
A. Junius Rufinus. *Pagi.*

Edictum Antonini Pii pro Christianis, si forte fuerit Pii. *Dodwell.*

CLXI.

Coff. { M. Ælius Aurelius Verus Cæsar III.
L. Ælius Commodus II. *Pagi.*

Idem edictum, si Marco potius sit, quam Pio, tribuendum. *Dodwell.*

CLXVII.

Coff. { L. Aurelius Verus Aug. III.
Quadratus. *Pagi.*

Persecutio Gallorum Lugdunensium Viennensiumque sub Marco. *Dodwell.*

CLXVIII.

Coff. { L. Vettius Paulus.
T. Junius Montanus. *Pagi.*

Athenagoræ legatio pro Christianis post reditum Lucii, *Dodwell.*

CLXX.

Coff. { M. Cornelius Cethegus.
C. Erucius Clarus. *Pagi.*

Melitonis Sardenis & Apollinaris Hierapolitani apologiz. *Dodwell.*

CCII.

Coff. { L. Septimius Severus Aug. III.
Aurelius Antoninus Caracalla Aug. *Pagi.*

Post

ET DIOCLETIANA BALUZII. 495

Post VIIT. Id. April. ante Solstitium incepit persecutio Severi.
Annus XVII. ætatis Origenis. *Dodwell.*

CCIII.

Coff. { L. Fulvius Plautianus.
 { P. Septimius Geta. *Pagi.*

Annus XVIII Origenis, hujus persecutionis secundus. *Dodwell.*

CCIV.

Coff. { L. Fabius Cilo II.
 { M. Annius Libo. *Pagi.*

Anno *seculari* incunte, desit hæc Severi persecutio. *Dodwell.*

CCXXXV.

Coff. { Severus.
 { Quinctianus. *Pagi.*

Sub finem anni persecutio Maximini. Persecutio in Asia. *Dodwell.*

CCXXXVI.

Coff. { C. Julius Verus Maximinus Aug.
 { Julius Africanus. *Pagi.*

Initio anni finis persecutionis. Defecerunt in Africa Gordiani
mense Maio, in Italia Senatus. *Dodwell.*

CCXXXVII.

Coff. { L. Ovinus Cornelianus.
 { P. Titius Perpetuus. *Pagi.*

Mense Junio occisi in Africa Gordiani. Mense Julio *Augustum*
imperium susceperunt Maximus & Balbinus. *Cæsarem*
Gordianus tertius. *Dodwell.*

CCXXXVIII.

Coff. { Pius.
 { Pontianus. *Pagi.*

Ludis Capitolinis, ante Jun. XXI, occisi Maximus & Balbinus.
Augustum imperium suscepit Gordianus. *Dodwell.*

CCXLVIII.

Coff. { M. Julius Philippus Aug. III.
 { M. Julius Philippus Aug. II. *Pagi.*

Persecutio Alexandrina in fine anni. *Dodwell.*

CCXLIX.

Coff. { Fulvius Æmilianus II.
 { Vectius Aquilinus. *Pagi.*

Sub finem anni incepit cum imperio Decii persecutio. In Africa
saltem hucusque incruenta. *Dodwell.*

Fff 4

CCL

CCL.

Coff. } Cn. Messius Quintus Trajanus Decius Aug. 11.
 } Annius Gratus. *Pagi.*

Initio Aprilis ad cædes progressa est persecutio in Africa, confestim facta remissior. Persecutionis Alexandrinæ anni secundi maxima pars in hunc annum incidit. *Dodwell.*

CCLI.

Coff. } Cn. Trajanus Decius Aug. 111.
 } Q. Herennius Etruscus Decius Cæsar. *Pagi.*

Tertius annus persecutionis Alexandrinæ. Remissa persecutio tam Alexandriae, quam etiam in Africa, *Dodwell.*

CCLII.

Coff. } C. Vibius Trebonianus Gallus Aug. 112.
 } C. Vibius Volusianus Cæsar. *Pagi.*

Lues sub Gallo, ejusdemque persecutio brevissima. *Dodwell.*

CCLVII.

Coff. } P. Licinius Valerianus Aug. 117.
 } P. Licinius Gallienus Aug. 118. *Pagi.*

Sub initium Augusti persecutio Valeriani, sed sine martyriis, *Dodwell.*

CCLVIII.

Coff. } M. Aurelius Memmius Tuscus.
 } Bassus. *Pagi.*

Sub initium Augusti edictum Valeriani de pœna capitis. *Dodwell.*

CCLXI.

Coff. } Gallienus Aug. 119.
 } Petronius Volusianus. *Pagi.*

Purpuram arripuit in Ægypto Æmilianus. Revocata in reliquo imperio Valeriani persecutio a Gallieno. *Dodwell.*

CCLXXV.

See verius ex Differt. Cypr. xi. nu. 63, CCLXII.

Coff. } P. Licinius Gallienus Aug. v.
 } Faustinus. *Pagi.*

Revocata a Gallieno eadem persecutio in Ægypto, capto jam Æmiliano. *Dodwell.*

CCLXXV.

Coff. } L. Domitius Aurelianus Aug. 117.
 } T. Avonius Marcellinus. *Pagi.*

Sub initium anni, sub finem Aureliani, emissa ab eo persecutionis edicta. *Dodwell.*

CCLXXXIV.

CCLXXXIV.

Coff. { Imp. M. Aurelius Carinus II.
 Imp. M. Aur. Numerianus II. *Spark*,
Suffecti secundum Lydiati computum.

Kal. Maiis { Val. Diocletianus,
 vel Octob. { Annius Bassus.

ac {
 Kal. Sept. { M. Aur. Val. Maximianus,
 vel Novemb. { M. Junius Maximus. *Idem.*

Diocletianus levatur Imperator XXI. Kal. Decembris. *Balu-*
zius.

CCLXXXV.

Coff. { Valerius Diocletianus II.
 Aristobulus. *Spark.*

Kalendis Aprilis Maximianus Herculus a Diocletiano assumi-
 tur in consortium imperii. *Baluzius.*

CCXCIII.

Coff. { Imp. Val. Diocletianus V.
 Maximianus Herculus III. vel IV. *Spark.*

Kalendis Martiis Diocletianus & Maximianus adoptant
 Constantium cognomento Chlorum & Galerium Maximia-
 num cognomento Armentarium, eosque nuncupant Cæsares,
 Constantius repudiat Helenam, ex qua Constantinum, cui
 postea Magnæ cognomen hæsit, susceperat, & Theodoram
 Herculiæ privignam ducit. Galerius, repudiata quoque con-
 iuge, Valeriam Diocletiani & Priscæ Augustæ filiam accepit
 uxorem. *Baluzius.*

CCXCVII.

Coff. { Maximianus Herculus V,
 Galerius Maximianus Cæsar II. *Spark.*

Narfeus Rex Persarum victus fugatusque est à Galerio;
 & conjux filiaque ejus captæ, cum maxima pudicitia custo-
 dia reservatæ sunt ad augendam triumphæ pompam. Capta
 magna præda cum ingentibus manubiis, *Baluzius.*

CCCI.

Coff. { Postumius Titianus,
 Fl. Popillius Nepotianus. *Spark.*

Prima Diocletiani persecutio in milites. *Dodwell.*

CCCII.

Coff. { Fl. Val. Constantius Cæsar IV.
 Galerius Max. Arment. IV.

fff 2

Diocle:

Diocletianus è Nicomedia, ubi tum regia sedes erat, in orientem profectus, illic substitit usque ad hyemem. Tum vero Nicomediam redux, ibi cum Galerio consultavit de bello Christianis inferendo. *Baluzius.*

Victus a Galerio Narsus Persarum rex. *Dodwell.*

CCCIII.

Coff. } Imp. Val. Diocletianus VIII.

Maximianus Hercules VII. *Spark.*

Annus primus persecutionis inchoatus a Feb. XXIII, Nicomediæ. *Dodwell.*

Persecutio adversum Christianos hoc anno commota, omnium quæ unquam fuerunt atrocissima. Initium factum à civitate Nicomediensi, cujus Ecclesia eversa est VII. Kalendas Martias, ipso Terminalium die. Postridie propositum est edictum Imperatorum & Cæsarum adversus Christianos, ut per univèrsam orbem sacrificare cogentur. *Baluzius.*

Diocletianus Romam proficiscitur, illicque vicennalia celebrat & triumphum agit de Persis. Mox facta pace, quæ in tempus Divi Constantini reservata duravit, Persæ Mesopotamiam cum Transgigitanis quinque regionibus reddiderunt, limite imperiorum super ripam Tigridis constituto. *Idem.*

Gothi, trajecto Istro, vicinam provinciam invaserunt, & indigenas expulerunt. *Idem.*

Diocletianus offensus nimia Romanorum dicacitate, statim post peracta vicennalia discedit, & XIII. Kalendas Januariæ proficiscitur Ravennam. *Idem.*

CCCIV.

Coff. } Imp. al. Diocletianus IX.

Maximianus Hercules VIII. *Spark.*

Annus primus persecutionis absolutus; secundus inchoatus; sed primus Eusebio. *Dodwell.*

Diocletianus nonum consulatum auspiciatur Ravennæ. Postea in difficilem morbum incidit, cujus vi de statu mentis suæ demotus, demens factus est; ac post ætatem, Nicomediam pervenit. Circum illic dedicavit anno post vicennalia expleto, & Idibus Decembris, intercepto spiritu, visus est expirasse. *Baluzius.*

Eodem tempore, quo Diocletianus nonum consulatum auspiciatus est Ravennæ, Maximianus Hercules octavum inivit Romæ; & annum imperii vicagesimum ingressus postea est Kalendis

lendis Aprilis. Deinde æstate ejus anni fuit in Campania. *Idem.*

Fine anni Galerius Maximianus Cæſar Nicomediam venit ad Diocletianum, ut eum compelleret ad deponendum imperium, quum antea idem perſuaſiſſet Herculio. *Idem.*

CCCV.

Coff. } Constantius Chlorus y.

Galer. Maxim. Arment. vi. *Spark.*

Annus ſecundus perſecutionis abſolutus; tertius inchoatus, ſed ſecundus Eufebio. Purpuram depoſuerunt Diocletianus & Maximianus. Nova deinde & ſævior perſecutio inſtaurata in Oriente à Galerio & Maximino, omnium deinceps Chriſtianorum, cum antea ſolorum fuiſſet clericorum. Agon quinquennialis Cæſaræ. Deſiit perſecutio in Occidente. *Dodwell.*

Kalendis Martiis Diocletianus apud Nicomediam proceſſit in publicum, ut ſe vivum eſſe probaret populo. *Baluſius.*

Kalendis Maiis Diocletianus prope Nicomediam, Maximianus Herculus Mediolani purpuram deponunt, & Constantium Galeriumque Auguſtos nuncupant, Diocletianus Galerium, Herculus Constantium. *Idem.*

Eodem die Severus & Maximinus Daza facti ſunt Cæſares, nominati quidem à Galerio, ſed induci à Maximiano Severus, à Diocletiano Maximinus. Tum Diocletianus in patriam ſuam, hoc eſt, Diocleam in Dalmatia, revertitur; ubi præclaro otio conſenuit. Herculus in Lucaniam conceſſit. *Idem.*

CCCVI.

Coff. } Constantius Chlorus vi.

Galer. Maxim. Arment. vi. *Spark.*

Annus tertius perſecutionis abſolutus, quartus inchoatus. Incepit Cæſaræa nova illa perſecutio Maximini quæ omnes cogebat ſacrificare. *Dodwell.*

Constantius Auguſtus filium ſuum Constantium repetit à Galerio, apud quem velut obſes tenebatur. Is ergo in Galiam profectus, ad patrem in extremis agentem pervenit x i i, Kalendas Auguſti. Quatriduo poſt Constantium extinguitur Æthoraci in Britannia: cui ſucceſſit Constantius, cum patris ſuprema voluntate, tum militum conſenſu, qui ei purpuram iniecerunt. *Baluſius.*

Imago laureata Constantini deſertur ad Galerium. Ille vero purpuram ad eum miſit, Cæſaremque nuncupavit x i i, Kalendas Januarias, quum aut eodem die aut paulo ante Severum Auguſtum dixiſſet. *Idem.*

Interim

Interim, quum imagines Constantini Romam allatae essent, Maxentius Herculi filius, patre diu retractante, imperium invadit VI. Kalendas Novembris; & patrem, qui tum in Campania erat, ad se vocans, eumque bis Augustum nominans, consortem imperii facit. *Idem.*

CCCVII.

Coff. { Maximianus Hercules IX.

{ Constantinus Cæsar. *Spark.*
Annus quartus persecutoris absolutus, quintus inchoatus. Coeperunt pro caedibus mutilationes. Mors Urbani præfecti Palestinæ persecutoris. *Dodwell.*

Galerius Maximianus Severum Augustum, cui Italiae custodia demandata fuerat, exercitum jubet ducere adversus Maxentium. Ille vero statim Romam obsidet, Ravennam fugit, (a) ad Tres tabernas extinguitur mense, ut videtur, Februario. *Baluzius.*

Maximianus Hercules bis Augustus in Gallias proficiscitur, ubi Constantinum, qui hætenus Cæsaris appellatione contentus fuerat, Augustum nuncupat pridie Kalendas Aprilis, & eidem in matrimonium locat filiam suam Faustam. *Idem.*

Interea Galerius Maximianus immensum exercitum ducit in Italiam, mortem Severi vindicaturus, Romam frustra obsidet, & redit inglorius in Illyricum. *Idem.*

Tum vero Hercules à Gallia redux, filium Maxentium denudare conatus in concione, convicia militum tulit; & urbe Italiaque pulsus, rursus ad Constantinum pergit in Gallias. Illic aliquantulum moratus, mox Carnuntum in Paannonia ad Galetium profectus, ibi Diocletianum invenit; interfuitque XII. Idus Novembris nuncupationi Licinii Augusti, quem Galerius Maximianus substituit in locum Severi. Cum vero frustra Diocletianum hortatus esset ad resumendum imperium, ab eo repudiatus rediit in Galliam; ubi iterum deposuit imperium, ac postea illic reliquum vitæ suæ egit. *Idem.*

CCCVIII.

(a) † ad Tres tabernas] Id est, scribente Græce in eadem materia Zosimo lib. 2. Hist. εἰς τὴν τρεῖς ἡμέρας ἢ Τρεῖς καπαλαῖα ἀεροσυροῖα. Ad verbum igitur, ubi ad quemdam locum venisset, cui Tres campona nomen fuit, vel erant. Est enim unice τὸ καπαλαῖον doctis omnibus, sive veteribus, sive recentioribus, quos potuerim videre, *campona*, aut *popina*. Neque aliter vel hoc loco nuperus nostras Diocletianæ Chronologiae Interpretes, *monti aux trois Tavernes*; vel Isidorus Pelusiota & Grotius ad A. E. XXVIII. 15. ἔβληθον εἰς ἀπάντων ἡμῶν ἄχρις Ἀπριλίου μηνὸς ἢ τρεῶν ταβερῶν. Et solemne tamen Genevensibus versuibus Gallicis *Tres Lucæ tabernas* simpliciter per *trois boutiques*, non quum Lovniensibus, & aliis, per *trois tavernes* interpretari: *ils viarent au devant de nous au Marché d'Appins, & aux Trois boutiques.*

CCCVIII.

Coff. { C. Valer. Diocletianus X.
Galerius Max. Arment. VII. *Spark.*

Annus quintus absolutus, sextus inchoatus. Firmilianus Pæ-
læstinæ præfes mutilationibus, potius quam cædibus, persecu-
tus est. Persecutio remissa à mense Augusto ad Novembrem,
rursusque sub hujus anni finem novo Maximini edicto instaurata,
ita tamen ut mense Decembri redierint ad mutilationes perse-
cutores. *Dodwell.*

Maximianus Hercules X. & Galerius Maximianus VII. Con-
sules fuere, constituta jam concordia inter eos & Maxenti-
um. *Baluzius.*

CCCIX.

Coff. { Maxentius.
Romulus. *Spark.*

Annus sextus absolutus, septimus inchoatus. Martii VII.
passus est Eubulus ultimus Martyrum Cæsareensium. Inde ne-
glectu Gentilium rediit Christianis pax. *Dodwell.*

CCCX.

Coff. { Maxentius, sine collega. *Spark.*

Secundum Lydiatum.

Coff. { Galerius Maxim. Arment. VIII.
suffecto

Licinio Liciniano Augusto. *Idem.*

Annus septimus absolutus, octavus inchoatus. Nova rursus,
invidia gentilium, orta Christianorum persecutio, verum ea
brevissima, & unius impetus. *Dodwell.*

Quum Franci turbarent statum Galliarum, & de eis reprimendis Constantinus cogitaret, Hercules semper inquietus, subdolos, & infidus, auctor ei fuit ne omnem exercitum secum duceret, posse barbaros à paucis debellari. Credidit Constantinus & seni & socero. Interim Hercules cupiditate imperii stimulatus, cum putaret Constantinum longius abesse, militum largitionibus & promissis sollicitat ad defectionem, thesauros invadit, & purpuram tertio induit in Belgica, & redeunte Constantino mira celeritate, timens quod meruerat, fugit in secundam Narbonensem, & se civitatis Arelatensis mœnibus includit. Dein adventante Constantini exercitu, Massiliam contendit; ubi obsessus à Constantino, captus est, & increpito vita donata. Verum paulo post ejusdem Constantini

462 **CHRONOL. PERSECUT: DODWELLI.**

stantini jussu strangulatus est, quum deprehensus esset in insidiis quas Constantino moliebatur ut eum perimeret. *Baluzius.*

Eodem anno Galerius Maximianus in gravem ac periculosum morbum incidit, quo per annum perpetem afflictatus est; isque morbus eum invaluit quum iniret decimum octavum imperii sui annum. *Idem.*

CCCXI.

Coff. { Gal. Maxim. Arment. VIII.
Licinius Augustus. *Spark.*

Annus octavus absolutus, nonus inchoatus. Edictum Galerii pro pace, inter Kal. Mart. & prid. Kal. Maias. Pax illa ne sex quidem mensium integrorum, ita ut sub finem Octobris redierit persecutio, sed & ea unius impetus, sanguinolenta. Legationes primas urbium accepit Nicodemise Maximinus, *Dodwell.*

Galerius semper ægrotus, admonitus morbum illum evenisse sibi propter mala quæ Christianis intulerat, edicto proposito persecutionem quiescere jussit anno postquam cœperat octavo. Tum apertis carceribus, Christiani qui illic detinebantur, abire permessi sunt. Paulo post Galerius moritur Sardiæ mense, ut videtur, Maio, quum prius Licinio Valeriam conjugem filiumque Candidianum commendasset atque in manibus tradidisset. Sed hi quum comitatum Maximini infelicitè prætulissent, miserandam sortem habuerunt, ut postea dicitur. *Baluzius.*

Bellum inde inter Licinium & Maximinum de imperio certantes. Sed conditionibus certis pax & amicitia componitur in Bosphoro Thracio, ubi constitutus est limes imperii utriusque. *Idem.*

Maximinus postea indulgentiam communi Principum consensu Christianis datam tollit, subornatis legationibus civitatum quæ peterent ne illis intra civitates suas conventicula extruere liceret. Hinc acrius in eos sævitum, donec Constantini literis Maximinus deterreretur. *Idem.*

CCCXII.

Coff. { Fl. Val. Constantinus Aug. II.
Licinius Aug. II. *Spark.*

Annus nonus absolutus, decimus inchoatus. Secundæ urbium legationes cum decretis adversus Christianos. Maximini ad illas rescripta de pellendis ex illis urbibus Christianis, eorumque urbium territoris; post mensem *Martin.* Persecutio

ET DIOCLETIANEA BALUZII. 463

secutio nova inchoata, sed mutilationum duntaxat, & statim minis literisque Constantini sedata, adversus Maxentium moventis. Profligato Maxentio sub finem Octobris, primi Augusti titulus Constantino à senatu decretus. Roma discessit, Mediolanum medio Decembri venit Constantinus, Edictum pacis. Nuptiæ Licinii cum Constantia. Mortè Diocletiani. Primum Maximini edictum pro pace. *Dodwell.*

Valeria Galerii vidua in exilium jussu Maximini projecta cum matre Prisca, & in desertas Syriæ solitudines relegata, patrem suum Diocletianum per occultos nuncios gnatum calamitatis suæ facit. Repetenti vero eam patri Maximinus negavit. *Baluzius.*

Eodem tempore Maximiani Herculii statuae Constantini jussu revellebantur; & imagines quoque Diocletiani, quæ cum Herculio pictus erat, detrahebantur. Hinc dolor Diocletiani, qui paulo post fame atque angore confectus interit III. Nonas Decembris. *Idem.*

Maximinus legatos Romam ad Maxentium mittit occulte; & amicitiam cum eo facit. *Idem.*

Jam antea Maxentius bellum Constantino indixerat, quasi necem Herculii patris sui vindicaturus. Itaque Constantinus exercitum adversus eum in Italiam ducit, Romam obsidet, Maxentium superat VI. Kalendas Novembris, & biduo post urbem victor ingreditur cum magna senatus populique Romani lætitiâ. In castris ei ostensa est VII. Kalendas Novembris crux, signum victoriæ, pridie quam pugnam committeret, in qua Maxentius periit. *Idem.*

CCCXIII.

Coff. Fl. Val. Constantinus III.

Licinius Augustus III. *Spark.*

Annus decimus absolutus, undecimus inchoatus. Victus à Licinio Maximinus in campo sereno Maii primo: edictum Constantini & Licinii pro pace, Nicomediæ propositum Jun. XIII. quo tempore decennalem hanc persecutionem terminat Lactantius, num. 48. Secundum deinde Maximini pro Christianis edictum. *Dodwell.*

Rebus in urbe compositis, Constantinus circa xv. Kalendas Februarii Roma digressus, Mediolanum contendit, ibique nuptiâs Constantiæ sororis suæ cum Licinio celebravit. Ea re peracta, Constantinus in Gallias revertitur, Licinius in Illyricum. *Baluzius.*

Interim Maximinus exercitum movet è Syria, bellum Licinio

464 CHRONOL. PERSECUT. DODWELLI:

cinio illaturus, provincias ejus occupaturus. Occurrit ei Licinius in Thracia. Pugnatur pridie Kalendas Maias in campo quem vocabant Serenum, inter Hadrianopolim videlicet & Heracleam. Victoria penes Licinium fuit. *Idem.*

Maximinus summa celeritate fugit Nicomediam, hinc in Cappadociam, postremo in Ciliciam, ubi miserando horrendoque mortis genere extinctus est apud Tarsum. *Idem.*

Fuso fugatoque Maximino, Licinius trajecit exercitum in Bithyniam; & Nicomediam ingressus, die Iduum Juniarum proponi jussit edictum de restituenda Ecclesia, verboque etiam hortatus est ut conventicula in statum pristinum redderentur.

Pax Ecclesiæ data post bellum decennale. *Idem.*

Licinius Valerium, Candidianum Galerii Maximini filium, Severi filium Severianum, liberos Maximini, Valeriam & Priscam, occidi jubet. Matre in Orontem præcipitata. *Idem.*

CCCXX.

· Coss. { Constantinus Aug. vi.
· Constantinus Cæsar. *Pagi.*
Persecutio Licinii, Euseb. in Chron. *Dodwell.*

CCCLXII.

· Coss. { Mamertinus.
· Nevitta. *Pagi.*

Persecutio Juliani cum ægeret Antiochiæ, sub finem Octobris, cum conflagrasset simulacrum Jovis Olympii, ut colligitur ex Ammiano XXII. *Dodwell.*

INDEX;

I N D E X

tam addendorum , quam mutandorum
quoque, ex Auctorum sententia,
in secunda parte hujus Operis.

Ag. 180. vers. 19. post *Dioclea*. adde. Sed quoniam nova editio Lactantii adhuc sudat sub prelo, facere non possum, quin iis, quæ de urbe Dioclea notavi, nonnulla addam, si forte in Diocletiani historia magis illustrari possit. Observo igitur ex urbe illa oriundam Diocletiani matrem, aliosque in ea natum esse ipsum Diocletianum narrare. Sed intercedit Constantinus Imperator; isque cap. 29. de Admin. Imperio scribit *κἀστὴν Διοκλεῖαν*, quod suo tempore *ἐν τῷ Διοκλιανίδῳ* habitabatur, a Diocletiano exstructum esse: & cap. 35. regionem *Διοκλίαν* nomen habere, a castro ibi a Diocletiano exstructo, quod habitatoribus vacuum tunc etiam Dioclea vocabatur. Quin & cap. 31, nec non 36, testatur Diocletianum Romanos multos Roma exitos in Dalmatia collocasse; & procul dubio tunc etiam Diocleam exstruxit, vel potius eo coloniam traduxit, locumque, ex quo mater erat oriunda, ornavit ac ampliozem reddidit. Ut enim Constantinus, cap. 30, scribit Salonam castrum esse *ἐργὸν Διοκλιανῆ βασιλέως*, cum tamen urbem eam constet longe vetustiore esse, atque adeo eandem a Diocletiano non nisi ornari, augeri, vel muniri potuisse, ita etiam Diocleam ab eodem Principe ornata & auctam fuisse existimo; quod per *condere* Latini, per *κτίσσειν* & *ἐκποδοῦσθαι* Græci exprimebant. Sed & illud observandum eodem in libro bis mentionem *Aspalati* fieri. Nam cap. 29. Imperator memorat *Διοκλιανὸν τῷ Ἀσπάλῳ κἀστὴν, ἐπὶ παρατάτοις μισθῶν ἱερμυῖστας*, exstruxisse; habuisse veluti domum illud, propriam aulam & palatia ibi adificasse, pleraque eorum perisse; superesse *ἐπιτοκῆσιον τῷ κἀστρῳ* & templum S. Domni, quod fuerat cubiculum Imperatoris; subter esse rotundos fornices, eosque fuisse custodias, in quas Sanctos innoxios a se cruciatis coniciebat; castrum hoc non exstructum esse ex *laseri* neque *euchorogo*, (materia quædam est) sed ex lapidibus quadratis inter se ferro ac plumbo liquefacto coagmentatis; esse ibi columnas complures cum epistylis, inque iis voluisse Diocletianum exstruere fornices, & regere oppidum, supraque illos fornices domos binarum aut trinarum concamerationum; (nam ita puto Græca verba reddenda esse) *maxima autem urbia non habuisse κἀστῶν, neque propugnacula, sed muros solum altos, (ὃ τῶν κἀστῶν φεταγωγάς)* in quibus foramina erant ad emit-

omittenda jacula. Capite 30 iterum scribit, *Salonam & Aspalathum a Diocletiano exstructa, & hic ejus palatium fuisse*. Horum ego certe nonnulla fabulis annumeranda esse existimo. Nam primo totam urbem fornicibus tegere, & iis domos imponere Diocletianum voluisse vix est verisimile: deinde quæ de Martyrum cruciatibus narrantur, vana sunt; cum nec veterum memoret Diocletianum, postquam Salonas deposita purpura concessit, in Christianos sæviisse; & tandem dubito valde, num *Aspalatum* significet *parvum palatium*. Præterea observandum, Constantinum Porphyrog. cap. 30. Diocleam facere propinquam oppidis Dyrrachii regionis, nullum illi aliud eo nomine memorari, & proinde unam tantum sic dictam urbem procul dubio in eo tractu fuisse; & tandem Constantium Constantini M. patrem cap. 53. *Constantem* perpetuo appellari; ibidemque narrari eum, cum esset *Τριβιάς*, contra Sarmatas ad Halyn fluvium jussu Diocletiani exercitum duxisse; atque adeo ipsum, antequam Cæsar vel Augustus fieret, in Asia militasse. *Cuperus*.

Pag. 227, tribus ultimis versibus, & pag. 228, quinque primis, pro, *Revera Praxitelem* &c. usque ad *Es non modo Suidas*; scribe, *Errabo forsân si statuum, ἀγαματοποιὸν Deorum, ἀνδραποιοὸν vero hominum signa fecisse*. Sed tamen illud videtur aliquo modo affirmari posse. Nam non modo Suidas &c. *Cuperus*.

Pag. 228, vers. 40, 41, & 42, pro *Theocritus ad quem* &c. rescribe, *Theocritus Praxiteli, qui ex Scholiastæ sententia Demetrio regi æqualis fuit, tribuit craterem, &c.* *Cuperus*.

Pag. 229, vers. 2. post *inveniri*, adde. Atque ita ἀγαματοποιὸς esset *calator*, quia Scholiastes observat Praxitelem junioer craterem eum fecisse. Praxiteles statuaris & ἀρχαίωτος vixit Olympiade 104, teste Plinio 34, 8. qui ejusdem etiam opera recenset 34, 8, & 36, 5. Sed num is Demetrii tempora, atque Ptolemæorum primorum, sub quibus floruit Theocritus, attigerit, non utique constat, fierique potuit ut alius ab eo fuerit, quem Theocritus craterem cælasse canit. Atque ita ἀγαματοποιὸς esset *calator*; & ἀγῆμα significat καλλόπισμα, πᾶν ἰσθ' αἰ τις ἀγάσσας ἢ χῆρες: at contra ἀνδραποιοὸς de signis vel statuis solis usurpari solet: vel statuendum est, Praxitelem vixisse usque ad Demetrii regis tempora, cælasse etiam opera quædam; vel Comatam pastorem illius mentionem facientem introduci a Theocrito, quia magna viri fama erat, & ut exprimeret pastoris simplicitatem. A Praxitele autem veteri longè diversus alius est, qui Pompeii tempore Romæ floruit; & quem male LLOYDIUS, Hofmannus, & Morerius confundunt eum statuariò nobili; & cui tribuunt opera memorata Plinio 36, 5. quæ vetustioris omnino sunt. Deinde ille Praxiteles non fuit *statuaris*; verum *calator argenti*, quemadmodum patet ex eodem Plin. 33, 12. & Cicerone lib. 1. de Divin. qui eum tamen non appellat *argensarium*; uti non satis caute facit nuperus interpres, adducens mox Cicerois verba, cum magna inter *argensarium* & *argenti calatorem* fuerit differentia. *Cuperus*.

I N D E X.

Pag. 360. vers. 10. Revoca huc, proxime ante *Non moror* &c. *Monstrum* illud. *Leslori*, seu, ut melius dicam, tredecim versus, qui excusi supra sub eo titulo pag. 370. ex editione Parisiensi Notarum clarissimi Toimard, antequam is se male illos hie edi significasset per literas.

Ead. pag. vers. 26. post *Engaddi*. adde: *Artemisus* simpliciter quoque Mach. x. 11. s. 51. appellatur *Δεύτερος μήν*. *Secundus mensis*. Toimardus.

Pag. 380. vers. 5. & 6. Lege, (sublatis, tam parenthesi, quam iis quæ intra parenthesim) Ita in inscriptione Constantiensi, quæ apud Græter. pag. CLXVI. 7. Constantius &c. *Toimard*.

Pag. 384. vers. 33. post *exouante*: adde: vel 170. incunte. *Idem*.

Pag. 403. vers. 22. pro *Quintus*, (quod & in prima editione impressum fuerat) rescribe, (uti eadem in fine monuit) *Quartus*.

I N D E X

LOCORUM SCRIPTURÆ SACRÆ

quæ in hoc Opere citantur, explicantur, illustantur.

LOCA VETERIS TESTAMENTI.

Littera P majuscula Partem, minor vero paginam significat.

In margine Vulgata Versio litterâ V, Græca autem

Septuaginta Interpretum litterâ S, indignantur.

<p>G En. III. 15. P. 2. p. 276.</p>	<p>III. 7. P. 1. p. 41. col. 1.</p>	<p>V.</p>
<p>IV. 25. P. 1. p. 142. col. 2.</p>	<p>V. 6. P. 2. p. 280.</p>	<p>V.</p>
<p>V. 24. P. 1. p. 46. col. 1.</p>	<p>14. Ibidem.</p>	<p>V.</p>
<p>XXVIII. 18. P. 2. p. 154.</p>	<p>IX. 15. P. 2. p. 202.</p>	<p>V.</p>
<p>V. XXX. 35. P. 2. p. 309. & s.</p>	<p>XX. 5. P. 1. p. 104. col. 1.</p>	<p>V.</p>
<p>V. XXXIX. 22. P. 2. p. 310.</p>	<p>Deut. XII. 2. P. 2. p. 285.</p>	<p>V.</p>
<p>V. XLI. 1. P. 2. p. 199.</p>	<p>XXXVI. 7. P. 2. p. 322.</p>	<p>V.</p>
<p>25. P. 1. p. 279. col. 1.</p>	<p>15. Ibidem.</p>	<p>V.</p>
<p>28. Ibidem.</p>	<p>Jof. VII. 12. P. 2. p. 301. & s. V.</p>	<p>V.</p>
<p>51. P. 1. p. 142. col. 2.</p>	<p>13. Ibid.</p>	<p>V.</p>
<p>52. Ibidem.</p>	<p>X. 24. P. 2. p. 276.</p>	<p>V.</p>
<p>V. XLV. 9. seu verius, 19. Con-</p>	<p>Jud. IX. 21. P. 1. p. 134. col. 2. V.</p>	<p>V.</p>
<p>fer P. 2. pag. 320, cum P. 1.</p>	<p>XIX. 9. P. 1. p. 174. col. 1. in-</p>	<p>V.</p>
<p>p. 290. col. 2.</p>	<p>fima.</p>	<p>V.</p>
<p>XLIX. 4. P. 1. p. 249. col. 1.</p>	<p>1 Sam. I. 20. P. 1. p. 142. col. 1.</p>	<p>V.</p>
<p>V. Exod. I. 11. P. 2. p. 279.</p>	<p>XIV. 31. & c. P. 1. p. 243. col. 1. 2.</p>	<p>V.</p>
	<p>V 2</p>	<p>V. XXIV.</p>

I N D E X.

- V.* XXIV. 11. P. 2. p. 310.
V. 2 Sam. I. 9. P. 2. p. 292.
S. 1 Reg. [al. 3 Reg.] V. 4. P. 2. p. 124.
 10. 38. P. 2. p. 272.
S. & V. 1 Reg. [al. 3 Reg.] XX.
 23. P. 2. p. 153.
 XXI. 10. & s. P. 1. p. 256. col. 1.
 2 Reg. II. 11. P. 1. p. 46. col. 2.
V. VI. 11. P. 2. p. 283.
V. VII. 9. P. 2. p. 288.
V. XII. 30. P. 1. p. 60. col. 2.
V. XV. 20. P. 2. p. 278.
V. XVII. 8. P. 2. p. 288.
 11. P. 2. p. 285.
V. XVIII. 14. P. 2. p. 278.
V. XIX. 30. P. 2. p. 271.
V. XXIII. 35. P. 2. p. 278.
V. 2 Par. XXI. 20. P. 2. p. 288.
V. XXXI. 18. P. 2. p. 293.
V. XXXII. 28. P. 2. p. 311.
V. XXXIV. 10. P. 2. p. 310.
 1 Egd. IX. 2. P. 1. p. 52. col. 1.
 Esdh. III. 5. & s. P. 1. p. 38. col. 2.
 V. 1. P. 1. p. 179. col. 2.
S. & V. Ibidem.
 P. Job. II. 7. P. 2. p. 202.
 XXIX. 12. P. 1. p. 251. col. 1.
V. XXXVIII. [Lat. XXXVII.] 2.
 P. 2. p. 316.
V. XXXIX. 11. P. 2. p. 316.
V. CV. 44. P. 1. p. 4. col. 1.
 CXIX. 118. P. 2. p. 276.
S. & V. Prov. V. 22. P. 2. p. 302.
V. XV. 29. P. 1. p. 4. col. 1.
V. XXV. 10. P. 1. p. 11. inf.
V. Ecclef. IX. 7. 8. P. 1. p. 251. col. 1.
 Esa. XIV. 26. P. 2. p. 128.
 XXIV. 6. P. 2. p. 299.
 XLL. 1. P. 1. p. 174. inf. *V.*
 Jerem. XXV. 30. P. 1. p. 28. *V.*
 col. 2.
 XXIX. 7. P. 2. p. 205.
 18. P. 1. p. 41. col. 1. *V.*
 XXX. 12. P. 2. p. 202. *V.*
 XXXI. 33. P. 1. p. 41. col. 2.
 XLVIII. 33. P. 1. p. 48. col. 2. *V.*
 LI. 12. & c. P. 1. Ibid. *V.*
 Ezech. VII. 27. P. 1. p. 251. col. 1.
 XXVI. 15. 16. Ibidem. *V.*
 Jonas. III. 5. 6. Ibid. *V.*
 Zachar. XIV. 12. P. 2. p. 306.
 3 Esdr. VIII. 71. P. 1. p. 52. col. 1. *V.*
 Tob. II. 15. P. 1. p. 11. inf. *V.*
 Judit. V. 17. Ibid. *V.*
 Sap. II. 1. P. 2. p. 288. *V.*
 VI. 5. Ibid. *V.*
 XII. 20. P. 1. p. 134. col. 2. *V.*
 Ecclesiastic. seu Syrac. XLIV. *V.*
 15. P. 1. p. 46. col. 1. & P. 2.
 p. 276. In utroque enim loco
 pro XLIV. 11. legendum
 XLIV. 15.
 1 Macc. II. 58. P. 1. p. 46. col. 2.
 VI. 11. 12. 13. P. 1. p. 225. col. 2.
 2 Macc. I. 2. P. 1. p. 10. col. *S. & V.*
 1. & P. 2. p. 268.
 5. P. 1. p. 4. col. 1. & P. 2. p.
 267. *V.*
 IX. 4. P. 2. p. 298. *V.*
 5. P. 2. p. 305. *V.*
 18. P. 2. p. 298. *V.*
 XIV. 33. P. 1. p. 106. col. *S. & V.*
 2. & 107. col. 1.
 3 Macc. I. 2. & seq. P. 1. p. 109.
 col. 2.

LOCA

LOCORUM NOVI TESTAM.

Litteræ Gr ad marginem positæ Græcum
contextum significant, littera V
editionem Vulgaram.

- M** Att. II. 6. P. 1. p. 124.
col. 2.
IV. 19. P. 1. p. 154.
nu. 29. col. 1. 2.
V. 31. P. 1. p. 278. col. 1.
42. P. 2. p. 376.
45. P. 1. p. 179. col. 1.
X. 1. P. 1. p. 26. col. 1.
8. P. 1. p. 32. col. 1.
XI. 1. P. 1. p. 10. col. 2.
Gr. & V. 12. P. 1. p. 284. col. 2.
XIV. 1. & seq. P. 1. p. 39. col. 1.
XVII. 1. P. 2. p. 347.
XVIII. 6. P. 1. p. 119. col. 1.
XIX. 7. P. 1. p. 278. col. 1.
12. P. 1. p. 11. col. 1.
XXVI. 28. P. 1. p. 12. col. 1.
60. P. 1. p. 256. col. 1.
XXVII. 28. P. 1. p. 62. col. 2.
XXVIII. 1. & seq. P. 1. p. 24. col. 1.
2. & seq. Ibid. col. 2.
8. & seq. P. 1. p. 23. col. 2.
10. P. 1. p. 24. col. 1. 2.
10, & 16. P. 1. p. 23. col. 1.
16. P. 1. p. 24. col. 2.
17. Ibidem.
18, & 19. P. 1. p. 26. col. 2.
19. P. 1. p. 29. col. 1. 2. Item
p. 28. col. 1.
Marc. VIII. 31. P. 2. p. 346.
IX. 2. P. 2. p. 270. Item, p. 346,
& 347. In his enim pro Marc.
ix. 12. legendum, Marc. ix. 2.
XV. 17. P. 1. p. 283. col. 1.
20. Ibidem.
26. P. 2. p. 239.
XVI. 9. P. 1. p. 23. col. 2.
11, & seq. P. 1. p. 25. col. 1.
12. Ibidem.
14. P. 1. p. 23. col. 1. & p. 24.
col. 1.
15. P. 1. p. 28. col. 1.
19. P. 1. p. 26. col. 2. & c. Item;
P. 2. p. 125.
20. P. 2. p. 348.
Luc. I. 17. P. 1. p. 32. col. 2.
II. 1. P. 1. p. 8. col. 2.
48. P. 1. p. 252. col. 2.
III. 1. 2. 3. P. 2. p. 347.
1, & 21. P. 2. p. 271.
VIII. 31. P. 1. p. 7. col. 2.
IX. 28. P. 2. p. 347.
XXII. 47. 48. P. 1. p. 12. col. 1.
63. Ibidem.
XXIII. 11. Ibid.
47. P. 1. p. 26. col. 1.
XXIV. 13. cum 31, & seq. P. 2.
p. 25. col. 1.
29. P. 1. p. 10. col. 2.
29, & 33. P. 1. p. 24. col. 2.
33. P. 1. p. 23. col. 2.
36. P. 1. p. 23. col. 1. & p. 25.
col. 1. 2.
41, & 42. P. 1. p. 24. col. 1.
51. P. 1. p. 28. col. 1.
Joan. I. 31, & 33. P. 1. p. Gr. & V.
87. col. 1.
II. 4. P. 1. p. 251. col. 2.
19. P. 1. p. 12. col. 1.
21. Ibidem.
XIV. 29. P. 2. in Ampl. Cuperi
Præfat. fol. 9.
XVIII. 3, & seq. P. 1. p. 12. col. 1.
31. P. 1. p. 31. col. 2 & p. 35.
col. 2.

I N D E X.

- col. 2.
 XIX. 2. P. 1. p. 283. col. 1.
 5. Ibidem.
 Gr. & V. 12. P. 1. p. 211. col. 1.
 V. 15. P. 1. p. 97. col. 2.
 XX. P. 1. p. 23. col. 2.
 11. & seq. Ibidem.
 19. P. 1. p. 24. col. 1.
 19. & 26. P. 1. p. 24. col. 2.
 XXI. 1. & seq. P. 1. p. 24. col. 2.
 4. & seq. Ibidem.
 19. P. 1. p. 5. col. 2. & p. 40.
 col. 1.
 Acta Apost. I. 9. P. 1. p. 27. col. 1.
 12. & seq. P. 1. p. 105. col. 2.
 26. P. 2. p. 348.
 H. 2. Ibidem.
 III. 12. & 16. P. 1. p. 32. col. 1.
 V. 38. P. 1. p. 158. col. 2.
 V. 15. P. 1. p. 171. col. 2.
 VI. 13. & 14. P. 1. p. 256. col. 1.
 VII. 34. P. 1. p. 48. col. 1.
 57. & seq. P. 1. p. 39. col. 1.
 VIII. 1. P. 1. p. 39. col. 1. & p. 125. col. 1.
 XII. 1. 2. P. 1. p. 39. col. 1.
 3. & seq. ad 23. P. 2. p. 349.
 23. P. 2. p. 305.
 XIV. 13. P. 1. p. 133. col. 1. 2. &
 p. 194. col. 1.
 V. XV. 10. P. 1. p. 60. & 61.
 15. & seq. P. 1. p. 97. col. 1.
 28. & 29. P. 1. p. 96. col. 2. Item,
 P. 2. p. 215.
 XVIII. 2. P. 1. p. 39. col. 2. & P.
 2. p. 126.
 Gr. & V. XIX. 15. P. 1. p. 87. col. 1.
 XX. 7. 8. P. 1. p. 105.
 XXVIII. 4. P. 2. p. 269.
 14. P. 1. p. 120. col. 2.
 Rom. III. 29. & 30. P. 1. p. 55. col. 2.
 VII. 5. P. 1. p. 135. col. 1.
 XVI. 20. P. 2. p. 276.
 I Corinth. III. 17. P. 2. p. 125.
 IV. 1. P. 1. p. 26. col. 1.
 9. P. 1. p. 135. col. 1.
 VII. 22. P. 1. p. 247. col. 2.
 IX. 1. & seq. P. 1. p. 215.
 X. 19. P. 1. p. 96. col. 2.
 27. & seq. Ibidem.
 XI. 4. & 7. P. 1. p. 281. col. 1.
 10. P. 1. p. 189. col. 1.
 22. P. 1. p. 174. col. 1. V.
 28. P. 1. p. 120. col. 2.
 XV. 23. 24. & 25. P. 1. p. 47. col. 1.
 28. Ibidem.
 51. & 52. P. 1. p. 46. col. 2.
 XVI. 13. P. 1. p. 126. col. 2.
 20. P. 2. p. 164.
 2 Corinth. IV. 4. P. 2. in Ampl. Cup.
 Præf. fol. 9.
 Galat. IV. 11. & 12. P. 1. p. 100. col. 2.
 V. 1. P. 1. p. 126. col. 2.
 Ephes. II. 20. P. 2. p. 326.
 Philipp. IV. 22. P. 2. p. 165.
 Coloss. II. 15. P. 1. p. 125. col. 2. V.
 I Theffal. IV. 15. P. 1. p. 49. col. 1.
 16. P. 1. p. 48. col. 1.
 17. P. 1. p. 120. col. 2.
 2 Theffal. II. 4. P. 2. p. 124.
 I Tim. II. 2. P. 2. p. 205.
 2 Tim. IV. 7. & 8. P. 1. p. 129. col. 2.
 17. P. 1. p. 44. col. 1.
 Ep. ad Hebr. III. 2. P. 1. p. 27. col. 2.
 XI. 3. 4. 5. & c. P. 2. p. 267.
 5. P. 1. p. 46. col. 1.
 39. P. 2. p. 267.
 XIII. 4. P. 1. p. 249. col. 1.
 Jacob V. 15. & seq. P. 1. p. 7. col. 2.
 Apocal. I. 5. P. 1. p. 63. col. 2.
 II. 13. P. 2. p. 414.
 III. 4. 5. & c. P. 2. p. 249.
 VII. 9. & seq. P. 1. p. 48. col. 1.
 14. & 15. Ibid.
 XI. 3. & 6. P. 1. p. 47. col. 2.
 XIII. 1. P. 1. p. 122. col. 1.
 2. P. 1. p. 160. col. 2.
 18. P. 1. p. 152. col. 1.
 XVII. 9. P. 1. p. 122. col. 1.
 XVIII. 13. P. 1. p. 118. col. 2.
 XX. 1. 2. & 3. P. 1. p. 7. col. 2.
 3. & 4. P. 1. p. 47. col. 1.
 8. & 9. Ibidem, col. 2.

INDEX.

I N D E X

Auctorum, Librorumque,

Qui in hoc Opere citantur, laudantur, emendantur, explicantur, & notantur.

- A**bdias Babylonius. P. I. p. 28.
Acta Pilati. P. II. p. 214.
Acta purgationis Felicis Episc.
 Apungitani. P. II. p. 53. & 78.
Acta SS. Agapes, Chioniae, & Irenes,
 Martyrum. P. II. p. 30. & 89.
S. Anastasii, Monachi. P. II. p. 394.
S. Felicis Episc. Tiburicani. P. II.
 P. 442.
S. Georgii, Martyris. P. II. p. 27. &
 30. Vide plurav. *Historia*.
S. Ignatii. P. II. p. 414. 416. & 450.
SS. Indis & Domnae, Martyrum. P.
 II. p. 25. & 34.
S. Marcelli, centurionis. P. I. p. 115.
 Item P. II. p. 96.
 Mariae ancillae, martyris. P. II. p. 26.
S. Pontii, martyris. P. II. p. 13. &
 133.
S. Sabae Gothi, martyris. P. II. p. 89.
SS. Saturnini, Dativi, Felicis, & c.
 martyrum. P. I. p. 122. 126. & 127.
 Item P. II. p. 28. 30. 83. 87. & 442.
S. Seraphiae. P. II. p. 54.
SS. Sergii & Bacchi. P. II. p. 88.
S. Sufannae. P. II. p. 32.
SS. Tarachi, Probi, & Andronici,
 Graece. P. II. p. 449.
 Eadem Latine. P. I. p. 66. Item P. II.
 p. 189. & 214.
SS. Terentii, Aphricani, & sociorum.
 P. II. p. 88.
 Theodori Amaseni, cognomento
 Tyronis. Ibidem.
S. Vari, martyris, & sociorum ejus.
 Ibidem.
Actus. P. I. p. 63.
Ado Viennensis. P. II. p. 129. 217. &
 218. ubi pro pag. 105. corrigi,
 pag. 189.
Adrianus Imper. P. I. p. 87.
Ælianus. P. II. p. 142. 224. & 305.
Africanus (Julius). P. I. p. 20. 22.
 & 32.
Agathias. P. II. p. 138. & 143.
Aggeus Urbicus, P. II. p. 332.
Agobardus, Lugdunenſis Antistes, P. II.
 P. 393.
Aldhelmus, P. I. p. 107.
Ambrosius Episc. Mediol. P. I. p. 13. 88.
 127. & 185. Item P. II. p. 17. 99. 273.
 & 400.
Ammianus Marcellinus, P. I. p. 160,
 165. 177. 256. 259. 288. & 304. Item
 P. II. p. 16. 23. 25. 32. 107. 131. 132.
 139. 141. 144. 145. 147. 150. 156.
 176. 179. 181. 189. 206. 207. 216.
 233. 246. 249. 269. 277. 289. 293.
 295. 303. 307. 308. 309. 313. 316.
 386. & 387.
Ammonius, P. II. p. 228.
Anastasius Bibliothecarius, P. II. p. 33.
 & 103.
Andreas Caſarienſis. P. II. p. 273.
Anonymi Excerpta de Constantino, P.
 I. p. 77.
Anonymi Libellus de rebus bellicis, P. II.
 p. 336.
Anonymus Sirmondi, qui & alias Ano-
 nymus Valeſianus, in editione Vale-
 ſiana Ammiani. P. I. p. 273.
Anthologia, P. II. p. 176.
Antonii vita apud Athanaſium, P. I. p.
 177.
Antonini Itinerarium. Vide Itinerarium.
Antoninus Martyr, P. II. p. 155.
Appianus, P. I. p. 67. Item P. II. p. 173.
 206. 335. 337. & 362.
Appiani Interpres notatus, P. II. p. 134.
Appendix Codicis Theodoſiani, P. II.
 p. 25. 26.
Appendix Vaticana, P. II. p. 249.
Apuleius, P. I. p. 70. & 182. Item P.
 II. p. 160. 296. 313. 317. & 381.
Aristides, P. II. p. 141. 202. 205. & 215.
Aristoteles, P. II. p. 276. 277. 282. &
 297.
Arnobius, P. I. p. 13. 31. & 169. Item
 P. II. p. 16. 25. 152. 154. 157. 160. 214.
 284. 287. 288. 308. 311. & 392.
Arrianus, P. II. p. 129. & 283.
Arundeliana Marmora. Vide *Marmora*.
 V. 4. **Aſconius,**

I N D E X.

Alconius, P. I. p. 4398. & 212. Item P. II. p. 190. & 278.

Alerius, Amaseus Episcopus. P. II. p. 127. 139. & 405.

Athanasius. Vide *Antonius*.

Athenagoras, P. I. p. 157. Item P. II. p. 205. & 422.

Athenzeus, P. I. p. 119.

Auctor Chron. Alexandrini. Vide *Chronicon Alexandrinum*.

Auctor Descriptionis orbis. Vide *Descriptionis orbis*.

Auctor Erymologici magni. V. *Erymologicum*.

Auctor Opusculi de montibus Sina & Sion apud Cyprium, P. I. p. 107.

Auctor Panegyrici Constantino dicti, P. I. p. 263. & 273.

Auctor Panegyrici Constantino & Maximiano dicti, P. II. p. 378.

Auctor vitæ Damasi, P. II. p. 225.

Auctor vitæ Septimii Severi, P. II. p. 277.

S. Augustinus, P. I. p. 18. 19. 29. 39. 40. & 103. Item P. II. p. 8. 11. 17. 26. 63. 87. 197. 101. 131. 273. 285. 298. 392. 402. 404. (corrupte, 440.) 408. 449. 450. 451. & 452.

Augustinus (Antonius). P. II. p. 70. 289. & 341.

Avitus Episc. Viennensis, P. II. p. 398.

Aul. Gellius. Vide *Gellius*.

Aurelianus Episc. Arelatenus, P. II. p. 393.

Aurelius Victor, P. I. p. 52. 67. 68. 71. 73. 75. 76. 78. 79. 80. 83. 84. 86. 125. 135. 136. 138. 144. 146. 177. 199. 202. 253. 261. & 298. Item P. II. p. 17. 24. 32. 50. 53. 56. 58. 62. 63. 65. 68. 84. 85. 94. 104. 105. 107. 131. 132. 142. 143. 147. 150. 170. 174. 180. 195. 207. 229. 232. 242. 274. 275. 276. 295. 301. 354. 355. 373. 376. 378. Idem tentatus Ampl. Cuperio, P. II. p. 198. & in Praefatione.

Aurelii Vict. Epitome, P. I. p. 49. 50. 51. 52. 75. 82. 138. 209. 211. 217. & 295. Item P. II. p. 8. 14. 23. 45. 46. 50. 56. 57. 62. 63. 70. 73. 78. 80. 85. 92. 104. 137. 147. 148. 177. 195. 242. 373. 376. 381. 386. & 387. Emendatus, p. 384.

Ausonius, P. I. p. 27. 50. & 301. Item P. II. p. 273. 280. & 298.

B.

Balsus, P. II. p. 123.

Baldwinus, (Franciscus) P. II. p. 54. & 297.

Baronius, P. I. p. 30. & 64. Item P. II. p. 6. 11. 15. 27. 31. 36. 53. 56. 97. 104. & 105.

Barthius, P. II. p. 177. 168. 269. & 292.

Basilii Episcopi Amaseus Martyrium, P. II. p. 100. Eiusdem vita, P. II. p. 200. & c.

Basilicorum Libri, P. II. p. 101.

Basilius Magnus, P. I. p. 27. & 117. Item P. II. p. 150.

Beckius, P. I. p. 2. & 128.

Betuleius (Sixtus) P. II. p. 9. & 24.

Birgerus rex, P. II. p. 302.

Bochartus, P. II. p. 155. 269. & 306.

Boeclerus, P. II. p. 273. & 280.

Boethius, P. I. p. 3. Item P. II. p. 303.

Boilandus (Joannes) P. II. p. 32.

Bongartius (Jacobus) P. I. p. 96.

Borrichius, P. II. p. 320.

Bosquetus, (Franciscus) P. II. p. 35. & 422.

Bosluetus, Episc. Meldensis, confutatus P. I. p. 122. 154. 180. 203. & 226.

Braulio, P. I. p. 291. Item P. II. p. 393.

Briffonius, P. I. p. 206. Item P. II. p. 295. 297. 302. & 320.

Browerus (Christophorus) P. I. p. 6.

Bucherius, (Ægidius) P. I. p. 19. Item P. II. p. 1. 27. 59. 94. 125. 349. & 372.

Buchnerus, P. I. p. 257. Item P. II. p. 289. & 323.

Budæus, P. II. p. 292.

Bulengerus, (Cæsar) P. II. p. 37. & 275.

C.

Cæsar (Julius), P. I. p. 60. 116. 134. 199. 213. 216. & 255. Item P. II. p. 282.

Cæsius Episc. Arelatenus, P. II. p. 393.

Cajus Jurisconsultus, P. II. p. 345.

Calendarium &c. Vide *Kalendarium*.

Calixtus, (Georgius) P. II. p. 273.

Calvisius (Sethus) P. II. p. 64. & 83.

Cambdenus, (Guilielmus) P. II. p. 56. 58. & 59.

Cangius [Carolus] P. I. p. 68. 99. 106. 113. 117. 118. 137. 160. & 178. Item P. II. p. 17. 26. 49. 54. 57. 62. 80. 101. 279. 292. 294. 299. 361. & 383.

Canisus, (Henricus) P. II. p. 26. 76. & 99.

Capitolinus, (Julius) P. I. p. 67. 82. & 253. Item P. II. p. 17. 270. 287. 297. 305. 314. 316. 381. 383. 384. 419. 423. 429. & 430. Emendatus, p. 384.

Casaubonus, (Isacus) P. I. p. 119. 153. 241.

I N D E X.

241. 260. & 296. Item P. II. p. 11. 28.
55. 58. 60. 80. 91. 103. 138. 155. 253.
275. & 298.
- Cathodorus**, P. I. p. 52. 73. & 102.
Item P. II. p. 43. 167. 199. & 1394.
- Cassio** (**Sebastianus**) P. II. p. 12.
- Caro**, P. I. p. 169. Item P. II. p. 294.
- Carulds**, P. I. p. 236. Item P. II. p. 142.
& 170.
- Cedrenus**, (**Georgius**) P. II. p. 91. 106.
138. & 384.
- Cellarius**, P. II. p. 274. & 302.
- Celsus** [**Cornelius**] P. I. p. 212. Item P.
II. p. 303. 306. & 338.
- Censorinus**, P. I. p. 185. Item P. II. p.
316.
- Ceremoniale Episcop.** P. I. p. 118.
- Chalucius**, P. II. p. 292.
- Charifius**, P. II. p. 332.
- Chevras**, P. II. p. 144. 145. & 155.
- Chiffetius** (**Petrus Franciscus**) P. II.
p. 6. 36. 61. 66. & 94.
- Christophoronus** (**Johannes**) P. II. p.
46. 68. 75. 83. 87. 91. & 102.
- Chronicon Alexandrinum**, sive alias **Pa-
schale**, P. I. p. 30. 52. 61. 107. &
261. Item P. II. p. 13. 14. 15. 28. 39.
40. 47. 53. 69. 70. 84. 94. 350. 353.
354. 355. 383. 416. & 436. Emenda-
tum, P. II. p. 356. & 357.
- Chronica Georgii Episc. Ambianensis**,
P. II. p. 43.
- Chronologia Monachi Aldisfordensis**,
P. II. p. 208.
- Chrysoftomus** (**Johannes**) P. I. p. 27.
117. 185. & 296. Item P. II. p. 44.
103. 124. & 273.
- Ciaconius** (**Petrus**) P. II. p. 24.
- Cicero**, P. I. p. 7. 9. 12. 18. 36. 41. 42.
43. 47. 54. 77. 78. 80. 83. 90. 91. 95.
97. 100. 111. 114. 117. 121. 127. 129.
130. 133. 144. 146. 151. 153. 155. 158.
167. 173. 175. 177. 184. 186. 188. 191.
192. 196. 197. 199. 205. 207. 209.
211. 215. 219. 220. 239. 250. 251.
255. 256. 257. 262. 263. 265. 266.
269. 281. 287. 295. & 296. Item P.
II. p. 8. 37. 89. 103. 139. 142. 151. 173.
191. 197. 203. 211. 243. 248. 267.
276. 281. 282. 288. 289. 297. 298.
299. 303. 310. 374. 381. & 410.
- Claudianus**, P. I. p. 11. & 269. Item
P. II. p. 167. 256. 277. 282. 297. 298.
318. & 369.
- Clemens Alexandrinus**, P. II. p. 12. 13.
159. 161. & 425.
- Cluverius**, (**Philippus**) P. II. p. 73. & 293.
- Codex Africanus**, P. II. p. 450.
- Codex Canonum**, Pithæi. P. II. p. 233.
- Codex Justinianus**, P. I. p. 68. 120.
138. 139. 157. 286. & 288. Item P.
II. p. 97. & 353.
- Codex Theodosianus**, P. I. p. 103. 158.
159. 255. & 272. Item P. II. p. 92.
95. 98. 102. & 180.
- Collatio Carthaginensis**, P. II. p. 36. &
101.
- Columella**, P. I. p. 212. Item P. II. p.
307. & 322.
- Commodianus**, P. I. p. 117. Item P. II. p. 25.
36. 127. 153. & 255.
- Concilium Agarhense**, P. II. p. 160.
- Concilium Eliberitanum**, vel **Illiberita-
num**, P. II. p. 26. 266. & 451.
- Concilium Milevitanum**, P. II. p. 235.
- Concilium Nannetense**, P. II. p. 160.
- Constantinus M. Imp.** P. I. p. 57. 110.
135. & 265. Item P. II. p. 13. 14. & 31.
Ejusdem **Donatio**, P. II. p. 40.
- Constantinus Porphyrogeneta**, P. II. p.
178. & 195.
- Corippus Africanus**, P. II. p. 136. &
279.
- Cotelerius** (**Johan. Baptista**) P. II. p. 87.
& 343.
- Cujacius**, P. II. p. 345.
- Curtius**, P. I. p. 68. 80. 137. & 169.
Item P. II. p. 168. 248. & 300.
- Cuspinianus** (**Joannes**) P. II. p. 14. 30.
84. & 91.
- Cyprianus Episc. Carthag.** P. I. p. 2. 3.
4. 5. 59. 107. 126. 127. 128. 158. &
182. Item P. II. p. 36. 37. 49. 267.
271. 277. 289. 291. 296. 308. 309.
311. 318. 361. 391. 430. 431. 432.
433. 434. 435. 436. 448. & 451.
- Cyrillus**, P. I. p. 133. Item P. II. p. 205.

D.

- Damascius** apud **Photium**, P. II. p.
155.
- Dausquius**, alias **Dausquejus**, (**Claudio**)
P. I. p. 155. 171. 172. & 173.
Item P. II. p. 293.
- De Marca**, P. I. p. 80.
- Descriptio Orbis**, P. II. p. 148.
- Dickinson**, P. II. p. 159.
- Dichis Cretensis**, P. I. p. 247. & 274.
- Digesta**, P. I. p. 169. Item P. II. p.
16. 54. 216. & 227.
- Dio** (alias, **Dion**) **Cassius**, P. I. p. 1.
107. & 253. Item P. II. p. 127. 182.
234. 274. 283. 291. 296. 337. 350.

V J

362.

I N D E X.

362. 372. & 383.
Diodorus Siculus, P. I. p. 119. Item P. II. p. 234.
Diomedes, P. II. p. 284. & 307.
Dion Chryostomus, P. II. p. 156.
Dionysius Halicarnasensis, P. I. p. 243. Item P. II. p. 159. 164. & 213.
Dodwellus, P. I. p. 37. 51. 55. 57. 59. 60. 64. 67. 73. 80. 81. 85. 92. 93. 94. 99. 101. 121. 125. 127. 131. 136. 147. 151. 161. 163. 176. 179. 181. 217. 232. 234. 239. 241. 242. 243. 253. 266. 271. 272. 273. 287. & 304. Item P. II. p. 352. Refutatus, p. 367. 399. & Seq.
Donatus, P. I. p. 77.
Donus (Joannes Bapt.) P. II. p. 221.
Du Cange, & Du-Cangius, vide *Cangius*.
Du Four (Ludovicus) P. I. p. 30.
Du Fresne, & Dufresnius, vide *Cangius*.

E.

E-Gnarius, (Baptista) P. I. p. 80. & 83.
Elmendorffius, (Gebhartus) P. II. pag. 290. & 291.
Ennius, P. I. p. 86. 167. & 192. Item P. II. p. 280.
Epiphanius, P. I. p. 21. & 22.
Epiphanius Scholasticus, P. II. p. 49. & 68.
Epitome Victoris, vide *Aurelius Victor*.
Epitome xpoſt. apud Scaligerum, P. II. p. 139. & 255.
Erasmus (Desiderius) P. II. pag. 108.
Eratosthenes in Capasterisimis, P. II. p. 000.
Erizzus, P. II. p. 292.
Etymologicum Magnum. P. II. p. 128. & 142.
Euagrius, P. I. p. 105. & 107.
Eucherius Episc. Lugdunensis, P. I. p. 185. Item P. II. p. 21. 77. & 390.
Eumenius Rhetor, P. II. p. 17. 58. 59. 73. 75. 76. 86. 146. 175. 191. 192. & 229.
Eunapius, P. II. p. 335.
Euodius Episc. Uzalensis, P. II. p. 90.
Euripides, P. II. p. 142. 268. & 277.
Eusebii Chronicon, P. I. p. 30. 34. 40. 51. 54. 64. 93. 94. & 151. Item P. II. p. 14. 18. 27. 37. 38. 52. 55. 58. 62. 70. 79. 104. 414. & 438.
Eusebii Historia Ecclesiastica, P. I. p.

148. 29. 44. 50. 55. 56. 57. 59. 93. 102. 107. 108. 109. 110. 115. 116. 123. 126. 140. 157. 180. 181. 219. 220. 225. 226. 227. 228. 229. 231. 232. 238. 239. 241. 242. 262. 270. 271. 283. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. & 296. Item P. II. p. 6. 13. 22. 25. 28. 30. 31. 33. 34. 39. 44. 46. 48. 70. 75. 80. 86. 87. 89. 91. 92. 100. 101. 202. 103. 136. 137. 138. 145. 146. 151. 152. 165. 166. 179. 195. 200. 203. 205. 220. 230. 290. 304. 305. 306. 308. 314. 318. 320. 322. 364. 386. 409. 413. 414. 416. 417. 418. 420. 423. 424. 425. 426. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 436. 437. 439. 441. 442. 445. & 450.

Eusebius de Martyribus Palestine, P. I. p. 122. 143. 157. & 180. Item P. II. p. 30. 35. 392. & 443.
Eusebius de Vita Constantini, P. I. p. 14. 84. & 206. Item P. II. p. 27. 47. 51. 56. 77. 96. 101. 238. 245. 316. 317. 378. & 440.
Eusebius de Preparatione Evang. P. II. p. 161.
Eustathius, Theſſalonicus Episcopus, P. II. p. 133. 159. 186. 228. & 321.
Euthymius Zigabenus, P. II. p. 155.
Eutropius, P. I. p. 52. 73. 76. 78. 79. 80. 83. 84. 85. 102. 124. 136. 187. 192. 202. 253. 263. & 275. Item P. II. p. 15. 17. 21. 22. 26. 34. 38. 49. 51. 53. 55. 62. 63. 65. 68. 77. 84. 85. 93. 104. 131. 136. 139. 144. 146. 147. 148. 167. 194. 276. 278. 287. 373. 438. & 444.
Eutropius de vita Pontii, P. I. p. 60.
Eutychius, Patriarcha Alexandrinus, P. II. p. 83. 89. 103. & 106.
Excerpta de Vita Constantini, P. II. p. 148. 171. 191. & 195.
Extravagantes Communes, P. II. p. 16.

F.

Faſti Idaciani. Vide Idacius.
Fauffini & Marcellini Libellus precum. P. I. p. 230. Item P. II. p. 146. 150. 181. 186. & 247.
Ferrarii Lexicon Geograph. P. I. p. 65. Item P. II. p. 168.
Ferreolus Nicetienſis Episc. P. II. p. 393.
Ferretius, P. II. p. 280.

Festus

I N D E X

Festus Arienus. Vide *Descriptio Orbi.*
Festus, (Pompeius) P. I. p. 90. 101. 210. & 239. Item P. II. p. 160. 162. 202. 211. 222. 279. & 284.
Festus Rufus, alias Rufus Festus, & Sextus Rufus, P. II. p. 23. 38. 52. 147. 148. 206. & 335.
Firminus, (Julius) P. I. p. 8.
Flaccus Siculus, P. II. p. 334.
Florentinius, P. II. p. 405.
Florus, P. I. p. 68. 78. 204. & 257. Item P. II. p. 191. 248. 282. & 300.
Fornarius, (Rad.) P. II. p. 278.
Fragmentum de Constantio Chloro, &c. P. I. p. 162. & 175. Item P. II. p. 17. 46. 47. 48. 50. 53. 57. 62. 64. 65. 68. 71. 79. 82. 85. 94. 95. 98. 100. & 106.
Francolinus, (Marcellus) P. I. p. 17. Item P. II. p. 9.
Freculphus, P. I. p. 3.
Freinshemius, P. II. p. 293.
Frontinus, P. II. p. 333. & 334.
Fulgentius, P. I. p. 91. Item P. II. p. 151.

G.

Gallæus (Servatius) P. II. p. 268.
Gallionis, P. II. p. 291.
Gaza (Theodorus) P. I. p. 90.
Gelasius I. Papa, P. II. p. 54.
Gellius (Aulus) P. I. p. 172. Item P. II. p. 160. 190. 268. & 270.
Gemmæ antiquæ, P. II. p. 182. & 239.
Georgius Episc. Ambianensis. Vide *Chronica Georgii &c.*
Gildas Sapiens, P. II. p. 406.
Glossæ, quæ alibi Glossæ Labbæi, Glossæ Latino-Grecæ, Glossæ Philoxeni, Glossæ veteres, & Glossarium vetus, P. I. p. 68. 88. 132. 153. 164. 166. 247. & 252. Item P. II. p. 162. 270. 280. 282. 298. 300. 302. 308. 318. 320. & 367.
Glossæ Basilicæ, P. I. p. 153.
Glossarium Cangii, Du Cange, Du-Cangii, & Du-Fresni, vide Cangius, &c.
Goëlius, P. II. p. 299.
Goltzius, P. I. p. 232. & 298. Item P. II. p. 275.
Gothofredus, (Dionysius) P. II. p. 273. & 311.

Gothofredus, (Jacobus) P. II. p. 5. 44. 54. 55. 67. & 98.
Gregorius Magnus, Papa, P. II. p. 273. 395. 404. 405. 432. & 451.
Gregorius Nazianzenus, P. II. p. 131. 268. 275. 287. 288. 306. 311. & 316.
Gregorius Nyssæus, P. II. p. 451.
Gregorius Turonensis, P. II. p. 382. 404. (corrupte 440.) 406. & 436.
Gregorius undecimus, Papa. P. II. p. 89.
Gronovius, (Joan. Frid.) P. I. p. 13. 94. 107. 133. & 274. Item P. II. p. 267. 279. 281. 290. 292. 298. 299. 307. & 317.
Grotius, (Hugo) P. II. p. 268.
Gruterus, (Janus) P. I. p. 1. 37. 249. & 270. Item P. II. p. 25. 49. 67. 280. 284. 294. 375. 376. & 377. Confer *Institutiones veteres.*

H.

H Adrianus I, Pontifex. P. II. p. 393.
Hankius, P. I. p. 181.
Hardunus (Joannes) P. I. p. 186. Item P. II. p. 141. 347. 348. & 385.
Harmenopolus (Constantinus) P. II. p. 101.
Harprocraton, P. II. p. 159.
Haymo, P. II. p. 149. 150. 202. 213. & 227.
Hegeſippus, P. I. p. 16. 35. & 40. Item P. II. p. 125. 129. 270. 281. 288. 293. 307. 321. & 322.
Heinius, (Nicolaus) P. II. p. 269. 287. 299. 310. & 318.
Henschenius, P. II. p. 349.
Heraldus (Desiderius) P. II. p. 28.
Herodianus, P. I. p. 182. & 263. Item P. II. p. 157. 177. 184. 274. 282. 284. 314. 380. & 430.
Herodotus, P. II. p. 144. 154. 228. & 284.
Herwartus, (Joan. Frid.) P. I. p. 186. Item P. II. p. 27. 43. 58. 59. 61. & 71.
Hesiodus, P. I. p. 222.
Hesychii Lexicon, P. I. p. 10. Item P. II. p. 154. 155. & 186.
Hesychii vitæ Philosophorum, P. II. p. 149.
Hieronymus, P. I. p. 3. 19. 22. 34. 35. 51. 56. 63. 64. 67. 107. 119. 151. 202. & 212. Item P. II. p. 5. 7. 97. 103. 106. 107. 134. 145. 178. 225. 273. 277.

I N D E X.

277. 290. 298. 306. 314. 318. 353.
418. & 433.
Mildulfus Abbas, P. II. p. 394.
Hincmarus, P. II. p. 280.
Hircius, P. I. p. 195. Item P. II. p. 362.
Historia S. Georgii Martyris. P. II. p. 33.
Vide *Abbas*
Historia Miscella, P. II. p. 45. & 59.
Historia Tripartita, P. II. p. 59.
Historia Augustæ Scriptores, P. I. p. 198.
Hofmannus, (Gasperus) P. II. p. 321.
Hofhenius, (Lucas) P. II. p. 182.
Homerus, P. I. p. 10. Item P. II. p. 277.
Horatius, P. I. p. 4. 10. 84. 86. 148. 167. 215. 244. 251. 266. 268. & 282. Item P. II. p. 172. 223. 225. 296. & 300.
Hospinianus, P. I. p. 105.
Huetus, hodie Episc. Abrincensis, P. II. p. 168.
Hugo Floriacensis, P. I. p. 26. Item P. II. p. 133. 146. & 193.
Humfridus (Laurentius) P. I. p. 48.
Hyginus, P. II. p. 168. 286. 332. & 333.

I.

I Idacius, seu Idaciani Faski. P. I. p. 248. 180. & 261. Item P. II. p. 5. 18. 37. 40. 47. 48. 50. 51. 58. 61. 69. 78. 80. 86. & 91.
Inscriptiones veteres edite, P. II. p. 21. 25. 30. 49. 51. 67. 95. 126. 128. 130. 132. 133. 134. 141. 150. 153. 171. 175. 200. 207. 209. 210. 211. 221. 244. 245. 246. 255. inedite, P. II. p. 163. 209. 210. & 245.
Joannes Abbas Biclarenfis, P. II. p. 37.
Joannes Damascenus, P. II. p. 240.
Joannes Gerundinensis, P. I. p. 182.
Joannes Presbyter Nicomedienfis, P. II. p. 100.
Joannes Sarisberienfis, P. I. p. 300. Item P. II. p. 13. & 123.
Jonfus, P. II. p. 290.
Jornandes; P. I. p. 51. 52. & 53. Item P. II. p. 143. 231. 274. & 354.
Josephus (Flavius) P. I. p. 46. Item P. II. p. 317. 335. 349. 360. 380. 381. & 385.
emendatur, P. II. p. 253.
Irenæus. P. II. p. 409. & 449.
Iscus, (Josephus). P. II. p. 4. 6. 9. 11. 24. 30. & 297.

Isidorus, P. I. p. 244. & 380. Item P. II. p. 316. 321. & 322.
Isidori Glossæ & aliorum, P. II. p. 67. & 367.
Itinerarium Antonini. P. II. p. 99. 244. 367. 369. & 378.
Itinerarium Burdegalense, P. II. p. 102.
Julianus Imperator, alias Parabaæus, P. I. p. 75. & 76. Item P. II. p. 19. 20. 34. 64. 127. 170. & 194.
Ivo Carnotensis, P. I. p. 206. Item P. II. p. 160.
Juretus (Franciscus) P. II. p. 54.
Justinianus Imperator, P. I. p. 41. & 96.
Justinus Historicus, P. I. p. 68. 69. 74. 96. 97. 106. 134. 167. 170. 225. 230. 236. 256. 257. 259. 265. 266. 268. 274. 275. 276. 278. 281. 282. & 284. Item P. II. p. 132. 142. 227. & 244.
Justinus Martyr, P. II. p. 417. 418. 419. & 420.
Juvenalis, P. I. p. 10. Item P. II. p. 189. & 248.

K.

K Alendarium Romanum vetus, quod & alias Kalendarium Constantini. P. I. p. 219. & 266. Item P. II. p. 27. 58. 59. 61. 62. 71. 94. 95. 194. & 201.
Keplerus, P. I. p. 21. & 22.

L.

L Abbas, & Labbeus, (Philippus) P. I. p. 19. Item P. II. p. 47. 62. & 393.
Laſtantiæ Institutiones, P. I. p. 15. 16. 17. 19. 26. 29. 47. 55. 56. 57. 68. 86. 87. 89. 95. 103. 106. 107. 121. 123. 126. 158. 162. 206. 265. 269. & 277. Item P. II. p. 125. 128. 139. 267. 268. 270. 272. 273. 276. 277. 282. 289. 290. 292. 294. 294. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 318. 321. 326. 347. 411. 440. 448. & 449.
Eorundem Epitome, P. I. p. 56. 224. 277. & 303. Item P. II. p. 300. & 302.
Idem de Ira Dei, P. II. p. 272. 279. 282. 310. & 314.
Idem de Opificio Dei, P. I. p. 277. Item P. II. p. 282. 299. 300. & 324.
Læus (Pomponius) P. I. p. 71.
Lambæcius (Petrus) P. II. p. 61.
Lampadius,

I N D E X.

Lampadius, (Ælius) P. I. p. 68. 178.
 & 227. Item *P. II.* p. 37. 40. 155.
 271. & 429.
Langius, (Willelmus) P. II. p. 385.
Langlæus, P. II. p. 181.
Latinus Latinus, P. II. p. 6. & 24.
Læmus Pacatus, P. II. p. 127. & 187.
Laurembergius, P. II. p. 133.
Lazius, P. II. p. 133.
Leo Africanus, P. II. p. 236.
Leo Imperator, P. II. p. 134.
Leo M. Papa, P. I. p. 27. & 185. Item
P. II. p. 98.
Ligfoocus, P. I. p. 278.
Lipius, (Justus) P. I. p. 160. Item
P. II. p. 269. 278. 280. 291. &
 298.
Livineus, (Joannes) P. I. p. 212. &
 239. Item *P. II.* p. 76.
Livius, (Ticus) P. I. p. 60. 74. 95. 97.
 104. 114. 134. 137. 150. 158. 187. 188.
 192. 225. 239. 257. 269. 284. & 292.
 Item *P. II.* p. 16. 127. 132. 157.
 160. 168. 213. 241. 248. 280. 290.
 293. 298. 300. 303. 317. & 381.
Longinus, (Dionysius) P. I. p. 1. Item
P. II. p. 288.
Lucanus, P. I. p. 252. & 258. Item
P. II. p. 277.
Lucianus, P. II. p. 127. 141. 142. 201.
 & 283.
Lucilius, P. II. p. 168.
Lucretius, P. I. p. 9. 107. 138. & 236.
Lugdunensis epistola, P. II. p. 421.
 & 422.
Lycophron, P. II. p. 127. 128. & 155.

M.

Mabillonius, (Joannes) P. II. p. 215.
 393. 401. 402. & 451.
Macrobius, P. I. p. 88. & 91. Item
P. II. p. 12. 27. 132. 159. 164. 221.
 & 267.
Mamertinus, P. I. p. 71. 165. 179. 258.
 & 290. Item *P. II.* p. 17. 20. 21.
 140. 141. 142. 143. 145. 147. 218.
 277. 281. & 308.
Manilius, P. II. p. 123. & 282.
Manutius, (Paulus) P. I. p. 210. Item
P. II. p. 317.
Marcellinus, vide Ammianus.
Marcellinus Comes, P. II. p. 41.
Marcus Antoninus Philoſophus, P. II.
 p. 262.
Marmoræ Arundeliana, P. II. p. 285.
 & 311.

Martialis, P. I. p. 18. 96. 133. & 239.
 Item *P. II.* p. 142.
Martyrium SS. Agapæ, &c. Vide *Adæ.*
Martyrium S. Basilii &c. Vide *Vita.*
Martyrologium Germanicum, P. II.
 p. 129.
Martyrologium Romanum, P. II. p.
 36. & 129.
Martyrologium Ufuardi, P. II. p. 292.
 & 302.
Maffonus, (Papirius.) P. II. p. 36.
Mauritius, P. II. p. 134.
Maximus Madaurensis, P. II. p. 406.
Maximus Tyrius, P. II. p. 153. 154.
 155. 158. & 284.
Mediobarbus, P. II. p. 386. & 388.
Mela, (Pomponius) P. II. p. 141. &
 234.
Melito Sardenſis, P. I. p. 28.
Menander Rhetor, P. II. p. 131.
Menologium Græcorum, P. II. p. 26.
 36. & 99.
Mercerus (Joannes) P. II. p. 101.
Metaphraſtes (Simeo.) P. I. p. 109.
Metochita, (Theodorus, & alicubi me-
 moriz lapſu, Gregorius) *P. I.* p. 23.
 31. 32. 35. 40. 135. & 156.
Metrophanes apud Photium. Vide *Pe-*
litia.
Meurſius (Joannes) P. I. p. 23. &
 153.
Minutius Felix, P. I. p. 11. 88. & 164.
 Item *P. II.* p. 161. 277. 282. 283. 311.
 327. & 426.
Mœcenas apud Diomedem, P. II. p.
 153.
Montoza, ſive de Montoza (Gaſpar)
P. I. p. 95.
Morinus (Joannes) P. II. p. 56. 74.
 & 98.
Morneus (Du Pleſſis) P. II. p. 269.
Munckerus (Philippus) P. II. p. 270.
Mufculus (Wolfgangus) P. II. p.
 102.

N.

Nævius, P. II. p. 290.
Nazarius, P. I. p. 264. 272. & 286.
 Item *P. II.* p. 93. 95. 97. 143. 237.
 & 243.
Nepos (Cornelius.) P. I. p. 83. & 87.
Nicephorus Calliſti, vel, ut alias, Cal-
 liſtus, *P. H.* p. 29. 33. 56. 70. 305.
 318. 319. & 386.
Nicetas Choniates, P. II. p. 206.
Nilius, P. II. p. 394.

Noldius,

I N D E X.

Noldius, (Christianus) P. II. p. 385.
Nonius Marcellus. P. I. p. 75. Item P. II. p. 87. 290. 307. & 376.
Norifus, (Henricus) P. I. p. 148. & 232. Item P. II. p. 80. 94. 103. 104. 292. & 344.
Notitia Africae, P. II. p. 36.
Notitia Imperii, P. I. p. 80. Item P. II. p. 140. 150. 179. 200. 206. 279. & 335.
Nummi, & Numismata, P. I. p. 210. Item P. II. p. 124. 125. 126. 128. 130. 133. 135. 140. 142. 143. 148. 152. 169. 177. 191. 197. 198. 199. 203. 204. 212. 239. 240. 241. 246. 362. 363. 364. & 383.

O

O Erechthus, P. II. p. 156.
Obsequens (Julius) P. II. p. 186.
Occo (Adolphus) P. II. p. 60. 95. 292. 294. 386. & 387.
Oiseltus (Jacobus) P. II. p. 97.
Onuphrius Panvinius. P. I. p. 132. Item P. II. p. 27. 49. 60. 69. & 85. Emendatus, p. 360. 361. & 363.
Opratus Milevitanus, P. II. p. 26. 35. 87. 167. 276. 303. 432. 442. & 451.
Origenes, P. I. p. 29. & 87. Item P. II. p. 408. 410. & 418.
Orosius (Paulus) P. I. p. 19. 32. 34. 40. 43. 64. 107. 155. 181. & 211. Item P. II. p. 58. 78. 83. 85. 139. 180. 413. & 442.
Ovidius, P. I. p. 132. 178. 219. & 224. Item P. II. p. 153. 162. 163. 167. 180. 197. 201. 224. 281. 282. 286. 288. 289. 296. 297. 300. 307. 310. 311. & 322.

P.

Pacatus, P. II. p. 313.
Pacianus, P. II. p. 306. 309. & 434.
Pacranus, P. II. p. 276.
Pagii Critica Historico-Chronologica Annalium Baronii. P. I. p. 18, 19, 20, 22, 30, 35, 37, 51, 52, 55, 58, 61, 64, 65, 66, 74, 79, 80, 81, 82, 93, 94, 95, 98, 102, 103, 108, 110, 115, 122, 124, 129, 130, 131, 132 & 133, 136, 138, 146, 148, 149, 155, 176, 180 & 181, 186, 188, 193, 202, 204, 206, 211, 216 & 217, 218, 220, 225, 226, 230, 232 & 233, 234, 235, 236 & 237, 239, 241, 242, 261, 263 & 264, 266, 267, 271,

272, 273, 275, 280, 285, 294, 297, & 298. Item P. II. p. 349, 351, 352, 355, 363, 364, 373, 380, 387, 420, 490, & 435.
Ejuidem Dissertatio Hypatica. P. I. p. 19, 180 & 181, & 218, Item P. II. p. 276, 292, 293, 301, 302, 303, 304, 305, 314, 351, & 373.
Palmerii, P. I. p. 89.
Palmerii (Marthai) Chronicon ineditum, P. II. p. 138.
Pamelius, P. II. p. 273.
Pancirollus, P. II. p. 279. 295. 311. & 313.
Panegyricus Constantino dictus, P. I. p. 181. Item P. II. p. 46. 65. 68. 93. 196. 218. 237. & 242.
Panegyricus Maximiano Herculeo & Constantino dictus, P. II. p. 17. 37. 47. 60. 61. 64. 65. 76. & 147.
Panegyricus Plinii, P. I. p. 136. & 137. Item P. II. p. 147. 193. 254. & 255.
Pantvinius. Vide Omphrius.
Papebrocius, alias Papebrochius, (Daniel) P. I. p. 30. & 31. Item P. II. p. 349.
Papias, P. II. p. 49.
Parvus, P. II. p. 294.
Passio SS. Caecilii, Valeriani, & Tiburtii, P. II. p. 288.
S. Cypriani, P. II. p. 205.
S. Felicis, P. II. p. 169.
S. Luciani, martyris Antiocheni. P. II. p. 88.
S. Mammarii, P. II. p. 175.
SS. Perpetuae & Felicitatis, P. I. p. 107. & 213. Item P. II. p. 124. 167. 182. 185. 186. & 249.
S. Pionii. P. II. p. 357.
S. Pontii. V. *Mss.*
S. Saturnini, &c. V. *Mss.*
S. Savini, Episcopi Assisimatis, P. II. p. 27. 136. & 296.
S. Seraphim, P. II. p. 127.
S. Stofanz, P. I. p. 115.
SS. Tarachi &c. V. *Mss.*
S. Theodoriti, P. II. p. 205.
S. Victoris Massiliensis, P. II. p. 205.
Parinus, P. II. p. 312.
Paulus de Middelburgo, P. II. p. 9.
Paulus Diaconus Aquileiensis, P. I. p. 252. Item P. II. p. 139. 140. 145. 148. 180. 229. & 250. emendatus P. II. p. 245.
Paulus Jurisconsultus, P. I. p. 17. & 168. Item P. II. p. 9. 55. & 344.
Paulus (Julius) P. I. p. 206.

I N D E X.

Paulianus, P. II. p. 27. 156. 158. 159. 228. 256. & 362.
Perpetuus, Turonensis Episcopus, P. I. p. 169.
Petavius, (Dionysius) P. I. p. 21. 22. 51. 64. 65. & 95. Item P. II. p. 17. 27. 39. 48. 63. 64. 79. & 104.
Petrus, (Petrus) P. II. p. 269.
Petronius, P. II. p. 142. & 299.
Petrus Blesensis, P. I. p. 27.
Petrus Patricius, P. II. p. 138. & 387.
Peutingerus, P. II. p. 42. & 199.
Phædrus, P. I. p. 90. & 133. Item P. II. p. 181. & 189.
Philo Judæus, P. II. p. 142.
Philostorgius, P. II. p. 176. (ubi corrupte Philostratus) 191. & 299.
Philostatus, P. II. p. 156. & 284.
Phlegon, P. I. p. 20. & 22.
Phorius, Patriarcha CP. P. II. p. 56. 58. 171. 299. & 306.
Piccartus, P. II. p. 280.
Pindarus, P. II. p. 142.
Pitheus (Petrus) P. II. p. 36.
Plato, P. II. p. 176. & 380.
Plautus, P. I. p. 14. 16. 63. 70. 74. 87. 91. 116. 117. 161. 174. 177. 179. 210. 236. & 239. Item P. II. p. 167. 243. 280. 282. 287. 294. 295. 300. 302. & 307.
Plinius major, P. I. p. 57. 62. 67. 70. 74. 107. 164. 170. 215. & 276. Item P. II. p. 28. 36. 89. 96. 156. 233. 244. 275. 305. 310. 322. & 376.
Plinius junior, P. I. p. 210. 257. 263. 274. & 294. Item P. II. p. 44. 296. 372. 373. & 416.
Plutarchus, P. I. p. 10. 105. & 133. Item P. II. p. 133. 136. 142. 168. 176. 269. 305. & 306.
tentatur, P. II. p. 213.
Poeta incertus, P. I. p. 274.
Politia SS. Metrophanis & Alexandri, P. II. p. 56. 58. 171. 192. 197. 232. 237. & 242.
tentatur, P. II. p. 219.
notatur ejus interpres, P. II. p. 213.
Pollio, (Trebellius). P. I. p. 56. 60. 62. 63. 137. & 138. Item P. II. p. 14. 17. 44. 87. 91. 137. 149. & 354.
Pollux, P. II. p. 309.
Polybius, P. II. p. 141. 227. 234. & 298.
Pontacus, (Arnaldus). P. II. p. 18. 38. 48. 52. & 74.
Pontius Diaconus, P. II. p. 26.
Porphyrius, P. II. p. 154. 155. 213.

& 215.
Prædestinatus, P. II. p. 25.
Praxagoras, P. II. p. 56. 57. & 171.
Priscianus, P. I. p. 210. Item P. II. 155. 157. & 376.
Priscus, P. II. p. 337.
Procopius Cæsariensis, P. II. p. 13. 207. & 233.
Properius, P. II. p. 317. & 321.
Prosper Aquitanus, P. I. p. 19.
Prudentius, P. II. p. 95. 126. 129. 135. 142. 148. 157. 162. 168. 180. 189. 212. 237. 238. 242. 267. 282. 283. 288. 303. & 402.
Pseudo-Hegesippus, vide *Hegesippus*.
Ptolemæus, (alias Ptolomæus) P. I. p. 274. Item P. II. p. 131. 208. & 369.
Publius Opatianus Porphyrius, P. II. p. 97.
Publius Syrus, P. II. p. 296.
Pyrrho (Guilielmus) P. II. p. 318.

Q.

Queroli Comœdia, P. II. p. 17.
Quintilianus, P. I. p. 175. & 214. Item P. II. p. 96. 149. & 296.

R.

Raderus, (Matthæus) P. II. p. 70.
Rappoltus, P. II. p. 312.
Raynaldus; (Odoricus) P. II. p. 32.
Reinesius, P. II. p. 134. 155. & 212.
Rhenanus, P. II. p. 336.
Rigaltius, (Nicolaus) P. II. p. 10. 25. 49. & 299.
Roma subterranea, P. II. p. 419.
Rubæus, (Hieronimus) P. II. p. 65.
Rubenius, P. II. p. 155.
Ruffinus, Presbyter Aquileiensis, P. I. p. 246. & 247. Item P. II. p. 29. 30. 31. 34. 43. 46. 48. 75. 89. 81. 82. 87. & 89.
Ruinartus, P. I. p. 161. & 180. Item P. II. p. 352. & 359.

S.

Sallustius, P. I. p. 18. 65. 72. 90. 176. 255. & 264.
Salmasius, (Claudius) P. I. p. 31. 255. & 286. Item P. II. p. 14. 54. 59. 87. 155. 278. 279. 284. 295. 299. 302. 317. & 367.
Salvianus, Presbyter Massiliensis, P. I. p. 69.

I N D E X.

- p. 89. 96. & 246. Item P. II. p. 15.
16. 54. 89. 295. & 319.
- Santamantius**, Vide *Trifannus*.
- Saracenia**, P. I. p. 85. & 142.
- Sarisberienus**, Vide *Joannes*.
- Savaro**, (*Joannes*) P. II. p. 67.
- Scaliger**, (*Josephus*) P. I. p. 31. 35. 37. 65. 210. & 280. Item P. II. p. 14. 18. 27. 37. 41. 49. 50. 58. 62. 65. 73. 74. 79. 106. 298. 362. 373. & 395.
- Schefferus**, P. II. p. 187. 298. & 299.
- Scholiasfes Juvenalis**, P. II. p. 295. emendatur. P. II. p. 174.
- Scholiasfes Stratii**, P. II. p. 246.
- Scholiasfes Theocriti**, P. II. p. 227.
- Schoetus**, (*Andreas*) P. II. p. 63. 107. 231. & 306.
- Scioppius**, P. II. p. 270.
- Scriptores Latini Historiæ Augustæ**, P. II. p. 274.
- Scriptores rei agrariæ, alias rei rusticæ**, P. II. p. 200. 271. 299. & 303.
- Seldenus**, P. II. p. 155. & 311.
- Seneca**, *Philosophus*, P. I. p. 3. & 224. Item P. II. p. 54. 123. 149. 205. 243. 269. 277. 281. 282. 288. 290. & 295.
- Servius**, P. I. p. 176. 205. & 215. Item P. II. p. 162.
- Sextus Empyricus**, P. II. p. 269.
- Sextus Rufus**, vide *Festus Rufus*.
- Sextus Aurelius Victor**, vide *Aurelius*.
- Sibyllarum oracula**, P. II. p. 12.
- Sidonius Apollinaris**, P. I. p. 137. Item P. II. p. 67. 139. & 271.
- Sigonius**, (*Carolus*) P. II. p. 49. 55. 65. & 85.
- Silius Italicus**, P. I. p. 243. Item P. II. p. 246. & 282.
- Siricius**, P. I. p. 27.
- Sirmondus**, (*Jacobus*) P. II. p. 8. 25. 36. & 69.
- Socrates-Historicus**, P. I. p. 27. & 180. Item P. II. p. 48. 51. 52. 59. 68. 78. 86. 306. & 319.
- Sozomenus**, P. I. p. 178. Item P. II. p. 163. & 402.
- Spanhemius**, (*Ezechiel*) P. II. p. 22. 276. 278. 281. & 312.
- Spanhemius**, (*Fridericus*) P. I. p. 31.
- Spartianus**, (*Ælius*) P. I. p. 67. 140. 152. 153. 177. 179. 253. & 267. Item P. II. p. 51. 132. 187. 234. 274. 276. 314. 418. & 427.
- Stanius**, P. II. p. 106. Item P. II. p. 8. 149. 221. 246. & 282.
- Stephanus** *ὁ ἐπιτολίμω*, P. II. p. 142. & 154.
- Strewachius**, P. II. p. 132.
- Stobæus**, P. II. p. 268.
- Strabo**, P. I. p. 67. Item P. II. p. 153. 234. 284. 287. 335. 362. & 363.
- Strada**, (*Othavius*) P. II. p. 90.
- Suetonius**, P. I. p. 11. 26. 33. 37. 43. 48. 51. 52. 60. 74. 87. 97. 133. 135. 137. 212. 223. 229. 239. 264. 275. 295. & 296. Item P. II. p. 11. 12. 89. 96. 126. 129. 146. 177. 187. 200. 208. 216. 227. 243. 291. 350. 411. & 412.
- Suicerus**, P. I. p. 97. & 153.
- Suidas**, P. I. p. 83. Item P. II. p. 26. 63. 78. 88. 91. 133. 134. 150. 155. 199. 249. & 290. corrigitur. P. II. p. 188. & 228. interpretatur. P. II. p. 213.
- Sulpicius Severus**, P. I. p. 6. 19. 31. 33. 39. 40. 41. 54. 56. 91. 94. 178. 204. 204. 230. & 290. Item P. II. p. 11. 22. 26. 28. 126. 166. 267. 268. 273. 283. 290. 308. 313. 320. 412. 412. 428. & 451.
- Surius**, (*Laurentius*) P. I. p. 297. Item P. II. p. 296.
- Sylburgius**, P. I. p. 210.
- Symmachus**, P. II. p. 274. 283. 290. 292. 293. 309. & 311.
- Syncellus**, P. II. p. 20. 21. & 39. Item P. II. p. 354.

T.

- TAcitus**, P. I. p. 33. 35. 42. 67. 105. 163. & 197. Item P. II. p. 8. 13. 52. 55. 78. 89. 90. 96. 143. 149. 152. 272. 280. 293. 294. 302. 311. 314. 335. 338. 350. 351. 381. & 412.
- Terenus**, P. I. p. 60. 77. 87. 104. 110. 113. 145. 172. 174. 205. 212. 226. 245. 251. 255. 263. & 295. Item P. II. p. 243. & 298.
- Tertullianus**, P. I. p. 3. 5. 9. 10. 11. 18. 19. 22. 23. 27. 29. 40. 41. 46. 47. 85. 87. 88. 99. 125. 167. 182. 246. 248. 257. & 301. Item P. II. p. 11. 12. 273. 274. 280. 285. 291. 306. 308. 311. 319. 336. 337. 383. 410. 412. 413. 414. 416. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 446. 448. & 449.
- Thallus**, P. I. p. 20.
- Thalmud Hierosolymitanum**, P. II. p. 377.
- Themistius**, P. II. p. 132.
- Theodoretus**, (*alias Theodorisus*) *Episc.* *Cyri.*

I N D E X.

Cyri.) P. I. p. 28. 88. & 89. Item
P. II. p. 283. & 405.
Theodosii Novellæ, P. I. p. 67.
Theophanes Chronographus, P. II. p.
103. & 104.
Theophilus Antiochenus, P. I. p. 423.
Thomâsus (Michael) P. II. p. 6. 9. & 24.
Tibullus, P. II. p. 162. & 302.
Tollius, P. I. p. 97.
Torrentius, P. II. p. 273.
Trajanus Imp. P. II. p. 279.
Tristanus Sagramentius, P. I. p. 253.
Item P. II. p. 60. 63. 148. & 177.
Turnebus, P. II. p. 273.
Tyronis Notæ emendatæ, P. II. p. 135.
Tzetzes, P. II. p. 135.

V.

Valerius, auctor vitæ S. Pontii, P. II.
p. 26.
Valerius Flaccus, P. II. p. 215. 224. 255.
& 283.
Valerius Maximus, P. II. p. 149. &
269.
Valerius Probus, P. II. p. 299.
Valesius (Hadrianus) P. II. p. 33. 59. 63.
67. 69. 74. 76. 79. 93.
Valesius (Henricus) P. I. p. 30. 50. 95.
153. 242. 261. 265. & 275. Item P. II.
p. 15. 16. 23. 25. 27. 29. 36. 37. 41. 46.
48. 50. 53. 54. 59. 65. 67. 68. 72. 75.
77. 83. 85. 86. 87. 91. 95. 99. 101. 103.
279. 287. 290. 294. 317. & 387.
Varro, P. I. p. 89. 90. 104. 210. 238. &
275. Item P. II. p. 164. 201. 222.
284. 296. 310. & 316.
Vegetius, P. I. p. 258. Item P. II. p.
132. 245. 270. 289. 317. & 332.
Velleius Paternulus, P. I. p. 53. 133. &
303. Item P. II. p. 142. 171. 173. 205.
212. & 294.
Victor (Aurelius). Vide *Aurelius Victor*.
Victor Episc. Tunnunensis, P. II. p.
231.
Victorius Aquitanus, P. I. p. 18. & 19.
Victorius (Marianus) P. II. p. 107.
Virgilius Maro, P. I. p. 14. 62. 77. 124.
126. 134. 162. 174. 175. 176. 186. 188.
192. 194. 196. 210. 212. 215. 221. 222.
224. 230. 275. & 282. Item P. II. p.

37. 128. 132. 142. 151. 170. 197. 202.
255. 267. 277. 298. 303. 306. 307.
325. & 318.
Wisembachius, P. II. p. 270.
Vita S. Artemii ex Duce Ægypti, P. II.
p. 96.
Vita S. Basilii Episcopi Amalæ. P. II.
p. 106.
Vita S. Cypriani, P. II. p. 67.
Vita Damasi. Vide *Ambros.*
Vita S. Georgii &c. Vide *Ad.*
Vita S. Procopii, martyris, P. II. p. 52.
Vita Septimii Severi. Vide *Ambros.*
Witichindus, P. II. p. 186.
Vitruvius, P. I. p. 105. & 113.
Vives (Ludovicus) P. I. p. 398.
Ulpianus, P. I. p. 113. 168. 169. 172. &
268. Item P. II. p. 320.
Vopiscus (Flavius) P. I. p. 64. 74. 85.
84. 87. 100. 135. 137. & 144. Item P.
II. p. 15. 20. 22. 23. 34. 37. 40. 44. 51.
54. 55. 60. 140. 143. 146. 149. 150.
241. 276. & 301.
Vorstinus (Joannes) P. I. p. 198. Item P.
II. p. 267.
Vossius (Gerardus Joannes) P. I. p. 244.
Item P. II. p. 267. 281. & 290.
Vossius (Isaacus) P. II. p. 287.
Ufferius (Jacobus) P. II. p. 385.
Vulcatius (alii Vulcatius) Gallicanus;
P. I. p. 296. Item P. II. p. 280.

X.

Xenophon, P. II. p. 133. 136. 186. &
287.
Xiphilinus, P. I. p. 51. & 52. Item P. II.
p. 13. 44. 55. 291. 414. & 415.

Z.

Zeno Imp. P. I. p. 57.
Zephyrus (Franciscus) P. II. p. 171.
Zonaras, P. I. p. 27. Item P. II. p. 57.
178. & 277.
Zozimus, P. I. p. 52. 53. 57. 179. 189.
191. 209. 210. 220. 261. & 263. Item
P. II. p. 5. 14. 40. 47. 51. 56. 62. 64.
65. 66. 71. 73. 73. 77. 85. 93. 94. 97.
98. 100. 131. 192. 196. 199. 242. 314.
& 387.

I N D E X

rerum memorabilium

qua in utraque hujus operis parte continentur.

- A** Bellius: quis fuerit, & quomodo interfectus. P. I. p. 190. & P. II. p. 62.
 Ab hoc, pro post & c. P. I. p. 194. & 211.
 Abritus, & Abyrtus, eadem. P. II. p. 14.
 Accens: quid fuerint. P. II. p. 278.
 Accipere in deditioem, & in deditioe. P. I. p. 275.
 Accipere, pro discere. P. I. p. 222.
 Acies in fronte longissima apud Romanos. P. II. p. 333. Aciei tripertita distributio apud eosdem. ibid.
 Acies pro proelio, seu pugna. P. I. p. 269.
 Acta Georgii Martyris falsa esse. P. II. p. 30. & 33.
 Actio, de forensi actione. P. I. p. 108. Conf. v. *Agere*.
 Actuarii, & Actuales. p. I. p. 68.
 Actus, pro actis. P. I. p. 68. pro gestibus. ibid. p. 77. pro actionibus. P. II. p. 279.
 Adducere, & afferre, male interdum confundi. P. I. p. 161.
Adicio non minus quam *adjicio* inveniri in veterum monumentis. P. I. p. 172.
 Administratores: quid fuerint. P. I. p. 166.
Adolescens & *juvenis*, non raro esse synonyma. P. I. p. 175.
 Adversarius, pro Diabolo. P. I. p. 8. & P. II. p. 124.
Adulescens idem esse quod *adolescens*. P. I. p. 146.
 Adulteri: quando coeperint capitali poena damnari. P. II. p. 225.
 Adunari: quid significet. P. I. p. 170. & 276.
 Aedes sacrae Christianorum: quando primum vocatae sint *Ecclesia* & *Templa*. P. I. p. 102. & 103.
 Ediles: rabiem vendentium coerebant. P. II. p. 280.
 Eoles mutasse τὸ Δ in Ζ. P. II. p. 290.
 Es militare. P. I. p. 245.
 Estimare nonnunquam idem ferme esse ac *numerare*. P. II. p. 307.
 Afferre. V. *Adducere*.
 Ἀγέλματα & ἀδριάντας differre, pariterque ἀγαλματοποιός & ἀδριαντοποιός. P. II. p. 227.
 Ἀγοράνομοι: quid fuerint apud Graecos. P. II. p. 280.
 Agapius Martyr: quo supplicio sit affectus. P. II. p. 34.
 Agere, neutraliter positum, pro facere. P. I. p. 45, 63, 82, & 158. pro jure agere seu in foro. p. 108. pro versari, degere, esse, & c. P. II. p. 321.
 Agri glebatim mensi. P. I. p. 168, & 169.
 Agrippa Rex: ubi & quando sit mortuus. P. I. p. 30.
 Ἀγρίους, pro conditionibus. V. *Conditiones*.
 Alagabalus, Deus lapis. P. II. p. 157.
 Alamanni: fuere a Constantio Chloilo caesi circa Lingones. P. II. p. 211.
 Albescere, pro pallefcere. P. II. p. 307.
 Albi equi. Vide *Equi*.
 Alexandrum Magnum nunquam victoriis Africam peragrassc. P. II. p. 233.
 Alexander, Africae, saeculo post Christum 4, tyrannus: ubi videtur victus fuisse. P. II. p. 232.

Alexan-

I N D E X.

- Alexandra Imperatrix:** fictitia uxor Diocletiani. P. II. p. 30. & 33.
- Amburi, ambustus, &c.** P. II. p. 289.
- Amicæ Augustarum.** P. II. p. 313.
- Amici regum.** P. I. p. 182. & P. II. p. 276.
- Amiseni:** Serapidem coluerunt. P. II. p. 362. Libertate donati a Julio Cæsare. Ibidem. Virilitate per Pharnacem privati. Ibid. Dux ipsorum æræ. Ibid. & p. 363. Quomodo sibi denuo libertatem quæserint; p. 363.
- Anastasius, Monachus Persæ, & Martyr.** P. II. p. 394.
- Anaxagoram prædixisse lapidem e sole casurum;** qui & post casum fuerit cultus. P. II. p. 160.
- Ἀνδραῖς &c.** Vide Ἀγῶματα.
- Anima, pro vita.** P. II. p. 292.
- Animal, execrabile animal, & similia, Imperatoribus, & aliis qui Christianos persecuti.** P. I. p. 56. & P. II. p. 127. Conf. v. *Bestia*.
- Anniculum amitti, qui extremo anno die moritur.** P. II. p. 9.
- Annona militaris:** quid per eam intelligere oporteat. P. II. p. 216.
- Ante diem decimum Kalendarum, & post diem decimum Kalendarum;** an idem valeant? P. I. p. 17, ac seq. Item P. II. p. 9, 344. & 345.
- Antiochia Syriæ:** vertex Orientis. P. II. p. 98. Celeberrimum Syriæ emporium. p. 321.
- Antonina Martyr:** ubi & sub quo fuerit Martyrium perpeffa. P. II. p. 36.
- Apollo Ἀγυιάτης & Ἀγυιός.** P. II. p. 159.
- Apollo Καρῖος.** Ibidem.
- Apollo Milesius, Divinæ religionis inimicus.** P. II. p. 27.
- Apostoli:** per quot annos Euangelium prædicaverint. P. II. p. 10.
- Apotheca, & apothecæ:** quid fuerint, proprie loquendo. P. I. p. 244. & P. II. p. 311.
- Appetere in insidiis:** utrum possit ferri. P. I. p. 175.
- Aras positas fuisse insidiosæ a Paganis in multis locis.** P. II. p. 290.
- Arcifinius ager:** quid significet. P. II. p. 333. & seq.
- Ardere cum invidia:** an Latini dixerint? P. I. p. 111.
- Armenias duas fuisse, easque Euphrate disternas.** P. II. p. 23.
- Armilustrium:** quid fuerit, & ubi solitum sit celebrari. P. II. p. 201. Ἀρμοςήριος. P. II. p. 325.
- Ariani:** quando plene universo ubi innotuerint. P. II. p. 6.
- S. Artemius, antea Dux Ægypti.** P. II. p. 96.
- Ascendere equum, & in equum, æque bene dici a Latinis.** P. I. p. 60.
- Asiani:** quomodo contra Romanorum morem dies mensurato putaverint. P. II. p. 357.
- Asiarchæ.** P. II. p. 209.
- Astronomi:** unde diem 24 horarum numerare incipiant. P. II. p. 345.
- Aucupari, metaphorico sensu.** P. I. p. 80.
- Augustæ:** an olim mortuis Imperatoribus maritis, aliis viris nupsissent? P. I. p. 253, & 254. Item. P. II. p. 223. & epist. ad Ampliiff. Voetium. p. 7.
- Augustis & Imperatoribus Latini, Græcique sita lingua, Regum nomen dederunt.** P. I. p. 60, 66, 157, & 202. Eorumque ditiones regni pariter appellatione donatæ. p. 66, 67, & 202. Seniores Augustos Augusti juniores magna reverentia prosequabantur. p. 253. Augusti [seniores] fuerant invicem fratres. P. II. p. 52. & 377.

I N D E X.

Augusti Cæsarum patres dicebantur. P. I. p. 207, & 218. Item P. II. p. 141. Fuitque inter Augustos & Cæsares magna differentia. P. I. p. 157. & P. II. p. 277. Conf. v. *Cæsares*.
Augusti & Imperatoris appellationes: an omnino synonymæ fuerint? P. I. p. 138, & 139. Tributas fuisse iisdem hominibus sub diversa notione. p. 185.
 Aurelianus Imperator: væsanus, præceps, sanguinarius, &c. P. I. p. 63. & P. II. p. 15, & 276. Usurpavit *Domini* ac *Dei* titulum. P. II. p. 276. Natus in Dacia Ripensis; seu, ut alii, in Mœsia, quod idem. P. II. p. 149. Quo anno persecutionem adversus Christianos concitaverit. P. II. p. 361. Ubi, quando, & a quo fuerit interfectus. P. I. p. 65. Item P. II. p. 361.
 Aurelius Victor: an historiam persecutionum scripserit? P. II. p. 108.
 Aurum oblativum: quinam illud olim pensitaverint, & quo nomine? P. I. p. 169.
 Azyma, hoc est festum Azymorum: celebrabantur Judæis medio mense Xanthico. P. II. p. 360.
 B.
Bacaudæ. P. II. p. 16.
 Bætulus lapis. P. II. p. 157.
 Baptismus: quo anni tempore administratus sit solemniter in veteri Ecclesia. P. I. p. 26, & 27. Confer *Disciplina solennis Testamenti novi*.
 Barbati & barbatuli ab invicem distincti. P. I. p. 146.
 Basilicæ: qualia ædificia fuerint, & quando cœperint extrui a Christianis. P. II. p. 328, & 329.
 Beatitudo publica, beatissimi Cæsares, & similia: P. II. p. 143, & 247.

To beatus alio sensu sumptum a veteribus, quam hodie solet fieri. P. II. p. 143.
 Benevolentia, de benevolentie signo, aut gratificatione. P. I. p. 292.
 Bestia, bestix, multaque talia, de Christianorum persecutoribus, atque etiam sæpe de Imperatoribus. P. I. p. 43, & 44. Item P. II. p. 22, & 127. Confer v. *Animal*.
To bi in *bicinium*, *bisfestus*, & similibus, numerum dualem denotare. P. II. p. 135.
Bis: hac voce modo *vitam*, modo *victum* significari. P. I. p. 172.
 Bipalium, bicellium, pluraque alia ejusdem generis. P. II. p. 135.
 Bis, pro iterum, denuo. P. II. p. 379.
 Bistapia: quando cœperint usurpari. P. II. p. 133. & seqq.
 Bona caduca & vacantia: ad quorum curam pertinuerint, & quomodo. P. II. p. 16.
 Bona immobilia Ecclesiastica: quando licita, illicitaque fuerint Ecclesiis Christianorum. P. II. p. 247.
 Bona mors. P. II. p. 55. & 186.
 Boni Principes multi post Domitianum Romanis imperarunt. P. I. p. 53.
 Bonifacius octavus: ut Cælestinum quintum in custodia detineri iusserit. P. II. p. 64. & 65.
 Branchidæ: locus celebris in agro Milefio &c. P. II. p. 27.
 Britannia: quo sensu Constantium Cæsarem prima viderit. P. II. p. 59. & Præfat. Ampliss. Cuperi, fol. 1. & seq. Item epist. ad Ampl. Voet. p. 9.
Britannia Gallica: quando & a quo hoc nomen accepit. P. I. p. 206.
 Bruma: in quem diem, secundum multos veterum, incidit. P. II. p. 186.

Burdinus: ut a Callisto secundo de-
ventus sit in custodia. P. II. p. 65.

Bysantium: cur & a quo fuerit *Con-
stantinopolis* nuncupatum. P. II. p.
17.

C.

Cæsures fuisse duplicis gene-
ris; & quo pacto utrique pri-
mitus nominati sint. P. I. p.
156. De communi aliquando utrif-
que *Principum* appellatione. P. I.
p. 111. De posteriorum dignitate,
& num ullo quandoque impo-
rio polluerint. Præf. Ampl. Cu-
peri, sub finem: atque Epist. No-
fili subjecta. Quo post Christum
seculo Cæsares secundi generis
fuerint *Imperatores* nuncupati. P.
I. p. 81. Hos plane in Augustorum
potestate fuisse. P. II. p. 146, &
Præf. Ampl. Cuperi, sub finem.
Eisdem dictos esse *Augustorum fi-
lios*, & in filiorum numerum ve-
nisse. P. II. p. 52. 140. 181. &
377. Confer v. *Augusti*.

Cæsares tres: quando primum facti
sint. p. II. p. 63.

Cæsarum nomen: quando, a quo,
& quo sensu sublatum fuerit. P.
II. p. 80, & 81. 200. & 381.

Calcere orientem, tyrannos, & fi-
milia, pro perdere, vastare, &c.
P. II. p. 180.

Campus Martius: quid fuerit, &
quando celebratus. P. I. p. 220.
Item p. II. p. 382. Campum Mar-
tium apud Francos etiam fuisse
celebratum. P. II. ead. pag. Vide
plura v. *Celebrari*.

Campus Serenus: ubi loci fuerit.
P. II. p. 190. Cur *Serenus* putetur
dictus. Ibid. p. 245.

Candidis vestibus indutos fuisse
Sacerdotes Deorum supero-
rum. P. II. p. 213. Conf. v. *Chla-
mydes*.

Candidiana urbs, vel mansio: ubi
fuerit sita, & unde appellationem
suam verisimiliter accepit. P. II.
p. 378.

Candidianus; Galerii Maximiani
filius e concubina. P. I. p. 155. 234.
294. & 298. Item P. II. p. 53. 217.
& 378. A Valeria Galerii uxore
adoptatus. P. I. p. 234. Item. P. II.
ubi modo. Natus, educatusve in
Illyrico. P. II. p. 378. Filix septen-
ni Maximini Augusti desponsus.
P. I. p. 234. & 298. Item P. II. p.
53. Quando & a quo sit occisus.
P. II. p. 53.

Capitationi subjectam aliquando
fuisse urbanam plebem. P. II. p. 55.
& 297.

Capitolium: a Domitiano ædifica-
tum. P. II. p. 12, 13. Capitolia in
aliis etiam extructa urbibus, ex-
emplo Romæ. P. II. p. 175.

Captiones & capturæ: quid fuerint.
P. I. p. 189.

Captivitas, pro captivitate signo.
Ibidem.

Caracalla: quando *Germanici* ap-
pellationem usurpaverit, & quo
anno tradita ei fuerit Tribunica
potestas. P. II. p. 364.

Cardo, metaphoricis sensu; seu
quid nonnunquam præter usum
vulgarem significet. P. I. p. 176.

Carmelus Deus P. I. p. 95.

Carnuntum, Celtarum oppidum in
Pannonia. P. II. p. 74.

Caiporum origo & antiqua se-
des. P. I. p. 57. Quinam istos va-
riis temporibus vicerint. P. II. p.
130. & 131. Eosdem quandoque
fuisse cum Francis, & Getis sive
Gothis, denique cum Scythis. P.
II. p. 361.

Carpiz, vel Carpicæ, urbes: quo-
modo parum hætenus fuerint co-
gnitz. P. II. p. 131. Conjectura de
ratione

I N D E X.

- ratione illarum appellationis.** Ibidem.
- Cassides:** ex qua materia fierent. P. I. p. 280.
- Castra obsidionalia Romanorum:** quid essent, & quotuplicem usum præstarent. P. II. p. 336.
- Castra prætoria Romæ:** quis primum diminuerit. P. II. p. 62, & 195. Quis tandem sustulerit. Ibid. p. 195.
- Castra stativa Romanis fuisse in ripa Danubii frequentissima.** P. II. p. 335.
- Castrorum Romanorum usitatio figura.** P. II. p. 332. Eorundem duplex situs. Ibid. Cur Romani castra orienti obverterint. Ibid. & p. 333.
- Catacumbæ:** quæ loca fuerint apud veteres; & unde ab ipsis ita dictæ. P. II. p. 221, & 222.
- Causa:** hanc vocem sæpe scriptam referri in antiquis codicibus pro *casus*, & vice versa *casus* pro *causa*. P. I. p. 99.
- Id causa,** pro gratia, Græcis *ἰσχυρα* seu *χρησ*, non raro deesse in autoribus. P. I. p. 10.
- Cecilium** per *e*, & **Cacilium** per *a*, facile esse posse nomina non confundenda. P. I. p. 1.
- Celebrari,** pro a plurimis adiri, frequentari, &c. P. I. p. 219.
- Celsi tyranni imago:** quomodo sublata sit in crucem, P. II. p. 91.
- Censire:** antiquum verbum. P. I. p. 168.
- Censiter** & **Censor**, eadem. P. I. p. 168. Censitores jam ante Galerium Maximianum omnia in tabulas retulisse. P. II. p. 190.
- Censualis forma:** qualis fuerit apud præfatos, & recentiores. P. I. p. 55, & 169. Item P. II. in Præfat. Amplif. Cuperi, sub *suera*.
- Censuali professioni quædam obnoxia essent.** P. II. p. 55.
- Chalcedonium fretum:** ubi situm foret. P. I. p. 236. utque illud aliquando Imperii Orientalis limitem esse voluerit Maximinus. P. II. p. 86.
- Chiro:** antiquissimus medicus, &c. P. I. p. 222.
- Chlamydes:** quid fuerint. P. II. p. 87.
- Chlamydes candidæ:** quando & quomodo tribuæ Sacerdotibus & summis Pontificibus. P. II. p. 87, & 213. Vide *Candida vestes*.
- Christiani:** quantopere olim magicis operationibus aduersi haberentur. P. I. p. 91. Cur per plura secula ab Idolothytis abstinerint, & quamdiu ex Apostolorum decreto debuerint abstinere. P. I. p. 96, & 97. Monstruosa sua fortitudine plerumque ferociam persecutorum fregerunt. Ibid. p. 127. Etiam prioribus seculis Ecclesias suas intra urbium septa habebant. P. I. p. 238. Initio tamen Christianismi privatis in ædibus conveniebant ad colendum Jesum Christum. P. II. p. 164, & 324. Utrum Ecclesias, quales hodie cernimus, habuerint sub Domitiano & Trajano. P. II. p. 325, & seq. Ubi sua prima templa ædificarint, & num semper in altis locis. P. I. p. 105. Quo sensu revocati sint ab exilio per Domitianum, nec vere tamen revocati. P. II. p. 12. Quomodo olim libenter pro sua in Christum fide morerentur. Ibid. p. 26. Athei, impii, profani, irreligiosi, sacrilegi vocabantur a Gentilibus. P. II. p. 152, 283, & 411. Sed se solis malis odio esse gloriantes. Ibid. p. 274, & 276. Romæ, ex verisimili conjectura, majori

majori numero fuerunt Maxentii tempore, quam Gentiles. P. II. p. 195. Pro salute & pace Imperatorum, quantumvis Gentilium vel hæreticorum, precabantur. ibid. p. 205. Multos ex ipsissimis crudelissimorum persecutorum aulicis extitisse qui Christo nomen dederint. P. II. p. 165. & Epist. ad Ampl. Voet. p. 8. Christianorum religionem novitatis ubique accusatam esse a veteribus Paganis. ibid. p. 272. Ut ternarium numerum videantur amasse in precibus, & quam ab causam. P. II. p. 318. Cur Christiani dicti sint quondam *Sarmentitii* & *Semaxii*. ibid. p. 425, & 426. Eorum vitam semper parum tutam fuisse inter Gentiles. P. II. p. 430. Christiani vocati sæpius *templa Dei* ab Apostolis & aliis. ibid. p. 34.

Christus: nonnunquam magno *Dei* nomine simpliciter indigitatus a Patribus. P. I. p. 11. Ab Ethnicis illusus. ibid. p. 11. & 12. Quando fuerit baptisatus. P. II. p. 270. 271. & 347. Quomodo ipsius ministerium a Latinis Græcisque sit vocatum. ibid. p. 271. Quando fuerit crucifixus & mortuus. P. I. p. 16. & seq. Item P. II. p. 9. 270. 271. 343. 346. ac seq. Quomodo in cœlum ascenderit. P. II. p. 125. & 271. Quando Christi religio vere penetraverit in omnes terrarum angulos. P. I. p. 55. Item P. II. p. 13.

Christus, de Christi nomine; & quo pacto ea vox breviter expressa sit a veteribus in nummis & labaris. P. II. p. 237. & 238. Christi monogramma minime scriptum fuisse in nummis Maxentii. ibid. p. 239. Confimilem illi figuram in numismatibus ante Constanti-

num percussis occurrere, & quid designet. Ibidem.

Circenses: quid fuerint. P. I. p. 268, & 269. Item P. II. p. 316.

Circumsedere, pro obsidere &c. P. I. p. 196.

Circus, & **Circi**: qualia essent loca, & an equi solum in iis exercerentur. P. I. p. 132.

Circus Nicomediensis. P. II. p. 42.

Cirta Africae, Constantina postea dicta: Metropolis fuit Numidiæ. P. II. p. 235. Eaque procula mari sita. ibid. p. 234, & 235. Haud vero longa a mari, secundum alios. ibid. p. 235. Suum Constantinæ nomen a Constantio, Constantini Magni filio, nata. ibid. p. 233. Ad eam nunquam Alexandrum M. accessisse. Ibidem. Illam nihil commune habere cum Virta Alexandri M. ibid. p. 234. Hodierinæ descripto & cœtypum. ibid. p. 235. & seqq.

Claudius Imperator: Judæos & Christianos Roma expulit. P. II. p. 126. Veneno occisus. ibid. p. 89. Sed ubi & per quem dato, incertum. Ibidem.

Cleopatra: sceleratæ fuit solertiz. P. II. p. 89.

Ex Codicis Theodosiani subscriptionibus nihil certi colligi posse. P. II. p. 98.

Cœnostrurium, seu, ut alii melius, Cœnostrurium; quis fuerit locus. P. I. p. 65. Item P. II. p. 15. & 276.

Cognomina Imperatorum: sæpe joco tantum fuisse imposta. P. II. p. 376.

Collegi Æscupalii &c. Collegium Serapis. Collegium fabrum Veneris. P. II. p. 247.

Coloni Romani: quali jure poterentur. P. II. p. 336.

Coloniz limitanzæ: quid essent, & quo-

- quomodo fuerint dispositæ. P. II. p. 334.
- Coloniæ agrorum : qua conditione distribuerentur a Diumyris. P. II. p. 336.
- Color ruber : Diis sacer erat. P. I. p. 62.
- Columnæ : cultæ olim pro simulacris. P. II. p. 159.
- Comest, & comestur : antiquitus usurpata. P. II. p. 307.
- Commerciæ loca : in ipsis quondam finibus Imperii constituta. P. II. p. 337.
- Componere, & componi : de rebus antea turbatis. P. I. p. 186.
- Concedere, pro loco cedere &c. P. I. p. 295.
- Concilium Hierosolymitanum, quando fuerit celebratum. P. I. p. 30.
- Concordia : ut difficile seruari queat inter duos Imperatores, aliove potentia præditos, & servata sit tamen aliquoties. P. II. p. 45. & 277. Concordia Burrhi & Senecæ. P. II. p. 45.
- Conculcare, pro subigere, domare, &c. P. II. p. 276.
- Tò concurrere interdum poni pro præliari seu pugnare; alias vero pro simul aliquo currere. P. I. p. 268. & 273.
- Conditiones quandoque Græce verti *aspiciens*, ad verbum hæreses, & quo sensu. P. II. p. 101. 102. & 319.
- Cônditura cadaverum; usurpata forsân Domitiani tempore. P. II. p. 221.
- Confessio gloriosa : quo sensu olim sic dicta fuerit. P. I. p. 5, 6.
- Confessores : quale Christianorum genus fuerint, utque non unum modo genus illorum extiterit, sed sex genera, ad minimum. P. I. p. 2. 118. & 241. Item P. II. p. 267. Confessores pacem quandoque Lapsus dimittebant. P. I. p. 5. Sed quam tamen ratam fieri ab Episcopis orabant, quoties per tempus licebat. *ibid.* Confessores non solum a Lapsis tanquam futuri apud Deum deprecatores adhibebantur, sed apud Ecclesiæ quoque præfectos. P. I. p. 4. 5. Quomodo quandoque gloriosi Christi Confessores miserime habiti sint a Paganis. P. I. p. 127. & 241.
- Tò *conflare*, nonnunquam esse *simul flare*. P. I. p. 116.
- Consecrationem cum rogo in aliquos veterum nummis conspici. P. II. p. 221.
- Constantia, Constantini soror : sic aliquando favit Ario ut etiam fratrem suum ad eum defendendum impelleret. P. II. p. 92. Desponsa nuptaque Licinio. *ibid.* p. 95. 98. & 101.
- Constantina urbs : non unica apud præfatos auctores. P. II. p. 233.
- Constantinus Magnus : Constantii Chlori ex Helena conjuge, seu concubina, filius. P. II. p. 218. Ubi, & quando fuerit natus. P. I. p. 175. P. II. p. 171. & Præfat. Ampl. Cuperi, fol. 1. & seqq. Quibus corporis animique dotibus polleret adolescens. P. I. p. 144. An juvenulus obsidis loco, *religionisque specie*, quomodocunque postrema hæc verba intelligenda veniant, detentus fuerit in urbe Roma a Galerio? P. II. p. 55. & 191. Obsidem verius fuisse in Bithynia apud Diocletianum & Maximianum Herculium? P. II. p. 56. Immo Diocletiano missum, tanquam juvenem erudiendum, ni & forte simul ut obsidem. P. II. p. 171. Utrum cum dolo perire

mens voluerit Diocletianus? P. II. p. 191. Diocletianum potius ei fuisse. P. II. p. 171. & 191. Constantinum mililasse fortiter in Asia sub Diocletiano, atque huic, cum Aegypto bellum inferret, comitem hâsisse. P. II. p. 171. Ut frustra feris objectus fuerit a Galerio, & ab eodem alias insidiis appetitus. P. I. p. 175. & 176. Item P. II. p. 57. Cum ferro leone pugnavit. quem vicit. P. I. p. 176. & P. II. p. 57. 190. & 191. Ad quam melius causam referri debeat Constantini discessus a latere Galerii? P. II. p. 56. & 57. In quem locum ad patrem suum Constantium, digressus semel a Galerio, pervenerit? Bononiam? an Eboracum P. II. p. 191. Quo die istud contigerit, & undenam fuisse profectus. P. II. p. 58. Quando, & a quibus primum creatus sit Imperator, purpuramque acceperit? P. I. p. 181. Item P. II. p. 58. 59. & 60. Ad quos *seniores principes* confectum de summa republica retulerit. P. II. p. 59. Utrum Cæsaream antea potestatem habuisset a Diocletiano? vel aliquando tandem gesserit? P. I. p. 181. Item P. II. p. 49. 50. 60. 61. 69. & seqq. 192. 193. & 378. Laureatam suam imaginem proxime post imperium susceptum misit ad Galerium. P. I. p. 180. & 183. Item. P. II. p. 59. Quo tempore Faustam, Herculi filiam, uxorem duxerit. P. II. p. 50. 61. 66. & 378. Quando, & quo successu bellum intulerit Maxentio. P. I. p. 271. & seq. Item P. II. p. 93. 94. 95. & 237. *Imperator Maximus*, decerpente Senatu, cognominatus. P. I. p. 270. & 271. Item P. II. p. 386. Quo anno ex Urbe Roma Medio-

lanum abierit. P. I. p. 272. & 286. Item P. II. p. 97. & 98. Quo vero deinde, Mediolano digressus, in Galliam venerit. P. I. p. 273. Francorum & Barbarorum ad Rhenum transitum inhibuit. *ibid.* Varias leges Mediolani Trevirisque tulit. P. I. p. 258. 272. 273. Constitutionem valde favorabilem Christianis, cum similibus ad Maximum litteris, emisit. P. II. p. 88. Ex Byzantio Constantinopolim ob insigne victoriæ nuncupavit. P. II. p. 17. Eoque Imperii sedem transtulit. *ibid.* p. 40. An nummos unquam Sanctorum vultibus signaverit? P. II. p. 240. vel imagine Christi, Crucisque signo, quod in cælo viderat? *ibid.* Adde v. *Crucis signum.*

Constantii nomen sæpius cum *Constantini* nomine confusum. P. I. p. 233.

Constantius, Chlorus scilicet: D. Claudii nepos ex fratre. P. II. p. 50. Pater fuit Constantini Magni. P. I. p. 145. Idque ex Helena, vel concubina, vel conjuge. P. II. p. 218. Sed quam, cum crearetur Cæsar, repudiavit coactus. *ibid.* Atque, in ejus locum, uxorem duxit Maximiani Herculi privignam Theodoram. *ibid.* Herculi gener interdum propterea vocatus. *ibid.* Quos ex ipsa liberos habuerit. *ibidem.* Aliquando quidem Christianorum conventicula dirui passus. P. I. p. 121. Sed non ideo sævissimis Ecclesie persecutoribus accensendus. *ibid.* p. 122. 123. 179. & 180. Natura mitis fuit, &c. P. I. p. 145. & 154. Infirmæque valetudinis. *ibid.* p. 154. Constantinum a Galerio repetitæ morti proximus. P. I. p. 175. Eique, militibus commendato, im-

- perium per manus tradidit. Ibid. p. 179. In lecto suo requiem vitæ, sicut optaverat, accepit. Ibid. & p. 180. Quo anno dieque obiit. Ibid. & p. 181. Mortuus Eboraci in Anglia. P. II. p. 191.
- Constituere, pro reponere quæ disjecta sunt, & firmiore statu roborare. P. II. p. 308.
- Constituere in medium: an tam Latine dici possit quam *constituere in medio*. P. I. p. 151.
- Consuetudine malorum varias res evadere leves, ac fere licitas. P. I. p. 70. Item P. II. p. 17.
- Consulatus: quo pacto, & a quibus in speciem deferretur jam inde a Valeriani Imperatoris temporibus. P. II. p. 40.
- Consulum processiones: P. II. p. 40. & 41. Septem erant per annum. Ibid. p. 96.
- Consulum designatio: in quorum potestate fuerit per Valeriani tempora, sequentiaque: tum & ad quos antea pertineret. Ibid. p. 40.
- Contemplatione, & in contemplationem, veterum Patrum locutiones. P. I. p. 230.
- Te contra, voculam esse in judiciis usitatissimam, & formulam sapere. P. II. p. 297.
- Contrahere morbum, contrahere vexationem. P. I. p. 130, & 131.
- Contrahere vires, milites, & familia, pro congregare, colligere, &c. P. I. p. 257.
- Contumacia: inferioris est in superiori. P. II. p. 304.
- Conventiculum, & Conventicula: nequaquam olim unice proprie dicta de hæreticis. P. I. p. 121. & 230. Item P. II. p. 204. Voces esse hodie odiosissimas. P. I. p. 121.
- Copix, pro viribus. P. I. p. 195.
- Cornelius Tacitus: sub quo Principe Annales exaraverit. P. I. p. 33.
- Cornua fumere, Cornua tollere: P. II. p. 201.
- Corona purpurea de rosis: Corona candida de liliis. An illæ, secundum Cyprianum, paratæ essent Martyribus post mortem, hæc vero Confessoribus. P. I. p. 123.
- Corona purpurea de passione: Corona candida de opere: memoratæ verius Cypriano; & posteriores quidem ab aliis quoque quam a Confessoribus obtinendæ. Ibid.
- Corpora mortuorum, seu cadavera: nonnunquam curiose notantur *condita* fuisse *integra* in monumentis vetustis. P. II. p. 221. Sive sic Inscriptionum authores non cremata fuisse intelligi voluerint, sed inhumata: sive forsitan potius humata fuisse vellent *ὀλόκληρα*, non mutila. Ibid. & Præfat. Ampl. Cup. fol. 5. Conf. v. *Crematio corporum*.
- Corpus: de hominibus, modo Gentilibus, modo Christianis, in unum corpus redactis. P. I. p. 292. Item P. II. p. 247. Ejusmodi corpora, si Gentilium essent, arces suas & agros, unde sumptus facerent, habuisse. P. II. p. 247. Sed nec minus Christianos sua bona, in usum similem. Ibidem.
- Credulitatem errorem magis esse quam culpam, & in optimi cuiusque mentem facillime irreperere. P. I. p. 43. Credulitatis exemplum insigne. Ibid.
- Cremari & uri, rigide loquendo, differre. P. I. p. 164. *Cremare* tamen & *urere* quandoque esse synonyma. Ibidem. *Cremari*, & *cremari in cineres*, differre. Ibid.
- Crematio cadaverum: quando ceperit

I N D E X.

perit & deserit. P. II. p. 220, & 221. Haud sublata fuit per Antoninos, etsi quidam eruditi aliter senserint. Ibid. p. 221. Sed lapsu temporum abolita; Christianique magna hujus mutationis causa videntur extitisse. Ibidem.

Crimen: frequenter ipsa criminatio est, sive criminum accusatio. P. I. p. 74.

Crispus, Constantini filius: ubi & quando coepit a Lactantio erudiri. P. II. p. 5, & 6.

Cruciari, pro cruce affigere; similiterque cruciari, pro cruce affigi. P. I. p. 16. & 17. Item P. II. p. 125.

Crucis signum, vel signaculum: Christiani veteres frequentissime Tertulliani temporibus &c. suis frontibus imponebant; quin & eo frontem terebant. P. I. p. 87, & 88. Sed sine Scripturarum lege, neque talem sequentes traditionem consueverunt. quæ jure contra Christianos non imponentes possint urgeri. Ibid. p. 88. Crucis signum *immortale* quidem appellatum fuisse aliquoties a quarti seculi Patribus; sed v. gr. *immortale* & *adorandum* differre; neque cruce ab illorum Patrum æqualibus, majoribusve, cultas fuisse vel adoratas. P. I. p. 88, & 89.

Crucis signum Constantino ostensum: ubi, quando, & quomodo. P. II. p. 96. 237. 315. & 316.

Crucium figura: multiplex fuit apud Veteres. P. II. p. 239.

Cuiret, pro quiret. P. I. p. 138.

Culina, non raro templa & omnes ædes editiores significare. P. I. p. 106.

Tōnum, sequentibus etiam indicati modi temporibus, idem va-

lere quod *quoniam*. P. I. p. 77. & 130.

Cum maxime, pro in præsentī, hoc tempore. P. II. p. 316. Conf. v. *Quam cum maxime*.

Cunei armatorum, seu militares: ex peditibus, non ex equitibus, constabant. P. I. p. 258. Cur ita dicerentur. Ibidem.

Curfus publicus: quid fuerit. P. I. p. 179. Item P. II. p. 58.

Cybele: *Dea montium* vocata. P. I. p. 95. Item P. II. p. 284. *Qua de causa*. Ibidem.

Cyprus: pars quondam fuit Syriæ. P. II. p. 321, & 322.

D.

DAdi: per Trajanum gemina expeditione victi, censuque subjugati. P. I. p. 172. Item P. II. p. 55. Aliquando *Dacisci* pro *Dacis* vocati sunt. P. II. p. 301.

Dacia antiqua: facta fuit provincia sub Trajano, a quoque vetricialis. P. II. p. 55.

Dacia nova: quid fuerit, & quomodo divisa. P. I. p. 77. & P. II. p. 22 & 148.

Dæmones: crucis signo, secundum hunc auctorem alioque, fugati. P. I. p. 89.

Damnari ad confessionem. P. I. p. 117. Item Add. ad. Cap. xv. Damnatī apud Athenienses licebat se cibo vinoque replere. P. II. p. 248. Libera cœna, & miscellanea. Ibid. & p. 249.

Danubius: antiquus Imperii Romani limes. P. I. p. 131. Item P. II. p. 334, & 335. Sicque aliquando duarum Daciarum. P. II. p. 22. Ac Francorum quoque. Ibid. *Danuvium*, &c. pro *Danubium*, occurrere interdum in Veterum monumentis. P. II. p. 148.

Dare,

- Dare**, pro docere. *P. I.* p. 222. Dare negotium, pro in-mandatis dare. *Ibid.* p. 255.
- Debiles**; ita Latinaſſime dici homines quibus membra corporis facta ſunt ἀγγρα. *P. I.* p. 241.
- Debitari**, pro mutuari; et ſignificatio omnis debilitatio ſit mutilatio. *Ibidem.*
- Deconnalia**: quam originem habuerint; tum quando & quomodo fuerint exhibitæ. *P. I.* p. 130. *Item P. II.* p. 291, & 292.
- Decius**: quando exorſus ſit imperrare. *P. I.* p. 57. *Item P. II.* p. 353, & 354. Roma fuit ſub ſinem anni Chr. 249. *P. I.* p. 57. Statim a ſuſcepto imperio perſequi cœpiſt Chriſtianos. *P. I.* p. 57. *Item P. II.* p. 353, & ſeqq. Num ullos e Chriſtianorum numero proximos habuerit. *P. II.* p. 119. Occiſus cum filio ſub ſinem Novembriſ, anno Chr. 251. *P. I.* p. 58. *Item P. II.* p. 354. Ne ſepultura quidem potuit honorari. *P. I.* p. 57, & 58. *Item P. II.* p. 14. Ubi loci perierint. *P. I.* p. 58. & *P. II.* p. 14, & 354. Quamdiu uterque imperaverit. *P. II.* p. 355.
- Decuriones**: civili jure Romanoſum torqueri non poterant antiqutis. *P. II.* p. 53, & 181. Quod licuit tamen poſtea in crimine falſi, edicente Conſtantino. *Ibid.* p. 53.
- Deducere ad ſupplicium**, ad carcerem, &c. tam Latine dici quam ducere. *P. I.* p. 118, & 258.
- Deſlagrare**; idem quandoque quod *deſervuſcere*. *P. I.* p. 114. Alias vero *panis comburi* ſignificat. *Ibid.*
- Deſluere equis**, & *deſilire equis*; quomodo putetur diſcrepare. *P. II.* p. 132.
- Dejectus animi**, ſimpliciterque *dejectus* &c. *P. II.* p. 282.
- δειδωμ** frequentiffime quidem Græcis eſſe *orare*, ſed nec raro *vereri*. *P. I.* p. 10. Verbum *δειδωμ*, pro *vereri* poſitum, diſſerre a *δειδωμ*. *Ibid.*
- Delibare**, delibatum, &c. quid proprie fuerint. *P. I.* p. 243.
- Delubrum**: nunquam niſi de re ſæcra, vel loco religioſo uſurpatum. *P. II.* p. 162. Quid priori modo veteres *delubrum* nominarent. *Ibidem.*
- Dementare**, dementari, & dementire, pro dementem eſſe, efferare, &c. *P. II.* p. 280, & 281.
- Demutare**, & *demutationem*, priſca eſſe vocabula, quæ interdum, contra quam putant, pro *mutare* &c. inveniantur. *P. I.* p. 70.
- Denudare**: ſimpliciter poſitum ubi de purpura ab humeris diſciſſa & detracta quæſtio eſt. *P. II.* p. 68.
- Deripere** aliud Latinis eſſe quam *diripere*. *P. I.* p. 62. *Item P. II.* p. 134. 197. & *Præf. Ampl. Cup.* fol. 5.
- Deſcribere**, non ſecus ac *αἰροῦν*, & ſimilia apud Græcos, verba eſſe uſitatiffima de cenſu, vel cenſitione. *P. II.* p. 300.
- Deſertio pugnæ**: Imperatori & militibus turpiſſima. *P. I.* p. 284.
- Deſtrahere**, pro *detrachere*, bene poſſe ſervari. *P. I.* p. 81. & *P. II.* p. 203.
- Deturbare**: quid potius ſignificet. *P. II.* p. 203.
- Deus**: non thure, &c. ſed morum emendatione placabilis. *P. II.* p. 268. Dei effigiem formamque quærero, imbecillitatis humanæ eſt. *Ibid.* p. 28. Deorum nomina & honores multi olim Principum inſaſerunt. *Ibid.* p. 281.

Diaconi: quomodo alias vocati sint a patribus. *P. I.* p. 117. Liberos uxoresque quarto Chr. seculo habuisse innuunt ibidem. p. 118.

Diadema: quid fuerit. *P. II.* p. 117. Quis primus apud Romanos capiti imposuerit. *ibid.* Aliquando solis Augustis reservatum. *P. II.* p. 176.

Diana Ephesia: quale primum esset illius simulacrum, cum e caelo decidit, &c. *P. II.* p. 160. Num ullum consecratum sit ei ab Amazonibus, venatrix forma. *Ibidem.* Multis mammis & veribus certo certius erat exstructa. *Ibid.*

Dicatio, pro dignatione. *P. I.* p. 288. & *P. II.* p. 101.

Disco, seu *Jusitia*, Græcis *Δία*, Paganorum Dea. *P. II.* p. 269.

Per diem sæpe simpliciter intelligendam esse lucidam partem diei civilis, ut dies & lux sint synonyma. *P. I.* p. 18. Quis fuerit civilis dies Romanorum, & unde illum inchoarent. *Ibid.* p. 17. Quos præsertim dies supplicii Romani Præsides destinaverint. *Ibid.* p. 125.

Difficiliter: vox rara. *P. I.* p. 180.

Digno, & *dignissimo*, pro sicut erat promeritus, aut aliquid tale. *P. I.* p. 61.

Dii, pro templis Deorum. *P. I.* p. 133. & 239. Dii montium. *P. I.* p. 95, & 96. Item *P. II.* p. 153, ac seq.

Dimittere animum. V. *Despissere.*

Dioclea; mater Diocletiani. *P. II.* p. 23. Item Dalmatiz oppidum prope Salonas. *Ibid.* & p. 50.

Diocles: Græcum nomen, quo Diocletianus, donec imperium sumeret, appellatus, converso post in Romanum morem. *P. II.* p. 23. Sed ut nihilominus deposita pur-

pure, factus sit iterum; nominis etiam ratione, Diocles. *P. I.* p. 151. et si non perpetuo apud cunctos. *Ibid.* & p. 202.

Diocletianus: fuit Dalmata. *P. I.* p. 71. Item *P. II.* p. 17. 23. 50. 178. & 180. Dioclea, vel Salonis oriundus. *P. II.* p. 178. & seq. Uxorem duxit nomine Priscam, quidquid multi in contrarium posuerint. *P. I.* p. 115. & s. Item *P. II.* p. 217. Genuitque ex illa Galeriam Valeriam, quam Galerio Maximiano in matrimonium, socer sic factus, tradidit. *P. I.* p. 135. Item *P. II.* p. 217. Admodum avaruserat. *P. I.* p. 66. Item *P. II.* p. 15. 20. & 281. Nec non timidus. *P. I.* p. 66. 79. 80. 84. 85. & 86. Scrutator quoque rerum futurarum. *P. I.* p. 86. Item *P. II.* p. 24. 151. & 283. Sagax quidem & valde subtilis ingenio. *P. II.* p. 26. Sed severior. *ibidem.* Suspectæque prudentiæ. *P. I.* p. 84. Nec princeps denique nuncupandus bonus subjectis. *P. I.* p. 83. Ubi & quando renuntiatus fuerit Imperator. *P. I.* p. 65. Item *P. II.* p. 40. *Fovius* dicebatur, etiamque Jovem patrem suum faciebat. *P. I.* p. 302. Item *P. II.* p. 147. Primus voluit adorari, cum anteo Imperatores salutarentur. *P. I.* p. 144. Item *P. II.* p. 170. Nec primus tamen gemmas habuit in vestibus & calceis. *P. II.* p. 146, & 147. Nicomediam stuit urbi Romæ coequare. *P. I.* p. 70. Opera multa præclara in utraque exstruxit. *P. II.* p. 140. Circum dedicavit Nicomediæ. *P. I.* p. 132. Persas vicit. *P. I.* p. 129. Item *P. II.* p. 38. 52. Vel saltem Persæ pacem cum illo fecerunt. *P. II.* p. 143. Achilleum debellavit in Ægypto. *P. II.* p.

I N D E X.

150. Quos primum, quaque de causa, fecerit Imperii sui participes. P. I. p. 66. Item P. II. p. 15. Ut illis sociis adjutus rempublicam everterit. P. I. p. 65. & seq. Christianis, prioribus Imperii annis, favit. P. I. p. 66. Eisdem vero postea persecutus acerrime. P. I. p. 92. Quando persecutio illa cœperit. P. I. p. 101, & 102. Item P. II. p. 28. 30. Et a quibus potius. P. I. p. 93, & 94. Quandiu Diocletianus summa felicitate regnaverit. *ibid.* p. 84. 85. & 129. Quando vicennialia celebraverit, & triumphum egerit de Persis. P. I. p. 129. 132. 260. & 261. Item P. II. p. 38. 39. & 52. Quo anno Consulatum nonum gesserit. P. I. p. 130. Item P. II. p. 40. & 168. Utrum gesserit quoque decimum. P. II. p. 43. 69. & 70. Ubi & quando deposuerit Imperium deposuerit. P. I. p. 149, & 151. Item P. II. p. 42. 43. 44. 174. & 175. Ut inde vocatus sit *Rex Veteranus*. P. I. p. 153. Item P. II. p. 50. An sponte abdicaverit. P. I. p. 153. *Quam diu* imperaverit. P. II. p. 18, & 229. Ubi postea vitam privatam duxerit, & mortuus sit. P. I. p. 74. 136. 137. 178. Non semper interea temporis vixisse Salonis. P. I. p. 74. Memorabile dictum Diocletiani. *Ibid.* p. 73. Vivus videntque imagines suas statuasque vidit aboleri. P. I. p. 260. Item P. II. p. 314. Quando obierit. P. I. p. 261. Item P. II. p. 91. Quo mortis genere fuerit extinctus. P. II. 78. 91. 106. & 291. Utrum demens &c. P. I. p. 135. Item P. II. p. 103. Inter Divos post mortem relatus. P. I. p. 137. Quibus nominibus ante & post Imperium

vocaretur. P. I. p. 83. 151. 152. 202, & 203. Quot annos in totum vixerit. P. II. p. 229. Tum & quot ab Imperio depositus. *Ibidem.*
Diocli: Genitivus antiquus, beneque Latinus, pro *Dioclis*. P. I. p. 83.
Diripere &c. Vide *Deripere*.
Disciplina publica: P. II. p. 203. & 205.
Discretere, pro intumescendo dilatari; rarum verbum. P. I. p. 225. Significat quandoque *decretere*. *Ibidem.* & P. II. p. 308.
Disjectus animi. Vide *Dejectus*.
Disponere, dispositio, dispositiones: verba quarto seculo valde familiaria. P. I. p. 227. Item P. II. p. 44. & 201.
Diltrahere, pro separare, dividere, &c. P. I. p. 257.
Divi lapides. V. *Lapides*.
Divinatio superstitiosa: ex quibus affectibus proficeretur. P. II. p. 283.
Divinitas: vox tertii quartique seculi &c. pro Deo sive numine. P. II. p. 319.
Dius, Asianorum mensis: incipiebat die 24 Septembris. P. II. p. 357, & 358. Eratque ipsis primus anni. *Ibid.*
Dolus malus: bonæ fidei opponitur. P. I. p. 206. Definitur *ibidem*.
Domestici: peculiariter quandoque vocati equites peditesque qui corporis imperatorii custodes apud eum domi excubabant. P. II. p. 289.
Dominus, & Domina: splendidi apud ipsos Gentiles Deorum Deorumque tituli. P. II. p. 255.
Domitianus: duodecimum Cesarum postremus. P. II. p. 351. Princeps pesti-

I N D E X.

peffimus. Ibid. p. 372. Portio Neronis de crudelitate. P. II. p. 12. & 273. Calvus Nero. P. I. p. 50. & P. II. p. 273. Non minor tyrannus Nerone. P. I. p. 50. Subnero. P. II. p. 273. Quando cocperit imperare, & quoptum jam ætatis annum ageret, cum Nero obiit. P. I. p. 50. Quam diu imperaverit. Ibidem, p. 51. Quoto potius Christi anno sævire occæperit in Christianos. Ibid. Item P. II. p. 351. & seq. Haud numeratus interim Prudentio inter Ecclesiæ persecutores & quamobrem. P. II. p. 129, & 130. Multa mirabilia opera fabricavit. P. I. p. 52. & 53. Quorum catalogus ibidem. & P. II. p. 274. Ubi & quando fuerit occisus. P. I. p. 51. 52. & 112. Item P. II. p. 353. Memoria ejus nominis crasa senatus decreto. P. I. p. 52. Et P. II. p. 13.

Domitorum monumentum; ubi foret constructum. P. II. p. 11. Reliquias Neronis fuisse in eo conditas, secundum Suetonium. Ibidem.

Donatistæ: *Monteses* quandoque vocati, & *Monenses*. P. II. p. 25, & 26.

Donatus Confessor, ad quem hic Cecilii liber inscriptus: quis fuerit. P. I. p. 2. Item P. II. p. 4. 8. 37. & 266. Idem cui Lactantius librum de Ira inscripsit. P. II. p. 8. & 266. Unus e sanctioribus Ecclesiæ Confessoribus. P. I. p. 2. Sex annorum spatium tentus in carcere. P. I. p. 234. & P. II. p. 8. Novies pro Christi nomine tormenta pertulit. P. I. p. 125. Emissus extremis Galerii Maximiani temporibus. P. II. p. 8. & 37.

Dorotheus, cujus encomium enarravit Eusebius, *Præpositus* erat, adeoque civili dignitate insignis. P. II. p. 25, & 366.

Duci & deduci, sine adjecto, produci & deduci ad supplementum. P. I. p. 257.

E

Ecclesia Christiana: quando constituta demum fuisse, censenda sit. P. I. p. 39. An eam olim pauci Imperatores persecuti sint? P. II. p. 410. Ecclesiæ primæ Christianorum carebant simulacris. Ibidem, p. 28.

Ecclesia vera: divinum est & immortale Dei templum. P. II. p. 11. & 272. Cujus conditor Christus. Ibid. p. 272. Eadem quoque Martyrum mater. Ibid. p. 399.

Eclipsis: vide *Solis defectio*.

Edicta Imperatorum: affigi non debebant a provinciarum præsidibus, nisi scripto simul publice proposito significarent se illa ab Imperatoribus accepisse publicanda. P. I. p. 231. Item P. II. p. 247.

Edictum Diocletiani adversus Christianos: quo anno & die fuerit Nicomediz propositum. P. II. p. 27. & seq.

Edictum Galerii pro Christianis: quando propositum sit pariter Nicomediz. P. II. p. 83.

Effigiem Dei formamque querere, infirmitatis humanæ est. P. II. p. 28.

Egregii & perfectissimi viri: honorarias tantum dignitates habebant. P. I. p. 158. Quinam ita dicerentur, quique minus. P. II. p. 295.

Εκ τῆς, pro *ἐκ τῆς κατὰ*: non insolens locutio auctoribus Græcis. P. I. p. 211.

Elagabalus Deus: sub montis effigie

- Epie cultus.** P. II. p. 284. Indeque ei nominis illius impositio. Ibidem.
- Elephanti:** ad currum juncti a veteribus. P. II. p. 37.
- Eleuthera:** uxor fuit Diocletiani, secundum nonnullos. P. II. p. 33. quod ibidem negatur.
- Elias & Enochus:** translati vivi in cœlum &c. P. I. p. 46, & 49. An futuri sint Christi præcursores, sive ad regnum millenarium de cœlo descendentes, sive alio pacto. P. I. p. 47, & seq. Item. P. II. p. 273.
- Emendari lancea:** species erat fustigationis. P. II. p. 296. Honoratius fuit quam fustibus castigari. P. II. p. 186.
- Epicuri dies natalis:** quis fuerit, & quid olim præstitum sit in eo a quibusdam. P. II. p. 96.
- Epinicium, & epinicia,** Græcis *ἐπινίκια*: cantica palmaria & laureata, quæ veteres victoribus canebant. P. I. p. 48.
- Epistola,** Imperatoris scilicet: an pro edicto possit sumi. P. I. p. 231.
- Epulæ veterum gentilium,** postquam sacra fecerant, ex qua victimarum parte instruerentur. P. I. p. 96. Ut vocati ad illas Christiani abstinerent, & quamobrem. Ibidem, p. 96, & 97.
- Equi albi:** Jovis solisque curribus sacriati. P. II. p. 168. Usi tamen aliquando triumphatores in suis. Ibid. p. 167. & seq. Primitivæque illorum Camillus, quod magnam ipsi invidiam peperit. Ibidem.
- Erâ Socratis, & aliorum.** Vide *September*.
- Eratineus Præses;** appellabatur forsitan potius *Erasimus*, ab *Ἐρατίνος*, quod ideam ac *ἰραδύμιος*. P. II. p. 313.
- Ἡρότων ἢ ἰράδης*, pro *φίλοκίραδης*, cupidus lucri, & similia. P. II. p. 380; & 381.
- Euangelium:** non fuit intra solos Romani Imperii fines ante Neroniani primordia annuntiatum. P. I. p. 28, & 29. Sed haud ideo v. gr. in America. Ibid. p. 55.
- Eudocia; Imperatrix:** secundas nuptias, licet morienti viro contrarium scripto pollicita, contraxit. P. I. p. 253.
- Eviçtio tyranni,** in veteri Kalendario: de quo potius Imperatore sit intelligenda. P. II. p. 94, & 95.
- Euphrates:** Syriam contra Parthos defendebat, eamque terminabat. P. II. p. 334.
- Eusebius:** bonæ fidei scriptor; in rebus Adriani. P. I. p. 54.
- Eutropia (Valeria):** Syra mulier, Maximiani Herculii uxor. P. II. p. 45. 46 & 218. Nupta tamen prius Syro homini. Ibid. p. 46. Quos ex utroque liberos genuerit. Ibid. p. 46, & 218.
- Exactione proscribere:** res valde familiaris Romanis, seculo 5 Christianismi. P. II. p. 16.
- Exactores:** qui vel tributa vel operas exigunt. P. II. p. 280.
- Excidere, pro exciudere.** P. II. p. 272.
- Execrari,** passivo sensu P. I. p. 167.
- Exhibere;** Latinis posteriorum temporum est alere, sustentare, &c. P. I. p. 69. & 96. Item P. II. p. 16.
- Exitus,** pro morte. P. I. p. 13. & 299.
- Expingere, & expingi,** pro exornare &c. P. I. 246.
- Expungere;** pro milita solvere: P. I. p. 246.

Expin.

- Expungere nomen**, pro debitum exsolvere. P. II. p. 216. & 311.
- Expunctæ rationes**: expuncti pauperes: expunctus manipulus. *ibid.*
- Expungere impendiis**, vestibus, &c. pro privare. P. II. p. 216.
- Extingui**, pro vitam amittere. P. I. p. 111. Idque etiam interdum in mediis flammis. *ibidem.*
- Extremus**, ut *extremi ingenii* &c. pro infimus. P. I. p. 62.
- Exuere socerum**, patrem, principem, & similia, pro soceri animam abjicere &c. elegantes sunt Latinorum Græcorumque locutiones. P. II. p. 149.
- Exui**: de Imperatoribus usurpatum, qui ipsimet Imperium & purpuram deponabant, vel cogebantur deponere. P. II. p. 149.
- Exuviaz**, pro corio vel pelle. P. I. p. 62, & 63.
- Ἐξυ, Δαμασκῦ*, usque Damascum, nil aliud interdum esse quam *ἔξυ τὰ μὲν Δαμασκῦ*, contra partes Damasci. P. I. p. 85.
- F.
- Fabricare**: verbum familiare Lactantio. P. I. p. 9.
- Facere**, absolute seu intransitive positum. P. I. p. 45. 63. & 158. Conf. *Agere*.
- Familia vox**, servos proprie antiquitus complectebatur. P. I. p. 112. 113. & 158. Item P. II. p. 181. Sed nonnunquam tamen sobolem simul patrumfamilias. P. I. p. 171.
- Familiariter**: amicitiz verbum, non honorificentiz, adeoque *amicie* significans. P. I. p. 263.
- Famula**, *famulus*, &c. de virginibus, vel viris, animalibusve, Deorum ministerio aut cultui consecratis. P. II. p. 224.
- Fanum**: sæpissime usurpatum esse a Christianis de templis Gentilium, sed non perpetuo; quin quandoque de Templo corporis Christi, &c. P. I. p. 106, & 107.
- Falces Consulares**: insignia erant Consulatus, inter alia; quæ posterioribus adhuc Imperii Romani temporibus Consules, qui designati tantum fuerant, solebant a Senatu, quando Consules reapse fiebant, accipere. P. II. p. 40.
- Fastigium**, metaphorico sensu; de summa Regum, Principum, aliorumve dignitate seu *επιτοχῆ* &c. P. I. p. 137.
- Fastigatissima felicitas**, pro suprema. *ibidem.* Fastigatissimi Consulares, quasi *fastigiatissimi*. *ibid.*
- Fauces montium**, pro illorum angustiiis. P. II. p. 102.
- Fausta**: minor filia Maximiani Herculi, ex Eutropia, muliere Syria. P. I. p. 195. Item P. II. p. 45. 46. 66. & 218. Uxor fuit Constantini Magni. *ibid.* p. 46, & 66. Quando potius illi nupserit. p. 66. Quomodo perierit, & utrum mariti jussu. P. II. p. 302.
- Fausta nomina**, ut Felicitas, Faustina, Fausta, &c. plurimum amata veteribus. P. II. p. 302.
- Faustina**, Marci Antonini uxor; ut in maritum conspiraverit, & quo consilio. P. I. p. 253.
- Feminae**: Latinis non solæ sunt quæ viris junctæ sunt, sed & virgines. P. I. p. 247. A virginibus tamen interdum distinguuntur. *ibidem.*
- Fere sexcenti**, de sexcentis & triginta. P. II. p. 98. *Forme quatuor menses*, de mensibus quatuor, cum dimidio. *ibidem.*
- Festum Azymorum**. Vide *Azyma*.
- Fibularia**: vetus nomen urbis Calagurris in Hispania. P. II. p. 166.
- Filius Augusti**, & **Filii Augusti**

- s: appellationes interdum somodo honorificæ, etiam cum illis ageretur qui natura filii gustorum erant, adeo ut nulla exigua foret talium potestas Imperio. P. II. p. 381.
- as ordine majestatis. P. II. p. 76.
- cinius, Bithyniæ Præfectus: crudelis erat erga Christianos, nec filius homicida. P. I. p. 124.
- m P. II. p. 35, & 36.
- monium*: aliquando veteribus ætum pro *flaminio*. P. II. p. 67.
- re, pro animam, ductam prius spiritu, respirare & efflare. P. I. p. 116.
- rianus, Ægypti Præfectus, quarto Chr. seculo. P. II. p. 36.
- ruius Clemens, Consul Romanus: ex cognatis conjugis Domitiani erat. P. II. p. 283. Sed, nunquam talis, impietatis cum sua uxore accusatus, damnatusque &c. ibidem.
- umina, seu fluvii: nativi quidam sunt agrorum provinciarumque termini. P. II. p. 334. Attendebanturque ideo maxime a Romanis in castrametationibus & prætenturis limitaneis. ibid.
- cetura, de animantium proventu. P. I. p. 215. Foeturæ: ipsimet foetus. ibidem.
- ranci: nondum anno Chr. 307 totam Galliam pervaserant. P. I. p. 206. Sed eorum nomen utique temporibus utriusque Valeriani multo erat antiquius. ibid. Prope Rhenum primo, non circa Danubium, habitabant. P. II. p. 199.
- Frater natura; frater electione. P. II. p. 17. *Frater Imperii*, de Augustis Imperii Collegis. ibid. & p. 20. 52.
- Fratres: Ita se mutuo Reges vocabant. P. II. p. 17. Immo, quicquidem aut pari magistratu fungebantur in republica, vel ejusdem alias conditionis erant, vocabantur *fratres*. ibid. & p. 141.
- Fratres Arvales*, *Fratres fabriles*; *Montes fratres* &c. ibidem. Conf. *Soror*.
- Fretum Chalcedonium. V. *Chalcedonium*.
- Fundamenta Ecclesiæ Christianæ: per undecim Christi discipulos jacta. P. II. p. 10.
- Fundamenta mittere, pro ponere. ibidem.
- Furi Placidi consulatus: qua profusissima liberalitate, & ambitione populari enormi fuerit inchoatus. P. II. p. 41.
- Futura: credebantur sub Paganismo depingi a Diis in visceribus hostiarum. P. II. p. 24.
- G.
- G**Abinius, S. Sufanæ pater, &c. P. II. p. 32.
- Galatarchæ: Galatarum communi præerant, & solennes ludos curabant. P. II. p. 209.
- Galeæ: omnes quidem erant de corio. P. I. p. 280. Sed proprie tamen Græcis γαλιαι, *galeæ*, que fiebant ex felinis pellibus. ibidem. & p. 280.
- Galerius. V. *Maximianus Galerius*.
- Galla Placidia, Theodosii Magni filia: bis nupta, & quibus. P. I. p. 253.
- Gallix: immunes fuerunt a persecutione sub Constantio. P. II. p. 35. Aut qualem ad summum dici possint fuisse sub illo expertæ. P. I. p. 122, & 123.
- Gallicæ locutiones: origine magnam partem Latine sunt. P. I. p. 27. & 50.
- Gallienus, Imperatoris Valeriani filius;

I N D E X.

filius; competta patris captivitate, supra modum letatus, nec eam vindicare cogitavit. P. II. p. 24.
 Gemmæ: jam ante Diocletiani tempora adhibitæ ab aliis Imperatoribus in calceis &c. P. II. p. 146.
 Genitivi plurales contracti, ut *Deum* pro *Deorum*, *Januarium*, pro *Januariarum*. P. I. p. 165.
 Georgii Martyris Acta. Vide *Acta*.
 Germanitas fortuita; & electa. P. II. p. 17. Conf. *Frater natura*.
 Gladii pœna; honestior habita, quam securis. P. II. p. 187.
Gleba, sive *Gleba Senatoria*, & *Glebale aurum*: genus fuerunt penitentionis, quod olim senatores possessionum suarum gratia principi præstabant. P. I. p. 169. *Glebat*, *glebaticus*, &c. ibidem.
 Gothi: antiquitus ripam Istri incolabant. P. I. p. 249. Sub Diocletiano vero vicinæ provinciæ partem aliquam invaserunt, & indigenas expulerunt. P. II. p. 90.
Græcæ voces Latino more exaratae, plurimæ sunt apud Latinos. P. I. p. 107.
 Grammatica ars, pro Agrimensaria. P. II. p. 332. *Groma* ibid.
Gynæcea, sive potius *Gynæcea*: textrina erant publica. P. I. p. 159, & 160. Sive loca destinata operibus muliebribus. P. II. p. 54. Inque ea interdum viri noxii mulieresque vice poenæ amandabantur. ibidem.
 Gynæciarii: opifices, qui ibi loci texendis vestibus operam dabant. P. I. p. 160.

H.

H Adrianus, Imperator: quando sit Imperium adeptus. P. II. p. 363. Quo anno postremum suum Consulatum in-
 iverit. ibid.

Hæcære in medullis: de iis dictum qui *penito corde*, hoc est summo-mopere, amantur. P. I. p. 223.
Hæresis navalis, pro functione vel conditione navali. P. II. p. 102.
 Hæsitare, Latinis dubitare est. P. I. p. 150.
 Harjuga, sive haruga: hostia erat, cujus adhzrentia exta inspiciebantur a Divinis. P. I. p. 90.
 Haruspices: qui macularum harugarum conspectu futura prædicebant. ibidem. Differebant prorsus ab Auguribus. ibid.
 Hastæ: non raro olim pro Diis cultæ. P. II. p. 160. Hasta pro Marte Romanis culta. ibid. p. 162.
 Heraclea Thraciæ: vetustiori nomine *Perinthus* dicebatur. P. II. p. 99.
 Herculiani, & Herculii: quinam sic primo vocati sint. P. II. p. 107. & 388. Etiam posteriorum nomina longius producta ad posteros. ibid. & p. 281.
 Hierocles, judex Ethnicus, Præfes Bithyniæ, ac postea Præfectus Ægypti; auctor & consiliarius fuit ad faciendam persecutionem, quam Diocletianeam nuncupant. P. I. p. 124. & 125. Scripsit adversus Christianos. ibid. In eisdem indignis modis sæviit. P. II. p. 290. Unde & aliquando pugno cæsus ab Ædesio. ibidem.
 Hierocles alius, foedissimum Elagabali mancipium. P. II. p. 290.
 Hierocles, philosophus: sub Imp. Juliano virulentissima scripta in Christianam veritatem vulgavit. ibid.
 Hipponenses *Zariti*, pro *Diarii*. P. II. p. 36.
 Hisdem, pro eisdem, &c. Locutio familiaris huic auctori, nec Ciceroni memorata inter synonymas. P. I. p. 173.
 Homo; nonnunquam loco pronominis

I N D E X.

- minis is, vel illo, positus. P. I. p. 251. Conf. *Mulier*.
 Honorati viri : Romanorum legibus a tortura exempti erant. P. II. p. 181. Conf. *Decuriones*.
 Hormisdas Persa, qui ad Constantinum Magnum refugit; cujus filius fuerit, &c. P. II. p. 144. & seq.
 Horrea; differabant, proprie loquendo, ab apothecis. P. I. p. 244. cum quibus tamen interdum confusa. *ibidem*.
 Humanum genus: de Romano tantum Imperio, sive populo, &c. P. I. p. 9. 49. & 213. De toto genere humano. *ibid.* p. 49.
 Hunnericus, Vandalorum rex. P. II. p. 22.
- I.
- J**acobus Apostolus, Joannis frater: sub cujus Imperatoris principatu fuerit interfectus, & per quem Herodum. P. I. p. 39.
 Idolothya, hoc est cibi idolis immolati; prohibita nonnunquam erant ipsissimis Gentilibus. P. II. p. 215.
 Quotidianus aliquando cibus fuerunt Maximini. P. I. p. 243. Item P. II. p. 88. Quando primum imperata sint Christianis. *ibid.* Ut hi semper abstinerent. P. II. p. 89. & 215. Exceptis tamen Nicolaitis & Valentinianis. *ibid.* p. 215.
 Idolum: verarum etiam rerum, sive reapse existentium, simulacrum esse. P. I. p. 104. & 122. Vana idoli & imaginis, seu simulacri, distinctio. *ibidem*.
 Jejunia Christianorum: valde frequentia prioribus seculis. P. I. p. 97. Item P. II. p. 26. Quando eis studiosius insisterent. *ibid.*
 Ignorare aliquem: cultiorum scriptorum locutio, pro nescire quis hic aut ille sint. P. I. p. 87.
 Illyricum: non stricte duntaxat, sed late, & interdum quoque latissime acceptum a veteribus. P. II. p. 206, & 207. Qui illud prae-terea dividebant in Orientale & Occidentale. *ibid.* p. 207. Pro- vinciarum, quas utrumque com- plectebatur, nomina. *ibidem*.
 Imagines Dei: quaesitae frustra se- culo quarto a Paganis in Nico- mediensi Christianorum templo. P. I. p. 103. Immo nec apud hos in usu publico quatuor primis se- culis, fatente gravissimo illarum patrono. *ibidem*. Quod & ad usum per eadem secula privatum extenditur. Conf. *Effigies*.
 Imagines Imperatorum: statim at- que illi imperium capefferant, ad Collegas & in Provincias mit- tebantur. P. I. p. 182. Item P. II. p. 72. & 314. A quo mos iste fuerit profectus. P. I. p. 182. Sole- bant a magistratibus & populis cum magna reverentia excipi. *ibid.* p. 314. Quae quandoque tamen, sive adhuc viverent, sive jam ob- iissent, ignominiosissime sunt ha- bitae. P. I. p. 260. Item P. II. p. 314.
 Imminens dies: de die proxime se- quente. P. I. p. 268.
 Immolare: quid proprie significa- ret veteribus. P. I. p. 91. Con- fundi non debet cum *litare*, si sit accuratius loquendum. *ibid.*
 Immolatiui cibi. V. *Idolothya*.
 Immortale: non debere per *ado- randum* explicari. P. I. p. 88.
 Immortale signum crucis: ita bonis patribus dicebatur, quod eo pro- tegi posse crederent contra mor- tem temporalem & aeternam. *ibid.* p. 89.
 Imperator: hanc vocem aliud in- tualig

- tulit *Impératorum* significare quum primo loco ponitur, Augusteam scilicet dignitatem; aliud vero quum subjungitur ceteris titulis; victoriam nempe eorundem Imperatorum. P. II. p. 85. *Imperatoris* ac *Principis* appellationes, etiam cum de Imperatorum maximis agitur, esse promiscuas. P. I. p. 67. Conf. *Augusti*.
- Imperatores*; Num aliquo olim insigni distinguerentur a Cæsaribus? P. II. p. 176. Nam nullum quidem videri discrimen fuisse inter utrorumque purpuram; Et utroque etiam aliquando gestasse diademam. ibidem. Non diversi generis purpuram induebant. P. I. p. 193.
- Imperatores boni*: aliquot sane post Domitianum extiterunt. P. I. p. 53, & 83. Sed perpauca. ibid. p. 83. Et plerisque ex illis, qui ut ingenio mites atque ad clementiam proclives laudati sunt ab Ethnicis scriptoribus, fuisse ut plurimum atrocissimos Christianorum persecutores. P. II. p. 411.
- Imperium*: vox huic auctori non de solo imperio Augusto, quod quibusdam doctis placuit, usurpata, sed etiam de Cæsareo. P. I. p. 179.
- Impie*, pro inhumaniter, vel crudeliter. P. I. p. 252, & 253. *Impius* pro inhumanus &c. ibidem.
- Incendium Romæ Neronianum*: quando contigerit &c. P. II. p. 350. Et utrum citra controversiam unice ad incensæ urbis odium derivandum in Christianos? P. I. p. 32. & seq. Item P. II. p. 350.
- Indes*, Martyr. P. II. p. 34.
- Indicativus modus*: usurpatus non raro pro subjunctivo. P. II. p. 374.
- Indicia*, pro indicibus. P. II. p. 74.
- Indictiones*, & *indictiones tributariæ*, pro tributis. P. II. p. 15. 16. & 139. Videntur initio factæ extra ordinem, ad arbitrium victoris, aut ad reipublicæ necessitates. ibid. p. 278. *Indictiones a canone & oblatione* diversas fecit Asconius. ibidem.
- Inducere*, pro persuadere, pellicere. P. I. p. 127.
- Induere & indui*, simpliciter posita, pro purpuram induere vel indui. P. II. p. 46. & 173. Idque, de iis qui Augusti vel Cæsares creabantur. ibid. p. 149. Quo & modo veteres interdum *vestire* sine adjecto dixerunt. ibid. p. 293.
- Indulgentia*, pro pace Christianis data, vel cessatione a persecutione. P. II. p. 86. Generalius vero, pro clementia benevolentiaque Imperatorum, sive in remittendistributarie rei reliquis, sive in concedendis rebus quæ petebantur. ibid. p. 204. Vox est quæ haud demum nata Amm. Marcellini temporibus. ibidem.
- Indulgentiæ Imperatorum*, de tributariæ rei reliquis relaxatis. P. II. p. 204.
- Injuriæ*: vocabulum insolens & rejectaneum. P. I. p. 173.
- In præfenti*: Græcismus, pro in præfenti tempore. P. I. p. 129.
- Inquies*, pro inquietus. P. I. p. 259.
- Inrogare*, pro irrogare; atque utrumque porro pro *inserrere*. P. I. p. 13.
- Institutores*. P. I. p. 244.
- Instruere certamen*. P. II. p. 301.
- Insultare*, pro indignissime habere &c. P. I. p. 11.
- Insustentabilis*: epithetum hujus auctoris, quod defendi nequeat ex Cicerone, neque etiam forsitan

- ex aliis melioris notæ scriptoribus. P. I. p. 296.
- Interficere:** verbum quidem generaliter *occidere* & *e medio tollere* significans, sed interdum specialiter de hominibus cruce vel submersione necatis sine adjecto usurpatum. P. I. p. 40. & 41.
- Interpretem** nonnullorum vesana libido reprehensa. P. II. p. 365.
- Inestabilis,** pro detestabilis & execrandus. P. I. p. 264.
- Invenire & reperire;** haud necessarium differre a se invicem. P. I. p. 113.
- Invictus:** epithetum solis perpetuum. P. I. p. 186. Vide *Natalis Invicti*.
- Joannes Apostolus:** qua occasione revocatus sit ex insula Patmo, & Ephesum reversus. P. II. p. 13. & 414. Quoto Domitiani anno fuerit in dolium ferventis olei immissus. ibidem, p. 353. & 414. Utque inde servatus miraculo. ibid. p. 414.
- Joannes Baptista:** quomodo & sub quibus Principibus perierit. P. I. p. 39.
- Joviani, & Jovii.** Nomina longius producta ad posteros. P. II. p. 254, 281. & 388.
- Jovius:** Diocletiani cognomen, qui se *Jovium*, tamquam si a Jove genus duxisset, dicebat. P. II. p. 107.
- Ita,** pro deinde. P. I. p. 120. 267. 284. & 291.
- Itinera** duo quondam fuisse a Viminacio Nicomediam usque. P. II. p. 367. & seqq.
- Judæi:** sese olim *semen sanctum* appellabant. P. I. p. 52. Et Synagogas suas de industria in excelsis locis construebant, licet haud ita suavissent ab initio. ibid. p. 105.
- Judæi, καταρασταί:** de Judæis & Christianis simul, perperam confusus. P. II. p. 126. & alibi.
- Judices militares:** de Judicibus militaris ordinis, legum ignarissimis, &c. P. I. p. 167. Quando primum instituti sint, atque postea quali interdicti. P. II. p. 188.
- Julia, L. Septimii Severi conjux:** utrum mater fuerit Caracallæ, vel noverca? Et an huic tandem post prioris viri obitum nupsit? P. I. p. 253.
- Julianus, Apostata:** Cæsarea aliquando potestate non contentus, Augusti titulum dignitatemque usurpavit, invitoque Constantino retinuit. P. II. p. 23.
- Jupiter:** primum erat Romanorum numen. P. I. p. 270. Sed nunquam ab iis cultus sub forma lapidis. P. II. p. 160. *Maximus*, inter alia cognomina, nuncupatus. P. II. p. 160. Item *καταραστής*, vel *Descensor*. p. 128. Et *Απειθεός*. p. 163. Ac *Nicephorius*, *καταραστής*. p. 234.
- Jurare per Jovem lapidem:** sanctissimum Romanorum jusjurandum. P. II. p. 160. Sed locutione mire elliptica. ibidem.
- Jus humanitatis.** P. II. p. 298.
- Jussio:** Principis potissimum preceptio est. P. I. p. 126.
- Justitia:** pro justo populo, seu Ecclesia. P. I. p. 36. & 37. Pro vero Dei cultu. P. II. p. 10.
- Juvenis & adolescens:** vocabula nonnunquam Synonyma. P. I. p. 175.
- Juvenis,** de homine annos ad minimum triginta quinque nato. ibidem.

K.

Kalendæ: Romanos nunquam a Kalendis denominasse dies qui sequuntur post Kalendas,

lendas, sed eos tantum qui antecedunt. P. II. p. 9. adeo ut dies numerati ex ante Kalendas, in mensē essent qui designatas Kalendas antecederet. *ibid.* p. 356.

Kalenda Aprilis, Maji, &c.: locutiones tam Latinæ, quam *Kalenda Aprilis, Maia, &c.* sic de reliquis. P. I. p. 18.

Kalendaria duo tantum ad nos pervenere, ex iis quæ vulgata Martyrologia antecedunt. P. II. p. 401.

Καλωπία: quæstor pecuniæ publicæ &c. P. II. p. 215. Non is vero qui victimas victimarumve partes dividebat. *ibid.*

Καταποντισμός: supplicii genus, quo fontes mari mergebantur. P. I. p. 119. Idque, vel in vas plumbeum conjecti; vel saxo ad collum alligato. Quod Palæstinis nequaquam peculiare erat. Nec inter gravissima supplicia putatum a Græcis. *ibidem.*

Κάλυσις, pro jussione. Vide *Jussio*.

Κάλυμμα, & κάλυμματα, Latinis *calensima, &c.*: non unius erant generis. P. I. p. 48. Sed modo militaria, quæ a victricibus copiis cantabantur: modo vindemiatoria, quæ in vuarum calcatione adhibebantur: modo nautica, ad remiges animandos, eaque interdum curiose cani solita. *ibidem.*

Κρείσσων, ad verbum *melior*, pro *contemptor*. P. II. p. 381.

Κυνία: galeæ, ex caninis pellibus. P. I. p. 280.

Χαείον: de villa, vel domo in agro extra urbes extructa. P. I. p. 195.

L.

Laborare, pro ægrotare. P. I. p. 175.

Lactantius: Afer fuit patria. P. II. p. 5. Non Italus, nec Gal-

lus. *ibid.* & p. 6. Ususque in Africa Arnobio præceptore. p. 5. Quatuor aliquando nomina habuit. p. 7, & 8. Quænam fuerint ejus prænomina. *ibidem.* Nicomediam accitus a Diocletiano, ut illic literas oratorias doceret. p. 5. Iter suum ab Africa Nicomediam usque versibus hexametris descripsit. *ibid.* Nicomediam, initio persecutionis Diocletiani, degebat. p. 107. Ubi & per totum tempus quo in Oriente grassata est, adeoque per decennium, habitavit. p. 4. Venit postea in Gallias propter Crispum Constantini filium, quem, patris jussu, Latinis literis erudit. p. 4, & 5. Quo anno & loco sic institutus fuerit a Lactantio in Galliis. p. 5, & 6. Augustæ Trevirorum extremam egit senectutem. p. 6. Sed ut minime exploratum sit, ibine mors ejus acciderit, an alibi. p. 7. Ad quem usque Christi annum vixerit: & num etiam post Synodum Nicænam? p. 6, & 7. Scriptor fuit supra suæ ætatis captum castigatus. P. I. p. 133. Disertissimus Latinorum Ecclesiæ præfæc Doctorum. *ibid.* p. 163. Vir omnium suo tempore eruditissimus. P. II. p. 5, & 6. Quando & ubi loci libros Institutionum inchoaverit absolveritque. P. II. p. 4 & 107. Dux erant olim illarum editiones. p. 4. Utrum idem genuinus sit auctor hujus libri de Mortibus Persecutorum. P. I. p. 3. Item P. II. p. 3, 4, 7. Characteres quidam singulares ad rem dignoscendam. Obscuritas non rara, seu vitiosa brevitas in multis. P. I. p. 141. & 193. Afyndeta, magno numero. p. 192. Formulas veteres elegantiasque sermonis amat. P. II. p. 273. &

307. Amat argutias. p. 297. Adjectiva in *lis*, quibus in veris operibus Lactantius luxuriat, usurpat. P. II. p. 320. Phrasæ & vocabula variat quantum potest. P. I. p. 185. An ab homine malæ fidei sit profectus? P. I. p. 32. 33. 34. 35. 53. 54. 83. 84. 141. & 142. Ubi ponatur fuisse confcriptus. P. II. p. 4.

Lancea: vox ab Hispanis desumpta. P. II. p. 186. Lancea figebatur ante tentorium Præfecti castrorum. *ibid.* Adhibebatur in emendationibus, loco fustis, ut minus ignominiosa. *ibid.* p. 296.

Lancearii, alias **Lanciarii**, de militibus lancea armatis. P. II. p. 186.

Lapides Divi: lapides, vel saxa, a gentilibus multis modis honore divino cultos fuisse. P. II. p. 154. & seqq. Eum cultum diu durasse, ipsamque plebem Christianam eo infectam fuisse in pagis. *ibid.* p. 159, & 160.

Lapfi, sensu Ecclesiastico, sive qui furentibus Ecclesie persecutionibus in fide Christiana male perstiterant, duplicis fuere generis. P. II. p. 269. & 270.

Latrones clementes. P. II. p. 89.

Latrones, de militibus a latere: unde ita dicti sint. P. I. p. 249.

Laureatæ imagines, alias **Lauratæ**: multiplicem fuisse illarum usum, sed præcipuum in Imperatorum inaugurationibus. P. II. p. 299. Plura voce. *Imagines.*

Laureatæ tabellæ: ab iis qui res lætas & bene gestas nuntiabant, afferebantur. P. II. p. 59. Laureatæ litteræ, laureati postes &c. *ibid.* p. 192.

Legere, pro eligere. P. I. p. 142.

Leges: ea intentione latæ esse ut

proficiant, non ut noceant. P. II. p. 16. Tandiu debere manere, quamdiu earum scribendarum cautæ manserint. *ibid.* p. 16.

Leges edicti, de singularibus edicti capitibus, seu articulis. P. I. p. 110.

Legitime coqui, de Martyribus: qualis fuerit cruciatus. P. II. p. 30. 165. 288, & 289.

Legitimum oleum; quo luctatores ex lege & more palæstræ perfundebantur. P. II. p. 165. Injuriz illatæ hostibus legitime. p. 30. Legitima fossa; legitima sacra; legitima verba. *Ibid.* p. 289.

Lesum & letum a viris doctis, pro varia etymologiz ratione, scribi. P. I. p. 210.

Libellus, de schedula perpaucorum versuum. P. I. p. 278. Interdum de epistola. P. II. p. 317. Libellus repudii duodecim numerato versibus debebat constare. P. I. p. 278.

Libera vox cujusdam Medici ad Maximianum. P. II. p. 82.

Libertas Romanorum: quomodo aliquando displicerit maximis Imperatoribus. P. II. p. 40.

Licinius: ex Dacia oriundus. P. II. p. 52. Creatus Imperator a Galerio Maximiano. *ibidem.* Idque Carnunti in Pannonia, III Idus Novemb. P. I. p. 204. & P. II. p. 69. Anno suæ ætatis quadragesimo. P. II. p. 80. Quo Christi anno id acciderit. P. I. p. 203, & 204. Item P. II. p. 69, & 70. Utrum primum factus fuerit Cæsar, ac postmodum Augustus? An vero uno eodemque tempore Cæsar & Augustus? P. I. p. 204. Item P. II. p. 73. Amicus erat vetus & contubernalis Galerii. P. II. p. 52. Atque ita tenax, ut

vari-

I N D E X.

avaritia *favierit*. *ibid.* p. 100. Maximianum vicit. P. I. p. 280, & *seqq.* Admonente prius Angelo per quietem, ut ocius Deum iuramentum cum omni suo exercitu oraret. P. I. p. 276, & 277. Constantiam, Constantini sororem, uxorem duxit Mediolani, Anno Chr. 313 incunte. P. II. p. 98. Visus quidem aliquando Christianorum amicus. P. II. p. 92. Litterasque de restituenda ecclesia proponi iussit. P. I. p. 285, & 286. Sed se postea prodidit. P. II. p. 92. Coepitque aperte in Christianos anno Chr. 320 *favere*. *ibid.* p. 6. Tyrannus κατ' ἰσχυρὸν vocatus. P. II. p. 95. Dedit se Constantino anno 324, sub initium Octobris; eique purpuram, quam deponerat, attulit. P. II. p. 94, & 95. Post tamen Constantini iussu Thessalonicæ occisus. *ibid.* p. 64. Cum necdum sexagenarius foret. p. 80.

Lictores : summis Magistratibus apparebant. P. II. p. 278. Securibus, non gladiis, ad decollandos damnatos utebantur. p. 187. Et pecuniam quidem illis dabant damnatorum proximi, ut uno ictu caput auferrent. *ibid.* Sed populus tamen tela non sumebat in carnificem, si plures ictus infixisset. *ibid.* Quanquam postea lege vel consuetudine sancitum fuerit, ut post tertium ferire amplius non audeat. *ibid.* p. 188.

Limes in Frontem, in sepulcrorum inscriptionibus. P. II. p. 333.

Litare : quid proprie significet. P. I. p. 91. Diversum ab *immolare*. *ibid.* Non raro tamen apud Patres pro simplici *sacrificare* usurpatum. *ibidem*.

Litteræ Imperatorum ad Præfides

& præpositos : an confundi debeant cum eorundem edictis. P. I. p. 93. 286. 293. & 294.

Littus maris : puri Romanæ linguæ auctores, quanquam nec infrequenter oram, dicebant. P. II. p. 332.

Lucilla Augusta, Antonini Philosophi filia &c., quibus & quomodo bis nupsit. P. I. p. 253.

Luctus pro veste vel vestibus luctus. P. I. p. 250. Luctus tempus decem mensium antiquitus erat. P. II. p. 220. Postea vero duodecim. *ibidem*.

Ludi Seculares Severi : Consulibus Chilone & Libone, An. Chr. 204, exhibiti. P. II. p. 43.

L. Verus Imperator : quando ceperit imperare. P. II. p. 383. quamdiu imperaverit. *ibidem*. & p. 384. quo anno obierit. p. 383.

Lugendi genera detestabilia. P. II. p. 103.

Lumen verum, de colore purpureo. P. II. p. 87. **Lunina Senatus**, civitatis, &c. P. II. p. 21. & 142.

Lusoriæ, ut lusoriæ Danubii, lusoriæ Romanæ : naves erant Romanorum in fluminibus quæ illorum imperium determinabant a barbaris &c. P. II. p. 54.

Lusorium : cuiusmodi locus fuerit ; publicusne, qualia amphitheatra erant ; num vero domesticus, in palatio situs &c. P. I. p. 160. Item P. II. p. 54, & 295. **Lusorius**, pro derisorius. P. II. p. 54.

• M.

Littera M omissa sæpe in libris manu scriptis. P. I. p. 138.

Macrinus Imperator : quando fuerit interemptus. P. II. p. 363.

Y 5

Magi-

I N D E X

Magister Deus, & Magister Domini, de Christo. P. I. p. 29.

Magistri vocabulum latissime patere. P. II. p. 279. Hincque olim fuisse *Magistros morum, magistrorum operum*, &c. ibid. Sed magistrum proprie *Magistros pagorum, societatum, vicorum, Aruspicum*, &c. ibid. & p. 151. Illorum omnium dignitatem *magisterium* fuisse, non *Magistratum* ibid. p. 279. Coepisse vero postea illam vocem in aulis Imperatorum frequentari; unde *Magistri militum, cubiculariorum* &c. ibid. & p. 113.

Majestatis crimen: quomodo olim puniretur, & quando coepit esse capitale, & ex quibus legibus. P. II. p. 216, & s.

Malæ artes, de artibus magicis. P. II. p. 188. Imperatorum edictis vetitz. ibid.

Manere: veteribus sæpe significabat pernoctare. P. II. p. 243.

Manifestarius homicida, manifestarius fur, pro manifesto &c. P. II. p. 302.

Mansio & mansiones, de locis viarum regiarum &c. in quibus veteres pernoctabant. P. II. p. 243.

Mansio, de unius diei itinere. ibid. p. 244, & 317. **Mansiones & stativas** multa quidem habuisse communia. P. I. p. 178. Sed ita nihilominus ut res fuerint diversi generis. ibid. Discrepasse pariter mansiones a mutationibus. P. II. p. 243, & s.

Mare pro mari: a veteribus optime notæ usurpatum. P. II. p. 296.

Martyres: longe plures fuisse in primis Ecclesiæ Christianæ seculis quam posuerit Dodwellus. P. II. p. 398, & seqq. **Martyres Lugdunenses**. ibid. pag. 420, & deinceps.

Martyrum acta: quibus modis olim comparata sint, & ad nos pervenerint. P. II. p. 391. & 392. Item p. 395, & seq. Uti plurima tamen perierint. P. II. p. 392, & 396. Primigenia & genuina talia esse ut post sacras scripturas nihil nobis sanctius esse debeat. ibid. p. 390. Recitabantur antiquitus in conventibus publicis diebus festis, pro ratione Martyrum quorum festa peragebantur. ibid. p. 393, & seq. Sed & privatim diligentius lectitabantur a fidelibus. ibid. p. 394. & 395. Interpolata sæpissime variis modis a collectoribus, vel restitutoribus, vel editoribus. ibid. p. 396, & 398.

Martyrium: alter baptismus. P. II. p. 448. Omnia peccata passione purgabat. ibid. Sponte quæsitum a multis. P. I. p. 99. & P. II. p. 26. Damante tandem Mansurio qui ab honorandis ejusmodi Martyribus prohibebat Christianos. ibidem.

Martyrologia: quomodo quondam collecta sint, & conscripta. P. II. p. 445, & 446.

Mater Deum, Cybele, forma lapidis culta. P. II. p. 157.

Maxentius: matre quidem Eutropia, patre vero, aliis Maximiano Herculio, aliis autem homine quodam Syro, immo aliis aliter, natus. P. I. p. 144. Item P. II. p. 45. 46. 170. 218. & 219. Puer adhuc, valde laudatus. P. II. p. 218. Ferus & inhumanus evasit. P. I. p. 144. Malæ mentis ac perniciosæ. ibidem. Stultus, libidinofus, &c. P. II. p. 232. Anilibus gentilium fabulis, magicisque artibus erat deditus. ibid. Sed qui tamen simulavit se initio
Chri-

Christianum, ut Romano populo blandiretur, visusque illis favore. P. II. p. 92. 195. & 232. Quos interim odio prosequeretur. ibid. p. 195. Nulli fuit carus, ne patri quidem aut focero; quibus etiam invisus. P. I. p. 144. Adeo superbus & contumax ut neque patrem neque focerum soleret adorare. ibidem. Quam ob causam non videtur tamen valde culpandus. P. II. p. 270. Gener fuit Galerii Maximiani. P. I. p. 144. Ducta scilicet uxore, secundum nonnullos, Magna Urbica, Galerii filia ex priore conjugio. P. II. p. 219. Ex eaque duos genuit filios &c. ibid. Ubi & quando creatus sit Augustus. P. I. p. 187. 188. & 266. Item P. II. p. 63. 63. 94. 194. & 195. Tyrannus frequenter vocatus. P. II. p. 95. Quo anno bellum Constatino indixerit. P. I. p. 263. Utque ultro aggressus. P. II. p. 93. Quando sit devictus. P. I. p. 266. Item P. II. p. 94. Quo pacto misere perierit. P. I. p. 269. & 270. Item P. II. p. 243. Titulum *Maximi* sibi vindicabat. P. I. p. 270.

Maximianus Galerius: alias alio ordine *Galerius Maximianus* appellatus. P. I. p. 76. Item P. II. p. 174. Alias *Maximianus* simpliciter. P. I. p. 76. Quin & alias rursus *Galerius* sine addito. ibidem. Sed nusquam tamen ab auctore hujus libelli. ibid. *Armentarium* aliquando cognominatum esse, & qua de causa. P. I. p. 76. Item P. II. p. 174. Quomodo nomen ipsi mutaverit. Diocletianus. P. I. p. 146. Item P. II. p. 173. 174. 375. & 376. In Dacia, haud longe a Sardica, natus. P. I. p. 76. Ex Marte se procreatum

videri & dici volebat. P. I. p. Item P. II. p. 147. Jovianum se, Diocletiani imitatione, comminavit. P. I. p. 302. Uxor duxit Valeriam, Diocletianam. ibid. Sed ex qua non sustulit liberos. P. II. p. 53. Astitit Dazam. P. II. p. 375. didianumque ex concubina ge. P. II. p. 53. Præceps fuit & sanus. ibidem, p. 46. Crudelissimæ. P. I. p. 101. Item P. II. Nec non magnus auctor perditionis contra Christianos extitit. P. I. p. 110. Item P. II. p. 78 & 79. Quo Christi anno creatus fuerit Cæsar. P. I. p. 66, & Item P. II. p. 15. & 53. Creatus autem Kalend. Martiis. P. I. p. 86. Eique tum Illyrici usque Ponti fretum commisit. P. I. p. 19. Progressus post Mesopotamiam contra Persas p. 79. Prima vice, ni & secunda, ab illis superatus. P. I. p. 80. & 85. Item P. II. p. 145. deque post acceptam cladem versus, ad Diocletiani castra per mille passus pedes coactus est. P. I. p. 80. & Item P. II. p. 146. Fugavit de Narseum. P. I. p. 80. Item P. II. p. 23. & 145. An cepit que? P. II. p. 145. Quo redierit ab ista expeditione. P. I. p. 81. Utque tum faris nomen detrectaverit. ibid. & P. II. p. 374. Exceptus tunc temporis honorificentia a Diocletiano in Mesopotamiam. P. I. p. 85. Quando coepit imperator vocari. P. I. p. 81. Quo sensu diu *Augustus* fuerit, & *extremus Cæsarum*. P. II. p. 374. Diocletianum imitari cedere coegit. P. I. p. 135.

I N D E X.

Urbanamque tum plebem subjecit capitationi. *ibid.* p. 55. Quo potius die creatus sit Augustus. P. I. p. 149, & 151. Nunquam solus imperium Augustum tenuit. P. II. p. 48. & 51. Utrum ipse, an Constantius, post abdicationem Diocletiani, Augustus primus renuntiatus sit & appellatus. *ibid.* p. 51. Purpuram misit ad Constantium. P. II. p. 59, & 60. Severum ac Licinium creavit Augustos, priorem ad recipiendum imperium hortatus. *ibid.* p. 60. 61. & 68. Nunquam pedem intulit in urbem Romam. P. II. p. 56. Cogitabat quidem paulo ante obitum de deponendo post vicennalia imperio. *ibid.* p. 53, & 79. Sed quæ non celebravit. *ibid.* p. 216, & 217. Sicut nec pervenit ad annum vicimum sui imperii. P. I. p. 80. Quando edictum, quod in Christianorum gratiam moribundus fere emisit, vulgaverit. P. I. p. 232. Item P. II. p. 83, & 84. Ad Sardiniam obiit. P. I. p. 235. Quando & quomodo. *ibid.* p. 223. Item P. II. p. 52. 80. 81. 84. 202. 205. 206. & 383.

Maximianus Herculeus: Pannonia oriundus. P. I. p. 71. Item P. II. p. 17. Homo fuit non modo non adeo clemens, incommodus, civilitatisque penitus expertus, sed ad omnem asperitatem sevitiamque proclivis. P. II. p. 34. Adeoque sanguinariæ temeritatis. *ibid.* p. 35. Infidus alias, perfidiæque plenus. *ibid.* p. 20. 34. 76. & 77. Rerum novarum cupidus. P. II. p. 20. Liberalis ceteroquin & prodigius, potius quam avarus. *ibid.* & p. 281. *Herculis* nomen sibi indidit, quasi Herculeum patrem habens. P. I. p. 302. Item

P. II. p. 147. Uxorem duxit Valeriam Eutropiam. P. II. p. 218. Ex eaque genuit Maxentium. *ibidem.* A quo, post obitum, nescio quo prætextu consecratus. P. II. p. 231, & 232. Faustam quoque filiam, quam Constantius uxorem duxit, habuit. P. I. p. 207. Ubi & quando factus primum fuerit Augustus a Diocletiano. P. I. p. 148. Item P. II. p. 15. 18. & 39. Quomodo vero secunda vice a Maxentio filio. P. I. p. 193. Item P. II. p. 68. 74. 198. Et quo denique pacto tertium a semetipso. P. II. p. 64. 76, & 77. Ter enim purpuram induisse. *ibidem.* Qui primo porro, & ubi, & quando imperium deposuerit. P. I. p. 149. Item P. II. p. 63. 65. 174, & 175. Quando autem secundo. P. II. p. 76. Quando denique tertio amiserit. P. I. p. 208. Prima vice per annos viginti et mensem unum integrum imperavit. P. II. p. 18. Ubi loci post depositam primo purpuram sit moratus. P. I. p. 193. Item P. II. p. 63. Utram Cæsaream dignitatem aliquando gesserit. P. I. p. 148. & P. II. p. 18. 19. & 240. Thermas Diocletiano consecravit. P. II. p. 376. & 377. Cui etiam obsecundavit semper in omnibus. *ibid.* p. 20. Ipse proinde frater nuncupatus. P. II. p. 17. 281. & 376. Ut Maxentium filium privare postea regno voluerit, & ubi hoc fuerit aggressus. P. I. p. 201. Item P. II. p. 68. Ubi, quando, & quomodo mortem obierit. P. I. p. 210. & 211. Item P. II. p. 78. 93. & 199. Ejus statuas post obitum dejectas fuisse &c. P. I. p. 259, & 260. Item P. II. p. 91.

Maximinus Daza, sive Daza; alius

I N D E X.

G. Galerius Maximinus dictus. *P. II.* p. 219. Armentarii, hoc est Galerii Maximiani, sorore, cujus nomen ignoratur, progenitus fuit. *P. I.* p. 146. Item *P. II.* p. 279. Adeoque Galerii affinis. *P. II.* ibidem. Ac vero quidem nomine ante imperium *Daza* vocabatur simpliciter. *P. I.* p. 146. Idque fortassis quod originem e Daharum populo duceret. *P. II.* p. 293. Sed, jubente Galerio Maximiano, *Maximinus* de Galerii nomine, cum necdum Cæsar esset, vocatus. *P. I.* p. 146. Seu, ut alii malunt, *Maximianus*, plenius. *P. II.* p. 375. Qui tamen rursus postea appellatus *Daza* non infrequenter sine addito. *P. I.* p. 150, & 153. Sicut & alias solummodo *Maximinus*. *P. I.* p. 149. Cur & quando nomen ejus mutatum fuerit a Galerio. ibid. p. 146. Utque simul ab eodem adoptatus. *P. II.* p. 375. Quot ex illa liberos sustulerit. ibid. p. 219. Adeo temulentix & crapulæ erat obnoxius, ut in comotationibus insaniret & fureret, &c. *P. II.* p. 46. Effrenata in eodem libido erga mulieres. *P. I.* p. 246. Vix sex integros menses abstinuit a persequendis Christianis. *P. II.* p. 208. Fuitque persecutorum omnium sævissimus. ibid. p. 106. A pecoribus & silvis ante omnia sublatus. *P. I.* p. 153. Statim scutarius, continuo Protector, mox Tribunus, postmodum Cæsar. ibidem. Quando & ex quorum dispositione potestatem Cæsaream sit adeptus. *P. I.* p. 149, & 217. Item *P. II.* p. 43. 48. 49. & 100. Quot annis merus Cæsar extiterit. *P. II.* p. 70. 71. & 100. Augustus a semetipso

renuntiatus. ibid. p. 80, & 82. Sed & deinde a Galerio, *P. II.* p. 200. Quot annos imperaverit. ibid. p. 72. Quando victus fuerit a Licinio. *P. II.* p. 280. Ubi & quomodo miserrime perierit. *P. I.* p. 295. & seqq. Item *P. II.* p. 46. 77. 102. 103. 104. & 249.

Maximus: Jovis titulus est e principibus. *P. I.* p. 270.

Memoriam malorum Imperatorum non uno modo damnatam fuisse a veteribus. *P. I.* p. 52. Item *P. II.* p. 129.

Mens bona, pro mente sana. *P. II.* p. 83.

Mensa & Mensæ, sine adjectione, de Mensis sacris Orthodoxorum. *P. I.* p. 117.

Menses Lunares Judaicos nominibus Mensium Syro-Macedonicorum apud Josephum appellari. *P. II.* p. 360. Mensium septem Asianorum diagramma, &c. ibid. p. 358.

Mercatores, seu *Mercatores magnarii*, de iis quos Galli nuncupant, *Marchands en gros*. *P. I.* p. 244.

Mereri, pro nancisci, adipisci, sortiri, ita ut eventum potius quam jus & dignitatem, vel eventum etiam, non solum jus & dignitatem notet. *P. II.* p. 267.

Vocem *Meridies* de illo etiam tempore, quod post medium diem est, usurpari. *P. II.* p. 316. Quia & de horis occasum solis propius antecedentibus. ibidem.

Merum, supple vinum: adhibitum a veteribus ad supplicandum. *P. I.* p. 243. & seqq. Idque etiam quandoque inter epulas. ibid. p. 244. Eisdem mero, quo solebant supplicare, cibos suos interdum perfudisse, ut ita quasi sacra rent. ibid. p. 243. Merum
• inver-

I N D E X.

- sa*vergebatur frontibus hostiarum. *ibid.* p. 244.
Metatheses : Latinis usitatae. *P. I.* p. 47.
Metere, pro sternere, dejicere, & quam ob causam. *P. II.* p. 246.
Metiri, passivo sensu. *P. I.* p. 169.
Mi Domine, in litteris ad provinciae Praesidem. *P. II.* p. 88.
Miles, a voce *mille*, non uno modo. *P. I.* p. 275. Miles zre dirutus, de eo cui stipendium ignominiae causa non dabatur &c. *P. I.* p. 245. Milites Latinis non raro fuisse copias pedestres ab equitibus distinctas. *P. I.* p. 265. Sed & saepe tamen copias pedestres & equestres simul. *ibidem.*
Milesii : Apollinem colebant. *P. II.* p. 362.
Milia tria, vel, ut alii scribunt, millia, pro leuca. *P. I.* p. 275. Aliter vero pag. 284.
Ministri sine addito, de Diaconis. *P. I.* p. 117. Item *P. II.* p. 166.
Ministri Ecclesiae, Ministri Episcopatus, Ministri Dei &c. de *ibidem.* *P. I.* p. 117.
Ministri Palatini; albae tunicae specie, auro interdum limbatæ, peculiariter utebantur. *P. II.* p. 87.
Quam Maximinus cum summis Pontificibus, qui ab ipso per provincias ordinati, communicavit. *ibidem.*
Minutius Felix: qua ætate vixerit. *P. II.* p. 327.
Missæ confessiones, de vulgaribus Missæ Præfationibus. *P. II.* p. 394.
Mittere, pro ponere. *P. II.* p. 10. & 271.
Mnestheus; unus ex Aureliani libertis, qui plures in ejus necem variis modis concitavit. *P. II.* p. 276.
Moliri, pro parare. *P. I.* p. 205.
Moneta, de ædificio in quo moneta vel nummi signabantur. *P. II.* p. 139. & 280.
Monogamia : in utroque sexu requisita a Tertulliano cum Montanistis. *P. I.* p. 301.
Montes: sæpissime tanquam dii habiti & culti. *P. I.* p. 95. Item *P. II.* p. 153. & 284. Exstructaque in iis templa & aræ. *P. II.* p. 284. Montium Dii. *P. II.* p. 285. Conf. *Dii.*
Monteses Dii, & **Montenses**. *P. II.* p. 25. 26. 156. & 284.
Montinus; Deus qui montibus præest. *P. II.* p. 284.
Morari aliquem, pro expectare. *P. I.* p. 192.
Mors bona; de morte facili & cruciatibus carente. *P. II.* p. 55 186. & 296. **Mors devota**, pro morte destinata. *P. I.* p. 282. **Mors simplex**, duobus modis accepta. *P. I.* p. 249.
Mortes, mortium, mortibus, ut & similia apud Græcos & Hebræos. *P. I.* p. 3. Item *P. II.* p. 8. 123. & 267. **Mortes Principum** sæpius celatæ. *P. II.* p. 43.
Morti sterni, morti mactari, sopiri, &c. *P. I.* p. 135.
Mortuale, sive *vixitior*. *P. I.* p. 252.
Movere, pro amovere, remove-re, &c. *P. I.* p. 14.
Mulier, in alloquio: vox nonnunquam contemptis; alias, nec raro, irascentis. *P. I.* p. 251. Pro pronomine *ea*, vel *illa*. *ibidem.*
Mulvius pons; a M. Æmilio Scauro factus. *P. II.* p. 242. Procul dubio lapideus erat. *ibid.*
Munera nova, ejusdem cum novis iudictionibus generis. *P. II.* p. 16.

I N D E X.

Mutuo & mutuo; ancipiti terminatione in una eademque significatione proferebantur ab antiquis. P. II. p. 376.

Myrrha Orontea. P. II. p. 321. Myrrha Achaica. *ibid.* p. 322. Myrrha non gignitur in Mesopotamia. *ibidem.* Sed ex Arabia Antiochiam, ad Orontem fluvium positam, afferebatur. *ibid.*

N.

N *Antus*, a nanciscor, pro *nactus*; antiqua scribendi ratio quæ suis locis possit fervari. P. II. p. 300.

Narfeus, Rex Persarum: quam suscepit expeditionem sub Diocletiano. P. I. p. 77. & seq. Oppressus quidem fugatusque Galerii auspiciis. *ibid.* p. 80. & 81. Item P. II. p. 23. Sed non captus. P. II. p. 145. Quo anno Diocletianus triumphum egerit de illo. *ibidem*: & pagg. 37. 38.

Natalis Imperatorum: de die quo imperium inibant. P. II. p. 94. An festi fuerint ejusmodi natales, quum per unum quemque mensem recurrebant. *ibid.* p. 96. & p. 373. Natalis Constantini quadruplex. *ibid.* p. 62. 71. & 72.

Natalis solis; de die VIII. Kal. Januar. P. I. p. 185.

Navalis hæresis. Vide *Hæresis*.

Nemesianus, Africanus Martyr: instructum se esse Actis primæ Confessionis S. Cypriani gloriabatur in metallis. P. II. p. 391.

Ne & nec; confusa sæpe malo fato a librariis. P. I. p. 57.

Nero Imperator: immanium bestiarum sordidissimus. P. II. p. 11, & 22. Primus omnium, post ecclesiam constitutam, Dei servos persecutus est. P. I. p. 39. Qua occasione coepit in illos sævire.

ibid. p. 32. & seqq. Item P. II. p. 350. Quibus die & anno perierit. P. I. p. 50. Item P. II. p. 350. An fuerit sepultus? P. I. p. 42, 43. & seq. Quinam illum vivere adhuc post mortem fixerint? *ibidem.* Neronem, ex multorum veterum sententia, futurum aliquando vel Antichristum ipsum, vel Antichristi præcursorem. P. I. p. 44, & 45. Item P. II. p. 11. 127. 273. & 274.

Nerva: Princeps optimus. P. II. p. 372. Quando coepit imperare. *ibidem.* Quando Trajanum adoptaverit. *ibid.* p. 44. 372, & 373. An imperium unquam abdicaverit. P. I. p. 136. & seqq. Item P. II. p. 372. & 376. Quamdiu imperaverit. P. I. p. 137. & 138. Item P. II. p. 372. Quo anno sit mortuus. P. II. p. 372. Inter Divos statim a morte relatus. P. I. p. 137. Item P. II. p. 372, & 373.

Nescire aliquem: loquendi genus, pro quo cultiores scriptores *ignorare aliquem* dixerunt. P. I. p. 87.

Nicæam interdum per e simplex *Niceam*, sed immerito, scribi. P. II. p. 256.

Nicephorium Mesopotamiæ: situm fuisse ad Euphratem, prope Edesam. P. II. p. 233. Conditumque ab Alexandro Magno. *ibidem.*

Nicephorium prope Pergamum: locus, vel vicus, multis templis & statuis Deorum illustris. P. II. p. 234.

Nicephorius Jupiter. *ibidem.*

Nicomedia: princeps olim civitas Bithyniæ. P. I. p. 285. Sedesque regia. p. 94. Quam Diocletianus studuit urbi Romæ coequare. *ibid.* p. 70.

Nigras vestes indutas etiam fuisse a foeminis in luctu sub Imperatoribus. P. II. p. 220.

S. Ni-

I N D E X.

S. Nilus, Chrysothomi discipulus : lectionem Actorum Martyrum maxime commendabat. P. II. p. 394.

Nimum, pro valde. P. II. p. 300.

Nocens, pro nefario, execrabili, &c. P. I. p. 12. & 36.

Noctuam in Constantini nummis conspici. P. II. p. 241.

Nominatim compellari solitos esse milites a ducibus, sicuti hi rem segnius goni viderent. P. II. p. 318.

Non, pro nihil; ut non habere, pro nihil habere. P. I. p. 174. & 214.

Notarii: quid fuerint sub Augustis. P. II. p. 317.

Nudari, metaphorico sensu. P. II. p. 191.

Nullus, pro inani &c. P. I. p. 54.

Numa Rex: an fuerit unquam Pontifex Maximus. P. II. p. 213.

Nunc jam: pleonasmus vetus. P. I. p. 239.

Nuncupare, pro Cæsarem pronuntiare &c. P. II. p. 293.

Nuptiæ secundæ. Vide *Augusta*, & *Monogamia*.

O.

Objectare: frequentativum verbum, non infrequens. P. I. p. 162.

Obtruncare, haud raro idem esse quod quomodocunque occidere, etsi proprie *truncum reddere* significet. P. I. p. 209, & 210.

Occultus, a, um: interdum tam bene participium esse posse pro *occultatus*, quam vulgo censetur nomen ex participio. P. I. p. 110.

Octobrem mensẽ Domitianum olim nomine suo invasisse, sed, ut infaustum vocabulum, erasum fuisse postea ex omni ære vel saxo. P. II. p. 12.

Oculi: Latinis Græcisque, modo

de præcipuis v. gr. Republicæ viris, modo autem de insignioribus regionis urbibus &c., usurpati. P. II. p. 142.

Oculi dextri: Confessoribus quondam eruti. P. II. p. 213.

Odoritas, prioritas, & similia. P. II. p. 202.

Oecumenica Concilia: cur sic olim vocata sint. P. I. p. 8.

Offa: vallum inter Angliam & Walliam limitaneum. P. II. p. 336.

Ab auctore suo sic dictum, ibidem.

Officia & Officiales: de Præfidum Judicumque apparitoribus; qui minores fuere magistratus cum militibus. P. II. p. 200. 271. & 279. Item P. I. p. 68. & 74.

Officium, pro administratione. P. II. p. 271.

Officiæ: loca proprie, ubi res fiunt ab opificibus. P. I. p. 244.

Quomodo differant a tabernis, & apothecis, ibidem.

Oinkus, Latine *Domestici*, seu *si*: vocabulum, quod tres personarum species comprehendebat. P. II. p. 366.

Omnes, pro plerisque omnibus. P. I. p. 147.

Oppidum, pro oppidanis. P. I. p. 116.

Ora maris: locutio pura, seu Romana. P. II. p. 332.

Orationum piarum efficacia. P. I. p. 7.

Orbis, orbis terra, totus orbis, &c. de orbe mere Romano. P. I. p. 8. 66. 98 & 99. 122. & 134.

Ordinare, pro constituere seu crescere; dispensatorem patra, vel Cæsarem. P. I. p. 26.

Oriens: quas olim provincias complecteretur. P. I. p. 80, & 85. Item P. II. p. 149. & 150. *Oriem*

tem

tem aliquando partem tantum fuisse imperii Romani Orientalis. *ibid.* p. 149. Originem conculatorum a victoribus collorum, sut tergorum; Orientalibus deberi. P. II. p. 276.

Orii, pro incipere imperare. P. I. p. 50. Item P. II. *Præf. Ampl. Cuperi*, fol. 4.

Orontes fluvius; *Orientalis* quoque nomine interdum vocatus. P. II. p. 321.

Orontes populi: non in Arabia, sed in Melopotamia fuerunt, Gordizis proximi. *ibid.* p. 322.

Ortus, de imperii initio. Vide *Orii*.

Ortae, pro *Orta*, *deinde*. P. I. p. 120.

P.

PAdus: unde oriatur. P. I. p. 44. Idem cum Eridano, secundum nonnullos. *ibid.* Quin & cum Rhodano quoque confusur. *ibidem*.

Pagani: templa non posse sine simulacris esse putabant. P. I. p. 103. Ubi sua templa solerent collocare. *ibid.* p. 105. Utrum aliquando sacerdotes maximos per singulas civitates habuerint? *ibid.* p. 239. Sacrificia sua sæpe viderunt Christianorum interventu disturbata. P. II. p. 283.

Palatinos multiplicis oligi generis fuisse. P. I. p. 99. Palatium, pro Palatinis. *ibid.* p. 116.

Παλατινῶν. P. II. p. 69. & 70.

Pannonia secunda Ripariensis: unde ita fuerit appellata. P. II. p. 335. Pannonici milites Riparii. *ibidem*. Pannoniæ pars *Valeria* nomine ad honorem Valeriæ Diocletiani filiæ per Galerium Maximianum nuncupata. P. II. p. 32. & 313.

Paragaudæ lineæ. P. II. p. 41. **Παράου**, (supple *χρῆσι*) de tempore præsentis. P. I. p. 236.

Partes alicujus, de regione ubi aliquis degit. P. I. p. 250.

Paulus Apostolus: non ab Apostolis, sed ab ipso Christo ad Apostolatam assumptus. P. II. p. 348. Interfectus a Nerone. P. I. p. 40. & 41. Idque gladio. *ibidem*.

Pecus, pecudis, fuisse semper nomen generis fœminini. P. I. p. 86.

Penſitationum tria genera apud antiquos. P. I. p. 212.

Perſectiſſimatus: honoraria dignitas. P. I. p. 158. & 159. Eaque minor clariffimatu. P. II. p. 53. Quæ initio quidem civitatum primoribus concessa, impetrata deinde ab hominibus viliffimæ conditionis. P. II. p. 159. Quod ipsis tamen postea interdictum. *ibidem*.

Perſectiſſimi viri. P. I. & II. *ibid.* & p. 295. Quomodo in variis causarum generibus punirentur sub Galerio. P. I. p. 159.

Perinthus; antiquum nomen *Hæraclex Thraciæ*. P. I. p. 274. & 275. Item P. II. p. 99. & 244.

Pernicijs: a *pernoscendo* proprie & eleganter appellata. P. II. p. 308.

Periæ: quando victi sunt a Galerio. P. II. p. 23.

Persecutio Alexandri, sive potius sub Alexandro. P. II. p. 429.

Antonini Caracallæ. *ibidem*. p. 428. & 429.

Antonini Pii. *ibid.* p. 419. & s. Aureliani. P. I. p. 64. Item P. II. p. 436, & 437.

Caracallæ. V. *Antonini*.

Cari, vel sub Caro. P. II. p. 436.

Constantii Ch'ori, seu melius sub

I N D E X.

sub Constantio Chloro: qualis fuerit. P. II. p. 443. Confer supra *Constantius Chlorus*, & *Galba*.

Decii. P. I. p. 56. & 57. Item P. II. p. 430. ac seqq.

Diocetiani: quando coepit. P. I. p. 101. & 102. Item P. II. p. 27. 28. 40. 102. 437. & 438. Quem precipuum habuerit inceptor. P. I. p. 99. Item P. II. p. 79. & 438.

Quando ex parte quieverit. P. II. p. 83. & 84. Quando penitus deserit. P. I. p. 294.

Domitiani: quando primump sit octa. P. I. p. 51. Item P. II. p. 351. 352. 353. 413. & 414.

Galerii Maximiani. P. II. p. 438. & 439. Conf. supra *Maximianus Galerius*.

Galli. P. II. p. 433. & seq.

Hadriani. ibidem, p. 417. ac seq.

Heliogabali: utrum ullâ talis fuerit, vel sub Heliogabalo. P. II. p. 429.

Herculii Maximiani. ibid. p. 439. & 440.

Marci Aurelii. ibidem, p. 420 & seq.

Maximini. P. II. p. 441. Conf. *Maximinus Daxa*.

Nerodis: quo anno fuerit excitata. P. I. p. 32. & seqq. Utrum localis tantum extiterit, an universalis. P. I. p. 37. & 38. Item P. II. p. 412.

Philippi, siue potius sub Philippis. P. II. p. 430.

Severi. ibidem, p. 424. & seqq.

Traiani. ibid. p. 415. & 416.

Valeriani: quando inceptor. P. I. p. 58. Quamdiu duraverit, & quamgravis. Ibidem, p. 59. Item P. II. p. 435. & 436.

Persecutionem facere: phrasis quarto Chr. seculo usurpata. P. I. p. 124.

Persecutiones adversus Christianos: ex quibus causis quondam ortæ sint. P. II. p. 410. 411. 446. & seqq. Utrum passim ludorum publicorum occasione. ibid. p. 427. Frequentes etiam fuerunt eo tempore quod inter Domitianum & Decium intercessit. P. II. p. 415. Sæpius vulgi persecutiones ad cædes usque processerunt. ibidem, p. 426.

Persecutores simpliciter, de Ecclesiæ persecutoribus. P. I. p. 45. Haud ii visi veteribus Christianis, in quos maledictis invehi non liceret. ibid. p. 123. *Persequi* absolute positum. ibidem, p. 45.

Persæ Regum aliquot series illustrata proxime post Saporem. P. II. p. 143. & seqq.

Pessinuntium simulacrum: qua reverentia habitum fuerit a Romanis. P. I. p. 263.

Petrus Apostolus: an viginti quinque annis Romæ sederit? P. I. p. 30. 31. & 35. Item P. II. p. 10. & 349. Quando primum Romam venerit, & utrum in Judæa Syriæ usque ad annum ultimum Agrippæ Regis manserit? ibidem. An duplex statuendus sit illius in urbem adventus. ibid. Utrumque in dubio esse apud nonnullos. P. II. p. 371. Quæ miracula edita sint ab ipso Romæ. P. I. p. 31. & 32. A quo fuerit interfectus, & quo pacto. ibidem. p.

I N D E X.

33. & 40. Item P. II. p. 349 & 350.
- Petrus emusus, Martyr.** P. I. p. 116. Item P. II. p. 34.
- Phaedrus :** optimus ætatis scriptor, aut quæ saltem proxima fuit optimæ. P. I. p. 133.
- Phalanges :** quomodo disponerentur a Romanis in castrametationibus. P. II. p. 333.
- Phthiriasis :** atrocium scelerum pœnas. P. II. p. 305. Exempla aliquot. ibidem.
- Phanaticus,** de Sacerdote vel homine Diis consecrato. P. II. p. 209.
- Pietas,** pro misericordia. P. I. p. 208.
- Pii,** pro misericordiis aut clementiis. P. II. p. 297. **Pius,** pro benigno, humano, &c. P. I. p. 207.
- Pila & enses,** seu gladii : arma erant v. gr. Protectorum Imperatoriorum. P. I. p. 258.
- Pilati Acta :** quando conficta sint. P. II. p. 214. & Præf. Ampl. Cuperi, fol. 3. & 4.
- Pionius, Martyr :** sub quo & quando fuerit percellus. P. II. p. 355. & seqq.
- Placatus,** hujus placatus, pro placatione. P. I. p. 9.
- Polycarpus,** Smyrnæ Episcopus : quando passus sit. P. II. p. 377. An primus ex Martyribus publico cultu fuerit honoratus ? ibidem, p. 450.
- Polycæctus,** Martyr : quomodo Dacii & Valeriani contra Christianos edictum tractaverit. P. I. p. 109.
- Pontes amphitheatrorum,** tabulata fuisse allevata in modum pontium, &c. ibidem, p. 182. & 184.
- Pontifex Maximus veteris Romæ :** num vir privatus fuerit ? P. II. p. 173. An ei, libera republica, secundæ nuptiæ interdixtæ essent ? ibid. p. 223, & 224. Pontificem Maximum nonnunquam absolute Pontificem dictum fuisse a Latinis. ibidem, p. 216.
- Pontifices Maximi ;** utram alii conspiciam fuerint quam Romanorum Pontifex vera Maximus. P. II. p. 211, 212, 223, & 224.
- Pontificis** nomen dignius semper habiturum fuisse, quam sacerdotis. P. II. p. 212.
- Portæ Ciliciæ,** alias Pylæ, de angustis Tauri montis in Ciliçiam ducentibus. P. II. p. 248.
- Post,** pro postea. P. I. p. 191, & 192.
- Post** deinde : pleonasmus antiquus. ibid. p. 239.
- Post** diem decimum Kal. April. P. II. p. 270. Conf. supra, *Ante diem decimum* &c.
- Post sextiduum,** Marc. ix. 2 : an possit sexto die inchoato valere ? P. II. p. 270, 346. & 347.
- Potius :** an recte possit sine omni relatione adhiberi. P. I. p. 106.
- Præbere,** absolute positam, pro annonam aut similia præbere. P. II. p. 171.
- Præbiteros,** pro provincialibus qui augurias vel vehicula præbebant ad cursum publicum in certis provinciis. ibid. & p. 172.
- Præguator** libidinum. P. II. p. 89.
- Præpositi :** nomen dignitatis valde generale, sed frequenter militaris. P. I. p. 93. Item P. II. p. 25. 247. & 317. Inferiores Tribunis erant. ibidem.
- Præsens,** & *in præsens,* de tempore non reapse præsentis, sed quod olim præsens extitit. P. I. p. 296.
- Præfides** sub Imperatoribus Romanis,

I N D E X.

- nis, Provinciarum Præfides fuif-
 ſe, earumque ſimul iudices quas
 regebant. P. I. p. 286. Item P. II.
 p. 278. Eorum erga Chriſtianos
 inclementia & iniquitas. P. II. p.
 411.
- Præſidia limitanea: quid Romanis
 eſſent. P. II. p. 335.
- Prætendere & Prætenturæ, quid iſſ-
 dem fuerint. *ibid.* p. 334. Præ-
 tenturæ Imperii Romani limites
 ambire ſolebant. *ibid.* p. 336. Quid
 ſua forma referrent. *ibidem.*
- Praxiteles: duos hujus nominis
 ſtatuarios extiſſe. P. II. p. 227,
 & 228.
- Primores civitatum, commode
 potuiſſe de Decurionibus vel Ma-
 giſtratribus municipalibus ab hoc
 authore uſurpari. P. II. p. 209.
- Primum, ſic: adverbia ordinis, e-
 juſdem prorsus ſignificatus quod
Primum, Poſtea. P. I. p. 296.
- Princeps belli, princeps necis, &
 familia, pro auctore belli &c. P.
 I. 199.
- Principalis auctoritas, principalis
 notio, principale faſtigiū, de
 Principis auctoritate, notione,
 faſtigio. P. I. p. 56, & 57.
- Prior civitatis, prior loci, prior
 ſcholz. P. II. p. 175. Priores ſcri-
 nii. *ibidem.* Priores militum.
 P. I. p. 147.
- Prisca: Diocletiani uxor. P. I. p.
 115, & 116. Item. P. II. p. 32. &
 217. Quin & unica. *ibidem.*
 Diocletiano nupſit, antequam is
 adeptus eſſet imperium. P. I. p.
 115. Item P. II. p. 32. Mater
 fuit Galerix Valerix, Galerii Ma-
 ximiani uxoris. *ibid.* Utrum
 Chriſtiana fuerit. P. I. p. 115. Item
 P. II. p. 252. & 364. Superfuit
 Galerio. P. I. p. 115. & P. II. p.
 32. Ubi, quando, & quo mor-
 tis genere perierit. P. I. p. 116. &
 301. Item P. II. p. 32. & 90.
- Præſcillianus Bithynix Præſes. P.
 II. p. 36. & 290.
- Privati: quomodo illi etiam ita
 dicti ſint, qui poſtquam Romana
 res ad unum delata eſt, maximis
 dignitatibus honoribusque erant
 ornati. P. II. p. 172.
- Prius, pro ante omnia. P. I. p.
 120.
- Pro timore:* an æque bene dici po-
 ſit ac *pro timore.* P. II. p. 283.
- Probam facere,* ſeu *pro proba ſu-
 cienda:* Locutio Latinis auribus
 barbarâ, Gallis optima. P. II.
 p. 90.
- Probus Imperator: ut ornatus pri-
 mulum fuerit purpureo pallio,
 de ſtatua templi oblato. *ibid.* p.
 60.
- Procedere Conſulem,* *Præſeſ
 Conſulum;* locutiones propæ de
 ſolemni Conſulum pompa, quan-
 do Conſulatum edebant & in-
 bant. P. II. p. 40: 41. 96. & 169.
 Confer ſupra, *Conſularem præſeſſo-
 nes.*
- Proceſſa nubis: utrum *revera* Chri-
 ſtum, cum in cœlum aſcenderet,
 circumvolverit. P. I. p. 27. Item
 P. II. p. 125.
- Procopius, Martyr. Quibus juſſus
 fuerit libare. P. I. p. 143.
- Proſectio Divi,* in veteri Kalenda-
 rio: qua ratione putetur intelli-
 genda. II. p. 95.
- Proſtigare: quis rectus ſit uſus iſtius
 verbi. P. II. p. 268.
- Prolatio, de procrastinatione, ſeu
ἀνεβολῆς. P. I. p. 117.
- Promere ſevitiam, libidinem, &
 familia, Latinas eſſe locutiones.
 P. I. p. 163.
- Promoti: de ducibus militibus;
 qui ad ordines promoti per infe-
 riores

scipio gradus. P. I. p. 257. Vel de iudicum officialibus, ad gradum aliquem promotis. P. II. p. 225.

Prosperare; verbum potius forsan Periticum a prima origine, quam solutz orationis. P. I. p. 174.

Proponere edictum, proponere symbolos; quid significat. P. I. p. 108.

Proscribere. ibidem. Proscriptiones, tam de hominibus in exilium ejectis, quam de eorum bonis. sicco addictis, posse accipi. P. I. p. 68.

Prosiluit, a verbo *prosilio*, haud minus in usu fuisse apud Latinos, quam *prosiluit*, vel *prosilis*: tria enim præterita extitisse ejus verbi. P. I. p. 188. & 189.

Protectores: quid fuerint, & unde sic dicti. P. I. p. 153. Item, P. II. p. 281. 289. & 294. Eorum ordinem institutum potius esse a Caracallo quam a Gordiano juniori. P. I. p. 153.

Protahere, proprie esse antrorsum trahere. P. I. p. 150.

Provinciarum Romani Imperii distributio: a quo primum instituta sit, & a quibus deinde innovata. P. I. p. 67.

Proximus eorum dignitas, qui apud Imperatores proximi erant. v. gr. libellorum, memoriz, &c. P. I. p. 255. Proximus epistolarum: qui scrinio epistolarum præerat. ibid.

Prælia: urbs Ætoliz. P. II. p. 284.

Purpura: pro purpurea veste. P. I. p. 283. Insigne erat principalis fastigii. P. II. p. 46. Vestis fuit imperatoria. ibid. p. 50. Insigne regiz dignitatis. p. 59. & 60. Signum imperatoriz majestatis. p. 200. Immo videri nullam fuisse

se differentiam inter Imperatorum purpuram & Cæsarum. P. II. p. 176. & P. I. p. 193 Decentius gestabatur ab Imperatoribus missa, vel tradita, quam injecta a militibus. P. II. p. 60. & 178.

Purpuratus, de Cæsare. P. II. p. 145.

Putare de re aliqua, pro rationem de re aliqua inire. P. I. p. 292. Puticuli, antiquissimum sepulture genus, & unde sic fuerit vocatum. P. II. p. 222. Nil commune habebant cum catacumbis. ibidem.

Quadrato agmine Romanos incessisse, quoties immineret a propinquo hoste periculum. P. II. p. 332. Quadrata Romanorum castrorum figura longe omnium frequentissima, ibid. Duplex figuræ quadratæ limes. ibidem.

Querere, pro acquirere. P. I. p. 6. 137. & 215.

Quam cum maxime. P. I. p. 273. Item P. II. p. 243. & 316.

Quanti, quantæ, quanta, pro quot, ut *quanta millia*, pro *quot millia*, etiam Propertii ætate fuisse in usu. P. II. p. 317.

Quantocyus, five, ut alii, quantocius; vox melioris notæ quam putant. P. I. p. 290. & 291. Item P. II. p. 320.

Quatenus, pro quomodo: verbum ævi Lactantiani. P. II. p. 300.

Quaternarius numerus: a *quatuor* habitus a Pythagoreis. ibid. p. 332.

Quietem, tanquam salutarem Deam, colere. P. II. p. 246. *Quantopere quietis* nomen Romanis Romanorumque principibus placuit,

querit, apparatus. ex. nominis. ibi-
dem. & p. 323.

Quiescere, pro dormire. P. I. p.
276. & 277.

Quindecimviri. P. II. p. 241. & s.

Quinquennalia: quando celebrata
sunt, & num ipsam festi solem-
nitatem significant. P. I. p. 267.
& 268. Item P. II. p. 95. Quis
introduxerit. P. II. p. 291. Qui-
bus modis celebrarentur. ibid. &
p. 95. & 292. Quinquennalia
Maxentii. ibid. p. 95.

Quinquennalia vota: quando fie-
rent, & solverentur. P. II. p. 292.

Quintillus, seu Quintilius, Impe-
rator: quam brevi tempore im-
peraverit. P. I. p. 63.

R.

Rapere, pro raptem seu cum
summa festinatione capere.
P. I. p. 284.

Rationales: Procuratores erant Prin-
cipum &c. P. I. p. 68. Item P. II.
p. 161. & 279.

Rationes turbatae, & rationes li-
quidae seu expeditae, contrariae
sunt. P. II. p. 299.

Recipere, pro recuperare. P. I. p.
190.

Reddere, saepius esse *reddere*. P. I. p.
212. Aliquando vero *agere, praes-
tare*, &c. ibid. Reddere vota;
solennis locutio pro facere. ibid.

Refugium: vox bene Latina. P. I.
p. 295.

Regnum Christi millenarium: ex
quibus Scripturae locis videantur
antiqui Patres esse expiscati. P.
I. p. 47.

Religionis novitas: obiecta olim
identidem primis Christianis. P.
II. p. 126 & 272. Religiosam
quamlibet peregrinam ex Roma-
narum legum praescripto fuisse
vetitam. P. II. p. 419.

Reluctari: num resistere possit *quis
reluctari*? P. II. p. 141.

Resolvere, pro dissolvere quod fusa-
rat ligatum. P. I. p. 224.

Restitutio: pro restitutione, ex con-
jectura & exemplis. P. I. p. 182.

Retentare, pro simplici *retinere*. P.
I. p. 177. Pro *comari retinere*
ibidem. Interdum etiam simpli-
citer pro *tenere*. ibid.

Retractare, pro frequentius tracta-
re. P. II. p. 63. Nunquam idem esse
posse quod *detractare*. ibidem.

Reus saeculi Pontifex maximus: quo-
modo accipi debeat apud Tertul-
lianum. Num de Imperatore
Romano? An de Flaminc. v. gr.
Diali. P. II. p. 223, & 224. Vide
etiam Praef. Ampl. Cup. fol. 9.

Rhenus: Galliam adversus Germa-
nos defendebat, & terminabat. P.
II. p. 334.

Ripa Striga: quid significet ex usu
tam geometrico, quam castris.
P. II. p. 332. & seq.

Ripa Striga in hoc auctore: vox
corrupta, varietate enodata. P.
I. p. 131. Item P. II. p. 41. 169.
266. & seq.

Ripae, de Propontidis littoribus.
P. II. p. 310. Confer pag. 332.

Riparia Praesidia; Riparia milites;
Ripariensis Passonia: unde sua
nomina habuerint. P. II. p. 337.

Ripenses provinciae: quae fuerint,
& cur ita cognominatae. ibidem.

Rivi: inter agrorum limites nume-
rati. P. II. p. 334.

Roma sub Nerone incensa. Vide
innotitum.

Romani: agniti aliquando a Per-
tis superiores sibi fuisse mori-
bus. P. II. p. 23. Disputatione
retrograda in putandis suorum
meritum diebus utebantur. ibid.
p. 275. Quando pro alienum,
quam

- quam Reipublicæ; salute Deos rogare inceperint. *ibid.* p. 205.
- Romanus, Martyr: quando martyrium consumnaverit. P. II. p. 39.
- Romula, Galerii Maximiani mater. P. I. p. 82. & 98. Item P. II. p. 22. 25. & 148. Mulier fuit admodum supersticiosa. P. I. p. 96.
- Deorum montium cultrix. *ibid.* p. 95. Quæ, summo adveffus Christianos odio concepto, filium ad tollendos homines incitavit & perpuiff. *ibid.* p. 96. Quæ illam fupro infamaverit. P. I. p. 82. Item P. II. p. 148.
- Romula: adjectiva vox nonnunquam, a Romulo, Romula, Romulum. P. II. p. 148.
- Rufus: corruptum nomen alterius ex Consulibus, quos Geminos vocant, pro *Rufus*. P. I. p. 22.
- Rursum repetere: pleonasmus verterum. P. I. p. 239.
- S.
- Sabbaticus flavius: ubi ponatur fluxiffe. P. II. p. 253. Unde dictus fit Sabbaticus. An quod undas die feptimo exoneraret? vel quod eo potius crederetur quiescere. *ibidem*.
- Sabbatum magnum, de Sabbato quod apud Judæos Paschati immittebat. P. II. p. 359.
- Sabini & Sabinorum corpus, synonyma loquendi genera. P. I. p. 292.
- Sabinus, Præfectus Prætorii Maximini Imperatoris. P. I. p. 241.
- Sacerdos maxima Matris Deum. P. II. p. 211. Unde ita vocata fit. *ibidem*.
- Sacerdos summus, de primo Cybæles Sacerdote. P. II. p. 212. Vel, ut aliis placet, de Pontifice Maximo: *ibid.*
- Sacerdotes maximi: ex primoribus civitatum legobator. P. II. p. 209.
- Præerantque reliquis ejusdem civitatis Sacerdotibus. *ibid.* & p. 211.
- Sacrificata, seu sacrificati cibi: quid fuerint. P. I. p. 243.
- Sacrificiorum reliquiæ: quid illi fieret. P. I. p. 96. Item P. II. p. 215.
- Sanctissimus vir, vel adolefcens, de homine singulari virtute prædico, &c. P. I. p. 144. Item P. II. p. 293.
- Sanctitas: definita Ciceroni: *Scientia colendorum Deorum*. P. II. p. 299.
- Sanctus, Sancta, Sanctum, & similia: epitheta, Christianis quidem hominibus, ut Lactantio, valde familiaria, sed non minus Paganis. P. II. p. 293; & 299. Item P. I. p. 144.
- S. Joannes, S. Maria, &c. de Templis in eorum honorem conditis. P. I. p. 133.
- Sanguinis missio: quam mortem efficiat: bonamne seu facilem? an cruciabilem? P. II. p. 55.
- Sapor, Rex Persarum: non unus fuit hujus nominis, sed plures, qui sæpe confusi. P. II. p. 144.
- Satis facere: variis modis dispositam a Lactantio in oratione. P. I. p. 308.
- Saturnalia: quot olim dierum fuerint: seu num octavus ceteris sub Constantini principatu accesserit? P. II. p. 194.
- Saturninus, Imperator: quomodo, loco purpuræ virilis Imperatoris, purpurea cyclade uxoria, eaque ex simulacro Veneris deposita: fuerit amictus a militibus, & adoratus. P. II. p. 60.
- Scannum, vox Græmica, seu Agrimensaria. P. II. p. 332. Quadræte figure limes est in latitudinem, seu, ut alii locuti, altitudinem.

- dicem. ibid. & p. 333.* Verbum quoque castrēnis disciplinæ. *ibid. p. 333.* Scamnatuſ ager. *ibid. dem.*
- Scamnum, apud auctores rei rusticæ: terra erat ab aratro prætermissa. P. II. p. 333.
- Scientes Dominum, pro Christianis, per circumlocutionem. P. I. p. 87.
- Scire Deum: scire Paulum. *ibidem.*
- Scipio Consulum: deputabatur illis a Senatu: eumque non ab Imperatore, sed a Senatu solebant, quando reapse Consules fiebant, accipere. P. II. p. 40.
- Scripta, Imperatorum scilicet, pro eorundem litteris seu epistolis ad Provinciarum Præsides: quæ & multis *edicta* significant. P. I. p. 65. & 93.
- Scripturæ Sacræ: Apostoliæ post Christi resurrectionem per 40 dies apertæ. P. I. p. 24, & 25. Item P. II. p. 9. 10. Eadem incensæ nonnunquam furenter a Paganis. P. I. p. 104. Item P. II. p. 28.
- Scutarius, de homine dignitate militari prædito. P. I. p. 153. Item P. II. p. 294. De scutorum fabricatore. P. I. p. 153. Varia Scutorum genera fuisse in Imperatorum Romanorum palatiis. P. II. p. 50. & 294.
- Scutigerulus, Græcis *ἐκαστήριον*. P. I. p. 153.
- Secretaria, de curiis Judicialibus, &c. P. I. p. 120. Item P. II. p. 290.
- Securitas: quomodo differat a tranquillitate: differre enim. P. I. p. 287. Securitas Publica: quam frequenter occurrit in numis. P. II. p. 246.
- Particulam *Sed* ab autore hujus libri amari. P. I. p. 114.
- Sedes, de parte compositis qua *sedemus*, &c. P. II. p. 202.
- Septimentium iacrum. P. II. p. 284. Septimontii Dei. *ibid. p. 285.*
- Setapis: ab Amifenis cultus. P. II. p. 362.
- Serdica: urbs Thraciæ. P. II. p. 206, & 207. Eademque in Illyrico late sumpto sita. *ibidem*, p. 207. Sed præter quam nulla alia cognominis agnosceada, sive in Dacia, sive in Mædonia, sive alibi, *ibidem*.
- Serena: supposititia Diocletiani uxor. P. II. p. 32. 33. & 217. Vera autem, secundum nonnullos. P. I. p. 115. & P. II. p. 217.
- Sereus, pro placido, carere ventis, &c. P. II. p. 318.
- Sereus campus: locus Thraciæ &c. P. I. p. 280. Item P. II. p. 100.
- Servi: interrogari antiquitus contra dominos in nullo crimine poterant. P. II. p. 55. Qui casus postea excepti sunt. *ibidem*. Nova constitutionis antiquatio, & revocatio. *ibid.* Servi de more, quando flagris virgibus caedendi erant, distenti. P. I. p. 93. *ibidem* in Diocletiana persecutione spes omnis libertatis, si in Christi fide permanissent, adimebatur. P. II. p. 29.
- Servitium & servitia, de servis ipsi. P. I. p. 152. & 158. Servitium, de servitute. *ibid.* p. 158.
- Severus Imperator: male creditus ex matre, quæ Galerii soror fuerit, prognatus. P. II. p. 219. Parentes hæcenus incognitos habuit, & uxorem. *ibidem*. Filium vero ex quacunque genitrice Severianum. *ibid.* Saltator erat, tegulentus, christus, P. I. p. 145. Item

- Item P. II. p. 46. Ubi, quando, & a quo fuerit creatus Cæsar. P. I. p. 146. 149. & 193. Item P. II. p. 46. 47. 48. & 49. A quo & quando factus sit Augustus. P. I. p. 184. & 185. Item P. II. p. 60. & 196. Quo mortis genere perierit. P. I. p. 194. Item P. II. p. 197.
- Sextiduum. Vide *Pest Sextiduum*. Τα εξατά, de nugis aut tricis. P. I. p. 289. Ξανάς, ineptus, &c. ibidem.
- Sibylla: pro Sibyllinis libris. P. II. p. 12.
- Sibyllini libri: plures erant, non unus. P. I. p. 269. Combusti sub Honorio per Stiliconem. P. II. p. 241. A quibus, cum opus esset, confulerentur. ibid. Quo peculiari modo laudare illos solitus fuerit Lactantius. P. II. p. 12.
- Sigillum: de commentus libello, cui sigillum additum est, aut similibus. P. I. p. 177. Item P. II. p. 57. & 298.
- Sigla: notæ, quibus utebantur *σηματελεφαι*, sive *εαυτελεφαι*. P. II. p. 299.
- Signata frons: de fronte crucis signo notata. P. II. p. 24. Signatam frontem gerere. ibidem.
- Signum crucis: cœlitus, non Constantino tantum, sed Juliano quoque Apostatæ, ostensum. P. II. p. 315. Conf. *Crucis signum*.
- Signum immortale. Vide *Crux*, & *Immortale*.
- Simon Magnus: de coelo in terram, secundum veteres, Petri opera præcipitatus. P. I. p. 31. Fabulosa illius miracula. ibidem, p. 32. Duplex ejus cum Petro certamen, commentitium. P. II. p. 10.
- Simulacra: nulla olim fuisse in Christianorum Ecclesiis. P. II. p. 28. Quod nec credibile nec rite factum videbatur Gentilibus. ibidem. Conf. *Imagines*.
- Σιτυλιν: nomen matris Deum Cybeles. P. II. p. 284, & s.
- Solis defectio, quæ sub Christi mortem conspecta: qualis fuerit, & quando acciderit. P. I. p. 20. & 22. Item Præfat. fol. * * & seq.
- Sol invictus: occurrit sæpissime in nummis. P. II. p. 194. Conf. *Invictus*.
- Sol novus, de bruma, sive de die VIII. Kal. Jan. P. I. p. 185. & 186.
- Sopiri, sopitus, &c., de his qui deliquo animi corporis quoque sensum ad tempus amittunt, ut pro mortuis jaceant. P. I. p. 134.
- Sopiri somno, morbo, vulnere*, dici posse; *sopiri morte*, non item. ibidem. Sopiri morti. ibid.
- Soror bona mentis*, de paupertate. P. II. p. 142. Sorores, de Carthagine atque Utica, quod ambæ crederentur conditæ a Phœnicibus. ibidem, p. 141. Sorores Iodices. ibid.
- Spalatum, quod aliis Aspalatum; Diocletiani palatium, seu villa, ubi mortuus est. P. II. p. 178, & s. Idque situm in Dalmatia. ibidem.
- Stantes, sine addito; de his qui in Christi fide stabiles erant, seu perstabant. P. I. p. 126. Stare apud Latinos, uti Græcis *στηναι*, denotare vim resistendi impugnantibus. ibid.
- Stabulum equaleorum &c. P. II. p. 295.
- Stapedes; nullos fuisse in veterum sellis ad ascendendos equos. P. II. p. 132. & seq. Quando coeperint usurpari. ibid. p. 133. & deinceps.

Stratores ; a sternendis vel inferendis equis ita dicti, dominos in equos levabant. P. II. p. 171. & 173.

Statuae : ab imaginibus differunt. P. I. p. 182. Item P. II. p. 226. & seq. Statuas eorum, qui impetio exuebantur, fuisse dejectas. *ibid.* p. 226. Conf. *Imagines*.

Stipes, quae Graecis vulgo *columnae* significat, frequenter etiam notat *statuam*. P. II. p. 176.

Stephanus, Protomartyr : sub quo Romano Imperatore vitam finierit. P. I. p. 39.

Stipes crucis, de ligno crucis recto. P. II. p. 164. Stipites decorticator &c. septus cultos fuisse a veteribus pro Diis. *ibid.* & p. 162.

Strangulatio : bona mors aliis ; aliis mala. P. II. p. 186. Informe letum &c. *ibidem*.

Striga : vox usus Gromatici & castrensis. P. I. p. 131. Item P. II. p. 332. Quadratae figurae limes fuit in longitudinem. P. II. *ibidem*. & p. 333. Strigatus ager ; de eo qui in longitudinem a Septentrione ad meridiem decurrebat. *ibid.* p. 333.

Strigonium : Pannoniae urbs ad Danubium sita. P. I. p. 171. In cuius nomine memoria Ripa *Striga* hodieque conficit. P. II. p. 337.

Subclamare ; vel, ut alij, *subclamare* ; proprie esse *negligere*. P. I. p. 269.

Subterrare montibus, &c. *ibidem*.

Subhastariae possessiones. P. II. p. 102.

Subjugare equum curruis ; locutio male forsan Latina. P. I. p. 125. Sed non pariter *subjugare curruis*, vel *ad curruum*. *ibid.*

Subscriptionum Theodosiani Codicis autoritas. Vide *Codex*.

Substitutio in loco : *phrasis* forte servanda in hoc Scriptore. P. I. p. 204.

Sulpicius Severus : quando Sacram suam Historiam absolverit. P. I. p. 33.

Summus, simpliciter, de Deo Maximo ; apud Gentiles. P. II. p. 246. **Summus Deus** : epithetum Lactantio familiarissimum de vero Deo. P. I. p. 277.

Subjura : sigillum, &c. P. II. p. 298. **Subjura** ; secretae notae per quas mandata mittentis vera esse cognoscerentur. *ibidem*.

Superfoetare, & **superfoetatio**. P. I. p. 215.

Superstitio : odiosum nomen Christianae Religioni inditum a Paganis. P. I. p. 38.

S. Susanna : cuius filia & cognata ponatur fuisse in ejus Actis. P. II. p. 32. **Ejusdem** cum Diocletiano matrimonium meras esse fuisse. *ibidem*.

Suspendi ex equuleo ; supplicium Martyrum. P. II. p. 189. **Suspensus simpliciter**, pro ex equuleo suspensus. *ibidem*.

Sustum : dixisse veteres pro **Sustum**. P. I. p. 149. Item P. II. p. 49 & 294.

Suas proprias : locutio melioris, quam credunt, Latinitatis. P. I. p. 265.

T.

T Aberna : locus proprie institorum, ubi merces praestant venales, eaeque minorum vendenda. P. I. p. 244.

Tagae ; vel **Tagis** : celebris olim aruspex apud Tuscos. P. I. p. 91. **Quomodo** tradatur repente extitisse inter homines. *ibidem*.

Tagae, oratoris *maestri*, de *sanctis* disci-

I N D E X.

- discipline magistro.** P. II. p. 25. & 151.
- Tam**, pro valde: eleganter positum ab idoneis authoribus. P. I. p. 74.
- Tauri montis angustia:** ubi fuerunt veteribus Geographis. P. II. p. 102.
- Tauri:** sepe idem esse quod *ta avad*, eadem; P. I. p. 25.
- Templum Dei**, de Christianorum corpore, seu Ecclesia. P. II. p. 8. 21. & 104. De quovis homine Christiano. *ibid.* p. 34.
- Tempus infans:** Latinis haud raro tempus esse quod medium est inter praeteritum & futurum. P. II. p. 359. *Genf. pag. 357.*
- Tendone**, pro castro metari. P. I. p. 275. Notio verbi maxime propria apud omnis generis Scriptores. *ibidem*, p. 276. **Tendunt**, apud Grothaticos, turritae quae alterutram castrorum Praetorii latus occupant. P. II. p. 334.
- Terminalia**, de festo Dei Termini. P. I. p. 101. In quem mensem diemque incidissent. *ibid.* & P. II. p. 27. 167. & 164. Fictioe quaedam dies anni ultimus fuerunt. *ibid.* p. 164. Non enim plures ei esse consecratos. *ibid.* Diocletianae persecutionem Terminalibus incepisse. P. I. p. 101. & 102.
- Termini fundorum**, Imperiorumque, sacri veteribus erant, & factiles. P. II. p. 337. **Dira**, eorundem iudicio, poenae in violatores. *ibid.* & p. seq.
- Terminus**, Latinorum Deus: lapidis vel stipitis forma colebatur in agris. P. II. p. 162. Cinctus ceteroquin vulgo fasciis, & Galinae palmone sagari solitus. *ibidem*. A quo primam suam consecratus. P. I. p. 225.
- Terrivale**, pro terroribus. P. II. p. 168.
- Territorius**; agrariae rei scriptoribus id omne dici quod hostis terrendi causa constitutum est. P. II. p. 333.
- Terror**, pro tantis terribili. P. I. p. 187.
- Teredo**: vir invicta constantiae, Philosophis. R. II. p. 330.
- Theodora**: privigna Marcii Maximiani. P. II. p. 46. & 218. **Flina**, alia. *ibid.* p. 76. Uxor fuit legitima Constantii. *ibid.* p. 56. Sed Constantini noverca. *ibidem*: 80. p. 218. Quot & quos pepererit liberos Heraclio. p. 218. Alia ejus nomina. *ibidem*.
- Theotenus**, urbis Antiochiae curator: quam sceleratus fuerit impostor in Christianos. P. I. p. 138.
- Tigris**: *frater*, vel, quod plus est, *geminus* Euphratis vocatus. P. II. p. 141. Quam ob rem. *ibidem*.
- Timotheus**, Martyr: quando & quomodo interierit. P. II. p. 101.
- Tituli**, in edictorum inscriptionibus &c.: comprehendebant nomina & honores. P. II. p. 208.
- Titus**, Imperator: quando sit mortuus. P. I. p. 51.
- Tollere**, pro e medio tollere, seu occidere. P. I. p. 97. Pro attollere. *ibidem*: & p. 281.
- Traditor**: contumeliosum vocabulum adversus eos qui pernatu metu Sacras litteras tradiderant iudicibus Imperialibus. P. I. p. 104. Item P. II. p. 28.
- Trahere morbum**, pro incidere in morbum; locutio, quae parum Latina videtur. P. I. p. 170. Latinis enim trahere morbum, bellum, &c. idem vulgo esse quod *pertrahere*, *prodacere*. *ibidem*.

- Trajanus** : quibus die & anno sit natus. P. II. p. 372. Quo sensu vocatus sit aliquando *Principi meo* optimo. ibid. Cur & quando adoptatus fuerit a Neruo. P. II. p. 44. 372. & 373. Designatus Cæsar in Senatu eadem die qua adoptatus est. P. II. p. 44. Daciam gemina expeditione redegit in provinciam. ibid. p. 99. Efficacie simul tributariam. ibidem. & P. I. p. 172.
- Tranquillitas**, pro pace, eleganter. P. II. p. 124.
- Transpositiones litterarum numeralium** permultas esse in authoribus Græcis & Latinis. P. II. p. 385. Exempla. ibidem.
- Transligræcæ regiones** : quomodo suis locis accipiente sint. P. II. p. 147.
- Trepere** ; obsoleto verbum, pro *vetero*. P. I. p. 90. Nihil aliud esse, quam Græcorum *σπῆσαι*. ibidem.
- Trepidare**, pro sese huc & illuc frequentius vertere, seu circumagi, sed id quidem interdum sine disquisitione & metu. P. I. p. 89. 90. 104. & 105. Pro tumultuari, & ab omni parte niti ad ingrediendum, egrediendumve, &c. ibid. p. 105. *Trepidare*, a prisco *trepere* deductum. P. I. p. 90.
- Tres tabernæ** : locus quidem ubi Sæverus Imperator vitam finivit. P. II. p. 65. Verum controversæ positionis inter eruditos. ibid.
- Tres Tabernæ** vocari a Zosimo *Τετρατάβη*, id est, Tres cauponas. P. II. p. 460.
- Tribuni militares** : utrum inferiores, nec ne, fuerint *Præpositi* ? P. II. p. 245. & 317.
- Tribunitia potestas Imperatorum** : num quarto Chr. seculo nunc-
- retur a die quo imperium erant adepti ? P. II. p. 70.
- Triumphorum veterum Solennia**, quod ad triumphantium quadrigas. Vide *Equi*.
- Triumphus Diocletiani de Persis** : ubi & quando sit actus. P. II. p. 23. 37. & 41. Adde *Diocletianum*.
- Tumultus** : quomodo definitus fuerit a Cicerone, & unde is nomen istud deduxerit. P. I. p. 77.
- Tumultum** vulgo aliquid minus quam bellum & prælium significare. ibid. p. 78. Sed recentioribus Romanis, & interdum quoque recentioribus, gravissima bella fuisse *tumultus*. ibidem. Quot illi tantum tumultus nominarentur. ibid. ismâ pag.
- Subsericæ tunicæ**. P. II. p. 41.
- Turbari & perturbari** : quid differant. P. I. p. 186. Turbari & componi, sibi invicem adversari. ibidem.
- Turbatæ rationes**. Vide *Rationes*.
- Turbata sacra**, de sacrificiis que rite fieri non poterant, &c. P. II. p. 151.
- Tutelarum**, tutandi fundi ergo, quatuor fuisse genera apud antiquos, &c. P. I. p. 238.
- Tu videris** : Formula improbatinam aliquid. P. I. p. 147.
- Tyranni evulsio**, in Kalendarjo veteri : de quo veniat intelligenda, & quando contigerit. P. II. p. 94. & 95.

V.

VAcantia bona veterum in provinciis : cujus fuerent, & quomodo administrarentur. P. II. p. 16.

Vt vadere, de hostibus qui armati præliandique animo procedunt. P. I. p. 192.

Valens

Valens; Caesar: talis quidem creatus ab Imp. Licinio, quando &c. P. II. p. 387. Nunquam vero Augustus. ibidem. Uti nec ab eo unquam, Constantini jussu, officus. ibid.

Valens, Imperator & Augustus, prænominis Valerius: a Licinio interemptus. P. II. p. 386. & 387. Quo Christi anno. ibidem.

Valens, Thessalonicus: Tyrannus: fuit sub Imp. Gallieno. P. II. p. 386. Quem non potuit Licinius morte mactare. ibid. p. 387.

Valeria Galeria; filia fuit Diocletiani ex uxore Prisca: P. I. p. 115. & 116. Item P. II. p. 217. Quando nupserit Galerio Maximiano. P. I. p. 115. Perperam credita brevi post nuptias obiisse. ibid. & P. II. p. 31. 32. Contra omnia diu supervivisse Galerio. ibidem. Strenua fuit. P. I. p. 298. & 234. Ideoque Candidianum, mariti concubina genitum, adoptavit. ibid.

Quando facta sit vidua. P. II. p. 383. Utrum Christiana fuerit. P. I. p. 115. & 116. Item P. II. p. 282. 253. & 354. Ubi & quomodo misere vitam finierit. P. I. p. 300. & 301. Pannoniæ pars *Valeris* in ejus honorem cognominata. P. II. p. 383.

Valerianus, Senior: quando & a quibus electus primum fuerit Imperator, & mox Augustus factus. P. I. p. 58. Qualis initio sui principatus existeret erga Christianos. ibidem. & P. II. p. 14. Quomodo vero postea multum Christiani sanguinis brevi tempore effuderit. ibid. & P. II. p. 361. Quando captus sit a Sapore. P. I. p. 59, & 60. Item P. II. p. 361. Utque ab illo tempore ad mancipii formam fuerit redactus. P. I.

p. 60, & 61. Scipissime stupedi vicium Saponi in equum aut vehiculum ascensuro præstitisse. ibidem: & P. II. p. 14. 132. & 136. Quot annos in ea captivitate vixerit. P. I. p. 61. Quamdiu impetaverit. P. I. p. 58, & 59. Item P. II. p. 361. Quorum pater fuerit, vel avus. P. I. p. 58. & 61. Utrum vivus adhuc excoxiatus sit, an mortuus? P. I. p. 61. Item P. II. p. 138. Electum fuisse Romæ Consorem ante Imperium, licet absentem. P. II. p. 354. Quibus anno & die. ibidem.

Valerius Valens. Vide *Valens Imperator*.

Valitudo, pro: valetudo; scriptura veterum aliquot, recentiorumque, partim defensa, partim impugnata. P. I. p. 171.

Vestigales Romanorum provinciarum: qua ratione *vestigales* evaderent. P. II. p. 55.

Venis incisus mosi: quale sit mortis genus: lenis? an grave? ibidem.

Venus Paphia; Venus Urania: qualia fuerint carum Simolacra. P. II. p. 158.

Vestes horiæ & luctus: cujus coloris essent apud veteres cum Judæos, tum Romanos. P. I. p. 250. & 291.

Vestire, sine adlito, pro summa dignitatis insignia induere, &c. P. II. p. 50. *Constr. Induere*.

Veteranus Rex, de Diocletiano: locutio elegans. P. I. p. 153. Item P. II. p. 50. Quam ob causam. ibidem.

Vetus vestisium vitium; pleonasmus antiquus. P. I. p. 230.

Vexare; verbum sæpe interdum *levis*, & *parvi incommodi*. P.

I N D E X.

- I. p. 213.** Sed quandoque tamen *ingentis calamitatis usum*: significare, *ibid.* p. 198. **Vexare**, pro persequi. *P. I.* p. 41. **Vexatio**, pro persecutiōe. *ibidem.* Pro morbo. *ibid.* & p. 131.
- Vicani**, pro iis qui in eodem vico habitant. *P. I.* p. 96.
- Vicarium**, de indemnitate alterius rei vicaria. *P. I.* p. 291, & 292.
- Vicarius**, de certo homine: quasi fuerit. *ibidem.* & *P. II.* p. 102. 246. & 247. **Vicarii Praefectorum**. *P. I.* p. 68.
- Vicinalia**: quomodo instituta sint. *P. II.* p. 291, & 292. Quando, & quae pacto celebrantur. *P. I.* p. 129. 210. & 216.
- Victoriam asserre**, pro nuntium de victoria. *P. I.* p. 271.
- Victoriam capere**: locutio hujus belli, quae forsitan sine exemplo. *P. I.* p. 276.
- Victus contumacia**, de homine qui contumaciae suae impar, ab illa superatur. *P. II.* p. 380. & seq.
- Vigiles**, urbium scilicet; ex legibus Romanis haud fuisse milites, sed cives e variis artificum corporibus collectos. *P. II.* p. 313.
- Villa publica Campi Martii**: quid fuerit. *P. II.* p. 194. Alias alibi extitisse. *ibidem.*
- Virginitas sponfarum in India &c.**: a quibus pro more delibetur. *P. I.* p. 248.
- Virtus**, simpliciter; de virtute mere bellica, seu fortitudine. *P. I.* p. 281. & 382.
- Vita**, pro victu. *P. I.* p. 172.
- Vitellius**: quid de suis imaginibus suis sibi oculis viderit fieri. *P. II.* p. 314. *Conf. Imagines.*
- Uterior**, pro ultimis. *P. I.* p. 64.
- Ungulae**, de quodam Martyriorum instrumento: *P. II.* p. 168. & 297.
- Univerſa terra**, pro toto orbe Romano. *V. Orbis.*
- Votum celebrare**; vota decemalia, &c.: de festis in quibus vota concipiebantur pro incolumitate Principum. *P. II.* p. 78. & 80.
- Uri**, & *cremari* differre. *V. Uri.*
- Utensilia**; pro cibariis. *P. I.* p. 197.
- Pro instrumentis &c.** *P. II.* p. 197.
- Vulnus & ulcus**: quid discrepent. *P. I.* p. 221.

X.

Littera X circumflexa: quid notet. *P. I.* p. 267.

Xanthicus mensis: in Africarum Proconsularium anno Solani sextus erat. *P. II.* p. 357. Immoque die 22 Februarii Latinae *ibidem.*

Z.

ZAbulus, pro Diabolus. *P. I.* p. 125. Item *P. II.* p. 36. & 290. *Conf. Aoles.*

Zacones, pro Diacones. *P. I.* p. 125. & *P. II.* p. 36.

Zaritorum, pro Diaritorum. *P. II.* p. 36.

Zeta, pro Dieta. *P. I.* p. 25. Item *P. II.* p. 270.

Zosimus: osor Constantini infensissimus.

F I N I S.

ER.

SEP 30 1915

ERRATA

primæ partis Typographica, paulo quidem graviora, sic corrigantur.

Præfat. pag. 2. lin. 3. lege *per nubila*. P. 11. lin. 22. L. ut minimum. In Opere ipso. P. 4. col. 1. L. Prov. 15. 29. P. 10. col. 2. tribus locis, L. *ossetibus*. Ibid. L. *Nirbas*. P. 41. col. 2. L. VEXATIONE. P. 46. col. 1. L. Syrac. 22. 14. 15. P. 65. col. 1. *interfectus est*. P. 66. col. 2. L. Tarachi. P. 75. L. infima, dele *Lis*. 3. *Georg. initia*. P. 112. col. 2. vers. 10. l. nofter. P. 207. col. 2. L. dispositione. P. 217. cap. 32. col. 1. v. 20. L. *emist*. P. 252. col. 1. v. 27. L. *cadavera mutila cremarentur*. P. 258. col. 1. v. 18. L. *statim*. P. 2. col. 2. v. 11. L. *Constantinij*. Et & ubi *Georgius Metochina* male suo nomine est appellatus.

ADDENDA ET EMENDANDA

in Notis

STEPHANI BALUZII AD LACTANTIUM

- Pag. 7. lin. penult. leg. L. Cælius Firmianus.
Pag. 22. lin. 17. L. Ezechiel Spanhemius.
Pag. 43. lin. antep. L. ecclesiastica.
Pag. 58. lin. 24. L. *egnumque*.
Pag. 49. lin. antep. coccige in nonnullis exemplaribus, cuperet.
Pag. 59. lin. 26. L. *restituta*.
Pag. 67. lin. 28. adde. Sed hanc conjecturam meam non esse veram facile collige ex ea quam mecum pro amicitia nostra communicavit vir istarum abstrumque plurimarum literarum peritissimus Carolus Dufresnius Cangius, qui heic pro *flammula* legi debere putat *flammula*, id est, signa militaria; quibus erectis, necesse est milites stare in acie; cadentibus vero, facile dissipantur. Vide Glossarium Latinum ejusdem Dufresnii.
Pag. 74. lin. 7. Leg. Carnunti.
Pag. 87. l. 20. adde. Vir doctissimus Carolus Dufresnius Cangius putat legendum omnino esse *titulo*. Recte. Respicit enim Lactantius ad constitutionem editam in capite XXXIV. quæ pro more tum recepto inscripta erat nominibus Galerii Maximiani & Maximini Dazæ, id est, *communis titulo*.
Pag. 101. lin. 43. leg. Harmenopulus lib. v. tit. VIIII.
Pag. 120. lin. 24. leg. Hæc apud te.

Alia in sequentibus errata sic habent.

Fol. * pag. 10. lin. 27. L. *ιστιθουαυ*. P. 140. lin. 20. & 141. lin. 2. & 143. lin. 9. 11. & 37. Lege Maximianum, aut familia. P. 165. lin. pen. L. ad Philippenses. P. 168. lin. 15 & 16. L. Ejus. P. 170. lin. 6. L. scribi. P. 172. lin. 31. L. obtinerent. P. 175. lin. 11. L. *Priores militum*. P. * Q. pag. 9. lin. 30. L. Quindecennarium. Ibid. p. 10. lin. 18. L. Adhæc, caput XVIII. Ibid. p. 15. lin. 1. L. Mihi. P. 305. lin. 1. L. omnes hos. lin. 2. L. qui tot. P. 313. lin. 35. L. videbamur. P. 334. lin. L. *fronte*. lin. 40. L. Parthos. P. 347. lin. 8. L. Marci IX. 2. Fol. CCC 4 a tergo, pag. summa, scribe 404.

Cætera, si quæ prætermittuntur, condonet benevolus Lector, & per se corrigat.

BIBLIOPEGIS,

ne errent.

Folia, ex quibus prima pars hujus operis constare debet, sic notata sunt. * * * A B C D E F G H I K
L M N O P Q R S T V.

Folia autem secundæ partis sic disponenda. Aa Bb Cc Dd
Ee Ff Gg Hh (Sed cui medio, quod sedulo observandum, in-
strendum est contra morem Folium *, seu quod idem, Præfa-
tio Ampliff Cuperi:) Ii Kk Ll Mm Nn Oo Pp
Qq *QQ Rr Ss Tt Vv Xx Yy Zz Aaa
Bbb Ccc Ddd Eee Fff. Tum folia Indicis, V X
Y Z.

